

ئۇشبۇ كتاب ئېلكتاب توری تەرىپىدىن تارقىتىلدى

ئەزىز ئوقۇرمەن، ئۇشبۇ كتاب ئېلكتاب توری ئوقۇرمەنلىرى
تەرىپىدىن سكاننىرلىنىپ تارقىتىلدى.

ئېلكتاب توری ئادرېسى:
www.elkitab.org

ئېلكتاب

ئېلكتاب توری ئادرېسى:
www.elkitap.org



ل. تولستوي

ئۇرۇش ۋە تىنچلىق

书号 M10049 (4) 202
定价 2.20元

ل. تولستوي

تۇرۇش ۋە تېچلىق

تەرجىمە قىلغۇچى: ئىبراھىم ئۆمەر

1



مىللەتلەر نەشرىياتى

本书根据苏联国家文学艺术出版社1953年莫斯科出版的俄文版翻译并根据上海译文出版社1981年出版的汉文版审订出版。

بۇ كتاپ سوۋېت ئىتتىپاقى دۆلەتلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەشرىياتىنىڭ 1953 ـ يىل موسكۋادا نەشر قىلىنغان رۇسچە نۇسخە سىغا ئاساسەن تەرجىمە قىلىندى ۋە شاڭخەي تەرجىمە ئەسەرلەر نەشرىياتىدىن 1981 ـ يىل نەشر قىلىنغان خەنزۇچە نۇسخىسىغا ئاساسەن تەھرىرلەپ نەشر قىلىندى.

تەرجىمە تەھرىرى: ئۇيغۇر سايرانى
مەسئۇل مۇھەررىر: غۇلام غوپۇرى
مەسئۇل كورېكتۇر: نۇربىيە ئەزىز

ئۇرۇش ۋە تىنچلىق

(1)

ل. تولستوي

ئىبراھىم ئۆمەر تەرجىمىسى

مىللەتلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنخۇا كىتابخانىسى تارقاتتىدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1987 ـ يىل 2 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
1987 ـ يىل 2 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 2.20 يۈەن

战 争 与 和 平

民族印刷厂印刷
开本：850×1168毫米1/32　印张：22 1/2
1987年 2 月 第 1 版
1987年 2 月北京 第 1 次印刷
印数：0001—3,000册　定价：2.20元
书号：M 10049(4)202

مؤنده‌ریجه

برننچی کوم

برننچی قسم ..... (1)

ئککننچی قسم ..... (267)

ئۇچنچی قسم ..... (489)

بىرىنچى قىسىم①

1

— Eh bien, mon prince. Gênes et Lucques ne sont plus que des apanages, des جاسسغى②, de la famille. Bunaparte. Non, je Vous préviens, que si vous ne me dites pas, que nous avons la guerre, si vous vous permettez encora de pallier toutes les infamies, toutes les atrocités de cet Antichrist (ma parole, j'y crois) je ne vous هه،كىنەزىم،گېپنۇيە connais plus, vous n'etes blus mon a mi بىلەن لۇككا بوناپارت③ خانىدانىنىڭ جاسسغى بولۇپ قالدىغۇ. ياق، مەن سىزگە ئاۋال شۇنى ئېيتىمەنكى، ناۋادا سىز بۇنى ماڭا ئۇرۇش دەپ ئېيتمىسىڭىز، ناۋادا سىز يەنىلا ئاشۇ خىرىستيان ئازغۇنى (مەن ئۇنىڭ خىرىستيان ئازغۇنى ئىكەنلىگىگە

---

① ناھايىتى ئاز ساندىكى ئايرىم تارىخىي شەخسلەر ۋە ۋەقەلەر توغرىسىدا رومانىدا ئۇچرايدىغان ئىزاھاتلار ماۋۇ تەرجىمە قىلىغان ئىنگلىزچە نۇسخىسىدىن ئىلاۋە قىلىندى. قالغانلىرى تەرجىمانىڭ.

② جاسغى — تەۋەلىگى، تەۋەلىك يېرى. — تەھرىردىن.

③ بوناپارت — ناپالېوننىڭ پەملىسى. — تەر.

چىندىن ئىشىنىمەن)نىڭ ھەممە جىنايەت ۋە زوراۋانلىقلىرىنى ئاقلايدىغان بولسىڭىز، مەن سىز بىلەن مۇناسىۋىتىمنى ئۈزىمەن، سىز يەنە مېنىڭ دوستۇم ئەمەسسىز، comme yous dites (سىز ئۆزىڭىز ئېيتقاندەك)، يەنە مېنىڭ "سادىق قۇلۇم" ئەمەسسىز! ھە، سالام، سالام. Je vois que je vous fais peur (مەن سىزنى ناھايىتى ئەيمەندۈرۈپ قويغانلىغىمنى كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن). قېنى ئولتۇرۇڭ، ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بېرىڭ).

1805 ـ يىلى ئىيۇلدا، خانىش ئانا مارىيە فېدوروۋنانىڭ ئەڭ يېقىن كۆرىدىغان داڭلىق كۆتۈچى خانىمى① ئاننا پاۋلوۋنا شېرېر ئۆزىنىڭ كەچكى ئولتۇرۇشىغا دەسلەپ كەلگەن ناھايىتى سىپايە ۋە چوڭ ئەمەلدار كىنەز ۋاسىلىنى ئەنە شۇ سۆزلەر بىلەن قارشى ئالدى. ئاننا پاۋلوۋنا بىرقانچە كۈندىن بېرى يۆتەل بولۇپ قالغان، ئۆزىنىڭ ئېيتىشىچە، گرىپپ② بىلەن ئاغرىغان ئىدى ("گرىپپ" سۆزى ئەينى زاماندا ناھايىتى كەمدىن ـ كەم قوللىنىلىدىغان يېڭى سۆز ئىدى). ئاننا پاۋلوۋنا مەخسۇس قىزىل فورمىلىق كىيىم كىيگەن چاكىرىدىن ئەتىگەندە ئەۋەتىۋەتكەن باغاقلىرىدا ھەممىسىگە بىر خىلدىلا (فرانسۇزچە) مۇنداق دەپ يازغان ئىدى:

"Si vous navez rien de mieux à faire, M.le eomte (ياكى mon prince), et sila perspective de passer la soirèe chez une pauvre maladene vous effraye pastrop,

---

① خانىش. مەلىكە ۋە ئاغچا ـ خېنىملارنى كۈتىدىغان ئاقسۆڭەك سەتەڭ. ـــ تەر.

②گرىپپ (spunn) ـــ تارقىلۇچان زۇكام. ـــ تەر.

je serai charmée de vous voir chez moi entre let lo heures,

Anette Scherer".

"گراف جاناپلىرى (ياكى كىنەزىم)، ئەگەر سىزنىڭ بۇنىڭدىن مۇھىم ئىشىڭىز بولمىسا ۋە ئەگەر كەچكى دەم ئىلىش ۋاقتىڭىزنى بىزدەك بىچارىنىڭ يېنىدا ئۆتكۈزۈشتىن قورقمىسىڭىز، مەن بۈگۈن كەچ سائەت 7 دىن 10غىچە بولغان ئارىلىقتا سىزنى كۆرسەم ناھايىتى خۇرسەن بولاتتىم. ئاننا شېرېر".

— Dieu, quelle virulente sortie!

(ۋاي ئاللا، نەمە دېگەن قاتتىق گەپ!) — دەپ جاۋاپ بەردى ئەمدىلا كىردىپ كەلگەن كىنەز. ئۇ مۇنداق كۈتۈۋېلىشتىن ھېچقانچە بىئارام بولمىغان ئىدى، ئۇ گۈل چېكىلگەن ئوردا كىيىمى، ئۇزۇن پايپاق ۋە باشماق كىيگەن بولۇپ، كۆكرىگىگە بىرقانچە ئوردېن ئېسىلغان ئىدى، ئۇنىڭ ياپىلاق يۈزىدىن ئوچۇق چىراي ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

ئۇ نەپىس فرانسۇز تىلىدا سۆزلەيتتى، بۇ تىل بىلەن بىزنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىمىز سۆزلەپلا قالمايتتى، بەلكى يەنە ئويلايتتى، شۇنىڭدەك يۇقۇرى تەبىقىدىكىلەرگە ۋە ئوردىدا قېرىپ كەتكەن مۇھىم كىشىلەرگە خاس ۋەزمىن ۋە سىلىق-سىپايە ئاھاڭنىمۇ ئىشلەتتى. ئۇ ئاننا پاۋلوۋنانىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۆزىنىڭ ئەتىر سېپىلگەن ۋە چاچسىز ئايپاك بېشىنى ئىگىشتۈرۈپ قولىنى سۆيدى-دە، دېۋاندا بىمالال ئولتۇردى.

— Avant tout dites moi, comment vous allez, chère amie? (ئېيتىڭا، سۆيۈملۈك دوستۇم، سالامەتلىگىڭىز قانداق؟) مېنى

خاتىرجەم قىلدىڭ، ــ دىدى ئۇ ئاۋازى ۋە سۆزىنىڭ ئاھاڭىنى ئۆزگەرتمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئاھاڭىدىكى ئەدەپ ۋە ھېسداشلىقنىڭ تېگىدىن پىسەنت قىلمىغانلىق، ھەتتا مەسخىرە پۇراقلىرى چىقىپ تۇراتتى.

ــ روھىي جەھەتتە ئازاپ چېكىۋاتقان كىشى قانداقسىغا ساغلام بولسۇن؟... تۇيغۇسى بار بىر كىشى بىزنىڭ زامانىمىزدا خاتىرجەم بولالامدۇ؟ ــ دىدى ئاننا پاۋلوۋنا. ــ سىز پۈتۈن كېچە شۇ يەردە بولسىزغۇ، دېگەن ئۇمتتىمەن، شۇنداقمۇ؟

ــ ھە، ئەنگلىيە ئەلچىسىنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈلىدىغان تەبرىكلەش زىياپىتىچۇ؟ بۈگۈن چارشەنبە. مەن بىرىپ كۆرۈنۈپ قويۇشۇم كېرەك ــ تە، ــ دىدى كىنەز. ــ قىزىم مېنى ئىزلەپ كېلىدۇ ۋە ماڭا ھەمرا بولۇپ بارىدۇ.

ــ مەن بۇ تەبرىكلەش زىياپىتى بىكار قىلىنغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپتىمەن. Je vous avoue que toutes ces fê tes et tous ces feut d'artifice commencent à devenir insipides. (راستىنى ئېيتسام، بۇ تەبرىكلەش زىياپەتلىرى ۋە ئوتقاشلار كىشىنى بىزار قىلىدىغان بولۇپ قالدى.)

ــ ئەگەر ئۇلار سىزنىڭ ئارزۇيىڭىزنى بىلگەن بولسا ئىدى، زىياپەتنى بىكار قىلىغان بولاتتى، ــ دىدى كىنەز ئادىتى بويىچە خۇددى پۈرژىنىسنى تولۇق بۇراپ قويغان سائەتتەك گەپ قىلىپ، ئۇنىڭ بۇ سۆزلەرگە باشقىلارنى ئىشەندۈرمەكچى ئەمەسلىگىمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— Ne me tourmentez pas, Eh bi en, qu'a-t-on décidé par rapport à la dépêche de Novosilzoff? Vous

savez tout (قينماك مېنى! خوش، هېلىقى نوۋۇ سېلتسوۋنىك جەددى مەكتۇبى ھەقىقىدە نېمە قارار قىلىشپىتۇ؟ سىز ھەممىنى بىلىسىز.)

— سىزگە قانداق ئېيتىش كېرەك؟ — دېدى كىنەز سوغاق ۋە كەسكىن زېرىكىتۇرىدىغان ئاھاڭدا. Qu'a-t-on décidé? On a décidé. que Bunaparte a brûlé ses Vaisseaux, et je crois que nous sommes en train de brûler les nôtres, (نېمە قارار قىلىشپىتۇ؟ شۇنى قارار قىلىشپىتۇكى، بوناپارت ئۆز كېمىلىرىنى ئۆرتەپ تاشلاپتۇ، مېنىڭچە، بىزمۇ ئۆزىمىزنىڭكىنى شۇنداق قىلىشقا تەييار تۇرساق كېرەك).

كىنەز ۋاسىلى ھەمىشە، خۇددى ئارتىس كونا سەھنە كىتاۋىدىكى بىر بۆلەك ئىبارىلەرنى يادلىغاندەك، ئېرىنچەكلىك بىلەن سۆزلەيتتى. ئاننا پاۋلوۋنا بولسا، ئەكسىچە، ئۆزىنىڭ قىزىق ياشلارغا كىرىپ قالغانلىغىغا قارىماي، جانلىق ۋە جۇشقۇن ئىدى.

قىزغىن روھلۇق بولۇش — ئۇنىڭ ئىجتىمائى بۇرچى بولۇپ قالغان ئىدى، بەزىدە ھەتتا ئۇ مۇنداق بولۇشنى ياقتۇرمىغان چاغلاردىمۇ، ئۇنى تونۇيدىغان كىشىلەرنى ئۇمىتسىزلەندۈرمەسلىك ئۈچۈن، يەنىلا قىزغىنلىق كۆرسىتەتتى. ئاننا پاۋلوۋنانىڭ چېھرىسىدە دائىم جىلۋە قىلىپ تۇرىدىغان ۋەزمىن تەبەسسۇم، گەرچە ئۇنىڭ ياشىنىپ سولغان چېھرىسىگە ئانچە ماس كەلمىسىمۇ، ئەركە ناياق بالىلارغا ئوخشاش، ئۆزىنىڭ يېقىملىق يېتەرسىزلىكلىرىنى دائىم بىلىپ تۇرغان تەقدىردىمۇ ئۆزگەرتكۈسى كەلمەيدىغانلىغى، ئۆزگەرتىشكىمۇ قادىر بولالمىغانلىغى ۋە ئۆزگەرتىش زۆرۈردەپ ھىساپلىمايدىغانلىغى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

سیاسی پائالییەتلەرتوغرىلىق سۆز بولۇۋاتقانىدا، ئانىنا پاۋلوۋنا بىردىنلا قىزىپ قاينىاپ كەتتى.

ــ ئاھ، بولدى، ئاۋستىرىيە توغرىلىق ماڭا سۆزلىمە ـ ياق قويۇڭ! ئېھتىمال، مەن ھىچنىمىنى چۈشەنمىسەم كېرەك، بىراق ئاۋستىرىيە ھىچقاچان ئۇرۇش قىلىشنى خالىمىغان، ھازىرمۇ خالىمايدۇ. ئۇ بىزگە خائىنلىق قىلدۇ. بىرگىنە روسىيىلا ياۋروپانىڭ نىجاتچىسى بولۇشى كېرەك. بىزنىڭ ۋەلى شاھىمىز ئۆزىنىڭ يۈكسەك بۇرچىنى ئوبدان بىلىدۇ ۋە شۇ بۇرچىغا سادىق بولىدۇ. مەن مانا شۇ بىرگىنە نەرسىگە ئىشىنىمەن! بىزنىڭ خەير ـ ساخاۋەتلىك ۋە ئاجايىپ پادىشايىمىزغا دۇنيادا ئۇلۇغ رول ئويناش كېرەك بولۇپ قالدى، ئۇ كىشى شۇنچىلىك خەير ـ ساخاۋەتلىك ھەم مۇرۇۋۋەتلىك ئىكەنكى، خۇدا ئۇنى ئۆز دەرگاھىدىن چەتتە قالدۇرمايدۇ، ئۇ ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىپ، ئىنقىلاپ گىدرا① سىنى مەجبۇرلاشلايدۇكى، بۇ گىدرا ھازىر مۇشۇ قاتىل ۋە ياۋۇز بوناپارت قىياپىتىدە بۇرۇنقىدىنمۇ قورقۇنچلۇق بولۇپ قالماقتا. شېھىتلەر قېنى ئۈچۈن بىز ئۆزىمىز ئىنتىقام ئېلىشىمىز كېرەك. مەن سىزدىن سوراپ باقاي، بىز كىمگە ئۈمىت باغلىيالمىشىمىز مۇمكىن؟... ئەنگلىيە ئۆزىنىڭ سودىگەرلەرچە تەبىئىتى بىلەن پادىشا ئالېكساندر روھىنىڭ ھەممە يۈكسەكلىگىنى چۈشەنمەيدۇ ۋە چۈشىنەلمەيدۇ. ئۇ مالتا ئارىلىنى بوشىتىپ بېرىشتىن باش تارتتى. ئۇ بىزنىڭ ھەركەتلىرىمىزنىڭ تېگىدە بىرگەپ بار دەپ دەرگۇمان بولۇپ ۋە ئۇنى كۆرۈۋالماقچى بولۇپ

---

① گىدرا ــ گرېك ئەپسانىلىرىدە: كۆپ باشلىق ئەجدىھا، يەتتە باشلىق يالماۋۇز. ــ تەر.

كەلمەكتە. ئۇلار نوۋۇ سېلتسوۋغا نىمىلەرنى دېيىشىپتۇ؟...ھەچىنمە. ئىنگىلىزلەر بىزنىڭ پادىشاھىمىزنىڭ ئۆز مەنپەئەتىدىن پۈتۈنلەي ۋاز كېچىپ، دۇنيانىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن ھەچىنمىنى ئايمايدىغان پىداكارلىق روھىنى چۈشەنمىدى ۋە چۈشىنەلمەيدۇ. ئۇلار نىمىنى ۋەدە قىلغان؟ ھەچىنمىنى! ئۇلار ھەتتا ۋەدىلىرىنى قىلچە ئەمەلدە كۆرسەتمەيدۇ. پرۇسسىيە بولسا، بوناپارت يېڭىلمەس، پۈتۈن ياۋروپا ئۇنىڭغا قارشى تۇرالمايدۇ، دەپ ئاللىقاچان ئېلان قىلدى...مەن نە گاردېنبېرگنىڭ، نە گائۇگۇسىنىڭ بىر ئېغىز سۆزىدىن ئىشەنمەيمەن. Cette fameuse neutralité prussienne, c'est qu'un piége. (پرۇسسىيىنىڭ نامى پۇركەتكەن بىتەرەپلىگى — پەقەت بىر تاپان-توزاق، خالاس). مەن بىرگىنە خۇداغا ۋە بىزنىڭ شەپقەتلىك پادىشايىمىزنىڭ ئالى تەقدىرىگىلا ئىشىنىمەن. ئۇ ياۋروپانى قۇتقۇزىدۇ... — ئاننا پاۋلوۋنا ئۆزىنىڭ قىزىپ كەتكەنلىگىنى مەسخىرە قىلغان ھالدا كۈلۈمسىرەپ قويۇپ، بىردىنلا توختاپ قالدى.

— مەن ئويلايمەنكى، — دىدى كىنەز كۈلۈپ تۇرۇپ، — بىزنىڭ سۆيۈملۈك ۋىنسېنگېرودىمىز ئورنىغا سىزنى ئەۋەتكەن بولسا ئىدى، سىز پرۇسسىيە كارولىنىڭ رازىلىغىنى چوقۇم بىر قىستاش بىلەنلا ئالغان بولاتتىڭىز. سىز نىمە دېگەن سۆزمەن. ماڭا بىر ئىستاكان چاي بېرەمسىز؟

— مانا ھازىر. ئېپى كەلگەندە سىزگە شۇنى ئېيتىپ قويايكى، — دەپ قوشۇپ قويدى ئاننا پاۋلوۋنا يەنە تېچلىنىپ. — بۇگۈن بۇ يەرگە قىزىق ئىككى كىشى كېلىدۇ، le vicomte de Mortemart, il est allié aux Montmorenoy par les Rohans (بىرى

بەگزادە مورتېمار بولۇپ، ئۇ روگانوۋ ئارقىلىق مونمورانس بىلەن تۇققان بولۇپ قالغان.) ئۇ فرانسىيىدە ئەڭ ياخشى نەسەپلەرنىڭ بىرى. ئۇ ھەقىقى ئاقكۆڭۈل مۇھاجىر. يەنە بىرى l'abbe Morio (ئاببات① مورىو)، سىز بۇ چوڭقۇر پىكىرلىك مۇتەپەككۇرنى تونۇمسىز؟ ئۇ شاھ تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان ئىدى. بىلەمسىز؟

ــ ھ..ە! تونۇشقان بولسام، ناھايىتى خوشال بولاتتىم، ــ دىدى كىنەز. ــ ئېيتىڭا، ــ دەپ قوشۇمچە قىلدى ئۇ، خۇددى ئەھمىيەتسىز بىر نەرسە يادىغا كەلگەندەك، ھالبۇكى بۇ يەرگە كېلىشتىن ئاساسىي مەقسەتمۇ شۇنى سوراپ بېقىش ئىدى، ــ l'imperatrce-mère (خانىش ئانا) بارون② فونكىنىڭ ۋيېنادا تۇرۇشلۇق بىرىنچى سېكرېتار قىلىپ تەيىنلىنىشىنى ئارزۇ قىلىدىكەن، راستمۇ؟ C'est un Pauvre sire, ce baron à ce qu'il pa raît. (بۇ بارون ئەرزىمەس بىر مەخلۇق كۆرۈنىدۇ). ــ كىنەز ۋاسىلى ئۆز ئوغلىنى ئەنە شۇ ئورۇنغا تەيىنلەشنى ئۈمىت قىلىپ يۈرگەن ئىدى، باشقا كىشىلەر بولسا خانىش مارىيە فېدوروۋنا ئارقىلىق بۇ ئورۇننى بارونغا بېرىشكە تىرىشىپ كەلمەكتە ئىدى.

ئاننا پاۋلوۋنا خانىشنىڭ خاھىشى، نىمىنى ياقتۇرۇش-ياقتۇرماسلىغى توغرىسىدا نە ئۆزى، نە باشقا بىر كىشى بىر نىمە دىيىشى مۇمكىن ئەمەسلىگىگە ئىشارەت قىلىپ، پۈتۈنلەي دىگۈدەك كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى.

---

① ئاببات ــ فرانسىيىدە كاتولىك ئىبادەتخانىلىرىدىكى پوپ. ــ تەر.

② بارون ــ غەربىي ياۋروپادا ئاقسۆڭەكلىك ئۇنۋانى. ــ تەر.

— Monsieur le baron de Funke a été recammandé à l'impératrice-mère par sa soeur (بارون فۇنك خانىش-ئانىغا ئۆز سىڭىللىرى تەرىپىدىن تەۋسىيە قىلىنىپتۇ)، — دەپلا قويدى ئۇ غەمكىن ۋە سوغاق ئاھاڭدا. ئانىنا پاۋلوۋنا خانىشنى تىلغا ئېلىش بىلەن تەڭ، ئۇنىڭ يۈزىدە بىردىنلا غەمكىنلىك ئارىلاش چوڭقۇر سەمىمى ساداقەت ۋە ھۆرمەت ئىپادىلەندى، ئۆزىنىڭ ئالىجاناپ ھامىسىنى ھەرگال سۆھبەتتە تىلغا ئالغاندا ھەمىشە شۇنداق ئەھۋال يۈز بېرەتتى. ئۇ يەنە، خانىش ئاللىرى بارون فۇنكىما beaucoup d'estimes (چوڭ ھۆرمەت بىلدۈرۈپ قەدىرلەيتتى)، دىدى ۋە ئۇنىڭ يۈزىنى يەنە مەيۈسلۇك قاپلىدى.

كىنەز پىسەن قىلماي جىم بولۇپ قالدى، ئانىنا پاۋلوۋنا كىنەز خانىشقا تەۋسىيە قىلىنغان بىر زات ھەققىدە شۇنداق ناتوغرا گەپ قىلغانلىغى ئۈچۈن ئۆزىگە خاس چېچەنلىك ۋە چاقچاقلىق كۆرسىتىپ، ساراي خانىملىرىغا مۇناسىپ ئەدەپ بىلەن ئۇنى ئاگاھلاندۇرماقچى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇنىڭغا يەنە تەسەللى بەرمەكچى بولاتتى.

— Mais à propos de votre famille, (ئېيتقاندەك، سىزنىڭ ئائىلىڭىز ھەققىدە)، — دىدى ئۇ، — سىز بىلەمسىز، قىزىڭىز ئىسىلزادىلەر ئۇلپەتچىلىگىگە ئارىلىشىپ يۈرگەندىن بېرى، fait les délices de tout monde. On la trouve belle, comme le jour. (ھەممىگە ئىللىق كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى. ھەممە كىشى ئۇنى ئاجايىپ بىر گۈزەل دېيىشىدۇ).

كىنەز ھۆرمەت ۋە مىننەتدارلىق ئىشارىسى بىلەن نازىمنى قىلدى.

ــ مەن كۆپىنچە شۇنداق ئويلايمەنكى، ــ دىدى ئانىنا پاۋلوۋنا سەل توختىغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلىپ ۋە كىنەزگە يېقىنراق كېلىپ، گويا سىياسەت ۋە ئىسلزادىلەر توغرىسىدىكى گەپلەر تۈگىدى، ئەمدى كۆڭلىمىزدىكى سەممى پاراڭغا ئۆتسەك دېگەندەك مۇلايىم تەبەسسۇم بىلەن، ــ كۆپىنچە شۇنى ئويلايمەنكى، دۇنيادا بەخت دېگەن نەرسە بەزىدە ناھايىتى ئادالەتسىزلىك بىلەن تەقسىم قىلىنىدىكەن. تەقدىر نىمە ئۈچۈن سىزگە شۇنداق ئىككى شەرەپلىك بالىنى (مەن سىزنىڭ ھېلىقى كىچىك ئوغلىڭىز ئاناتولىنى دېمەكچى ئەمەسمەن، چۈنكى ئۇنى ياقتۇرمايمەن، ــ دىدى ئۇ قاشلىرىنى يىمىرىپ قەتئىيلىك بىلەن بۇ گەپنى قوشۇپ، ــ مۇشۇنداق سۆيۈملۈك بالىلارنى بەرگەندۇ؟ سىز بولسىڭىز ئۇلارنىڭ قەدرىگە ھەممىدىن ئاز يېتىسىز، شۇ سەۋەپتىنمۇ سىز ئۇلارنىڭ ئاتىسى بولۇشقا مۇناسىپ ئەمەسسىز.

ئانىنا پاۋلوۋنا بەك خوشاللىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ قويدى.

— Que voulez-vous? Lafater aurait dit que je n'ai pas la bosse de la paternite (نىمىمۇ قىلاي؟ لافاتېر چوقۇم سىزدە ئاتىلىق مېھرىنىڭ خىسلىتى يوق دېگەن بولاتتى)، ــ دىدى كىنەز.

ــ قويۇڭ چاخچاقنى! مەن سىز بىلەن جىددى سۆزلەشمەكچى بولۇۋاتىمەن. سىز مېنىڭ كىچىك ئوغلىڭىزنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىغىنى بىلمىسىزغۇ؟ گەپ ئىككىسىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا قالسۇن (ئۇنىڭ يۈزىدە غەمكىنلىك پەيدا بولدى)، بەزىلەر ئوغلىڭىز توغرىسىدا خانىش ئاللىرىغىمۇ ئېيتقان، سىزگىمۇ ئىچى ئاغرىيدىكەن...

كىنەز جاۋاپ بەرمىدى، لېكىن ئاننا پاۋلوۋنا لام-مىم دېمەستىن

كىنەزگە قاراپ جاۋاپ كۈتەتتى. كىنەز ۋاسىلى قاپىغىنى تۈرۈپ قويدى.

— زادى نىمە قىلسام بولاتتى؟ — دېدى ئۇ ئاخىر. — سىز بىلىسىزغۇ، مەن ئۇلارنى تەربىيىلەش ئۈچۈن، ئاتىنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ھەممە ئىشلارنى قىلدىم، ئەمما بۇ ئىككى بالا بولسا des imbéciles (ئەخمەق)بولۇپ چىقتى. ئىپپولىت ئەڭ كېمىدە يۈۋاش ئەخمەق، ئاناتول بولسا شوخ ئەخمەق. ئىككىسىنىڭ پەرقى مانا شۇ، — دېدى ئۇ ھاياجان بىلەن يالغاندىن كۈلۈمسىرەپ قويۇپ. بۇ كۈلۈمسىرەشتىن ئاغزىنىڭ چۆرىسىدە ھاسىل بولغان قورۇقلاردا قانداقتۇ كۈتۈلمىگەن قوپال، يېقىمسىز بىر خىل ئىپادە كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— نىمە ئۈچۈن سىزدەك ئادەملەرنىڭ ئائىلىسىدە مۇشۇنداق بالىلار تۇغۇلىدىغاندۇ؟ ئەگەر سىز ئاتا بولمىغان بولسىڭىز، مەن سىزنى ئەيىپلەشكە ھەقلىق بولمىغان بولاتتىم، — دېدى ئانىنا پاۋلوۋنا ئويچان ھالەتتە يۇقۇرىغا قاراپ.

— Je suis votre et à vous seule je puis l'avouer (مەن سىزنىڭ سادىق قۇلىڭىز، مەن سىزگىلا راستىنى ئېيتاي. مېنىڭ باللىرىم — ھاياتىم ئۈچۈن ئوشۇقچە يۈك). بۇ مەن ئۈچۈن ئېلىپ يۈرمىسەم بولمايدىغان كىرىست. مەن ئۆزەمگە شۇنداق دەيمەن. ...?Que voulez – uous (قانداق قىلاي؟...) — ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ مۇددىسى تەقدىرىگە مەھكۇملۇغىنى ئىپادىلىگەن قىياپەتتە سۆزلىمەي جىم بولۇپ قالدى.

ئانىنا پاۋلوۋنا ئويغا چۆكتى.

— سىز ئۆزىڭىزنىڭ بۇ بەختىڭىز ئاناتولىنى ئۆيلەش

توغرىسىدا پەقەت ئويلىنىپ كۆرمىگەنسىز. قىپرى قىزلار ont la manie des mariages (بىر كىشىنى ئۆيلەندۈرۈشكە تارلىق قىلارمىش)، ــ دىدى ئۇ. مەن ئۆزەمدە مۇنداق ئاجىزلىق بارلىغىنى تېخى سەزمىگەن بولسامۇ، ئەمما مەن تونۇيدىغان Petitep ersonne (بىر قىز)بار، بۇ قىز ياشلىغىنى ئاتىسى بىلەن ناھايىتى بەختسىزلىكتە ئۆتكۈزۈپ يۈرۈپتۇ، une parente à nous une princesse (ئۇ بىزگە قېرىندىش كىنەز قىزى بولكونسكايا) بولىدۇ.

كىنەز ۋاسىلى گەرچە يۇقۇرى تەبىقە كىشىلىرىگە خاس زىرەكلىك بىلەن باش ئىشارىسى قىلىپ، بۇ ھەقتە ئويلاپ كۆرمەكچى بولۇۋاتقانلىغىنى بىلدۈرگەن بولسىمۇ، ئەمما ئاننا پاۋلوۋنانىڭ سۆزىگە جاۋاپ قايتۇرمىدى.

ــ ياق، سىز بىلەمسىز، بۇ ئاناتول ھەر يىلى مېنىڭ قىرىق مىڭ سوم پۇلۇمنى يوقىتىدۇ، ــ دىدى ئۇ (ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئوي-پىكىرلىرىدىكى قايغۇ-ھەسرەتلىرىنى باسالمىغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى). ئۇ بىر ئاز جىم بولدى.

ــ ئەگەر ئۇ مۇشۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسا، يەنە بەش يىلدىن كېيىن قانداق بولار؟ voilà l'avantage d'être pere (ئاتا بولغانلىقنىڭ پايدىسى مانا شۇ). سىزنىڭ بۇ كىنەز قىزىڭىز بايمۇ؟

ــ ئۇنىڭ ئاتىسى ناھايىتى باي ۋە يەنە ناھايىتى پىخسىق ئادەم. ئۇ پېزىدا تۇرىدۇ. سىز بىلمىسىز، بۇ مەشھۇر كىنەز بولكونسكى بولۇپ، مەرھۇم پادىشا ۋاقتىدا ئارمىيىدىن چېكىنىدۈرۈلگەن ۋە "پرۇسسىيە كارولى" دېگەن لەقەم بېرىلگەن. ئۇ ناھايىتى ئەقىللىق ئەمما يەنە غەلىتە قىلىقلىرى بار ۋە كېلەڭسىز ئادەم. La paurere petite est malheureuse, com me les pierres (بىچارە قىز

ناھايىتى بەختسىز.) ئۇنىڭ بىر ئاكىسى بار، سىز ئۇنى تونۇيسىز دەپ ئويلايمەن، ئۇ يېقىندا لىسا مېيىنىڭە ئۆيلەنگەن، كۈتۈزۈۋۇقا ئادىيۇ-تانت① بولغان. ئۇمۇ بۇگۈن كەچقۇرۇن مۇشۇ يەرگە كېلىدۇ.

— Ecoutez, chère Annette (قۇلاق سېلىڭا، سۆيۈملۈك ئانىت)، — دىدى كىنەز بىردىنلا ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ ۋە نىمە ئۈچۈندۇر تۆۋەنگە سەل ئېگىپ. Arrangezmoi cette affaire et je suis vorte سىز ماڭا مۇشۇ ئىشنى ئەپلەپ بەرسىڭىزا، مەن مەڭگۈ سىزنىڭ بولاي، ئەڭ سادىق قۇلۇڭىز بولاي à tout jamais (مەلۇم قىلاي، سىزگە. comme mon m'écritdes) ئۇ باي ۋە ياخشى ئائىلىنىڭ بالىسى ئىكەن. مېنىڭ تەلئۇممۇ شۇ.

ئۇ ئۆزىگە خاس ئەركىن، تەكەللۇپسىز ۋە سىلىق-سىپايە ھەركىتى بىلەن كۈتۈچى خانىمنىڭ قولىنى كۆتىرىپ ئاغزىغا يېقىن ئەپكېلىپ سۆيۈپ قويىدى-دە، كېيىن يەنە خانىمنىڭ قولىنى ئۇ ياق-بۇ ياققا سىلكىپ قويۇپ ۋە باشقا تەرەپكە نەزەر تاشلاپ يۆلەنچۈكلۈك يۇمشاق ئورۇندۇققا يۆلىنىپ تۇرۇپ قالدى.

— Attendes (توختاڭ)، — دىدى ئانىنا پاۋلىۋۇنا ئويلىنىپ قېلىپ. — مەن بۇگۈن كەچقۇرۇنلا (Lafemme du jeunè Lise (ياش بولكونسكىنىڭ ئايالى) بىلەن سۆزلىشىپ كۆرىمەن. ئېھتىمال، ئەپلىشىپ قالار. Ce sera dans votre famille, qùe je ferai (مەن سىزنى دەپ ئائىلىڭىزدە mon apprentissage de vieille ھىلىقى قېرى قىزنىڭ ھۇنىرىنى ئۈگىنىشىنى باشلايمەن.)

---

① ئادىيۇتانت — مۇھاپىزەتچى ئەسكەر، فۇگۈەن. — تەر.

2

ئاننا پاۋلوۋنانىڭ مېھمانخانىسى ئاستا-ئاستا مېھمانلار بىلەن تولۇشقا باشلىدى. پېتربۇرگنىڭ ئىسلزادىلىرى كەلدى، ئۇلارنىڭ يېشى ۋە خاراكتېرى ھەرخىل بولسىمۇ، لېكىن ياشىغان جەمىيەت دائىرىسى بويىچە بۇ كىشىلەرتامامەن ئوخشاش ئىدى؛ كىنەز ۋاسىلىنىڭ قىزى گۈزەل ئەلپىن دادىسىنى ئېلىپ ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ئەلچىنىڭ زىياپىتىگە بېرىش نىيىتىدە كەلگەن ئىدى. ئۇ بال كىيىمىنى① كىيگەن بولۇپ، كۆكرىگىگە مەكتەپ پۈتتۈرگەنلىك ئىزنىگى ئېسىلغان ئىدى. la femme la plus sèduisante de Petersbourg (پېتربۇرگنىڭ كىشىنى ئەڭ مەپتۇن قىلىدىغان ئاياللىرى) دەك داڭلىق بولغان ياش ۋە كىچىككىنە كىنەز ئايىم بولكونسكايامۇ كەلگەن ئىدى، ئۇ بۇلتۇر قىشتا ئەرگە تەككەن ۋە ھازىر بولسا قوساق كۆتىرىپ قالغانلىغى سەۋىبىدىن ھەرقانداق چوڭ ئولتۇرۇشلارغىمۇ بارمايتتى، ئەمما كىچىكرەك زىياپەتلەرگە بېرىپ تۇراتتى. كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئوغلى كىنەز ئىپپولىت مورتېمار بىلەن بىللە كەلگەن ئىدى، مورتېمارنى ئۇ تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى؛ ئابباتمورنىۇ ۋە نۇرغۇن باشقا كىشىلەرمۇ كەلگەن ئىدى.

— سىز مېنىڭ ھامماچامنى شۇ چاققىچە كۆرمىگەنمۇ، — ياكى — سىزمېنىڭ ma tante (ھامماچامنى) تونۇمامسىز؟ — دىدى ئاننا پاۋلوۋنا يېڭى كەلگەن ھەربىر كىشىگە قاراپ. ئۇ بۇ كىشىلەرنى بېشىغا

---

① بال كىيىمى — مەخسۇس تانسا كېچىلىرىدە كىيىدىغان كىيىم. — تەر.

ئىگىز بانت① تاقۇالىغان كىچىككىنە مومايىنىڭ قېشىغا ناھايىتى ھۆرمەت-ئېتىۋار بىلەن ئېلىپ كېلەتتى، موماي بولسا مېھمانلار تېز يېتىپ كېلىۋاتقان چاغلاردا باشقا ئۆيدىن غىپپىدا كىرىپ كېلەتتى، ئاننا پاۋلوۋنا ئۆزىنىڭ دىققەت-نەزىرىنى ئاستا-ئاستا مېھمانلاردىن ھاماچسىغا يۆتكەپ، ھەر بىر كىشىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ، ئاندىن ئۇلاردىن نېرى كېتەتتى.

كەلگەن مېھمانلارنىڭ ھەممىسى ھېچكىمگىمۇ مەلۇم بولمىغان، ھېچكىمنىمۇ قىزىقتۇرمايدىغان ۋە ھېچكىمگىمۇ لازىم بولمىغان ھاماما-چسىغا تەبرىكلەش قائىدە-يوسۇنلىرىنى بىجا كەلتۈرەتتى. ئاننا پاۋلوۋنا غەمكىن ئەمما تەنتەنىلىك قىزىقىش بىلەن بۇ تەبرىكلەش رەسىمىيەتلىرىنى لام-مىم دېمەي تەستىقلاپ كۈزىتىپ باراتتى. ھاماچسى مېھمانلارنىڭ ھەر بىرىگە ئۇلارنىڭ سالامەتلىگى، ئۆزدە-نىڭ سالامەتلىگى ۋە خانىش ئاللىرىنىڭ سالامەتلىگى توغرىسىدا تامامەن ئوخشاش ئىبارىلەر بىلەن سۆزلەيتتى، خانىش ئاللىرىنىڭ سالامەتلىگى، خۇداغا شۈكرى، يېقىندىن بېرى ياخشى بولۇپ قالغان ئىدى. كەلگەن مېھمانلارنىڭ ھەممىسى ئەدەپ يۈزىسىدىن مالال بولغانلىقنى ئىپادىلىمەيتتى ۋە بۇ ئېغىر مەجبۇرد-يەتلەرنى بىجا كەلتۈرۈپ بولغانلىغى ئۈچۈن ئۆزلىرىدە يەڭگىللىك ھىس قىلىشىپ، مومانىڭ قېشىدىن نېرى كېتىشەتتى، شۇندىن كېيىن يەنە قايتىپ پۈتۈن زىيافەت داۋامىدا مومايغا يولۇقمايتتى.

ياش كىنەز ئايىم بولكونسكايا ئالتۇن رەڭ گۈل چېكىلگەن سىلىق مەخمەلدىن تىكىلگەن سومكىسىدا بىر خىل قول ئىشىنى

---

① بانت — ئاياللار چېچىغا تاقۇالىدىغان بېزەك لېنتا. — تەر.

ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ئۇنىڭ ناھايىتى كېلىشكەن، سەل قارايغان مەيىن تۇكلۇك يۇقۇرى لېۋى قىسقا بولۇپ، چىشلىرىنى يېپىپ تۇرالماياتتى. لېكىن لېۋى كۆتۈرىلگەندە تېخىمۇ سۆيۈملۈك بولۇپ قالاتتى، بەزىدە سوزۇپ تۆۋەنكى لېۋىگە تەككۈزگەندە تېخىمۇ يېقىملىق كۆرۈنەتتى. خۇددى ھەممە تولۇق كېلىشكەن گۈزەل ئاياللاردا بولىدىغان خۇسۇسىيەتلەرگە ئوخشاش، ئۇنىڭ كەمچىلىگى ــ لېۋىنىڭ قىسقىلىغى ۋە يېرىم ئوچۇق ئاغزى گويا كىچىك ئۆزىگە خاس ئالاھىدە گۈزەللىگىدىن ئىبارەت ئىدى. پات ئارىدا ئانا بولىدىغان، ساغلام، تېتىك ۋە ئۆزىنىڭ ئېغىر بويىنى شۇنچە يەڭگىللىك بىلەن كۆتۈرۈپ يۈرۈۋاتقان بۇ كېلىشكەن چىرايلىق ئايالغا قارىغان ھەر بىر كىشى ناھايىتى خوشال بولۇپ كېتەتتى. قېرىلار ۋە زېرىكىپ يۈرگەن غەمكىن ياش كىشىلەر ئۇنىڭ بىلەن بىرەر قېتىم يېقىنلاشسىپ ۋە بىر پەس سۆزلەشكەندىن كېيىن، ئۆزلىرىنىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش ساغلام ۋە تېتىكلىشىپ قالغاندەك ھىس قىلاتتى. ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەن ۋە ھەر بىر ئېغىز سۆزىدە ئۇنىڭ ئوچۇق چىراي كۈلۈمسىرىشىنى ھەم ھەمىشە پارقىراپ ئېچىلىپ تۇرىدىغان ئاپپاق سەدەپتەك چىشلىرىنى كۆرگەن ھەر بىر كىشى ئۆزىنى شۇ پەيتتە تولىمۇ يېقىملىق بولۇپ قالغاندەك ئويلايتتى. باشقا ھەر بىر كىشىمۇ شۇنداق ئويلايتتى.

كىچىككىنە كىنەز ئايىم قولىدا قول ئىشى خالتىسىنى كۆتۈرۈپ، تېز ۋە لەپكىشگەن ئۇششاق قەدەملىرى بىلەن شىرە ئەتراپىنى ئايلىنىپ چىقتى ــ دە، كىيىمىنى خوشال قىياپەت بىلەن تۇزەشتۇزۇپ، كۈمۈش ساماۋار يېنىدىكى دىۋانغا ئولىتۇردى، ئۇنىڭ بۇ ھەممە ھەركەتلىرى ئۆزى ئۇچۇن ۋە ئەتراپتىكى ھەممە كىشىلەر ئۇچۇن

گـويا partie deplaisir (بىر خـىل كۆڭـۈل ئېـچىشـتەك) بولغان ئىدى.

— J'ai apporté mon ouvrage (مەن ئۆزەمنىڭ قول ئىشىمنى ئېلىـۋالغان ئىدىم)، — دىدى ئۇ ئۆزىنىڭ قول ئىشى خالتىـسىنى كۆتىرىپ ۋە ھەممىگە قاراپ.

— قاراڭ، Annette, ne me jouez pas un mauvais tour, (مەن سىـزنىڭ ماڭا يامان چاخـچاق) قىلماسـلىغىڭىزنى سورايـمەن)، — دەپ مۇراجـىئەت قىلـدى ئۇ ئايال ساھىپخانغا. — Vous m'avez ècrit, que c'etait une toute petite soirèe; voyez comme je suis attifée (سىـز خېتىـڭىزدە، بۇ بىر كـىچىكـكىنە ئولتۇرۇش دىگەن ئىدىڭىز، قاراڭا، مەن قانداق ناچاركىيىنگەن!)

شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىككى بىلىگىنى سوزۇپ چىقىرىپ، چۆرىسىگە چىلتەك تۇتقان، كۆكرىگىدىن سەل تۆۋەندىن كەڭ لېنـتا باغلانغان، كۈلرەڭ كۆرىكەم كۆينىگىنى كۆرسەتتى.

— Soyez tranquille, Lise, vous serez toujours la plus joli e (خاتىرجەم بولۇڭ، لىزا، سىز قانداقلا بولمىسۇن، باشقا ھەرقانداق كىشىگە قارىغاندا چىرايلىق تۇرىـسىز)، — دىـدى ئانىنا پاۋلوۋنا جاۋاپ بېرىپ.

— Vous savez, mon mari m'abandonne (سىـز بىلەمسىز؟ مېنىڭ ئېرىم مېـنى تاشلاپ كېتىـۋاتىدۇ)، — دەپ سۆزلىـنى داۋام قىلدى كىـنەز ئايىـم يەنە شۇ ئاھاڭـدا گېنېرالغا قاراپ: — il va se faire ture. Dites moi, po- — urquoi cette vil- aine guerre (ئۇ ئۆلۈمـگە كېتىـۋاتىـدۇ. ئېيتىـڭا، بۇ ئىپلاس ئۇرۇشنىڭ زادى نىمە پايدىسى بار-ھە!) — دىدى ئۇ كىـنەزگە ۋە

جاۋاپ كۈتمەستىنلا كىنەز ۋاسىلىنىڭ قىزى گۈزەل ئەلپىنگە قاراپ سۆزلىدى.

— Quelle dèlicieuse personne, que cette petide priincesse! (بۇ كىچىككىنە كىنەز ئايىم. نىمە دىگەن سۆيۈملۈك — هە!)، — دىدى كىنەز ۋاسىلى ئاننا پاۋلوۋناغا.

كىچىككىنە كىنەز ئايىمنىڭ ئارقىسىدىن ئۇلىشپلا چېچى قىرقىلغان، كۆزەينەك تاقىغان، شۇ زامانداىكى مودا بويىچە ئاچ رەڭلىك شىم، ئىگىز پۇرمە ياقىلىق، قوڭۇر رەڭلىك فراك① كىيگەن سالاپەتلىك ۋە سىمىز ياش ئادەم كىرىپ كەلدى. بۇ سىمىز ياش ئادەم پىكاتىرىنا زامانداىكى چوڭ تۆرە ۋە گراف② بىرئۇخوۋنىڭ قانۇنسىز ئوغلى ئىدى، بىرئۇخوۋ بولسا ئۇ چاغدا موسكۋادا ئۆلۈش ئالدىدا تۇراتتى. بۇ ياش ئادەم شۇ چاققىچە ھىچقانداق يەردە خىزمەتتە بولۇپ باقمىغان. چۈنكى ئۇ ئۆزى تەربىيە ئالغان چەتئەلدىن تېخى ئەمدىلا قايتىپ كەلگەن ۋە ئۇنىڭ بۇ سورۇنغا كېلىشىمۇ بىرىنچى قېتىم ئىدى. ئاننا پاۋلوۋنا ئۆزىنىڭ مېھمانخانىسىدا ئۇنى ئەڭ تۆۋەن تەبىقە كىشىلىرىگە مۇناسىپ بولغان تازىم بىلەن كۈتۈۋالدى. لېكىن سورتى بويىچە بۇ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك مۇئامىلىسىگە قارىماي، كىرىپ كەلگەن پىيىرنى كۆرۈش بىلەن تەڭ ئاننا پاۋلوۋنانىڭ چىرايىدا خۇددى ھەددىدىن زىيادە كېلەڭسىز يوغان ۋە ئۆز پېرىگە

---

① فراك — ئالدى ئېتىگى كالتا، ئارقا ئېتىگى ئۇزۇن قالغاچ قۇيرۇقلۇق تون. — تەر.

② گراف — كىنەز (ۋاڭ) دىن بىر دەرىجە تۆۋەن تۇرىدىغان "گۈڭ" دەرىجىلىك ئاقسۆڭەك بەگ — تەھ.

مۇناسىپ بولمىغان نەرسىنى كۆرگەندىكىدەك خاتىرجەمسىزلىك ۋە قورقۇش كەيپىياتى پەيدا بولدى. گەرچە پيپىر ھەقىقەتەن ئۆيدىكى باشقا كىشىلەرگە قارىغاندا سەل چوڭراق بولسىمۇ، لېكىن ئاندىنا پاۋلوۋنادىكى مۇنداق قورقۇشنى پەقەت ئۇنى بۇ مېھمانخانىدىكى باشقا ھەممە كىشىدىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان نومۇسچان ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە قورقۇنچاق، كۆزىتۈچان ۋە تەبىئى چىرايغا خاس دېيىش مۇمكىن ئىدى.

— C'est bien aimable à vous, mosieur pierre, d'être venu voir une pauvre malade (سىز ناھايىتى ياخشى قىپسىز، پيپىر ئەپەندى، بىر بىچارە كېسەلنى كۆرگىلى دەپ كېلىپ، — دېدى ئاننا پاۋلوۋنا ۋە ئۇنى ھامماچىسىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كېتىۋاتقىنىدا مومای بىلەن ئەندىشە قىلىغان ھالدا كۆز يۈگۈرتۈشتۈرۈۋالدى. پيپىر قانداقتۇ، چۈشىنىكسىز سۆزلەرنى غۇدۇراپ قويدى- دە، يەنە خۇددى بىرەر نەرسىنى ئىزلىگەندەك داۋاملىق ئەتراپقا كۆزىتاشلىدى. ئۇ كىچىككىنە كىنەز ئايىمغا خۇددى يېقىن تونۇش كىشىدەك تازىم قىلىپ، خوشال كۈلۈپ قويغان ھالدا مومايىنىڭ يېنىغا قاراپ ماڭدى. ئاننا پاۋلوۋنانىڭ قورقۇشى سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى، چۈنكى پيپىر مومايىنىڭ خانىش ئالىلىرىنىڭ سالامەتلىگى توغرىسىدىكى سۆزلىرىنى ئاڭلىماستىنلا ئۇنىڭ يېنىدىن كېتىپ قالدى. ئاننا پاۋلوۋنا ناھايىتى ئەنسىرىگەن ھالدا تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ ئۇنى توختىتىۋالدى:

— سىز ئابىبات موربونى بىلمەمسىز؟ ئۇ ناھايىتى قىزىق ئادەم... — دېدى ئاننا پاۋلوۋنا.

— ھەئە، مەن ئۇنىڭ مەڭگۈ تېچلىق توغرىسىدىكى پىلانىنى

ئاڭلىغان، بۇ ھەقىقەتەن قىزىقارلىق، ئەمما ۋۇجۇتقا چىقىرىش تەس...

— سىز شۇنداق ئويلامسىز؟... — دېدى ئانا پاۋلوۋنا بىرەر سۆز ئېيتماقچى ۋە باشقىدىنلا ئۆزىنىڭ ساھىپخانلىق مەشغۇلاتىغا كىرىشمەكچى بولغان ئىدى، بىراق پىيىر بۇ چاغدا ئەدەپكە مۇخالىپ خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويدى. ئاۋال ئۇ مومانىڭ ئۇنىڭغا قىلىۋاتقان سۆزىنى ئاڭلاپ بولمايلا كېتىپ قالغان بولسا، ئەمدىلىكتە ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ پاراڭلىرى بىلەن ئۇنىڭ يېنىدىن كەتمەكچى بولۇۋاتقان ساھىپخاننى توختىتىۋالغان ئىدى. ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئىككى ئايىغىنى كېرىپ تۇرۇپ ئانا پاۋلوۋناغا نىمە ئۈچۈن ئابباتنىڭ پىلانى خام خىيال دەپ ئويلىغانلىغىنى ئىسپاتلاشقا باشلىدى.

— كېيىن يەنە سۆزلىشەرمىز، — دېدى ئانا پاۋلوۋنا كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئىشىنىڭ يولىنى ئۇقمايدىغان بۇ ئادەمدىن ئاجراپ، ئۇ ئۆزىنىڭ ساھىپخانلىق ۋەزىپىسىگە قايتىپ كەلدى ۋە داۋاملىق رەۋىشتە قۇلاق سېلىپ ھەم قاراپ بېقىپ، پاراڭ سۇسلىشىپ قالغان جايغا يارىمم بېرىشكە تەييارتۇراتتى. خۇددى يىپ ئىگىرىش فابرىكىسىنىڭ ئىش باشلىغى ئىشچىلارنى جاي-جايىغا ئولتۇرغۇزۇپ بولغاندىن كېيىن ھەممە ئىش ئورۇنلىرىغا قاراپ چىقىپ، بۇ يەردە بىر ئۇرچۇقنىڭ توختاپ قالغانلىغى، ئۇ يەردە تاراق-تۇرۇق ياكى غەلىتە ئاۋازنى كۆرگەندە ۋە ئاڭلىغاندا شاپاشلاپ يۈرۈپ ماشىنىلارنى تەكشۈرۈپ، ئۇنى ئىشتىن توختاتقانلىغى ياكى تۈزەشتۈرۈپ ئىشقا كىرىشتۈرگەنلىگىگە ئوخشاش، ئانا پاۋلوۋنامۇ ئۆزىنىڭ مېھمانخانا-سىدا تەرەپ-تەرەپكە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، بىردەم سۆزسىز جىم

بولۇپ قالغان كىشىلەر يېنىغا ياكى بىردەم ھەددىدىن زىيادە ۋاراڭ-
چۇرۇڭ بولۇپ كەتكەن كىشىلەر يېنىغا كېلەتتى ۋە بىر ئېغىز سۆ-
بىلەن ياكى ئورۇن يۆتكەش بىلەن بۇ تەكشى، ئەدەپلىك پاراڭ
ماشىنىسىنى يەنە ئىشقا سالاتتى. لېكىن بۇ غەمخورلۇقلار ئوتتۇرىسىدا
ئاننا پاۋلوۋنا بولۇپمۇ پيېردىن ئەنسىرەيتتى. ئۇ مورتېمارنى چۆرىدى-
ۋالغان كىشىلەرنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇ يەردە بولۇۋاتقان گەپ-
سۆزلەرنى ئاڭلاشقا باشلىغاندا ۋە كېيىن ئاببات توغرىسىدا سۆزلىشى-
ۋاتقان كىشىلەرگە قاراپ بۇرۇلغاندا، ئاننا ھامان ئۇنىڭغا ئەنسىرەش
بىلەن دىققەت قىلىپ قارايتتى. چەتئەلدە تەربىيىلەنگەن پيېر ئۈچۈن
ئاننا پاۋلوۋنا ئۆتكۈزگەن بۇ كەچكى ئولتۇرۇش ئۇ روسىيىدە
كۆرگەن بىرىنچى قېتىمقى ئولتۇرۇش ئىدى. ئۇ بۇ يەردە پېتر-
بۇرگنىڭ بارلىق زىيالىلىرى يىغىلغانلىغىنى بىلەتتى ۋە شۇنىڭ
ئۈچۈن، خۇددى ئويۇنچۇقلار ماگىزىنىدىكى بالىغائوخشاش كۆزلىرىنى
تەرەپ-تەرەپكە يۈگۈرتەتتى. ئۇ ئاڭلاشقا مۈمكىن بولىدىغان
ھەرقانداق ئاقىلانە پاراڭلارنى ئاڭلىماي قېلىشتىن ئەندىشە قىلاتتى.
ئۇ بۇ يەرگە يىغىلغان كىشىلەرنىڭ ئىشەنچلىك ۋە نەپىس قىياپەت-
لىرىنى كۆرۈپ، ئۇلاردىن ھامان ئالاھىدە تىرەن سىرلىق
نەرسىلەرنى ئاڭلاشنى ئۈمىت قىلاتتى، ئۇ ئاخىر موربو يېنىغاكەلدى.
بۇ يەردىكى سوقا-سۆھبەت ئۇنىڭغا قىزىقارلىق كۆرۈندى-دە،
خۇددى ئادەتتە ياشلار ياقتۇرغاندەك، ئۆزىنىڭ ئوي-پىكىرلىرىنى
ئېيتىش پۇرسىتىنى كۈتۈپ قالدى.

3

ئاننا پاۋلوۋنانىڭ ئۆيىدىكى كەچكى ئولتۇرۇش قىزغىن باسقۇچقا كىردى. توپ ـ توپ بولۇپ ئولتۇرغان ئادەملەرنىڭ سۆھبەتلىرى تەرەپ ـ تەرەپتىن بىر خىلدا، توختىماي، ماشىنىدەك گۈرۈلدەيتتى. لېكىن ھىلىقى ھاماچىسىنىڭ يېنىدا پەقەت بىرگىنە ياشانغان، يۈزى يادائغۇ، يىغا چىراي ۋە بۇ پارلاق سورۇنغا ئانچە مۇناسىپ بولمىغان ئايال ئولتۇراتتى، بۇنى ھىساپقا ئالمىغاندا، بۇ يەرگە يىغىلغان ھەممە كىشىلەر ئۆچ گۈرۇپپىغا بۆلۈنگەن. بىرىدە ئاساسەن ئەرلەر بولۇپ، پوپنىڭ چۆرىسىگە يىغىلغان؛ يەنە بىرىدە ياشلار بولۇپ، كىنەز ۋاسلىنىڭ قىزى گۈزەل كىنەز قىزى ئەلپىن ۋە چىرايلىق، قىپ ـ قىزىل ئۆسكەن ھەم ياشلىغىغا قارىماي بەك سەمرىپ كەتكەن كىچىككىنە كىنەز ئايىم بولكونسكايا چۆرىسىگە يىغىلغان. ئۆچىنچى گۈرۈپپىدا مورتېمار ۋە ئاننا پاۋلوۋنا چۆرىسىگە يىغىلغان ئىدى.

بەگزادە چىرايلىق، يۇمشاق تەبىئەتلىك ۋە خۇش پىللىق يىگىت بولۇپ، روشەنكى، ئۆزىنى داڭلىق دەپ ھىساپلىسىمۇ، ئەمما ئەدەپ ـ ئەخلاق سەۋىۋىدىن ئۆزى تۇرغان شۇ سورۇندا ئۆزىنى ناھايىتى كەمتەر ھىساپلاپ، باشقىلارغا يول قويىاتتى. ئاننا پاۋلوۋنا، روشەنكى، ئەنە شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ مېھمانلىرىنى كۈتەتتى. خۇددى ئەقىلسىلىق ئاشخانا خوجايىنىنىڭ پاسكىنا ئاشخانىدا ھېچكىمنىڭ يىگۈسى كەلمەيدىغان بىر پارچە كالا گۆشىنى ئالاھىدە تاللانغان غىزا سۈپىتىدە سۇنۇپ كەلگىنىدەك، ئاننا پاۋلوۋنامۇ بۇ كەچكى ئولتۇرۇشتا ئاۋال بەگزادە، كېيىن پوپنى قانداقتۇ ئالاھىدە تاللانغان بىر نەرسە سۈپە ـ

تنده ئۆزىنىڭ مېھمانلىرىغا تەييارلىغان ئىدى. مورتېمارنىڭ چۆرىدىسىگە يىغىلغان كىچىك ئۆمەكتە گېرتسوگ① ئېنگىيېنىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىگى توغرىسىدا پاراڭ دەرھال باشلىنىپ كەتتى. بەگزادە بولسا گېرتسوگ ئېنگىيېنىنىڭ هالاكىتى ئۆزىنىڭ ئالىجاناپلىغىدىن ۋە خۇسۇسەن بوناپارتنىڭ ئۇنىڭغا قارىتا غەزىۋىدىن بولغان دېدى.

— Ah! voyons. Contez-nous cela vicomte (ئاللا، شۇنداقمۇ! هەممە ئەهۋالنى بىزگە سۆزلەپ بېرىڭا، ۋىكونت)، — دېدى ئانىنا پاۋلوۋنا؛ — Contez-nous cela, vicomte à la Louis XV (هەممە ئەهۋالنى بىزگە سۆزلەپ بېرىڭا، بەگزادە) دېگەن بۇ گەپ، گويا لېئودوۋىك XV نى ئەسلەتكەندەك خوشاللىق هىس قىلدۇردى.

بەگزادە ۋىكونت ماقۇل بولغانلىغىنى ئىپادىلەپ تازىم قىلدى ۋە ئېهتىرام بىلەن كۈلۈپ قويدى. ئانىنا پاۋلوۋنا بەگزادە ئەتراپىغا بىر توپ كىشىلەرنى ئورۇنلاشتۇردى هەم ئۆلارنى بەگزادە هىكايىسىنى ئاڭلاشقا تەكلىپ قىلدى.

— Le vicomte a été personnellement connu de mon-seigneur, (بەگزادە بولسا گېرتسوگ بىلەن شەخسەن تونۇش)، — دەپ پىچىرلىدى ئانىنا پاۋلوۋنا مېھمانلارنىڭ بىرىگە. — Le vicomte est un parfait conteur. (بەگزادە هىكايە سۆزلەشنىڭ ئاجايىپ ئۇستىسى)، — دېدى ئۇ مېھمانلارنىڭ يەنە بىرىگە. —

---

① گېرتسوگ — ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ئەڭ يۇقۇرى ئۇنۋانلىرىنىڭ بىرى؛ قەدىمقى گېرمانلاردا سايلانغان هەربىي داهىي، كېيىنرەك قەبىلىنىڭ مىراس قالدىغان باشلىغى. — تەر.

Comme on voit l'hommedela. bonne compagnie — (ئۇنىڭ يۇقۇرى تەبىقىگە خاس ئادەم ئىكەنلىگى نىمە دىگەن روشەن هازىر)، — دىدى ئۇ مېهمانلاردىن ئۇچىنچى بىرىگە؛ شۇنداق قىلىپ، بەگزادە بۇ يەردە ئولتۇرۇشقان كىشىلەرگە، خۇددى ئۇستى ئوبدان يېپىلىپ قىزىق هور چىقىپ تۇرغان قورۇما گۆشتەك، ئەڭ نەپىس ۋە ئەڭ پايدىلىق شەكىلده تەقدىم قىلىندى.

ۋىكونت ئۆزىنىڭ هىكايىسىنى باشلىماقچى بولدى ۋە ئۇنىڭ يۈزىده نازۇك كۈلۈمسىرەش ئەكس ئەتتى.

— بۇياققا كېلىڭ، Chère Hélène (سۆيۈملۈك ئەلېن)، — دىدى ئانا پاۋلوۋنا گۈزەل كىنەز قىزىغا. ئۇ يەنە بىر گۇرۇپپىنىڭ مەركىزى بولۇپ، سەل نېرىده ئولتۇراتتى.

كىنەزقىزى ئەلېن كۈلۈپ قويدى؛ ئۇ ئەمدىلا كىرىپ كەلگەن چاغدىكىگە ئوخشاش بىر خىل ئۆزگەرمەس ۋە ئىنىتايىن گۈزەل ئاياللارنىڭ كۈلۈمسىرەش قىياپىتى بىلەن ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ئۆزىنىڭ هەشقپىچەك ۋە مۇخقا ئوخشىتىپ گۈل چېكىلگەن ئاپپاق بال كىيىمىنى يېنىككىنە شىلدىرلىتىپ، سۈتتەك ئاپپاق ئىككى يەلكىسى، پارقىراپ تۇرغان چاچلىرى ۋە بىرىللىيانتلىرى بىلەن كۆزنى چاقنىتىپ، ئۆزىگە يول بەرگەن كىشىلەرنىڭ ئارىسىدىن هېچكىمگە قارىماستىن ئۇدۇل ئۆتۈپ كەتتى، ئەمما هەر بىر كىشىگە ئۆزىنىڭ قەددى-قامىتى، شۇ چاغدىكى مودا بويىچە تامامەن ئېچىلىپ تۇرىدىغان چىرايلىق ئىككى يەلكىسى، كۆكرىگى ۋە بەللىرىنىڭ چىرايلىق لىغىدىن زوقلىنىش هوقۇقىنى هۆرمەت بىلەن ئىلتىپات قىلىغاندەك، ئۇلارغا كۈلۈمسىرەپ، خۇددى بالىغا ئۆزى بىلەن بىللە جىلۋىلىنىش ئېلىپ كەلگەندەك، ئانىنا پاۋلوۋنانىڭ يېنىغا كەلدى. ئەلېن شۇنچە-

لمك سۆيۈملۈك ئىدىكى، ئۇنىڭدا تەنىازلىقنىڭ قىلچە ئىزى كۆرۈنمەيلا قالماستىن، ئەكسىچە، ئۇ ئۆزىنىڭ مۇنداق شەكسىز ۋە ھەددىدىن زىيادە غالىپكار ـ ھەقىقى گۈزەللىگىدىن خىجىل بولغانلىغىنى ھىس قىلاتتى. ئۇ ئۆزگۈزەللىگىنىڭ تەسىرىنى ئازايتىشنى ئۈمىت قىلاتتى، لېكىن ئۇنداق قىلالمايتتى.

— Quelle belle personne (نىمە دېگەن چىرايلىق!) — دەيتتى ئۇنى كۆرگەن ھەر بىركىشى. ئۇ ۋېكونتنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغان ۋە ئۆزىنىڭ ئەنە شۇ ئۆزگەرمەس كۈلۈمسىرىشى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرىگەندە، بەگزادە گوياكى قانداقتۇ غەلىتە بىرنەرسىنى كۆرۈپ ھەيرانلىقتا قالغاندەك، دولىسىنى كۆتىرىپ قويدى ۋە تۆۋەنگە قارىۋالدى.

— Madame, je crains pour mes moyens davant un pareil auditoire (مۇنداق جامائەت ئالدىدا، مەن راستىنلا ئۆزەمنىڭ قابىلىيىتىمگە ئىشەنمەيمەن)، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ.

كىنەز قىزى ئۆزىنىڭ تامامەن يالىڭاچ بىلىگىنى كىچىك شىرە ئۈستىگە قويدى ـ دە، جاۋاپ بېرىش ھاجەتسىز دەپ ھىساپلىدى. ئۇ كۈلۈمسىرىگىنىچە كۈتۈپ تۇراتتى. ھىكايە سۆزلەۋاتقان پۈتۈن جەريانىدا، ئۇ شۇ يەردە راۋۇرۇس ئولتۇرۇپ، بىردەم ئۆزىنىڭ شىرەگە يېنىككىنە قويۇلغان سېمىز چىرايلىق قولىغا قاراپ قوياتتى، بىردەم ئۆزىنىڭ تېخىمۇ چىرايلىق كۆكرىگىگە قاراپ، ئۇنىڭدىكى بىرلىلىك يانىت مارجانلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ قوياتتى؛ ئۇ كۆينىگىنىڭ قاتلاقلىرىنى بىرقانچە قېتىم تۈزلەپ قويدى ـ دە، ھىكايە تازا تەسىرلىك جايىغا كەلگەندە ئاننا پاۋلوۋناغا ئۆرۈلۈپ قاراپ قويدى ۋە دەرھال

خۇددی فرىپلىنانىڭ چىرايىدا بولىدىغان قىياپەتكە كىردى، ئۇنىڭ-
دىن كېيىن يەنە ئۆزىنىڭ ئوچۇق چىراي كۆلۈمسىرەش قىياپىتىگە
كىرىپ تېچلىنىپ قالدى.

كېچىككىنە كىنەز ئايىمۇ چاي شىرەسىدىن يۆتكىلىپ ئەلۋىنىڭ
قېشىغا كەلدى.

— Attendez moi, je vais prendre mon ouvrage, (توختاپ تۇرۇڭ، مەن قول ئىشمىنى ئېلىۋالاي)، — دېدى ئۇ. — voyons, à quoi pensez-vous (هەي، سىز نېمە؟ نېمىنى ئويلاۋاتسىز؟) — دېدى ئۇ كىنەز Apportez-moi monri — dicule ئېلىۋتىگا، — مېنىڭ خالتامنى ئېلىۋېتىڭا.

كىنەز ئايىم هەممە ئادەمگە قاراپ تەبەسسۇم بىلەن سۆزلىشىپ،
بىردىنلا قىمىرلاپ ئورنىشۋېلىپ ئولتۇردى-دە، ئۇ يەر-بۇ يېرىنى
تۇزەشتۇردى.

— مانا ئەمدى ياخشى بولدى، — دېدى ئۇ ۋە بەگزادىنى
هىكايىسىنى داۋاملاشتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ئۆز ئىشىغا تۇتۇندى.

كىنەز ئىپپولىت ئۇنىڭغا خالتىسىنى ئېلىپ بەرگەندىن كېيىن
ئۇنىڭ گۈرۇپپىسىغا قوشۇلدى ۋە ئورۇندۇقنى ئۇنىڭ قېشىغا يۆتكەپ
ئولتۇردى.

سۆيۈملۈك ئىپپولىت ((Le charmant Hippolyte)نىڭ گۈزەل
سىڭلىسى بىلەن بولغان پەۋقۇلئاددە ئوخشاشلىقى كىشىلەرنى هەيران
قالدۇراتتى ۋە يەنە مۇنداق ئوخشاشلىققا قارىماي، ئۇنىڭ پەۋقۇل-
ئاددە خۇنۇكلىگى كىشىلەرنى ئۇندىنمۇ بەتتەررەك هەيرانلىقتا قالدۇ-
راتتى، ئۇنىڭ قىياپىتى سىڭلىسى بىلەن ئوخشاپ كەتسىمۇ، لېكىن
سىڭلىسى هەممە جەهەتلەردىن ئۆزىنىڭ شات-خورامىلىغى، ئۆزىگە

بولغان ئىشەنچى، ياشلىق باھارى، ئۆزگەرمەس تېتىك، ئوچۇق چىراي قىياپىتى بىلەن ۋە ئۆز قەددى-قامىتىنىڭ پەۋقۇلئاددە ئۆزىگە خاس تەبىئى گۈزەللىگى بىلەن جىلۋە قىلىپ تۇراتتى: ئاكسىنىڭ بولسا، ئەكسىچە، چىرايى ئەخمەقلىق-تەنتەكلىك تۇمانلىرى بىلەن قاپلانغان ۋە ئۆزىگە ئىشەنگەن ناله قىلىش كەيپىياتى دائىم ئىپادىلىنىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ بەدىنى ھەم ياداڭغۇ، ھەم ئاجىز ئىدى. كۆزلىرى، بۇرنى، ئاغزى گويا تامامەن قانداقتۇ نائېنىق ۋە خۇنۇك ئالۋاستى قىياپەتكە كىرىپ قالغاندەك ئىدى، قول-پۇتلىرىنى ھەمىشە غەيرى تەبىئى ھالەتتە تۇتاتتى.

— Ce n'est pas une histoire de revenants? (بۇ ئال-ۋاستىلار توغرىسىدىكى ھېكايە ئەمەسمۇ؟)، — دېدى ئۇ كىنەز ئايىمنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ۋە ئالدىراپ-تېنەپ ئۆزىنىڭ ئۇزۇن باغلىق كۆزەينىكىنى كۆزىگە تاقاپ، گويا بۇنىڭسىز ئاغزىنى ئېچىپ سۆز قىلالمايدىغاندەك.

— ئۇنداق ئەمەس، mais non, mon cher (سۆيۈملۈك دوستۇم)، — دېدى ھەيران بولغان ھېكايىچى يەلكىلىرىنى كۆتىرىپ قويۇپ.

— C'est que je dèteste les histoires de revenants (گەپ شۇنىڭدىكى، مەن ئالۋاستىلار توغرىسىدىكى ھېكايىنى ناھايىتى ياماق كۆرىمەن)، — دېدى ئۇ. ئۇ بۇ گەپنى شۇنداق ئاھاڭ بىلەن ئېيىتتىكى، بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن ئۇنىڭ ئەھمىيىتىنى ئۇققانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئۇنىڭ بۇنداق ئۆزىگە بولغان ئىشەنچ بىلەن ئېيتقان سۆزلىرىنى ئاڭلىغۇچىلار بۇ سۆزنى ئۇنىڭ ئەقىللىقلىغىدىن ياكى نادانلىغىدىن ئېيتقانلىغىنى چۈشىنەلمەيتتى. ئۇ قارامتۇل يېشىل فىراك ۋە ئۆزى

ئېيتقانـدەك cuisse de nymphe effrayec (فورفوپ دەتكەن نىمفى ① گەۋدىسى)رەڭگىدە قىسقا شىم، كېپىش ۋە پايپاق كىيگەن.

بەگزادە شۇ چاغدا تارقىلىپ يۈرگەن لەتىپە توغرىسىدا ناھايىتى يېقىملىق ھېكايە قىلىپ بەردى، ئېيتىشلارغا قارىغاندا، گېرتسوگ ئېنگىيېن پارىژغا مەخپى بېرىپ m-lle George (ژورژ خېنىم)② بىلەن كۆرۈشكەن ۋە ئۇنىڭ ئۆيىدە داڭلىق ئارتىسنىڭ ئىلتىپاتىدىن بەھرىلىنىپ كەلگەن بوناپارت بىلەنمۇ ئۇچراشقان؛ ناپالېون دەل شۇ چاغدا ئۇشتۇمتۇت ھۇشىدىن كېتىش كېسىلىگە مۇپتىلا بولۇپ ھۇشىدىن كېتىپ يىقىلغان ۋە شۇ سەۋەبتىن گېرتسوگنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالغان، گېرتسوگ بولسا پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويغان، ئەمما ناپالېون كېيىنرەك بۇ ئالىجاناپلىق ئۇچۇن ئۆلۈم جازاسىنى بېرىپ ئىنتىقام ئالغان.

ھېكايە ناھايىتى يېقىملىق ۋە ناھايىتى قىزىقارلىق ئېيتىلدى، خۇسۇسەن رەقىپلەر بىردىنلا بىر بىرىنى تونۇۋالغان يېرى شۇنداق بولدى، نەتىجىدە خېنىملارنىڭ چىرايىدا ھاياجانلىق كەيپىيات

---

① نىمفى (Nimfe) ــ گرېك ئەپسانىسىدە تەبىئەت كۈچلىرىنى گەۋدەلەندۈرگۈچى ئىككىنچى دەرىجىلىك خۇدالار بولۇپ، ئۇلار ئورمان خۇدالىرى (درياد)، تاغ خۇدالىرى (ئورياد)، دەريا خۇدالىرى (نايياد)، دېڭىز خۇدالىرى (پېرىيل)غا بۆلۈنىدۇ. ــ تەر.

② گېئورگ (ژورژ) خېنىم مۇندىن كېيىن كىتابتا يەنە ئۇچرايدۇ. ئۇ داڭلىق تراگىك ئارتىس بولۇپ، بىرقانچە يىلغىچە ناپالېونىڭ يېقىن خوتۇنى بولغان. 1808 ـ يىلى پېتربۇرگقا بېرىپ چوڭ نەتىجىگە ئېرىشكەن ۋە شۇ چاغدا، خۇددى مۇشۇ ئەسەردە كېيىن تەسۋىرلەنگەندەك، ناتاشا ئىلىنىڭ مېھمانخانىسىدا ئۇنىڭ دىكلاماتسىيىسىنى ئاڭلىغان. ــ تەر.

پەيدا بولدى.

— Charmant (ئاجايىپ ياخشى)، — دىدىئاننا پاۋلوۋنا كىچىكىنە كىنەز ئايىمغا سوئال ئالامتى بىلەن قاراپ.

— Charmant (ئاجايىپ ياخشى)، — دەپ پىچىرلاپ قويدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم يېڭىسىنى ئۆزىنىڭ قول ئىشىغا سانچىپ، گويا ھېكايىنىڭ ياخشىلىغى ۋە قىزىقارلىقلىغى ئۇنىڭ ئۆز ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇشىغا دەخلى يەتكۈزگەنلىگىنى ئىسپاتلىماقچى بولغاندەك.

بەگزادە بۇ ساداسىز (ماختاشىنى چۈشەندى، شۇڭا مىننەتدار بولغان قىياپەتتە كۈلۈپ قويۇپ، ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇرماقچى بولدى؛ لېكىن بۇ چاغدا ئاننا پاۋلوۋنا ئۆزى ئۇچۇن قورقۇنچلۇق بولغان بۇ ياش ئادەمگە ئۆزلۈكسىز نەزەر سېلىپ، ئۇنىڭ پوپ بىلەن قانداقتۇ ھەددىدىن زىيادە قىزىق ۋە يۇقۇرى ئاۋازدا سۆزلىشۋاتقانلىغىنى سېزىپ قالدى ـ دە، خەۋپلىك جايىغا يارىدەم بېرىشكە ئالدىرىدى. دەرۋەقە، پىيېر پوپ بىلەن سىياسى تەڭپۇڭلۇق توغرىسىدا سۆزلىشىشكە مۇۋاپىق بولغان ئىدى ۋە ئاببانتا قارىماققا بۇ ياش ئادەمنىڭ ئاقكۆڭۈللۈك قىزغىنلىغىغا نىسبەتەن قىزىقىش پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ ياقتۇرىدىغان نەزىرىيىسىنى راۋاجلاندۇرماقتا ئىدى. ئىككىيلەن شۇنچىلىك زور قىزىقىش ۋە شۇنچىلىك تەبىئى رەۋىشتە سۆزلەشتىكى، بۇ ئاننا پاۋلوۋناغا ياقمىغان ئىدى.

— چارە ـ تەدبىر... — ياۋروپادا كۈچلەر تەڭپۇڭلۇغى droit desgens (خەلق ھوقۇقى)، — دىدى پوپ. پەقەت ۋەھشى دەپ داڭ چىقارغان روسىيەدەك قۇدرەتلىك دۆلەت ياۋروپادا كۈچلەر تەڭپۇڭلۇغىنى ساقلاشنى مەقسەت قىلغان ئىتتىپاققا غەرەزسىز ئادىللىق بىلەن رەھبەرلىك قىلسىلا، دۇنيا نىجات تاپىدۇ.

ـــ سىز بۇنداق تەكپۈكلۈقنى قانداق قىلىپ تاپسىز، ـــ دەپ سۆز باشلىدى پىيىر؛ لېكىن شۇ چاغدا ئاننا پاۋلوۋنا يېقىن كەلدى ـ دە، پىيىرغا جىددىلىك بىلەن قاراپ، ئىتالىيىلىكىتىن روسىيىنىڭ ھاۋا كىلىماتى يېقىش ـ ياقماسلىغىنى سورىدى. ئىتالىيىلىكىنىڭ چىرايى بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى ۋە ئۇنىڭ چىرايى خۇددى ئاياللار بىلەن سۆزلەشكەندە ئادەت بولۇپ قالغىنىدەك، ھاقارەتلىك دەرىجىدە ساختا، شىرىن تۇسكە كىردى.

ـــ مەن ئۆزەم قاتنىشىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولغان بۇ مۇھىتـ تىكى ئۇلپەتلەرنىڭ، خۇسۇسەن ئاياللارنىڭ پارلاق ئەقل ـ پاراسىتى ۋە بىلىمى مېنى شۇنچىلىك مەپتۇن قىلدىكى، ھاۋا كىلىماتى توغرىـ سىدا ئويلاشقا ئۇلگۈرەلمەي قالدىم. ـــ دىدى ئۇ.

ئاننا پاۋلوۋنا پوپ ۋە پىيىرنى قويۇپ بەرمىدى ۋە كۇزىتىشكە ئاسان بولۇشنى ئويلاپ، ئۇلارنى ئومۇمى گۇرۇپپىغا قوشۇۋەتتى.

بۇ چاغدا مېھمانخانىغا يېڭى بىركىشى كىرىپ كەلدى. بۇ يېڭى كىشى كىچىككىنە كىنەز ئايىمنىڭ ئېرى ياش كىنەز ئاندرې بولكونسكى ئىدى. كىنەز بولكونسكى ئوتتۇرا بويلۇق، قەتئى ۋە قەيسەر قىياپەتـ لىك ناھايىتى كېلىشكەن يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ گەۋدىسىدىكى ھەممە نەرسە، ھارغىن زېرىكتۇرەرلىك تەلەتتىن تارتىپ تاكى جىمغۇر تەكشى قەدەملىرىگىچە ئۆزىنىڭ كىچىككىنە تېتىك ئايالى بىلەن ئىنـ تايىن روشەن كەسكىن قارىمۇ ـ قارشى سېلىشتۇرمىنى ئەكىس ئەتتۈـ رەتتى. روشەنكى، مېھمانخانىدا بولغان ھەر بىركىشى ئۇنىڭغا تونۇشلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئۇنى بىزار قىلىغانلىغى ۋە شۇڭا ئۇلارغا قاراش ۋە ئۇلارنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىشمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ناھايىتى زېرىكىشلىك ئىكەنلىگى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنى بىزار قىلغان

بارلىق يۇزلەرنىڭ ئارىسىدا گويا‌كى ھەممىدىن تولا‌راق ئۇنى بىزار قىلغىنى ئۇنىڭ چىرايلىق خوتۇنىنىڭ يۇزى ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ گۈزەل چىرايىنى بۇزغان گىرىمدىن يىرگىنىپ خوتۇنىدىن نېرى كەتتى. ئۇ ئاننا پاۋلوۋنانىڭ قولىنى سۆيۈپ قويدى ـ ده، ئۇنىڭدىن كېيىن كۆزىنى قىسىپ قويۇپ، ئولتۇرغان ئۇلپەتلەرنىڭ ھەممىسىگە قاراپ چىقتى.

— Vous vous enôlez pourlaguerre. mon prince? (سىز ئۇرۇشقا بېرىشقا تەرەددۇت قىلىۋاتامسىز، كىنەز؟)، — دېدى ئاننا پاۋلوۋنا.

— Legènèral Koutouzoff (گېنېرال كۇتۇزوۋ)، — دېدى بولكونسكى خۇددى فرانسۇزدەك سۆزنىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى zoff قا ئۇرغۇنى چۈشۈرۈپ، — a blen voulude moi pour aide-de-camp... (مېنى ئادىيۇتانتلىققا ئالماقچى.)

— Et Lise, votre femme? (سىزنىڭ خوتۇنىڭىز لىزاچۇ؟)

— ئۇ يېزىغا كېتىدۇ.

— سىز ئارىمىزدىن ئۆزىڭىزنىڭ چىرايلىق سۆيۈملۈك خوتۇنىڭىزنى ئېلىپ كېتىشتىن خىجىل بولمامسىز؟

— Andrè (ئاندرې)، — دېدى ئۇنىڭ خوتۇنى ئۆزىنىڭ ئېرىگە خۇددى باشقىلار بىلەن سۆزلەشكەندەكىدەك نازلىق ئاھاڭدا، — بەگزادە گېورگ (ژورژ) خېنىم ۋە بوناپارت توغرىسىدا ھازىر بىزگە ئاجايىپ بىر ھىكايە سۆزلەپ بەردى!

كىنەز ئاندرې كۆزىنى يۇمدى ۋە ئۆرۈلۈۋالدى. كىنەز ئاندرې مېھمانخانىغا كىرىپ كەلگەندىن بۇيان ئۆزىنىڭ خوشال ۋە دوستانە كۆزىنى ئۇنىڭدىن ئۇزمىگەن پىيىر ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭ

بىلىگىنى تۇتتى. كىنەز ئاندرې ئۆرۈلۈپمۇ قارىماستىن قاپىغىنى تۈردى-دە، ئۆزىنىڭ بىلىگىنى تۇتقان ھەرقانداق ئادەمگە خاپا بولىدىغانلىغىنى ئىپادىلىدى، لېكىن پيېرنىڭ كۈلۈپ تۇرغان چىرايىنى كۆرۈپ كۈتۈلمىگەن مۇلايىملىق ۋە يېقىملىق كۈلۈمسىرەش قىياپىتى بىلەن كۈلۈپ قويدى.

— مانا قارا!...سەنمۇ يۇقۇرى ئۈلپەتچىلىك مۇھىتىغا كىرىپسەن-دە؟ — دىدى پيېرغا.

— مەن سىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىدىغانلىغىڭىزنى بىلگەن ئىدىم، — دەپ جاۋاپ بەردى پيېر. — مەن سىزنىڭكىگە كەچكى غىزاغا بارىمەن، — دەپ ئاستا قوشۇپ قويدى ئۇ ئۆز ھىكايىسىنى داۋام قىلدۇرۇۋاتقان ۋىكونتقا دەخلى يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن. — بولامدۇ؟

— ياق، بولمايدۇ، — دىدى كىنەز ئاندرې كۈلۈپ تۇرۇپ ۋە پيېرنىڭ قولىنى سىقتى. بۇنى سوراشنىڭ ھاجىتى يوقلۇغىنى بىلدۈرمەكچى بولۇپ. ئۇ يەنە بىر ئاز سۆزلىمەكچى ئىدى، لېكىن بۇ چاغدا كىنەز ۋاسىلى قىزى بىلەن كەتمەكچى بولۇپ ئورۇنلىرىدىن قوزغالدى ۋە ئەرلەرمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئۇلارغا يول بەردى.

— سىز مېنى كەچۈرگەيسىز، سۆيۈملۈك بەگزادە، — دىدى كىنەز ۋاسىلى فرانسۇزغا دوستانىلىق بىلەن ۋە ئۇنى تۇرغۇزماسلىق ئۈچۈن ئۇنىڭ يېڭىنى تارتىپ قويدى. — ئەلچىنىڭ ئۆيىدىكى بۇ بەختسىز زىياپەت مېنى ھوزۇر-ھالاۋەتتىن مەھرۇم قىلدى ۋە سىزنى پاراكەندە قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم. سىزنىڭ كىشىنى خوشال قىلىدىغان بۇ كەچكى ئولتۇرۇشىڭىزنى تاشلاپ كېتىش مېنى ناھايىتى مەيۈسلەندۈرىدۇ، — دىدى ئۇ ئاننا پاۋلوۋناغا.

كىنەز قىزى ئەلېن كۆينىگىنىڭ قاتلاقلىرىنى يېنىككىنە كۆتىرىپ

ئورۇندۇقلار ئارىسىدىن ئۆتۈپ كەتتى، ئۇنىڭ چىرايلىق يۈزىدىكى كۈلۈمسىرەش تېخىمۇ جلۋە قىلىپ تۇراتتى. ئۇ پىيىرنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، پىيىر گويا قورقۇنچلۇق تەنتەنىلىك كۆزلىرى بىلەن بۇ گۈزەلگە قاراپ قالدى.

— ناھايىتى گۈزەل، — دېدى ئاندرې.

— ناھايىتى، — دېدى پىيىر.

كىنەز ۋاسىلى ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ پىيىرنىڭ قولىنى تۇتتى ۋە ئانىنا پاۋلوۋناغا مۇراجىئەت قىلىپ مۇنداق دېدى:

— بۇ ئېيىسىققا مەن ئۈچۈن تەنىمە بېرىپ قويۇڭ، — دېدى ئۇ. — مانا، ئۇنىڭ مېنىڭ قېشىمدا تۇرۇۋاتقىنىغا بىر ئاي بولدى، ئۇنى بىرىنچى قېتىم بۇ سورۇندا كۆرۈۋاتىمەن. ياش ئادەم ئۈچۈن ئەقىللىق ئايالالارنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدىن باشقا مۇھىم نەرسە يوق.

4

ئانىنا پاۋلوۋنا پىيىردىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشقا كۈلۈپ تۇرۇپ ۋەدە قىلدى، ئۇ پىيىرنىڭ ئاتىسى كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئۇرۇق-تۇققىنى ئىكەنلىگىنى بىلەتتى. ئىلگىرى ھېلىقى ھاماچىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ياشانغان موماي ئالدىراپ ئورنىدىن تۇردى-دە، كىنەز ۋاسىلىغا ئايۋاندا يېتىشۋالدى. ئىلگىرىكى ھەممە ساختا قىزىقىش ئۇنىڭ چىرايىدىن يوقلىپ كەتتى. ئۇنىڭ مۇلايىم، يېغلامسىرىغان چىرايىدا پەقەت ئەنسىرەش ۋە قورقۇش ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

— ئوغلۇم بورىس توغرىسىدا سىز ماڭا نېمە دەيسىز، كىنەز، — دېدى ئۇ ۋاسىلىغا ئايۋاندا يېتىشۋېلىپ. (بورسىنىڭ ئىسمىنى

ئېيتقاندا ئۇرغۇنى ئالاھىدە O غا چۈشۈردى). — مەن يەنىلا پېتر-بۇرگدا قالالمايمەن. ئېيتىڭا، مەن قانداق خەۋەرلەرنى بىچارە ئوغ-لۇمغا يەتكۈزۈشۈم مۈمكىن؟

كىنەز ۋاسىلى بۇ ياشانغان مومايىنىڭ سۆزلىرىنى پۈتۈنلەي دىگۈ-دەك قىزىقىش بىلەن ئاڭلىمىغانلىغىغا ۋە پەرۋا قىلمىغانلىغىغا، ھەتتا بىرمۇنچە تاقەتسىزلىك ھالىتىنى ئىپادىلىگەنلىگىگە قارىماي، ئۇنىڭغا يالۋۇرغاندەك تەسىرلىك قىياپەتتە كۈلۈپ قويدى ۋە ئۇ كېتىپ قالمىسۇن ئۈچۈن ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى.

— پادىشاغا بىر ئېغىز سۆز قىلىپ قويسىڭىزلا ئۇنى گۋاردىيىگە يۆتكەيتتى، مۇنداق بولغاندا سىزنىڭ نىمىڭىز كېتەتتى، — دىدى ئۇ ئۆتىنىپ.

— ماڭا ئىشىنىڭ، كىنەز ئايىم مەن قولۇمدىن كېلىدىغان ھەممىنى قىلىمەن، — دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز ۋاسىلى، — لېكىن مېنىڭ پادىشادىن سورىشىم تەس؛ مەن سىزگە كىنەز گولىتىسىن ئارقىلىق رۈمىيەنتسېۋغا مۇراجىئەت قىلىشنى مەسلىھەت بېرىمەن؛ بۇنداق قىلىش ئاقىلانىلىق بولغان بولاتتى.

يېشى خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان بۇ موماي كىنەز درۇبېتىس-كىنىڭ ئايالى بولۇپ، روسىيىدە ئەڭ يۇقۇرى نەسەپلەرنىڭ بىرى ئىدى، لېكىن ئۇ كەمبەغەللىشىپ خېلى بۇرۇنلا ئۈلپەتلەر مۇھىتىدىن چىقىپ كەتكەن ۋە ئىلگىرىكى ئالاقە دائىرىسىنى يوقاتقان ئىدى. ئۇنىڭ بۇ چاغدا پېتېربۇرگقا كېلىشى ئۆزىنىڭ يالغۇز ئوغلى ئۈچۈن گۇاردىيىدىن بىرەر ئەمەل تېپىش ئىدى. ئەمىلىيەتتىمۇ، ئۇ پەقەت كىنەز ۋاسىلى بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈنلا، ئاننا پاۋلوۋنانىڭ زىياپە-تىگە بېرىشقا بىر پارچە تەكلىپنامىنى ھەل قىلدى ۋە پەقەت شۇن-

دىن كېينىلا ئۇ يەردە ئولتۇرۇپ بەگزادە سۆزلەپ بەرگەن ھىكايىنى ئاڭلىدى. ئۇنى كىنەز ۋاسىلىنىڭ سۆزلىرى چۆچۈتۈۋەتتى؛ ئۇنىڭ بىر زامانلاردىكى گۈزەل چىرايىدا غەزەپ ئالامەتلىرى پەيدا بولدى، لېكىن بۇ پەقەت ھەش-پەش دىگۈچە داۋام قىلدى. ئۇ يەنە كۈلۈمسىرىگەن قىياپەتتە كىنەز ۋاسىلىنىڭ قولىغا چىڭ ئېسىلدى.

— قۇلاق سېلىڭ، كىنەز، — دىدى ئۇ، — مەن ھېچقاچان سىز-دىن بىرەر نەرسە سورىمىغان ۋە مۇندىن كېيىنمۇ مەڭگۈ سورىمايمەن، ھېچقاچان ئاتامنىڭ سىزگە بولغان دوستلۇغى توغرىسىدا ھېچنەرسە دىمىگەن. لېكىن، ھازىر مەن سىزگە خۇدانى تىلغا ئېلىپ ئىلتىماس قىلىمەنكى، ئوغلۇم ئۈچۈن مۇشۇ ئىشنى قىلىپ بەرسىڭىز، مەن سىزنى مەڭگۈ شەپقەت قىلغۇچى دەپ ھېساپلايمەن، — دەپ ئالدىراپ قوشۇپ قويدى ئۇ. — ياق، سىز چېچىلماڭ، ۋەدە بېرىڭا! مەن گولىتسىندىن ئۆتۈندۇم، ئۇ رەت قىلدى. سىز ئىلگىرىكىدەكلا خەيرىساخاۋەتلىك soyez le bon enfant que vousauez été بولسىڭىز، — دىدى ئۇ كۆزىدىن تارام-تارام ياش چىقىپ تۇرۇسىمۇ كۈلۈشكە تىرىشىپ.

— ئاتا، كېچىكىپ قالىمىز، — دىدى ئىشىك يېنىدا كۈتۈپ تۇرغان كىنەز قىزى ئەلپىن ئۆزىنىڭ چىرايلىق بېشىنى خىسلەتلىك يەلكىسىدىن ئارقىسىغا بۇراپ.

لېكىن تەسىرىي كۈچ جەمىيەتتە بىر خىل كاپىتال، ئۇ يوقىلىپ كەتمىسۇن دىسەڭ، ئۇنى ئاسرىشىڭ كېرەك. كىنەز ۋاسىلى بۇنى بىلەتتى ۋە ئەگەر ئۇ سورىغانلارنىڭ ھەممىسى ئۈچۈن سوراۋېرىدىغان بولسا، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۆزى ئۈچۈن سوراشقا توغرا كەلگەندە، بۇ مۇمكىن بولماي قالاتتى. بۇ قائىدىنى مۇلاھىزە قىلىپ كۆرۈپ، ئۇ

ئۆزىنىڭ تەسىرىي كۈچىنى ئايايدىغان بولۇپ قالدى. ئەمما ئۇ كىنەز ئايىم دۇ بېتىسكايانىڭ ئىشىدا ئۇنىڭ تەكرار يالۋۇرۇشىدىن كېيىن، ئۆز ۋىجدانىدا قانداقتۇ ئوڭايسىزلىق ھىس قىلىپ قالدى. كىنەز ئايىم ئۇنىڭغا مۇنۇ ھەقىقەتنى ئەسلىتىپ قويدى: ئۇ ئۆزىنىڭ خىزمەتكە كىرگەن بىرىنچى قەدىمى بىلەن دۇبېتسكايانىڭ ئاتىسىغا مىننەتدار بولۇشى كېرەك. ئۇنىدىن تاشقىرى، كىنەز ۋاسىلى دۇ-بېتسكايانىڭ مۇئامىلىسىدىن ئۇنىڭ ئۆز كالىلىسىدا قارار قىلغان ئارزۇلىرىنى قاندۇرمىغىچە توختاپ قالمايدىغان، زۆرۈر تېپىلغاندا ھەرىكۈنى، ھەر سائەت، ھەرمىنۇتتا چىڭ تۇرۇپ ھەپىلىشىشكە ۋە ھەتتا سەھىنىدە خىلمۇ-خىل دىراما ئويناشقا تەييار تۇرىدىغان ئايالارنىڭ، خۇسۇسەن شۇنداق ئانىلارنىڭ بىرى ئىكەنلىگىنى بىلە-ۋالدى. ئەڭ ئاخىرقى بۇ مۇلاھىزە ئۇنى ئارىسالدى قىلىپ قويغان ئىدى.

— سۆيۈملۈك ئانىنا مىخايلوۋنا، — دىدى ئۇ ئۆزىنىڭ ئادەتتىكى تەكەللۇپسىز ۋە زېرىكتۈرگۈچ ئاھاڭى بىلەن، — سىزنىڭ دىگەن ئىشىڭىزنى ئورۇنلاش مەن ئۈچۈن پۈتۈنلەي دىگۈدەك مۇمكىن ئەمەس ئىش؛ لېكىن مېنىڭ سىزنى قانداق ياخشى كۆرىدىغانلىغىمنى ۋە مەرھۇم ئاتىڭىزنىڭ ھۆرمىتىدىن ئۇنى ئەسلەيدىغانلىغىمنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، مەن مۇمكىن بولمايدىغان بۇ ئىشنى قىلىمەن: سىزنىڭ ئوغلىڭىز گۋاردىيىگە ئەۋەتىلىدۇ. مېنىڭ بۇ گېپىم گەپ. مەنمۇن بولامسىز؟

— ئەزىز كىنەزىم، پۈشتى-پانايىم سىز! مېنىڭ سىزدىن تەلەپ قىلىدىغىنىمۇ مانا شۇ؛ مەن سىزنىڭ قانداق خەير-ساخاۋەتلىك كىشى ئىكەنلىگىڭىزنى بىلەتتىم!

كىنەز كەتمەكچى بولغان ئىدى.

— توختاڭ، كىنەز، يەنە بىر-ئىككى ئېغىز سۆز، — دىدى ئۇ دۇ-دۇقلاپ، — ... Une fois passe aux gardes (ئوغلۇم گۇاردىيىگە ئەۋەتىلگەندىن كېيىن...) سىز مىخايىل ئىلاردىنوۋىچ كۇتۇزوۋ بىلەن يېقىنسىز، بورسنى ئۇنىڭغا ئادىيۇتانتلىققا تونۇشتۇرۇپ قويسىڭىز! شۇ چاغدىلا مەن خاتىرجەم بولاتتىم، شۇ چاغدا.....

كىنەز ۋاسىلى كۆلۈپ قويدى.

— بۇنى ۋەدە قىلالمايمەن، سىز كۇتۇزوۋ باش قوماندان بولغان-دىن تارتىپ ئۇنىڭ قانچىلىك ئەيىپلەشلەرگە دۇچار بولۇپ كېلىۋاتقانلىغىنى بىلمەيسىز. ئۇ ئۆزى ماڭا موسكۋادىكى يۇقۇرى تەبىقىلىك بارلىق خېنىملار تىل بىرىكتۈرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ ئوغۇللىرىنى ئۇنىڭغا ئادىيۇتانتلىققا بەرمەكچى بولغانلىقلىرىنى سوزلەپ بەرگەن ئىدى.

— ياق، ۋەدە بېرىڭ! مەن سىزنى قويۇپ بەرمەيمەن! سىزمېنىڭ پۇشتى-پانايىمسىز!...

— ئاتا، — ئۇنىڭ چىرايلىق قىزى يەنە شۇنداق ئاھاڭدا تەكرارلىدى، — كېچىكىپ قالمىز.

— خوش، au reoir خەير! كۆرۈۋاتامسىز؟

— ئۇنداق بولسا، ئەتە پادىشاغا دەمسىز، ھە؟

— ئەلۋەتتە؛ ئەمما كۇتۇزوۋقا ئېيتىشقا ۋەدە قىلالمايمەن.

— ياق، ۋەدە بېرىڭ، ۋەدە بېرىڭ، ۋاسىلى! — دىدى ئارقىسىدىن ئۇنىڭغا ئانا مىخايىلوۋنا نازىنىن ياش خېنىملارغا خاس كۆلۈمسىرەش قىياپىتى بىلەن. مۇنداق كۆلۈمسىرەش قىياپىتى قاچاندۇ بىر چاغلاردا ئۇنىڭغا يارىشاتتى، ئەمما ھازىر بولسا ئۇنىڭ مۇنداق سولغان چىرايىغا زادىلا يارىشايتتى.

ئـۇنىڭ ئۆز يېشىـنى ئۇنتـۇپ قالغانـلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتـتى، ئادىتى تۈپەيلى ئۆزىنىڭ كونا نازلىنىش قىلىقلىرىنى قىلاتتى. لېكىن كىنەزۋاسىلى چىقىپ كېتىـش بىلەن تەڭـلا ئۇنىڭ چىرايـىدا يەنىلا بۇرۇنقىدەك سوغاق، ساختا قىياپەت پەيدا بولـدى. ئۇ يەنە قايتـىپ كېلىپ سۆھـبەتـكە قوشۇلـدى ۋە هامان سۆزلەۋاتـقان بەگزادىـنىڭ هىكايىسىنى يەنە كۆڭـۈل قويۇپ ئاڭـلاۋاتقانـدەك قىلـىپ، كېتىـش پۇرسىتىنى كۈتۈپ تۇراتتى، چۈنكى ئۇنىڭ ئىشى تۈگمىگەن ئىدى.

— لېكىن سـىز بۇ يېـقىنـقى كومېـدىـيىنى du sacre Milan (مىلاندا تەختكە ئولتۇرغۇزۇشنى) قانداق دەپ هىس قىلـىسىز؟ — دىدى ئاننا پاۋلوۋنا. — Et la nouvelle comedie: des pouples de Gênes et de Lucques, qui viennet prensenter leurs voeux à M.Buna parte.M. Buona parte assis sur un trône' et exaucant les voeux des nations! Adorable! Non, mais c'est à en devenir folle! On diait, quele monde entier a perdu la tête (يەنە بىر يېڭى كومېدىيە: گېـنۇيە بىلەن لۈككا خەلقى جانابى بوناپارتقا ئۆزىنىڭ ئۇمىتلىرىـنى ئىـزهار قىپـتۇ ۋە جانابى بوناپارتمۇ تەختتە ئولتۇرۇپ خەلقلەرنىڭ ئۇمىت ـ ئارزۇلىرىنى بىجا كەلتۈرۈشكە ماقۇل بوپـتۇ. بەللى! خـۇدا ئۇرمىسا! بۇ كىشـىنى ئەقـلىـدىن ئازدۇرىـدۇ! پـۈتـۈن دۇنـيا ئەقـلىـدىن ئازغان دەپ ئويلايسەن)

كىنەز ئاندرې ئاننا پاۋلوۋنانىڭ كۆزىگە تىكىلىـپ قاراپ كۈلۈپ قويدى.

— Die u mela donne, gare à qui la touche (خۇدا ماڭا بۇ تاجنى بەردى. بۇنـىڭغا چېـقىلماقـچى بولغان ئادەم هەزەر

ئەيلىسۇن) ــ دېدى ئۇ. (بۇ بوناپارتنىڭ تاج كىيگەنىدە ئېيتقان سۆزلىرى)· On det qu'il a été très beau en prononcant ces paroles ــ (ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ بۇ سۆزلەرنى سۆزلەۋېتىپ ناھايىتى ياخشى قىياپەتكە كىرىپتۇدەك)، ــ دەپ قوشۇپ قويۇپتۇ ئۇ، بۇ سۆزلەرنى يەنە ئىتالىيانچە تەكرارلاپ:

— Dio mi la dona, guai a chi la tocca. J'espère enfin (قىسقىسى، مەن ئۇمىت قىلىمەنكى،) ــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ئانىنا پاۋلوۋنا، — que ca aètè la gout te d'eau qui fera dèborder le verre. Les souvrainsne peuvent plus supporte cet homme, qui menacetout. (بۇ، ئىستاكاندىن تېشىپ چىقىدىغان ئاخىرقى بىر تامچە بولىدۇ. ھەر-قايسى ئەللەرنىڭ باشلىقلىرىمۇ ھەممىگە تەھدىت سېلىۋاتقان كىشىگە يەنمۇ يول قويمايدۇ.)

— Les souverains? Je ne parle pas de la Russis, (شاھلار دەمسىز؟ مەن روسىيە توغرىسىدا سۆزلەۋاتمايمەن)، ــ دېدى بەگزادە ئەدەپ ـ ھۆرمەت بىلەن، ئەمما ئۇمىتسىزلەنگەن ھالدا، ــ شاھلار ئىمىش، تېخى! شاھلار لىيودوۋېك 17 ـ ئۇچۇن، خانىش ئۇچۇن، ئېلىزاۋېتا خېنىم ئۇچۇن نېمە ئىش قىلىپ بەردى؟ ھېچ ئىش قىلىپ بەرگىنى يوق! ــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى يەنە Et croyez-moi, ils subissent la — تېخىمۇ ھاجانلىنىپ، punition pour leurtrahison dela cause des Bourbons. Les souvererains? Ils envoient des ambassadeurs (سىز ئىشىنىك ماڭا، ئۇلار پادىشا complimenter l'usurpateur. بوربۇن ئۇرۇغىنىڭ ئىشلىرىغا خائىنلىق قىلغانلىغى ئۈچۇن ئۆزىنىڭ

جازاسنى تارتىشۇاتىدۇ. شاھلار دەمسمز؟ ما گەپنى قاراڭ! تېخى! ئۇلار تەخت ـ تاج ئۇغرىسىنى تەبرىكلىشىپ ئەلچىلىرىنى ئەۋەتـ مەكتە.)

ئۇ كۆزگە ئىلمىغاندەك ئۇھ تارتىپ قويۇپ، يەنە ئۆز ھالىتىنى ئۆزگەرتتى. ئۇزۇن باغلىق كۆزەينىكىدىن بەگزادىغا ئۇزاق ۋاقىت قاراپ تۇرغان كىنەز ئىپپولىت بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، بىردىنلا، كىچىككىنە كىنەز ئايىمغا بۇرۇلدى ـ دە، ئۇنىڭدىن يىڭنىسىنى سوراپ ئېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن شىرەگە كوندې (Konde) گېربىنى سىزىپ كورستىشكە باشلىدى. ئۇ خۇددى كىچىككىنە كىنەز ئايىم، ئۇنىڭدىن ئۆتۈنۈپ سورىغانىدەك، بۇ گېربىنى ئېتىۋار بەرگەن ئاھالڭ بىلەن چۈشەندۈرۈپ كەتتى.

— Bâton de gueules, engrêlé de gueules d'azur— (يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ئېغىز سۈرىتى سىلىنغان maison Conde, ئاچ كۆك رەڭلىك سۆڭەك ھاسا ــ كوندېننىڭ يۇرتى).

كىنەز ئايىم بۇ سۆزلەرگە كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ قۇلاق سالدى.

ــ ئەگەر بوناپارت فرانسىيىدە يەنە بىر يىل تەختىدە ئولتۇردىغان بولسا، ــ دىدى بەگزادە باشلانغان سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، خۇددى ئۆزى باشقىلارغا قارىغاندا كۆپ ئىشنى بىلىدىغان ۋە شۇڭا باشقىلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمايدىغان ھەم پەقەت ئۆزىنىڭ ئوي ـ پىكىرلىرىنى قوغلىشىپ كېتىۋاتقان ئادەمدەك قىياپەتتە، ــ ئۇ ھالدا، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى يىغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ. فرانسىيە جامائەتچىلىگى ــ مەن فرانسىينىڭ يۇقۇرى قاتلام جامائەتچىلىگى دىمەكچى مەن ــ سۈيىقەست، زوراۋانلىق، سۈرگۈن، قىرغىنچىلىق بىلەن مەڭگۈ يوقىتىلىدۇ، ئۇ چاغدا.....

ئۇ ئىككى دولىسىنى كۆتىرىپ ۋە ئىككى قولىنى كېرىپ قويىدى. پىيېر نىمىدۇ بىر نەرسە دىمەكچى بولدى: سۆھبەت ئۇنى قىزىقتۇرغان ئىدى-يۇ، ئەمما ئۇنىڭغا كۆز-قۇلاق بولۇپ تۇرغان ئاننا پاۋلوۋنا سۆز قىستۇرۇپ گېپىنى بۆلۈۋەتتى.

— پادىشا ئالېكساندر، — دىدى ئانا پاۋلوۋنا غەمكىنلىك بىلەن. پادىشا خانىدانى توغرىسىدا سۆزلىگەندە ئۇ ھەمىشە شۇنداق غەمكىن قىياپەتتە بولاتتى. — دولەت تۇزۇمىنى تاللىۋېلىشنى فرانسۇزلارنىڭ ئۆزىگە قويۇپ بېرىشنى ئېيلان قىلدى. مەنمۇ ئىشەنمەنكى، زوراۋانلاردىن ئازات بولغان پۇتۇن مىللەت ئۆزىنى قانۇنىي كارولنىڭ قوينىغا ئاتىدىغانلىغىدا گۇمان يوق، — دىدى ئانا پاۋلوۋنا، بۇ مۇھاجىر ۋە كارول تەرەپدارىغا مۇمكىن قەدەر ماقۇل بولۇشقا تىرىشىپ.

— بۇ شۇبھىلىك، — دىدى كىنەز ئاندرې. — Monsieur le vicomte (جانابى بەگزادە) مۇتلەق توغرا ئويلايدۇ، ئىش ھازىر يېغىشتۇرغىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يەتكەن. مەن ئويلايمەنكى، كونا ھاكىمىيەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش تەس.

— مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، — پىيېر قىزىرىپ-تاتىرىپ يەنە سۆزگە ئارىلاشتى، — بەگ-بۇكۇتلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بوناپارت تەرىپىگە ئۆتۈپ كەتكەن.

— پەقەت بوناپارتچىلار مۇشۇنداق دېيىشمەكتە، — دىدى كىنەز-زادە پىيېرغا قارىماي تۇرۇپ. — ھازىر فرانسىيە جامائەتچىلىگىنىڭ پىكرىنى بىلىش تەس.

— Bonapartel'a dit (بوناپارت مۇشۇنداق دېگەن)، — دىدى كىنەز ئاندرې مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ قويۇپ. (بەگزادىنىڭ

ئۇنىڭغا ياقمىغانلىقنى ۋە كىنەز ئاندرې ئۇنىڭغا قارىمىغان بولسىمۇ، ئەمما سۆزنى شۇنىڭغا قارشى ئېيتىۋاتقانلىقنى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.)

— Je leur ai montré le chemin de la gloire, (مەن ئۇلارغا شانلىق يولنى كۆرسەتىپ بەرگەن ئىدىم)، — دىدى كىنەز ئاندرې سەل توختىۋالغاندىن كېيىن يەنە ناپالېونىنىڭ سۆزلىرىنى تەكرارلاپ، — ils n'en ont pas voulu; jeleur ai ouvetr mes anti cham bres, ils se sont precipités en foule... (لېكىن ئۇلار خالىمىدى؛ مەن ئۆزەمنىڭ قوبۇلخانامنىڭ ئىشىگىنى ئېچىۋىدىم، ئۇلار گۈرىدە كىرىپ كېلىشتى...) مەن ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق دەرىجىدە سۆزلەشكە ھەقلىق ئىكەنلىگىنى بىلمىدىم.

— Aucun ھېچقانىچە ھەققى يوق، — دەپ جاۋاپ قايتۇردى بەگزادە. — گېرتسوگ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن ھەتتا ئەڭ ئىخلاسمەن ئادەملەرمۇ ئۇنى قەھرىمان دەپ ھىساپلىمايدىغان بولۇپ قالدى. — si même ca été un héros pour certaines gens (ئەگەر بەزىلەر ئۈچۈن ئۇ ئۆتمۈشته قەھرىمان بولغان بولسا)، — دىدى بەگزادە ئاننا پاۋلوۋناغا قاراپ، — گېرتسوگ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن ئاسماندا بىر شېھىت كۆپەيگەن بولدى، يەردە بىر قەھرىمان ئازايغان بولدى.

ئاننا پاۋلوۋنا ۋە باشقىلار بەگزادىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئۆزىنىڭ كۈلكىسى بىلەن باھالاشقا ئۈلگۈرەلمەي تۇرغاندا، پىيېر يەنە سۆزگە ئارىلاشتى ۋە ئاننا پاۋلوۋنا گەرچە ئۇنىڭ يەنە قانداقتۇ نالايىق سۆزلەرنى ئېيتىپ تاشلىشىنى ئالدىن سەزگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى توسىيالماي قالدى.

— گېرتسوگ ئېنگلىيىنىڭ ئۇلتۇرۇلۇشى، — دىدى پىيېر، —

دۆلەت ئۇچۇن زۆرۇر ئىدى؛ ناپالېئونىنىڭ بۇ مەسىلىدە تولۇق جاۋاپكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشتىن قورقمىغانلىغى، ئۇنىڭ روھىنىڭ ئۇلۇغۋارلىغىنى تولۇق ئىپادىلەيدۇ.

— Dieu! mon dieu! (ئاللا! ۋاي ئاللا!)، — دېدى ئاننا پاۋلوۋنا قورقىقان هالدا پېچېرلاپ. — Comment, M.Pierre, vous trouvez que l'assassinat est grandeur d'âme? (قانداقسىغا، جانابى پىيېر، سىز، قاتىللىقنى روھنىڭ ئۇلۇغۋارلىغى دەپ هېسابلايسىز؟) — دېدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم كۈلۈپ تۇرۇپ ۋە قول ئىشىنى سەل ئالدىغا تارتىپ.

ئاھ! ئۇھ! — دېدى هەر خىل كىشىلەرنىڭ ئاۋازلىرى.

— Capital (بەك ئوبدان)، — دېدى كىنەز ئىپپولىت ئىنگلىزچە ۋە ئالقىنى بىلەن تىزىغا ئۇرۇشقا باشلىدى. بەگزادە بولسا پەقەت ئىككى دولىسىنى كۆتۈرۈپ قويدى.

پىيېر كۆزەينىگىدىن هەممەيلەنگە تەنتەنىلىك قىياپەت بىلەن سەپسېلىپ قاراپ چىقتى ۋە ئاندىن سۆزلەشكە باشلىدى:

— مەن شۇنىڭ ئۈچۈن مۇنداق دەيمەنكى، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ئۇ، — بوربون ئەۋلاتلىرى ئىنقىلاپتىن ئۆزلىرىنى چەتكە تارتىپ، خەلقنى ئانارخىيە هالىتىدە قالدۇردى؛ پەقەت بىر-گىنە ناپالېئون ئىنقىلاپنى چۈشەندى ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدىن غەلىبە قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن هەممىنىڭ مەنپەئەتىنى دەپ بىركىشىنىڭ هاياتلىغى ئالدىدا توختاپ قالالمىدى.

— سىز مانا بۇ شىرەگە كەلمەمسىز؟ — دېدى ئاننا پاۋلوۋنا. لېكىن پىيېر جاۋاپ بەرمەستىن ئۆزىنىڭ سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇۋەردى.

— ياق، — دېدى ئۇ بارغانسېرى هاياجانلىنىپ، — ناپالېئون

ئۇلۇغ، چۈنكى ئۇ ئىنقىلاپتىن ئېشىپ چۈشۈپ، ئۇنىڭدىكى ئىللەتـ
لەرنى يوقاتتى، ئۇنىڭدىكى ئوبدان نەرسىلەرنى ــ گراژدانلارنىڭ
تەڭ هوقۇقلۇغى، سۆز ۋە مەتبۇئات ئەركىنلىگى ــ ساقلاپ قالدى ۋە
پەقەت شۇ سەۋەپتىن هاكىمىيەتنى قولغا كەلتۈردى.

ــ شۇنداق، ئەگەر ئۇ هاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن،
ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ قاتىللىق قىلماي، ئۇنى قانۇنىي كارولغا تاپشۇر-
غان بولسا ئىدى، ــ دىدى كىنەز ئايىم، ــ مەن ئۇنى چوقۇم ئۇلۇغ
ئادەم دېگەن بولاتتىم.

ــ ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس. خەلق ئۇنىڭغا
شۇنىڭ ئۈچۈن هاكىمىيەتنى بەرگەنكى، ئۇ خەلقنى بۇربون ئۇرۇ-
غىدىن قۇتۇلدۇرغان، يەنە شۇنىڭ ئۈچۈنكى، خەلق ئۇنىڭ ئۇلۇغ
ئادەم ئىكەنلىگىنى كۆرگەن. ئىنقىلاپ ئۇلۇغ ئىش، ــ دەپ سۆزىنى
داۋام قىلدى جانابى پىيېر، ئۇنىڭ بۇ مەردانە هەم ۋەسۋەسە پەيدا
قىلىدىغان كىرىشمە گېپى ئۆزىنىڭ ئۇلۇغۋار ياشلىغى ۋە ئۈمىت-
ئارزۇلىرىنى تېزرەك ئېيتىۋېتىشنى روشەن ئىپادىلەپ تۇراتتى.

ــ نېمە؟ ئىنقىلاپ ۋە پادىشانى ئۆلتۈرۈش ئۇلۇغ ئىش
دەمسىز؟... ئۇنىڭدىن كېيىن .....هە، سىز ماۋۇ شىرەگە كەلمەم-
سىز؟ ــ يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى ئاننا پاۋلوۋنا.

ــ coutrat lsocia (ئىجتىمائى ئەهىد)①، ــ دىدى بېقىملىق
كۈلۈپ تۇرۇپ بەگزادە.

ــ مېنىڭ دېگەنلىرىم پادىشانى ئۆلتۈرۈش توغرىسىدا ئەمەس.
مەن غايە توغرىسىدا سۆزلەۋاتىمەن.

---

① رۇسسونىڭ "ئىجتىمائى ئەهد"ى. ــ تەر.

— شۇنداق، بۇ بۇلاڭچىلىق غايىسى، قاتىللىق غايىسى ۋە پادىشانى ئۆلتۈرۈش غايىسى، — دىدى ئاننا پاۋلوۋنا مەسخىرە قىلىپ ۋە يەنە ئۇنىڭ سۆزىنىڭ بېلىگە تېپىۋەتتى.

— بۇلارنىڭ ھەممىسى چېكىدىن ئېشىپ كەتكەنلىك، ئەلۋەتتە، ئەھمىيىتى بۇنىڭدا ئەمەس، ئەھمىيىتى كىشىلىك ھوقۇقدا، خۇراپىلىقنى يوقىتىشتا، گىراژدانلارنىڭ تەڭ ھوقۇقلۇق بولۇشىدا؛ ناپالېون بۇ غايىلەرنىڭ ھەممىسىنى ساقلاپ قالدى.

— ئەركىنلىك ۋە باراۋەرلىك، — دىدى بەگزادە بۇ ياش ئادەمگە ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ ھەممە بىمەنىلىگىنى ئىسپاتلاشقا بەل باغلىغاندەك نەپرەتلىنىپ، — بۇ ياڭراق قۇرۇق سۆزلەرگە ئاللىقاچانلا كىشىلەر ئىشەنمەس بولۇپ قالغان. ئەركىنلىك ۋە باراۋەرلىكنى كىم ياخشى كۆرمەيدۇ؟ ھەتتا بىزنىڭ نىجاتچىمىزمۇ ئەركىنلىك ۋە باراۋەرلىكنى تەرغىپ قىلغان. ئىنقىلاپتىن كېيىن خەلق بىر ئاز بەختلىك بولۇپ قالدىمۇ؟ تامامەن ئەكسىچە. بىز ئەركىنلىكنى تەلەپ قىلدۇق، ناپالېون بولسا ئۇنى يەر بىلەن يەكسان قىلدى.

كىنەز ئاندرې ئوچۇق چىراي كۈلۈمسىرەپ گاھ پىيېرغا، گاھ بەگزادىغا، گاھ ئاننا پاۋلوۋناغا قاراپ قويياتتى. پىيېر سۆزلىگەن ئەڭ دەسلەپكى مىنۇتتا، ئاننا پاۋلوۋنا ئۆزىنىڭ ئىسسىللەر سۆھبىتىدە ئۆزىنى بېسىپ ئولتۇرۇشنى ئۇنتۇپ قالغانلىغىغا قارىماي ئەرۋايى ئۇچۇپ كەتكەن ئىدى؛ بىراق پىيېرنىڭ بۇ كۆپۈرلۈق سۆزلىرى بەگزادىنىڭ جەھلىنى چىقارمىغانلىغىنى ۋە بۇ سۆزلەرنى ئەمدى بېسىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىگىنى كۆزى يەتكەن ئاننا پاۋلوۋنا بەگزادىغا قوشۇلۇپ پۈتۈن كۈچى بىلەن پىيېرغا ھۇجۇم قىلدى.

— Mais, mon cher m-r Pierre (لېكىن، ئەزىزىم، جانابى

پیېر)، ـــ دىدى ئاننا پاۋلوۋنا، ـــ ئۇلۇغ دىگەن شۇ ئادىمىڭىزنىڭ گېرتسوگنى، ئاخىر ئاددى بىر ئىنساننى سوت ـ سوراقسىز، بوينىغا ھىچقانداق ئەيىپ قويماستىن ئۆلتۈرۈپ تاشلىغانلىغىنى سىز نىمە دەپ چۈشەندۈرىسىز؟

ـــ مەن جاناپلىرىدىن ئون سەككىزىنچى بىرۇمېر①غا نىمە دەيسىز؟ دەپ سورىغان بولاتتىم، ـــ دىدى بەگزادە ـــ بۇ ئالدامچىلىق ئەمەسمۇ؟ C'est un escamotage, qui ne ressem. ble nullem ent à lamanière d'agir d'un grand homme بۇ ئۇلۇغ ئادەمنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس. كۆز بويامچىلىق.

ـــ ئۇ يەنە ئافرىقىدا قىرىپ تاشلىغان ئەسىرلەرچۇ؟ ـــ دىدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم. ـــ بۇ بىر دەھشەتقۇ! ـــ دىدى ـ دە، ئىككى يەلكىسىنى مىدىرلىتىپ قويدى.

ـــ C'est unroturier, vous aurez beaudire (مەيلى نىمە دىمەڭ، ئۇ بىردىنلا باش كۆتىرىپ چىققان بىر نىمە)، ـــ دىدى كىنەز ئىپپولىت.

جانابى پيېر كىمگە جاۋاپ بېرىشنى بىلمەي ھەممەيلەنگە قاراپ چىقتى ۋە جىلمىيىپ قويدى. ئۇنىڭ كۈلۈمسىرەش قىياپىتى باشقىلار ـ نىڭكىگە ئوخشاش جىددىلىككە قوشۇلۇپ كېتىدىغان كۈلۈمسىرەش ئەمەس ئىدى. ئەكسىچە، ئۇ كۈلۈمسىرىگەندە ئۇنىڭدىكى جىددى ۋە

---

① ئون سەككىزىنچى بىرۇمېر ـــ بىرۇمېر بۇ يەردە "تۇمان" دىگەن مەنىدە. 1793 ـ يىلى كونۋېنت تەرىپىدىن ئورنىتىلغان فرانسۇز ئىنقىلاۋى كالېندارىدا 2 ـ ئاي (22 ـــ 24 ـ ئۆكتەبىردىن 20 ـــ 23 ـ نويابىرغىچە)؛ جۇمھۇرىيەت 8 ـ يىلىنىڭ 18 ـ بىرۇمېرىدا دۆلەتتە ھاكىمىيەت ئۆزگىرىشى يۈز بېرىپ، ناپالېون بوناپارتنىڭ ھەربى دىكتاتۇرىسى باشلانغان. ـــ تەر.

هەتتا ناھايىتى تۇرۇلگەن چىراي بىردىنلا دەرھال يوقلىپ باشقا بىر قىياپەت ــ بالىلارچە، يېقىملىق، هەتتا خۇددى سەدىقە سوراۋاتقاندەك ئەخمىقانە قىياپەت پەيدا بولاتتى.

ئۇنى بىرىنچى قېتىم كۆرگەن بەگزادە بۇ ياش ياكوبىنچى ①نىڭ ئۆز سۆزىدە ئېپادىلىگىنىدەك ئۇنچىۋالا قورقۇنچلۇق ئەمەسلىگىنى روشەن كۆرۈۋالدى. هەممەيلەن لام-مىم دېمىدى.

ــ سىلەر ئۇنىڭ بىرلا ۋاقىتتا هەمىمەيلەنگە تەڭلا جاۋاپ بېرىشىنى قانداقسىغا ئۇمىت قىلىسىلەر؟ ــ دېدى كىنەز ئاندرې. ــ ئۇندىن تاشقىرى، بىر دۆلەت ئەربابىنىڭ قىلىغى ئۇستىدە سۆز بولغاندا ئۇنىڭ شەخسى قىلىقلىرىنى، سەركەردىنىڭ ياكى پادىشا سۈپىتى بىلەن قىلغان قىلىقلىرىنى ئايرىۋېلىش كېرەك. مەن شۇنداق سۈپىتى بىلەن قىلغان قىلىقلىرىنى ئايرىۋېلىش كېرەك. مەن شۇنداق بولۇش كېرەك دەپ ئويلايمەن.

ــ شۇنداق، شۇنداق، ئەلۋەتتە، ــ دېدى پىيېر ئۆزىگە تەرەپدار تېپىلغانلىغىغا خوشال بولۇپ.

ــ ئېتىراپ قىلماي مۇمكىن ئەمەسكى، ــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى كىنەز ئاندرې، ــ ناپالېون ئارکول② كوۋرۇگىدە ئۇلۇغ كىشى

---

① ياكوبىنچى ــ 1789 ـ يىلى فرانسۇز ئىنقىلاۋى دەۋرىدىكى رادىكال دېموكراتلار كۇلۇبىنىڭ ئەزالىرى نەزەردە تۇتۇلىدۇ، كېيىنرەك بۇنىڭ مەنىسى ئۆزگەرگەن بولۇپ، ئومۇمەن رادىكال پارتىيە ئەزالىرى، رادىكال ئىنقىلاپچىلار ۋە سىياسى تەرغىباتچىلار نەزەردە تۇتۇلىدىغان بولدى. ــ تەر.

② ئارکول ــ ئىتالىيىدە بىر يېزا، 1796 ـ يىلى ناپالېون ئۇ يەردە ئاۋستىرىيىلىكلەرنى مەغلۇپ قىلغان. ــ تەر.

بولغان، ياففي① دىكى دوختۇرخاندا ئۇلۇغ كىشى بولغان، ناپالېون ئۇ يەردە ۋابانى يۇقىتۇرۇۋالغان كىشىلەرنى قۇتقۇزۇپ قالغان، لېكىن.... لېكىن يەنە بەزى قىلىقلىرى بارىكى، ئۇنى ئاقلاش تەس.

كىنەز ئانىدرېيىنىڭ پىيىر سۆزلىرىنىڭ قوپالىلىغىنى يۇمشاتماقچى بولغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، كېتىش ۋاقتى بولغانلىغىنى بىلدۈرۈپ ئايالىغا قول ئىشارىسى قىلدى.

* * *

كىنەز ئىپپولىت بىردىنلا ئورنىدىن تۇردى ـ دە، قول ئىشارىسى بىلەن ھەممەيلەننى توختاتتى ۋە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— Ah! aujourd'hui on m'a raconté une anecdote moscovite, charmante: il faut que je vous en règale. Vous m'excusez, vicomte, il faut que je racont en russe. Autrement on ne sentira pas le sel de l'histoire. (ئوھو!، مەن بۈگۈن ئاجايىپ موسكۋا لەتىپىسىنى ئاڭلىدىم، ھەممىڭلارغا سۆزلەپ بېرىمەن. كەچۈرۈڭ بەگزادە، مەن رۇس تىلىدا سۆزلەيمەن، بولمىسا لەتىپىسىنىڭ ھەممە گۈزەللىگى يوقىلىدۇ....)

شۇنىڭ بىلەن كىنەز ئىپپولىت رۇس تىلىدا خۇددى روسىيىدە بىرەر يىلچە تۇرغان فرانسۇزدەك سۆزلەشكە باشلىدى. ھەممەيلەن جىم بولۇشتى: چۈنكى كىنەز ئىپپولىت ئۇلاردىن ئۆزتارىخنى

---

① ياففي ــ ئوتتۇرا دېڭىزدىكى بىر پورت، پەلەستىنىدە، 1797 ـ يىلى ئەنگلىيە ئارمىيىسى ئىشغال قىلغان. ــ تەر.

دىققەت قىلىپ ئاڭلاشنى كۈچلۈك ۋە قەتئىي تەلەپ قىلغان ئىدى.

ـــ موسكۇادا بىر كاتتا خېنىم بار، une dame (ھەشەمەتلىك خېنىم). ئۇ ناھايىتى بېخىل. ئۇنىڭ پەيتون ھارۋىسى ئۈچۈن ئىككى valets depied (چاكار) لازىم ئىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىگىز بولۇشى كېرەك ئىكەن. ئۇ مانا شۇنى خۇمار قىلىدىكەن. ئۇنىڭ يەنە une femme de chambre (بىر چاكار قىزى بار ئىكەن)، بويىمۇ ئىگىز ئىكەن. ئۇ...دەپتۇ...

كىنەز ئىپپولىتنىڭ قىينىلىپ مۇلاھىزە قىلغانلىغى روشەن ئىدى، ئۇ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئويلىنىپ توختۇالدى.

ـــ خانىم ئېيتتى،...ھە، ئېيتتىكى: "قىزىم"، ـــ دەپتۇ ئۇ چاكار قىزغا قاراپ. ـــ سەن livrée (مۇلازىم كىيىمىڭ) نى كىي، ھارۋىدا مەن بىلەن بىللە مېھمانغا بارىسەن.

كىنەز ئىپپولىت دۇدۇقلاپ سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئاڭلىغۇچىلاردىن ئىلگىرىرەك قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، بۇ كۈلگە ھىكايە سۆزلىگۈچى ئۈچۈن پايدىسىز تەسىرات پەيدا قىلغان ئىدى. بىراق، خېلى كۆپ كىشىلەر، شۇ جۈملىدىن ياشانغان ئايال ۋە ئانىنا پاۋلوۋنامۇ كۈلۈمسىرەپ قويدى.

ـــ ئۇ يولغا چىقىپتۇ. توساتتىن بوران چىقىپتۇ. ھېلىقى چاكار قىزنىڭ شىلەپىسىنى ئۈچۈرۈپ كېتىپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئۇزۇن چاچلىرى چۈۋۈلۈپ چېچىلىپ كېتىپتۇ....

سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇ ئۆزىنى يەنە باسالماي قالدى ۋە ئۇزۇلۈپ ـ ئۇزۇلۈپ كۈلۈشكە باشلىدى ھەم كۈلكە ئارىلاش مۇنداق دېدى:

ـــ شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن خەق بىلىپ كېتىپتۇ.....

لەتىپە شۇنىڭ بىلەن ئاياقلاشتى. ئۇنىڭ نىمە ئۈچۈن بۇ لەتىپىنى سۆزلىگەنلىگى ۋە نىمە ئۈچۈن چوقۇم رۇس تىلىدا ھىكايە قىلىپ بەرگەنلىگى گەرچە چۈشىنىكسىز بولسىمۇ، ئەمما ئاننا پاۋلوۋنادىن باشقىلار كىنەز ئىپپولىتنىڭ پىيىرنىڭ يېقىمسىز ۋە ئەدەپسىز پەلىپەتىش سۆزلىرىنى شۇنداق يېقىملىق ئاياقلاشتۇرغان ئۈلپەتچىلىك ماھارىتىگە يەنىلا قايىل بولدى. بۇ لەتىپىدىن كېيىن، سۆھبەت كېيىنكى ۋە ئالدىنقى قېتىمقى تانسا ئويۇنى توغرىسىدىكى، سەھنە ئويۇنلىرى توغرىسىدىكى، شۇنىڭدەك كىملەرنىڭ كىم بىلەن قەيەردە ۋە قاچان كۆرۈشىدىغانلىغى توغرىسىدىكىدەك ئۇششاق ـ چۈششەك ئەھمىيەتسىز پاراڭغا ئايلىنىپ كەتتى.

5

مېھمانلار ئاننا پاۋلوۋناغا ئۇنىڭ بۇ charmante soirre (كىشىنى مەپتۇن قىلارلىق) كەچكى زىياپىتى ئۈچۈن رەھمەت ئېيتىپ شىپ تارقىلىشقا باشلىدى.

پىيىر كېلەڭسىز، ناھايىتى سېمىز، ئىگىز بوي، كەڭ گەۋدىلىك، قوللىرى قىپ ـ قىزىل بىر دارازا بولۇپ، سورۇنغا① قانداق كىرىشنى

---

① سورۇن ـــ بۇرژۇئا مەملىكەتلىرىدە يۇقۇرى تەبىقە كىشىلىرىدىن ئۆز مەنپەئەتلىرى ۋە ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرىنى دەپ ئالاھىدە ئۇيۇشتۇرۇلغان سۆھبەت گۇرۇپپىسى بولۇپ، بۇ يەردە سىياسى، ئەدەبىي ۋە باشقا ساھەلەردە سۆھبەت، مۇنازىرىلەر ئېلىپ بېرىلىدۇ. ـــ تەر.

بىلمەيتتى، سورۇندىن قانداق چىقىپ كېتىشنى تېخىمۇ بىلمەيتتى، يەنى سورۇندىن چىقىپ كېتىش ئالدىدا بىرەر ئېغىز ئالاھىدە يېقىملىق سۆز قىلىشنىمۇ بىلمەيتتى. ئۇندىن تاشقىرى، ئۇ روھىي جەھەتتە چېچىلاڭغۇ ئىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرغاندا ئۆزىنىڭ شىلەپىسىنىڭ ئورنىغا گېنېرالنىڭ ئۈچ بۇرجەكلىك شىلەپىسىنى ئېلىپ، تاكى گېنېرال ئۇنى قايتۇرۇپ بېرىشىنى ئۆتۈنگەنگە قەدەر قولىدا تۇتقان پېتى شىلەپىنىڭ ئۇستىدىكى گۈللۈك پەرلىرىنى يۇلۇپ تۇراتتى. لېكىن ئۇنىڭ روھىي جەھەتتىكى ھەممە چېچىلاڭغۇلۇقلىرى، مېھمانخانىغا كىرىشنى بىلمەسلىگى ۋە مېھمانخانىدا سۆزلىشىشنى بىلمەسلىگى ئۇنىڭ مۇلايىم، ساددا ۋە كەمتەر قىياپىتى بىلەن تولدۇرۇلاتتى. ئاننا پاۋلوۋنا ئۇنىڭغا قاراپ بۇرۇلدى-دە، خىرىستىيانلارغا خاس يېقىملىق قىياپىتى بىلەن ئۇنىڭ پەلىپەتىش قىلىقلىرىنى كەچۈرگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ:

— سىز بىلەن يەنە بىر مەرتىۋە كۆرۈشۈشنى ئۈمىت قىلمەن، ئەمما يەنە سىزگە ئۆز قاراشلىرىنى ئۆزگەرتمىدۇ، دەپ ئىشىنىمەن، سۆيۈملۈك جانابى پىيېرىم، — دېدى ئاننا پاۋلوۋنا.

ئاننا پاۋلوۋنا مۇشۇنداق دېگەندە ئۇ ھېچنىمە دەپ جاۋاپ بەرمىدى، پەقەت تازىم قىلىپ قويىدى ۋە ھەممەيلەنگە يەنە بىر قېتىم ئۆزىنىڭ كۈلۈمسىرەش قىياپىتىنى كۆرسەتتى، بۇ كۈلۈمسىرەش: "كۆز قاراش ئۆز يولىدا، ئەمما سىلەر قاراپ بېقىڭلار، مەن نىمە دېگەن ئوبدان ۋە ياخشى خاراكتېرلىق ئادەم" دېگەندىن باشقا ھېچنەرسىنى بىلدۈرمەيتتى. ھەممەيلەن، شۇ جۈملىدىن ئاننا پاۋلوۋنامۇ ئىختىيارسىز شۇنى ھېس قىلاتتى.

كېنەز ئاندرى ئايۋانغا چىقتى ۋە يەلكىسىنى ئۇنىڭ يەڭسىز

يېسپىنوچىسسىنى ئارتىشىغا ياردەم بەرمەكچى بولغان چاكىرىغا بۇيرۇپ، ئوخشاشلا ئايۋانغا چىققان كىنەز ئىپپولىت بىلەن خوتۇنىنىڭ بىھۇدە پاراڭلىرىغا ئېتىۋارسىز ھالدا قۇلاق سېلىشقا باشلىدى. كىنەز ئىپپولىت چىرايلىقىنا ئېغىر ئاياق كىنەز ئايىمنىڭ يېنىدا تۇراتتى ۋە كۆزەينىكىدىن ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارايتتى.

ــ كىرىپ كېتىڭ، Annette، بولمىسا شامالداپ قالىسىز، ــ دېدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم ئاننا پاۋلوۋنا بىلەن خەيرلىشۋېتىپ. ــ Ç'est arrêré (شۇنداق بولسۇن)، ــ ئۇ پىچىرلاپ يەنە بىر ئېغىز گەپنى قوشۇپ قويدى.

ئاننا پاۋلوۋنا لىزاغا پۇرسەت تېپىپ ئۆزىنىڭ ئانا تول بىلەن كىچىككىنە كىنەز ئايىمنىڭ قېينىسىڭلىسى ئوتتۇرىسىدا ئەلچى بولىدىغانلىغىنى ئېيتقان ئىدى.

ــ مەن سىزگە ئىشىنىمەن، سۆيۈملۈك دوستۇم، ــ دېدى ئاننا پاۋلوۋنا پەس ئاۋاز بىلەن، ــ ئۇنىڭغا خەت يېزىڭ ۋە مېنى خەۋەر- لەندۇرۇپ قويۇڭ. Comment le pére envisagera la chose.Au revoir. (ئۇنىڭ دادىسى بۇ ئىشقا قانداق قارايدىكىن، تاڭ. خەير!) ــ ئۇ ئايۋاندىن كېتىپ قالدى.

كىنەز ئىپپولىت كىچىككىنە كىنەز ئايىمغا يېقىن كەلدى ۋە يۇزىنى ئۇنىڭغا يېقىن ئەپكېلىپ يېرىم پىچىرلىغان ھالدا قانداقتۇ سۆزلەرنى- قىلىشقا باشلىدى.

ئىككى چاكار ــ بىرى كىنەز ئايىمنىڭ، بىرى ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ــ قوللىرىدا يەڭسىز يېپىنچا ۋە مۇرە يوپۇق تۇتقان ھالدا شۇ يەردە تۇرۇپ پاراڭنىڭ تۇگىشىنى كۈتەتتى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ئۇچۇن چۈشىنىكسىز بولغان فرانسۇزچە گەپلىرىنى خۇددى چۈشەنگەن-

دەك قىياپەتتە ئاڭلايتتى، ئەمما چۇشەنگەن قىياپەتنى بىلدۇرمەيتتى. كىنەز ئايىم ھەممە ۋاقىتدىكىدەك كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ سۆزلەيتتى ۋە كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ ئاڭلايتتى.

— مەن ئەلچىنىڭكىگە بارمىغانلىغىم ئۈچۈن خۇرسەن بولدۇم، — دىدى كىنەز ئىپپولىت، — ئۇ يەردە ناھايىتى زېرىكسەن... بۇ يەردە نىمە دېگەن خوشاللىق، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ نىمە دېگەن خوشاللىق!

— تانسا ئويۇنى ناھايىتى ياخشى بولىدىكەن دېيىشمەكتە، — دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز ئايىم يۇمشاق، كىچىك لېۋىنى مىدىرلىتىپ، — بۇ سورۇنغا ھەممە گۈزەل ئاياللار كېلىدىكەن.

— ھەممىسى ئەمەس، چۈنكى سىز ئۇ يەرگە بارمايسىز — دە؟ ھەممىسى ئەمەس، — دىدى كىنەز ئىپپولىت ناھايىتى خوشال قىياپەتتە كۇلۇپ تۇرۇپ. شۇنداق كېيىن يەڭسىز يېپىنچىنى چاكاردىن تارتىۋالدى ھەتتا ئۇنى بىر تەرەپكە ئىتتىرىۋېتىپ يېپىنچىنى كىنەز ئايىمنىڭ ئۇچىسىغا ئارتىپ قويدى. كېلەڭسىزلىگىدىنمۇ ياكى قەستەنمۇ (بۇنى ھېچكىم ئۇقمايتتى)، ئۇ يېپىنچىنى كىنەز ئايىمنىڭ ئۇستىگە يېپىپ قويغاندىن كېيىن، خۇددى بۇ ياش ئايالنى قۇچاقلىماقچى بولغۇۋاتقاندەك، ئۇنىڭ قولىنى ئۇزاق ۋاقىت تۇتۇۋېلىپ قويۇپ بەرمىدى.

كىنەز ئايىم بولسا ئاۋالقىدەكلا تەنناز ۋە كۇلۇمسىرەپ تۇرغان قىياپەت بىلەن ئۆزىنى چەتكە تارتتى — دە، بۇرۇلۇپ ئېرىگە قارىدى. كىنەز ئاندرې كۆزىنى يۇمۇۋالدى: ئۇ چارچىغان ۋە ئۈيقۇسىرىغان دەك ئىدى.

— تەييار بولدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ خوتۇنىدىن ئۇنىڭغا قاراپ.

كىنەز ئىپپولىت ئالدىراپ-تېنىگەن پېتى ئۆزىنىڭ يېڭى پوسۇندىكى تاپىنىغا يەتكۈدەك خالىتىنى ئۇچىسىغا يېپىندى، ئۇنىڭدىن كېيىن پۇتلىشىپ يۈرۈپ كىنەز ئايىمنىڭ ئارقىسىدىن دەرۋازىغىچە يۈگۈرۈپ باردى، كىنەز ئايىمنى چاكىرى قولتۇغىدىن يۆلەپ ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇۋاتاتتى.

— Princesse, au revoir (كىنەز ئايىم، خەير!) — دەپ ۋاقىرىدى ئۇ، خۇددى ئايىغىغا ئوخشاش، تىلىمۇ كالۋالىشىپ.

كىنەز ئايىم كۆيىنگىنى يىغىشتۇرۇۋېلىپ قاپ-قاراڭغۇ ھارۋىدا ئولتۇردى؛ ئۇنىڭ ئېرى قىلىچىنى تۇزەشتۈرۈپ قويىدى؛ كىنەز ئىپپولىت يارەملىشىش بانىسى بىلەن ھەممەيلەنگە دەخلى قىلاتتى.

— يول بېرىڭا، بۇرادەر، — كىنەز ئاندرې يولنى توساپ تۇرغان كىنەز ئىپپولىتقا رۇس تىلىدا سوغاققىنا يېقىمسىز ئاھاڭ بىلەن مۇراجىئەت قىلدى.

— مەن سېنى كۆتىمەن، پېيىر، — دىدى كىنەز ئاندرې خۇددى شۇ ئاھاڭدا يۇمشاق ۋە يېقىملىق بىلەن.

ھارۋىنكەش① قوزغالدى، ھارۋىنىڭ چاقلىرى تاراقلايتتى. كىنەز ئىپپولىت كىنەز زادىنى ئۆيىگىچە يەتكۈزۈپ قويۇشقا ئالدىن ۋەدە قىلغان ئىدى، شۇڭا دەرۋازا يېنىدا ئۇزۇن-ئۇزۇك كۈلۈپ ئۇنى كۆتۈپ تۇراتتى.

* * *

— Eh bien, mon cher, votre petite princesse est très

---

① ئالدىغا قوشۇلغان ئاتقا مىنىۋېلىپ ھارۋا ھەيدەيدىغان ھارۋىكەش. — تەر.

bien, tres bien, (ئوهو، ئەزىزىم، سىزنىڭ كىچىككىنە ئايلىنىڭىز ناھايىتى سۆيۈملۈك، ھەقىقەتەن ناھايىتى سۆيۈملۈك)، ــ دىدى بەگزادە ھارۋىدا ئىپپولىت بىلەن ئولتۇرۇۋېتىپ. ــ تامامەن فرانسۇز ئاياللىرىدەك. ــ ئۇ ئۆز بارماقلىرىنىڭ ئۇچىنى سۆيۈپ قويدى.

ئىپپولىت بىردىنلا پىخىلداپ كۈلۈپ كەتتى.

— Et savet-vous que vous êtes terrible avec votre petit air innocent, (سىز بىلەمسىز، سىز گەرچە ئوبدان كۆرۈنسىڭىزمۇ، ئەمما قورقۇنچلۇق ئادەمسىز، ــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى كىسىەز زادە. ــ je plding le paurvre mari, ce petit officier, qui se donne des airs de prince regnant. (مەن بۇ بىچارە ئەرگە، ئۆزىنى زورمۇ-زور ئالاھىدە باشلىق قىياپىتىدە كۆرسىتىدىغان بۇ ئەپتسەرچاققا ئىچىنىمەن).

ئىپپولىت يەنە پىخىلداپ كۈلۈپ كەتتى ۋە كۈلكە ئارىلاش مۇنداق دىدى:

— Et vous disiez, que les dames russes ne valainet pasles dames frangaises. Il faut saoir s'y prendre. (سىز رۇس ئاياللىرى فرانسۇز ئاياللىرىغا يەتمەيدۇ، دىمەكچىمىدىڭىز؟ ئۇلارغا قانداق جاۋاپ بېرىشنى بىلىش كېرەك-تە.)

* * *

پىيېر باشقىلاردىن ئالدىدا يېتىپ كېلىپ، خۇددى شۇ ئۆينىڭ كىشىسىدەك، كىنەز ئاندرېنىڭ خانىسىغا كىرىدى-دە، ئادىتى بويىچە دەرھال دىۋانىدا يېتىپ، توغرا كەلگەن بىر كىتابنى قولىغا ئالدى (ئۇ «سېھىرلىك خاتىرىلەر»ئىدى) ۋە جەينىگىنى تىرەپ كىتابنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن ئوقۇشقا باشلىدى.

— سەن هازىر شەھەرخېنىمغا قانداق مۇئامىلە قىلدىڭ؟ ئۇ ئەمدى پۇتۇنلەي ئاغرىپ قالدۇ، — دېدى كىنەز ئاندرې كىچىككىنە ئاپپاق قوللىرىنى ئېرىتىپ، خانىسىغا كىرىپ كېلىۋېتىپ.

پىيېر پۇتۇن تېنى بىلەن ئۆرۈلدى، بۇ چاغدا دېۋان غىچىرلاپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ هاياجانلىق چىرايى بىلەن كۈلۈپ قويدى ۋە قولىنى سىلكىدى.

— ياق، بۇ پوپ ناهايىتى قىزىق كىشى ئىكەن، ئەمما ئىشىنىڭ يولىنى ئوبدان چۈشەنمەيدۇ.... مېنىڭ ئويۇمچە مەڭگۈ تېچلىق بولۇشى مۇمكىن، ئەمما ئۆز پىكرىمنى قانداق ئىپادىلەشنى بىلمەيۋاتىمەن.... ھەر هالدا سىياسى تەڭپۇڭلۇق چارىسى بىلەن ئەمەس...

كىنەز ئاندرېنىڭ بۇ مەۋھۇم پاراڭلارغا قىزىقمىغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— خىيالىڭغا كەلگەنلا ئوي-پىكىرنى هەممىلا يەردە دەۋېرىشكە بولمايدۇ، moncher (ئەزىزىم). هە، سەن قانداق قارارغا كەلدىڭ، ئاخىر؟ كاۋالېرگارد① بولامسەن ياكى دىپلومات؟ — دەپ سورىدى كىنەز ئاندرې سەل توختۇپلىپ.

پىيېر دېۋاندا يۇكۇنۈپ ئولتۇردى.

— راستىنى ئېيتقاندا، مەن تېخى بىر قارارغا كەلگىنىم يوق. نە ئۇ ۋە نە بۇمۇ ماڭا ياقمايدۇ.

---

① كاۋالېرگارد — ئاتلىق مۇھاپىزەتچى؛ روسىيىدە ئالاهىدە تەنتەنىلىك ئەهۋاللاردا پادىشا ئەۋلادىنى قوغدىغۇچى. بۇ يەردە گۋاردىيە كاۋالېرىيەسىنىڭ پولكى. — تەر.

ــ لېكىن قانداق بولمىسۇن بىر قارارغا كېلىش كېرەك ئەمەسمۇ؟ داداڭ شۇنى كۈتىدۇ.

پىيىر ئون ياشقا كىرگەن چاغلاردا ئۆزىنىڭ تەربىيىچىسى پوپ بىلەن چەتئەلگە ئەۋەتىلگەن، ئۇ يەردە يىگىرمە يىشىغىچە تۇرغان. ئۇ موسكۋاغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، دادىسى پوپقا رۇخسەت بېرىپ، بۇ ياش بالىغا مۇنداق دىگەن: "سەن ئەمدى پېتربۇرگقا بار، ھەممە يەرنى كۆرۈپ باق ۋە ئۆزەڭ خالىغان ئىشنى تاللا. مەن ھەممىگە ماقۇل بولىمەن. مانا، كىنەز ۋاسىلىغا بېرىدىغان بىر پارچە خەت، مانا پۇل، ھەممە ئەھۋالىلار توغرىسىدا ماڭاخەت يېزىپ تۇر، ھەممە جەھەتىلەردە ساڭا ياردەم بېرىمەن"، پىيىر ئۇچ ئايچە ئۆزىگە ئىش تاللاپ يۈرگەن بولسىمۇ، ئەمما ھىچقانداق قارارغا كېلەلمىدى. كىنەز ئاندرېينىڭ ئۇنىڭغا دەۋاتقىنى شۇ مەسىلە ئىدى. پىيىر ئۆزىنىڭ پىشانىسىنى ئېرتتى.

ــ بىراق، ئۇ ماسون① بولۇشى كېرەك، ــ دىدى ئاندرېي پوپنى نەزەردە تۇتۇپ. چۈنكى پىيىر ھىلىقى كەچكى زىياپەتتە پوپ بىلەن ئۇچراشقان ئىدى.

ــ بۇلارنىڭ ھەممىسى قۇرۇق گەپ، ــ دەپ كىنەز ئاندرېي ئۇنى يەنە توختاتتى، ــ ئەڭ ياخشىسى ئەمىلي ئىش ئۈستىدە سۆزلەشەيلىچۇ. سەن بۇگۈن ئاتلىقلار گۋاردىيىسىدە بولغانمۇ؟

---

① ماسون ــ 18 ـ ئەسىردە ئەنگلىيىدە پەيدا بولغان ۋە كېيىنرەك ئۆز پاچىكىلىرىنى ياۋروپانىڭ باشقا مەملىكەتلىرىگە تاراتقان دىنى ـ فىلوسوفىيىلىك جەمىيەتنىڭ ئەزاسى. بۇ ئىنقىلاۋىي ئىشچىلار ھەركىتى تەشكىلاتلىرىنىڭ دۈشمىنى. ــ تەر.

ـــ ياق، بولمىغان؛ بىراق، دەل مۇشۇ خىيالىمىغا كەلگەن ۋە ئۇنى سىزگە دېمەكچى بولۇۋاتاتتىم. ھازىر ناپالىيونغا قارشى ئۇرۇش بولۇپ قالدى. ئەگەر بۇ ئۇرۇش ئەركىنلىك ئۈچۈن بولغان ئۇرۇش بولسىدى، مەن چۈشەنگەن ۋە بىرىنچى بولۇپ ئارمىيىگە كىرگەن بولاتتىم؛ ئەمما ئەنگلىيە ۋە ئاۋستىرىيىگە يارەم بېرىپ، دۇنيادىكى بۇ ئەڭ ئۇلۇغ ئادەمگە قارشى تۇرۇش ... بۇ ياخشى ئەمەس.

كىنەز ئاندرېي پىيېرنىڭ بۇ بالىلارچە سۆزلىرىنى ئاڭلاپ پەقەت ئىككى دولىسىنى مىدىرلىتىپ قويدى. ئۇ مۇنداق ئەخمىقانە قىلىقلارغا جاۋاپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس دېگەندەك قىلاتتى؛ ئەمىلىيەتتىمۇ كىنەز ئاندرېينىڭ بۇ ئاددى مەسىلىگە جاۋاپ بەرگىنىدىن تاشقىرى يەنە باشقىچە ھەرقانداق جاۋابنى بېرىشى تەس ئىدى.

ـــ ئەگەر ھەر بىر كىشى پەقەت ئۆزىنىڭ ئېتىقادى بويىچىلا ئۇرۇش قىلمەن دىسە ئۇرۇش بولمىغان بولاتتى، ـــ دىدى ئۇ.

ـــ مۇنداق بولغاندا ياخشى بولاتتىغۇ، ـــ دىدى پىيېر.

كىنەز ئاندرېي سوغاققىنا كۈلۈپ قويدى.

ـــ مۇنداق بولغاندا ناھايىتى ياخشى بولۇشىمۇ مۇمكىن، بىراق ھەممىمىز مۇنداق بولمايدۇ....

ـــ ئۇنداق بولسا، سىز نېمىشقا ئۇرۇشقا بارىسىز؟ ـــ دەپ سورىدى پىيېر.

ـــ نېمىشقا؟ مەن بىلمەيمەن. بېرىشىم كېرەك. ئۇندىن تاشقىرى، مەن شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇرۇشقا بارىمەنكى... ـــ ئۇ سەل تۇرۇۋالدى. ـــ مەن شۇنىڭ ئۈچۈن بارىمەنكى، مەن بۇ يەردە كەچۈرۈۋاتقان ھايات، بۇ ھايات ـــ كۆڭۈلدىكىدەك ئەمەس.

6

ياندىكى ئۆيدە ئايالالارنىڭ كىيىمى شىلدىرلايتتى. كىنەز ئاندرې خۇددى ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ كەتكەندەك، شۇنداق بىر سەسكىنىدە، چىرايىدا ئانىنا پاۋلوۋنانىڭ مېھمانخانىسىدىكىدەك قىياپەت پەيدا بولدى. پىيېر ئايىغىنى دىۋاندىن چۈشۈردى. كىنەز ئايىم كىرىپ كەلدى. ئۇ ئىلگىرىكى كۆينىگىنى يەڭگۈشلەپ ئورنىغا باشقىچە ئۆي كىيىمىنى، ئەمما ناھايىتى ھەشەمەتلىك يېڭى كۆينىگىنى كىيگەن ئىدى. كىنەز ئاندرې ئورنىدىن تۇرۇپ، ئورۇندۇقىنى ھۆرمەت بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى.

Anetنىڭ نىمە ئۈچۈن ئەرگە تەگمەيۋاتقىنىغا بۆلەكچىلا ھەيران بولۇپ يۈرۈۋاتىمەن، — دىدى كىنەز ئايىم ئالدىراپ-تېنەپ ۋە ئۇ ياق-بۇ يېقىنى تۈزەشتۈرۈپ ئورۇندۇقىغا ئولتۇرۇۋېتىپ. ئۇ ھەر ۋاقىتدىكىدەك، فرانسۇزچە سۆزلەپ كەتتى. — سىلەر ئەركەكلەر، ئەخمەق سىلەر، ئۇنىڭغا ئۆيلەنمەيدىغىلار-ھە. مېنى كەچۈرگەيسىز، لېكىن سىز خوتۇنلارنىڭ نىمىلىگىنى چۈشەنمەيدىكەنسىز. سىز بەس-مۇنازىرىنى بەك ياخشى كۆرىدىكەنسىز، جانابى پىيېر! ئوبدان مۇنازىرىچى ئىكەنسىز!

— مەن سىزنىڭ ئېرىڭىز بىلەنمۇ مۇنازىرىلىشىپ ئولتۇرۇپتىمەن؛ ئۇنىڭ نىمە ئۈچۈن ئۇرۇشقا بارىدىغانلىغىنى چۈشەنمەيمەن، — دىدى پىيېر قىلچە تارتىنماستىن (يىگىتلەر قىزلار بىلەن پاراڭلاشقاندا تارتىنغاندەك) كىنەز ئايىمغا مۇراجىئەت قىلىپ.

كىنەز ئايىم سەسكىنىپ كەتتى. پىيېرنىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭ جېنىغا

تەككەنلىگى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— ئوھو! مەنمۇ خۇددى شۇنداق دەيمەن، — دېدى كىنەز ئايىم. — مەن چۈشەنمەيمەن، مۇتلەق چۈشەنمەيمەن، نېمە ئۈچۈن ئەرلەر ئۇرۇشسىز كۈن كەچۈرەلمەيدىكىن؟ نېمە ئۈچۈن بىز ئاياللار مۇنداق ئىشلارنى زادىلا تەلەپ قىلمايدىكەنمىز، زادىلا ئويلىمايدىكەنمىز؟ قېنى، سىلەر، ئويلاپ كۆرۈڭلارچۇ. مەن ھەممىنى ئۇنتۇغا: ئۇ بۇ يەردە تاغسىنىڭ ئادىيۇتانتى، ناھايىتى ئوبدان ئورۇن دەيمەن. ئۇنى ھەممەيلەن بىلىدۇ، ھەممەيلەن قەدىرلەيدۇ. مەن بىر كۈنى ئاپىراسكىننىڭ ئۆيىدە بىر خېنىمنىڭ Cèst Ça le fameux prince Andrè? Ma parole d'honneur (بۇ ھىلىقى مەشھۇر كىنەز ئاندرې ئەمەسمۇ؟ ئەزبىرايى خۇدا،) دەپ سورىغانلىغىنى ئاڭلىغانمەن، — ئۇ كۈلۈپ كەتتى. — ئۇنى ھەممە يەردە قارشى ئالىدۇ. ئۇ ناھايىتى ئاسانلا خاس ئادىيۇتانت① بولۇشى مۇمكىن. سىز، پادىشا ئاللىرنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ناھايىتى غەمخورلۇق قىلغان قىياپەتتە سۆزلەشكەنلىگىنى بىلمىسىز. مەن Anet بىلەن سۆزلەشتىم، بۇ ئىشنى ئورۇنلاشتۇرۇش ناھايىتى ئاسان. سىز قانداق دەيسىز؟

پىيېر كىنەز ئاندرېغا قاراپ قويدى ۋە بۇ سۆزلەر ئۇنىڭغا ياقمىغانلىغىنى سېزىپ جاۋاپ بەرمىدى.

— قاچان يولغا چىقىسىز، — دەپ سورىدى ئۇ.

— Ah! ne me parlez pas de ce depart, ne m'en

---

① خاس ئادىيۇتانت — پادىشانىڭ يېنىدا تۇرىدىغان ئەڭ يېقىن ئادىيۇتانت. — تەر.

parlez pas (ئو...! قويۇڭا، ئۇنىڭ يولغا چىقىشى توغرىسىدا سۆزلىمەيلا قويۇڭ! بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغۇمۇ كەلمەيدۇ)، — دىدى كىنەز ئايىم، ئۇ خۇددى مېھمانخانىدا ئىپپولىت بىلەن سۆزلەشكەن چاغدىكىدەك ئەكىلەپ ئويناشقان ئاھاڭدا سۆزلەيتتى، بۇ ئاھاڭنىڭ ئائىلىۋى مۇھىتقا (پيېر گويا ئۇنىڭ ئەزاسى بولۇپ قالغاندەك ئىدى) ياراشماسلىغى روشەن ئىدى. — بۈگۈن مەن بۇ بارلىق قىممەتلىك ئالاقىلەرنى ئۈزۈش كېرەك، دەپ ئويلىدىم.... شۇڭا كېيىن سەن بىلىپ قالىسەن، ئاندرې؟ — ئۇ ئۆزىنىڭ ئېرىگە مەنىلىك قاراپ قويدى. — J'ai peur, J'ai peure! (مەن قورقىمەن، مەن قورقىمەن!) — دەپ پىچىرلىدى ئۇ بېلىدىن سوغاق ئوتكەندەك قالتىراپ.

ئېرى ئۇنىڭغا ئۆيدە گوياكى ئۆزى ۋە پيېردىن باشقا يەنە قانداقتۇ باشقا كىشىنىڭ بارلىغىنى ھىس قىلغاندەك ئەجەپلىنىپ قاراپ قويدى؛ ئەمما سوغاق ۋە ئەدەپلىك قىياپەت بىلەن ئۇنىڭدىن:

— نىمىدىن قورقىسەن، لىزا؟ مەن چۈشەنمەيۋاتىمەن، — دەپ سورىدى.

— مانا قاراڭ، ئەرلەرنىڭ ھەممىسى نىمە دىگەن شەخسىيەتچى؛ ھەممىسى، ھەممىسى شەخسىيەتچىكەن! پەقەت ئۆزىنىڭ بىمەنە ھەۋەسلىرىنى دەپ، خۇدا بىلىدۇ نىمە ئۈچۈنلۈگىنى، مېنى تاشلىۋەتمەكچى، مېنى يالغۇز يېزىدا قاماپ قويماقچى.

— دادام ۋە سىڭلىم بار، ئۇلارنى ئۇنتۇپ قالما، — دىدى مۇلايىملىق بىلەن كىنەز ئاندرې.

— بەرىبىر مەن يالغۇز، دوستلىرىم يوق.... مېنى قورقما دىگىنىنى، تېخى.

ئۇ غۇدۇراپ سۆزلەيتتى، ئۇنىڭ يۈقۇرقى لېۋى كۆتۈرىلدى، چىرايىدا بىر خىل خوشال قىياپەت ئەمەس، بەلكى ھايۋانلارغا خاس، تېيىندەك قىياپەت كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئېغىر ئاياقلىغى توغرىسىدا — گەرچە بۇ ئىش شۇ چاغدا ماھىيەتلىك مەسىلە بولسىمۇ — يېپىر بار چاغدا ئېيتىشنى ئەدەپسىزلىك دەپ ھىس قىلغاندەك، جىم بولۇپ قالدى.

— مەن يەنىلا چۈشەنمىدىم، de quoi vuos avez peur (نېمىدىن قورقىدىكەنسەنكىن ـ تاك)، — دېدى كىنەز ئاندرې ئاستا سۆزلەپ، خوتۇنىدىن كۆزىنى ئۈزمەي تۇرۇپ.

كىنەز ئايىم ئۈمىتسىزلەنگەن ھالدا ئىككى قولىنى كۆتەردى، يۈزى قىزىرىپ كەتتى.

— Non, Andre', je dis que vous avez tellment, tellment changé... (ياق، ئاندرې، سەن ئۆزگىرىپ كېتىپسەن. ئوھوۇ، شۇنداق ئۆزگىرىپ كېتىپسەنكى...)

سېنىك دوختۇرۇك سېنى بۇرۇنراق ئۇخلا، — دەيدۇ دېدى ئاندرې. — سېنىك يەنىلا ئۇخلىغىنىك ياخشى.

كىنەز ئايىم ھېچنېمە دېمىدى، ئەمما بىردىنلا ئۇنىڭ يۈمشاق مويلۇق قىسقىغىنا لېۋى تىترەپ كەتتى؛ كىنەز ئاندرې ئورنىدىن تۇردى ـ دە، يەلكىلىرىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ، كۇتۇپخانىسىدا ئۇ ياقتىن ـ بۇ ياققا مېڭىشقا باشلىدى.

پېپىر كۆزەينىكىدىن سالدا ۋە ئەجەپلەنگەن ھالدا گاھ ئۇنىڭغا، گاھ كىنەز ئايىمغا قاراپ، گويا ئۆزىمۇ ئورنىدىن تۇرماقچى بولغاندەك قورغىلىپ قويدى، ئەمما كېيىن يەنە بۇ پىكردىدىن قايتتى.

ـــ جانابى پيپرنىڭ بۇ يەردە بولۇشىنىڭ ماڭا نىمە مۇناسىۋىتى بار، ـــ دىدى بىردىنلا كىچىككىنە كىنەز ئايىم ۋە ئۇنىڭ چىرايلىق چىرايىدا يېغلاي دېگەندەك غەمكىن قىياپەت پەيدا بولدى. ـــ مەن ساڭا خېلى بۇرۇنلا ئېيتماقچى ئىدىم، ئاندرې: سەن ماڭا نىسبەتەن نىمە ئۈچۈن شۇنچىۋالا ئۆزگىرىپ كەتكەنسەنكەن ـ تاڭ؟ مەن ساڭا نىمە قىلدىم؟ سەن تېخى ئارمىيىگە بارىسەن؟ ماڭا نىمە ئۈچۈن ئىچىڭ ئاغرىمايدۇ؟

ـــ لىزا! ـــ پەقەت شۇنداقلا دىدى كىنەز ئاندرې؛ لېكىن ئۇنىڭ بۇ سۆزىدە بىرخىل يالۋۇرۇش، تەھدىت ۋە ئەڭ مۇھىمى ئۇ ئۆزىنىڭ سۆزلىرىگە پۇشايمان قىلىدۇ دېگەن ئىشەنچ بار ئىدى؛ ئەمما لىزا ئالدىراپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ سەن ماڭا خۇددى كېسەل كىشىگە ياكى كىچىك بالىغا مۇئامىلە قىلغاندەك مۇئامىلە قىلىسەـنا. مەن ھەممىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمەن. سەن يېرىم يىل ئىلگىرى شۇنداقمىدىڭ؟

ـــ لىزا، مەن سىزنىڭ توختاپ قېلىشىڭىزنى سورايمەن، ـــ دىدى كىنەز ئاندرې تېخىمۇ سۆزىنى كۆچەيتىپ.

بۇ پاراڭ بولۇۋاتقان چاغدا بارغانسېرى ھاياجانلىنىۋاتقان پيپىر ئورنىدىن تۇردى ـ دە، كىنەز ئايىمغا يېقىنراق كەلدى. ئۇ بۇ ياش ئېقىۋاتقان چىرايغا قاراپ چىداپ تۇرالماستىن، گويياكى ئۆزى يېغلاپ تاشلاشقا تەييار تۇرغاندەك ئىدى.

ـــ تېچلىنىپ قېلىڭ، كىنەز ئايىم! سىزگە بۇ شۇنداق تۇيۇلىدۇ، چۈنكى.... سىزنى ئىشەندۈرىمەنكى، مەن ئۆزەمۇ بۇنى بېشىمدىن كەچۈرگەن، شۇڭلاشقا...شۇ سەۋەپتىن...ياق، كەچۈرۈڭ! بىر يات كىشىنىڭ بۇ يەردە بولۇشى ئەپسىز...ياق، تېچلىنىپ قالغايسىز...

خەير!

— كىنەز ئاندرې ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ توسۇالدى.

— ياق، توختاپ تۇر، پيېر! كىنەز ئايىم شۇنداق ئوبدانكى، مېنى سېنىڭ بىلەن بىر ئاخشام سۆھبەتلىشىپ كۆڭۈل ئېچىشتىن مەھرۇم قىلغۇسى كەلمەيدۇ.

— ياق، بۇ كىشى پەقەت ئۆزىنىلا ئويلايدۇ، — دېدى كىنەز ئايىم ئۆزىنىڭ غەزەپلەنگەنلىگىدىن چىقىۋاتقان كۆز يېشىنى باسالماي.

— لىزا، — دېدى كىنەز ئاندرې سوغاققىنا ئاھاڭدا ئاۋازىنى سەۋرى-تاقىتى تۆگىگەنلىگىنى ئىپادىلەيدىغان دەرىجىگە كۆتىرىپ.

كىنەز ئايىمنىڭ چىرايلىق چېھرىسىدىكى غەزەپلەنگەن ئاللىقاندەك قىياپەت بىردىنلا تەسىرلىك ۋە كىشىنىڭ ئىچىنى ئاغرىتىدىغان قورقۇش ئالامەتلىرىگە ئۆزگەردى؛ ئۇ ئۆزىنىڭ چىرايلىق كۆزلىرى بىلەن ئېرىگە يەر تېگىدىن قاراپ قويدى-دە، يۇزىدە قورققان ۋە يالۋۇرۇۋاتقان قىياپەت، يەنى خۇددى ساڭگىلىغان قۇيرۇغىنى تېزدىن ئەمما كۆچسىز پۇلاڭلىتىۋاتقان ئىتلارنىڭ قىياپىتى پەيدا بولدى.

— Mondieu, mondieu (ۋاي خۇدا، ۋاي خۇدا!) — دېدى كىنەز ئايىم ۋە بىر قولى بىلەن كۆينىگىنىڭ قاتلىغىدىن تۇتۇپ كۆتەرگەن پېتى ئېرىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭ پىشانىسىغا سۆيۈپ قويدى.

— Bonsoir, Lise (خەير، لىزا)، — دېدى كىنەز ئاندرې ئورنىدىن تۇرۇپ ۋە خۇددى يات ئادەملەرگە مۇئامىلە قىلغاندەك ئەدەپ بىلەن ئۇنىڭ قولىنى سۆيۈپ قويدى.

* * *

ئىككى دوست جىم بولۇشتى. نە ئۇ ۋە نە بۇ سۆز قىلمىدى. پىپىر كىنەز ئاندرىغا قارايتتى؛ كىنەز ئاندرې بولسا ئۆزىنىڭ كىچىك قولى بىلەن پىشانىسىنى سۈرتەتتى.

— قېنى، كەچكى تاماققا ماڭدۇق، — دىدى ئۇ ئۈھ تارتىپ قويۇپ ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

ئۇلار ناھايىتى چىرايلىق، تېخى يېقىندىلا بېزەلگەن ھەشەمەتلىك تاماقخانىغا كىرىشتى، داستىخاندىكى ياغلىقلاردىن تارتىپ كۈمۈش قاچىلار، پارپۇر قاچىلار ۋە خرۇستال بۇيۇملارغىچە ھەممىسىدە يېڭىدىن توي قىلغان ياش ئەر-خوتۇنلارنىڭ ئۆيىدە بولىدىغان ئالاھىدە يېڭىلىقنىڭ ئىزلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كەچكى تاماق ئوتتۇرىسىدا كىنەز ئاندرې جەينىگىنى تاماق يەۋاتقان شىرەگە تىرەپ، خۇددى ئۇزۇندىن بېرى كۆڭلىدە بىرەر نېمىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان ۋە ئەمدىلىكتە بىردىنلا ئېيتىۋەتمەكچى بولغان ئادەمدەك، ئاچچىقلانغان قىياپەتتە (پىپىر ئۇنى ھېچقاچان مۇشۇنداق قىياپەتتە كۆرۈپ باقمىغان) سۆزلەپ كەتتى:

— ھېچقاچان، ھېچقاچان ئۆيلەنمە، سۆيۈملۈك دوستۇم! مېنىڭ ساڭا بېرىدىغان مەسلىھىتىم مانا شۇ: سەن ئۆزەڭگە ئۆزەڭنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ھەممە ئىشنى قىلىپ بولدۇم دېمىگىچە، سەن ئۆزەڭ تاللىۋالغان خوتۇننى سۆيۈشتىن توختاپ قالمىغىچە ۋە ئۇنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى تولۇق كۆرۈپ يەتمىگىچە زادىلا ئۆيلەنمە، بولمىسا تۇزەتكىلى بولمايدىغان دەرىجىدە قاتتىق خاتالىشىسەن. قېرىپ ھېسىچنەرسىگە يارىماس بولغاندا ئاندىن ئۆيلەن...بولمىسا، سېنىڭ قەلبىڭدىكى ھەممە ئوبدان ۋە يۈكسەك نەرسىلەر تامامەن يوقلىدۇ. ھەممىسى

ئۇششاق ـ چۈشـــه‌ك نه‌رسـله‌رنى ده‌پ ئـسراپ بولۇپ كېتـدۇ. شۇنداق! شۇنداق! شۇنداق! سه‌ن ماڭا ئه‌جه‌پلىنـــپ قاردـما. ئه‌گه‌ر سه‌ن ئۆزه‌ڭنىڭ ئىستقبالىڭدىن يه‌نه قانداقتۇ ئۇمىت كۈتىدىكه‌نسه‌ن، ئۇ هالدا، ئۆيله‌نگه‌ن هـامان هه‌ر بىر قه‌دىمـڭده سېـنىڭ ئۈچـۈن هه‌مه ئىشنىڭ تۈگىگه‌نلىگىنى، مېهمانخانىدىن باشـقا هه‌مه يولنىڭ ئېتىلگه‌نلىگىنى هىس قىلـسه‌ن ـ ده، سه‌ن ئه‌نه شۇ ساراي قۇلـلىرى ۋه ته‌نته‌كله‌ر بىله‌ن ئوخشاش بولۇپ قالسه‌ن... ئۇنىڭ نىمه پايدىسى بار؟

شۇنىڭ بىله‌ن ئۇ كۈچه‌پ قولىنى سىلكىپ قويدى.

پىيىر كۆزه‌ينىگىنى ئېلىۋه‌تتى، نه‌تىجىده ئۇنىڭ چىرايـى ئۆزگه‌ـ رىپ، مۇلايىم قىياپىتى تېخـىمۇ روشه‌نـله‌شـكه‌نـده‌ك بولـدى ۋه ئۇ ئه‌جه‌پله‌نگه‌ن هالدا ئۆزىنىڭ دوستىغا قاراپ قالدى.

ـــ مېـنىڭ خـوتۇنۇم، ـــ ده‌پ سـۆزىـنى داۋام قىلـدى كىـنه‌ز ئاندرې، ـــ ئاق كۆڭۈل خوتۇن. ئۇ ئه‌ر بولـغۇچى ئۆزىـنىڭ شان ـ شه‌رىپى ئۈچۈن خاتىرجه‌م بولىدىغان ئازسانلىق ئايالـلارنىڭ بىرى؛ لېكىن، خۇدايا، هازىر مه‌ن ئۆيله‌نمىگه‌ن بولسام! مه‌ن بۇنى پەقەت ساڭا ۋه بىرىدىن ـ بىر ساڭا ده‌ۋاتىمه‌ن، چۈنكى مه‌ن سېـنى ياخـشى كۆرىمه‌ن.

كىنه‌ز ئاندرې بۇ سۆزله‌رنى قىلىۋاتقان چاغدا، ئانىنا پاۋلوۋنانىڭ كىرىپىلوسىدا كېرىلىپ ئۆزىنى تاشلاپ يۆلىنىپ ئولـتۇرۇپ، كۆزلـ ـ رىنى قىسىپ، چىشلىرىنىڭ يوچۇقلىرىدىن فرانسۇزچـه ئىبارىـله‌رنى سـۆزله‌ۋاتـقان بولـكونسكىغا تېخـىمۇ ئوخـشمايتـتى. ئۇنىڭ سوغاق چىرايى هه‌ر بىر مۇسكۇلىنىڭ نېرۋىلارغاخاس ئويغىنىشىدىن تىترەيتـ ـ تى؛ ئۇنىڭ بۇرۇنقى خـۇددى هاياتـلىق ئوتلىرىـنىڭ يالقـۇنـلىرى

ئۆچۈپ قالغاندەك كۆزلىرىدىن ئەمدىلىكتە پارلاق نۇر چاقنايتتى ئۇ ئادەتتىكى چاغلاردا قانچىلىك جانسىز كۆرۈنگەن بولسا، ھازىرقى ئاچچىقلىنىپ جەھلى چىقىۋاتقان مىنۇتلاردا مەنىۋى جەھەتتىن شۇنچە كۈچلۈك بولۇپ كۆرۈنەتتى.

— مېنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇنى دەۋاتقانلىغىمنى سەن چۈشەنمەيسەن، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ئۇ. — بۇ پۈتۈن بىر ئۆمۈر تارىخى. سەن بوناپارت ۋە ئۇنىڭ شۆھرىتىنى دەيسەن، — دىدى كىنەز ئاندرې، گەرچە پىيېر بوناپارت توغرىسىدا سۆزلىمىگەن بولسىمۇ. — سەن بوناپارتنى دەيسەن؛ ئەما بوناپارت ئىشلىگەنده قەدەممۇ-قەدەم ئۆزىنىڭ مەقسىدىگە ئىنتىلەتتى، ئۇ ئەركىن ئىدى، ئۆزىنىڭ مەقسىدىدىن تاشقىرى ھېچنىمىنى ئويلىمايتتى، شۇسەۋەپتىن ئۇ ئۆزىنىڭ مەقسىدىگە يەتتى. ئەما، ئەگەرسەن ئۆزەڭنى خوتۇن كىشىگە باغلاپ قويساڭ، خۇددى كىشەنلەنگەن جىنايەتچىدەك، ھەر قانداق ئەركىنلىگىڭنى يوقتىسەن. نەتىجىدە سېنىڭ ھەممە ئۈمىت-ئارزۇلىرىڭ ۋە كۈچ-قۇۋۋىتىڭ پەقەت سېنى قىينايدۇ. سېنى پۇشايمان قىلدۇرۇپ ئېزىپ تاشلايدۇ. مېھمانخانىلار، غەيۋەت-شىكايەتلەر، تانسا يىغىلىشلىرى، شۆھرەتپەرەسلىك ۋە ئەرزىمەيدىغان چاكىنا ئىشلار — مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى مەن قېچىپ قۇتۇلالمايۋاتقان، ئادەمنى ئازدۇرغۇچى بىر چەمبەر. مەن ئەمدى ئۇرۇشقا، مەسلىسىز ئۇلۇغ ئۇرۇشقا بارىمەن، ئەما ئۆزەم بولسام، ھېچنىمىنى بىلمەيمەن، ھېچنىمگە يارىمايمەن. V'e suis très aimable et très causti que (مەن ئەڭ ياخشى غەيۋەتچى، سەپسەتىۋاز)، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى كىنەز ئاندرې، — ئاننا پاۋلوۋنانىڭ مېھمانلىرىمۇ مېنىڭ پاراڭلىرىمنى قىزىقىپ تىڭشايدۇ. ئەما مېنىڭ خوتۇنۇمنىڭ جان-

دىلى بولغان بۇ بىمەنە سۆھبەت ۋە بۇ خوتۇن-قىزلار.....ئەگەر سەن toutes les femmes distinguées (بۇ بىمەنە خوتۇنلارنى) — ئومۇمەن خوتۇنلارنىڭ نىمىلىگىنى بىلگەن بولساڭ ئىدى، كاشكى! مېنىڭ دادام توغرا ئېيتقان. شەخسىيەتچىلىك، مەنمەنلىك، نادانلىق، ھەممە جەھەتلەردە ھېچنىمىگە ئەرزىمەسلىك — ئاياللار ئۆزىنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى كۆرسەتكەندە ئەنە شۇنداق. سەن سۆھبەت ئارىسىدا ئۇلارغا يولۇققىنىڭدا گويا ئۇلارنىڭ قەلبىدە قانداقتۇ بىر نەرسە باردەك كۆرۈندۇ، ئەمما ھېچنىمۇ يوق، ھېچنىمۇ يوق، ھېچنىمۇ يوق! ياق ئۆيلەنمە، سۆيۈملۈك دوستۇم، ئۆيلەنمە، — كىنەز ئاندرې سۆزىنى تۈگەتتى.

— ئەگەر سىز بىردىنلا ئۆزگىزنى ناقابىل، ھاياتسىزنى بولسا بەربات بولغان ھايات دىسىڭىز، كىشىنىڭ كۈلگىسى كېلىدۇ، — دىدى پىيېر. سىزنىڭ ئىستىقبالىڭىز چەكسىز، ھەممە ئىش تېخى ئالدىڭىزدا. ئەمما سىز بولسىڭىز....

ئۇ ئۆزىنىڭ سۆزىنى ئېيتىپ تۈگەتمىدى، بىراق ئۇنىڭ "سىز" دېگەن ئاھاڭىدىن ئۇنىڭ ئۆز دوستىنى قانچىلىك قەدىرلەيدىغانلىغى ۋە ئۆزىنىڭ كېلەچىكىگە قارىتا ئۇنىڭدىن قانچىلىك كۆپ نەرسىلەرنى ئۈمىت قىلىدىغانلىغى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— ئۇ قانداقسىگە مۇشۇنداق دېدىكىنە؟ — دەپ ئويلىدى پىيېر. ئۇ ئۆزىنىڭ دوستى كىنەز ئاندرېنى مۇكەممەل ئادەمنىڭ ئۈلگىسى دەپ ھىساپلايتتى، چۈنكى كىنەز ئاندرېدا يۈكسەك دەرىجىدە بولغان ھەممە خىسلەتلەر دەل پىيېردە يوق ئىدى ۋە بۇ خىسلەتلەرنى ئىرادە كۈچى دېگەن ئۇقۇم بىلەن ئىپادىلەش ناھايىتى مۇۋاپىق ئىدى. پىيېر كىنەز ئاندرېنىڭ ھەرقانداق كىشىگە ۋەزمىنلىك بىلەن

مۇئامىله قىلىش قابىلىيىتىگە، ئۇنىڭ پەۋقۇلئاددە خاتىر كۆچىگە، ئۇنىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇر بىلىمگە (ئۇ ھەممە نەرسىنى ئوقۇغان، ھەممە نەرسىنى بىلگەن ۋە ھەممە نەرسە توغرىسىدا چۈشەنچىگە ئىگە بولغان) ھەمىشە قايىل ئىدى ۋە ھەممىدىن كۆپرەك ئۇنىڭ ئىشلەش ۋە ئۆگىنىش قابىلىيىتىگە قايىل ئىدى. ئەگەر پىيېرنى ھەمىشە ئاندرېيا فىلوسوفىيىلىك تەپەككۇر قىلىش كۆچىنىڭ يوقلۇغى ھەيران قالدۇرغان بولسا (پىيېرنىڭ ئۆزى بۇنىڭغا ناھايىتى خومار ئىدى)، ئۇ بۇنىمۇ يېتەرسىزلىك دەپ ھىساپلىمايتتى، بەلكى ئۇنى كۆچىنىڭ سىمۋۇلى دەپ قارايتتى.

ئەڭ ئوبدان، ئەڭ دوستانە ۋە ئەڭ ساپ مۇناسىۋەتلەردە ماختاش ياكى خوشامەت قىلىشمۇ، خۇددى چاقنىڭ يېنىك ئايلىنىشى ئۈچۈن ئۇنى دائىم مايلاپ تۇرۇش لازىم بولغىنىدەك زۆرۈر.

— je suis un homme fini (مەن تۈگىگەن ئادەم)، — دىدى كىنەز ئاندرې، — مېنىڭ ھەققىدە سۆزلەشنىڭ نىمە ئەھمىيىتى بار؟ قېنى يەنە ئۆزەڭ توغرىسىدا پاراڭلىشايلىچۇ، — دىدى ئۇ بىر پەس جىم بولغاندىن كېيىن ۋە يەنە ئۆزىنىڭ تېچلاندۇرغۇچى پىكىرلىرىگە كۈلۈپ قويدى.

بۇ كۈلۈمسىرەش، شۇ پەيتىنىڭ ئۆزىدە پىيېرنىڭ چىرايىدا ئەكس ئەتتى.

— بىراق، مېنىڭ توغرامدا دەيدىغان نىمە گەپ بار؟ — دىدى پىيېر، غەمسىز، ئۇچۇق چىراي كۈلۈمسىرەپ. — مەن نىمە؟ Je suis un batard (قانۇنسىز بالا!)، — ئۇ بىردىنلا قىپ-قىزىل بولۇپ قىزىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ سۆزنى ئېيتىشى ئۈچۈن خېلى كۈچەنگەنلىگى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. — sans nom,

sans fortune... (ئۇنۇۋانىم يوق، مال-مۇلكۈممۇ يوق...)ۋە ئەملىيەتتە... — لېكىن ئۇ"ئەملىيەتتە"دىن كېيىن نېمە دېمەكچى بولغانلىغىنى ئېيتمىدى. — ھازىرچە مەن ئەركىن، ئىشىم جايىدا. مەن پەقەت مۇندىن كېيىن نېمە قىلىدىغانلىغىمنى قىلچىلىكمۇ بىلمەيمەن. مەن سىز بىلەن جىددى مەسلىھەتلەشمەكچىمەن.

كىنەز ئاندرې ئۇنىڭغا ناھايىتى يېقىنلىق بىلەن قاراپ قويدى. لېكىن ئۇنىڭ دوستانە ۋە يېقىن قاراشلىرىدا بولسا يەنىلا ئۆزىنىڭ بىر خىل ئەلالىق ھېسسىياتلىرى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

— مەن سېنى قەدىرلەيمەن، خۇسۇسەن شۇنىڭ ئۈچۈنكى، سەن بىزنىڭ مۇشۇ ئارىمىزدىكىلەرنىڭ ئارىسىدا بىردىن-بىر جېنى بار ئادەمسەن. دەرۋەقە، سەن ئۈچۈن ئوڭۇشلۇق! خالىغىنىڭنى تالىلا؛ ھەممىسى ئوخشاش. ساڭا ھەممە يەردە ئوڭۇشلۇق بولىدۇ؛ ئەمما بىر ئىشقا دىققەت قىل: كۇراگىنلارنىڭ ئۆيىگە ئەمدى بارما، مۇنداق ھاياتنى ئەمدى يەنە ئۆتكۈزمە. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەيىش-ئىشرەت، كەيپ-ساپا ۋە باشقا خىلمۇ-خىل قىلىقلار ساڭا ھېچقانداق يارىشايدۇ.

— Que voulez-vous, mon cher (قانداق قىلاي، سۆيۈمۈملۈك دوستۇم)، — دېدى پېيېر دولىسىنى قىسىپ قويۇپ، — les femmes, mon cher, les femmes (خوتۇن-قىزلار، دوستۇم، خوتۇن-قىزلار!)

— چۈشەنمەيمەن، — دەپ جاۋاپ بەردى ئاندرې، — femmes comme il fautles les (ئىنساپلىق ئاياللار بولسىغۇ، بۇ باشقا ئىش)؛ femmes kuragin, les femmes et levin (لېكىن كۇراگىن تاپىقان خوتۇنلار، يەنە شۇ خوتۇنلار بىلەن مەيخورلۇق)

چۇشەنمەيمەن.

پيپر كىنەز ۋاسىلى كۇراگىننىڭ ئۆيىدە تۇراتتى ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ئاناتولىغا ئوخشاش ئەيش-ئىشرەت، مەيخورلۇق بىلەن هايات كەچۈرەتتى، ئانا تولنى بولسا، تۇزىتىش ئۈچۈن، ئۇلار كىنەز ئاندرېنىڭ سىگىلىسىنى ئېلىپ بېرىشكە تەرەددۇت قىلىشقان ئىدى.

— سىز بىلەمسىز؟ — دىدى پيپر خۇددى ئاجايىپ بىر ئوبدان ئوي-پىكىر بىردىنلا ئۇنىڭ خىيالىغا كەلگەندەك، — راستىنى ئېيتسام، مەن ئاللىقاچانلا بۇ مەسىلىنى ئويلىغان ئىدىم، مۇنداق هايات كەچۈرۈش بىلەن هېچقانداق قارار غىمۇكىلەلمەيمەن، هېچقانداق ئىشنىمۇ مۇهاكىمە قىلالمايمەن. باشىنى ئاغرىتىدۇ، پۇل يوق. ئۇ بۇگۈن كەچقۇرۇنلۇققا تەكلىپ قىلدى، ئەمما مەن بارمايمەن.

— راست گەپ قىل، راست بارمامسەنا؟

— ئەزبىرايى خۇدا!

* * *

پيپر دوستىنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ چىققاندا كەچ سائەت ئىككى بولغان ئىدى. ئۇ چاغ پېتربۇرگنىڭ بۇلۇتسىز ئالىتىنچى ئاي كېچىسى ئىدى. پيپر ئۆيىگە قايتماقچى بولۇپ بىر كىرا پوچتىسىغا ئولتۇرغان ئىدى. لېكىن ئۇ ئۆيىگە يېقىنلاشقانسېرى تۇنىگە ياكى سەھەرگە تېخىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ كېچىدە ئۇيقۇسى كەلمەيۋاتقانلىغىنى تېخىمۇ هىس قىلىشقا باشلىغان ئىدى. ئادەمسىز بۇ كوچىدىن خېلى يىراقنى كۆرگىلى بولاتتى. پيپر يولدا كېتىۋېتىپ، ئادەتتە قارتا ئويۇنىغا توپلىشىدىغان بۇ كىشىلەرنىڭ بۇگۈن كەچقۇرۇن ئاناتول كۇراگىنلارنىڭ ئۆيىدە قارتا ئويۇنىنى ئويناۋاتـ

قانلىغىنى، ئويۇندىن كېيىن ئادەتتىكىدەك ئىچىملىكلەرنى ئىچىش باشلىنىپ، ئاخىرىدا پىپىر ناھايىتى ياخشى كۆرىدىغان بىر خىل كۆڭۈل ئېچىشلار بىلەن ئاياقلىشىدىغانلىغىنى ئەسلىدى.

— كۇراگىنلارنىڭ ئۆيىگە بارسام بوپتىكەن، — دەپ ئويلىدى ئۇ. لېكىن، يەنە دەرھال كۇراگىنلارنىڭكىگە بارمايمەن دەپ كىنەز ئاندرېيغا بەرگەن ۋەدىسىنى ئېسىگە ئالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، خۇددى ئىرادىسىز ئادەملەردە بولىدىغاندەك، ئۆزى ئۇچۇن شۇنچە ئادەت بولۇپ قالغان بۇ بۇزۇق تۇرمۇشنى باشتىن كەچۈرۈش ئۇچۇن بېرىشقا شۇنچىلىك قىزىقتىكى، ئاخىر بېرىشقا قارار قىلدى. ئۇنىڭ خىيالىغا يەنە بىردىنلا: ئاندرېيغا بەرگەن ۋەدەمنىڭ ھەچقانداق ئەھمىيىتى يوق، چۇنكى كىنەز ئاندرېيغا ۋەدە بېرىشتىن ئىلگىرى ئاناتولغا ئۇلارنىڭكىگە بارىمەن دەپ ۋەدە قىلغان ئىدىمغۇ، دىگەن ئوي كەلدى؛ ئەڭ ئاخىرىدا ئۇ يەنە: بارلىق بۇ "ئەزبرايىل خۇدا" دىگەندەك گەپلەرنىڭ ھەممىسى ھەچقانداق ئېنىق ئەھمىيەتكە ئىگە بولمىغان كونىچە شەرتلىك ئىبارىلەركى، ئەگەر بىز، ئېھتىمال، ياكى ئەتە ئۆلۈپ كېتەرمىز، ياكى قانداقتۇ كۇتۇلمىگەن بىرەر ھادىسىگە يولۇقۇپ قالارمىز دىگەن نۇقتىدىن مۇلاھىزە قىلىپ كۆرىدىغان بولساق، ئۇ ھالدا مۇنداق نە ۋىجدانلىق ۋە نە ئارسىزلىقنىڭ قىلچە ئەھمىيىتىمۇ بولمايدۇ، دەپ ئويلىدى. شۇنداق قىلىپ، بارغانسېرى ئۆزىنىڭ ھەممە قارارلىرى ۋە ئىنتىلىشلىرىنى يوققا چىقىرىدىغان مۇشۇنداق مۇلاھىزىلەر پىسخىكىنىڭ پىكىر-خىيالىغا كىرىشكە باشلىدى. ئۇ كۇراگىنلارنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

ئاناتولنىڭ ئاتلىق گۋاردىيە كازارمىسى ئەتراپىدىكى چوڭ ئۆينىڭ دەرۋازىسىغا يېقىنلاشقاندا، ئۇ يورۇتۇلغان چوڭ دەرۋازا

ئالدىغا كېلىپ، پەلەمپەيگە قاراپ ماڭدى-دە، ئوچۇق ئىشىكتىن كىرىپ كەتتى. ئايۋاندا ھېچكىم يوق ئىدى؛ قۇرۇق بوتۇلكىلار، يەڭسىز يېپىنچىلار ۋە كالاچلار چېچىلىپ ياتاتتى؛ ھاراق پۇرىغى چىقىپ تۇراتتى، يىراقتىن پاراڭلار ھەم ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

قارتا ئويۇنلىرى① ۋە كەچكى تاماق ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى، لېكىن مېھمانلار تېخى تارقالمىغان ئىدى. پىيىر ئوچىسىدىكى يېپىنچىنى يېشىپ قويدى-دە، بىرىنچى ئۆيگە كىردى، ئۇ يەردە كەچكى غىزادىن ئېشىپ قالغان نەرسىلەر تۇراتتى ۋە بىر چاكار ئۆزىنى ھېچكىم كۆرمەس دەپ ئويلاپ، ئىستاكاندا ئېشىپ قالغان ۋىنولارنى ئوغرىلىقچە ئىچۋالماقتا ئىدى. ئوچىنچى ئۆيدىن تونۇش كىشىلەرنىڭ قىيا-چىيا، كۈلكە ھەم ۋاقىراشلىرى ۋە ئېيىقچاقنىڭ ھۆكىرىگەن ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ياشلاردىن يەتتە-سەككىزچە كىشى تەشۋىشلەنگەن ھالدا ئوچۇق دەرىزە ئەتراپىدا توپلىشىۋالغان ئىدى. باشقا ئۇچ كىشى بىر ئېيىقچاقنى ئويناۋاتاتتى، بىرسى ئېيىقچاقنىڭ بوينىدىكى زەنجىر بىلەن ئۇنى يېتەكلەپ باشقا كىشىلەرنى قورقۇتماقتا ئىدى.

— مەن سىتۇپىنىس ئۇچۇن يۇز سوم تىكىمەن! — دەپ ۋاقىرىدى بىرى.

— قاراڭ، قوللاش بولمىسۇن! — دەپ ۋاقىرىدى يەنە بىرى.

— مەن دولوخوۋ ئۇچۇن تىكىمەن! — دەپ ئۇچىنچى بىرى

---

① قارتا ئويۇنلىرى — قمار ئويۇنىنى كۆرسىتىدۇ. — تەر.

ۋاقىرىدى، — سەن قولىمىزنى ئايرىۋەت①، كۆراگىن.

— ھەي، ئېيىقچاقنى قويۇۋەت، بۇ يەر قارتا ئويناىدىغان يەر!

— ھە، بىردىنلا، بولمىسا ئۇتتۇرىسەن! — دەپ ۋاقىرىدى تۆتىنچىسى.

— ياكوۋ! قېنى، بوتۇلكىدىن بىرنى، ياكوۋ! — دەپ ۋاقىرىدى خوجايىننىڭ ئۆزى. خوجايىن كېلىشكەن ئىگىز بويلۇق ئادەم بولۇپ، ياقىسى كۆكرىگىدىن ئېچىلغان سىپتا رەختتىن كۆينەك كىيگەن ھالدا كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى. — توختاپ تۇرۇڭلار، جاناپلار! مانا، پېتىرۇشا② كەلدى، سۆيۈملۈك دوستۇم، — دەپ مۇراجىئەت قىلدى ئۇ پىپىرغا.

دەرىزىدىن: "بۇ ياققا كەل، گۇۋاچى بول!" دېگەن باشقا بىر ئاۋاز ئاڭلاندى، بۇ روشەن كۆك كۆزلۈك، ئوتتۇرا بويلۇق، ھەممە مەس ئادەملەرنىڭ ئاۋازى ئارىسىدا ئۆزىنىڭ جانلىق-تېتىك قىياپىتى بىلەن كىشىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە ئالاھىدە جەلپ قىلىدىغان كىشىنىڭ ئاۋازى ئىدى، بۇ ئادەم سېمىيونوۋ ئەپتىسەرى، مەشھۇر قارتىچى ۋە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان دولوخوۋ ئىدى، ئۇ ئاناتول بىلەن بىرگە تۇراتتى. پىپىر خوشال بولۇپ، ئەترايىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى.

— ھېچنىمىنى چۈشەنمىدىم. نىمە ئىش؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— توختاڭلار، ئۇ مەس ئەمەس! ئەپسكەل بوتۇلكىنى، — دېدى

---

① رۇسلارنىڭ ئادىتى بويىچە، قارتا ئويۇنىدا ئاۋال قول تۆتۈشىدۇ، گۇۋا بولغان ئۈچىنچى كىشى كېيىن ئۇلارنىڭ قولىنى ئايرىۋېتىدۇ. — تەر.

② پېتىرۇشا — پىپىرنىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى. — تەر.

ئاناتول ۋە ئۈستەلدىن ئىستاكاننى ئېلىپ پيېرنىڭ قېشىغا كەلدى.

— سەن ئاۋال ئازراق ئىچ!

پيېر دەرىزە تۈۋىگە باشقىدىن يىغىلغان مەس مېھمانلارغا يەر تېگىدىن قاراپ نەزەر سېلىپ تۇرۇپ بىر ئىستاكاننىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىر ئىستاكاننى ئىچىۋەتتى ۋە ئۇلارنىڭ پاراڭلىرىغا قۇلاق سالاتتى. ئاناتول پيېرنىڭ ئىستاكانىغا ھاراقنى تولدۇرۇپ قۇيۇۋېتىپ ئۇنىڭغا دولوخوۋنىڭ ئىنگىلىز دېڭىزچى ئەپىتسەرى ستىۋېنىس بىلەن باغلىشىپ بىر بوتۇلكا روما①نى ئۈچىنچى قەۋەتنىڭ دەرىرىسىدە پۇتىنى سىرتىغا ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان پېتى ئىچىۋېتىشكە كېلىشكەنلىگىنى سۆزلەپ بەردى.

— ھە، ھەممىسىنى ئىچىۋەت! — دىدى ئاناتول، ئاخىرقى ئىستاكاننى پيېرغا بېرىۋېتىپ، — بولمىسا سېنى قويۇپ بەرمەيمەن!

— ياق، ئىچمەيمەن، — دىدى پيېر ئاناتولنى ئىتتىرىپ ۋە دەرىزە يېنىغا كەلدى.

دولوخوۋ ئىنگىلىزنىڭ قولىنى چىڭ تۇتتى ۋە باغلىشىشنىڭ شەرتلىرىنى، ئاناتول بىلەن پيېرغا بىر-بىرلەپ يەنە بىر قېتىم ئالاھىدە ئېيتىپ ئۆتتى.

دولوخوۋ ئوتتۇرا بويلۇق، بۇدرە چاچلىق ۋە سۇس ھاۋارەڭ كۆزلۈك، تەخمىنەن يىگىرمە بەش ياشلارغا كىرگەن ئادەم ئىدى. ئۇ خۇددى ئادەتتىكى پىيادە ئەسكەرلەر ئەپىتسەرلىرىگە ئوخشاش بۇرۇت قويمايتتى، شۇ سەۋەپتىن ئۇنىڭ يۈزىنىڭ كىشى دىققىتىنى قوزغايدىغان قىسمى بولغان ئاغزى ئەڭ ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

---

① روما — تاتلىق ۋىنونىڭ بىرخىلى. — تەر.

ئۇنىڭ لەۋلىرى ناھايىتى چىرايلىق ئىدى. يۈزۈرقى لېۋىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسى ئۇچلۇق شىنىدەك بولۇپ، تۆۋەنكى لېۋىگە يېقىن تېگىپ تۇراتتى ۋە ئاغزىنىڭ ئىككى جاۋغىيىدا دائىم قانداقتۇ كۈلۈمسىرەش ئالامەتلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى؛ بۇلارنىڭ ھەممىسى، خۇسۇسەن ئۇنىڭ قەتئى، مەغرۇرانە، چېچەن قاراشلىرى قوشۇلۇپ، كىشىدە ئۇنىڭ چىرايىغا دىققەت قىلمىسا بولمايدىغان بىر خىل تەسىراتنى پەيدا قىلاتتى. دولۇخۇۋ ئانچە باي ئەمەس، يارىدەم سورايدىغان ھېچقانداق يۆلەنچۈگىمۇ يوق ئىدى. بىراق، ئاناتول ئۇنىڭ ئون مىڭ سوملاپ پۇل للارنى يوقىتىۋەتكىنىگە قارىماي، دولوخوۋ يەنە ئۇنىڭ بىلەن بىرگە تۇرۇپ، ئۆزىنى شۇنداق ئورۇنغا قويغان ئىدىكى، بۇلارنى بىلگەن باشقا كىشىلەر ئاناتولغا قارىغاندا دولوخوۋنى كۆپرەك ھۆرمەتلەيتتى. دولوخوۋ ھەرخىل ئويۇنىنى بىلەتتى ۋە ھەمىشە دىگۈدەك ئۇتۇپ چىقاتتى. ئۇ ھەرقانچە كۆپ ئىچكىنىگە قارىماي، مۇسسىنىڭ سەگەكلىگىنى ھېچقاچان يوقاتمايتتى. دولوخوۋ بىلەن كۇراگىن ھەر ئىككىسى ئەينى زاماندا پېتربۇرگدا ئەيىش-ئىشرەت ۋە كەيپ-ساپا بىلەن داڭ چىقارغانلار ئىدى.

بىر بوتۇلكا روما كەلتۈرۈلدى؛ ئىككى چاكار ئەتراپتا توپلىنىپ تۇرغان غوجىلارنىڭ "ئۇنداق قىل، بۇنداق قىل" دەپ ۋاقىراشلىرىدىن قورقۇپ ۋە گاڭگىراپ يۈگۈرۈپ يۈرگەن بولسا كېرەك، دەرىزىنىڭ كوچا تەرەپتىكى ئولتۇرۇشقا دەخلى قىلىۋاتقان كىشىگىنى بۇزماقتا ئىدى.

ئاناتول كۆرەڭ قىياپەتتە دەرىزە يېنىغا كەلدى. ئۇ بىرەر نەرسىنى سۇندۇرماقچى بولاتتى. ئۇ چاكارلارنى ئىتتىرىۋەتتى-دە، ئۆزى كىشەكنى تارتىپ باقتى، لېكىن مىدىرلىتالمىدى. ئۇ ئەينەكلىرىنى

سۇندۇرۇپ تاشلىدى.

— قېنى، سەن تارتىپ باققىنا، باتۇر، — دېدى ئۇ پىچىرغا قاراپ.

پىچىر توغرا لىمنى تۇتۇپ بىرلا تارتىۋىدى، قاراس-قۇرۇس قىلىپ دۇپ ياغىچىدىن ياسالغان كېشەكنى چۇشۇرۇۋەتتى.

— كېشەكنى يوقات، ئادەملەر كېشەكنى تۇتۇپ تۇرۇپتۇ دەپ ئويلاپ قالمىسۇن يەنە، — دېدى دولوخوۋ.

— ئىنگىلىز ماختىنىۋاتىدۇ...ھە؟...ياخشىمۇ؟... — دېدى ئاناتول.

— ياخشى، — دېدى پىچىر دولوخوۋغا قاراپ، ئۇ قولىغا بىر بوتۇلكا رومانى ئېلىپ دەرىزە يېنىغا كەلدى، ئۇنىڭدىن ئاسماندىكى يورۇقلۇق ۋە ئۇنىڭدا بىرگە قوشۇلۇپ كەتكەن سەھەر ھەم كەچكى شەپەق نۇرلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

دولوخوۋ قولىدا بىر بوتۇلكا رومانى تۇتقان ھالدا دەرىزىگە سەكرەپ چىقتى.

— قۇلاق سېلىڭلار! — دەپ ۋاقىرىدى ئۇ دەرىزىدە تۇرغان پېتى ۋە ئۆيدىكىلەرگە قاراپ. ھەممەيلەن جىم بولۇشتى.

— مەن باغلىشىمەن (ئۇ سۆزنى ئىنگلىز چۇشەنسۇن ئۈچۈن، فرانسۇزچە سۆزلىدى، بىراق فرانسۇز تىلىدا ئانچە ياخشى سۆزلىيەلمەيتتى). — مەن باغلىشىپ ئەللىك ئىمپېريال① تىكىمەن،... خالىسىڭىز يۈز ئىمپېريال تىكەي؟ — دەپ قوشۇپ قويدى ئىنگلىزگە

---

① ئىمپېريال — كونا روسىيىدە ئون سوملۇق، كېيىنرەك ئونىبەش سوملۇق تىللا. — تەر.

قاراپ.

ــ ياق، ئەللىك بولسۇن، ــ دىدى ئىنگىلىز.

ــ بولىدۇ، ئەللىك ئىمپېرىال....دىمەك، بىر بوتۇلكا رومانى تىنماستىن، دەرىزە سىرتىدىكى مۇشۇ جايدا ئولتۇرۇپ (ئۇ ئېڭىشىپ دەرىزە تېشىدىكى يانتۇلۇقنى كۆرسەتتى) ۋە ھىچنىمىنى تۇتماستىنلا ئېچىپ كېتىمەن،...شۇنداقمۇ؟

ــ شۇنداق، ــ دىدى ئىنگىلىز.

ئاناتول ئىنگىلىزگە بۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ فراكىنىڭ تۈگمىسىنى تۇتقان پېتى ئۇنىڭغا يۇقۇرىدىن قاراپ (بۇ ئىنگىلىز پاكار بويلۇق ئىدى)، باغلىشىشنىڭ شەرتلىرىنى ئىنگىلىزچە يەنە تەكرارلاشقا باشلىدى.

ــ توختاپ تۇر! ــ دەپ ۋاقىرىدى دولوخوۋ، بوتۇلكىنى دەرىزىگە چېكىپ كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىماقچى بولۇپ، ــ توختاپ تۇر، كوراگىن! ياخشى قۇلاق سال! ئەگەر كىمكى مۇشۇنداق قىلىدىغانلا بولسا، مەن ئۇنىڭغا چوقۇم يۈز ئىمپېرىال بېرىمەن. ئۇقتۇڭما؟

ئىنگىلىز بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى، ئەمما ئۆزىنىڭ بۇ يېڭى باغلىشىش شەرتلىرىنى قوبۇل قىلغان ياكى قىلمىغانلىغىنى بىلدۈرىدىغان ھىچقانداق ئىپادىنى بىلدۈرمىدى. ئاناتول بولسا ئۇنىڭ بېشىنى لىڭشىتىپ ھەممىسىنى چۈشەنگەنلىگىنى ئىپادىلىشىگە قارىماي، ئىنگىلىزنى قويۇپ بەرمىدى، ئاناتول سۆزنى يەنىلا ئۇنىڭغا ئىنگىلىزچە تەرجىمە قىلىپ بەردى. شۇ كېچىسى پۇلىنى ئۇتتۇرۇۋەتكەن ياداڭغۇ ياش بىر يېنىك ئاتلىقلار ئەپىتسەرى دەرىزىگە يامىشىپ چىقىپ بېشىنى سوزۇپ تۆۋەنگە قارىدى.

— ئوهو!...ئوهو!...ئوهو!... — ئۇ دەرىزىدىن پەسكە، يولدىكى تاشقا قاراپ پەس ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىدى.

— جىم! — دەپ ۋاقىرىدى دولوخوۋ ۋە ئايىغىدىكى تەپكىسى بىلەن پۇتلىشىپ كېتىپ ئۆيگە سەكرەپ چۈشۈپ كەتكەن ئەپىتسەرنى دەرىزىدىن تارتىپ.

دولوخوۋ بوتۇلكىنى دەرىزىدە ئېلىشقا ئەپلىك جايغا قويۇپ قويدى-دە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئاۋايلاپ ۋە ئاستاغىنا دەرىزىدىن يامىشىپ ئۆتتى. ئۇ ئىككى پۇتىنى سوزۇپ چىقاردى ۋە ئىككى قولى بىلەن دەرىزىنىڭ ئىككى تەرىپىگە تايىنىپ تۇرۇپ، ئوبدان ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئىككى قولىنى قويۇپ بېرىپ ئوڭغا ۋە سولغا سىلجىدى-دە، بوتۇلكىنى قولىغا ئالدى. ئۆيىنىڭ تامامەن يورۇق بولۇشىغا قارىماي، ئاناتول ئىككى تال شامنى ئېلىپ كېلىپ دەرىزىگە قويدى. ئاق كۆينەك كىيگەن دولوخوۋنىڭ بېلى ۋە ئۇنىڭ بۈدرە چاچلىق بېشى ئىككى تەرەپتىن يورۇتۇلۇپ تۇراتتى. ھەممەيلەن دەرىزە ئالدىغا يىغىلىشتى، ئىنگىلىز بولسا ئالدىدا تۇردى. پيېر ئۇ يەردە كۈلۈپ تۇردى ۋە ھىچنىمە دىمىدى. شۇ يەردىكى باشقىلاردىن چوڭراق بىرسى قورققان ۋە ئاچچىقلانغان قىياپەتتە بىردىنلا قىسىلىپ ئالدىغا ئۆتتى-دە، دولوخوۋنىڭ كۆينىگىگە ئېسىلماقچى بولدى.

جاناپلار، بۇ ئەخمەقلىق! ئۇ ئۆزىنىڭ جېنىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ، — دىدى، ئىشنىڭ يولىنى سەل بىلىدىغان بۇ ئادەم.

ئاناتول ئۇنى توسۇۋالدى.

— چېقىلما! سەن ئۇنى چۆچۈتۈپ قويىسەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىنىڭ جېنىنى سەپ بېرىدۇ. شۇنداق ئەمەسما؟...ئۇ چاغدا

قانداق قىلىش كېرەك؟...هە؟

دولوخوۋ ئۆرۈلىدى-دە، يەنە ئىككى قولىنى تىرەپ ئۆزىنى تۈزەشتۈرۈپ ئولتۇردى.

ــ ئەگەر ھەرقانداق ئادەم يەنە ماڭا چېقىلىدىغان بولسا، ــ دېدى ئۇ، ئۇنىڭ ھەر بىر ئېغىز سۆزى ئۇنىڭ چىڭ يېپىلغان نېپىز كالپۇگىدىن ئۈزۈلۈپ-ئۈزۈلۈپ چىقاتتى، ــ ئۇنى چوقۇم دەرھال ئىتتىرىۋېتىمەن. قانداق!...

"قانداق!" دەپ بولۇپ، ئۇ يەنە ئۆرۈلدى-دە، ئىككى قولىنى چۈشۈرۈپ بوتۇلكىنى ئالدى ۋە ئاغزىغا يېقىن كەلتۈرۈپ، بېشىنى ئارقىسىغا قىڭغايتىپ، يەنە بىر بوش قولىنى كۆتىرىپ بەدىنىنىڭ تەڭپۇڭلۇغىنى ساقلاپ قالدى. ئېڭىشىپ تۇرۇپ يەردىن ئەينەك پارچىلىرىنى تېرىشكە باشلىغان چاكارلارنىڭ بىرى دەرىزىدىن ۋە دولوخوۋنىڭ دۇمبىسىدىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى. ئاناتول كۆزىنى چەكچەيتىپ ئۇ يەردە تىك تۇراتتى. ئىنگىلىز بولسا كالپۇكلىرىنى ئۇشلاپ چىقىرىپ يان تەرەپتىن قاراپ تۇردى. ھېلىقى توسۇۋالغان ئادەم ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىغا يۆگۈرۈپ باردى-دە، يۈزىنى تامغا قارىتىپ دۇۋاندا يېتىۋالدى. پېيىر يۈزىنى يېپىۋالدى ۋە گەرچە ئۇنىڭ چىرايىدىن قورقۇش ھەم تىترەش ئالامەتلىرى چىقىپ تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما زەئىپكىنە كۈلۈمسىرەش قىياپىتى ئۇنىڭ چىرايىدا ئۇنتۇلۇپ قېپقالغان ئىدى. ھەممەيلەن جىم بولۇشتى. پېيىر قولىنى كۆزىدىن نېرى تارتتى. دولوخوۋ يەنىلا ئىلگىرىكى ھالىتىدە ئولتۇرۇۋەردى، پەقەت بېشىنى سەل ئارقىغا قاڭتاردى، نەتىجىدە ئۇنىڭ گەجگىسىدىكى بۇدرە چاچلىرى كۆينىكىنىڭ يېقىسىغا تېگىپ قالدى، بوتۇلكا تۇتقان قولىنى تىترىگەن ۋە كۈچەنگەن

هالدا بارغانسېرى ئىگىز كۆتەردى. بوتۇلكا خېلى روشەن قۇرۇقدىلىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە بارغانسېرى ئىگىز كۆتىرىلگەنلىكتىن، ئۇنىڭ بېشىمۇ بارغانسېرى ئارقىسىغا قاڭتىرىلىشقا باشلىدى. "نېمىشقا شۇنچە ئۇزاق ۋاقىت كېتىدۇ؟" — دەپ ئويلايتتى پېيېر. ئۇنىڭغا يېرىم سائەت ۋاقىت كەتكەندەك بىلىندى. دولۇخوۋ بىردىنلا بېلىنى ئارقىسىغا سلجىتتى ۋە ئۇنىڭ قولىمۇ جىددىلىشىپ تىترەپ كەتتى؛ بۇنداق تىترەش ئۇنىڭ يانتۇ جايدا ئولتۇرغان پۇتۇن بەدىنىنى سلجىتىش ئۈچۈن كۇپايە قىلاتتى. ئۇ پەسكە تايىنىپ چۈشۈۋاتقاندا، ئۇنىڭ بېشى ۋە بېلىگى كۈچەپ كەتكەنلىكتىن تېخىمۇ تىترەپ كەتتى. ئۇ دەرىزە سۇپىسىنى تۇتىماقچى بولۇپ بىر قولىنى كۆتەردى-يۇ، ئەمما تۇتالماي قالدى. پېيېر يەنە كۆزىنى يۇمۇۋالدى ۋە كۆزۈمنى بۇندىن كېيىن ھەرگىزمۇ ئاچماسمەن دەپ ئويلىدى. كېيىن ئۇ بىردىنلا ئەتراپىدا ھەممىنىڭ قوزغىلىۋاتقانلىقىنى ھىس قىلدى. ئۇ قارىسا: دولوخوۋ دەرىزە سۇپىسىدا ئۆرە تۇراتتى، ئۇنىڭ يۈزى ئاپئاق تاتىرىپ كەتكەن ۋە خوشال ئىدى.

— بوشاتتىم!

ئۇ بوتۇلكىنى ئىنگىلىزگە ئىرغىتىپ بەردى، ئىنگىلىزمۇ بوتۇلكىنى ئەپچىللىك بىلەن تۇتۇۋالدى. دولوخوۋ دەرىزىدىن سەكرەپ چۈشتى. ئۇنىڭدىن رومانىڭ كۈچلۈك پۇرىغى چىقىپ تۇراتتى.

— ئاپىرىن!...يېگىت!...باغلىشىش مانا مۇنداق بولۇشى كېرەك!...ئۆلگۈرلەرمەي! — دەپ ھەرتەرەپتىن ۋاقىراشماقتا ئىدى.

ئىنگىلىز پۇل خالتىسىنى ئېلىپ پۇلنى ساناشقا باشلىدى. دولوخوۋ قاپىغىنى تۇرگەن پېتى شۇ يەردە تۇرۇپ ھېچنىمە دېمىدى. پېيېر دەرىزىگە سەكرەپ چىقتى.

ـــ جاناپلار! كم مەن بىلەن باغلىشىدۇ؟ مەنمۇ شۇنداق قىلىمەن! ـــ دەپ بىردىنلا ۋاقىراشقا باشلىدى ئۇ. ـــ باغلىشىنىڭ ھاجىتى يوق، مانا شۇنداقلا. قېنى، بوتۇلكىنى ئەپكەلسۇن. مەن چوقۇم شۇنداق قىلىمەن...

ـــ ئىچسۇن، ئىچسۇن! ـــ دىدى دولوخوۋ كۈلۈپ تۇرۇپ.

ـــ نىمە سەن، سارالىڭ بولدۇڭمۇ؟...كىم ساڭا يول قوياركىن؟ سەن پەلەمپەيدە تۇرۇپ بېشىڭ قېيىۋاتسا، ـــ ھەر تەرەپتىن كىشىلەر سۆزلەشكە باشلىدى.

ـــ ئىچىمەن! قېنى ماڭا بىر بوتۇلكا رومانى بەرچۇ! ـــ دىدى پىيېر ۋاقىراپ، قەتئى ۋە مەس ھالەتتە ئۈستەلگە مۇشتلاپ ۋە دەردەنگە چىقتى.

ئۇنى كىشىلەر قولىدىن تۇتۇۋېلىشتى؛ لېكىن ئۇ شۇنچىلىك كۈچلۈك ئىدىكى، يېقىنلاشقانلارنى تېپىپ خېلى نېرىغا ئىتتىرىپ تاشلايتتى.

ـــ ياق، سىلەر مۇنداق قىلىپ ئۇنى ھەرگىزمۇ كۆندۈرەلمەيسىلەر، ـــ دىدى ئاناتول، ـــ توختاڭلار، مەن ئۇنى ئالداپ كۆرەي..... ـــ قۇلاق سال! مەن سېنىڭ بىلەن باغلىشىمەن، ئەمما ئەتە؛ ھازىر...نىگىگە بارىمىز.

ـــ بارىمىز، ـــ دەپ ۋاقىرىدى پىيېر، ـــ بارىمىز!...ئېيىقچاقنىمۇ بىللە ئېلىۋالىمىز.

شۇنداق كېيىن ئۇ ئېيىقچاقنى تۇتتى ـ دە، ئۇنى كۆتىرىپ قۇچاقلاپ، ئۆيدە ئۇنىڭ بىلەن تانسا ئويناشقا باشلىدى.

7

كىنەز ۋاسىلى ئاننا پاۋلوۋنانىڭ ئۆيىدە بېرىلگەن كەچكى زىيا-
پەتتە كىنەز ئايىم دروبېتسكايانىڭ بىردىن-بىر ئوغلى بورىس
توغرىسىدا تاپىلىغان ئۆتۈنۈشىنى ئورۇنلىدى. بۇ ئىش پادىشاغا
مەلۇم قىلىندى ۋە بورىس ئىستىسنا قىلىنغان هالدا، گۋاردىيەچى
سېمىيونوۋ پولكىغا پراپورشىك قىلىپ ئەۋەتىلدى. لېكىن ئاننا
مىخايلوۋنانىڭ هەرقانچە هەركەتلىنىپ كۆرۈشى ۋە ئۆتۈنۈشلىرىگە
قارىماي بورىس ئادىۋتانتىلىقا ياكى كۇتۇزوۋ ئىشتاۋىدا بىرەر
ئەمەلگە ئېرىشەلمىدى. ئاننا پاۋلوۋنانىڭ زىيارىتىدىن كېيىن ئۇزۇن
ئۆتمەيلا ئاننا مىخايلوۋنا موسكۋاغا قايتىپ كەلدى-دە، توپ-توغرا
ئۆزىنىڭ باي ئۇرۇق-تۇققىنى روستوۋلارنىڭ ئۆيىگە كەتتى، ئۇ
شەهەردىكى چېغىدا شۇلارنىڭ ئۆيىدە تۇراتتى، ئۇنىڭ تېخى يېڭىلا
هەربىلىككە ئۆتكەن هەم دەرهال گۋاردىيە پراپورشىگى قىلىپ
ئەۋەتىلگەن ئامراق ئوغلى بورىنكا① مۇشۇلارنىڭ ئۆيىدە تەربىيە-
لىنىپ بىرقانچە يىل تۇرغان ئىدى. گۋاردىيە ئونىنچى ئاۋغۇستتا
پېتىربۇرگدىن چىقىپ كەتكەن، ئۇنىڭ ئوغلى كىيىم-كېچەك هازىر-
لاش ئۈچۈن موسكۋادا قېپقالغان بولۇپ، گۋاردىيىنى رادزىۋىلوۋ②غا
باردىغان يولدا ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىشى كېرەك ئىدى.

---

① بورىنكا — بورىسنىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى. — تەر.

② رادزىۋىلوۋ — روسىيە چېگرىسىدىكى بىر شەهەر، روسىيىنىڭ ئاۋستىرد-
يىگە يارەمگە باردىغان ئەسكەرلىرى مۇشۇ يەردىن ئۆتۈپ گالىتسىيىگە
كىرىشى كېرەك ئىدى. — تەر.

شۇ كۈنى روستوۋلارنىڭ ئۆيىدە ئانا ۋە كىچىك قىز بولۇپ، ئىككى ناتالىيەنىڭ تۇغۇلغان كۈنى مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلگەن ئىدى. ئەتىگەندىن باشلاپ كەچكىچە ئالتىدىن ئات قوشۇلغان بىرقانچە هارۋىلار توختىماستىن قاتناپ، مېهمانلارنى پوۋارسكايا كوچىسىدىكى گىراف ئايىم روستوۋانىڭ پۈتۈن موسكۋادا داڭقى چىققان چوڭ ئۆيىگە توشۇيتتى. گراف ئايىم ۋە ئۇنىڭ چىرايلىق قىزى بىرد-نىڭ ئارقىسىدىن بىرى ئۈزۈلمەي كىرىپ تۇرۇۋاتقان مېهمانلار بىلەن بىرگە مېهمانخانىدا ئولتۇراتتى.

گراف ئايىم يۈزى ياداڭغۇ، قىزىق بەش ياشلارغا كىرگەن شەرق تىپىدىكى ئايال بولۇپ، كۆپ بالا تۇققانلىغى ئۈچۈن (ئۇ ئون ئىككى بالا تۇققان) پۈرچۈلۈپ كەتكەنلىگى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ زەئىپلىگىدىن كېلىپ چىققان هەركىتى ۋە سۆزىدىكى ئېغىر-بېسىقلىق ئۇنىڭغا كىشىلەردە هۆرمەت تۇيغۇسىنى پەيدا قىلىدىغان بىر خىل يۈكسەك سالاپەتنى بەخش ئەتكەن ئىدى. كىنەز ئايىم ئانىنا مېخايلوۋنا دروبېتسكايامۇ شۇ ئۆينىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە مېهمانخانىدا ئولتۇرۇپ، مېهمانلارنى قارشى ئېلىش ۋە كۈتۈشكە يارەملەشمەكتە ئىدى. ياشلار بولسا مېهمانلارنى كۈتۈۋېلىشكە ئىشتىراك ئېتىشىنىڭ هاجىتى يوق دەپ هىساپلىغانلىقتىن، ئىچكىرىكى بىر ئۆيگە يىغىلىشقان ئىدى. گراف مېهمانلارنى قارشى ئالغاندا ۋە ئۇزىتىپ قويغاندا ئۇلارنىڭ هەممىسىنى تاماققا كېلىشىنى تەكلىپ قىلدى.

— مەن سىزگە ناهايىتى، ناهايىتى رەهمەت ئېيتىمەن،① Moncher (ئەزىزىم) ياكى ②Ma chère (ئەزىزىم)، — ئۇ كىشىلەرنىڭ

①② فرانسۇزچە: ئالدىنقىسى ئەرلەرگە، كېيىنكىسى ئاياللارغا قارىتىلىدۇ. — تەر.

ئۆزىگە قارىغاندا ئورنىنىڭ يۇقۇرى ياكى تۆۋەن بولۇشىغا قارىماي، ھەممىسىگە ئوخشاشلا، ئاۋازىدىمۇ ھېچقانداق ئۆزگىرىش قىلماستىن، Ma chére ياكى Mon cher دەپ سۆزلەيتتى، ــ ئۆزەم ۋە تۇغۇلغان كۈنىنىڭ مۇراسىمىنى ئۆتكۈزۈۋاتقان ئىككى تۇققىنىمىز نامىدىن سىزگە رەھمەت ئېيتىمەن. ئەمما تاماققا كېلىشنى ئېسىڭىزدىن چىقىرىپ قويماڭ، بولمىسا رەنجىپ قالىمەن، Mon cher. مەن پۈتۈن ئائىلە نامىدىن چىن كۆڭلۈمدىن سورايمەن، Ma chére. ــ گېراف بۇ سۆزلەرنى تولۇق، خوشال ـ خورام ۋە پاك ـ پاكىز قىرىلغان يۈزىدىكى ئوخشاش قىياپىتى بىلەن ۋە ھەر بىر كىشىنىڭ قولىنى ئوخشاشلا چىڭ قىسىپ ھەم قىسقىغىنا تەكرارلىنىدىغان تازىلىرى بىلەن ھەممە كىشىگە مۇستەسناسىز ۋە ئۆزگەرتمەستىن قىلاتتى. گېراف مېھمانلار ـ دىن بىرىنى ئۈزىتىپ بولغاندىن كېيىن دەرھال يەنە مېھمانخانىدىكى مېھمانلاردىن بىرىنىڭ يېنىغا كېلىپ، كىرىسلونى ئۇنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن خۇددى ھوزۇر ـ ھالاۋەت بىلەن ياشاشنى ياخشى كۆرىدىغان ۋە بىلدىغان كىشى قىياپىتىدە مەمنۇنىيەت بىلەن ئىككى ئايىغىنى كېرىپ، ئىككى قولىنى تىزىغا قويۇپ، ئىنتايىن مەغرۇر قىياپەت بىلەن ھاۋارايى توغرىسىدىكى تېپىشماقنى تەكلىپ قىلاتتى، سالامەتلىككە دائىر مەسىلەر توغرىسىدا پاراڭلىشاتتى، بەزىدە رۇسچە، بەزىدە ناھايىتى ناچار ئەمما ئۆزىگە ئىشەنچ قىلغان ھالدا فرانسۇزچە سۆزلەيتتى؛ ئۇنىڭدىن كېيىن خۇددى ۋەزىپىلىرىنى ئادا قىلىشتا چارچاپ كەتكەن، ئەمما يەنە ئۇنىڭدىن قاچماي چىداشلىق بېرىۋاتقان كىشىدەك، يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ بەزى مېھمانلارنى ئۇزىتىشقا كىرىشىپ، بېشىدىكى شالاڭ ئاق چاچلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ، يەنە ئۇلارنى كەچكى تاماقتا كېلىشنى تەكلىپ قىلاتتى. ئۇ ئالدىنقى

ئايۇاندىن قايتىپ چىقىۋېتىپ، گۈلخانا ۋە قاچا-قۇچا ساقلىنىدىغان ئۆيدىن ئۆتۈپ، سەكسەن كىشىلىك داستىخان تەييارلانغان چوڭ مەرمەر زالغا كىردى-دە، كۈمۈش ۋە پارپۇر قاچا-قۇچىلارنى كۆتۈرۈشۈپ شەرەگە يېيىۋاتقان ۋە گۈللۈك تاۋار داستىخانلارنى سېلىۋاتقان خىزمەتكارلارنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان ئاقسۆڭەك دىمىترى ۋاسىلىۋىچنى قېشىغا چاقىرىپ مۇنداق دېدى:

— ھەي! ھەي، مىتېنكا①، دىققەت قىل، ھەممە ئىش جايىدا بولدىمۇ؟ بولىدۇ، يارايسەن، — دېدى ئۇ ئەڭ چوڭ شەرەگە مەمۇنىيەت بىلەن قاراپ چىقىپ. — مۇھىمى — غىزالارنى جاي-جايىغا كەلتۈرۈش، دۇرۇس، يارايدۇ... — ئۇ ئۆزىگە مەمۇن بولغان ھالدا بىر تىنىپ قويىدى-دە، يەنە مېھمانخانىغا كىرىپ كەتتى.

— ماريىە لوۋونا كاراگىنا ئۆزىنىڭ قىزى بىلەن كەلدى! — گراف ئايىمنىڭ گىگانت ئادەمدەك چاكىرى مېھمانخانىغا كىرىپ كېلىۋېتىپ چوڭ بوم ئاۋازى بىلەن خەۋەر قىلدى. گراف ئايىم سەل ئويلاندى-دە، ئاندىن ئېرىنىڭ سۈرىتى سىزىلغان ئالتۇن تاماكا قۇتىسىدىن بۇرۇن تاماكىسىنى بىر قېتىم پۇرىۋالدى.

— مېھمانلار مېنى راسا چارچىتىۋەتتى جۇمۇ، — دېدى گراف ئايىم. — بىراق، مۇشۇ ئاخىرقى بىرسى بولغاي، ئەمدى باشقىلارى بىلەن كۆرۈشمەيمەن. ئۇ نېمە دېگەن مەغرۇر. قېنى، تەكلىپ قىل، كىرسۇن، — دېدى گراف ئايىم چاكارغا غەمكىن ئاۋاز بىلەن،

---

① مىتېنكا — دىمىترىنىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى. — تەرجىمان.

گویاکی: "مەیلی، جېنىم چىقىپ كەتسىمۇ!" دەۋاتقاندەك قىياپەتتە.

ئىگىز بويلۇق مەغرۇر ئايال ئۆزىنىڭ يۇمۇلاق يۇزلۈك كۈلۈمسىرەپ تۇرىدىغان قىزى بىلەن كۆينەكلىرىنى شىلدىرلىتىپ مېھمانخانىغا كىرىپ كەلدى.

— Cherè comtesse, il y a si longtemps··· elle a été ali tèe la pauvre enfant··· au bal des Razoumowsky··· (خېلى et la comtesse Apraksine··· j'ai été si heureuse كۆپ ۋاقىت بولدى... سۆيۈملۈك... گراف ئايىم،...بىچارە بالام ئاغرىپ قالغان، ...رازۇموۋسكىنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈلگەن تانسا يىغىلىشىدا، ...يەنە گراف ئايىم ئاپراكسىنا بار... مەن ناھايىتى خوشال بولدۇم...)، — بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى ئۈزۈلمەي قىزغىن سۆزلىشىۋاتقان ئاياللارنىڭ ئاۋازلىرى، كۆينەكلىرىنىڭ شىلدىرلاشلىرى ۋە ئورۇندۇقلارنى يۆتكىگەن چاغدىكى تاراق-تۇرۇق ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە شۇنداق پاراڭلارنىڭ بىرى باشلىنىپ، خۇددى ئۇنىڭ بىر بۆلىگى تۈگىگەندەك، مېھمانلار كىيىملىرىنى شىلدىرلىتىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى ۋە: Je suis bien charmée; la santé de maman··· et la comtesse Apraksine (مەن ناھايىتى،... بەك-بەك خوشالمەن... ئانامنىڭ سالامەتلىگى.... گراف ئايىم ئاپراكسىنا...)، — دىيىشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە كىيىملىرىنى شىلدىرلىتىپ، ئايۋانغا كىرىشتى، يەكتەك ياكى يېپىنچىلىرىنى ئۇچىسىغا ئارتىپ، ھارۋىلاردا ئولتۇرۇشۇپ كېتىشتى. پاراڭ شۇ چاغدا شەھەردىكى ئاساسىي يېڭىلىق—يېكاترىنا زامانىسىدا بايلىغى ۋە كۆركەملىگى بىلەن داڭقى چىققان قېرى گراف بېزئۇخوۋنىڭ كېسىلى ۋە ئۇنىڭ ھېلىقى ئاننا پاۋلوۋنا شېرېرنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈل-

گەن زىياپەتتە قىلىقسىزلىق قىلغان قانۇنسىز ئوغلى پىپىر توغرىسىدا باراتتى.

— بىچارە گرافقا مېنىڭ ناھايىتى ئىچىم ئاغرىيدۇ، — دېدى مېھمان خانىم، — ئۇنىڭ تەن ساقلىغى شۇنچىلىك يامانكى، ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك، ھازىر ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ قىلغان ئەلەملىرى ئۇنى ئۆلتۈرىدۇ!

— نېمە گەپ؟ — دېدى گراف ئايىم، خۇددى مېھمانلارنىڭ دەۋاتقىنى نېمىلىگىنى بىلمىگەندەك، گەرچە ئۇ گراف بىزئۇخوۋنىڭ رەنجىش سەۋەپلىرىنى ئون-ئون بەش قېتىم ئاڭلىغان بولسىمۇ.

— ھازىرقى زامان تەربىيىسىنىڭ نەتىجىسى مانا شۇ! چەتئەللىكى چىغىدا، — دېدى مېھمان خانىم، — بۇ ياش ئادەم نېمىنى خالىسا شۇنى قىلىپ كەلگەن، ھازىر پېتربۇرگدا، ئاڭلىشىمچە، شۇنداق بىر خەۋپلىك ئىشنى قىلغانكى، ئۇنى پېتربۇرگدىن ساقچى قوشۇپ ھەيدەۋېتىپتۇ.

— مۇنداق دەڭا، — دېدى گراف ئايىم.

— ئۇ دوست تاللاشنى بىلمەيتتى، — دەپ سۆزگە ئارىلاشتى كىنەز ئايىم ئاننا مىخايلوۋنا. — كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئوغلى، ئۇ، يەنە دولوخوۋ دېگەن بىر يىگىت، بۇلارنىڭ نېمە قىلىشقانلىغىنى خۇدا بىلىدۇ دېيىشىدۇ. ھەر ئىككىسى جازىسىنى تارتىپتۇ. دولوخوۋنىڭ دەرىجىسى ئەسكەرلىكىگە چۈشۈرۈلۈپتۇ، بىزئۇخوۋنىڭ ئوغلىنى موسكۋاغا قوغلىۋېتىپتۇ. ئاناتول كۇراگىننىڭ داداسى ئوغلىنى بىر ئىلاج قىلىپ ساقلاپ قالغان ئىكەن. لېكىن ئۇنىمۇ پېتربۇرگتىن قوغلىۋېتىپتۇ.

— لېكىن، ئۇلار زادى نېمە قىپتۇ؟ — دېدى گراف ئايىم.

— ئۇلار سىپى ئۆزىدىن بۇلاڭچىلار ئىكەن، خۇسۇسەن دولوخوۋ، — دىدى ھېلىقى مېھمان. — ئۇ ماريىه ئىۋانوۋنا دولوخوۋانىڭ ئوغلى، شۇنچە ئادىرىيلۇق ئايالنىڭ ئوغلى. نىمە دېگەن گەپ؟ ئويلاپ كۆرۈڭلارچۇ: ئۇلار ئۇچىسى قەيەردىندۇ بىر ئېيىقنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى ئۆزلىرى بىلەن بىللە ھارۋىغا سېلىپ، ئارتىسلەرنىڭ قېشىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ساقچى كېلىپ ئۇلارنى تىنچلاندۇرماقچى بوپتىكەن. ئەمما ئۇلار نىمە قىپتۇ دەيسىز؟ ئۇلار ھېلىقى ساقچىنى تۇتۇۋېلىپ ئۇنىڭ دۇمبىسىنى ئېيىقنىڭ دۇمبىسىگە چاپلاپ تېڭىپتۇ — دە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئېيىقنى مويكا دەرياسىغا تاشلۇېتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئېيىق بۇ ساقچىنى ھاپاش قىلغان پېتى سۇدا ئۈزۈشكە باشلاپتۇ.

— ساقچىنىڭ راسا رەسۋاسىنى چىقىرىپتۇ — دە، Ma chère (ئەزىزىم)، — دەپ ۋاقىرىدى گراف، ئۆلگىدەك كۈلۈپ كېتىپ.

— ئوھو، نىمە دېگەن دەھشەت! سىز تېخى كۈلسىزغۇ گراف؟

لېكىن بۇ خېنىملارنىڭ ئۆزىمۇ ئىختىيارسىز كۈلۈشۈپ كەتتى.

— ئۇلار ئامال قىلىپ ھېلىقى بىچارىنى قۇتقۇزۇشۇپ قاپتۇ، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ھېلىقى مېھمان. — گراف كىرىل ۋلادىمىروۋىچ بىزئۇخۇۋنىڭ ئوغلى مۇشۇنداق بوللار بىلەن ئۆزىنىڭ كۆڭلىنى ئېچىپ يۈرىدىكەن! — دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ. — ئۇنى تېخى ياخشى تەربىيىلەنگەن، ئەقىللىق دېيىشەتتى. ئۇنىڭ چەتئەلدە ئالغان تەربىيىسىنىڭ نەتىجىسى مانا شۇ! مەن ئىشىنمەنكى، گەرچە بايلىغى بولسىمۇ بۇ يەردە ئۇنى ھېچكىم قوبۇل قىلمايدۇ. ئۇنى ماڭا تونۇشتۇرماقچى بولغان ئىدى، قەتئى رەت قىلدىم: مېنىڭ قىزىم بار ئەمەسمۇ.

— سىز نىمىشقا بۇ ياش ئادەمنىڭ پۇلى كۆپ دەيسىز، — دەپ

سوربدی گراف ئایىم ئۆزىنى ھېلىقى ھىچنىمىنى ئاڭلىمىغانغا سالغان قىزلاردىن قاچۇرۇپ. ــ ئۇنىڭ بالىلىرىنىڭ ھەممىسىلا ھارامدىن بولغان بالىلار. قارىغاندا... پىيرموُ ھارامدىن بولغان بالىسى بولۇشى كېرەك.

مېھمان خانىم قول شىلتىدى.

ــ ئۇنىڭ ھارامدىن بولغان بالىلىرى يىگىرمىچە باردۇر، دەپ ئويلايمەن.

كىنەز ئايىم ئانىنا مىخايلوۋنا ئۆزىنىڭ يۇقۇرى تەبىقىدىكى كىشىلەر بىلەن بولغان چوڭقۇر ئالاقىسىنى ۋە بۇ يەردىكى ھەممە ئەھۋاللاردىن خەۋەردار ئىكەنلىگىنى كۆرسەتمەكچى بولىسا كېرەك، گەپكە ئارىلاشتى.

ــ گەپ مانا شۇنىڭدا، ــ دىدى ئۇ مەنىلىك ۋە يەنە يېرىم پىچىرلاپ. ــ گراف كىرىل ۋلادىمىروۋىچنىڭ داڭقىنى ھەممە كىشى بىلىدۇ... ئۇ بالىلىرىنىڭ سانىنى ئۆزىمۇ بىلەلمەيدۇ، لېكىن پىيىر ئۇنىڭ ياخشى كۆرىدىغان بالىسى ئىدى.

ــ تېخى بۇلتۇر بۇ چال قانداق قامەتلىك ئىدى ــ ھە! ــ دىدى گراف ئايىم، ــ ئەرلەردىن مۇنداق كېلىشكەن ئادەمنى مەن كۆرۈپ باقمىپتىكەنمەن.

ــ ھازىر ناھايىتى ئۆزگىرىپ كەتكەن، ــ دىدى ئانىنا مىخايلوۋنا. ــ ئېيتماقچىمەنكى، ــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ئۇ، ــ كىنەز ۋاسىلى خوتۇنى تەرەپتىن قارىغاندا ئۇنىڭ بارلىق مال ــ مۇلكىنىڭ بىۋاستە مىراسخورى بولۇشى كېرەك، ئەمما پىيىرنى ئاتىسى ناھايىتى ياخشى كۆرەتتى، ئۇنى تەربىيىلەشكە كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن ۋە ئۇنىڭ توغرىسىدا پادىشاغمۇ مەكتۇپ سۇنغان ئىدى...

شۇنداق بولغاندىن كېيىن، ئەگەر ئۇ ئۆلسە (ئۇنىڭ كېسىلى شۇنچە-لىك ئېغىركى، خالىغان پەيتىلەردە جان ئۈزۈشى مۇمكىن، شۇڭا Lorrain-لوررېن دوختۇرمۇ پېتربۇرگتىن يېتىپ كەلگەن)، ئۇنىڭ بۇنچۋالا كۆپ مال-مۈلكىگە پىپېرنىڭ ۋارىسلىق قىلىدىغانلىغىنى ياكى گراف ۋاسىلىنىڭ ۋارىسلىق قىلىدىغانلىغىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. قىرىق مىڭ يانچى ۋە بىرقانچە مىليون سوم! مەن ناھايىتى ياخشى بىلىمەن، چۈنكى كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئۆزى بۇنى ماڭا دېگەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، كىرىل ۋلادىمىروۋىچ ئانام تەرەپتىن ماڭا ئۇچىنچى تاغام بولىدۇ. ئۇ يەنە بوريەنى چوقۇندۇرغان، — دەپ قوشۇپ قويدى ئاننا مىخايىلوۋنا، گويا كى بۇ ئەھۋالغا قىلچىلىكمۇ ئەھمىيەت بەرمىگەندەك.

— كىنەز ۋاسىلى تۈنۈگۈن موسكۋاغا كەپتۇ. ئاڭلىشىمچە، ئۇ تەپتىشلىك ئىشلىرىغا ماڭىسا كېرەك، — دىدى مېھمان خانىم.

— شۇنداق، ئەمما، entre nous (گەپ ئىككىمىز ئارىسىدا قالسۇن)، — دىدى كىنەز ئايىم، — بۇ بىر بانا. ئەمەلىدە، ئۇ گراف كىرىل ۋلادىمىروۋىچقا ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ئېغىرلىغىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كەلگەن.

— ئەمما، ma chèr (ئەزىزىم)، بۇ ئاجايىپ كۈلكىلىك ۋەقە، — دىدى گراف ۋە چوڭ ياشلىق مېھمان خانىمنىڭ گەپكە قۇلاق سالمىغانلىغىنى بايقاپ، قىزلارغا قاراپ-دە: — ھىلىقى مىرشابنى① راسا باپلاپتۇ-دە، مەن ئويلايمەن! — دىدى.

---

① مىرشاب — پادىشا روسىيىسى دەۋرىدە شەھەرنىڭ مەلۇم رايونى بويىچە ساقچى باشلىغى. — تەر.

ئۇ هىلىقى مەرشابىنىڭ قوللىرىنى سىلىكىپ قانداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىغىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئوبدان غەزالانغان ۋە خۇسۇسەن ئوبدان ئىچكەن كىشىلەردەك، پۈتۈن گەۋدىسىنى سىلكىتىپ، يوغان تاۋۇش بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. كېيىن: — قېنى، تاماققا مەرھەمەت قىلىڭلار، — دىدى.

8

جەمجىتلىق باشلاندى. گراف ئايىم مېھمان خانىمغا شۇنداق يېقىملىق تەبەسسۇم بىلەن قارايتتىكى، مۇبادا بۇ خانىم ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىشكە خوشلاشقاندەمۇ، ئۇ قىلچە خاپا بولمايدىغانلىغىنى يوشۇرمايتتى. مېهمان خانىمنىڭ قىزى ئانىسىغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ كۆينىكىنى تۈزەشتۈرۈۋاتاتتى، دەل شۇ چاغدا، بىر-دىنلا، خوشنا ئۆيدىن ئىشىك تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان بىرقانچە ئەر ۋە ئايالنىڭ ئاياق تىۋىشلىرى، پۈتلىشىپ كېتىپ ئۆرۈلىگەن ئورۇندۇقنىڭ تاراقلاشلىرى ئاڭلاندى-دە، ئۆيگە ئون ئۇچ ياشلار چامىسىدا بىر قىز سېپتا رەختىن تىكىلگەن قىسقا يوپكىسىغا قانداقتۇ بىر نەرسىنى ئوراپ يوشۇرغان پېتى يۈگۈرۈپ كىرىپ ئۆينىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا توختاپ قالدى. ئۇنىڭ ئويلانماستىن، زەپتى بىلەن ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ قالغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئىشىك تۈۋىدە، خۇددى شۇ پەيتتە، قىزىل ياقىلىق بىر ئالى مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، بىر گۇۋاردىيىچى ئەپسەر، ئون بەش ياشلارغا كىرگەن بىر قىز ۋە قىسقا كەمزۇل كىيگەن، سېمىز، مەكزى قىزىل بىر بالا تۇراتتى.

گراف ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى-دە، لەپەڭلىگىنىچە غۇلاچ يېيىپ، يۈگۈرۈپ كىرگەن ھېلىقى قىزنىڭ ئالدىنى توستى.

— بەللى، مانا ئۆزى! — دېدى گراف خۇرسەنلىك بىلەن ۋاقىراپ، — ئىمپېنىتسا① Ma chère (سۆيۈملۈك) ئىمپېنىتسا!

— Ma chèr، il y a un temps pour tout (سۆيۈملۈگۈم، ھەممە ئىشنىڭ ۋاقىت-سائىتى بار)، — دېدى گراف ئايىم يالغاندىن قاپىغىنى تۇرۇپ. — سەن ئۇنى ھامان ئەركىلىتىۋېرىسەن، — دېدى ئۇ يەنە ئېرىگە.

— Bou jour, ma chère, je vousfèlicte (سالامەتمۇ سىز، سۆيۈملۈگۈم، سىزنى تەبرىكلەيمەن)، — دېدى مېھمان خانىم. — Quelle dèlicieuse enfant (نېمە دېگەن سۆيۈملۈك بالا، ھە!) — قوشۇپ قويدى يەنە ئانىسىغا قاراپ.

قارا كۆزلۈك، ئاغزى چوڭ، ئانچە چىرايلىق بولمىسىمۇ، ئەمما جانلىق-تېتىك بۇ قىز ئۆزىنىڭ تېزيۈگۈرگەنلىگى ئۈچۈن بەل قىسمىدىن ئىرغىپ چىقىپ يۇقۇرى-تۆۋەن ھەركەتلىنىپ تۇرىدىغان بالىلارچە يالىڭاچ يەلكىلىرى، ئارقىسىغا تاشلانغان بۇدرە چاچلىرى، ئىنچىكە يالىڭاچ بىلەكلىرى، چۆرىسىگە چىلىتەك تۇتۇلغان ئىشتان كىيگەن ئىنچىكە پاچاقلىرى ۋە كىچىككىنە ئاياقلىرىغا كىيگەن باشماقلىرى بىلەن قىزغىمۇ ۋە ئوغۇل بالىغىمۇ ماس كەلمەيدىغان شۇنداق يېقىملىق ياش قورامدا ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ دادىسىدىن ئاجراپ

---

① ئىمپېنىتسا — رۇس پراۋوسلاۋ دىنى ئادىتى بويىچە ئات قويۇلغان كۈننى بايرام قىلىدىغان ئادەم (بۇ يەردە ئايال)؛ ئەرلەر بولسا ئىمپېنىتسك دېيىلىدۇ. — تەر.

چىقىپ ئانىسىنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كەلدى ـ دە، ئانىسىنىڭ قاتتىق سۆزلىرىگىمۇ ھېچقانداق دىققەت قىلماستىن، ئۆزىنىڭ قىزىرىپ كەتكەن يۈزىنى ئۇنىڭ مانتىلىنىڭ① چىلتەكلىرىگە يوشۇرۇپ ئېلىپ كۈلۈپ كەتتى. ئۇ يۇپكىسىنىڭ ئىچىدىن چىقىرىپ ئالغان قوچاق توغرىسىدا ئۈزۈپ ـ ئۈزۈپ سۆزلەپ، نېمىگىدۇ ئۆزىچە كۈلۈپ كەتتى.

ــ كۆردىڭىزمۇ؟... قوچاق... قوچاق... ئېتى مى مى... قاراڭ... ناتاشا ئارتۇقچە گەپ قىلالمايتتى (ئۇنىڭغا ھەممە نەرسە كۈلكىلىك بولۇپ كۆرۈنەتتى). ئۇ ئانىسىنىڭ قۇچىغىغا ئۆزىنى تاشلاپ قاتتىق ئاۋاز بىلەن شۇنداق قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتىكى، ھەممەيلەن، ھەتتا ھېلىقى گىدىيىۋالغان مېھمان خانىممۇ ئۆزىنى تۇتالماستىن كۈلۈپ كەتتى.

ــ بولدى، نېرى تۇر، ماۋۇ نەرسەڭنىمۇ ئال! ــ دېدى ئانىسى، يالغاندىن ئاچچىقلىنىپ قىزىنى نېرى ئىتتەرگەن بولۇپ. ــ بۇ مېنىڭ ئەڭ كىچىك قىزىم، ــ دېدى ئۇ مېھمان خانىمغا قاراپ تۇرۇپ.

ناتاشا يۈزىنى ئانىسىنىڭ چۆرىسىگە چىلتەك تۇتقان رومىلىدىن سەل ۋاقىت چەتكە تارتىپ، كۈلكە ياشلىرى ئارىسىدىن ئانىسىغا قاراپ قويدى ـ دە، يەنە يۈزىنى چۈمكىۋالدى.

ئائىلىدىكى بۇ ئەھۋاللارغا قىزىقسىنىشقا مەجبۇر بولغان ھېلىقى مېھمان خانىم ئۇنىڭغا قانداق بولسىمۇ بىر نەرسە دېيىش زۆرۈر دەپ ھىس قىلاتتى.

---

① مانتىلىيە ــ ئايالларنىڭ يەڭسىز، قىسقا يېلىڭ كىيىمى بولۇپ، ئادەتتە ئۆي ئىچىدە ئۇچىسىغا ئارتىۋالىدۇ. ــ تەر.

ــ ئېيتىڭا، سۆيۈملۈك قىز، ــ دېدى مېھمان خانىم ناتاشاغا قاراپ، ــ بۇ مى مى سىزنىڭ تىمسىڭىز؟ قىزىڭىز بولسا كېرەك، شۇنداقمۇ؟

ناتاشاغا مېھمان خانىمنىڭ خۇددى باللارغا مۇئامىلە قىلغاندەك-دەك قىلغان سۆزلىرىنىڭ ئاھاڭى ياقماي قالدى. شۇڭا ناتاشا جاۋاپ بەرمىدى ۋە ھاڭ-تاڭ بولۇپ ئۇنىڭغا قاراپ قالدى.

بۇ ئارىدا ياشلار: كىنەز ئايىم ئاننا مىخايلوۋنانىڭ ئوغلى ئەپىتە-سەر بورىس، گرافىنىڭ چوڭ ئوغلى ئالى مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى نىكولاي، گرافنىڭ ئون بەش ياشلىق جىيەنى سونيە ۋە ئۇنىڭ ئەڭ كىچىك ئوغلى پېترۇشا① ــ مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى مېھمان ئۆيدە ئولتۇرۇشاتتى، ئۇلارنىڭ ھەر بىرسى ئۆزىنىڭ چىرايىدا ئويناپ تۇرغان خوشاللىق ۋە خۇرسەنلىك ئالامەتلىرىنى ئەدەپ-قائىدە چېكىدىن داىرىسىدە ساقلاپ قېلىشقا تىرىشۋاتقانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. روشەنكى، ئۇلار ئېتىلىپ يۈگۈرۈشۈپ چىقىقان ئارقىدىكى ئۆيلەردە بولۇۋاتقان پاراڭلار بۇ يەردە بولۇۋاتقان شەھەرگە دائىر غەيۋەت-شىكايەتلەر، ئاب-ھاۋا ۋە comtesse Apraksin (گراف ئايىم ئاپراكسىنە) توغرىسىدىكى پاراڭلاردىن تېخىمۇ قىزىقارلىق ئىدى. ئۇلار ئارىلاپ-ئارىلاپ بىر بىرىگە قاراپ قويۇشاتتى ۋە ئۆز-لىرىنىڭ قىزىق كۆلكىلىرىنى ئاران دېگەندە بېسىۋالاتتى.

ئىككى ياش ئادەم ــ ئالى مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ۋە ئەپىتسەر ــ بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپ ئاغىنە بولۇشقان، ئۇلارنىڭ ياش قۇرامى تەڭ ۋە ھەر ئىككىلىسى ئوخشاشلا كېلىشكەن ئادەم بولسىمۇ، ئەمما

---

① پېترۇشا ــ پىيوترنىڭ كىچىكلىتىلگەن ئىسمى. ــ تەر.

بىر بىرىگە ئوخشمايتتى. بورىس ئىگىز بويلۇق، ئاق يۇزلۇك، سېرىق چاچ، چىرايىدىن سېپايىلىق چىقىپ تۇرىدىغان چىرايلىق يىگىت ئىدى. نىكولاي بولسا بويى سەل پاكار، بۇدرە چاچلىق ئوچۇق چىراي يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ يۇقۇرقى لېۋىدە قاپ-قارا بۇرۇتلىرى ئۈسكەن بولۇپ، پۈتۈن چىرايىدا بىر نەرسىگە ئىنتىلىشچانلىق ۋە قىزغىنلىق كەيپىيات ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. مېھمانخانىغا كىرىش بىلەن تەڭلا نىكولاي قىزىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ سۆزلىمەكچى بولۇۋاتقانلىغى، ئەمما نېمە دېيىشنى بىلمەيۋاتقانلىغى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى؛ بورىس بولسا، ئەكسىچە، سۆزىنى دەرھال تېپىۋالدى-دە، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، خاتىرجەم ۋە مۇلايىملىق بىلەن ئۆزىنىڭ بۇ قوچاق مى مى نى تېخى ياش قىز چېغىدا، ئۇنىڭ بۇرنى ئۇرۇلۇپ كېتىپ زەخمە-لەنمىگەن چاغدا كۆرگەنلىگىنى، بەش يىل داۋامىدا قېرىپ ئۆزگىرىپ كەتكەنلىگىنى ۋە ئۇنىڭ بېشىنىڭ قانداقسىگە يېرىلىپ كەتكەنلىگىنى سۆزلەپ بەردى. بۇ سۆزلەرنى قىلىپ بولۇپ، ناتاشاغا قاراپ قويدى. ناتاشا ئۇنىڭغا قارىماي ئۆرۈلۈۋېلىپ ئۇكىسىغا قاردى، ئۇكىسى كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ، ئاۋازىنى يۇتۇپ تۇرۇپ كۈلگەنلىگىدىن تىترەيتتى ۋە يەنمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا مادارى بولمىغانلىقتىن، ئۆيدىن شۇنداق تېز سەكرەپ يۈگۈرگەن پېتى چىقىپ كەتكىنى، ئۆزىنىڭ يېنىك پۇتلىرىنى ئاران بەردىن ئۇزۇۋۇۋالاتتى. بورىس كۈلمىدى①.

---

① تولستوي روستوۋ ئائىلىسىدىكى ياشلارنى تەسۋىرلىگەندە ئۆزىنىڭ ئائىلىسىدىكى رىۋايەتلەر ۋە ئۆزىنىڭ قېرىناتىسى بېرس ئائىلىسىگە نىسبەتەن ئالغان تەسىراتلىرىدىن كەڭ پايدىلانغان. ئۇ ئۆزىنىڭ ئاتىسىنىڭ نۇرغۇن ئالاھىدىلىكلىرىنى نىكولاي روستوۋدا گەۋدىلەندۈرىدۇ، ھەتتا نىكولاي ئىلئىچ

ـــ سىزمۇ كەتـمەكـچى بولۇۋاتـسـىڭىز كېرەك، maman (ئانا)؟ هارۋا كېرەكمۇ؟ ـــ دىدى ئۇ ئانىسىغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ.

ـــ هەئە، بار، ئېيت، هارۋىنى تەييارلىسۇن ـــ دىدى ئانىسىمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ.

بورىس مېهمانخانىدىن ئاستا چىقىپ كەتتى ـ ده، ناتاشانى ئىزلەپ ماڭدى: بۇ سېمىز بالا خۇددى ئۆزىنىڭ مەشغۇلاتىدا بىرەر ئىشنى چالا قىلىپ خاپا بولغانـدەك قىلىـپ، ئاچچىـغى كېلىـپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يۈگۈرۈپ كەتتى.

مېهمان ئۆيدە ياشلاردىـن، گراف ئايىمىنىڭ چوڭ قىزى (ئۇ سىڭلىسىغا قارىغاندا تۆت ياش چوڭ بولۇپ، ئۆزىنى چوڭ كىشىدەك تۇتاتتى) ۋە مېهمان قىزنى هىساپقا ئالمىغانـدا، نىكولاي ۋە جىيەنى

دىگەن ئىسىمنىمۇ ئۆزگەرتمىگەن. سونىيە ئەسلىـده ياش بالا چاغلىرىـدىكى تاتيانا ئالېكساندروۋنا ئېرگورسكى بولۇپ، تولستوينىڭ ياخشى كۆرىـدىغان "هاممىسى" ئىدى، بۇنى ئۆزىنىڭ ئۆيىدىكى رىۋايەتلەرگە ئاساسلىنىپ يازغان. ئۇنىڭ بىلەن نىكولاينىڭ روماندىكى مۇناسىۋىتى تاتيانا ئالېكساندروۋنا بىلەن تولستوينىڭ دادىسىنىڭ رىيال تۇرمۇشتىكى مۇناسىۋىتىگە تامامەن ئوخشاش. ۋېرا ئۇنىڭ چوڭ هاماچىسى لىزا بېرىستىن تەقلىت قىلىنغان، ناتاشا بولسا ئۇنىڭ كىچىك هاماچىسى تاتيانا بېرىستىن تەقلىت قىلىنغان، ئۇنىڭغا ئۆزىـ نىڭ ئايالىنىڭ بىر مۇنچە خۇسۇسىيەتلىرى ئارىلاشقان. تولستوي ئائىلىسىدىكى ئەھۋاللارنىڭ خېلى كۆپ قىسمى بېرىس ئائىلىسىدىكى ئالاهىدىلىكىلەرنىڭ كۆچۈرۈلمىسىدىن ئىبارەت.

سوئیه‌لا قالغان ئىدى. سوئیه كىرپىكلىرى ئۇزۇن، كۆز قاراشلىرى مۇلايىم، قويۇق قارا چاچلىرى بېشىغا ئىككى قات يۆگه‌لگه‌ن، يۈزى، خۇسۇسه‌ن يالىڭاچلانغان ئىنچىكه، چىرايلىق، كۈچلۈك قوللىرى ۋه بوينى بۇغداي ئۆڭلۈك قىز ئىدى. هه‌ركىتىنىڭ سىلىقلىغى، كىچىككىنه قول-پۇت بوغۇملىرىنىڭ يۇمشاقلىغى ۋه ئه‌ۋرىشىملىگى، بىرقه‌ده‌ر هىلىگه‌رلىگى ۋه قىلىقلىرىدىكى ۋه‌زمىنلىگى بىله‌ن چىرايلىق، لېكىن هىلى تېخى يېتىلمىگه‌ن، يېتىلگه‌نده ئاجايىپ مۇشۇك بولىدىغان ئاسلانىنى ئه‌سلىته‌تتى. ئۇنىڭ بۇ ئومۇمى سۆهبه‌تكه ته‌به‌سسۇم بىله‌ن قاتنىشىشنى ئه‌ده‌پكه لايىق كۆرگه‌نلىگى روشه‌ن بىلىنىپ تۇراتتى؛ لېكىن ئارمىيىگه كېتىۋاتقان cousin-كۇزىنىغا (تاغىسىغا)① ئۇزۇن قويۇق كىرپىكلىرى ئاستىدىن ئۆز خاهىشىغا قارشى، قىزلارغا خاس شۇنداق جۇشقۇن مېهىر-مۇهه‌بىبه‌ت بىله‌ن قارايتتىكى، ئۇنىڭ يۈزىدىكى ته‌به‌سسۇمى بىر پەس بولسىمۇ هىچكىمنى ئالدىيالماس ئىدى؛ بۇ ئاسلاننىڭ ناتاشا بىله‌ن بورىستىن تاشقىرىغا چىقىشى بىله‌ن ته‌ڭ، تېخىمۇ كۈچلۈكره‌ك ئىرغىپ ۋه كۈزىن بىله‌ن ئويىنىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرغانلىغى روشه‌ن كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— شۇنداق گه‌پ، ma chère (سۆيۈملۈگۈم)، — دىدى قېرى گراف مېهمان خانىمغا قاراپ ۋه نىكولاينى قولى بىله‌ن كۆرسىتىپ. — مانا ئۇنىڭ ئاغىنىسى بورىس ئه‌پىسه‌ر بولدى، ئۇ بولسا دوستلۇق تۈپه‌يلى ئۇنىڭدىن ئايرىلغۇسى كه‌لمه‌ي بىلدىم يۈرتىدىمۇ ئۆزىنىڭ قېرى دادىسى مېنىمۇ تاشلاپ هه‌ربىي خىزمه‌تكه بارىمه‌ن ده‌پ

---

① cousin (كۇزىن) — نىكولاي سوئیه‌گه نىسبه‌ن دادىسىنىڭ ئاكىسى ته‌رىپىدىن بىر نه‌ۋره ئاكا سۈپىتىده تاغىسى بولاتتى. — ته‌ر.

ئولتۇرۇپتۇ، سۆيۈملۈگۈم. ئارخىپتا ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىشمۇ، باشقىسىمۇ تەييار ئىدى. مانا، دوستلۇقنى قاراڭ؟ ــ دېدى گراف سوئال ئاھاڭى بىلەن.

ــ بىراق، ئۇرۇش ئېلان قىلىنغان، دېيىشدۇ، ــ دېدى مېھمان خانىم.

ــ بۇ گەپلەر ئاتام زاماندىن بېرى بار، ــ دېدى گراف، ــ يەنە شۇنداق دېيىشدۇ، دېيىشدۇ ـ يۇ، شۇ پېتى قېلىۋېرىدۇ. مانا دوستـ لۇق، ma chère (سۆيۈملۈگۈم)! ــ دېدى گراف. ــ ئۇ ئاتىلىق ئەسكەر بولماقچى.

مېھمان خانىم نېمە دېيىشنى بىلمەي بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

ــ ئەسلا دوستلۇقتىن ئەمەس، ــ دەپ جاۋاپ بەردى نىكولاي ئاچچىقلىنىپ ۋە ئۇياتلىق تۆھمەتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ئۈچۈن بالا تاپقاندەك. ــ ئەسلا دوستلۇقتىن ئەمەس، بەلكى پەقەت ھەربىي خىزمەتكە بولغان ئىنتىلىشىمدىن.

ئۇ سۇنىيە بىلەن مېھمان قىزغا قارىدى: ئىككىلىسىمۇ ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىگەندەك تەبەسسۇمى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى.

ــ بۇگۈن پاۋلوگراد ئاتلىقلار پولكاۋنىگى پولكاۋنىك شۇبېرت بىزنىڭكىگە تاماققا كېلىدۇ. ئۇ بۇ يەرگە تەتىل قىلىپ كەلگەن ئىكەن، نىكولاينى بىرگە ئېلىپ كەتمەكچى. قانداق قىلاي؟ ــ دېدى گراف دولىسىنى قىسىپ ۋە چاخچاق ئارىلاش؛ ھالبۇكى، بۇ ئىشنىڭ ئۇنى نۇرغۇن قايغۇغا سالغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ــ مەن سىزگە دېگەن ئىدىمغۇ، دادا، ــ دېدى ئوغلى، ــ ئەگەر مېنىڭ بېرىشىمنى خالىمىسىڭىز، قېپقالاي. لېكىن ئۆزەم بىلىمەن، ھەربىي خىزمەت ئۆتەشتىن باشقا ھېچنىمىگە يارىمايمەن؛ مەن

دىپلومات ئەمەس، ئەمەلدارمۇ ئەمەس، كۆڭلۈمدىكىنى قانداق يوشۇرۇشنى بىلمەيمەن، — دىدى ئۇ بارغانسېرى ئۆزىنىڭ گۈزەل ياشلىغا خاس شوخلۇغى بىلەن سونىيە ۋە ھېلىقى مېھمان قىزغا كۆز قىرىنى تاشلاپ.

نىكولايغا كۆزلىرىنى تىكىپ قاراپ تۇرغان ھېلىقى "ئاسلان"، ھەر ۋاقىت مۇشۇكلۇك تەبىئىتىنى كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئويناشقا تەييار تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى.

— بولىدۇ. بولىدۇ! — دىدى قېرى گراف. — ھامان چېچىلىپ يۈرىدۇ... بۇ بوناپارت ھەممە كىشىنىڭ كاللىسىنى قوچۇۋەتتى؛ ھەممەيلەن ئۇ قانداق قىلىپ پورۇچىكلىقتىن پادىشاغا ئايلانغاندۇ دەپ ھەيران بولىدۇ، خۇدا ئاتا قىلسۇن، — دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ مېھمانىنىڭ يۈزىدىكى مەسخىرانە تەبەسسۇمنى بايقىماي.

چوڭلار بوناپارت توغرىسىدا پاراڭلىغا چۈشۈپ كەتتى. كاراگىنانىڭ قىزى ژۇلى ياش روستوۋغا مۇراجىئەت قىلدى:

— ئېيتىت، چارشەنبە كۈنى سىز ئارخاروۋلار رىڭكىگە بارمىغان ئىكەنسىز. سىز يوق مەن ناھايىتى زېرىكىپ كەتتىم، — دىدى ئۇنىڭغا مۇلايىم تەبەسسۇم بىلەن.

بېشى كۆككە يەتكۈدەك خوشال بولۇپ كەتكەن بۇ يىگىت شوخ تەبەسسۇمى بىلەن ئۇنىڭغا يېقىنراق كېلىپ ئولتۇردى ۋە كۈلۈپ تۇرغان ژۇلى بىلەن ئايرىمىچە پاراڭلىغا چۈشۈپ كەتتى، لېكىن ئۇ بۇ چاغدا ئۆزىنىڭ بۇ ئىختىيارسىز تەبەسسۇمى، قىزىرىپ كەتكەن ۋە كۈندەشلىگىدىن ساختىلىق بىلەن كۈلۈپ تۇرغان سونىيەنىڭ يۈرىگىگە خۇددى نەشتەردەك سانچىلىۋاتقانلىغىنى سەزمەيتتى. ئۇ پاراڭ داۋامىدا

سونیه‌گه قاراپ قویدی. سونیه ئۇنىڭغا ناھايىتى غەزەپلەنگەن ھالدا قاربدى ـ ده، كۆز ياشلرىنى توختتالماي، ئاغزىنىڭ چۆرىسىدىكى ساختا كۈلكىسىمۇ توختتالماي ئورنىدىن تۇرۇپ مېھمانخانىدىن چىقىپ كەتتى. نىكولايىنىڭ كەيپى ئۇچتى. ئۇ گەپنىڭ تۈگىشى بىلەن تەڭ ئورنىدىن تۇردى ـ ده، پەرىشان ھالدا مېھمان ئۆيىدىن چىقتى ـ يۇ، سونيەنى ئىزلەپ كەتتى.

ــ بۇ ياشلارنىڭ سىرلىرى شۇنچىمۇ ئوچۇق ـ ئاشكارا بولارمۇ! ــ دىدى ئانىنا مخايلوۋنا مېھمان ئۆيىدىن چىقىپ كېتىۋاتقان نىكولاينى كۆرسىتىپ. ــ Cousinage dang ereux voisinage (بىر نەۋرە ئوغۇللار ـ يۇ، قىزلار بېشىمىزغا بالا بولدى)، ــ دەپ قوشۇپ قويدى.

ــ شۇنداق، ــ دىدى گراف ئايىم، ــ ياشلار چىقىپ كېتىپ، ئۆيگە چۈشۈپ تۇرغان قۇياش نۇرى ئىشىك يېپىلىشى بىلەن تەڭ يوقالغاندىن كېيىن، گويا ھېچكىم سورىمىغان، ئەمما دائىم كۆڭلىده ساقلاپ كەلگەن سوئالىغا جاۋاپ بەرگەندەك. ــ بۇلارنى ئۆستۈرۈپ شۇنچىلىك قىلىپ، ئۇلاردىن خۇرسەن بولۇش ئۈچۈن، قانچىلىك ئازاپ ـ ئوقۇبەتلەرنى ۋە قانچىلىك غەم ـ ئەندىشىلەرنى بېشىدىن كەچۈرىدۇ، كىشى! ھالبۇكى، ھازىر، ئەزبرايىل، خۇرسەنچىلىككە قارىغاندا، ۋەھىمە كۆپرەك، قورقىسەن ـ ده، ھامان قورقۇپلا يۇرسەن! بولۇپمۇ شۇ ياش ـ قىز بالا ئۈچۈنمۇ، ئوغۇل بالا ئۈچۈنمۇ ناھايىتى خەۋپلىك.

ــ ھەممەگەپ تەربىيىده، ــ دىدى مېھمان خانىم.

ــ شۇنداق، دۇرۇس ئېيتتىڭىز، ــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى گراف ئايىم. ــ ھازىرغا قەدەر، خۇداغا شۈكرى، بالىلىرىمنىڭ

دوستی بولۇپ كېلىۋاتىمەن، ئۇلارنىڭ تولۇق ئىشەنچىگە ئىگە-مەن، — ددىدى گراف ئايىم ئۆزلىرىدىن هىچقانداق نەرسىنى يوشۇرمايدۇ دەپ ئويلايدىغان نۇرغۇن ئاتا-ئانىلارنىڭ خاتالىقلىرىنى تەكرارلاپ، — مەن ئۆز قىزلىرىمنىڭ هەمىشە بىرىنچى confidente (مەسلىھەتچىسى) ئۆزەم بولىمەن، مىجەزى چۈس نىكولىنكا هەرقانچە شوخلۇق قىلمىسۇن (ئوغۇل بالا شۇنداق بولىدۇ-دە!)، هەرقانداق بولغاندىمۇ پېتربۇرگ ياشلىرىدەك ئەمەس.

— شۇنداق، ئاجايىپ بالىلار، ئاجايىپ! — دەپ قۇۋۋەتلىدى، ئۆزى ئۇچۇن چىگىش بولغان مەسىلىلەرنى ئاجايىپ دەپ هېسابلىغان ئۆزلەر بىلەن هەل قىلىدىغان گراف. — مانا قارا! ئاتلىق ئەسكەر بولماقچى! مانا بۇنىڭغا نېمە دەيسىز، ma chère (سۆيۈملۈگۈم).

— كىچىك قىزىڭىز نېمە دېگەن شىرىن! — ددىدى مېهمان خانىم. — بەئەينى ئوت-تە، ئوت!

— هە، ئوت، — ددىدى گراف. — مېنى تارتقان! ئاۋازىنى دېمەڭ: ئۆزەمنىڭ قىزىم بولسىمۇ، راستىنى ئېيتاي، ناخشىچى بولىدۇ، 2-سالومونى①. ئۇنىڭغا ناخشا ئۇگىتىش ئۈچۇن بىر ئىتالىيانىنى ئالدۇق.

— هازىر تېخى بالىدۇر ئەمەسمۇ؟ شۇ بېشىدا ناخشا ئۇگىتىش، ئاۋازى ئۇچۇن زىيانلىق دېيىشىدۇ.

— ياقەي، بالدۇر ئەمەس! — ددىدى گراف. — بىزنىڭ ئانىلىرىمىز ئون ئىككى-ئون ئۇچ ياشلارغا كىرگەن چېغىدىلا ئەرگە تەگكەن

---

① 1805-يىلى موسكۋادا **بولغان** گېرمانىيىلىك بىر ناخشىچى ۋە ئارتىسكا نەزەردە تۇتۇلىدۇ. ئۇ **ئۇستا** پىانىنوچى ئىدى. — تەر.

ئىكەنغۇ؟

— ئۇ ھازىردىنلا بورىسقا ئاشىق بولۇپ قالغان! قانداقسىگە دېمەمسىز؟ — دېدى گراف ئايىم مۇلايىمغىنا تەبەسسۇمى بىلەن بورىسنىڭ ئانىسىغا قاراپ ۋە كۆڭلىدە ساقلاپ كەلگەن سۆزىنى ئېچىپ ئېيتماقچى بولۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى: — مانا كۆرۈپ تۇرۇۋاتسىز، مەن ئۇنى چىڭ تۇتۇپ، كۆز قۇلاق بولۇپ تۇرسام... خۇدا بىلىدۇ، ئۇلار يوشۇرۇنچە نەملەرنى قىلغان بولاتتى (گراف ئايىم ئۇلار "سۆيۈشەتتى" دېمەكچى ئىدى)، ھازىر بولسا مەن ئۇنىڭ ھەر بىر سۆزىنى بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن. ئۇ كەچۈرۈملىرى ئۆزى يۈگۈرۈپ كېلىپ ھەممە گېپىنى ماڭا سۆزلەپ بېرىدۇ، ئېھتىمال، مەن ئۇنى ئەكە ئۇگىتىپ قويۇۋاتقان بولۇشۇم مۇمكىن، لېكىن، ئەمىلىيەتتە، شۇنداق بولغىنى ياخشىراق كۆرۈنىدۇ. مەن چوڭىنى قاتتىق تۇتقان ئىدىم.

— شۇنداق، مېنى تامامەن باشقىچە تەربىيىلەشكەن، — دېدى چىرايلىق چوڭ قىزى، گراف ئايىم ۋېرا كۈلۈپ تۇرۇپ.

لېكىن بۇ كۈلۈمسىرەش ۋېرانىڭ چىرايىغا ئادەتتىكىدەك گۈزەللىك قوشمىدى؛ ئەكسىچە ئۇنىڭ يۈزىدە بىر خىل غەيرى تەبىئى ۋە شۇ سەۋەپتىن سوغاق ھالەت پەيدا بولدى. چوڭ قىزى ۋېرا چىرايلىق، ئەقىللىق، ئوبدان ئوقۇغان، ياخشى تەربىيىلەنگەن، ئاۋازى يېقىملىق بولۇپ، ئۇنىڭ ھازىر دېگەن سۆزلىرى ناھايىتى توغرا ۋە ئورۇنلۇق ئىدى؛ لېكىن، شۇنىسى ئەجەپلىنەرلىك ئىدىكى، مېھمان خانىمۇ، گراف ئايىمۇ "ئۇ نېمە ئۈچۈن بۇ سۆزنى دېدى" دەپ ئەجەپلەنگەن ھالدا ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ قاراشتى — دە، ئوڭايسىزلىنىپ قېلىشتى.

— ئادەملەر بالىنىڭ چوڭىغا ھەممىسە بەك كۆڭۈل قويۇپ كېتىپ، پەۋقۇلئاددە ئىش قىلماقچى بولۇشىدۇ، — دىدى مېھمان خانىم.

— يوشۇرمايلا قويساي، ma chére (سۆيۈملۈگۈم)! بىزنىڭ ئايسىم ۋېراغا بەك كۆڭۈل قويۇپ كەتكەن ئىدى، — دىدى گراف. — ھە، نىمانچىلا قىلىپ كېتىش! ئۇ يەنىلا ئوبدان ئادەم بولدى، — دىدى گراف قۇۋۋەتلىگەن تەرىزدە ۋېراغا كۆز قىسىپ قويۇپ.

مېھمانلار ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىشتى ۋە كەچكى تاماقتا كېلىشنى ۋەدە قىلىپ كەتتى.

— بۇ قانداق قىلىق! شۇنداقمۇ ئۇزۇن ۋاقىت ئولتۇرغان بارمۇ! دىدى گراف ئايسىم مېھمانلارنى ئۇزىتىپ بولغاندىن كېيىن.

10

ناتاشا مېھمان ئۆيدىن چىقىپ يۈگۈردى-دە، پەقەت گۈللۈككە قەدەر باردى. ئۇ بۇ ئۆيدە توختاپ، شۇ يەردە تۇرغان پېتى مېھمان ئۆيدە بولۇۋاتقان پاراڭلارغا قۇلاق سېلىپ، بورىسنىڭ چىقىشىنى كۈتەتتى. ئۇ كۈتۈۋېرىشكە سەۋرى-تاقىتى قالالماي تېپىرلاشقا باشلىدى ۋە دەرھال چىقمىغانلىغى ئۈچۈن يىغلۇۋېتەي دەپ تۇرغاندا، بۇ ياش يىگىتنىڭ سالماق قەدەم تىۋىشلىرى ئاڭلاندى. شۇنىڭ بىلەن ناتاشا تېزدىن گۈل تۇڭلىرى ئارىسىغا ئۆزىنى ئېتىپ مۆكۈۋالدى.

بورىس ئۆينىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا توختاپ، ئەتراپقا سەپسېلىپ قاراپ چىقتى ۋە كىيىمىنىڭ يېڭىدىكى چاڭ-توزاڭلارنى قولى بىلەن قېقىپ چۈشۈرۈۋېتىپ ئەينەك ئالدىغا كەلدى-دە، ئۆزىنىڭ

چىرايلىق چىرايىغا قاراشقا باشلىدى. ناتاشا جىم بولۇۋېلىپ، مۆكۈۋالغان جايدىن ئۇنىڭ قانداق قىلىشىنى كۈتۈپ قارايتتى. ئۇ ئەينەك ئالدىدا بىر پەس تۇرۇپ، ئۆزىچە كۈلۈپ قويدى-دە، كېيىن ئىشكىكە قاراپ ماڭدى. ناتاشا ئۇنى چاقىرماقچى بولدى، ئەمما كېيىن بۇ پىكردىن قايتتى.

— مەيلى، ئىزلىسۇنچۇ، — دىدى ئۇ ئۆزىگە.

بورىس چىقىپ كېتىش بىلەن تەڭ، باشقا بىر ئىشكىتىن يۈزى قىزىرىپ كەتكەن سونىيە چىقىپ كەلدى، ئۇ ئاچچىقلانغىنىدىن كۆزىدىن چىقىقان ياش ئارىلاش نەمدۇ بىر نەرسە توغرىسىدا شۇڭىرلايتتى. ناتاشا سونىيەنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بارماقچى بولۇپ بىر ئىنتىلدى-يۇ، يەنە شۇ جايدا مۆكۈپ تۇرۇۋېلىپ، يەنە قانداق ئەھۋاللار بولۇشىنى كۈزىتىشكە باشلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ قىلمىشىدىن ئاجايىپ يېڭى بىر خىل لەززەت ئالماقتا ئىدى. سونىيە قانداقتۇ بىر نەرسىلەرنى دەپ پىچىرلايتتى ۋە مېھمان ئۆيىنىڭ ئىشىگىگە قارايتتى. ئىشكىتىن نىكولاي چىقىپ كەلدى.

— سونىيە! ساڭا نېمە بولدى؟ ئادەمگۇ شۇنداق بولامدۇ؟ — دىدى نىكولاي ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ.

— ھېچنېمە بولمىدى، ھېچنېمە، قويۇڭ! — دەپ يىغلۇۋەتتى سونىيە.

— ياق، بىلىمەن نېمە بولغانلىقىنى.

— بىلسىڭىز تېخىمۇ ياخشى، بېرىڭ شۇ قىزنىڭ ئالدىغا.

— سو... نىيە... ماڭا قارا! سەن شۇنداق بىر قۇرۇق خىيالنى دەپ مېنى ۋە ئۆزەڭنى قىينىساڭ بولامدۇ؟ — دىدى نىكولاي ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ.

سونیه قولىنى ئۇنىڭدىن تارتىۋالمىدى ۋە يىغلاشتىن توختىدى.
ناتاشا مىدىرلىماي ۋە تىنماي تۇرۇپ، مۆكۈۋالغان جايدىن كۆزىنى پارقىرىتىپ قارايتتى. "ئەمدى نىمە بولىدىكىن ، قېنى؟" دەپ ئويلايتتى ئۇ.

ــ سونىيە! ماڭا پۇتۇن دۇنياموۇ كېرەك ئەمەس! پەقەت سەن بولساڭ بولدى. ــ دىدى نىكولاي. ــ مەن بۇنى چوقۇم ساڭا ئىسپاتلايمەن.

ــ مۇنداق گەپلىرىڭنى مەن ياقتۇرمايمەن.

ــ بولىدۇ، گەپ قىلماي، كەچۈر، سونيە! ــ دەپ نىكولاي ئۇنى ئۆزىگە تارتتى ـ دە، سۆيۈۋالدى.

"ئوهو، نىمە دېگەن ياخشى" ــ دىدى ناتاشا ئىچىدە ۋە سونيە بىلەن نىكولاي گۈللۈكتىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ، بورىسنى چاقىردى.

ــ بورىس، بۇ ياققا كېلىڭ! ــ دىدى ناتاشا مەنىلىك قىياپەتتە ھىلە بىلەن. ــ سىزگە ئېيتىدىغان بىر گەپ بار، كېلىڭ، كېلىڭ بۇ ياققا، ــ دىدى ـ دە، ئۇنى ھېلىقى گۈللۈكتىكى ئۆزى مۆكۈۋالغان گۈل تۈكلىرى ئارىسىدىكى جايغا باشلاپ ئېلىپ كەلدى. بورىس كۈلۈمسىرەپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋاتاتتى.

ــ قېنى، قانداق گەپ؟ ــ دەپ سورىدى بورىس.

ناتاشا خىجىل بولۇپ ئۆپچۆرىسىگە قارىدى ـ دە، تۈكلارنىڭ بىرىگە تاشلىۋەتكەن قونچىغىنى كۆرۈپ قولىغا ئالدى.

ــ قونچاقنى سۆيۈپ قويۇڭا، ــ دىدى ناتاشا.

بورىس ئۇنىڭ ئىللىق چىرايىغا ناھايىتى دىققەت قىلىپ يېقىملىق قاراپ قويدى ـ دە، جاۋاپ بەرمىدى.

ــ سۆيگىنىز كەلمىدىما؟ مەيلى، بۇ ياققا كېلىڭ، ــ دېدى ناتاشا ۋە گۈللەر ئارىسىغا تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىپ، قونچىغىنى تاشلىۋەتتى. ــ يېقىنراق كېلىڭ، يېقىنراق! ــ دەپ پىچىرلىدى. ئۇ ئەپتسەرنىڭ يېڭىنىڭ ئۇچىنى قولى بىلەن تۇتتى، ئۇنىڭ قىزىرىپ كەتكەن چىرايىدا تەنتەنە ۋە يەنە قورقۇش ئالامەتلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ــ مېنىچۇ؟ مېنى سۆيمەمسىز؟ ــ ئۇ ئاران ئاڭلانغىدەك پىچىرلىدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئۇنىڭغا قارىدى، كۈلۈمسىرەيتتى، هاياجانلانغىندىن يىغلىۋېتىشكە تاس ـ تاماسلا قالغان ئىدى.

بورىس قىزىرىپ كەتتى.

ــ سىز غەلىتە ئىكەنسىز ـ دە! ــ دېدى بورىس ۋە نېمە قىلىشنىمۇ بىلمەي، نېمە بولىدىكىن دەپ قىزارغىنىچە قىز تەرەپكە ئېگىشتى.

ناتاشا بىردىنلا تۇڭغا ئىرغىپ چىقتى ـ دە، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدىن ئىگىز بولۇۋېلىپ، ئۇنى ئىككى قولى بىلەن قۇچاقلاپ، ئىنچىكە يالىڭاچ قوللىرى بىلەن بوينىنىڭ يۇقۇرىسىدىن تۇتتى ـ يۇ، بېشىنى سىلكىپ چېچىنى ئارقىسىغا تاشلاپ، ئاغزىغا راسا سۆيۈۋالدى.

ئاندىن كېيىن ئۇ گۈل قاچىلىرى ئارىسىدىن غىپ قىلىپ نېرىقى تەرەپكە ئۆتۈۋالدى ـ دە، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ شۇ يەردە تۇرۇۋالدى.

ــ ناتاشا، ــ دېدى بورىس، ــ مېنىڭ ياخشى كۆرىدىغانلىغىمنى سىز بىلمىسىز. بىراق...

ــ سىز ماڭا كۆيۈپ قالدىڭىزما؟ ــ دېدى ناتاشا ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ.

ــ ھە، ئاجايىپ كۆيۈپ قالدىم، لېكىن ھازىرچە مۇنداق ئىشلارنى... يەنە تۆت يىل... ئۇ چاغدا مەن سىزگە تەكلىپ قىلىمەن.

ناتاشا ئويلىنىپ قالدى.

ــ ئون ئۈچ، ئون تۆت، ئون بەش، ئون ئالتە ... ــ دىدى ئۇ، ئىنچىكە بارماقلىرى بىلەن ساناپ. ــ بولىدۇ! گەپ شۇمۇ؟ ــ دىدى.

خۇرسەنلىك ۋە رازىمەنلىك تەبەسسۇمى ناتاشانىڭ چىرايىنى ياشناتماقتا ئىدى.

ــ گەپ شۇ! ــ دىدى بورىس.

ــ ئۆمۈربويى؟ ــ دىدى قىز. ــ تا ئۆلگەنگە قەدەر ــ ھە؟

ناتاشا ئۇنى قولتۇقلاپ، بەختىيار قىياپەتتە ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ئاستا ــ ئاستا قەدەم تاشلاپ، ئىستىراھەت بۆلمىسىگە قاراپ كەتتى.

11

گراف ئايىم مېھمانلارنى كۈتۈۋېرىپ شۇنچىلىك ھېرىپ كەتكەن ئىدىكى، ئەمدى ھېچكىمنى قوبۇل قىلمايدىغانلىغىنى ئېيتىپ، دەرۋا ــ زىۋەنگە قۇتلۇقلاپ كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى تاماقتا تەكلىپ قىلىشنى بۇيرۇدى. گراف ئايىم ئۆزىنىڭ ياش چاغلىرىدىكى دوستى ئاننا مىخايلوۋنا بىلەن كۆڭۈللۈك سۆھبەتلەشكۈسى كېلەتتى، چۈنكى ئۇ پېتېربۇرگتىن كەلگەندىن بۇيان ئۇنىڭ بىلەن ئوبدان ھاللاشمىغان ئىدى. يېقىملىق يۈزى يىغلامسىرىغاندەك كۆرۈنگەن ئاننا مىخايلوۋنا كرېسلونى گراف ئايىمنىڭ يېنىغا يېقىن قىلىپ ئولتۇردى.

ــ مەن سەندىن ھېچنەرسىنى يوشۇرمايمەن، ــ دىدى ئاننا مىخايـ

لوۋنا. ــ بىز كونا دوستلاردىن ناھايىتى ئاز قالدۇق! شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەن سېنىڭ بىلەن بولغان دوستلۇقنى بەك قەدىرلەيمەن.

ئانىنا مخايىلوۋنا ۋېراغا قاراپ قويدى-يۇ، ھېچنىمە دېمىدى. گېراف ئايىم دوستىنىڭ قولىنى سىقىپ قويدى.

ــ ۋېرا، ــ دېدى گراف ئايىم، ئەپتىدىن ئۇنچە ئەركە بولمىغان چوڭ قىزىغا قاراپ. ــ سەن نېمىشقا گۇمانىڭ يولىنى قىلچە ئۇقمايسەن؟ سەن بۇ يەردە ئۆزەڭنىڭ ئارتۇقچە ئىكەنلىگىڭنى ھېس قىلمىدىڭمۇ؟ ماڭ، باشقا سىڭىللىرىڭنىڭ قېشىغا بار، ياكى....

چىرايلىق ۋېرا قىلچە ئاغرىنىش ھېس قىلمىغان بولسا كېرەك، پىسەن قىلمىغاندەك ئىلجىيىپ قويدى.

ــ ئەگەر سىز بالدۇرراق ئېيتقان بولسىڭىز، جان ئاپا، دەرھال كەتكەن بولاتتىم، ــ دېدى ئۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

لېكىن ئۇ ئىستىراھەت بۆلمىسىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئىككى دەرىزە يېنىدا ئىككى جۈپ قىز-يىگىتنىڭ ئۇدۇلمۇ-ئۇدۇل ئولتۇرغانلىغىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ توختىدى ۋە مەنىستىمگەن ھالدا كۈلۈپ قويدى. سونىيە نىكولايغا يېقىن ئولتۇراتتى، نىكولاي ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ بىرىنچى قېتىم يازغان شېئىرلىرىنى كۆچۈرۈپ بېرىۋاتاتتى. بورىس بىلەن ناتاشا باشقا دەرىزە يېنىدا ئولتۇراتتى ۋە ۋېرا كىرىپ كەلگەندە ئۇلار جىم بولۇۋېلىشتى. سونىيە بىلەن ناتاشا گۈنا قىلغاندەك بەختلىك چىرايلىرى بىلەن ۋېراغا قارىشتى.

ئاشىق بولۇپ قېلىشقان بۇ قىزلارغا قاراپ ۋېرانىڭ كۈلگىسى ۋە زوقى كېلەتتى، بىراق بۇ ھالەت ۋېرادا يېقىملىق تۇيغۇ پەيدا قىلمىغاندەك كۆرۈنەتتى.

ــ مەن قانچە قېتىم سىلەردىن مېنىڭ نەرسىلىرىمگە تەگمەسلىكنى

ئۇتۇنگەن ئىدىم، ــ دىدى ۋېرا، ــ سىلەرنىڭ ئۆزەڭلارنىڭ ئۆيى بارغۇ. ــ ئۇ نىكولاينىڭ ئالدىدىكى دۇۋەتنى يىغىشتۇرۇۋالدى.

ــ مانا، هازىر، هازىر، ــ دىدى نىكولاي قەلەمنى سىياغا چىلاۋېلىپ.

ــ سىلەرنىڭ هەممە ئىشىڭلار ۋاقىتسىز بولىدىكەن، ــ دىدى ۋېرا. ــ سىلەر مېهمانخانىغا يۈگۈرۈشۈپ كىرگەندە هەممە كىشى سىلەرنىڭ قىلىغىڭلاردىن خىجىل بولىدىكەن.

شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ياكى ئۇنىڭ سۆزلىرى ناھايىتى توغرا بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ، هېچكىم ئۇنىڭغا جاۋاپ بەرمىدى ۋە تۆتەيلەن بىر بىرىگە قارىشىپ قالدى. ئۇ سىيانى قولىدا تۇتقان پېتى شۇ يەردە ئۆرە تۇراتتى.

ــ سىلەرنىڭ مۇشۇ يېشىڭلاردا، ناتاشا بىلەن بورىس ئوتتۇرىسىدا، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا قانداق سىر بولسۇن؟ هەممىسى ئەخمەقلىق!

ــ نىمە، ۋېرا، سېنىڭ نىمە كارىڭ بار، ــ دىدى ناتاشا يۇمشاق ئاۋاز بىلەن رەت قىلىپ.

ناتاشا بۈگۈن هەممە كىشىگە هەر ۋاقىتتىكىدىنمۇ يېقىملىق ۋە ئوچۇق چىراي كۆرۈنگەندەك قىلاتتى.

ــ ناھايىتى كېلىشىمگەن قىلىقلار، ــ دىدى ۋېرا، ــ سىلەر ئۈچۈن مەن خىجىل بولۇۋاتىمەن. مۇشۇمۇ سىرمۇ؟...

ــ هەر بىر ئادەمنىڭ ئۆزىگە خاس سىرى بولىدۇ. بىزنىڭ سەن ۋە بېرگ ئىككىڭلار بىلەن كارىمىز يوققۇ؟ ــ دىدى ناتاشا ئاچچىقلىنىپ،

ــ ئەلۋەتتە كارىڭلار بولمايدۇ ــ دە، ــ دىدى ۋېرا، ــ چۈنكى مەن هېچقانداق ئورۇنسىز ئىش قىلمايمەن، مەن سېنىڭ بورىس

بىلەن قانداق مۇئامىلىدە بولۇۋاتقانلىغىڭنى ئاپامغا ئېيتايچۇ، نىمە قىلىدىكەنسەن.

— ناتالىيە ئىلئىنىشنانىڭ ماڭا بولغان مۇئامىلىسى ناھايىتى ئوبدان، — دىدى بورىس. — مەن ھەچنىمە دېيەلمەيمەن، — دىدى بورىس.

— بولدى، قويۇڭ، بورىس! سىز كىشىنى بىزار قىلىدىغان دىپلوماتسىز (دىپلومات دېگەن سۆز شۇ چاغدا باللار ئارىسىدا خېلى تارقالغان بولۇپ، باللار ئۇنىڭغا ئۆزىچە ئىزاھ بېرەتتى)، — دىدى ناتاشا خاپا بولغان ۋە تىترىگەن ئاۋاز بىلەن. — نىمە ئۈچۈن ئۇ ماڭا يېپىشۋالىدىكەن؟ سەن بۇنى ھەچقاچان چۈشەنمەيسەن، — دىدى ئۇ ۋېراغا قاراپ، — چۈنكى سەن ھەچقاچان ھېچكىمنى سۆيمىگەن: سېنىڭدە يۈرەك يوق! سەن پەقەت madam de Genlis (دې ژېنلىس خانىم)① سەن، خالاس (كىشىلەر ناھايىتى زەھەرلىك دەپ ھىساپلايدىغان بۇ لەقەمنى نىكولاي ۋېراغا قويغان)، سەن باشقىلارغا كۆڭۈلسىزلىك تېپىپ بەرسەڭ، شۇنىڭدىن ئوبدان لەززەت ئالىسەن. سەن بېرگ ئالدىدا قانچىلىك خالىساڭ شۇنچىلىك ئويناقلاپ

---

① madam de Genlis (دې ژېنلىس خانىم) — ئەينى زاماندا پېدا-گوگىكنىڭ دائىر ماقالىلار ۋە رومان يازغان فرانسۇز يازغۇچىسى (ئايال). كىتابىنىڭ ئاخىرىدا ئېيتىلىشىچە، بورودىنو جېڭىنىڭ ھارپىسىدا كۈتۈزوۋ ئۇنىڭ رومانىنى ئوقۇغان. رومان يۇقۇرى قاتلام كىشىلىرى توغرىسىدىكى ھېكايە بولۇپ، ناھايىتى ئوبدان ۋە دۇرۇس يېزىلغان. ئەمما روستوۋ ئائىلىسىدىكى ياشلار بۇ رومانىنى قۇرۇق، مەزمۇنسىز دەپ ھىساپلايدۇ. ۋېرا چىڭ تۇرۇپ ئۇلارنىڭ قىلىقلىرىنى تۇزەتمەكچى بولغانىدا، باللار ئۇنى ژېنلىس خېنىم دەپ ۋاقىرىشىدۇ. — تەر.

يۇرۇۋەر، قىلچە كارىمىز يوق، ــ دىدى ناتاشا ناھايىتى تېز گەپ قىلىپ.

ــ مەن ھەرقانداق بولسىمۇ، مېھمانلار ئالدىدا يىگىتنىڭ ئارقىسىدىن يۇگۈرۈپ يۇرمەن...

ــ بولدى، مەقسىدىڭگە يەتتىڭ، ــ دىدى نىكولاي ئارىلىشىپ، ــ ھەممەيلەنگە يامان گەپلەرنى قىلىپ، ھەممەيلەننى بىسەرەمجان قىلىۋەتتىڭ. يۇرۇڭلار، بالىلار بۆلمىسىگە چىقىمىز.

تۆتەيلەن، خۇددى ئۇركۈپ كەتكەن قۇشلاردەك، ئورۇنلىرىدىن تۇردى-دە، ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

ــ ماڭا بولمىغۇر گەپلەرنى قىلىشتىڭلار، ئەمما مەن ھىچكىمگە مۇنداق گەپلەرنى قىلمىغان، ــ دىدى ۋېرا.

ــ Madam de Genlis! Madam de Genlis! دىگەن كۈلكە ئارىلاش ۋاقىراشلار سىرتتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ھەممىڭ چىشىغا تېگىدىغان ۋە يېقىمسىز گەپلەرنى قىلغان چىرايلىق ۋېرا كۈلۈپ قويدى-دە، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا دىگەن سۆزلىرىگە پەرۋا قىلماستىن ئەينەككە ئالدىغا كېلىپ شارپىسى ۋە چاچلىرىنى تۈزەتتى: چىرايلىق چېھرىسىگە قاراپ، تېخىمۇ ئېغىر-بېسىق ۋە خاتىرجەم بولۇپ قالغاندەك ئىدى.

* * *

مېھمان ئۆيدە سۆھبەت داۋام قىلماقتا ئىدى.

ــ Ah, chere (ئاھ، دوستۇم)، ــ دىدى گراف ئايىم، ــ مېنىڭ ھاياتىمنىڭمۇ tout n'est pas rose (ھەممىسى گۈل ئەمەس). كاشكى مەن du train, que nous allon (بىزنىڭ ھازىرقىدەك ھايات كەچۈرگىنىمىزدە) بايلىغىمىزنىڭ ئۇزاقىغا بارماسلىغىنى بىلمە-

سەم! بۇ كلۇبمۇ ھەتتا ئېرىمنىڭ مېھرىۋانلىغىمۇ. بىز يېزىدا تۇرىمىز، دەم ئالىدۇ دەمسەنا؟ تىياتىرلار، ئوۋ، يەنە نەمىلەرنىڭ بارلىغىنى ھېچكىممۇ بىلمەيدۇ! ئۆزەم توغرىسىدا ئېيتمايلا قويای! سەن ئېيتقىنا، سەن ئۆز ئىشلىرىڭنى قانداقسىغا جايلاشتۇردۇڭ؟ مەن دائىم ساڭا ئەجەپلىنىمەن، Annette (ئانېتا)، سەن شۇ ياشقا كىرگەن چاغلىرىڭدا، ئۆزەڭ يالغۇز پوۋۇسكىدا ئولتۇرۇپ، موسكۋاغا، پېتېر-بۇرگقا چېپىپ، مىنىستىرلار بىلەن، بارلىق چوڭ كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈپ، ھەممە كىشىلەر بىلەن چىقىشقىنىڭغا ئەجەپلىنىمەن! سەن قانداق قىلىپ بۇ ئىشلارنى ئەپلىدىڭكىن ـ تاڭ؟ مۇنداق ئىشلار مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ.

ـــ ئاھ، باغرىم! ـــ دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز ئايىم ئانىنا مىخايـلوۋنا. ـــ مال ـ مۇلۇكسىز بىر تۇل خوتۇن ھالىتىدە جېنىمدەك ياخشى كۆرىدىغان ئوغلۇم بىلەن قالغانلىغىمنىڭ قانچىلىك ئېغىر ئىش ئىكەنلىگىنى سەن مەڭگۇ بىلمەي قالغىن! ھەممىگە ئۆگىنىپ قالىدىكەن-سەن، ـــ دىدى ئۇ بىرئاز مەغرۇرلۇق بىلەن سۆزىنى داۋام قىلىپ. ـــ بېشىمغا كەلگەن دەۋا مېنى مۇلالا قىلدى. ئەگەر مەن بۇ چوڭ كىشىلەرنىڭ بىرەرسى بىلەن كۆرۈشمەكچى بولسام: "princesse une telle (پالانى كىنەز ئايىم)پالانى كىشى بىلەن كۆرۈشمەكچى" دەپ بىر پارچە قەغەزگە يېزىپ قويىمەن ـ دە، ھارۋىدا ئولتۇرۇپ، مەيلى ئىككى قېتىم، مەيلى ئۈچ قېتىم، مەيلى تۆت قېتىم بولسۇن ـــ تاكى ئۆزەم لازىم دېگەن نەرسىگە ئىگە بولمىغىچە توختاپ قالمايمەن. مېنىڭ ھەققىمدە نېمە دېسە دەۋەرسۇن، مەيلى.

ـــ ھە، بورېنكا توغرىسىدا سەن كىمگە ئىلتىماس قىلغان

ئىدىڭ؟ — دەپ سورىدى گراف ئايىم. — مانا، ئۆيۈڭدە گۋاردىيىچى ئەپىتسەر تۇرۇپتۇ، نىكولۇشكام① بولسا، ئۆگەنچى ئەپىتسەر② بولماقچى. ئۇنىڭ ئۈچۈن چاپىدىغان ئادەم يوق. سەن ئىلتىماس قىلىپ سورىغان ئادەم كىم؟

— كىنەز ۋاسىلىغا ئىلتىماس قىلدىم. ئۇ ناھايىتى مېھرىۋانلىق قىلدى. دەرھال ماقۇل بولۇپ پادىشا ئالىلىرىغا مەلۇم قىلدى، — دىدى كىنەز ئايىم ئاننا مىخايلوۋنا خوشال بولۇپ ۋە بۇ مەقسىدىگە يېتىش ئۈچۈن دۇچكەلگەن ھەممە خورلۇقلارنى تامامەن ئۇنتۇپ.

— كىنەز ۋاسىلى قېرىپ كەتكەنمۇ، نىمە؟، — دەپ سورىدى گراف ئايىم. — مەن ئۇنى بىزنىڭ رۇمىيەنتسېۋلارنىڭكىدە بولغان تىياتىردىن كېيىن ئۇچراتمىدىم. مېنى ئۇنتۇپ قالغان بولسا كېرەك دەپ ئويلايمەن. Il me faisait la cour (ئۇ بىر چاغلىرى مېنىڭ ئارقىمدىن ئەگىشىپ يۈرەتتى)، — دىدى گراف ئايىم تەبەسسۇم بىلەن شۇ چاغلىرىنى ئەسلەپ.

— ئۇ يەنىلا شۇنداق، — دەپ جاۋاپ بەردى ئاننا مىخايلوۋنا، — ھامان خۇشخۇي، يېقىملىق. — Lesgran deurs ne lui ont pas tournè la tête du tout (مەرتىۋە ئۇنى قىلچىمۇ ئۆزگەرتمەپتۇ). "مېنىڭ سىزگە قىلغىنىم شۇنچىلىك ئازكى، ناھايىتى ئەپسۇسلىنىمەن،

---

① نىكولۇشكا — نىكولاينىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى. بورىنكا — بۇمۇ ئوخشاشلا بورىسنىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى. — تەر.

② ئۆگەنچى ئەپىتسەر — ئىنقىلاپتىن ئىلگىرىكى روسىيىدە ئەپىتسەر تەربىيىلەيدىغان ھەربى مەكتەپلەردىكى پراكتىكانت ئەپىتسەر. — تەر.

سۆيۈملۈك ئايىم، سىز ماڭا بۇيرۇڭ" دىدى ئۇ ماڭا. شۇنداق، ئۇ ناھايىتى ئوبدان ئادەم، ناھايىتى مېھرىۋان. لېكىن، Nathalie (ناتاليە)، سەن بىلىسەنغۇ ئوغلۇمغا بولغان مۇھەببىتىمنى. ئۇنىڭ بەختى ئۈچۈن مەن نىمىلەرنى قىلمايتتىم! لېكىن ئەھۋالىم شۇنچىلىك يامانكى، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ئاننا مىخايلوۋنا غەمكىنلىك بىلەن ۋە ئاۋازىنى پەسەيتىپ، — شۇنچىلىك يامانكى، مەن ھازىر ناھايىتى ئېغىر دەھىشەتلىك ئەھۋالدا قالدىم. مېنىڭ ھېلىقى قۇرۇپ كەتكۈر دەۋايىم تاپقان-تۈككەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى يەپ بولدى-يۇ، ھىچقانداق ئىلگىرىلەش بولمىدى. مەن à la tettve (بەزىدە) بىر تىيىنسىز قالىمەن دىسەم ئىشىنەمسەن؟ بورىسنى نىمە بىلەن كىيىندۈرىدىغانلىغىمنى بىلمەيمەن. — ئۇ قولياغلىغىنى چىقار-دى-دە، يىغلاپ كەتتى. — ماڭا بەش يۈز سوم كېرەك، ئەمما پەقەت يىگىرمە بەش سوملۇق بىر قەغەز تۇرۇپتۇ. مەن مۇشۇنداق قىيىن ئەھۋالدا قالدىم...ھازىر مېنىڭ بىرگىنە ئۈمىدىم گراف كرىل ۋلادىمىروۋىچ بېزئۇخوۋدا. ئەگەر ئۇ ئۆزىنىڭ چوقۇندۇرۇلغان بالىسىغا (ئۇ بورىسنى چوقۇندۇرغان) ياردەم بېرىشنى ۋە تۇرمۇشى ئۈچۈن بىرەر نەرسە قالدۇرۇشنى خالىمىسا، مېنىڭ ھەممە ئۇرۇنۇشلىرىم تامامەن يوققا چىقىدۇ: مەن ئۇنى كىيىندۈرەلمەيمەن.

گراف ئايىمنىڭ كۆزىدىن تارام-تارام ياش تۆكۈلدى-دە، جىم بولۇپ ئويلىنىپ قالدى.

— مەن دائىم ئويلايمەنكى...ئېھتىمال بۇ گۇنالىق بولۇشى مۈمكىن، — دىدى كىنەز ئايىم — بۇ يەردە پەقەت بىرگىنە گراف كرىل ۋلادىمىروۋچ بېزئوخوۋ ھايات كەچۈرىدۇ...شۇنچە كۆپ مال-مۈلۈك...ئۇنىمىنى دەپ ياشايدۇ؟ ئۇنىڭچە ھايات كەچۈرۈش —

ئۇ بىر يۈك، بورىس بولسا هايات كەچۈرۈشىنى تېخى ئەمدىلا باشلىدى...

— ئۇ بورىسقا بىرەر نەرسە قالدۇرار دەيمەن، — دېدى گراف ئايىم.

— خۇدا بىلىدۇ، chère amie! (سۆيۈملۈك دوستۇم)! بۇ بايلار، تۆرىلەر شۇنچىلىك شەخسىيەتچى ئادەمسەركى. لېكىن مەن يەنىلا دەرھال بورىسنى ئېلىپ ئالدىغا بارىمەن ـ دە، ئۇنىڭغا توپ ـ توغرا ئېيتىمەن. كىشىلەر مېنىڭ هەقىمدە نېمە دېسە دەۋەرسۇن، ئوغلۇمنىڭ تەقدىرى شۇنىڭغا باغلىق بولغان چاغدا، مەيلى، نېمە دېسە دېسۇن. — كېنەز ئايىم ئورنىدىن تۇردى. — هازىر سائەت ئىككى، سىلەر تۆتتە تاماق يەيسىلەر. بېرىپ كېلەي، ئۆلگۈرىمەن.

شۇنىڭ بىلەن خۇددى ۋاقتىتىن پايدىلىنىشنى بىلىدىغان پېتر ـ بۇرگنىڭ ئەمىلي ئىشۋاز خېنىملىرىدەك، ئاننا مىخايلوۋنا ئوغلىنى چاقىرىشقا كىشى ئەۋەتتى ۋە كېيىن ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئالدىنقى ئايۋانغا چىقىپ كەتتى.

— خەير، باغرىم، — دېدى ئۇ، ئۆزىنى ئىشىكىچە ئۇزىتىپ كەلگەن گراف ئايىمغا، — ماڭا ئۇتۇق تىلە، — دەپ قوشۇپ قويدى يەنە ئوغلى ئاڭلىمىغۇدەك پىچىرلاپ.

— سىز كىرىل ۋلادىمىروۋىچنىڭكىگە بارامسىز، ma chère (سۆيۈملۈگۈم)؟ — دېدى تاماقخانىدىن چىقىپ ئالدىنقى ئايۋانغا كىرىپ كېتىۋاتقان گراف. — ئەگەر ئۇ ياخشىلىنىپ قالغان بولسا، پىيېرغا ئېيتىپ قويۇڭ، بىزنىڭكىگە تاماقتا كەلسۇن. ئۇ بۇ يەرگە كېلىپ بالىلار بىلەن تانسا ئويناپ يۈرىدۇ. ئەلۋەتتە ئېيتىڭ،

ma chèrè (سۆيۈملۈگۈم). قېنى، تاراس① بۇگۈن قانداق ھۇنىرىنى كۆرسىتىدىكىن، كۆرىمىز. ئۇ گراف ئورلوۋنىڭكىدە بىز ئۇيۇشتۇر-ماقچى بولۇۋاتقاندەك زىياپەت بولمىغان② دەيدۇ.

12

— Mon cher Boris (ئوغلۇم بورىس)، — دېدى كىنەز ئايىم ئانىنا مىخايلوۋنا ئوغلىغا ئۆزلىرى ئولتۇرغان گراف ئايىم روستو-ۋانىڭ ھارۋىسى پاخال يېيىتىلغان يولدىن ئۆتۈپ، كىرىل ۋلادد-مىروۋىچ بېزئۇخوۋنىڭ چوڭ ھويلىسىغا بۇرالغان چاغدا، — Mon cher Boris (ئوغلۇم بورىس)، — دېدى ئانىسى قولىنى كونا يېپىنچىسىنىڭ ئاستىدىن چىقارغاندىن كېيىن، ئۇنى ئەندىشە ئىچىدە

---

① تاراس — روستوۋ ئۆيىنىڭ ئاشپىزى. تەپسىلاتىنى 14 ـ باپتىن كۆرۈڭ.

② بۇ يەردە گراف ئالېكسېي ئورلوۋ نەزەردە تۇتۇلىدۇ. بىر مىڭ يەتتە يۈز ئاتمىش ئىككىنچى يىلى سارايدا سىياسى ئۆزگىرىش بولغاندا پىيوتر III ئۆلتۈرۈپ، يېكاتېرىنا تەختكە ئولتۇرىدۇ. گراف ئورلوۋ ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى گرىگورى سىياسى ئۆزگىرىشتە مۇھىم رول ئوينىغان. ئالېكسېي ئورلوۋ بىر مىڭ يەتتە يۈز يەتمىش تۆتىنچى يىلى تۈركىيەر بىلەن بولغان جەڭىدە خىزمەت كۆرسەتكەندىن كېيىن، موسكۋا ئەتراپىدىكى نېسكوچنى دېگەن جايدا دەم ئېلىشقا چىققان، ئۇ يەردە ھەشەمەتلىك بەزمىلەر ۋە زىياپەت يىغىلىشلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، ئۆزىنىڭ قولى ئوچۇقلۇغى ۋە مېھماندوستلۇغى بىلەن بىر مەزگىل داڭ چىقارغان. ئۇ ئون توققۇزىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا موسكۋادا ئاتاقلىق كىشىلەرنىڭ بىرى بولغان. — تەر.

ۆه مېهرىۋانلىق بىلەن ئوغلىنىڭ قولىغا قويۇپ، ــ ئوبدان كۆرۈشكەن، هال-ئەهۋال سورا. گراف كرىل ۋلادىمىروۋىچ هەرقانداق بولغاندىمۇ سېنىڭ چوقۇندۇرغان دادىڭ بولىدۇ، سېنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىڭ شۇنىڭغا باغلىق. بۇ ئېسىڭدە بولسۇن، mon cher (ئوغلۇم)، قولۇڭدىن كەلگىنىچە ئوبدان كۆرۈشكىن...

ــ ئەگەر بۇ ئىشتىن خورلۇقتىن باشقا بىر نەرسە كېلىپ چىقىشىنى بىلگەن بولسام ئىدى... ــ دەپ جاۋاپ بەردى ئوغلى سوغاقىنا. ــ لېكىن مەن سىزگە ۋەدە بەرگەنلىگىم ئۈچۈنلا مۇشۇنى قىلىمەن.

دەرۋازىدىن ئىشىك ئالدىدا كىمنىڭ هارۋىسى تۇرغانلىغىغا قارىماستىن، ئانا بىلەن ئوغۇلغا ئوبدان سەپسېلىۋېلىپ (بۇ ئىككىيلەن ئۆزلىرى توغرىسىدا مەلۇم قىلىشنى بۇيرۇماستىنلا، تەكچىلەردە قاتار-قاتار هەيكەللەر قويۇلغان ئەينەكلىك ئارىلىقتا توپ-توغرا كىرىشكەن ئىدى)، هىلىقى كونا يېپىنچىغا مەنسىلىك قارىدى-دە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ كىم بىلەن كۆرۈشىدىغانلىغىنى، كىنەز قىزى بىلەن ياكى گراف بىلەن كۆرۈشىدىغانلىغىنى سورىدى ۋە گراف بىلەن كۆرۈشىدىغانلىغىنى بىلگەندىن كېيىن، بۇگۈن گراف جاناپلىرىنىڭ كېسىلى ئېغىرلىغىنى ۋە جانابى ئاللىرىنىڭ هەرقانداق كىشىنى قوبۇل قىلمايدىغانلىغىنى ئېيتتى.

ــ قايتىپ كېتەيلى، ــ دېدى ئوغلى فرانسۇزچىلاپ.

ــ Mon ami! (دوستۇم!) ــ دېدى ئانىسى يېپلىنىغان هالدا قولىنى ئوغلىنىڭ قولىغا قويۇپ، ئوغلىنىڭ قولىنى تۇتۇش گويا ئۇنى تېچلاندۇرىدىغاندەك ياكى ئۇنى رىغبەتلەندۈرىدىغاندەك.

بورىس هەچنىمە دېمەدى ۋە شىپلىنى سالماي تۇرۇپ ئانىسىغا

سوئال نەزدری بىلەن قاراپ قويدى.

— Mon ami! (غوجام)، — دېدى ئانىنا مىخايلوۋنا مۇلايىم ئاۋاز بىلەن ھىلىقى خىزمەتچىگە مۇراجىئەت قىلىپ، — مەن گراف كىرىل ۋلادىمىروۋىچنىڭ كېسىلى ئېغىر ئىكەنلىگىنى بىلىمەن... مەنمۇ شۇ سەۋەپتىن كەلگەن... مەن ئۇنىڭ تۇققىنى... مەن ئۇنى بىسەرەمجان قىلمايمەن، غوجام.... مەن پەقەت كىنەز ۋاسىلى سېرگىيېۋىچ بىلەن كۆرۈشسەم بولدى: ئۇ شۇ يەردە تۇرىدۇ، شۇنداق ئەمەسما؟ خەۋەر قىلىپ قويغىن.

خىزمەتچى ئاپىغىنى تۇرۇپ، يۇقۇرىغا چىقىدىغان بىنادىكى قوڭغۇراقنىڭ يېپىنى تارتتى ـ دە، ئارقىسىغا بۇرۇلدى.

— كىنەز ئايىم دۇببتسكايا كىنەز ۋاسىلى سېرگىيېۋىچ بىلەن كۆرۈشمەكچى، — دېدى ئۇ يۇقۇرىدىن پەسكە يۈگۈرۈپ چۈشۈۋاتقان پەلەمپەينىڭ بۇرۇلىدىغان جايىدا پەسكە قاراپ تۇرغان خىزمەتچىگە ۋاقىراپ. بۇ خىزمەتچى پۇتىغا ئۆزۈن پايپاق، باشماق، ئۇچىسىغا فراك كىيگەن ئىدى.

ئانىنا مىخايلوۋنا بويالغان يىپەك كۆينىگىنىڭ بۇرۇملىرىنى تۇزەتتى ـ دە، تامغا ئويۇپ ئورنىتىلغان چوڭ ۋېنتىسىيە ئەينىگىگە ئوبدان قارىغاندىن كېيىن، كونىراپ كەتكەن باشمىغى بىلەن تېز قەدەم تاشلاپ گىلەم سېلىنغان پەلەمپەيدىن يۇقۇرىغا چىقىپ كەتتى.

— Mon cher, vour m'avez promis (ئوغلۇم، سەن ماڭا ۋەدە بەرگەن ئەمەسمىدىڭ)، — دېدى ئانىنا مىخايلوۋنا ئوغلىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ۋە ئۇنىڭغا ئىلھام بېرىپ.

ئوغلى يەرگە قارىغىنىچە ئانىسىنىڭ ئارقىسىدىن جىم ماڭاتتى.

ئۇلار بىر ئىشىگى كىنەز ۋاسىلى ئولتۇرىدىغان ئۆيگە ئېچىلغان بىر زالغا كىردى .

ئانا-بالا ئىككىيلەن زالنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ، ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ قالغان قېرى خىزمەتكاردىن يول سورىماقچى بولۇۋاتقاندا، بىر ئىشكىنىڭ مىس تۇتقۇچى بۇرالدى-دە، مەخمەلدىن سىرتقى كىيىم كىيگەن، ئۆيدىكى ئادىتى بويىچە كۆكرىگىگە پەقەت بىرگىنە مېدال ئېسىۋالغان كىنەز ۋاسىلى خېلى كېلىشكەن قارا چاچلىق بىر ئەر كىشىنى ئۇزىتىپ چىقتى. بۇ ئادەم پېتربۇرگ بويىچە داڭلىق دوختۇر Lorrain ئىدى.

— C'est doncpositip (بۇ راستمۇ؟) — دىدى كىنەز.

— Mon priuce, "errare humanum est", mais... (كىنەز "خاتالىشىش ئادەمگە خاس" بىراق...)، — دەپ جاۋاپ بەردى دوختۇر R ھەرپىنى ئېيتالماي يۇتۇۋېتىپ، لاتىنچە ماقالنى فراڭسۇزچە تەلەپپۇز قىلىپ.

— C'est bien, C'est bien (ناھايىتى ياخشى، ناھايىتى ياخشى).

ئوغلى بىلەن ئانىنا مىخايلوۋنانى كۆرگەن كىنەز ۋاسىلى دوختۇرنى تازىم بىلەن ئۇزىتىپ قويدى، ئۇنىڭدىن كېيىن گەپ قىلماستىن سوئال نەزىرى بىلەن ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى. ئوغلى بولسا ئانىسىنىڭ چىرايىدا بىردىنلا چوڭقۇر غەم-قايغۇنىڭ پەيدا بولغانلىغىنى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن مۇنداقلا كۈلۈمسىرەپ قويغانلىغىنى سېزىۋالدى.

— شۇنداق، بىز قانداق قايغۇلۇق ئەھۋالدا سىز بىلەن كۆرۈشكىلى كەلدۇق، كىنەز!...بىز ئۈچۈن قەدىرلىك بولغان كېسىلىڭىزنىڭ

ئەھۋالى قانداق؟ ــ دىدى ئانىنا مىخايلوۋنا، خۇددى كىنەز ۋاسىلىنىڭ سوغاق ۋە ھۆرمەتسىز قاراشلىرىنى سەزمىگەندەك قىلىپ.

كىنەز ۋاسىلى سوئال نەزىرى بىلەن ۋە ھاكا-تاك بولۇپ ئانىنا مىخايلوۋناغا، ئۇنىڭدىن كېيىن ئوغلىغا قاراپ قويدى. بورىس ھۆرمەت بىلەن تازىم قىلدى. كىنەز ۋاسىلى ئۇنىڭ تازىمىغا جاۋاپ بەرمەي، ئانىنا مىخايلوۋناغا قاراپ ئۆرۈلۈۋالدى-ده، ئۇنىڭ سوئالىغا بېشى ۋە ئاغزىنىڭ ھەركىتى بىلەن جاۋاپ بەردى، بۇ ھەركەت كېسەلدىن ئۈمىتنىڭ ناھايىتى ئازلىغىنى بىلدۈرەتتى.

ــ شۇنداقمۇ بولارمۇ؟ ــ دەپ ۋاقىرىۋەتتى ئانىنا مىخايلوۋنا. ــ ئاھ، بۇ نىمە دېگەن دەھشەت! ئويلاشنىڭ ئۆزىمۇ قورقۇنچلۇق... بۇ مېنىڭ ئوغلۇم، ــ دەپ قوشۇپ قويدى ئانىنا مىخايلوۋنا بورىسنى كۆرسىتىپ. ــ ئۇ ئۆزى سىزگە مىننەتدارلىق بىلدۈرگىلى كەلدى.

ــ كىنەز، شۇنىڭغا ئىشىنىڭكى، بىزگە قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى ئانىنىڭ قەلبى ھېچقاچان ئۇنتۇمايدۇ، ــ دىدى ئانىنا مىخايلوۋنا.

بورىس يەنە بىر مەرتىۋە ئەدەپ بىلەن تازىم قىلدى.

ــ مەن سىزگە ئازراق ياخشىلىق قىلىپ قويغانلىغىم ئۈچۈن خۇرسەنمەن، سۆيۈملۈك ئانىنا مىخايلوۋنا، ــ دىدى كىنەز ۋاسىلى ئۆزىنىڭ گۈللۈك ياقىسىنى تۈزەشتۈرۈپ. ئۇ ئۆزىنىڭ ھەركىتى ۋە گېپىنىڭ ئاھاڭى بىلەن پېتربۇرگدا ئانىنا شېرېرنىڭكىدە ئۆتكۈزۈلگەن كەچكى زىياپەتتىكىگە قارىغاندا بۇ يەردە، موسكۋادا، ئۇنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشكەن ئانىنا مىخايلوۋنا ئالدىدا ئۆزىنىڭ تېخىمۇ زور ئىززىتى ۋە ئابرويىنى كۆرسىتەتتى.

ــ ئوبدان ئىشلەش ئۈچۈن تىرىشىڭ ۋە مۇناسىپ ئادەم بولۇڭ، ــ دەپ جىددى قوشۇمچە قىلدى ئۇ، بورىسقا قاراپ. ــ مەن

ناھايىتى خوشال بولدۇم...سىز بۇ يەر گە تەتىل قىلىپ كەلدىڭىزما؟ — ئۇ ئادەتتىكىدەك سوغاق ئاھاڭدا سۆزىنى داۋام قىلدى.

— يېڭى خىزمەتكە بېرىش ئۈچۈن بۇيرۇق كۈتۈۋاتىمەن، جانابى ئاللىرى، — دەپ جاۋاپ بەردى بورىس. ئۇ نە كىنەزنىڭ ئەدەپسىز مۇئامىلىسىگە خاپا بولغانلىغىنى ۋە نە ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىش ئۈمىدىنىمۇ بىلدۈرمەيتتى، لېكىن شۇنداق خاتىرجەملىك ۋە ئەدەپ بىلەن سۆزلىدىكى، كىنەز ئۇنىڭغا تىكىلىپ قالغان ئىدى.

— سىز ئانىڭىز بىلەن بىللە تۇرامسىز؟

— گراف ئايىم روستوۋانىڭ ئۆيىدە تۇرىمەن، — دىدى بورىس، — "جانابى ئاللىرى" دىگەن سۆزنى قوشۇپ قويىدى.

— ھېلىقى ناتالىيە شىششىناغا ئۆيلەنگەن ئىلىيە روستوۋنىڭ ئۆيىدە، — دىدى ئانىنا مىخايلوۋنا.

— بىلمەن، بىلمەن، — دىدى كىنەز ۋاسىلى بىر خىلدىكى ئاۋازى بىلەن. — Je n'ai jamais Pu concevoir, comment Nathalie s'est dècidèe à èpouser cet ours mal-lèchè! Un personnage complètement stupide et ridicule. Et joueur à ce qu'on dit (مەن ناتالىيەنىڭ قانداق قىلىپ شۇ ئىپلاس ئېيىققا تېگىشكە قارار قىلغانلىغىنى زادىلا چۈشەنمەيمەن! زادى پەمى يوق، ھەلىتى ئادەم. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىمارۋاز دىيىشىدۇ).

— Mais tre's brave homme, monpriuce (ئەمما، ئوبدان ئادەم، كىنەز)، — دەپ ئەسكەرتىپ قويىدى ئانىنا مىخايلوۋنا مەيۈس كۈلۈمسىرەپ، خۇددى گراف روستوۋنىڭ شۇنداق پىكىرگە لايىق ئادەم ئىكەنلىگىنى ئۆزى بىلگەن بولسىمۇ، ئەمما بىچارە بوۋايغا ئېچىنىشنى سورىغاندەك.

— دوختۇر نىمە دەيدۇ؟ — دەپ سوردى كىنەز ئايىم بىرئاز توختىغاندىن كېيىن، غەمكىن چىرايىدا يەنە چوڭقۇر قايغۇ-ھەسرەتنى ئىپادىلەپ.

— ئۇمىت ئاز، — دىدى كىنەز.

— ئۇنىڭ ماڭا ۋە بورىسقا قىلغان ھەممە مېھىر-شەپقىتى ئۈچۈن تاغامغا يەنە بىر مەرتىۋە مىننەتدارلىغىمىزنى بىلدۈرگەن بولساڭ دەيمەن-دە. C'est sonfilleuil (بۇ كىشى ئۇنىڭ چوقۇنىدۇرغان ئاتىسى)، — دىدى ئانىنا مىخايلوۋنا، بۇ خەۋەر گويا كىنەز ۋاسلىنى ئىنتايىن خوشال قىلىدىغاندەك.

كىنەز ۋاسلى ئويلىنىپ قالدى-دە، قاپىغىنى تۇردى. ئانىنا مىخايلوۋنا گراف بىزئۇخوۋنىڭ ۋەسىيتى بويىچە ئۆزىنىڭ مىراس تالىشىدىغان ئادەم بولۇپ قېلىشىدىن ئۇنىڭ قورقىنىلغىنى چۈشەندى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى تېزدىن تېچلاندۇرۇشقا كىرىشتى.

— ئەگەر مېنىڭ گراف تاغامغا ھەقىقى مۇھەببىتىم ۋە سادا-قىتىم بولمىغاندا ئىدى، — دىدى ئۇ "تاغام" دىگەن سۆزنى ئالاھىدە ئىشەنچ ۋە ئىرەڭسىزلىك بىلەن ئېيتىپ، — مەن ئۇنى ياخشى بىلىمەن: ئالىجاناپ، ئاق كۆڭۈل ئادەم، بىراق، سىز بىلمىسىز، ھازىر ياش كىنەز قىزلىرىدىن باشقا، ئۇنىڭ يېنىدا ھېچكىم يوق...ئۇلار تېخى ياش... — ئۇ بېشىنى تۆۋەن سالدى ۋە پىچىرلاپ يەنە شۇنى قوشۇپ قويدى: — ئۇ ئۆزىنىڭ ئاخىرەت قەرزىنى ئادا قىلدىمۇ①، كىنەز؟ ئاخىرقى مىنۇتلار غەنىمەت-تە! بۇنىڭدىنمۇ يامانى يوق،

---

① پراۋوسلاۋ دىنىدا، ئۆلۈش ئالدىدا ھەسەت بەدىنىگە ماي سۈركەش مۇراسىمى. — تەر.

ئەگەر ئۇنىڭ ئەھۋالى ئېغىر بولسا، ئۇنى شۇنىڭغا تەييارلاش كېرەك. بىز ئاياللار، كىنەز، — دىدى ئۇ، يېقىملىق كۈلۈپ تۇرۇپ، — بۇ ئىشلارنى نىمە دەپ ئېيتىش كېرەكلىگىنى بىلمىز. مەن كىرىپ كۆرۈشۈم زۆرۈر ئىدى. بۇ مەن ئۈچۈن قانچىلىك ئازاپلىنارلىق بولسىمۇ مەيلى. مەن مۇنداق ئازاپ چېكىشكە كۆنۈپ قالغانمەن.

كىنەز، روشەنكى، Annette (ئانىنا) شېرىرنىڭ ئۆيىدە بولغان كەچكى زىياپەتتىكىدەك، بۇ يەردىمۇ ئانىنا مىخايلوۋنادىن قۇتۇلۇشنىڭ تەسلىگىگە كۆزى يەتكەن ئىدى.

— سىزنىڭ كىرىشىڭىز ئۈنىڭ ئۈچۈن ئېغىر بولماسمۇ، machere (سۆيۈملۈك) ئانىنا مىخايلوۋنا، — دىدى كىنەز، — كەچقۇرۇن-غىچە سەۋرى قىلايلى، دوختۇرلار كەچقۇرۇنغىچە يەنە ئۆزگىرىپ قالىدۇ، دىگەن ئىدى.

— لېكىن، مۇشۇنداق پەيتتە، كىنەز، يەنىمۇ سەۋرى قىلىشقا بولمايدۇ-دە! ... Pensez, il y va du salut de son ame... C'est terrible, les devoirs d'un chrètien (گەپ ئۇنىڭ روھىنى قۇتقۇزۇش توغرىسىدا بولۇۋاتىدۇ...ئويلاپ كۆرۈڭ، ئاھ، بۇ نىمە دىگەن دەھشەت، خىرىستىيان مۇرىدىنىڭ بۇرچى...).

ئىچكى ئۆيلەردىن بىرىنىڭ ئىشىگى ئېچىلدى-دە، گىراف قىزلىرىنىڭ بىرى گرافنىڭ جىيەنى قاپىغى تۇرۇلگەن، سوغاق تەلەتى بىلەن چىقىپ كەلدى، ئۇنىڭ ئۈزۈن بېلى، قىسقا پۇتلىرى بىر بىرىگە زادىلا ماس كەلمىگەن ئىدى.

كىنەز ۋاسلى قايرىلىپ ئۇنىڭغا قارىدى.

— خوش، ئۇنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

— يەنىلا شۇنداق. سىز نىمىنى كۈتىسىز، بۇ نىمە دىگەن ۋاڭ-

چۇڭ... ـــ دىدى كىنەز قىزى، ئاننا مىخايلوۋناغا خۇددى تونۇمىغان بىر كىشىدەك قاراپ چىقىپ.

— Ah, chére, jene vous Veconnaissais pas (ۋاي ئاللا، سۆيۈملۈگۈم، مەن سىزنى تونۇيالماي قاپتىمەن، ـــ دىدى ئاننا مىخايلوۋنا خوشال تەبەسسۇم قىلىپ ۋە يەڭگىل قەدەم بىلەن يورغىلاپ گرافنىڭ جىيەنى قېشىغا كەلدى). — je viens d'arriver et je suis à vous pour vous aider à soignre mon oncle. J'imagine, combien vous avez souffert (مەن سىزگە تاغىڭىزنى كۈتۈشتە ياردەملىشىش ئۈچۈن كەلدىم. ناھايىتى ئازاپ چەككەندەك كۆرۈنىسىز)، ـــ دىدى يەنە قايغۇرغان ھالدا كۆزلىرىنى پىرىلدىتىپ.

كىنەز قىزى ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋاپمۇ قايتۇرمىدى، ھەتتا چىرايىنىمۇ ئاچماي دەرھال چىقىپ كەتتى. ئاننا مىخايلوۋنا قولىدىن پەلىيىنى ئالدى ـ دە، ئورنىنى قولىدىن كەتكۈزۈپ قويماي كرېسلوغا ئولتۇرۇپ، كىنەز ۋاسىلىنى يېنىدا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

بورىس! ـــ دىدى ئاننا مىخايلوۋنا ئوغلىغا قاراپ ئىلجىيىپ، ـــ مەن ھازىر گراف تاغامنىڭ ئالدىغا كىرىمەن. سەن mon ami (باغرىم)، ھازىرچە پيېرنى تاپ، ئۇنىڭغا روستوۋلارنىڭ تەكلىۋىنى يەتكۈزۈپ قويۇشنى ئېسىڭدىن چىقارما، ئۇلار ئۇنى تاماققا تەكلىپ قىلغان ئەمەسمۇ، ئۇ بارماس دەپ ئويلايمەن، ـــ دىدى كىنەزگە قاراپ.

ـــ ئەكسىچە، ـــ دىدى كىنەز (ئۇنىڭ كەيپى ئۇچقان بولسا كېرەك)، — Je serais trés content sivous me débarrassez de ce jeune homme... (ئەگەر سىز ئۇ يىگىتنى كۆزۈمدىن

نېرى قىلغان بولسىگىز، ناھايىتى خۇرسەن بولغان بولاتتىم...) شۇ يەردە ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان، گراف ئۇنى بىر قېتىمۇ سوراپ باقمىغان ئىدى.

ئۇ يەلكسىنى قىسىپ قويدى. خىزمەتچى بوربسنى پەسكە ئېلىپ چۈشتى، كېيىن باشقا پەلەمپەي بىلەن يۇقۇرىغا، پىيېر كرىللۇنچىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ چىقتى.

13

پىيېر پېتربۇرگدا ئۆزىگە لايىق بىر ئەمەلنى تاللىۋالالمىغان ۋە چاتاق چىقىرىپ يۈرگەنلىگى ئۈچۈن ھەقىقەتەن موسكۋاغا قوغلىۋېتىلگەن ئىدى. گراف روستوۋنىڭ ئۆيىدە ئۇنىڭ توغرىسىدا قىلىنغان گەپلەرنىڭ ھەممىسى راست ئىدى. پىيېر مىرشابىنى ئېيىققا باغلاپ تېگىپ قويغان ۋەقەگە ئىشتىراك ئەتكەن ئىدى. ئۇ بۇنداق بىرنەچچە كۈن ئاۋال موسكۋاغا كەلدى ۋە ھەرۋاقىتتىكىدەك ئاتسىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ قالدى. ئۇ گەرچە بۇ گەپ-سۆزلەرنىڭ موسكۋاغا يېيىلىپ كەتكەنلىگىنى، ئاتسىنىڭ ئەتراپىدا يۈگۈرۈشۈپ يۈرگەن ۋە ئۇنىڭغا ھەمىشە يامان كۆزلىرى بىلەن قاراپ كېلىۋاتقان خانىملارنىڭ بۇ ۋەقەدىن پايدىلىنىپ ئاتسىنىڭ چىشىغا تېگىشىنى ئالدىن ئويلىغان بولسىمۇ، كەلگەن كۈنى يەنىلا ئاتسى تۇرىدىغان ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرگەن ئىدى. ئۇ كىنەز قىزلىرىنىڭ ئادەتتە ئۆزلىرىنىڭ كۆپ ۋاقتىنى ئۆتكۈزىدىغان مېھمان ئۆيىگە كىرىپ، ئۇلار بىلەن سالامـلاشتى، ئۇلارنىڭ ئىككىسى كەرگە ئالدىدا كەشتە تىكىپ ئولتۇراتـتى، ئۇچىنچى بىرسى كىتاپنى ئاۋازلىق ئوقۇۋاتاتتى. — ئۇلار

ئۇچەيلەن ئىدى. كىتاپ ئوقۇپ ئولتۇرغان چوڭراغىي نازاكەتلىك، بېلى ئۇزۇن ۋە سۇرلۇك بولۇپ، ئاننا مىخايلوۋنانىڭ ئالدىغا چىققان ھېلىقى قىز ئىدى؛ قالغان ئىككى كىچىگى كەرگىدە كەشتە تىكىپ ئولتۇراتتى: ئۇلار قىپ-قىزىل ۋە چىرايلىق بولۇپ، بىرىنىڭ لېۋىدە ئۆسكەن مەڭ ئۇنىڭغا چىرايلىق ھۆسۇن كىرگۈزەتتى ۋە شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىر بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇراتتى. پىيېر خۇددى جەسەتتەك ياكى ماخاۋ كېسىلى بار ئادەمدەك كۇتۇۋېلىندى. ئەڭ چوڭ كىنەز قىزى ئوقۇشنى توختاتتى ۋە ئۇنىڭغا لام-جەم دېمەستىن قورقماق كۆزلىرى بىلەن قاراپ قالدى؛ مېڭى يوق كىچىك بىرسى خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش قىياپەتتە قاراپ تۇرۇپ قالدى: لېۋىدە مەڭ ئۆسكەن، خۇشچاخچاق ۋە كۇلگۈنچەك مىجەزلىك ئەڭ كىچىگى، ئۆزى ئالدىن-ئالا كۆرگەن ۋە ھازىر مۇشۇ يەردە تۇغۇلۇش ئېھتىمالى بولغان كۇلكىسىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن، ئالدىدىكى كەرگىگە قاراپ ئىگىشىپ ئولتۇرۇۋالدى. ئۇ يۇڭ يىپىنى رەختنىڭ تېگىگە تارتتى ۋە خۇددى چېكىلگەن گۇللىرىنى پەرق ئەتمەكچى بولغاندەك، كۇلكە-سىنى باسالماستىن ئېگىشىپ ئولتۇرۇۋالدى.

— Bonjour, ma cousine (ياخشىمۇ سىز، سىڭلىم)، — دىدى پىيېر. — ?vous ne me reconnaissespas (مېنى تونۇمايۋاتامسىز، نىمە؟)

— مەن سىزنى ناھايىنى ياخشى تونۇۋاتىمەن، ناھايىتى ياخشى.

— گرافنىڭ سالامەتلىگى قانداق؟ ئالدىغا كىرسەم بولامدۇ؟ — دەپ سورىدى پىيېر ئۇڭايسىزلىنىپ، ئەمما خىجىل بولمىدى.

— گراف روھىي جەھەتتىمۇ، جىسمانى جەھەتتىمۇ ئازاپ چەكمەكتە، ئېھتىمال، سىز ئۇنىڭغا روھىي جەھەتتىن ئازاپنى

كۆپەيتىش ئۈچۈن تىرىشۋاتقاندەك كۆرۈنىسىز.

ــ گرافنىڭ ئالدىغا كىرسەم بولامدۇ؟ ــ دەپ تەكرارلىدى يەنە پيېر.

ــ ھىم... ئەگەر سىز ئۇنى ئۆلتۈرمەكچى بولسىڭىز، تامامەن ئۆلتۈرمەكچى بولسىڭىز، كىرىۋېرىڭ. ئولگا، بار، قاراپ باققىنا، تاغاڭنىڭ شورپىسى تەييار بولدىمىكىن، تاماق يەيدىغان ۋاقىت ئاز قالدى، ــ دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ، بۇ سۆزنى بىلەن پيېرغا ئۆزلىرىنىڭ ئالدىراش ئىكەنلىگىنى ۋە ئۇنىڭ ئاتىسىنى تېچلاندۇرماقچى بولۇۋاتقانلىغىنى، ئەمما پيېر بولسا، روشەنكى، پەقەت ئۇنىڭ نېرۋىسىنى چېچىپ بىسەرەمجان قىلىشقا ئالدىراۋاتقانلىغىنى بىلىپ تۇرمەكچى بولۇپ.

ئولگا چىقىپ كەتتى. پيېر بولسا شۇ يەردە تۇرغىنىچە قىزلارغا بىرئاز قاراپ تازىم قىلىپ:

ــ بولمىسا مەن ئۆيۈمدە بولىمەن، كىرىش مۇمكىن بولغاندا مېنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويۇڭلار، ــ دىدى.

ئۇ چىقىپ كېتىپ، ئارقىسىدىن ھىلىقى لېۋىدە مېڭى بار قىزنىڭ جاراڭلىق ئەمما تۆۋەن ئاۋازلىق كۈلكىسى ئاڭلاندى.

ئەتىسى كىنەز ۋاسىلى كېلىپ گرافنىڭ ئۆيىگە چۈشتى. ئۇ پيېرنى ئالدىغا چاقىرىپ مۇنداق دىدى:

— Mon cher, si vous vous conduisez ici, comme à Pétersbourge, vous finivez trés mal; C'est tout ce que je vous dis (ئەزىزىم، ئەگەر سىز بۇ يەردىمۇ پېتربۇرگتىكىدەك قىلىقلارنى قىلىدىغان بولسىڭىز، ئېغىر ئاقىۋەت پەيدا قىلىسىز، بۇنىڭدا شەك يوق.) گرافنىڭ كېسىلى ناھايىتى ئېغىر، ناھايىتى:

سىز ئۇنى كۆرمەي قويۇڭ.

شۇندىن كېيىن پىيىر بىلەن ھېچكىمنىڭ ئىشى بولمىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ پۈتۈن كۈنىنى يۇقۇرىدا ئۇنىڭغا ئاجرىتىلغان بالىخانىدا ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى.

بورىس ئۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ كەلگەن چاغدا، پىيىر ئۆزىنىڭ ياتاقخانىسىدا ئۇ بۇلۇڭدىن بۇ بۇلۇڭغا مېڭىپ يۈرەتتى، بەزىدە ئارىلاپ ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا توختاپ، خۇددى كۆرۈنمىگەن دۇشمەنگە خەنجەر ئۇرغاندەك، تامغا نىسبەتەن تەھدىت سالغۇچى قىلىقلارنى قىلىپ، كۆزەينىگىنىڭ ئۈستىدىن دەھشەتلىك قاراپ قوياتتى، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئۇ بۇلۇڭدىن بۇ بۇلۇڭغا مېڭىپ يۈرۈپ، قانداقتۇ چۈشىنىكسىز سۆزلەيتتى ۋە دولىسىنى قىسىپ، قوللىرىنى كۆتىرىپ قوياتتى.

— L'Angleterre a vecu (ئەنگلىيە ئاللىقاچان تۈگىگەن)، — دىدى ئۇ قاپىغىنى تۈرۈپ ۋە قانداقتۇ بىر كىشىنى بارمىغى بىلەن كۆرسىتىپ. — M.pitt comme traitre à la nation et an droit des gens est condamne à (پىتت① مىللەت ۋە خەلق ھوقۇقىغا خائىنلىق قىلغانلىغى ئۈچۈن ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان جازا...). — ئۇ پىتتنىغا قىلىنغان ھۆكمىنى تېخى ئېيتىپ تۈگىتىشكە ئۈلگۈرمەي، ئۆزىنى ناپالېئونىڭ ئۆزى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆزىنىڭ قەھرىمانلىرى بىلەن بىرگە pa-de-kalec بوغىزىدىن خەۋپىكە قارىماي كېسىپ ئۆتۈپ، لوندوننى ئىشغال قىلغان ئادەم دەپ قىياس قىلغان شۇ پەيتته، ئۆيگە كىرىپ كەلگەن ياش، كېلىشكەن ۋە

---

① ۋىلگېلم پىتت — شۇ چاغدا ئەنگلىيىده باش مىنىستىر. — تەر.

چىرايلىق ئەپتسەرنى كۆرۈپ قالدى. پىيىر مېگىشتىن توختىدى. ئۇ بورىس تېخى ئون تۆت ياشلىق بالا چاغلىرىدىلا موسكۋادىن كېتىپ قالغانلىغى ئۈچۈن ئۇنى تامامەن ئەسلەلمەيتتى؛ لېكىن، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئۆزىگە خاس خۇشخۇي قىلىقلىرى بىلەن دەرھال ئۇنىڭ قولىنى تۇتتى-دە، دوستانە تەبەسسۇم قىلدى.

— سىز مېنى ئەسلىيەلمىدىڭىزمۇ؟ — دىدى بورىس، ئالدىرىماستىن، خۇشخۇي تەبەسسۇم بىلەن. — مەن ئانام بىلەن بىرگە گرافنى كۆرگىلى كەلگەن ئىدىم، لېكىن گرافنىڭ تاۋى يوقراق كۆرۈندۇ.

— شۇنداق، تاۋى يوق بولسا كېرەك. كىشىلەر ئۇنىڭغا ئارام بەرمەيۋاتقان ئوخشايدۇ، — دىدى پىيىر بۇ يىگىتنىڭ كىم ئىكەنلىگىنى ئەسلەشكە تىرىشىپ.

بورىس پىيىرنىڭ تونۇيالمايۋاتقانلىغىنى بايقاپ قالدى بولغاي، ئۆزىنى تونۇشتۇرۇشنىڭ هاجىتى يوق دەپ هىساپلاپ، قىلچە تارتىنماستىن ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارىدى.

— گراف روستوۋ سىزنى بۇگۈن تاماققا كېلىشكە تەكىلىپ قىلدى، — دىدى ئۇ پىيىرنى خېلى ئۇزاق ۋاقىت توختاپ قېلىپ تەشۋىشكە سالغاندىن كېيىن.

— هە...! گراف روستوۋ! — دىدى پىيىر ناهايىتى خوشال بولۇپ. — سىز ئۇنىڭ ئوغلى ئىلىيەمۇ؟ مانا قاراڭ، دەسلەپ سىزنى تونۇماي قاپتىمەن. ئېسىڭىزدىمۇ، بىزنىڭ ۋۇروبيۇ تاغلىرىغا m-me Jacquot (ژاكو خانىم) بىلەن بىرگە چىققىنىمىز...ئۇزۇن زامانلار بولدى.

— سىز خاتالىشىۋاتىسىز، — دىدى بورىس ئالدىرىماي-تېنىمەي،

يۇرەكلىك ھالدا ۋە سەل مەسخىرانە كۈلۈپ قويۇپ. — مەن بورىس، كىنەز ئايدىم ئاننا مىخايلوۋنا دروبېتسكايانىڭ ئوغلى. روستوۋلارنىڭ دادىسى ئىلىيە، ئوغلى بولسا نىكولاي. مەن ژاكوخانىم دېگەننىڭ زادىلا بىلمەيمەن.

پىيېر خۇددى پاشا ياكى ھەرنىڭ ئۆزىدىن قوغلىماقچى بولغاندەك، بېشى ۋە قولىنى سىلكىپ قويدى.

— ھە، بۇنى قارا! ھەممىسىنى كاللاماشا قىلىۋېتىپتىمەنغۇ. موسكۋادا بىزنىڭ شۇنچە كۆپ ئۇرۇق-تۇققانلىرىمىز بار كى! دېمەك، سىز بورىس ئىكەنسىز-دە، ھە... مانا، بىز سىز بىلەن ئەمدى ئۇقۇشۇۋالـ دۇق. بۇلونغا قىلىنىدىغان سەپەر توغرىسىدا سىز قانداق ئويلايسىز؟ ئەگەر ناپالېون قانالدىن ئۆتىدىغانلا بولسا، ئىنگىلىزلەر تەس كۈنگە قالىدۇ. مەن ئويلايمەنكى، سەپەر ناھايىتى ئۇتۇقلۇق بولىدۇ. ئەمما، ۋىللىنېف① ئىشىنى بۇزۇپ قويمىسىلا!

بورىس بۇلونغا قىلىنىدىغان سەپەر توغرىسىدا ھېچنىمىنى بىلمەيتتى، ئۇ گېزىتلەرنى كۆرمىگەن ئىدى ۋە ۋىللىنېف توغرىسىدا بىرنېچچى قېتىم ئاڭلىشى ئىدى.

— بىزنىڭ بۇ يەردە، موسكۋادا، سىياسەتكە قارىغاندا زىيادە تەلەر ۋە پىتنە-ئۆسەك سۆزلەرگە كۆڭۈل بۆلىمىز، — دېدى بورىس، ئۆزىگە خاس بېپەرۋالىق ۋە مەسخىرە ئاھاڭى بىلەن. — بۇ گەپلەردىن زادىلا خەۋىرىم يوق، ئويلىغىنىمۇ يوق. موسكۋا ھەممىدىن كۆپرەك پىتنە-ئۆسەك سۆزلەر بىلەن بەنت، — دېدى ئۇ سۆزىنى داۋام قىلىپ، — ھازىر ئۇلار سىز ۋە گراف توغرىسىدا

---

① ۋىللىنېف (Willnef) — ناپالېوننىڭ گېنېرالىلىرىدىن بىرى. — تەرـ.

سۆز ـ چۆچەك قىلىشىپ يۈردۇ.

پىپىر، خۇددى سۆھبەتدىشى، دىگەندەك دەۋېتىپ، كېيىن پۇشمان قىلىدىغان بىرەر سۆزنى ئاغزىدىن چىقىرىپ تاشلىشىدىن تەشۋىشلەنگەندەك، مۇلايىم تەبەسسۇم قىلىپ قويدى. لېكىن بورىس ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارىغان پېتى ئېنىق، روشەن ۋە سوغاق بىر تەرىزدە سۆزلەيتتى.

ــ موسكۋادا غەيۋەت ـ شىكايەتتىن باشقا ھېچقانداق ئىش يوق، ــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى بورىس. ــ ھازىر ھەممە ئادەمنىڭ ئەس ـ يادى گرافنىڭ مال ـ مۈلۈك دۇنيالىرى كىمنىڭ قولىدا قالىدىغانلىغىدا، ھالبۇكى، گراف ھەممىزدىن كۆپرەك ئۆمۈر سۈرۈشى مۇمكىن، مەن بۇنى چىن كۆڭلۈمدىن تىلەيمەن...

ــ شۇنداق، ناھايىتى ئېغىر ئەھۋال، ــ دىدى پىپىر سۆز ئارد ـ لاپ، ــ ناھايىتى ئېغىر ئەھۋال، ــ پىپىر بۇ ياش ئەپتىسەرنىڭ ئۆزىنى ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويىدىغان بىرەر سۆزنى ئويلانمايلا ئاغزىدىن چىقىرىپ قويۇشىدىن يەنىلا قورقاتتى.

ــ سىز، ئېھتىمال، ــ دىدى بورىس، سەل قىزىرىپ، ئەمما ئاۋازى ۋە قىياپىتىنى ئۆزگەرتمەي تۇرۇپ، ــ سىز، ئېھتىمال، ھەممە كىشى بۇ دۆلەتمەن گرافنىڭ قولىدىن قانداقتۇ بىرەر نەرسىنى ئېلىشنى ئويلايدىكەن دەپ ھېس قىلارسىز.

"مانا، دىمىدىمۇ" ــ دىدى پىپىر ئىچىدە.

ــ ئۇقۇشۇلماسلىقلار بولمىسۇن ئۈچۈن، مەن سىزگە بولۇپمۇ شۇنى ئېيتىپ قويايكى، ئەگەر سىز مېنى ياكى ئانامنى شۇنداق كىشىلەر دەپ قارىسىڭىز، سىز تامامەن خاتا قىلغان بولىسىز. بىز كەمبەغەلمىز ـ يۇ، لېكىن مەن ھېچبولمىغاندا ئۆزەم ھەققىدە ئېيتىپ

قوياي: سىزنىڭ دادىڭىز باي بولغانلىقتىنمۇ، مەن ئۆزەمنى ئۇنىڭ ئۇرۇق-تۇققىنى ئەمەس دەپ ئېيتمەن ۋە مەيلى مەن ياكى ئانام بولسۇن، ئۇنىڭدىن ھېچقاچان بىرەر نەرسە تاما قىلمايمىز ۋە بەرگەن تەقدىردىمۇ ئالمايمىز.

پىيىر ئۇنىڭ سۆزىگە خېلى ۋاقىت چۈشەنمەي تۇردى، ئەما چۈشەنگەندىن كېيىن دىۋانداق سەكرەپ تۇردى-دە، ئۆزىگە خاس چاققانلىغى ۋە كېلەڭسىزلىگى بىلەن بورسنىڭ جەينىگىنىڭ تۆۋىنىدىن تۇتۇپ ۋە بورسقا قارىغاندا تېخىمۇ قىزىرىپ، نومۇس ۋە ئەلەم ئارىلاش تۇيغۇسى بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى:

— مانا، قاراڭ، بۇ غەلىتە گەپنى! ئەجىبا، سىزنىڭ ئويلىشىڭىز-چە مەن، ... كىم مۇشۇنداق ئويلايدىكەن ... مەن ناھايىتى ئوبدان بىلىمەنكى. ...

لېكىن، بورىس ئۇنىڭ گېپىنى يەنە بۆلۈۋەتتى:

— مەن ناھايىتى خۇرسەنمەن، ھەممە گېپىمنى دەپ بولدۇم. ئېھتىمال، گېپىم سىزگە ئانچە ياقمىغان بولۇشى مۇمكىن، مېنى كەچۈرۈڭ، — دىدى بورىس پىيىرغا تەسەللى بېرىپ، ھالبۇكى پىيىر ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشى كېرەك ئىدى، — بىراق، شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، مەن سىزنى رەنجىتمىدىم. مەن ئەزەلدىنلا مۇشۇنداق تۇپ-تۇزلا، نىمە بولسا دەۋېرىمەن ...خوش، روستوۋلارغا نىمە دەي؟ تاماققا بارامسىز؟

بورىس، ئېغىر مەجبۇرىيەتنىڭ بويىدىن ساقىت قىلىپ، ئۆزىنى ئوڭايسىز ئەھۋالدىن قۇتقۇزغان بولسا كېرەك، سۆھبەتدىشىنى شۇ ئەھۋالغا قالدۇرغاندىن كېيىن، يەنە باشقىدىنلا ئېچىلىپ كەتتى.

— ياق، قۇلاق سېلىڭ، — دىدى پىيىر ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، —

سىز ئاجايىپ ئادەم ئىكەنسىز. سىزنىڭ ھازىر دىگەنلىرىڭىز ناھايىتى ياخشى گەپ، ناھايىتى ياخشى. دېمەك، سىز مېنى ئۇقمايدىكەنسىز. بىزنىڭ كۆرۈشمىگىنىمىزگە ئۇزۇن زامانلار بولدى...تېخى بالا چاغ-لىرىمىز ئىدى. ...سىز مېنى ئاللىكىم دەپ ئويلارسىز...مەن سىزنى چۈشىنىۋاتىمەن، ناھايىتى ئوبدان چۈشىنىۋاتىمەن. مەن سىزنىڭ ئورنىڭىزدا بولسام، مۇنداق گەپلەرنى ئېيتالماس ئىدىم، پېتىنالمايت-تىم، لېكىن ناھايىتى ئوبدان بولدى. سىز بىلەن تونۇشۇپ قالغانلى-غىم ئۈچۈن خوشالمەن. ئەجىبا، — دەپ قوشۇپ قويدى سەل توخ-تاپ ۋە كۈلۈمسىرەپ، — سىز مېنى نېمە دەپ ئويلىدىڭىز! — دەپ كۈلۈپ كەتتى، — مەيلى، ئۇ قانچىلىك ئىش؟ سىز بىلەن تېخىمۇ ئوبدان تونۇشۇپ قالىمىز. مەرھەمەت. — ئۇ بورىسنىڭ قولىنى سىق-تى. — سىز بىلەمسىز، مەن گىرافنىڭ ئالدىغا بىر قېتىممۇ كىرگىنىم يوق. ئۇ مېنى چاقىرتىپمۇ باقمىدى. ...ئۇ ياخشى ئادەم ئىدى، ئېچىنىمەن. لېكىن نېمە چارە بار؟

— سىز، ناپالېون ئارمىيىسىنى ئۆتكۈزۈپ كېتىشىنىڭ ئامالىنى قىلالايدۇ، دەپ ئىشىنەمسىز، — دەپ كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدى بورىس.

پىيېر بورىسنىڭ گەپنى باشقا تەرەپكە بۇرۇۋاقچى بولغانلىغىنى چۈشەندى-دە، ئۆزىمۇ ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ، بۇلون سەپىرىنىڭ پايدىسى ۋە زىيانلىرىنى چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى.

چاكارلاردىن بىرى بورىسنى كىنەز ئايىمغا چاقىرىپ كەلدى. كىنەز ئايىم كەتمەكچى ئىدى. بورىس بىلەن ئوبدان تونۇشۇۋېلىش ئۈچۈن، پىيېر تاماقتا بىرىشقا ماقۇل بولدى ۋە ئۇنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ، كۆزەينىكىدىن ئۇنىڭ يۈزىگە خۇشخۇي قىياپەتتە قارايتتى...

بورىس كەتكەندىن كېيىن پيېر ئۆيدە خېلى ۋاقىت ئۇياقتىن بۇياققا مېڭىپ يۈردى، ئەمدى ئۇ ئۆزىنىڭ قىياسىدىكى دۈشمەنگە خەنجىرىنى سانجىماي، بەلكى ھىلىقى ئەقىللىق، ئىدراكلىق ۋە مۇلايىم ياش يىگىتنى ئويلاپ ئىلجىياتتى.

ياشلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا، خۇسۇسەن تەنھا ھالەتتە تۇرغان چاغلاردا بولىدىغان ئەھۋاللاردەك، پيېر بۇ ياش يىگىتكە نىسبەتەن ئۆزىدە سەۋەپسىز مېھىرنىڭ پەيدا بولغانلىغىنى ھىس قىلدى-دە، ئۇنىڭ بىلەن دوستلىشىشقا قارار قىلدى.

كىنەز ۋاسىلى كىنەز ئايىمنى ئۇزىتىپ قويدى. كىنەز ئايىم قولياغلىغىنى كۆزىگە تۇتتى، ئۇنىڭ يۈزىنى ياش تامچىلىرى قاپلىغان ئىدى.

— بۇ دەھشەت! دەھشەت! — دىدى كىنەز ئايىم. — لېكىن، نىمە كەتسىمۇ مەيلى، ئۆز بۇرچۇمنى ئادا قىلىمەن. كېچىسى يېتىشقا كېلىمەن. گرافنى شۇ ئەھۋالدا تاشلاپ قويۇشقا بولمايدۇ. ھەر بىر مىنۇت قىممەتلىك. كىنەز قىزلىرىنىڭ بۇ ئىشىنى نىمە سەۋەپتىن ئارقىغا سوزۇۋاتقانلىغىنى چۈشىنەلمەيۋاتىمەن. گرافنى ئاخىرەتكە تەييارلاشنىڭ ۋاستىسىنى تېپىشقا خۇدا ياردەم بېرەر! ... Adieu, mon prince, que le bon dieu vous sontienne (خەير، كىنەز، سىزگە خۇدا پانا بولغاي!...)

— Adieu, ma bonne (خەير، ئەزىزىم)، — دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز ۋاسىلى، ئۇنىڭدىن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ.

— ئاھ، گرافنىڭ ئەھۋالى شۇنداق ئېغىر ئىكەنكى، ھىچكىمنى دىگۈدەك تونۇمايدۇ، — دىدى ئانىسى ئوغلىغا، ئانا-بالا ئىككىيلەن ھارۋىغا چىقىۋاتقاندا.

— مەن چۈشەنمەيۋاتىمەن، ئانا، ئۇنىڭ پيېرغا بولغان مۇناسىۋىتى قانداق؟ — دەپ سورىدى بورىس.

— ھەممىسى ۋەسىيەتنامىدىن مەلۇم بولىدۇ، ئوغلۇم، بىزنىڭ تەقدىرىمىزمۇ شۇنىڭغا باغلىق ...

— ئەمما، سىز نىمە ئۈچۈن گراق بىزگە بىرەر نەرسىلىرىنى قالدۇرىدۇ، دەپ ئويلايسىز؟

— ئاھ، دوستۇم! ئۇ شۇنچە باي، بىز شۇنچە كەمبەغەل تۇرساق!

— ياق، بۇ سەۋەپ يېتەرلىك ئەمەس، ئانا...

— ۋاي خۇدايىمەي! خۇدايىمەي! گرافنىڭ ئەھۋالى شۇنداق يامانكى! — دەپ ۋاقىرىدى ئانىسى.

14

ئاد مىخايلوۋنا ئوغلى بىلەن ھارۋىدا ئولتۇرۇپ گراف كرىل ۋلادىمىروۋىچ بېزئۇخوۋنىڭكىگە كەتكەندىن كېيىن، گراف ئايىم روستوۋا قولياغلىغىنى كۆزىگە تۇتۇپ ئۆزى يالغۇز خېلى ۋاقىت ئولتۇردى. ئۇ ئاخىر قوڭغۇراقنى جىرىڭلاتتى.

— سىزگە نىمە بولدى، ئەزىزىم، — دىدى ئۇ ئاچچىقلىنىپ، بىرقانچە مىنۇت كۈتۈشكە مەجبۇر قىلغان مالاي قىزغا. — ئىشلىگىڭىز يوقمۇ، نىمە؟ ئۇنداق بولسا مەن سىزگە باشقا جايدىن خىزمەت تېپىپ بېرەي.

گراف ئايىم ئۆز دوستىنىڭ غەم-قايغۇسى ۋە خورلۇق كەلتۈردىغان كەمبەغەللىگىدىن كۆڭلى پەرىشان بولغان ئىدى، شۇ سەۋەپ-

تىن كەيپىيانى ياخشى ئەمەس ئىدى، بۇ ئەھۋال ئۇنىڭ دائىم مالاي قىزىنى "ئەزىزىم"، "سىز" دەپ ئاتاشلىرىدا ئىپادىلىنەتتى.

— مەن ئەيىپلىك، — دىدى مالاي قىز.

— گرافنى ئالدىمغا چاقىرىڭ.

گراف ھەر ۋاقىتتىكىدەك بىرئاز ئەيىپلىك قىياپەتتە لەپەڭلەپ خوتۇننىڭ ئالدىغا كەلدى.

— خوش، ئەزىزىم ئايىمىم! قانداق ئوبدان saute au madére (قورۇلغان چىل قۇش گۆشى ۋە مادېرى ھارىغى) تەييارلانغان، تېتىپ كۆردۇم؛ مەن تاراسكا①غا مىڭ سومنى بىكارغا بەرگەن ئەمەسمەن. ئەرزىيدۇ!

ئۇ قوللىرىنى، خۇددى ياش ئادەمدەك تىزىغا قويۇپ ۋە ئاق چاچلىرىنى دىگگايتىپ، خوتۇننىڭ يېنىدا ئولتۇردى.

— نىمە تاپشۇرۇغىڭىز بار، ئايىمىم؟

— گەپ شۇكى، دوستۇم، ... بۇ يېرىگە نىمە تېگىپتۇ، — دىدى گراف ئايىم ئۇنىڭ جىلىتكىسىنى كۆرسىتىپ. — قورۇلغان قۇش گۆشى، شۇنداقتۇ، — دەپ قوشۇپ قويىدى كۇلۇپ تۇرۇپ. — گەپ شۇكى، گراف، ماڭا پۇل كېرەك.

ئۇنىڭ چىرايىدا غەمكىنلىك پەيدا بولدى.

---

① تاراس — ئاشپەز ئۆي قۇلى، ئۆي قۇللىرى ئادەتتە يەر بىلەن قوشۇپ سېتىلاتتى، لېكىن ئۇگىتىلگەن ئۆي قۇللىرى بەزىدە ئايرىم ھالدا سېتىلاتتى. تاراس، ئېھتىمال، ئىنگلىزلەر كۇلۇبىدا چەتئەللىك ئۇستىدىن ئاشپەزلىكنى ئۇگەنگەن بولسا كېرەك. ئەينى زاماندا مىڭ سومغا سەككىز ياكى ئون يانچىنى سېتىۋالغىلى بولاتتى. — تەرـ.

ـــ مانا، ئايىمىسم!... ـــ گراف ئالدىراپ يانچۇغىنى كولاشقا باشلىدى.

ـــ ماڭا خېلى كۆپ كېرەك، گراف، ماڭا بەش يۈز سوم كېرەك. ـــ ئۇ ئۆزىنىڭ بىددىس ياغلىغىنى چىقىرىپ، ئېرىنىڭ جىلىتىكىسىنى ئېرتتى.

ـــ هازىر، هازىر. هەي، كىم بار؟ ـــ ئۇ پەقەت چاقىرىلغۇچىلار چاقىرغان ئاۋازنى ئاڭلاش بىلەن تەڭلا ئۇچقاندەك قېشىمىزغا يېيتىپ كېلىدۇ، دەپ ئىشىنىدىغان كىشىلەرگە ئوخشاش ۋاقىرىدى. ـــ مىتىنكا كىنى قېشىمغا ئەۋەت!

مىتىنكا يېنىك قەدەم بىلەن ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۇ ئاقسۆڭەكلەر ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، گرافنىڭ ئۆيىدە تەربىيىلىنىپ ئۆسكەن ۋە ئۇ چاغلاردا گراف ئائىلىسىنىڭ هەممە ئىشلىرىنى باشقۇراتتى.

ـــ مۇنداق ئىش، ئەزىزىم، ـــ دېدى گراف، كىرىپ كەلگەن ئەدەپلىك ياش يىگىتكە قاراپ. ـــ سەن ماڭا... ـــ ئۇ ئويلىنىپ قالدى، ـــ شۇنداق، سەن ماڭا يەتتە يۈز سوم ئەپكېلىپ بەر، بولامدۇ! بىراق، دىققەت قىل، هەرگىز يەنە ئالدىنقى بىر قېتىمدىكىدەك يىرتىلىپ ۋە كىرلىشىپ كەتكەن پۇلنى ئەپكەلمە، پاكىزلىرىنى ئەپكەل، گراف ئايىمغا.

ـــ شۇنداق، مىتىنكا، پاكىزىنى ئەپكېلىك، ـــ دېدى گراف ئايىم، غەمكىنلىك بىلەن ئۇھ تارتىپ.

ـــ قايسى چاغدا ئەپكەلسەم بولىدىكىن، تەقسىر، ـــ دېدى مىتىنكا. ـــ مەلۇملىشىمنى مەزۇر كۆرسىلە...، بىراق، بىئارام بولمىغايلا، ـــ دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ؛ گرافنىڭ ئېغىر ۋە تېز-تېز دەم

ئېلىۋاتقانلىغىنى، بۇ ئەھۋال ئۇنىڭ ھەمىشە غەزەپلىنىشكە باشلىغانلىقىنىڭ ئالامىتى ئىكەنلىگىنى سېزىپ قالدى. — مەن ئېسىمدىن چىقىرىپ قويۇپتىمەن ... ھازىرلا ئېلىپ كېلەمدىم؟

— ھە، دەرھال ئېلىپ كەل. مانا، گراف ئايىمغا بەر.

— بىزنىڭ مىتىنكا بىر ئالتۇن-دە، — دەپ قوشۇپ قويدى گراف، بۇ ياش ئادەم چىقىپ كەتكەندىن كېيىن كۈلۈپ تۇرۇپ. — قىلالمايمەن دەيدىغىنى يوق. مەن ئۆزەم يوق دېگەن گەپلەرگە چىداپ تۇرالمايمەن، ھەممىنى قىلغىلى بولىدۇ.

— شۇنداق، پۇل، گراف، پۇل، پۇل دېگەن نەرسە ئادەمنى دۇنيادا قانداق قايغۇلارغا سالمايدۇ، دىدى گراف ئايىم. — مۇشۇنچىلىك پۇل ماڭا ناھايىتى زۆرۈر.

— سىز گراف ئايىمسىم، پۇلنى توپىدەك سورۇشتا داڭ چىقارغان ئادەمسىز، — دىدى گراف ۋە خوتۇنىنىڭ قولىغا سۆيۈپ قويۇپ يەنە ئۆزىنىڭ كۈتۈپخانىسىغا كەتتى.

ئانا مىخايلوۋنا بېزئۇخوۋلارنىڭكىدىن قايتىپ كەلگەندە، پاكىز پۇل گراف ئايىمنىڭ كىچىك شىرەسىدە قولياغلىغى بىلەن يېپىقلىق تۇراتتى، ئانا مىخايلوۋنامۇ گراف ئايىمنىڭ قانداقتۇ بىر ئىش بىلەن بىسەرەمجان بولۇپ قالغانلىغىنى سېزىپ قالدى.

— ھە، نېمە بولدى، سۆيۈملۈگۈم، — دىدى گراف ئايىم.

— ھە...ي! ئۇنىڭ ئەھۋالى ناھايىتى خەۋپلىك! ئۇنى تونۇغىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ كېسىلى ناھايىتى ئېغىر، ناھايىتى ئېغىر: مەن ئۇ يەردە پەقەت مىنۇتچە تۇردۇم ۋە بىر ئېغىز سۆزمۇ قىلمىدىم ...

— Anette، خۇدا ھەققى، يوق دېمە، — دىدى بىردىنلا گراف

ئايىم، يۇزى شۇنداق قىزىرىپ كەتتىكى، ياغلىغىدىن پۇلنى چىقىرىۋاتقاندا ئۇنىڭ قېرىلىق يەتكەن، ياداڭغۇ ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغان چىرايى غەلىتە بولۇپ كەتتى.

ئاننا مىخايلوۋنا نېمە ئىش ئىكەنلىگىنى دەرھال چۈشىنىۋالدى ۋە مۇۋاپىق پەيتتە گراف ئايىمنى قۇچاقلىۋېلىش ئۈچۈن ئېگىلىشكە باشلىدى.

ـــ مانا، مېنىڭدىن بورىسقا كىيىم ـ كېچەك تىككۈزۈش ئۈچۈن ...

ئاننا مىخايلوۋنا ئۇنى قۇچاقلاپ يىغلاشقا باشلىدى. گراف ئايىممۇ يىغلاپ كەتتى. ئۇلار جانجان دوست بولغانلىغى ئۈچۈن يىغلايتتى؛ بىر بىرىدىن ھىچنەرسىنى ئايمايدىغانلىغى ئۈچۈن يىغلايتتى؛ ياش چاغلىرىدىكى بۇ دوستلار پۇلدەك پەسكەش نەرسە بىلەن بەخت بولغانلىغى ئۈچۈن يىغلايتتى؛ ئۆزلىرىنىڭ ياشلىق باھارىنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىگى ئۈچۈن يىغلايتتى...بىراق، ئۇلارنىڭ يىغىسى يېقىملىق ئىدى....

15

گراف ئايىم روستوۋا ئۆز قىزلىرى ۋە خېلى كۆپ مېھمانلار بىلەن مېھمان ئۆيىدە ئولتۇراتتى. گراف ئەر مېھمانلارنى كۇتۇپخانىسىغا باشلاپ كىرىپ، ئۇلارغا ئۆزىنىڭ قەدىرلەپ يىغىپ كەلگەن تۇرك مۇشتەكلىرىنى كۆرسەتتى. ئۇ دائىم تاشقىرىغا چىقىپ: "تېخى كەلمىدىمۇ؟ " دەپ سوراپ تۇراتتى. ئۇلار ماريىيە دىمىترىيېۋنا ئاخىرىسىموۋانى كۇتۇپ تۇراتتى، بۇ ئايال يۇقۇرى تەبىقىلەر دائىرىسىدە le terrible dragon (دەھشەتلىك ئەجدىھا) دېگەن

لەقەم بىلەن مەشھۇر ئىدى، ئۇنىڭ مۇندىق نام چىقىرىشى بايلىغىدىن ۋە ئورنىدىن بولماي، بەلكى ئەقىل-ئىدرىكىنىڭ توغرىلىغىدىن، مۇئامىلىسىنىڭ ئوچۇق-ئاشكارىلىغى ۋە ساددىلىغىدىن ئىدى. ماريە دىمىترىيېۋنانى پادىشا خانىدانى بىلەتتى، پۈتۈن موسكۋا بىلەن پۈتۈن پېتىربۇرگدىمۇ داڭلىق ئىدى، ھەر ئىككى شەھەر ئۇنىڭغا ھەيران بولۇپ، ئارقىسىدا ئۇنىڭ قوپاللىقلىرىنى مەسخىرە قىلاتتى، قىزىق ئىشلىرى توغرىسىدا سۆز-چۆچەك قىلىشاتتى؛ ئەمما ھەممەيلەن يەنە ئۇنى مۇستەسناسىز ھۆرمەتلەيتتى ۋە ئۇنىڭدىن قورقاتتى.

ئۇلار گرافنىڭ تاماكا ئىسىغا لىق تولغان كۇتۇپخانىسىدا خىتاپنامىدە ئېلان قىلىنغان ئۇرۇش ۋە ئەسكەر ئېلىش مەسىلىسى توغرىسىدا پاراڭلىشىۋاتاتتى. خىتاپنامىنى ھېچكىم ئوقۇمىغان ئىدى، ئەمما ھەممەيلەن خىتاپنامىنىڭ ئېلان قىلىنغانلىغىنى بىلگەن ئىدى. گراف تاماكا چېكىپ ۋە پاراڭلىشىپ ئولتۇرغان ئىككى مېھمان ئوتتۇرىسىدىكى دىۋاندا ئولتۇراتتى. گراف تاماكا چەكمەيتتى، سۆز قىلمايتتى، ئەمما بېشىنى بىردەم ئۇ ياققا، بىردەم بۇ ياققا قىسايتىپ، تاماكا چېكىشۋاتقان بۇ ئىككى كىشىگە ناھايىتى روشەن قىزىقارلىق كەيپىياتى بىلەن قارايتتى، ئۆزى گەپكە سېلىپ قويغان يېنىدىكى ئىككى مېھمانىنىڭ گېپىگە قۇلاق سالاتتى.

سۆھبەتلىشىۋاتقانلارنىڭ بىرسى ساقال-بۇرۇتلىرى پاكىز قىرىلىغان، ئېقىش چىراي گىزاڭدان ئەمەلدار بولۇپ، يادائىغۇ يۈزىگە قورۇق كىرىپ قېرىلىق يەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ياشلاردەك خېلى ھەۋەس بىلەن كىينىگەن ئىدى؛ ئۇ خۇددى مۇشۇ ئائىلىنىڭ كىشىسىدەك، دىۋاندا ئىككى پۇتىنى مىنگەشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ، كەھرىۋا مۇشتىگىنى لېۋىنىڭ بىر بۇرجىگىدىن ئاغزىغا ئېچكىردەك كىرگۈ-

زۈپ، ئۈزۈپ-ئۈزۈپ تاماكا ئىسىنى ئىچىگە تارتاتتى ۋە كۆزلىرىنى يۇمۇپ چىمىلدىتىپ قوياتتى. ئۇ قېرى بويتاق شىنشىن بولۇپ، گراف ئايىمنىڭ تاغىسى ئىدى ۋە موسكۋا مېھمانخانىلىرىدا تىلى زەھەر ئادەم دەپ نام چىقارغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ،سۆھبەتدىشى بىلەن تەڭ كۆرگەندەك گەپلىشىپ ئولتۇراتتى. ئىككىنچىسى ياشقىنا،قىزىل يۈزلۈك، ئازادە كىيىنگەن، كىيىمىنىڭ تۈگمىلىرى ئىتىلگەن، چاچلىرى ياخشىلاپ تارالغان گۋاردىيە ئەپىتسەرى بولۇپ، كەھرىۋا مۇشتىگىنى چىشلىگەن ھالدا قىپ-قىزىل لېۋى بىلەن تۈتۈنىنى ئاستا تارتاتتى ۋە چىرايلىق ئاغزىدىن ھالقا-ھالقا شەكلىدە چىقىراتتى. بۇ ئادەم ھېلىقى سېمونوۋسكى پولكىنىڭ ئەپىتسەرى پوروچىك بېرگ بولۇپ، ئۇ بورىس بىلەن بىللە پولكقا بارغان ۋە ناتاشا ئۇنى گراف ئايىمنىڭ چوڭ قىزى ۋىرانىڭ "يىگىتى" دەپ، ۋىرانى مەسخىرە قىلغان بېرگ دىگەن كىشى شۇ ئىدى. گراف ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئولتۇرۇپ دىققەت بىلەن قۇلاق سالاتتى. گرافقا ئەڭ خوش ياقىدىغان مەشغۇلاتلارنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان بوستون ناملىق قارتا ئويۇنىنى ھىساپقا ئالمىغاندا، كىشىلەرنىڭ گېپىگە، بولۇپمۇ ئۆزى بىر بىرىگە گىژ-گىژلەپ قويغان ئىككى سۆھبەتداشنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىپ ئولتۇرۇشى ئىدى.

— خوش، ئاقساقال، mon trés honorable (ھۆرمەتكە سازاۋەر) ئالفونې كارلىچ، — دىدى شىنىشىن مەسخىرە قىلىپ ۋە ئەڭ ئاددى روس خەلق تىلىدىكى ئىبارىلەرنى ئەڭ نەپىس فرانسۇز تىلىنىڭ جۈملىلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ (ئۇنىڭ گەپ قىلىش خۇسۇسىيەتلىرى مانا شۇنداق ئىدى). vous comptez vous faire des rentes surl'etat (ھۆكۈمەتتىن كىرىم ئېلىشنى

خالامسز)؛ روتىدىن مائاش ئېلىشنى خالامسز؟

ــ ياق، پېتر نىكولايېۋىچ، مەن پەقەت شۇنى كۆرسەتمەكچى مەنكى، ئاتلىقلاردا پايدا ــ مەنپەئەت پىيادىلەردىكىگە قارىغاندا ناھايىتى ئاز. مانا، ئەمدى سىز مېنىڭ ئەھۋالىمنى ئويلاپ كۆرۈڭ، پېتر نىكولايېۋىچ.

بېرگ ھەمىشە ناھايىتى ئېنىق، تىپ ــ تىنچ ۋە ئەدەپ بىلەن سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرى ھەمىشە پەقەت ئۆزىگە ئالاقىدار بولاتتى؛ ئۆزى بىلەن بىۋاستە ئالاقىسى بولمىغان بىرەر مەسىلە توغرىسىدا سۆز بولۇۋاتقاندا، ئۇ سۆز قىلماستىن جىم تۇراتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ھەتتا بىرقانچە سائەتكىچە، ئۆزىمۇ قىلچە تارتىنماي، باشقىلاردىمۇ قىلچىلىك ئەنسىزلىك پەيدا قىلماي، لام ــ مىم دېمەستىن جىم تۇراتتى، لېكىن پاراڭ شەخسەن ئۇنىڭغا ئالاقىدار بولغان ھامان، ئۇ روشەن مەنۇنىيەتلىك تۇيغۇسى بىلەن تەپسىلى سۆزلەپ كېتەتتى.

ــ ئويلاپ بېقىڭچۇ مېنىڭ ئەھۋالىمنى، پېتر نىكولايېۋىچ: ئەگەر مەن ئاتلىقلاردا بولغان بولسام، ھەتتا دەرىجەم پورۇچىك بولسىمۇ يىلنىڭ ھەر بىر چارىگىدە ئىككى يۈز سومدىن ئوشۇق ئالمىغان بولاتتىم؛ ئەمما مەن ھازىر ئىككى يۈز ئوتتۇز سوم ئېلىۋاتىمەن، ــ دېدى خوشال، يېقىملىق كۈلۈمسىرەش قىياپىتى بىلەن شىنشىن ۋە گرافقا قاراپ، گويا كى ئۇنىڭ ئوتۇغى ھەمىشە باشقا ھەممە كىشىلەرنىڭ ئاساسىي ئۇممىت ــ ئارزۇسى بولىدىغاندەك ھىس قىلىپ.

ــ ئۇندىن تاشقىرى، پېتر نىكولايېۋىچ گۇاردىيېگە يۆتكەلگەندىن كېيىن ئورنۇم تېخىمۇ كۆرۈنەرلىك بولۇپ قالدى، ــ دەپ

سۆزىنى داۋام قىلدى بېرگ، ــ گۋاردىيىچى پىيادە ئەسكەردە بوش ئورۇن دائىم چىقىپ تۇرىدۇ. خوش، ئويلاپ كۆرۈڭ، ئىككى يۈز ئوتتۇز سوم بىلەن نىمە قىلغىلى بولىدۇ، دەيسىز! مەن بىرئاز ئەپقالىمەن، يەنە دادامغا ئەۋەتىمەن، ــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ئۇ ئاغزىدىن ئىسنى يۆگەپ چىقىرىپ.

— La balance y est (كىردىم-چىقىم بالانس ...) comme dit le proverbe (نېمىس پىتنىڭ ئۈچىيىدىنمۇ ياغ تارتىۋېلىشنى بىلىدۇ)، دىگەن ماقال بار، ــ دىدى شىنشىن، مۇشتىگىنى ئاغزىنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە يۆتكەپ ۋە گرافقا قاراپ كۆزىنى قىسىپ قويۇپ.

گراف قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. باشقا مېھمانلارمۇ شىنشىننىڭ سۆزلەۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ، يېقىن كېلىپ ئاڭلاشقا باشلىدى. بېرگ كىشىلەرنىڭ يۈزىدىكى مەسخىرانە تەبەسسۇمنىمۇ، بىپەرۋالىقنىمۇ بايقىماستىن، گۋاردىيىگە يۆتكىلىش بىلەن ئۆز كورپۇسىدىكى يولداشلىرىدىن چوڭراق مەرتىۋىگە ئېرىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغانلىغىنى، ئۇرۇش ۋاقتىدا روتا كوماندىرى ھالاك بولۇش مۈمكىنلىگى ۋە ئۇ چاغدا، ئۆزى روتىدا مەنسەپ جەھەتىدىن چوڭ بولۇپ قالغاندىن كېيىن، ئاسانلا روتا كوماندىرى بولۇۋېلىش مۈمكىنلىگى، پولكتا ئۇنى ھەممە ئادەم ياخشى كۆرۈشى، ئاتىسى ئۇنىڭدىن مەمنۇن بولۇشى ھەققىدە سۆزلەپ كەتتى. بېرگ بۇ ھەقتە گەپ قىلىپ ئۆزى لەززەتلەنگەندەك قىلاتتى-يۇ، باشقا كىشىلەرنىڭمۇ ئارزۇ-ھەۋەسلىرى بارلىغىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەندەك كۆرۈنەتتى. لېكىن ئۇ شۇنداق يېقىملىق ۋەزمىنلىك بىلەن گەپ قىلاتتى ۋە بۇ ياش يىگىتنىڭ ساددا مەنمەنچىلىگى شۇ قەدەر روشەن كۆرۈنۈپ

تۇراتتىكى، ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىپ ئولتۇرغانلار ھەمچنەرسە دېيەلمەيتتى.

ــ ھە، ئاقساقال، سىز نەگە بارسىڭىزمۇ ــ پىيادە ۋە ئاتلىقلار قىسمىغا بارسىڭىزمۇ ــ ھەممىلا يەردە ئامىتىڭىز كېلىدۇ، بۇنى مەن سىزگە ئالدىن ئېيتىپ قويايى، ــ دېدى شىنسىن ئۇنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويۇپ ۋە دىۋاندىن پۈتىنى پەسكە چۈشۈرۈپ.

بېرگ خوشال بولۇپ كۈلۈپ كەتتى. گراف مېھمانلارنى باشلاپ مېھمانخانىغا چىقىپ كەتتى.

* * *

شۇنداق بىر پەيت ئىدىكى، زىياپەتكە مەخسۇس ئېيتىلغان مېھمانلار داستىخانغا تەكلىپ قىلىشنى كۈتۈپ ئۇزۇن پاراڭغا چۈشۈپ كەتمەيتتى، ئەمما شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇياق ـ بۇياقتا مېڭىشىپ ۋە ئاندا ـ ساندا پاراڭلىشىپ قويۇشنى، بۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ تاماقتا ئولتۇرۇشقا ئانچە ئالدىراپ كەتمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشنى ئۈرۈر دەپ ھىساپلايتتى. ئەر ـ ئايال ساھىپخانلار ئىشىككە قاراپ ۋە كۆپىنچە بىر بىرىگە كۆز بېقىشىپ قويىاتتى. مېھمانلار بولسا ئۇلارنىڭ بۇ كۆز بېقىشلىرىغا قاراپ، ئۇلارنىڭ بىراۋنى ياكى بىرەر نەرسىنى ــ تېخى يېتىپ كېلەلمىگەن مۇھىم بىر كىشىنى ياكى تېخى تەييار بولمىغان بىرەر خىل تاماقنى كۈتۈۋاتقانلىقىنى بىلىشكە تىرىشاتتى.

پىيىر دەل تاماق ئالدىدىلا يېتىپ كەلدى ـ دە، مېھمان ئۆيىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا ئۆزىگە بىرىنچى قېتىم دۇچ كەلگەن كرېسلودا ھەممەيلەننىڭ ماڭىدىغان يولىنى توساپ ئوڭايسىزلىنىپ ئولتۇردى. گراف ئايىم ئۇنى سۆزلەشكە مەجبۇر قىلغان بولسىمۇ، ئەما ئۇ كۆزەينىگىدىن ئۆزىنىڭ ئەتراپىغا خۇددى قانداقتۇ بىر كىشىنى

ئىزلىگەندەك قاراپ، گراف ئايىمنىڭ سوئاللىرىغا "ھە، ياق" دىگەن-دەك قىسقا سۆزلەر بىلەن جاۋاپ بەردى. ئۇ قىسلىپ قالغان ئىدى ۋە ئۆزى بۇنى سەزمەيتتى. ئۇنىڭ ئېيىق بىلەن ئۆتكۈزگەن ھېلىقى ئىشلىرىنى ئۇقۇۋالغان كۆپ سانلىق مېھمانلار بۇ يوغان، سېمىز، جىمغۇر ئادەمگە قاراپ، كېلەكسىز، تارتىنچاق بۇ ئادەمنىڭ قانداق قىلىپ مىرشابقا شۇنداق چاخچاق قىلىش قولىدىن كەلگەنلىگىنى ئۇقالماي ھەيران بولۇشۇپ قاراپ قالغان ئىدى.

— سىز يېقىندا كەلدىڭىزمۇ؟، — دەپ سوردى ئۇنىڭدىن گراف ئايىم.

— oui, madame (شۇنداق، خانىم)، — دەپ جاۋاپ بەردى پىيېر ئەتراپىغا قاراپ.

— ئېرىڭىز كۆرمىدىڭىزمۇ؟

— Non, madame (ياق، خانىم)، — دىدى-دە، ئورۇنسىز ئىلجىيىپ قويدى.

— سىز پارىژدىن يېقىندا كەلگەن ئوخشايسىز؟ ناھايىتى ئاجايىپ شەھەر بولسا كېرەك-ھە؟

— شۇنداق، ناھايىتى ئاجايىپ.

گراف ئايىم ئانىنا مخايىلوۋنا بىلەن كۆز يېقىشتۇرالدى. ئانىنا مخايىلوۋنا گراف ئايىمنىڭ بۇ ياش ئادەمنى كۇتۇۋېلىشنى ئۆتۈنگەن-لىگىنى چۈشەندى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئانىنا مخايىلوۋنا ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ دادىسى توغرىسىدا سۆزلەشكە باشلىدى؛ لېكىن پىيېر ئۇنىڭغىمۇ خۇددى گراف ئايىمغا ئوخشاش قىسقا سۆزلەر بىلەن جاۋاپ بەردى. باشقا مېھمانلارنىڭ ھەممىسى ئۆزئارا پاراڭ سېلىشىماقتا ئىدى.

— les Razoumovsky... Ça a été charmant... Vous êtes bien bonne... La comtesse Apraskine... (راز ئۇموۋسكىلارنىڭ ئۆيىدىكىلەر... سۆيۈملۈك... گراف ئايىم ئاپراكسىنا...) ــ هەممە تەرەپتىن مۇشۇنداق سۆزلەر ئاڭلاندى. گراف ئايىم ئورنىدىن تۇردى-دە، زالغا كىرىپ كەتتى.

ــ ماريىە دىمىترىيېۋنامۇ؟ ــ ئۇنىڭ ئاۋازى زالدىن ئاڭلاندى.

ــ ئۆزى شۇ، ــ دىدى بۇنىڭغا جاۋابەن يوغان تاۋۇشلۇق بىر خوتۇن ۋە شۇنىڭ ئارقىسىدىنلا ماريىە دىمىترىيېۋنا ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

ئەڭ قېرىلىرىدىن باشقا هەممە قىزلار، هەتتا هەممە خوتۇنلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ماريىە دىمىترىيېۋنا ئىشىكتە توختاپ قالدى، ئۇنىڭ بويى هەم ئىنگىز، هەم چوڭ ئىدى، ئۇ كۇمۇشتەك ئاقارغان بۇدرە چاچلىق ئەللىك ياشلىق بېشىنى ئىنگىز كۆتۈرۈپ مېهمانلارغا قاراپ چىقتى ۋە خۇددى يېڭىنى تۇرمەكچى بولغاندەك، ئۆزىنىڭ كۆينىگىنىڭ كەڭ يەڭلىرىنى ئالدىرىماستىن تۇزەشتۇرگىلى باشلىدى. ماريىە دىمىترىيېۋنا① هەمىشە رۇس تىلىدا سۆزلەيتتى.

ــ تۇغۇلغان كۈنىڭ تويىنى ئۆتكۈزگۈچى ئانا ۋە باللار ساغلام ۋە بەختلىك بولغاي، ــ دىدى ئۇ هەممە تاۋۇشلارنى بېسىپ كېتىدىغان يۇقۇرى تاۋۇش بىلەن. ــ هە، نەس باسقان چال، ــ دىدى ئۇ قولىغا سۆيۈپ قويغان گرافقا قاراپ، ــ موسكۋادا ئىچىڭ تىت-تىت

---

① ماريىە دىمىترىيېۋنا ئاكروسسموۋا خېلى قولىدا بار ئادەم بولۇپ، موسكۋادا ناهايىتى شۆهرەتلىك ئىدى. تولستوي ئۇنىڭ چېركاۋدا قويۇلغان نامى ناتاشانى ئۆزگەرتىپ ماريىە قىلغان. ــ تەرجىمان.

بولۇپ يۈرۈۋاتقان بولساڭ كېرەك؟ ئىتىڭ بىلەن بىللە ئوۋ ئوۋلاپ يۈرىدىغان جايمۇ يوقتۇ؟ قانداق قىلسەن، ئەزىزىم، مانا بۇ چۈجىلەر ئۆسۈپ يېتىشۈپتۇ... — دېدى ئۇ قىزلارنى كۆرسىتىپ، — مەيلى خالا ياكى خالىما، بۇلارغا يىگىت تاپماي ئىلاجىڭ يوق.

— خوش، كازاكىم، نېمە گەپ؟ (ماريە دىمىترىيېۋنا ناتاشانى كازاك دەپ ئاتايتتى)، — دېدى ئۇ ئالدىغا ھېچ تارتىنماستىن خوشال بولۇپ كەلگەن ناتاشانى ئەركىلىتىپ. — زەھەر قىز ئىكەنلىگىنى بىلسەممۇ ياخشى كۆرىمەن-دە.

ئۇ چوڭ قاپچۇغىدىن شەكلى نەشپۈتكە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر جۈپ ياقۇت كۆزلۈك قۇلاق ھالقىسىنى چىقىرىپ، ئۇنى تۇغۇلغان كۈن تۇيىنى ئۆتكۈزگەنلىگى ئۈچۈن ئېچىلىپ — يايراپ قىپ-قىزىل قىزىرىپ كەتكەن ناتاشاغا بەردى-دە، دەرھال ئۇنىڭدىن ئۆرۈلۈپ، پىيېرغا قارىدى.

— ھە، ھە! ياخشى يىگىت! بۇ ياقىقا كەلچۇ، — دېدى ماريە دىمىترىيېۋنا ساختا ئىنچىكە پەس ئاۋازى بىلەن، — بۇ ياققا كەلچۇ، ياخشى يىگىت...

ئۇ قاپىغىنى تۈرۈپ يېڭىنى تېخىمۇ يۇقۇرى تۈرۈپ قويدى.

پىيېر ئۇنىڭغا كۆزەينىگىدىن كۆزلىرىنى مىتىلدىتىپ قاراپ، ئالدىغا كەلدى.

— يېقىنراق كەل، يېقىنراق كەل، ئەزىزىم! قولۇمغا چۈشكەندە ئاتاڭغىمۇ توغرىسىنى ئېيتقان ئىدىم، ساڭىمۇ ئېيتىشىم پەرز.

ماريە دىمىترىيېۋنا جىم بولۇپ قالدى. ھەممە يەنە نېمە بولدىغانلىغىنى كۈتۈپ، ئەمما بۇنىڭ پەقەت كىرىش سۆز ئىكەنلىگىنى، ھىس قىلىپ، جىم بولۇپ قېلىشتى.

ــ ياخشى قىپسەن، گەپ يوق! ياخشى يىگىت! ئاتىسى ئۆلۈم هالىتىده ياتىدۇ ـ يۇ، بۇ بولسا مىرشابنى ئىيىقىنىڭ دۇمبىسىگه تېڭىپ قويۇپ كۆڭۈل ئېچىپ يۈرىدۇ! ئۇيات ئەمەسمۇ، ئەزىزىم، ئۇيات! ئۇندىن كۆره ئۇرۇشقا بارغىنىڭ ياخشىراق!

ماريه دىمىترىيېۋنا پىيېردىن ئۆرۈلۈۋالدى ـ ده، كۈلكىسىنى باسالمايۋاتقان گرافقا قولىنى ئۇزاتتى.

ــ قېنى، تاماق ۋاقتى بولۇپ قالغانده‌ك، چىقساق بۇلار؟ ــ دىدى ماريه دىمىترىيېۋنا.

ئالدىدا گراف ماريه دىمىترىيېۋنا بىلەن بىللە كىردى؛ ئۇنىڭدىن كېيىن گراف ئايىم ئاتلىقلار پولكىنىڭ پولكاۋنىگىنى قولتۇقلاپ كىرىپ كەلدى (ئۇلار پولكاۋنىكنى مۇھىم ئادەم دەپ هىساپلايتتى، چۈنكى نىكولاي ئۇنىڭ بىلەن بىللە پولكنىڭ ئارقىسىدىن يېتىشۋېلىشى كېرەك ئىدى). ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئاننا مىخايىلوۋنا شىنىشىن بىلەن بىللە كىرىپ كەلدى. بېرگ قولىنى ۋېراغا ئۇزاتتى. كۈلۈمسىرەپ تۇرغان ژۇلى كاراگىنا نىكولاي بىلەن بىللە شىرەگه قاراپ ماڭدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن باشقا كىشىلەر جۈپ ـ جۈپى بىلەن پۈتۈن زالدا ئۇزۇن تىزىلىشىپ ماڭدى، ئەڭ ئاخىردا بىر ـ بىرلەپ بالىلار، ئەر ـ ئايال ئوقۇتقۇچىلار مېڭىشتى. خىزمەتكارلار هەركەتكه كېلىشتى، ئورۇندۇقلار تاراقلىدى، زالنىڭ بىر تەرىپىده مۇزىكا سادالىرى ياڭرايتتى، مېهمانلار ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇشتى. گراف ئائىلىسىنىڭ مۇزىكا ئاۋازى توختاپ، پىچاق بىلەن ۋىلكىلارنىڭ جىرىڭلاشلىرى، مېهمانلارنىڭ گۇدۇڭشۇشلىرى، خىزمەتكارلارنىڭ شىپىلداپ ماڭغان قەدەم تاۋۇشلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. شىرەنىڭ بىر ئۇچىدا گراف ئايىم باش بولۇپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ تەرەپته ماريه دىمىترىيېۋنا،

سولدا ئاننا مخايلوۋنا ۋه باشقا مېهمانلار ئولتۇرۇشتى. شەرەنىڭ يەنەبىر ئۇچىدا گراف، سول تەرىپىدە ئاتلىقلار پولكىنىڭ پولكاۋنىگى، ئوڭ تەرەپتە شىنشىن ۋه باشقا ئەر مېهمانلار ئولتۇرۇشتى. ئۇزۇن شەرەنىڭ بىر تەرىپىدە يېشى چوڭراق ياشلار: ۋېرا بىلەن بېرگ، پىيېر بىلەن بورىس بىرگە ئولتۇراتتى؛ يەنە بىر تەرىپىدە بالىلار ۋە ئەر-ئاياال ئوقۇتقۇچىلار ئولتۇراتتى. گراف شىشە بوتۇلكىلار، مۇە-چۈە ئېلىنغان ۋازىلارنىڭ ئارقىسىدىن خوتۇنىغا ۋە ئۇنىڭ هاۋارەڭ لېنىتىلىق ئىگىز بۆكىگە قارايتتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يېنىدىكى مېهمانلىرىنىڭ قەدەهلىرىنى خېلى هەپسىلە قىلىپ تولدۇراتتى، ئۆزىنىمۇ ئۇنتۇپ قالمايتتى، گراف ئايىمۇ خۇددى ئادەتتىكىدەك ئۆزىنىڭ ئۆي خوجايىنى بولغانلىق مەجبۇرىيىتىنى ئۇنتۇپ قالماي، ئاناتاس① ئارقىسىدىن ئېرىگە چوڭقۇر مەنىلىك قاراپ قويياتتى، ئېرىنىڭ چېچى يوق ئايپاڭ بېشى ۋە يۈزى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ قىزىللىغى بىلەن ئاپپاق چاچلاردىن كەسكىن پەرقلەنگەندەك تۇيۇلاتتى. شەرەنىڭ خانىملار ئولتۇرغان بىر ئۇچىدىن ۋەزمىن پاراڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى؛ ئەرلەر ئولتۇرغان ئۇچىدىن بارغانسېرى قاتتىق ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئاتلىقلار پولكى پولكاۋنىكىنىڭ ئاۋازى تېخىمۇ يۇقۇرى ئىدى، ئۇ شۇنچىلىك ئىشتىها بىلەن يەپ ئىچەتتىكى، يۈزى بارغانسېرى قىزىرىپ كەتمەكتە ئىدى، گرافمۇ ئۇنى باشقا مېهمانلار ئۈچۈن ئىبرەت قىلاتتى. بېرگ ئۆزىنىڭ يېقىملىق كۈلۈمسىرەش قىياپىتى بىلەن ۋېراغا: مۇهەببەت بۇ دۇنياغا خاس تۇيغۇ-هېسسىيات بولماستىن، بەلكى ئۇ دۇنياغا

---

① ئاناتاس — بولو (مۇە)

خاس نەرسە دەيتتى. بورىس ئۆزىنىڭ يېڭى ئاغىنىسى پىيېرغا بۇ يەردە هازىر بولغان مېهمانلارنى بىر-بىرلەپ ئېتىنى ئاتاپ كۆرسىتىپ چىقتى ۋە ئۇنىڭ قارىشىدا ئولتۇرغان ناتاشا بىلەن كۆز بېقىشىۋالدى. پىيېر ئاز سۆز قىلاتتى، يېڭى مېهمانلارغا سەپسېلىپ قارايتتى ۋە كۆپ يەيتتى. ئۇ ئىككى خىل شورپىدىن بىرىنى — à la tortue (تاشپاقا شورپىسىنى) تاللىۋالدى — چىل (قۇش) سامىسى، بېلىق گۆشىدىن تارتىپ هەرقانداق قورۇما ۋە هاراقنى قولدىن بەرمەي يىدى ۋە ئىچتى، بۇ ۋىنونى باش خىزمەتكار ياغلىقىغا ئوراپ يېنىدىكى كىشىنىڭ ئارقىسىدىن ئاستا ئۇزىتىپ: "ساپ مادېرا"... "ۋېنگرىيىنىڭ"... ياكى "رېين ۋىنوسى" دەپ بېرەتتى. پىيېرنىڭ تەخسىسى ئالدىدا گرافنىڭ نامى گۈل قىلىپ ئويۇلغان تۆت خرۇستال قەدەھ تۇراتتى، ئۇ شۇلاردىن بىرىنى ئېلىپ تۇتۇپ بەردى-دە، ناهايىتى مەمنۇنىيەت بىلەن ئىچۋەتتى ۋە مېهمانلارغا بارغانسېرى يېقىملىق قاراپ قويۇپ، هوزۇرلىنىپ ئىچەتتى. ئۇنىڭ قارشىدا ئولتۇرغان ناتاشا بورىسقا، خۇددى ئون ئۆچ ياشلىق قىزلار بىرىنچى قېتىم تېخى ئەمدىلا سۆيۈشۈۋېلىشقان ۋە ئۆزلىرى ئاشىق بولۇپ قالغان ئوغۇللارغا قارىغاندەك قاراپ قويياتتى. ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرى بەزىدە پىيېرغا تىكىلەتتى-دە، بۇ قىزىق، تېتىك قىزنىڭ قاراشلىرىدىن كۈلگىسى كېلەتتى، ئەمما نېمە ئۈچۈن شۇنداقلىغىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

نىكولاي سونيەدىن نېردىراق جايدا، ژۇلى كاراگىنانىڭ يېنىدا ئىختىيارسىز كۈلۈمسىرىگەن قىياپەت بىلەن قانداقتۇ سۆزلەرنى قىلىشىپ ئولتۇراتتى. سونيە كۈلۈمسىرىگەن قىياپەتتە ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ كۈندەشلىك قىلىپ ئۆزىنى ئازاپلاۋاتقانلىغى روشەن كۆرۈ-

ئۇپ تۇراتتى: ئۇ بىر تاتىرىپ، بىر قىزىرىپ كېتەتتى ۋە نىكولاي بىلەن ژۇلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇۋاتقان پاراڭلارغا پۈتۈن كۈچى بىلەن قۇلاق سالاتتى. ئوقۇتقۇچى ئايال بولسا گويا كى بالىلارنى رەنجىتىمەكچى بولغان كىشىگە زەربە بېرىشكە تەييارلىنىۋاتقاندەك ئەنسىزلىنىپ دائىم ئەتراپقا قاراپ قوياتتى. نېمىس ئوقۇتقۇچى ئېلىپ كېلىنگەن تاماقلار بىلەن بۇ يەرگە قويۇلغان تۇرلۇك ئىچىملىك ۋە ۋىنولارنى ئۆيگە، گېرمانىيىگە يازدىغان خېتىدە تەرىپلەش ئۈچۈن بۇلارنىڭ نامىلرىنى بىلۈېلىشقا تىرىشاتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن باش خىزمەتكار ۋىنونى ياغلىقىغا ئوراپ يېنىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ كەتكەنلىگىگە ناھايىتى خاپا ئىدى. نېمىس قاپىغىنى تۇردى، شۇ ۋىنوغا زار ئەمەسلىگىنى كۆرسىتىشكە تىرىشاتتى، لېكىن ۋىنو ئۇنىڭغا تەشنالىغىنى قاندۇرۇش، ئاچكۆزلۈك قىلغانلىغىدىن ئەمەس، بەلكى پەقەت نامىنى بىلۈېلىش ئۈچۈنلا كېرەكلىگىنى، ھېچكىم چۈشەنمەگەنلىگىدىن خاپا ئىدى.

16

شەرەنىڭ ئەرلەر ئولتۇرغان تەرىپىدە سۆھبەت بارغانسېرى قىزىۋاتاتتى. پولكاۋنىك ئۇرۇش ئىلان قىلىنغانلىغى توغرىسىدا پېتربۇرگدا خىتاپنامە چىقىرىلغىنى ۋە ئۆزى كۆرگەن بىر نۇسخە سىنىڭ شۇ كۈنى چاپارمەن ئارقىلىق باش قوماندانغا ئەۋەتىپ بېرىلگەنلىگىنى سۆزلەپ بەرمەكتە ئىدى.

— بوناپارت بىلەن ئۇرۇش قىلىشنى بىزگە كىم قويۇپتۇ؟ — Il a déjà rabbattu le caquet à l'Autriche. — دىدى شىنشىن. —

Je crains que cette fois ce ne soit notre tour (ئۇ ئاۋستـرىيىنىڭ غۇرۇرىنى يەرگە ئۇردى، ئەمدى نۆۋەت بىزگە كەلمـگەي دەپ قورقىمەن).

پولكاۋنىك قامەتلىك، ئىگىز بويـلۇق ۋە خۇش پېئىللىق نېـمىس بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆز ۋەزىپىـسىگە سادىـق ھەم ۋەتەنـپەرۋەر ئادەم ئىكەنلىگى روشەن ئىدى.

— كىم قويغانلىغىنى، مۇھتەرەم ئەپەندىم، — دېدى پولـكاۋنىك نېمىسچە ئاھـاڭ بىلەن ("e" ئورنـىدا "ə" ئىشـلىتـىپ)، — بۇنى پادىـشا ئالـلىـرى بىلدۇ. ئۇ خىتاپنامـىدە: روسىيـگە تەھـدىت سېلىۋاتقان خەۋپكە — ئىمپېرىيىنىڭ بىخەتەرلـىگى، شەنى ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىنىڭ مۇقەددەسلىگىگە تەھدىت سېلىـۋاتـقان خەۋپـكە بېپەرۋالىق بىلەن قاراپ تۇرۇش مۇمكىن ئەمەس، دەيدۇ، — دېـدى ئۇ، "ئىتتىپاقداشـلىرى" دېـگەن سۆزگە گـويـاكـى ئىشـىنىڭ پۈتۈن ماھىيىتى مانا شۇنىڭدا دېگەندەك، ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئۆزىگە خاس قۇسۇرسىز ۋە رەسمى خاتىرىسى بىلەن خىتاپنامـىنىڭ كـىرىش سـۆزىـنى تەكـرارلـىدى: "ياۋروپادا مۇستەھكەم ئاساس ئۈستىگە قۇرۇلغان تىنچلىق بەرپا قىلىـش خاھـىشىدىن ئىبارەت بولغان پادىشانىڭ يـگانە ۋە زۆرۈرى مەقـسـىدى ئۇنى قوشۇنىنىڭ بىر قىسمىنى چەتئەلگە سۈرۈشـكە ۋە بۇ مەقـسەتكە يېتىش ئۈچۈن يېڭى تەدبىرلەر كۆرۈشكە ئۇندىدى."

— كىم قويغانلىغىنى ئەمدى بىلدىڭىزمۇ، مۇھتەرەم ئەپەندىم، — دېدى ئۇ نەسىھەت قىلـغان تەرىزدە ۋە ئىستاكاندىـكى ۋىنوسـنى ئىچتى-دە، ماختاشنى كۈتۈپ گرافقا قارىدى.

— Connaissez vous le proverbe (بۇ تەمسىلنى بىلەمسىز):

يېرىمە، يېرىمە، ئۆز ئۆيۈڭدە ئولتۇرۇۋەر، ئۇرچۇغۇڭنى چۆگىلىتە-
ۋەر، — دېدى شىنشىن قوشۇمسىنى تۇرۇپ ۋە كۈلۈپ قويۇپ —
Cela mous convient à merveille (بۇ سۆز بىزگە راسا باپ
كېلىدۇ). سۇۋۇرۇۋۇنى ئالايلى، — ئۇلار ئۇنىمۇ a plate couture
(يەر بىلەن يەكسان قىلىۋەتتى)، ئەمدى بىز سۇۋۇرۇۋۇتەك ئادەم-
لەرنى نەدىن تاپالايمىز؟ Je vous demande unpeu (مەن پەقەت
سىزدىنلا سوراۋاتىمەن)، — ئۇ رۇس تىلىدىن توختىماي فرانسۇز
تىلىغا يۆتكىلىپ سۆزلەيتتى.

— بىز ئەڭ ئاخىرقى بىر تامچە قېنىمىز قالغىچە ئۇرۇش قىلىشىمىز
كېرەك، — دېدى پولكاۋنىك ئۈستەلگە مۇشتلاپ، — بىز ئۆزىمىزنىڭ
پادىشايىمىز ئۈچۈن ئۆلۈشىمىز كېرەك، شۇ چاغدا هەممە ياخشى
بولىدۇ. بىز ئىمكان-قەدەر (ئۇ "ئىمكان قەدەر" دىگەن سۆزنى
ئالاهىدە سوزۇپ سۆزلىدى) ئاز مۇھاكىمە قىلىشىمىز كېرەك، — دەپ
سۆزىنى تۈگەتتى ئۇ يەنە گرافقا قاراپ. — بىز پىشقەدەم ئاتلىقلار-
نىڭ كۆزقارىشىمىز مانا شۇنداق، گەپنى شۇ يەرگىچە قىلاي! سىز
ياش ئاتلىقسىز، قانداق ئويلايسىز؟ — دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ نىكو-
لايغا قاراپ؛ نىكولاي بولسا گەپنىڭ ئۇرۇش توغرىسىدا بولۇۋاتقانلە-
غىنى ئاڭلاپ، ئۆز سۆھبەتدىشىنى بىر تەرەپكە قايرىپ قويىدى-دە،
پولكاۋنىكقا پۈتۈن دىققىتى بىلەن قاراپ گېپىگە قۇلاق سېلىشقا
باشلىدى.

— مەن سىزنىڭ پىكرىڭىزگە تامامەن قوشۇلمەن، — دېدى
نىكولاي بارغانسېرى قىزىپ كېتىپ، گويياكى شۇ مىنۇتتا غايەت زور
بىر خەۋپكە دۇچكەلگەندەك، ناهايىتى چوڭ ئىرادە ۋە قەهرىمانانە
قىياپەت بىلەن تەخسىنى ئوينىتىپ، قەدەملەرنى ئۇ ياق-بۇ ياقىقا

سۇرۇپ قويۇپ، ــ مەن، رۇسلار ئۆلۈش ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى دۇشمەننى يېڭىش ئۇچۇن ئۇرۇشۇشى كېرەك دېگەن پىكىرده مەن، ــ دېدى ئۇ سۆزىنى ئاياقلاشتۇرۇپ؛ ئۇنىڭدىن كېيىن، خۇددى باشقا كىشىلەرگە ئوخشاش، بۇ سۆزلىرىنىڭ مۇشۇ سورۇن ئۇچۇن هەددىدىن زىيادە تەنتەنە ۋە بەك قىزىققانلىق بىلەن ئېيتىلغانلىغىنى سېزىپ قېلىپ ئۆزى ئوڭايسىزلىنىپ قالدى.

ــ C'est bien beau ce que vous venezde dire (ناهايىتى ياخشى! ناهايىتى ياخشى گەپ قىلدىڭىز!) ــ دېدى ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ژۇلى ئۇھ تارتىپ قويۇپ. نىكولاي سۆزلەۋاتقاندا سونيەنىڭ پۇتۇن بەدىنى تىترەپ، قۇلىغى قىزىرىپ كەتتى، كېيىن بۇ قىزىللىق قۇلىغىنىڭ ئارقىسىدىن ئۆتۈپ بوينىغىچە ۋە ئىككى يەلكىسىگە يېيىپ باردى. پىيېر پولكاۋنىكىنىڭ سۆزلىرىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سالاتتى ۋە تەستىقلاش ئالامتى بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ قويياتتى.

ــ مانا بۇ ياخشى گەپ، ــ دېدى ئۇ.

ــ مانا بۇ يىگىت هەقىقى ئاتىلىق ئىكەن، ــ دەپ ۋاقىرىدى پولكاۋنىك يەنە ئۇستەلگە مۇشتلاپ.

ــ نىمە دەپ ۋاقىرىشۋاتىسىلەر؟ ــ دېدى شىرەنىڭ نېرىقى تەرىپىدە ئولتۇرغان ماريە دىمىترىيېۋنا يوغان ئاۋاز بىلەن. ــ نىمىشقا شىرەگە مۇشتلاۋېرىسەن، ــ دېدى ئۇ ئاتىلىققا قاراپ، ــ كىمگە چېچىلىۋاتسەن؟ نىمە، فرانسۇزلار ئالدىمىدا تۇرۇپتۇ دەپ ئويلاۋاتامسەن؟

ــ مەن هەقىقەتنى سۆزلەۋاتسەن، ــ دېدى ئاتىلىق كۈلۈپ تۇرۇپ.

ــ هامان ئۇرۇش توغرىسىدا ـ ده، ــ دەپ ۋاقىرىدى شىرەنىڭ نېرىقى تەرىپىدە ئولتۇرغان گراف. ــ ئوغلۇم ئۇرۇشقا ماڭماقچى، ماريە دىمىترىيېۋنا، ئوغلۇم.

ــ مېنىڭ تۆت ئوغلۇم ئارمىيىدە، ئەمما مەن قايغۇرۇۋاتقىنىم يوققۇ، هەممە ئىش خۇدانىڭ ئىلكىدە: ئەجىلىڭ يەتسە ئىسسىق ئۆيدە يېتىپمۇ ئۆلسەن، ئەجىلىڭ يەتمىگەن بولسا جەڭدىمۇ ئۆلمەيسەن، هەممىسى خۇدانىڭ ئىرادىسىگە باغلىق، ــ دىدى ماريە دىمىترىيېۋنا شىرەنىڭ نېرىقى ئۇچىدىن يوغان ئاۋاز بىلەن.

ــ شۇنداق، شۇنداق.

پاراڭلار يەنە مەركەزلىشىشكە باشلىدى ــ ئايالـلار بىر تەرەپتە، ئەرلەر بىر تەرەپتە ئىدى.

ــ سوراشنى بىلمەيسەن، ــ دىدى ناتاشانىڭ ئۇكىسى، ــ مەن بىلىمەن، سەن سوراشنى بىلمەيسەن.

ــ سورايمەن، ــ دەپ جاۋاپ بەردى ناتاشا.

ئۇنىڭ چىرايى بىردىنلا باتۇرانە ۋە خوشال قەتئى تۇس ئېلىپ ئوتتەك قىزىرىپ كەتتى. ئۇ سەل ئورنىدىن تۇردى ـ ده، ئۆزىنىڭ قارشىسىدا ئولتۇرغان پىيېرنى كۆزقارىشى بىلەن تەكلىپ قىلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئانىسىغا مۇراجىئەت قىلدى:

ــ ئانا! ــ ئۇنىڭ باللارچە ئىنچىكە ئاۋازى هەممەيلەنگە ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ــ هە، نېمە دەيسەن؟ ــ دىدى گراف ئايىم قورقۇپ كېتىپ، بىراق قىزنىڭ چىرايىغا قاراپ بۇنىڭ شوخلۇق ئىكەنلىگىنى بىلدى ـ ده، قولى بىلەن ئۇنىڭغا قاتتىق قول ئىشارىسى قىلىپ، باش چايقىدى.

پاراك توختدى.

ــ ئاپا! قانداق تاتلىق-تۇرمۇشلىرنى يەيسىز؟ ــ دىدى ناتاشا تېخىمۇ ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ.

گىراف ئايىم قوشۇمىسىنى تۇرمۇۋالماقچى بولدى-بۇ، بىراق ئۇنداق قىلالمىدى. ماريە دىمىترىيېۋنا ئوتتۇرا بارمىغىنى چىقىرىپ قورقۇتۇپ قويدى.

ــ كازاك، ــ دىدى ئۇ قورقۇتۇپ.

كۆپ سانلىق مېھمانلار بۇنداق شوخلۇققا قانداق قىلىش لازىملىغىنى بىلمەي چۆچىلارغا قارايتتى.

ــ خەپ، سېنى توختاپ تۇر! ــ دىدى گىراف ئايىم.

ــ ئاپا، قانداق تاتلىق-تۇرمۇملەرنى يەيسىز؟ ــ دىدى ۋاقىراپ ناتاشا تېخىمۇ يۇرەكلىك بىلەن ئەكىلەپ ۋە كۆلۈپ تۇرۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ شوخلۇغىنى كىشىلەر قارشى ئالىدۇ دەپ ئىشىنەتتى.

سونيە بىلەن ھىلىقى سېمىز پېتەنىڭ كۆلكىسى قىستاپ يېقىلىپ قالاي دېگەن ئىدى.

ــ ئەنە، سورىدىمغۇ، ــ دەپ پىچىرلاپ قويدى ناتاشا كىچىك ئۇكىسى بىلەن پىيىرغا، كېيىن يەنە پىيىرغا قاراپ قويدى.

ــ ماروژنى بار، لېكىن ساڭا بېرىلمەيدۇ، ــ دىدى ماريە دىمىترىيېۋنا.

ناتاشا قورقۇشنىڭ لازىم ئەمەسلىگىنى بىلدى-دە، ماريە دىمىترىيېۋنادىنمۇ قورقماي چېقىلۇبرىدىغان بولدى.

ــ ماريە دىمىترىيېۋنا! قانداق ماروژنە، ئۇ؟ مەن، قايماق ماروژنىسىنى ياخشى كۆرمەيمەن.

ــ سەۋزىنىڭكى بولىدۇ.

ـــ ياق، قايسى خېلى؟ ماريە دىمىترىيېۋنا، قاندىغى؟ ـــ پۇتۇڭ-لەي ۋاقىرىغاندەك ئېيتتى ئۇ. ـــ ئېيتىڭا!

ماريە دىمىترىيېۋنا بىلەن گراف ئايىم كۈلۈشۈپ كەتتى، مېھماڭ-لارمۇ كۈلۈشۈپ كەتتى. بۇلار ماريە دىمىترىيېۋنانىڭ بەرگەن جاۋابىغا كۈلمەيتتى، بەلكى ماريە دىمىترىيېۋنا بىلەن مۇشۇنداق مۇئامىلە قىلىشنى بىلگەن ۋە شۇنىڭغا پېتىنىغان بۇ قىزنىڭ تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە باتۇرلۇغى ۋە چاققانلىغىغا قاراپ كۈلەتتى.

ناتاشا پەقەت ئاناناسىنىڭ ماروژنىسى ئىكەنلىگىنى بىلگەندىن كېيىنلا گەپ قىلماي جىمىپ قالدى. ماروژنىنى كەلتۈرۈشتىن ئاۋال شامپانسكىنى تارتىشتى. يەنە مۇزىكا چېلىشقا باشلىدى، گراف ئۆزىنىڭ خوتۇنى گراف ئايىم بىلەن سۆيۈشۈۋالدى، مېھمانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ گراف ئايىمنى تەبرىكلەشتى، شەرەپنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇشۇپ گراف بىلەن قەدەملىرىنى ئۇرۇشتۇردى، باللار بىلەنمۇ قەدەملىرىنى ئۇرۇشتۇردى، بىر بىرى بىلەنمۇ قەدەملىرىنى ئۇرۇشتۇردى. خىزمەتكارلار يەنە ھەركەتكە كېلىشتى، ئورۇندۇقلار تاراق-تۇرۇق بولۇپ كەتتى-دە، شۇنداق قىلىپ، مېھمانلار كىرىپ كەلگەن چاغدىكىگە ئوخشاش، ئەمما يۇزلىرى ئىلگىرىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ قىزارغان ھالدا مېھمانخانا بىلەن گرافنىڭ كۈتۈپ-خانىسىغا قايتىپ چىقىشتى.

17

قارتا ئوينايدىغان شەرەلەر يېيىلدى، ئوينىغۇچىلارنىڭ گۇرۇپپە-

لىرى تۇزۇلدى ۋە گرافنىڭ مېھمانلىرىمۇ ئىككى مېھمان ئۆيىدە — بىر قىسمى ياتاق ئۆيلەردە، يەنە بىر قىسمى كۇتۇپخانىدا جايلاشتى.

گراف قارتىلارنى يەلپۇگۇچ شەكلىدە قولىغا تىزىپ ئالدى-دە، ئادەتلىنىپ قالغان چۇشلۇق تاماقتىن كېيىنكى ئۇيقۇسىنى تەسلىكتە يەكدى ۋە ھەممىگە كۇلۇپ قويياتتى. ياشلار گراف ئايىمنىڭ قىزىقتۇرۇشى ئارقىسىدا چوڭ گاڭچىڭ، تىك گاڭچىڭ ئالدىغا يىغىلىشتى. ژۇلى بىرىنچى بولۇپ ھەممەيلەننىڭ تەكلىۋى بويىچە، تىك گاڭ-چىڭنى چېلىشقا باشلىدى، ئۇ تىك گاڭچىڭدا ئاھاڭنى ئۆزگەرتىپ تۇرىدىغان كىچىك بىر ناخشىنى ئورۇنلىغاندىن كېيىن، باشقا ياش قىزلار بىلەن بىرلىشىپ، مۇزىكا جەھەتتىكى قابىلىيىتى بىلەن داڭ چىقارغان ناتاشا بىلەن نىكولاينى ناخشا ئېيتىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. چوڭ كىشىلەردەك مۇئامىلە قىلىنغان ناتاشانىڭ ناھايىتى مەغرۇرلىنىپ كەتكەنلىگى، ئەمما شۇنىڭ بىلەن بىللە تارتىنىپ تۇرغانلىغى بىلىنىپ تۇراتتى.

— قايسى ناخشىنى ئېيتىمىز؟ — دەپ سورىدى ناتاشا.

— «بۇلاق»نى، — دەپ جاۋاپ بەردى نىكولاي.

— قېنى، ئۇنداق بولسا تېزرەك. بورىس، بۇ ياققا كەل، — دىدى ناتاشا. — سونيە قېنى؟

ئۇ ئەترапقا قارىدى-دە، دوستىنىڭ ئۆيىدە يوقلۇغىنى بىلىپ، ئۇنى ئىزلەپ چىقىپ كەتتى.

ناتاشا سونيەنىڭ ياتاقخانىسىغا يۇگۇرۇپ كىردى، ئۇ يەردە سونيە كۆرۈنمىگەچكە، بالىلار بۆلمىسىگە يۇگۇرۇپ كىردى، ئۇ يەردىمۇ سونيە يوق ئىدى. ناتاشا ئۇ چوقۇم كارىدوردىكى ساندۇق ئۈستىدە دەپ ئويلىدى. ئارىلىقتىكى ساندۇق روستوۋلارنىڭ ئۆيىدىكى ياش

قىزلارنىڭ ئاچچىغىنى چىقىرىۋالىدىغان ئورنى بولۇپ قالغان ئىدى. دەرۋەقە، دىگەندەك سونيە ئۆزىنىڭ يېنىك قىزىل رەڭلىك يېپەك كۆينىگىنى تېگىگە بېسىپ پۈكلەشتۈرۈپ، بالا باقار ئايالىنىڭ كىرلىشىپ كەتكەن يول-يوللۇق پەر كۆرپىسىدە ساندۇق ئۈستىدە دۇم يېتىۋېلىپ، ئىككى قولى بىلەن يۈزىنى چىڭ تۇتۇپ، بۇقۇلداپ يىغلاۋاتاتتى، بۇ چاغدا ھەتتا ئۇنىڭ يالىڭاچ يەلكىلىرىمۇ تىترەپ كېتەتتى. ناتاشانىڭ بۇ پۈتۈن بايرام كۈنىدە خوشاللىقا لىق تولغان چىرايى بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى: كۆزلىرى چەكچىيىپ توختاپ قالدى، كېيىن ئۇنىڭ كەڭ بوينىنى تىترەك باستى، ئىككى جاۋغىيىمۇ ساڭگىلاشقا باشلىغان ئىدى.

— سونيە! نېمە بولدۇڭ؟... نېمە، ساڭا نېمە بولدى؟ ۋا... ي... جا... نە... ى!

ناتاشامۇ ئۆزىنىڭ چوڭ ئاغزىنى كېرىپ ۋە تەلەتسىنى ناھايىتى سەتلەشتۈرۈپ، سونيەنىڭ يىغلىشىدىن باشقا ھىچقانداق سەۋەبىنى بىلمەي تۇرۇپلا، خۇددى بوۋاق بالىدەك ۋاقىراپ يىغلاشقا باشلىدى. سونيە بېشىنى كۆتەرمەكچى ۋە جاۋاپ بەرمەكچى بولاتتى، ئەمما ئۇنداق قىلالمايتتى ۋە تېخىمۇ پۈركىنۋالاتتى. ناتاشا كۆك رەڭلىك پەر كۆرپىدە ئولتۇرۇپ ۋە دوستىنى قۇچاقلاپ يىغلاشقا باشلىدى. سونيە زورىغا ئولتۇردى-دە، يېشىنى ئېرتىپ سۆزلەپ بېرىشكە باشلىدى.

— نىكولېنكا① بىرەر ھەپتىدىن كېيىن ماڭدىكەن، ئۇنىڭ ....

---

① نىكولېنكا — نىكولايىنىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى، مېنىڭ نىكولايىم دىگەندەك مەنىدە. — تەر.

قەغىزى.... كەپتۇ.... ئۆزى ماڭا شۇنداق دىدى.... بىراق مېنىڭ يىغلىماسلىغىم كېرەك ئىدى (ئۇ قولىدا تۇتۇپ تۇرغان قەغەزنى كۆرسەتتى: ئۇ نىكولاي يازغان شېئىر ئىدى)، مەن يەنىلا يىغلىماسلىغىم كېرەك ئىدى، لېكىن مۇنداق قىلالمايسەن.... ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ ياخشىلىغىنى ھېچكىم چۈشىنەلمەيدۇ....

شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەنە يىغلاشقا باشلىدى، چۈنكى ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنداق ئوبدان ئىدى.

— سېنىڭ ئۈچۈنمۇ ياخشى بولدى.... مەن ھەسەت قىلمايمەن... مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن، بورىسنىمۇ ياخشى كۆرىمەن، — دىدى بىرئاز ئۆزىگە كېلىپ، — بورىس ناھايىتى ئوبدان.... سىلەر ئۈچۈن توسالغۇ يوق.... ئەمما نىكولاي بولسا ماڭا cousiu①... بۇنىڭغا مېتروپولىتېنىڭ② ئۆزى ئارىلاشمىسا... شۇنداق بولغاندىمۇ ئىلاج يوق. ئۇنداق تاشقىرى، ئەگەر ئانامغا (سونىيە گىراف ئايىمنى ئانام دەپ ھىساپلايتتى ۋە شۇنداق دەپ ئاتايتتى).... ئۇ مېنى نىكولايىنىڭ ئۆرلىشىگە توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ، يۇرىگى يوق، ۋاپاغا جاپا قىلىۋاتىدۇ دەيدۇ... ھەقىقەتتە.... خۇدا بار (ئۇ چوقۇنۇپ قويدى).... مەن ئۇنى ياخشى كۆرىمەن، ھەممەيلەننىمۇ ياخشى

---

① cousiu — فرانسۇزچە: ئانىسىنىڭ ئاكىسىنىڭ ياكى ئىنىسىنىڭ ئوغلى. بۇ يەردە "تاغام" دېگەن مەنىدە.

② مېترو پولىت — پراۋوسلاۋىيە چېركاۋلىرىدا يېپىسكوپ، يەنى ئالى دەرىجىلىك روھانىلىق مەنسەپ نامى، ئادەتتە خرىستىيان چېركاۋلىرىدا بۇ نام ئاساسلىق ۋە مۇستەقىل تېرىتورىيە بىرلىگى بولغان چېركاۋ باشقارمىسى — يېپارخىيە باشلىقلىرىغا بېرىلىدۇ. — تەرجىمان.

كۆرىمەن، پەقەت بىرگىنە ۋېرا.... نىمە ئۇچۇنىكى؟ مەن ئۇنىڭغا نىمە قىلغانىدىمەن؟ مەن سىلەرگە شۇنچىلىك مىننەتىدار بولمەنكى، ھەممىنى قۇربان قىلىشقا تەييارمەن، پەقەت ھىچنىمەم يوق....

سونيە سۆزىنى داۋام قىلدۇرالماي قالدى ۋە يەنە قولى بىلەن يۈزىنى توسۇۋېلىپ پەر كۆرپىدە ئولتۇرۇۋالدى. ناتاشا ئۇنى جىمە-لەشكە باشلىدى، لېكىن ئۇنىڭ چىرايىدىن ئۆز دوستىنىڭ ھەممە دەرتلىرىنىڭ ئېغىرلىغىنى چۈشەنگەنلىگى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ــ سونيە! ــ دىدى ئۇ بىردىنلا، گويا كى ئۆز دوستىنىڭ دەرت-ئەلەملىرىنىڭ ھەقىقى سەۋەبلىرىنى تېپىۋالغاندەك. ــ راست، ۋېرا سېنىڭ بىلەن كەچ تاماقتىن كېيىن سۆزلەشكەن ئەمەسمىدى؟ شۇنداقمۇ؟

ــ شۇنداق، بۇ شېئىرلارنى نىكولاينىڭ ئۆزى يازغان ئىكەن، بىر قىسمىنى مەن باشقىلاردىن كۆچۈرۈۋالغان ئىدىم؛ ۋېرا بۇ شېئىر-لارنى مېنىڭ شەرەيمىدىن تېپىۋېلىپ ماڭا: بۇ شېئىرلارنى ئاپامغا كۆرسىتىمەن دىدى ۋە يەنە: سەن ۋاپاغا جاپا قىلدىڭ، ئاپام ئۇنىڭ ساڭا ئۆيلىنىشىگە ھىچقاچان يول قويمايدۇ، ئۇ ژۇلىغا ئۆيلىنىدۇ، دىدى. كۆرۈپ تۇرۇۋاتسەنغۇ، نىكولاي كۈن بويى ئۇنىڭ بىلەن بىرگە...ناتاشا! مەن ئۇنىڭغا نىمە قىلغان، زادى؟...

ئۇ يەنە ئىلگىرىكىدىنمۇ يامانراق يىغلاپ كەتتى. ناتاشا ئۇنى يۆلىدى، قۇچاقلىدى ۋە يىغا ئارىلاش كۈلۈپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشكە باشلىدى.

ــ سونيە، سەن ئۇنىڭغا ئىشەنمە! جېنىم، سەن ئۇنىڭغا ئىشەنمە! سەن بىز ئۈچىمىزنىڭ نىكولېنكا بىلەن ياتاق ئۆيدە سۆزلەشكەنلىگە-مىزنى بىلسەن؛ ئېسىڭدىدۇ، كەچكى تاماقتىن كېيىن؟ بىز كەلگۈ-

سىدە بولىدىغان ھەممە ئىشنى بەلگىلىگەن ئىدۇق. قانداق قارار قىلغانلىغىمىز تولۇق ئېسىمدە يوق، ئەمما ھەممە ئىشنىڭ ياخشى بولىدىغانلىغى ۋە قىلىش مۇمكىنلىگى ئېسىگىدىدۇ؟ شىنشىن تاغامنىڭ ئۇكىلىرى ھاممىلىرىڭنىڭ قىزىغا ئۆيلەنگەن ئەمەسمۇ؟ سەن ھاممامنىڭ قىزىنىڭ قىزى سەن، ئاخىر. بورىسمۇ بولىدۇ دېگەن ئىدى. سەن بىلىسەن، مەن ھەممە گەپنى ئۇنىڭغا دېدىم. ئۇ قانداق ئەقىللىق، قانداق ئوبدان! — دېدى ناتاشا.... — يىغلىما، سونيە، قوي، جېنىم. — ناتاشا ئۇنى كۆلۈپ تۇرۇپ سۆيۈپ قويدى. — ۋېرا ئىچى قوتۇر، خۇدا ئۇرغاي ئۇنى! ھەممە ئىش ياخشى بولىدۇ ۋە ئۇمۇ ئاپىسىغا دېمەيدۇ؛ نىكولېنكا ئۆزى ئېيتىدۇ، ئۇ ۋۇلى توغرىسىدا ئويلاپمۇ قويغىنى يوق. ناتاشا ئۇنىڭ بېشىغا سۆيۈپ قويدى. سونيە ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇردى، ئاسلان جانلىنىپ، كۆزلىرى چاقناپ كەتتى ۋە خۇددى ھازىرلا قۇيرۇغىنى پۇلاڭلىتىپ، يۇمشاق تاپىنى بىلەن سەكرەپ، ئاسلانغا خاس قىياپەت بىلەن يىپ توپنى يەنە ئوينىماقچى بولغاندەك قىلاتتى.

— سەن شۇنداق دەپ ئويلامسەن؟...راستمۇ؟ خۇدا ھەققى؟ — دېدى سونيە كۆينىگى ۋە چاچلىرىنى چاپسانلىق بىلەن تۈزەشتۈرۈپ.

— راست! ئەزبرايىل خۇدا! — دەپ جاۋاپ بەردى ناتاشا، دوستىنىڭ چېچىنىڭ ئۆرۈمىسىدىن چۈۋۈلۈپ چىقىپ تۇرغان قاتلىق چاچلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ.

شۇنىڭ بىلەن ھەر ئىككىلىسىمۇ كۈلۈپ كەتتى.

— قېنى، ئەمسە، «بۇلاق» ناخشىسىنى ئېيتىشقا بارايلىچۇ.

— بولىدۇ، كەتتۇق.

— سەن بىلەمسەن، ھىلىقى مېنىڭ قارىشىمدا ئولتۇرغان سېمىز

پیپىرنى، ناھايىتى غەلىتە ئادەمكەن! ــ دىدى ناتاشا بىردىنلا توختاپ قېلىپ. ــ ناھايىتى خوشالمەن.

شۇنىڭ بىلەن ناتاشا ئارىلىقتىن يۈگۈرۈپ كەتتى.

سونيە كىيىملىرىگە چاپلىشىپ قالغان پەرلەرنى قېقىپ، شېئىرنى قويىنىغا، ياداڭغۇ كۆڭرىگىنىڭ سوغۇكلىرى چوخچىيىپ چىقىپ تۇرغان يېرىگە يېقىن قىلىپ قويىنىغا تىقىشتۇرۇپ، قىپ-قىزىل چىرايلىرى بىلەن، يەڭگىل، شوخ قەدەم تاشلاپ ناتاشانىڭ ئارقىسىدىن ئارىلىقنى بويلاپ ياتاقخانىغا يۈگۈرگەن پېتى كىرىپ كەتتى. مېھمانلارنىڭ تەلۈى بويىچە ياشلار «بۇلاق» دېگەن تۆت كىشىلىك ناخشىنى ئېيتىپ بەردى، بۇ ناخشا ھەممەيلەنگە بەك ياراپ كەتتى، ئۇنىڭدىن كېيىن نىكولاي تېخى ئەمدىلا ئۇگىنىۋالغان ناخشىنى ئېيتىپ بەردى:

يېقىملىق كېچە ــ
ئاپپاق ئايدىڭدا،
تەسەۋۋۇر قىلسامۇ،
بەختىڭنى ئۆزەڭ،
بولسا ئىدى شۇ ئالەمدە
دىلىدا سېنى ئويلايدىغان!
ئويناتسا ئۇ ئارفانى مۇڭلۇق،
گۈزەل، ئالتۇن قوللىرى بىلەن،
كەزسە ئۇ ئالتۇن دالىنى.
قىزغىن سۆيگۈ مۇھەببەت بىلەن،
ئۆزىگە ئۇندەپ، چاقىرسا سېنى.

كۈنلەرمۇ ئۆتەر، بەختلىك كۈنلەر كېلەر، ئېخ، ئەمدى تاپالماسسەن ــ يوقتۇر دوستۇڭ بۇ جاھاندا!!

نىكولاي ئاخىرقى بىر مىسرانى تېخى ئېيتىپ تۈگەتمىگەن چاغدا، ياشلار زالدا تانسىغا تەييارلىنىۋاتاتتى، سازچىلارنىڭ ئاياق تېۋىشلىرى ۋە يۆتەل ئاۋازلىرى يېتىپ كېلەتتى.

پىيېر مېھمان ئۆيدە ئولتۇراتتى. ئۇ يېڭىدىن چەتئەلدىن كەلگەن كىشى بولغانلىغى ئۈچۈن، شىنشىن پىيېرنى ئۈنىڭ ئۈچۈن زېرىكىشلىك بولغان سىياسى پاراڭغا تۇتتى، ئۇنىڭغا باشقىلارمۇ قوشۇلغان ئىدى. مۇزىكا چېلىنىشقا باشلىغاندا، ناتاشا مېھمان ئۆيگە كىرىپ كەلدى ۋە توپ-توغرا پىيېرنىڭ ئالدىغا كەلدى-دە، كۈلۈپ تۇرۇپ، قىزىرىپ:

ــ ئاپام سىزنى تانسىغا تەكلىپ قىلىشقا مېنى ئەۋەتتى، ــ دىدى.

ــ مەن چاتاق مېڭىپ قويىمەنمىكىن دەپ قورقىمەن، ــ دىدى پىيېر، ــ بىراق، ئەگەر سىز ماڭا ئۇستاز بولۇشنى خالىسىڭىز....

شۇنىڭ بىلەن ئۇ چوڭ قولىنى پەسكە چۈشۈرۈپ، نازۇككىنە قىزچاقنىڭ قولىغا ئۇزاتتى.

تانسا ئوينىغۇچىلار جۈپ-جۈپى بىلەن تىزىلىشىپ، سازچىلار سازلىرىنى تەڭشەشكە باشلىغاندا، پىيېر ئۆزىنىڭ بۇ كىچىك جۈپى بىلەن ئولتۇراتتى. ناتاشا ئۆزىنى ناھايىتى بەختلىك ھىس قىلاتتى: چۈنكى ئۇ چەتئەلگە بېرىپ كەلگەن چوڭ كىشى بىلەن تانسا ئوينىماقچى بولغان ئىدى. ئۇ ھەممىنىڭ كۆزىگە چېلىقىدىغان جايدا

ئولتۇرۇپ، پىيىر بىلەن خۇددى چوڭ كىشىلەردەك سۆزلىشىۋاتاتتى. ئۇنىڭ قولىدا قىزلاردىن بىرسى تۇتۇپ تۇرۇشقا بەرگەن يەلپۇگۈچمۇ بار ئىدى. ئۇ ناھايىتى كىبىرلىك قىياپەتتە (خۇدا بىلىدۇ، ئۇ قەيەردە ۋە قاچان بۇنى ئۇگىنىۋالدىكىن ـ تاڭ)، يەلپۇگۈچنى يەلپۇپ تۇرۇپ ۋە يەلپۇگۈچنىڭ ئۇستىدىن قارىغان پېتى كۈلۈپ تۇرۇپ، ئۆز جۆرىسى بىلەن سۆزلىشىۋاتاتتى.

ــ قانداق بولغىنى؟ قانداق بولغىنى؟ قاراڭ ئۇنىڭغا، قاراڭا، ــ دېدى، ياشىنىپ قالغان گراف ئايىم زالدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا ناتاشانى كۆرسىتىپ.

ناتاشا قىزىرىپ كەتتى ۋە قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

ــ ھە، نىمە بولدى، ئاپا؟ نىمە ئۈچۈن مۇنداق قىلىسىز؟ بۇ يەردە ئەجەپلىنىدىغان نىمە بار؟

* * *

ئۈچىنچى ئېكوسېز (تانسىنىڭ بىر خىلى)نىڭ ئوتتۇرىسىدا مېھمان ئۆيدە ئورۇندۇقلار تاراقشىپ كەتتى، ئۇ يەردە گراف بىلەن ماريىە دىمىترىيېۋنا ۋە ھۆرمەتلىك مېھمانلارنىڭ كۆپچىلىگى، ياشانغان كىشىلەر قارتا ئويناشقان، ئۇلار ئۇزاق ۋاقىت ئولتۇرۇپ كەتكەنلىگى ئۈچۈن پۈت ـ قوللىرىنى سوزۇشۇپ، پۇل ـ پىچەك ۋە پۇل خالتىلىرىنى يىغىشتۇرۇشۇپ زالغا كىرىشمەكتە ئىدى. ئالدىدا ماريىە دىمىترىيېۋنا گراف بىلەن ماڭغان، ھەر ئىككىلىسى خوشال ئىدى. گراف چاخچاق ئارىلاش ھۆرمەت ۋە ئەدەپ بىلەن، خۇددى ئويۇنغا چۈشۈۋاتقاندەك، قوللىرىنى ئېگىپ ماريىە دىمىترىيېۋناغا سۇنىدى. ئۇ قامىتىنى رۇسلاپ ئالدى، ئۇنىڭ چىرايى ياشلارچە مۇغەمبىرانە كۈلۈمسىرەش بىلەن قاپلانغان ئىدى؛ ئېكوسېزنىڭ ئاخىرقى بىر

مېڭىشنى تۈگىتىش بىلەن تەڭلا، ئۇ سازەندىلەرگە قاراپ چاۋاك چېلىپ، بىرىنچى ئىسكىرىپكىچىغا قاراپ، خورچىلارغا ۋاقىرىدى:

— سېمىيون! دانىل كۈپور①نى بىلەمسەن؟

بۇ گراف ياش ۋاقىتلىرىدا ئويىنىغان ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان بىر خىل تانسا ئىدى (دانىلو كۈپور ئەسلىدە ئىنگلىز تانسىلىرىنىڭ بىر مېڭىشىدىن ئىبارەت).

— دادامغا قاراڭلار، — دەپ ۋاقىرىدى ناتاشا پۈتۈن زالدىكىلەرگە قاراپ؛ ئۇ بۇ چاغدا ئۆزىنىڭ چوڭ كىشى بىلەن تانسا ئويناۋاتقانلىغىنى تامامەن ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇپ، بۈدرە چاچلىق بېشىنى تىزىغچە ئېگىشتۈرۈپ، قاتتىق ئاۋاز بىلەن پۈتۈن زالدا كۈلۈپ كەتكەن ئىدى.

دەرۋەقە، زالدىكى ھەر بىر كىشى خوشال كۈلۈمسىرەش قىياپىتى بىلەن بۇ خوشال كەيپىياتلىق قېرىغا قارايتتى، ئۇ بولسا ئۆزىگە قارىغاندا بويى ئىگىزرەك بولغان سالاپەتلىك ئايال ماريە دىمىترىيېۋنانىڭ يېنىدا تۇراتتى، ئىككى بىلىگىنى ئېگىپ، تاكتىغا قاراپ تولغىنىپ، يەلكىلىرىنى رۇسلاپ، پۇتلىرىنى سەكىز رەقەم شەكلىدە چۆگىلىتىپ ۋە پولغا يېنىككىنە تېپىپ قويياتتى، ئۇنىڭ كۈلۈپ تۇرغان يۈمۇلاق يۈزى بارغانسېرى چوڭىيىپ، تاماشىچىلارنى مۇندىن كېيىن يۈز كېلىپ چىقىدىغان ئىشلارغا تەييارلىنىشقا مەجبۇر قىلاتتى. "دانىل كۈپور"نىڭ كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان ۋە بەك شوخ دىخان

---

① دانىل كۈپور — ئىنگلىز تانسىلىرىنىڭ بىر بۆلىگى، ئىنگلىزلەردە تانسا نۇرغۇن مېڭىشلارغا بۆلۈنىدۇ، ھەر بىر مېڭىشنىڭ كىشى ئۇقمايدىغان غەلىتە ناملىرى بار. تولستوي بۇنى ئۆز ئۆيىدىكى رىۋايەتلەردىن ئالغان. — تەر.

ئۇسۇلىنىڭ مۇقامىغا ئوخشاپ كېتىدىغان خۇشخۇي ئاھاڭلىرى ئاڭلىنىش بىلەن تەڭلا، زالىنىڭ ھەممە ئىشكىلىرى بىردىنلا ساراي خىزمەتكارلىرى ــ ئەرلەر بىر تەرەپتە، ئايالىلار بىر تەرەپتە ــ بىلەن لىق تولۇپ كەتتى، ئۇلار كۆڭۈل ئېچىۋاتقان خوجايىننىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئىلجىيىپ كۈلۈپ قاراپ تۇراتتى.

ــ قاراڭلار، بىزنىڭ خوجايىننى! بەئەينى بۇركۇت ـ تە! ــ دېدى قاتتىق ئاۋاز بىلەن، ئىشكىلەرنىڭ بىرىدە تۇرغان بالا باقار خوتۇنلاردىن بىرسى.

گراف تانسىنى ياخشى ئويناندى، ئۆزىمۇ بىلەتتى، لېكىن ئۇنىڭ جۆرىسى ماريە دىمىترىيېۋنا تامامەن بىلمەيتتى ۋە ياخشى ئويناشمۇ كەلمەيتتى. ئۇنىڭ غايەت زور گەۋدىسى تۇپ ـ تۇز، كۈچلۈك ئىككى بىلىگى پەسكە چۈشۈپ تۇراتتى (ئۇ قاپچۇغىنى گراف ئايىمغا بەرگەن ئىدى)؛ پەقەت ئۇنىڭ جىددى، ئەمما چىرايلىق چىرايىلا تانسىغا قاتنىشاتتى. گرافنىڭ پۇتۇن يۇمۇلاق مېڭىشىدا ئىپادىلەنگەن نەرسە ماريە دىمىترىيېۋنانىڭ پەقەت بارغانسېرى كۈلۈپ تۇرىدىغان يۈزىدە ۋە تىترەپ تۇرىدىغان بۇرنىدا ئىپادىلىنەتتى. بىراق، ئەگەردە گراف بارغانسېرى ماھارىتىنى كۆرسىتىپ ئۆزىنىڭ كۈتۈلمىگەن ئەپچىل ھەرىكىتى ۋە ئۇ ياقتىن ـ بۇ ياققا سەكرەيدىغان يېنىك قەدەملىرى بىلەن تاماشىچىلارنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلغان بولسا، ماريە دىمىترىيېۋنانىڭ سېمىزلىگى ۋە ئادەتلەنگەن جىددىلىگىنى ئويلىغاندا، ئۇنىڭ ئازغىنا ئىجتىھات بىلەن يەلكىلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈشى ياكى ئايلانغاندا قوللىرىنى ئېگىشى ۋە تاكتىغا قاراپ ئاياقلىرىنى دەسسەشلىرىمۇ خېلى كۆپ تەسىراتلارنى پەيدا قىلاتتى. تانسا بارغانسېرى قىزىپ كەتتى. باشقا جۆرىلەر ئۆزلىرىنىڭ ھەرىكىتى

بىلەن باشقىلارنىڭ دىققىتىنى بىرەر مىنۇتمۇ ئۆزىگە جەلپ قىلالمايتتى ۋە مۇنداق قىلىشقىمۇ تىرىشمايتتى. ھەممەيلەن گىراف ۋە ماريىە دىمىترىيېۋنا بىلەن بەنت بولغان ئىدى. ناتاشا ھەدەپ كىشىلەرنىڭ يېگىنى ياكى كىيىمىنىڭ پېشىنى تارتىپ ئۇلارنى "دادامغا قاراڭلار!" دەپ تەكلىپ قىلاتتى، بۇنداق قىلمىغان تەقدىردىمۇ كىشىلەر بۇ تانسىچىلاردىن كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ تۇرماقتا ئىدى. گىراف تانسا ئۇيناۋاتقىنىغا تىنىپ قويماتتى، سازچىلار سازنى تېزرەك چالسۇن ئۈچۈن ئۇلارغا قولىنى شىلتىپ ھەم ۋاقىراپ قويماتتى. گىراف ماريىە دىمىترىيېۋنانىڭ ئەتراپىدا ئۇچقاندەك پىقىرايتتى، بىردەم پۇتلىرىنىڭ ئۇچىدا، بىردەم تاپىنىدا يەرنى دەسسەپ، بارغانسېرى تېز، بارغانسېرى تېز، بارغانسېرى جانلىق، بارغانسېرى شوخ چۆگىلەيتتى ۋە ئاخىردا ئۆزىنىڭ جۈرىسىنى ئۇنىڭ ئولتۇرىدىغان ئورنى ئالدىغا پىقىرىتىپ كېلىپ، بىر پۇتىنى چاققان ئارقىغا كۆتۈرۈپ، كۈلۈپ تۇرغان چىرايى بىلەن تەزىم قىلىپ كەتكەن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ناتاشا باشلاپ بەرگەن گۈلدۇراس ئالقىشلار ۋە كۈلكە سادالىرى ئىچىدە ئوك قولىنى پۇلاڭلىتىپ، تانسىنىڭ ئاخىرقى بىر قەدىمىنى تاماملىدى. تانسا ئويىنىغۇچى ئىككىيلەن ئېغىر-ئېغىر نەپەسلىنىپ ۋە بىدىس ياغلىقلىرى بىلەن يۈزلىرىنى ئېرتىشىپ توختاپ قالدى.

— بىزنىڭ زامانىمىزدا تانسىنى مۇشۇنداق ئويىنايتتى، ma chere (سۆيۈملۈگۈم)، — دىدى گراف.

— "دانىل كۈپور" مانا شۇنداق! — دىدى ماريىە دىمىترىيېۋنا ئېغىر ۋە ئۇزۇن ئۇھ تارتىپ ھەم يېگىنى شىمايلاپ تۇرۇپ.

18

روستوۋلارنىڭكىدە زالدا ھەردەم كەتكەن سازچىلارنىڭ قالايمىقان ساختا ساز ئاھاڭلىرىغا ئەگىشىپ ئىنگىلىز تانسىسىنىڭ ئالتىنچى قىسمىنى ئويناۋاتقان پەيتتە ۋە ھەردەم كەتكەن خىزمەتكارلار بىلەن ئاشپەزلەر كەچكى تاماق تەييارلاۋاتقان چاغدا، گراف بېزئۇخوۋنىڭ كېسىلى ئالتىنچى قېتىم قوزغالغان ئىدى. دوختۇرلار كېسەلنىڭ ساقىيىشىدىن ئۈمىت يوقلۇغىنى ئېلان قىلدى؛ كېسەل ئۈچۈن ئۇن چىقارماستىن توۋا-ئىستىغپار ئېيتىشتى ۋە نەزىر-نۇزۇرلەرنى قىلىشتى؛ ماي سۈركەش مۇراسىمى① ئۈچۈن تەييارلىقلارنىمۇ ئىشلەشتى، ئۆي ئىچىدە ئادەتتە مۇشۇنداق چاغلاردا بولىدىغان قالايمىقان يۇگۈرۈشلەر ۋە ئەنسىزلىك ئەھۋاللار پەيدا بولغان ئىدى. ئۆينىڭ سىرتىدا، دەرۋازا ئالدىدا، گرافنى داغدۇغىلىق دەپنە قىلىش تاپشۇرۇقلىرىنى كۈتۈپ بىر توپ تاۋۇتچىلار توپلانغان ئىدى، ئۇلار كېلىۋاتقان پەيتۇن ھارۋىلارنى كۆرگەن ھامان ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشاتتى. گرافنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تېپىش ئۈچۈن دائىم ئۆز ئادىيۇتانىتىنى ئەۋەتىپ تۇرغان موسكۋانىڭ شەھەر قوماندانىمۇ ئۆزى شۇ كېچىسى كېلىپ، يېكاتىرىنا خېنىم زامانىسىنىڭ بۇ

---

① ماي سۈركەش مۇراسىمى — خىرىستىيان چېركاۋلىرىدا بۇتقا چوقۇنۇپ قىلىدىغان تائەت-ئىبادەتلىرىنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، كېسەل ياتقان ئادەمنىڭ پۈتۈن بەدىنىگە جان ئۈزۈش ئالدىدا زەيتۇن دەرىخىنىڭ يېغىنى سۈركەپ چىقىدۇ. — تەر.

مەشھۇر تۆرەسى بولغان گراف بېزئۇخوۋ بىلەن ئاخىرقى قېتىم ئۇچرىشىشى بولدى.

ھەشەمەتلىك قوبۇلخانا كىشىلەر بىلەن لىق تولغان ئىدى. كىسەلنىڭ ئالدىدا يېرىم سائەتچە ئايرىم بىللە بولغان شەھەر قوماندانى ئۇ يەردىن چىققاندا ھەممەيلەن ھۆرمەت بىلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى، ئۇ بولسا كىشىلەرنىڭ تازىمىغا مۇناسىۋەتلا جاۋاپ بېرەتتى ۋە دوختۇرلار، روھانىلار ھەم ئۇرۇق-تۇققانلىرىنىڭ ئۆزىگە تىكىلگەن كۆزىدىن مۇمكىن قەدەر ئۆزىنى تېزرەك چەتكە ئېلىشقا تىرىشاتتى، بۇ كۈنلەردە تېخىمۇ ياداپ ۋە تاتىرىپ كەتكەن كىنەز ۋاسىلى شەھەر قوماندانىنى ئۇزىتىپ چىقتى ۋە ئۇنىڭغا پىچىرلاپ بىرقانچە قېتىم بىر نەرسىلەرنى دېدى.

شەھەر قوماندانىنى ئۇزىتىپ قويغاندىن كېيىن، كىنەز ۋاسىلى ئۆزى يالغۇز زالدا بىر ئورۇندۇقتا پۈتىنى ئىگىز مىنگەشتۇرۇپ، ئۇنىڭغا جەينىگىنى تىرەپ ۋە بىر قولى بىلەن يۈزىنى ئېتىۋېلىپ ئولتۇردى. مۇشۇنداق بىرمۇنچە ۋاقىت ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئۇ ئورنىدىن تۇردى-دە، ئالاقزادە بولغان قىياپەتتە ئەتراپقا بىر قارىۋېتىپ، ئۆزىگە ئادەت بولمىغان غايەت تېز قەدەم بىلەن ئۇزۇن ئارىلىق ئارقىلىق ئۆينىڭ ئارقىسىدىكى كىنەزنىڭ چوڭ قىزىنىڭ ياتاقخانىسىغا كىرىپ كەتتى.

خىرە يورۇتۇلغان بۇ ئۆيدىكى كىشىلەر بوش ئاۋازلار بىلەن ئۆزئارا پىچىرلىشاتتى، كېسەل ياتقان ئۆيگە بىرەر كىشى كىرگەندە ياكى ئۇنىڭدىن چىقىقاندا، ئۇلار دەرھال جىم بولۇشاتتى-دە، ئەجەپلەنگەن ياكى ئۈمىتسىز كۆزلىرى بىلەن ئىشىك ئېچىلغان چاغدىكى يېنىك ئاۋازغا دىققەت قىلاتتى.

ــ ئىنسانىنىڭ ئۆمرى.... چەكلىك، ئۇنىڭدىن ئېشىپ كېتىش مۇمكىن ئەمەس، ــ دېدى ياسانغان روھانى شەخس ئۆزىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ۋە ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ساددىلىق بىلەن قۇلاق سېلىۋاتقان خانىمغا.

ــ ئۆلۈم ئالدىدىكى ماي سۈركەش مۇراسىمىنى ئۆتكۈزۈشكە تېخى كەچ ئەمەستۇ؟ ــ دېدى ھېلىقى خانىم روھانىنىڭ سۆزىگە قوشۇمچە قىلىپ ۋە خۇددى ئۆزى ھېچنەرسىنى بىلمىگەندەك.

ــ بۇ ناھايىتى زور ساۋاپ ئىش، ــ دەپ جاۋاپ بەردى روھانى بېشىنىڭ چوققىسىدىكى بىرقانچە تال شالاڭ، يېرىم ئاقارغان چاچ-لىرىنى سىلاپ.

ــ ھېلىقى كىشى كىم؟ شەھەر قوماندانى شۇمۇ؟ ــ دەپ سوراشتى ئۆيىنىڭ باشقا تەرىپىدە ئولتۇرغان كىشىلەر. ــ نېمە دېگەن ياش ئادەمدەك، ھە!

ــ شۇنداق، ئاتمىش نەچچىلەرگە كىرگەن! گراف، ھېچكىمنى تونۇمايدىغان بولۇپ قاپتۇ دېيىشەمدۇ، نېمە؟ ماي سۈركەش مۇراسىمىنى ئۆتكۈزمەكچى بولغانمۇ؟

ــ مەن مۇشۇنداق يەتتە قېتىم ماي سۈركەش مۇراسىمىنى قوبۇل قىلغان ئادەمنى كۆرگەنمەن.

كىنەزنىڭ ئىككىنچى قىزى يىغلامسىراپ، كېسەل ياتقان ئۆيدىن چىقىپ، دوختۇر لوررېننىڭ يېنىدا ئولتۇردى، دوختۇر بولسا ناھا-يىتى كېلىشكەن قىياپەتتە، يېكاتېرىنا خېنىمنىڭ رەسىمى ئاستىدا شىرەگە جەينىگىنى تىرەپ ئولتۇراتتى.

ــ Trés beau (ناھايىتى ياخشى)، ــ دېدى دوختۇر ھاۋا رايى توغرىسىدىكى مەسىلىگە جاۋاپ بېرىپ، ــ Trés beau, princesse,

et puis, à Moscou on se croit à la campagne (گـۈزەل، گۈزەل ناھايىتى ياخشى ھاۋا، كـىنەز قـىزى، موسـكۋادا ئۆزەڭـنى خۇددى يېزىدىكىدەك ھىس قىلىسەن).

— N'est-ce-pas (شۇنداق ئەمەسمۇ؟) — دىدى كىنەز قىزى ئۇھ تارتىپ. — ئىچسە بولامدۇ؟

لوررېن ئويلىنىپ قالدى.

— دورا ئىچكەنمۇ؟

— ھە.

دوختۇر سائىتىگە قارىدى:

— بىر ئىستاكان قاياقسۇغا ...une pincée de Cremortartari (بىر چىمدىم كرېمو تارتارى سېلىڭ...)، — دىدى دوختۇر une pinceé نىمە ئىكەنلىگىنى نازۇك بارماقلىرى بىلەن كۆرسىتىپ.

— بىر ئادەمنىڭ كېسىلى ئۇچىنچى قېتىم يامان ئەھۋالغا ئۆتكەندىن كېيىن يەنە ھايات قېلىشى بولۇپ باقمىقان ئىش ئەمەس، — دىدى نېمىس دوختۇر ئادېۋۇتانتقا رۇس تىلىنى نېمىسچە تەلەپپۇز قىلىپ.

— ئۆزىنى خېلى تېتىك تۇتقان ئادەم ئىدى! — دىدى ئادېۋۇتانت. — بۇ بايلىق كىمگە قالار؟ — دەپ قوشۇپ قويدى يەنە پىچىرلاپ.

— مىراسخورلار تېپىلماي قالمايدۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى كۇلۇپ تۇرۇپ ھېلىقى نېمىس.

ھەممەيلەن يەنە ئىشىككە قاراشتى: بۇ چاغدا كىنەزنىڭ ئىككىنچى قىزى لوررېن بۇيرۇغان دورىنى كېسەلگە ئېلىپ كىرگەن ئىدى. نېمىس دوختۇر لوررېن ئالدىغا كەلدى.

ـــ ئەتە سەھەرگىچە چىداشلىق بېرىشى مۇمكىنمۇ؟ ـــ دەپ سوردى نېمىس فرانسۇزچە سۆزنى بۇزۇپ سۆزلەپ:

لوررېن لېۋىنى چىشلەپ، "ياق" دىگەندەك قىياپەتتە بارمىغىنى بۇرنىنىڭ ئاستىدا قىمىرلىتىپ قويدى.

ـــ بۇگۈن تۈندىن ئېشىپ كەتمەيدۇ، ـــ دىدى دوختۇر پەس ئاۋاز بىلەن، شۇنداق كېيىن كېسەلنىڭ ئەھۋالىنى ئېنىق ئۇقىدىغاندىلىغى ۋە چۈشەندۈرەلەيدىغانلىغىغا ئۆزى ئىشىنىدىغان قىياپەتتە جىددىلىك بىلەن كۈلۈمسىرەپ قويۇپ نېرى كەتتى.

شۇ ئاردا كىنەز ۋاسىلى كىنەزنىڭ ئىككىنچى قىزىنىڭ ياتاقخانىسىنىڭ ئىشىگىنى ئاچتى.

ئۆي ئىچى قاراڭغۇراق ئىدى، پەقەت ئىككى چىراق تەڭرى سۈرىتى ئالدىدا يېنىپ تۇراتتى، يەنە گۈل ۋە ئىسرىقلارنىڭ خۇش پۇرىغى كېلەتتى. ئۆي ئىچى ئۇششاق ئۆي جاھازلىرىدىن كىچىك چىنە-قاچا ئىشكاۋى، كىچىك كىتاپ ئىشكاۋى ۋە كىچىك شىرەلەر بىلەن لىق تولغان ئىدى. شىرمىنىڭ ئارقىسىدىن ئىگىز پەر شەكىللىك كارۋاتنىڭ ئاپپاق ياپقۇچلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كۈچۈك قاۋاشقا باشلىدى.

ـــ ئاللا، سىزمىدىڭىز، mon cousin (تاغا)؟

كىنەز قىزى ئورنىدىن تۇردى-دە، چاچلىرىنى تۈزەشتۈردى، ئۇنىڭ چاچلىرى ھەمىشە ۋە ھەتتا ھازىرمۇ ئادەتتىكىدىن تاشقىرى شۇنداق سىلىق ئىدىكى ، گويا كى بۇ چاچلار ئۇنىڭ بېشى بىلەن بىرەك قىلىنغاندەك ۋە لاك بىلەن قاپلانغاندەك ئىدى.

ـــ نىمە، بىرەر ۋەقە بولدىمۇ؟ ـــ دەپ سوردى قىز. ـــ ناھايىتى چۆچۈپ كېتىپتىمەن.

ـــ ھىچ ئىش بولغىنى يوق، يەنە ئوخشاشلا تۇرىدۇ. مەن سېنىڭ بىلەن بىرگىنە ئىش توغرىسىدا سۆزلەشكىلى كەلدىم، كاتىش، ـــ دىدى كىنەز ۋاسىلى ھازىرلا قىز بوشتېپ بەرگەن كىرپىلودا ھارغىنلىق بىلەن ئولتۇرۇپ. ـــ بۇ يەرنى ناھايىتى ئىسسىتۋېتىپسەن، ـــ دىدى ئۇ، ـــ ھە، قېنى، ئولتۇرغىن، causons (سۆزلىشىمىز).

ـــ مەن، بىرەر ئىش بولغانمىكىن دەپ ئويلاپتىمەن، ـــ دىدى كىنەز قىزى ئۆزگەرمەس، تاشتەك قاتتىق جىددى چىرايى بىلەن كىنەز قارىشىدا ئولتۇرۇپ سۆزىگە قۇلاق سېلىشقا تەييارلاندى.

ـــ ئۇخلىماقچى بولغان ئىدىم، mon cousin (تاغا)، بىراق، ئۇخلىيالمىدىم.

ـــ خوش، ئەزىزىم، نىمە گەپ؟ ـــ دىدى كىنەز ۋاسىلى كىنەز قىزىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ۋە ئۆزىنىڭ ئادىتى بويىچە پەسكە بېسىپ.

ئۇنىڭ "خوش، نىمە گەپ" دىگىنى، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ئاشكارا دىمىسىمۇ ئۆزلىرى ئۈچۈن چۈشىنىشلىك بولغان جۈملىچە مەسىلەرگە ئالاقىدار ئىكەنلىگى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پۇتلىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا بەللىرى ئۇزۇن، تۈپ-تۈز ۋە قاتتىق بولۇپ ئۆسكەن كىنەز قىزى ئۆزىنىڭ چېقىر كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ كىنەزگە توپ-توغرا ۋە بىپەرۋالىق بىلەن قاراپ تۇراتتى. كىنەز قىزى بىر ئۇھ تارتتى-دە، بېشىنى لىڭشىتىپ تەڭرى سۈرىتىگە قارىدى. ئۇنىڭ بۇ ھەركىتىنى قايغۇ-ھەسرەت ۋە سادىقلىقىنىڭ ئىپادىسى دەپ چۈشەندۈرۈش مۇمكىن ئىدى، شۇنىڭدەك ھارغىنلىق ۋە تېزدىن دەم ئېلىشقا بولغان ئۈمتىنىڭ ئىپادىسى دەپمۇ چۈشەندۈرۈش مۇمكىن ئىدى. كىنەز ۋاسىلى ئۇنىڭ بۇ ھەركىتىنى ھارغىن-

لىقىنىڭ ئىپاددسى دەپ چۈشىنەتتى.

ـــ مەنچۇ، ـــ دىدى كىنەز ۋاسىلى، ـــ سېنىڭچە، مەن ساڭا قارىغاندا بىرئاز راھەت ئالدىمۇ؟ Jesuis éreinté, comme un cheval de poste (مەن، خۇددى پوچتىكەشنىڭ ئېتىدەك ھېرىپ كەتتىم، ئەمما يەنىلا سېنىڭ بىلەن سۆزلىشىمەن، كاتىش، ناھايىتى جىددى سۆزلىشىمەن).

كىنەز ۋاسىلى جىم بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى نېرۋا بولغاندەك، گاھ بۇ تەرەپكە، گاھ ئۇ تەرەپكە تارتىشىپ، چىرايىنى شۇنداق خۇنۇكلەشتۈرەتتىكى، بۇ ھال ئۇنىڭ چىرايىدا مېھمان ئۆيلەردە ئولتۇرغاندىمۇ ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىمۇ گويا ئادەتتىكىدەك ئەمەس ئىدى: بىردەم ئۆرەنلەپ مازاخ قىلغاندەك قارايتتى، بىردەم قورققان قىياپەت بىلەن ئەتراپقا قارايتتى.

كىنەز قىزى ئۆزىنىڭ يالىڭاچ، ياداڭغۇ قوللىرى بىلەن كۈچۈكنى تىزىدا قويۇپ قۇچىغىغا ئېلىپ، كىنەز ۋاسىلىنىڭ كۆزىگە دىققەت بىلەن قارايتتى؛ لېكىن، گەرچە ئۇ تاڭ ئاتقىچە شۇنداق جىم ئولتۇرۇشقا مەجبۇر بولغان بىلەنمۇ، يەنىلا ئېغىز ئېچىپ بۇ جىملىقنى بۇزمايدىغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ـــ مانا، كۆرۈپ تۇرۇپسىز، سۆيۈملۈك ئاغىچام، سۆيۈملۈك سىڭلىم، كاترىنا سېمېنوۋنا، ـــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى كىنەز ۋاسىلى، گويا ئۆز سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇشقا كىرىشىشى بىر خىل ئېچكى توقۇنۇشسىز بولمىغاندەك، ـــ بۇنداق پەيتلەردە ھەممە ئەھۋاللار توغرىسىدا ئويلاپ كۆرۈشمىز كېرەك بولىدۇ. كەلگۈسى توغرىسىدا، سىلەرنىڭ توغرائلاردا... مەن ھەممىڭلارنى ئۆزەمنىڭ

باللىرىدەك ياخشى كۆرىمەن، سەن بۇنى بىلىسەن .
كىنەز قىزى يەنىلا قاپىغىنى تۇرۇپ، قىمىرلىماستىن ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى.
ــ ئەگەر ئاخىرىدا، يەنە ئائىلەم توغرىسىدىمۇ ئويلانماي بولمايدۇ، ــ ئاچچىقلانغان هالدا ئورۇندۇقنى ئۆزىدىن نېرى ئىتتىرىۋېتىپ ۋە ئۇنىڭغىمۇ قارىماستىن سۆزىنى داۋام قىلدى كىنەز ۋاسىلى، ــ ئۆزەگە بىلسەن، كاتىش، سىلەر، ئۇچ ئاچا-سىڭىل مامونتوۋلار، يەنە مېنىڭ خوتۇنۇم، هەممىز گرافنىڭ بىۋاستە مىراسخورلىرى بولىمىز. مەن، سېنىڭ ئۈچۈن مۇنداق نەرسىلەر توغرىسىدا سۆزلەش ۋە ئويلاشنىڭ قانچىلىك ئېغىرئىكەنلىگىنى بىلىمەن، ئوبدان بىلىمەن. ماڭا-مۇ ئوڭاي ئەمەس؛ بىراق، سۆيۈملۈگۈم مەن ئاتا-مىشىلەرگە كىرەي دەم قالدىم، هەممىگە تەييارلىنىش كېرەك. سەن بىلەمسەن، مېنىڭ پېيىرنى چاقىرتىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتكىنىمنى؟ گراف توپ-توغرا پېيىرنىڭ رەسمىنى كۆرسىتىپ: "ئۇنى چوقۇم چاقىرىپ كېلىش كېرەك" دېگەن ئەمەسمىدى؟
كىنەز ۋاسىلى سوئال ئالامىتى بىلەن كىنەز قىزغا قارايتتى، ئەمما ئۇنىڭغا دېگەن سۆزلىرىنى كىنەز قىزنىڭ مۇلاهىزە قىلغان قىلمىغاندىلىغىنى ياكى پەقەت قاراپلا تۇرغانلىغىنى چۈشىنەلمەيتتى.
ــ مەن بىر ئىش توغرىسىدا توختىماي خۇدادىن تىلەۋاتىمەنكى، mon cousin (تاغا)، ــ دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز قىزى، ــ ئۇ بولسىمۇ، خۇدا ئۇنىڭغا شەپقەت ئاتا قىلسۇن، ئۇنىڭ يۈكسەك روهىنى مۇشۇ يەردىن تىپ-تىنچ ئېلىپ كەتسەكەن...
ــ شۇنداق، شۇنداق، ئەلۋەتتە، ــ دەپ سەۋرىسىزلىك بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى كىنەز ۋاسىلى ئايپاك بېشىنى ئېرتىپ ۋە هېلىقى نېرى

ئىتتىرىۋەتكەن ئوروندۇقنى غەزەپ بىلەن يەنە ئالدىغا تارتىپ، — بىراق...ئاخىر...ئۆزەڭ بىلسەنكى، بۇلتۇر قىشتا گراف ۋەسىيەتنامە يېزىپ، بارلىق مال-مۈلكىنى بىۋاستە مىراسخورلىرىنى ۋە بىزنى قالدۇرۇپ، پىيېرغا بەرگەن ئىدى.

— ۋەسىيەتنامە يازسا يېزىۋەرسۇن، مەيلى! — دېدى كىنەز قىزى خاتىرجەملىك بىلەن، — لېكىن ئۇنىڭ پىيېرغا ۋەسىيەت قىلىشى مۈمكىن ئەمەس! پىيېر ئۇنىڭغا قانۇنسىز ئوغۇل.

— Ma chére (سۆيۈملۈگۈم)، — دېدى كىنەز ۋاسىلى بىردىنلا ئورۇندۇقنى چىڭ تۇتۇپ ۋە تېخىمۇ جانلىنىپ تېز-تېز سۆزلەشكە باشلىدى، — لېكىن، ئەگەر گراف پادىشاغا خەت سۇنۇپ، پىيېرنى ئوغۇلچىلاپ ئالسام دەپ تەلەپ قىلغان بولسىچۇ؟ ئۆزەڭ بىلىسەن، گرافنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى تەستىقلاپ قويىدۇ...

كىنەز قىزى كۈلۈمسىرەپ قويدى، ئۇنىڭ كۈلۈمسىرىشى خۇددى گەپ بولۇۋاتقان مەسىلىدە مېنىڭ بىلدىغانلىرىم ساڭا قارىغاندا تېخىمۇ كۆپ دەيدىغان كىشىلەرنىڭ كۈلۈمسىرىشىگە ئوخشايتتى.

— مەن يەنە ساڭا ئېيتاي، — كىنەز ۋاسىلى ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — خەت ئاللىقاچان يېزىلغان، ئەمما ئەۋەتىلمىگەن، پادىشامۇ بۇنى بىلمەيدىكەن. مەسىلە پەقەت بۇ خەتنىڭ يوقىتىلغان ياكى يوقىتىلمىغانلىقىدا. ئەگەر يوقىتىلمىغان بولسا، ئۇ ھالدا بىر كۈنى ھەممە ئىش شۇنىڭ بىلەن تۈگەيدۇ، ۋەسسالام، — كىنەز ۋاسىلى بىر قېتىم تىنىپ قويدى، بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىنىڭ "ھەممە ئىش تۈگەيدۇ، ۋەسسالام" دېگەن سۆزىنىڭ مەنىسى نېمە ئىكەنلىگىنى ئىپادىلىمەكچى بولاتتى، — شۇنىڭ بىلەن گرافنىڭ

خېتىنى ئېچىشدۇ، ۋەسىيىتى يېزىلغان خەتنى پادىشاغا سۇنىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئىلتىماسىمۇ تەستىقلىنىدۇ. پىيىر قانۇنىي ئوغلى سۇپىتىدە هەممىگە ئىگە بولىدۇ.

ــ خوش، بىزنىڭ هەسسىمىز چۇ؟ ــ دەپ سوريدى كىنەز قىزى هەرقانداق ئىش سادىر بولسا بولىدۇكى، پەقەت مۇنداق ئەهۋالنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس دىگەندەك تەنە بىلەن ئىلجىيىپ.

— Mais, ma pauvre Catiche, c'est clair, commele jour (لېكىن، سۆيۈملۈك كاتىش، بۇ ئوپ-ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرغان نەرسىغۇ). ئۇ شۇ چاغدا هەممە نەرسىنىڭ بىردىن-بىر ۋارىسى بولىدۇ، سىلەرگە هىچنىمە تەگمەيدۇ. سەن بىلىشىڭ كېرەك، سۆيۈملۈگۈم، ۋەسىيەت ۋە خەت يېزىلغانمۇ-يوق، بۇ ئىككى نەرسە بىرەر سەۋەپ بىلەن يوقىتىلغانمۇ-يوق. ئەگەر بۇ ئىككى نەرسە بىرەر سەۋەپ بىلەن ئۇنتۇلۇپ قالغان بولسا، ئۇ هالدا، بۇلارنىڭ نەدىلگىنى بىلىشىڭ ۋە ئۇلارنى تېپىش كېرەك، چۇنكى.....

ــ ئەمدى شۇ قالدىمۇ؟ ــ كىنەز قىزى زەهەرخەندىلىك بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ ۋە كۆزىنىڭ قىياپىتىنىمۇ ئۆزگەرتمەي ئۇنىڭ سۆزىنى بولۇۋەتتى، ــ مەن بولسام ئايال، سىزنىڭ ئويىڭىزچە، بىز ئاياللار تامامەن ئەخمەقلەرمىز؛ ئەمما مەن شۇنى بىلىمەنكى، قانۇنسىز ئوغۇل مىراسخور بولالمايدۇ..... un bêtard (قانۇنسىز ئوغۇل)! ــ دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ، بۇ سۆزنىڭ تەرجىمىسى ئارقىلىق گويا كىنەزگە ئۇنىڭ گېپىنىڭ تامامەن ئاساسسىزلىغىنى كۆرسەتمەكچى بولۇپ.

ــ يەنە چۈشەنمەيۋاتسەن، هە، كاتىش! شۇنچە پەم-پاراستىڭ بىلەن يەنە چۈشەنمەيسەن: ئەگەر گراف پادىشاغا خەت يازغان بولسا ۋە خېتىدە ئۇنىڭ ئوغلى ئىكەنلىگىنى ئېتىراپ قىلىشنى تەلەپ

قىلغان بولسا، پىپىر ئۇ چاغدا پىپىر بولماي گراف بىزنۇخوۋ بولىدۇ- دە، ۋەسىيەت بويىچە ھەممىنى ئالىدۇ. ئەگەر ۋەسىيەت يېزىلغان خەت يوقىتىۋېتىلمىگەن بولسا، ئۇ چاغدا سەن ئۆزەڭگە ئالىي ھەممەتىلىك قىلدىم دەپ تەسەللى بېرىشتىن et tout ce qui s'en suit (ۋە بۇنىڭ ئاقىۋىتىدىن) باشقا ھېچنەرسە قالمايدۇ. بۇ تۇرغان گەپ.

ــ ۋەسىيەتنامە يېزىلغانلىغىنى بىلمەن، لېكىن شۇنداقلا بۇ ۋەسىيەتنامىنىڭ كۆچكە ئىگە ئەمەسلىگىنىمۇ بىلمەن؛ سىز مېنى ئۇچىغا چىققان ئەخمەق دەپ ھېسابلىسىڭىز كېرەك، non cousin (تاغا)، ــ دېدى كىنەز قىزى، قانداقتۇ "زەپ ئۆتكۈر ۋە ھاقارەتلىك گەپ ئېيتتىمغۇ" دەپ ئويلايدىغان ئاياللارنىڭ قىياپىتى بىلەن.

ــ سۆيۈملۈك كىنەز قىزىم كاتېرىنا سېمېنوۋنا! ــ دېدى كىنەز ۋاسىلى تاقىتى تاق بولۇپ. ــ مەن ئالدىنقى "سەن-پەن" ئېيتىشىپ زەھەر سانچىشىش ئۈچۈن كەلگىنىم يوق، بەلكى سېنى ياخشى نىيەتلىك، شەپقەتلىك، سەممى ئۇرۇق-تۇققىنىم دەپ ئۆزەڭنىڭ مەنپەئەتلىرىڭ توغرىسىدا سۆزلىشىشكە كەلدىم. مەن ساڭا ئونلىغان قېتىم دەۋاتىمەن، ئەگەر پادىشاغا يېزىلغان خەت ۋە پېيرنىڭ پايدىسى ئۈچۈن يېزىلغان ۋەسىيەتنامە گرافنىڭ ھۆججەتلىرىدە بارلىكەن، ئۇ ھالدا مېنىڭ بوتا كۆزۈم، سەن ۋە سېنىڭ سىڭىللىرىڭ مىراسخورلار ئەمەس! ئەگەر سەن ماڭا ئىشەنمىسەڭ، بىلدىغان كىشىلەرگە ئىشەن: مەن ھىلىلا دىمىترى ئونۇفرىيېچ (بۇ ئادەم شۇ ئائىلىنىڭ ئادۋوكاتى ئىدى) بىلەن سۆزلەشتىم، ئۇمۇ ماڭا شۇنداق دېدى.

روشەنكى، بۇ سۆزلەردىن كېيىن كىنەز قىزىنىڭ ئوي-پىكرىلەردە قانداقتۇ ئۆزگىرىش بولدى؛ ئۇنىڭ نېپىز لەۋلىرى تاتىرىپ كەتتى (كۆزلىرى يەنە شۇ پېتىچە ئىدى)، سۆزلەشكە باشلىغاندا

ئاۋازى شۇنداق جاراڭلاپ چىقاتتىكى، بۇنى ئۆزىمۇ كۈتمىگەنىدەك كۆرۈنەتتى.

ــ مۇنداقتا ناھايىتى ياخشى بولغان بولاتتى! ــ دىدى كىمدۇر قىزى. ــ ھەچقاچان ھەچنىمىسىنى ئىلىشنى ئويلىمىغان، ھازىرمۇ ھەچنىمىسى كېرەك ئەمەس.

ئۇ ئۆزىنىڭ كۈچۈگىنى تىزىدىن ئىتتىرىۋەتتى ـ دە، كۆينىگىنىڭ پۈرمىلىرىنى تۈزەشتۈردى.

ــ مىنىنەتدارچىلىق دىگەن مانا شۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ھەچنىمىسىنى ئايىمىغان كىشىلەر ئۈچۈن بېرىلىدىغان ئىنئام دىگەن مانا شۇ! ــ دىدى كىنەز قىزى. ــ ياخشى بولدى، ناھايىتى ياخشى بولدى! ماڭا ھەچنەرسە كېرەك ئەمەس، كىنەز!

ــ شۇنداق، بىراق سەن ئۆزەڭ يالغۇز ئۆزەڭ ئەمەس سەن، سېنىڭ يەنە سىڭىللىرىڭ بار ـ دە، ــ دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز ۋاسلى.

لېكىن كىنەز قىزى ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالمىدى.

ــ شۇنداق، مەن بۇنى خېلى بۇرۇندىن تارتىپلا بىلەتتىم، لېكىن ئېسىمدىن چىقىرىپ قويۇپتىمەن: بۇ ئۆيدە پەسكەشلىك، ئالدامچىلىق، ھەسەتخورلۇق، نەيرەڭۋازلىق، ۋاپاغا جاپاقىلىش، ئەڭ پەسكەش ۋاپاسىزلىقتىن باشقا ھەچنىمىنى كۈتكىلى بولمايدىغانلىغىنى مەن بىلمەن....

ــ سەن بىلەمسەن ـ يوق، بۇ ۋەسىيەتنامە نەدە؟ ــ دەپ سورىدى كىنەز ۋاسلى ئىككى مەڭزىنى ئىلگىرىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ لىپىلدىتىپ تۇرۇپ.

ــ شۇنداق، مەن نادان ئىكەنمەن! ئىلگىرى تېخى كىشىلەرگە

ئىشىنىپ، ئۇلارنى ياخشى كۆرۈپ ۋە ئۆزەمنى قۇربان قىپتىمەن. بىراق، پەقەت پەسكەش ۋە رەزىل ئادەملەر غەلىبە قىلىدىكەن! مەن بۇ كىمنىڭ سۈيقەستى ئىكەنلىگىنى بىلىمەن!

كىنەز قىزى ئورنىدىن تۇرماقچى بولغان ئىدى-يۇ، ئەمما كىنەز ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلۋالدى. كىنەز قىزى بىردىنلا ھەممە ئىنسانلاردىن رايى قايتىپ كەتكەن ئادەمدەك قىياپەتكە كىردى-دە، ئۆزىنىڭ سۆھبەتدىشىغا قەھرى-غەزەپ بىلەن قارىدى.

— يەنە ۋاقىت بار، سۆيۈملۈگۈم. ئېسىڭدە تۇرسۇن، كاتىش، بۇنىڭ ھەممىسى ئويلانماستىن، غەزەپلەنگەن ۋە كېسەل بولغان چاغلاردا بولۇپ قالدى، كېيىن ئۇنتۇلۇپ كەتكەن. بىزنىڭ مەجبۇرىيىتىمىز، سۆيۈملۈگۈم، ئۇنىڭ خاتالىغىنى تۈزىتىش، ئۇنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدىكى ئازاپلىرىنى يېنىكلىتىپ، ئۇنىڭ بۇنداق ئادالەتسىز-لىكلەرنى قىلىشىغا يول قويماسلىق، ئۇنىڭ ئۆلۈش ئالدىدا بۇ كىشى-لەرنى بەختسىز قىلىپ قويدۇمغۇ دەيدىغان ئارمان بىلەن كېتىشىگە يول قويماسلىق....

— ئۇنىڭ ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلغان بۇ كىشىلەرنى، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى كىنەز قىزى بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەمما كىنەز ئۇنى قويۇپ بەرمىدى، — ئۇ مەڭگۈ ئۇقمايدۇ. ياق، mon cousin (تاغا)، — دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ ئۇھ تارتىپ قويۇپ، — مەن مەڭگۈ ئېسىمدىن چىقارمايمەن: بۇ دۇنيادا ئىنئام كۈتۈش مۇمكىن ئەمەس، بۇ دۇنيادا شان-شەرەپمۇ، نە ئادىللىقمۇ يوق. بۇ دۇنيادا مۇغەمبىرلىك قىلماي ۋە ياۋۇز بولماي مۇمكىن بولمايدىكەن.

— Hy, voyons (هاي-هاي)، ئۆزەڭنى باس. مەن سېنىڭ

قەلبىڭنىڭ ساپلىغىنى بىلىمەن.

ــ ياق، مېنىڭ قەلبىم ساپ ئەمەس، قارانىيەت مەن.

ــ مەن سېنىڭ قەلبىڭنى بىلىمەن، ــ دەپ تەكرارلىدى كىنەز ــ مەن سېنىڭ قەدرىڭگە يېتىمەن، سەنمۇ مېنىڭ قەدرىمگە يەتسەڭ بولدى. ئۆزەڭنى باس. parlons raison (بىمالال سۆزلىشەيلى)، ھېلى تېخى ۋاقىت بار: بىر كۈن ئەمەس ياكى پەقەت بىر سائەت ئەمەس؛ سەن ماڭا ۋەسىيەتنامە توغرىسىدىكى ھەممە ئىشنى، خۇسۇسەن ئۇنىڭ نەدىلىگىنى ئېيتىپ بەر: سەن ئۇنى ئەلۋەتتە بىلسەن. ۋەسىيەتنامىنى تاپساق، دەرھال گرافقا كۆرسىتىمىز. ئۇ ۋەسىيەتنامىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغاندۇ. قولىغا ئالىدۇ ــ يۇ، يىرتىپ تاشلايدۇ. بىلەمسەن، مېنىڭ بىرىنچى ــ بىر ئۇمىدىم ــ ئۇنىڭ ئارزۇ ــ ئارمانلىرىنى ئورۇنلاش؛ مەن بۇ يەرگە پەقەت شۇنىڭ ئۈچۈنلا كەلگەن. مەن بۇ يەردە پەقەت ئۇنىڭغا ۋە سىلەرگە ياردەم بېرىش ئۈچۈنلا ئولتۇرۇپتىمەن.

ــ ئەمدى ھەممىنى چۈشەندىم! مەن بۇنىڭ كىمنىڭ ھىلە ــ مىكرىسى ئىكەنلىگىنى بىلىمەن. بىلىمەن! ــ دېدى كىنەز قىزى.

ــ گەپ بۇنىڭدا ئەمەس، بوتا كۆزۈم.

ــ بۇ سىز قوغداپ كېلىۋاتقان (protégé) ئادەم، سىزنىڭ سۆيۈملۈك ئانىنا مخايىلوۋناڭىز. مەن بۇ رەزىل، قەبىھ خوتۇنىنى ئۆي خىزمىتى قىلدىغانغىمۇ ئېلىشنى خالىمايتتىم.

ــ Ne perdons point de temps (ۋاقىتنى بىكارغا ئۆتكۈزمەيلى...)

ــ ئاھ، بولدى قويۇڭ! بۇلتۇر قىشتا، ئۇ مەشەگە تىقىلىپ كىردىپ، گرافقا بىزنىڭ توغرىسىدا، خۇسۇسەن Sophie توغرىسىدا شۇنداق

قەبىھ، شۇنداق بىئەدەپ سۆزلەرنى قىلغانكى، ــ مېنىڭ بۇ سۆزلەرنى ئېيتىشقا ئاغزىم بارمايدۇ ــ گراف‌كېسەل بولۇپ قالدى، ھەتتا ئىككى ھەپتىگىچە بىزنى كۆرۈشنى ياقتۇرمىدى. بۇ چاغدا، مەن بىلىمەن، ئۇ مۇشۇ ئىپلاس، رەزىل قەغەزنى يازغان؛ ئەمما، مەن بۇ قەغەزنىڭ ھېچقانداق كۇچكە ئىگە ئەمەسلىگىنى بىلگەن.

ــ Nous y voila (گەپ، مانا شۇنىڭدا)، نىمە ئۈچۈن سەن بۇنى بۇرۇن ماڭا دېمىدىڭ؟

ــ ياستۇغىنىڭ ئاستىدىكى گۇللۇك قاپچۇغىدا. ئەمدى بىلدىم، ــ دېدى كىنەز قىزى كىنەزنىڭ سوئالىغا جاۋاپ بەرمەي. ــ شۇنداق، ئەگەرمېنى گۇنايى بار دەيدىكەن، چوڭ گۇنا قىلغان ئىكەنمەن، بۇ ئاشۇ ئىپلاس ئايالغا بولغان ئۆچمەنلىك، خالاس! ــ دەپ ۋاقىرىدى كىنەز قىزى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ. ــ بۇ خوتۇن نېمىشقا بۇ يەرگە تىقىلىپ كىرىۋالىدىغاندۇ؟ بىراق، مەن ئۇنىڭغا ھەممىسىنى دەيمەن، ھەممىسىنى، ۋاقتى كەلسۇن!

19

گرافنىڭ قوبۇلخانىسى بىلەن كىنەز قىزىنىڭ ئۆيىدە مۇشۇنداق گەپ ـ سۆزلەر بولۇۋاتقان چاغدا، پىيېر (ئۇ چاقىرتىلغان ئىدى) بىلەن ئاننا مىخايلوۋنا (ئۇ پىيېر بىلەن بىللە بېرىشنى لازىم تاپقان ئىدى) ئولتۇرغان ھارۋا گراف بېزئۇخوۋنىڭ قوراسىغا كىرىپ كەلدى. ھارۋىنىڭ چاقلىرى دەرىزە تۇۋىدىكى پاخال يېيىتىلغان يولدىن يېنىككىنە تاراقلاپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان چاغدا، ئاننا مىخايلوۋنا ھەمراسىغا سۆز قىلىپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ بىر

بۇلۇڭدا ئۇخلاپ كەتكەنلىگىنى بايقىدى-دە، ئۇنى ئويغىتىۋەتتى. پىيېر ئويغىنىپ ئاننا مىخايلوۋنانىڭ ئارقىسىدا ھارۋىدىن چۆشۈۋاتقان چاغدىلا، ئۇنى كۈتۈپ تۇرغان ئىش: ئۆلۈش ئالدىدىكى ئاتىسى بىلەن كۆرۈشۈش ئېسىگە كەلدى، پىيېر ھازىر يېتىپ كەلگەن جاي ئالدىنقى ئىشىك ئەمەس، ئارقا ئىشىك ئىكەنلىگىنى بىلىۋالدى. ئۇ ھارۋىدىن چۈشۈۋاتقاندا، مىشچانلارچە كىيىنگەن ئىككى كىشى ئالدىراپ-تېنەپ ئىشىك ئالدىدىن قېچىپ تامنىڭ تۈۋىگە ئۆتۈۋالدى. سەل توختىغاندىن كېيىن، پىيېر ئىككى تەرەپتىكى تامنىڭ تۈۋىدە تۇرغان شۇنىڭغا ئوخشاش يەنە بىرقانچە كىشىنى بايقاپ قالدى. لېكىن نە ئاننا مىخايلوۋنا، نە چاكار ۋە نە ھارۋىكەش بولسۇن، ئۇلارنى كۆرمەي قېلىشى مۈمكىن بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇلارغا قىلچە دىققەت نەزىرىنى سالمىدى. پىيېر "شۇنداق بولسا كېرەك" دەپ ئويلىدى-يۇ، ئاننا مىخايلوۋنانىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋەردى. ئاننا مىخايلوۋنا تېز قەدەم تاشلاپ، خىرە يورۇتۇلغان تار خىش پەلەمپەيدىن يۇقۇرىغا قاراپ ماڭدى ۋە ئارقىدا قالغان پىيېرنى چاقىراتتى. پىيېر نىمە ئۈچۈن گراف بىلەن كۆرۈشۈش زۆرۈرلۈگىنى چۈشەنمىسىمۇ، بولۇپمۇ ئۇنىڭغا نىمە سەۋەپتىن ئارقا تەرەپتىكى پەلەمپەي ئارقىلىق مېڭىش زۆرۈرلۈگىنى ئۇقمىسىمۇ، ئەمما ئاننا مىخايلوۋنانىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچ ۋە ئالدىراش قىياپىتىدىن، پىيېر "شۇنداق بولۇشى زۆرۈر" بولسا كېرەك دىگەن ئويغا كەلدى. پەلەمپەينىڭ يېرىمىغا كەلگەندە ئۇلارنى قوللىرىدا چىلەك تۇتۇشۇپ ۋە ئۆتۈكلىرى بىلەن تاقىلدىشىپ ئالدىغا دۇچ كەپقالغان دىداقتۇ بىرقانچە كىشى پۇتلىشىپ يىقىتىۋېتىشكە تاس-تاماس قالغان دى. بۇ كىشىلەر تامغا ناھايىتى يېقىن كېلىۋېلىپ، پىيېر بىلەن ئاننا

مىخايلوۋناغا يول بەردى ۋە ئۇلارنى كۆرگەندە قىلچە ئەجەپلەنگەن-لىگىنى كۆرسەتمىدى.

— كىنەز قىزلىرىنىڭ خانىسىغا باردىغان يول مۇشۇما؟ — دەپ سورىدى ئانىنا مىخايلوۋنا ئۇلارنىڭ بىرىدىن.

— ھە، شۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى چاكارلارنىڭ بىرى ھازىر ھەچكىمدىن تەپتارتمايدىغاندەك يۈرەكلىك ۋە جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن، — سولدىكى ئىشىك، خانىم.

— ئېھتىمال، گراف مېنى چاقىرمىغان بولسا كېرەك، — دىدى پىيىر پەلەمپەينىڭ ئۈستىگە چىقىپ بولغاندا، — مەن ئۆز ياتىغىمغا بارايمىكىن.

پىيىرنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ ئانىنا مىخايلوۋنا توختاپ قالدى.

— Ah, mon ami (ئاھ! دوستۇم!) — دىدى ئۇ ئەتىگەندە ئوغلىغا سۆز قىلغاندىكىدەك قىيابېتى بىلەن ئۇنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويۇپ، — croyez, que je souf fre, autant que vous, mais soyəz homme (ماڭا ئىشىنىڭ، مېنىڭ تارتقانلىرىم ئازاۋىم سىزنىڭ كىدىن ئاز ئەمەس، بىراق، مەرت بولۇڭ!)

— راستىنلا، كىرىمەنمۇ؟ — دەپ سورىدى پىيىر مۇلايىم قىياپەتتە كۆزەينىگىدىن ئانىنامىخايلوۋناغا قاراپ.

— Ah, mon ami, oubilez les torts qu'on a pu avoir envers vous, pensez quec'est votre père... peut-tètre à l'agonie.(سىزگە ناھەقلىق قىلغانلىغىنى كۆڭلىڭىزدىن چىقىرىڭ، دوستۇم؛ ئويلاپ كۆرۈڭ، ئۇ سىزنىڭ ئاتىڭىز...ئېھتىمال، ئۆلۈم ئالدىدا تۇرىدىغاندۇ)، — ئانىنا مىخايلوۋنا خۇرسىنىدى، — Je vous

ai t out de suite aimé comme mon fils. Fiez à moi, Pierre. Je n'oublieraipas vos intérêts (مەن دەسلەپتىلا سىزنى ئوغلۇمدەك ياخشى كۆرۈپ قالدىم. ماڭا ئىشىنىڭ، پىيېر. مەن سىزنىڭ مەنپەئەتلىرىڭىزنى ئېسىمدىن چىقارمايمەن).

پىيېر ھېچنىمىنى چۈشەنمەيتتى؛ "مۇشۇنداق بولۇشى زۆرۈردۇر" دەيدىغان قاراش يەنىلا ئۇنىڭغا بارغانسېرى كۈچلۈكرەك بىلىنەتتى، شۇڭا ئۇ ئىشىكنى ئاچقان ئاننا مىخايلوۋنانىڭ ئارقىسىدىن ئىتائەتچانلىق بىلەن ئەگىشىپ مېڭىۋەردى.

بۇ ئىشىك ئارقا يولىنىڭ ئارىلىغىغا ئېچىلاتتى. بۇلۇڭدا بىر بوۋاي — كىنەز قىزىنىڭ خىزمەتكارى پايپاق توقۇپ ئولتۇراتتى. پىيېر ھويلىنىڭ بۇ تەرىپىگە ھېچقاچان ئۆتمىگەن، ھەتتا مۇنداق ئۆيلەرنىڭ بارلىغىنىمۇ بىلمەيتتى. ئاننا مىخايلوۋنا پەتنۇستا چەينەك كۆتۈرۈپ ئارقىسىدىن يېتىشۋالغان قىزدىن (ئۇنى سۆيۈملۈگۈم، جېنىم دەپ ئاتاپ) كىنەز قىزىنىڭ سالامەتلىگىنى سورىدى ۋە پىيېرنى خىش ياتقۇزۇلغان ئارىلىقتىن باشلاپ ئېلىپ كەتتى. ئارىلىقتىن بىرىنچى ئىشىك كىنەز قىزىنىڭ تۇرىدىغان ئۆيلىرىگە ئېچىلاتتى. پەتنۇسنى كۆتەرگەن ھىلىقى خىزمەتكار قىز ئالدىراشلىقتا (بۇ چاغدا ئويدە ھەممە ئالدىراش ئىدى) ئىشىكنى ياپمىغان ئىدى، پىيېر بىلەن ئاننا مىخايلوۋنا ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئىختىيارسىزلا بۇ ئۆيگە قارىدى: كىنەز ۋاسلى بىلەن چوڭ كىنەز قىزى بىر بىرىگە يېقىن ئولتۇرۇپ ئۇ يەردە سۆزلىشىۋاتاتتى. كىنەز ۋاسلى ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلارنى كۆرۈپ سەۋدرسىزلىك بىلەن قىمىرلىدى-دە، ئارقىسىغا قاڭتايدى؛ كىنەز قىزى دەس ئورنىدىن تۇردى ۋە ھېچنىمىگە قارىمىغان قىياپەتتە پۈتۈن كۈچى بىلەن ئىشىكنى تاراقشىتىپ يېپىۋەتتى.

بۇنداق قىلىق كىنەز قىزىنىڭ ئادەتتىكى ۋەزمىن ھالىتىگە زادى ئوخشمايتتى، كىنەز ۋاسىلىنىڭ چىرايىدا ئىپادىلەنگەن قورقۇش قىياپىتى ئۇنىڭ ئىززەت-سالاپىتىگە زادىلا ماس كەلمەيتتى، شۇڭا پىيىر توختاپ قالدى-دە، كۆزەينىگى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ يېتەكچىسىگە سوئال ئالامتى بىلەن قاراپ قويدى. ئاننا مىخايلوۋنا قىلچە ئەجەپ-لەنگەنلىكنى بىلدۈرمەي، پەقەت سوغاققىنا كۈلۈپ قويدى ۋە خۇددى "مەن شۇنى كۈتكەن ئىدىم" دېگەندەك قىياپەت بىلەن خۇرسىنىپ قويدى.

— Soyez homme, mon ami, c'est moi qui Veillerai à vos intéréts (مەرت بولۇڭ، دوستۇم، مەن سىزنىڭ مەنپەئە-تىڭىزنى كۆزلەيمەن)، — دېدى ئاننا مىخايلوۋنا ئۇنىڭ قارىشىغا جاۋابەن ۋە ئارىلىقتىن تېخىمۇ تېز يۈرۈپ.

پىيىر بۇنىڭ نېمە ئىش ئىكەنلىگىنى چۈشەنمەيتتى، بولۇپمۇ، veiller à vosintérêst (مەنپەئەتىڭىزنى كۆزلەش) دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەيتتى، لېكىن ئۇ يەنە "شۇنداق بولۇشى كېرەكتۇر" دەپ ئويلايتتى. ئۇلار ئارىلىقتىن گىرافنىڭ قوبۇلخانىسىغا يانداش خىرە يورۇتۇلغان زالغا كىردى. بۇ پىيىر ئالدىنقى دەرۋازە-دىن كۆرگەن ھېلىقى ھەشەمەتلىك سوغاق ئۆيلەرنىڭ بىرى ئىدى. لېكىن بۇ ئۆيدە، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا بوش ۋاننا تۇراتتى، گىلەمەرگە سۇ چاچرىغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىغا پۇتلىرىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ۋە ئۇلارغا دىققەت-نەزىرىنىمۇ سالماستىن كېلىۋاتقان خىزمەتكار بىلەن قولىدا ئىسرىقدان كۆتەرگەن پوپ يارداەمچىسى ئۇدۇل كەپقالدى. ئۇلار پىيىرغا تونۇش بولغان ئۆيگە كىردى، بۇ ئۆينىڭ ئىتالىيانچە ئىككى دەرىزىسى گۈللەر ئۆستۈرۈلىدىغان

قىشلىق باققا ئېچىلاتتى ۋە بۇ ئۆيدە يېكاترىنا خېنىمنىڭ يېرىم ۋە پۈتۈن گەۋدىسى سىزىلغان ناھايىتى چوڭ رەسىمى بار ئىدى. بۇ يەردە ئولتۇرغانلار يەنە شۇ كىشىلەر بولۇپ، پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئىلگىرىكى ھالىتىدە بىر بىرى بىلەن پىچىرلىشىپ سۆزلىشىۋاتاتتى. ئانىنا مخايلوۋنا كىرىپ كەلگەندە ھەممەيلەن جىم بولۇشۇپ، ئۇنىڭ يېنىغا باسقان، ئاپپاق تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا ۋە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئىتائەتچانلىق بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقان سېمىز، يوغان پېيىرغا قارىشىپ قالدى.

ئانىنا مخايلوۋنانىڭ چىرايىدىن "ئاخىرقى جەددى پەيت يېتىپ كەلدى" دېگەن ئوي-پىكىرلەر ئىپادىلىنىپ تۇراتتى؛ ئۇ ئىشچان پېتربۇرگ خانىملىرىغا خاس روھىي ھالىتى بىلەن، پېيىرنى ئۆزىدىن نېرى كەتكۈزمەي بىللە ئېلىپ، ئەتىگەنكىگە قارىغاندا تېخىمۇ باتۇرلۇق بىلەن قەدەم تاشلاپ كىرىپ كەلگەن ئىدى. ئانىنا مخايلوۋنا ئۆزلۈش ئالدىدا تۇرغان كىشى كۆرۈۋاتقاچقى بولغان بۇ ئادەمنى ئۆزى بىللە ئېلىپ كەلگەنلىگى ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ قوبۇل قىلىنىشىدا گەپ يوق دەپ ئويلايتتى. ئۇ ئۆيدە ئولتۇرغۇچىلارغا تېز-تېز قاراپ چىقتى ۋە گراف روھانىسنى كۆرگەندىن كېيىن ئاستا قەدەم تاشلاپ سىلىققىنا مېگىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى-دە، ئانچە ئېگىلىپمۇ كەتمەي، ئەمما بويىنى بىردىنلا سەل پەسرەك قىلىپ، ئاۋال بىر روھانىنىڭ، ئۇنىڭدىن كېيىن باشقىسىنىڭ دۇئاسىنى ئالدى.

— خۇداغا شۈكرى، ئۇلۇغۋۇپ كەپسىز، — دېدى ئۇ روھانىغا، — بىز ھەممە ئۇرۇق-تۇققانلار بەك ئەندىشە قىلغان ئىدۇق. مانا بۇ يىگىت بولسا گرافنىڭ ئوغلى، — دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ تېخىمۇ يۇمشاقلىق بىلەن. — خەۋپلىك پەيت!

بۇ سۆزلەردىن كېيىن، ئۇ دوختۇرنىڭ قېشىغا كەلدى.

— cher docteur (مۇھتەرەم دوختۇر)، — دېدى ئۇ دوختۇرغا، — ce jeune homme e et le fils du com. te, y a-t-il de l'es poir (بۇ ياش يىگىت بولسا گرافنىڭ ئوغلى، ئۇمىت بارمۇ؟)

دوختۇر گەپ-سۆز قىلماي دەرھال يۇقۇرىغا قاردى-دە، دولسىنى قىسىپ قويدى. ئاننا مىخايلوۋنامۇ كۆزلىرى ۋە دولسىنى خۇددى شۇنداق ھەركەتلەندۈرۈپ، كۆزلىرىنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك يۇمۇپ، ئۇھ دەپ قويدى-دە، دوختۇرنىڭ يېنىدىن پىيرنىڭ قېشىغا كەلدى. ئۇ ئالاھىدە ھۆرمەت ۋە قايغۇلۇق ئاھاڭدا پىيرغا مۇراجىئەت قىلىپ:

— Ayez confiance en sa miséricorde (خۇدانىڭ مېھرى-شەپقىتىگە ئىشىنىڭ)، — دىدى ۋە پىيرغا ئولتۇرۇپ كۈتۈپ تۇرۇش ئۈچۈن بىر دۇئاننى كۆرسەتتى-دە، پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، ھەممە كىشى قاراپ تۇرغان ئىشىككە قاراپ ماڭدى ۋە ئىشىكنى ئاستاغىنا ئېچىپ، ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى.

پىيىر پېتەكلىگۈچىسىگە شەرتسىز ئىتائەت قىلىشقا قارار قىلىپ، ئۇ كۆرسەتكەن دۇئانغا قاراپ ماڭدى. ئاننا مىخايلوۋنا غايىپ بولۇش بىلەن تەڭ، ئۆيدە ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ناھايىتى زور قىزىقىش ۋە خەيرىخالىق نەزىرى بىلەن قاراۋاتقانلىغىنى سەزدى. ئۇ ھەممە كىشىنىڭ گويا كى ئۇنى كۆرسىتىپ بىر خىل ۋەھىمە ۋە خوشامەت-كۆيى قىياپىتى بىلەن ئۆزىنى پىچىرلىشىۋاتقانلىغىنى بايقىدى. كىشىلەر ئۇنىڭغا ئىلگىرى قىلىپ باقمىغان ھۆرمەت-ئېھتىرامنى قىلىشاتتى: روھانى بىلەن سۆزلىشىۋاتقان نامەلۇم بىر خانىم ئورنىدىن تۇردى-

ده، ئۇنىڭغا ئولتۇرۇشنى تەكلىپ قىلدى؛ ئادىيۇتانت پىيېرنىك يەرگە چۈشۈپ كەتكەن پەلىيىنى يەردىن ئېلىپ سۇندى؛ دوختۇرلار بولسا پىيېر ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىدا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ لام-مىم دېمەي جىم تۇرۇشتى ۋە ئۇنىڭغا يول بېرىش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشتى. پىيېر دەسلەپ ھېلىقى خانىمنى مالال قىلماسلىق ئۈچۈن باشقا ئورۇندا ئولتۇرماقچى بولاتتى ۋە پەلەيىنى يەردىن ئۆزى ئالماقچى بولاتتى، شۇنىڭدەك دوختۇرلار يولنى تامامەن توسۇۋالمىغان بولسىمۇ، ئۇلارنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولاتتى؛ لېكىن ئۇ بىردىنلا: مۇنداق قىلىش ئەدەپسىزلىك بولىدىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ بۇ كېچىدە قانداقتۇ خەۋپلىك بولغان ۋە ھەممەيلەن كۈتۈپ تۇرغان مۇراسىمنى ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بىر كىشى ئىكەنلىگىنى، شۇ سەۋەپتىن ئۇلار كۆرسەتكەن ھۆرمەتنى قوبۇل قىلماي بولمايدىغانلىقىنى ھىس قىلاتتى. شۇڭا ئۇ ئادىيۇتانتنىڭ قولىدىن پەلەيىنى گەپ قىلمايلا ئالدى، ھېلىقى خانىمنىڭ ئورنىدا ئولتۇردى، خۇددى مىسىر ھەيكەللىرىدەك سادده قىياپەتتە، ئۆزىنىڭ چوڭ قوللىرىنى باراۋەر تۇرغان ئىككى تىزىغا قويىدى ۋە ئۆز كۆڭلىدە: "شۇنداق بولۇشى كېرەك ئىكەن-ده" دەپ ئويلاپ، بۇكېچىدە ئۆزىنى يوقتىپ قويماسلىق ۋە ئەخمىقانە ئىشلارنىڭ كېلىپ چىقىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۆز پىكىرلىرىم بويىچە ئىش قىلماي، بەلكى پەقەت ئۆزەمگە يېتەكچىلىك قىلغۇچى كىشىلەرنىڭ پىكرىگە تامامەن ئىتائەت قىلىشىم كېرەك دېگەن قارارغا كەلدى.

ئىككى مىنۇتمۇ ئۆتمىدى-ده، ئۇزۇن يەكتەك كىيگەن ۋە مەيدىسگە ئۇچ يۇلتۇز تاقىۋالغان كىنەز ۋاسىلى ئۇلۇغۋارلىق بىلەن بېشىنى ئىگىز كۆتەرگەن ھالدا ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۇ بۇگۈن

ئەتىگەندىكىگە قارىغاندا بىر ئاز ياداپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى؛ ئولتۇرغانلارغا قاراپ، پىيىرغا كۆزى چۈشكەندە، كۆزلىرى ئادەتتىكىدىن تېخىمۇ چوڭىيىپ كەتكەندەك تۇيۇلاتتى. ئۇ پىيىرنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئۇنىڭ قولىنى تۇتتى (ئۇ ئىلگىرى ھېچقاچان مۇنداق قىلمىغان ئىدى) ۋە خۇددى ئۇنىڭ قولى چىڭ ياكى چىڭ ئەمەسلىگىنى سىناپ كۆرمەكچى بولغاندەك، ئۇنى پەسكە تارتتى.

— Courage, courage, mon ami. II a demandé à vous voir. C'est bien... (مەيۈسلەنمەڭ، مەيۈسلەنمەڭ، دوستۇم. ئۇ سىزنى چاقىرتتى. بۇ ناھايىتى ياخشى...) — دەپ كەتمەكچى بولدى.

بىراق، پىيىر بىر نېمە دېيىشنى زۆرۈر دەپ ئويلاپ:

— سالامەتلىكلىرى قانداق...، دېدى ـ يۇ، ئۆلۈش ئالدىدا تۇرغان كىشىنى گىراق دەپ ئاتاشنىڭ لايىق ياكى لايىق ئەمەسلىگىنى بىلمەي ئەندىشىدە دۇدۇقلاپ قالدى؛ "ئاتام" دېيىشكىمۇ خىجىل بولاتتى.

— Il a eu encore un coup, il y a une demi-heure. (ئۇنىڭ كېسىلى يېرىم سائەت ئىلگىرى بىر قېتىم تۇتتى. مەيۈسلەنمەڭ، دوستۇم....)

پىيىرنىڭ ئوي ـ پىكىرلىرى شۇنداق قالايمىقانلىشىپ كەتكەن ئىدىكى، كېسىلى "تۇتتى" دېگەن سۆزنى دەسلەپ ئۇ ئانچە چۈشەنمەي، ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ كىنەز ۋاسلىغا قارىدى ـ دە، كېيىن "تۇتتى" دېگەن سۆزدىن كېسىلى بىر قېتىم تۇتقان ئېكەن دەپ چۈشەندى. كىنەز ۋاسلى كېتىۋېتىپ لوررېنغا بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلدى ۋە پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئىشىكتىن كىرىپ كەتتى. ئۇ پۇتىنىڭ

ئۇچىدا دەسسەپ مېڭىشنى بىلمەيتتى ۋە ھەر بىر قەدىمدە پۇتۇن بەدىنى تىترەپ كېتەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كىنەزنىڭ چوڭ قىزى، كېيىن روھانىلار ۋە ئۇنىڭ يارەمچىلىرى ھەم بەزى كىشىلەر (ئۆي خىزمەتچىلىرى)مۇ ئىشكتىن كىرىپ كېتىشتى. ئىچكىرىدىن ئادەملەر-نىڭ شەپسى ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئەڭ ئاخىرىدا ئاننا مىخايىلوۋنا يەنىلا شۇنداق ئاپپاق تاتىرىپ كەتكەن ھالدا، ئەمما ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىدىغان قەتئى قىياپەت بىلەن يۇگۇرۇپ چىقتى-دە، پىيېرنىڭ يېڭىنى تۇتتۇپ:

— La bonté divine est inépuisable. C'est la cérémonie de l'extrême onction qui va commencer. Venez. (خۇدانىڭ مېھرى-شەپقىتى تۇگىمەس-پۇتمەس! ئۆلۈم ئالدىدىكى ماي سۈركەش مۇراسىمى دەرھال باشلىنىدۇ. ئەمدى كىرەيلى)، — دىدى.

پىيېر يۇمشاق گىلەم ئۈستىدە قەدەم تاشلاپ ئىشىكتىن كىردى، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىگە تونۇش بولمىغان ھىلىقى خانىم بىلەن ئادىيۇ-تانتىنى كۆردى، يەنە بەزى خىزمەتچىلەرمۇ بار ئىدى — ئۇلار بۇ ئۆيگە كىرگەندە ئەمدى يەنە رۇخسەت سوراپ ئولتۇرۇش ھاجەت-سىزدەك، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كىرىپ كېلىشتى.

20

پىيېر چوڭ ۋە يۇمۇلاق تۈۋرۈكلەر ھەم ئەگمىلەر بىلەن بۆلۈن-گەن، پۇتۇن تاملىرى ئىرانچە گىلەملەر بىلەن قاپلانغان بۇ چوڭ زالنى ئوبدان بىلەتتى. تۈۋرۈكنىڭ ئارقىسىدىكى ئۆينىڭ بىرقىسمىدا،

بىر تەرەپتە، يىپەك پەردە تارتىلىغان ئىگىز قىزىل ياغاچ كارۋات تۇراتتى، يەنە بىر تەرىپىدە بۇت سېلىنغان يوغان ساندۇق تۇراتتى، ئۇ خۇددى چېركاۋدا كەچكى ئىبادەت ۋاقتىدا يورۇتۇلغاندەك، قىپ-قىزىل ھەم يورۇق يورۇتۇلغان ئىدى. يورۇتۇلغان بۇتنىڭ تۆۋىنىدە كېسەل كىشىگە خاس يۆلەنچۇگى بار ئۇزۇن كرېسلو قويۇلغان ئىدى، كرېسلودىكى يۇقۇرىغا قويۇلغان قاردەك ئاپپاق، پۇرلىشىپ كەتمىگەن، تېخى ھېلىلا يەڭگۈشلەنگەندەك كۆرۈنگەن ياستۇقتا، پارقىراپ تۇرغان يېشىل ئەدىيالنى بېلىگىچە يېپىنىپ، پېيرغا تونۇش بولغان چوڭ گەۋدىلىك ئاتىسى گراف بېزئۇخوۋ ياتاتتى، ئۇنىڭ كەڭ پىشانىسىدىكى ئاپپاق چاچلىرى كىشىگە ئارسلانىنىڭ يايلىنى ئەسلىتەتتى، چىرايلىق قىزىل-ساغۇش يۈزىدە يول-يول، نۇرانى چوڭقۇر قورۇق ئىزلىرى بار ئىدى. ئۇ دەل بۇتىنىڭ تۆۋىنىدە ياتاتتى؛ ئۇنىڭ سېمىز ۋە چوڭ ئىككى قولى ئەدىيالدىن چىقىرىلىپ سىرتقا قويۇلغان ئىدى. ئالقىنى تۆۋەن قىلىپ قويۇلغان ئوڭ قولىنىڭ باشمالتىغى بىلەن كۆرسەتكۈچ بارمىغىنىڭ ئارىسىغا بىر تال شام قويۇلغان بولۇپ، ئۇنى كرېسلونىڭ ئارقىسىدىن بېلىنى ئېگىپ تۇرۇپ بىر خىزمەتكار تىرەپ تۇتۇپ تۇراتتى. كرېسلونىڭ يېنىدا ھەشەمەتلىك ۋە پارقىراپ تۇرغان ئىبادەت كىيىملىرىنى كىيىشكەن، ئۇزۇن چاچلىرى دولىسى ئۈستىگە چۈشۈپ يېيىپ تۇرغان روھانىلار تۇراتتى، ۋە ئۇلار يېنىپ تۇرغان شامنى قوللىرىدا تۇتۇپ، ئاستا-ئاستا، تەنتەنىلىك ھالدا ئىبادەت قىلىشاتتى. ئۇلارنىڭ سەل ئارقىسىدا قولىدىكى ياغلىقلىرى بىلەن كۆزىنى ئېتىۋېلىپ، ئىككى كىچىك كىنەز قىزى تۇراتتى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا چوڭ كىنەز قىزى كاتىش تۇراتتى، ئۇ بۇ چاغدا ھەممەيلەنگە گويا: ئەگەر ئەتراپقا قاراپ

قويسام، بۇنىڭغا مەن جاۋاپكار ئەمەس دىگەندەك قىياپەتتە، بۇتتىن كۆزىنى زادىلا ئۈزمەي زەھەرخەندىلىك ۋە قەتئىلىك بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى. ئاننا مىخايلوۋنا مۇلايىم ۋە ھەممىنى كەچۈرىدىغان قىياپەتتە ئۆزىگە تونۇش بولمىغان بىر خانىم بىلەن ئىشىك تۈۋىدە تۇراتتى. كىنەز ۋاسىلى ئىشكىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە كرېسلوغا يېقىن تۇرۇپ، ئالدىدىكى نەقىشلىك مەخمەل ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈگىگە شام تۇتقان سول قولى بىلەن يۆلىنىپ، ئوڭ قولى بىلەن چوقۇناتتى ۋە ھەر قېتىم ئۈچ بارمىغىنى پىشانىسىگە تەكىۋزگەندە كۆزلىرىنى يۇقۇرىغا تىكىپ قارايتتى. ئۇنىڭ چىرايىدىن بىرخىل سەمىمى تەۋادارلىق ۋە خۇدانىڭ ئىرادىسىگە بوي سۇنۇش قىياپىتى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ چىرايى گويا: "ئەگەر سىلەر بۇنداق تۇيغۇنى چۈشەنمىسەڭلار، سىلەر تېخىمۇ تەس كۈنگە قالىسىلەر" دىگەندەك قىلاتتى.

ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئادىيۇتانت، دوختۇرلار ۋە ئەر خىزمەتكارلار تۇراتتى؛ خۇددى چېركاۋدىكىگە ئوخشاش، ئەرلەر بىلەن ئاياللار ئالاھىدە بۆلۈنگەن ئىدى. ھەممەيلەن جىمجىت ھالدا چوقۇنماقتا ئىدى، پەقەت چېركاۋ ئايەتلىرىنى ئوقۇغان چاغدىكى ئاۋازلار، پەس، بوغۇق، تۆۋەن ئاۋازلىق ئىنجىل يادلاش ئاۋازلىرى ۋە بىر پەس جىم بولغان چاغدىكى ئاياقلارنىڭ يۆتكىلىش ھەم نەپەسلەنگەن چاغدىكى تىنىق ئاۋازلىرىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئاننا مىخايلوۋنا بايىقىدەك "نىمە قىلىۋاتقانلىغىمنى ئۆزەم بىلمەن" دىگەنىدەك بىرخىل قەتئىيەت بىلەن ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ پىيېرنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭغا بىر تال شامنى بەردى. پىيېر شامنى ياندۇردى ۋە ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ ھەركىتى بىلەن بەنت بولۇپ كېتىپ ئۇنتۇپ،

شام تۇتقان سول قولى بىلەن چوقۇنۇشقا باشلىدى.

يۇزىدە قارا مەڭ ئۆسكەن، قىپ-قىزىل ۋە كۇلگۈنچەك كىچىك كىنەز قىزى سوفى (Софи) پەقەت شۇنىڭغىلا قاراپ قالغان ئىدى. ئۇ كۇلۇپ كېتىپ، يۇزىنى ياغلىغى بىلەن يېپىۋالدى ۋە خېلى ۋاقىت قىچە يۇزىنى ئاچمىدى؛ ئاچقاندىن كېيىن يەنە پىيەرغا قاراپ كۇلۇپ كەتتى. ئۇ، روشەنكى، پىيەرغا قارىغاندا كۇلمەي تۇرالمايدىغانلىغىنى ھىس قىلاتتى، لېكىن يەنە ئۇنىڭغا قارىغۇسى كېلەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەسۋەسىگە چۈشۈپ قالماي دەپ ئاستاغىنا تۇۋرۇكنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدى. ئىبادەتنىڭ ئوتتۇرىسىدا روھانىلار بىردىنلا جىمىپ قېلىپ، بىر بىرى بىلەن بىرنىمىلەرنى دەپ پىچىرلاشماقتا ئىدى؛ گرافنىڭ قولىنى يۆلەپ تۇرغان قېرى خىزمەتكار ئورنىدىن تۇرۇپ، خوتۇنلارغا مۇراجىئەت قىلدى. ئانىنا مىخايىلوۋنا ئالدىغا چىقتى ۋە كېسەلنىڭ ئۈستىگە ئېگىشتى-دە، ئارقا تەرەپتىن بارمىغى بىلەن ئىشارەت قىلىپ لوررېننى چاقىردى. فرانسۇز دوختۇرنىڭ قولىدا شام يوق ئىدى، ئۇ بىر تۇۋرۇككە يۆلىنىپ، ھۆرمەت بىلدۈرۈپ تۇرغان چەتئەل كىشىسى قىياپىتىدە، گەرچە ئېتىقادى باشقا بولسىمۇ، ھازىر ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان بۇ مۇراسىمنىڭ زۆرۈرلۈگىنى چۈشىنىدىغانلىغىنى، ھەتتا ئۇنى قۇۋۋەتلەيدىغانلىغىنى كۆرسىتىپ، ئەدەپ بىلەن ئاستا-ئاستا قەدەم بېسىپ كېسەلنىڭ يېنىغا كەلدى-دە، ئاپىياق نازۇك بارماقلىرى بىلەن ئۇنىڭ بوش تۇرغان قولىنى يېشىل ئەدىيالدىن كۆتۈرۈپ ئېلىپ، بۇرالدى-يۇ، يۈرەك ھەركىتىنى تۇتۇپ كۆرۈپ بېقىپ ئويلىنىپ قالدى. كېسەلگە بىر نەرسىنى ئىچكۈزۈشتى، ئەترابىدىكى كىشىلەر مىدىرلاشتى، كېيىن ھەممەيلەن ئۆز ئورۇنلىرىغا كېلىشىپ، ئىبادەت يەنە داۋاملاشتى. ئادەملەر

كېسەل بىلەن ئاۋارە بولۇپ قالغان بۇ ۋاقىتتا پىيىر كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئورۇندۇق ئارقىسىدىن چىقىپ، كېسەلنىڭ ئالدىغا كەلمەستىن ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ، چوڭ كىنەز قىزىنىڭ ئالدىغا بارغانلىغىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ياتاقنىڭ تۆرىگە، شايى پەردە تۇتۇلغان ئىگىز كارۋات تەرەپ پىگە كەتكەنلىگىنى كۆردى. ئۇنىڭ يۈزىدە ھامان شۇ "نىمە قىلۋاتقانلىغىمنى ئۆزەم بىلمەن، ئەگەر مېنى چۈشەنمىسەڭلار ئۆزلىرىڭگە تەس" دىگەن مەنە بار ئىدى. كىنەز بىلەن كىنەز قىزى ئىككىسى كارۋاتتىن نېرىدىكى ئىشىكتىن كىرىپ كەتتى-يۇ، ئىبادەت ئاياقلىشىش ئالدىدا بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى چىقىپ ئۆز ئورۇنلىرىغا كېلىشتى. پىيىر بۇ ئاخشام كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان ھەممە ئىشلارغا شۇنداق بولۇشى زۆرۈر دەپ قارىغانلىغى ئۈچۈن بۇنىڭغىمۇ ئېتىۋار قىلمىدى.

مۇناجات ئوقۇش توختىتىلدى ۋە روھانىلارنىڭ كېسەلنى ئۇنىڭ بۇ مۇقەددەس مۇراسىمنى قوبۇل قىلغانلىغى مۇناسىۋىتى بىلەن ھۆرمەتلەپ تەبرىكلىگەن ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كېسەل كىشى بولسا ئىلگىرىكىگە ئوخشاشلا ئۆلۈكتەك قىمىرلىماي ياتاتتى. ھەممە ئۇنىڭ ئەتراپىدا ھەركەتلەنمەكتە ئىدى: ئاياق ئاۋازلىرى ۋە پىچىرلاشقان ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاننا مىخايلوۋنانىڭ پىچىرلىغان ئاۋازى باشقا ھەممەيلەندىن روشەن ئىدى.

پىيىر ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇراتتى:

— چوقۇم كارۋاتقا يۆتكەش كېرەك، بۇ يەردە نىمە قىلغان بىلەنمۇ بولمايدۇ....

كېسەلنى دوختۇرلار، كىنەز قىزلىرى ۋە خىزمەتكارلار شۇنچىلىك زىچ قورشىۋالغانكى، پىيىر كۆز ئالدىدا شۇنچە ئادەم بولۇشىغا قارە-

ماستىن، پۇتۇن ئىبادەت داۋامىدا بىر مەھەلىمۇ نەزىرىدىن نېرى كەتمىگەن ئاپپاق چاچ بىلەن قىزغۇچ سېرىق بېشىنى يەنە كۆرەلمەي قالغان ئىدى. پىيېر كرېسلو ئەتراپىغا توپلىشىۋالغان كىشىلەرنىڭ ئېھتىياتلىق ھەركىتىدىن، ئۇلارنىڭ ئۆلۈۋاتقانلىغىنى بىلىۋالغان ئىدى.

ــ پىيېر خىزمەتكارلاردىن بىرىنىڭ: قولۇمىنى تۇت، بولمىسا تاشلىۋېتىسەن،ــ دەپ پىچىرلىغىنىنى، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە باشقىلارنىڭ، ــ تۆۋەندىن تۇت... قېنى يەنە بىرەيلەن، ــ دېگەن تاۋۇشنى ئاڭلىدى؛ ئادەملەر، كۆتىرىۋاتقان نەرسىلىرى ھەددىدىن تاشقىرى ئېغىردەك ھاسىرىشاتتى ۋە ئالدىراپ قەدەم باساتتى.

كېسەلنى كۆتىرىپ كېتىۋاتقانلار (بۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاننا مىخايلوۋنامۇ بار ئىدى) يېقىنلاشقاندا پىيېرنىڭ كۆزى ئادەملەرنىڭ يەلكىسىگە، كىشىلەن بويى ئارىسىدىن كېسەلنىڭ ئوچۇق تۇرغان سېمىز كىسى بىلەن بويى ئارىسىدىن كۆتىرىپ تۇرغان كەڭ يەلكىسىگە، كۆكرىگىگە، ئادەملەر قولىتۇغىدىن كۆتىرىپ تۇرغان كەڭ يەلكىسىگە، ئاق جىگگىلەك چېچى ۋە ئارسلاننى ئەسلىتىدىغان بېشىغا چۈشتى. پىشانىسى ۋە يۈز سۆڭىگى پەۋقۇلئاددە كەڭ، ئېغىزلىرى چىرايلىق ۋە چاققان، قاراشلىرى جىددى ۋە سوغاق بولغان بۇ باش ئۆلۈمنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن ئۆزگەرمىگەن ئىدى. بۇ باش گراف مۇندىن ئۇچ ئاي ئاۋال پىيېرنى پېتربۇرگقا ئەۋەتكەندە قانداق بولسا شۇنداق ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ بېشى يۆتكىگۈچىلەرنىڭ بىر تەكشى قەدەم باسمىغانلىغىدىن ھالسىزلىنىپ، ئۇ ياق-بۇ ياققا گىلدىڭلاپ تۇراتتى، سوغاق ۋە بىپەرۋا كۆزلىرى ھېچنىمىگە قارىمايتتى.

ئىگىز كارۋاتنىڭ ئەتراپىدا بىرقانچە مىنۇت قالايمىغان ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈشلەر بولغاندىن كېيىن، كېسەلنى كۆتەرگۈچىلەر تار-

قىلىپ كېتىشتى. ئاننا مخايلوۋنا پىيېرنىڭ يېنىغا قولىنى تەكـكۈزۈپ Venez (يۇرۇڭ) دىدى. پىيېر ئۇنىڭ بىلەن بىللە كارۋاتـىنىڭ يېنىغا كەلدى، كېسەل بۇ كارۋاتتا تېخى ھېلىلا ئۆتكۈزۈلگەن مۇراسىمدىكـ دەك تەنتەنىلىك قىياپەتتە ياتقۇزۇلـغان ئىدى. ئۇ بېشـىنى ياستۇققا ئىگىز تىرەپ ياتاتتى، قوللىرى يېشىل ئەدىيالدىن چىقىرىلىپ ئۈزۈۋـ نىسىغا قويۇلغان، ئالقىنى تۆۋەنگە قارىـتىلـغان ئىدى. پىيېر ئالـدىغا كەلگەندە گراف ئۇنىڭغا تىكـىلىپ قارىدى، ئەمما ئۇنىڭ مەنىسى ۋە ئەھمىيىتىنى ھېچكىم ئۇقمايتتى. بۇ قاراش ياكى كۆز بولغاندىن كېيىن نەگە قارىسىمۇ بولۇۋېرىدۇ دىگەندىن باشقا ئەھمـىيىتى يوق دىگەننى بىلدۈرەتتى، ياكى ئەھمىيىتى ناھايىتى كۆپ دىگەنـنى بىلدۈرەتتى. پىيېر نېمە قىلىشنى بىلمەي توختاپ قالـدى ـ دە، يېتەكـچىسى ئاننا مخايلوۋناغا سوئال نەزىرى بىلەن ئۆرۈلۈپ قارىدى. ئاننا مخايلوۋنا ئالـدىراپ ـ تېنەپ كۆزى بىلەن كېسەلـنىڭ قولـىنى كۆرسەتـتى ۋە سۆيۈپ قوي دەپ لېۋى بىلەن ئىما ـ ئىشارەت قىلـدى. پىيېر ئەدىـ يالغا تېگىپ كەتـمەسلىك ئۈچۈن، بوينىنى دىققەت بىلەن سوزۇپ، ئاننا مخايلوۋنانىڭ ئىشارىسىنى ئورۇنلاپ، لېۋىـنى ئۇنىڭ سۆڭگى چوڭ ۋە گۆشلۈك قولىغا تەككۈزدى. گرافنىڭ نە قولى ۋە نە بىرەر مۇسكۇلى مىدىرلىمايتتى. پىيېر يەنە ئاننا مخايلوۋناغا "نېمە قىلاي" دىگەن سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى. ئاننا مخايلوۋنا كۆزى بىلەن كارۋات يېنىدا تۇرغان كرېسلونى كۆرسەتتى. پىيېر كرېسلودا ئىتتائەتـ چانلىق بىلەن ئولتۇرۇۋېـتىپ، "توغـرا قىلـدىمـمۇ" دىگەن سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى. ئاننا مخايلوۋنا تەستىقلىغان ھالـدا بېشىنى مىدىرلىتىپ قويدى. پىيېر ئۆزىنىڭ كېلەڭسىزلىگىدىن، يوغان گەۋدىسىنىڭ كۆپ جايىنى ئىشغال قىلىشىدىن ئۇڭايسىزلانغان بولـسا كېرەك، يەنە

خۇددی مسىر ھەيكىلىدەك ئىككى قولىنى باراۋەر تۇرغان تىزىغا قويۇپ، ئىمكان قەدەر كىچىكىرەك بولۇش ئۈچۈن ھەممە كۇچىنى ئايماي تىرىشاتتى. ئۇ گرافقا قاريدى. گراف بولسا يەنىلا پىيىر تىك تۇرغان چاغدا يۇزى تۇرغان ئورۇنغا قارايتتى. ئاننا مىخايلوۋنا ھازىر ئاتا-بالا دىدار كۆرۈشۈۋاتقان بۇ ئاخىرقى مىنۇتتا خۇددى يۇرەك-باغرى ئېزىلىۋاتقاندەك بىر تۈسكە كىردى. بۇ ئەھۋال ئىككى مىنۇتچە داۋام قىلدى، پىيىرغا بولسا بىر سائەتتەك بىلىنگەن ئىدى. گرافنىڭ كەڭ يۈزىنىڭ مۇسكۇللىرى ۋە قۇرۇقلىرىدا بىردىنلا تىترەش پەيدا بولدى. تىترەش كۈچىيىپ باراتتى، چىرايلىق ئاغزى بىر تەرەپكە قىڭغىيىپ كەتكەن ئىدى (پىيىر پەقەت شۇ چاغدىلا ئاتىسىنىڭ ئۆلۈمگە قانچىلىك دەرىجىدە يېقىنلىشىپ قالغانلىغىنى بىلگەن ئىدى)، قىڭغىيىپ كەتكەن ئاغزىدىن ئېنىق-سىز، خىقىرىغان ئاۋازلار ئاڭلىناتتى. ئاننا مىخايلوۋنا كېسەلنىڭ كۆزىگە دىققەت بىلەن قارايتتى ۋە ئۇنىڭغا نېمە لازىم بولغانلىغىنى تاپماقچى بولۇپ، بىردەم پىيىرنى كۆرسىتەتتى، بىردەم ئىچىلىدىغان نەرسىنى كۆرسەتتى، بىردەم يەنە پىچىرلاپ سوئال نەزىرى بىلەن كىنەز ۋاسلىنى تىلغا ئالاتتى، بىردەم ئەدىيالنى كۆرسىتەتتى. كېسەلنىڭ كۆزلىرى ۋە چىرايى سەۋرىسىز قىياپەتنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئۇ دائىم كارۋاتنىڭ بېشىدىن نېرى كەتمەي تۇرغان خىزمەتكارغا قاراشقا تىرىشىپ باقاتتى.

— يانپاشلاپ ياتقۇسى كېلىۋاتقانغا ئوخشايدۇ، — دىدى پىچىرلاپ خىزمەتكار ۋە گرافنىڭ ئېغىر بەدىنىنى كۆتىرىپ، يۈزىنى تامغا قارىتىپ ياتقۇزۇپ قويۇش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى.

پىيىر ئۇنىڭغا ياردەملىشىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى.

گرافنی یانپاشلاپ یاتقۇزۇۋاتقاندا ئۇنىڭ بىر قولى ئىختىيارسىزلا ئارقىغا ساڭگىلاپ قالغان ئىدى، ئۇ قولىنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن بىھۇدە تىرىشىپ باقاتتى، گراف بۇ جانسىز قولنىڭ پىپېرنىڭ ۋەھىمە بىلەن قارىغانلىغىنى بايقاپ قالدىمۇ ياكى ئاخىرقى مىنۇتلارنى ئۆتكۈزۈۋاتقان بېشىغا بىرەر پىكىر كەلدىمۇ، ئاۋال ئۆزىنىڭ ماغدۇرسىز قولىغا، كېيىن پىپېرنىڭ ۋەھىمە باسقان يۈزىگە، يەنە قولىغا قارىدى-دە، يۈزىدە خۇددى ئۆزىنىڭ ئاجىزلىغىنى مەسخىرە قىلغاندەك، ھازىرقى ئەپتىگە ياراشمىغان خىيال، ئوقۇبەتلىك تەبەسسۇم پەيدا بولدى. بۇ تەبەسسۇمنى كۆرۈش بىلەن پىپېرنىڭ كۆڭلى بىردىن ئارقىسىغا تارتىپ، بۇرنى ئېچىشتى ۋە كۆزىگە ياش كەلدى. كېسەلنى تامغا قارىتىپ ياتقۇزۇپ قويۇشتى، كېسەل چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

— Il est assoupi (ھۇشىدىن كەتتى)، — دېدى ئانا مىخايلوۋنا، نۆۋەتچىلىكە كەلگەن كىنەز قىزىنى كۆرۈپ. — Allons (يۈرۈڭ).

پىپېر چىقىپ كەتتى.

قوبۇلخاندا كىنەز ۋاسىلى ۋە چوڭ كىنەز قىزىدىن باشقا ھېچكىم يوق ئىدى، ئۇلار يېكاتېرىنا خېنىمنىڭ رەسمى ئاستىدا ئولتۇرۇپ قانداقتۇر بىر نەرسىلەر توغرىسىدا قىزىق پاراڭلىشىۋاتاتتى. ئۇلار پىپېرنى ئۇنىڭ يېتەكلىگۈچىسى بىلەن بىرگە كۆرۈش بىلەن تەڭلا سۆزىنى توختىتىپ جىم بولۇپ قېلىشتى. پىپېرغا كىنەز قىزى نىمدۇر بىر نەرسىنى

يوشۇرۇپ تىقىپ قويۇۋاتقاندەك ۋە پىچىرلىشىۋاتقاندەك تۇيۇلدى.

— بۇ خوتۇننى كۆرەر كۆزۈم يوق، — دەپ پىچىرلىغىنىنى ئاڭلاپ قالدى.

— Catiche a fait donner du thè dans le petit salon (كاتىش كىچىك مېھمانخانىغا چاي ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇدى)، — دېدى كىنەز ۋاسىلى ئالىنا مىخايلوۋناغا. — Allez, mapauvre AHHa Muxaйловна, prenez quel-que chose, autrement vous ne suffirez pas (بېرىپ بىرئاز بىرنەرسە ئىچىۋالسىڭىز بولاتتى، بىچارە ئالىنا مىخايلوۋنا، جانمۇ كېرەك-تە.)

ئۇ پىيىرغا ھىچنىمە دىمىدى-يۇ، بېلىگىنى تۇتۇپ مېھرى بىلەن سىقىپ قويدى. پىيىر ئالىنا مىخايلوۋنا بىلەن بىللە petit salon (كىچىك مېھمان ئۆي)گە كىردى.

— Il n'y a rien qui restaure, Comme une tasse de cet exeellent the russe après une nuit blanche (ئۇيقىسىز ئۆتكۈزگەن بىر كېچىدىن كېيىن، مۇشۇ بىر ئىستاكان ئوبدان رۇس چېيىدەك ھاردۇق چىقىرىدىغان نەرسە بولماس)، — دېدى لوررېن ئۆزىنى بېسىۋالغان جانلىنىش قىياپىتى بىلەن؛ ئۇ بۇ چاغدا نېپىز، تۇتقۇچى يوق خىتاي پىيالىسىدىن كىچىككىنە مېھمان ئۆيدىكى شىرە ئالدىدا تۇرۇپ چاي ئوتلاۋاتاتتى، شىرەگە چاي ۋە سوغاق يىمەكلىكلەر قويۇلغان ئىدى. بۇ كېچە گراف بېزئۇخوۋنىڭ ئۆيىدە قالغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزىگە قۇۋۋەت كىرگۈزۈش ئۈچۈن بۇ شىرەنىڭ ئەتراپىغا يىغىلىشقان ئىدى. پىيىر ئەينەكلەر ۋە شىرەلەر قويۇلغان بۇ كىچىككىنە يۇمۇلاق مېھمان ئۆينى ناھايىتى ئوبدان ئىسىدە تۇتاتتى. گرافنىڭ ئۆيىدە تانسا يىغىلىشلىرى ئۆتكۈ-

زۇلگەندە، تانسا ئويناشنى بىلمەيدىغان پىيىر ئەينەكلەر ئورنىتىلغان بۇ كىچىك ئۆيدە ئولتۇرۇپ، تانسا كىيىملىرىنى كىيىشىپ ياسانغان، قىپ يالىڭاچ يەلكىلىرىگە بريىللىيانت ۋە مەرۋايىتلارنى تاقىۋالغان خانىملار شۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۆزلىرىنى بۇ روشەن يورۇتۇلغان ئەينەكلەردە قانداق قاراپ چىقىۋاتقانلىقلىرىنى، بۇ ئەينەكلەر ئۇلارنىڭ قىياپىتىنى بىرقانچە قېتىم تەكرار ئەكس ئەتتۈرۈشلىرىنى كۈزىتىشنى ياخشى كۆرەتتى. ھازىر بولسا يەنىلا شۇ ئۆي ئىككى تال شام بىلەن خىرە يورۇتۇلغان ئىدى، كىچىك بىر شىرەدە چىنە-چەينەكلەر ۋە تەخسىلەر قالايمىقان يىيىلغان ئىدى، يېرىم كېچىدە بىر توپ خىلمۇ-خىل كىشىلەر كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئەنسىرىگەن ھالدا بىر بىرلىرى بىلەن پىچىرلىشىپ سۆزلىشىپ ئۇ يەردە ئولتۇراتتى، ئۇلار ئۆزىنىڭ ھەر بىر ھەركىتى ۋە ھەر بىر ئېغىز سۆزى بىلەن ئۆيدە ھازىر نېمە قىلىنىۋاتقانلىغىنى ۋە بۇندىن كېيىن نېمە قىلىنىدىغانلىغىنى ئۇنتۇپ قالمىغانلىغىنى كۆرسىتەتتى. پىيىر گەرچە ناھايىتى ئاچ قالغان بولسىمۇ، ھېچنېمە يېمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ يېتەكلىگۈچىسىگە سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى-دە، ئۇنىڭ يەنىلا پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، كىنەز ۋاسىلى بىلەن چوڭ كىنەز قىزى قېپقالغان قوبۇلخانىغا چىقىپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ قالدى. پىيىر بۇنىمۇ "شۇنداق بولۇشى كېرەكتۇر" دەپ ئويلاپ، سەل توختىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئاننا مىخايلوۋنا كىنەز قىزىنىڭ يېنىدا تۇراتتى ۋە ھەر ئىككىيلەن بىر ۋاقىتتا ھاياجانلانغان ھالدا پىچىرلىشىپ سۆزلەشمەكتە ئىدى:

— رۇخسەت قىلغايسىز، كىنەز ئايىم، نېمىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ۋە نېمىنىڭ زۆرۈر ئەمەسلىكىنى بىلىپ قالاي، — دېدى كىنەز قىزى

ئۆزخانسىنىڭ ئىشىگىنى ئاننا مىخايلوۋانىڭ يۇزىگە تاراققىدا ياپقان چاغدىكىدەك ھاياجانلانغان ھالەتتە.

— لېكىن، سۆيۈملۈك كىنەز قىزى، — دەپ قىسقا ۋە قايمىل قىلارلىق دەرىجىدە جاۋاپ بەردى ئاننا مىخايلوۋنا، ئۇنىڭ ئۆز خانىسىغا بارىدىغان يولىنى توساپ ۋە ئۇنى قويۇپ بەرمەستىن، — ئۇنىڭغا ئارام تېپىش زۆرۈر بولغان مىنۇتلاردا بۇنداق قىلىش، بىچارە تاغىڭىز ئۈچۈن ئارتۇقچە ئېغىر تۇيۇلماسما؟ ئۇ دۇنيادىن كۆز يۇمۇۋاتقان مۇشۇنداق مىنۇتلاردا بۇ دۇنيالىق ئىشلار ئۈستىدە گەپ قىلىپ ئولتۇرساق...

كىنەز ۋاسلى كرېسلودا ئادەتتىكىدەك بىر پۇتنى يەنە بىر پۇتىنىڭ ئۈستىگە مىنگەشتۈرۈپ ئەركىن بىر ھالەتتە ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ يۈزى لىپىلدايتتى ۋە خۇددى پەسكە ساڭگىلاپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان دەك تۇيۇلاتتى؛ لېكىن ئۇ بۇ ئىككى خوتۇنىنىڭ پاراڭلىرىغا كۆڭۈل بۆلمىگەن كىشىنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئىدى.

— Voyons, ma bonne AHHa Muxàü довна, laissez faire catiche (ياق، سۆيۈملۈك ئاننا مىخايلوۋنا، قويۇڭ، كاتىش خالىغىنىنى قىلسۇن). گرافنىڭ ئۇنى قانداق ياخشى كۆرىدىغانلىغىنى بىلىسىزغۇ.

— مەن ھەتتا بۇ ھۆججەتلەردە نىمىلەر يېزىلغانلىغىنىمۇ بىلمەيمەن، — دىدى كىنەز قىزى ۋاسلىغا قاراپ ۋە قولىدا تۇتۇپ تۇرغان گۈللۈك ھۆججەت قاپچۇغىنى كۆرسىتىپ، — مەن پەقەت ھەقىقى ۋەسىيىتىنىڭ ئۇنىڭ ئىش شىرەسىدە ئىكەنلىگىنىلا بىلىمەن، بۇ بولسا ئۇ ئۇنتۇپ قالغان بىر قەغەز....

ئۇ ئاننا مىخايلوۋنانىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتمەكچى ئىدى - يۇ،

لېكىن ئانىنا مخايلوۋنا بىرلا ئىرغىپ يەنە ئۇنىڭ يولىنى توسۇۋالدى.

— بىلىمەن، سۆيۈملۈگۈم، شەپقەتلىك كىنەز قىزى، — دېدى ئانىنا مخايلوۋنا؛ ئۇ بۇ چاغدا ھۆججەت قاپچۇغىغا شۇنداق چىڭ ئېسىلۋالغان ئىدىكى، ئۇنىڭ دەرھال ئۇنى قويۇۋەتمەسلىگى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. — سۆيۈملۈك كىنەز قىزى، مەن سىزدىن سورايمەن، سىزگە يالۋۇرۇپ سورايمەن، ئۇنىڭغا بىرئاز ئىچىڭىز ئاغرىسۇن. Je vous en conjure… (يالۋۇرۇپ سورايمەنكى…)

كىنەز قىزى جاۋاپ بەرمىدى. پەقەت ھۆججەت قاپچۇغى ئۈچۈن بولۇۋاتقان تالىشىش ئاۋازلىرىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. روشەنكى، ئەگەر ئۇ ھازىر بىر نەرسە دىگەن بولسا، ئانىنا مخايلوۋنانىڭ ناھايىتى قاتتىق سىلكىپ تاشلايدىغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئانىنا مخايلوۋنا ھۆججەت قاپچۇغىنى چىڭ تۇتۇۋالغان بولسىمۇ، شۇنىڭغا قارىماي، ئۇنىڭ ئاۋازى ئۆزىنىڭ شىرىن سالماقلىغىنى ۋە يۇمشاقلىغىنى ساقلاپ قالغان ئىدى.

— پىيىر كېلىڭ بۇ يەرگە، دوستۇم. ئائىلىۋى كېچەشلەردە ئۇ ئارتۇقچە ئەمەس دەپ ئويلايمەن؛ شۇنداق ئەمەسما، كىنەز؟

— نىمە ئۈچۈن سۆز قىلمايسىز، mon cousin (تاغا)؟ — كىنەز قىزى بىردىنلا شۇنداق ۋاقىرىغان ئىدىكى، مېھمان ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتكەن ئىدى. — ئاللىقاياقىتىكى ئادەملەر ئارىلىشىۋېلىپ، جان بېرىۋاتقان كېسەلنىڭ بوسۇغىسىدا ئويۇن ئويناۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ، سىز نىمىشقا لام-مىم دېمەي تۇرىسىز؟ ئىغۋاگەر! — دەپ غۇدۇڭشىدى كىنەز قىزى ۋە قاپچۇغىنى جېنىنىڭ بېرىچە تارتتى، لېكىن ئانىنا مخايلوۋنا قاپچۇغىنى قولىدىن چىقىرىپ قويماسلىق ئۈچۈن بىر-ئىككى قەدەم باستى ۋە كېيىن ئۇنىڭ قولىغا

ئېسىلدى.

— بەللى! — دېدى كىنەز ۋاسىلى تەنە قىلىپ ۋە ھەيران بولۇپ. ئۇ ئۇرنىدىن تۇردى. — c'est ridicule. Voyons (ئەينەك ئەمەس-مۇ! قويۇۋېتىڭ)، قويۇۋېتىڭ دەيمەن.

كىنەز قىزى قويۇۋەتتى.

— سىزمۇ قويۇۋېتىڭ!

ئەمما ئاننا مىخايلوۋنا ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمىدى.

— قويۇۋېتىڭ، مەن سىزگە دەۋاتىمەن. ھەممىسىگە ئۆزەم جاۋاپ-كار. مەن ئۆزەم كىرىپ سورايمەن. مەن... بولدى ئەمدى.

— Mais, mon prince (قويۇڭ كىنەز)، — دېدى ئاننا مىخايلوۋنا، — شۇنداق تەنتەنىلىك مۇراسىمدىن كېيىن ئۇنىڭغا سەل تېچلىق بېرىڭ. قېنى، پىيېر ئۆز پىكرىڭىزنى ئېيتىڭا ئۇلارغا، — دېدى ئاننا مىخايلوۋنا بۇ ياش ئادەمگە قاراپ. پىيېر ئۇلارغا يېقىن كېلىپ، كىنەز قىزىنىڭ ھەممە ئەدەپسىز يوقىتىپ غەزەپلەنگەن چىرايىغا ۋە كىنەز ۋاسىلىنىڭ لىپىلدەپ تارتىشىپ تۇرغان يۈزىگە ئەجەپلەنگەن ھالدا قاراپ تۇراتتى.

— ئېسىڭىزدە بولسۇن، ھەممە ئاقىۋەتلەرگە سىز ئۆزىڭىز جاۋاپكار بولىسىز، — دېدى كىنەز ۋاسىلى جىددىلىك بىلەن، — نېمە قىلە-ۋاتقانلىغىڭىزنى ئۆزىڭىز بىلمەيۋاتىسىز.

— رەزىل خوتۇن! — دەپ ۋاقىرىدى كىنەز قىزى ئۇشتۇمتۇتلا ئاننا مىخايلوۋناغا ئېتىلىپ، ئۇنىڭ قولىدىن قاپچۇغىنى تارتىۋالدى.

كىنەز ۋاسىلى بېشىنى تۆۋەن سېلىپ قول شىلتىدى.

دەل شۇ چاغدا، پىيېر خېلى ئۇزاق ۋاقىت قاراپ تۇرغان ۋە ئەزەلدىنلا يېنىككىنە ئېچىلىدىغان بۇ ئىشىك، ناھايىتى تېز، تاراقلاپ

ئېچىلىپ، تامغا ئۇرۇلىدى-دە، ئوتتۇرانچى كىنەز قىزى ئېتىلىپ چىقتى.

— بۇ نىمە قىلغىنىڭلار! — دىدى ئۇ غەزەپلىنىپ. — Il s'en va et vous me laissez seule (ئۇ ئۆلۈۋاتىدۇ، سىزلەر مېنى يالغۇز قالدۇرۇسىزلەر).

چوڭ كىنەز قىزى قولىدىن قاپچۇغىنى يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى. ئاننا مىخايلوۋنا دەرھال ئىگىشىپ، تالاشتا قالغان بۇ نەرسىنى ئالدى-دە، ياتاقتا يۇگۇرۇپ كىرىپ كەتتى. چوڭ كىنەز قىزى بىلەن كىنەز ۋاسىلى ئەقلى-ھوشىنى يىغۋېلىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۇگۇرۇپ كىرىپ كەتتى. بىرقانچە مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ يەردىن بىرىنچى بولۇپ، ئاپپاق تاتىرىپ كەتكەن ۋە رەڭگى-روبى ئۆچكەن چوڭ كىنەز قىزى لېۋىنى چىشلىگەن پېتى چىقتى. پىيېرنى كۆرۈش بىلەن تەڭ ئۇنىڭ چىرايىدا بىسىپ بولمىغۇدەك غەزەپ پەيدا بولغان ئىدى.

— مانا، ئەمدى مىرادىڭىزغا يەتتىڭىز، — دىدى ئۇ، — سىز مۇشۇنى كۈتەتتىڭىز.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئېسەدەپ يىغلۇۋەتتى-دە، يۈزىنى قولياغلىغى بىلەن ئېتىۋېلىپ، ئويدىن يۇگۇرگەن پېتى چىقىپ كەتتى.

كىنەز قىزنىڭ ئارقىسىدىن كىنەز ۋاسىلى چىقتى. ئۇ دەلدەڭشىپ يۈرۈپ، پىيېر ئولتۇرغان دىۋانغا يېقىن كەلدى-دە، ئۆزىنى دىۋانغا تاشلاپ، قولى بىلەن كۆزىنى ئېتىۋالدى. پىيېر ئۇنىڭ ئاپپاق تاتىرىپ كەتكەنلىگىنى، تۆۋەنكى ئىگىگى خۇددى بەزگەك بولغان ئادەمدەك دىرىلداپ تىترەۋاتقانلىغىنى كۆرگەن ئىدى.

— ئېخ، دوستۇم! — دىدى ئۇ پىيېرنىڭ جەينىگىنى تۇتۇپ؛

ئۇنىڭ ئاۋازىدا پىيىر مۇددىن ئاۋال ھىچقاچان سەزمىگەن سەمىملىك ۋە زەئىپلىك بار ئىدى. — بىز قانچىلىغان گۇنالىق ئىشلارنى قىلدۇق، قانچىلىغان ئادەملەرنىمۇ ئالدىدۇق، بۇلارنىڭ ھەممىسى نىمە ئۈچۈن؟ مەن ئاتمىش ياشقا كىرەي دەپ قالدىم، دوستۇم.... ماڭمۇ.... ھەممە ئىش ئۆلگەندە تۈگەيدۇ، ھەممە ئىش. ئۆلۈم قورقۇنچلۇق. — ئۇ يىغلاپ تاشلىدى.

ئاننا مىخايلوۋنا ئەڭ ئاخىرىدا چىقتى. ئۇ جىمجىت، ئاستا قەدەم تاشلاپ پىيىرنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— پىيىر! — دىدى ئۇ.

پىيىر ئۇنىڭغا سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى. ئاننا مىخايلوۋنا بۇ ياش ئادەمنىڭ پىشانىسىگە سۆيۈپ قويدى، كۆز ياشلىرى ئۇنى ھۆللىدى-دە، بىر پەس جىم بولۇپ قالدى.

— Il n'est plus (ئۇ ئالەمدىن ئۆتتى...)

پىيىر كۆزەينىكىدىن ئۇنىڭغا قارايتتى.

— Allons, je vous reconduirai. Tâchez de pleurer. Rien ne soulage, comme les larmes. (يۇرۇڭ، مەن سىزنى ئېلىپ كىرەي. يىغلاشقا تىرىشىپ بېقىڭ. ھىچنەرسە كۆز يېشىدەك ئادەمنىڭ يۇرىكىنى بوشاتمايدۇ).

ئاننا مىخايلوۋنا پىيىرنى قاراڭغۇ مېھمان ئۆيگە باشلاپ كىردى. پىيىر بۇ يەردە ھىچكىمنى كۆرمىگەنلىگى ئۈچۈن خوشال بولغان ئىدى. ئاننا مىخايلوۋنا ئۇنىڭ يېنىدىن كېتىپ قالدى ۋە كېيىن يېنىپ كەلگەندە، پىيىر بېشىنى قولىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەن ئىدى.

"شۇندا‌ق، دوستۇم. بۇ سىز ئۈچۈنلا ئەمەس، ھەممىمىز ئۈچۈنمۇ

ناھايىتى زور يوقىتىش. خۇدا سىزگە ياردەم بېرىدۇ، سىز تېخى ياش، مەن ئۇمىت قىلىمەنكى، مانا ئەمدى سىز بۇ زور مال-دۇنياغا ئىگە بولىسىز. ۋەسسىيەتنامىنى ھىلى تېخى ھېچكىم ئېچىپ كۆرگىنى يوق. مەن سىزنى ياخشى بىلىمەن ۋە ئىشىنىمەنكى، بۇ نەرسە سىزنىڭ بېشىڭىزنى ئايلاندۇرۇپ قويماس. بۇ سىزنىڭ زىممىڭىزغا خېلى مەسئۇلىيەتلەرنى يۈكلەيدۇ، سىز چوقۇم مەردانە بولۇشىڭىز كېرەك."

پىيېر لام-مىم دىمىدى، ئانىنا مىخايىلوۋنا سۆزىنى يەنە داۋام قىلدى:

"مەن شۇ يەردە بولمىسام، خۇدا بىلىدۇ، نىملەر بولماس ئىدى، مەن بۇنى سىزگە كېيىن ئېيتىپ بېرىمەن. بىلەمسىز، تاغام بۇندىن ئۇچ كۈن بۇرۇن، بورسقىمۇ بىرنەرسە قالدۇرۇشنى ماڭا ۋەدە قىلغان ئىدى، لېكىن بىردىنلا ئەھۋالى ئېغىرلىشىپ، ئېيتالماي قالدى. ئۇمىت قىلىمەنكى، ئاتىڭىزنىڭ خاھىشىنى بىجا كەلتۈرەرسىز، دوستۇم."①

پىيېر ھېچنىمىنى چۈشەنمەي ۋە سۆز قىلماي، خىجالەتچىلىكتىن قىزىرىپ، كىنەز ئايىم ئانىنا مىخايىلوۋناغا قاراپ تۇراتتى. پىيېر بىلەن سۆزلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ئانىنا مىخايىلوۋنا روستوۋلارنىڭكە كېتىپ شۇ يەردە يېتىپ قالدى. ئەتىسى ئويغىنىپ روستوۋلارنىڭ ئۆيىدىكىلەرگە ۋە ھەممە تونۇش-بىلىشلىرىگە گراف پېزئۇخوۋنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدىكى تەپسىلاتلارنى سۆزلەپ بەردى. ئۇ، گرافنىڭ قانداق ئۆلگەنلىگىنى ھېكايە قىلىپ، ئۆزىنىڭمۇ شۇنداق ئۆلۈشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىغىنى، گرافنىڭ ئاخىرقى نەپەسى پەقەت كىشىنىڭ

---

① ئانىنا مىخايىلوۋنا سۆزلىرىنىڭ فرانسۇزچە تېكىستى بېرىلمىدى. — تەر.

يۇرىگىنى ئېزىش بىلەنلا قالماي، بەلكى ئىبرەتبەخش بولغانلىغىنى، ئاتا-بالىنىڭ قانداق ۋەدالاشقانلىغىنى يېغلىماستىن تىلغا ئېلىش مۇمكىن ئەمەسلىگىنى؛ بۇ دەھشەتلىك مىنۇتلاردا ئاتا-بالا ئىككىيلەندىن قايسىبىرىنىڭ ئۆزىنى ئوبدان تۇتقانلىغىنى — ئاخىرقى مىنۇتلاردا ھەممىنى بىر-بىرلەپ ئەسلىگەن، ئوغلىغا ئادەمنىڭ يۇرەك-باغرىنى ئېزىدىغان سۆزلەرنى قىلغان ئاتىسىنىڭمۇ، ياكى كۆرگەن كىشى ئېچىنىدىغان، غەم-قايغۇسى ھەرقانداق ئەھۋالدا بولسىمۇ، ئۆلۈم ھالىتىدە ياتقان ئاتىسىنى خاپا قىلماسلىق ئۈچۈن قايغۇسىنى يوشۇرۇشقا تىرىشقان ئوغلىنىڭ ئۆزىنى ياخشى تۇتقانلىغىنى بىلمەسلىگىنى سۆزلەپ بەردى. "C'est pénible, mais cela fait du bien; Ça éléve l'âme de voir des hommes, comme le vieux comte et son digne fils" (بۇ ئېغىر ئەھۋال، بىراق ئىبرەت بولارلىق. ياشانغان گراف ۋە ئۇنىڭ مۇناسىپ ئوغلىدەك كىشىلەرنى كۆرگىنىڭدە، قەلبىڭ ئالىجاناپ ھىسلارغا تولىدۇ)، — دىدى ئانا مخايلوۋنا. كىنەز قىزى ۋە كىنەز ۋاسىلىنىڭ قىلىقلىرى توغرىسىدىمۇ گەپ قىلدى-يۇ، لېكىن بۇنى ماقۇللىماستىن ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن پېچىرلاپ گەپ قىلدى.

22

كىنەز نىكولاي ئاندرېيېۋىچ بولكونسكىنىڭ لىسگورىدىكى قورغىنىدا ياش كىنەز ئاندرېيېنىڭ ئۆز ئايىمى (خوتۇنى) بىلەن كېلىشىنى ھەر كۈنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى؛ ئەمما بۇ كۈتۈش قېرى كىنەزنىڭ ھويلىسىدا ئورنىتىلغان ئادەتتىكى ھايات كەچۈرۈش

تەرتىپلىرىنى قىلچە بۇزۇۋەتمىگەن ئىدى. يۇقۇرى تەبىقىلەر دائىرىدە سىدە le،roi de Prusse (پرۇسسىيە كارولى)دەپ لەقەم بېرىلگەن گېنېرال ئانشېف① كىنەز نىكولاي ئاندرېيېۋىچ پادىشا پاۋېل دەۋرىدە يېزىلارغا سۈرگۈن قىلىنغاندىن تارتىپ، ئۆزىنىڭ قىزى مارىيە ۋە ئۇنىڭ ئۆلپىتى m-lle Bou rienne (بۇرېننى خانىم) بىلەن بىللە ھېچيەرگە بارماستىن لىسىگورىدە تۇراتتى. يېڭى پادىشا زامانىسىدا گەرچە ئۇنىڭغا پايتەختكە قايتىش ئەركىنلىگى بېرىلگەن بولسىمۇ، كىنەز: "ماڭا ھېچكىم ۋە ھېچنەرسە كېرەك ئەمەس، ئەگەر مەن بىراۋغا كېرەك بولسام، لىسىگورى موسكۋادىن 150 چاقىرىم يول، ئۆزى كېلىدۇ" دەپ يېزىدىن چىقمايتتى. ئۇ دائىم: ئىنسانلار نۇقسانلىرىنىڭ پەقەت ئىككىلا مەنبەسى بار ــ بىكارچىلىق ۋە خۇراپاتلىق؛ پەزىلەتمۇ پەقەت ئىككى ــ پائالىيەت ۋە ئەقىل، دەيتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ قىزىدا بۇ ئىككى خىل ئاساسلىق پەزىلەتنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، دائىم ئۆزى ئۈنى تەربىيىلەش بىلەن مەشغۇل بولاتتى، ئۇنىڭغا ئالگېبرا ۋە گېئومېتىرىيىدىن دەرس بېرەتتى، ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرمۇشنى ئۈزلۈكسىز مەشغۇلاتلار بىلەن بەنت قىلىپ بىكار قويمايتتى. ئۇنىڭ ھەمىشە قىلىدىغان ئىشى بار ئىدى: ئۆزىنىڭ خاتىرىلىرىنى يازاتتى، ئالى ماتېماتىكىدىكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلاتتى. ئىستانوكتا تاماكا قۇتىسىنى قىرىپ

---

① گېنېرال ئانشېف ــ باش قوماندان دېگەن مەنىدە. بۇ ئۇنۋان ئىلگىرى پەقەت قۇرۇقلۇق ئارمىيە مارشاللىرى ئۈچۈنلا ئىشلىتىلگەن، كېيىن يېكاتېرىنا خېنىم دەۋرىدە ئۈچىنچى دەرىجىگە يەتكەن ۋە ئۇنىڭدىن يۇقۇرى دەرىجىلىك گېنېراللارغا بېرىلمىدىغان بولغان. ــ تەر.

چىقاتتى، باغدىكى ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولاتتى، ياكى ئۆزىنىڭ قورغىنىدىكى تۇغقانلىرىغا داۋاملىشىپ تۇرىدىغان قۇرۇلۇش-بىناكارچىلىق ئىشلىرىنى كۆزىتىپ باراتتى. پائالىيەت ئۈچۈن ئاساسلىق شەرت تەرتىپ بولغاچقا، تەرتىپ ئۇنىڭ تۇرمۇش ئوبرازىدا ئەڭ يۇكسەك دەرىجىدە ئىنتىلىقىغا يەتكۈزۈلگەن ئىدى. ئۇنىڭ تاماققا چىققىش ۋاقتىلىرىمۇ دائىم ئوخشاش بولۇپ ئۆزگەرمەيدىغان ئىدى يەنى شۇ سائەتتىلا ئەمەس، بەلكى شۇ مىنۇتىتا بېجىرىلەتتى. ئۆز ئەترا-پىدىكى ئادەملەر، قىزىدىن تارتىپ خىزمەتكارلىرىغا قەدەر بولغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسگە كىنەز جىددى مۇئامىلىدە بولاتتى ۋە ئىزچىل تەلەپكار ئىدى، شۇ سەۋەپتىن گەرچە كۆڭلى قاتتىق بولمىسىمۇ، كىشىلەردە ئۆزىگە نىسبەتەن شۇقەدەر قورقۇش ۋە ھۆرمەت تۇيغۇسى پەيدا قىلاتتىكى، ئەڭ شەپقەتسىز ئادەملەرمۇ بۇنىڭغا ئاسانلىقچە ئىرىشەلمەيتتى. ئۇنىڭ خىزمەتتىن چېكىنىپ چىقىشىغا ۋە ھازىر ئۇنىڭ دۆلەتكە تەئەللۇق بولغان ئىشلاردا ھېچقانداق ئورنىنىڭ يوقلۇغىغا قارىماي، كىنەزنىڭ قورغىنى جايلاشقان ئۆلكىدىكى ھەر بىر ئەمەلدار ئۇنى زىيارەت قىلىشنى ئۆزىنىڭ بۇرچى دەپ ھېساپلايتتى ۋە خۇددى ئۇنىڭ ئارخىتېكتورى، باغۋەنى ياكى كىنەز قىزى مارىيەگە ئوخشاش، كىنەزنىڭ بەلگىلەنگەن سائەتتە ئىگىز شىپلىق خىزمەتكارلار بۆلمىسىگە چىقىشىغا ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇرۇشاتتى. كۈتۈپخانىنىڭ يوغان ئىگىز ئىشىگى ئېچىلىپ، ئۇپا سېپىلگەن ياسىما چاچلىق، قوللىرى كىچىك ۋە ئورۇق، بەزىدە قاپىغىنى تۇرۇۋېلىپ ھومايغاندا مەنسەبدار ۋە چاقناپ تۇرىدىغان كۆزلىرىنى توسۇالىدىغان ئاقۇش قاشلىرى ساڭگىلىغان ئوتتۇرا بويلۇق چال پەيدا بولغاندا، خىزمەتكارلار بۆلمىسىدە ئولتۇرغان

هەر بىر ئادەمنىڭ ئوخشاشلا ئېھتىرام، ھەتتا ئەيمىنىش تۇيغۇسىنى بېشىدىن كەچۈرەتتى.

بۇ ئەر-ئايال ئىككى ياش يېتىپ كېلىدىغان كۈنى ئەتىگەندە، ئادەت بويىچە، كىنەز قىزى ماريە بەلگىلەنگەن سائەتتە بېرىش ۋاقتىدا ئەتىگەنلىك سالام بېرىش ئۈچۈن خىزمەتكارلار بۆلمىسىگە كىردى-يۇ، يۈرىگى سىقىراپ كەتتى ۋە ئىچىدە دۇئا ئوقۇدى. ئۇ ھەر كۈنى ئەتىگەندە مۇشۇنداق كىرىپ كېلەتتى ۋە ھەر كۈنى ئەتىگەندە مۇشۇنداق چوقۇنۇپ،ھەركۈندىكى كۆرۈشۈشنىڭ ئامان-ئېسەن ئۆتۈشىنى تىلەيتتى.

بۇ بۆلمىدە ئولتۇرغان ۋە ئۇپا سېپىلگەن يالغان چاچلىق قېرى خىزمەتكار ئاستا ئورنىدىن تۇردى-دە، پىچىرلاپ: "مەرھەمەت" دىدى.

ئىچكىرىدىن ئىستانوكنىڭ تەكشى ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كىنەزنە قورققان ھالدا، يېنىك ۋە سىلىق ئېچىلىدىغان ئىشىكنى ئاچتى-دە، بوسۇغىدا تۇرۇپ قالدى. كىنەز ئىستانوك يېنىدا ئىشلەۋاتاتتى، قايرىلىپ قارىغاندىن كېيىن ئۆز ئىشىنى يەنە داۋام قىلدۇرۇۋەردى.

يوغان ۋە كەڭ كۈتۈپخانا، روشەنكى، توختىماستىن ئىشلىتىلىدىغان نەرسىلەر بىلەن لىق تولغان ئىدى. كىتاپلار ۋە پىلانلار يېيىپ قويۇلغان چوڭ شىرە، ئىشكىلىرىدىكى قۇلۇپلارغا ئاچقۇچلىرى كىرگۈزۈپ قويۇلغان ئىگىز ئەينەك ئىشكاپلار، ئۆرە تۇرۇپ خەت يېزىش ئۈچۈن قويۇلغان ۋە ئۇستىدە ئېچىپ قويۇلغان دەپتەرلەر بار چوڭ شىرە، ئەسۋاپلار قويۇلغان ۋە ئەتراپىغا قىرىندىلار چېچىلغان توكار ئىستانوگى ، — مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى دائىملىق،

خىلمۇ-خىل ۋە رەتلىك پائالىيەتلىرىدىن دېرەك بېرەتتى. كۈمۈش گۈلدۈك تاتارچە ئۆتۈك كىيگەن كىچىك ئاياقلىرىنىڭ ھەركىتىگە ۋە ئوروق، كۈچلۈك قوللىرىنىڭ قاتتىق بېسىم كۈچىگە قاراپ، كىنەزدە يەنىلا ساغلام قېرىلارغا خاس ئېگىلمەس چىداملىق ۋە مەنىۋى كۈچىنىڭ بارلىغىنى كۆرۈش مۇمكىن ئىدى. ئىستانوكىنى بىرقانچە چەمبەر ئايلاندۇرغاندىن كېيىن، ئۇ پۈتىنى ئىستانوكنىڭ پېدالىدىن تارتىپ چۈشۈرۈپ، پىچىغىنى ئېرىتتى ۋە ئۇنى ئىستانوكقا ئېسىقلىق تۇرغان تېرە قېپىغا سېلىپ قويۇپ، شىرە يېيىغا كەلدى-دە، قىزىنى چاقىردى. ئۇ ھېچقاچان ئۆز بالىلىرىغا بەخت تىلەپ دۇئا قىلمايتتى ۋە پەقەت ئۇنىڭ يۈزىگە تېخى ساقلى ئېلىنمىغان يىرىك ساقاللىق يۈزىنى تەككۈزۈپ قويۇپ، مۇلايىملىق ۋە يېقىملىق بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ جىددى ھالدا :

— ياخشىمۇ سەن، قېنى، ئولتۇر؟ — دىدى.

ئۇ ئۆزى يېزىپ بەرگەن گېئومېتىرىيە دەپتىرىنى ئالدى ۋە كرېسلونى پۈتى بىلەن ئىتتىرىپ قويدى.

— ئەتىلىككە قالسۇن! — دىدى ئۇ بەتلەرنى تېز-تېز ۋاراقلاپ ۋە بىر پاراگىراپتىن ئىككىنچى پاراگىراپقىچە ئۆتكۈر تىرنىغى بىلەن بەلگە قىلىپ قويدى.

كىنەز قىزى شىرەدە تۇرغان دەپتىرىگە ئېگىشتى.

— توختاپ تۇر، ساڭا بىر پارچە خەت بار، — دىدى بوۋاي بىردىنلا، شۇنىڭ بىلەن شىرە ئۇستىدە ئېسىقلىق تۇرغان كارماندىن خوتۇن كىشىنىڭ قولى بىلەن يېزىلغان بىر پارچە خەتنى چىقىرىپ شىرەگە تاشلاپ قويدى.

بۇ خەتنى كۆرۈش بىلەن تەڭ، كىنەز قىزىنىڭ يۈزى قىپ-

قىزىل قىزىردەك كەتتى. ئۇ خەتنى دەرھال ئالدى-دە، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ كۆز يۇگۈرتتى.

— ئېلوئىزا① دىن كەپتىمۇ؟ — دەپ سورىدى كىنەز تېخى مۇستەھكەم ۋە سارغايغان چىشلىرىنى سوغاققىنا ئىرجايتىپ كۆرسىتىپ.

— ھەئە، ژۇلدىن كەپتۇ، — دىدى كىنەز قىزى ھىيقىپراق قاراپ ۋە ئىلجىيىپ.

— يەنە ئىككى پارچە خەتنى ئوقۇماي بېرىمەن، ئەمما ئۇچىنچە-سىنى چوقۇم ئوقۇپ چىقىمەن، — دىدى كىنەز جىددىلىك بىلەن، — نۇرغۇنلىغان بىمەنىلىكلەرنى يېزىشىڭلاردىن قورقىمەن. ئۇچىنچىسىنى كۆرۈپ باقاي.

— مەيلى، خالىسىڭىز بۇنىمۇ ئوقۇپ كۆرۈڭ mon pére (ئاتا)، — دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز قىزى تېخىمۇ قىزىردەك خەتنى سۇنۇپ بېرىۋېتىپ.

— ئۇچىنچىسى دەۋاتىمەن، ئۇچىنچىسى، — دەپ قوپاللىق بىلەن ۋاقىرىدى كىنەز ۋە خەتنى نېرى سۈرۈپ، جەينىگىنى شىرەگە قويدى-دە، گېئۇمېترىيىنىڭ چېرتيوژلىرى بار دەپتىرىنى ئالدىغا تارتتى.

— قېنى، بېكەم، — دەپ گەپ باشلىدى بوۋاي قىزىغا يېقىن كېلىپ دەپتەرگە ئىگىشىپ ۋە بىر قولىنى قىزى ئولتۇرغان كرېسلوسىڭ يۆلەنچۈگىگە قويۇپ. كىنەزقىزى ئۆزىگە كۆپتىن بېرى مەلۇم

---

① ئېلوئىزا — كىنەز بۇ خەتنىڭ ژۇلىدىن كەلگەنلىگىنى بىلىپ تۇرۇپ، يەنىلا روسسونىڭ روماندىكى "ژۇلى، نېئېيلو ئىزا"نى ئەسلىتىپ تەنە قىلغان ئىدى، — تەر.

بولغان ئاتىسىنىڭ قەبرىلارغا خاس ھىدى ۋە ئاچچىق تاماكىسىنىڭ ئىسلىرى ئىچىدە قالغانلىغىنى ھىس قىلاتتى. ــ قېنى، بېكەم، بۇ ئۇچبۇلۇڭلۇق باراۋەر، دىققەت قىل: abc بۇلۇڭى....

كىنەز قىزى يېقىن ئولتۇرغان ئاتىسىنىڭ چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە قورققان هالدا قارايتتى، قىزىراتتى، ئۇنىڭ ھەچنىمىنى چۈشەنمەيۋاتقانلىغى ۋە قورقۇپ تۇرغانلىغى، قورقۇشنىڭ ئۆزى ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىنىڭ ھەرقانچە روشەن بولۇشىغا قارىماي، ئۇنى تېخىمۇ چۈشىنىشىگە توسالغۇ بولۇۋاتقانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مەيلى ئوقۇتقۇچى ئەيىپلىك بولسۇن ياكى ئوقۇغۇچى ئەيىپلىك بولسۇن، ھەركۈنى ئوخشاشلا مۇنداق ئەھۋال يۈز بېرەتتى: كىنەز قىزنىڭ كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ كېتەتتى، ھىچنىمىنى كۆرمەيتتى، قۇلىغى ھىچنىمىنى ئاڭلىمايتتى، پەقەت ئاتىسىنىڭ ئۆزىگە يېقىن تۇرغان جىدى يۈزىنىلا كۆرەتتى، ئۇنىڭ تىنىۋاتقانلىغىنى سېزەتتى، ھىدىنى تۇياتتى، خالاس؛ شۇ سەۋەبتىن، ئۇ پەقەت بۇ ئۆيدىن چاپسانراق چىقىپ كېتىشنى ۋە ئۆز ئۆيىدە خاتىرجەم ئولتۇرۇپ مەسىلىنى يېشىشنى ئويلايتتى. بۇۋاينىڭ ئاچچىغى كېلىپ، ئۆتۈنى تېخىمۇ كېتەتتى: ئۆزى ئولتۇرغان كرېسلونى تاراق-تۇرۇق قىلىپ ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا ئىتتىرەتتى، ئاچچىقلانماسلىق ئۈچۈن پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا تىرىشىپ باقاتتى، بىراق ھامان چېچىلاتتى، تىللاپ كېتەتتى، بەزىدە دەپتەرنى چۆرۈپ تاشلىۋېتەتتى.

كىنەز قىزى خاتا جاۋاپ بېرىپ قويغان ئىدى.

ــ سېنى كاللاڭ بار دىسە بولارمۇ! ــ دەپ ۋاقىرىۋەتتى كىنەز دەپتەرنى ئىتتىرىۋېتىپ ۋە تېز ئارقىغا بۇرۇلۇپ: ئەمما يەنە دەرھال

ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا مېڭىشقا باشلىدى-دە، كىنەز قىزىنىڭ چاچلىرىنى قوللىرى بىلەن سىلاپ، باشقىدىن ئولتۇردى.

ئۇ يېقىنراق سۈرۈلدى-دە، يەنە چۈشەندۈرۈشنى داۋاملاشتۇردى.

— مۇنداق قىلىش بولمايدۇ، كىنەزقىزى، بولمايدۇ، — دىدى ئۇ كىنەز قىزى دەرس بېرىلگەن دەپتىرىنى يىغىشتۇرۇپ چىقىپ كەتمەكچى بولغاندا، — ماتېماتىكا چوڭ ئىش، بېكەم. مەن سېنىڭ بىزدىكى ھىلىقى ئاق بىلەك نازۇك ئايىملاردەك بولۇشۇڭنى ياقتۇرمايمەن. "سەۋرى قىلساڭ، غورىدىن ھالۋا پۈتەر"دىگەن گەپ بار. (ئۇ قىزىنىڭ يۈزىگە ئاستاغىنا ئۇرۇپ قويدى). — ئەخمىقانە ئوي-پىكىرلەر شۇنىڭ بىلەن كاللاڭدىن چىقىپ كەتسۇن.

كىنەز قىزى چىقىپ كەتمەكچى بولدى-يۇ، ئەمما كىنەز قولىنى كۆتىرىپ كىنەز قىزىنى توختىتىۋالدى-دە، ئىگىز شىرەنىڭ ئۈستىدىن تېخى كېسىلمىگەن يېڭى بىر كىتاپنى ئېلىپ:

— مانا، ساڭا ئېلوئىزاڭ قانداقتۇ «سىرلار ئاچقۇچى»[1]نى ئەۋەتىپتۇ. دىنىي كىتاپ! مەن بولسام ھىچكىمنىڭ ئېتىقادىغا ئارىلاشمايمەن.... قاراپ چىقتىم. مە. ئال. بولدى، كېتىۋەر، كېتىۋەر! — دىدى.

ئۇ قىزىنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويدى-دە، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىشىكنى يېپىۋالدى.

---

① ئىگاز ھۇسىن (1803 — 1752) يازغان «تەبىئەت سىرلىرىنىڭ ئاچقۇچى» دىگەن مىستىك ئەسەر نەزەردە تۇتۇلىدۇ. — تەر.

كىنەز قىزى ماريىيە ئۆزىنىڭ خانىسىغا قايغۇلۇق ۋە قورقۇنچ ئىچىدە بىلەن قايتىپ كەلدى، مۇنداق قىياپەتتىن ئۇ ناھايىتى كەمدىن-كەم خالى بولاتتى، بۇ ئۇنىڭ خۇنۇك، كېسەلچان چىراي-ىنى تېخىمۇ سەتلەشتۈرۈۋەتكەن ئىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئىش شىرەسى ئالدىدا ئولتۇردى، شىرەدە كىچىك سۈرەتلەرتىك قويۇلغان ئىدى، يەنە كىتاپلار ۋە دەپتەرلەر يېيىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئاتىسى قانچىلىك رەتلىك بولسا، كىنەز قىزى شۇنچىلىك رەتسىز ئىدى. ئۇ گېئۇمېترىيە دەپتىرىنى قويدى-دە، خەتنى سەۋرىسىزلىك بىلەن ئاچتى. بۇ خەت ئۇنىڭ بالىلىق چاغلىرىدىكى ئەڭ يېقىن دوستى بولغان بىر كىنەز قىزىدىن كەلگەن ئىدى؛ ئۇنىڭ بۇ دوستى روستۇۋ-لارنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈلگەن تۇغۇلغان كۈنى مەرىكىسىگە بارغان ژۇلى كاراگىنا ئىدى.

ژۇلى فرانسۇز تىلىدا مۇنداق يازغان ئىدى:①

"ئەزىز ۋە بىباھا دوستۇم، جۇدالىق نەقەدەر قورقۇنچلۇق، دەھشەتلىك نەرسە! مېنىڭ ھەمىشە ئويلايدىغىنىم شۇكى، جېنىم ۋە بەختىمنىڭ يېرىمى سىز، بىزنى جۇدالىققا سالغان ئارىلىق ئۇزاق بولسىمۇ، كۆڭلىمىز رىشتىسى ئۈزۈلمەستۇر؛ كۆڭلۈم تەقدىرگە قارشى ئىسيان كۆتىرىدۇ، كۆڭلۈمنى خوش قىلىدىغان ۋە كۆڭلۈمگە ئارام بېرىدىغان نەرسىلەر كۆپ بولسىمۇ، ئايرىلغىنىمىزدىن بېرى كۆڭلۈمدە بولغان بەزى يوشۇرۇن قايغۇ-ھەسرەتلەرنى قىلچە يېگەلمەيۋاتىمەن. نىمىشقا ئۆتكەن يازدىكىگە ئوخشاش بىللە بولالمايمىز-ھە! سىزنىڭ چوڭ كۇتۇپخانىڭىزدىكى كۆك دىۋاندا، "سىردىشىش" دىۋانىدا ئولتۇر-

---

① خەتنىڭ فرانسۇزچە تېكىستى ئېلىنمىدى. — تەر.

غان بولساق قانداق ياخشى بولاتتى؟ نەمشقا مەن بۇندىن ئۇچ ئاي بۇرۇنقىدەك سىزنىڭ يۇڭاش، خاتىرجەم، ئۆتكۈر، ئۆزەم ياخشى كۆرىدىغان ۋە مۇشۇ قۇرلارنى يېزىۋاتقىنىمدىمۇ كۆز ئالدىمدىن كەتمىگەن قاراشلىرىڭىزدىن يەنە مەنىۋى قۇۋۋەت ئالالمايمەن؟".

خەتنى ئوقۇپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، كىنەزقىزى مارىيە ئۇھ تارتىپ، ئوڭ تەرىپىدە تۇرغان چوڭ ئەينەككە قارىدى. ئەينەكتە ئۇنىڭ خۇنۇك، زەئىپ بەدىنى ۋە ياداڭغۇ يۈزى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ھەمىشە قايغۇلۇق-غەمكىن كۆزلىرى ئۆزىنىڭ ئەينەكتىكى تەسۋىرىگە ھازىر تېخىمۇ ئۇمىتسىزلىك بىلەن قارايتتى. كىنەز قىزى "ئۇ ماڭا تىل ياغلىمىچىلىق قىلىۋاتىدۇ" دەپ ئويلىدى- دە، ئەينەكتىن بۇرۇلۇپ، خەتنى يەنە ئوقۇشقا باشلىدى. بىراق، ژۇلى ئۆز دوستىغا تىل ياغلىمىچىلىق قىلمايتتى؛ دەرۋەقە، كىنەز قىزىنىڭ كۆزلىرى چوڭ، چوڭقۇر ۋە نۇرلۇق بولۇپ (خۇددى بەزىدە ئىسسىق يورۇقلۇق نۇرلىرى ئۇنىڭدىن باغ-باغ بولۇپ ئېتىلىپ چىققاندەك كۆرۈنەتتى) شۇنداق چىرايلىق ئىدىكى، پۈتۈن چىرايىنىڭ خۇنۇكلۇگىگە قارىماي، ئۇنىڭ بۇ كۆزلىرى چىرايلىقلىقا قارىغاندا تېخىمۇ جازىبىلىك بولۇپ قالاتتى. لېكىن كىنەز قىزى كۆزلىرىنىڭ مۇنداق چىرايلىق قىياپىتىنى — ئۇ ئۆزى ئويلانمىغان چاغدا بۇ كۆزلەردە پەيدا بولىدىغان قىياپەتنى — ھېچقاچان كۆرمىگەن ئىدى. ھەممە كىشىلەردىكىگە ئوخشاش، ئۇ ئەينەكىكە قاراش بىلەن تەڭلا، چىرايىدا بىر خىل زورمۇ-زور غەيرى تەبىئى، يامان قىياپەت پەيدا بولغان ئىدى. ئۇ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردى:

"پۈتۈن موسكۋا پەقەت ئۇرۇش توغرىسىدىلا گەپ قىلماقتا. ئىككىلا ئاكامنىڭ بىرى ئاللىقاچان چەتئەلدە، ئىككىنچىسى بولسا

چېگرىغا قاراپ يولغا چىقىقان گۇاردىيىده. مېھرىۋان پادىشايىمىز، پەرەزلەرگە قارىغاندا، پېتربۇرگنى تاشلاپ، ئەزىز جېنىنى ئۇرۇش تاسادىپلىرىغا دۇچار قىلماقچى ئىمىش. ئىلايىم، خۇدايى تائالانىڭ مەرھىمىتى بىلەن بىزگە ھۆكۈمدار بولغان پەرىشتىمىز ياۋروپانى پارا كەندىچىلىككە سالغان كورسىكالىق بۇ ياۋۇز[1]نى يەر بىلەن يەكسان قىلغاي، بۇ ئۇرۇش مېنى ئاكىلىرىمدىن تاشقىرى، جانجان بىر دوستۇمدىنمۇ ئايرىۋەتتى. مەن ياش نەكولاي روستۇۋنى ئېيتۇا-تىمەن. بۇ غەيرەتلىك يىگىت غەيرىتىگە چىدىيالماي، ئۇنۇۋېرسىتېتنى تاشلاپ، ئارمىيىگە كەتتى. راستنى ئېيتسام، سۆيۈملۈك ماريە، گەرچە روستۇۋ ناھايىتى ياش بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئارمىيىگە كېتىشى مېنى زور قايغۇغا سالدى. بۇلتۇر يازدا سىزگە سۆزلەپ بەرگەن بۇ ياش يىگىت شۇ قەدەر ئالىجاناپ ۋە شۇ قەدەر قۇۋناق روھلۇقكى، زامانىمىزدىكى يىگىرمە ياشار كىشىلەر ئارىسىدا بۇنداق يىگىت ناھايىتى كەمدىن-كەم ئۇچرايدۇ! ئۇ ناھايىتى ئاق كۆڭۈل ۋە چىن قەلب ئىگىسى. ئۇنىڭ قەلبى شۇ قەدەر پاك ۋە گۈزەل خىسلەتلەر بىلەن تولغانكى، مەن ئۇنى كۆپ كۆرمىگەن بولسامۇ، مېنىڭ شۇنچە كۆپ جاپا چەككەن شورلۇق يۈرىگىمنىڭ ئەڭ شىرىن خۇرسەنچىلىكلىرىدىن بىرى بولۇپ قالغان ئىدى. ۋاقتى كەلگەندە مەن سىزگە قانداق خوشلاشقانلىغىمىزنى، خوشلاشقاندا بىر بىرىمىزگە دىيىشكەن گەپ-سۆزلىرىمىزنى ئېيتىپ بېرىمەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى تېخى يېڭىلا بولغاندەك كۆز ئالدىمدا...ئاھ! ئەزىز دوستۇم، سىز

---

① كورسىكالىق ياۋۇز — بۇ يەردە ناپالېئون نەزەردە تۇتۇلىدۇ، ئۇ كورسىكا دىگەن ئارالدا تۇغۇلغانلىغى ئۈچۈن مۇشۇنداق دىيىلگەن. — تەر.

بەختلىكسىز، چۈنكى جانغا ئوت ياقىدىغان بۇ لەززەتلەرنى، يۈرەكنى ئۆرتەيدىغان بۇ كۈلپەتلەرنى باشتىن كەچۈرمەپسىز. سىز بەختلىكسىز، چۈنكى كۈلپەت ھەمىشە لەززەتتىن كۈچلۈگىرەك بولىدۇ. گراف نىكولاي بىلەن ئاربىمزدا پەقەت دوستلۇقتىن باشقا بىرەر نەرسە بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭ تېخى ناھايىتى ياش ئىكەنلىگىنى ياخشى بىلىمەن. ئەمما بۇ شىرىن دوستلۇق، بۇنچىلىك گۈزەل ۋە بۇنچىلىك ساپ مۇناسىۋەتلەر قەلبىم ئۈچۈن زۆرۈر بولاتتى. بىراق، بۇ گەپنى بەس قىلاي.

ھازىر پۈتۈن موسكۋادا سۆز-چۆچەك بولغان ئەكە مۇھىم يېڭىلىق — قېرى گراف بېزئۇخوۋنىڭ ئۆلۈمى ۋە ئۇنىڭدىن قالغان مىراس. بۇنى قاراڭ، ئۈچ كىنەز قىزىغا ئەرزىمىگەن نەرسە تېگىپتۇ- يۇ، كىنەز ۋاسىلىغا ھېچنەرسە تەگمەپتۇ. پىيېر بولسا ھەممە نەرسىگە ۋارىس بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە گرافنىڭ قانۇنىي ئوغلى، يەنى گراف بېزئۇخوۋ دەپ ئېتىراپ قىلىنىپ، روسىيەدىكى ئەڭ چوڭ بايلىقنىڭ ئىگىسى بولۇپ ئولتۇرۇۋېتتۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، كىنەز ۋاسىلى بۇ ئىشلاردا ناھايىتمۇ قەبىھ رول ئويناپتۇ ۋە بەك رەسۋا بولۇپ پېتېربۇرگقا كېتىپتۇ. راستىنى ئېيتسام، مەن بۇنداق ۋەسىيەتنامە ئىشلىرىنى ئانچە چۈشىنەلمەيمەن؛ پەقەت شۇنى بىلدىمەنكى، بىز ھەممىز پىيېر دېگەن ئاددىغىنا نام بىلەن بىلىدىغان بۇ ياش يىگىت گراف بېزئۇخوۋ بولۇپ، روسىيەدىكى ئەڭ ياخشى مۇلۈكلەردىن بىرىگە ئىگە بولغاندىن بۇيان، بۇيىغا يەتكەن قىزى بار ئانىلارنىڭ ئۇنىڭ توغرىسىدىكى گەپلىرى ۋە بۇ قىزلارنىڭ (قۇلىغىزغا ئېيتاي) مەن ھېچقاچان كۆزگە ئىلىپ پىسەنت قىلمىغان بۇ جاناپقا مۇناسىۋەتلىرى ئۆزگىرىپ قالدى، — مەن مانا شۇنىڭغا

زوقلىنىپ ئولتۇرىمەن، ئىككى يىلدىن بېرى ھەممە كىشىلەر ماڭا كۈيۈ تېپىش بىلەن ئاۋارە بولۇپ يۈرگەن ئىدى (بۇ كۈيۈلەرنىڭ كۆپچىلىگىنى مەن بىلمەيمەن)، ئەمدى موسكاۋادا كېلىن ـ كۈيۈ توغرىسىدىكى مىش ـ مىشلەر مېنى گىراف ئايىم بېزئۇخوۋا قىلىپ قويدى. لېكىن ئۆزىڭىز بىلىسىز، مىنىڭ بۇنىڭغا ئەسلا خاھىشىم يوق. ھە، ئېيتقاندەك، كۈيۈ ئوغرىسىدا خەۋىرىڭىز بارمۇ، يېقىندا ھەممىزنىڭ هاممىمىز ئاننا مىخايلوۋنا سىزنى ئەرگە بېرىشمەكچى ئىكەنلىكلىرىنى ماڭا قاتتىق سىر هىساپلاپ ئېيتتى، بىلەمسىز، بۇ كۈيۈ ئۇمۇ ئەمەس، بۇمۇ ئەمەس، كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئوغلى ئانا تول ئىمىش، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى قاتارغا كىرگۈزمەكچى بولۇپ، باي ۋە ئىسىلزادە قىزغا ئۆيلەندۈرمەكچى ئىكەن. كېلىنلىككە ئاتا ـ ئانىسى سىزنى لايىق كۆرۈپتۇ. بۇ ئىشقا سىزنىڭ قانداق قارايدىغانلىغىڭىزنى بىلمەيمەن، لېكىن بۇنىڭدىن سىزنى خەۋەردار قىلىپ قويۇشنى ئۆز بۇرچۇم دەپ هىساپلىدىم. كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، بۇ يىگىت ناھايىتى چىرايلىق، لېكىن ناھايىتى بەكۈاش ئىمىش. ئۇنىڭ توغرىسىدا بىلىدىغىنىم شۇ.

خەير، شۇنچە ئەزمىلىك قىلغىنىمۇ يېتەر. ئىككىنچى سەھىپىمۇ تولدى. ئاپراسكىنلارنىڭكىگە بارىمىز دەپ ئانام چاقىرتىپتۇ.

سىزگە مىستىك (سىرلىق) كىتاپلاردىن بىرنى ئەۋەتتىم، ئوقۇڭ: بۇ كىتاپ بىزگە ناھايىتى يېقىپ قالدى. بۇنىڭدا گەرچە ئىنسانىنىڭ ئاجىز ئەقلى ئاسانلىق بىلەن يېتەلمەيدىغان جايلىرى بولسىمۇ، هەر هالدا ناھايىتى ياخشى كىتاپ. بۇ كىتاپنى ئوقۇغاندا كىشىنىڭ قەلبى تەسكىن تاپىدۇ ۋە يۈكسەك هىسلارغا تولىدۇ. خەير. قىبلىگا ـ ھىكمىزغا ھۆرمىتىمنى ۋە بۇرېننى خېنىمغا سالامىمنى يەتكۈزگەيسىز.

چىن كۆڭلۈمدىن سىزنى قۇچاقلايمەن.
ژۇلى".

"P .S ئاكىڭىز ۋە ئۇنىڭ گۈزەل خوتۇنى تۇغرىسىدا مېنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويغايسىز".

كىنەر قىزى سەل ئويلىنىپ، ئويچان قىياپەتتە كۈلۈمسىرەپ (بۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆزلىرى چاقناپ، شۇنداق چىرايلىق بولۇپ كەتتىكى، يۈزى تامامەن ئۆزگىرىپ كەتتى) ۋە بىردىن ئورنىدىن تۇردى-ده، سالماق قەدەم تاشلاپ، شىرە يېنىغا كەلدى. قەغەزنى ئالدى-يۇ، قولى قەغەز ئۈستىده شىرىلداپ يۈگۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ خەتكە فرانسۇزچە شۇنداق جاۋاپ يازدى①:

"ئەزىز ۋە بىباھا دوستۇم. سىزنىڭ 13-چىسلا يازغان خېتىڭىزنى ئېلىپ، ناھايىتى خۇرسەن بولدۇم. سىز مېنى يەنىلا ياخشى كۆرىدە-كەنسىز، گۈزىلىم ژۇلى. سىز شۇنچە كۆپ يامانلىغان جۈدالىقنىڭ سىزگە ئادەتتىكىچە تەسىر قىلمىغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. سىز جۈدا-لىقتىن زارلىنىپسىز، ئەگەردە مەن — ئۆزەم ئۈچۈن قەدىرلىك بولغان ھەممە يارۇ-دوستلىرىمدىن مەھرۇم قىلىنغان مەن — زارلىنىشقا پېتىنىدىغان بولسام نېمە دەپ ئېيتىشىم لازىم بولغان بولاتتى؟ ئاھ، ئەگەر بىزگە دىن تەسەللى بولمىسا، ئۆمرىمىز ناھايىتى قايغۇدا ئۆتىدىكەن. نېمە ئۈچۈن سىزگە ئۆزىڭىزنىڭ ياش يىگىتكە بولغان مايىللىغىڭىز توغرىسىدا گەپ قىلغا-نىڭىزدا مېنى بۇ ھېسلارغا نىسبەتەن جىددى قاراشتا دەپ ھىساپلايسىز؟ بۇنداق مەسىلىرده مەن پەقەت ئۆزەمگىلا جىددى

---

① خەتنىڭ فرانسۇزچە تېكستى ئېلىنمىدى. — تەر.

قاراشتا بولىمەن. مەن باشقىلاردا بولغان بۇ ھىسلارنى چۈشىنىمەن، ھىچقاچان باشتىن كەچۈرمىگىنىم ئۈچۈن ئۇنى قوللىيالمايمەن ۋە ئۇنى ئەيىپلىك ھىساپلىمايمەن. لېكىن، مېنىڭچە، خىرىستىياننىڭ ئۆز يېقىنىغا بولغان مۇھەببىتى دۈشمىنىگە بولغان مۇھەببىتى بىر يىگىتنىڭ چىرايلىق كۆزلىرى سىزدەك گۈزەل ۋە سۆيگۈچان قىزلاردا پەيدا قىلىدىغان ھىسلاردىن ئەۋزەلرەك، قۇۋۇنۇشلۇقراق ۋە ياخشىراق دەپ بىلىمەن.

"گراف بېزئۇخوۋنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدىكى خەۋەر بىزگە سىزنىڭ خېتىڭىزدىن ئىلگىرىرەك يېتىپ كەلدى. ئاتامغا ناھايىتى تەسىر قىلدى. ئۇ كىشى: 'گراف ئۇلۇغ ئەسىرىمىزنىڭ كېيىنكى ئىككى نامايەندىسىدىن بىرى ئىدى، ئەمدى مېنىڭ نۆۋىتىم؛ لېكىن مەن بۇ نۆۋەتنىڭ مۈمكىن قەدەر كېيىنرەك كېلىشى ئۈچۈن قولۇمدىن كەلگىنىچە ھەركەت قىلىمەن، دىدى. بۇ كۈنلەردىن خۇدايىمنىڭ ئۆزى ساقلىسۇن. مەن سىزنىڭ پىيېر توغرىسىدىكى پىكرىڭىزگە قوشۇلالمايمەن. مەن ئۇنى بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپ بىلىمەن. ماڭا ئۇ ھەمىشە ساپ دىل كۆرۈنەتتى، بۇ بولسا ئادەملەردىكى مەن ياخشى كۆرىدىغان خىسلەتلەرنىڭ بىرىدۇر. ئۇنىڭغا تەككەن مىراس ۋە بۇ ئىشتا كىنەز ۋاسىلىنىڭ قىلمىشى توغرىسىدىكى مەسىلىگە كەلگەندە، بۇ نەرسە مېنىڭچە، ھەر ئىككىلىسى ئۈچۈنمۇ ياخشى بولماپتۇ. ئاھ، ئەزىز دوستۇم، بىزنىڭ قۇتلۇق نىجاتكارىمىزنىڭ گېپى ھەق گەپ: 'بايلارنىڭ جەننەتكە كىرىشىدىن تۆگىنىڭ يىڭنە تۆشۈگىدىن ئۆتۈشى ئاسانراق'. مەن كىنەز ۋاسىلىغا ۋە ئۇنىڭدىنمۇ كۆرە پىيېرغا ئېچىنىمەن. شۇنداق ياش ئادەم شۇ قەدەر زور بايلىق يۈكىنى زىممىسىگە ئارتىپ ئولتۇرسا، قانچىلىك ئېغىرچىلىقلارنى

بېشىدىن كەچۈرۈش كېرەك بولىدۇ! ئەگەر بىر كىشى مەندىن 'دۇنيادا ئەڭ چوڭ ئارزۇيۇڭ نىمە' دەپ سورىسا، مەن 'قاششاقلار-نىڭ قاششىغى بولۇش' دەپ جاۋاپ بەرگەن بولاتتىم. سىزلەردە شۇ قەدەر داۋراڭغا سەۋەپ بولغان كىتاپنى ئەۋەتكەنلىگىڭىز ئۈچۈن مىڭ مەرتىۋە مىننەتدارمەن، ئەزىز دوستۇم. ھە، ئېيتقانىدەك، سىز بۇ كىتاپنا ناھايىتى جىق ياخشى گەپلەر بىلەن بىرگە ئىنسانىنىڭ ئاجىز ئەقلى ئاسانلىقچە يەتمەيدىغان جايلىرىمۇ بار دەپسىز، ئاسانلىقچە چۈشىنىش مۇمكىن ئەمەس ئىكەن، ئۇنى ئوقۇشنىڭمۇ پايدىسى يوق. مەن ھېچقاچان چۈشىنەلمەيمەن، نىمە ئۈچۈنكى بەزى ئادەملەر دىللىرىدا شۇبھە پەيدا قىلىدىغان، قۇرۇق خىياللارغا باشلايدىغان ۋە ئۆزلىرىنىڭ خىرىستىيانلىق ساپلىغىغا مۇتلەق زىت بولغان كۆپتۈرمىچىلىك خاراكتىرىنى بېرىدىغان سىرلىق كىتاپلارغا بېرىلىپ، پىكىرلىرىنى چۈۋالچاقلاشتۇرۇشنى ياخشى كۆرىدۇ. ياخشىسى، ئاپوستوللار بىلەن ئىنجىلنى ئوقۇيلۇق. بۇ كىتاپلاردىكى سىرنىڭ تېگىتەھتىگە يېتىشكە ئۇرۇنماسلىغىمىز كېرەك، چۈنكى بىز ئاجىز — گۇناكار بەندىلەرمىزكى، جېنىمىز بىزنى ئەبەدىيەتتىن قېلىن پەردە بولۇپ ئاجرىتىپ تۇرغان جىسمىمىزدا بولىدىكەن، ھېكمىتى ئىلاھىنىڭ زور ۋە مۇقەددەس سىرلىرىنى قانداق قىلىپ بىلىمىز؟ ياخشىسى، قۇتلۇق نىجاتكارىمىز بىزگە بۇ دۇنيادا ئەمەل قىلىش ئۈچۈن قالدۇرۇپ كەتكەن ئۇلۇغ قانۇن-قائىدىلىرىنى ئۆگىنىش بىلەن قانائەت قىلايلۇق، شۇلارغا رىئايە قىلىشقا تىرىشايلۇق ۋە شۇنىڭغا ئىشىنىشكە ھەركەت قىلايلۇق؛ بىز ئەقلىمىزگە قانچىكى كەمرەك ئەرك بەرسەك، خۇداغا شۇنچە يېقىمايىق بولىمىز، چۈنكى ئۆزى بۈيرۇمىغان ھەرقانداق بىلىمنى رەت قىلىدۇ. بىزدىن يوشۇرۇشنى لازىم كۆرگەن نەرسىلەرگە

قانچىكى كەم ئەقىل يۇرگۈزسەك، خۇدا ئۆز ئىنايىتى بىلەن بىزنى شۇ سىردىن تېزرەك ۋاقىپ قىلىدۇ.

"ئاتام كۈيۈۋ توغرىسىدا ماڭا ھەچىنەرسە دېگىنى يوق، پەقەت كىنەز ۋاسىلىدىن خەت ئالغانلىغىنى ۋە ئۇنىڭ كېلىشىنى ئېيتتى. مېنىڭ ئەرگە تېگىشىم توغرىسىدا بولسا، ئەزىز ۋە بىباھا دوستۇم شۇنى ئېيتايكى، نىكا مېنىڭ ئويۇمچە خۇدا بۇيرۇغان بىر ئىش ۋە بۇنىڭغا بوي سۇنۇش كېرەك. مەن ئۇچۇن قانچىلىك ئېغىر بولمىسۇن، خۇدايى تائالا زىممەمگە خوتۇنلۇق ۋە ئانىلىق بۇرچىنى يۈكلىگەن ئىكەن، خۇدانىڭ خاھىشى بىلەن ماڭا جۇپ بولغان كىشىگە كۆڭلۈم قانداق ئىكەنلىگى بىلەن ئىشىم بولماي، بۇ بۇرچىنى قولۇمدىن كېلىشچە ساداقەت بىلەن ئادا قىلىشقا ھەركەت قىلىمەن.

ئاكامدىن خەت ئالدىم، ئۇ خوتۇنى بىلەن لىسگورىغا كېلەر-مىش. بۇ خۇرسەنچىلىگىمىز ئۇزاقتا بارماس، چۇنكى ئاكام بىزنى تاشلاپ، قانداقسىگە ۋە نىمە ئۇچۇن بىزنىمۇ ئارىلاشتۇرغانلىغىنى ھېچكىم بىلمەيدىغان ئۇرۇشقا كېتىدۇ. پەقەت ئىشلار ۋە يۇقۇرى تەبىقىلەرنىڭ مەركىزىي بولغان سىزلەرنىڭ شەھەرلىرىگىزدىلا ئەمەس، ھەتتا بۇ يەردە، دالا ئىشلىرى ۋە ئادەتتىكى شەھەرلىكلەر تەسەۋۇر قىلىدىغان يېزا سۇكۇناتى قويىنىدىمۇ ئۇرۇش سادالىرى ئاڭلىنىپ، ئادەملەرنى تەشۋىشكە سېلىپ تۇرۇپتۇ. ئاتام نۇقۇل ئاللىقانداق ھەربى يۇرۇشلەر ۋە داۋان ئېشىشلار توغرىسىدىلا گەپ قىلىدۇ، مەن ھېچ چۇشەنمەيمەن. ئۆتكەن كۈنى ئادەتتىكىچە يېزد-مىزنىڭ كوچىلىرىغا ئايلانغىلى چىقتىم ئىدىم، ئادەمنىڭ يۇرەك-باغرىنى ئېزىدىغان ھادىسىگە دۇچكەلدىم. ئەسكەرلىكىكە ئېلىنغان بىر توپ كىشىلەرنى ئارمىيىگە ئۇزىتىشۋاتقان ئىكەن. بۇلارنىڭ ئانە-

لىرى، خوتۇنلىرى ۋە باللىرىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرسىڭىز، كېتىۋاتقان ۋە ئۇزىتىۋاتقانلارنىڭ دادۇ-پەريانلىرىنى ئاڭلايسىز، ئىنسانىيەت بىزنى مۇھەببەت قويۇشقا ۋەكەڭچىلىك قىلىشقا ئۇگەتكەن قۇتلۇق نىجاتكارىمىزنىڭ قانۇنلىرىنى ئۇنتۇپتۇ ۋە بىر بىرىنى ئۆلتۈرۈش سەنئىتىنى ئۆزىگە ئاساسىي پەزىلەت قىلىۋاپتۇ، دەپ ئويلايتتىڭىز.

"خەير، ئەزىز ۋە مېھرىۋان دوستۇم. سىزنى پەرۋەردىگارىم ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن.

ماري".

كىنەز قىزى خېتىنى يېزىپ بولۇپ، ئويلىنىپ، خاپا ۋە غەمكىن قىياپەتتە ئولتۇرغاندا، m-lle Bourienne (بۇرېننى خېنىم) يەڭگىل دەسسەپ، قوۋناق ۋە ئۆز-ئۆزىدىن مەمنۇن بىر قىياپەتتە كىرىپ، كۇلۇمسىرىگەن ھالدا، يېقىملىق ۋە جاراڭلاپ تۇرغان تاۋۇش بىلەن، P ھەرپىگە تىلى كەلمەي بىلجىرلاپ:

— Ah, vous expédiez le courrier, princesse, moi j'ai déjà expédie le mien. J'ai écris à ma pauvre .mere (ۋاي، خېتىڭىزنى ئەمدى ئەۋەتمەكچىمۇ سىز؟ مەن ئاللىقاچان ئەۋەتىۋەتتىم. مەن ئانام بىچارىگە خەت يازدىم)، — دىدى ۋە قىيشاڭلاپ، سوزۇلۇپ، ئاۋازىنى سەل پەسەيتىپ ئىلاۋە قىلدى:

— Princesse, il faut que je vous pre vinne, — le prince, — le a eu une alteraction, — alteraction une alteraction aves Michel Ivanoff. Il est de trés mauvaise humeur, trés morose. Soyez prévenue, vous savez... (كىنەز قىزى، مەن سىزنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويماي، مىخايىل ئىۋانوۋىچنى كىنەز تىللاپ كەتتى. بۇگۈن پەيلى ياماق، قاپىغىدىن

قار ياغدۇ. ئېھتىيات قىلدىڭ، سىز بىلىسىزكى...) Ah! chére —
amie, je vous ai priée de ne jamais me prévenir de l'humeur dans laquelle se trouve mon pére. Je ne me permtes pas de el ujegr, te ej en ovudrais pas que lesautres le fassent, (ئاھ، ئەزىز دوستۇم. ئاتام توغرىسىدا مۇنداق گەپلەرنى ماڭا پەقەت قىلماڭ دېگەن ئىدىمغۇ. مەن ئۇ كىشىگە تىل تەككۈزمەيمەن ۋە باشقىلارنىڭمۇ تىل تەككۈ-زۈشىنى خالىمايمەن)، — دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز قىزى ماريېيە.

كىنەز قىزى سائىتىگە قارىدى-دە، ھوجرىدا گاڭچىڭ چېلىش ئۈچۈن كېرەك بولغان ۋاقىتتىن 5 مىنۇت ئۆتۈپ كەتكەنلىگىنى كۆرۈپ، خۇددى قورقۇپ كەتكەندەك، ئىستىراھەت بۆلمىسىگە كىرىپ كەتتى. يولغا قويۇلغان تەرتىپ بويىچە، سائەت ئون ئىككى بىلەن ئىككى ئارىلىغىدا كىنەز دەم ئالاتتى، كىنەز قىزى بولسا گاڭچىڭ چالاتتى.

23

چېچى ئاقارغان خىزمەتكار چوڭ كۇتۇپخانىدا كىنەزنىڭ خورىگىگە قۇلاق سېلىپ، ئۇيقۇسىراپ ئولتۇراتتى. ھويلىنىڭ نېرىقى تەرىپى-دىن، يېپىلغان ئىشىكنىڭ ئارقىسىدىن، دېۋسىپك سوناتىنىڭ① يىگىرمە قېتىم تەكرارلىنىدىغان قىيىن-قىيىن قىسىملىرىنىڭ ئاۋازلىرى

---

① سونات — ھەرخىل تېزلىك ۋە ھەرخىل خاراكتېرغا ئىگە مۇزىكا ئەسۋاپلىرى بىلەن ئورۇنلىنىدىغان مۇزىكىلىق ئەسەر. — تەر.

ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

خۇددى شۇ چاغدا تۆت چاقلىق كارېتا بىلەن تۆت چاقلىق بېنچكا هارۋا دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ توختىدى ـ دە، كىنەز ئاندرې هارۋىدىن چۈشۈپ كىچىككىنە خوتۇننى يۆلەپ چۈشۈردى ـ يۇ، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئالدىدا ئىشىكتىن كىرگۈزۈۋەتتى. بېشىغا ياسما چاچ كىيگەن قېرى تىخون خىزمەتكارلار بۆلمىسىنىڭ ئىشىگىدىن بېشىنى چىقىرىپ، پىچىرلاپ، كىنەزنىڭ ئۇخلاۋاتقانلىغىنى مەلۇم قىلدى ـ دە، ئالدىراپ ئىشىكنى يېپىۋالدى. تىخون مەيلى ئۇغلىنىڭ يېنىپ كېلىشى ياكى مەيلى هەرقانداق پەۋقۇلئاددە ئەهۋاللار بولسۇن، بەلگىلەنگەن كۈندىلىك تەرتىپ ـ قائىدىلەرنى بۇزۇۋەتمەسلىگى لازىملىغىنى بىلەتتى. كىنەز ئاندرېيمۇ تىخونغا ئوخشاش، بۇنى ياخشى بىلەتتى؛ ئۇ گويا كى ئۆزى ئۆيدىن ئايرىلغاندىن بۇيانقى ۋاقىت داۋامىدا ئاتىسىنىڭ ئادەتلىرىنىڭ ئۆزگەرگەنلىگى ياكى ئۆزگەرمىگەنلىگىنى تەكشۈرۈپ باقماقچى بولغاندەك، سائەتكە قاراپ قويدى ـ دە، بۇ ئادەتلىرىنىڭ ئۆزگەرمىگەنلىگىگە ئىشەنچ هاسىل قىلغاندىن كېيىن خوتۇنىغا مۇراجىئەت قىلدى.

ـــ يىگىرمە مىنۇتتىن كېيىن تۇرىدۇ. يۈر، كىنەز قىزى ماريىيەنىڭ ياتىغىغا بارايلى، ـــ دىدى ئۇ.

كىچىككىنە كىنەز ئايىم كېيىنكى كۈنلەردە سەل سەمرىپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ كۆزلىرى ۋە قىسقىنا مەيىن قاراتۇك باسقان، كۈلۈمسىرەپ تۇرىدىغان لەۋلىرى سۆزلەشكە باشلىغاندا ئىلگىرىكىدەكلا خوشال ۋە يېقىملىق هالدا كۆتىرىلەتتى.

ـــ Mais c'est un palais (پاھ، بۇ بىر پادىشا سارىيى ئىكەنغۇ!)، ـــ دىدى ئۇ ئېرىگە ۋە ئەتراپقا قاراپ قويۇپ، خۇددى

تانسايىغىلىشلىرىدا خوجايىننى ماختاپ سۆزلەۋاتقاندەك. — Allons,... vite, vite!... (قېنى، تېزرەك، تېزرەك!...) — دىدى-دە، ئەتراپقا نەزەر تاشلاپ، تىخونغا، ئېرىگە ۋە ھەمرا بولۇپ كېلىۋاتقان خىزمەتكارلارغا قاراپ تەبەسسۇم قىلدى.

— C'est Marie aui s'exerce? Allons doucement, il faut la surprendre. (ماريە مەشق قىلىۋاتامدۇ-نېمە؟ ئاستا، ئۇنىڭغا بىلىندۇرمەستىن كىرىڭ).

كىنەز ئاندرې ئۇنىڭ كەينىدىن ئەدەپ بىلەن ۋە غەمكىن ھالدا يۈرەتتى.

— سەن قېرىپ كېتىپسەن، جۇمۇ، تىخون، — دىدى ئۇ كېتىۋېتىپ قولىغا سۆيۈپ قويغان قېرىغا قاراپ.

گاڭچىڭنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرغان ئۆيىنىڭ ئالدىدا يان ئىشىكتىن ئاچ سېرىق چاچلىق چىرايلىق فرانسۇز ئايال يۈگۈرۈپ چىقتى. m-lle Bourienne (بۇرېننى خېنىم) خوشاللىغىدىن ئۆزىنى تامامەن يوقتىپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى.

— Ah! quel bonheur pour la pincesse, — Enfin! Il faut que je la prérienne. (ۋاي! كىنەز قىزى خوشال بولۇپ كېتىدۇ-دە، — دىدى ئۇ، — ھىلىمۇ كېلىدىكەنسىلەر-ھە! ئۇنىڭغا خەۋەر بېرىشىم كېرەك). — Nou, non, de grâce... vous êtes-m-lle Bourienne jevous connais déijà par l'amitié que vou porte ma, bellesoeur. Ellene nous attenol pas! (ياق. ياق. قويۇڭ.... سىز بۇرېننى خېنىم ئەمەسمۇ، — دىدى كىچىك كىنەز ئايىم ئۇنىڭ قولىغا سۆيۈپ قويۇپ، — بىلمەن، قېينىسىڭلىمنىڭ سىزگە بولغان دوستلۇغىدىن مەن سىز بىلەن ئاللىقاچان

تونۇش، ئۇ بىزنىڭ كېلىشىمىزنى كۈتمىگەن ئىكەن-دە!)

ئۇلار ئىستىراھەت بۆلمىسىنىڭ ئىشىگىگە يېقىنلىشىپ كەلدى، ئۇنىڭدىن ئارقىمۇ-ئارقا تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان مۇزىكا ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كىنەز ئاندرې توختاپ قالدى ۋە قانداقتۇ بىر خىل كۆڭۈلسىز ۋەقەنى كۈتكەندەك، چىرايى تۇرۇلۇپ كەتكەن ئىدى.

كىچىك كىنەز ئايىم ئۆيگە كىردى. مۇزىكا ئاۋازى ئوتتۇرىدا ئۇزۇلۇپ قالدى؛ ۋاقىرىغان ئاۋازلار، كىنەز قىزى مارىيەنىڭ ئېغىر قەدەم باسقان ئاۋازلىرى ۋە سۆيۈشۈش ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كىنەز ئاندرې كىرىپ كەلگەن چاغدا، ئىلگىرى پەقەت ئۇنىڭ تويىدىلا قىسقا ۋاقىت يۈز كۆرۈشكەن كىنەز قىزى ۋە كىنەز ئايىم ئىككىيلەن بىر بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ، دەسلۈدە نە توغرا كەلگەن بولسا شۇ يېرىگە لەۋلىرىنى چىڭ تەككۈزۈشۈۋالدى. m-lle Bourienne (بۇرېننى خېنىم)قوللىرىنى كۆكرىگىگە تەككۈزۈپ ۋە تەقۋادار كۈلۈمسىرىگەن قىياپەتتە ئۇلارنىڭ يېنىدا تۇراتتى، ئۇنىڭ ھەم يىغلاشقا، ھەم كۈلۈشكە تەيىار تۇرغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كىنەز ئاندرې خۇددى مۇزىكىنى ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەر ساختا نوتىنى ئاڭلىغان چاغدىكىگە ئوخشاش، دولىسىنى قىمىرلىتىپ ۋە قاپىغىنى تۇرۇپ قويدى. ھەر ئىككى ئايال بىر بىرىنى قويۇۋېتىشتى؛ كېيىن يەنە، خۇددى كېچىكىپ قېلىشتىن قورقىقاندەك، بىر بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇشۇپ سۆيۈشۈشكە باشلىدى ۋە قوللىرىنى تارتىۋېلىشتى، كېيىن يەنە بىر بىرىنىڭ يۈزىگە سۆيۈشۈشكە باشلىدى ۋە كىنەز ئاندرې ئۇچۇن تامامەن كۈتۈلمىگەن ھالدا ھەر ئىككىسى يىغلاشقا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە سۆيۈشۈشكە باشلىدى.

M-lle Bourienne (بۇرېننى خېنىم)مۇ يىغىلاپ كەتتى. كىنەز ئاندرېينىڭ ئوڭايسىزلانغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى؛ لېكىن بۇ ئىككى ئايالنىڭ قارىشىچە، ئۇلارنىڭ يىغىلىغانلىغى ناھايىتى تەبىئىي ئەھۋالدەك ئىدى؛ ئۇلار يەنە بۇنداق كۆرۈشكەندە گويا بۇنىڭدىن باشقىچە بولۇشنىڭمۇ مۇمكىن ئەمەسلىگىنى ئويلاپمۇ كۆرمىگەنىدەك قىلاتتى.

— Ah! chérel··· Ah! Marie! (ۋاي، ئەزىزىم! ۋاي، ماريېيە!)...دېدى ئۇلار بىردىنلا، ئۇنىڭدىن كېيىن كۆلۈپ كېتىشتى. J'ai vêvé cett nuit ···Vo — usnenousattendiez donc pas?···Ah! Marie, vous avez maigri···Et vous avez repris··· (مەن تۈنۈگۈن چۈشۈمدە كۆرۈپتىمەن. — سىز بىزنىڭ كېلىشىمىزنى كۈتمىگەن بولسىڭىز كېرەك؟...ئاھ! ماريېيە، سىز سەل ياداپ قاپسىز!)

— J'ai tout de suite reconnu madame la princesse (مەن دەرھال كىنەز ئايىمنى تونۇۋالدىم)، — دەپ سۆز قىستۇرۇپ قويدى m-lle Bourienne (بۇرېننى خېنىم).

— Et moi qui ne me doutais pas! (مەن قىلچىلىكمۇ ئويلىمىغان ئىكەنمەن!) — دېدى كىنەز قىزى ۋاقىراپ، — Ah! André, je ne vous voyais pas (ئاھ! ئاندرې، مەن تېخى سېنى كۆرمەپتىمەن.)

كىنەز ئاندرې سىڭلىسى بىلەن قولنى قولغا تۇتۇشۇپ سۆيۈشتى ۋە ئۇنىڭغا: سەن ئىلگىرىكىدەكلا pleurnicheuse (يىغلاڭغۇ) ئىكەنسەن دېدى. كىنەز قىزى ماريېيە ئاكىسىغا بۇرۇلۇپ قارىدى ۋە ئۇنىڭ شۇ چاغدىكى نۇر بېيغپ تۇرغان چىرايلىق چوڭ كۆزلىرىنىڭ

سۆيۈملۈك، ئىسسىق ۋە مۇلايىم قاراشلىرى يىغا ئارىلاش كىنەز ئاندرېنىك يۈزىدە توختاپ قالغان ئىدى.

كىنەز ئايىم توختىماي سۆزلەيتتى. ئۇنىك مەيىن قارا تۈك باسقان قىسقا يۇقۇرى لېۋى ئۈزلۈكسىز هالدا، تېز-تېز تۆۆەنگە چۈشۈپ، زۆرۈر بولغاندا قىپ-قىزىل تۆۆەنكى لېۋىگە تېگىپ تۇراتتى ۋە ئۇنىك لەۋلىرى چىشلىرىدە روشەن تەبەسسۇم پەيدا بولغاندا يەنە ئېچىلىپ كۆتىرىلىپ كېتەتتى. كىنەز ئايىم سىپاسسىكايا گورا دىگەن جايدا بىر هادىسە يۈز بەرگەنلىگىنى ۋە ئېغىر ئاياق بولغانلىقتىن ناهايىتى قورقۇپ كەتكەنلىگىنى سۆزلەپ بەردى ۋە شۇنىدىن كېيىن هەممە كىيىم-كېچەكلىرىنى پېتربۇرگدا قالدۇرۇپ كەلگەنلىگىنى ۋە بۇ يەردە نىمە كىيىپ يۈرىدىغانلىغىنى بىلمەيدىغانلىغىنى؛ ئاندرېنىك تامامەن ئۆزگىرىپ كەتكەنلىگىنى؛ كىتتى ئورېنسوۋانىك بىر قېرى ئادەمگە تېگىۋالغانلىغىنى؛ كىنەز قىزى ماريەگە pour tout de bon (لايىق) يىگىت بارلىغىنى، لېكىن بۇ توغرىدا كېيىن سۆزلىشىدىغانلىغىنى سۆزلەپ بەردى. كىنەز قىزى ماريە يەنىلا گەپ قىلماستىن ئاكىسىغا قاراپ تۇراتتى، ئۇنىك چىرايلىق كۆزلىرىدە هەم مۇهەببەت، هەم قايغۇ بار ئىدى. ئۇنىك يەڭگىسىنىك سۆزلىرىگە قۇلاق سالماي ئۆزىنىك بىر قاتار ئوي-پىكىرلىرىگە بېرىلىپ كەتكەنلىگى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كىنەز ئايىم يېقىندا پېتربۇرگدا ئۆتكۈزۈلگەن بىر قېتىملىق سەيلە توغرىسىدا گەپ قىلىۋاتقاندا، كىنەز قىزى ئاكىسىغا قاراپ بىر خورسىندى-دە:

— سەن چوقۇم ئۇرۇشقا بارامسەن، ئاندرې؟ — دىدى؛ لىزامۇ خورسىندى.

ـــ هه، هەتتا ئەتىلا، ـــ دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز ئاندرې.

— Il m'abandonne ici, et dieu sait pourquoi, auand (مېنى مەشەدىلا) il aurait pu avoir de l'avancement... تاشلاپ كەتمەكچى، نىمە ئۈچۈنلىگىنى خۇدا بىلىدۇ، ھالبۇكى، كەتمىگەن بولسا يۇقۇرىراق مەرتىۋىگە ئېرىشەتتى...)

كىنەز قىزى مارىيە گەپكە قۇلاق سالماي، ئۆز پىكىرلىرى بىلەن بەنت بولۇپ يەڭگىسىگە قاراپ، يېقىملىق كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭ قوسىغىغا ئىشارەت قىلدى ـ دە:

ـــ شۇنداقمۇ؟ ـــ دىدى.

كىنەز ئايىمنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇھ تارتىپ قويدى.

ـــ ھە، شۇنداق، ـــ دىدى كىنەز ئايىم. ـــ ئاھ! ناھايىتى قورقمەن...

لىزانىڭ يۇقۇرقى لېۋى يېپىلدى. ئۇ يۈزىنى قېينىسىڭلىسىنىڭ يۈزىگە يېقىن ئەپكەلدى ـ دە، توساتتىن يىغلاپ كەتتى.

ـــ ئۇ دەم ئالسۇن، ـــ دىدى كىنەز ئاندرې قاپىغىنى تۇرۇپ. ـــ شۇنداق ئەمەسمۇ، لىزا؟ ئۇنى ياتىغىغا ئېلىپ بارغىن، مەن ئاتامنىڭ يېنىغا بارىمەن. ئۇ قانداق، يەنە شۇ پېتى؟

ـــ ھەئە، يەنە شۇ پېتى؛ سەن قانداق قارايسەنكىن، تاڭ، بىلمەيمەن، ـــ دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز قىزى خوشال ھالدا.

ـــ يەنە شۇ بەلگىلىك سائەتلەر، شۇ سايىلىق يولدا مېڭىپ يۈرۈش؟ ئىستانوك؟ ـــ دەپ سوردى كىنەز ئاندرې سەل سەزگىلى بولىدىغان كۈلۈمسىرەش قىياپىتى بىلەن؛ بۇ كۈلۈمسىرەش ئاتىسىغا بولغان مۇھەببىتى ۋە ھۆرمىتىگە قارىماي، ئاتىسىنىڭ ئاجىزلىقلىرى-

نەمۇ بىلدىغانلىغىنى ئىپادىلەيتتى.

— شۇ سائەتلەر، ئىستانوك، يەنە شۇ ماتېماتىكا ۋە گېئو-مېتىرىيە دەرسىم، — دەپ خوشال جاۋاپ بەردى كىنەز قىزى ماريىە، گويا كى گېئومېتىرىيە دەرسى ئۇنىڭ هاياتىدىكى ئەڭ خوشال تەسىراتلارنىڭ بىرى بولۇپ قالغانىدەك.

يىگىرمە مىنۇت ئۆتۈپ قېرى كىنەزنىڭ ئۇيقۇدىن تۇرىدىغان ۋاقتى بولغاندا، تىخون كېلىپ ياش كىنەزنى ئاتىسىنىڭ ئالدىغا چاقىردى. بوۋاي ئۆز ئوغلىنىڭ كەلگەنلىگىنى قارشى ئېلىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئادەتتىكى كۇندىلىك تەرتىپلىرىگە قارىماي، ئۇنى ئۆز ئۆيىگە تاماقتىن ئىلگىرى كىيىملىرىنى كىيىش ۋاقتىدا كىرگۈزۈشكە ئىجازەت قىلدى. كىنەز هەمىشە كونىچە ياسىنىپ، كونىچە سىرتقى يەكتىگىنى ئۇچىسىغا يېپىنىپ، ئۇپلانغان ياسىما چېچىنى بىلەن يۇرەتتى. كىنەز ئاندرې ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرگەن چاغدا (مېهمانخانىلاردىكىدەك خاپا ۋە قاپىغى سېلىنغان هالدا ئەمەس، بەلكى پىپىر بىلەن گەپلەشكەن چاغدىكىدەك ئوچۇق چىراي هالدا)، بوۋاي پەداز قىلدىغان جايىدا، ئىسىل خۇرۇم قاپلانغان كەڭ كرېسلودا، پەداز قىلىش ۋاقتىدا يېپىنۋالىدىغان خالاتىنى ئۇچىسىغا يېپىنىپ، تىخونغا بېشىنى تۇتۇپ بېرىپ ئولتۇراتتى.

— بەللى! جەڭچى! بوناپارتنى باش ئەگدۇرمەكچى بولامسەن؟ — دىدى بوۋاي ۋە تىخون ئۆرۈۋاتقان چېچىنى سىلكىپ، ئۇپلانغان بېشىنى چايقاپ قويدى: — ئۇنىڭغا قارشى سەن بولساڭمۇ ئوبدانراق بەل باغلا، بولمىسا هەش-پەش دېگىچە بىزنىمۇ پۇقرالىسى قىلىۋالىدىغاندەك تۇرىدۇ. سالامەت بول! — دەپ ئوغلىغا يۈزىنى تۇتتى.

بوۋاي تاماق ئالدىدىكى ئۇيقۇسىدىن كېيىن كۆڭلى ناھايىتى خوش ئىدى (ئۇ دائىم: تاماقتىن كېيىنكىسى كۈمۈش ئۇيقۇ، تاماق ئالدىدىكىسى ئالتۇن ئۇيقۇ دەيتتى). ئۇ ئۆزىنىڭ چېچىلىپ تۇرغان قويۇق قاشلىرىنىڭ ئاستىدىن كۆزىنى قىيىپايتىپ ئوغلىغا خوشال قىياپەتتە قارايتتى. كىنەز ئاندرې يېقىن كېلىپ، ئاتىسىنىڭ ئۆزى كۆرسەتكەن يېرىدىگە سۆيۈپ قويدى. ئۇ ئاتىسىنىڭ ياخشى كۆرۈپ سۆزلەيدىغان گەپلىرىنىڭ تېمىسىغا ــ ھازىرقى ھەربىلەرنىڭ، خۇسۇسەن ناپالېوننىڭ ئۇستىدىن مازاق قىلىپ دېگەن گەپلىرىگە جاۋاپ بەرمەيتتى.

ــ شۇنداق، كەلدىم، ئاتا ئېغىرئاياق خوتۇنۇم بىلەن، ــ دىدى كىنەز ئاندرې ئاتىسىنىڭ يۈزىدىكى ھەر بىر ھەركىتىگە خۇرسەن ۋە ھۆرمەت بىلدۈرگەن كۆزلىرى بىلەن قاراپ. قانداق سالامەتمۇ سىز؟

ــ پەقەت ئەخمەق ئادەملەر ۋە پاسقىلار ساغلام بولىمايدۇ، ئوغلۇم. سەن مېنى بىلسەنغۇ: ئەتىگەندىن تارتىپ كەچكىچە ئىش بىلەن مەشغۇل بولىمەن، ئۆزەمنى تۇتۇۋالغانمەن، مەن سالامەت بولماي كىم سالامەت بولسۇن.

ــ خۇداغا شۈكۈر، ــ دىدى ئوغلى كۈلۈپ تۇرۇپ.

ــ بۇ يەردە خۇدانىڭ ھېچ ئالاقىسى يوق! قېنى، سۆزلەپ بەرگىنە، ــ دىدى بوۋاي ۋە ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان مەسىلىگە قايتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ نېمىسلار سىلەرنى "ئىستراتېگىيە" دەپ ئاتايدىغان يېڭى ئىلمىگىلار بويىچە بوناپارتقا قارشى ئۇرۇش قىلىشقا قانداق ئۈگەتتى؟

كىنەز ئاندرې كۈلۈپ قويدى.

ــ قىستماي تۇرسىڭىز، ئاتا، ــ دىدى ئۇ ئاتىسىنىڭ ئاجىزلىقـ

لىرى ئۇنى ھۆرمەتلەش ۋە ياخشى كۆرۈشكە دەخلى يەتكۈزمەس-
لىگىنى كۆرستىدىغان تەبەسسۇم بىلەن. — مەن تېخى جايلاشقىنىم
يوق.

— يالغان ئېيتسەن، يالغان ئېيتسەن!، دەپ ۋاقىرىدى بوۋاي چېچىنىڭ چىگ ئۆرۈلگەنلىگى ياكى چىگ ئۆرۈلمىگەنلىگىنى سىناپ باقماقچى بولۇپ سلكىپ ۋە ئوغلىنىڭ قولىنى تۇتتى. — خوتۇنۇڭغا ئۆي تەييار. كىنەز قىزى ماريە باشلاپ بېرىپ كۆرسەتسۇن، ئۇلارنىڭ سۆزى تۇگمەيدۇ. ئاياللارنىڭ ئادىتى مانا شۇنداق. ئۇنىڭ بۇ يەردە قېيقالغىنىغا ناھايىتى خۇرسەنمەن. قېنى، ئولتۇر، سۆزلەپ بەرگىنە. مىخىلسون ئارمىيىسىنى مەن چۇشىنىمەن، يەنە تولستوينىڭمۇ بار.... بىر ۋاقىت ئىچىدە ئەسكەر چىقىرىش.... جەنۇپتىكى ئارمىيە نىمە قىلىدۇ؟ ئاۋستىرىيىچۇ؟ — دىدى ئۇ ۋە كرېسلودىن تۇرۇپ ئۆيدە ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا مېڭىشقا باشلىدى، تىخون بولسا ئۇنىڭ ئارقىسىدا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، ھەر خىل كىيىم-كېچەكلىرىنى ئۇنىڭغا سۇنۇپ بېرەتتى. — شۆبتسىيىچۇ؟ ئۇلار پومېرانىيىدىن قانداق ئۆتمەكچى؟

كىنەز ئاندرې ئاتىسىنىڭ قاتتىق تۇرغانلىغىنى كۆرۈپ، دەسلەپتە ئانچە ماقۇل بولمىسىمۇ، كېيىن بارغانسېرى جانلىنىپ ۋە سۆز ئوتتۇرىسىدا ئىختىيارسىزلا، ئادىتى بويىچە، رۇس تىلىدىن فرانسۇز تىلىغا كۆچۈپ، مۆلچەللەنگەن ئۇرۇش ھەركەتلىرىنىڭ پىلانىنى چۇشەندۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ، توقسان مىڭكىشىلىك ئارمىيىنىڭ قانداق قىلىپ پرۇسسىيىگە تەھدىت سېلىپ، ئۇنى بىتەرەپلىك مەۋقەدىن چىقىرىپ، ئۇرۇشقا تارتىپ كىرىش لازىملىغىنى؛ بۇ ئارمىيىنىڭ بىر قىسمىنىڭ قانداق قىلىپ شترالزۇندتا شۆيد

ئەسكەرلىرى بىلەن قوشۇلۇشى لازىملىغىـ
مىڭ ئاۋستىرىيە ئەسكىرىنىڭ قانداق قىلـ
روس ئەسكىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئىتا
قىلىشى لازىملىغىنى؛ ئەللىك مىڭ
ئەللىك مىڭ ئىنگىلىز ئەسكىرىنىڭ قا
چىقىشى لازىملىغىنى؛ شۇنداق قىلىپ جەمى
ئارمىيىنىڭ قانداق قىلىپ تەرەپ-تەرەپـ
ھۇجۇم قىلىدىغانلىغىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇ
ۋاتقان چاغدا، قېرى كىنەز قىلچىلىكمۇ قىزىـ
خۇددى ئاڭلىمىغاندەك قىلىپ، ئۆيدە ئۇ ياق
كىيىملىرىنى كىيىش بىلەن بەنت ئىدى، يەنـ ـرـ ـمـ ـەن ھالـدا
ئۈچ قېتىم ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى. ئۇ بىر قېتىم سۆز ئوتتۇرىـ
سىدا ئۇنى توختىتىۋېلىپ:

— ئېقىنى! ئېقىنى! — دەپ ۋاقىرىدى.

بۇ ۋاقىراش تىخوننىڭ ئۇنىڭغا تەلەپ قىلغان جىلىتكىسىنى بەرمىگەنلىگىنى ئىپادىلەيتتى. يەنە بىر قېتىم توختىتىپ:

— خوتۇنۇڭ پات ئارىدا تۇغامدۇ؟ — دەپ سورىدى ۋە ماقۇللىـ
مىغاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ: — ياخشى ئەمەس! قېنى، سۆزلە، سۆزلەۋە، — دىدى.

ئۈچىنچى قېتىم، كىنەز ئاندرې سۆزىنى تۈگىتەي دىگەن چاغدا، قېرى كىنەز قېرىلارغا خاس ئاۋاز بىلەن كاكىراپ ناخشا ئېيتىپ كەتتى:

Malbroug s'en va-t-en guerre.

Dieg sait quand reviendra.

(مالبروُك كەتتى ئۇرۇشقا.
خۇدا بىلىدۇ، قاچان قايتار ئۇ يۇرتقا.)
كىنەز ئاندرې كۈلۈمسىرەپلا قويىدى.
ــ مەن بۇ، قۇۋۇۋەتلەيدىغان پىلان دىمەكچى ئەمەسمەن، ــ دىدى ئوغلى، ــ مەن پەقەت ئۇنىڭ مەزمۇنىنلا سىزگە ئېيتىپ قويدۇم. ناپالېونمۇ ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن قېلىشمايدىغان پىلانىنى تۈزۈپ قويغان.
ــ بولدى، لېكىن سەن ماڭا ھېچقانداق يېڭىلىقلارنى ئېيتىپ بەرگىنىڭ يوق. ــ قېرى كىنەز ئويغا چۆككەن ھالدا ئۆزىچە تېز-تېز غۇدۇڭشىيتتى: Dieu sait quand reviendr (خۇدا بىلىدۇ، قاچان قايتار ئۇ يۇرتقا). ــ تاماقخانىغا كىر.

ئۇپا چېچىلىپ، ساقال-بۇرۇتلىرى ياستىلغان كىنەز بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا تاماق زالىغا چىقتى، ئۇنى زالدا كېلىنى، كىنەز قىزى ماريىە، m-lle Bourienne (بۇرېننى خېنىم) ۋە كىنەزنىڭ ئارخىتېكتورى كۈتۈپ ئولتۇراتتى، ئۆزىنىڭ ئورنى جەھەتتىن ئەھمىيەتسىز سانالغان بۇ ئارخىتېكتور گەرچە مۇنداق شەرەپكە مۇيەسسەر بولۇشنى ئويلىمىغان بولسىمۇ، ئەمما كىنەزنىڭ غەلىتە نازۇك تەبىئىتى بويىچە داستىخانغا تەكلىپ قىلىپ كىرگۈزۈلگەن ئىدى. تۇرمۇشتا ئىجتىمائى دەرىجە پەرقلىرىگە قاتتىق رىئايە قىلىدىغان، ھەتتائەك مۇھىم ئۆلكە ئەمەلدارلىرىنىمۇ داستىخانغا كەم تەكلىپ قىلىدىغان كىنەز كاتەكچە گۈللۈك قولياغلىغى بىلەن

بۇلۇڭلاردا بۇرننى قاقىدىغان ئارخېئولوگ مىخايىل ئۇۋانوۋىچ ئۇستىده، هەممه كشى باراۋەر دىگەن پىرىنسىپنى ئىسپات قىلاتتى ۋە قىزىغا: مىخايىل ئۇۋانوۋىچ سەن بىلەن بىزدىن هېچقانداق قېلىشمايدۇ، دەپ كۆپ قېتىم سۆزلىگەن ئىدى. تاماق ئۇستىده كىنەز بۇ كەم سۆزلۈك مىخايىل ئۇۋانوۋىچقا هەممىدىن كۆپرەك سۆز قىلاتتى.

هويلىدىكى هەممه ئۆيلەرگە ئوخشاش غايەت ئىگىز بۇ تاماق زالىدا هەر بىر ئورۇندۇقنىڭ ئارقىسىدا بىردىن تۇرغان ئۆي تېجىمەللىرى ۋە خىزمەتكارلار كىنەزنىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى؛ بېلىگىگە داستىخانلارنى ئاسقان شىلانچى تاماق شىرەلىرىنىڭ هازىرلىنىشىغا قاراپ چىقاتتى، خىزمەتكارلارغا كۆزى بىلەن ئىشارەت قىلىپ، تامدىكى سائەتكە، كىنەز چىقىپ كېلىشى تېگىشلىك بولغان ئىشىككە قاراپ تەشۋىشلەنگەن هالدا توختىماي يۈگۈرۈپ يۈرەتتى. كىنەز ئاندرېيىنىڭ ئەمدى كۆزى چۈشكەن نەرسە يوغان زەرهەل رامكىغا سېلىپ ئېسىپ قويۇلغان كىنەز بولكونسكىلار جوروڭقىيى① ئىدى. بۇ جوروڭقاي خۇددى شۇنداق يوغان رامكىغا سېلىنغان ناچار سۈرەتنىڭ (شۇ ئۆي رەسسامى سىزغان بولسا كېرەك) قارشىسىدا تۇراتتى، بۇ سۈرەت تاج كىيگەن هۆكۈمران كىنەزنىڭ تەسۋىرى بولۇپ، رۇرىك نەسەبىدىن ۋە بولكونسكىلار سۇلالىسىنىڭ بوۋىسى بولۇشى كېرەك ئىدى. كىنەز ئاندرې جوروڭقايغا قارىدى-ده، بېشىنى لىڭشىتىپ، خۇددى ئىگىسىگە ناهايىتى ئوخشىغان رەسىمنى كۆرگەندە-

---

① جوروڭقاي — شەجەره، بىرئەۋلاتنىڭ نەسەپ تارىخى يېزىلغان جەدۋەل.

دەك پىخىلداپ كۈلدى.

ــ قۇيۇپ قويغانـدەك شۇنىڭ ئـۆزى ـ دە! ــ دىدى ئۇ يېنىغا كەلگەن كىنەز قىزى ماريـيەگە.

كىنەز قىزى ماريە ئاكسىغا ئەجەپلىنىپ قارىدى. ئۇ ئاكسىـنىڭ نىمىگە تەبەسسۇم قىلغانلىـغىنى چۈشـىنەلمەيتتى. ئاتىسىنىڭ قىلـغان ھەر بىر ئىشى كىنەز قىزىدا مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىـغان ھۆرمەتنى پەيدا قىلاتتى.

ــ ھەركىمنىڭ بىر كەمچىلىگى بولـىدۇ، ــ دەپ سۆزىـنى داۋام قىلدى كىنەز ئاندرې. ــ ئۇ ئۆزىنىڭ شۇنـچە زور ئەقلـي كۈچىـگە قارىـماي donner dans ce ridicule (مۇشۇنـداق ئۇشـشاق ـ چۈششەكلەرگە بېرىلىپ كېتىپـتۇ!).

كىنەز قىزى ماريە ئاكسىنىڭ بۇنداق گەپـىنى ئېيتىشقا جاسارەت قىلغانلىغىنى چۈشىنەلمەي، ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرمەكچى بولۇۋاتقان چاغدا، كۇتۇپخانىدىن ئاياق شەپسى ئاڭلىنىپ قالدى: كىنەز ئۆزىنىڭ ئالدىراش ـ تېنەش ھەركىتى بىلەن گويا قەستەن ئۆيدىـكى ۋەزمىـن تەرتىپ ـ قائىدىلەرنىڭ زىت تەرىپىنى كۆرسەتـمەكـچى بولغانـدەك، ئادەتتىكىچە تېز ـ تـېز قەدەم تاشلاپ، شادىـيانە قىياپەتـتە كـىرىپ كەلدى. شۇ ئەسنادا چوڭ سائەت ئىككىگە داڭ سوقـتى ۋە مېـھمان ئۆيدىكى باشقا سائەتتىنـمۇ ساز ئاۋاز ئاڭلانـدى. كىنـەز توختـىدى؛ ئېسىلىپ تۇرغان قويۇق قاشلىرىنىڭ ئاستىدىكى جانـلىق، چاقناپ تۇرغان، جـىددى كۆزلـىرى بىلەن ھەمـمـىگە قاراپ چـىقـتى ـ دە، ئۇنىڭدىن كېيىن ياش كىنەز ئايىمـدا توختاپ قالـدى. ياش كـىنەز ئايىم بۇ چاغدا ئۆزىدە خـۇددى پادىـشا كـىرىـپ كەلگەنـدە ساراي ئەھمىلىرىدە بولىدىغاندەك تۇيـغۇنى، بۇۋاي ئۆزىـنىڭ ھەممە يېقىنـ

لىردا پەيدا قىلغان قورقۇش ۋە ھۆرمەت تۇيغۇسىنى ھىس قىلاتتى. ئۇ كىنەز ئايىمنىڭ بېشىنى سىلاپ قويدى ۋە كېيىن قوپال بىر ھەركىتى بىلەن ئۇنىڭ يەلكىسىگە ئۇرۇپ قويدى.

— خۇرسەنمەن، خۇرسەنمەن، — دىدى ئۇنىڭ كۆزلىرىگە يەنمۇ تىكىلىپ قاراپ، كېيىن تېزدىن ئورنىغا بېرىپ ئولتۇردى، — ئولتۇرۇڭلار، ئولتۇرۇڭلار! مىخايىل ئىۋانوۋىچ ئولتۇرۇڭ، ئولتۇرۇڭ.

ئۇ ئۆز يېنىدىن كېلىنگە ئورۇن كۆرسەتتى. خىزمەتكار ئۇنىڭغا ئورۇندۇقنى سۈرۈپ بەردى.

— ئوھو! — دىدى بوۋاي كېلىنىنىڭ تولغان بېلىگە قاراپ. — ئالدىراپ كېتىپسەن، بولماپتۇ!

ئۇ ئادەتتىكىدەك قۇرۇق، سوغاق ۋە يېقىمسىزلىق بىلەن كۈلۈپ قويدى — كۆزلىرى بىلەن ئەمەس، ئاغزى بىلەن كۈلۈپ قويدى.

— مېڭىپ بېرىش كېرەك، ئىمكان قەدەر كۆپ مېڭىش كېرەك، ئىمكان قەدەر كۆپرەك، — دىدى ئۇ.

كىچىككىنە كىنەز ئايىم ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىمىغان ئىدى ياكى ئاڭلىغۇسى كەلمەيتتى. ئۇ لام-مىم دىمەيتتى ۋە خىجالەت بولغاندەك ئىدى. كىنەز ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ ئەھۋالىنى سوردى، شۇنىڭ بىلەن كىنەز ئايىم سۆزلەشكە ۋە كۈلۈشكە باشلىدى. ئۇ كىنەز ئايىمدىن تونۇش-بىلىشلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سوردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ تېخىمۇ جانلىنىپ سۆزلەشكە باشلىدى ۋە كىنەزگە ئۇلارنىڭ سالاملىرىنى يەتكۈزۈپ، شەھەردىكى غەيۋەت-شىكايەتلەرنىمۇ سۆزلەپ كەتتى.

— La comtesse Apraksine, la pauver, a — perdu son mari, et elle a pleuré les larmes de ses yeux

(بىچاره گراف ئايىم ئاپراكسىنانىڭ ئېرى ئۆلۈپ كېتىپتۇ، يىغلاپ كۆزلىرى ئىشىپ كېتىپتۇ، بىچاره)، ــ دېدى ئۇ بارغانسېرى جانلىنىپ كېتىپ.

ئۇ مۇشۇنداق جانلىنىپ كەتكەنده، كىنەز بارغانسېرى جىددى قىياپەتته ئۇنىڭغا قاراپ ــ ده، بىردىنلا، گويياكى ئۇنى يېتەرلىك دەرىجىده تەكشۈرۈپ بولۇپ، ئۆزى ئۇنىڭ توغرىسىدا روشەن ئۇقۇم هاسىل قىلغاندەك، ئۇنىڭدىن بۇرۇلۇپ مىخائىل ئىۋانوۋىچقا مۇراجىئەت قىلدى.

ــ خوش، مىخائىل ئىۋانوۋىچ، بوناپارتنىڭ ئەهۋالى تەڭ بولىدىغانغا ئوخشايدىغۇ. هېلى ماڭا كىنەز ئاندرې (ئۇ ئوغلىنى هەمىشه شۇنداق دەپ ئاتايتتى) نىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇنىڭغا قارشى ناهايىتى كۆپ كۈچ توپلانغان ئىمىش. بىز ئىككىمىز ئۇنى قولدىن هېچ ئىش كەلمەيدىغان ئادەم دەپ هېساپلاپ كەپ-ئۇق ــ هه.

بوناپارت توغرىسىدا ئىككىيلەن قاچان بۇنداق گەپ قىلىشقانلىغىدىن مۇتلەق خەۋىرى بولمىغان، لېكىن ئۆزىنىڭ كىنەز ياخشى كۆرگەن مۇشۇ ماۋزۇدىكى گېپىنى باشلاش ئۈچۈنلا زۆرۈر بولۇپ قالغانلىغىنى پەملىگەن مىخائىل ئىۋانوۋىچ بۇنىڭ ئاقىۋىتى نىمە بولىدىغانلىغىنى بىلمەي هەيران بولۇپ، ياش كىنەزگە قارىدى.

ــ ئۇ بىزده ئۇلۇغ تاكتىكچى! ــ دېدى كىنەز ئوغلىغا ئارخىتېكتورنى كۆرسىتىپ.

گەپ يەنه ئۇرۇش، بوناپارت، هازىرقى گېنېرالىلار ۋە دۆلەت ئەرباپلىرى توغرىسىدا باراتتى. قېرى كىنەز هازىرقى ئەرباپلارنىڭ هەربى ئىشلار ۋە دۆلەتنىڭ ئىشلىرىدا ئېلىپبەنىمۇ چۈشەنمەيدىغان

سەبى بالىلار ئىكەنلىگىگە ئىشىنىش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى بونا-پارتىنىڭمۇ ھىچنىمىگە ئەرزىمەيدىغان كىچىككىنە بىر فرانسۇز ئىكەنلىگىگە، ئۇنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىدىكى سەۋەپ، پوتىيومكىن ۋە سۇۋۇرووۋ① لارغا ئوخشاش كۆشەندىلىرىنىڭ بولمىغانلىغىدىن ئىبارەت ئىكەنلىگىگە ئىشەنگەندەك كۆرۈنەتتى؛ ئۇ ھەتتا ياۋروپادا ھىچقانداق سىياسى قىينچىلىقلارنىڭ يوقلۇغىغا، ئۇرۇشنىڭمۇ يوقلۇغىغا، بەلكى پەقەت قانداقتۇ قوچاق كومېدىيىسىنىڭ بارلىغىغا، ھازىرقى ئادەملەر ئۆزلىرىنى خۇددى چوڭ بىر ئىش قىلىۋاتقاندەك كۆرسىتىپ، بۇ كومېدىيىنى ئويناش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتىدۇ، دىگەن پىكىرگە ئىشەنگەندەك كۆرۈنەتتى. كىنەز ئاندرې ئاتىسىنىڭ ھازىرقى زامان ئادەملىرىنى مازاق قىلىپ ئېيتقان گەپلىرىگە ئوچۇق چىراي بىلەن سەۋرى-تاقەت قىلاتتى ۋە خېلى روشەن خوشال قىياپىتى بىلەن ئاتىسىنى سۆزلەشكە ئۇندەيتتى ھەم ئۇنىڭ سۇزلىرىگە قۇلاق سالاتتى.

— بۇرۇنقى زاماندا بولغانلارنىڭ ھەممىسى ئوبدان كۆرۈنسە كېرەك، — دىدى كىنەز ئاندرې، — سۇۋۇرووۋنىڭ ئۆزىمۇ مورو ② قويغان تاپان-توزاقىقا چۈشكەن ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇپ چىقىشنى بىلمىگەن ئەمەسمۇ؟

— بۇنى ساڭا كىم دىدى؟ كىم؟ — دەپ ۋاقىرىدى كىنەز. — سۇۋۇرووۋ! — شۇنىڭ بىلەن ئۇ تەخسىنى چۆرۈپ تاشلىۋەتكەن ئىدى،

---

① 18 - ئەسىر روسىيىسىنىڭ سىياسى ۋە ھەربى ئالىملىرى، پىكاتىرنا II نىڭ پىقىن ئەمەلدارلىرى. — تەر.

② ناپالېوننىڭ قول ئاستىدىكى گېنېرال، كېيىن دۈشمىنىگە ئايلانغان.

تـخون ئۇنى دەرھـال تۇتۇۋالـدى. ـــ سـۇۋۇروۋ!...ئويـلاپ گەپ قىلىڭ، كىنەز ئاندرې. ئىككى كـشى: فرىدرىـخ ① ۋە سۇۋۇروۋ... مورو ئـسمـش ...ئەگەر سۇۋۇروۋ قولـى ئەركـن بولـسا ئـدى، مورونى ئەسىر ئالغان بولاتتى؛ ئەمما سۇۋۇروۋقا② Hofs — Kriegs — Wurst — schnapps — Rath ③ توسقۇنلۇق قىلاتتى. ئۇنىڭدىن شەيـتانـمۇ مەمـنـۇن ئەمەس. شۇ يەرگە بارغانـلىرىـڭـدا بۇ Hofr — Kriegs — Wurst — Raths نىڭ نىمىلىگىنى بىلەلەيسىلەر! سۇۋۇروۋ ئۇلارنى ئەپلەلمىسە، مىخايىل كوتۇزوۋ نـمە قىلالـسۇن! ياق، ئەزىزىم، ـــ دىدى ئۇ سۆزىنى داۋام قىلىپ، ـــ سىلەر ئۆزەڭلار- نىڭ گېنېرالـلىرىڭـلار بىلەن بوناپارتـقا قارشى تۇرالـمايـسـلەر؛ ئۆزلىرىنى ئۆزلىرىگە سېلىش ئۈچۈن فرانسۇزلارنى تېپىـش كېرەك. فرانسۇز مورونى ئەپكېـلىش ئۈچۈن نېـمىس پالېـن نېـۋـيورکـقا، ئامېرىكىغا ئەۋەتىلگەن، ـــ دىـدى ئۇ؛ ئۇ بۇ يەردە شۇ يىلى مورونى رۇس ئارمىيىسىگە كىرگۈزۈش ئۈچۈن قىلىنـغان تەكلىپـنى نەزەردە تۇتاتتى. ـــ ئاجايىپ ئىش! پوتيومكىنلار، سۇۋۇروۋلار، ئورلـوۋلار نېمىس كىشىلىرىمۇ؟ ياق، ئەزىزىم، ياكى سىلەر ھەممەڭلار ئەقـلىڭـلاردىـن ئازغان، ياكـى بولمـسا ئۆزەم ئېـسىمـنى يوقاتـقان. خۇدا

---

① پروسسىيە كىنەزى بولۇپ، ئاۋستىرىيە بىلەن ئىتتىپاقلىشـىپ فرانسىيە جۇمھۇرىيىتىگە قارشى تۇرغان.

②سۆزمۇ ـ سۆز تەرجىمىسى: "سارايدا ـ ھەربى ئىشلار ـ ئۇچەيـلەر ـ ئاق ھاراق ـ كېگەش پالاتا"، بۇ كىنەز بولكونسكى ئاۋستىرىيـىنىڭ ھەربـى ئىشلار كېڭىشى ئۈچۈن قويغان نامى. ـــ تەر.

③ 18 ـ ئەسىردىكى روسىيىنىڭ دۆلەت ئەربابـلىرى، پېـكاتىرىنا II نىڭ پېقىن كىشىلىرى. ـــ تەر.

سىلەرگە مەدەت بولغاي، بىز كېيىن كۆرىمىز. سىلەرچە بوناپارت ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇلۇغ سەركەردە ئىمىش، ھىم!...

— مەن بارلىق ئەمىر-پەرمانلار ياخشى بولغان دەۋاتقىنىم يوق، — دېدى كىنەز ئاندرې، — مەن پەقەت سىزنىڭ بوناپارت توغرىسىدا نىمە ئۈچۈن مۇشۇنداق مۇھاكىمە قىلىۋاتقانلىغىڭىزنى چۈشىنەلمەيۋاتىمەن. قانچىلىك مازاق قىلسىڭىز قىلىۋېرىڭ، ئەمما بوناپارت يەنىلا ئۇلۇغ سەركەردە!

— مىخايىل ئىۋانوۋىچ! — دەپ چاقىردى كىنەز، بۇلار ئۆز گېپى بىلەن ئاۋارە بولۇپ كېتىپ مېنى ئۇنتۇپ قالدى دەپ ئويلىغان ئارخىتېكتورغا قاراپ. — مەن سىزگە بوناپارت ئۇلۇغ تاكتىكچى دىمىدىمما؟ مانا، ئۇمۇ شۇنداق دەيدۇ.

— شۇنداق ھەزرەتلىرى، — دەپ جاۋاپ بەردى ئارخىتېكتور.

كىنەز يەنە ئۆزىنىڭ سوغاققىنا كۈلكىسى بىلەن كۈلۈپ قويدى.

— بوناپارت تەلەيلىك تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى ناھايىتى ئوبدان. ئۇنىڭ ئۇستىگە دەسلىۋىدىلا نېمىسلارغا ھۇجۇم قىلدى. پەقەت ھورۇنلىرى نېمىسلارنى دۇمبالىمىغان. دۇنيا بىنا بولغاندىن تارتىپ، ھەممە كىشى نېمىسلارنى دۇمبالاپ كەلگەن. ئۇلار بولسا ھىچكىمنى دۇمبالىمىغان، پەقەت بىر بىرى بىلەنلا دۇمبالىشىپ كەلگەن. بوناپارت ئاشۇلارنى يېڭىپ شۆھرەت قازانغان.

شۇنىڭ بىلەن كىنەز، ئۆزىنىڭ قارىشىچە، بوناپارت ئۆزى ئېلىپ بارغان ھەممە ئۇرۇشلاردا ۋە ھەتتا دۆلەتنىڭ ئىشلىرىدا يول قويغان ھەممە خاتالىقلىرىنى تەھلىل قىلىشقا باشلىدى. ئوغلى ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئېتىراز بىلدۈرمىسىمۇ، لېكىن قانداق دەلىل كەلتۈرۈلمەسۇن، ئاتىسىدەك ئۆز پىكرىدىن قايتماسلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

كىنەز ئاندرې شۇنچە ياشانغان بۇ كىشىنىڭ شۇنچە يىللاردىن بېرى ئۆزى يالغۇز ھىچنەگە چىقماستىن يېزىدا تۇرۇشقا قارىماي، كېيىنكى بىرقانچە يىللاردىن بۇيانقى ياۋروپانىڭ بارلىق ھەربى ۋە سىياسى ئەھۋاللىرىنى شۇنچىلىك تەپسىلى ۋە شۇنچىلىك ئىنچىكىلىك بىلەن بىلىشى ھەم مۇھاكىمە قىلىشى دىگەن سۆزلىرىنى گەپ يانىدۇرماستىن تىڭشايتتى ۋە ئۇنىڭغا ئىختىيارسىز ئەجەپلىنەتتى.

— سەن، مېنى، بۇ قېرى ئادەم ھازىرقى ئەھۋاللارنى چۈشەندەمەيدۇ، دەپ ئويلامسەن؟ — دىدى ئاخىرىدا كىنەز. — ۋەزىيەت ماڭا تېچلىق بەرمەيدۇ! مەن كېچىسى ئۇخلىيالمايمەن، — ھە، قېنى سېنىڭ بۇ ئۇلۇغ سەركەردەڭ، نەدە ئۆزىنى كۆرسىتىپتۇ؟

— سۆزلىسەڭ گەپ ئۇزۇن، — دەپ جاۋاپ بەردى ئوغلى.

— بار ئەنە شۇ بوناپارتىڭ ئالدىغا!

— M-lle Bourienne, voilà encore un admirateur de votre goujat d,empereur (بۇرىننى خېنىم، سېنىڭ مالاي پادىشاھىڭ يېنىڭ يەنە بىر مۇخلىسى)! — دەپ ۋاقىرىدى ساپ فرانسۇز تىلى بىلەن.

— Vous savez, que je ne suis pas bonapartiste, mon prince.(بىلىسىزغۇ، كىنەز، مەن بۇناپارتچى ئەمەسلىكىمنى!)

— "Dieu sait quand reviendra" (خۇدا بىلىدۇ، قاچان قايتار، ئۇ يۇرتقا)... — كىنەز ئاھانىنى بۇزۇپ ناخشا ئېيتىپ قويدى ۋە كېيىن تېخىمۇ يالغاندىن كۈلۈپ قويدى-دە، تاماقخانىدىن چىقىپ كەتتى.

كىچىككىنە كىنەز ئايىم پۈتۈن مۇنازىرە ۋە تاماق داۋامىدا گەپ قىلماستىن ئولتۇراتتى ۋە تەشۋىشلەنگەن ھالدا بىر دەم كىنەزنى

ماربیه‌گه، بىر دەم قېيناتسىغا قارايتتى. **تاماقخانىدىن** يېنىپ چىقىپ قاندا، قېينىسىڭلىسىنىڭ قولىنى تۇتۇپ، ئۇنى باشقا ئۆيگە ئېلىپ كىردى.

— Comme c'est un homme d'esprit vorte peré, c'est à cause de cela peut être quil ma fait peur. (ئاتىڭىز نىمە دېگەن دانىشمەن ئادەم. ئېھتىمال، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مېنى سۈر باسقان بولۇشى مۇمكىن)، — دېدى.

— ئاھ، ئۇ ناھايىتى ياخشى ئادەم! — دېدى كىنەز قىزى.

25

كىنەز ئاندرې ئەتىسى كەچقۇرۇن يولغا چىقاتتى. قېرى كىنەز ئۆزىنىڭ ھەر كۈندىكى ئادىتىنى ئۆزگەرتمەي، تاماقتىن كېيىن ئۆز ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. كىچىككىنە كىنەز ئايىم قېينىسىڭلىسىنىڭ ياتاق خانىسىدا ئىدى. كىنەز ئاندرې چوچىلىق پاگونى يوق سەپەر كىيىمىنى كىيىپ، ئۆزىگە ئاجرىتىلغان ئۆيدە خىزمەتكارى بىلەن بىللە يۈك-تاقلىرىنى يىغىشتۇرماقتا ئىدى. ھارۋىنى ۋە نەرسە-كېرەكلىرىنىڭ چامدانلارغا قاچىلىنىشىنى ئۆزى بىر مەرتىۋە تەكشۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، ھارۋىنى قېتىشنى بۇيرۇدى. ئۆيدە پەقەت كىنەز ئاندرې دائىم ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ يۈرىدىغان نەرسىلىرى — بىر كىچىك قۇتا، يەمەك-ئىچمەك سالىدىغان كۈمۈش ساندۇق، ئىككى دانە تۈركىيە تاپانچىسى ۋە ئاتىسى ئوچاكوۋ① تىن سوغا قىلىپ

---

① تۈركىلەرنىڭ مۇھىم ئىستىھكامى بولۇپ، 1788 - يىلى سۇۋۇرۇۋ ئەسكەرلىرى ئىشغال قىلغان. — تەر.

ئېلىپ كەلگەن قىلىچى قالدۇرۇلغان ئىدى. كىنەز ئاندرېنىڭ بارلىق سەپەر لازىمەتلىكلىرى ناھايىتى رەتلىك بولۇپ، ھەممىسى يېڭى، تازا ۋە سوكنو قاپلارغا قاچىلىنىپ تاسمىلار بىلەن چىڭ چېگىلگەن ئىدى.

ئۆزىنىڭ قىلىقلىرىنى ئەتراپلىق ئويلاشنى بىلدۈرگان كىشىلەر سەپەرگە چىقىۋاتقان ۋە تۇرمۇشىدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتقان مىنۇتلاردا، ئادەتتە ئوي-پىكىرلىرىدە ھامان جىددى كەيپىيات پەيدا بولىدۇ. مۇنداق چاغلاردا كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئۆتمۈشتىكى ئىشلىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرىدۇ ۋە كەلگۈسىدىكى ئىشلىرىنى پىلانلايدۇ. كىنەز ئاندرېنىڭ چىرايى ئويچان ۋە مۇلايىم ئىدى. ئۇ ئىككى قولىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ، ئالدىغا قاراپ، ئۇ بۇلۇڭدىن بۇ بۇلۇڭغا تېز-تېز مېڭىپ يۈرەتتى، توپ-توغرا ئالدىغا قارايتتى ۋە ئويچان ھالدا بېشىنى لىڭشىتىپ قويياتتى. ئۇرۇشقا بېرىشتىن قورقۇۋاتامدۇ ياكى خوتۇنىنى تاشلاپ كېتىشتىن قايغۇرۇۋاتامدۇ، ئېھتىمال، ھەر ئىككى خىل ئەھۋال بولۇشى مۇمكىن، — ئىشقىلىپ كىنەز ئاندرې ئۇ ئەھۋالدا كىشىلەرگە ئۆزىنى كۆرسەتكۈسى كەلمىگەن بولسا كېرەك. دەھلىزدىن قەدەم تاۋۇشىنى ئاڭلاپ، دەرھال قوللىرىنى قويۇپ بېرىپ، شىرە ئالدىدا توختاپ قالدى-دە، خۇددى كىچىك ساڭ-دۇق سېلىنغان قاپنى باغلاۋاتقاندەك قىلىپ، ئۆزىنىڭ ھەممە ۋاقتىدىكىدەك خاتىرجەم، قانداق كەيپىياتتا ئىكەنلىگىنى بىلگىلى بولمايدىغان بىر خىل قىياپەتكە كىرىۋالدى. بۇ كىنەز قىزى ماريېنىڭ ئېغىر قەدەم تاۋۇشلىرى ئىدى.

— ھە، يولغا چىقماقچى بوپسەن، — دىدى كىنەز قىزى ھاسىراپ (ئۇنىڭ يۈگۈرۈپ كەلگەنلىگى بىلىنىپ تۇراتتى)، — سەن بىلەن

ئايردم هالدا سۆزلەشكۈم بار ئىدى. خۇدا بىلىدۇ، يەنە قانچىلىك ۋاقىت ئايرىلىپ كېتەرمىزكىن ـ تاڭ. مېنىڭ كەلگىنىمگە خاپا بولماملا ـ سەن؟ سەن ناھايىتى ئۆزگىرىپ كېتىپسەن، ئاندرۇشا، ـــ دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ، خۇددى ئۆزىنىڭ سوئالىغا ئىزاھات بەرگەندەك.

ئۇ "ئاندرۇشا" دەپ كۈلۈمسىرەپ قويدى. كىنەز قىزىنىڭ ئالـ دىدا تۇرغان بۇ جەددى ۋە چىرايلىق يىگىت بالىلىق چاغلىرىدىكى دوستى بولغان ھىلىقى ياداڭغۇ، شوخ ئاندرۇشانىڭ ئۆزى ئىكەنلە ـ گىنى ئويلاپ، ئۇنىڭ ئەجەپلىنىپ كەتكەنلىگى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ـــ Lise (لىزا) قېنى؟ ـــ دەپ سورىدى كىنەز ئاندرې ئۇنىڭ سوئالىغا پەقەت تەبەسسۇم بىلەن جاۋاپ بېرىپ.

ـــ ئۇ شۇنچىلىك ھېرىپ كېتىپتۇكى، ئۆيۈمدە دۇئاندا ئۇخلاپ قالدى. Ah, André! Quel tresor de femme vous avez, (ئاللا، ئاندرې! خوتۇنۇڭ نېمە دېگەن گۆھەر)، ـــ دېدى كىنەز قىزى ئاكىسىنىڭ ئۇدۇلىدىكى دۇئاندا ئولتۇرۇۋېتىپ. ـــ خوتۇنۇڭ ھازىر تېخى تامامەن ياش بالا، شۇنداق سۆيۈملۈك، خۇشخۇي بالا ئىكەنكى، مەن ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرۈپ قالدىم.

كىنەز ئاندرې لام ـ مىم دىمىدى، ئەمما كىنەز قىزى ئۇنىڭ چىرايىدا پەيدا بولغان كىنايە ۋە نەپرەتلىك بىر ئىپادىنى بايقىدى.

ـــ ئەمما، ئۇششاق ـ چۈششەك كەمچىلكىلەرگە ئېتىۋار قىلماسلىق كېرەك، مۇنداق ئاجىزلىقلارىمدە يوق دەيسەن، ئاندرې! سەن ئۇنىڭ يۇقۇرى تەبىقىلەر مۇھىتىدا تەربىيىلەنگەنلىگى ۋە ئۆسكەنلە ـ گىنى ئۇنتۇپ قالما. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ئۇنچە

ياخشى ئەمەس، ھەر بىر كىشىنىڭ ئەھۋالىنى چۈشىنىش كېرەك. Tout com- prendre, c'est tout pardonner (ھەممىنى چۈشەنگەن ئادەم، ھەممىنى كەچۈرىدۇ). ئۆزەڭ ئويلاپ كۆر، مۇناداق تۇرمۇشقا كۆنۈپ قالغاندىن كېيىن، ئەمدى ئېرىدىن ئاجرىلىپ، ئېغىر-ئاياق كۈنلىرىدە يەنە ئۆزى يالغۇز يېزىدا قالسا، بۇ بىچارە قانداق قىلىدۇ؟ بۇ ئەلۋەتتە ناھايىتى ئېغىر-دە.

كىنەز ئاندرې سىڭلىسىغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويدى، بۇ خۇددى بىزنىڭ يېپىدىن يېڭىسىغچە بىلىمىز دەپ ئويلايدىغان ئادەملەرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ كۈلۈپ قويغىنىمىزغا ئوخشايتتى.

— سەنمۇ يېزىدا تۇرۇپسەن، ئەمما بۇ ھاياتنى ئېغىر دېمەيسەن-غۇ، — دېدى كىنەز ئاندرې.

— مەن باشقا گەپ. مېنىڭ ھەققىمدە گەپ قىلىپ نېمە قىلىسەن! مەن باشقىچە ھاياتنى خالىمايمەن ۋە خالىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى باشقىچە ھېچقانداق ھاياتنى بىلمەيمەن. بىراق، ئاندرې، ئۆزەڭ ئويلاپ كۆر، يۇقۇرى تەبىقىلەر مۇھىتىدا ئۆسكەن ياش بىر جۈۋان ئۆزىنىڭ راسا گۈل-گۈلى ئېچىلغان ۋاقتىنى يېزىدا يەككە ئۆتكۈزسە؛ ئۆزى يەككە، چۈنكى، ئاتام ھەمىشە ئالدىراپ يۈرىدۇ، مەن بولسام...مېنى ئۆزەڭ بىلىسەن...يۇقۇرى تەبىقىلەر مۇھىتىغا ئۆگىنىپ قالغان بىر جۈۋان ئۆچۈن مەندەك كۆڭلى سۈنۈق بىر غېرىپنىڭ ئاشنىدار چىلىغى قانچىلىك كۆڭۈلسىز. M-lle Bourienne (بۇرېننى خېنىم) يالغۇز....

— سىزنىڭ ئاشۇ بۇرېننى خېنىمىڭىز ماڭا قىلچىلىكمۇ ياقمايدۇ. — دېدى كىنەز ئاندرې.

— ياق، ئۇنداق ئەمەس! ئۇ ناھايىتى سۆيۈملۈك ۋە ناھايىتى

ئاق كۆڭۈل، بولۇپمۇ مۇڭلۇق قىز. راستىنى ئېيتسام، ئۇنىڭ ماڭا لازىملىغى يوقلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ شۇ يەردە بولۇشى مالال كېلىدۇ. ئۇنىڭ ھېچكىمى يوق، ھېچكىمى. ئۆزەڭ بىلسەن، مەن ئەزەلدىنلا ياۋايى ئادەم، ھازىر تېخىمۇ بەتتەررەك. مەن ياڭغۇزلۇقنى ياخشى كۆرىمەن.... Mon père (ئاتام) بۇرپىنى خېنىمغا ناھايىتى ئامراق، ئۇ ۋە مىخايىل ئىۋانوۋىچ ئىككىيلەنگە ئاتام ھەممىنە ياخشى گەپ قىلىپ مېھرىۋانلىق قىلىدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى ئۇنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشىدۇ؛ خۇددى ستېرن ① ئېيتقاندەك، "بىز ئادەملەرنى، ئۇلارنىڭ بىزگە قىلغان ياخشىلىغىغا قارىغاندا، ئۆزىمىزنىڭ ئۇلارغا قىلغان ياخشىلىغىمىز ئۇچۇن كۆپرەك ياخشى كۆرىمىز." Mon pere (ئاتام) بۇ يېتىم قىزنى sur le pare (كوچىدىن) تېپىۋالغان، ئۆزىمۇ ناھايىتى ياخشى قىز، Mon pere (ئاتام) مۇ ئۇنىڭ كىتاپ ئوقۇپ بېرىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ كېچىلىرى دادامغا ئاۋازىنى چىقىرىپ كىتاپ ئوقۇپ بېرىدۇ.

ــ راستىنى ئېيتقاندا، ماريىە، مەن ئويلايمەنكى، ئاتامنىڭ خاراكتېرى بەزىدە ساڭا ناھايىتى ئېغىر تۇيۇلسا كېرەك، شۇنداق-مۇ؟ ــ دەپ سورىدى بىردىنلا كىنەز ئاندرې.

كىنەز قىزى ماريىە دەسلەپ ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى، كېيىن بۇ سوئالدىن قورقۇپ قالدى.

ــ ماڭىما؟...ماڭا؟!...ماڭا ئېغىرما؟! ــ دىدى كىنەز قىزى.

ــ ئۇ ئەزەلدىنلا توك ئىدى، ئەمدى بەتخۇي بولۇپ قاپتۇ دەپ

---

① ستېرن ــ 18 ــ ئەسىردىكى ئىنگلىز ئەدىبى، تولستوي ئۇنىڭ رومان-لىرىنى ناھايىتى ياخشى كۆرەتتى. ــ تەر.

ئويلايمەن، ــ دىدى كىنەز ئاندرې، ئاتىسىنى مۇشۇنداق يەڭگىللىك بىلەن تەنقىت قىلىپ، سىڭلىسىنى ئەتەي تەشۋىشكە سالماقچى ياكى سىناپ كۆرمەكچى بولغاندەك.

ــ سەن ھەممە جەھەتتىن ئوبدان، ئاندرې، بىراق، سېنىڭدە قانداقتۇ ئۆزەڭنى ئەقىللىق سانايدىغان مەغرۇرلۇق بار، ــ دىدى كىنەز قىزى، گەپنىڭ بېرىشىغا قارىغاندا ئۆز پىكرىنىڭ ئېقىشىغا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلۈپ، ــ بۇ ناھايىتى زور گۇنا. ئاتا بولغۇچىنى مۇشۇنداق تەنقىتلەش مۈمكىنمۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئالايلۇق، مۇمكىنمۇ بولسۇن، ئاتامغا ئوخشاش بىركىشى vénération (ئېھتىرام) دىن تاشقىرى يەنە قانداق تۇيغۇنى پەيدا قىلىشى مۈمكىن؟ ئاتامنىڭ يېنىدا بولغانلىغىم ئۈچۈن مەن ناھايىتى مەمنۇن ۋە بەختلىك! سىلەرنىڭمۇ مەندەك بەختلىك بولۇشۇڭلارنى تىلەيمەن.

ئاكىسى ئىشەنمىگەندەك باش چايقىدى.

ــ مېنىڭ ئۈچۈن ئېغىر بولغان بىرگىنە نەرسە، ــ مەن ساڭا راستىنى ئېيتاي، ئاندرې، ــ ئاتامنىڭ دىنىي مەسىلىلەرگە قاراش پوزىتسىيىسى. مەن، مۇشۇنداق زور ئەقىل ئىگىسىنىڭ نىمە سەۋەپتىن، خۇددى كېچە-كۈندۈزدەك روشەن نەرسىنى كۆرەلمەيۋاتقانلىغىنى ۋە شۇنچە ئادىشىپ كېتىۋاتقانلىغىنى چۈشىنەلمەيمەن. مېنىڭ بىردىن-بىر بەختسىزلىگىم مانا شۇ. لېكىن بۇ مەسىلىدىمۇ مەن يېقىندىن بېرى ئالغا ئىگىرىلەشنىڭ كۆلەڭگىسىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمەن. ئۇنىڭ مازاق قىلىشى يېقىندىن بېرى ئۇنچىلىك زەھەرلىك بولمىدى، بىر موناخ بار ئىدى، ئۇنى قوبۇل قىلدى، ھەتتا ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق ۋاقىت سۆزلەشتى.

ــ لېكىن، دوستۇم، سىز موناخ بىلەن ئىككىڭىز بىكاردىن-بىكار

ئۇرۇنمىسۇن دەپ قورقمەن، ــ دىدى كىنەز ئاندرې زاڭلىق قىلغان هالدا كۈلۈمسىرەپ، ئەمما مۇلايىملىق بىلەن.

ــ ئوهو، ئەزىزىم. مەن پەقەت خۇداغا سىغىنىمەنۇ، ئۇنىڭ مەرھىمىدىن ئۈمىت قىلىمەن. ئاندرې، ــ دىدى ئۇ، سەل توختىغاندىن كېيىن قورققان هالدا، ــ مېنىڭ ساڭا چوڭ بىر ئىلتىماسىم بار.

ــ نىمە ئىدى، ئەزىزىم؟

ــ ياق، ئاۋال ماڭا "رەت قىلمايمەن" دەپ ۋەدە بەر. بۇنىڭ ساڭا هېچقانداق قىيىنچىلىغىمۇ يوق، بۇنىڭدىن ساڭا هېچقانداق زىيانمۇ يەتمەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن ماڭا پەقەت تەسەللى بېرىسەن، خالاس. ۋەدە بەر، ئاندرۇشا! ــ دىدى كىنەز قىزى قولىنى قاپتۇرغىسىغا تىقىپ، ئۇ قاپتۇرغىسىدا بىرنەرسىنى تۇتۇپ تۇراتتى ۋە بۇ نەرسىنى تا ئاكىسىدىن ئىلتىماسىنى ئورۇنلاشقا ۋەدە ئېلىشتىن بۇرۇن قاپتۇرغىسىدىن چىقىرىپ كۆرسەتمەيدىغاندەك هەم ئىلتىماسىمۇ پەقەت شۇنىڭغا باغلىقتەك كۆرۈنەتتى.

ئۇ ئاكىسىغا قورقۇپ يالۋۇرغان قىياپەتتە قاراپ تۇراتتى.

ــ مېنىڭ ئۈچۈن قىيىن بولغان تەقدىردىمۇ... ــ دىدى كىنەز ئاندرې گويا بۇ ئىشنىڭ تېگى نىمىلىگىنى بىلىۋالغاندەك.

ــ مەيلى، نىمە دىسەڭ دەۋە! مەن بىلىمەن، سەن خۇددى mon pere (ئاتامغا) ئوخشاش. نىمە دىسەڭ دەۋە، لېكىن مەن ئۈچۈن بۇ ئىشنى ئورۇنلا. ياق دىمىگىن! بۇنى ئاتامنىڭ ئاتىسى، يەنى بىزنىڭ بوۋىمىز هەممە ئۇرۇشلاردا ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ يۈرگەن... ــ ئۇ قولىدا تۇتۇپ تۇرغان نەرسىنى يەنىلا قاپتۇرغىسىدىن چىقارمايتتى، ــ دىمەك، ۋەدە بېرەمسەن؟

ـــ ئەلۋەتتە، قانداق نەرسە ئۇ؟

ـــ ئاندرې، مەن ساڭا مۇشۇ بۇتنىڭ ئالدىدا ئاق يول تىلەي، سەن بۇنى مەڭگۈ بوينۇمدىن ئالمايمەن دەپ چوقۇم ۋەدە بەر... ۋەدە بېرەمسەن؟

ـــ ئەگەر ئۇ ئىككى پۇت ئېغىرلىقتا بولمسا ۋە بوينۇمنى بېسىپ ئۇزۇپ تاشلىمسا.... سېنى خۇرسەن قىلىش ئۈچۈن... ـــ دېدى كىنەز ئاندرې، لېكىن چاخچاق قىلغاندا سىڭلىسىنىڭ چىرايىدا پەيدا بولغان غەمكىن قىياپەتنى دەرھال سېزىۋېلىپ يەنە پۇشايمان قىلىپ قالدى. ـــ ناھايىتى خۇرسەنمەن، راستىن ناھايىتى خۇرسەن، ئەزىزىم، ـــ دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ.

ـــ سېنىڭ خاھىشىڭنىڭ ئەكسىچە، ئۇ سېنى بالا-قازادىن ساقلايدۇ، ساڭا شەپقەت ئاتا قىلدۇ ۋە سېنى ئۆز دەرگاھىغا تار-تىدۇ، چۈنكى كىشى ئۇنىڭدىن ھەقىقەت ۋە تەسەللى تاپىدۇ، ـــ دېدى كىنەز قىزى ھاياجانلىنىپ تىترىگەن ئاۋازى بىلەن؛ ئۇ سىلىق كۆموش زەنجىرگە ئېسىلغان، قەدىمىي پۇراقلىق ۋە قەدىمىي رەڭ-لىك، يۈزى قاپ-قارا، كىچىك ئالتۇن رەڭلىك نىجاتچىسىنىڭ يۇمۇلاق سۈرىتىنى ئاكسىنىڭ ئالدىدا ئىككى قولى بىلەن تەڭلەپ تۇراتتى.

ئۇ چوقۇندى ۋە بۇتنى سۆيۈپ قويغاندىن كېيىن، ئۇنى ئاندىن رېغا سۇندى.

ـــ مەرھەمەت، ئاندرې، مېنىڭ ئۈچۈن....

ئۇنىڭ چوڭ كۆزلىرىدىن مېھرىۋان ۋە مەيۈسلۈك نۇرلىرى چېچىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بۇ كۆزلىرى ئۆزىنىڭ پۈتۈن يادىكارى ۋە كېسەل-چان چىرايىنى يورۇتۇپ، يۈزىنى چىرايلىق قىلىپ تۇراتتى. ئاكىسى

بۇتنى ئۇنىڭ قولىدىن ئالماقچى بولغان ئىدى. لېكىن كىنەز قىزى ئۇنى توختىتىۋالدى. كىنەز ئاندرې ئۇنىڭ نىمە ئۈچۈن شۇنداق قىلغانلىغىنى دەرھال چۈشىنىپ چوقۇندى ۋە بۇتنى سۆيۈپ قويدى. ئۇنىڭ يۈزىدىمۇ بۇ چاغدا بىر خىل مۇلايىملىق (ئۇ ھاياجانلانغان ئىدى) پەيدا بولدى، ئەمما يەنە بىر خىل مازاق قىلىش ئىپادىسىمۇ بار ئىدى.

— Merci mon ami (رەھمەت ساڭا، ئەزىزىم).

ئۇ ئاكسىنىڭ پىشانىسىگە سۆيۈپ قويدى ۋە كېيىن يەنە دىۋاندا ئولتۇردى. ئۇلار بىر پەس جىم بولۇشتى.

— ھېلى مەن ساڭا ئېيتقانىدەك، ئاندرې، ھەر ۋاقىتتىكىدەك مېھرىۋان ۋە ئالى ھىممەتلىك بول. لىزاغا قاتتىق قوللۇق قىلمەغىن، — دىدى كىنەز قىزى گېپىنى باشلاپ، — ئۇ شۇنچىلىك سۆيۈملۈك ۋە شۇنچىلىك مېھرىۋانكى، ئۇنىڭ ئەھۋالى ھازىر ناھايىتى ئېغىر.

— مەن ساڭا خوتۇنۇمنىڭ بىرەر ئىشى ماڭا ياقمايدۇ، ئۇنىڭدىن نارازىمەن دېمىگەن ئىدىمغۇ ماشا①. سەن نىمىشقا ماڭا بۇ گەپلەرنى قىلىسەن؟

كىنەز قىزى ماريە قىزىرىپ كەتتى ۋە خۇددى ئۆزىنى ئەيىپلىك ھىس قىلغاندەك، لام-مىم دېمىدى.

— مەن ساڭا ھېچنىمە دېمىگەن ئىدىم، ئەمما ساڭا باشقىلار دەپتۇ. بۇنىڭغا ناھايىتى ئېچىنىمەن.

كىنەز قىزى ماريەنىڭ پىشانىسى، بويىنى ۋە ئىككى مەڭزىدىكى

---

① ماشا — ماريەنىڭ ئەركىلىتىلگەن يەنە بىر ئىسمى. — تەرجىمان.

قىزىللىق بارغانسېرى روشەن تۇس ئالغان ئىدى. ئۇ قانداقتۇ بىر سۆزلەرنى دېمەكچى بولاتتى-يۇ، ئەمما ئېيتالمايتتى. ئاكىسى دەرھال بىلىۋالدى: كىچىككىنە كىنەز ئايىم تاماقتىن كېيىن يىغلىغان ئىدى، تۇغۇتنىڭ قىينىلىشىنىڭ ئالامەتلىرىنى ئالدىن سەزگەنلىگىنى، ئۇنىڭدىن قورقۇپ تۇرغانلىغىنى، ئۆزىنىڭ تەقدىرى، قېيناتىسى ۋە ئېرىدىن قېيىداپ يۇرگەنلىگىنى ئېيتقان ئىدى. ئۇ يىغىدىن كېيىن ئۇخلاپ قالغان ئىدى. كىنەز ئاندرې ئۆزىنىڭ سىڭلىسىغا ئېچىناتتى.

— شۇنى بىلىپ قويۇڭكى، ماشا، مەن خوتۇنۇمنى زادىلا ئەيىپلىيەلمەيمەن، ئەيىپلىمىگەن ۋە مەڭگۈ ئەيىپلىمەيمەن، ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئۆزەمنىمۇ ئەسلا ئەيىپلىيەلمەيمەن؛ ئۆزەمنىڭ قانداق ئەھۋالدا بولۇشۇمدىن قەتئى نەزەر، بۇ ھەمىشە مۇشۇنداق بولۇۋېرىدۇ. لېكىن ئەگەر سەن ھەقىقەتنى بىلىشنى خالىساڭ،...مەندىن بەختلىكمىسەن دەپ سورىساڭ، ياق دەپ جاۋاپ بېرەتتىم. ئۇ بەختلىكمۇ؟ ياق، ئۇمۇ بەختلىك ئەمەس. نىمە ئۈچۈن شۇنداق؟ ئۆزەممۇ بىلمەيمەن...

ئۇ بۇ سۆزلەرنى قىلىۋېتىپ ئورنىدىن تۇردى-دە، سىڭلىسىنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە ئېگىلىپ، ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى. ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزلىرى چوڭقۇر مەنە، مېھرىۋانلىق ئىپادە قىلىپ، ئادەتتىن تاشقىرى يارقىن نۇرلار چېچىپ تۇراتتى، بىراق ئۇ سىڭلىسىغا قارىمايتتى، بەلكى ئۇنىڭ بېشى ئۈستىدىن قىيا تۇرغان ئىشىكنىڭ قارىغۇ كۆلەڭگىسىگە قارايتتى.

— يۇر، لىرانىڭ ئالدىغا كىرەيلى، خوشلاشماقچىمەن. ياكى سەن بېرىپ ئۇنى ئويغىتىپ تۇر، ئاۋقاڭدىن مەن ھازىر بارىمەن. پېتروشكا! — دېدى ئۇ خىزمەتكارىنى چاقىرىپ. — بۇ ياقتا كەل، بۇ نەرسىلەرنى يىغىشتۇر. مانا بۇنى ئولتۇرىدىغان جايىغا قوي،

بۇنى ئوڭ تەرەپكە.

كىنەز قىزى ماريە ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشككە قاراپ ماڭدى ـ يۇ، كېيىن يەنە توختاپ قالدى.

— André, si vous arez la foi, vous vous seriez adressé à dieu, pour qu'il vous donne l'amour, que vous ne sentez pas et votre priére aurait été exaucée (ئاندرې، ئەگەر سەندە ئېتىقات بولغان بولسا ئىدى، سەن خۇدادىن تەلەپ قىلغان بولاتتىڭ، ئۇمۇ سەن ھېس قىلالمىغان مۇھەببەتنى ساڭا ئاتا قىلغان بولاتتى، سېنىڭ تەلىۋىڭمۇ ئاللىقاچان ئىجابەت بولغان بولاتتى.)

— ھە، كاشكى گەپ پەقەت شۇنداق بولسا! — دېدى كىنەز ئاندرې. — ماڭ، ماشا، مەن ھازىر كىرىمەن.

سىڭلىسىنىڭ ھوجرىسىغا كېتىۋېتىپ، يولدا، ئۆيلەرنى بىر بىرى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان ئۇزۇن تار دالاندا، كىنەز ئاندرې مۇلايىم تەبەسسۇم قىلىپ تۇرغان بۇرنىنىنى ئۇچراتتى. ئۇ بۇگۈن شۇ كۈننىڭ ئۆزىدە ئۇنى خىلۋەت دالاندا ناھايىتى خۇرسەن ۋە ئىلجىيىپ تۇرغان ھالدا ئۇچىنچى قېتىم ئۇچرىتىشى ئىدى.

— Ah! je vous croyais ehez vous (ۋىيەي! مەن سىزنى ئۆز ئۆيىڭىزدە دەپ ئويلاپتىمەن)، — دېدى ئۇ نىمە ئۈچۈندۇ، قىزىرىپ يەرگە قاراپ.

كىنەز ئاندرې ئۇنىڭغا جىددى قىياپەتتە قارىدى. كىنەز ئاندرې-نىڭ چىرايىدا بىردىنلا غەزەپلىنىش كەيپىياتى ئىپادىلەنگەن ئىدى. كىنەز ئاندرې ئۇنىڭغا ھېچىمە دېمىدى، لېكىن كۆزىگە قارىماستىن ئۇنىڭ پىشانىسى ۋە چاچلىرىغا شۇنداق نەپرەتلىك تۇيغۇسى بىلەن

قارىغان ئىدىكى، نەتىجىدە بۇرېنىنى خېنىم پوكاندەك قىزىرىپ، لام-مىم دىمەستىن كېتىپ قالدى. كىنەز ئاندرې سىڭلىسىنىڭ بۆلـ مىسىگە يېقىن كەلگەن چاغدا، كىنەز ئايىم ئاللىقاچان ئويغانـغان، ئۇنىڭ تېز-تېز بىر بىرىگە ئۇلاپ قىلىۋاتـقان سۆزلىرىنىڭ خوشال ئاۋازى ئوچۇق ئىشىكتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇ خۇددى ئۇزۇن ۋاقىت ئۆزىنى تۇتۇۋالغاندىن كېيىن، ئۆتۈپ كەتكەن ۋاقىتنى تولدۇرماقچى بولۇۋاتقاندەك سۆزلەيتتى.

— Non, mais figurez-vous, la vieille comtesse Zouboff avez de fausses boudes et la bouche pleine de fausses dents, comme si elle voulait défier les années... Xa, xa, xa, Mare! (ياق، كۆز ئالدىڭىزغا كەلتۈرۈڭا، ھىلىقى قېرى گراف ئايىم زۇبوۋانى، يالغان بۈدۈر چاچ سېلىۋالغان، ئاغزىغا لىق يالغان چىشلارنى سالدۇرغان، ئۇ خۇددى ئۆزىنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىنى مازاق قىلغاندەك...خا-خا-خا! مارىيە!)

كىنەز ئايىم زۇبوۋا توغرىسىدىكى خۇددى مۇشۇ گەپلەرنى ۋە شۇ كۈلكىنى كىنەز ئاندرې باشقىلارنىڭ ئالدىدا خوتۇنىدىن بەش قېتىم دىگۈدەك ئاڭلىغان ئىدى. ئۇ ئۆيگە ئاستا كىردى. سېمىزغىنا، ئىككى مەڭزى قىپ-قىزىل كىچىككىنە كىنەز ئايىم قولىدا قول ئىشىنى تۇتقان پېتى كرېسلودا ئولتۇرۇپ توختىماستىن سۆزلەۋاتاتتى، پېتر-بۇرگ خاتىرىلىرى ۋە ھەتتا قۇرۇق گەپلەرنى بايان قىلىۋاتاتتى. كىنەز ئاندرې ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ بېشىنى سىلىدى-دە، يولنىڭ ھاردۇغى چىقتىمۇ دەپ سورىدى. كىنەز ئايىم جاۋاپ بەردى-يۇ، يەنە شۇ گەپنى داۋام قىلدى.

ئالتە ئاتلىق ھارۋا كوچا ئىشىگى ئالدىدا تۇراتتى. قورانى كۈزنىڭ

كەچكى قاراڭغۇسى قاپلىغان ئىدى. ھارۋىكەش ھارۋىنىڭ شوتىسىنىمۇ كۆرەلمەيتتى. ئىشىك ئالدىدا پانۇس كۆتەرگەن كىشىلەر يۇگۈرۈ-شۈپ يۈرمەكتە ئىدى. چوڭ ئۆيلەرنى ئۇنىڭ چوڭ دەرىزىلىرىدىن چۈشكەن يورۇقلۇق ئاپپاق يورۇتۇپ تۇراتتى. ياش كىنەز بىلەن خوشلاشماقچى بولغان خىزمەتكارلار ئايۇاندا يىغىلىشقان ئىدى؛ زالدا پۈتۈن ئۆي ئىچىدىكىلەر: مىخايىل ئىۋانوۋىچ، بۇرېننى خېنىم، كىنەز قىزى ماريە ۋە كىنەز ئايىملار ھازىر بولغان ئىدى. كىنەز ئاندرې ئاتىسىنىڭ كۇتۇپخانىسىغا چاقىرتىلغان ئىدى، چۈنكى ئاتىسى ئۇنىڭ بىلەن مۇقابىل تۇرۇپ خوشلاشماقچى ئىدى. ھەممەيلەن ئۇلارنىڭ چىقىشىنى كۇتۇپ تۇراتتى.

كىنەز ئاندرې كۇتۇپخانىغا كىرىپ كەلگەندە، قېرى كىنەز قېرىلار-نىڭ كۆزەينەكىنى تاقاپ ۋە ئۆزىنىڭ ئاق خالتىسىنى كىيگەن ھالدا (ئۇ بۇ كىيىم بىلەن ئوغلىدىن باشقا ھېچكىمنى قوبۇل قىلمايتتى) شىرە يېنىدا ئولتۇرۇپ خەت يېزىۋاتاتتى. ئۇ بېشىنى كۆتىرىپ قارىدى.

— ماڭامسەن؟ — ئۇ يەنە خېتىنى يېزىشقا باشلىدى.

— خوشلاشقىلى كىردىم.

— مەيلىگە سۆيۈپ قوي، — دېدى ئاتىسى مەڭزىنى كۆرسىتىپ، — رەھمەت، رەھمەت!

— سىز نېمە ئۈچۈن ماڭا رەھمەت دەيسىز؟

— شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئارقىغا تارتمىدىڭ، خوتۇنۇڭنىڭ يوپكىسىغا ئېسىلىپ قالمىدىڭ. ھەممىدىن خىزمەت ئەلا. رەھمەت، رەھمەت! — ئۇ يەنە يېزىشنى داۋام قىلدى، چىرتىلدىغان قەلەمنىڭ ئۇچىدىن سىيا چاچراپ تۇراتتى. — ئەگەر سۆزۈڭ بولسا، ئېيتىۋەر. كۆزۈم

خەتتە بولسمۇ، قۇلىغىم سەندە، ــ دەپ قوشۇمچە قىلدى.

ــ ئايالىم توغرىسىدا... ئۇنى سىزگە تاشلاپ كېتىۋاتقانلىغىم ئۈچۈن شۇنداق خىجىل بولۇۋاتىمەنكى،...

ــ يالغان ئېيتىۋاتسەنغۇ؟ دېمەكچى بولغىنىڭنى دەۋە.

ــ ئايالىم يەڭگىشكە يېقىن قالغاندا، تۇغۇت دوختۇرى ئۈچۈن موسكۋاغا كىشى ئەۋەتسىڭىز.... ئۇ مەشەگە كەلسە.

قەرى كىنەز ئىشىنى توختاتتى ـ دە، گويا ئوغلىنىڭ سۆزىنى چۈشەنمىگەندەك قىياپەتتە، جىددى كۆزلىرى بىلەن ئوغلىغا تىكىلىپ قارىدى.

ــ مەن بىلىمەن، ئەگەر تەبىئەت ياردەم بەرمىسە، ھېچكىم ياردەم بېرەلمەيدۇ، ــ دېدى كىنەز ئاندرې ئۇيالغاندەك. ــ دۇرۇس، مىليونلىغان ئەھۋاللارنىڭ بىرىدىن بەختسىزلىك تۇغۇلىدۇ، بىراق بۇ ئۇنىڭ خام خىيالى ۋە مېنىڭمۇ خام خىيالىم. ئادەمىلەر ئۇنىڭغا بىر نەرسىلەرنى دەپتۇ، ئۇ چۈشىدە كۆرۈپتۇدەك، قورقۇۋاتقانغا ئوخشايدۇ.

ــ ھمم... ھمم... ــ ئۆزىچە غۇدۇڭشۇپ قويدى كىنەز يېزىشنى داۋاملاشتۇرۇپ. ــ بولىدۇ، ئورۇنلايمەن.

ئۇ ئىمزا قويدى ـ دە، بىردىنلا ئوغلىغا بۇرۇلۇپ قارىدى ۋە كۈلۈپ كەتتى.

ــ تەشۋىش تارتىۋاتامسەن ـ ھە؟

ــ نېمىدىن، ئاتا؟

ــ ئايالىڭ! ــ دېدى قەرى كىنەز قىسقا ۋە مەنىلىك قىلىپ.

ــ چۈشەنمىدىم، ــ دېدى كىنەز ئاندرې.

ــ شۇنداق، ئامالىڭ قانچە، ئەزىزىم، ــ دېدى كىنەز، ــ

خوتۇنلارنىڭ هەممىسى مۇشۇنداق، ئايرىلىشىپ كېتەلمەيسەن، قورقما: هېچكىمگە دېمەيمەن، ئەمما ئۆزەڭ بىلىپ قال .

بوۋاي ئۆزىنىڭ سۆڭگى چىقىپ قالغان ئورۇق كىچىك قوللىرى بىلەن ئۇنى تۇتۇپ، سىلكىپ قويدى ۋە كىشىنى تامامەن كۆرۈپ بىلگەندەك ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن ئوغلىنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قاريدى ـ دە، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنىلا ئۆزىنىڭ سوغاق كۈلكىسى بىلەن كۈلۈپ قويدى.

ئوغلى ئۇھ تارتىپ قويدى، بۇ ئۇھ تارتىش ئاتىسىنىڭ ئۇنى چۈشەنگەنلىگىنى ئېيتىراپ قىلغانلىغى ئىدى. بوۋاي خەتنى قاتلاپ كونۋېرتقا سالدى ۋە ئۆزىگە خاس ئەپچىللىك بىلەن سۇرۇق سىلىپ پېچەتلەشكە باشلىدى.

ــ ئىلاج قانچىلىك؟ چىرايلىق! مەن هەممىنى ئورۇنلايمەن. خاتىرجەم بول، ــ دېدى بوۋاي پېچەتلەۋېتىپ گەپنى ئۈزۈپ ـ ئۈزۈپ سۆزلەپ.

ئاندرې سۆز قىلمايتتى: ئاتىسىنىڭ ئۇنى چۈشەنگەنلىگى هەم ياقاتتى، هەم ياقمايتتى. بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ خەتنى ئوغلىغا بەردى.

ــ ماڭا قارا! ــ دېدى ئۇ ــ ئايالىڭ توغرىسىدا غەم قىلما: قولۇمدىن نېمە كەلسە شۇنى قىلىمەن. ئوبدان قۇلاق سال: خەتنى مىخايىل ئىلاريونوۋىچقا① بەر. مەن سېنى ئوبدان ئورۇندا ئىشلەتىشنى، ئۇزاق ۋاقىت ئادېيۇتانت (بۇ، ياراماس خىزمەت!) قىلماسلىقنى يازدىم. ئۇنىڭغا مېنىڭ ئۇنى ئەسلەيدىغانلىغىمنى ۋە ياخشى

---

① كۇتۇزوۋنىڭ چېركاۋدا قويۇلغان ئىسمى ۋە پەمىلىسى. ــ تەر.

كۆرىدىغانلىغىمىنى ئېيت. ئۇنىڭ سېنى قانداق قوبۇل قىلغانلىغىنى ماڭا ياز. ئەگەر ياخشى بولسا، خىزمىتىنى قىل. نىكولاي ئاندرىيېۋىچ بولكونسكىنىڭ ئوغلى ھەرقانداق ئادەمنىڭ كۆزىگە قاراپ خىزمەت قىلىۋەرمەيدۇ. قېنى، ئەمدى بۇ ياققا كەل.

ئۇ شۇنچىلىك تېز سۆزلەيتتىكى، سۆزىنىڭ يېرىمىنى تۈگەتمىگەن بولسىمۇ، ئەمما ئوغلى ئۇنى چۈشىنىشكە ئادەتلىنىپ قالغان ئىدى. ئۇ ئوغلىنى خەت يازىدىغان شىرەنىڭ يېنىغا ئېلىپ كېلىپ، تارتمىسىنى ئالدىغا تارتىپ ئاغزىنى ئېچىپ، ئۆزىنىڭ يوغان، ئۇزۇن ۋە زىچ پوچېركىسى بىلەن لىق خەت يېزىلغان دەپتىرىنى چىقاردى.

— ئېھتىمال، مەن سېنىڭدىن ئىلگىرى ئۆلۈپ كېتەرمەن. ئېسىڭدە بولسۇن، بۇلار مېنىڭ خاتىرىلىرىم، مەن ئۆلگەندىن كېيىن پادىشاغا سۇنغىن. ئەمدى بۇ يەردە يەنە لومبارد بېلىتى① ۋە بىر پارچە خەت بار: بۇ سۇۋۇروۋۇنىڭ ئۇرۇش تارىخىنى يازغان كىشىگە بېرىلىدىغان مۇكاپات، ئۇنى ئاكادېمىيىگە ئەۋەتىش كېرەك. بۇ مېنىڭ خاتىرىلىرىم، مەن ئۆلگەندىن كېيىن ئوقۇپ باق، ساڭا پايدىسى تېگىدۇ.

ئاندرې ئاتىسىغا "ياق، سىز چوقۇم ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىسىز" دېمىدى، چۈنكى مۇنداق دېيىشنىڭ ھاجىتى يوق دەپ ئويلايتتى.

— ئېيتقانلىرىڭىز ھەممىنى ئورۇنلايمەن، ئاتا، — دېدى.

— ئاندىق بولسا، خەير! — ئۇ قولىنى سۆيۈپ قويۇش ئۈچۈن

---

① لومبارد بېلىتى — گورەخانا قەغىزى. ئەينى زامانىدا روسىيىدە دۆلەت تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدىغان ئىمتىياز بولۇپ، پۇللۇق قەغەزلەر تارقىتىش ھوقۇقى بار ئىدى. — تەر.

ئوغلىغا ئۇزاتتى ۋە ئۇنى قۇچاقلىدى. ــ شۇنى ئېسىگە تۇت، كىنەز ئاندرې: ئەگەر سەن جەڭدە ھالاك بولساڭ، ماڭا ــ قېرى دادامغا ئېغىر بولىدۇ.... ــ ئۇ بىردىنلا جىم بولۇپ قالدى ۋە يەنە بىردىنلا ۋاقىراپ داۋام قىلدى: ــ ناۋادا مەن، سېنى نىكولاې بولكونسكىنىڭ ئوغلىغا خاس قىلىقنى قىلمىدى دېگەننى ئاڭلاپ قالغۇدەك بولسام، ئۇ چاغدا.... ماڭا ئۇيات! ــ دەپ ۋاقىرىدى ئۇ.

ــ ماڭا بۇنداق سۆزلەرنى قىلمىسىڭىز بولاتتى، ئاتا، ــ دېدى ئوغلى كۆلۈپ تۇرۇپ.

بوۋاې جىم بولۇپ قالدى.

ــ مەن سىزدىن يەنە شۇنى سوراپ قالمەن، ــ دېدى سۆزىنى داۋام قىلىپ كىنەز ئاندرې، ــ ئەگەر مەن جەڭدە ھالاك بولسام ۋە ئەگەر خوتۇنۇم ئوغۇل تۇغسا، ئوغلۇمنى يېنىڭىزدىن ئاجراتمىسىڭىز، تۇنۇگۈن سىزگە ئېيتقاندەك، سىزنىڭ يېنىڭىزدا چوڭ بولۇپ قالسا... ئىلتىماسىم شۇ.

ــ خوتۇنۇڭغا بەرمەيمىزما؟ ــ دېدى بوۋاې ۋە كۆلۈپ قويدى.

ئۇلار گەپ قىلماستىن بىر بىرىگە قارىشىپ تۇراتتى. بوۋاينىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى توپ ـ توغرا ئوغلىنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلگەن ئىدى. قېرى كىنەزنىڭ كۆڭلىَ بۇزۇلغان ئىدى.

ــ خوشلىشىپ بولدۇق.... قېنى، ماڭ! ــ دېدى بوۋاې بىردىنلا. ــ ماڭ! ــ ئۇ ئاچچىقلانغان ھالدا ۋاقىراپ كۇتۇپخانىسىنىڭ ئىشىگىنى ئاچتى.

كىنەز ئايىم بىلەن كىنەز قىزى كىنەز ئاندرېنى ۋە ئاق خالات كىيگەن، ياسىما چاچسىز، قېرىلارغا خاس كۆزەينەك تاقىغان قېرى كىنەزنىڭ ئىشىكتىن بېشىنى چىقىرىپ ۋاقىرىغىنىنى كۆرۈپ:

ـــ نىمە بولدى، نىمە ۋەقە؟ ـــ دەپ سوراشتى.

كىنەز ئاندرې ئۇھ تارتىپ قويدى ـ دە، ھەچنىمە دەپ جاۋاپ بەرمىدى.

ـــ خوش! ـــ دىدى ئۇ خوتۇنىغا قاراپ؛ ئۇنىڭ بۇ "خوش!" دىگىنى گويا: "ئەمدى سىلەر ئۆزەڭلارنىڭ قىلىدىغىنىڭلارنى قىلىپ بېقىڭلارچۇ" دىگەندەك، سوغاق مەسخىرە قىلغاندەك ئاۋاز ئىدى.

ـــ André déja? (ئاندرې، ماڭغىنىڭىزما؟) ـــ دىدى كىچىك كىنەز ئايىم ئاپپاق تاتىرىپ ۋە قورققان ھالدا ئېرىگە قاراپ.

ئۇ خوتۇننى قۇچاقلىدى. كىنەز ئايىم چىقىراپ، ھۇشسىز ھالدا ئېرىنىڭ دولىسىغا يىقىلغان ئىدى.

كىنەز ئاندرې خوتۇنى يىقىلىپ يۆلىنىپ تۇرغان دولىسىنى ئاۋايلاپ چەتكە ئالدى ـ دە، ئۇنىڭ چىرايىغا قارىدى، ئاندىن ئۇنى ئاۋايلاپ كرېسلوغا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

ـــ Adieu, Marie (خەيىر، ماشا)، ـــ دىدى ئۇ ئاستاغىنا سىڭلىسىغا؛ ئاندىن ئۆزئارا قوللىرىنى سۆيۈشۈپ، تېز قەدەم بىلەن ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

كىنەز ئايىم كرېسلودا ياتاتتى، بۇرېنىنى خېنىم ئۇنىڭ چىكسىنى ئۇۋىلىماقتا ئىدى. كىنەز قىزى ماريە يەڭگىسىنى يۆلەپ تۇرۇپ، يىغلاپ تۇرغان چىرايلىق كۆزلىرى بىلەن يەنىلا كىنەز ئاندرې چىقىپ كەتكەن ئىشىككە قارايتتى ۋە كېيىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ چوقۇنماقتا ئىدى. كۇتۇپخانىنىڭ ئىچىدىن، خۇددى تاپانچا ئېتىلغاندا چىققان ئاۋازدەك، بوۋاينىڭ چۈشكۈرگەن چاغدىكى ئاچچىقلانغان ئاۋازلىرى تەكرار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كىنەز ئاندرې چىقىپ كېتىش بىلەن تەڭلا، كۇتۇپخانىنىڭ ئىشىگى تېز ئېچىلدى ـ دە،

ئۇنىڭدىن ئاق خالاتلىق بوۋاينىڭ جىددى قىياپەتلىك گەۋدىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ــ كەتتىمۇ؟ ھە، بوپتۇ، ــ دەپ ھۇشسىزلانغان كىچىك كىنەز ئايىمغا غەزەپلىنىپ قاراپ قويدى ـ دە، تەنە قىلغان ھالدا بېشىنى لىڭشىتتى، ئاندىن ئىشكنى تاراققىدا يېپىۋالدى.

ئىككىنچى قىسىم

1

1805 ـ يىلنىڭ ئۆكتەبىر ئېيىدا رۇس قوشۇنلىرى ئاۋستىرىيە بۇيۇك گېرتسوگلىغىنىڭ① يېزىلىرى ۋە شەھەرلىرىنى ئىشغال قىلغان، يەنە روسىيەدىن كېلىپ تۇرغان يېڭى قوشۇنلار ئۆزلىرى تۇرغان يەرلەردە خەلقىلەرگە ئېغىرچىلىق سېلىپ، برائۇناۋ قەلئەسى ئەترapىدا جايلاشقان ئىدى. برائۇناۋدا باش قوماندان كۇتۇزوۋنىڭ باش ئىشتاۋى تۇراتتى.

1805 ـ يىلنىڭ 11 ـ ئۆكتەبىرىدە، برائۇناۋغا تېخى ئەمدىلا يېتىپ كەلگەن پىيادە قىسىملار پولكىنىڭ بىرى شەھەردىن يېرىم مىل يىراقلىقتىكى جايدا باش قوماندانلىق كۆرەكتىن ئۆتكۈزۈشنى كۈتۈپ تۇراتتى. بۇ يەر ۋە بۇ يەردىكى شارائىتنىڭ روسىيىگە (مۇدـ لىك باغلار، تاش تاملىق قورالار، خىش ياتقۇزۇلغان ئۆگزىلەر،

---

① گېرتسوگ ــ ئاۋستىرىيە شاھزادىلىرىنىڭ ئۇنۋانى؛ گېرتسوگ ــ قەدىمقى گېرمانلاردا سايلانغان ھەربىي داھىي، كېيىنرەك قەبىلىنىڭ مىراسخور باشلىغى؛ ئۇتتۇرا ئەسىردە چوڭ فېئودال؛ ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ئالىي ئۇنۋانلىرىدىن بىرى. ــ تەر.

يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان تاغلارنىڭ ۋە ئەسكەرلەرگە قىزىقىپ قاراپ تۇرغان غەيرى رۇس خەلقلىرىنىڭ) ئوخشىماسلىغىغا قارىماي، بۇ پولك روسىيىنىڭ مەركىزىدىكى ھەرقانداق جايىدا كۆرەكىكە تەييارلىنىۋاتقان ھەرقانداق رۇس پولكىغا ئوخشايتتى.

قوشۇن ھەربى يۇرۇشنىڭ ئاخىرقى بىر ئاخشىمى باش قوماندان پولكىنى ھەربى يۇرۇش ھالىتىدە كۆرەكتىن ئۆتكۈزىدۇ دېگەن بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋالغان ئىدى. گەرچە بۇيرۇقتا ئېيتىلغان سۆزلەر پولك كاماندىرىغا نائېنىق تۇيۇلغان ۋە بۇ نائېنىقلىق: ھەربى يۇرۇش كىيىملىرى بىلەنمۇ ياكى ئەمەسمۇ؟ دېگەن مەسىلىنى تۇغدۇرغان بولسىمۇ، باتالىئون كاماندىرلىرى كېڭىشىدە "ئېيتقانىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلاش چالا قىلغاندىن ئەۋزەل" دېگەن ئوي بىلەن، پولكنى كۆرەك كىيىملىرى بىلەن ئۆتكۈزۈش قارار قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن ئەسكەرلەر ئوتتۇز چاقىرىم ھەربى يۇرۇشتىن كېيىن يەنە تۈن بويى كۆز يۇمماي يۇتۇق-ياماقلىرىنى يامىدى، كىر-قاتلىرىنى يۇيۇشتى؛ ئادىيۇنانتلار بىلەن روتا كاماندىرلىرى ئادەم سانلىرىنى قايتا-قايتا مەلۇم قىلدى ۋە تەرتىپكە سالدى؛ شۇنداق قىلىپ، يولدا ئىلگىرى-كېيىن سوزۇلۇپ، تەرتىپسىز بىر ئالمان سۈپىتىدە كېلىۋاتقان بۇ پولك ئەتىگەندە ھەر بىرى ئۆز ئورنىنى بىلدىغان ۋە ھەرقايسىسى-نىڭ تۇغمىسىدىن تارتىپ كەمىرىگىچە پاكىز ۋە پارقىراپ تۇرغان ئىككى مىڭ كىشىلىك مۇنتىزىم، تەرتىپلىك ئەسكەر بولۇپ قالدى. پەقەت سىرتىدىكى ھەممە نەرسىلىرى رەتلىك بولۇش بىلەنلا قالماي، بەلكى ئەگەر باش قوماندان ئۇلارنىڭ تاشقى كىيىملىرىنىڭ ئىچىگە قاراپ بېقىشنى لازىم تېپىپ قاراپ باققان بولسا، ئەسكەرلەرنىڭ ھەر بىرىدە ئوخشاشلا پاكىز كۆينەكنى ۋە ھەر بىرىنىڭ خالتىسىدا،

خۇددى ئەسكەرلەرنىڭ ئۆزى ئېيتىپ يۈرىدىغىنىدەك، "يىپ-يىڭنە-لەر ۋە سوپۇن-پوپۇنلار"غا مۇۋاپىق ساندىكى نەرسىلىرىنى كۆرگەن بولاتتى. پەقەت بىرگىنە ئەھۋال بار ئىدىكى، ئۇنىڭدىن ھېچكىم ئەمىن بولالمايتتى: ئۇ بولسىمۇ ئەسكەرلەرنىڭ ئايىق كىيىمى ئىدى. ئەسكەرلەرنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنىڭ ئۆتۈكلىرى تىتىلىپ كەتكەن ئىدى. بىراق، بۇ كەمچىلىك پولك كاماندىرىنىڭ سەۋەنلىگىدىن كېلىپ چىقمىغان ئىدى، چۈنكى ئۇنىڭ تەكرار تەلەپ قىلغانلىغىغا قارىماي، ئاۋستىرىيىنىڭ تەمىنات مەھكىمىسى ئۆتۈك بەرمىگەن، پولك بولسا مىڭلىغان چاقىرىم يولنى بېسىپ ئۆتكەن ئىدى.

پولك كاماندىرى خېلى ياشانغان، خۇشچاخچاق، قاش ۋە ساقال-لىرى ئاقىرىشقا باشلىغان، ساغلام، سېمىز گېنېرال بولۇپ، كۆكرە-گىدىن دۈمبىسىگە بولغان ئارىلىغى ئىككى دولىسىنىڭ ئارىلىغىدىنمۇ كەڭ ئىدى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدا يېڭىلا تىكىلگەن، قاتلاقلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغان زەرھەل پاگون تاقالغان ھەربى كىيىم بار ئىدى، بۇنەرسىلەر ئۇنىڭ سېمىز ئىككى يەلكىسىنى تۆۋەنگە بېسىپ ئەمەس، بەلكى خۇددى يۇقۇرىغا كۆتىرىپ تۇرغاندەك ئىدى. ئۇ ھاياتىنىڭ ئەڭ تەنتەنىلىك ئىشلىرىدىن بىرىنى خۇرسەنلىك بىلەن قىلىۋاتقان كىشىگە ئوخشايتتى. ئۇسەپ تارتىپ تۇرغان ئەسكەرلەر ئالدىدا ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا مېڭىپ يۈرەتتى ۋە ھەر بىر قەدەم سالغاندا بېلىنى سەل ئېگىپ سلكىنىپ قويياتتى. پولك كاماندىرىنىڭ ئۆز پولكىنى كۆرۈپ زوقلىنىۋاتقانلىغى، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى بەختلىك ھىس قىلىدىغانلىغى ۋە پۈتۈن پىكىر-خىيالى شۇ پولكتا ئىكەنلىگى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى؛ لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، ئۇنىڭ بۇنداق قەدەم تاشلىشى ھەربى ئىشتىياقتىن باشقا، گويا ئۇنىڭ قەلبىدە يەنە خېلى

كۆپ ئورۇننى ئىجتىمائى ئالاقه ۋه خوتۇن-قىز مەسىلىلىرى توغرىسىدىكى ئارزۇ-هەۋەسلەر ئىشغال قىلغان دىگەندەك قىلاتتى.

— هه، تەقسىر مىخايىلومىتىرىچ، — دىدى ئۇ بىر باتالىئون كامانداىرىغا (باتالىئون كامانداىرى كۆلۈمسىرەپ بىر قەدەم ئالدىغا كەلدى، هەر ئىككىسىمۇ ئۆزىنى بەختلىك هىس قىلىدىغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى)، — بىز ئۆتكەن كېچه راسا ئەدىۋىسىزنى يىدۇق-هه. لېكىن هەر هالدا پولكىمىز يامان ئەمەستەك... شۇنداق ئەمەسمۇ؟

باتالىئون كامانداىرى بۇ خوشال مەسخىرىنى چۈشەندى-دە، كۆلۈپ قويدى.

— خانىش مەيداندىن① قوغلۇقتىمگەن بولاتتى.

— نىمە؟ — دىدى كامانداىر.

بۇ چاغدا خەۋەرچى ئەسكەرلەر قويۇلغان چوڭ شەهەر يولىدا ئىككى ئاتلىق كۆرۈنگەن ئىدى. بۇلار ئادىيۇتانت ۋه ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كېلىۋاتقان كازاك ئەسكەر ئىدى.

ئادىيۇتانت باش ئىشتاپتىن پولك كامانداىرىغا تۇنۇگۈنكى بۇيرۇقتا ئېنىق بولمىغان سۆزلەرنى ئېنىقلاپ بېرىش ئۈچۈن، يەنى باش قوماندانلىق پولكنى تامامەن هەربى يۈرۈش هالىتىدە، يەنى شىنىل كىيگەن، خالتىلىرىنى ئۇچىسىغا ئارتىۋالغان ۋه هىچقانداق تەييارلىق قىلمىغان هالەتتە كۆرۈشنى خالايدىغانلىغىنى ئېيتىپ قويۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن ئىدى.

---

① پېتربۇرگدا نېۋا دەرياسىنىڭ لېۋىدىكى كۆرەك ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مەيدان. — تەر.

هەربى كېڭەشنىڭ بىر ئەزاسى تۈنۈگۈن ۋېنادىن كۈزۈتوۋنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ ئىمكان قەدەر تېزرەك ئېرنسگېرتسوگ فېردىناند ۋە ماك ئارمىيىسى بىلەن قوشۇلۇشنى تەكلىپ قىلغان ۋە تەلەپ قىلغان ئىدى، كۈتۈزوۋ بولسا مۇنداق قوشۇلۇشنى پايدىلىق دەپ ھىساپلىمىغان ئىدى، شۇ سەۋەپتىن ئۆزىنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلەش ئۈچۈن، باشقا دەلىللەردىن باشقا ئاۋسترىيە گېنېرالىغا روسىيىدىن كېلىۋاتقان ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇزۇن يول يۈرۈپ ئېچىنىشلىق ئەھۋالدا قالغانلىغىنى شۇ پېتى كۆرسەتمەكچى ئىدى. ئۇ مۇشۇ مەقسەت بىلەن پولكنىڭ ئالدىغا چىقماقچى بولاتتى، شۇنداق قىلىپ، پولكنىڭ ئەھۋالى قانچىلىك ناچار بولسا، باش قوماندان ئۈچۈن شۇنچە ياخشى بولاتتى. ئادىۇتانت گەرچە بۇ تەپسىلاتلارنى ئۇقمىغان بولسىمۇ، ئەمما پولك كاماندىرىغا باش قوماندانىنىڭ قەتئى تەلىۋىنى يەتكۈزگەن ئىدى: بۇ تەلەپ بويىچە ئەسكەرلەر شىنېللىرىنى كىيگەن ۋە خالتىلىرىنى دۈمبىسىگە ئارتىۋالغان ھالەتتە بولۇشى كېرەك ئىدى، ئەكىس ھالدا باش قوماندان مەمنۇن بولمايتتى.

پولك كاماندىرى بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ بېشىنى تۆۋەن سالدى، لام-مىم دىمەستىن دولىسىنى كۆتىرىپ قويۇپ بىتاقەتلىك بىلەن قوللىرىنى سىلكىدى.

— ئىشنى ئوخشاتتۇق-تە! — دىدى ئۇ. — مانا، مەن سىزگە دىمىدىممۇ، مىخايلومىترىچ، ھەربى يۈرۈشتە بولغاندىن كېيىن شىنېللىرىنى كىيگەن ھالەتتە بولسۇن دەپ، — دىدى باتالىئون كاماندىرىغا كايىپ. — ۋاي ئاللا، خۇدايىمەي! — دەپ قوشۇپ قويدى ۋە قەتئى رەۋىشتە قەدەم تاشلاپ ئالدىغا چىقتى. — جانابى روتا كاماندىرلىرى! — دەپ ۋاقىرىدى كاماندا بېرىپ ئۈگىنىپ

قالـغان تاۋۇش بىلەن. ــ فېلـد فېبېـلـلار①!... قاچان مەرھەمەت قىلىدۇ؟ ــ دېـدى ئېھتىـرام بىلەن ئادىيۇتانتقا مۇراجـىئەت قىلىپ؛ ھالبۇكى، بۇ ئېھتىرامنىڭ شۇ كېلىدىغان كىشىگە ئالاقىدار ئىكەنلىگى روشەن ئىدى.

ــ بىرەر سائەتتىن كېيىن كېلەر، دەپ ئويلايمەن.

ــ كىيىملەرنى يەڭگۈشلىتىشكە ئۇلگۈرەلەيمزمۇ؟

ــ تاڭ، بىلمەيمەن، گېنېرال...

پولك كاماندىرى ئۆزى ئەسكەرلەر قاتىرىغا يېقىن كېلىپ، كىيىملىرىنى سېلىپ، يېڭىۋاشتىن شىنېل كىيىشكە بۇيرۇق بەردى. روتا كاماندىرلىرى روتىلارغا قاراپ يۈگۈرۈشۈپ كېتىشتى، فېلدفېبېللار گاڭگىراپ يۈرمەكتە ئىدى (شىنېللىرى تولۇق راۋۇرۇس ئەمەس ئىدى)، ئىلگىرى تىزىلىپ تۆت بۇرجەك بولۇپ جىم تۇرغان ئەسكەرلەر ھەركەتكە كېلىپ، سەپلەر بۇزۇلۇپ، گۇدۇكلىشىپ سۆزلىشىشكە باشلىدى. ئەسكەرلەر تەرەپ ـ تەرەپتىن يۈگۈرۈپ كېلىپ ۋە يۈگۈرۈپ كېتىپ تۇراتتى. يەلكىلىرىنى سىلكىتىشەتتى، خالتىلىرىنى بويۇنلىرىدىن ئېلىشاتتى، شىنېللىرىنى سالاتتى ۋە قوللىرىنى ئىگىز كۆتىرىپ يېڭىنى ساپاتتى.

يېرىم سائەتتىن كېيىن ئەسكەرلەر يەنە بۇرۇنقىدەك سەپ تارتىپ تۆت بۇرجەك بولدى، لېكىن قارا رەڭدىن كۆلـرەڭ بولۇپ ئۆزگەرگەن ئىدى. پولك كاماندىرى يەنە بايىقىدەك گەۋدىسىنى سىلكىتە ـ سىلكىتە قەدەم تاشلاپ پولكنىڭ ئالدىغا چىقىپ نېرىدىن ئۇنى كۆزدىن كەچۈرمەكتە ئىدى.

---

① روتا كاماندىرىنىڭ يارەمچىلىرى. ــ تەر.

— بۇ نىمىسى؟ بۇ نىمە؟ — ۋاقىرىدى توختاپ تۇرۇپ. — ئۇچىنچى روتا كاماندىرى!...

— ئۇچىنچى روتا كاماندىرى گېنېرال ھوزۇرىغا! كاماندىر گېنېرال ھوزۇرىغا! ئۇچىنچى روتا كاماندىرى گېنېرال ھوزۇرىغا! ئەسكەرلەرنىڭ قاتىرىدىن مۇشۇنداق سۆزلەر ئاڭلىنىپ تۇراتتى، شۇنىڭ بىلەن ئادىيۇتانت ھايال بولۇپ قالغان بۇ ئەپتە-سەرنى تېپىپ كېلىش ئۈچۈن يۈگۈرۈپ كەتتى.

جېنىنىڭ بېرىچە ۋاقىرىغان تاۋۇشلار كاماندىر بىر تەرەپتە قايرى-لىپ قېلىپ "گېنېرال ئۇچىنچى روتا ھوزۇرىغا!" دېيىشكە باشلىغاندا، چاقىرىلغان ھىلىقى ئەپتسەر روتىنىڭ ئارقىسىدىن كۆرۈنىدى ۋە بۇ ئادەم ياشىنىپ قالغانلىقتىن يۈگۈرەلمىسىمۇ، ھەپىلە قىلىپ لوكۇل-داپ گېنېرال تەرەپكە قاراپ چېپىپ كەلمەكتە ئىدى. كاپىتاننىڭ چىرايىدا خۇددى پىششىقلىۋالالمىغان دەرسنى سۆزلەپ بېرىشكە مەجبۇر قىلىنغان مەكتەپ بالىسىدەك چوڭ ئەنسىزلىك ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قىزىرىپ كەتكەن (ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغان بولسا كېرەك) يۈزى بىردەم بوزۇراتتى، بىردەم كۆكسىرەتتى، ئاغزى نەمە دېيىشنى بىلمەي مىدىراپ تۇراتتى. كاپىتان ھەسرەپ-ھۆمىدەپ، بېقىنلاشقانسېرى قەدىمىنى ئاستىلىتىپ كەلگەن چاغدا، پولك كاما-ندىرى ئايىغىدىن بېشىغىچە ئۇنىڭغا قاراپ چىقتى.

— سىز ھەدىمەي ئەسكەرلەرگە سارافانىمۇ كىيگۈزۈپسىز! بۇ نىمىسى؟ — دەپ ۋاقىرىدى پولك كاماندىرى ئۇچىنچى روتا سېپىدە كۆك موۋۇت شىنېل كىيىپ باشقىلاردىن ئاجرىلىپ تۇرغان ئەسكەرنى ئىگىگى بىلەن كۆرسىتىپ. — ئۆزىڭىز نەگە كەتكەن ئىدىڭىز؟ باش قوماندان كېلىدىغان بىر چاغدا ئورنىڭىزدا تۇرماي نەلەرگە كەتتىڭىز؟

هه؟... مەن سىزگە ئېيتايكى، كۆرەك ۋاقتىدا ئەسكەرلەرگە كەمزۇل كىيگۈزمەيسىز!... هه!

روتا كاماندىرى باشلىقىغا كۆزىنى ئۇزمەستىن تىكىلىپ قاراپ ۋە ئۆزىنىڭ ئىككى بارمىغىنى شەپكىسىنىڭ چىكىلىگىگە بارغانسېرى چىڭ تەككۈزۈپ (ئۆزىنى قۇتقۇزۇشنىڭ بىردىن-بىر چارىسى گويا كى مۇشۇنداق تەككۈزۈپ تۇرۇشتا دىگەندەك) تۇراتتى.

ــ هه، نېمىشقا سۆز قىلمايسىز؟ سىزنىڭ ئۇ يەردە ۋېنگىرچە ياسىنۋالغان كىم؟ ــ دەپ پولك كاماندىرى چاخچاق ئارىلاش دوق قىلدى.

ــ جانابى ئاللىرى.....

ــ هه، نېمە "جانابى ئاللىرى"؟ جانابى ئاللىرى! جانابى ئاللىرى! گېپىڭنىڭ تايىنى يوق جانابى ئاللىرى!

ــ جانابى ئاللىرى، بۇ دەربەجىسى ئەسكەرلىكىكە چۈشۈرۈلگەن دولوخوۋ.... ــ دىدى كاپىتان پەس ئاۋاز بىلەن.

ــ خوش، ئۇ دەربەجىسى چۈشۈرۈلۈپ فېلدمارشال① بوپتىمۇ ياكى دەربەجىسى چۈشۈرۈلۈپ ئەسكەر بوپتىمۇ؟ ئەگەر ئەسكەر بولغان بولسا، باشقىلارغا ئوخشاش رەسمى ھەربى كىيىم كىيىش كېرەك.

ــ جانابى ئاللىرى، بۇنىڭغا ئۆزىڭىز رۇخسەت قىلغان ئىدىڭىز.

ــ رۇخسەت قىلغان؟ مەن رۇخسەت قىلغانمۇ؟ سىلەر ياشلار ھەمىشە مۇشۇنداق قىلىسىلەر، ــ دىدى پولك كاماندىرى سەل يۇمشاپ. ــ رۇخسەت قىلغان؟ بىراۋ سىلەرگە بىر ئېغىز سۆز ئېيتتىمۇ، بولدى، سىلەر بولساڭلار.... ــ پولك كاماندىرى سەل جىم

---

① فېلد مارشال ــ بەزى ئارمىيىلەردە يۇقۇرى ھەربى ئۇنۋان. ــ تەر.

بولۇپ قالدى. ــ بىراۋ سىلەرگە بىر ئېغىز سۆز ئېيتتىمۇ، بولدى، سىلەر بولسائىلار.... نېمە؟ ــ دېدى ئۇ، باشقىدىنلا ئاچچىقلىنىپ. ــ سىز ئادەملىرىڭىزنى رەتلىگىرەك كېيىندۈرۈڭ.

شۇندىن كېيىن پولك كاماندىرى ئادىيۇتانتقا ئۆرۈلۈپ قاراپ قاراپ، پۈتۈن گەۋدىسىنى سىلكىتە-سىلكىتە قەدەم تاشلاپ پولك تەرەپكە كەتتى. ئۇنىڭ مۇنداق غەزەپلىنىشى ئۆزىگە يېقىپ قالغان بولسا كېرەك، پولكنى ئارىلاپ يۈرۈپ، يەنە غەزەپلىنىشكە بىر بانا تاپماقچى بولاتتى. ئىزنىسى تازا بولمىغانلىغى ئۈچۈن بىر ئەپتسىز-نى تىزىلىش رېتى توغرا بولمىغانلىغى ئۈچۈن يەنە بىرىنى تىللاپ، ئۈچىنچى روتىغا كەلدى.

ــ بۇ قانداقسىغا تۇرۇش؟ پۈتۈك نەدە؟ نەدە پۈتۈك؟ ــ پولك كاماندىرى جان-پېنى چىقىپ ۋاقىرىدى، بۇ چاغدا ئۇنىڭ بىلەن كۆك شىنېل كىيگەن دولوخوۋ ئوتتۇرىسىدا يەنە بەش كىشى بار ئىدى.

دولوخوۋ ئېگىلىپ تۇرغان تىزىنى ئاستا رۇسلۇۋالدى، ئۇنىڭدىن كېيىن تىنىق ئەمما كىبىرلىك كۆزلىرى بىلەن گېنېرالنىڭ يۈزىگە تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى.

ــ نېمە ئۈچۈن كۆك شىنېل كىيدىڭىز؟ يوقىتىڭ!... فېلد فېبېل! باشقا شىنېل بېرىلىسۇن... مۇنداقلار... ــ دېدى-يۇ، سۆزىنى تۈگىتەلمىدى.

ــ گېنېرال، مەن بۇيرۇقنى ئورۇنلاشقا مەجبۇرمەن، لېكىن ھاقارەتنى ئاڭلاشقا... ــ دېدى دەرھال دولوخوۋ.

ــ سەپتە سۆزلەشكە رۇخسەت يوق!... سۆزلىمە، سۆزلىمە!...

ــ ھاقارەتكە چىداشقا مەجبۇر ئەمەسمەن، ــ دېدى دولوخوۋ

تېخىمۇ قاتتىق ۋاقىراپ.

گېنېرال بىلەن سولداتنىڭ كۆزلىرى بىر بىرىگە توقۇنۇشتى. گېنېرال لام-مىم دېمىدى-يۇ، غەزىۋى كېلىپ شارپىسىنى پەسكە چىڭ تارتىپ قويدى.

— باشقا شىنېل كىيىشىگىزنى سورايمەن، — دېدى گېنېرال قايتىپ كېتىۋېتىپ.

2

— كېلىڭلار! — دەپ ۋاقىرىدى يولغا قويۇلغان خەۋەرچى ئەسكەر.

پولك كاماندىرى قىزىرىپ ئېتىنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ باردى، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئۇزەڭگىنى ئېسىلىپ ئاتلاندى-دە، ئۆزىنى رۇسلۇققا قىلچىنى قىنىدىن چىقاردى ۋە خوشال، قەتئى قىياپەتتە ئاغزىنى قىڭغايتىپ كامانداا بېرىشكە تەييارلاندى. پولك خۇددى قانات-قۇيرۇقلىرىنى رۇسلاۋاقتان قۇشلاردەك قىمىرلاشقاندىن كېيىن، مىدىر-سىدىر قىلماي تۇراتتى.

— دىققەت! — دەپ ۋاقىرىدى پولك كاماندىرى كىشىنىڭ قەلبىنى تىترىتىدىغان ئاۋاز بىلەن: ئۇنىڭ بۇ ئاۋازى ئۆزىگە نىسبەتەن خوشاللىقنى، پولكقا نىسبەتەن ۋەھىمىنى، كېلىۋاتقان باشلىققا نىسبەتەن قارشى ئالىدىغانلىقنى بىلدۈرەتتى.

ئىككى تەرىپىگە دەرەخلەر تىكىلگەن كەڭ، تاش ياتقۇزۇلمىغان چوڭ يولدا، رېسسورلىرىنى يەڭگىلگىنە غىچىرلىتىپ، ئالتە ئات قوشۇلغان ھاۋا رەڭ ئىگىز ۋېنا ھارۋىسى تېز كېلىۋاتاتتى. ھارۋىنىڭ

ئارقىسىدىن بىر توپ ئىشتاپ ئەھلى ۋە قۇرۇقچى كروئاتلار① ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. كۇتۇزوۋنىڭ يېنىدا ئاق كىيىملىك ئاۋسترىيە گېنېرالى ئولتۇراتتى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاق كىيىمى بىلەن قارا كىيىملىك رۇسلار ئارىسىدا غەلىتە كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ھارۋا پولكىنىڭ ئالدىدا توختىدى. كۇتۇزوۋ ئاۋسترىيە گېنېرالى بىلەن نىمدۇ بىر نەرسە توغرىسىدا پەس ئاۋاز بىلەن سۆزلىشىۋاتاتتى، كۇتۇزوۋ گويا ئۆزىگە ۋە پولك كاماندىرىغا تېنىماستىن قاراپ تۇرغان ئىككى مىلك كىشى مەۋجۇت بولمىغاندەك، سەل-پەل كۆلۈپ قويدى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئېغىر قەدەم تاشلاپ، ئايىغىنى ھارۋىنىڭ باسقۇچىدىن چۈشۈردى.

كاماندا ئاۋازى جاراڭلاپ، پولك يەنە ھەركەتكە كەلدى-دە، ئەسكەرلەر قوراللىرىنى شاراخلىتىپ قوللىرىغا ئېلىپ "ھازىر ئول" ھالىتىدە تۇردى. جىمجىتلىقتا باش قوماندانىڭ پەس ئاۋازى ئاڭلاندى. پولك: "здравъя желаем, ваше го-го-ство" (جانابى ئاللىرى، سالامەت بولسۇنلەر) دەپ ۋاقىرىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە جىملىق باشلاندى. پولك ھەركەتلىنىشكە باشلىغاندا، دەسلەپ كۇتۇزوۋ بىر ئورۇندا قىمىرلىماي تۇراتتى؛ كېيىن كۇتۇزوۋ ئاق كىيىم كىيگەن گېنېرال بىلەن بىللە، ئىشتاپ ئەھلىنىڭ ھەمراھلىغىدا، ئەسكەرلەرنىڭ سەپلىرى ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى.

پولك كاماندىرىنىڭ قاتتىق قاتقان ھالدا قەددىنى رۇسلۇقىلىپ باش قوماندانغا سالام بېرىشى ۋە بۇ چاغدا ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ

---

① كروئات — ئاۋستېرىيەدە يېنىك ئاتلىق ئەسكەر، بۇلارنىڭ كۆپچىلىگى كروسىيلىك بولغانلىقتىن كروئات دەپ ئاتالغان. — تەر.

تۇرغان قىياپەتتىدىن، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ بەدىنىنى ئالدىغا سوزۇپ چىقىرىپ ئېگىلىپ، سلىكىنىپ تۇرغان ھەركىتىنى باسالمىغۇدەك دەرىجىدە گېنېرالارنىڭ ئارقىسىدىن تەڭلا يۈرۈپ كېتىۋېتىشىدىن، باش قوماندانىنىڭ ھەر بىر ئېغىز سۆزى ۋە قولىنىڭ ھەركىتى بىلەن تەڭلا ئالدىغا يۈگۈرۈپ چېپىشىدىن، ئۇنىڭ كامانىدىر بولغانلىق سۈپىتى بىلەن ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشقا قارىغاندا، كامانىدىرغا خىزمەت قىلىشقا بولغان شەۋقى شۇنچە زور ئىكەنلىگى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. پولك ئۆز كامانىدىرىنىڭ قاتتىق تەلەپچانلىغى ۋە تىرىشچانلىغى تۈپەيلىدىن، شۇ چاغدا برائۇنوغا كېلىۋاتقان باشقا پولكلارغا قارىغاندا ناھايىتى ئوبدان ھالەتتە ئىدى. قاتاردىن چۈشۈپ قالغانلار ۋە كېسەللەر پەقەت ئىككى يۈز ئون بەتتە كىشى ئىدى. ئايلىق كىيىمىنى ھىساپقا ئالمىغاندا، قالغان ھەممە نەرسىلەر ئۆز جايىدا ئىدى.

كۇتۇزوۋ ئەسكەرلەرنى ئارىلاپ يۈرەتتى، بەزىدە توختاپ تۇرۇپ، تۈركىلەر بىلەن بولغان سوقۇشتا تونۇشۇپ قالغان ئەپتىسەرلەرگە بىرقانچە ئېغىز يېقىملىق-دوستانە سۆزلەرنى قىلىپ قوياتتى. بەزىدە ئەسكەرلەرگىمۇ شۇنداق بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلىپ قوياتتى. ئۇ بىرقانچە قېتىم ئەسكەرلەرنىڭ ئايلىق كىيىملىرىگە قاراپ، غەمكىنلىك بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ۋە ئۇنى ئاۋستىرىيە گېنېرالىغا شۇنداق قىياپىتى بىلەن كۆرسەتكەن ئىدىكى، گويا بۇنىڭدا ھىچكىم ئەيىپلىك ئەمەس، ئەمما بۇ ئەھۋالنىڭ ناچارلىغىغا دىققەت قىلماي بولمايدۇ دېگەندەك قىلاتتى. پولك كامانىدىرى باش قوماندانىنىڭ پولكقا ئالاقىدار سۆزلىرىنى ئاڭلىماي قېلىشتىن قورقۇپ، بۇنداق ھەر بىر پەيتتە يۈگۈرۈپ ئالدى تەرەپكە ئۆتۈۋالاتتى. كۇتۇزوۋنىڭ

ئارقىسىدا ئۇنىڭ ھەر بىر ئېغىز بوش ئېيتقان سۆزى ئاڭلانغۇدەك ئارىلىقتا يىگىرمىچە ئىشتاپ ئەھلى ئەگىشىپ كەلمەكتە ئىدى. بۇلار بىر بىرلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ ماڭاتتى ۋە بەزىدە كۈلۈشۈپ كېتەتتى. باش قوماندانغا ھەمىسىدىن يېقىن بولغان بىرسى چىرايلىق كېلىشكەن ئادىۋانت بولۇپ، بۇ كىنەز بولكونسكى ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدا بىللە كېلىۋاتقان بىرسى ئۇنىڭ يولدىشى نېسۋىتسكى ئىدى، ئۇ پەۋقۇلئاددە يوغان، سېمىز، مۇلايىم تەبىئەتلىك، خۇش چىراي، چىرايلىق، ۋە كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ تۇرغان ئىشتاپ ئەپتىسەرى ئىدى. نېسۋىتسكى ئۆزىنىڭ يېنىدا بىللە كېلىۋاتقان چىرايى قاپ-قارا ئاتلىقلار ئەپتىسەرى پەيدا قىلغان كۈلكىدىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇۋالغان ئىدى. ئاتلىقلار ئەپتىسەرى كۈلمەستىن، قېتىپ قالغان كۆزلىرىنىڭ قىياپىتىنمۇ ئۆزگەرتمەي، جىددى قىياپەتتە پولك كاماندىرىنىڭ ئارقىسىغا قارايتتى ۋە ئۇنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتىنى دوراياتتى. پولك كاماندىرى ھەر قېتىم سىلكىنىگەندە ۋە ئالدىغا ئېگىلگەندە، ئاتلىقلار ئەپتىسەرىمۇ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش قىياپەتتە سىلكىنەتتى ۋە ئالدىغا ئېگىلەتتى. نېسۋىتسكى كۈلەتتى ۋە باشقىلارنى تۇرتۈپ بۇ قىزىقچىنى كۆرسىتەتتى.

كۇتۇزوۋ ئاستا ۋە بوش قەدەم تاشلاپ مىڭلىغان كۆزلەرنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى، بۇ كۆزلەر چاڭغىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن تېخىمۇ جانلىنىپ قالغان ئىدى. ئۇچىسىچى روتىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە كۇتۇزوۋ بىردىنلا توختاپ قالدى. بۇ توختاشنى ئالدىن مۆلچەرلىيەلمەي قالغان ئىشتاپ ئەھلى ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپ قالغان ئىدى.

— ۋاي، بۇ تەمتىرەپ! — دېدى باش قوماندان ھېلىقى كۆك

شىنجىلىنى كىيىۋالغانلىغى ئۈچۈن ئەيىپلەنگەن بۇرنى قىزىل كاپىتاننى تونۇۋېلىپ.

تىموخىن پولك كاماندىرى ئۇنىڭغا تەنەقىت بەرگەن چاغدا، ھېچكىمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاش تېنىك تۇرالمايدىغاندەك قىياپەتتە كۆرۈندىگەن ئىدى. ئەمما باش قوماندان ئۇنىڭغا سۆز قىلغان چاغدا كاپىتان شۇنچىلىك تىنىك تۇرغان ئىدىكى، ئەگەر باش قوماندان ئۇنىڭغا يەنە بىرئاز ۋاقىت قاراپ تۇرغان بولسا، كاپىتان چىداشلىق بەرمەگەن بولاتتى؛ شۇنىڭ ئۈچۈن، كۇتۇزوۋ ئۇنىڭ ئەھۋالىنى گويا چۈشەندىگەندەك قىياپەتتە كاپىتانغا ياخشىلىق قىلغاندەك قىلىپ، دەرھال كەينىگە ئۆرۈلۈپ كېتىپ قالدى. كۇتۇزوۋنىڭ يارا ئىزى بىلەن بۇزۇلغان مۇلايىم يۈزىدىن ئاران دېگۈدەك سېزىلىپ تۇرىدىغان كۈلۈمسىرەش ئالامەتلىرى كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى.

— ئىزمايلوۋ جېڭىگە قاتناشقان يولداشلاردىن، — دېدى ئۇ. — باتۇر ئەپەندىم! سەن ئۇنىڭدىن مەمنۇنمۇ؟ — دەپ سورىدى كۇتۇزوۋ پولك كاماندىرىدىن.

پولك كاماندىرىمۇ، شولىسى خۇددى ئۆزىگە كۆرۈنمىگەن ئاتالمىقلار ئەپەندىرى تەرىپىدىن ئەينەكتە ئەكس ئەتتۈرۈلگەندەك، سىلكىندى — دە، ئالدىغا چىقتى ۋە:

— ناھايىتى مەمنۇن، جانابى ئاللىرى، — دەپ جاۋاپ بەردى.

— بىز ھەممىزمۇ كەمچىلىكسىز ئادەملەر ئەمەسمىز، — دېدى كۇتۇزوۋ تەبەسسۇم بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ. — ئۇنىڭدا باخۇسقا①

---

① باخۇس — گرېك ئەپسانىلىرىدە ۋىنو ۋە كۆكۈل ئېچىش خۇداسى. — تەر.

مايللىق بار ئىكەن.

پولك كاماندىرى بۇنىڭغا ئۆزەم ئەيىپلىكمۇ-يە دەپ قورقتى-دە، ھېچنىمە دەپ جاۋاپ بەرمىدى. ئاتلىقلار ئەپتسەرى بۇ چاغدا بۇرنى قىزىل ۋە قوسىغى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن كاپىتانىنىڭ تۇرۇشى ۋە ئەپتىنى كۆرۈپ شۇنداق دورىغان ئىدىكى، نېمۇنتسكى كۇلكىسىنى باسالماي قالغان ئىدى. كۇتۇزوۋ قايرىلىپ قارىدى. روشەنكى، ئەپتسەر ئۆز چىرايىنى خالىغانچە تۇسكە كىرگۈزۈۋالالايتتى: كۇتۇزوۋ ئارقىسىغا قارىغاندا ئەپتسەر يۈزىنى پۈرۈشتۈرۈپ تۇرۇ-ۋالدى، ئۇنىڭدىن كېيىن چىرايىدا ناھايىتى جىددى، ئەدەپلىك ئەكس ئېتىپ، يۈۋاش قىياپەتكە كىرىۋالغان ئىدى.

ئۇچىنچى روتا ئاخىرقى بىر روتا ئىدى. كۇتۇزوۋ نىمىدۇ، بىر نەرسىنى ئېسىگە ئالغاندەك چوڭقۇر ئويلىنىپ قالدى. كىنەز ئاندرې ئىشتاپ ئەھلىنىڭ ئارىسىدىن ئالدىغا چىقتى-دە، فرانسۇزچە پەس ئاۋاز بىلەن:

— سىز بۇ پولكتىكى دەربەجىسى چۈشۈرۈلگەن دولوخوۋ تۇغرا-سىدا ئەسلىتىپ ئۆتۈشنى بۇيرۇغان ئىدىڭىز.

— دولوخوۋ نەدە؟ — دەپ سورىدى كۇتۇزوۋ.

ئەسكەرلەرنىڭ كۈلرەڭ شىنېلىنى ئالماشتۇرۇپ كىيگەن دولوخوۋ چاقىرىشنى كۈتمىدى. ئاق-سېرىق چاچلىق، كۆك كۆز، قەددى-قامىتى كېلىشكەن ئەسكەر سەپتىن ئالدىغا چىقىپ، توپ-توغرا باش قوماندانىنىڭ ئالدىغا كەلدى-دە، "ھازىر ئول" ھالىتىدە تۇردى.

— نېمە تەلىۋىڭ بار؟ — دىدى سەل قاپىغىنى تۇرۇپ كۇتۇزوۋ.

— دولوخوۋ شۇ، — دىدى كىنەز ئاندرې.

— ھ...ە! — دىدى كۇتۇزوۋ. — مەن ئىشىنىمەنكى، بۇ ساۋاق

سېنى تۇزىتىدۇ، ئوبدان خىزمەت قىل. پادىشا مېھرىبان شەپقەت قىلىدۇ. ئەگەر ياخشى خىزمەت قىلساڭ، مەنمۇ سېنى ئۇنتۇپ قالمايمەن.

دولوخوۋنىڭ ئاچ كۆڭ كۆزلىرى باش قوماندانغىمۇ خۇددى پولكا كاماندىرىغا قارىغاندەكدەك شۇنداق دېدىل رەۋىشتە قاراپ تۇراتتى، بۇ قاراش گويا باش قوماندان بىلەن ئەسكەرنى ئايرىپ تۇرغان ئەنئەنىلىك پەردىنى يىرتىپ تاشلىماقچى بولغاندەك قىلاتتى.

— پەقەت بىر ئىش توغرىسىدا جانابىي ئالىلىرىدىن سوراپ قالمەن، — دېدى ئۇ جاراڭلىق، قاتتىق، ۋەزمىن ئاۋاز بىلەن. — گۇناھىمنى يۇيۇش ئۈچۈن، پادىشا ئالىلىرىغا ۋە روسىيەگە نىسبەتەن ئۆزەمنىڭ سادىقلىغىمنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن پۈرسەت بېرىشنى ئۆتۈنۈپ سورايمەن.

كۇتۇزوۋ ئارقىسىغا بۇرالدى. ئۇنىڭ چىرايىدا، خۇددى كاپىتان تىموخىنىدىن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ماڭغان چاغدىكىگە ئوخشاش كۈلۈمسىرەش ئالامەتلىرى بىلىنىپ تۇراتتى، ئۇ قاپىغىنى تۈردى- دە، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ كەتتى، بۇنىڭ بىلەن گويا دولوخوۋنىڭ ئۇنىڭغا دېگەن ھەممە سۆزلىرى ۋە ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا ئېيتقىسى مۇمكىن بولغان ھەممە سۆزلىرى ئۇنىڭغا ئاللىقاچان مەلۇم ئىكەنلىگىنى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنى زېرىكتۈرۈۋەتكەنلىگىنى ۋە كېرەك بولغان نەرسە بۇ ئەمەسلىگىنى ئىپادىلىمەكچى بولغاندەك قىلاتتى. ئۇ ئارقىسىغا بۇرالدى- دە، ھارۋا تەرەپكە قاراپ كەتتى.

پولكا روتىلارغا بۆلۈنگەن ھالدا، برائۇناۋدىن ئانچە يىراق بولمىغان جايدىكى بەلگىلەنگەن ئۆيلەرگە قاراپ يولغا چىققان ئىدى، ئۇلار ئۇ يەردە ئۆتۈك ۋە كىيىم- كېچەك ئېلىشنى، جاپالىق ھەربى

يۇرۇشلەردىن كېيىن دەم ئېلىشنى ئۇمىت قىلاتتى.

— سىز ماڭا خاپا بولمىغاندۇرسىز، پروخور ئىگناتيېۋىچ، — دېدى پولك كاماندىرى: ئۇ بۇ چاغدا ئاتلىنىپ تۇرار جايىغا قاراپ كېتىۋاتقان ئوچىنچى روتىنى قوغلاپ يېتىپ، ئۇنىڭ ئالدىدا پىيادە كېتىۋاتقان كاپىتان تىموخىنغا يېقىنلاشقان ئىدى. پولك كاماندىرىنىڭ چىرايىدا كۆرەكتىن تېچ-ئامان ئۆتكەنلىگى ئوچۇن، بېسىپ بولمايدىغان دەرىجىدە خوشاللىق ئالامەتلىرى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. — پادىشا ئوچۇن خىزمەت قىلىدىكەنمىز... ئىلاج يوق... بەزىدە سەپتە تۇرغان كىشىگە چېچىلىپ قالىدىكەنسەن.... بىرىنچى بولۇپ ئۆزەم كەچۇرۇم سورايمەن، سىز مېنى چوشىنىسىز... ھاش قوماندان ناھايىتى خۇرسەن بولۇپ كەتتى! — دېدى-دە، قولىنى روتا كاماندىرىغا ئۇزاتتى.

— ياقەي، گېنېرال، سىزدىن خاپا بولۇشقا ھەددىمۇ! — دەپ جاۋاپ بەردى كاپىتان؛ بۇ چاغدا ئۇنىڭ بۇرنى تېخىمۇ قىزىرىپ كوللوممسىرەپ تۇراتتى ۋە كوللوممسىرەشكە باشلىغاندا، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئىزمايىل ئەتراپىدا مىلتىقنىڭ پاينىگى تېگىپ كېتىپ چىقىپ كەتكەن ئىككى دانە چىشىنىڭ بوش قالغان كەمتوك ئورنى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— جانابى دولوخوۋقا ئېيتىپ قويۇڭ، مەن ئۇنى ئۇنتۇپ قالمايمەن، ئۇ خاتىرجەم بولسۇن. ھە، دەرۋەقە، مەن شۇنى سورىماقچى بولۇپ يۇرگەن ئىدىم، ئۇ ئۆزىنى قانداق تۇتۇپ يۇرىدۇ؟ سورايمەن دەيمەنۇ، ھامان ئېسىمدىن چىقىپ كېتىدۇ...

— ۋەزىپىسى جەھەتتە ناھايىتى تۇزۇك، جانابى ئالىلىرى... لېكىن مىجەزى... — دېدى تىموخىن.

— نىمە، مىجەزى دىدىڭىزما؟ — دەپ سورىدى پولك كاماندىرى.

— بەزى كۈنلىرى قارىسىڭىز، جانابى ئالىلىرى، — دىدى كاپىتان، — ئەقىللىق، بىلىملىك ۋە مۇلايىم. يەنە بىر كۈنلىرى — بەئەينى ياۋايى هايۋان. پولشىدا بىر جوهۇتنى ئۆلتۈرۈۋەتكىلى تاس-تاماس قالدى، خەۋىرىڭىز باردۇر...

— هە، هە، — دىدى پولك كاماندىرى، — بىتەلەي يىگىت، هەرقانداق بولسىمۇ ئاياش كېرەك. چوڭ ئادەملەر بىلەن ئالاقىسى بار... سىز ئەڭ ياخشىسى....

— ئەلۋەتتە، جانابى ئالىلىرى، — دىدى تىموخىن ئىلجىيىپ ۋە بۇنىڭ بىلەن باشلىغىنىڭ نىمە دىمەكچى ئىكەنلىگىنى چۈشەنگەنلىگىنى ئىپادىلىدى.

— هە، هە.

پولك كاماندىرى سەپتىن دولوخوۋنى تېپىپ، ئېتىنىڭ چۇلۋۇرىنى تارتتى.

— خىزمەت كۆرسەتسىڭىز پاگون① بېرىلىدۇ، — دىدى ئۇنىڭغا.

دولوخوۋ ئەتراپىغا قارىدى-دە، هىچنىمە دىمىدى ۋە مەسخىرە قىلغان هالدا ئىلجىيىپ كېتىۋەردى.

— هە، هەر هالدا ياخشى ئۆتتى، — دىدى سۆزىنى داۋام قىلىپ پولك كاماندىرى. — مېنىڭ نامىمدىن هەر بىر كىشىگە بىر پىيالىدىن هاراق بېرىلسۇن، — دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ يەنە ئەسكەرلەر ئاڭلىغۇدەك قىلىپ. — هەممەڭلارغا رەهمەت! خۇداغا شۈكۈر! — دىدى ۋە ئېتىنى چاپتۇرۇپ باشقا روتىغا قاراپ كەتتى.

---

① بۇ يەردە دەرىجىسىنى ئۆرلىتىش دىگەن مەنىدە. — تەر.

— يامان ئادەم ئەمەس، ئەزبرايى، كىشىنى رەنجىتمەيدۇ، — دىدى تىموخىن يېنىدا بىللە كېتىۋاتقان ياردەمچى ئەپەندىسەرگە قاراپ.

— بىر ئېغىز سۆز، چېرۇون① ئىكەن-دە!.... (پولۇك كاماندىنى چېرۇون كارولى دەپ ئاتىشاتىتى)، — دىدى ياردەمچى ئەپەندىسەر كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئەپەندىسەرلەرنىڭ كۆرەكتىن كېيىنكى خوشال-خورام كەيپىياتى ئەسكەرلەرگىمۇ تەسىر قىلغان ئىدى. روتا شادىيانە كەيپىياتتا ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. ئەسكەرلەرنىڭ سۆزلىشىۋاتقان ئاۋازلىرى ھەممە تەرەپتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— كۈتۈزۈۋۇنىڭ بىر كۆزى كۆرمەس دېيىشەمسىلەر نېمە؟

— شۇنداق! بىر كۆزى تامامەن كۆرمەيدۇ!

— ياق، بۇرادەر، كۆزى سېنىڭكىدىنمۇ ئۆتكۈررەك. ئۆتۈك-لىرىنى تارتىپ پايتىماڭغىچە ھەممىسىگە دىققەت قىلىپ قاراپ چىقتى....

— ئايىغىمغا شۇنداق بىر قارىۋېدى، بۇرادەر، نېمىسىنى دەيسەن! خۇدا ئۇردى دېدىمۇ...

— ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەلگەن ھېلىقى ئاۋستىرىيىلىك، خۇددى ئۇستىگە بور سۈركەپ قويغاندەك، ئۇندەك ئاپپاقكەن! ئۇلار ئۆزلە-

---

① چېرۇون — 5 سوملۇق ياكى 10 سوملۇق ئالتۇن قەغەز پۇل؛ بۇ يەردە قارتا ئويۇنىدىكى تاپان بولۇپ، "كارول" دىگەنگە تەڭ. ئەسلىدە، "ئالتۇندەك ئادەم ئىكەن-دە!" دېمەكچى. يازغۇچىنىڭ شەكلىدىكى ئۇسلۇ-بىنى سالغىلاش ئۈچۈن، ئۆز ئەينى بېرىلدى. — تەر.

ردنی ملتىقنی تازىلىغاندەك تازىلسا كېرەك!

ــ ھەي، فېدېشېۋ، جەڭ قاچان باشلىنىدىغانلىغىنى ئېيتتىڭمۇ؟ نېمىقىن تۇرغان ئىدىكىغۇ، سەن؟ بوناپارتنىڭ ئۆزى بروئنوغا كەپتۇ دەپ يېشكەن ئىدى.

ــ بوناپارت كەلگەن ئىمىش! يالغان ئېيتىدۇ، ئەخمەق! ئۇ نېمىنى بىلسۇن! پروئسسىيلىكلەر ھازىر ئىسيان كۆتۈرۈۋاتىدۇ. ئاۋستىرىيلىكلەر ئۇلارنى باستۇرماقتا. ئۇلارنى باستۇرغاندىن كېيىن، بوناپارت بىلەن بولىدىغان ئۇرۇش باشلىنىدۇ. بوناپارت بروئنوغا كەلگەن ئىمىش! سەن راسا ئەخمەققەنسەن. كۆپرەك قۇلاق سال.

ــ بۇ كۋارتىرتور① نېمە دېگەن بولمىغۇر ئادەم! بەشىنچى روتىنى قارا، يېزىقا ئاللىقاچان بۇرالدى، ئۇلار ئۆزىگە شورپا گۈرۈچنىمۇ پىشۇرۇپ بولدى، بىز بولساق مەنزىلگىمۇ تېخى يېتىپ بارالمايۋاتىمىز.

ــ سۇخارىكدىن②بەرسەكچۇ، ماۋۇ نەرسىنى قارا!!

ــ سەن ماڭا تۇنۇگۈن تاماكا دىسەم بەرگەنمىدىڭ؟ بوپتۇ، ئال، بۇرادەر. ئال، خۇدا ساڭا رەھىم قىلغاي.

ــ مەشەدە قونۇپ، دەم ئالدۇرغان بولسا بولاتتى، بولمىسا يەنە بەش چاقىرىم ھېچنىمە يىمەستىن ماڭمىمىز ــ دە.

ــ نېمىسلار ئىلگىرىكىدەك بىزنى ھارۋىلار بىلەن يەتكۈزۈپ قويغان بولسا نېمە دېگەن ياخشى بولاتتى. ئولتۇرۇپلا بېرەتتىڭ،

---

① كۋارتىرتور ــ ھەربى يۇرۇش ۋاقتىدا ئەسكىرىي قىسىملارغا جاي، مەنزىل تېپىش ئۈچۈن ئالدىن ئەۋەتىلىدىغان ھەربى خىزمەتچى. ــ تەر.

② سۇخارى ــ قۇرۇتۇلغان بولكا نان. ــ تەر.

كېتۈپېرەتتۇق ـ ته!

ـــ بۇ يەردە، بۇرادەر، ئادەملەر ناھايىتى ئەشەددى ئىسكەن. ئۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى قانداق بولسىمۇ ئۆز پادىشايىمىزغا قاراشلىق پولەكلەر ئىدى، بۇ يەردە بولسا، ھازىر، بۇرادەر، ھەممىسى نېمىس ئىكەن.

ـــ ناخشچىلار، ئالدىغا! ـــ دەپ كاپىتانىنىڭ ۋاقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

روتىنىڭ ئالدىغا ھەرقايسى قاتاردىن يىگىرمىچە كىشى كەلدى. دۇمباقچى ـــ ئۇلارنىڭ باشلامچىسى، ناخشچىلارغا ئۆرۈلۈپ قارىدى ـ دە، قولىنى ھەركەتلەندۈرۈپ، ئۇزۇن ئەسكەرلەر ناخشىسىنى ئېيتىشقا باشلىدى، ناخشىنىڭ بېشى: "سەھەردە قۇياش كۆتىرىلدى..." بىلەن باشلىنىپ، ئايىغى: "قېنى، ئالغا، بۇرادەرلەر، كامېنسكى ئاتىمىزنىڭ قوماندانلىغىدا، بىزگە شان ـ شەرەپلەر بولسۇن..." دىگەن جۈملە بىلەن تۈگەيتتى. بۇ ناخشا تۈركىيىدە تۇزۇلگەن ئىدى، ھازىر بولسا ئاۋستىرىيىدە ئېيتىلۇاتاتتى، پەقەت شۇنداق بىر تۇزدىتىلىش بىلەن ئېيتىلۇاتاتقىكى، "كامېنسكى ئاتىمىزنىڭ" دىگەن سۆزلەر ئورنىدا "كۇتۇزوۋ ئاتىمىزنىڭ" دىگەن سۆزلەر قويۇلغان ئىدى.

دۇمباقچى ـــ قىرىق ياشلارغا كىرگەن بۇ ئوروق ۋە كېلىشكەن ئەسكەر ناخشا تېكىستىدىكى بۇ ئاخىرقى سۆزلەرنى ئەسكەرلەرگە خاس قىياپەتتە، قولىنى گويا نىمدۇ بىر نەرسىنى يەرگە تاشلۇۋەتكەندەك سىلكىپ ئېيتاتتى ۋە ناخشا ئېيتۇاتقان ئەسكەرلەرگە جىددى قىياپەتتە قاراپ، قاشلىرىنى لىكىلدىتىپ قويياتتى. كېيىن ئۇ ھەممە كۆزلەرنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ قاراپ تۇرغانلىغىغا ئىشەنچ ھاسىل

قىلدى ـ ده، خۇددى قانداقتۇ كۆرۈنمەيدىغان قىممەت باھالىق بىر نەرسىنى ئىككى قولى بىلەن ئاۋايلاپ يەردىن ئېلىپ، بېشىنىڭ ئۈستىگە كۆتۈرۈپ چىقىرىپ، ئۇنى بىرنەچچە سېكۇنت ئىگىزدە تۇتۇپ تۇرغاندەك ۋە كېيىن يەنە بىردىنلا مەردانىلىق بىلەن ئۇنى يەرگە تاشلۇۋەتكەندەك قىلىپ، ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى:

ئاھ، مېنىڭ بوسۇغام، بوسۇغام!

«مېنىڭ يېڭى بوسۇغام...» دېگەن يىگىرمە ئاۋاز قوشۇلۇپ، چىقىۋاتاتتى. چاقچۇقچى① ئۆزىنىڭ ئۇچسىغا ئارتىۋالغان مىلتىق ـ ياراقلىرىنىڭ ئېغىرلىغىغا قارىماستىن، چاققانلىق بىلەن ئالدىغا ئىرغىپ چىقىپ، روتىنىڭ ئالدىدا ئارقىسىغا مېڭىپ، ئىككى دولىسىنى مىدىرلىتىپ، گويا كىمدۇ بىرسىگە چاقچۇغى بىلەن تەھدىت سالماقچى بولغاندەك قىلاتتى. ئەسكەرلەر بولسا قوللىرىنى ناخشىنىڭ تاكتىغا ماسلاشتۇرۇپ سېلىپ، چوڭ ـ چوڭ قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتاتتى. روتىنىڭ ئارقىسىدىن ھارۋا چاقلىرىنىڭ ئاۋازى، رېسسورىنىڭ غىچىرلاشلىرى ۋە ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كۈتۈزۈۋۈمۇ ئۆزىنىڭ ھەمراللىرى بىلەن شەھەرگە قايتىۋاتاتتى. باش قوماندان ئەسكەرلەرنىڭ ئادەتتىكىدەك ئەركىن يولىنى داۋاملاشتۇرۇشى ئۈچۈن قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ قويدى، ئۇنىڭ چىرايىدا ۋە ئۇنىڭغا ھەمرا بولۇپ كېتىۋاتقان ئىشتاپ ئەھلىلىرىنىڭ چىرايىدا

---

① چاقچۇقچى ــ چاقچۇق چالغۇچى. چاقچۇق ــ رېتىم بىلەن ئۇرۇپ ئويناىدىغان بىر خىل مۇزىكا ئەسۋاۋى بولۇپ، ئىككى پارچە تاختاينى بىر بىرىگە باغلاپ ياسايدۇ، مۇزىكا چالغاندا ۋە ناخشا ئېيتقاندا ئاۋازغا تەڭشەپ چاخچۇق ئۇرۇپ جۆر قىلىدۇ. ــ تەر.

ناخشا ئاۋازىغا، ئۇسۇل ئويناپ كېتىۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ تۇرقىغا ۋە خوشال ھەم دادىل قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقان روتا ئەسكەرلىرىگە مەمنۇنلۇق ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ھارۋىغا قوغلاپ يەتكەن روتىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئىككىنچى قاتاردىن كۆك كۆز بىر ئەسكەر ئىختىيارسىز كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى، ئۇ دولوخوۋ ئىدى. ئۇ ناخشا تاكتىغا ماسلاشتۇرۇپ، ئالاھىدە كېلىشكەن قىياپەتتە تەمەن يۇرۇپ كېتىۋاتاتتى، ئۇ ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلارنىڭ چىرايىغا شۇنداق قىياپىتى بىلەن قارايتتىكى، گويا شۇ چاغدا روتا بىلەن بىللە يولغا چىقمىغانلارغا ئىچىنى ئاغرىتقاندەك قىلاتتى. كۇتۇزوۋنىڭ ئادەملىرى ئارىسىدىكى تېخى ھېلىلا پولك كاماندىرىنى زائىلىق قىلىپ دوراغان ئاتلىقلار كورنېتى[1] ھارۋىنىڭ ئارقىدا قېلىپ، دولوخوۋنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ئاتلىقلار كورنېتى ژېركوۋ بىر چاغلاردا پېتېربۇرگدا دولوخوۋ رەھبەرلىك قىلغان بەڭۋاش ئۇلپەتلەرنىڭ بىرسى ئىدى. ژېركوۋ چەتئەلدە دولوخوۋنى ئەسكەر سۇپىتىدە ئۇچرىتىپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا تونۇشلۇق بېرىشنى لازىم دەپ ھىساپلىمىغان ئىدى. لېكىن ھازىر كۇتۇزوۋ ئەسكەرلىكىگە چۈشۈرۈلگەن بۇ ئەپىتسەر بىلەن سۆزلەشكەندىن كېيىن، كونا دوستى سۇپىتىدە خوشاللىق بىلەن ئۇنىڭغا گەپ قىلدى.

— ئەزىز دوستۇم، قانداق، ياخشىمۇ سەن؟ — دىدى ژېركوۋ ناخشا ئاۋازىغا ئارىلاش سۆزلەپ ۋە ئېتىنى روتا ئەسكەرلىرىنىڭ

---

① كورنېت — كونا روسىيىدە ئاتلىق قىسىملاردا ئەڭ كىچىك ھەربىي ئۇنۋان، ھازىر سوۋېت ئارمىيىسىدە مىلادىيە لېيتېنانتقا توغرا كېلىدۇ. — تەر.

مېڭىشى بىلەن تەڭلەشتۇرۇپ.

ـــ مېنى قانداق دەمسەنا؟ ـــ دەپ سوغاقىنا جاۋاپ بەردى دولوخوۋ. ـــ كۆرۈپ تۇرۇپسەنغۇ.

شوخ ناخشا ئاۋازلىرى ژېركوۋنىڭ خۇشخۇيلۇق بىلەن گەپ قىلىۋاتقان ئاھاڭىغا ۋە دولوخوۋنىڭ قەستەن سوغاق پوزىتسىيە بىلەن بەرگەن جاۋاۋىغا ئالاھىدە بىر خىل مەنە بېرەتتى.

ـــ باشلىقلىرىڭ بىلەن قانداق كېتىۋاتسەن؟ ـــ دەپ سورىدى ژېركوۋ.

ـــ ھېچقانداق ئەمەس. ھەممىسى ئوبدان ئادەملەر. سەن قانداق قىلىپ باش ئىشتاپقا كىرىۋالدىڭ؟

ـــ شۇ ياقتا تەيىنلىنىپ كەلگەنمەن، نۆۋەتچىلىك قىلىۋاتىمەن.

ھەر ئىككىلىسى جىم بولۇپ قېلىشتى.

"قويۇپ بەردى لاچىننى، ئۇنىڭ قولىدىن ـ يېڭىدىن"، ـــ دېيىلەتتى ناخشىدا؛ ناخشىدىكى بۇ سۆزلەر كىشىدە ئىختىيارسىز ھالدا جانلىق ۋە خۇشال تۇيغۇ پەيدا قىلاتتى. ئەگەر بۇ ناخشىنىڭ تەسىرى بولمىغاندا، ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى، ئېھتىمال، باشقىچە بولغان بولاتتى.

ـــ نىمە، ئاۋستىرىيىلىكلەرنىڭ يېڭىلگەنلىگى راستمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى دولوخوۋ.

ـــ كىم بىلسۇن، شۇنداق دېيىشىدىغۇ.

ـــ مەن ناھايىتى خۇرسەن بولدۇم، ـــ دەپ جاۋاپ بەردى دولوخوۋ قىسقا ۋە ئوچۇق قىلىپ، خۇددى ناخشا مۇشۇنداق قىلىشنى تەلەپ قىلغاندەك.

ـــ ھەي، مەن ساڭا ئېيتاي، ۋاقتىڭ بولسا كەچقۇرۇنلىرى

كەل، فارائون① ئوينايمىز، ــ دىدى ژېركوۋ.

ــ ھە، پۇلۇڭ جىقمۇ نىمە؟

ــ چوقۇم كەل.

ــ كېلەلمەيمەن. توۋا قىلغانمەن. ئەمىلىم ئەسلىگە كەلمىگىچە ھاراقمۇ ئىچمەيمەن، قارتىمۇ ئوينىمايمەن.

ــ بۇلارنىڭ ھەممىسى بىرەر ئىش كۆرسەتكىچىلىك

ــ قېنى، كۆرەرمىز.

ئۇلار يەنە جىم بولۇپ قېلىشتى.

ــ ئەگەر بىرەر نەرسە لازىم بولغۇدەك بولسا كەل، ئىشتاپتا ياردەم بېرىشىدۇ... ــ دىدى ژېركوۋ.

دولوخوۋ كۈلۈمسىرەپ قويدى.

ــ ياخشىسى تەشۋىشلەنمە ياق قوي. ماڭا بىرەر نەرسە كېرەك بولسا، سوراپ ئولتۇرمايمەن، ئۆزەم ئېلىۋېرىمەن.

ــ شۇنداق، مەن پەقەت مۇنداقلا...

ــ مەنمۇ شۇنداقلا...

ــ خەير.

ــ سالامەت بول.

...ھەم يۈكسەك، ھەم يىراققا،

ئانا يۇرتۇم تەرەپكە...

ژېركوۋ ئېتىنى دىۋىتكۈچى بىلەن نىقتىدى، ئات خۇيلىنىپ قايسى ئايىغىنى ئاۋال بېسىشنى بىلمەي ئىككى-ئۈچ قېتىم

---

① فارائون ــ فىرئەۋن، قەدىمقى مىسىر پادىشالىرىنىڭ ئۇنۋانى. بۇ يەردە قارتا ئويۇنلىرىنىڭ نامى. ــ تەر.

سەكرىدى ـ دە، ئۆزىنى رۇسلۇبلىپ، ناخشا مۇقامىغا تاقاراق ـ تۇقۇرۇق قىلىپ، روتمدىن ئۆتۈپ ھارۇنغا يېتىشۇالدى.

3

كۆرەكتىن قايتقاندىن كېيىن، كۇتۇزوۋ ئاۋستىرىيە گېنېرالى بىلەن بىرگە ئۆزىنىڭ خانىسىغا كىردى ۋە ئادىيۇتانىتىنى چاقىرىپ ئەسكەرلەر يېتىپ كەلگەن چاغدىكى ئەھۋالىلارغا ئالاقىدار بەزى ھۆججەتلەر بىلەن ئالدىنقى سەپتە ئارمىيىگە قوماندانلىق قىلىۋاتقان بۇيۇك گېرتسوگ فېردىناندتىن كەلگەن خەتلەرنى ئېلىپ كىرىشنى بۇيرۇدى. كىنەز ئاندرې بولكونسكى تەلەپ قىلىنغان ھۆججەتلەرنى ئېلىپ باش قوماندانلىك خانىسىغا كىردى. كۇتۇزوۋ ۋە ئاۋستىرىيە ھەربى ئىشلار كېڭىشىنىڭ ئەزاسى شىرەگە يېيىپ قويۇلغان خەرىتىگە قاراپ ئولتۇراتتى.

ــ ھە...ە! ــ دېدى كۇتۇزوۋ بولكونسكىغا "توختاپ تۇر" دېگەندەك قاراپ قويۇپ ۋە باشلانغان گېپىنى فرانسۇزچە داۋاملاشتۇردى:

ــ مەن پەقەت شۇنىلا دېمەكچىمەن، گېنېرال، ــ دېدى كۇتۇزوۋ. ئۇ شۇنداق چىرايلىق ئىبارىلەر ۋە تەلەپپۇز بىلەن گەپ قىلاتتىكى، ۋەزمىنلىك بىلەن ئېيتىلغان ھەر بىر ئېغىز سۆزنى كىشى دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىشقا مەجبۇر بولاتتى. كۇتۇزوۋنىڭ ئۆزىمۇ ئۆز سۆزىگە ئۆزى ھوزۇرلىنىپ قۇلاق سالغاندەك قىلاتتى. ــ مەن پەقەت شۇنىلا دېمەكچىمەن، گېنېرال، ئەگەر مەسىلە تامامەن مېنىڭ شەخسى خاھىشىمغا باغلىق بولغاندا ئىدى، پادىشا فرانس

هەزرەتلىرىنىڭ خاھىشى ئاللىقاچانلا بىجا كەلتۈرۈلگەن بولاتتى. مەنمۇ ئاللىقاچانلا بۈيۈك گېرتسوگقا قوشۇلۇپ كەتكەن بولاتتىم. شۇنىڭغا ئىشىنىڭكى، شەخسەن مېنىڭ ئۈچۈن ئارمىيىنىڭ ئالى قوماندانلىغىنى ماڭا قارىغاندا تېخىمۇ بىلىملىك ۋە تېخىمۇ ماھىر گېنېرالغا — مۇنداق كىشىلەر ئاۋستىرىيىدە ناھايىتى كۆپ — بېرىپ، ئۆزەمدىن بۇ ئېغىر جاۋاپكارلىقنى ئېلىپ تاشلىغان بولسام، شەخسەن ئۆزەم ئۈچۈن ناھايىتى خوشال ئىش بولغان بولاتتى. لېكىن، بەزەن شارائىت بىزدىن كۈچلۈكرەك كېلىپ، بىزنى باش ئېگىشكە مەجبۇر قىلىدۇ، گېنېرال.

شۇنىڭ بىلەن كۈتۈزوۋ كۈلۈپ قويدى، ئۇنىڭ بۇ چاغدىكى قىيا-پەتتى گويا: "سىزنىڭ ماڭا ئىشەنمەسلىككە تولۇق ھەققىڭىز بار، سىز ئىشىنەمسىز ياكى ئىشەنمەمسىز، ئۇنىڭ مەن ئۈچۈن مۇتلەق ئەھمىيىتى يوق، لېكىن سىز ماڭا ئۇنداق دېيىشكە بانا تاپالمايسىز. ھەممە گەپ مانا شۇنىڭدا" دېگەندەك قىلاتتى.

ئاۋستىرىيە گېنېرالىنىڭ چىرايىدىن نارازىلىق بىلىنىپ تۇرسىمۇ، لېكىن كۈتۈزوۋقا شۇنداق ئاھاڭدا جاۋاپ بېرەلمىدى.

— ئەكسىچە، — دىدى گېنېرال غودۇڭشىغان ۋە ئاچچىقلانغان ئاھاڭ بىلەن ئېيتىلۋاتقان سۆزلىرىنىڭ خوشامەتكۈي مەنىسىگە زىت هالدا، — ئەكسىچە، جانابىڭىزنىڭ بۇ ئومۇمىي ئىشقا ئىشتىراك ئەتكەنلىگىنى بىزنىڭ ھەزرىتى ئاللىرى يۈكسەك باھالىماقتا؛ لېكىن ئىشنى مۇنداق ئارقىغا تارتىش شانلىق رۇس قوشۇنلىرىنى ۋە ئۇنىڭ باش قوماندانىنى جەڭلەردە ئىگە بولۇشقا ئادەتلەنگەن شان-شەرەپتىن مەھرۇم قىلماقتا دەپ ئويلايمىز، — دىدى. ئۇنىڭ تەييارلىغان سۆزلىرىنى شۇنىڭ بىلەن تۈگەتكەنلىگى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

كۇتۇزوۋ هامان كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ تازىم قىلدى.

— بىراق، مەن شۇنداق ئىشىنىمەنكى ۋە يېقىندا جانابى ھەزرىتى بۈيۈك گېپرتسوگ فېردىناند ھۆرمەتكە سازاۋەر قىلىپ ئەۋەتكەن خېتىنگە قاراپ تەخمىن قىلىمەنكى، ئاۋستىرىيە قوشۇنلىرى گېنېرال ماكدەك ماھىر يارداەمچىنىك يېتەكچىلىگىدە ھازىر ھەل قىلغۇچ غەلىبىگە ئېرىشتى، ئەمدى يەنە بىزنىك يارداىمىمىزگە مۇھتاج بولمايدۇ، — دىدى كۇتۇزوۋ.

گېنېرال قاپىغىنى تۇرۇپ قويدى. ئاۋستىرىيىلىكلەرنىك يېڭىلگەنلىگى توغرىسىدا گەرچە ئىجابى خەۋەرلەر بولمىسىمۇ، ئەمما ئومۇمى يۈزلۈك پايدىسىز مىش-مىشلارنى تەستىقلايدىغان ناھايىتى كۆپ ئەھۋاللار بار ئىدى؛ شۇنىك ئۈچۈن، كۇتۇزوۋنىك ئاۋستىرىيىلىكلەرنىك غەلىبىسى توغرىسىدىكى تەخمىنلىرى مازاق قىلىشقا ناھايىتى ئوخشاپ كېتەتتى. لېكىن كۇتۇزوۋ يەنە شۇنداق يېقىملىققىنا كۆلۈمسىرەپ قويدى، ئۇنىك بۇ ھالىتى "شۇنداق تەخمىن قىلىشقا ھەققىم بار" دىگەندەك قىلاتتى. دەرۋەقە، يېقىندا ماك ئارمىيىسىدىن كەلگەن خەتتە غەلىبە توغرىسىدا ۋە ئارمىيىنىك ئەڭ پايدىلىق ئىستراتېگىيىلىك ھالىتى توغرىسىدا خەۋەر قىلىنغان ئىدى.

— قېنى، شۇ خەتنى ماڭا بەرگىنا، — دىدى كۇتۇزوۋ كىنەز ئاندرېيغا قاراپ. — مەرھەمەت، كۆرۈپ باقسىلا، — دىدى-دە، مازاق قىلغان ھالدا سەل ئىلجىيىپ بۈيۈك گېپرتسوگ فېردىناندتىن كەلگەن خەتنىك تۆۋەندىكى بىر بۆلىگىنى ئاۋستىرىيە گېنېرالىغا نەمىسچە ئوقۇپ بەردى①:

① رۇس ھەربى تارىخشۇناسى مىخايلوۋسكى. دانىلوۋسكىنىك ئەسەرلەردە بۇ خەت نەقىل تەرىقىسىدە ئىشلىتىلگەن. تولستوي بۇ خەتنىك بىر

"Wir haben vollkommen zusammengehaltene Kräfte, nahe an 70000 Mann, um den Feind, wenn er den Lech passierte, angreifen und schlagen zu können. Wir Können, da wir Meister von Ulm sind, den, den Vortheil, auch von beiden Ufern der Donau Meister zu bleiben, nicht verlieren; mithin auch jeden Augenblick, wenn der Find den Lech nicht passierte, die Donau übersetzen, uns auft seine Communikations-Linie werfen, die Donau unterhalb repassieren und dem Feind, wenn er sich gegen unsere treue Allirte mit ganzer Macht wen den wollte, seinə Absicht alsbald vereiteln. Wir werden auf solche Weise den Zeitpunkt, wo die kaiserlich-Russische Armée ausgerüstet sein wird, muthig entgegenharren, und sodann leicht gemeinschaftlich die Möglichkeit finden, dem Feinde das Schicksal zuzubereiten, so er verdient" ”بىز يەتمىش مىڭ كىشىگە يېقىن تولۇق مەركەز-

---

بۆلىگىنى ئالغان. تولستوي رومانىنى بېشىدىن ئاخىرىغىچە تارىخىي پاكىتلارغا يېقىنلاشتۇرۇشقا تىرىشقان. ئۇ روسىيگە دائىر مەسىلىلەردە دانىلۇۋسكىنىڭ ئەسەرلىرىدىن، فرانسىيگە دائىر مەسىلىلەردە يۇرىنىڭ ئەسەرلىرىدىن كەڭ پايدىلانغان. باشقا نۇرغۇن كىشىلەرنى زىيارەت قىلغان، ئۆزىنىڭ ئۇرۇق-ئەۋلاتلىرى ۋە باشقىلارنىڭ ئۇرۇق-ئەۋلاتلىرىدىن ئەينى زامانىدا ئۇرۇشقا قاتناشقان كىشىلەرنىڭ نۇرغۇنلىغان شەخسىي خەت-چەكلىرى ۋە "خاتىرە-لىرى" دىن پايدىلانغان. شەخسىلەرنىڭ بۇ ماتېرىياللىرى بەزىدە تارىخچىلار-نىڭ يول قويغان خاتالىقلىرىنى تۈزىتىشگە ياردەم بەردى. — تەر.

لەشكەن كۈچكە ئىگىمىز، ئەگەر دۈشمەن لېخ دەريا سىدىن ئۆتكەن تەقدىردە، بىز ئاتاكا قىلىپ ئۇنى تارمار قىلالايمىز. ھازىر ئۇلۇم بىزنىڭ قولىمىزدا بولغاچقا، بىز دونايىنىڭ ھەر ئىككى ياقىسىدىمۇ كۈچىمىزنى قولاي رەۋىشتە ئىشقا سېلىش ئىمكانىيىتىنى قولىمىزدا ساقلاپ تۇرالايمىز؛ دىمەك، دۈشمەن لېخىتىن ئۆتمەي دونايىدىن ئۆتكىدەك بولسا، ھەرقاچان ئۇنىڭ ئالاقە يوللىرىغا ھۇجۇم قىلىش، دونايىنىڭ ئۇ ياقىسىدىن ئۆتۈش ۋە ئەگەر دۈشمەن پۈتۈن كۈچىنى بىزنىڭ سادىق ئىتتىپاقچىلىرىمىزغا قارشى قارىتىدىغان بولسا، ئۇنىڭ بۇ نىيىتىنى بەربات قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگىمىز. شۇنداق قىلىپ، بىز رۇس پادىشاسى قوشۇنلىرىنىڭ تامامەن تەييار بولۇپ كېلىشىنى ئىنتىزار بولۇپ كۈتۈپ تۇرمىز ۋە كەلگەندىن كېيىن بىرلىكتە دۈشمەننىڭ تېگىشلىك جازىسىنى بېرىش ئىمكانىيىتىنى دەرھال تاپىمىز".

كۇتۇزوۋ خەتنىڭ بۇ بۆلىگىنى ئوقۇپ بولۇپ، چوڭقۇر نەپەس ئالدى-دە، ھەربى كېڭەش ئەزاسىغا دىققەت قىلغان ھالدا مۇلايىمغىنا قاراپ قويدى.

— لېكىن، جانابى ئالىلىرى، بىرەر ئىشنى مۆلچەرلىگەندە ئۇنىڭ ئەڭ ياماق تەرىپىنى نەزەردە تۇتۇش كېرەك دىگەن ئاقىلانە گەپنى ئۆزلىرى بىلىلا، — دىدى ئاۋستىرىيە گېنېرالى چاخچاقىنى ئاياقلاشتۇرۇپ ئەمىلىي ئىشقا ئۆتمەكچى بولغاندەك. ئۇ مەمنۇن بولمىغان ھالدا ئادىيۇتانتقا ئۆرۈلۈپ قاراپ قويدى.

— كەچۈرگەيسىز، گېنېرال، — دىدى كۇتۇزوۋ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋېتىپ ۋە كىنەز ئاندرېيغا قاراپ. — قېنى، ئەزىزىم، سەن بىزنىڭ خەۋەرچىلىرىمىزنىڭ ھەممە ئاخباراتلىرىنى كوزلوۋسكىدىن ئالغىن.

مانا گراف نوستنتسادىن كەلگەن ئىككى پارچە خەت، مانا جانابى بۆيۇك گېرتسوگ فېردىناندتىن كەلگەن خەت، مانا يەنە، ــ دىدى ئۇنىڭغا بىرقانچە پارچە قەغەزنى بېرىۋېتىپ. ــ مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىدىن فرانسۇز تىلىدا روشەن مەمورانىدۇم، خاتىرە تۇزگۈن، بۇ ئاۋستىرىيە ئارمىيىسىنىڭ ھەركەتلىرى توغرىسىدا بىز ئىگە بولغان ئەھۋاللارنى كۆرسىتىدىغان بولسۇن، كېيىن ئۇنى جانابى ئالىلىرىغا سۇنغىن.

كىنەز ئاندرې بېشىنى ئېگىپ قويدى: بۇ كۇتۇزوۋنىڭ ھازىر ئېيتقان سۆزلىرىنىلا ئەمەس، بەلكى يەنە نېمە دېمەكچى بولغانلىغىنىمۇ چۈشەنگەنلىگىنىڭ ئىشارىسى ئىدى. ئۇ ھۆججەتلەرنى يىغىشتۇرۇۋالدى ــ دە، گېنېرال بىلەن كۇتۇزوۋقا تازىم قىلىغاندىن كېيىن، گىلەم ئۈستىدە يېپىنىڭ قەدەم تاشلاپ قوبۇلخانىغا چىقىپ كەتتى.

كىنەز ئاندرې روسىيدىن ئايرىلغىنىغا ئانچە كۆپ ۋاقىت ئۆتمەگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇ ۋاقىت ئىچىدە ناھايىتى كۆپ ئۆزگىرىپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ چېھرىسىدە، ھەركەتلىرىدە، يۈرۈش ــ تۇرۇشلىرىدا ئىلگىرىكى مۇغەمبىرلىك، ھارغىنلىق ۋە ھورۇنلۇق قىلچە دىگۈدەك سېزىلمەيتتى؛ ئۇ ئۆزىنىڭ باشقىلاردا پەيدا قىلغان تەسىراتلىرى توغرىسىدا ئويلاشقىمۇ ۋاقتى يوق بولغان، كۆڭلىگە ياققان ۋە قىزىقارلىق ئىشقا بېرىلگەن ئادەمدەك قىياپەتكە كىرگەن ئىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن ئۆزىگە ۋە ئەتراپىدىكى كىشىلەرگە تېخىمۇ مەمنۇن بولغان قىياپەت ئىپادىلىنىپ تۇراتتى؛ ئۇنىڭ كۈلۈمسىرىشى ۋە قاراشلىرى تېخىمۇ خۇشخۇي ۋە تېخىمۇ جازىبىلىك ئىدى.

ئۇ كۇتۇزوۋقا پولشىدا يېتىشىۋالغان ئىدى، كۇتۇزوۋ ئۇنى ناھايىتى خۇشخۇيلۇق بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئۇنتۇپ قالمايدىغانلىغىنى

ۋەدە قىلغان، باشقا ئادىۇتانتلاردىن پەرقلىق مۇئامىلە قىلىپ، ۋېناغا ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتكەن، خېلى مۇھىم ۋەزىپىلەرنى تاپشۇرغان ئىدى. كۇتۇزوۋ ۋېنادىن ئۆزىنىڭ قەدىردان ئاغىنىسى بولغان كىنەز ئاندرېنىڭ دادىسىغا تۆۋەندىكىچە خەت يازغان ئىدى.

"سىزنىڭ ئوغلىڭىز، ــ دەپ يازغان ئىدى ئۇ، ــ ئىش ئىگەللىشى، ئىرادىسى ۋە تىرىشچانلىغى بويىچە باشقىلاردىن ئالاھىدە ئايرىلىپ تۇرىدىغان ئەپىتسەر بولۇشقا مۇناسىپ ئىكەنلىگىنى ئىپادىلىمەكتە. مەن قول ئاستىمدا مۇشۇنداق ئادەمگە ئىگە بولغانلىغىم ئۈچۈن ئۆزەمنى بەختلىك ھىساپلايمەن".

كۇتۇزوۋنىڭ ئىشتاۋىدا، يولداشلار-خىزمەتداشلار ئارىسىدا ۋە ئومۇمەن ئارمىيىدە ۋە شۇنىڭدەك پېتىربۇرگ يۇقۇرى تەبىقىلىرى دائىرىسىدە كىنەز ئاندرې بىر بىرىگە تامامەن قارىمۇ-قارشى بولغان ئىككى خىل ئابرويغا ئىگە ئىدى. بىر بۆلەك ئاز ساندىكى ئادەملەر ئاندرېنى ئۆزىگە ۋە باشقا ھەممە كىشىلەرگە قارىغاندا قانداقتۇ ئالاھىدە دەپ ئېتىراپ قىلىشىپ، ئۇنىڭدىن مۇۋەپپەقىيەتلەرنى كۈتىشەتتى، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلاتتى، ئۇنىڭدىن خۇرسەن بولاتتى ۋە ئۇنىڭغا تەقلىت قىلاتتى؛ كىنەز ئاندرېمۇ مۇشۇ كىشىلەرگە ئۆزىنى يېقىن تۇتاتتى ۋە ياخشى مۇئامىلە قىلاتتى. باشقىلىرى، كۆپ ساندىكىلىرى بولسا كىنەز ئاندرېنى ياخشى كۆرمەيتتى، ئۇنى تەكەببۇر، سوغاق ۋە يېقىمسىز ئادەم دەپ ھىساپلايتتى. لېكىن كىنەز ئاندرې بۇ كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئۆزىنى شۇنداق تۇتاتتىكى، بۇ كىشىلەر ئۇنى ھۆرمەتلەشكە مەجبۇر بولاتتى ۋە ھەتتا ئۇنىڭدىن تەپ تارتاتتى.

كىنەز ئاندرې كۇتۇزوۋنىڭ خانىسىدىن قولىدا ھۆججەتلەرنى تۇتقان ھالدا چىقىپ قوبۇلخانىغا كىردى-دە، ئۆزىنىڭ خىزمەتدىشى نۆۋەتچى ئادىيۇتانت كوزلوۋسكىنىڭ يېنىغا كەلدى، ئۇ قولىغا كىتاپ ئېلىپ دەرىزە يېنىدا ئولتۇراتتى.

— خوش، نىمە گەپ كىنەز؟ — دەپ سورىدى كوزلوۋسكى.

— نىمە ئۈچۈن ئالغا ئىلگىرىلىمىگەنلىگىمىز توغرىسىدا خاتىرە تۈزۈپ چىقىشقا بۇيرۇق ئالدىم.

— نىمە ئۈچۈن؟

كىنەز ئاندرې دولىسىنى مىدىرلىتىپ قويدى.

— ماكتىن خەۋەر يوقمۇ؟ — دەپ سورىدى كوزلوۋسكى.

— يوق.

— ئەگەر ئۇنىڭ تارمار قىلىنغانلىغى راست بولسا، خەۋەر كەلگەن بولاتتى.

— ئېھتىمال، — دىدى كىنەز ئاندرې ۋە ئىشىككە قاراپ ماڭغان ئىدى؛ لېكىن دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭ قارشىسىغا ئىشىكنى شارتتىدا ئېچىپ، قوبۇلخانىغا ناھايىتى تېزلىك بىلەن ئىگىز بويلۇق، ئۇچىسىغا ھەربى پەلتو كىيگەن ئاۋسترىيە گېنېرالى كىرىپ كەلدى، بۇ كىشىنىڭ بوينىدا مارىيە-تېرېزې ئوردېنى ئىسىقلىق ئىدى، بېشىغا قارا ياغلىق ئورالغان ئىدى، ئۇنىڭ ئەمدىلا يېتىپ كەلگەنلىگى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— گېنېرال ئانشېف كۇتۇزوۋ بارمۇ؟ — دىدى ئەمدىلا يېتىپ كەلگەن بۇ گېنېرال قۇلاقنى يارغۇدەك قاتتىق نېمىس لەھجىسى بىلەن تېز سۆزلەپ ۋە ئىككى تەرىپىگە قاراپ قويدى-دە، توختىماستىن ئىچكىرىكى ئۆينىڭ ئىشىگىگە قاراپ ماڭدى.

ـــ گېنېرال ئانشېف ئىش ئۈستىدە، ـــ دېدى كوزلوۋسكى ۋە دەرھال بۇ نامەلۇم گېنېرالنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭ ئۆيگە كىرىش يولىنى توسۇالدى. ـــ خەۋەر قىلسام بولامدۇ؟

بۇ نامەلۇم گېنېرال بويى ئانچە ئىگىز بولمىغان كوزلوۋسكىغا، خۇددى "مېنى تونۇمايدىغان ئادەمدۇ بار ئىكەن ـ ھە" دېگەندەك ئەجەپلەنگەن ھالدا، بېشىدىن ئايىغىچە مەنسىتمىگەن ھالدا قاراپ قويدى.

ـــ گېنېرال ئانشېف ئىش ئۈستىدە، ـــ دىدى يەنە كوزلوۋسكى سوغاققانلىق بىلەن تەكرارلاپ.

گېنېرالنىڭ تەرى تۇرۇلدى، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ خاتىرە دەپتىرىنى چىقاردى ـ دە، قېرىندىاش بىلەن نىمىدۇ بىر نەرسىنى چاپسان يېزىپ، بىر ۋاراقنى يىرتىپ ئېلىپ دەرھال كوزلوۋسكىغا ئۇزاتتى ۋە تېز ـ تېز قەدەم تاشلاپ دەرىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئۆزىنى ئورۇندۇققا تاشلىدى ۋە "بۇ ئادەمنەر نىمە ئۈچۈن ماڭا بۇنچىۋالا قارايدىغاندۇ" دەپ سورىغاندەك ئۆيدىكى كىشىلەرگە قاراپ چىقتى: كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، بىرەر سۆز ئېيتماقچى بولۇۋاتقاندەك، بوينىنى سوزدى، ئەمما يەنە دەرھال ئىچىدە ئۆزىچە كەلسە ـ كەلمەس غىڭشىپ بىرەر ناخشا ئېيتىشقا باشلىغاندەك غەلىتە ئاۋاز چىقاردى ـ يۇ، كېيىن يەنە دەرھال توختاپ قالدى. خانىنىڭ ئىشىگى ئېچىلدى، كۇتۇزوۋ بوسۇغىدا كۆرۈندى. بېشىغا قارا ياغلىق ئورىۋالغان گېنېرال، خۇددى خەۋپىتىن ئۆزىنى ئېلىپ قېچىۋاتقاندەك ئېگىلىپ، ياداڭغۇ پۇتلىرى بىلەن چوڭ ۋە تېز قەدەم تاشلاپ، كۇتۇزوۋنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— vous voyez le malheureux Mack (كەمىنە بەختسىز

ماك①) ــ دىدى ئۇ ئىندىكىپ.

خانىنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرغان كۇتۇزوۋنىڭ چىرايى بىر مەھەل قېتىپ قالدى. كېيىن يۇزىدىكى قورۇقلار، خۇددى سۇنىڭ دولقۇنلىرىغا ئوخشاش، يۇزىدە يۇگۇردى-دە، پىشانىسى يەنە سىلىق بولۇپ قالدى؛ ئۇ ھۆرمەت بىلەن باش ئېگىپ، كۆزلىرىنى يۇمدى ۋە لام-مىم دېمەستىن ماكىنى ئىچكىرىگە كىرگۈزدى-دە، ئىشىكنى يېپىۋالدى.

ئاۋسترىيىلىكلەرنىڭ تارمار قىلىنغانلىغى ۋە پۈتۈن ئارمىيىنىڭ ئۇلىمدا تەسلىم بولغانلىغى توغرىسىدا بۇندىن ئاۋال تارقالغان گەپ-سۆزلەر راست بولۇپ چىقتى. يېرىم سائەت ئىچىدە ئادىيۇتانتلار شۇ ۋاقىتقا قەدەر ئۇرۇش قىلماي تۇرغان رۇس قوشۇنلىرىنىڭمۇ ئەمدى تېزدىن دۇشمەن بىلەن ئۇچرىشىدىغانلىغىنى ئىسپاتلايدىغان بۇيرۇق بىلەن تەرەپ-تەرەپكە ئەۋەتىلگەن ئىدى.

كىنەز ئاندرې ئۆزىنىڭ ئاساسلىق پىكىر-دىققىتىنى ئۇرۇش ئىشلىرىنىڭ ئومۇمى تەرەققىياتىغا قاراتقان ۋە ئىشتاپتا كەمدىن-كەم ئۇچرايدىغان ئەپتسەرلەرنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ ماكىنى كۆرۈپ ۋە ئۇنىڭ مەغلۇبىيىتىنىڭ تەپسىلاتلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇرۇش ھەركەتلىرىنىڭ يېرىم مەغلۇپ بولغانلىغىنى، رۇس قوشۇنلىرى ھالىتىنىڭ ھەممە قىيىنچىلىقلىرىنى چۈشەندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئارمىيىنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىنى ۋە بۇنىڭدا ئۆزىنىڭ ئويلايدىغان رولىنى دەر-ھال تەسەۋۋۇر قىلدى. ئۆزىگە تەمەننا قويىدىغان ئاۋستىرىيىنىڭ

---

① گىراف كارل. ماك (1752 ــ 1828) ئۇلىمدا ئاۋستىرىيە ئارمىيىسىگە قوماندانلىق قىلغان. ــ تەر.

شەرمەندە بولدىغانلىغىنى ئويلىغاندا، شۇنىڭدەك بىر ھەپتە ئىچىدە، ئېھتىمال، ئۆزىنىڭ سۈۋۈرۈۋۆتىن كېيىن بىرىنچى مەرتىۋە رۇسلارنىڭ فرانسۇزلار بىلەن بولدىغان توقۇنۇشىنى كۆردىغانلىغىنى ۋە ئۇنىڭغا قاتنىشىپ قېلىش ئىمكانىيىتىنى ئويلىغاندا، ئۇ ھاياجانلاندۇرغۇچى خوشال تۇيغۇنى ئىختىيارسىز ھېس قىلاتتى. لېكىن ئۇ بوناپارت دانىشمەنلىگىنىڭ رۇس قوشۇنلىرىنىڭ بارلىق قەھرىمانلىرىدىن ئېشىپ كېتىش مۇمكىنلىگىدىن قورقاتتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆز قەھرىمانىنىڭ شەرمەندە بولۇشىغىمۇ يول قويالمايتتى.

بۇ ئوي-پىكىرلەر بىلەن ھاياجانلانغان ۋە غەزەپلەنگەن كىنەز ئاندرې ئاتىسىغا خەت يېزىش ئۈچۈن (ئۇ ئاتىسىغا ھەر كۈنى خەت يېزىپ تۇراتتى) ھوجرىسىغا كەتتى. ئو ئارىلىقتا ئۆزىنىڭ ھوجرىداشلىرىدىن نېسۋىتسكى ۋە يەنە قىزىقچى ژېركوۋ بىلەن ئۈچرىشىپ قالدى؛ ئۇلار ئادەتتىكىدەك نىمىدۇ بىر نەرسىگە كۈلۈشمەكتە ئىدى.

— ھە، نىمانچىۋالا خاپىسەن؟ — دەپ سورىدى نېسۋىتسكى كىنەز ئاندرېنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايى ۋە پارقىراپ تۇرغان كۆزلىرىنى كۆرۈپ.

— خوشال بولدىغان ھېچقانداق ئىش يوق، — دەپ جاۋاپ بەردى بولكونسكى.

كىنەز ئاندرې نېسۋىتسكى ۋە ژېركوۋ بىلەن ئۈچراشقان چاغدا، ئارىلىقنىڭ نېرىقى تەرىپىدىن كۈتۈزۈۋۈ ئىشتاۋىدا رۇس ئارمىيىسىنىڭ تەمىناتىغا مەسئۇل بولغان ئاۋستىرىيە گېنېرالى شتىرائۇخ ۋە ھەربى كېڭەشنىڭ تۇنۇگۈن يېتىپ كەلگەن ھىلىقى ئەزاسى بىللە ئۇنىڭ قارشىسىغا كېلىۋاتاتتى. كەڭ ئارىلىقتا ئىككى گېنېرالنىڭ بۇ ئۇچ ئەپتىسەر يېنىدىن تازادە ئۆتۈپ كېتىشى ئۈچۈن جاي يېتەرلىك

بولسىمۇ، ئەمما ژېركوۋ قولى بىلەن نېسۋىتسكىنى ئىتتىرىپ، ھۆمىدىگەن ئاۋاز بىلەن:

— ئۇلار كېلىۋاتىدۇ!... كېلىۋاتىدۇ!... بۇياققا تۇر، يول بېرىڭلار! يول بېرىڭلار! — دىدى.

گېنېراللار مالال كەلتۈرىدىغان ئىززەت-ھۆرمەتتىن تېزرەك قۇتۇلۇشنى ئىزلىگەن بىر خىل قىياپەتتە ئۆتۈپ كەتمەكتە ئىدى. قىزىقچى ژېركوۋنىڭ يۈزىدە بىردىنلا گوياكى ئۆزىنى باسالمىغۇدەك دەرىجىدە ئورۇنسىز تەبەسسۇم پەيدا بولدى ۋە بىر قەدەم ئالدىغا چىقىپ ئاۋستىرىيە گېنېرالىغا:

— جانابى ئالىلىرى، — دىدى نېمىس تىلىدا. — تەبرىكلىشىمگە رۇخسەت قىلىڭ.

ئۇ بېشىنى ئېگىپ قويدى ۋە خۇددى تانسا ئويناشنى ئۈگىنىۋاتقان بالىلاردەك ئوڭايسىزلىنىپ، بىردەم بۇ پۇتىنى، بىردەم ئۇ پۇتىنى يەرگە ئۇرۇشقا باشلىدى.

گېنېرال، ھەربى كېڭەشنىڭ ئەزاسى ئۇنىڭغا ھومىيىپ قاراپ قويدى؛ لېكىن ئورۇنسىز تەبەسسۇمنىڭ جىددىلىگىنى سېزىپ، سەل دىققەت قىلماي تۇرالمىدى ۋە خۇددى قۇلاق سېلىۋاتقاندەك كۆزىنى قىسىپ قويدى.

— تەبرىكلەشكە رۇخسەت قىلىڭ، گېنېرال ماك سالامەت يېتىپ كەلدى، پەقەت مۇشۇ يېرى سەل-پەل لەت يەپتۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ ئوچۇق چىراي كۈلۈمسىرىگەن ھالدا بېشىنى كۆرسىتىپ.

گېنېرال قاپىغىنى تۈردى-دە، بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى.

— Gott, Wie naiv (خۇدايا، نىمە دىگەن پەمى يوق!) — دىدى ئۇ ئاچچىقلىنىپ ۋە بىرقانچە قەدەم نېرى كەتكەندىن كېيىن.

نېسۋىتسكى قاقاقلاپ كۈلۈپ كىنەز ئاندرېنى قۇچاقلىدى، لېكىن بولكونسكى تېخىمۇ تاتىرىپ كەتتى-دە، غەزەپلىنىپ ئۇنى ئىتتىرىۋەتتى-يۇ، ژېركوۋقا ئۆرۈلۈپ قارىدى. ماكىنىڭ ھالىتى، ئۇنىڭ مەغلۇپ بولغانلىغى توغرىسىدىكى خەۋەر ۋە رۇس ئارمىيىسىنىڭ كەلگۈسى تەقدىرى توغرىسىدىكى ئوي-پىكىرلەر بىلەن ئەسەبىلەشكەن بولكونسكىغا ژېركوۋنىڭ ئورۇنسىز چاخچىغى بىر بانا بولدى-دە، پۈتۈن ئەلىمىنى ئۇنىڭدىن ئالدى.

— ئەگەر سىز، مۇھتەرەم جاناپلىرى، — دىدى ئىڭىگىنى قىترىتىپ جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن، — قىزىقچى بولماقچى ئىكەنسىز، مەن سىزگە بۇ جەھەتتە توسقۇنلۇق قىلالمايمەن؛ ئەمما سىزگە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىمەنكى، ئەگەر سىز يەنە بىر قېتىم مېنىڭ ئالدىمدا مۇشۇنداق كېلىشمىگەن قىلىقلارنى قىلىدىغان بولسىڭىز، سىزگە ئۆزىنى قانداق تۇتۇش لازىملىغىنى ئۈگىتىپ قويىمەن.

نېسۋىتسكى بىلەن ژېركوۋ بۇ قىلىقتىن شۇنچىلىك چۆچۈپ كەتتىكى، لام-مىم دىمەستىن ھاڭ-تاڭ بولۇپ، بولكونسكىغا قاراپلا قالدى.

— نىمە بوپتۇ، مەن پەقەت تەبرىكلەپلا قويدۇم، — دىدى ژېركوۋ.

— مەن سىز بىلەن چاخچاق قىلىۋاتمايمەن، جىم بولغايسىز! — دەپ ۋاقىرىدى بولكونسكى ۋە نېسۋىتسكىنى قولىدىن يېتەكلەپ، نىمە دەپ جاۋاپ بېرىشنى بىلمەيۋاتقان ژېركوۋتىن نېرى كېتىپ قالدى.

— بولدى، نىمە بولدۇڭ، بۇرادەر، — دىدى نېسۋىتسكى ئۇنى تىنچلاندۇرۇپ.

ـــ نىمە بولماقچى؟ ـــ دىدى كىنەز ئاندرې هاياجانلىنىشتىن توختاپ. ـــ ئۆزەڭ ئويلاپ باق: بىز پادىشايىمىزغا هەم ۋەتىنىمىزگە خىزمەت قىلىدىغان، ئومۇمىي مۇۋەپپەقىيىتىمىزگە خوشال بولۇپ، ئومۇمىي مۇۋەپپەقىيەتسىزلىرىمىزگە خاپا بولىدىغان ئەپتسەرلەرمۇ ياكى خوجايىنىڭ ئىشى بىلەن كارى بولمايدىغان مالايلارمۇ؟... ـــ Quarante milles hommes massa crés et l'armée de nos a lliés détuite, et vous trouvez là le mot pour nire, (قىرىق مىڭ كىشى هالاك بولۇپ، ئىتتىپاقچىلىرىمىزنىڭ ئارمىيىسى نابۇت قىلىنسا ـ يۇ، سىز بۇنى مازاق قىلىپ ئولتۇرسىڭىز)، ـــ دىدى بۇنى فرانسۇزچە ئېيتىش بىلەن پىكرىنى مۇستەهكەملىمەكچى بولغاندەك، ـــ C'est bien pour un garçon de rie , comme cet individu dont vous avez fait un ami, mais pas pour vous, pas pour vous. (بۇنداق قىلىش، ئۆزىڭىز دوست تۇتقان بۇ جاناپىنىڭ هىچنىمىگە ئەرزىمەيدىغان، كىچىك بالىدەك ئادەم ئۈچۈن كەچۈرۈشكە بولىدىغان ئىش، بىراق سىزگە ياراشمايدۇ، ياراشمايدۇ)، ـــ دىدى يەنە كىنەز ئاندرې ژېركوۋقا ئاڭلىتىپ، رۇس تىلىدا فرانسۇز تەلەپپۇزى بىلەن.

ئۇ كورنېت① بىرەر سۆز قىلارمىكىن دەپ كۈتتى. لېكىن كورنېت بۇرۇلۇپ ئارىلىقتىن چىقىپ كەتتى.

---

① كورنېت ـــ چار روسىيە ئاتلىق ئەسكەرلىرىدە تۆۋەن دەرىجىدىكى ئەپتسەر ئۇنۋانى. ـــ تەر.

4

پاۋلوگراد قران ئاتلىقلار پولكى برائۇناۋدىن ئىككى مىل نېرىدا تۇراتتى. ئۆگەنچى ئەپىتسەر① نىكولاي روستوۋ خىزمەت قىلىپ تۇرغان ئېسكادرون② نېمىسلارنىڭ زالسېنك دىگەن يېزىسىغا جايلاشقان ئىدى. پۈتۈن ئاتلىق دىۋىزىيىسىدە ۋاسكادېنىسوۋ دىگەن نام بىلەن مەشھۇر بولغان ئېسكادرون كاماندىرى روتمىستىر③ دېنىسوۋغا يېزا بويىچە ئەڭ ياخشى ئۆي ئاجرىتىلغان ئىدى. ئۆگەنچى ئەپىتسەر روستوۋ پولكقا پولشېدا يېتىشىۋالغاندىن تارتىپ ئېسكادرون كاماندىرى بىلەن بىللە تۇراتتى.

11 ـ ئۆكتەبىر ماكنىڭ مەغلۇپ بولغانلىغى توغرىسىدىكى خەۋەر باش ئىشتاپتا ھەممىنى ھاياجانغا كەلتۈرگەن كۈنى ئېسكادرون ئىشتاۋىدا ئەپىتسەرلەرنىڭ ھەربى يۈرۈش ھالىتىدىكى تۇرمۇشى ئىلگىرىكىدەكلا تىپ ـ تىنچ كېتىۋاتاتتى. روستوۋ يەم ـ خەشەك تەييارلاش ۋەزىپىسىنى تۈگىتىپ، ئاتقا مىنىپ سەھەردە قايتىپ كەلگەن

---

① ئۆگەنچى ئەپىتسەر ـ پادىشا روسىيىسىنىڭ ئارمىيىسىدە ئاددى ئەسكەر ياكى ئوتتۇرا ئەپىتسەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقان ئاق سۆڭەكلەر بالىسى. ـ تەر.

② ئېسكادرون ـ ئاتلىق قىسىملاردا پىيادە قىسىملاردىكى روتىغا باراۋەر كېلىدىغان تەشكىلىي ـ تاكتىكىلىق بىرلىك. ـ تەر.

③ روتمىستىر ـ ئىنقىلاپتىن ئىلگىرىكى رۇس ئاتلىق قىسىملىرىدا ۋە ژاندارما قىسىملىرىدا ئەپىتسەرلىك ئۇنۋان، كاپىتانغا توغرا كېلىدۇ. ـ تەر.

چاغدا، تۇن بويى قارتا ئويناپ ئۇتتۇرۇپ قويغان دېنىسوۋ تېخى قايتمىغان ئىدى. يۇنكېرلارنىڭ ھەربى كىيىمىنى كىيگەن روستوۋ ئېتىنى بىرلا ئىرغىتىپ دەرۋازا ئالدىغا يېتىپ كېلىپ، ياشلارغا خاس چاققان ھەركىتى بىلەن پۇتىنى ئىگەردىن ئارتىلدۇرۇۋېلىپ، خۇددى ئېتىدىن ئايرىلغۇسى كەلمىگەندەك، ئۇزۇكگىگە دەسسەپ سەل-پەل تۇردى-دە، ئاخىر ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى ۋە چاپارمىنىنى چاقىردى.

— قېنى، ئەزىز دوستۇم بوندارېنكو! — دىدى ئېتىنى ئېلىشقا ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ئاتلىق ئەسكەرگە. — قېنى، يېتىلەپ سوۋۇتقىن، — دىدى ياخشى كۆكۈللۈك ھەممە ياش كىشىلەر خوشال چاغلىرىدا كۆرسىتىدىغان خوشال-خورام قېرىنداشلارچە مېھرىۋانلىق بىلەن.

— خوپ، جانابى ئالىلىرى، — دەپ جاۋاپ بەردى خوخول① خوشال قىياپەتتە بېشىنى لىڭشىتىپ.

— دىققەت قىل، ئوبدانراق سوۋۇتقىن!

يەنە بىر ئاتلىق ئەسكەرمۇ ئاتنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى، لېكىن بوندارېنكو تۆمۈر قارماقلىق② تىزگىنىنى ئاتنىڭ بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ تاشلىۋەتكەن ئىدى. روشەنكى، يۇنكېر ئۇنىڭغا خېلى

---

① خوخول — "ئوكرائىنلىق" دېگەن مەنىدە. كونا روسىيىدە ۋېلىكورۇسلار يەنى رۇسلارنىڭ ئوكرائىنلارغا نىسبەتەن ئېيتىدىغان سۆزى. — تەر.

② تۆمۈر قارماق — ئاتنىڭ يۈگىنىنىڭ ئېغزلىغىغا بېكىتىلىدىغان تۆمۈر بولۇپ، ئادەتتە ئېلىپ قاچىدىغان ئاغزى قاتتىق ئاتلارغا سېلىپ قويىدۇ. — تەر.

ئوبدان هاراق پۇلى بېرىپ تۇرسا كېرەك، ئۇنىڭ خىزمىتىنى بىجا-نەدەل قىلاتتى. روستوۋ ئاتىنىڭ بويىنىنى ۋە كېيىن ساغرىسىنى سىلاپ، ئىشىك ئالدىدا بىرئاز تۇرۇپ قالدى.

"يارايدۇ! ياخشى ئات بولدۇ-دە!" — دېدى ئۆزىچە كۈلۈپ قويۇپ ۋە قىلچىنى تۇتقان پېتى، دىۋىتكۇچىنى جىرىڭلىتىپ، پەلەمپەيدىن يۇگۇرۇپ چىقىپ كەتتى. پوپايكا كىيگەن ۋە بېشىدا قالپىغى بار نېمىس خوجايىن قولىدا تۆمۈر ئارا بىلەن قىنغ چىقىرىۋېتىپ، ئېغىلدىن بېشىنى چىقىرىپ قارىدى. روستوۋنى كۆرۈش بىلەن تەڭ، نېمىسنىڭ چىرايى بىردىنلا ئېچىلىپ كەتتى-دە، خوشال قىياپەت بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ ۋە كۆزىنى قىسىپ:

(سالام! Schön, gut Morgen! Schön, gut Morgen! سالام!)، — دەپ تەكرارلىدى بۇ ياش ئادەمگە سالام بېرىشتىن ئۆزى ئۇچۇن لەززەت تاپىدىغاندەك.

— Schon fleissig! (نىمانچە بالدۇر!) — دېدى روستوۋ قىزغىن چىرايىدىن زادىلا كەتمەيدىغان يەنە شۇنداق خوشال، قېرىنداشلارچە كۈلۈمسىرەش قىياپىتى بىلەن. — Hoch Oestreicher! Hoch Russen! Kaiser Alexander hoch! (ياشىسۇن ئاۋستىرىيىلىكلەر! ياشىسۇن رۇسلار! پادىشا ئالېكساندرغا، ئۇررا!) — دېدى نېمىسقا، كۆپىنچە شۇ نېمىس خوجايىن ئېيتىپ يۇرىدىغان سۆزلىرىنى تەكرارلاپ.

نېمىس كۈلۈپ ئېغىلدىن چىقتى ۋە قالپىغىنى ئېلىپ بېشى ئۇستىدە ئايلاندۇرۇپ ۋاقىرىدى:

— Und die ganze Welt hoch! (پۈتۈن دۇنيا ياشسۇن!)

روستوۋمۇ نېمسقا ئوخشاشلا شەپكىسىنى بېشىنىڭ ئۈستىدە

ئايلاندۇرۇپ كۈلۈپ تۇرۇپ ۋاقىرىدى: "Und vivat die ganze Welt!" (پۈتۈن دۇنيا ياشىسۇن!) گەرچە ئېغىلىنى تازىلاۋاتقان نېمىسقىمۇ، ۋزووۋدى بىلەن يەم-خەشەك تەييارلاپ قايتقان روستوۋ-نىڭ غىمۇ مۇنداق ئالاھىدە خوشال بولۇپ كېتىش ئۈچۈن ھېچقانداق سەۋەپ بولمىسىمۇ، ئەمما بۇ ئىككىيلەن ئۆزئارا بەختلىك سۆيۈنۈش ۋە قېرىنداشلارچە مۇھەببەت بىلەن بىر بىرىگە قارىشىپ قويدى، ئۆز ئارا مۇھەببىتىنى ئىپادىلەپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇشتى-دە، ئۈنىڭدىن كېيىن نېمىس كالىسىنىڭ قوتىنىغا، روستوۋ بولسا دېنىسوۋ بىلەن بىللە تۇرىدىغان ھوجرىسىغا كىرىپ كەتتى.

— خوجايىنىڭ قېنى؟ — دەپ سورىدى روستوۋ دېنىسوۋنىڭ پۈتۈن پولك بويىچە مۇغەمبەرلىكتە نام چىقارغان چاكىرى لاۋرۇشكىدىن.

— تۈنۈگۈن كەچقۇرۇندىن بۇيان يوق. دىمەك، ئۇتتۇرۇۋېتىپتۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى لاۋرۇشكا. — مەن ئەزەلدىنلا بىلمەن، ئەگەر ئۇتۇۋالسا، بۇرۇنراق قايتىپ كېلىدۇ-دە، ماختىنىپ كېتىدۇ، ئەمما، ئەگەر ئۇ تاكى ئاتقىچە قايتىپ كەلمىسىما، دىمەك، ئۇنىڭ ئۇتتۇرۇۋېتىپتىكىنى شۇ، قاپىغىنى سېلىپ قايتىپ كېلىدۇ. قانداق، كافى ئىچەمسىز؟

— ئەپكەل، ئەپكەل.

لاۋرۇشكا ئون مىنۇتتىلا كافې ئېلىپ كەلدى.

— كېلىۋاتىدۇ، خۇدا ئۇردى، — دىدى ئۇ.

روستوۋ دەرىزىدىن قارىدى-دە، دېگەندەك، قايتىپ كېلىۋاتقان دېنىسوۋنى كۆردى. دېنىسوۋ يۈزى قىپ-قىزىل، چاقناپ تۇرىدىغان قارا كۆزلۈك، بۇرۇتلىرى ۋە چاچلىرى پاخپىيىپ تۇرىدىغان، بويى

كىچىك ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدا تۇگمىلىرى ئېتىلمىگەن مىنتىك (پلاش) ۋە ئاتلىق ئەسكەرلەر كىيىدىغان كەڭ شالۋار بولۇپ، پۇرۇلۇپ تۆۋەنگە چۈشۈپ تۇراتتى، پۇرلىشىپ كەتكەن ھەربىي شەپكىسىنى گەجگىسىگە چۈشۈرۈپ كىيىۋالغان ئىدى. ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، غەمكىن ھالدا ئىشىك ئالدىغا كەلدى.

— لاۋرۇشكا، — دەپ توۋلىدى ئۇ، "ر" ھەرپىنى توغرا تەلەپپۇز قىلالماي ۋاقىراپ ۋە ئاچچىقلىنىپ. — بول، ئېلىۋەت، كالۋارەي!

— ئېلىۋاتىمەنغۇ، — دىدى لاۋرۇشكا.

— ھ...ە! سەن ئورنۇڭدىن تۇرغان ئىكەنسەن-دە، — دىدى دېنىسوۋ ئۆيگە كىرىپ.

— خېلى ۋاقىت بولدى، — دىدى روستوۋ، — يەم-خەشەك تەييارلاپ كەلگىنىمگىمۇ خېلى چاغ بولدى، مېتىلدا خېنىمنىمۇ كۆردۈم.

— مانا قارا! بۇرادەر، تۇنۇگۈن، خۇددى ساراڭدەك، ئۇتتۇرۇپ قويدۇم! — دەپ ۋاقىرىدى دېنىسوۋ. — نېمە دېگەن بىتەلەي! نېمە دېگەن بىتەلەي!...سەنمۇ كېتىپ قالدىڭ، مانا شۇنىڭدىن باشلاندى، تەلەيسىزلىك. ھەي! چاي!

دېنىسوۋ خۇددى ئىرجايغاندەك قېشىنى لىكىلدىتىپ، قىسقا ھەم مۇستەھكەم چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، ئىككى قولىنىڭ قىسقا، توم بارماقلىرى بىلەن خۇددى ئورماندەك قويۇق قاپ-قارا چاچلىرىنى پاخپايتىشقا باشلىدى.

— مېنى بۇ كالامۇشنىڭ قېشىغا شەيتان سۈرەپ باردى ("كالا-مۇش" بىر ئەپتىسەرنىڭ لەقىمى)، — دىدى ئۇ ئىككى قولى بىلەن

پىشانىسى ۋە يۈزىنى ئېرتىپ تۇرۇپ ـــ ئويلاپ كۆرچۇ، بىر قەغەزمۇ ـ بىر قەغەز، بىر قەغەزمۇ ئۇتقۇزمىدى!

دېنىسوۋ روستوۋ ياندۇرۇپ بەرگەن مۇشتەكنى ئالدى ۋە قولىدا چىڭ سىقىپ مىجىقلاپ يەرگە شۇنداق ئۇردىكى، تاماكىنىڭ ئوتى چېچىلىپ كەتتى، ئۇ يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ ۋاقىرىدى:

ـــ بىرنى ئۇتقۇزىدۇ، جۈپ قىلىپ ئالىدۇ؛ بىرنى بېرىدۇ، ئىككىنى ئالىدۇ!

ئۇ تاماكىنىڭ يېنىدا تۇرغان ئوتىنى چېچىۋەتتى ۋە مۇشتەكنى چاقتى ـ دە، تاشلىۋەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن بىر پەس جىم بولدى ۋە بىردىنلا چاقناپ تۇرغان قارا كۆزلىرى بىلەن خوشال ھالدا روستوۋغا قارىدى.

ـــ كاشكى بىر خوتۇن بولسىدى. بۇ يەردە ھاراق ئىچىشتىن باشقا قىلىدىغان ھىچ ئىش يوق. تېزرەك ئۇرۇشقان بولساقمۇ كاشكى...

ـــ ھەي، كىم ئۇ؟ ـــ دەپ ۋاقىرىدى ئۇ ئىشىككە قاراپ، دىۋىتكۈچى جالاقلاپ تۇرغان ئېغىر ئۆتۈك ئاۋازىنى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ھۆرمەت بىلەن يۆتەلگەن ئاۋازنى ئاڭلاپ.

ـــ ۋاخمىستر①! ـــ دىدى لاۋرۇشكا.

دېنىسوۋنىڭ چىرايى تېخىمۇ تۈرۈلۈپ كەتتى.

ـــ ناھايىتى يامان بولدى ـ دە، ـــ دىدى بىرقانچە تىللا قالغان خالتىسىنى چۆرۈپ تاشلىۋېتىپ. ـــ روستوۋ، ھىساپلاپ باققىنا،

---

① ۋاخمىستر ـــ پادىشا ئارمىيىسىنىڭ ئاتلىق قىسىملىرىدا كىچىك ئەپىتسەرلىك ئۇنۋان. ـــ تەر.

ئەزىزىم، يەنە قانچە پۇل ئېشىپ قالدىكىن، ئۇنىڭدىن كېيىن خالتىنى ياستۇقنىڭ تېگىگە تىقىۋەت، — دىدى-دە، دەرھال ۋاخمىسترنىڭ ئالدىغا چىقىپ كەتتى.

روستوۋ پۇلنى ئالدى-يۇ، ماشىنىدەك تېزلىك بىلەن كونا-يېڭى ئالتۇن پۇللارنى ئايرىپ ساناشقا كىرىشتى.

— هە! تېلەنىن-غۇ! بارمۇ سەن! ئاخشام ئۇلار مېنى راسا باپلىدى، — باشقا ئۆيدىن دېنىسوۋنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— كىمنىڭكىدە؟ بىكوۋ كالامۇشنىڭكىدىمۇ؟...خەۋىرىم بار، — دىدى باشقا بىر ئىنچىكە ئاۋاز، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆيگە شۇ ئېسكاد-روننىڭ كىچىك ئەپىتسەرى پورۇچىك تېلەنىن كىرىپ كەلدى.

روستوۋ خالتىنى ياستۇق تېگىگە سۇقۇپ قويدى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىگە ئۇزىتىلغان كىچىككىنە هۆل قولنى سىقىپ قويدى. تېلەنىن هەربى يۈرۈش ئالدىدا قانداقتۇ بىر سەۋەپ بىلەن گۋاردىيىدىن يۆتكەلگەن ئىدى. ئۇ پولكتا ئۆزىنى ناهايىتى ياخشى تۇتاتتى؛ لېكىن ئۇنى كىشىلەر ياخشى كۆرمەيتتى، خۇسۇسەن روستوۋ بۇ ئەپىتسەرگە نىسبەتەن ئۆزىنىڭ سەۋەپسىز يىرگىنىشىنى يېڭەلمەيتتى ۋە يوشۇرالمايتتى.

— خوش، كاۋالېر يىگىت①، مېنىڭ گراچىگىم سىزگە ياقامدۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ (گراچىك — تېلەنىن روستوۋغا سېتىپ بەرگەن مىنىلىدىغان ئاتنىڭ نامى).

پورۇچىك ئۆزى بىلەن سۆزلىشىۋاتقان كىشىنىڭ كۆزىگە زادىلا

---

① كاۋالېر — ئاتلىق ئەسكەر. — تەر.

قارىمايتتى، ئۇنىڭ كۆزى ھامان بىر نەرسىنى ئىزلەۋاتقاندەك تۆت تەرەپتە بولاتتى.

— مەن ھىلى سىزنىڭ مىنىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىڭىزنى كۆردۈم ...

— شۇنداق، يامان ئەمەس، ياخشى ئات، — دەپ جاۋاپ بەردى روستوۋ گەرچە يەتتە يۈز سومغا سېتىۋالغان بۇ ئات مۇشۇ باھانىڭ يېرىمىغا تەڭ كەلمىگەن بولسىمۇ. — ئالدىنقى سول ئايىغى سەل ئاقسايدىغان بولۇپ قالدى... — دەپ قوشۇپ قويدى.

— تۇيىغى يېرىلىپ كەتكەندۇ. ھىچقىسى يوق. قانداق مىخ قېقىش لازىملىغىنى ئۈگىتىپ ۋە كۆرسىتىپ قوياي.

— ھە، شۇنداق قىلسىڭىز-ئا، — دىدى روستوۋ.

— كۆرسىتىپ قويىمەن، كۆرسىتىپ قويىمەن، بۇ ھىچقانداق سىر ئەمەس. بۇ ئاتتىن مىننەتدار بولىسىز.

— مەن ئېيتاي بولمىسا، ئاتنى ئېلىپ كەلسۇن، — دىدى روستوۋ تېلەنىندىن قۇتۇلماقچى بولۇپ ۋە ئاتنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇش ئۈچۈن تاشقىرى چىقىپ كەتتى.

ئاغزىدا مۇشتىگىنى چىشلەپ تۇرغان دېنىسوۋ ئېغىز ئۆيدە ۋاخمىستر ئالدىدا بوسۇغىدا زۇڭزىيىپ ئولتۇراتتى، ئۇ دېنىسوۋغا نىمىدۇ بىرنەرسە توغرىسىدا دوكلات قىلىۋاتاتتى. دېنىسوۋ روستوۋنى كۆرۈش بىلەن تەڭ پىشانىسىنى تۈرۈپ قويدى ۋە تېلەنىن ئولتۇرغان ئۆينى بارمىغى بىلەن كۆرسىتىپ قاپىغىنى تۈرۈپ قويدى-دە، يىرگىنگەن قىياپەتتە سىلكىنىپ كەتتى.

— ھ...ە! شۇ يىگىتنى زادىلا ياخشى كۆرمەيمەن-دە، — دىدى روستوۋ ۋاخمىستر تۇرسىمۇ تارتىنماي.

روستوۋمۇ خۇددى "مەنمۇ شۇنداق ياخشى كۆرمەيمەن، ئەمما نىمە ئىلاج بار!" دېگەندەك قىلىپ، دولىسىنى قىسىپ قويىدى ۋە بۇيرۇق بەرگەندىن كېيىن، تېلەنىن بار ئۆيگە قايتىپ كەلدى.

تېلەنىن روستوۋ چىقىپ كەتكەن چاغدا قانداق ئولتۇرغان بولسا يەنە شۇنداق بوشىشىپ، كىچىككىنە ئاپپاق قوللىرىنى بىر بىرىگە سۈركەپ ئولتۇراتتى.

"دۇنيادا مۇشۇنداق بىرگىنىشلىك ئادەملەرمۇ بولىدۇ-دە"، — دەپ ئويلايتتى روستوۋ ئۆيگە كىرىپ كېلىۋېتىپ.

— هە، ئاتىنى ئەپكېلىشكە بۇيرۇدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى تېلەنىن ئورنىدىن تۇرۇپ ۋە بىپەرۋالىق بىلەن ئەتراپقا قاراپ قويۇپ.

— بۇيرۇدۇم.

— يۇرۇڭ، ئۆزىمىز بارايلۇق. مەن پەقەت دېنىسوۋدىن تۇنۇگۈنكى بۇيرۇقنى سوراپ بېقىش ئۈچۈنلا كەلگەن ئىدىم. ئالدىڭىزمۇ دېنىسوۋ؟

— ياق تېخى. هە، سىز قاياققا؟

— بۇ يىگىتكە ئاتىنى قانداق تاقىلاشنى ئۆگىتىپ قويماقچىمەن، — دىدى تېلەنىن.

ئۇلار تاشقىرىغا چىقىپ ئاتقۇتانغا كىردى. پورۇچىك ئاتىنى قانداق تاقىلاشنى كۆرسىتىپ قويدى-دە، ئۆيگە كېتىپ قالدى.

روستوۋ قايتىپ كەلگەن چاغدا شەرەدە بىر بوتۇلكا ۋودكا ۋە كولباسا تۇراتتى. دېنىسوۋ شەرەدە ئولتۇردى-دە، قەلەمنى چىرتىلدىتىپ خەت يېزىشقا باشلىدى. ئۇ روستوۋنىڭ يۈزىگە مەيۈسلەنگەن هالدا قارايتتى.

ـــ شۇ قىزغا يېزىۋاتسەن، ـــ دىدى.

ئۇ قولىدا قەلەم تۇتقان هالدا شىرەگە جەينەكىنى تىرەپ ئولتۇراتتى، يازماقچى بولغان سۆزلىرىنى تېزرەك ئېيتىپ كۆڭلىنى بوشىتىشقا خۇرسەن بولغاندەك، خېتىنىك مەزمۇنىنى روستوۋغا ئېيتىپ بەردى.

ـــ بىلەمسەن، دوستۇم، ـــ دىدى ئۇ، ـــ بىز بىراۋغا مۇھەببەت قويمىغىچە غەپلەتتە قېلىۋېردىمىز. بىز تۇپراق باللىرىمىز... مۇھەببەت قويدۇكمۇ ـــ پەرىشتە سەن، ئانىدىن يېڭى تۇغۇلغاندەك پاك بولسەن... يەنە كىم كەلدى؟ يولغا سېلىۋەت. هازىر چولام تەگمەيدۇ! ـــ دىدى قىلچە ئەيمەنمەي ئالدىغا كېلىۋاتقان لاۋرۇشكىغا ۋاقىراپ.

ـــ كىم بولماقچى؟ ئۆزىڭىز ئېيتىپسىزغۇ. ۋاخمىستر پۇلغا كەپتۇ.

دېنىسوۋ قاپىغىنى تۇردى، نىمدۇ بىر نەرسىگە ۋاقىرىماقچى بولدى-يۇ، يەنە جىم بولۇپ قالدى.

ـــ يامان ئىش بولدى-دە، ـــ دىدى ئۆزىچە. ـــ خالىتىدا قانچە پۇل قاپتۇ؟ ـــ دەپ سوردى روستوۋدىن.

ـــ يېڭىسىدىن يەتتە، كونىسىدىن ئۈچ.

ـــ ئاپلا، يامان بولدى-دە! هە، نىمىگە بۇتتەك قاراپ تۇرسەن، ماك، چاقىر ۋاخمىستىرنى! ـــ دىدى دېنىسوۋ لاۋرۇشكىغا ۋاقىراپ.

ـــ مەرھەمەت، دېنىسوۋ، مەن ساڭا بىرئاز پۇل قەرزگە بېرەي، مەندە پۇل بار ئەمەسمۇ، ـــ دىدى روستوۋ قىزىرىپ.

ـــ ياق، ئۆز كىشىلىرىمىدىن قەرز ئېلىشنى ياقتۇرمايمەن، ـــ

دەپ غودۇكشدى دېنسوۋ.

— ئەگەر سەن مېنىڭدىن بولداشلارچە پۇل ئېلىشنى ياقتۇرمەسەڭ، سەن مېنى رەنجىتىپ قويىسەن. راست، مېنىڭدە پۇل بار، — دېدى روستوۋ تەكرارلاپ.

— ياق، دېدىمغۇ ساڭا.

دېنسوۋ ياستۇق تېگىدىن پۇل ئېلىش ئۈچۈن كارۋات يېنىغا كەلدى.

— نەگە قويغان ئىدىڭ، روستوۋ؟

— ياستۇقنىڭ تېگىدە.

— يوق - قۇ.

دېنسوۋ ھەر ئىككى ياستۇقنى يەرگە چۆرۈپ تاشلىۋەتتى. خالتا يوق ئىدى.

— مانا، قىزىق ئىش - تە!

— توختاپ تۇر، سەن چۈشۈرۈپ قويمىغاندۇرسەن، — دېدى روستوۋ ياستۇقلارنى بىر - بىرلەپ كۆتۈرۈپ ۋە سلكىشتۈرۈپ.

ئۇ ئەدىيالنىمۇ ئېلىپ سلكىپ باقتى. خالتا يوق ئىدى.

— باشقا جايغا قويمىدىڭمىكىن؟ يوقەي، مەن تېخى، خالتىنى بېشىڭنىڭ ئاستىغا قويۇپ گۆھەردەك ساقلىغاندۇ دەپ ئويلاپتىمەن، — دېدى روستوۋ. — مەن خالتىنى مەشەدە قويغانتىم. نەگە كېتىدۇ؟ — دېدى لاۋرۇشكىغا قاراپ.

— مەن ئۆيگە كىرمىدىم. قەيەرگە قويغان بولسىڭىز شۇ يەردە - دۇ.

— ئۇ يەردە يوق - قۇ!

— سىز ھەمىشە شۇنداق، ئۇدۇل كەلگەن يەرگە تاشلاپ

قويۇسىز ـ دە، ئۇنتۇپ قالىسىز. يانچۇغىڭىزغا قاراپ بېقىڭا.

ـــ يوق، ئەگەر مەن بۇنى گۆھەر دەپ ئويلىمىغان بولسام ئىدىم، شۇنداق بولۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى، ـــ دېدى روستوۋ، ـــ ئەمما شۇ يەردە قويغانلىغىم ئېسىمدە.

لاۋرۇشكا ھەممە ئورۇن ـ كۆرپىنى ئوكتەي ـ توكتەي قىلىۋەتتى، كارۋات بىلەن شىرەنىڭ ئاستىغا قاراپ چىقتى، ھەممە يەرنى ئوكتەي ـ توكتەي قىلىپ ئاختۇرۇپ چىقتى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆيىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا قىمىرلىماي قېتىپ قالغان ئىدى. دېنىسوۋ گەپ قىلماستىن لاۋرۇشكىنىڭ ھەركىتىگە سەپسالاتتى ۋە لاۋرۇشكا ئەجەپلەنگەن ھالدا ئىككى قولىنى كۆتىرىپ، ھېچنەدە يوق دېگەندە، ئۇ روستوۋغا قارىدى.

ـــ روستوۋ، سەن باللىق قىلمايۋاتىدىغانسەن؟...

روستوۋ دېنىسوۋنىڭ قاراپ تۇرغانلىغىنى سېزىپ، ئۇنىڭغا بىر قاراپ قويدى ـ دە، يەنە دەرھال يەرگە قارىدى، ئۇنىڭ پۈتۈن قېنى يۈزى ۋە كۆزلىرىگە ئېقىپ كەلگەن ئىدى. ئۇ دەم ئالالماي قالدى.

ـــ ئۆيدە پورۇچمىڭ ۋە سىزلەردىن باشقا ھېچكىمنىڭ يوق ئىدى. بىرەر جايدا تۇرغاندۇر، ـــ دېدى لاۋرۇشكا.

ـــ ھە، قېنى بول، كالۋا، مىدىراپ باقماڭچۇ، ـــ دەپ ۋاقىرىدى دېنىسوۋ بىردىنلا؛ ئۇ قىزىرىپ ـ كۆكىرىپ، تەھدىت سالغۇچى ھەيۋىسى بىلەن چاكىرىغا ئېتىلماقچى بولاتتى. ـــ ناۋادا خالتا چىقمىسا، سېنى ساۋىدايمەن. ھەممەڭنى ساۋىدايمەن!

روستوۋكۆزلىرىنى دېنىسوۋدىن قاچۇرۇپ، كىيىمىنىڭ تۈگمىلىرىنى ئەتتى، قىلىچىنى تاستى ۋە شەپكىسىنى كىيدى.

ـــ مەن ساڭا ئېيتاي، خالتىنى چوقۇم تېپىش كېرەك، ـــ دەپ ۋاقىردى دېنىسوۋ خىزمەتكارىنىڭ يەلكىسىنى سىلكىپ تامغا نىقتاپ.

ـــ دېنىسوۋ، ئۇنى قويۇپ بەر؛ كىم ئالغانلىغىنى بىلىمەن، ـــ دېدى روستوۋ ئىشىك ئالدىغا بېرىپ دېنىسوۋقا قارىماي.

دېنىسوۋ توختاپ بىر پەس ئويلاندى ۋە روستوۋنىڭ نىمىنى ئىشارەت قىلغانلىغىنى چۈشەنگەندەك، ئۇنىڭ بىلىگىگە ئېسىلدى.

ـــ بىمەنىلىك! ـــ دەپ شۇنداق ۋاقىرىغان ئىدىكى، قان تومۇر-لىرى خۇددى ئاغامچىدەك، ئۇنىڭ بويىنى ۋە پىشانىسىدا كۆپۈپ چىقتى. ـــ مەن ساڭا ئېيتاي، سەن ئەقلىگىدىن ئېزىپسەن، بۇنىڭغا يول قويمايمەن. خالتا مەشەدە، مەن بۇ ئىپلاسنىڭ تېرىسىنى تەتۈر سويۇۋالىمەن، ئاندىن تېپىلدۇ ـــ مەشەدىن چىقىدۇ.

ـــ كىم ئالغانلىغىنى بىلمەن، ـــ دېدى روستوۋ ئاۋازىنى تىترىتىپ يەنە ۋە ئىشىككە قاراپ ماڭدى.

ـــ مەن ساڭا ئېيتىپ قويای، سەن مۇنداق قىلىشقا جۈرئەت قىلما، ـــ دېدى دېنىسوۋ ئۇنى تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن، ئۆگەنچى ئەپتسەرگە قاراپ ئېتىلىپ.

لېكىن روستوۋ قولىنى تارتىۋالدى ۋە دېنىسوۋغا خۇددى ناھايىتى چوڭ دۈشمىنىدەك، دەر غەزەپ بولۇپ قەتئىيلىك بىلەن تىكىلىپ قارايتتى.

ـــ سەن نىمە دەۋاتقىنىڭنى چۈشىنەمسەن؟ ـــ دېدى روستوۋ ئاۋازىنى تىترىتىپ، ـــ ئۆيدە مېنىڭدىن باشقا ھېچكىم يوق ئىدى، دېمەك، ئەگەر ئۇ ئالمىغان بولسا، ئۇ ھالدا....

ئۇ گېپىنى تۈگىتەلمەي ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

ـــ ئېيىت، قۇرۇپ كەت سەن، ھەممىگە قۇرۇپ كېتىڭلار، ـــ

روستوڭ ئاڭلىغان ئاخىرقى سۆزلەر مۇشۇ ئىدى.

روستوڭ توپ ـ توغرا تېلەنىنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

ـــ خوجايىن ئۆيدە يوق، ئىشتاپقا كەتتى، ـــ دېدى ئۇنىڭغا تېلەنىنىڭ خىزمەتكارى. ـــ نېمە، بىرەر ۋەقە بولدىمۇ؟ ـــ دېدى يۈنكېرنىڭ پەرىشان چىرايىغا قاراپ چۆچۈپ كەتكەن خىزمەتكار.

ـــ ياق، ھېچنىمە بولغىنى يوق.

ـــ تېخى ھىلىلا چىقىپ كەتكەن ئىدى، ـــ دېدى خىزمەتكار.

ئىشتاپ زالىنىڭ يېزىسىدىن ئۇچ چاقىردىم يىراقلىقتا ئىدى. روستوۋ ئۆيگە قايتمايلا بىر ئاتنى ئېلىپ مىنگەن پېتى ئىشتاپقا يارغان ئىدى. ئىشتاپ تۇرغان يېزىدا ئەپتسەرلەر دائىم بېرىپ تۇرىدىغا بىر قاۋاقخانا بار ئىدى. روستوۋ قاۋاقخانىغا كەلدى ـ دە، ئىشىك ئالدىدا تېلەنىنىڭ ئېتىنى كۆرۈپ قالدى.

قاۋاقخانىنىڭ ئىككىنچى ئۆيىدە پورۇچىك ئالدىغا بىر تەخسە كولباسا ۋە بىر بوتۇلكا ھاراقنى قويۇپ ئولتۇراتتى.

ـــ بەللى، سىزمۇ كەپسىز، يېگىت، ـــ دېدى ئۇ، كۇلۇمسىرەپ ۋە قاشلىرىنى ئېگىز كۆتىرىپ قويۇپ.

ـــ شۇنداق، ـــ دېدى روستوۋ، گويا بۇ بىر ئېغىز سۆزنى ئېيتىش ناھايىتى تەس كەلگەندەك؛ شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ يېنىدىكى بىر شىرە ئالدىدا ئولتۇردى.

ھەر ئىككىيلەن گەپ قىلمايتتى؛ بۇ ئۆيدە ئىككى نېمىس ۋە يەنە بىر رۇس ئەپتسەرئولتۇرۇشاتتى. ھەممەيلەن جىم ئىدى، پەقەت پىچاقلارنىڭ تەخسىگە تەككەن ئاۋازلىرى ۋە پورۇچىكنىڭ چاپلىدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. تېلەنىن ناشتا قىلىپ بولغاندىن كېيىن يانچۇغىدىن ئىككى خانىلىق پۇل خالتىسىنى چىقاردى ـ دە،

يۇقۇرىغا ئېگىلگەن كىچىككىنە ئاپپاق بارماقلىرى بىلەن خالتىنىڭ هالقىسىنى تارتىپ ئېچىپ بىر ئالتۇن پۇلنى ئېلىپ، قاشلىرىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ، خىزمەتكارغا ئۇزاتتى.

ـــ مەرھەمەت، تېزرەك، ـــ دېدى ئۇ.

ئالتۇن پۇل بېيجىڭ ئىدى. روستوۋ ئورنىدىن تۇردى-دە، تېلەفوننىڭ ئالدىغا كەلدى.

ـــ خالتىكىزنى ماڭا كۆرسەتمىگىز، ـــ دېدى روستوۋ ئاران ئاڭلانغۇدەك پەس ئاۋاز بىلەن.

تېلەفون كۆزلىرىدىن تېز يۇگۇرتۇپ، ئەمما قاشلىرىنى ئېگىز كۆتەرگەن پېتى خالتىنى ئۇزاتتى.

ـــ هە، ناھايىتى ئوبدان خالتا...هە،...هە... ـــ دېدى ئۇ ۋە بىردىنلا تاتىرىپ كەتتى. ـــ قاراپ بېقىڭ، يېگىت، ـــ دەپ قوشۇپ قويدى يەنە.

روستوۋ خالتىنى قولىغا ئالدى-يۇ، خالتىغا ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى پۇلغا ئوبدان قاراپ چىقتى، كېيىن يەنە تېلەفونغا قاراپ قويدى. پورۇچىك ئادىتى بويىچە ئەتراپقا قارىدى، ئۇنىڭدىن كېيىن بىردىنلا ناھايىتى خوشال بولۇپ كەتكەندەك كۆرۈندى.

ـــ ئەگەر ۋېنىادا بولىدىغان بولساق، هەممىسىنى شۇ يەردە خەجلەپ بولغان بولاتتىم، ئەمما بۇ ھېچنىمىگە ئەرزىمەيدىغان كىچىك شەھەردە ئىشلىتىدىغان ئورۇن يوق، ـــ دېدى. ـــ قېنى، ئەپكېلىڭ، يېگىت، مەن كېتىمەن.

روستوۋ سۆز قىلمايتتى.

ـــ هە، سىزچۇ؟ سىزمۇ ناشتىغا كەلگەندۇرسىز؟ تامىغى يامان ئەمەسكەن، ـــ دېدى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ تېلەفون. ـــ قېنى

بېرىڭ.

ئۇ قولىنى ئۇزىتىپ خالتىنى ئالدى، روستۇمۇ ئۇنى گەپ قىلماي بەردى، تېلەنىن خالتىنى ئېلىپ، شالۋۇرىنىڭ يانچۇغىغا سېلىشقا باشلىدى ۋە گويا "شۇنداق، شۇنداق، ئۆز خالتامنى ئۆز يانچۇغۇمغا سالىمەن، بۇ ناھايىتى ئاددى، ھېچكىم بۇنىڭغا ھېچنىمە دېيەلمەيدۇ" دېگەندەك قىلىپ، قاشلىرىنى بىپەرۋالىق بىلەن كۆتۈرۈپ قويدى، ئاغزى بولسا سەل-پەل ئېچىلىپ تۇراتتى.

— خوش، يېگىت؟ — دېدى ئۇ ئۇھ تارتىپ ۋە يۇقۇرى كۆتۈرىلگەن قاشلىرىنىڭ تېگىدىن روستۇمنىڭ كۆزلىرىگە قارايتتى. كۆزىنىڭ چاقناپ تۇرغان نۇرلىرى قانداقتۇ ئېلېكتىر ئۇچقۇنلىرىدەك، تېلەنىنىڭ كۆزلىرىدىن روستۇمنىڭ كۆزلىرىگە چۈشەتتى، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە قايتىپ كېلىپ يەنە قايتىپ باراتتى-دە، ھەش-پەش دېگۈچە مۇشۇنداق قايتىپ بېرىپ قايتىپ كېلەتتى.

— بۇياقتا كېلىڭ، — دېدى روستۇم تېلەنىنىڭ بىلىگىدىن تۇتۇپ. ئۇ تېلەنىنى دەرىزە ئالدىغا سۆرەپ ئېلىپ باردى. — بۇ پۇل دېگىسۇنىڭ، سىز بۇ پۇلنى... — دېدى تېلەنىنىڭ قۇلىغىغا پىچىرلاپ.

— نېمە؟ نېمە؟...سىز نېمە دەۋاتىسىز؟ نېمە؟... — دېدى تېلەنىن.

لېكىن بۇ سۆزلەر كىشىنىڭ رەھىمىنى كەلتۈرىدىغان ئۇمىتسىز ۋاقىراش ۋە كەچۈرۈم سورىغاندەك يالۋۇرۇش ئاۋازلىرى ئىدى. روستۇم بۇ ئاۋازنى ئاڭلاش بىلەن تەڭ گۇمانى كۆڭلىدىن يوقالدى. ئۇ خوشاللىق ھىس قىلاتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆزىنىڭ

ئالدىدا تۇرغان بۇ بەختسىز ئادەمگە ئىچى ئاغرىيتتى؛ ئەمما باشلىغان ئىشنى ئاخىرغىچە ئېلىپ بېرىش كېرەك ئىدى.

— بۇ يەردە كىشىلەر ئاڭلاپ قالسا نېمە دەپ ئويلاپ قېلىشىنى خۇدا بىلىدۇ، يۈرۈك، — دەپ غۇدۇڭشىدى تېلەنمن ۋە شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ، بوش بىر ئۆيگە قاراپ ماڭدى، — شۇ يەردە سۆزلىشەيلى...

— مەن بۇنى ئۇقمەن ۋە ئىسپاتمۇ قىلمەن، — دىدى روستوۋ.

— مەن....

تېلەنمنىڭ قورقۇپ ۋە تاتىرىپ كەتكەن چىرايى پۈتۈن مۇسكۇللىرى بىلەن قوشۇلۇپ تىترەشكە باشلىدى، كۆزلىرى هامان بىسەرەمجان، ئەمما پەسكە قارايتتى، روستوۋنىڭ چىرايىغا قارىيالماياتتى، پىخىلداپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— گراف!...بىر ياش ئادەمنى هالاك قىلمىسىڭىز...بۇ پالاكەت پۇللار مانا، ئېلىڭ... — ئۇ پۇللارنى شىرەگە تاشلىدى. — قېرىپ قالغان دادام ۋە ئاپام بار ئىدى!...

روستوۋ پۇلنى ئالدى، تېلەنمنىڭ كۆزىگە قارىمايتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر سۆزمۇ قىلماي ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. لېكىن ئۇ ئىشكىنىڭ ئالدىدا توختاپ قالدى-دە، يەنە قايتىپ كىردى.

— خۇدايا توۋا، — دىدى ئۇ كۆزىگە لىق ياش ئېلىپ، — سىز قانداقسىغا مۇشۇنداق ئىشنى قىلىپ قويدىڭىز؟

گراف، — دىدى تېلەنمن ئۆگەنچى ئەپتىسەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ.

— ماڭا تەگمەڭ، — دىدى روستوۋ ئۆزىنى چەتكە تارتىپ. — ئەگەر سىز پۇلغا هاجەتمەن بولسىڭىز، ئېلىڭ، مانا پۇل. — ئۇ خالىنى ئۇنىڭغا تاشلاپ بەردى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن قاۋاقخانىدىن

تېز چىقىپ كەتتى.

5

شۇ كۇنى كەچقۇرۇن دېنىسوۋنىڭ تۇرغان ئۆيىدە ئېسىكادرون ئەپىتسەرلىرى قىزغىن سۆھبەتلەشمەكتە ئىدى.

ــ مەن سىزگە ئېيتاي، روستوۋ، پولك كاماندىرى ئالدىدا كەچۈرۈم سورىشىڭىز كېرەك، ــ دىدى ئىگىز بويلۇق، ئاق چاچلىق، قويۇق بۇرۇتلۇق، قورۇق باسقان چوڭ يۈزلۈك ئىشتاپ روتمىستر①، ھاياجانلانغىنىدىن يۇزى لالىرەڭ قىزىرىپ كەتكەن روستوۋغا قاراپ.

ئىشتاپ روتمىستر كىرستىېن دۇئېلغا قاتناشقانلىغى ئۈچۈن ئىككى قېتىم ئەسكەرلىك دەرىجىسىگە چۈشۈرۈلگەن ۋە يەنە ئىككى قېتىم ئەمىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن ئىدى.

ــ مەن ھەرقانداق كىشىنىڭ مېنى يالغانچى دىيىشىگە يول قويمايمەن! ــ دەپ ۋاقىرىدى روستوۋ. ــ ئۇ مېنى سەن يالغان ئېيتىسەن دىدى، مەن ئۇنى سەن يالغان ئېيتىۋاتىسەن دىدىم. مەسىلە مانا شۇنداق. ئۇ مەيلى مېنى ھەركۈنى نۆۋەتچىلىككە تەيىنلەۋەرسۇن، ھەتتا قامىسۇن، ئەمما ھىچكىم مېنى كەچۈرۈم سوراشقا مەجبۇر قىلالمايدۇ، چۈنكى، ئەگەر ئۇ پولك كاماندىرى سۈپىتىدە تەلىۋىمنى قانا ئەتلەندۈرۈشنى ئۆزى ئۈچۈن نالايىق دەپ ھىساپلىسا،

---

① ئىشتاپ روتمىستر ــ ئىنقىلاپتىن ئىلگىرىكى پادىشا ئارمىيىسىدە ئاتلىق قىسىملاردا ئەپىتسەرلىك ئۇنۋان؛ سوۋېت ئارمىيىسىدە ستارشى لېيتىنانتقا توغرا كېلىدۇ. ــ تەر.

ئۇ هالدا....

ــ ئالدىرىماڭ، ئەزىزىم، گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ، ــ دېدى ئىشتاپ روتمىستر ئۇزۇن بۇرۇتلىرىنى خاتىرجەم سىلاپ تۇرۇپ ۋە توم ئاۋازى بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ تاشلاپ. ــ سىز باشقا ئەپتسەرلەرنىڭ ئالدىدا پولك كاماندىرىغا بىر ئەپتسەر ئوغرىلىغان دېدىڭىز...

ــ باشقا ئەپتسەرلەرنىڭ ئالدىدا دېگەنلىگىم مەن ئۇچۇن گۇنا ئەمەس. ئېھتىمال، باشقىلارنىڭ ئالدىدا ئېيتماسلىغىم كېرەك ئىدى، ئەمما مەن دىپلومات ئەمەس. مەن شۇنىڭ ئۇچۇن قىران ئاتلىقلار قوشۇنىغا كەلدىمكى، بۇ يەردە ئانچىۋالا ئىنچىكىلەپ كېتىشىڭ هاجىتى يوق دەپ ئويلاپتىكەنمەن؛ ئۇ بولسا ماڭا سەن يالغان ئېيتىۋاتىسەن دەيدۇ... شۇڭا ئۇ مېنىڭ تەلىۋىمنى قانائەتلەندۇرسۇن....

ــ بۇ ناهايىتى ياخشى، هېچكىم سىزنى توخۇ يۇرەك دەپ ئويلىمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە گەپ بۇنىڭدا ئەمەس. دېنىسوۋدىن سوراپ بېقىڭ، بىر ئۆگەنچى ئەپتسەر ئۆزىنىڭ پولك كاماندىرىدىن كەچۇرۇم سوراشنى تەلەپ قىلىدۇ دەيلى، بۇنى قىلغىلى بولامدۇ؟

دېنىسوۋ بۇ سۆزلەرگە ئارىلىششنى خالىمايۋاتقان بولسا كېرەك، بۇرۇتلىرىنى چىشلەپ تۇرۇپ، سۆزلەرنى غەمكىن قىياپەتتە ئاڭلايتتى. ئۇ ئىشتاپ روتمىستىرنىڭ سوئالىغا ئىنكار قىلغان هالدا باش چايقاپ قويدى.

ــ سىز باشقا ئەپتسەرلەرنىڭ ئالدىدا پولك كاماندىرىغا بۇ قەبىھ ئىشنى ئېيتىپ ئولتۇرسىڭىز، ــ دەپ تەكرارلىدى ئىشتاپ

روتمستر. ــ بوگدانىچ (پولك كاماندىرى بوگدانىچ دەپ ئاتىلاتتى) سىزنى توساپ قويدى.

ــ توساپ قويمىدى، بەلكى مېنى سەن يالغان ئېيتقۇاتسەن، دىدى.

ــ شۇنداق بولسىمۇ، سىز ئۇنىڭغا بىرمۇنچە بىمەنە گەپلەرنى قىلدىڭىز، ئەلۋەتتە كەچۈرۈم سوراش كېرەك.

ــ سورىمايمەن! ــ دەپ ۋاقىرىدى روستوۋ.

ــ مەن سىزنى مۇشۇنداق قىلدۇ دەپ ئويلىماپتىكەنمەن، ــ دىدى ئىشتاپ روتمستر جىددى ۋە قاتتىقلىق بىلەن. ــ سىز كەچۈرۈم سوراشنى خالىمايدىكەنسىز ـ دە، بىراق سىز، تەقسىر، يالغۇز ئۇنىڭ ئالدىدىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن پولك ئالدىدا، بىزنىڭ هەممىمىزنىڭ ئالدىمىزدا، هەممەيلەننىڭ ئالدىدا ئەيىپدارسىز. ئەھۋال مانا مۇنداق: كاشكى سىز بۇ ئىشنى قانداق قىلىش توغرىسىدا ئويلاپ باققان بولسىڭىز، باشقىلارنىڭ پىكرىنى ئېلىپ باقمان بولسىڭىز ئۇ بىر گەپ ئىدى، ئەمما سىز توپ ـ توغرا، باشقا ئەپتسەرلەرنىڭ ئالدىدا هەممىنى تۆكۈۋەتتىڭىز. ئەمدى پولك كاماندىرى قانداق قىلىدۇ؟ ئەپتسەرنى سوتقا بېرىپ پۈتۈن پولكنى بۇلغاش كېرەكمۇ؟ بىر يارىماس ئەسكىنى دەپ پۈتۈن پولكنى يەرگە قارىتىش كېرەكمۇ؟ سىزنىڭ ئويىڭىزچە، شۇنداق قىلسا بولامدۇ؟ بىزنىڭ ئويىمىزچە ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ. بوگدانىچ يىگىت ئىكەن، ئۇ سىزگە، سىز يالغان ئېيتقۇاتسىز دىدى. بۇ، ئەلۋەتتە، كۆڭۈلسىزلىك، ئەمما نىمە چارە بار، ئەزىزىم، سىز ئۆزىڭىز تاپقان بالا. هازىر بىز ئىشنى يۇمشاتماقچى بولۇۋاتىمىز، سىز بولسىڭىز قانداقتۇ مەنمەنلىگىڭىزدىن كەچۈرۈم سوراشقا ئۇنىمايۋاتىسىز، بەلكى هەممىنى ئاشكارىلىماقچى

بولۇۋاتسىز. سىز كۆپرەك نۆۋەتچىلىكتە تۇرغانلىغىڭىز ئۈچۈن خاپا بولسىز، نىمە ئۈچۈن بىر پىشقەدەم، ھۆرمەتلىك ئەپتسەر ئالدىدا كەچۈرۈم سورىمايسىز؟ مەيلى، بوگدانىچ قانداق بولسا بولسۇن، ئۇ ھامان ۋىجدانلىق ۋە باتۇر پىشقەدەم پولكاۋنىك، سىز خاپا بولسىز ئەمما پولكنى بۇلغاش سىز ئۈچۈن ھىچنىمە ئەمەسمىكەن؟ — ئىشتاپ روتمىستىرنىڭ ئاۋازى تىترەشكە باشلىدى. — سىز، تەقسىر، پولكقا تېخى ئەمدىلا كەلدىڭىز؛ بۇگۈن بۇ يەردە، ئەتە قايتىپ بىر يەرگە ئادىيوتانتلىققا كېتىسىز؟ سىز: "پاۋلوگراد ئەپتسەرلىرىنىڭ ئارىسىدا ئوغرى بار ئىكەن!" دەپ تۇكۇرۇپ قويۇپ كېتىۋېرىسىز. لېكىن، بىز ئۈچۈن بەربىر ئەمەس. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ بەربىر ئەمەس، شۇنداقمۇ؟

دېمىسۇ يەنە گەپ قىلمايتتى ۋە قىمىرلىمايتتى، بەزىدە ئارىلاپ-ئارىلاپ، چاقناپ تۇرىدىغان قارا كۆزلىرى بىلەن روستوۋغا قاراپ قويياتتى.

— سىز ئۈچۈن ئۆزىڭىزنىڭ مەنمەنلىگىڭىز قىممەتلىك، كەچۈرۈم سوراشنى خالىمايسىز، — دىدى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ ئىشتاپ روتمىستر، — بىز بولساق، قېرىلار، پولكتا ئۆسكەن ئىكەنمىز، خۇدا بۇيرۇسا، پولكتا ئۆلىمىز، بىز ئۈچۈن پولكنىڭ شان-شەرىپى قىممەتلىك، بوگدانىچمۇ بۇنى بىلىدۇ. پولكنىڭ شان-شەرىپىگە نىمە توغرا كېلىدۇ، تەقسىر! ياخشى ئەمەس، ياخشى ئەمەس! مەيلى خاپا بولۇڭ-بولماڭ، راستىنى ئېيتتۇاتىمەن. ياخشى ئەمەس!

شۇنىڭ بىلەن ئىشتاپ روتمىستر ئورنىدىن تۇردى-دە، روستوۋ-نىڭ ئالدىدىن كېتىپ قالدى.

— راست گەپ بۇ! — دەپ ۋاقىرىدى دېمىسۇ سەكرەپ ئورنە-

دىن تۇرۇپ. ــ قېنى، روستوۋ، قېنى نىمە دەيسەن!
روستوۋ قىزىرىپ ۋە تاتىرىپ، بىر دەم بۇ ئەپتىسەرگە، بىردەم ئۇ ئەپسەرگە قارايتتى.
ــ ياق، جاناپلار، ياق،... سىلەر ھەرگىز ئويلىماڭلاركى... مەن ناھايىتى ئوبدان بىلىمەن، سىلەر مېنى بىكاردىن...مەن...مېنىڭ ئۇچۇن...مەن پولكنىڭ شان-شەرىپى ئۈچۈن...نىمە دەيسىلەر ئۆزەڭلار؟ بۇنى مەن ئەمەلدە كۆرسىتىمەن، مېنىڭ شان-شەرەپ... ھە، بولدى، راست، مەن ئەيىپلىك!... ــ دىدى كۆزىگە لىق ياش ئېلىپ. ــ مەن ئەيىپلىك، ھەممەيلەنىڭ ئالدىدا گۇناكارمەن!... قېنى، سىلەر يەنە نىمە دەيسىلەر؟...
ــ مانا بۇ دۇرۇس، گراف، ــ دىدى ئىشتاپ روتمىستر بۇرۇلۇپ ۋە چوڭ قولى بىلەن ئۇنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويدى.
ــ مەن ساڭا ئېيتمىدىممۇ، ــ دەپ ۋاقىردى دېنىسوۋ، ــ روستوۋ ياخشى ئادەم دەپ.
ــ شۇنداق بولغىنى ياخشى، گراف، ــ دەپ تەكرارلىدى ئىشتاپ روتمىستر ئەيىبنى ئىقرار قىلغانلىغى ئۈچۈن ھۆرمەت قىلىشقا باشلىغاندەك ئۇنىڭغا ئاتاپ. ــ بېرىڭ، كەچۈرۈم سوراڭ، تەقسىر.
ــ جاناپلار، ھەممىنى قىلىمەن، ھېچكىمگە تىنمايمەن، ــ دىدى روستوۋ يالۋۇرغاندەك، ــ لېكىن كەچۈرۈم سورالمايمەن، ئەسلا، نىمە قىلساڭلار قىلىڭلار! مەن قانداق قىلىپ، كىچىك بالا كەچۈرۈم سورىغاندەك، ئۇنىڭغا يالۋۇرىمەن؟
دېنىسوۋ كۈلۈپ كەتتى.
ــ ئۆزىڭىزگە قىيىن... بوگدانىچ ئاداۋەت ساقلايدىغان ئادەم،

تەتۇرلۇك قىلغانلىغىڭىزنىڭ ئازاۋنى تارتىسىز، — دېدى كىرىستېن.
— خۇدا ھەققى، تەتۇرلۇك ئەمەس! مەن قانداق تۇيغۇ ئىكەنلىگىنى سىلەرگە تەسۋىرلەپ بېرەلمەيمەن، تەسۋىرلەپ بېرەلمەيمەن...
— مەيلى، ئىختىيارىڭىز، — دېدى ئىشتاپ روتمىستر. — قېنى، ھىلىقى ئەبلەخ نەگە كېتىپتۇ؟ — دەپ سورىدى دېنىسوۋدىن.
— كېسەل بولۇۋالغان، ئەتە پولكتىن ھەيدەپ چىقىرىۋېتىلىدىغان بولدى، — دېدى دېنىسوۋ.
— بۇ بىر دەرت، باشقا نېمە دېگىلى بولىدۇ، — دېدى ئىشتاپ روتمىستر.
— دەرتىمۇ، باشقىمۇ، ياخشىسى كۆزۈمگە كۆرۈنمىسۇن. ئۆلتۈرۈۋېتىمەن! — دەپ ۋاقىرىدى دېنىسوۋ ئۇنىڭ قېنىغا تەشنا بولغاندەك.
ئۆيگە ژېركوۋ كىرىپ كەلدى.
— ھە، سەن نېمە قىلىپ يۈرىسەن، — دېيىشتى ئەپسىرلەر كىرىپ كەلگەن بۇ كىشىگە قاراپ بىردىنلا.
— يۈرۈشنى باشلايمىز، جاناپلار! ماك پۈتۈن ئارمىيىسى بىلەن تەسلىم بوپتۇ.
— يالغان ئېيتىسەن!
— ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم.
— قانداق؟ تىرىك ماكنى — ھە؟ قولى بار، پۇتلىرى بار ماكنى — ھە؟
— يۈرۈش! يۈرۈش! تېپىپ كەلگەن مۇشۇ خەۋىرى ئۈچۈن ئۇنىڭغا بىر بوتۇلكا ھاراق بېرىلسۇن، نېمە بولدى، سەن قانداق قىلىپ يەنە بۇ يەرگە كەپقالدىڭ؟
— شۇ لەنىتى ماك تۇپەيلى يەنە پولكقا ئەۋەتتى. بىر ئاۋستىرىيە

گېنېرالى مېنى چېقىپتۇ. مەن ئۇنى ماكىنىڭ كېلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن تەبرىكلىگەن ئىدىم...هە، سەن نېمە، روستۇڭ، خۇددى هازىرلا مونچىدىن چىققاندەك قىزىپ كېتىپسەن؟

— سورىما، نېمىسىنى دەيسەن، بۇرادەر، ئىككى كۈن بولدى، مەشەدە باش ئاغرىغى تېپىۋالدۇق.

شۇ چاغدا پولك ئادىيۇتانتى كىرىپ كەلدى، ژېركوۋ تېپىپ كەلگەن خەۋەر ئىسپاتلاندى. ئەتە يولغا چىقىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىلگەن ئىدى.

— يۇرۇشنى باشلايمىز، جاناپلار!

— خۇداغا شۈكۈر، بۇ يەردە ئۇزاقمۇ تۇرۇپ كەتكەن ئىدۇق.

6

كۇتۇزوۋ يول ئۈستىدە ئىنىنا (برائۇناۋدا)ۋە ترائۇن (لىنىستا) دەريالىرىدىكى كۆۋرۈكلەرنى بۇزۇپ تاشلاپ ۋېناغا چېكىنمەكتە ئىدى. 23 ـ ئۆكتەبىر كۈنى رۇس قوشۇنلىرى ئېنىس دەرياسىدىن ئۆتتى. رۇس قوشۇنلىرىنىڭ يۈك كارۋانلىرى، توپ ـ زەمبىرەكچىلىرى ۋە ئەسكەرلەرنىڭ سەپلىرى دەل چۈش ۋاقتىدا كۆۋرۈكنىڭ ئىككى تەرىپىنى بويلاپ قاتار ـ قاتار تىزىلىشىپ، ئىنىس شەھىرىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى.

بۇ ئىسسىق ۋە كۆپ يامغۇرلۇق كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. كۆۋرۈكنى قوغداپ تۇرغان رۇس توپچىلىرى تۇرغان يەردىكى دۆڭلۈك ئالدىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان كەڭ دالا، بەزىدە بىردىنلا يانتۇ چۈشۈۋاتقان يامغۇرنىڭ خۇددى داكىدەك نېپىز پەردىسى ئارقىسىدا

توسلىپ قالاتتى، بەزىدە بىردىنلا كۈن نۇرىدا ئېچىلىپ كېتەتتى ـ دە، يىراقتىكى نەرسىلەر خۇددى ئۈستىگە لاك بېرىلگەندەك، ئوچۇق، روشەن كۆرۈنۈپ پارقىراپ تۇراتتى. دۆڭلۇكتىن پەستە ئۆگزىلىرىگە قىزىل تۇنىكە قاپلانغان ئاق ئۆيلەرى، چوڭ بۇتخانىسى ۋە كۆۋرۈك ـ لىرى بار كىچىك شەھەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى، كۆۋرۈكنىڭ ئىككى قاسنىغىنى بويلاپ ناھايىتى نۇرغۇن رۇس ئەسكەرلىرى ئاقماقتا ئىدى. دوناي دەرياسىنىڭ بۇرۇلىدىغان جايىدا كېمىلەر، ئارال ۋە ئېنىس دەرياسىنىڭ دوناي دەرياسىغا قۇيۇلىدىغان ئويمانلىغىدىكى سۇ بىلەن قوشۇلۇپ تۇرغان بېغى بار قەسىر (قەلئە) كۆرۈنۈپ تۇراتتى؛ دونايىنىڭ قارىغايىزار، قىيا سول قىرغىغى ۋە ئۇنىڭدىن نېرى كۆپ ـ كۆك دۆڭلۈكلەر، ھاۋارەڭ جىلغىلىرىمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئىنسان قەدىمى يەتمىگەندەك كۆرۈنگەن قويۇق قارىغايزار ـ نىڭ نېرىقى تەرىپىدىن مۇناستىرنىڭ مۇنارىسى مارىلاپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئېنىس دەرياسىنىڭ بۇ قىرغىغىدىن خېلى يىراق تەرەپتە تاغدا دۇشمەننىڭ ئاتلىق چارلامچىلىرىمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئىگىزلىكتىكى توپ ـ زەمبىرەكلەر ئارىسىدا، ئارقا سەپ مۇداپىئە قىسمىنىڭ كاماندىرى بولغان گېنېرال بىلەن باش ئىشتاپ ئەپسەرى دۇربۇندىن جايلارنى كۆزىتىپ ئالدىدا تۇراتتى. ئۇنىڭدىن سەل ئارقىدىراق بىر جايدا باش قوماندانلىقتىن ئارقا سەپ مۇداپىئە قىسمىغا ئەۋەتىلگەن نېمۇنتسكى زەمبىرەك ھارۋىسىنىڭ قۇيرۇغىدا ئولتۇراتتى، نېمۇنتسكىگە ئەگىشىپ كەلگەن كازاك ئۇنىڭغا سۇمكا بىلەن سۇدانىنى بەردى، نېمۇنتسكى ئەپسەرلەرنى سامسا ۋە نەق دوپپىلكۇ ـ مېل① بىلەن مېھمان قىلىشقا باشلىدى. ئەپسەرلەر ناھايىتى خۇرسەن

① دوپپىلكۇمېل ـ ئارپا بىدىيان تەمى بار بىر خىل تاتلىق ھاراق. ـ تەر.

بولۇشۇپ ئۇنىڭ چۆرىسىگە يىغىلىشتى، بەزىلىرى يۇكۇنۇپ، يەنە بەزىلىرى تۇركىلەرگە ئوخشاش ھۆل ئوت-چۆپلەرنىڭ ئۈستىدە چازا قۇرۇشۇپ ئولتۇرۇشاتتى.

— ئاۋستىرىيە كىنەزى ئەخمەق بولمىغان ئىكەن-دە، قەسىر سالغان جايىنى قارامايدۇ، نىمە دىگەن ئوبدان ئورۇن! نىمىشقا يىمەيسىلەر، جاناپلار؟ — دىدى نېمىسچىسكى.

— سىزگە كۆپ رەھمەت، كىنەز، — دەپ جاۋاپ بەردى ئەپەندىلەرنىڭ بىرى، ئىشتاپتىن كەلگەن بۇ مۇھىم ئەمەلدار بىلەن گەپلەشكەنلىگى ئۈچۈن مەمنۇن بولۇپ. ئاجايىپ ئوبدان جاي ئىكەن. بىز باغنىڭ يېنىدىن ئۆتۈۋېتىپ، ئىككى بۇغىنى كۆردۇق، نىمە دىگەن ئاجايىپ ئىمارەت!

— ئۇنى قارامايدۇ، كىنەز، — دىدى يەنە بىر ئەپەندىلەر سامسىدىن يەنە بىرىنى ئالغۇسى كېلىپ، ئەمما تارتىنغان بولسا كېرەك، ئەترابىنى كۈزىتىۋاتقان كىشى قىياپىتىگە كىرىۋالدى، — قارامايدۇ كىنەز، بىزنىڭ پىيادە قىسىملىرىمىز ئۇ يەرگە كەپ بوپتۇ. مانا، ئاۋۇ يەردە، يېزىنىڭ ئارقىسىدىكى چىمەنلىكتە، ئۇچەيلەن نىمىدۇ بىر نەرسىنى سۆرەپ كېتىۋېتىپتۇ. ئۇلار بۇ سارايغا كىرىدۇ، — دىدى ماقۇللىغاندەك.

— ھە، ھە، — دىدى نېمىسچىسكى، — ياق، مەن شۇنى خالايتتىم، — دىدى يەنە چىرايلىق ئاغزىدا سامسىنى چاينەپ تۇرۇپ، — ھە، ئەنە شۇ يەرگە كىرىشنى خالايتتىم.

ئۇ تۆپىلىكتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان مۇنارىسى بار ئايالار مۇناستىرىنى كۆرسەتتى، كۈلۈپ قويدى، كۆزلىرى پۇرۇلۇپ چاقناپ كەتتى.

ئەپەندىلەر كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ كاشكى، ئايال موناخلارنى هىچ بولمىغاندا هۆركۈتۈپ قويغان بولساقمۇ مەيلىدى. ياش ـ ياش ئىتالىيە قىزلىرىمۇ بار دېيىشىدۇ. راستىنى ئېيتقاندا، مەن بۇنىڭ ئۈچۈن بەش يىللىق ئۆمرۈمدىن كەچكەن بولاتتىم ـ ده!

ــ ئۇلارمۇ زېرىكىپ ئىچى پۇشۇپ تۇرغاندا، ــ دىدى كۈلۈپ تۇرۇپ، يۈرەكلىكرەك بىر ئەپتسەر.

بۇ چاغدا ئالدىدا تۇرغان باش ئىشتاپ ئەپتسەرى گېنېرالغا نىمىدۇ بىر نەرسىنى كۆرسەتتى؛ گېنېرال دۇربۇندىن قاراشقا باشلىدى.

ــ ھە، دىمىدىمۇ، دىمىدىمۇ، ــ دىدى گېنېرال ئاچچىقلىنىپ دۇربۇننى كۆزىدىن ئېلىپ ۋە دولىسىنى قىسىپ قويۇپ، ــ دىمىدىمۇ، كىۋۈرۈكنى توپقا تۇتىدۇ دەپ. ئۇلار ئۇ يەردە نىمىشقا سۆرۈلۈپ يۈرۈشىدىكىن ـ ھە؟

ئۇ تەرەپتە دۈشمەننىڭ ئاددى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولاتتى، ئۇلارنىڭ توپ ـ زەمبىرەكلىرى تۇرغان يەردىن كۆتىرىلىپ چىقىۋاتقان سۈت رەڭلىك ئاق ئىس كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئىسنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزاقتىن ئېتىلغان توپ ـ زەمبىرەك ئاۋازى يېتىپ كەلدى، بىرنىڭ ئەسكەرلىرىمىزنىڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشكە قانداق ئالدىراۋاتقانلىغىمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

نېمۇنتسكى پۇشۇلداپ ئورنىدىن تۇردى ـ ده، ئىلجىيىپ گېنېرالنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ــ بىر نەرسە يەۋېلىشقا مەيلىلىرى يوقمۇ، جانابى ئاللىرى؟ ــ دىدى نېمۇنتسكى.

ــ ياخشى ئەمەس، ــ دىدى گېنېرال ئۇنىڭغا جاۋاپ بەرمەس ـ

مّمن، ــ بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋەتتى.

ــ بېرىپ كەلسەم قانداق، جانابى ئاللىرى، ــ دېدى نېسۋنتسكى.

ــ بېرىپ كېلىڭ، مەرھەمەت، ــ دېدى گېنېرال، ئىلگىرى تەپسىلى بېرىلگەن بۇيرۇقنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلاپ، ــ قۇرال ئاتلىقلارغا ئېيتىڭ، ئۇلار ئەڭ ئاخىرىدا ئۆتىسۇن ۋە ئىلگىرى مەن بەرگەن بۇيرۇقتا دېيىلگەندەك، كۆۋرۈكنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈپ تاشلىسۇن، يەنە كۆۋرۈكتىكى يېقىلغۇ ماتېرىياللىرىغا يەنە بىر قېتىم قاراپ تەكشۈرۈپ چىقسۇن.

ــ خوپ، ــ دەپ جاۋاپ بەردى نېسۋنتسكى.

ئۇ ئاتنى تۇتۇپ تۇرغان كازاكنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا سومكا ۋە سۇدانىنى يېغىشتۇرۇۋېلىشنى تاپىلىدى ــ دە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئېغىر بەدىنىنى ئىگەرگە يېنىككىنە ئارتىلدۇرۇۋالدى.

ــ مەن، راستىنلا ئايال مۇناخىلارنىڭ قېشىغا كىرىپ چىقمەن، ــ دېدى ئۇ ئۆزىگە قاراپ كۈلۈپ تۇرغان ئەپسىرلەرگە، ئۇنىڭدىن كېيىن دۆڭلۈكتىن پەسكە چۈشىدىغان ئەگرى چىغىر يولىنى بويلاپ ئاتلىق يۈرۈپ كەتتى.

ــ قېنى، قانچىلىك يىراقلىقتا بېرىپ چۈشىدىكىن، ئېيتىپ بېقىڭا، كاپىتان! ــ دېدى گېنېرال توپچى ئەپسىرگە قاراپ. ــ زېرىككەن بولساڭلار كۆڭۈل ئېچىڭلار.

ــ توپچىلار تەييارلىنىڭلار! ــ دەپ كامانىدا بەردى ئەپسەر. شۇنىڭ بىلەن بىر دەمدىلا توپچىلار گۈلخان يېنىدىن يۈگۈرۈشۈپ چىقىپ توپلارغا ئوق سېلىشقا باشلىدى.

ــ بىرىنچى، ئات! ــ دېگەن كامانىدا ئاۋازى ئاڭلاندى.

بىرىنچى توپ سىلكىندى، قولاقنى يارغۇدەك گۈلدۈرلىگەن ئوق ئاۋازلىرى يەر-جاھاننى تىترىتەتتى، تاغنىڭ ئاستىدىكى بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنىڭ بېشىدىن چىقىراپ ئۇچۇپ ئۆتكەن ئوق، دۈشمەن تۇرغان يەرگە بېتىپ بارمايلا يەرگە چۈشتى، ئۇنىڭدىن كۆتۈرىلىپ چىققان ئىس ئوق پارتلىغان يەرنى كۆرسىتىپ تۇراتتى.

ئەسكەرلەر بىلەن ئەپتسەرلەر بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ خۇرسەن بولدى؛ ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، تۆۋەندە بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىزنىڭ، يىراقتا بولسا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان دۈشمەنلەرنىڭ خۇددى ئالقاندىكىدەك روشەن كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ھەرىكەتلىرىنى كۈزىتىشكە باشلىدى. بۇ چاغدا قۇياشمۇ بۇلۇتلارنىڭ ئارقىسىدىن تامامەن چىققان ئىدى ۋە يەككە ئېتىلغان توپ ئوقىنىڭ بۇ چىرايلىق ئاۋازى كۆزنى قاماشتۇرىدىغان قۇياش نۇرى بىلەن قوشۇلۇپ بىر پۈتۈن جانلىق ۋە خوشال تەسىرات پەيدا قىلغان ئىدى.

7

دۈشمەن زەمبىرەكلىرىدىن ئېتىلغان ئىككى پاي ئوق كۆۋرۈك ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ، كۆۋرۈكتە تىقىلىش بولۇپ كەتكەن ئىدى. كىنەز نېسۋىتسكى كۆۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاتتىن چۈشۈپ، چوڭ گەۋدىسىنى كۆۋرۈكنىڭ شادىسىغا چاپلاشتۇرغان ھالدا تۇراتتى. ئۇكۇلۇپ تۇرۇپ، ئارقىسىدىكى كازاكقا ئۆرۈلۈپ قاردى، كازاك بولسا قولىدا ئىككى ئاتنىڭ چۈلۈۋۇرىنى تۇتۇپ ئۇنىڭدىن بىرنەچچە قەدەم نېرىدا تۇراتتى. كىنەز ئەمدىلا ئالدىغا ماڭماقچى بولۇۋاتقاندا، ئەسكەرلەر ۋە ھارۋىلار ئۇنى يەنە ئارقىسىغا ئىتتىرىپ كېلىپ، يەنە

كۆۋرۈكنىڭ شادىسىغا قىستاپ قويدى، شۇڭا ئۇنىڭغا كۈلۈپ قويۇشتىن باشقا ھىچقانداق ئامال يوق ئىدى.

ــ ھەي، بۇرادەر! ــ دىدى كازاك ئادەملەر ۋە ئاتلار تىقىلىپ كەتكەنلىگىگە قارىماي ھارۋىسىنى ھەيدىمەكچى بولغان ھارۋىكەش ئەسكەرگە قاراپ. ــ قانداق ئادەمسەن ئۆزەڭ! بىر پەس توختاپ تۇرساڭچۇ، گېنېرال ئۆتۈپ كەتسۇن.

ئەمما ھارۋىكەش ئەسكەر "گېنېرال"دىگەن نامغىمۇ پەرۋا قىلماستىن، يولنى توسۇۋالغان ئەسكەرلەرگە:

ــ ھەي! يۇرتداشلار، سول تەرەپكە ماڭساڭلارچۇ، توختاپ تۇرۇڭلار! ــ دەپ ۋاقىرىدى.

لېكىن يۇرتداشلار مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ تىقىلىشىپ، نەيزىلىرى بىر بىرىگە ئىلىنىپ، ئۈزۈلمەستىن، كۆۋرۈك بويلاپ زىچ ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. كىنەز نېسۋىتسكى كۆۋرۈك شادىسىدىن پەسكە قاراغاندا، ئېنىس دەرياسىدىكى سۇنىڭ تېز، شالدىرلاپ ئېقىۋاتقان كىچىك دولقۇنلىرىنىڭ بىر بىرىگە قوشۇلۇپ مەۋج ئۇرۇپ (جىمىرلاپ) ئېقىۋاتقانلىغى ۋە كۆۋرۈكنىڭ قوزۇقلىرى ئەتراپىدا ئېگىلىپ بىر بىرىنى قوغلىشىۋاتقانلىغى ۋە بىر بىرىدىن ئۈزۈلۈپ كېتىۋاتقانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ كۆۋرۈكىكە قاراپ ئەسكەرلەر، پاگونلار، تەلپەكلەر، سەپەر خالتىلىرى، نەيزىلەر، ئۇزۇن دەستىلىك قوراللار، شەپكىلەرنىڭ چىكىلىكى تېگىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان كەڭ ياڭاقلار، مەڭزىلىرى ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ كىرىپ كەتكەن ۋە غەمسىز-ھارغىن قىياپەتلىك يۈزلەر، كۆۋرۈك تاختىسىدىكى يېپىشىقاق لايلاردىن دەسسەپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئايالقلاردىن ئىبارەت بولغان ئەسكەرلەرنىڭ بىر قېلىپتىكى جانلىق دولقۇنلىرىنى كۆرەتتى. بەزىدە

ئەسكەرلەرنىڭ بىر قېلىپتىكى دولقۇنلىرى ئاڑىسىدىن، خۇددى ئېنىس دەريا سىنىڭ دولقۇنلىرىدىن چاچراپ تۇرغان ئاق كۆپۈكتەك، چىرايى ئەسكەرلەردىن ئايرىلىپ تۇرغان پىلاش كىيگەن ئەپتسەر قىستىلىپ ئۆتۈپ كېتەتتى؛ بەزىدە خۇددى دەريادىكى سۇدا پىقىراپ چۆگىلەپ تۇرغان تارىشىدەك، كۆۋرۈك ئۈستىدىكى پىيادە ئەسكەرلەر دولقۇنى ئارىسىدا پىيادە كېتىۋاتقان ئاتلىق خىزمەتچى ئەسكەرلەر ياكى ئاھالە كۆرۈنۈپ قالاتتى؛ بەزىدە خۇددى دەريادا ئۈزۈپ كېتىۋاتقان خادا ياغاچتەك، ھەممە تەرەپتىن قورشالغان ھالدا، روتىنىڭ ياكى ئەپتسەرلەرنىڭ لىق يۈك بېسىلغان ۋە ئۈستى تېرە بىلەن چۇمكەلگەن يۈك ھارۋىلىرى كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ كېتەتتى.

— مانا قارا، توغانىنى بۇزۇپ كەتكەن كەلكۈندەك، — دېدى كازاك ئۈمتسزلىك بىلەن توختاپ قېلىپ. — يەنە كۆپمۇ؟

— بىرى كەم مىليون! — دېدى يېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ۋە يەرتىق شىنېل كىيگەن قىزىقچى ئەسكەر كۆزىنى قىسىپ قويۇپ، كېيىن يەنە دەرھال غايىپ بولدى؛ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىر قېرى بىر ئەسكەر ئۆتۈپ كەتتى.

— ئەگەر ئۇ (دۇشمەن) كۆۋرۈكنى توپقا تۇتقىغان بولسا، — دېدى قېرى ئەسكەر چىرايىنى تۇرۇپ ھەمىيغا قاراپ، — باش قاشلاشقىمۇ پۇرسەت بولماي قالار.

بۇ ئەسكەرمۇ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىر ئەسكەر يۈك-تاق ھارۋىسىدا ئولتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى.

— پايتىمىنى نەگە تىقىشتۇرۇۋەتتىڭ؟ — دېدى خىزمەتچى ئەسكەر ھارۋىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرگىنىچە ئۇنىڭ ئارقىسىنى

ئاختۇرۇپ.

بۇمۇ هارۋا بىلەن بىللە ئۆتۈپ كەتتى.

بۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان ئەسكەرلەر خوشال بولۇپ، شەر كەيپىتەك كۆرۈنەتتى.

— ئۇ ئۇنى، بۇرادەر، مىلتىغىنىڭ پاينىگى بىلەن راسا كەلـ تۈرۈپ چىشىغا بىر سالدىكى... — دېدى شىنبلىنىڭ ئېتىگىنى ئىگىز كۆتىرىۋالغان بىر ئەسكەر خوشال قول سىلىپ كېتىۋېتىپ.

— هە، سۈرە پاچاق① مەزىلىك-تە، — دەپ جاۋاپ بەردى باشقا بىرسى قاقاقلاپ كۈلۈپ تۇرۇپ.

بۇلارمۇ ئۆتۈپ كەتتى، ئەمما نېسىۋىتىسكى كىم كىمنىڭ چىشىغا ئۇرغانلىغىنى ۋە سۈرە پاچاقنىڭ بۇنىڭ بىلەن نېمە ئالاقىسى بارلىغىنى ئۇقماي قالدى.

— ئوهو! ئۇلارنىڭ ئالاقىزادە بولۇپ كەتكەنلىگىنى. بىر پايلا ئېتىۋىدى، بۇلارنىڭ هەممىسى ئۆلدىغاندەك قورقۇشۇپ كېتىپتۇ، — دېدى ئۇنتېر ئەپەندى② ئاچچىقلىنىپ ۋە تەنە قىلىپ.

— زەمبىرەك ئوقى يېنىمدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ كەتتى، تاغا، مېنىڭ دەۋاتقىنىم زەمبىرەك ئوقى-دە، — دېدى ئاغىزى يوغان ۋە كۈلكـ سىنى باسالماي تۇرغان بىر ئەسكەر، — مەن قېتىپلا قاپتىمەن. ۋاي خۇدايىمەي، راستىنى ئېيتسام، قورقۇپ جېنىم چىقىپ كېتەي

---

① سۈرە پاچاق — تۈزلىغان ياكى سۈرلىگەن چوشقىنىڭ سان گۆشى — تەر.

② ئۇنتېر ئەپەندى — پادىشا ئارمىيىسىدە كىچىك ئەپسەرلەر ئۇنۋانى. — تەر.

دەپ قالدى! ــ دىدى ئەسكەر قورقۇپ كەتكەنلىگى ئۈچۈن ماختاڭغاندەك.

ئۇمۇ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىلگىرى ئۆتۈپ كەتكەنلەرنىڭ ھېچبىرىدىگە ئوخشىمايدىغان ھارۋا كېلىۋاتاتتى، بۇ ئىككى ئات قوشۇلغان نېمىس ھارۋىسى بولۇپ، ئۇنىڭغا پۈتۈن ئۆي بېسىلغاندەك كۆرۈنەتتى. نېمىس ھەيدەپ كېتىۋاتقان بۇ ھارۋىنىڭ ئارقىسىغا چىرايلىق، ئالا-چىپار، يېلىنى ناھايىتى چوڭ بىر سىيىر باغلاپ قويۇلغان ئىدى. پەر ئورۇن-كۆرپىدە كۆكرەك سۈتىدىن ئاجرىتىلمىغان بالىسى بار بىر ئايال، بىر موماي ۋە يەنە مەكتەبلىرى قىپ-قىزىل، ساغلام نېمىس قىزى ئولتۇراتتى. روشەنكى، كۆچۈۋاتقان بۇ ئاھالىلەر ئالاھىدە رۇخسەت بويىچە قويۇپ بېرىلگەن ئىدى. ھەممە ئەسكەرلەرنىڭ كۆزى ئايالىلارغا چۈشكەن ئىدى، ھارۋا پىيادە ئادەملەرنىڭ تېزلىگى بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، ئەسكەرلەرنىڭ ھەممە گەپ-سۆزلىرى پەقەت مۇشۇ ئىككى ئايالغا مۇناسىۋەتلىك بولۇپ قالغان ئىدى. ھەممەيلەننىڭ چىرايىدا پۈتۈنلەي دېگۈدەك مۇشۇ ئىككى ئايال توغرىسىدىكى ئەدەپسىز ئوي-پىكىرلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان كۈلۈمسىرەش ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

ــ ئوھو! مانا قارا، قېزىلارمۇ قېچىپ كېتىۋېتىپتۇ!

ــ ئاناڭنى سېتىپ بەرسەڭچۇ، ــ دىدى باشقا بىر ئەسكەر نېمىسقا قاراپ؛ ئۇ سۆزنىڭ ئاخىرقى بوغۇمىغا ئۇرغۇنى چۈشۈرۈپ سۆزلەيتتى؛ نېمىس بولسا يەرگە قارىغان پېتى غەزەپلىنىپ ۋە قورققان ھالدا چوڭ قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتاتتى.

ــ پاھ، نېمە دېگەن چىرايلىق ياسانغان! چېھرىسىنى قارا!

ــ سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكىدەك ئىكەن، ھە، فېدوتوۋ!

ـــ بۇنداقلارنىمۇ كۆرگەن بىز، ئۇكا!

ـــ نەگە كېتىۋاتسىلەر؟ ـــ دەپ سوردى ئالما يەپ كېتىۋاتقان پىيادە ئەپتىسەرمۇ چىرايلىق قىزغا قاراپ ۋە يېرىم-ياتا كۈلۈمسىرەپ.

نېمىس بولسا كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىپ، رۇسچە بىلمەيدىغانلىغىنى ئىشارە قىلدى.

ـــ يىگۈك بولسا ئالغىن، ـــ دېدى ئەپتىسەر قىزغا ئالمىنى سۇنۇپ.

قىز كۈلۈمسىرەپ ئالمىنى ئالدى. نېمىشكىمۇ كۆڭۈلۈكتە تۇرغان باشقا كىشىلەرگە ئوخشاشلا، ئايالالار ئۆتۈپ كەتكىچە ئايالالاردىن كۆزىنى ئۈزمەي قارايتتى. ئۇلار ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن يەنە بايىقىدەك ئەسكەرلەر ئۆتتۈپ، يەنە شۇنداق سۆزلەر داۋام قىلدى. ئاخىر ھەممەيلەن توختاپ قالدى. خۇددى ئادەتتە بولىدىغان ئەھۋاللاردەك، كۆڭۈلۈكتىن چىقىپ بولغان جايدا روتا ھارۋىلىرىنىڭ ئاتلىرى ماڭغۇسى كەلمەي تۇرۇۋالدى-دە، ھەممە كىشى كۈتتۈپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى.

ـــ نېمىشقا تۇرۇۋالدۇ؟ تەرتىپ يوق ئىكەن-دە! ـــ دېيىشتى ئەسكەرلەر. ـــ نەگە قىستايسەن؟ پالاكەت! جىنىڭ توختاپ تۇرساڭ بولمامدۇ؟ ئەگەر ئۇ (دۇشمەن) كۆڭۈلۈكنى ئۆرتەيدىغان بولسا، تېخىمۇ يامان بولىدۇ. مانا قارا، ئەپتىسەرنىمۇ چاپلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ، ـــ دەپ تۇرۇپ قالغان كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا تەرەپ-تەرەپتىن ھەرخىل سۆزلەر ئاڭلىناتتى، كىشىلەر بىر بىرىگە قارىشاتتى، كۆڭۈلۈكتىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بارغانسېرى كۆڭۈلۈكنىڭ ئاغزىغا قاراپ قىستاپ كېلەتتى.

نېمىشكى كۆڭۈلۈكنىڭ ئاستىدىكى ئېنىس دەرياسىنىڭ سۈيىمگە

قاراپ، بىردىنلا ئۆزى ئۈچۈن يېڭى بولغان باشقىچە بىر ئاۋازنى، تېز يېقىنلاپ كېلىۋاتقان قانداقتۇ چوڭ...نەرسىنىڭ ئاۋازىنى، سۈدا شالاپشىغان قانداقتۇ بىر نەرسىنىڭ ئاڭلاپ قالدى.

— ھەي، قارا، نەگە ئېتىۋاتىدۇ! — دىدى نېسۈنتسكىگە يېقىن تۇرغان بىر ئەسكەر ئاۋاز كەلگەن تەرەپنى كۆرسىتىپ جىددى بىر قىياپەتتە.

— ئىتتىكرەك ئۆتۈپ كەتسۇن دەپ روھلاندۇرۇۋاتىدۇ، — دىدى باشقا بىرسى ئەنسىرەپ.

كىشىلەر يەنە قوزغىلىشتى. نېسۈنتسكى بۇنىڭ زەمبىرەك ئاۋازى ئىكەنلىگىنى ئۇققان ئىدى.

— ھەي، كازاك، ئاتنى ئەپكەل! — دىدى ئۇ. — سىلەر نېمىدېگەن تۇرۇڭلار، نېمى! يول بېرىڭلار!

ئۇ ناھايىتى تەسلىكتە ئېتىنىڭ قېشىغا كېلىۋالدى ۋە توختىماي ۋاقىراپ ئالغا ئىلگىرىلەيتتى. ئۇنىڭغا يول بېرىش ئۈچۈن ئەسكەرلەر تىقىلىشىپ كەتتى، لېكىن يەنە قىستاپ كەلگەنلىكتىن ئۇنىڭ پۇتىنى دەسسىۋېلىشاتتى، ئۇنىڭغا ناھايىتى يېقىن تۇرغان كىشىلەر بۇنىڭ ئۈچۈن ئەيىپلىك ئەمەس ئىدى، چۈنكى ئۇلارنى ئارقىسىدىكىلەر تېخىمۇ قىستاپ كېلەتتى.

— نېسۈنتسكى! ھەي نېسۈنتسكى! ساڭا دەۋاتىمەن ئۆلۈكمۇ سەن! — دىگەن بوغۇق ئاۋاز ئاڭلاندى.

نېسۈنتسكى ئارقىسىغا قايرىلىپ قاراپ، ئۆزىنى قىمىرلاۋاتقان ئالمان تەرىقىسىدە ھەركەتلىنىپ تۇرغان پىيادە قىسىملار تەرىپىدىن ئۇن بەش قەدەم چامىسىدا نېرىدا ئاجرىتىپ تۇرغان يەردە چىرايى قىزىرىپ كەتكەن، شەپكىسىنى قاپ-قارا ۋە پاخپىيىپ كەتكەن

چاچلىق بېشىنىڭ ئارقىسىغا گەجگىسىگە چۈشۈرۈپ كىيىۋالغان، يېپىنچىغىنى① يەلكىسىگە ياشلاردەك روھلۇق ئارتىۋالغان ۋاسكا دېنسوۋنى كۆردى.

دېنسوۋ جان-پېنى چىقىپ كەتكۈدەك غەزەپلەنگەن بولسا كېرەك، قارچۇغىي كۆمۈرگە ئوخشاش قاپ-قارا كۆزلىرىنىڭ قىزىرىپ كەتكەن ئېقىنى ئوينىتىپ، كىچىككىنە ۋە يۇزىگە ئوخشاش قىپ-قىزىل يالىڭاچ قولدىكى غىلىپىدىن تېخى چىقىرىلمىغان قىلىچىنى سىلكىپ:

— ئېيتقىنا، ماۋۇ پالاكەتلەرگە، يول بەرسۇن! — دەپ ۋاقىرىدى.

— ۋاسكاغۇ! — دەپ جاۋاپ بەردى خوشال بولۇپ نېسىۋنتسكى. — سەن نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟

— ئېسكادرون ئۆتەلمەيۋاتىدۇ، — دەپ ۋاقىرىدى ۋاسكا دېنسوۋ ئاپپاق چىشلىرىنى دەھشەتلىك رەۋىشتە پارقىرىتىپ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆزىنىڭ قارا تورۇق ئېتى بېدۇيىنىنى دىۋىتكۈچى بىلەن تېپىپ قويۇپ؛ ئۇنىڭ ئېتى بولسا قۇلىغىغا تېگىپ كەتكەن نەيزىدىن قۇلىغىنى قاچۇرۇپ، بۇرنىدىن پۇرقۇرتىپ ئەتراپقا كۆپۈكلىرىنى چاچرىتىپ، تۇياقلىرىنى كۆۋرۈكنىڭ تاختىيىغا تاقىلدىتىپ ئۇراتتى ۋە ئەگەر ئۆزىنىڭ ئۇستىدىكى خوجايىنى يول قويمىغان بولسا، كۆۋرۈكنىڭ شادىسىدىن سەكرەپ ئۆتۈپ كېتىشكە تەييار تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى.

---

① يېپىنچاق — ئاتلىقلاردا ئۇچىسىغا ئارتىۋالىدىغان يېڭى يوق ئۇزۇن خالات. — تەر.

— بۇ قانداق گەپ؟ خۇددى پادا-دە! بەئەينى پادىنىڭ ئۆزى! نېرى تۇر! — ئۆتۈۋالايلى، يول بەر!...توختا، شۇ يەردە! ھۇۇ سەندەك ھارۋىكەشنى! قىلىچ بىلەن چېپىۋېتىمەن جۇمۇ! — دەپ ۋاقىرىدى ئۇ راستىنلا قىنىدىن قىلىچىنى چىقىرىپ قولىدا ئويناتتى.

ئەسكەرلەر قورقۇپ بىر بىرىنى قىستاپ يول بەردى. دېنىسوۋ نېسۋىتسكىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— نىمە سەن، ھازىر مەس ئەمەسدۇرسەن؟ — دىدى نېسۋىتسكى دېنىسوۋ ئالدىغا كەلگەندە.

— ئۇلار ھاراق ئىچىشكىمۇ ۋاقىت بېرىشمەيدۇ! — دەپ جاۋاپ بەردى ۋاسكا دېنىسوۋ. — پولكنى كۆن بويى بىر دەم ئۇياقتا، بىر دەم بۇياققا يۆتكەپ يۈرىدۇ. ئۇرۇشىدىغان بولغاندىن كېيىن راسا ئۇرۇشقان بولساق بولاتتى. نىمە ئۈچۈن مۇنداق قىلىۋاتقانلىغىنى ھېچكىممۇ بىلمەيدۇ!

— بۈگۈن سەن نىمانچىۋالا ئالىپىتە بولۇپ كەتتىڭ! — دىدى نېسۋىتسكى ئۇنىڭ ئۇچىسىغا ئارتىۋالغان يېپىنچىغىنى ۋە يېڭى ئىگەر يوپۇغىغا قاراپ چىقىپ.

دېنىسوۋ كۈلۈپ قويدى-دە، سومكىسىنىڭ خالتىسىدىن ئەتىر پۇرىغىنى چىچىپ تۇرغان قولياغلىغىنى چىقىرىپ، ئۇنى نېسۋىتسكىنىڭ بۇرنىغا تەككۈزۈپ قويدى.

— ياق، مەن شۇنان ئىشىمغا ماڭىمەن! ساقال-بۇرۇتلىرىمنى ئالدىم، چىشلىرىمنى چوتكىلىدىم ۋە ئەتىرلەرنى سەپتىم.

كازاك ھەمرا بولۇپ كېتىۋاتقان نېسۋىتسكىنىڭ ناھايىتى چوڭ گەۋدىسى، قىلىچىنى ئويناتقىنىچە تۇرغان ۋە غەزەپ بىلەن ۋاقىراپ تۇرغان دېنىسوۋنىڭ قەتئىلىگى شۇنداق تەسىر كۆرسەتكەن ئىدىكى،

ئۇلار ئاخىر كۆۋرۈكنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئىلاج قىلىپ ئۆتۈۋالىدى-دە، پىيادىلەرنى توختاتتى. نېسۋىتسكى كۆۋرۈكنىڭ نېرىقى تەرىپىدە ئۆزى ئىزلىگەن پولكاۋنىگنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا بۇيرۇقنى يەتكۈزدى-يۇ، ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىپ قايتىپ كەتتى.

دېنىسوۋ يولنى بوشاتقاندىن كېيىن كۆۋرۈكنىڭ كىرىش ئاغزىدا توختاپ قالدى. ئۇ باشقا ئاتلىقا قاراپ ئېتىلىۋاتقان ۋە تۈياقلىرىنى يەرگە تېپىپ تۇرغان ئۆزىنىڭ ئايغىرىنى بىپەرۋالىق بىلەن تارتىپ تۇرۇپ، قارشىسىغا كېلىۋاتقان ئېسكادرونغا قاراپ تۇراتتى. كۆۋرۈكنىڭ تاختىيىدىن خۇددى بىرقانچە ئات چېپىشىپ ئۆتكەندەك تاراقلىغان تۇياق ئاۋازلىرى ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئېسكادرون ئوز ئەپتسەرلىرى بىلەن ئالدىدا يۇرۇپ، تۆت كىشى بىر قاتار بولۇپ كۆۋرۈكتە سوزۇلۇشقا ۋە كۆۋرۈكنىڭ ئۇ تەرىپىگە چىقىشقا باشلىدى. توختىتىپ قويۇلغان پىيادە ئەسكەرلەر كۆۋرۈك بېشىدىكى دەسسىلەپ چەيلەنگەن پاسكىنا لاي يەردە توپلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ يېنىدىن رەتلىك ئۆتۈپ كېتىۋاتقان پاكىز ۋە ئالىپتە كىيىنگەن قېران ئاتلىقلارغا، خۇددى يات قوشۇنلار بىر بىرلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا ئادەتتە بولىدىغاندەك ئالاھىدە بىر خىل ياتسىراش ۋە مازاق قىلىشتەك يېرگىنىشلىك تۇيغۇسى بىلەن قارايتتى.

— زەپ ياسىنىشىپتۇ-دە بۇ يىگىتلەر! بۇلارنى پەقەت پورنو-ۋىنسكويدا كۆرسەك؟

— ئۇلاردىن نېمە پايدا كېلىدۇ! پەقەت غوجام كۆرسۈن ئۈچۈنلا ئېلىپ يۇرۇشىدۇ! — دىدى يەنە بىرسى،

— سەن دېگەن پىيادە-دە! — دەپ چاخچاق قىلىدى بىر قېران ئاتلىق ئېتى سەكرەپ پىيادە ئەسكەرلەرگە لاي چاچراتقاندا.

ــ ئۆشنەڭگە خالتىنى ئارتىپ بىرئىككى مەنزىل يۈگۈرتكەن بولسام، چىرايلىق ئىشتانلىرىڭمۇ تۈگەپ كەتكەن بولاتتى، ــ دىدى پىيادە ئەسكەر يۈزىدىكى لاينى يېڭى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ، ــ ئاتقا مىندۈرۈپ قويسائادەمگە ئوخشمايسەن، قۇشقا ئوخشاپ قالسەن!

ــ قارا، زىكىن، سېنى ئاتقا مىندۈرۈپ قويغان بولسا، ئۇنىڭدىن قېلىشمىغان بولاتتىڭ، ــ دىدى يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەسكەر خالتىسىنىڭ ئېغىرلىغىدىن بېلى ئېگىلىپ مۆكچىيىپ قالغان ئورۇق ئەسكەرگە چاخچاق قىلىپ.

ــ ياغاچنى مىنۈال، ئات بولسۇ، ــ دىدى قىران ئاتلىق .

قالغان پىيادە ئەسكەرلەر كۆۋرۈك بېشىدا خۇددى پەركال شەكىلدە قىستىلىشىپ كۆۋرۈكتىن ئالدىراپ ئۆتمەكتە ئىدى. ئەڭ ئاخىرىدا ھارۋىلارنىڭ ھەممىسى ئۆتۈپ كەتتى، قىستاقچىلىق سەل ئازايدى، ئاخىرقى باتالىيونمۇ كۆۋرۈكنى كېرىشكە باشلىغان ئىدى. پەقەت دېگىسۇڭ ئېسكادرونىنىڭ قىران ئاتلىقلىرى كۆۋرۈكنىڭ نېرىقى تەرىپىدە دۈشمەنكە قاراپ تۇراتتى. دۈشمەنلەر تاغنىڭ قارشى تەرىپىدە يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى، كۆۋرۈكتە پەس تەرەپتىن كۆرگىلى بولمايتتى، چۈنكى دەريا ئېقىپ ئۆتىدىغان جىلغىدىن يېرىم چاقىرىمغا يەتمەيدىغان يەردە ئۇپۇق سىزىقى قارىمۇ-قارشى دۆڭلۈك بىلەن ئاياقلىشىپ قالاتتى. ئالدىدا چۆللۈك بار ئىدى، ئۇنىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىدە بىزىنىڭ بىرقانچە توپ كازاك چارلامچىلىرىمۇ ھەركەتلىنىپ تۇرماقتا ئىدى. يولنىڭ قارىمۇ-قارشى

دۆڭلۈگىده بىردىنلا كۆك رەڭلىك ھەربىي كىيىم كىيگەن ئەسكەرلەر ۋە توپ-زەمبىرەكچىلەر پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ فراز-سۇزلار ئىدى. كازاك چارلامچىلار ئاتلىرىنى چېپىشىپ تاغدىن پەسكە چۈشۈپ كېتىشتى. دېنىسوۋ ئېسكادرونىدىكى بارلىق ئەپتىسەرلەر ۋە ئەسكەرلەر گەرچە باشقا ئىشلار توغرىسىدا سۆزلىشىشكە ۋە باشقا تەرەپ-لەرگە قاراشقا تىرىشىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما، پەقەت تاغدا نەمە بولۇۋاتقانلىغى توغرىسىدا توختىماستىن ئويلايتتى، شۇنىڭدەك ئۇپۇقتا پەيدا بولغان داغلارغىمۇ توختىماستىن نەزەر سالاتتى. بۇ داغ-لارنى ئۇلار دۈشمەن ئەسكەرلىرى دەپ ھېساپلايتتى. چۈشتىن كېيىن ھاۋا يەنە ئېچىلىپ كەتتى، قۇياش دوناي دەرياسىنىڭ ئوسۇ-تىگە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى قارا تاغلارغا ئۆزىنىڭ نۇرىنى چاچماقتا ئىدى. ئەتراپ جىمجىت ئىدى ۋە تاغدىن ئارىلاپ-ئارىلاپ دۈش-مەنلەرنىڭ كاناي ئاۋازلىرى بىلەن ۋاقىرىغان ئاۋازلار يېقىپ كېلەتتى. ئېسكادرون بىلەن دۈشمەنلەر ئوتتۇرىسىدا ئاز سانلىق چېچىلاڭغۇ چارلامچىلاردىن باشقا ھېچكىم يوق ئىدى. ئىككى تەرەپنى پەقەت ئۇچ يۈز ساژېن① ئەتراپىدا بوشلۇق ئاجرىتىپ تۇراتتى. دۈشمەنلەر ئېتىشنى توختاتقان ئىدى، بىر بىرىكە دۈشمەن ئىككى ئارمىسىنى ئاجرىتىپ تۇرغان دەھشەتلىك، خەۋپلىك، يېقىنلاشقىلى بولمايدىغان ۋە تۇتقىلى بولمايدىغان چەك-چېگرا بارغانسېرى روشەن بولۇپ قالماقتا ئىدى.

"ھايات بىلەن ماماتنى بىر بىرىدىن ئاجرىتىپ تۇرىدىغان چېگردىنى ئەسلەتكۈچى بۇ چېگرىدىن بىر قەدەم نېرى ئۆتۈلسە، نامەلۇم

---

① ساژېن — ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى. 1 ساژېن=2.13 مېتر. — تەر.

ئازاپ-ئوقۇبەت ۋە ئۆلۈمگە ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇ يەردە نېمە بار؟ ئۇ يەردە كىم بار؟ ئۇ يەردە، دالىنىڭ، دەرەخلەرنىڭ ۋە قۇياش يورۇتۇپ تۇرغان ئۆگزىلەرنىڭ ئۇ تەرىپىدە نېمە بولۇۋاتىدۇ؟ بۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ، لېكىن بىلگۈك كېلىدۇ: بۇ چېچىرىدىن ئۆتۈش قورقۇنچلۇق، لېكىن ئۆتكۈك كېلىدۇ؛ بىلىسەنكى، بالدۇر ياكى كېيىن بۇ چېچىرىدىن بەرىبىر ئۆتىمەي بولمايدىغانلىغىنى ۋە چېچىرىنىڭ ئۇ تەرىپىدە، ئۆلۈم تەرىپىدە نېمىلەر بارلىغىنى بىلىشنىڭ كېرەك بولىدۇ. بىراق، ئۆزەڭ قۇۋۋەتلىك، ساغلام، خۇرسەن ۋە جىددىلەشكەن، ئەتراپىڭدىكى ئادەملەرمۇ ئۆزەڭدەك شۇنداق ساغلام، جىددى ۋە ھاياجانلانغان". دۇشمەننىڭ قارشىسىدا تۇرغان ھەر بىر ئادەم گەرچە شۇنداق دەپ ئويلىمىسىمۇ، لېكىن شۇنى ھىس قىلىدۇ، بۇ ھىس شۇ مىنۇتلاردا يۈز بېرىۋاتقان ھەممە ھادىسىلەرگە بىر خىل ئالاھىدە جىلۋە بېرىدۇ ۋە يارقىن شاتلىق پەيدا قىلىدۇ.

دۇشمەن تۇرغان تەرەپتە دۆڭلۇكتىن ئاۋال ئىس كۆرۈندى-دە، كېيىن زەمبىرەك ئوقلىرى ھۇشقۇيىتۇپ قىران ئاتلىقلار ئېسكادرونىنىڭ بېشىدىن ئۇچۇپ ئۆتتى. توپلىشىپ تۇرغان ئەپتىسىزلەر جايى-جايىغا تارىلىپ كەتتى. قىران ئاتلىقلار ئاتلىرىنىڭ سېپىنى تەكشىلەشتى، ئېسكادرونىدا ھەممە جىملىققا چۆكتى. ھەممە ئالدىغا، دۇشمەن تەرەپكە قاراپ تۇراتتى ۋە ئېسكادرون كاماندىرىنىڭ بۇيرۇغىنى كۈتەتتى، زەمبىرەك ئوقلىرى بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرسى غۇيۇلداپ ئۇچۇپ ئۆتتى. دۇشمەنلەر قىران ئاتلىقلارغا قارىتىپ ئېتىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى؛ ئەمما زەمبىرەك ئوقلىرى تەكشى ۋە تېز ھۇشقۇيىتۇپ ئاتلىقلارنىڭ بېشىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ كېتەتتى-دە، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا بىر يەردە پارتلايتتى. قىران ئاتلىقلار ئۆرۈلۈپ

قاراپمۇ قويمايتتى، ئەمما ھەر بىر ئوق غۇيۇلداپ ئۇچۇپ ئۆتكەندە، خۇددى كاماندىغا قۇلاق سېلىۋاتقاندەك، ئوق ئۆتۈپ كەتكىچە تىنىمۇ قويماي، ئاياقلىرىنى ئۇزەكگىگە تىرەپ تىك تۇرۇشاتتى، كېيىن يەنە ئىگەردە ئولتۇرۇشاتتى. ئەسكەرلەر باشلىرىنى مىدىرلاتماستىن بىر بىرىگە كۆز قىرىنى تاشلاپ، ھەرقايسىسى يېنىدىكى يولدىشىنىڭ تەسىراتىنى بىلمەكچى بولۇپ ھەۋەس بىلەن دىققەت قىلاتتى. دېنىسوۋدىن تارتىپ تا مىزگانچىغىچە ھەر بىر كىشىنىڭ چىرايىدا، لەۋلىرى ۋە ئىگىگىنىڭ ئەتراپىدا كۆرەش، غەزەپ ۋە ھاياجانلىنىش-تىن ئىبارەت بىرگىنە ئومۇمى كەيپىيات ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ۋاخمىستىر خۇددى "ھىلى سېنى قاراپ تۇر" دىگەندەك، قاپىغىنى تۇرۇپ ئەسكەرلەرگە قارايتتى. ئۆگەنچى ئەپىتسەر مىرونوۋ زەمبىرەك ئوقى ئۇچۇپ ئۆتۈۋاتقان ھەر بىر پەيتتە ئىگىشىپ قويياتتى. روستوۋ ئۆزىنىڭ ئاقساق ئەمما چىرايلىق گىراچىك ناملىق ئېتىغا مىنگەن ھالدا سول تەرەپتە، خۇددى كەك زالدا ئاممىا ئالدىدا ئىمتىھان بېرىشكە چاقىرىلغان ۋە ئىمتىھاندا ئەلاچى بولۇپ چىقىشقا ئىشەنگەنلىگى ئۈچۈن ئۆزىنى بەختلىك ھىس قىلىغان ئوقۇغۇچىدەك تۇراتتى. ئۇ ھەممەيلەنكە خۇددى: "ماڭا قاراڭلار، مەن زەمبىرەك ئوقى ئۇچۇپ ئۆتۈۋاتقاندا قانداق خاتىرجەم تۇرىمەن" دىگەندەك قىياپەتتە، ئوچۇق چىراي ۋە خوشاللىق بىلەن قارايتتى. لېكىن ئۇنىڭ چىرايىدا ئاغرىنىڭ چۆرىسىدە قانداقتۇ بىر كۈچ، جىددى ھالەت غەيرى تەبىئى ھالدا ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

— كىم ئۇ تازىم قىلىۋاتقان؟ ئۆگەنچى ئەپىتسەر مىرونوۋ! ئۇنداق قىلىش يارىمايدۇ! ماڭا قارا! — دەپ ۋاقىرىدى بىر جايدا تۇرالماي ئېتىنى ئېسكادىرون ئالدىدا ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا ماڭدۇرۇپ تۇرغان

دېنسوۋ.

ۋاسكا دېنسوۋنىڭ پاناڭ بۇرۇنلۇق، قاپقارا چاچلىق يۈزى، كىچىك ۋە چاققان گەۋدىسى، قىنىدىن چىقىرىپ قىلىچىنىڭ سېپىنى تۇتۇپ تۇرغان كۈچلۈك كەپتىلىك (بارماقلىرى قىسقا ۋە تۈك باسقان) قوللىرى، ئادەتتە قانداق بولغان بولسا شۇنداق ئىدى، بولۇپمۇ كەچقۇرۇن ئىككى بوتۇلكىنى ئىچىپ قۇرۇتقاندىن كېيىن شۇنداق ئىدى. ئۇ پەقەت ئادەتتىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ قىزىرىپ كەتكەن ئىدى، چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن بېشىنى خۇددى سۇ ئىچۈاتقاندا ئارقىسىغا قاڭتايتۇالغان قۇشلاردەك ئىگىز كۆتىرىۋېلىپ، كىچىك چاققان پۇتلىرىدىكى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئېتى بېدۇيېيىنىڭ قوسىغىغا رەھىمسىزلىك بىلەن نىخشاپ قويۇپ، خۇددى ئارقىسىغا ئۆڭتۇرۇلۇپ كېتىدىغاندەك ھالەتتە، ئېسكادرونىڭ باشقا تەرىپىگە چېپىپ كەتتى ۋە ئەسكەرلەرگە يېنىدىكى تاپانچىلىرىنى قاراپ چىقىشنى تاپىلاپ، بوغۇق ئاۋاز بىلەن ۋاقىرايتتى. ئۇ كىرىسىتېنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئىشتاپ روتمىستر ئۆزىنىڭ بېلى كەڭ ۋە مەزمۇت بايتىلىنى مىنىپ سالماق قەدەم بىلەن دېنسوۋنىڭ قارشىسىغا كېلىۋاتاتتى. ئۇزۇن بۇرۇتلۇق ئىشتاپ روتمىستر ئۆزىنى ئادەتتىكىدەك جىددى تۇتاتتى، پەقەت كۆزلىرى ئادەتتىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ چاقناپ تۇراتتى.

— ھە، نېمە بولار ئەمدى؟ — دېدى ئۇ دېنسوۋغا. — ئىش تېخى ئۇرۇش قىلىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتمەس. كۆرىسەن، ئارقىمىزغا قايتىمىز.

— كىم بىلسۇن ئۇلارنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىغىنى! — دەپ غۇدۇراپ قويدى دېنسوۋ. — ھە،روستوۋ! — دېدى ئۆگەنچى ئەپسەرنىڭ

كەيپى چاغلىغىنى بايقاپ، ــ هە، ئۇرۇشنىمۇ كۆردۇك.

ئۇ ئۆگەنچى ئەپتسەردىن خۇرسەن بولسا كېرەك، "يارايسەن" دىگەندەك كۈلۈمسىرەپ قويدى. روستوۋ ئۆزىنى ناھايىتى بەختلىك ھىس قىلاتتى. شۇ چاغدا كۆۋرۈكتە پولك كاماندىرى كۆرۈندى. دېنىسوۋ ئېتىنى چاپتۇرۇپ ئالدىغا باردى.

ــ جانابى ئاللىرى! ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە رۇخسەت قىلسىڭىز، ئۇجۇقتۇرۇپ تاشلايمەن ئۇلارنى.

ــ بۇ يەردە قانداق ھۇجۇم بولۇشى مۇمكىن! ــ دىدى پولك كاماندىرى خۇددى بىزار قىلىۋاتقان چۈششىدىن تويۇپ كەتكەندەك چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، ــ نىمە قىلىپ بۇ يەردە قاراپ تۇرسىلەر؟ ئالدىدىكىلەرنىڭ چېكىنىۋاتقانلىغىنى كۆرمەيۋاتامسىز؟ ئېسكادرونىنى چېكىندۈرۈڭ.

ئېسكادرون كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ كەتتى ۋە بىر كىشىنىمۇ يوقاتماي ئوق يېغىش دائىرىسىدىن ئامان-ئېسەن چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئالدىنقى سەپتە بولغان ئىككىنچى ئېسكادرونمۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ كەتتى، ئەڭ ئاخىردا كازاكلار بۇ تەرەپنى بوشاتقان ئىدى.

پاۋلوگراد چېلارنىڭ ئىككى ئېسكادرونى كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن، بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى تاغ تەرەپكە چېكىنگەن ئىدى. پولك كاماندىرى كارل بوگدانوۋىچ شۇبېرت① دېنىسوۋ

---

① كارل بوگدانوۋىچ شۇبېرت ــ روسىيگە گىراژدان بولغان نېمىس، روسىيە ئارمىيىسىدە مۇنداق ئادەملەر كۆپ بولغان. تولستوي ئۇنى رۇسچە ناھايىتى ناچار سۆزلەيدىغان كىشى سۈپىتىدە تەسۋىرلەيدۇ. ــ تەر.

ئېسكادرونىغا كەلگەن ئىدى ۋە روستۇدىن ئانچە يىراق بولمىغان يەردە ئاستا كېلىۋاتاتتى، تېلىفونىن مەسلىسى بىلەن قوزغالغان توقۇنۇشتىن كېيىن ھازىر بىرىنچى قېتىم يولۇقۇشلىرىغا قارىماي، ئۇ روستۇغا قىلچە دىققەت نەزىرىنى سالمايتتى. فۇرونت شارائىتىدا ئۆزىنى ئۇنىڭ قولى ئاستىدا دەپ ھىس قىلىپ، ئەمدى ئۆزىنى ئۇنىڭ ئالدىدا گۇناكار ھىساپلىغان روستۇ، پولك كاماندىرىنىڭ تەنھەركەتچىدەك دۇمبىسىدىن، مەللەرەڭ گەجگىسىدىن ۋە قىپ-قىزىل بويىندىن كۆزىنى ئۇزمەي قارايتتى. روستۇغا بولسا بۇ ئەھۋال گويا بوگدانىچ پەقەت يالغاندىن دىققەت نەزىرىنى سالمىغاندەك ۋە ئۇنىڭ پۇتۇن مەقسىدى ھازىر ئۆگەنىچى ئەپتىسەرنىڭ باتۇرلۇغىنى سىناپ كۆرمەكى بولۇۋاتقاندەك بىلىنەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن روستۇ ئۆزىنى ئوبدان رۇسلاپ ئېلىپ ۋە خوشال قىياپەتتە ئەترايقا قاراپ قويياتتى: بەزىدە ئۇ بوگدانىچ ئۆزىنىڭ باتۇرلۇغىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن، قەستەن ماڭا يېقىنلاپ كېلىۋاتىدۇ، دەپ ئويلايتتى، بەزىدە دۇشمەننىم بوگدانىچ ماڭا جازا بېرىش ئۈچۈن، ئېسكادرونىنى قەستەن ھالاكەتلىك ھۇجۇمغا ئەۋەتمەكچى بولۇۋاتسا كېرەك دەپ ئويلايتتى: بەزىدە ئۇ ھۇجۇمدىن كېيىن ياردار بولۇپ ياتقان چېغىمدا بوگدانىچ ئالدىمغا كېلىپ "كەل، يارىشىپ قالدۇق" دەپ ئالىجاناپلىق بىلەن قولىنى سوزىدىغانلىغىنى تەسەۋۋۇر قىلاتتى.

پاۋلوگرادلىقلارغا تونۇش بولۇپ قالغان ئىگىز يەلكىلىك ئېركوۋۇ (ئۇ يېقىندىلا پولكتىن كەتكەن ئىدى) پولك كاماندىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئېركوۋۇ باش ئىشتاپتىن قوغلانغاندىن كېيىن "مەن پولكتا مۇشەققەت تارتىپ يۇرىدىغان ئەخمەق ئەمەس، ھالبۇكى ئىشتاپتا ھېچ ئىش قىلماي كۆپرەك مۇكاپات ئالىمەن" دەپ ئويلاپ پولكتا

قالماي، بىر ئىلاج قىلىپ كىنەز باگراتيونغا ئوردىناربىتس ① بولۇ- ۋالغان ئىدى. ئۇ بۇ قېتىم ئۆزىنىڭ سابىق كامانىدىرىغا ئارىيەرگارد كاماندىرىدىن بۇيرۇق ئېلىپ كەلگەن ئىدى.

— پولكوۋنىك، — دىدى ئۇ ئۆزىگە خاس توك جىددىلىك بىلەن روستوۋنىڭ دۇشمىنىگە مۇراجىئەت قىلىپ ۋە ئەترايتىكى يولداشلىرىغا نەزەر تاشلاپ، — توختالسۇن ۋە كۆۋرۈك كۆيدۈرۈپ تاشلانسۇن دەپ بۇيرۇدى.

— كىم بۇيرۇدى؟ — دەپ سوردى پولكوۋنىك چىرايىنى ئاچماي.

— ئۆزەممۇ بىلمەيمەن، پولكوۋنىك، كىم بۇيرۇغانلىغىنى، — دىدى جىددىلىك بىلەن جاۋاپ بېرىپ كورنېت، — لېكىن، كىنەز ماڭا پەقەت: "بار، پولكوۋنىكقا ئېيت، قىران ئاتلىقلار تېز قايتسۇن ۋە كۆۋرۈككە ئوت قويۇۋەتسۇن" دەپ بۇيرۇدى.

ژېركوۋدىن كېيىن قىران ئاتلىقلار پولكوۋنىگىنىڭ ئالدىغا خۇددى شۇنداق بۇيرۇق بىلەن باش ئىشتاپ ئەپتىسەرى كەلدى. باش ئىشتاپ ئەپتىسەرىدىن كېيىن كازاك ئېتى ئېغىر گەۋدىسىنى زورىغا كۆتىرىپ لوكۇلداپ كېلىۋاتقان سېمىز نېمىتسكى كۆرۈندى.

— بۇ قانداق بولغىنى، پولكوۋنىك؟ — دەپ ۋاقىرىدى ئۇ ئات ئۈستىدە كېلىۋېتىپ، — مەن سىزگە كۆۋرۈكنى كۆيدۈرۈپ تاشلاش لازىملىغىنى ئېيتقان ئىدىم، هازىر كىمدۇ بىرسى يالغان ئېيتىپتۇ؛ ئۇ يەردە هەممە ئەقىلدىن ئازغاندەك، هېچنىمىنى ئۇقۇپ بولمايدۇ.

---

① ئوردىناربتس — كاماندىر هوزۇرىدا خىلمۇ - خىل تاپشۇرۇقلارنى بې- جىرگۈچى هەربىي خىزمەتچى. — تەر.

پولکوۋنىك ئالدىرىماستىن پولكىنى توختاتتى ۋە نېسۋنتسكىگە بۇرۇلۇپ قارىدى:

— سىز ماڭا يېقىلغۇ تۇتۇرۇق توغرىسىدىلا ئېيتقان ئىدىڭىز، ئوت قويۇش توغرىسىدا بولسا ھېچنىمە دېمىگەن ئىدىڭىزغۇ، — دېدى ئۇ.

— قانداقسىگە، تەقسىر، — دېدى نېسۋنتسكى توختاپ شەپكىسىنى بېشىدىن ئېلىپ، قىسقا قوللىرى بىلەن تەرلەپ ھۆل بولۇپ كەتكەن چاچلىرىنى ئېرتىپ، — كۆۋرۈككە تۇتۇرۇق قويۇپ بولغاندا كۆۋرۈك كۆيدۈرۈپ تاشلانسۇن دېمىگەنمىدىم؟

— مەن سىزنىڭ "تەقسىرىڭىز" ئەمەس، جانابى ئىشتاپ پېئەپىتەسەر، سىز ماڭا كۆۋرۈككە ئوت قويۇش توغرىسىدا، ھېچنىمە دېمىگەن ئىدىڭىز. مەن ۋەزىپەمنى بىلىمەن، بۇيرۇقنى قەتئى ئورۇنلاش مېنىڭ ئادىتىم. سىز كۆۋرۈك كۆيدۈرۈپ تاشلانسۇن دېدىڭىز، مەن ئەۋلىيا ئەمەس، كىم ئوت قويۇشنى بىلىدىغان.

— ھە، ھەمىشە شۇنداق بولىدۇ — دە، — دېدى نېسۋنتسكى قول شىلتىپ ۋە ژېركوۋغا قارىدى - يۇ: — سەن بۇ يەردە نىمە قىلىپ يۈرىسەن؟ — دېدى.

— مەنمۇ شۇ ئىش بىلەن. ئەمما سەن ھۆل بوپ كېتىپسەن، كەل، كىيىملىرىڭنى سىقىپ قويای.

— سىز ئاۋال دېگەن ئىدىڭىز، جانابى ئىشتاپ ئەپەندىم... — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى پولكوۋنىك رەنجىگەن ئاھاڭدا.

— پولكوۋنىك، — دېدى باش ئىشتاپ ئەپەندىم ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋېتىپ، — تېزرەك بولۇش كېرەك، بولمىسا دۈشمەنلەر توپ - زەمبىرەكلىرىنى توغرىلاپ ئوق يېغدۇرۇشقا باشلايدۇ.

پولكوۋنىك گەپ قىلماستىن باش ئىشتاپ ئەپەندىگە، سېمىز ئىش-

تاپ ئەپىتسەرى نېسۋىتسكىغا ۋە ژېركوۋغا قارىدى ـ دە، ئۇنىڭدىن كېيىن قاپىغىنى تۈرۈپ قويدى.

ـــ كۆۋرۈككە ئوت قويىمەن، ـــ دىدى ئۇ تەنتەنىلىك ئاھاڭ بىلەن؛ ئۇ گويا بۇنىڭ بىلەن ئۆزىگە قىلىنىۋاتقان بۇ ھەممە كۆڭۈلسىزلىكلەرگە قارىماستىن، بۇ ئىشنى يەنىلا ئۆزى ئورۇنلاشقا تېگىشلىك ئىكەنلىگىنى ئىپادىلىمەكچى بولغاندەك قىلاتتى.

خۇددى ھەممىدە ئېتى ئەيىپلىك بولغاندەك، ئۆزىنىڭ ئۇزۇن كۈچلۈك پۇتلىرى بىلەن ئاتنى تېپىپ قويۇپ، پولكوۋنىك ئالدىغا چىقتى ـ دە، ئىككىنچى ئېسكادرونغا، يەنى دېنىسوۋ قوماندانلىغىدىكى روستوۋ خىزمەت قىلىپ تۇرغان ئېسكادرونغا كۆۋرۈككە قايتىپ كېلىشنى بۇيرۇدى.

"ئەنە، دىمىگەنمىدىم، ـــ دەپ ئويلىدى روستوۋ، ـــ مېنى سىناپ باقماقچى بولۇۋاتىدۇ". ئۇنىڭ يۈرىگى سىقىلاتتى، يۈزىگە قان يۈگۈرگەن ئىدى. "مەيلى، كۆرۈپ باقسۇن، مەن قورقۇنچاقمۇ ياكى قورقۇنچاق ئەمەسمۇ" ـــ دىدى روستوۋ ئىچىدە.

ئېسكادروندىكى ئەسكەرلەرنىڭ چىرايىدا خۇددى ئوق ئاستىدا تۇرغان چاغدىكىگە ئوخشاشلا جىددى ھالەت ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. روستوۋ ئۆزىنىڭ رەقىبىگە، پولك كاماندىرىغا كۆزىنى ئۈزمەستىن قارايتتى. ئۇ ئۇنىڭ چىرايىدىن ئۆزىنىڭ ئويلىغان پىكىرلىرىنى تەستىقلايدىغان ئالامەتلەرنى تاپماقچى بولاتتى؛ لېكىن پولكوۋنىك روستوۋغا زادىلا قارىمايتتى، بەلكى ھەمىشە فۇرونتتىكىگە ئوخشاشلا جىددى ۋە تەنتەنىلىك ھالەتتە قاراپ تۇراتتى. كوماندا ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ تېزرەك! تېزرەك! ـــ ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىرقانچە كىشىلەرنىڭ

ئاۋازى تەكرارلىنىپ تۇراتتى.

قىران ئاتلىقلار قىلىچلىرىنى ئاتلىرىنىڭ چۇلۋۇرلىرى بىلەن چىرماشتۇرۇپ، دۈشمەنلىرىنى جالاقلىتىپ، نىمە قىلىدىغانلىغىنى ئۆز-لىرىمۇ بىلمەي ئالدىراپ-تېنەپ ئاتلىرىدىن چۈشتى، قىران ئاتلىقلار چوقۇنۇشتى. روستوۋ بولسا پولك كاماندىرىغا قارىمايتتى، — ئۇنىڭ ۋاقتىمۇ يوق ئىدى. ئۇ قىران ئاتلىقلارنىڭ ئارقىسىدا قېلىشتىن ئەن-سىرەيتتى، يۈرىگى توختاپ قالغۇدەك دەرىجىدە قورقاتتى. ئۇ ئاتنى ئات باققۇچىغا تاپشۇرۇپ بېرىۋاتقاندا قولى تىترەيتتى ۋە خۇددى قان يۈرەككە شارىلداپ ئېقىپ كېلىۋاتقاندەك ھىس قىلاتتى. دېمەك سوۋۇ ئارقىسىغا قاڭتىرىلىپ ۋە قانداقتۇ بىرنەرسە دەپ ۋاقىرىغان پېتى ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. روستوۋ بولسا ئۆزىنىڭ ئەترا-پىدا دۈشمىنى جىرىكلىتىپ ۋە قىلىچلىرىنى جالاقلىتىپ يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان قىران ئاتلىقلاردىن باشقا ھېچنىمىنى كۆرمەيتتى.

— شىرغا! — دەپ ۋاقىرىدى كىمدۇ بىرسى ئۇنىڭ ئارقىسىدا.

روستوۋ شىرغا توغرىسىدىكى تەلەپنىڭ نىمە ئىكەنلىگىنى ئويلە-مايتتى؛ ئۇ پەقەت ھەممىنىڭ ئالدىدا بولۇشقا تىرىشىپ يۈگۈرەيتتى؛ ئەمما ئۇ كۆۋرۈكنىڭ بېشىدىلا، يەرگە ئوبدان قارىماي، پۇتلىشىپ كېتىپ، پاسكىنا ۋە دەسسەپ-چەيلەنگەن لايغا يىقىلىپ چۈشتى-دە، ئىككى قولى يەرگە تېگىپ قالدى. باشقىلار ئۇنى ئاتلاپ ئۆتۈپ كەتتى.

پولك كاماندىرىنىڭ روستوۋغا:

— ئادەملەرنى كۆۋرۈكنىڭ ھەر ئىككى تەرىپىگە ئۆتكۈزۈڭ، روتمىستر، — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى، پولك كاماندىرى بولسا ئېتىنى مىنىپ ئالدىغا ئۆتۈپ، كۆۋرۈككە يېقىنلا بىر يەردە تەنتە-

نىلىك ۋە خوشال قىياپەتتە تۇراتتى.

روستۇ بولسا لاي بوپكەتكەن قوللىرىنى شىمىنىك پۇشقىغا ئېرتىپ، رەقىبىگە ئۆرۈلۈپ قارىدى ۋە ئۇنىڭدىن قانچىكى يىراق بولسا، شۇنچە ياخشى بولىدۇ دەپ ئويلاپ، نېرى يۈگۈرۈپ كەتمەكچى بولاتتى. لېكىن، بوگدانىچ روستۇغا قارىمىغان ۋە ئۇنى تونۇۋالمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا:

— كۆۋرۈكنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان كىم؟ ئوڭغا! ئۆگەنچى ئەپتىسەر، قايت! — دەپ ناھايىتى غەزەپلىنىپ ۋاقىرىدى ۋە شۇ چاغدا ئۆزىنىڭ باتۇرلۇغىنى كۆرسىتىپ، كۆۋرۈكنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان دېنىسوۋغا قاراپ:

— نېمىشقا تەۋەككۈلچىلىك قىلىسىز، روتمىستر! ئاتتىن چۈشىسىز ياخشى بولاتتى، — دىدى.

— ھەي! ھەر بىر ئوقنىڭ كۆزى بار، ئەيىپىدارنى تاپسۇ! — دەپ جاۋاپ بەردى ۋاسكا دېنىسوۋ ئات ئۈستىدە ئۆرۈلۈپ قاراپ.

* * *

شۇ چاغدا نېمۆنتسكى، ژېركوۋ ۋە باش ئىشتاپ ئەپتىسەرى بىللە، ئوق كېلىدىغان يولنىڭ سىرتىدا تۇراتتى ۋە ئۇلار بىر دەم كۆۋرۈكنىڭ بىر تەرىپىدە توپلىشىپ تۇرغان سېرىق ھەربىي شەپكىلىك، توق يېشىل جىيەك تىكىلگەن كالتا كەمزۇل ۋە كۆك شىم كىيگەن بىر توپ ئادەمگە قاراپ قوياتتى، بىر دەم بولسا يىراقتىن شۇ تەرەپكە قاراپ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان، كۆك شىنېل كىيگەن ۋە ئات يېتىلەپ كېلىۋاتقان كىشىلەرگە قارايتتى، ئۇلارنىڭ توپ-زەمبىرەكچىلەر ئىكەنلىگىنى بىلىۋېلىش تەس ئەمەس ئىدى.

"ئۇلار كۆۋرۈكنى كۆيدۈرۈپ تاشليالامدۇ-يوق؟ كىم ئاۋال باردۇ؟ ئۇلار شۇ يەرگە يۈگۈرۈپ يېتىپ بېرىپ كۆۋرۈكنى كۆيدۈرۈۋەتەمدۇ ياكى فرانسۇزلار يېتىپ كېلىپ ئۇت ئېچىپ ئۇلارنى يوقتۇۋېتەمدۇ؟" كۆۋرۈكنىڭ بېرى يېقىدا تۇرغان شۇنچە كۆپ ئەسكەرنىڭ ھەر بىرى ئېغىر كەيپىيات ئىچىده، ئىختىيارسىز رەۋىشته، ئۆزىگه مانا شۇنداق سوئاللارنى بېرەتتى، ئۇلار پېتىپ كېتىۋاتقان قۇياش يورۇغىدا كۆۋرۈكه، قىران ئاتلىقلارغا قارشى تەرەپتىن نەيزىلىرى ھەم قورال-ياراقلىرى بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ كېلىۋاتقان كۆك شىنپل كىيگەن كىشىلەرگە قاراپ تۇراتتى.

— ئوھو! قىران ئاتلىقلارنى خۇدا ئۇردى! — دېدى نېستۇتسكى. — ئۇلارنى ھازىر چاچما ئوققا تۇتىدۇ.

— بىكاردىن-بىكار شۇنچە كۆپ ئادەمنى ئېلىپ بارغان، — دېدى باش ئىشتاپ ئەپتسەرى.

— دەرۋەقە، — دېدى نېستۇتسكى. — بۇ يەرگە ئىككى يىگىتنى ئەۋەتكەن بولسىمۇ، ئوخشاشلا ۋەزىپە ئورۇنلانغان بولاتتى.

— بەللى، جانابى ئاللىرى، — دېدى ژېركوۋ سۆزگە ئارىلىشىپ؛ ئۇ قىران ئاتلىقلاردىن كۆزلىرىنى ئۇزمەي قاراپ تۇراتتى، لېكىن، يەنىلا ئۆزىنىڭ شۇنداق ساددا قىياپىتى بىلەن قاراپ تۇرغانلىغى ئۈچۈن، ئۇنىڭ راستىنلا شۇنداق دەۋاتقانلىغىنى ياكى ئويناشىپ دەۋاتقانلىغىنى بىلىپ بولمايتتى. — بەللى، جانابى ئالى! سىز قانداقچە ئويلاۋاتىسىز! ئىككى كىشىنى ئەۋەتىش دەمسىزا؟ بىزگە ۋلا-دىمىر بانتىگى ۋە ئوردىنىنى كىم بېرىدۇ؟ ھازىر ئۇلارنى زەربىگە ئۇچرىسۇنمۇ دەيلى، ئەمما ئېسكادرۇن ساق قالىدۇ-دە، ئۇنىڭ

ئۆزىمۇ بانتىك ① ئالالايدۇ. بىزنىڭ بوگدانچىمىز ئىشىنىڭ يولىنى بىلىدۇ.

— ئەنە! — دېدى باش ئىشتاپ ئەپىتسەرى، — چاچما ئوق!

ئۇ فرانسۇز زەمبىرەكلىرىنى كۆرسەتتى، زەمبىرەكلەر ئالدىدىكى ھارۋىلاردىن چۈشۈرۈلۈۋاتاتتى ۋە ئۇلارنى ئالدىراشلىق بىلەن نېرىگە يۆتكەۋاتاتتى.

فرانسۇزلار تەرەپتە، زەمبىرەكلەر تۇرغان يەردىكى كىشىلەر ئارىسىدا ئىس كۆرۈندى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچىسى تامامەن دىگۈدەك بىر ۋاقىتتا كۆرۈندى، بىرىنچى زەمبىرەك ئاۋازى يېتىپ كېلىش بىلەن تەڭ، تۆتىنچىسىدىنمۇ ئىس كۆرۈندى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىككى ئاۋاز بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى يېتىپ كەلدى، ئارقىسىدىنلا ئۈچىنچىسى يېتىپ كەلدى.

— ۋاي! ۋاي! — خۇددى قاتتىق ئاغرىتىۋاتقاندەك، باش ئىشتاپ ئەپىتسەرنىڭ بىلىگىگە ئېسىلىپ تۇرۇپ، ئۇھ تارتىپ قويدى نېمىشقىكى. — قاراڭ، بىرى يىقىلدى! يىقىلدى، يىقىلدى!

— ئىككىمۇ، نىمە؟

— ئەگەر مەن پادىشا بولغان بولسام، ھېچقاچان ئۇرۇشمىغان بولاتتىم، — دېدى نېمىشكى ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ.

فرانسۇزلار زەمبىرەكلىرىگە يەنە ئالدىراشلىق بىلەن ئوقلارنى قاچىلىدى. كۆك شىنېل كىيگەن پىيادە ئەسكەرلەر يۇگۇرگەن پېتى كۆۋرۈككە قاراپ سىلجىۋاتاتتى. ئىس يەنە ئەمما ھەر خىل پەيتلەردە كۆرۈنۈشكە باشلىدى، چاچما ئوقلارنىڭ كۆۋرۈككە ۋىڭلىداپ تېگىپ

---

① بانتىك — بۇ يەردە "ئوردېن"، "مۇكاپات" مەنىسىدە. — تەر.

تۇرغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. لېكىن بۇ قېتىم نېسۋىتىسكى كۆۋرۈكتە قانداق ئەھۋاللار بولۇۋاتقانلىغىنى كۆرەلمەيتتى — كۆۋرۈك-تىن قويۇق ئىس كۆتىرىلگەن ئىدى. قىران ئاتلىقلار كۆۋرۈككە ئوت قويغان ئىدى، شۇڭا فرانسۇز زەمبىرەكچىلىرىنىڭ ئۇلارغا ئوق ياغ-دۇرۇشى ئۇلارغا توسقۇنلۇق قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى زەمبى-رەكلىرىنى ئوقلاپ تەييارلاپ قويغانلىغى ئۈچۈن، كىم توغرا كەلسە شۇنىڭغا قارىتىپ ئېتىشتىنلا ئىبارەت ئىدى، خالاس.

قىران ئاتلىقلار ئاتلىرىنىڭ قېشىغا بېرىۋېلىشتىن ئاۋال فرانسۇزلار ئوچ قېتىم چاچما ئوق ياغدۇرۇشقا ئۇلگۈرگەن ئىدى. ئىككى قېتىم-قىسى ناتوغرا قارىغا ئېلىنغانلىقتىن تەگمەي قېلىپ، ئوقلار ئىنگىز ئۆرلەپ ئۆتۈپ كەتتى، ئەمما، ئەڭ ئاخىرقى بىر پېيى توپلىشىپ تۇرغان ئاتلىقلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشۈپ، ئۇچەيلەنىپ يېقىتقان ئىدى.

بوگدانىچ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىن ئەنسىرەپ يۈرگەن روستوۋ نېمە قىلىشنى بىلمەي كۆۋرۈكتە توختاپ قالغان ئىدى. ئۇ ھەرۋاقىت قىياس قىلىپ يۈرگەن ئۇرۇش ۋاقتىدىكى ئەھۋاللار-دەك، قىرىپ تاشلايدىغان ئادەمۇ يوق ئىدى، كۆۋرۈكتە ئوت قويۇشقا يارىدەمۇ بېرەلمەيتتى، چۈنكى، باشقا ئەسكەرگە ئوخشاش، كۆۋرۈككە ئوت قويۇشقا كېرەكلىك ئوت تۇتاشتۇرغۇچى پاخالىنىمۇ ئېلىپ كەلمىگەن ئىدى. ئۇ ئۆزى تۇرغان يېرىدە ئەتراپقا قاراۋاتقان چاغدا، بىردىنلا خۇددى چېچىلىپ كەتكەن ياڭاقتەك، كۆۋرۈك تەرەپتىن قاراسلىغان ئاۋاز ئاڭلاندى — ئۇنىڭغا ھەممىدىن يېقىن تۇرغان ئاتلىقلارنىڭ بىرسى ناله قىلىپ، كۆۋرۈكنىڭ شادىسىغا يە-قىلدى. روستوۋ باشقىلار بىلەن بىللە ئونىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ

كەلدى. كىمدۇ بىرسى يەنە: "شىرغا!" دەپ ۋاقىرىدى. ئاتلىقنى تۆت كىشى يۆلەپ كۆتىرىشكە باشلىدى.

— ۋاي-ۋاي-ۋاي!.....تەگمەگىلا، خۇدا ھەقىدە، — دەپ ياردار بولغۇچى ۋاقىرايتتى، لېكىن بۇنىڭغا قارىماي يەنىلا ياردارنى كۆتىرىشىپ شىرغىغا سېلىشتى.

نىكولاي روستوۋ ئارقىسىغا بۇرۇلدى ۋە گويا كى بىرنەرسىنى ئىزلىگەندەك، يىراقتا، دوناي دەرياسىنىڭ سۇيىگە، ئاسمانغا، قۇياشقا قارايتتى. ئاسمان بوشلۇغى نىمە دېگەن گۈزەل، نىمە دېگەن كۆپ-كۆك، نىمە دېگەن تىنچ، نىمە دېگەن بېپايان! ئۇلىتۇرۇۋاتقان قۇياش نىمە دېگەن يارقىن، نىمە دېگەن پارلاق! ئۇزاق دوناي دەرياسىنىڭ سۇلىرى نىمە دېگەن يېقىملىق يالتىراپ ۋە جىلۋە قىلىپ تۇرىدۇ! بۇنىڭدىنمۇ كۆرە، دونايىنىڭ ئۇ تەرىپىدە كۆپ-كۆك بولۇپ كۆرۈنگەن تاغلار، مۇناسىرلار، سىرلىق جىلغىلار، تۇمان بىلەن قاپلانغان قارىغايزارلار...ئۇ تەرەپلەر جەمجىت، تىپ-تىنچ... "ئەگەر مەن شۇ يەردىلا بولسام ئىدى، ھېچنىمىنى، ھېچنىمىنى ئۈمىت قىلمىغان بولاتتىم، ھېچنىمىنى ئۈمىت قىلمىغان بولاتتىم، — دەپ ئويلىدى روستوۋ. — شۇ يەردە بولسام قانچىلىك بەختىيار بولاتتىم ۋە بۇ ئاپتاپ قانچىلىك بەخت بېغىشلىغان بولاتتى، بۇ يەردە بولسا.... ناھە قىلىشلار، ئازاپ-ئوقۇبەت، قورقۇش-ۋەھىم، مۇشۇنداق ئەندىشە، ئالدىراش-تىنەشلىك ...ئەنە، ئۇلار يەنە نىمىدۇ بىرنەرسە دەپ ۋاقىرىماقتا، يەنە قايىققىدۇ بىر ياققا، ئارقىسىغا قاراپ يۇگۇرۈشمەكتە، مەنمۇ شۇلار بىلەن بىللە يۇگۇرۈۋاتىمەن، ئەنە، يېنىمدا، ئەتراپىمدا، ئۇستۈمدە ئەجەل...يەنە بىر دەقىقە ئۆتسۇن، ئۇلۇشۇم مۇمكىن، ھېچقاچان بۇ قۇياشنىمۇ، بۇ سۇلارنىمۇ، بۇ جىلە-

غىلارنىمۇ كۆرەلمەيمەن...“

دەل شۇ پەيتتە، قۇياش بۇلۇتلارنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇنۇشقا باشلىغان ئىدى؛ روستوۋنىڭ ئالدىدا باشقا شىرغىلار كۆرۈندى. ئۆلۈم ۋە شىرغىلار بىلەن باغلىنىشلىق بولغان قورقۇش تۇيغۇلىرى، قۇياش ۋە ھاياتلىققا بولغان مۇھەببەت ــ مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى بىرگە قوشۇلۇپ ۋەھىمىلىك بىر خىل تەسىراتقا ئايلاندى.

”ئۇلۇغ خۇدا! ھەي، خۇدايى ئالەم، ئۆزەڭ رەھىم قىل، مېنى ئۆزەڭ كەچۈر، ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن!“ ــ دەپ پىچىرلايتتى روستوۋ كۆڭلىدە.

قىران ئاتلىقلار ئاتلىرىنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كېلىشتى، ئادەملەرنىڭ ئاۋازلىرى بارغانسېرى يۇكسەك، شۇنىڭ بىلەن بىللە بارغانسېرى خاتىرجەم بولۇشقا باشلىدى، شىرغىلار كۆزدىن غايىپ بولدى.

ــ ھە، بۇرادەر، پوروخنى پۇراپ باققاندۇرسەن؟... ــ دىدى ۋاسكا دېنىسوۋ ئۇنىڭ قۇلىغىغا.

”ھەممە ئىش ئۆتۈپ كەتتى؛ ئەمما مەن توخۇ يۇرەك ئىكەنمەن، شۇنداق، توخۇ يۇرەك ئىكەنمەن“، ــ دىدى روستوۋ ئىچىدە ۋە ئېغىر بىر تىنىپ قويۇپ، بىر ئايىغىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان گراچىگىنى ئات باققۇچىنىڭ قولىدىن ئالدى ــ دە، ئېتىغا مىنۈۋېتىپ دېنىسوۋدىن:

ــ چاچما ئوق دېگەن مانا شۇما؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھە، تېخى قاندىغى دەڭ! ــ دەپ ۋاقىرىدى دېنىسوۋ. ــ يەـ گىتتەك ئىشلىدىڭىز! ناھايىتى خەتەرلىك ئىش ئىدى! ياخشىسى ئاتاكا ــ كاللىسىنى ئېلىۋېرىسەن! ئۇ بولسا ئۇدۇلۇڭدىن قارىغا ئېلىپ ئېتىۋېرىدۇ، نېمە قىلىشنىمۇ بىلمەيسەن.

دېنسوۋ روستوۋدىن نېرىدا توختاپ تۇرغان پولك كاماندىرى، نېسۋېتسكى، باش ئىشتاپ ئەپسەرى ۋە ژېركوۋلارنىڭ ئالدىغا كەلدى.

"ھەر ھالدا ھېچكىم سەزمىگەن ئوخشايدۇ"، — دىدى روستوۋ ئۆزىچە. دەرۋەقە، ھېچكىم ئۇنىڭغا ئېتىۋار قىلمىغان ئىدى، چۈنكى جەڭگە كىرىپ باقمىغان ئۆگەنچى ئەپسەرنىڭ بېشىدىن كەچۈرىدىغان تۇيغۇسى ھەر بىر كىشىگە تونۇش ئىدى.

— مانا سىزگە مەلۇم قىلىمەن، مۇكاپاتقا لايىق ئىشمۇ بولدى، — دىدى ژېركوۋ، — قارايسەنكى، مېنىمۇ پودپورۇچىك دەرىجىسىگە كۆتىرەر.

— كۆڑۈكنى كۆيدۈرۈپ تاشلىدىم دەپ، كىنەزگە مەلۇم قىلىڭ، — دىدى پولكوۋنىك مەغرۇر ۋە خوشال ھالدا.

— ئەگەر ئۇ زىيانلار توغرىسىدا سورىسىچۇ؟

— ئەرزىمەيدىغان ئىش، — دىدى يوغان ئاۋاز بىلەن پولكوۋنىك، — ئىككى ئاتلىق يارلاندى، بىرى يېقىلدى، — دىدى خېلى روشەن شاتلىنىپ ۋە بەختيار تەبەسسۇمدىن ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، "يېقىلدى" دىگەن سۆزنى جارانلىق ئاۋاز بىلەن تەكرارلىدى.

9

بوناپارت قوماندانلىق قىلىۋاتقان يۈزمىڭ كىشىلىك فرانسۇز ئارمىيىسىنىڭ قىسقىغى ئاستىدا، بارغانلا يېرىدە دۈشمەنلىك كەيپىياتىدىكى ئاھالىگە دۇچكەلگەن، ئۆزىنىڭ ئىتتىپاقچىلىرىغا بولغان ئىشەنچىنى يوقاتقان، تەمىنات قىسلىغىنى ھەس قىلىپ ۋە تامامەن

ئالدىنئالا ئويلاپ كۆرمىگەن ئۇرۇش شارائىتىدا ھەركەت قىلىشقا مەجبۇر بولغان ئۇچيۇز ئەللىك مىڭ كىشىلىك رۇس ئارمىيىسى كۇتۇزوۋ قوماندانلىغىدا دوناي دەرياسىنىڭ ئېقمىنى بويلاپ ئالدى-راش ھالدا چېكىنىمەكتە ئىدى، ئۇ دۇشمەن قوغلاپ يەتكەن يەردىلا ئاندىن توختايتتى ۋە ئارقا سەپ قىسىملىرى بىلەن دۇش-مەننى چېكىندۈرۈپ تۇراتتى، مۇنداق قىلسىمۇ پەقەت چېكىنىش داۋامىدا ئىمكان قەدەر ئۆزىنىڭ ئېغىر قورال-ياراقلىرىنى يوقاتماس-لىق ئۈچۈن ئىدى. لامباخ، ئامشىتېتېن ۋە مېلك دېگەن يەرلەردە ئۇرۇش ھەركەتلىرى ئۆتكەن ئىدى؛ لېكىن رۇسلارنىڭ ئۇرۇش داۋامىدا كۆرسەتكەن باتۇرلۇغى ۋە قەتئىيلىگىگە قارىماي (بۇنى ھەتتا دۇشمەنلەرنىڭ ئۆزىمۇ ئېتىراپ قىلغان ئىدى)، بۇ ئۇرۇش ھەركەت-لىرىنىڭ بىردىن-بىر ئاقىۋەتتى پەقەت تېخىمۇ تېزرەك چېكىنىش بولغان ئىدى. ئۇلىمدا ئەسىرگە چۈشۈشتىن قۇتۇلۇپ قالغان ۋە بىرا-ئۇناۋدا كۇتۇزوۋقا قوشۇلغان، ئاۋستىرىيە ئەسكەرلىرى بۇ چاغدا رۇس ئارمىيىسىدىن ئاجرالغان ئىدى، كۇتۇزوۋ بولسا پەقەت ئۆزىنىڭ ئاجىز ۋە ھېرىپ كەتكەن ئەسكەرلىرى بىلەن قالغان ئىدى. ۋېنانى قوغداپ قېلىشنى ئويلاشنىڭ ئەمدى ھاجىتىمۇ قالمىغان ئىدى. كۇتۇزوۋ تېخى ۋېنادىكى چېغىدىلا، ئاۋستىرىيە ھەربى ئىشلار كېڭىشى يېڭى پەن-ئىستراتېگىيە قانۇنلىرى بويىچە چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق ئويلاپ ئىشلەپچىققان ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى كۇتۇزوۋقا تاپشۇرۇپ بەرگەن ئىدى، بۇ چاغدا ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئورنىغا كۇتۇ-زوۋنىڭ ئۆز ئالدىغا قويغان بىردىن-بىر ۋە يېتىش مۇمكىن ئەمەس دېگۈدەك مەقسىدى ــ ماكىنىڭ ئۇلىمدا ئۆز ئارمىيىسىنى ھالاكەتكە يولۇقتۇرغانغا ئوخشاش ئەھۋالدىن ساقلىنىپ، روسىيىدىن كېلىۋاتقان

ئەسكەرلەر بىلەن قوشۇلۇش ئىدى.

28 ـ ئۆكتەبىردە كۇتۇزوۋ ئۆز ئارمىيىسىنى باشلاپ دونای دەريا-سىنىڭ سول قىرغىغا ئۆتتى ۋە دونايىنى ئۆزى بىلەن فرانسۇزلار-نىڭ ئاساسىي كۈچلىرى ئوتتۇرىسىدا قالدۇرۇپ، بىرىنچى مەرتىۋە توختىدى. ئوتتۇرىنچى كۈنى ئۇ دونايىنىڭ سول قىرغىغىدا تۇرغان مورتيو دىۋىزىيىسىگە ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنى تارمار قىلدى. بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا بىرىنچى قېتىم مۇنۇلار غەلىمەت ئېلىندى: ھەربى بايراق، زەمبىرەك، يەنە دۇشمەننىڭ ئىككى گېنېرالى. رۇس ئەسكەرلىرى ئىككى ھەپتىلىك چېكىنىشتىن كېيىن بىرىنچى مەرتىۋە توختىدى ۋە جەڭدىن كېيىن جەڭ مەيدانىنى ساقلاپلا قالماستىن، بەلكى يەنە فرانسۇزلارنى قوغلىۋەتكەن ئىدى. گەرچە ئەسكەرلەر كىيىم ـ كېچەك-سىز قالغان، ھېرىپ ـ ئېچىپ كۇچتىن كەتكەن ۋە ئارقىدا قالغانلار، يارىدار بولغانلار، ئۆلگەنلەر ھەم كېسەل بولغانلار بولۇپ ئەسكەرلەر-نىڭ پۈتۈن سانىنىڭ ئۇچتىن بىرى زىيان بولغان بولسىمۇ؛ گەرچە بىر قىسىم كېسەللەر ۋە يارىدار بولغانلار كۇتۇزوۋنىڭ خېتى بىلەن دۇشمەننىڭ ئىنسانىپەرۋەرلىگىگە تاپشۇرۇلۇپ، دونايىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە قالدۇرۇلغان بولسىمۇ؛ گەرچە كرېمىستىكى كاتتا دوختۇر-خانا ۋە ھەربى دوختۇرخانىغا ئايلاندۇرۇلغان چوڭ ئۆيلەر ھەممە كېسەللەر ۋە يارىدارلارنى ئەمدى يەنە ئۆزىگە سىغدۇرالمىسىمۇ، — مۇشۇلارنىڭ ھېچ قايسىسىغا قارىماستىن، كرېمىستا توختاپ قارشىلىق كۆرسەتكەن ۋە مورتىيو ئۇستىدىن غەلىبە قىلىش ئەسكەرلەرنىڭ روھىنى زور دەرىجىدە ئۆستۇرگەن ئىدى. پۈتۈن ئارمىيىدە ۋە باش ئىشتاپتا گەرچە ناتوغرا بولسىمۇ، روسىيەدىن غايەت زور قوشۇننىڭ پات ئارىدا يېتىپ كېلىدىغانلىغى، ئاۋستىرىيىلىكلەرنىڭ

قانداقتۇ غەلىبىسى ۋە قورقۇپ كەتكەن بوناپارتنىڭ چېكىنىۋاتقانلىغى توغرىسىدا خوش خەۋەرلەر تارقالغان ئىدى.

كىنەز ئاندرې جەڭ ۋاقتىدا مۇشۇ جەڭدە ئۆلگەن ئاۋستىرىيە گېنېرالى شمىتتىڭ يېنىدا خىزمەتتە بولغان ئىدى، ئۇنىڭ مىنگەن ئېتى يارىدار قىلىنغان ۋە ئۆزىنىڭ قولىغىمۇ سەل ئوق تەككەن ئىدى. باش قوماندان ئالاھىدە ئىلتىپات قىلىپ ئۇنى شۇ غەلىبە توغرىسىدىكى خەۋەر بىلەن ئاۋستىرىيە پادىشاسىنىڭ ياڭىغا ئەۋەتتى، پادىشا ياڭىي بۇ چاغدا فرانسۇز ئەسكەرلىرى تەھلىكە سېلىۋاتقان ۋېنادا بولماستىن، بەلكى برۇننىدا ئىدى. جەڭ بولغان كېچىسى ھاياجانلانغان بولسىمۇ، لېكىن ھارمىغان كىنەز ئاندرې (تەن تۇزۇلۇشىنىڭ زەئىپلىكى كۆرۈنۈشىگە قارىماي، كىنەز ئاندرې جىسمانى جەھەتتىكى چارچاشقا باشقا كۇچلۇك كىشىلەرگە قارىغاندا تېخىمۇ ئوبدان بەرداشلىق بېرەتتى)، دوختۇروۋ① تاپشۇرغان مەلۇماتنى ئېلىپ كرېمىستا تۇرغان كۇتۇزوۋ ھوزۇرىغا كەلدى ۋە شۇ كېچىسى يەنە خەت-ئالاقىچى قىلىپ برۇننىغا ئەۋەتىلدى. ئۇنىڭ خەت-ئالاقىچى قىلىپ ئەۋەتىلىشى مۇكاپاتتىن تاشقىرى يەنە دەرىجىسىنى ئۆرلىتىش يولىدىكى مۇھىم قەدەم ئىكەنلىگىنى بىلدۈرەتتى.

تۇن قاراڭغۇ، يۇلتۇزلۇق ئىدى؛ يول جەڭ بولغان كېچىسىدىن بىر كۈن ئىلگىرى ياققان ئاپپاق قارىيىپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كىنەز ئاندرې پوچتا ھارۋىسىدا گايىدا ئۆتكەن جەڭ توغرىسىدىكى تەسىراتلارنى تەسلەپ، گايىدا بولسا غەلىبە توغرىسىدا ئۆزى ئېلىپ

---

① دوختۇروۋ — روسىيە گېنېراللىرىنىڭ بىرى. — تەر.

بىرئۇاتقان خەۋەرنىڭ ئادەملەرگە قانداق تەسىر قىلىدىغانلىغىنى خۇرسەنلىك بىلەن تەسەۋۋۇر قىلىپ، گايىدا باش قومانداندان ۋە يولداشلىرىنىڭ ئۇزىتىپ قويغانلىغى توغرىسىدىكى مەنزىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇزۇندىن بۇيان كۈتۈپ كەلگەن بەختكە ئەمدى ئىرىشىشكە باشلىغان ئادەملەرنىڭ ھېسسىياتىغا ئوخشاش، ھېسسىياتقا چۆمۈپ ئۇچقاندەك كېتىۋاتاتتى. ئۇ كۆزىنى يۇمۇش بىلەن تەڭ، قۇلاقلىرى ھارۋا چاقلىرىنىڭ تاراقلىغان ئاۋازى ۋە غەلىبە توغرىسىدىكى ھېسسىياتلار ئارىلاشقان توپ-زەمبىرەك ۋە مىلتىق ئاۋازلىرى بىلەن تولۇپ كېتەتتى؛ تۇرۇپلا رۇسلار قېچىپ كېتىۋاتقاندەك، ئۆزىنى بولسا ئۆلگەندەك تەسەۋۋۇر قىلىشقا باشلايتتى؛ لېكىن دەرھال يەنە مۇنداق ۋەقەنىڭ ھېچقاچان بولمىغانلىغىنى، ئەكسىچە، فرانسۇزلارنىڭ قېچىپ كېتىۋاتقانلىغىنى باشقىدىن ئۇققان كىشىدەك خۇرسەن بولۇپ ئويغىنىپ كېتەتتى. ئۇ غەلىبىنىڭ ھەممە تەپسىلاتلىرىنى، جەڭ ۋاقتىدىكى ۋەزمىن باتۇرلۇغىنى باشقىدىن ئەسلىدى-دە، شۇنىڭ بىلەن كۆڭلى تىنىپ ئۇگدەشكە باشلىدى.... قاپ-قاراڭغۇ يۇلتۇزلۇق تۇنىدىن كېيىن يوپ-يورۇق، كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدىغان كۈن باشلاندى. قارلار قۇياش نۇرىدا ئېرىمەكتە ئىدى، ئاتلار ئۇچقاندەك چېپىپ كېتىۋاتاتتى، گاھ ئوڭغا، گاھ سولغا بۇرۇلۇپ قاراپ، يېڭى، خىلمۇ-خىل ئورمانلىقلار، دالىلار ۋە يېزىلاردىن ئۆتەتتى.

بىكەتلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ياردار رۇس ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ كېتىۋاتقان ھارۋىلارغا يېتىشىۋالدى. بۇلارنى ئېلىپ كېتىۋاتقان رۇس ئەپسەرى ئالدىدىكى بىر ھارۋىدا يانپاشلاپ يېتىۋالغان پېتى قوپال، ئەدەپسىز سۆزلەر بىلەن بىر ئەسكەرنى تىللاپ ۋاقىرىماقتا

ئىدى. ئۇزۇن نېمىس يۈك ھارۋىلىرىنىڭ ھەربىرىدە بەش-ئالتىدىن ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپرەك تاتىرىپ كەتكەن، كىرلەنگەن ۋە بىنتىلار بىلەن باش-كۆزلىرىنى تېڭىۋالغان يارىدارلار تاشيولدا چايقىلىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سۆزلىشىپ كېتىۋاتاتتى (كىنەز ئاندرېيغا رۇسچە سۆزلەر ئاڭلىنىپ تۇراتتى)، بەزىلىرى نان يەپ ئولتۇراتتى، ئەڭ ئېغىر يارىدار بولغانلىرى ئاجىز، كېسەلمەن كىچىك بالىلارغا ئوخشاش گەپ قىلماستىن، يېنىدىن چىپىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان خەت-ئالاقىچىگە قارايتتى.

كىنەز ئاندرې ھارۋىكەشكە ئېيتىپ ھارۋىنى توختاتتى ۋە ئەسكەردىن قايسى ئۇرۇشتا يارىدار بولغانلىغىنى سورىدى.

— تۇنۇگۈن دونايدا بولغان جەڭدە، — دەپ جاۋاپ بەردى ئەسكەر. كىنەز ئاندرې خالتىسىنى چىقىرىپ ئەسكەرگە ئۈچ ئالتۇن پۇل بەردى.

— ھەممەيلەنگە، — دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ يېقىن كەلگەن ئەپىتسەرگە قاراپ. — تېزرەك ساقىيىپ قالغايسىلەر، بۇرادەرلەر، — دېدى ئەسكەرلەرگە قاراپ، — ئالدىمىزدا تېخى نۇرغۇن ئىشلار بار.

ئەپىتسەرنىڭ گەپلەشكۈسى كەلگەن بولسا كېرەك :

— قانداق خەۋەرلەر بار، جانابى ئادىيۇتانت؟ — دەپ سورىدى.

— ياخشى خەۋەرلەر كۆپ، ھەيدە! — دەپ ۋاقىرىدى ھارۋىكەشكە ۋە ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەتتى.

كىنەز ئاندرې بىرۇنىغا يېتىپ كەلگەندە، ئاللىقاچان قاراڭغۇ چۈشكەن ئىدى ۋە بۇ يەردە ئۇ ئۆزىنى ئىگىز-ئىگىز ئىمارەتلەرى، دۇكانلىرى بار، ئۆيلەرنىڭ دەرىزىلىرىدىن چىراقلىرى چاراقلاپ يېنىپ تۇرغان، چىرايلىق پەيتون ھارۋىلار تاشيوللاردا تېز-تېز

قاتناپ تۇرغان، لاگېردىن كەلگەن ھەربى كىشىنى ھەمىشە ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان چوڭ ئاۋات شەھەرنىڭ ھاۋاسى بىلەن قورشالغانلىغىنى ھىس قىلدى. ئۇ شۇنچە يولنى تېز بېسىپ ئۆتكەنلىگىگە ۋە كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزگەنلىگىگە قارىماي، سارايغا يېقىنلىشىپ كەلگەندە، ئۆزىنى تۇتۇۋالغۇنىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ تېتىك ھىس قىلاتتى. پەقەت ھاياجاندىن كۆزلىرى چاقنايتتى ۋە ئۇنىڭ ئوي-پىكىرلىرى پەۋقۇلئاددە تېزھەم روشەنلىك بىلەن ئالمىشىپ تۇراتتى. ئۇ جەڭنىڭ ھەممە تەپسىلاتلىرىنى ئەمدى غۇۋا ئەمەس، بەلكى ناھايىتى روشەن، ئىخچام ھالدا پادىشا فرانسىغا قىياسەن بايان قىلىپ بەرمەكچى بولغانىدەك جانلىق تەسەۋۇر قىلاتتى. ئۇ ئۆزىگە ئۇشتۇمتۇت بېرىلىش ئىمكانىيىتى بولغان سوئالىلارنى ۋە بۇ سوئاللارغا بېرىدىغان جاۋاپلىرىنى جانلىق ھالدا تەسەۋۇر قىلاتتى. ئۇ مېنى دەرھال پادىشاغا ئېلىپ كىرىدۇ، دەپ ئويلايتتى. لېكىن سارايىنىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىش بىلەن تەڭ بىر ئەمەلدار يۇگۇرۇپ چىقتى ۋە ئۇنىڭ خەت-ئالاقىچى ئىكەنلىگىنى ئۇقۇپ، باشقا بىر دەرۋازىغا باشلاپ ماڭدى.

— ئارىلىقتىن ئوڭغا قاراپ ماڭغاندا، ئۇ يەردە Euer Hochgeboren (ئالى ھەزرەتلىرى)، سىز نۆۋەتچى فلىگېل-ئادىيۇتانتىنى[1] تاپسىز، — دىدى ئۇنىڭغا ئەمەلدار. — ئۇ سىزنى ھەربىي مىنىستىر ئالدىغا ئېلىپ كىرىدۇ.

نۆۋەتچى فلىگېل-ئادىيۇتانت كىنەز ئاندرېينى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن

---

① فلىگېل-ئادىيۇتانت — پادىشا ھوزۇرىدا خىزمەت قىلىدىغان ئەپسەر. — تەر.

سەل كۇتۇپ تۇرۇشنى ئۆتۈندى ۋە ئۆزى بولسا ھەربى مىنىستىر ھوزۇرىغا كىرىپ كەتتى. بەش مىنۇتتىن كېيىن فلىگېل ـ ئادىيۇتانت يېنىپ چىقتى ۋە ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن تازىم قىلدى، شۇنىڭ بىلەن كىنەز ئاندرېيغا ئالدىدا يول بېرىپ، ئارىسىلىقتىن ئۇنى ھەربى مىنىستىر ئىشخانىسىغا ئېلىپ كىردى. فلىگېل ـ ئادىيۇتانت ئۆزىنىڭ نازاكەتلىك ئېھتىرامى بىلەن بۇ رۇس ئادىيۇتانتىنىڭ ئۆزىگە قارىتا تەكەللۇپسىز مۇئامىلە قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئالغاندەك كۆرۈنەتتى. ھەربى مىنىستىر ئىشخانىسىنىڭ ئىشىگىگە يېقىنلىشىپ كەلگەندە، كىنەز ئاندرېينىڭ روھى خېلى چۈشتى. ئۇلارنىڭ بۇ ئىشى كىنەز ئاندرېيغا ھاقارەت بولۇپ تۇيۇلدى ۋە بۇ ھاقارەت تۇيغۇسى شۇ ئەسنادا ئۆزى ئۈچۈن سېزىلمىگەن ۋە ھېچنىمىگە ئاساسلانمىغان نەپرەت تۇيغۇسىغا ئايلاندى. ئۇنىڭ ئۆتكۈر ئەقلى خۇددى شۇ پەيتتە ئۇنىڭغا مۇنداق بىر قاراشنى ئېيتىپ بەرگەن ئىدىكى، بۇنىڭغا ئاساسەن ئۇ ئادىيۇتانتقىمۇ، ھەربى مىنىستىرغىمۇ نەپرەت بىلەن قاراشقا ھەقلىق ئىدى.

"پوروخنى پۈراپ باقمىغان بۇ كىشىلەر ئۈچۈن، غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈش ناھايىتى ئاسان تۇيۇلغان بولۇشى مۇمكىن!" — دەپ ئويلايتتى كىنەز ئاندرې، ئۇ كۆزلىرىنى نەپرەتلەنگەن ھالدا قىسىپ قويدى. ئۇ ھەربى مىنىستىرنىڭ ئىشخانىسىغا ناھايىتى ئاستا قەدەم تاشلاپ كىردى. بۇ تۇيغۇ ئۇ يوغان شىرە ئالدىدا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭغا دەرھال دىققەت ـ نەزىرىنى سالمىغان ھەربى مىنىستىرنى كۆرگەن چاغدا تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى. ھەربى مىنىستىر چېچى يوق ئايپاك بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئىككى چېكىسى ئاقارغان بېشىنى ئىككى موم شامنىڭ ئارىلىغىغا كىرگۈزگەن پېتى قېرىنداش

بىلەن بەلگىلەرنى قويۇپ قەغەزلەرنى ئوقۇۋاتاتتى. مىنىستر ئىشىك ئېچىلىپ قەدەم ئاۋازى ئاڭلانغان چاغدىمۇ قەغەزلەرنى ئوقۇپ بولمىغىچە باش كۆتەرمىدى.

ــ مانا بۇنى ئېلىپ بېرىڭ، ــ دېدى ھەربى مىنىستر ئۆز ئادىيۇتانتىغا قەغەزلەرنى ئۇزىتىپ بېرىۋېتىپ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە كىنەز ئاندرېيغا قاراپمۇ قويماي.

كىنەز ئاندرې: ياكى ھەربى مىنىستىرنى بەنت قىلغان ھەممە ئىشلارنىڭ ئىچىدە كۇتۇزوۋ ئارمىيىسىنىڭ ھەرىكەتلىرى ئۇنى ھەممىدىن ئاز قىزىقتۇرۇشى مۇمكىن ياكى رۇسلار ئەۋەتكەن خەت ـ ئالاقىچى شۇنداق دەپ بىلسۇن دىگەن مۇددىئادا ئۆزىنى شۇنداق تۇتقان بولۇشى مۇمكىن، دەپ ھىس قىلاتتى. "بىراق، بۇ مەن مۇتلەق پەرۋا قىلمايدىغان مەسىلە"، ــ دېدى كىنەز ئاندرې ئىچىدە. ھەربى مىنىستر قالغان قەغەزلەرنى يىغىشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ چەت ـ گىرۋەكلىرىنى بىر بىرىگە تەڭلەشتۇردى ـ دە، ئاندىن بېشىنى كۆتەردى. ئۇ ئەقىللىق ۋە خاراكتېرلىق كاللىسى بار ئادەم ئىدى. لېكىن ئۇ كىنەز ئاندرېيغا قاراش بىلەن تەڭ يۈزىدىكى جىددى ۋە مەنىلىك ئىپادىنى، ئادىتىچە، بىلىپ تۇرۇپ ئۆزگەرتكەندەك قىلدى: يۈزىدە بىمەنە، ساختا ۋە ساختىلىغىنى يوشۇرالمايدىغان، بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى بولۇپ نۇرغۇن كىشىلەرنى قوبۇل قىلىپ يولغا سېلىۋاتقان ئادەمنىڭ تەبەسسۇمىغا ئوخشاش تەبەسسۇم پەيدا بولدى.

ــ سىزنى گېنېرال ـ فېلد مارشال كۇتۇزوۋ ئەۋەتتىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ. ــ ئىشىنمەنكى، ئوبدان خەۋەر ئېلىپ كەلگەنسىز؟ مورتىيە بىلەن توقۇنۇش بولدىمۇ؟ غەلىبە قىلغانسىلە؟ ۋاقتى كەلگەن

ئىدى!

ئۇ ئۆز نامىغا ئەۋەتىلگەن مەكتۇبنى قولىغا ئالدى-دە، ئۇنى غەمكىن بىر قىياپەتتە ئوقۇشقا باشلىدى.

— ئاھ، يارەببىم! ۋاي خۇدا! شمىت! — دىدى ئۇ نېمىسچە. — ھەي، نىمە دىگەن بەختسىزلىك، ھەي، نىمە دىگەن بەختسىزلىك!

ئۇ مەكتۇپقا كۆزىنى يۈگۈرتۈپ چىقتى-دە، ئۇنى شىرەگە قويدى، كېيىن خۇددى بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەندەك، كىنەز ئاندرېغا قارىدى.

— ئاھ، نىمە دىگەن بەختسىزلىك! چوڭ جەڭ بولدى دەڭ؟ لېكىن مورتيو ئەسىر ئېلىنماپتۇ-دە. (ئۇ ئويلىنىپ قالدى). مەن ناھايىتى خۇرسەن بولدۇم، گەرچە شمىتنىڭ ئۆلۈمى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا زور يوقىتىش بولسىمۇ، ئەمما سىز ئوبدان خەۋەرنى ئېلىپ كەپسىز. ئالى ھەزرەتلىرى، چوقۇم، سىزنى قوبۇل قىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ، ئەمما ھازىر ئەمەس. سىزگە رەھمەت ئېيتىمەن، دەم ئېلىڭ. ئەتە پاراتتىن كېيىن قوبۇلغا قاتنىشىسىز. بۇ ھەقتە مەن سىزگە ئۇقتۇرىمەن.

سۆزلىشۋاتقان چاغدا يوقىلىپ كەتكەن بىمەنە كۈلۈمسىرەش ھەربى مىنىستىرنىڭ چىرايىدا يەنە پەيدا بولدى.

— خەيىر، سىزگە كۆپ رەھمەت. پادىشا ھەزرەتلىرى ئېھتىمال، سىزنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلار، — دىدى يەنە ۋە بېشىنى ئېگىپ قويدى.

كىنەز ئاندرې سارايدىن يېنىپ چىققاندا، غەلىبىدىن پەيدا بولغان پۈتۈن خۇرسەنلىگى ۋە زەۋق-شەۋقىنى بىپەرۋا ھەربى مىنىستىرگە ۋە ئۇنىڭ خۇش مۇلازىمەتلىك ئادىيۇتانتىنىڭ قولىغا

بېرىپ چىققاندەك بولدى. ئۇنىڭ پىكىرلىرى بىردىنلا ئۆزگەردى، جەڭ ئەمدى ئۇنىڭ نەزىرىدە ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن ئۇزاق ئۆتمۈشتىكى خاتىرە بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى.

10

كىنەز ئاندرې بىرۇنندا ئۆزىنىڭ تونۇشى رۇس دىپلوماتى بىلەن بىننىڭكىگە چۈشتى.

ــ بەللى، سۆيۈملۈك كىنەز، مېنىڭ سىزدىنمۇ ئارتۇق يېقىملىق مېھمىنىم يوق، ــ دىدى بىلىبىن كىنەز ئاندرېنى قارشى ئالغىلى چىقىپ. ــ فرانسە، كىنەزنىڭ نەرسىلىرىنى مېنىڭ ياتىغىمغا ئېلىپ كىرگىن، ــ دىدى ئۇ بولكونسكىنىڭ نەرسىلىرىنى كۆتۈرۈپ كىرىۋاتقان خىزمەتكارىغا. ــ نىمە، غەلىبە خەۋەرچىسى بولۇپ كەلدىڭىزمۇ؟ ناھايىتى ياخشى. مەن بولسام، سىز كۆرۈپ تۇرغانىدەك، كېسەل بولۇپ ئولتۇرۇپتىمەن.

كىنەز ئاندرې يۈيۈنۈپ ۋە كىيىم-كېچەكلىرىنى يەڭگۈشلەپ بولغاندىن كېيىن، دىپلوماتنىڭ ھەشەمەتلىك كۇتۇپخانىسىغا چىقتى ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن تەييارلانغان تاماقنى ئولتۇردى. بىلىبىن بولسا مەشىنىڭ يېنىدا يېيىلىپ ئولتۇراتتى.

كىنەز ئاندرې سايامەت سەپەرىدىن كېيىنلا ئەمەس، بەلكى ھاياتتىكى ھەممە راھەتلەردىن مەھرۇم قىلغان پۈتۈن ھەربى يۈرۈش-لەردىن كېيىنمۇ، بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپ ئادەتلەنگەن، راھەت-پاراغەتلىك تۇرمۇش مۇھىتىدا دەم ئېلىۋاتقاندەكىدە بىر خىل راھەتلىكنى ھىس قىلاتتى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، ئاۋستىرىيىلىكلەر

قوبۇلىدىن كېيىن، گەرچە رۇس تىلىدا سۆزلەشمىسىمۇ (ئۇلار فراڭ-سۇز تىلىدا سۆزلىشەتتى)، ئەمما رۇس كىشىسى بىلەن سۆزلەشكەندىلىگى ئۈچۈنمۇ خوشال بولاتتى، چۈنكى ئۆز نەزىرىدە بۇ ئادەمنى ئاۋستىرىيىلىكلەرگە ئادەتتىكى رۇسلاردەك يىرگىنىش (بولۇپمۇ هازىر شۇنداق كۈچلۈك هېس قىلىۋاتقاندەك) بىلەن قارايدۇ دەپ ئويلايتتى.

بىلىبىن ئوتتۇز بەش ياشلارغا كىرگەن بويىتاق ئادەم بولۇپ، كىنەز ئاندرې بىلەن ئوخشاش بىر مۇهىتقا مەنسۇپ ئىدى. ئۇلار پېتربۇرگدىكى چېغىدىلا تونۇشۇپ قالغان، لېكىن كىنەز ئاندرې كۈتۈزوۋقا ئەگىشىپ ئاخىرقى قېتىم ۋېنىغا كەلگەندىن كېيىن تېخىمۇ يېقىنلىشىپ كەتكەن ئىدى. كىنەز ئاندرې هەربىي ساهەدە كېلىچەك ئىستىقبالى چوڭ بىر ياش ئادەم بولغاندەك، بىلىبىن دىپلوماتىيە ساهەسىدە تېخىمۇ چوڭ ئىستىقبالغا ئىگە ئىدى. ئۇ هازىر ياش ئادەم بولسىمۇ، لېكىن ياش دىپلومات ئەمەس ئىدى، چۈنكى، ئۇ ئون ئالتە يېشىدىن تارتىپ دىپلوماتىيە ساهەسىدە خىزمەت قىلىپ، پارىژدا ۋە كوپېنگاگېندا تۇرغان، هازىر بولسا ۋېنادا چوڭ مەنسەپ بىلەن تۇراتتى. تاشقى ئىشلار ۋەزىرى ۋە بىزنىڭ ۋېنادىكى باش ئەلچىمىز ئۇنى بىلەتتى ۋە قەدىرلەيتتى. ئۇ ناهايىتى ياخشى دىپلومات بولىمەن دەپ، پەقەت سەلبى خىسلەتلەرنى ئۆزىدە ساقلاشقا مەجبۇر بولىدىغان، بەزى ئىشلاردىن ئۆزىنى تارتىدىغان ۋە فراڭسۇزچە سۆزلەيدىغان كۆپ سانلىق دىپلوماتلاردىن ئەمەس ئىدى؛ ئۇ ئىشلەشنى ياخشى كۆرىدىغان ۋە قانداق ئىشلەشنى بىلىدىغان دىپلوماتلارنىڭ بىرى بولۇپ، هەپسىلسىنىڭ كەملىگىگە قارىماي، پۈتۈن تۇنىنى بەزىدە يېزىق شىرەسىنىڭ ئالدىدا ئۆتكۈزەتتى. ئۇ

قانداق ئىش بولمىسۇن جان-دىلى بىلەن ياخشى ئىشلەيتتى. ئۇنى "نىمە ئۈچۈن؟" دىگەن مەسىلە قىزىقتۇرماي، بەلكى "قانداق ئىشلەش كېرەك؟" دىگەن مەسىلە قىزىقتۇراتتى. دىپلوماتىك ئىشىنىك نىمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىگى ئۇنىك ئۈچۈن پەرقسىز ئىدى؛ لېكىن پەرماىيش، مېمورانداۇم ياكى مەلۇماتلارنى ماھارەت بىلەن، دەل جايىدا ۋە كېلىشتۇرۇپ تۈزۈپ چىقاتتى — ئۇ بۇنىڭدىن ناھايىتى ھوزۇرلىناتتى. بىلىبىنىنىك خىزمەتلىرى قەدىرلىنەتتى، يېزىق ئىشلىرىدىن تاشقىرى، ئۇنىك يەنە يۇقۇرى تەبىقە كىشىلىرى مۇھىتىدا ئالاقە قىلىش ۋە سۆزلىشىش قابىلىيىتىمۇ بار ئىدى.

بىلىبىن ئىشلەشنى قانداق ياخشى كۆرگەن بولسا، چىرايلىق ۋە قىزىقارلىق سۆزلەرنى قىلىش ئېپى كەلگەندە سۆھبەت قىلىشنى شۇنداق ياخشى كۆرەتتى. ئۇلپەتلەر سۆھبىتىدە ئۇ ھەمىشە ھەيران قالارلىق سۆزلەرنىك ئورنى كېلىشنى كۈتەتتى ۋە پەقەت شۇ چاغدىلا سۆزگە ئارىلىشاتتى. بىلىبىنىنىك گەپ-سۆزلىرى دائىم قىزىقارلىق، ئۆتكۈر پىكىرلىك، مۇكەممەل جۈملىلىك، ھەممىنى قىزىقتۇرالايدىغان سۆزلەر بىلەن لىق تولاتتى. بۇ گەپلەر گويياكى ئەرزىمىگەن يۇقۇرى تەبىقە كىشىلىرىنىك ئېسىدە ساقلىشىغا ۋە بىر مېھمانخانىدىن يەنە بىر مېھمانخانىغا توشۇپ يۈرۈشىگە ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، ئەتەي ئىخچام خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلىش مەقسىدىدە بىلىبىنىنىك ئىچكى سىناق بۆلمىسىدە تەييارلانغانىدەك كۆرۈنەتتى. دەرۋەقە، les mots de Bilibine se colportaient dans les salons de Vinne (بىلىبىنىنىك پىكىرلىرى ۋېنا مېھمانخانىلىرىدا تارقىلىپ يۈرەتتى) ۋە مۇھىم دەپ ئاتالغان ئىشلارغا دائىم ئۆز تەسىرىنى كۆرسىتەتتى.

ئۇنىك ياداڭغۇ، ھارغىن، سارغىيىپ كەتكەن چىرايلىق پۈتۈنلەي

چوڭ قورۇقلار بىلەن تولغان؛ بۇ قورۇقلار خۇددى ناھايىتى پاكىز يۇيۇنۇپ مونچىدىن چىققان چاغدىكى بارماق ئۇچلىرىغا ئوخشاش ئاپپاق ئويمان بولۇپ كۆرۈنەتتى. بۇ قورۇقلارنىڭ ھەركىتى ئۇنىڭ چىرايىنىڭ ئاساسىي ئىپادىسى ئىدى. گايىدا ئۇنىڭ كەڭ قاتلاقلىق پىشانىسى قورۇلۇپ، قاشلىرى يۇقۇرى كۆتىرىلەتتى، گايىدا قاشلىرى پەسكە چۈشۈپ، ئىككى مەڭزىدە چوڭ قورۇقلار ھاسىل بولاتتى. ئىچىگە چوڭقۇر ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كىچىك كۆزلىرى ھەمىشە ئۇدۇل ۋە خوشال قاراپ تۇراتتى.

— قېنى، ئەمدى كۆرسەتكەن ئىشلىرىڭىزنى ئېيتىپ بېرىڭچۇ، — دىدى بىلىبىن.

بولكونسكى ئىنتايىن كەمتەرلىك بىلەن، ئۆزى توغرىسىدا بىر قېتىممۇ ئەسلەتمەي، بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا بولغان ئىشلارنى ۋە ھەربى مىنىستىرنىڭ قانداق قوبۇل قىلغانلىغىنى سۆزلەپ بەردى.

— Ils m'ont reçu avec ma nouvelle, comme un chien dans un jeu de quilles (شۇنداق خەۋەرنى ئېلىپ كەلسەم ئۇلار مېنى ئويۇنغا دەخىل قىلىۋاتقان ئىت ئورنىدا كۆرۈپ قارشى ئېلىشتى)، — دىدى كىنەز ئاندرې گېپىنىڭ ئاخىرىدا.

بىلىبىن كۈلۈپ قويدى ۋە يۈزىدىكى قورۇقلىرى يوقىلىپ كەتتى.

— Cependant, mon cher, (بىراق، ئەزىزىم)، — دىدى ئۇ يىراقتىن تىرناقلىرىغا قاراپ ۋە سول قېشىنىڭ ئۈستىنى پۈرۈشتۈرۈپ، — malgré la haute — estime que je professe pour le "npa Вославнос россиückoe Bouhctbo", j'avoue que votre victoire n'est pas des plus victorieuse.

("پراۋوسلاۋ رۇس ئەسكەرلىرى"نى نەقەدەر ھۆرمەتلىسەممۇ، مەن، سىلەرنىڭ بۇ غەلىبەڭلار پارلاق غەلىبىلەردىن ئەمەس دەپ ئويلايمەن).

ئۇ سۆزىنى يەنە شۇنداقلا فرانسۇز تىلىدا سۆزلەيتتى ۋە پەقەت ئۆزى نەپرەتلىنىدىغان سۆزلەرنى تەكىتلىمەكچى بولغاندىلا رۇسچە ئېيتىپ قوياتتى.

— بۇ قانداق بولغىنى؟ سىلەر ئۆزەڭلارنىڭ پۇتۇن ئارمىيىسى بىلەن بۇ بەختسىز مورتىيو ۋە ئۇنىڭ بىر دۆنزىيىسىگە ھۇجۇم قىلىپسىلەر، شۇنىڭغا قارىماستىن، مورتىيو يەنىلا سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىن قېچىپ قۇتۇلۇپتۇغۇ؟ غەلىبە نەدە قالدى؟

— بىراق، راستىنى دېگەندە، — دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز ئاندرې، — ماختانماستىن يەنە شۇنى ئېيتىشىمىز مۇمكىنكى، بۇ ئۆلۈمدىكىدىن ياخشىراق...

— نېمە ئۈچۈن سىلەر بىز ئۈچۈن بىرىنى، ھېچ بولمىغاندا بىر مارشالنى تۇتۇپ كەلمىدىڭلار؟

— شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ھەممە ئىش بىز ئالدىن مۆلچەرلىگەندەك بولۇپ چىقمايدۇ ياكى كۆزەكتىكىگە ئوخشاش تەرتىپلىك بولمايدۇ. بىز، مەن ھازىر سىزگە دېگەندەك، سەھەر سائەت يەتتىدە دۈشمەن ئارقا سېپىگە ئايلىنىپ ئۆتىمىز دەپ ئويلىغان ئىدۇق، ئەمما كەچقۇرۇن بەشتىمۇ ئۇ يەرگە يېتىپ بارالمىدۇق.

— نېمە ئۈچۈن ئەتىگەن سائەت يەتتىدە ئۇ يەرگە يېتىپ بارمىدىڭلار؟ سىلەرگە ئەتىگەن سائەت يەتتىدە ئۇ يەرگە يېتىپ بېرىشىڭلار كېرەك ئەمەسمۇ؟ — دىدى كۈلۈپ تۇرۇپ بىلىبىن. — ئەتىگەن سائەت يەتتىدە يېتىپ بېرىش كېرەك ئىدىغۇ؟

ــ نىمە ئۈچۈن سىز بوناپارتقا رىنويادىن ئايرىلىپ كېتىش ياخشىراق ئىكەنلىگىنى دىپلوماتىيە يولى بىلەن چۈشەندۈرمىدىڭىز؟ ــ دىدى كىنەز ئاندرې خۇددى شۇنداق ئاھاڭدا.

ــ بىلىپ تۇرۇپتىمەن، ــ دىدى ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپتىپ بىلىبىن، ــ سىز مەشىنىڭ يېنىدا دۇئاندا ئولتۇرۇپ مارشاللارنى تۇتۇۋېلىش ناھايىتى ئاسان دىمەكچىسىز. بۇ گېپىڭىز راست، بىراق، شۇنداقمۇ بولسۇن، سىلەر نىمە ئۈچۈن ئۇنى قولدىن چىقىرىپ قويىدۇڭلار؟ سىز ئەجەپلەنمەك، بۇ غەلىبىلىرىڭىزدىن ھەربىي مىنىستىرلا ئەمەس، بەلكى ھەتتا ئالى ھەزرەت پادىشا، كارول فرانسىمۇ ئۆزىنى ئانچە بەختلىك ھىساپلىمايدۇ، ھەتتا روسىيە ئەلچىخانىسىنىڭ بەختسىز سېكرېتارى بولغان مەنمۇ ھېچقانداق ئالاھىدە خوشاللىق ھىس قىلمايمەن، مېنىڭ فرانتسىمغا بىرەر كۈمۈش پۇل بېرىشىنىڭ ئورنىغا بىر كۈنلۈك رۇخسەت ۋاختىنى بەرگەن تۇزۇك، ئۇ ئۆزىنىڭ سۆيگىنىنى ئېلىپ بېرىپ بۇراتىر كوچىسىدا كۆڭلىنى ئېچىپ كەلسۇن ۋە بۇنىڭ بىلەن مېنىڭ خوشال بولغانلىغىمنى بىلدۈرسۇن، ...بىراق، بۇ يەردە بۇراتىر كوچىسى يوقتە...

ئۇ كىنەز ئاندرېغا تىكىلىپ قاربىدى ۋە پىشانىسىدىكى قورۇقلىرى بىردىنلا يوقالدى.

ــ سىزدىن "نىمە ئۈچۈن؟" دەپ سوراش نۆۋىتى ئەمدى ماڭا كەلدى، ئەزىزىم، ــ دىدى بولكونسكى. ــ مەن سىزگە راستىنى ئېيتسام، چۈشەنمەيۋاتىمەن، ئېھتىمال، بۇ يەردە مېنىڭ زەئىپ ئەقلىمدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان دىپلوماتىك ئىنچىكىلىك بولۇشىمۇ مۇمكىن، بىراق، يەنىلا چۈشەنمەيۋاتىمەن: ماڭ پۈتكۈل ئارمىيىسىدىن ئايرىلىسا، فېرىدىناند غوجام بىلەن

كارىل غوجام جايىدىن پەقەت قەمەرلىماي، خاتالىق ئۇستىگە خاتالىق سادىر قىلىۋەرسە، ئاخىردا، پەقەت بىرگىنە كۇتۇزۇۋ ھەقىقى غەلىبىنى قولغا كەلتۇرۇپ، فرانسۇزلارنىڭ (يېڭىلمەس دېگەن نامىنى) تارمار قىلىساڭيۇ، ھەربى مىنىستېر ھەتتا تەپسىلى ئەھۋالـلارنى ئاڭلاشقىمۇ قىزىقمىسا.

— خۇددى شۇ سەۋەپتىنمۇ شۇنداق-تە، ئەزىزىم! — Voyez vous, mon cher (سىز بىلەمسىز، ئەزىزىم)، بۇ غەلىبىلەر پادىشا ئۇچۇن، روسىيە ئۈچۈن، دىنىمىز ئۇچۇن بولغان غەلىبىلەر-Tout ga est bel et bon (بۇلارنىڭ ھەممىسى ناھايىتى ئوبدان)، لېكىن بىز ئۇچۇن، مەن دەيمەنكى — ئاۋستىرىيە ئوردىسى ئۇچۇن، سىلەرنىڭ غەلىبەڭلەرگە كۆڭۈل بۆلۈشنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟ سىلەر بىزگە كارىل غوجامنىڭ ياكى فېردىناندنىڭ غەلىبىسى توغرىسىدا ياخشى خەۋەر ئېلىپ كېلىڭلارچۇ! — un archiduc vaut lautre (بىر غوجام يەنە بىر غوجامدىن ھېچقانداق پەرقلەنمەيدۇ)، بۇ سىزگە مەلۇم — ھەتتا ناپالېوننىڭ ئوت ئۆچۈرۈش كامانداسىنىڭ بىر روتىسى ئۇستىدىن غەلىبە قازانغانمۇ بولسۇن، بۇ باشقا بىر ئىش، بىز يەنىلا زەمبىرەكلىرىمىزنى گۈمبۈرلىتىپ تەبرىكلىگەن بولاتتۇق. ئەمما، مۇنداق ئىشلار خۇددى قەستەن قىلىنغاندەك، پەقەت بىزنىڭ غېشىمىزغا تېگىدۇ، خالاس. كارىل غوجام ھېچقانداق نەتىجىگە ئىگە بولالمىدى، فېردىناند غوجام شەرمەندە بولماقتا. سىلەر ۋېنانى ئارتۇقچە مۇداپىئە قىلماي تاشلاپ كەتتىڭلار. Comme si vous nous disiez (بىزگە خۇددى): بىزگە خۇدا مەدەتكار، سىلەرنى بولسا پايتەختتىكىز بىلەن بىرگە قوشۇپ خۇداغا تاپشۇردۇق دېگەنىدەك قىلدىڭىز. بىر

گېنېرالنى، هەممىز ياخشى كۆردىغان گېنېرال شمىتنى سىلەر ئوق ئاستىدا قويدۇڭلار، ئەمدى سىلەر بىزنى غەلىبە بىلەن تەبرىكلەڭلار!... سىلەر يەتكۈزگەن خەۋەردىنمۇ يامانراق كىشىنى تېرىكتۈرىدىغان نەرسىنى ئويلاش مۇمكىن ئەمەس دېسەم، راست شۇنداق C'est comme un fait exprés, comme un fait .دەۋېرىك (خۇددى قەستەن قىلىنغاندەك، قەستەن قىلىنغاندەك). expres. ئۇندىن تاشقىرى، قېنى، پەرەز قىلايلۇق، سىلەر ھەقىقەتەن پارلاق غەلىبىنى قولغا كەلتۈرگەنمۇ بولۇڭلار، ھەتتا كارىل غوجامۇ غەلىبە قازانغان بولسۇن، بۇ غەلىبە ئومۇمى ئەھۋالنىڭ تەرەققىياتىدا قانداق ئۆزگىرىش پەيدا قىلغان بولاتتى؟ ۋېنا فرانسۇز ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغان ھازىرقى پەيتتە، ئەمدى ۋاقىت ئۆتتۈپ كەتتى.

— ھە؟ ۋېنانى ئىشغال قىلدى؟

— پەقەت ئىشغال قىلىندىلا ئەمەس، بەلكى بوناپارت ئالىلقا-چان شېنبرۇننغا① يېتىپ كەلدى، ئەمما گراف، بىزنىڭ سۆيۈملۈك گرافىمىز ۋۇربنا (Wrbna) بولسا، بۇيرۇق ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئالدىغا يۈرۈپ كەتتى.

ۋولكونسكى سەپەر ئۈستىدىكى ھارغىنلىق ۋە يول ئۈستىدىكى تەسىراتلار بىلەن ئۆزى دۇچكەلگەن قوبۇلدىن كېيىن، خۇسۇسەن تاماقتىن كېيىن، ئاڭلىغان سۆزلەرنىڭ ھەممە ئەھمىيىتسىنى چۈشەندەيۋاتقانلىغىنى ھىس قىلاتتى.

— بۇگۈن ئەتىگەن گراف لىختېنشېلس بۇ يەرگە كەلگەن

---

① شېنبرۇنن — ئاۋستىرىيە پادىشاسىنىڭ ۋېنادىكى يازلىق سارىيى. — تەر.

ئىدى، ــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى بىلىپىن، ــ ماگا فرانسۇزلار-نىڭ ۋېنادا ئۆتكۈزۈلگەن كۆرىگى تەپسىلى تەسۋىرلەنگەن خەتنى كۆرسەتتى. Le prince Murat et tout le tremblement... (كىنەز مىيۇرات ۋە باشقا هەممەسى...)، سىز كۆروپ تۇرۇپسىز، سىلەرنىڭ غەلىبەڭلەر كىشىنى ئانچە خوشال قىلمۇدەك ئىش ئەمەس، شۇڭا سىزنىڭمۇ نىجاتچى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنىشىڭىز مۇمكىن ئەمەس...

ــ دەر هەقىقەت، مېنىڭ ئۇچۇن بەربىر، مۇتلەق هەممەسى بەربىر! ــ دىدى كىنەز ئاندرې، ئۇنىڭ كرېمىستا بولغان جەڭ توغرىسىدىكى خەۋىرىنىڭ ئاۋستىرىيە پايتەختىنىڭ ئىشغال قىلىنغانلىغىدەك مۇنداق ۋەقەلەر تۇپەيلىدىن هىچقانچە مۇهىم ئەهمىيەتكە ئىگە ئەمەسلىگىنى چۈشىنىشكە باشلاپ. ــ ۋېنا قانداقسىگە ئىشغال قىلىنمىتۇ؟ هىلىقى كۆۋرۈك ۋە مەشھۇر tête de pont (ئىسھامچۇ) ۋە كىنەز ئائۇ ئېرسىپېرگچۇ؟ بىز، كىنەز ئائۇ ئېرسىپېرگ ۋېنانى قوغداۋاتىدۇ دەپ ئاڭلىغان ئىدۇق، ــ دىدى ئۇ.

ــ كىنەز ئائۇ ئېرسىپېرگ بۇ تەرەپتە، يەنى بىز تەرەپتە تۇرۇپ بىزنى قوغداۋاتىدۇ؛ مەن ناهايىتى ناچار قوغداۋاتىدۇ دەپ ئويلايمەن، بىراق يەنىلا نىمە بولسىمۇ قوغداۋاتىدۇ. ئەما، ۋېنا بولسا ئۇ تەرەپتە. ياق، كۆۋرۈك تېخى ئېلىنغىنى يوق، چۈنكى ئۇ مىنالاشتۇرۇلغان ۋە ئۇنى پارتلىتىشقا بۇيرۇق بېرىلگەن. ئەكس ھالدا، بىز ئاللىقاچانلا بوگېمىيە تاغلىرىدا بولغان بولاتتۇق ۋە سىزمۇ ئارمىيەڭىزلار بىلەن بىللە ئىككى تەرەپتىن ئېچىلغان ئوت ئارىسىدا قېلىپ چارەڭ سائەت ئىغىر ئەهۋالدا قالغان بولاتتىڭىز.

ــ لېكىن، بۇ يەنىلا ئۇرۇش ئەمدى تۈگىدى دىگەنلىك ئەمەس-

ته، ــ دېدى كىنەز ئاندرې.

ــ مەن، ئۇرۇش تۇغقىدى دەپ ئويلايمەن. بۇ يەردىكى چوڭ قالپاقلىق كىشىلەرمۇ مۇشۇنداق ئويلايدۇ، بىراق ئۇلار بۇنى ئېيتىشقا پېتىنالمايدۇ. مەن ئۇرۇش باشلانغان چاغدىلا ئېيتقاندەك، مەسىلىنى سىلەرنىڭ échauffo uree de Dürenstein (دۇرېنىشتېينىدىكى ئېتىشىشقىلار①) ھەل قىلمايدۇ، شۇنداقلا ئۇمۇمەن پوروخ ھەل قىلمايدۇ، بەلكى بۇ ئىشنى كىم ئويلاپ چىقارغان بولسا شۇ ھەل قىلىدۇ، ــ دېدى بىلىبىن ئۆزىنىڭ mots (داڭلىق سۆزلىرى)دىن بىرىنى تەكرارلاپ؛ بۇ چاغدا ئۇنىڭ پىشانىسىدىكى قورۇقلىرى يوقلىپ سەل توختىۋالدى. ــ بىردىن-بىر مەسىلە، پادىشا ئالېكساندرنىڭ پرۇسسىيە كارولى بىلەن بېرلىندىكى ئۇچرىشىشنىڭ قانداق نەتىجە بېرىدىغانلىغىغا باغلىق. ئەگەر پرۇسسىيە ئىتتىپاققا كىرسە، on forcera la main à l'Autriche (ئۇ ھالدا، پرۇسسىيىنى مەجبۇر قىلىشىدۇ-دە)، ئۇرۇش بولىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، مەسىلە پەقەت يېڭى Campo Formio (كامپو فورمىۇ)② شەرتنامىسىنىڭ دەسلەپكى ماددىلىرىنى نەدە تۇرۇپ چىقىشنى شەرتلىشۇېلىش ئىشلا قالىدۇ، خالاس.

ــ لېكىن، بۇ نىمە دېگەن پەۋقۇلئاددە تالانت! ــ دەپ بىردىنلا ۋاقىرىدى كىنەز ئاندرې كىچىككىنە قوللىرىنى قىسىپ تۇرۇپ ۋە ئۇنىڭ بىلەن شىرەگە مۇشتلاپ. ــ بۇ ئادەم نىمە دېگەن تەلەيلىك!

---

① 9 ـ باپتا ئېيتىلغان مورتېيو ئۇستىدىن غەلىبە قىلغان ئۇرۇش. ــ تەر.

② ئىتالىيىدە بىر يېزىنىڭ نامى. 1797 ـ يىلى ئاۋستىرىيە بىلەن فرانسىيە بۇ يەردە «كامپو فورمىۇ سۇلھى»نى تۈزۈشكەن. ــ تەر.

— Buonaparte (بۇئوناپارت؟) — دېدى بىلىمسىز سوئال نەزىرى بىلەن پىشانىسىنى پۈرۈشتۈرۈپ ۋە بۇنىڭ بىلەن ھازىر un mot (داڭلىق سۆز) ئېيتىدىغانلىغىنى سەزدۈرمەكچى بولۇپ، — Buonaparte (بۇئوناپارت)؟ — دېدى ئۇ يەنە بىر قېتىم تەكرار-لاپ "u" ھەرپىگە ئۇرغۇنى ئالاھىدە چۈشۈرۈپ: — بىراق، مەن ئويلايمەنكى، ئۇ ھازىر ئاۋستىرىيىگە شېنبرونندا ئەمىر-پەرمان بېرىپ ئولتۇرغاندا il faut lui faire grâcedel'u (ئۇنى "u" ھەرپىدىن قۇتۇلدۇرۇش كېرەك)، مەن ئۇنى Bonaparte tout court (ئاددىغىنا بوناپارت)دەپ ئاتايمەن.

— ياق، چاخچاق قىلماڭ، — دېدى كىنەز ئاندرې، — سىز راستىنلا ئۇرۇش تۈگىدى دەپ ئويلامسىز؟

— ھە، شۇنداق دەپ ئويلايمەن: ئاۋستىرىيە ئەخمەق بولۇپ قاپتۇ، ئۇ بۇنىڭغا ئادەتلەنمىگەن. ئىنتىقام ئالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەخمەق بولۇپ قالغانسكى، بىرىنچىدىن، ئۆلكىلىرى تالان-تاراج قىلىنغان، on dit le православное est terrible pour le pillage (پىراۋوسلاۋ قوشۇنلىرى ناھايىستى يامان تالان-تاراج قىلىدۇ، دېيىشىدۇ)، ئارمىيىسى تارمار قىلىپ تاشلانغان، پايتەختى ئىشغال قىلىنغان ۋە بۇلارنىڭ هەممىسى pour les beaux yeux du сардинскоевеличество (ساردىنىيىلىك ئالى ھەزرەتلىرىنىڭ چىرايلىق كۆزلىرى ئۈچۈن بولغان)①. شۇنىڭ ئۈچۈن entre nous

---

① بوستون كېچەشمىسىدە پرۇسسىيە ناپالېونغا ئۇلتىماتۇم ئەۋەتىش پىكرىدە چىڭ تۇرغان، تەلەپلەرنىڭ بىرى ئۇنىڭدىن ساردىنىيە كىنەزىگە تۆلەم ئېلىشتىن ئىبارەت بولغان. ناپالېون بۇ تەلەپنى رەت قىلغان، ئەمما پرۇسسىيە ئاۋستىرىيىنىڭ يېڭىلىشى بىلەن قورقۇپ كېتىپ قىمىرلىماي قالغان.—تەر.

— mon cher (بۇ گەپ ئارىمىزدا قالسۇن، ئەزىزىم)، — مەن پەم قىلىۋاتىمەنكى، ئۇلار بىزنى ئالداۋاتىدۇ، بىلىشىمچە، بۇلار ئاللىقا- چان فرانسىيە بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، بىزدىن يوشۇرۇنچە ئۆزلىرى ياراشىش شەرتنامىسىنىڭ لايىھىسىنى تۈزۈشكەن①.

— بۇ زادى مۇمكىن ئەمەس! — دېدى كىنەز ئاندرې، — بۇ ناھايىتى پەسكەشلىك بولىدۇ.

— Qui vivra verra (ئۆلۈپ كەتمىسەك كۆرىمىز)، — دېدى بىلىمىن ۋە گەپ تامام بولغانلىغىغا ئىشارەت قىلىپ پىشانىسىدىكى قورۇقلىرىنى يوقاتتى.

كىنەز ئاندرې ئۆزى ئۇچۇن تەييارلانغان ئۆيگە كىردى ۋە پاكىز كۆينەك كىيىپ، خۇش پۇراقلىق ياستۇق قويۇلغان پەر ئورۇن كۆرپىدە ياتتى، ئۇ ئۆزى خەۋىرىنى تاراقتان ئۇرۇشنىڭ ئۇنىڭدىن ناھايىتى بىراقتا، ناھايىتى بىراقتا قالغانلىغىنى ھىس قىلاتتى. پرۇسسىيە ئىتتىپاقى، ئاۋستىرىيىنىڭ خائىنلىق قىلغانلىغى، بوناپارت- نىڭ يېڭى تەنتەنىسى، ئەتىسكى كۈندىكى كۆرۈشۈش زىيارىتى ۋە كۆرەك، پادىشا فرانسىنىڭ قوبۇل قىلىشى ئۇنىڭ ئوي-پىكىر- لىرىنى بەنت قىلاتتى.

ئۇ كۆزلىرىنى يۇمدى، لېكىن خۇددى شۇ پەيتىنىڭ ئۆزىدە ئۇنىڭ قۇلاقلىرىدا زەمبىرەكلەر ۋە مىلتىقلاردىن ئېتىلغان ئوقلارنىڭ گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلىرى، پەيتون ھارۋا چاقلىرىنىڭ تاراقلىغان

---

① پادىشا فرانسىز ئۇ چاغدا ناپالېئوندىن سۈلھ تەلەپ قىلغان، ناپالېئون بولسا بەزى ھاقارەتلىك تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇنى سۈلھ كېلىشىم- نىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلغان، فرانسىز بۇنىڭغىمۇ ئىلاجسىز ماقۇل بولغان. — ئەر.

ئاۋازلىرى جاراڭلايتتى، مانا تاغلاردىن يەنە يىپىتەك تىزىلىپ مۇشـ
كېتىرلار① چۈشمەكتە، فرانسۇزلار ئوق ئاتماقتا، ئۇ يۈرىگىنىڭ
تېترەۋاتقانلىغىنى ھىس قىلماقتا ۋە ئۇ شىمست بىلەن بىر قاتاردا
ئاتلىق ئالدىغا چىقماقتا، ئوقلار ئۇنىڭ ئەترapىدىن خوشال ھۇشقۇيـ
تۇپ ئۆتمەكتە ۋە ئۇ بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپ بېشىدىن كەچۈرۈپ
باقمىغان تۇرمۇشنىڭ ئون ھەسسىلىگەن خوشاللىق تۇيغۇسىنى بېشـ
دىن كەچۈرمەكتە ئىدى.

ئۇ ئويغىنىپ كەتتى....

"شۇنداق، بۇلارنىڭ ھەممىسى بولغان!..." — دېدى ئۇ خۇددى بالىلاردەك بەختلىك ھالدا ئۆزىچە كۈلۈمسىرەپ ۋە ياشلىق باھارىـ نىڭ شىرىن ئۇيقۇسىغا چۆمۈپ.

11

ئەتىسى كىنەز ئاندرې خېلى كېيىنرەك ئويغاندى. ئۆتكەنكى تەسىراتلارنى ئەسلەپ، ئۇ ھەممىدىن ئاۋال بۈگۈن پادىشا فرانسىغا كۆرۈنۈش كېرەكلىگىنى ئويلايتتى، ھەربىي مىنىستىرنى، ئاۋستىرىيىنىڭ ئەدەپلىك فلىگېل-ئادىيۇتانتىنى، بىلىبىنىنى ۋە تۈنۈگۈنكى كەچقۇرۇنقى سۆھبەتنى ئويلايتتى. ئۇ سارايغا بېرىش ئۈچۈن ئۈزۈندىن بېرى كىيمەي كېلىۋاتقان كۆرەكتە كىيىلىدىغان كىيىم-كېچەكلىرىنى كىيىدى-دە، ئۇنىڭدىن كىيىن پاكىز، تېتىك ۋە

---

① قەدىمقى زامانىدىكى چوڭ كالىبىرلىق پىلتە مىلتىق بىلەن قوراللانغان ئەسكەرلەر. — تەر.

چىرايلىق قىياپەتتە، قولىغا بىنت يۆگەپ، بىلىمىنىڭ ھوجرىسىغا كىردى. ھوجرىدا دىپلوماتىك ساھەدىن تۆت جاناپ بار ئىدى. بولكونسكى ئەلچىخانىنىڭ سېكرېتارى كىنەز ئىپپولىت كۇراگىن بىلەن تونۇش ئىدى؛ ئۇنى قالغان كىشىلەر بىلەن بىللىبىن تونۇشتۇردى.

بىلىمىنىڭ ئۆيىدىكى جاناپلارنىڭ ھەممىسى ياش، باي ۋە خۇش چاخچاق يۇقۇرى قاتلام كىشىلىرى بولۇپ، ئۇلار ۋېنادىمۇ ۋە بۇ يەردىمۇ ئايرىمچە ئۆمەكنى تەشكىل قىلاتتى، بۇ ئۆمەكنىڭ باشلىغى بولغان بىلىبىن ئۇنى بىزنىڭ les nôtres (ئۆز كىشىلىرىمىز) دەپ ئاتايتتى. تامامەن دىگۈدەك دىپلوماتلاردىن تۈزۈلگەن بۇ ئۆمەكتە، روشەنكى، ئۇرۇش ۋە سىياسەت بىلەن ھېچقانداق باغلىنىشى بولمىغان ، لېكىن بەزى ئاياللار ۋە مەھكىمە ئىشلىرىنىڭ رەسمى تەرەپلىرى بىلەنلا باغلىنىشى بولغان يۇقۇرى قاتلام جەمىيىتىدىكىلەرنىڭلا ئارزۇ-ھەۋەسلىرى بار ئىدى. بۇ جاناپلار كىنەز ئاندرېينى ئۆز كىشىسى دەپ ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن ئۆز ئۆمىگىگە قوبۇل قىلدى (ئۇلار بۇ ئىلتىپاتنى ناھايىتى ئاز كىشىلەرگە قىلاتتى). ھۆرمەت يۈزىسىدىن ۋە سۆھبەتكە كىرىشىشنىڭ ئۇچى قىلىش ئۈچۈن، ئۇلار ئارمىيە ۋە جەڭلەر توغرىسىدا بىرقانچە سوئاللارنى بېرىشتى ۋە كېيىن سۆھبەت يەنە ئىزچىل بولمىغان خوشال چاقلار ھەم قۇرۇق گەپلەرگە ئايلىنىپ كەتتى.

— لېكىن، ھەممىدىن ياخشى بولغىنى، — دىدى دىپلومات ئاغىنىسىنىڭ مۇڭۇپپەقىيەتسىزلىكىلىرىنى سۆزلەپ كېلىپ بىرسى، — ھەممىدىن ياخشى بولغىنى شۇكى، كانسلېر ئۇنىڭغا توپ-توغرا؛ سېپنىڭ لوندونغا تەيىن قىلىنىشىڭ مەرتىۋەڭنىڭ ئۆسكەنلىگىدىن

دېرەك بېرىدۇ، ئۆزەڭمۇ بۇنىڭغا شۇنداق دەپ قارىغىن، دەپتۇ. سىز ئۇنىڭ بۇ چاغدىكى تۇرقىنى كۆز ئالدىڭىزغا كەلتۈرەلەمسىز؟...

— لېكىن ھەممىدىن يامىنى، جاناپلار، مەن سىلەرگە ئېيتاي، كۇراگىننىڭ ئىشى چاتاق: ئۆزى پالاكەتكە ئۇچرىغان، بۇ دون-ژۇئان①، بۇ ياريماس ئادەم شۇنىڭدىن پايدىلىنىۋېتىپتۇ!

كىنەز ئېپپولىت بۇ چاغدا يۇمشاق كرېسلودا ئىككى پۇتىنى ئۇنىڭ تۇتقۇچى ئۈستىگە قويغان پېتى ياتاتتى. ئۇ كۈلۈپ كەتتى.

— Parlez-moi de Ga (دەڭا، ئاڭلاپ باقاي!)، — دېدى ئۇ.

— ئوھو، دون-ژۇئان! ئوھو، يىلان! — بىرقانچە كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

— سىز بىلمەيسىز، بولكونسكى، — دېدى بىلىبىن كىنەز ئاندرېيغا قاراپ، — فرانسۇز ئارمىيىسىنىڭ ھەممە ئەسكىلىكلىرى (روسىيە ئارمىيىسىنىڭ دېيىشكە تاس-تاماس قالدىم)، بۇ ئادەمنىڭ ئايالىلار ئارىسىدا قىلىغان قىلىقلىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا ھەچنىمىگە ئەرزىمەيدۇ.

— La femme estla compagne de l'homme (ئايال بولسا ئەرنىڭ دوستى)، — دېدى كىنەز ئېپپولىت ۋە لورنېت②تىن ئۆزىنىڭ ئىگىز كۆتۈرىلگەن پۇتىغا قاراشقا باشلىدى.

بىلىبىن ۋە "ئۆز كىشىلەر"نىڭ ھەممىسى ئېپپولىتنىڭ كۆزىگە قاراپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى. كىنەز ئاندرې بىلدىكى، ئېپپولىت (كىنەز ئاندرې بۇرۇن خوتۇنىنى ئۇنىڭدىن كۈنلەيتتى ۋە ھازىر

---

① دون-ژۇئان — ھەمىشە ئايالىلار ئارقىسىغا كىرىۋېلىپ، ئۇلارنى ئالداپ يۈرىدىغان ئادەملەرنىڭ ئومۇمى نامى. — تەر.

② لورنېت — سېپى ئۇزۇن كۆزەينەك. — تەر.

ئىچىدە ئۇنىڭغا ئىقرار ئىدى) بۇ كىشىلەر ئارىسىدا كۈلكە-مەسخىرە قىلىش ئۈچۈن دەستەك بولۇپ قالغان ئىدى.

— ياق، مەن سىزنى كۇراگىن بىلەن قېلىنراق ئاشنا قىلىپ خۇرسەن قىلىشىم كېرەك، — دېدى بىلىبىن ئاستاغىنا بولكونسكىغا. — ئۇ سىياسەت توغرىسىدا گەپ قىلغاندا قايىل قىلىدۇ، بۇنى بىر كۆرۈش كېرەك.

ئۇ ئىپپولىتقا يېقىن كېلىپ ئولتۇردى ۋە پىشانىسىنى پۈرۈشتۇ-رۇپ، ئۇنىڭ بىلەن سىياسەت توغرىسىدا پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. كىنەز ئاندرې ۋە باشقىلار بۇ ئىككىيلەنىڭ ئەتراپىغا يىغىلىشتى.

— Le cabinet de Berlin ne peut pas exprimer un sentiment d'alliance, sans exprimer··· comme dans sa dernière note··· (بېرلىن كابىنېتى، ئۆزىنىڭ ئاخىرقى نوتىسىدە-كىدەك... نى ئىپادىلىمەي تۇرۇپ، ئىتتىپاق توغرىسىدىكى ئۆزىنىڭ پىكىرلىرىنى ئىپادىلىشى مۇمكىن ئەمەس)، — دەپ سۆزىنى باشلىدى ئىپپولىت ھەمىيلەنگە مەنىلىك قاراپ قويۇپ، — vous comprenez··· vous comprenez···, et puis si sa Majesté l'Empereur ne déroge pas au principe de notre alliance··· (بىلەمسىز... بىلەمسىز... ئۇندىن تاشقىرى، ئەگەر ھەزرىتى پادىشا بىزنىڭ ئىتتىپاقىمىزنىڭ ماھىيىتىنى (پىرىنسىپىنى) ئۆزگەرتمىسىلا...)

Attendez, je n'ai pas fini··· (توختاپ تۇرۇڭ، مەن تېخى سۆزۈمنى تۈگەتمىدىم...) — دېدى ئۇ كىنەز ئاندرېغا ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ. — je suppose que l'intervention sera plus forte que la noninter vention. Et··· (مەن ئويلايـ-

مەنكى، مۇداخلە قىلىش مۇداخىلە قىلمىغانلىغا قارىغاندا ياخشىراق). — ئۇ سەل جىم بولدى. — on ne pourra pas imputer à la fin de nonrecevoir notre dérêche du 28 novembre. (ئەڭ ئاخىرىدا... بىزنىڭ Voila comment tout cela finira. 28ـنويابىردىكى مەكتۇبىمىزنىڭ رەت قىلىنغانلىقى بىلەن ئىشنى تۈگىگەن دەپ ھىساپلاشقا بولمايدۇ... بۇ ئىشلار مانا شۇنداق ئاياقلىشىدۇ.)

ئۇ كىنەز بولكونسكىنىڭ قولىنى قويۇپ بەردى ۋە بۇنىڭ بىلەن سۆزىنىڭ تاماملانغانلىغىنى ئىپادىلىدى.

— Demosthénes, je te reconnais au caillou que tu as (دېموسفېن①، مەن سېنى ئۆزەڭنىڭ cahé dans ta bouche d'or! ئالتۇن ئاغزىڭغا سېلىپ يوشۇرۇۋالغان شېغىل تاشقا قاراپ بىلدىم)، — دىدى بەك خۇرسەن بولۇپ كەتكەن بىلبىن.

ھەممەيلەن كۈلۈپ كەتتى. ئىپپولىت ھەممە كىشىدىن قاتتىقراق كۈلۈپ كەتتى. ئۇ، روشەنكى، ئازاپلىناتتى، نەپىسى بوغۇلاتتى، لېكىن ئۇنىڭ ھەمىشە ھەركەتسىز تۇرىدىغان يۈزىنى سوزۇپ تۇردىغان قاتتىق كۈلكىسىدىن ئۆزىنى توختىتالمايتتى.

— ھە، گەپ مۇنداق، جاناپلار، — دىدى بىلبىن، — بولكونسكى بۇ ئۆيدە، مۇشۇ يەردە، بۇنىڭدا مېنىڭ مېھمىنىم، ئۇنى مەن قولۇمدىن قانچىلىك كەلسە، مۇشۇ يەردىكى ھاياتىمىزنىڭ ھەممە خۇرسەنچىلىكلىرى بىلەن كۈتۈۋالماقچىمەن. ئەگەر بىز ۋېنادا بولغان

① قەدىمقى گرېك ناتىقى (ئارا تورى)، ئېيتىشلارغا قارىغاندا، تىلى بەك يوغان بولغانلىغى ئۈچۈن، نۇتۇق سۆزلىگەندە شېغىلنى ئاغزىغا سېلىپ تىلىنى بېسىۋالىدىكەن. — تەر.

بولساق، بۇ ناھايىتى ئاسان بولاتتى؛ لېكىن بۇ يەردە، dans ce vilain trou morave (بۇ ئېپلاس موراۋىيە ئورنىدا) بولسا، بۇ تەسرەك، شۇڭا مەن سىلەر ھەممەڭلارنىڭ ياردەم بېرىشىنى Il faut lui faire les honneurs de Brünn. .سورايمەن

(ئۇنى بروننىدىكى ئوبدان نەرسىلەر بىلەن كۈتۈۋېلىش كېرەك).

سىزلەر تىياتىرنى ئۈستىگىزلەرگە ئېلىگىزلار، مەن ــ جامائەتچىلىك بىلەن، سىز، ئېپپولىت، ئەلۋەتتە، ــ ئايالىلار بىلەن كۈتۈۋېلىشنى ئۈستىگىزگە ئېلىك.

ــ ئۇنىڭغا ئامالىنى كۆرسىتىش كېرەك، ئۇ ناھايىتى گۈزەل خوتۇن! ــ دېدى "ئۆز كىشىلەر"دىن بىرى ئۇنىڭ بارماقلىرىنىڭ ئۇچىنى سۆيۈپ تۇرۇپ.

ــ قىسقىسى، بۇ قانخور ئەسكەرنى، ــ دېدى بىلىبىن، ــ بىر قەدەر ئىنسانپەرۋەر قاراشلارغا بۇراش كېرەك.

ــ مەن سىلەرنىڭ مېھماندوستلۇغۇڭلاردىن بەھرىمەن بولالمايدىغانلىغا ئوخشايمەن، جاناپلار، مېنىڭ باردىغان ۋاقتىم توشۇپ قالدى، ــ دېدى بولكونسكى سائىتىگە قاراپ.

ــ نەگە؟

ــ پادىشا ھوزۇرىغا.

ــ ئوھو! ئوھو! ئوھو!

ــ بولدۇ، خەير، بولكونسكى! ــ خەير، كىنەز، تاماققا بۇرۇنراق كەلگەيسىز، ــ بىرقانچە كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ــ بىز سىزنى دەپ يىغلىمىز.

ــ پادىشا بىلەن سۆزلەشكەندە، ئوزۇق-تۈلۈك بىلەن تەمىنلەش تەرتىۋىنى ۋە مارشىرۇت (بېسىپ ئۆتىدىغان يول)لارنى ئىمكان

قەدەر كۆپرەك ماختاڭ، ــ دىدى بىلىبىن ئايۋانغىچە ئۇزىتىپ چىقىپ بولكونسكىنى.

ــ ماختىسام بولاتتى، لېكىن، ئۇنداق قىلالمايمەن، چۈنكى بىلىمەن، ــ دەپ جاۋاپ بەردى بولكونسكى كۈلۈپ تۇرۇپ.

ــ بولىدۇ، ئومۇمەن ئىمكان قەدەر كۆپرەك سۆزلەڭ. ئۇ كىشىنى قوبۇل قىلىشقا ئامراق، ئەمما ئۆزى سۆزلەشنى ياخشى كۆرمەيدۇ ۋە سۆزلەشنىمۇ بىلمەيدۇ، سىز بۇنى كۆرىسىز.

12

پادىشا فرانس تاۋاپ قوبۇلىغا چىقىش مۇراسىمىدا ئاۋسترىيە ئەپىتسەرلىرى ئارىسىدا بەلگىلەنگەن ئورۇندا تۇرغان كىنەز ئاندرېنىڭ يۈزىگە تىكىلىپ قارىدى ۋە تاج ئۇزۇن قىلىپ كۆرسەتكەن بېشىنى ئۇنىڭغا لىڭشىتىپ قويدى. لېكىن بۇ مۇراسىمدىن كېيىن، تۈنۈگۈنكى فلىگېل ـ ئاديۇتانت بولكونسكىغا پادىشانىڭ ئۇنى قوبۇل قىلىشنى خالايدىغانلىغىنى ھۆرمەت بىلەن يەتكۈزدى. پادىشا فرانس كىنەز ئاندرېنى ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا قوبۇل قىلدى. گەپ باشلاش ئالدىدا كىنەز ئاندرې پادىشانىڭ خۇددى گاڭگىراپ قالغاندەك، نىمە دىيىشىنى بىلمەي ۋە قىزىرىپ كەتكەنلىگىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى.

ــ خوش، جەڭ قاچان باشلانغان؟ ــ دەپ سورىدى پادىشا ئالدىراپ.

كىنەز ئاندرې جاۋاپ بەردى. بۇنىڭدىن كېيىن يەنە شۇنداق ئاددى سوئاللار بېرىلدى: "كۇتۇزوۋ ساقمۇ؟ ئۇنىڭ كرېمستىن

چىقىپ كەتكىنىگە قانچىلىك ۋاقىت بولدى؟" ۋەھاكازا. پادىشا خۇددى هەممە مەقسىدى پەقەت بەلگىلىك ساندا سوئال قويۇشتىن ئىبارەتتەك قىياپەتتە سۆزلەيتتى. بۇ سوئاللارغا بېرىلىدىغان جاۋاپلارغا ئۇنىڭ قىزىقمايدىغانلىغى ئوچۇق بىلىنىپ تۇراتتى.

ــ جەڭ سائەت نەچچىدە باشلانغان؟ ــ دەپ سورىدى پادىشا.

ــ فۇرونتتىكى جەڭنىڭ سائەت نەچچىدە باشلانغانلىغىنى مەن هەزرىتى ئاللىرىغا ئېيتىپ بېرەلمەيمەن، لېكىن مەن تۇرغان دېۋىزىيىنىدە بىز كەچقۇرۇن سائەت ئالتىدە هۇجۇمنى باشلىغان ئىدۇق، ــ دېدى بولكونسكى جانلىنىشقا باشلاپ ۋە كاللىسىدا تەييارلانغان هەممە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنىڭ هەقىقى تەسۆرىنى مەلۇم قىلىش پۇرسىتى كەلدى دەپ ئويلاپ.

لېكىن، پادىشا كۆلۈمسىرەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى:

ــ قانچە مىل ئىكەن؟

ــ نەدىن نەگىچە، هەزرىتى ئاللىرى؟

ــ دېۋىزىيىنىدىن كېيىنگىچە.

ــ ئۇچ يېرىم مىل، هەزرىتى ئاللىرى.

ــ فرانسۇزلار سول قىرغاقنى تاشلاپ كەتتىمۇ؟

ــ پايلاقچىلارنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، ئۇلارنىڭ ئاخىرقى بىر قىسمى تۇنده سال ئارقىلىق دەريادىن ئۆتۈپ كېتىپتۇدەك.

ــ كېيىنمۇ يەم ـ خەشەكلەر يېتەرلىكمۇ؟

ــ يەم ـ خەشەكلەر كېرەكلىك مىقداردا يەتكۈزۈلمىدى.

پادىشا ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى.

ــ گېنېرال شىمىت سائەت نەچچىدە هالاك قىلىندى؟

ــ سائەت يەتتىلەردە بولسا كېرەك.

ــ سائەت يەتتىدە؟ بەك يامان بولۇپتۇ! بەك قايغۇلۇق ئىش بولۇپتۇ!

پادىشا رەھمەت دېدى ۋە تازىم قىلدى. كېنەز ئاندرې چىقىپ كەتتى ۋە دەرھال ساراي ئەھلىلىرى ئۈنى قورشىۋالدى. تەرەپ-تەرەپتىن خۇشخۇي كۆزلەر ئۇنىڭغا قارىشاتتى ۋە خۇشخۇي سۆزلەر ئاڭلىناتتى. تۇنۇگۈنكى فلىگېل-ئادىيۇتانت نىمە ئۈچۈن سارايغا چۈشمەيدىغانلىقى ئۈنىڭغا تەنە قىلدى ۋە ئۈنى ئۆز ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى. ھەربى مىنىستىر كېلىپ ئۈنى پادىشا ئىنئام قىلغان ئۈچىنچى دەرىجىلىك ماريە-تېرېزىيە ئوردېنى بىلەن تەبرىكلىدى، خانىش ئانىنىڭ كاھ بېگى① ئۈنى خانىش ھوزۇرىغا تەكلىپ قىلدى. ئاغىچا خېنىم ئايىمۇ ئۈنى كۆرۈشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇ كىمگە جاۋاپ بېرىشنى بىلمەي بىرقانچە سېكۆنتقىچە ئويلىنىپ قالدى. روسىيە ئەلچىسى ئۇنىڭ دولىسىنى تۇتۇپ، دەرىزە ئالدىغا ئېلىپ بېرىپ سۆزلىشىشكە باشلىدى.

بىلىپىنىڭ سۆزىگە خىلاپ ھالدا، كېنەز ئاندرې ئېلىپ كەلگەن خەۋەر خوشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىنغان ئىدى. بۇنىڭ شۇكرانىسىغا ئومۇمى ئىبادەت تەيىن قىلىندى. كۇتۇزوۋ بولسا ماريىە-تېرېزى ناملىق چوڭ كرېست ئوردېنى بىلەن تارتۇقلاندى ۋە پۈتۈن ئارمىيىمۇ مۇكاپاتلاندى. بولكونسكى تەرەپ-تەرەپتىن تەكلىپنامىلەر ئالغان بولۇپ، ئەتىگەندىن باشلاپ ئاۋستىرىيىنىڭ چوڭ ئەمەلدار-

---

① نۆكەر ياكى خىزمەتكارلار باشلىغى. ــ تەر.

لىرنىڭ زىيارەت قىلىشى كېرەك ئىدى. كەچقۇرۇن سائەت بەشتە زىيارەتلىرنىڭ تاماملىغاندىن كېيىن، جەڭ توغرىسىدا ۋە ئۆزىنىڭ بىرۇنىغا قىلغان سەپەرى توغرىسىدا ئاتىسىغا يازماقچى بولغان خېتىنى كۆڭلىدە ئويلاپ پىشۇرۇپ، كىنەز ئاندرې بىلىبىننىڭ ئۆيىگە قايتتى. بىلىبىن تۇرغان ئۆينىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا يېرىمىخچە يۈك ـ تاقىلار قاچىلانغان تۆت چاقلىق ئۇزۇن هارۋا تۇراتتى، بىلىبىننىڭ خىزمەتكارى فرانسىس چامدانىنى ناھايىتى تەسلىكتە كۆتىرىپ ئىشىكتىن چىقىپ كېلىۋاتاتتى (بىلىبىننىڭ ئۆيىگە قايتىشتىن ئاۋال، كىنەز ئاندرې كىتاپ دۇكىنىغا بېرىپ، يول ئۈستىدە ئوقۇشقا كىتاپ ئالغان ۋە شۇنىڭ بىلەن دۇكانىدا بىرئاز ۋاقىت هايال بولغان ئىدى).

ـ نېمە ئىش؟ ـ دەپ سورىدى بولكونسكى.

ـ Ach, Erlaucht! (ئاھ، سورىماڭ جاناپ ئالىي!) ـ دېدى فرانس چامدانىنى تەسلىكتە هارۋىغا ئاغدۇرۇپ تاشلاپ. ـ Wir ziehen noch weiter. Der Bösewicht ist schon wiedr hinter uns her! (تېخىمۇ نېرىگە كۆچۈۋاتىمىز. هىلىقى ياۋۇز يەنە بىزنىڭ پېيىمىزگە چۈشۈۋالدى!)

ـ نېمە ئىش؟ نېمە؟ ـ دەپ سورىدى كىنەز ئاندرې.

بىلىبىن شۇئان بولكونسكىنىڭ ئالدىغا چىقتى. بىلىبىننىڭ هەمىشە خاتىرجەم تۇرىدىغان چىرايىدا جىددىلىك كەيپىياتى بىلىنىپ تۇراتتى.

ـ Non, non, avouez que c'est charmant (ياق، ياق، ئېتىراپ قىلىڭ، بۇ كارامەت ياخشىلىق)، ـ دېدى ئۇ، ـ cette histoire du pont de Thabor (МосТ В ВеНе).

Ils l'ont passé sans coup férir (بۇ تابور كۆۋرۈگى [ۋېنادىكى كۆۋرۈك]. فرانسۇزلار بۇ كۆۋرۈكتىن قارشىلىقسىز ئۆتۈپ كېتىپتۇ).

كىنەز ئاندرې ھېچنىمىنى چۈشەنمەيتتى.

— سىز قايىقتىن كېلىۋاتقىنىڭىزدا، شەھەردە بولۇۋاتقان ئىشلارنى ھەممە ھارۋىكەشلەر بىلگەن يەردە، سىز نېمىشقا بىلمەيسىز؟

— مەن ئاغىچا خېنىم ئايىمنىڭكىدىن كەلدىم. ئۇ يەردە مەن ھېچنىمىنى ئاڭلىغىنىم يوق.

— كىشىلەرنىڭ ھەممە يەردە يۈك-تاقلىرىنى يىغىشتۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرمىدىڭىزمۇ؟

— كۆرمىدىم... ھە، نېمە ئىش؟ — دەپ تاقەتسىزلىك بىلەن سورىدى كىنەز ئاندرې.

— نېمە ئىش بولاتتى؟ ئىش شۇنداكى، فرانسۇزلار ئائۇئېر-سېپېرگ قوغداپ تۇرغان كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپىتۇ، كۆۋرۈكنىمۇ پارتلاتماپتۇ، مىلۇرات ھازىر يول بويلاپ بىرۇنناغا قېچىپ كېلىۋېتىپتۇ، ئۇلار بۈگۈن-ئەتە مەشەگە يېتىپ كېلىدىكەن.

— نېمە؟ مەشەگە؟ كۆۋرۈك مىنالاشتۇرۇلغان ئىدىغۇ، نېمە ئۈچۈن پارتلاتماپتۇ؟

— مەن بۇنى سىزدىن سوراۋاتىمەن. بۇنى ھېچكىم، ھەتتا بوناپارتنىڭ ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ.

بولكونسكى ھەيران بولۇپ دولىسىنى قىستى.

— لېكىن، ئەگەر كۆۋرۈك قولدىن كەتكەن بولسا، دېمەك، ئارمىيە تۈگەشتى دېگەن سۆز: يولى كېسىپ تاشلىنىدۇ، — دېدى.

— ھەممە گەپ مانا شۇنىڭدا، — دېدى بىلىبىن. — قۇلاق

سېلىك. مەن سىلەرگە ئېيتقاندەك، فرانسۇزلار ۋېناغا كىرمەكتە. ھەممە ئىش جايىدا، ئىككىنچى كۈنى، يەنى تۇنۇگۈن، جانابى مارشاللار: مىۋرات، لانن ۋە بېلېەر ئاتلىنىپ توپ-توغرا كۆۋرۈككە قاراپ بېرىپتۇ. (دىققەت قىلىڭلار. ئۇچىنسى گاسكونىيىلىك①) جاناپلار، — دەپتۇ بىرى، — سىلەر بىلىسىلەر، تابور كۆۋرۈگى مىنالاش-تۇرۇلغان ۋە ئۇنى پارتلىتىشقا قارشىمۇ چارە كۆرۈلگەن، بىزنىڭ ئالدىمىزدا دەھشەتلىك tête de pont (كۆۋرۈك ئىستىھكامى) ۋە كۆۋرۈكنى پارتلىتىشقا ھەم بىزنى ئۆتكۈزمەسلىككە بۇيرۇق قىلىنغان ئون بەش مىڭ ئەسكەر تۇرۇپتۇ. لېكىن، ئەگەر بىز كۆۋرۈكنى ئالىدىغان بولساق، بىزنىڭ ھەرىتى پادىشايىمىز ناپالېون خوشال بولىدۇ. شۇڭا ئۇچەيلەن بېرىپ بۇ كۆۋرۈكنى ئالايلى. — بارايلى، — دەپتۇ باشقىلىرى؛ شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كۆۋرۈكىكە قاراپ يولغا چىقىپتۇ ۋە كۆۋرۈكنى ئاپتۇ، ئۇنىڭدىن ئۆتۈپمۇ كېتىپتۇ ۋە ئەمدى ئۆزىنىڭ پۇتۇن ئارمىيىسى بىلەن دونايىنىڭ بۇ تەرىپىگە ئۆتۈپ، بىزگە، سىلەرگە ۋە سىلەرنىڭ ئالاقە لىنىيەڭلارغا قاراپ ھۇجۇم قىلىۋاتقانمىش.

— بەس، چاقچاق قىلماي قويۇڭ، — دىدى كىنەز ئاندرې جىددى ۋە مەيۇس قىياپەتتە.

بۇ خەۋەر كىنەز ئاندرېنى ئازاپلايتتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە ئۇنى خوشال قىلاتتى. رۇس ئارمىيىسىنىڭ ئەنە شۇنداق ئېغىر ئەھ-ۋالغا چۈشۈپ قالغانلىغىنى ئاڭلىغان كىنەز ئاندرېنىڭ كاللىسىغا، ئارمىيىنى بۇ ئېغىر ئەھۋالدىن مەن قۇتقۇزۇشۇم كېرەك ۋە بۇ ئىش

---

① گاسكونىيىلىكلەر چوڭ سۆزلەش بىلەن داڭ چىقارغان. — تەر.

ئەنە شۇنداق تۇلون① بولۇپ، مېنى ئاددى ئەپتىسەرلەر قاتارىدىن چىقىرىدۇ ۋە شان-شەرەپكە قاراپ بىرىنچى مەرتىۋە يول ئېچىپ بېرىدۇ، دېگەن پىكىر كەلدى. بىلىمىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ، ئارمىيىگە يېنىپ كەلگەندىن كېيىن ھەربى كېڭەشتە ئۆزىنىڭ ئارمىيىنى قۇتقۇزالايدىغان بىردىن-بىر پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويىدىغانلىغىنى، بۇ پىلاننىڭ ئىجراسى پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگە تاپشۇرۇلىدىغانلىغىنى ئويلايتتى.

— بەس، چاقچاق قىلماي قويۇڭ، — دېدى ئۇ.

— چاقچاق قىلىۋاتمايمەن، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى بىلىمىن، — ئەپسۇسكى، بۇ بىر ئاچچىق ھەقىقەت. بۇ جاناپلار يالغۇز ئۆزلىرى كۆڑۈككە كېلىشىدۇ-يۇ، ئاپپاق قوليانغلىقلىرىنى چىقىرىپ پۇلاڭلىتىشىدۇ؛ سۇلھ بولدى، بىز مارشاللار كىنەز ئاۋئېرسىپېرگ بىلەن سۇلھ سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە كەلدۇق دەپ ئەسكەرلەرنى ئىشەندۈرىدۇ. ئۆڭۈەتچى ئەپتىسەر ئۇلارنى tête de pont (كۆۋرۈك ئىستىھكامى)غا كىرگۈزۈۋېتىدۇ. ئۇلار ئۇنىڭغا گاسكونىيلىكلەرگە خاس مىڭلىغان بىھۇدە ئەخمىقانە گەپلەرنى قىلىدۇ: ئۇرۇش تۈگىدى، پادىشا فرانسىس بوناپارت بىلەن كۆرۈشۈشنى قارار قىلدى، ئۇلار كىنەز ئاۋئېرسىپېرگنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ ۋەھاكازا. ئەپتىسەر ئاۋئېرسىپېرگنى ئىزلەپ كىشى ئەۋەتىدۇ؛ بۇ جاناپلار ئەپتىسەرلەرنى قۇچاقلايدۇ، چاخچاق قىلىشىدۇ، زەمبىرەكلەرنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇشىدۇ، خۇددى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە بولسا فرانسۇز باتالىيونى ھېچكىم سەزمىگەن ھالدا كۆۋرۈكىكە

① 1793 — يىلى، رېسپوبلىكىچىلار تۈلونغا ھۇجۇم قىلغاندا، ناپالېون بىرىنچى مەرتىۋە نام چىقارغان. — تەر.

يېقىنلىشىپ كېلىدۇ-دە، يېقىلىغۇ نەرسىلەر بار قاپلارنى سۇغا تاشلايدۇ ۋە tête de pont قا كىرىۋالىدۇ. ئەگەر ئاخىردا گېنېرال-لېيتىناتنىڭ ئۆزى، بىزنىڭ سۆيۈملۈك كىنەزىمىز ئائۇ ئېرسىپېرگ فون مائۇتىرېن كېلىدۇ. "قەدىردان دۇشمىنىمىز! ئاۋستە-رلىيە ئارمىيىسىنىڭ گۈل چىچىگى، تۈرك ئۇرۇشىنىڭ قەھرىمانى! دۇشمەنلىشىش تۈگىدى، ئەمدى بىر بىرىمىزگە قوللىرىمىزنى بېرىمىز... پادىشا ناپالېون كىنەز ئائۇئېرسىپېرگنى كۆرۈش ئۈچۈن تەشنا". قىسقىسى، بۇ جاناپلار (بىكاردىن-بىكار گاسكونە-يىلىك دىمىگەن) سېپى ئۆزىدىن گاسكونىيىلىكلەر، ئائۇئېرسىپېرگنى مۇشۇنداق چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئازدۇرىدۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ فرانسۇز مارشاللىرى بىلەن بولغان سىرلىق ئالاقىسىنىڭ شۇنچە تېز ئورنىتىلى-غانلىغىدىن شۇنچىلىك مەمنۇن قىلىنغانىكى، ميۇراتىنىڭ كىيىمى ۋە بېشىدىكى تۆگە قۇش پەرلىرىنى كۆرۈپ شۇنچىلىك ھەيرانلىقتا qu'il n'y voit que du feu, et oublie قالغان ئىدىكى، celui qu'il devait faire, faire sur l'ennemi. (ئۇ پەقەت ئۇلارنىڭ ئوق ئېتىۋاتقانلىغىنى كۆرەتتى، ئۆزىنىڭ ئوق ئېتىشىنى، دۇشمەنگە قارشى ئېچىشقا تېگىشلىك بولغان ئوتنى بولسا ئۇنتۇپ قالماقتا ئىدى)، — بىلىمسىن ناھايىتى تېز گەپ قىلىۋاتقانلىغىغا قارد-ماي، بۇگەپلىرىدىن ھوزۇرلىنىشقا ۋاقىت بېرىش ئۈچۈن، بۇ mot (كۇلكىلىك گەپ) تىن كېيىن سەل توختاشنى ئۇنتۇپ قالمىغان ئىدى، — فرانسۇز باتالىيونلىرى tête de pont (كۆۋرۈك ئىستىھ-كامى) غا يوپۇرۇلۇپ كىرىدۇ-يۇ، توپلىرىنى قىمىرلاتماي قويىدۇ، كۆۋرۈكنى ئالىدۇ! ياق، ھەممىدىن قىزىغى شۇكى، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى بىلىمسىن ئۆز ھېكايىسىنىڭ قىزىقارلىقلىغىدىن ھاياجا-

لانغان هالتىنى بېسىپ، ــ زەمبىرەككە بېكىتىپ قويۇلغان سېرژانت، زەمبىرەك سىگنال بويىچە مىنالارغا ئوت تۇتاشتۇرۇش ۋە كۆۋرۈكنى پارتلىتىشقا مەسئۇل بولغان سېرژانت، فرانسۇز ئەسكەرلىرىنىڭ كۆۋرۈككە يۈگۈرۈشۈپ كېلىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ زەمبىرەكتىن ئاتماقچى بوپتۇ، لېكىن لانن ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋاپتۇ. سېرژانت ئۆز گېنېرالىدىن ئەقىللىقراق بولسا كېرەك، ئائۇئېر سېپىرگىنىڭ ئالدىغا كېلىپ: "كىنەز، سىزنى ئالدىشىۋاتىدۇ، ئەنە قاراڭ، فرانسۇزلار!" دەپتۇ. مېيۇرات ئەگەر سېرژانتنىڭ سۆزلىشىگە يول قويۇلىدىغان بولسا، ئىشنىڭ تۈگەيدىغانلىغىغا كۆزى يېتىپتۇ. ئاخىر، ئۇ يالغاندىن ئەجەپلىنىپ (ئۇ سېپى ئۆزىدىن گاسكونىيلىك ــ تە!) ئائۇئېرسىپىرگكە: "ئەگەر سىز قول ئاستىڭىزدىكى تۆۋەن دەرىجىلىك بىر ئادەمنىڭ سىز بىلەن مۇشۇنداق سۆزلىشىشىگە يول قويىدىغان بولسىڭىز، دۇنيا بويىچە شۇنچە داڭقى كەتكەن ئاۋستىرىيە ئىمپېرىيىسى نەگە كەتتى!" دەپتۇ.

— C'est génial. Le prince d'Auersperg se pique d'honneur et fait mettre le sergent aux arrêts. Non, mais avouez que c'est charmant toute cette histoire du poutde Thabor. Ce n'est ni bêtise, ni lâcheté… (بۇ بەكمۇ ئۇستىلىق. كىنەز ئائۇئېرسىپىرگ ئۆزىنى تەھقىرلەنگەن دەپ ھىس قىلىپ سېرژانتنى قاماشقا بۇيرۇپتۇ. ياق، بۇ كۆۋرۈك ۋەقەسى ئاجايىپ بىر ۋەقە دىسەم ماقۇل بولىدىغان. بۇنى ئەخمەقلىق دىگىلىمۇ بولمايدۇ، رەزىللىك دىگىلى ھەم بولمايدۇ...)

— C'est trahison peut-être (بۇ خائىنلىق بولۇشى مۇمكىن)، ــ دىدى كىنەز ئاندرې كۈلرەڭ شىنىللار، يارىلار، پوروخ

ئىسلىرى، ئوق ئاۋازلىرى ۋە ئۇنى كۈتۈپ تۇرغان شان-شەرەپنى جانلىق هالدا كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ.

— Non plus. Cela met la cour dons de trop mauvais draps. (ئۇنداقمۇ ئەمەس، بۇ ساراينى ناهايىتى يامان ئەهۋالدا قالدۇرغانلىق) ، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى بىلىبىن. — Ce n'est ni — trahison, ni lâcheté, ni bêtise; c'est comme à Ulm... (بۇ خائىنلىق ئەمەس، رەزىللىكمۇ ئەمەس، نادانلىقمۇ ئەمەس؛ بۇ گويا ئۇلىمدىكىگە ئوخشاش، بۇ...) — ئۇ گويا كى مۇۋاپىق ئىبارىلەرنى ئىزلەپ ئويلانغاندەك قىلاتتى: — C'est... c'est du Mack. Nous sommes mackés, (بۇ ماكچىلىق، بىز ماكلىشىپ كەتتۇق) ، — دىدى ئۇ ۋە گەپنى ناهايىتى بولارلىق قىلغانلىغىغا هەم بۇ گەپنىڭ ئەمدى ئېغىزدىن-ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرۈشىگە ئىشىنىپ سۆزىنى تۈگەتتى.

شۇ چاققىچە پىشانىسىدە يىغىلغان قورۇقلىرى مەمنۇن بولغانلىقىنىڭ ئالامىتى سۈپىتىدە تېزدىن يوقالدى-دە، سەل كۈلۈمسىرەپ قويۇپ، تىرناقلىرىغا قاراشقا باشلىدى.

سىز نەگە؟ — دەپ سورىدى ئۇ بىردىنلا، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆز هوجرىسىغا كەتمەكچى بولغان كىنەز ئاندرېيغا قاراپ.

— مەن كېتىمەن.

— نەگە؟

— ئارمىيىگە.

— هە، يەنە بىر-ئىككى كۈن تۇرماقچى بولغان ئىدىڭىزغۇ؟

— ئەمدى هازىر كەتمەكچىمەن.

كىنەز ئاندرې خىزمەتكارغا يول هازىرلىغى قىلىشنى بۇيرۇپ

ئۆز هوجرىسىغا كەتتى.

ــ بىلەمسىز، دوستۇم، ــ دېدى بىلىمىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن هوجرىغا كىرىپ. ــ مەن سىزنىڭ هەققىڭىزدە ئويلانغان ئىدىم. نېمە قىلىسىز كېيىنچە؟

ئېيتقان گېپىنىڭ رەت قىلىپ بولمايدىغانلىغىغا ئىشارە سۈپىتىدە قورۇقلار تامامەن يوقالدى.

كىنەز ئاندرې سۆھبەتدىشىغا سوئال نەزىرى بىلەن قاردى ـ يۇ، هېچنېمە دەپ جاۋاپ بەرمىدى.

ــ نېمە ئۈچۈن كېيىنچە؟ مەن بىلىمەن، سىز ئارمىيە خەۋپ ئاستىدا تۇرغاندا ئۇنىڭغا دەرهال بېرىش ــ مېنىڭ بۇرچۇم دەپ ئويلايسىز. مەن بۇنى چۈشىنىمەن، mon cher, C'est de l'héroïsme (دوستۇم، بۇ قەهرىمانلىق).

ــ ئەسلا، ــ دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز ئاندرې.

ــ لېكىن، سىز philosophe (فىلوسوف)، شۇنداق بولغاندىن كېيىن مۇكەممەل فىلوسوف بولۇڭ، نەرسىلەرگە باشقا تەرەپتىن قارايسىز، سىز بىلىسىز، سىزنىڭ بۇرچىڭىز، ئەكسىچە، ئۆزىڭىزنى قوغداش، بۇ ئىشنى باشقا هېچقانداق ئىشقا يارىمايدىغان كىشىلەر قىلسۇن... سىزگە هېچكىم قايىتىپ كېلىڭ دەپ بۇيرۇمىغان، بۇ يەردىنمۇ سىزنى قويۇپ بېرىشكە بۇيرۇلغىنى يوق، شۇڭا سىزنىڭ قېلىشىڭىز ۋە بىز بىلەن بىللە بىزنىڭ بەختسىز تەقدىرىمىز تارتقان يەرگە بېرىشىڭىز مۇمكىن. ئولمىيۇتسقا بارارمىش سىز. ئولمىيۇتس بولسا ناهايىتى ئوبدان شەهەر. ئىككىمىز مېنىڭ هارۋامدا راهەت قىلىپ بارىمىز.

ــ چاخچاق قىلىشنى توختىتىڭ، بىلىمىن، ــ دېدى بولكونسكى.

— مەن سىزگە سەممى ۋە دوستلارچە دەۋاتسەمەن. ئويلىنىپ كۆرۈڭ! بۇ يەردە قېلىشىڭىز مۇمكىن بولغان چاغدا، سىز ھازىر نەگە ۋە نىمە ئۈچۈن كېتىسىز؟ سىزنى ئىككىنىڭ بىرى كۈتۈۋېلىپ تۇرۇپتۇ (ئۇ سول چېكىسىنىڭ ئۇستىدىكى تېرىسىنى تۇرۇپ قويدى): ياكى سىز ئارمىيىگە يېتىپ بارغىچە سۈلھ تۈزۈلىدۇ، ياكى كۈتۈزۈۋۈنىڭ پۈتۈن ئارمىيىسى يېڭىلىدۇ ۋە تەڭ شەرمەندە بولىسىز.

بىلىبىن چېكىسىدىكى تۇرۇكنى قويۇپ بەردى، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ دىلېممما①سىنى ئاغدۇرۇپ بولمايدۇ دەپ ھىس قىلاتتى.

— مەن بۇنى مۇھاكىمىمۇ قىلالمايمەن، — دىدى سوغاقنا كىنەز ئاندرې، لېكىن ئىچىدە "ئارمىينى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن بارىمەن" دەپ ئويلايتتى.

— Mon cher, vous êtes un héros (ئەزىزىم، سىز قەھرىمانسىز)، — دىدى بىلىبىن.

13

شۇ كېچىسى ھەربى مىنىستىر بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ، بولكونسكى ئارمىيىگە قوشۇلۇش ئۈچۈن يولغا چىقتى، ئارمىينى نەدە تېپىۋېلىش-نىمۇ ئۆزى بىلمەيتتى ۋە كرېمسقا قاراپ يولدا كېتىۋېتىپ فرانسۇز-لار تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ قىلىپ ئەسىرگە چۈشۈشتىن ئەندىشە قىلاتتى.

---

① دىلېممما (Дилемма) — مۇنازىرىدە ئۈچىنچى بىر خىل دەلىل كەل-تۈرگىلى بولمايدىغان بىر بىرىگە زىت ئىككى دەلىل. — تەر.

برونندا هەممە ساراي ئەھللىرى ئىغىر يۇك-تاقلىرىنى يىغىش-
تۇرۇپ ئۇنى ئولميۇتسقا يولغا سالماقتا ئىدى. كىنەز ئاندرې
ئىسسىلسدورفقا يېقىن يەردە يولغا چىقتى، رۇس ئارمىيىسى بۇ يولدا
ناھايىتى ئالدىراش ۋە ناھايىتى قالايمىقان ھالدا كېتىۋاتاتتى. يول
ئۈستى ھارۋىلار بىلەن شۇنداق تىقىلىپ كەتكەن ئىدىكى، پەيتون
ھارۋىدا ئولتۇرۇپ ئۆتۈپ كېتىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. كىنەز
ئاندرې كازاك باشلىقىنىڭ بىر ئات ۋە بىر كازاكنى ئىلىپ، ئاچ
قوساق ۋە ھارغان ھالدا يۇك ھارۋىلىرىغا يېتىشۋېلىپ، باش قوماندا-
دانىنى ۋە ئۆزىنىڭ ھارۋىسىنى ئىزلەپ كەتتى. ئارمىيىنىڭ ئەھۋالى
توغرىسىدىكى ئەڭ خەۋپلىك شۇم خەۋەرلەرنى ئۇ يول ئۈستىدە
ئاڭلىغان ئىدى، قالايمىقان ھالدا يۈگۈرۈشۈپ كېتىۋاتقان ئارمىيە-
نىڭ كۆرۈنۈشىمۇ بۇ گەپ-سۆزلەرنى تەستىقلايتتى.

"Cette armée russe que l'or de l'Angleterre a trans-portée des extrémités de l'univers, nous allons lui faive éprouver lemême sort (le sort de l'armée d'Ulm), (بىز دۇنيانىڭ بىر چېتىدىن ئىنگلىز ئالتۇنى باشلاپ ئىلىپ كەلگەن رۇس ئارمىيىسىنى، خۇددى شۇنداق كۆرگۈلۈكنى [ئۇلىم ئارمىيە-سىنىڭ كۆرگۈلۈكنى] بېشىدىن كەچۈرۈشكە مەجبۇر قىلىمىز)"، — دىگەن ناپالېوننىڭ ئۇرۇش باشلاشتىن ئىلگىرى ئۆز ئارمىيىسىگە بەرگەن بۇيرۇغىدىكى مۇشۇ سۆزلەرنى ئەسلەيتتى ۋە بۇ سۆزلەر ئۈنىڭدا بۇ دانىشمەن قەھرىمانغا نىسبەتەن ئەجەپلىنىش تۇيغۇسىنى قوزغايتتى ۋە ئۇنىڭدەك تەھقىرلەنگەن ئىپتىخارلىق تۇيغۇسىنى ۋە شان-شەرەپكە بولغان ئىشەنچىنى قوزغايتتى. "ئەگەر ئۆلۈشتىن باشقا ھىچنىمە قالمىسچۇ؟ — دەپ ئويلايتتى ئۇ. — ئەگەر شۇنداق

قىلىش زۆرۈر بولسا! مەن بۇنى باشقىلاردىن يامان قىلمايمەن".

كىنەز ئاندرې ئۇزۇلمەي كېتىۋاتقان بۇ قالايمىقان قىسمىلارغا، هارۋىلارغا، ئېغىر ۋە يېنىك زەمبىرەكلەرگە، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىر بىرىنى قوغلىشىپ، بەزىدە ئۇچ قاتار، بەزىدە تۆت قاتار بولۇپ مېڭىشىپ، بۇ ئىپلاس يولنى قاپلاپ كېتىۋاتقان هارۋىلار ۋە بولۇشى ئىمكانىيەتلىك هەرخىل-هەر ياڭزا ترانسپورت قوراللىرىغا مەنسىتمەسلىك بىلەن قارايتتى. تەرەپ-تەرەپتىن، ئالدىدىن ۋە كەينىدىن، قۇلاق ئاڭلايدىغان هەممە تەرەپلەردىن چاقلارنىڭ ئاۋازلىرى، كۇرۇپلار، هارۋىلار ۋە لافېتلار[1]نىڭ تاراقلىغان ئاۋازلىرى، ئاتلارنىڭ تۇياق تاۋۇشلىرى، قامچىلارنىڭ قارسىلداش ئاۋازلىرى، ئات-ئۇلاقلارنى هەيدەش ئاۋازلىرى، ئەسكەرلەر، دېنىشچىكلار[1] ۋە ئەپتىسەرلەرنىڭ تىللىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. يولنىڭ ئىككى ياقىسىدا يىغىلغاندىن كېيىن تېرىسى سويۇلغان ۋە سويۇلمىغان ئاتلار، سۇنغان هارۋىلار ئۇزۇلمەي ئۇچراپ تۇراتتى، بۇ هارۋىلاردا بىر نەرسىلەرنى كۆتۈشۈپ ئايرىم ئەسكەرلەر ئولتۇرۇشاتتى، بەزىدە قىسمىلاردىن ئايرىلىپ قېپقالغان ئەسكەرلەر توپ-توپ بولۇشۇپ يېقىن ئەتراپتىكى يېزىلارغا قاراپ مېڭىشاتتى ياكى يېزىلاردىن توخۇلار، قويلار ۋە ئوت-چۆپلەرنى ياكى قانداقتۇ بىر نەرسىلەر بىلەن توشقۇزۇلغان تاغارلارنى ئېلىپ كېلىشەتتى. ئىنگىزگە چىقىدىغان ۋە پەسكە چۈشىدىغان جايلاردا كىشىلەر تېخىمۇ زىچ توپلىشىۋالغان بولۇپ، ۋاقىرىغان ئاۋازلار ئۇزۇلمەيتتى. ئەسـ

---

① لافېت — زەمبىرەك ئورنىتىلغان قۇرۇلمىلار. — تەرجـ.

① دېنىشچىك — ئەپتىسەر خىزمەتچىسى. — تەرجـ.

كەرلەر تىزىغچە پاتقاق لايلارغا كىرىپ زەمبىرەك ۋە ئات هارۋە-لىرىنى قوللىرى بىلەن ئىتتىرەتتى؛ قامچىلارنىڭ قارسىلدىغان ئاۋاز-لىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئاتلارنىڭ تۇياقلىرى تېيىلىپ كېتەتتى، ئاتلارنىڭ جابدۇقلىرى ئۇزۇلۇپ كېرەكتىن چىقاتتى، ئادەملەر ۋاقى-رىشاتتى. بۇلارنى باشقۇرۇپ كېتىۋاتقان ئەپسەرلەر يۇك هارۋىلىرى ئارىسىدا بىردەم ئالدىغا، بىردەم ئارقىغا ئات چاپتۇرۇپ يۈرەتتى، ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرى بۇ قىيا-چىيالار ئارىسىدا ئاران ئاڭلىناتتى ۋە ئۇلارنىڭ چىرايلىرىغا قاراپ ئۇلارنىڭ بۇ تەرتىپسىزلىكلەرنى توختى-تىشقا ئامالسىز قالغانلىغىنى بىلگىلى بولاتتى. "voil'a le cher (مانا سۆيۈملۈك) پراۋوسلاۋ ئەسكەرلىرى "، — دەپ ئويلايتتى بولكونسكى بىلىنىڭ سۆزلىرىنى ئەسلەپ.

باش قوماندانىنىڭ نەدىلىگىنى بۇ كىشىلەرنىڭ بىرەرسىدىن سوراقچى بولۇپ، ئۇ يۈك هارۋىلىرى كارۋىنىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇنىڭ قارشىسىغا توپ-توغرا، غەلىتە، بىر ئات قوشۇلغان پەيتون هارۋا كەلدى، قارىغانىدا ئۇنى ئەسكەرلەر قولىغا ئۇدۇل كەلگەن ماتېرىيالىلاردىن قۇراشتۇرغان بولسا كېرەك، بۇ پەيتون يۈك هارۋىسى، كابرىولېت① ۋە كولەسكە②نىڭ ئارىسىدىراق بىر هارۋا ئىدى. هارۋىنى بىر ئەسكەر هەيدەپ كېلىۋاتاتتى، بېشىغا ياغلىق ئورىۋالغان بىر ئايال بۇ هارۋىنىڭ تېرە سايىۋىنىدە ئولتۇراتتى. كىنەز ئاندرې يېقىن كېلىپ بىر ئەسكەرنى سورای دىگەندە سايىۋەندە ئولتۇرغان هىلىقى ئايالنىڭ ناله قىلىپ ۋاقىرىغان ئاۋازى ئۇنىڭ دىقە-قىتىنى ئۆزىگە تارتتى. يۈك هارۋىلىرى كارۋىنىغا مەسئۇل بولۇپ

① كابرىولېت — ئىككى چاقلىق يەڭگىل هارۋا. — تەر.
② كولەسكە — ئىزۋاش، پوچتا هارۋىسى. — تەر.

كېتىۋاتقان ئەپتسەر بۇ كولەسكىدە ھارۋىكەش بولۇپ ئولتۇرغان ئەسكەرنى ئۇرماقتا ئىدى، چۈنكى ئۇ باشقىلاردىن ئۆتۈپ كەتمەكچى بولاتتى ۋە قامچا بولسا پەيتون ھارۋىنىڭ سايىۋىنىگە تېگەتتى. ھىلىقى ئايال بولسا قۇلاقنى يارغۇدەك قاتتىق ۋاقىرايتتى. بۇ ئايال كىنەز ئاندرېنى كۆرۈپ، بېشىنى سايىۋەننىڭ تېشىغا چىقاردى ۋە گىلەم مىلەك زىنىڭ تېگىدىن ئىرغىپ چىقىپ، ياداڭغۇ قوللىرىنى سىلكىپ تۇرۇپ:

— ئادىيۇتانت! جانابى ئادىيۇتانت!... خۇدا ھەققىدە... ياردەم بېرىڭ...بۇ قانداق گەپ؟ مەن يەتتىنچى ئوقچىلار پولكى دوختۇرىنىڭ خوتۇنى بولسامەن، قويۇپ بەرمەيۋاتسۇ، بىز ئارقىدا قېلىپ ئۆز كىشىلىرىمىزنى يوقاتقان... — دەپ ۋاقىرايتتى.

— يەنچىپ خېمىر قىلىۋېتسەن، بۇ ياقتا يۈر دەيمەن! — دەپ ۋاقىرىدى غەزەپلەنگەن ئەپتسەر ئەسكەرگە. — بۇ ياقتا يۈر دەيمەن ماۋۇ رەپرېپىڭ بىلەن!

— جانابى ئادىيۇتانت، ياردەم قىلىڭ، بۇ نېمە دېگەن ئىش؟ — دەپ ۋاقىرايتتى دوختۇرنىڭ خوتۇنى.

— ھارۋىنى قويۇپ بەرسىڭىز. سىز كۆرمەيۋاتامسىز، بۇ ئايال ئەمەسمۇ؟ — دېدى كىنەز ئاندرې ئەپتسەرگە يېقىن كېلىپ.

ئەپتسەر ئۇنىڭغا قاراپ قويدى ۋە جاۋاپ بەرمەستىنلا يەنە ئەسكەرگە بۇرالىدى: — توختىتامسەن، يوق... قايىت دېدىم!

— مەن سىزگە قويۇپ بېرىڭ دەۋاتىمەن، — دېدى كىنەز ئاندرې لىۋىنى قىسىپ تۇرۇپ يەنە بىر قېتىم تەكرارلاپ.

— سەن ئۆزەڭ كىمسەن؟ — دەپ مەس قۇتۇرغان ھالەتتە بىردىنلا ئۇنىڭغا ئاچچىغى بىلەن ۋاقىرىدى ئەپتسەر. — سەن كىم ئۆزەڭ؟ سەن (ئۇ بولۇپمۇ "سەن" دېيىشتە چىڭ تۇراتتى) باشلىقمۇ،

نمه، بۇ يەردە؟ بۇ يەردە مەن باشلىق، سەن ئەمەس. سەن ئارقىغا قايت، ــ تەكرارلىدى ئۇ، ــ بولمىسا يەنچىپ خېمىر قىلۇبتىمەن.

بۇنداق دېيىش، ئەپتسەرگە ياقماندەك كۆرۈنەتتى.

ئادىۋۇتانتچاقنى راسا باپلىدى ـ دە، ــ بىر كىشىنىڭ ئاۋازى ئارقىدىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

كىنەز ئاندرې بۇ ئەپتسەرنىڭ مەسلىگىدىن سەۋەپسىز قۇتراپ تۇتقاقلىق هالىتىدە تۇرغانلىغىنى، مۇنداق هالەتتە كىشى ئۆزىنىڭ دىگەن سۆزلىرىنى ئۆزلىرى ئەسلىيەلمەسلىگىنى بىلەتتى. ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ بۇ هارۋا سايىۋىنىدە ئولتۇرغان دوختۇرنىڭ خوتۇنىنىڭ تەرىپىنى ئېلىشى، دۇنيادا هەممىدىن يامان قورقۇنچلۇق بولىدىغانلىغىنى ۋە بۇنىڭ ridicule (كۈلكىلىك) دېيىلىدىغانلىغىنىمۇ بىلەتتى؛ ئەمما ئۇنىڭ تەبىئىتى ئۇنى مۇشۇنداق قىلىشقا ئۈندەيتتى. ئەپتسەر ئۆزىنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرىنى سۆزلەپ تۇگىتىشكە ئۇلگۈرمەيلا، كىنەز ئاندرې غەزەپلەنگىنىدىن خۇنۇكلەشكەن چىرايى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، قامچىسىنى ئۇنىڭغا كۆتەردى.

ــ ئۇ... لارنى ...قو...يۇپ...بېرىڭ!

ئەپتسەر قولىنى شىلتىدى ـ دە، دەرهال نېرى كېتىپ قالدى.

ــ هەممە تەرتىپسىزلىك مۇشۇلاردىن، ئىشتاپتىكىلەردىن كېلىدۇ، ــ دىدى ئۇ غودۇكشۇپ. ــ قېنى، قولىڭىزدىن كەلگىنىنى قىلىڭچۇ.

كىنەز ئاندرې بېشىنىمۇ كۆتەرمەستىن ئالدىراپ ـ تېنەپ، ئۆزىنى قۇتقۇزغۇچى دەپ ئاتىغان هىلىقى دوختۇرنىڭ خوتۇنى قېشىدىن كېتىپ قالدى ۋە بۇ خورلۇق كەلتۈرىدىغان مەنزىرىنىڭ ئاڭ كىچىك تەپسىلاتلىرىنى ئەسلەپ، تېخىمۇ نېرى يېزىغا چېپىپ كەتتى، ئادەم-

لەرنىڭ ئېيتىشچە باش قوماندان شۇ يېزىدا تۇراتتى.

ئۇ يېزىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ئاتىتىن چۈشتى ـ دە، بىرەر مىنۇت بولسىمۇ دەم ئېلىۋېلىش، بىرەر نەرسە يەۋېلىش ۋە كۆڭلىنى غەش قىلىۋاتقان ھەممە ئوي ـ پىكىرلىرىنى ئوبدانراق ئويلاپ كۆرۈش ئۈچۈن توغرا كەلگەن بىرىنچى ئۆيگە قاراپ ماڭدى. "بۇ قوشۇن ئەمەس، رەزىل ئادەملەردىن تەركىپ تاپقان بىر ئالمان"، ــ دەپ ئويلايتتى ئۇ، شۇ ئۆينىڭ دەرىزىسىگە قاراپ كېتىۋېتىپ، دەل شۇ پەيتتە تونۇش بىر ئاۋاز ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ چاقىردى.

ئۇ ئۆرۈلۈپ قارىدى. كىچىككىنە دەرىزىدىن نېمىۋېتىسكىنىڭ چىرايلىق يۈزى كۆرۈندى. نېمىۋېتسكى شۆلگەيلىك ئاغزىدا نىمىدۇ بىر نەرسىنى چاينىپ ۋە قوللىرىنى پۈلاڭلىتىپ، ئۇنى ئۆزىگە چاقىرغان ئىدى.

ــ بولكونسكى، ھەي بولكونسكى! ئائىلىمايۋاتامسەن، نىمە؟ كەل چاپسان، ــ دەپ ۋاقىرىدى ئۇ.

كىنەز ئاندرې ئۆيگە كىرىپ كەلگەندە نېمىۋېتسكىنى ۋە يەنە نىمىدۇ بىر نەرسىنى چاينىپ ئولتۇرغان باشقا بىر ئادىيۇتانتنى كۆردى. ئۇلار دەرھال بولكونسكىغا قاراپ، ئۇنىڭدىن قانداق يېڭى خەۋەر بار؟ دەپ سورىدى. ئۇ ئۆزىگە شۇنچە تونۇش بولغان بۇ كىشىلەرنىڭ چىرايىدىن ئەندىشە ۋە خاتىرجەمسىزلىك ئىپادىلىرىنى كۆرگەن ئىدى. بۇنداق ھالەت نېمىۋېتسكىنىڭ ھەمىشە كۈلۈپ تۇرىدىغان چىرايىدا تېخىمۇ روشەن بىلىنىپ تۇراتتى.

ــ باش قوماندان نەدە؟ ــ دەپ سورىدى بولكونسكى.

ــ مەشەدە، ئاۋۇ ئۆيدە، ــ دەپ جاۋاپ بەردى ئادىيۇتانت.

ــ ھە، نىمە، سۈلھ قىلغانلىغى ۋە تەسلىم بولغانلىغى راستما؟ ــ

دەپ سوردى نېسۆنتسكى.

— مەن سىلەردىن سوراۋاتىمەن. مەن سىلەرنىڭ قېشىڭلارغا ئاران يېتىپ كەلگەندىن باشقا، ھېچنېمنى بىلمەيمەن.

— بىزدە بولسا، بۇرادەر، مۇشۇ! خەۋپ! ماكىنى زاۋلىق قىلىپ، بۇرادەر، خاتا قېپتىمەن؛ ئۆزىمىز بولساق، ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر ئەھۋالدا قالىدۇق، — دىدى نېسۆنتسكى. — قېنى، ئولتۇرغىنا، بىرەر نەرسە يىسەڭچۇ.

— ھازىر بولسا، كىنەز، نە ھارۋىڭىزنى ۋە نە ھېچنېمنى تاپالمايسىز، سىزنىڭ پىتىرىڭىزنىڭ نەدىلىگىنى خۇدا بىلىدۇ، — دىدى باشقا بىر ئادىۋۇتانت.

— باش ئىشتاپ نەدە؟

— سىنايمدا يېتىپتىمىز.

— مەن بولسام ئۆزەمگە كېرەكلىك ھەممە نەرسىنى تېڭىپ ئىككى ئاتقا ئارتىتىم، — دىدى نېسۆنتسكى، — يۈكلىرىمنى ماڭا ئوبدان جايلاپ بېرىشتى، بوگېمىيە تاغلىرىدىن يۇگۇرۇپ ئېلىپ ئۆتۈشكىمۇ ئەپلىك. ئەھۋال يامان، بۇرادەر. ئەمما سەن نېمە بولدۇڭ، ئاغرىپ قالغانغۇ ئوخشايسەن، تىترەيسەنغۇ؟ — دەپ سوردى نېسۆنتسكى، كىنەز ئاندرېيىنىڭ خۇددى لەيدېن بانكىسىغا تېگىپ كەتكەن چاغدىكىگە ئوخشاش① تىترەپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ.

— ھېچقىسى يوق، — دىدى كىنەز ئاندرې جاۋاپ بېرىپ.

ئۇ شۇ پەيتتە ھىلىقى دوختۇرنىڭ خوتۇنى بىلەن يۈك ھارۋىلىرىغا مەسئۇل بولۇپ كېتىۋاتقان ئەپتسەر ئوتتۇرىسىدا تېخى ھىللا

---

① توك سوقۇۋەتكەندەك دېگەن مەنىدە. — تەر.

يۇز بەرگەن توقۇنۇشنى ئەسلەۋاتاتتى.

ــ باش قوماندان بۇ يەردە نىمە قىلۋاتىدۇ؟ ــ دەپ سوردى كىنەز ئاندرې.

ــ ھىچنىمىنى ئۇقمايمەن، ــ دىدى نېسۋىتسكى.

ــ مەن شۇنى ئۇقمەنكى، ھەممىلا يەردە رەسۋاچىلىق! رەسۋاچىلىق! ــ دىدى كىنەز ئاندرې، شۇنىڭ بىلەن باش قوماندان تۇرغان ئۆيگە قاراپ كەتتى.

كىنەز ئاندرې كۇتۇزوۋ ھارۋىسىنىڭ قارا تەرگە پاتقان ئاتلىرىنىڭ ۋە بىر بىرلىرى بىلەن ۋاقىراپ سۆزلىشىپ تۇرغان كازاكلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ ئارىلىقتا كىردى. كۇتۇزوۋ كىنەز ئاندرېنىڭ ئاڭلىشىچە، كىچىككىنە بىر ئۆيدە كىنەز باگراتىيون ۋە ۋېيروتېر بىلەن تۇراتتى. ۋېيروتېر بولسا ئۆلگەن شىمتتىنىڭ ئورنىغا كەلگەن ئاۋستىرىيە گېنېرالى ئىدى. ئارىلىقتا كىچىككىنە كوزلوۋسكى خەتچى ئالدىدا زوگزىيىپ ئولتۇراتتى. خەتچى بولسا كىيىمىنىڭ يېگىنى تۇرۇۋېلىپ، دۇم كۆمتۇرۇپ قويۇلغان سوغىنىڭ ئۈستىدە ئالدىراش خەت يېزىۋاتاتتى. كوزلوۋسكىمۇ كىچىسى ئۇخلىمىغان بولسا كېرەك، ناھايىتى ھارغان كۆرۈنەتتى. ئۇ كىنەز ئاندرېغا قاردى ــ يۇ، ئۇنىڭغا ھەتتا بېشىنىمۇ لىڭشىتىپ قويمىدى.

ــ ئىكىكىنچى قۇر... يېزىپ بولدۇڭما؟ ــ دىدى كوزلوۋسكى خەتچىگە ئېيتىپ بېرىپ. ــ كىيىۋ بومبىچىلىرى①، بودولسكى.

ــ مۇنداق تېز يازالمايمەن، تەقسىر، ــ دەپ جاۋاپ بەردى

---

① بۇ يەردە كىيىۋلىق بومبا ئاتقۇچىلار دىگەن مەنىدە. ــ تەر.

خەتچى ھۆرمەتسىزلىك بىلەن ۋە ئاچچىقلانغان ھالدا كوزلوۋسكىغا قاراپ.

بۇ چاغدا ئىشكىتىن كۈتۈزۈۋۈنىك نەمدۇ بىر نەرسىگە نارازى بولۇپ قاتتىق-قاتتىق سۆزلەۋاتقانلىغى ۋە كىمدۇ بىرسىنىك ئۇنىك سۆزىنى بۆلۈۋېتىۋاتقانلىغى ئاڭلىنىپ تۇراتتى، بۇ گەپ-سۆزلەرنىك ئاۋازىغا قاراپ، كوزلوۋسكىنىك ئۇنىڭغا ئېتىۋارسىزلىق بىلەن قاراپ تۇرغان قىياپىتىگە قاراپ، ھېرىپ كەتكەن خەتچىنىك ھۆرمەتسىزلىگىگە قاراپ، خەتچى بىلەن كوزلوۋسكىنىك باش قوماندان ئولتۇرغان ئۆينىك دەھلىزىدىكى سوغىنىك يېنىدا ئولتۇرغان ھالىتىگە قاراپ، شۇنىڭدەك دەرىزىنىك تۈۋىدە ئاتلىرىنى تۇتۇپ قاتتىق-قاتتىق كۈلۈشۈۋاتقان كازاكلارغا قاراپ، — مانا شۇلارنىك ھەممىسىگە قاراپ، كىنەز ئاندرې قانداقتۇ بىر خىل زور ۋە بەختسىز ئىشىنىك يۈز بېرىدىغانلىغىنى ھىس قىلاتتى.

كىنەز ئاندرې كوزلوۋسكىغا جىددى مۇئامىله قىلىپ سوئاللار قويدى.

— ھازىر، كىنەز، — دىدى كوزلوۋسكى. — قانداق ھەركەت قىلىش توغرىسىدا باگراتيونغا بۇيرۇق يېزىۋاتىمىز.

— تەسلىم بولۇش مەسىلىسىچۇ؟

— ئەسلا ئۇنداق ئىش يوق؛ جەڭ قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىلدى.

كىنەز ئاندرې ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى، ئۆيدىن ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. لېكىن ئۇ ئىشكىنى ئاچماقچى بولۇۋاتقاندا، ئۆيدىكى گەپ-سۆزلەرنىڭ ئاۋازلىرى جىمىپ قېلىپ ئىشىك ئېچىلدى-دە، سىمىز يۈزلۈك، بۈركۈت بۇرۇنلۇق كۈتۈزۈۋ ئىشىك

بوسۇغىسىدا پەيدا بولدى. كىنەز ئاندرې كۇتۇزوۋقا ئۇدۇل كېلىپ قالدى: لېكىن باش قوماندانىنىڭ بىردىن-بىر كۆرىدىغان كۆزىنىڭ قىياپىتىدىن پۈتۈن ئەس-يادى نېمە بىلەندۇ بەنت بولۇپ، ھېچنەرسىنى كۆرمەيۋاتقانلىغا ئوخشايتتى. ئۇ ئاديۇتانتقا تىكىلىپ قاراپ تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى تونۇيالمىدى.

— ھە، تۈگەتتىڭىزمۇ؟ — دىدى ئۇ كوزلوۋسكىغا.

— مانا ھازىر، جانابى ئالىلىرى.

باش قوماندانىنىڭ ئارقىسىدىن ئوتتۇرا بويلۇق، يۈزى شەرق ئادەملىرىگە ئوخشاش، قەتئى ۋە ھەركەتسىز چىراي، ئورۇق، تېخى ئانچە قېرىپ كەتمىگەن باگراتىيون چىقتى.

— ئەمرىڭىزگە تەييارمەن، — دىدى كىنەز ئاندرې كونۇدىرتىنى سۇنۇپ بېرىۋېتىپ خېلى يۇقۇرى ئاۋاز بىلەن.

— ھ...ە! ۋېنادىن كەلدىڭىزمۇ؟ ناھايىتى ياخشى. توختاڭ، توختاڭ!

كۇتۇزوۋ باگراتىيون بىلەن سەيناغا چىقتى.

— ھە، كىنەز، خەير، — دىدى ئۇ باگراتىيونغا، — خۇدا بار بولسۇن. ئىلاھىم، چوڭ جاسارەت كۆرسەت!

كۇتۇزوۋنىڭ بىردىنلا دىلى يۇمشاپ كۆزىگە ياش كەلدى. ئۇ سول قولى بىلەن باگراتىيوننى ئۆزىگە تارتتى-يۇ، ئۇنۇڭ سالغان ئوڭ قولى بىلەن ئادەتتىكىدەك قىلىغى بويىچە ئۇنى چوقۇندۇردى ۋە سېمىز مەڭزىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى، باگراتىيون بولسا مەڭزىنىڭ ئورنىدا ئۇنىڭ بوينىغا سۆيۈپ قويدى.

— خۇدا يار بولسۇن! — دەپ تەكرارلىدى كۇتۇزوۋ ۋە ھاردۇقنىڭ يېنىغا كەلدى. — مېنىڭ بىلەن بىرگە ئولتۇر، — دىدى

بولكونسكىغا.

— ئالى ھەزرەت، مەن مۇشۇ يەردە قېلىپ بۇرچۇمنى ئادا قىلسام دەيمەن. ماڭا كىنەز باگراتسيون ئەترىدىدە قېلىشقا رۇخسەت قىلسىڭىز.

— ئولتۇر، — دىدى كۇتۇزوۋ ۋە بولكونسكىنىڭ يەنە ئارقىغا تارتىشۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ: — مېنىڭ ئۆزەمگىمۇ ياخشى ئەپتسەر-لەر كېرەك، ئۆزەمگىمۇ كېرەك، — دەپ قوشۇپ قويدى.

ئۇلار ھارۋىدا ئولتۇردى ۋە بىرقانچە مىنۇت گەپ قىلماي مېڭىشتى.

— بىزنىڭ ئالدىمىزدا يەنە نۇرغۇن ئىشلار بار، نۇرغۇن ئىشلارنى ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ، — دىدى كۇتۇزوۋ، خۇددى بولكونسكىنىڭ كۆڭلىدە ئويلاۋاتقانلىرىنىڭ ھەممىسىنى قېرىنداشلارغا خاس ئۆتكۈرلۈك بىلەن ئۇقىۋاندەك قىياپەتتە. — ئەگەر ئۇنىڭ ئەتىرىدىدىكى كىشىلەر-دىن ئەتە ئوندىن بىرى قايتىپ كېلىدىغان بولسا، مەن خۇداغا تەشەككۈر ئېيتىمەن، — دەپ قوشۇپ قويدى گويا ئۆزىگە ئۆزى سۆزلەۋاتقاندەك.

كىنەز ئاندرې كۇتۇزوۋنىڭ يۈزىگە قارىدى ۋە كۆزى ئىختىيار-سىز ئۇنىڭ ئىزمايىل جېڭىدە چېكىنىگە تەككەن ئوقنىڭ ئىزىغا ھەم كور بولۇپ قالغان كۆزىگە چۈشتى. "ھە، ئۇ بۇ كىشىلەرنىڭ ھالا-كىتى ھەققىدە مۇشۇنداق ئېغىر-بېسىقلىق بىلەن گەپ قىلىشقا ھەق-لىق ئىكەن!" دەپ ئويلايتتى بولكونسكى.

— شۇ سەۋەپتىنمۇ مېنى شۇ ئەترەتكە ئەۋەتىشىڭىزنى سورايمەن، — دىدى كىنەز ئاندرې.

كۇتۇزوۋ جاۋاپ بەرمىدى. ئۇ ئۆزى دىگەن سۆزلىرىنى ئۇنتۇپ

قالغاندەك ئىدى ۋە چوڭقۇر ئويغا چۆككەن هالدا ئولتۇراتتى. بەش مىنۇتتىن كېيىن هارۋىنىڭ يۇمشاق رېسسورلىرىدا يەڭگىلگىنە سىلكىنىپ، كۇتۇزوۋ كىنەز ئاندرېيغا قارىدى. هاياجانلىنىشتىن قىلچە ئەسەرمۇ قالمىغان ئىدى. ئۇ نازۇككىنە مەسخىرىۋازلىق بىلەن كىنەز ئاندرېيدىن ئۇنىڭ پادىشا بىلەن كۆرۈشكەنلىگى توغرىدا سىدىكى تەپسىلاتلارنى، كرېمىستا بولغان ۋەقەلەر توغرىسىدا سارايدا ئاڭلىغان هەر خىل گەپ-سۆزلەرنى، شۇنىڭدەك هەممىسىگە تونۇش بولغان خوتۇنلارنى سۈرۈشتۈردى.

14

كۇتۇزوۋ بىرىنچى نويابىردا چارلامچىسىدىن ئۆزى قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئارمىيىنىڭ تامامەن دىگۈدەك ئىلاجسىز هالەتتە قالغانلىغى توغرىسىدا بىر خەۋەر ئالدى، چارلامچى فرانسۇزلارنىڭ ناهايىتى زور قوشۇنى ۋېنا كۆۋرۈگىدىن ئۆتۈپ، كۇتۇزوۋنىڭ روسىيە-دىن كېلىۋاتقان قوشۇنلار بىلەن ئالاقە قىلىش يولىغا كېتىۋاتقۇ دەپ خەۋەر ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ئەگەر كۇتۇزوۋ كرېمىستا قالسىغان بولسا، ئۇ هالدا يۇز ئەللىك مىڭ كىشىلىك ناپالېون ئارمىيىسى ئۇنىڭ هەممە ئالاقە يوللىرىنى كېسىپ تاشلاپ، قىرىق مىڭ كىشىلىك هېرىپ هالىدىن كەتكەن ئارمىيىسىنى قورشىۋالغان بولاتتى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىمۇ ماكنىڭ ئۇلىم ئەترابىدا چۇشكەن ئەهۋالنى دۇچكەلگەن بولاتتى. ئەگەر كۇتۇزوۋ روسىيىدىن يارەمگە كېلىۋاتقان قوشۇنلار بىلەن ئالاقە قىلىش يولىنى ئۇزۇپ تاشلاشقا قارار قىلسا، ئۇ هالدا ئۆزىنى دۇشمەننىڭ ناهايىتى زور كۇچىدىن قوغداش جېڭىنى ئېلىپ بېرىپ

چوڭ يولدىن ئاجراپ چىقىپ، بوگىمىسىيە تاغلىرىنىڭ نامەلۇم چەت ياقىلىرىغا كېرىپ كېتىشكە، شۇنداق قىلىپ، بۇكسىگىۋدېن بىلەن بولىدىغان ھەرقانداق ئالاقىنى تاشلاپ قويۇشقا مەجبۇر بولاتتى. ئەگەر كۇتۇزوۋ كرېمىستىن ئۇلىمیۇتسقا باردىغان يولنى بويلاپ چېكىنىپ، روسىيىدىن كېلىۋاتقان قوشۇنلار بىلەن قوشۇلۇشنى قارار قىلسا، ئۇ بۇ يولدا ۋېنا كۆۋرۈگىدىن ئۆتكەن دۇشمەنلەرنى ئالدىن خەۋەرلەندۈرۈپ قويۇشقا تەۋەككۇل قىلغان بولاتتى ۋە شۇنداق قىلىپ، ئۆزىنىڭ ھەممە يۇك-تاقلىرى ۋە ھارۋىلىرى بىلەن يولدا كېتىۋېتىپ جەڭنى قوبۇل قىلىشقا، ئۆزىگە قارىغاندا ئۇچ ھەسسە ئارتۇق كۇچكە ئىگە بولغان ھەم ئۇنى ئىككى تەرەپتىن قورشىۋالغان دۇشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا مەجبۇر بولغان بولاتتى.

كۇتۇزوۋ ئەڭ ئاخىرقى يولنى تاللىۋالدى.

چارلامچى خەۋەر قىلغانىدەك، فرانسۇزلار ۋېنا كۆۋرۈگىدىن ئۆتۈپ كۇتۇزوۋنىڭ چېكىنىش يولىدا ئۇنىڭ ئالدىدا يۇز چاقىرىم-دىن كۆپرەك يىراقلىقتا تۇرغان سنايمغا قاراپ ناھايىتى تېز كېتىۋاتاتتى. سنايمغا فرانسۇزلاردىن بۇرۇن يېتىپ بېرىش — ئارمىيىنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ چوڭ ئۇمىدىگە ئىگە بولۇش دېگەنلىك ئىدى؛ سنايمدا ئۆزىنى فرانسۇزلارغا ئالدىنئالا بىلىندۇرۇپ قويۇش — ئېھتىمال ئۆز ئارمىيىسىنى خۇددى ئۇلىمدىكىگە ئوخشاش شەرمەندە بولۇشقا دۇچار قىلىش ياكى تامامەن ھالاك قىلىش دېگەنلىك بولاتتى. لېكىن ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئارمىيىسى بىلەن فرانسۇزلارنىڭ ئالدىنى ئېلىشمۇ ھۇمكىن ئەمەس ئىدى. فرانسۇزلارنىڭ ۋېنادىن سنايمغىچە بېسىپ ئۆتىدىغان يولى، رۇسلارنىڭ كرېمىستىن سنايمغىچە بېسىپ ئۆتىدىغان يولىغا قارىغاندا قىسقا ۋە ئوبدان

ئىدى①.

خەۋەرنى تاپشۇرۇۋالغان كىچىسى كۇتۇزووۋ باگراتىيونىڭ تۆت ملك كىشىلىك ئاۋانگارت قىسملىرىنى ئوك تەرەپتىكى تاغلاردىن ئۆتۈپ، كرېمس-سنايم يولىدىن ۋېنا-سنايم يولىغا ئەۋەتتى. باگراتىيون بۇ مەنزىلنى دەم ئالماستىن ئۆتۈپ كېتىشى، ئالدىنى ۋېناغا، ئارقىسىنى سنايمغا قارىتىپ توختىشى ۋە ئەگەر ئۇنىڭغا فرانسۇزلار-نىڭ ئالدىنى ئېلىش مۇمكىن بولسا، ئۇ قولىدىن كېلىشىچە فرانسۇز-لارنى ئارقىغا تارتىپ تۇتۇپ تۇرۇشى كېرەك ئىدى. كۇتۇزووۋنىڭ ئۆزى هەممە ئېغىر يۈكلىرى بىلەن سنايمغا ماڭاتتى.

باگراتىيون ئۆزىنىڭ ئاچ قالغان، ئاياق كىيىملىرى يېرتىلىپ كەتكەن ئەسكەرلىرىنى باشلاپ، يول يوق تاغلاردىن ئۆتۈپ، بوران-يامغۇردا تۇنده قىرىق بەش چاقىرىم يول يۈرۈپ، ئۆز ئەسكەرلىرى-نىڭ ئۇچتىن بىرىنى يولدا يوقىتىپ، ۋېنادىن گوللابرۇنغا يېقىنلە-

---

① مىۇراتىنىڭ ۋېنادىن سنايمغا يۈرۈش قىلىش يولى كۇتۇزووۋنىڭ كرېمىتىن چېكىنىدىغان چوڭ يولىنىڭ شەرقىدە ئىدى. بۇ ئىككى يول بىر بۇرجەكتە قوشۇلاتتى. بۇ ئىككى يولنىڭ قوشۇلىدىغان جايىدا كرېمىتىكى يولدىن ۋېناغا بېرىشقا بولاتتى، ئىككى يولنىڭ تۇتىشىدىغان جايىنىڭ بىرى گوللابرۇن (باگراتىيون شۇ جايغا ئەۋەتىلگەن ئىدى)دا، يەنە بىرى گرۇنت ۋە شىنگرابىن يېزىسىدا ئىدى، ئاخىرقى بىر يول تېخىمۇ ئالدىدا بولۇپ، بىر قەدەر ئەپلىك ئىدى. باگراتىيون مىۇراتىتىن ئىلگىرى گوللابرۇنغا يېتىپ كېلىشى، كۇتۇزووۋ بولسا گرۇنت ۋە شىنگرابىنغا يېتىپ كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن قوشۇلۇشى، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ ئېغىر يۈك - تاقلىرىنى توپ - توغرا سنايمغا يولغا سېلىۋېتىشى كېرەك ئىدى. ئۇرۇش هەركەتلىرى، ئۆۋەندىكى باپلاردا بايان قىلىنغاندەك، شىنگرابىندا تۇغۇلدى. — تەر.

شىپ كەلگەن فرانسۇرلاردىن بىرقانچە سائەت ئىلگىرى، گوللابرۇندا ۋېنا-سنايىم چوڭ يولىغا چىقتى. كۇتۇزووۋ سىنايمىغا يېتىپ بېرىش ئۈچۈن، يۈك-تاق بېسىلغان ھارۋىلىرى بىلەن يەنە سوتسكلاپ يول يۈرۈشكە توغرا كېلەتتى ۋە شۇ سەۋەبتىن، ئارمىيىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، باگراتيون ئۆزىنىڭ ئاچ قالغان، ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن تۆت مىڭ كىشىلىك ئەسكەرلىرىدىن پايدىلىنىپ دۈشمەنىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن گوللابرۇندا ئۇچراشقان ھەممە ئارمىيىسىنى بىرقانچە سوتسكىنخچە تۇتۇپ تۇرۇشى كېرەك ئىدى، روشەنسكى، مۇنداق قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. لېكىن مۇمكىن بولمىغان نەرسىنى غەلىتى بىر تەقدىر مۇمكىن بولدىغان قىلىپ قويدى. ۋېنا كۆۋرۈگىنى ئۇرۇشماي تۇرۇپ فرانسۇزلارنىڭ قولىغا بېرىپ قويۇشتەك ئالدامچىلىقنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى، ميۇراتستمۇ خۇددى شۇنداق يول بىلەن كۇتۇزووۋنى ئالداش ئۈچۈن ئۇرۇنۇپ كۆرۈشكە قوزغىغان ئىدى. سنايم يولىدا باگراتيوننىڭ ئاجىز ئەتىرىدىگە ئۇچرىغان ميۇرات كۇتۇزووۋنىڭ ھەممە ئارمىيىسى مۇشۇ ئىكەن دەپ ئويلايتتى. بۇ ئارمىيىنى تولۇق يوقىتىش ئۈچۈن، ئۇ ۋېنادىن چىقىپ يولدا قېپقالغان باشقا ئەسكەرلەرنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇراتتى ۋە شۇ مەقسەت بىلەن ئۈچ كۈنگىچە سۈلھ قىلىشنى تەكلىپ بەردى، شۇ شەرت بىلەنكى، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئەسكەرلىرى ئۆزلىرىنىڭ ھالىتىنى ئۆزگەرتمەسلىگى ۋە تۇرغان يېرىدىن قوزغالماسلىغى كېرەك ئىدى. ميۇرات سۈلھ توغرىسىدا سۆھبەت بولۇۋاتقىدۇ ۋە شۇ سەۋەبتىن پايدىسىز قان ئاققۇزماسلىق ئۈچۈن، سۈلھ قىلىشنى تەكلىپ بېرىۋاتقىنىدە دەپ ئىشەنمەيدىغانلىقى بولدى. ئالدىنقى پوستلاردا تۇرغان ئاۋستىرىيە گېنېرالى گراف نوستىس ميۇرات ئەلچىسىنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنمەي

ۋە باگراتىيون تەرەپكە يولنى ئوچۇق قالدۇرۇپ چېكىندى. يەنە بىر ئەلچى سۇلھ سۆھبىتى توغرىسىدا خۇددى شۇنداق خەۋەرنى ئېلان قىلىش ۋە رۇس قوشۇنلىرىغا ئوچ كۈنلۈك سۇلھىنى تەكلىپ بېرىش ئۈچۈپ، رۇسلارنىڭ ئالدىنقى سېپىگە باردى. باگراتىيون سۇلھ توغرىسىدىكى تەكلىپنى قوبۇل قىلالماسلىغىنى ياكى قوبۇل قىلمايدىغانلىغىنى بىلدۇرۇپ، ئۆزىگە بېرىلگەن تەكلىپ توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئادىيۇتانتنى ئارقىلىق كۈتۈزۇۋۇغا ئەۋەتتى.

سۇلھ كۈتۈزۇۋ ئوچۇن ۋاقتىنى قولغا كەلتۈرۈش، شۇنىڭدىن پايدىلىنىپ باگراتىيوننىڭ ھېرىپ هالدىن كەتكەن ئەترىدىگە دەم ئېلىش ئىمكانىيىتىنى بېرىش ۋە يۇك كارۋانلىرى بىلەن ترانسپورت قىسىملىرىنى سنايمغىچە بىر مەنزىل ئوشۇقراق بولسىمۇ ئۆتكۈزۈۋېتىش (بۇلارنىڭ ھەركىتى فرانسۇزلاردىن يوشۇرۇنچە بولاتتى)نىڭ بىردىن-بىر ۋاستىسى ئىدى. سۇلھ توغرىسىدىكى تەكلىپ ئارمىينى قۇتقۇزۇشنى بىردىن-بىر ۋە كۈتۈلمىگەن ئىمكانىيەت بىلەن تەمىنلەيتتى. بۇ خەۋەرنى تاپشۇرۇۋالغان كۈتۈزۇۋ ئۆز يېنىدا تۇرغان گېنېرال-ئادىيۇتانت ۋىنسېنگېرودنى دەرھال دۇشمەن لاگېرىغا ئەۋەتتى. ۋىنسېنگېرود پەقەت سۇلھنى قوبۇل قىلىش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى يەنە تەسلىم بولۇش شەرتلىرىنىمۇ ئېيتىشى كېرەك ئىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كۈتۈزۇۋ ئۆزىنىڭ ئادىيۇتانتلىرىنى قايتىپ بېرىپ پۈتۈن ئارمىينىڭ كرېمس-سنايىم يولىدىكى يۇك كارۋانلىرىنىڭ ھەركىتىنى ئىمكان قەدەر تېزلىتىشكە ئەۋەتتى. باگراتىيوننىڭ ھېرىپ هالدىن كەتكەن ۋە ئاچ قالغان ئەتىردى يۇك كارۋانلىرىنىڭ ۋە پۈتۈن ئارمىينىڭ ھەركىتىنى ئۆزى مۇستەقىل هالدا ئۆز قانىتى ئاستىغا ئېلىپ، ئۆزىگە قارىغاندا سەككىز ھەسسە كۈچلۈك بولغان

دۇشمەن ئالدىدا قىمىرلىماستىن تۇرۇشى كېرەك ئىدى.

كۇتۇزوۋنىڭ ھىچقانداق مەجبۇرىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالمايدىغان تەسلىم بولۇش تەكلۈى توغرىسىدىكى كۇتكەنلىرى يۈك كارۋانلىرىنىڭ مەلۇم قىسمىنىڭ ئۆتۈپ كېتىشى ئۈچۈن ۋاقىت بېرىشى مۇمكىن ئىدى، شۇنىڭدەك مىيۇراتنىڭ خاتالىغىمۇ ناھايىتى تېز ئاشكارىلىنىپ قالاتتى، ئۇنىڭ ھەر ئىككى جەھەتتە كۇتكەنلىرى دېگەندەك بولۇپ چىقتى. گوللابرۇندىن يېگىرمە بەش چاقىرىم نېرىدا شېنبرانىدا تۇرغان بوناپارت سۇلھ ۋە تەسلىم بولۇش لايىھىسى توغرىسىدا مىيۇراتنىڭ ئەۋەتكەن مەكتۇبىنى تاپشۇرۇۋېلىش بىلەن تەڭ، مىيۇراتنىڭ ئالدانغانلىقىنى بىلدى-يۇ، ئۇنىڭغا تۆۋەندىكى خەتنى يازدى:

"Au prince Murat. Schoenbrunn, 25 brumaire en 1805 à huit heures du matin.

"Il m'est impossible de trouver des termes pour vous exprimer mon mécontentement. Vous ne commandez que mon avant-garde et vous n'avez pas le droit de fair d'armistice sans mon orde. Vous me faites perdre le fruit d'une campagne. Rompez l'armistice sur-le-champ et marchez à l'ennem. Vous lui ferez déclarer, que le général qui a signè cette capitulation, n'avait pas le droit de le faire, qu'il n'y a que l'Empeveur de Russie qui ait ce droit.

"Toutes les fois cependant que l'Empereur de Russie ratifierait la dite couvention, je la ratifierai; mais ce

n'est qu'une ruse. Marchez, dètruisez l'armèe russe··· vous êtes en position de prendre son bagage et son artillerie.

"L'aide-de-camp de l'Empereur de Russle est un··· Les officieres ne sont rien quand ils n'ont pas de pouvoirs: celui-ci n'en avait point··· Les Autrichiens se sont laissè jouer pour le passage du pont de Vienne, vous vous laissez jouer par un aide-de-camp de l'Empereur.

Napolèon".

"شاهزاده میۇراتقا. شېنبرۇن، 1805-يىل، 25-نويابىر، ئەتىگەن سائەت 8.

"مەن سىزگە ئۆزەمنىڭ نارازىلىغىمنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن سۆز تاپالمايمەن. سىز پەقەت مېنىڭ ئاۋانگارت قىسىملىرىمغا قوماندانلىق قىلىسىز ۋە مېنىڭ بۇيرۇغۇمسىز سۈلھ قىلىشقا ھەقلىق ئەمەسسىز. سىز مېنى پۈتكۈل ئۇرۇش ھەركەتلىرىنىڭ مۇئىللىرىدىن قۇرۇق قېلىشقا مەجبۇر قىلىۋاتىسىز. سۈلھ كېلىشىمنى دەرھال يىرتىپ تاشلاڭ ۋە دۈشمەنگە قارشى ئاتلىنىڭ. سىز ئۇنىڭغا، بۇ تەسلىم بولۇش توختىمىغا ئىمزا قويغان گېنېرال بۇنىڭغا ھوقۇقلۇق ئەمەس، پەقەت روسىيە پادىشاسىدىن باشقا ھېچكىم مۇنداق ھوقۇققا ئىگە ئەمەس دەپ ئېلان قىلىڭ.

"بىراق، ئەگەر روسىيە پادىشاسى يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان شەرتكە رازى بولدىغان بولسا، مەنمۇ قوشۇلمەن، لېكىن بۇ ھىلىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئاتلىنىڭ، رۇس ئارمىيىسىنى يوقىتىڭ...سىز

ئۇنىڭ يۈك كارۋانلىرى ۋە ئۇنىڭ ئارتىللېرىيىسىنى① قولغا چۈشۈرۈۋ-
شىڭىز مۇمكىن.

"روسىيە پادىشاسىنىڭ گېنېرال-ئادىيۇتانتى ئالدامچى ۋاكالەت ھوقۇقى بېرىلمىگەن ئەپتسەرلەرنىڭ ھەچقانداق ئېتىۋارى يوق... ئۇنىڭغىمۇ ۋاكالەت ھوقۇقى بېرىلمىگەن... بىز ۋېنا كۆۋرۈگىدىن ئۆتكەن چېغىمىزدا ئاۋستىرىيىلىكلەر ئالدانغان ئىدى، ئەمدى پادىشا-نىڭ ئادىيۇتانتى سىزنى ئالداۋاتىدۇ.

ناپالېون".

بوناپارتنىڭ ئادىيۇتانتى بۇ دەھشەتلىك خەتنى ئېلىپ، ئېتىنى بولۇشقا قويۇپ بېرىپ، مىيۇراتنىڭ ئالدىغا چاپتۇرۇپ كەتتى. بوناپارتنىڭ ئۆزى بولسا ئۆز گېنېرالىرىغا ئىشەنمىگەنلىكىنى، تەييار ئولجىنى قولدىن چىقىرىپ قويۇشتىن قورقۇپ، ئۆز گۇۋاردىيىسىنى باشلاپ جەڭ مەيدانىغا ھەركەتلەندى. باگراتىيونىڭ تۆت مىڭ كىشىلىك ئەترىدى بولسا خوشال-خورام ھالدا گۈلخانلىرىنى يېقىپ؛ كېيىم-كېچەكلىرىنى قۇرۇتۇپ ۋە ئىسسىنىپ، ئۇچ كۈندىن بېرى بىرىنچى قېتىم شورپا گۈرۈچ قاينىتىپ ئولتۇرۇشاتتى، ئەترەتتىكى كىشىلەرنىڭ ھېچبىرسىمۇ بېشىغا يەنە نېمە ئىشلار كېلىدىغانلىغىنى بىلمەيتتى ۋە ئويلاپمۇ قويمايتتى.

15

كىنەز ئاندرې كۇتۇزوۋغا سۇنغان ئىلتىماسىدا-چىڭ تۇرۇپ،

---

① ئارتىللېرىيە — توپ - زەمبىرەكلەر ياكى شۇنداق قىسىم. — تەر.

ئۇنىڭ رازىلىغىنى ئالغاندىن كېيىن، كەچقۇرۇن سائەت توققۇزدا گرۇنتقا يېتىپ كېلىپ، باگراتىيون ھوزۇرىغا كەلدى. بوناپارتنىڭ ئادىيۇتانتى مىيۇراتنىڭ ئەترىتىگە تېخى يېتىپ كەلمىگەن، شۇنىڭ ئۈچۈن جەڭمۇ تېخى باشلانمىغان ئىدى. باگراتىيوننىڭ ئەترىتىدىكىلەر ۋەزىيەتنىڭ ئومۇمى ئەھۋالىنى ئۇقمايتتى، ئۇلار سۇلھ توغرىسىدا سۆزلەشسىمۇ ئەمما ئۇنىڭ مۇمكىنلىگىگە ئىشەنمەيتتى. جەڭ توغرىسىدا سۆزلەشسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىغىغىمۇ ئىشەنمەيتتى.

باگراتىيون بولكونسكىنى كۇتۇزوۋنىڭ سۆيۇملۇك ۋە ئىشەنچلىك ئادىيۇتانتى دەپ بىلەتتى، شۇڭا، ئۇنى ئايرىم ئېتىۋار ۋە ئىلتىپات بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭغا بۇگۈن-ئەرتە جەڭ بولۇش ئېھتىمالى بارلىغىنى ئېيتتى ۋە ئۇنىڭغا جەڭ ۋاقتىدا خالىسا ئۆزىنىڭ يېنىدا تۇرۇشقا ياكى ئارىيېرگاردتا قېلىپ، چېكىنىش تەرتىۋىنى كۆزىتىپ بېرىشقا تولۇق ئەركىنلىك بېرىپ، "بۇمۇ ناھايىتى مۇھىم ئىش" دېدى.

— لېكىن بۇگۈن ئېھتىمال جەڭ بولماس، — دېدى باگراتىيون، خۇددى كىنەز ئاندرېگە تەسەللى بەرگەنىدەك.

"ئەگەر بۇمۇ ئىشتاپتىن پەقەت مېدال ئېلىش ئۈچۈنلا ئېۋەتىلىدىغان ئادەتتىكى بايۋەچچىلەردىن بىرى بولسا، ئارىيېرگاردتىمۇ مۇكاپات ئېلىشى مۇمكىن، ئەگەر مەن بىلەن بىللە بولۇشنى خالىسا، مەيلى...باتۇر ئەپتسەر بولسا، زۆرۈر بولۇپ قالار" دەپ ئويلايتتى باگراتىيون. كىنەز ئاندرې باگراتىيوننىڭ سۆزلىرىگە ھېچنىمە دەپ جاۋاپ بەرمەستىن، تاپشۇرۇق ئالغان چاغدا قاياقتا بېرىشنى بىلۈۋېلىش ئۈچۈن، چارلاش پوزىتسىيىسىنى، قوشۇنلار تۇرغان

جاینی کۆروۇشکه ئۇنىڭدىن ئىجازەت سوردى. ئەترەتنىڭ چىرايلىق ۋە ئالىپته كىيىنگەن، كۆرسەتكۈچ بارمىغىغا ئالماس كۆزلۈك ئۇزۇك تاقىغان، فرانسۇزچىنى ياخشى بىلمەسمۇ، ئەمما ناھايىتى ئىشتىياق بىلەن سۆزلەيدىغان نۆۋەتچى ئەپسەرى كىنەز ئاندرېنى باشلاپ بېرىش ئۈچۈن چاقىرتىلدى.

ھەممە تەرەپتىن خۇددى نىمىدۇ بىر نەرسىلەرنى ئىزدەپ يۈرگەن قاپاقلىرى تۇرۇك، ئۇستى-باشلىرى نەم ئەپسەرلەر، يېزىدىن ئىشىك، ئورۇندۇق ۋە چېتەن تامنىڭ تاختىلىرىنى كۆتىرىپ كېلىۋاتقان ئەسكەرلەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— بۇلارنى ھىچ ئادەم قىلالمايۋاتىمىز، كىنەز، — دىدى ئىشتاپ ئەپسەرى ئادەملەرنى كۆرسىتىپ، — كاماندىرلار ئەسكەرلەرنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىپ، مانا بۇ يەرگە كىرىۋېلىپ، بەھۇزۇر ئولتۇرۇشۇپتۇ، — دىدى باققال چېدىرىنى كۆرسىتىپ، — ئەتىگەن ھەممىسنى ھەيدىۋەتكەن ئىدىم، قارىڭ، يەنە يىغىلىشىپتۇ، بېرىپ بىر قورقۇتۇۋېتىش كېرەك، كىنەز. شۇ زاماتلا.

— يۇرۇڭ، بىرگە بارايلۇق، مەنمۇ پىشلاق بىلەن نان ئالماقچىدىم، — دىدى تېخىچە ئەتىگەنلىك ناشتا قىلمىغان كىنەز ئاندرې.

— سىز ھىلى نىمىشقا دىمىدىڭىز، كىنەز؟ مەن ئۆزەمنىڭ نان-چايلىرىم بىلەن كۈتكەن بولاتتىم-غۇ.

ئۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، باققالنىڭ چېدىرىغا كىرىشتى. ھېرىپ كەتكەن، يۈزلىرى قىزارغان بىرقانچە ئەپسەر شەرەلەردە يەپ-ئىچىپ ئولتۇراتتى.

— بۇ قانداق گەپ، ئاخىر، جاناپلار! — دىدى ئىشتاپ ئەپسەرى، خۇددى شۇ گەپنى بىرقانچە قېتىم ئېيتۇۋېرىپ جېنىغا

تەككەن ئادەمدەك. ــ خىزمەتنى تاشلاپ قويۇشقا بولمايدۇ. كىنەز ھىچكىمنى قالدۇرما دەپ بۇيرۇدى. بۇ قانداق بولغىنى، جانابى شتابىس-كاپىتان، دىدى ئۇ كىچككىنە، باش-كۆزى كىر، ئورۇق توپچى ئەپىتسەرگە قاراپ: ئۇ ئۆتۈكسىز، پايپاق بىلەن ئولتۇراتتى (ئۇ ئۆتۈكلىرىنى قۇرۇتۇش ئۈچۈن باققالغا بەرگەن ئىدى)، ئۇلار كىرگەندە، ئۇ غەيرى تەبىئى جىلمىيىپ ئورنىدىن تۇردى.

ــ ھە، كاپىتان تۇشىن، سىزگە ئۇيات ئەمەسمۇ؟ ــ دىدى سۆزىنى داۋام قىلىپ ئىشتاپ ئەپىتسەرى، ــ سىز بولسىڭىز توپچى ئەپىتسەر، ھەممىگە نەمۇنە بولۇشىڭىز كېرەك ئىدى، ئەمما سىز ئۆتۈك-سىز ئولتۇرۇپسىز. ئۇلار سىگنال① بەرمەكچى، سىز تېخى يالاڭ ئاياق ھوزۇر قىلىپ ئولتۇرۇپسىز-دە، (ئىشتاپ ئەپىتسەرى كۈلۈمسىرەپ قويدى). قېنى، ھەممەڭلەر جاي-جايىڭلارغا كېتىڭلار، جاناپىلار، ھەممەڭلار. ــ دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ باشلىقلاردەك.

كىنەز ئاندرې شتابىس-كاپىتان تۇشىنغا ئىختىيارسىز كۈلۈمسىرەپ قويدى. تۇشىن لام-جىم دىمەستىن ۋە تەبەسسۇم قىلىپ تۇرۇپ، ئېغىرلىغىنى يالىڭاچ پۇتلىرىنىڭ بىرىمگە، بىردەم ئىككىنچى-سىگە سېلىپ، چوڭ، مەنالىق ۋە مۇلايىم كۆزلىرىدىن سوئال نەزىرى بىلەن بىردەم كىنەز ئاندرېگە، بىردەم ئىشتاپ ئەپىتسەرىگە قارايتتى.

ــ ئەسكەرلەردە: يالاڭ ئاياق بولساڭ، ئەپچىلىرەك بولسەن،

---

① سىگنال ــ خەۋپ-خەتەرنى بىلدۈرىدىغان سىگنال، دۈشمەن ھاۋادىن ياكى باشقا تەرەپلەردىن ھۇجۇم قىلماقچى بولغاندا بېرىلىدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن داڭ ئۇرۇلىدۇ ياكى زاۋۇت-فابرىكىلارنىڭ گۈدۈكلىرى ۋاقىرايدۇ. ــ تەر.

دىگەن گەپ بار، ــ دىدى كاپىتان تۇشــن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ۋە قىزىرىپ، ئۆزىنىڭ ناقۇلاي ھالىتــىدىن چاقــچاق قىلــىش ھالىتــىگە ئۆتمەكچى بولغاندەك قىلىپ.

بىراق، ئۇ سۆزىنى تۈگەتمەي تۇرۇپــلا، بۇ چاقچىغــىنىڭ ئۆتمىگىنىنى ۋە دىگەن ئىپىرىــدىن چىقمــىغىنىنى سېــزىپ خــجالەت بولۇپ قالــدى.

ــ قېنى، كېتىپ قېــلىڭ، ــ دىدى ئىشتاپ ئەپىتسەرى ئۆزىنىڭ جىددىلىگىنى ساقلاپ قېلىشقا تىرىشىپ.

كىنەز ئاندرې توپچى ئەپىتسەرىنىڭ تۇرقىغا يەنە بىر قېتىم قاراپ قويــدى. ئۇنىڭ قــىياپىتىــدە قانــداقــتۇ غەلــىتى، ھەربــى ئادەمــگە مۇتلەق ئوخشىمايدىغان، كىشىنىڭ كۈلكىسىنى قــىستايدىــغان، لېكىن كىشىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدىغان ئالاھىدىلىك بار ئىدى.

ئىشتاپ ئەپىتسەرى بىلەن كىنەز ئاندرې ئاتلىرىغا مىنىشىپ كېتىپ قالــدى.

ئۇلار يېزىدىن چىقىپ، يوللاردا ئۇزۇلمەي كېلىۋاتقان ـ كېتىۋاتقان ئەسكەرلەر ۋە ھەر خىل كامانداا ئەپىتسەرلىرىنى قوغلاپ ئۆتۈپ كېتىپ ھەم ئۇچرىتىپ، سول تەرەپتە قىزىرىپ تۇرغان توپىسى تېخى ئەمدىلا كولاپ چىقىرىپ تاشلانغان يېڭى قۇرۇلغان ئىستىھكامــلارنى كولاپ كۆردى. بىرقانچە باتالىيون ئەسكەر كۆينەكچان ھالدا، ئىزغىرىن سوغاققا قارىماستىن، خۇددى ئاق چۈمۈلىلەردەك، شۇ ئىستىھكاملاردا مۈڭلىدىماقتا ئىدى؛ توپا دۆڭلىرىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە كىملەردۇ گۈرجەك بىلەن قىزىل توپىنى توختىماســتىن ئاتماقــتا ئىــدى. ئۇلار ئىستىھكامــنىڭ ئارقىســدا ئىستــىھكامــدىن يــۈگــۈرۈشــۈپ كېلىــپ، توختىماستىن ئالمىشىپ دەم ئېلىۋاتــقان بىرقانــچە ئون ئەســكەرگە

يولۇقتى. ئۇلار بۇ سېسىق ھاۋادىن تېزرەك چىقىپ كېتىش ئۈچۈن، بۇرۇنلىرىنى ئېتىپ ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ كېتىشى كېرەك ئىدى.

— Voilà l'agrèment des camps, mosieur le prince (لاگىرنىڭ يېقىملىغى مانا شۇ-دە، كىنەز) ، — دېدى نۆۋەتچى ئىشتاپ ئەپىسەرى.

ئۇلار نېرىقى تەرەپتىكى تاققا چىقتى. بۇ يەردىن فرانسۇزلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كىنەز ئاندرې توختاپ سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى.

بىزنىڭ باتارېيىمىز① مانا شۇ يەردە تۇرىدۇ، — دېدى ئىشتاپ ئەپىسەرى ئەڭ ئىگىز بىر يەرنى كۆرسىتىپ، — ھىلىقى ئۆتۈكسىز ئولتۇرغال تەنتەكىنىڭ باتارېيىسى، ئۇ يەردىن ھەممە تەرەپنى كۆرگىلى بولىدۇ. بارايلىچۇ، كىنەز.

— رەھمەت، ئەندى ئۆزەم بارىۋېرىمەن، — دىدى كىنەز ئاندرې ئىشتاپ ئەپىسەردىن تېزرەك قۇتۇلماقچى بولۇپ، — سىز تەشۋىشلەنمەڭ.

ئىشتاپ ئەپىسەرى قېلىپ، كىنەز ئاندرې ئۆزى ئاتلىق كېتىپ قالدى.

ئۇ ئالدىغا يۇرگەنسېرى، يەنى دۇشمەنگە يېقىنلاشقانسېرى، ئەسكەرلەر شۇنچە تەرتىپلىك ۋە روھى شۇنچە ئۇستۇن كۆرۈنەتتى. ئەڭ تەرتىپسىز ۋە روھى چۈشكەن قوشۇننى ئۇ ئەتىگەن سىنايىمغا يېقىن، فرانسۇزلاردىن ئون چاقىرىم بۇ ياقتا كۆرگەن ئىدى.

---

① باتارىيە — بۇ يەردە: توپ-زەمبىرەكچى قىسىم. — تەر.

گـرۇنتـتـمۇ بىرئاز تەشـۋىـش ۋە بىرقەدەر ۋەھـمـە بار ئـدى. ئەمما كىنەز ئاندرې فرانسۇزلارغا يېقىنلاشقانسىرى قوشۇنلىرىمىزنىڭ ئوز كۆچىگە بولغان ئىشەنچى ۋە روھى شۇنچە روشەن كۆرۈنەتـتى. شىنېل كىيگەن ئەسكەرلەر سەپ تارتـسـپ تۇراتتى، فېلد فېبېل① ۋە روتا كاماندىرلىرى ئادەملەرنى بۆلۈمـلەرگە ئاجرىـتـىپ سانايتتى ۋە بۆلۈملەرنىڭ ئاخىرىدا تۇرغان ئەسـكەرلەرنىڭ كۆكرىگىـگە بارمىقـى بىلەن نوقۇپ نىقتاپ قولىنى كۆتىرىشـكە بۇيـرۇق قىلاتـتى؛ ھەمـمە ئەتراپقا تارقالغان ئەسكەرلەر ياغاچ ۋە شاخـلارنى توشۇپ، خوشال-خورام كۈلۈشۈپ ۋە بىر بىرى بىلەن پاراڭ سېلىـشـپ، لاپاسـلارنى قۇرۇشاتتى؛ گۈلخان ئەتراپىدا كـىيـملىـك ۋە يالىـڭاچ ئەسـكەرلەر كۆينەكلىرىنى، پايتىملىرىنى قۇرۇتۇپ ياكى ئۆتۈك ۋە شىنېللىرىنى يامىاپ ئولـتۇرۇشاتـتى، قازان ۋە ئاشـپـەزلەرنىڭ ئەتـراپـىغا توپلىشۋالاتتى. بىر روتىدا غـىزا تەيـيار بولـسا، ئەسـكەرلەر ھور چىقىپ تۇرغان قازانغا شۆلگەيلىرىنى يېتۈپ قارايتتى ۋە ئۆز لاپاسـلىرىنىڭ ئالدىدىكى كۆتەك ياغاچتا ئولـتۇرغان كاپىتېنارمۇس② ياغاچ تاۋاقتا ئەكىلىپ بەرگەن غىزانى تېتىپ كۆرۈشنى كۈتەتتى.

تەلەيلىگرەك باشقا بىر روتىدا (چۈنكى ھاراق ھەممىلا روتىلاردا بولمايتتى) ئەسكەرلەر كـىچىكـكىنە سوغـنى ئېڭـشـتۈرۈپ نۆۋەت بىلەن تۇتۇلۇۋاتقان سۇدانلارنىڭ قاپقىغـا ھاراق قۇيۇۋاتقان چوقۇر

---

① فېلد فېبېل ــ پادىشا ئارمىيىسىدە روتا كاماندىرىنىڭ ياردەمچىسى. ــ تەر.

② ئارمىيىدە ئوزۇق ـ تۈلۈك ۋە كىيىم ـ كېچەكلەرنى ساقلاش ۋە بېرىشكە مەسئۇل بولغان ئادەم. ــ تەر.

ۋە كەڭ يەلكىلىك فېلد فېيېل ئەتراپىدا توپلىشىپ تۇراتتى. ئەسكەرلەر سۇدان قاپقىغىنى لېۋىگە خۇددى "بسمىللا" دېگەندەك تەقۋادار قىياپەتتە يېقىن ئەپكىلىپ، ھاراقنى ئاغزىغا تۆكۈپ غۇپپىدە ئىچۋېتەتتى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن لەۋلىرىنى يالىشىپ ھەم شىنىللىرىنىڭ يەڭلىرى بىلەن ئاغزىنى ئېرتىشىپ، خۇرسەن قىياپەتتە فېلد فېيېلىنىڭ ئەتراپىدىن كېتىشەتتى. بۇ ئادەملەرنىڭ رەڭگى-رۇخسارىدىن قارىغاندا، بۇ ئىش خۇددى دۇشمەنلىك ئۇدۇلىدا، ئاز دېگەندە يېرىمى قايتىپ چىقمايدىغان جەڭ ئالدىدا ئەمەس، بەلكى خۇددى مەملىكەتنىڭ ئىچكىرىسىدە تىنچ-بىخارامان دەم ئېلىشنى كۈتۈپ تۇرغان جايدا بولۇۋاتقانغا ئوخشايتتى. كىنەز ئاندرې مەرگەنلەر پولكىدىن ئۆتۈپ، خۇددى شۇ خىلدا خۇشچاقچاقلىق بىلەن بەنت بولغان ياش يىگىتلەردىن ئىبارەت كىيىۋ بومبىچىلىرى پولكىغا قاراشلىق بىر بومبىچى ۋزۋود ئالدىدىن چىقىپ قالدى، بۇ ۋوزۋود باشقا لاپاسلاردىن ئىگىزرەك بولغان پولك كاماندىرى لاپىسغا يېقىن يەردە بولۇپ، سەپ تارتقان ۋوزۋود ئەسكەرلىرىنىڭ ئالدىدا يالىڭاچ بىر كىشى ياتاتتى. ئۇنى ئىككى ئەسكەر كۈتۈپ تۇراتتى، ئىككىسى بولسا چۈنۇق بىلەن يالىڭاچ بېلىگە غۇلاچلاپ راسا ساۋدىماقتا ئىدى. سېمىز مايور ئەسكەرلەر سېپى ئالدىدا ئۇياق-بۇ ياققا مېڭىپ يۈرۈپ، ئۇنىڭ دات-پەريات دېيىشىگە قۇلاق سالماستىن:

— ئەسكەرگە ئوغرىلىق قىلىش نومۇس، — دەيتتى، — ئەسكەر دېگەن ھالال، ئالىجاناپ ۋە جەسۇر بولۇش كېرەك: ئەگەر ئۆز ئاغىنىسىنىڭ نەرسىنى ئوغرىلىغان بولسا، دېمەك، نومۇسى يوق؛ بۇ ئەبلەخ: ئۇر، ئۇر!

چۈنقىنىڭ شارتىلداپ تەككەنلىگى ۋە ساۋىلىۋاتقان ئەسكەرنىڭ پۈتۈن دالانى بېشىغا كىيگىدەك دات ـ پەريات كۆتىرىپ ۋاقىراۋاتقان، ئەمما يالغان ئاۋازلىرى هامان ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ـ ئۇر! ئۇر! ـ دەيتتى مايور.

چىرايىدىن هەيران بولغانلىغى ۋە ئازاپ چېكىۋاتقانلىغى كۆرۈنۈپ تۇرغان ياش بىر ئەپسەر ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئاتلىق ئادىيۇتانتقا سوئال نەزىرى بىلەن ئۆرۈلۈپ قاراپ، جازالىنىۋاتقان ئادەمنىڭ ئالدىدىن نېرى كېتىپ قالدى.

كىنەز ئاندرې ئالدىنقى لىنىيىگە چىقىپ فرونت بويلاپ كەتتى. ئوق ۋە سول قاناتتا تۇرغان بىزنىڭ ۋە دۈشمەننىڭ ئەسكەرلىرى بىر بىرىدىن خېلى يىراقلىقتا تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئەتىگەن ئەلچىلەر ئۆتۈپ يۈرگەن ئوتتۇرىدىكى بىر جاي شۇنچىلىك يېقىن ئىدىكى، ئىككى تەرەپتىكى ئەسكەرلەر بىر بىرىنى بەهۇزۇر كۆرۈپ ۋە بەهۇزۇر سۆزلىشىپ تۇرالايتتى. هەر ئىككى تەرەپتىمۇ بۇ يەردە ساقچىلىقتا تۇرغان ئەسكەرلەردىن تاشقىرى، يەنە كۆپ تاماشىچىلار كۆزلىرىگە يات ۋە غەلىتى كۆرۈنگەن دۈشمەننى تاماشا قىلىپ تۇرۇشاتتى.

گەرچە ساقچى ئەسكەرلەرگە يېقىن كېلىش مەنئى قىلىنغان بولسىمۇ، كاماندىرلار ئەتىگەندىن بېرى بۇ تاماشىچىلارنى هەيدەپ قوغلىۋېتەلمەيتتى. خۇددى تاڭسۇق بىر نەرسىلەرنى كۆرسىتىۋاتقاندەك ساقچى ئەسكەرلەر فرانسۇزلارغا قارىمايتتى، بەلكى كېلىۋاتقان تاماشىچىلارنى كۈزىتىپ زېرىكىپ، نۆۋەتچىنى كۈتۈپ تۇراتتى. كىنەز ئاندرې فرانسۇزلارنى سىنچىلاپ كۆرۈش ئۈچۈن توختىدى.

ـ قارىغىنىچۇ، قارا، ـ دىدى بىر ئەسكەر ئۆزىنىڭ يولدىشىغا

رؤس ئوقچى ئەسكەرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: ئۇ ئەپسىسەر بىلەن ئالدىدىكى ساقچى ئەسكەرگە بىپقىنىلىشىپ كەلدى ۋە فرانسۇز گرېنادىيورى بىلەن نىمىدۇ بىر نەرسىلەرنى تېز-تېز ۋە قىزىپ سۆزلەيتتى. — ئۇنى قارا، فرانسۇزچىنىمۇ قاتۇرىدىكەنغۇ، تېخى! ئاۋۇ فرانسۇزمۇ ئۇنىڭغا يېتىشەلمەيۋاتىدۇ. قېنى، سەنمۇ سۆزلەپ باققىنا، سىدوروۋ!

— ئالدىرىماي تۇر، قۇلاق سال. قارا، قاتۇرىدىكەن-ده! — دەپ جاۋاپ بەردى فرانسۇزچە سۆزلەشكە ئۇستا دەپ ھىساپلانغان سىدوروۋ.

ئەسكەرلەر كۈلۈشۈپ كۆرسەتكەن ئادەم دولوخوۋ ئىدى. كىنەز ئاندرې ئۇنى تونۇپ، گېپىگە قۇلاق سېلىشقا باشلىدى. دولوخوۋ سول قاناتتا تۇرغان ئۆز پولكىدىن بۇ يەرگە روتا كاماندىرى بىلەن بىرگە كەلگەن ئىدى.

— قېنى، سۆزلە، سۆزلە! — دىدى روتا كاماندىرى ئالدىغا ئېگىلىپ ئۆزى ئۈچۈن چۈشىنىكسىز بولغان بىرەر ئېغىز سۆزنىمۇ چۈشۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن سۆزلەشكە قىزىقتۇرۇپ. — مەرھەمەت، تېزرەك سۆزلە! ئۇ نىمە دەۋاتىدۇ؟

دولوخوۋ روتا كاماندىرىغا جاۋاپ بەرمىدى؛ ئۇ فرانسۇز گرېنادىيورى بىلەن بولۇۋاتقان مۇنازىرىگە بېرىلىپ كەتكەن ئىدى. ئۇلار، شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك بولغاندەك، ئۇرۇش ھەركەتلىرى توغرىسىدا سۆزلەشمەكتە ئىدى. فرانسۇز بولسا ئاۋستىرىيىلىكلەرنى رۇسلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ، رۇسلار قۇشقۇنىغا ئولتۇردى ۋە ئۇلىمدىن تىكىۋەتتى دەپ ئىسپاتلىماقچى بولاتتى؛ دولوخوۋ بولسا، رۇسلار قۇشقۇنغا ئولتۇرغىنى يوق، بەلكى فرانسۇزلارنى يەڭدى دەپ

ئىسپاتلايتتى.

ــ بۇ يەردىن سىلەرنى قوغلۇپتىمىز دەپ بۇيرۇق بەرسىلا، قوغلۇپتىمىز، ــ دىدى دولوخوۋ.

ــ ھۇشيار بولۇڭلار، تېخى سىلەرنى كازاك ـ پازاكلىرىڭلار بىلەن بىرگە ئەسىر ئالمايلۇق يەنە! ــ دىدى بومبىچى فرانسۇز.

فرانسۇز تاماشىچىلىرى بىلەن ساقچى فرانسۇزلار كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ سىلەرنى خۇددى سۇۋوروۋ ۋاقتىدا ئۇسۇل ئويناتقانىدەك ئويناتمىز، ــ دىدى دولوخوۋ.

ــ Qu'est-ce qu'il chante (ئۇنىڭ كاپشۇاتقىنى نىمە؟)، ــ دىدى بىر فرانسۇز.

ــ De l'histoire ancienne (كونا تارىخ)، ــ دىدى باشقا بىرسى، گەپنىڭ ئىلگىرى بولغان ئۇرۇشلار توغرىسىدا كېتىۋاتقانلىغىنى بىلىۋېلىپ. ــ L'Empereur va lui faire voir à votre Souvara, comme aux autres... (پادىشا سۇۋوروۋلىرىڭغا ۋە باشقىلىرىڭغىمۇ كۆرسىتىپ قويىدۇ...)

ــ بوناپارت... ــ دىگەن ئىدى دولوخوۋ گەپ باشلىماقچى بولۇپ، ئەمما فرانسۇز ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى ـ دە، ئاچچىقلىنىپ:

ــ بوناپارت ئەمەس. پادىشا دىگىن! ...Sacrè nom (لەنەتى...)، ــ دەپ ۋاقىرىدى.

ــ شەيتان سويسۇن پادىشايىڭنىڭ تېرىسىنى!

شۇنىڭ بىلەن دولوخوۋ رۇسچىسىغا ئەسكەرلەرگە خاس قوپال تىل بىلەن تىللىدى ـ دە، ملتىغنى ئۆشنىسىگە ئېلىپ:

ــ يۈرۈڭ، ئىۋان لۇكىچ، ــ دىدى روتا كاماندىرىغا.

ـــ مانا، فرانسۇزچىسىغا سۆزلەش دېگەن مۇنداق بولىدۇ، ـــ دېدى پوستا تۇرغان ئەسكەرلەر. ـــ قېنى، سىدوروۋ، سەنمۇ بىر باپلاپ قويغىنچۇ!

سىدوروۋ كۆزلىرىنى قىسىپ قويدى-دە، فرانسۇزلارغا قاراپ، چۇشىنىكسىز سۆزلەرنى تېز-تېز تەكرارلاشقا باشلىدى:

ـــ كارى، مالا، تافا سافى، مۇتېر، كاسكا، ـــ دېدى ئۇ خۇددى فرانسۇزچە سۆزلەۋاتقاندەك، ئۆزىنىڭ ئاۋازىغا روشەن ئاھاڭ بېرىشكە تىرىشىپ.

ـ هو، هو، هو! خا، خا، خا! ئۇھ! ئۇھ! ـــ ئەسكەرلەر شۇنداق قاقاخلاپ ئۇچىيى ئۈزۈلۈپ كەتكەندەك كۈلۈپ كېتىشتكى، ئۇلارنى كۆرۈپ فرانسۇزلارمۇ ئىختىيارسىز كۈلۈشۈپ كەتتى. مۇشۇنداق كۈلكىدىن كېيىن مىلتىقلىرىنىڭ ئوقىنى ئېلىپ تاشلاپ، ئوق-دورىلارغا ئوت قويۇپ ھەممەيلەن ئۆزلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە كېتىۋەرسىمۇ بولىدىغاندەك تۇيۇلاتتى.

بىراق، ئوقلانغان مىلتىقلار، ئۆيلەر ۋە ئىستېھكاملاردىكى ئوق ئېتىلىدىغان ۋەھىمىلىك تۆشۈكلەر، بىر بىرىگە قارىتىپ ئورنىتىپ قويۇلغان زەمبىرەكلەر يەنە ئىلگىرىدىكىدەكلا تۇراتتى.

كىسىنەز ئاندرې ئوڭ قاناتتىن سول قاناتقىچە ئەسكەرلەرنىڭ ھەممە لىنىيىسىنى ئايلىنىپ چىقىپ، ئىشتاپ ئەپىتىسەرىنىڭ ئېيتقىنىچە، پۈتۈن جەڭ مەيدانى كۆرۈنىدىغان توپچىلار تۇرغان ئىگىزلىككە چىقتى. ئۇ بۇ يەردە ئاتتىن چۈشىنى ۋە ھارۋىدىن

چۇشۇروۇپ قاتار ئورنىتىلغان تۆت زەمبىرەكنىڭ ئەڭ چەتتىكى بىرىنىڭ يېنىدا تۇردى. زەمبىرەكلەرنىڭ ئالدىدا يۇروۇپ تۇرغان چاسوۋۇي① توپچى ئەپسەرنى كۆروۇپ "ھازىر ئول" ھالىتىدە تۇرغان ئىدى، لېكىن ئەپسەرنىڭ قول ئىشارىسىنى كۆروۇپ يەنە بايىقىدەك ئۆزىنىڭ تەكشى ۋە زېرىكتۇرىدىغان يۇروۇشىنى داۋاملاشتۇردى. زەمبىرەكلەرنىڭ ئارقىسىدا زەمبىرەك ھارۋىلىرى، ئۇنىڭ نېرىسىدا ئات باغلايدىغان قوزۇق ۋە توپچىلارنىڭ گۇلخانلىرى كۆزگە چۇشەتتى. سول تەرەپتە ئەڭ چەتتىكى زەمبىرەكتىن ئانچە يىراق بولمىغان يەردە دەرەخ شاخلىرىدىن يېگىدىن توقۇلغان كەپە تۇراتتى، ئۇنىڭدىن ئەپسەرلەرنىڭ قىزىق پاراڭلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

دەرۋەقە، توپچىلار تۇرغان بۇ دۆڭلۇكتىن رۇس قوشۇنلىرىنىڭ جايلاشقان ئورۇنلىرى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ۋە دۇشمەن قوشۇنلىرىنىڭ كۆپ قىسمى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. توپچىلار دەل ئۇدۇلىدىكى نېرىقى ئېگىزلىكنىڭ چوققىسىدا شېنىسگرابېن يېزىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى: سول ۋە ئوڭ تەرەپتە ئۇچ ئورۇندا يىقىلغان گۇلخانلارنىڭ تۈتۈنلىرى ئارىسىدىن فرانسۇز ئەسكەرلىرى توپىنى پەرق ئەتكىلى بولاتتى ۋە ئەسكەرلەرنىڭ كۆپ قىسمى يېزىنىڭ ئۆزىدە ۋە دۆڭلۇكنىڭ ئارقىسىدا جايلاشقاندەك كۆرۈنەتتى. يېزىنىڭ سول تەرىپىدە تۈتۈن ئارىسىدا قانداقتۇ توپچىلارغا ئوخشىغان نەرسە كۆرۈنەتتى، لېكىن ئاددى كۆز بىلەن ئوبدان كۆرگىلى بولمايتتى. قوشۇنلىرىنىڭ ئوڭ قانىتى فرانسۇزلارنىڭ سەپلىرى ناھايىتى روشەن

---

① پوستا تۇرغان ئەسكەر. — تەر.

كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تىك دۆڭلۈككە جايلاشقان ئىدى. بۇ دۆڭلۈكنى بويلاپ بىزنىڭ پىيادە ئەسكەرلىرىمىز جايلاشقان ئىدى ۋە ئەڭ چېتىدىن ئاتلىق ئەسكەرلەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئوتتۇرىسىدا، تۇشىن توپچىلىرى تۇرغان يەردە، يەنى كىنەز ئاندرې سېپى كۈزەتكەن يەردە، بىزنى شېنگرابېن يېزىسىدىن ئاجرىتىپ تۇرىدىغان سۈيى ئېقىپ تۇرغان سايغا توپ-توغرا چىقىدىغان ۋە چۈشىدىغان قىيالىق بار ئىدى. سول تەرەپتە بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز ئورمانغا يېقىنلىشاتتى، ئۇ يەردە بىزنىڭ ئوتۇن يېرىۋاتقان پىيادە قىسىملىرىمىزنىڭ گۈلخانلىرى بار ئىدى. فرانسۇزلارنىڭ لىنىيىسى بىزنىڭ لىنىيىمىزدىن كەڭرەك ئىدى، شۇ سەۋەپتىن فرانسۇزلارنىڭ بىزنى ئىككى تەرەپتىن ئاسانلا قورشاپ ئېلىشى تۇرغان گەپ ئىدى. بىزنىڭ سېپىمىزنىڭ ئارقىسى ھەم تىك ۋە چوڭقۇر يارلىق بولۇپ، ئۇنىڭدىن توپچىلار ۋە ئاتلىقلىرىمىزنىڭ چېكىنىشى تەس ئىدى. كىنەز ئاندرې زەمبىرەكنى جەينىگىنى تەرەپ تۇرۇپ ۋە دەپتىرىنى چىقىرىپ، ئەسكەرلەرنى جايلاشتۇرۇش پىلانىنى يازدى. ئۇ ئىككى يەرگە قېرىنداش بىلەن بەلگە سېلىپ قويۇپ، ئۇنى باگراتيونغا خەۋەر قىلىماقچى بولدى. ئۇ، بىرىنچىدىن، پۈتۈن توپچىلارنى ئوتتۇرىغا توپلاشنى، ئىككىنچىدىن، ئاتلىق قىسىملارنى ئارقىغا، يارنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتكۈزۈۋېتىشنى مۆلچەرلەيتتى. كىنەز ئاندرې ھەمىشە باش قوماندان بىلەن بىللە بولۇپ، ئەسكەرلەرنىڭ ھەركىتىنى ۋە ئۇمۇمى ئەمرى-پەرمانلارنى كۈزىتىپ بارغانلىقى، جەڭگىنىڭ تارىخى تەسۋىرى بىلەن ئۇزلۇكسىز مەشغۇل بولۇپ ئۆگەنگەنلىگى ئۈچۈن، ئالدىدىكى جەڭ ھەركەتلىرى قانداق بولۇشىنى تەخمىنى تەرزىدە دەررۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. پەقەت

تۆۋەندىكىدەك چوڭ توساتلىقلارنىڭ تۇغۇلۇش ئىمكانىيىتى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى: "مۇبادا دۇشمەن ئوڭ قاناتىغا ھۇجۇم قىلىپ قالسا، ــ دەيتتى ئۆزىچە، ــ كىيىۋ بومبىچىلىرى پولكى ۋە پودولسكى پولكى مەركەزدىن يارداەمگە قوشۇن يېتىپ كەلگىچە ئۆز سەپلىرىنى ساقلاپ تۇرۇشلىرى كېرەك بولىدۇ. بۇنداق بولغان تەقدىردە، دراگۇنلار① دۇشمەن قانىتىغا زەربە بېرىپ، ئۇلارنى ئۇلاقتۇرۇپ تاشلايدۇ. ئەگەر دۇشمەن ئوتتۇرىغا ھۇجۇم قىلسا، بىز ئوتتۇرىدىكى توپچىلارنى شۇ دۆڭلۈككە ئورنىتىپ، ئۇنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا سول قاناتتىكى ئەسكەرلىرىمىزنى ئېلىپ كېلىمىز ــ دە، يارلىقا قاراپ يانمۇ ــ يان تۇرۇپ چېكىنىمىز" ــ دەپ ئۆزىچە مۇھاكىمە قىلاتتى...

ئۇ توپچىلار روتىسىدا زەمبىرەك يېنىدا بولغان ھەممە ۋاقىت ئىچىدە، خۇددى ئادەتتە بولىدىغان ئەھۋالدەك، لاپاستا سۆزلىشۋاتقان ئەپسەرلەرنىڭ سۆزلىرىنىڭ ئاۋازلىرىنى توختىماستىن ئاڭلاپ تۇردى، ئەمما ئۇلار قىلغان سۆزلەرنىڭ بىر ئېغىزىنمۇ چۈشەنمىدى. لېكىن، لاپاستىن ئاڭلانغان تاۋۇشلار بىردىنلا شۇنداق بىر سەمىمى ئاھاڭ بىلەن ئۇنى ھەيران قالدۇرغان ئىدىكى، نەتىجىدە ئىختىيارسىز ئاڭلاشقا باشلىغان ئىدى.

ــ ياق، ئەزىزىم، ــ دىدى يېقىملىق ۋە كىنەز ئاندرېگە تونۇش بولغاندەك بىر ئاۋاز، ــ مەن شۇنى ئېيتماقچى بولىمەنكى، ئەگەر ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن نېمە بولۇشىنى بىلىسە ئىدى، ھېچكىم ئۆلۈمدىن قورقمىغان بولاتتى... شۇنداق ئەزىزىم.

---

① ئۇرۇش ۋاقتىدا ئاتتىن چۈشۈپ جەڭ قىلىدىغان ئەسكەرلەر. ــ تەر.

ئۇنىڭغا قارىغاندا ياشىراق باشقا بىر ئاۋاز ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى:

— قورقساڭ، قورقمساڭ بەربىر ئۆلىسەن — بۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن.

— نېمە ئۇنچۇالا قورقسىلەر! ھەر ئالىملار-دە، — دېدى ئۇچمنچى بىر يوغان ئاۋاز ھەر ئىككىلىسىنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋېتىپ، — سىلەر توپچىلار شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئالىم ئادەملەر ئىكەنسىلەركى، ھاراقۇ-زاكۇسكاڭلارنى بىللە ئېلىپ يۈرەلەيسىلەر.

يوغان تاۋۇشلۇق كىشى پىيادە ئەسكەرلەر ئەپىتسەرى بولسا كېرەك، كۈلۈپ كەتتى.

— ھەرقانداق بولسىمۇ قورقىدۇ كىشى، — دېدى بىرىنچى تونۇش ئاۋاز، — نېمە بولۇشۇڭنى بىلمىگەنلىگىڭ ئۈچۈن قورقسەن. ئۆلگەندىن كېيىن روھىڭ ئاسمانغا چىقىپ كېتىدۇ دېسەڭمۇ.... بىز ئاخىرى ئاسمانىڭ يوقلىغىنى، بۇ بىر ئاتموسفېرا ئىكەنلىگىنى بىلىمىز-غۇ...

يوغان ئاۋاز توپچى ئەپىتسېرنىڭ سۆزىنى يەنە بۆلۈۋەتتى.

— قېنى، سىزنىڭ دورا چىلىغان ھارىقىڭىز بىلەن بىزنى مېھمان قىلسىڭىزچۇ، تۇشىن، — دېدى ئۇ.

"ھە، بۇ ھىلىقى باقالىنىڭ چېدىرىدا ئۆتۈكسىز ئولتۇرغان كاپىتانغۇ" دېدى مەمنۇنىيەت بىلەن كىنەز ئاندرې پەلسەپە سېپىتە-ۋاتقان يېقىملىق ئاۋازنى تونۇپ.

— ھاراقىنىغۇ بېرىمەن، — دېدى تۇشىن، — لېكىن قانداق بولسىمۇ كەلگۈسى ھاياتىنى بىلىش... — ئۇنىڭ سۆزى ئاغزىدا قالدى.

دەل شۇ چاغدا ئاسماندا ئىسقىرتقان ئاۋاز ئاڭلاندى: بارغانسېرى

يېقىنلىشىپ، بارغانسېرى تېز ئىسقىرىتىپ، ئىسقىرتقانسېرى تېزلىشىپ، بىر زەمبىرەك ئوقى، خۇددى بىردىنلا دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندەك تىندى-يۇ، پەۋقۇلئاددە كۈچ بىلەن لاپاس ئەتراپىدىكى يەرگە كىرىپ كېتىپ گۈمبۈرلەپ، لاي-توپىلارنى كۆتىرىپ چىقار-دى. يەر خۇددى قورقۇنچلۇق زەربىدىن دات-پەريات كۆتەرگەن-دەك ئىدى.

خۇددى شۇ ئاندا لاپاستىن ھەممىدىن بۇرۇن مۇشتىگىنى قېيىق چىشلەپ ئالغان پاكارغىنە تۇشىن چىقتى: ئۇنىڭ مۇلايىم ۋە ئېقىللىق يۈزى بىرئاز تاتىرىپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھىلىقى يوغان ئاۋازنىڭ ئىگىسى، پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ ئەزەمەت ئەپتىسەرى چىقتى-دە، يۈگۈرگەن پېتى تۇگمىلىرىنى ئېتىپ ئۆز روتىسى تەرەپكە چېپىپ كەتتى.

17

كىنەز ئاندرې توپچىلار روتىسىنىڭ ئالدىدا ئېتىنىپ توختىتىپ ئېتىلغان توپنىڭ ئاغزىدىن چىققان ئىسقا قارىدى. ئۇ كەڭ ئەتراپقا باشتىن-ئاياق كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى. ئۇ پەقەت شۇنى كۆرگەن ئىدىكى، بۇرۇن توپلىنىپ قىمىرلىماي تۇرغان فرانسۇزلار ھەركەتكە كەلگەن ئىدى، سول تەرەپتە دەرۋەقە فرانسۇزلارنىڭ توپچىلىرىمۇ بار ئىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ئىس تېخى تارقىلىپ كەتمىگەن ئىدى. ئاتلىق ئىككى فرانسۇز، ئېھتىمال ئادىيۇتانت بولسا كېرەك، دۆڭگە قاراپ ئاتلىرىنى چېپىپ كېتىۋاتاتتى. دۆڭلۇكنىڭ ئېتىگىدە، ئېھتىمال ئالدىنقى قاتارنى كۈچەيتىش ئۈچۈن بولسا كېرەك، دۈشمەننىڭ

روشەن كۆرۈنۈپ تۇرغان كىچىك بىر كولونـناسى ھەركەتـلەنمەكـتە ئىدى. بىرىنچى قېتىم ئېتىلغان زەمبىرەك ئوقـىدىن چىقـقان ئـىس تېخى تارقىلىپ كەتمەي تۇرۇپلا، يەنە بىر ئـىس كۆرۈنـدى ـ دە، گۈمبۈرلىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. جەڭنىڭ باشلىنىشى شۇ ئىدى. كـىنەز ئاندرې ئاتىنىڭ بېشىنى بۇرىدى ۋە كـىنەز باگراتسيونـنى ئـىزدەپ تېپىش ئۈچۈن ئارقىغا يېنىپ گرۇنت تەرەپكە قاراپ ئېتىـنى چاپتۇ ـ رۇپ كەتتى. ئۇ ئېتىنى چاپتۇرۇپ كېتىۋېـتىپ ئۆزىنىڭ ئارقـىسـدا بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئېتىلىۋاتقان ۋە بارغانسېرى ئەۋج ئېلىۋات ـ قان توپ ئاۋازلىرىنى ئاڭلايتتى. روشەنكى، بىزنىڭ توپچىلىرىمىز ـ مۇ دۈشمەنگە جاۋابەن ئوق ئاتماقـتا ئـىدى. پەسـتە، ئەلچـىلەر ئۆتكەن يەردە مىلتىق ئاۋازلىرى ئاڭلىناتتى.

لىمارروئا (Lemarrois) بوناپارتنىڭ دەھـشەتلىـك مەكـتۇبـىنى مىيۇراتقا تېخى ئەمدىلا ئېلىپ كەلگەن ئىكەن، نومۇس قىلىپ قالغان مىيۇرات ئۆز خاتاسىنى تۈزىـتىـش ئۈچۈن قارشـىـسـىدىـكى ئازغـىنە ئەترەتنى كەچ كىرگىچە، يەنى پادىشا كەلگـىچە تارمار قىلـىـش مەقسىدىدە دەرھال قوشۇنلىرىنى مەركەزگە ۋە ئوراپ ئېلىش ئۈچۈن ئىككى قاناتقا سۈردى.

"باشلاندى! ئەنە!" ـــ دەپ ئويلىدى كىنەز ئاندرې بارغانسېرى غەزىۋى كېلىشكە باشلىغانلىغىنى سېزىـپ. "لېـكىن، قېـنى؟ مېـنىڭ تۇلونىم قانداق نامايەن بولىدۇ؟" ـــ دىدى ئىچىدە.

ئۇ، چارەك سائەت ئىلگىـرى شورپا گـۈرۈچ ئـىچـىپ ۋە ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغان روتىلار ئارىسـىدىن ئۆتۈپ كېتىـۋېـتىپ، ھەمـمە يەردە ئالدىراپ ـ تېنەپ سەپ تارتىۋاتقان ۋە مىلتىقلىرىنى ئېلىۋات ـ قان ئەسكەرلەرنى ھەم ھەر بىر ئەسكەرنىڭـمۇ ئۆزىـگە ئوخـشاشـلا

غەزەپلىنىپ غەيرەتكە كېلىۋاتقانلىغىنى سېزەتتى. ھەر بىر ئەسكەر ۋە ئەپتسەرنىڭ يۈزىدە "ئەنە باشلاندى! ھەم دەھشەتلىك، ھەم كۆڭۈللۈك!" دېگەن ئىپادە بار ئىدى.

ئۇ قۇرۇلۇپ بولمىغان ئىستېھكامغا يېتىپ كەلمەي تۇرۇپلا، كۈزنىڭ بۇلۇتلۇق كەچقۇرۇنقى يورۇغدا ئۆزى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان ئاتلىقلارنى كۆرۈپ قالدى. ئالدىدىكىسى بوركا① ۋە قوزا تېرىسىدىن تىكىلگەن تەلپەك كىيىۋالغان بولۇپ، ئاق ئات مىنىپ كېلىۋاتاتتى. بۇ كىنەز باگراتىيون ئىدى. كىنەز ئاندرې ئۇنى كۈتۈپ توختىدى. كىنەز باگراتىيون ئېتىنى توختاتتى ۋە كىنەز ئاندرېنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. كىنەز ئاندرې ئۆزىنىڭ كۆرگەنلىرىنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىۋاتقاندا، كىنەز باگراتىيون ھامان ئالغا قاراپ تۇراتتى.

"باشلاندى! ئەنە!" دېگەن ئىپادە ھەتتا باگراتىيوننىڭ ئۇنچە-مۇنچە نەرسىدىن ئۆزگەرمەيدىغان بۇغداي ئۆڭلۈك يۈزىدە ۋە ئۇيقۇسىز قالغاندەك كۆرۈنگەن سۈزۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرىدىمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كىنەز ئاندرې ئۇنىڭ ھەركەتسىز-بېسىقرۇا يۈزىگە تەشۋىشلەنگەن ھالدا قىزىقسىنىپ قارايتتى ۋە شۇ تاپتا بۇ ئادەم ئويلاۋاتامدۇ، سېزىۋاتامدۇ، نېمىنى ئويلاۋاتىدۇ ۋە نېمىنى سېزىۋاتىدۇ؟ دېگەننى ناھايىتى بىلگۈسى كېلەتتى. كىنەز ئاندرې ئۇنىڭغا قاراپ: "بۇ ھەركەتسىز-بېسىقرۇا يۈزىنىڭ ئارقىسىدا زادى بىرەر نەرسە بارمۇ-يوق؟" — دەپ ئۆزىگە سوئال بېرەتتى. كىنەز باگرا-

---

① كاپكازلىقلارنىڭ يېڭى يوق ئۇزۇن كىگىز چەكمەن چاپىنى، كۆپىنچە يەلكىسىگە ئارتىۋالىدۇ. — تەر.

تيون كىنەز ئاندرىنىڭ سۆزىنى ماقۇللىغىنىغا ئىشارەت قىلىپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويىدى-دە، خۇددى ھازىر يۈز بېرىۋاتقان ۋەھازىر ئۇنىڭغا دىگەن ھادىسىلەرنى ئۆزى ئالدىنئالا بىلگەنىدەك، "ياخشى" دەپ قويدى. كىنەز ئاندرې ئېتىنى تېز چاپتۇرۇپ ھاسىراپ كەتكەنلىگى ئۈچۈن تېز سۆزلەيتتى. كىنەز باگراتىيون خۇددى ئالدىراشقا ھاجەت يوق دىگەندەك قىلىپ، ئۆزىنىڭ شەرق لەھجىسى بىلەن ئالاھىدە سالماقلاپ سۆزلەيتتى. بىراق ئۇ، تۇشىن توپچىلىرىغا قاراپ كېتىۋاتقىنىدا ئېتىنى چاپتۇردى. كىنەز ئاندرې ئىشتاپ ئەھلىگە قوشۇلۇپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كەتتى. كىنەز باگراتىيون ئارقىسىدىن باش ئىشتاپ ئەپىتسەرى كىنەزنىڭ شەخسى ئادىيۇتانتى، ژېركوۋ، ئوردىنارېتس، چىرايلىق ئىنگىلىزچە جابدۇقلانغان ئات مىنگەن نۆۋەتچى ئىشتاپ ئەپىتسەرى، جەڭنى تاماشا قىلىشقا ئىجازەت ئالغان گراژدان ئەمەلدار ھىساپچى ماڭغان ئىدى. بەستلىك، يۈزى ھۆپپىدىغىنا، ئاتنىڭ ئۈستىدە سىلكىنىپ ۋە خوشال بولغىنىدىن ئۆزىچە ھىجىيىپ ئەترapىقا نەزەر سېلىپ كېتىۋاتقان ھىساپچى ئاتلىقلار، كازاكلار ۋە ئادىيۇتانتلار ئارىسىدا ئۆزىنىڭ كىنگىزگە ئوخشايدىغان شىنېلى ۋە تېگىدىكى نېمىسچە ئىگىرى بىلەن غەلىتە كۆرۈنەتتى.

— بۇ كىشى جەڭنى تاماشا قىلماقچى، — دىدى ژېركوۋ بولكونىسىغا ھىساپچىنى كۆرسىتىپ. — بىراق، ئۇنىڭ يۈرىگى ھىلىتىنىلا پوكۇلداپ كېتىپتۇ.

— بولدى، قويۇڭ! — دىدى ھىساپچى ژېركوۋنىڭ ئۇنى چاقچاق نىشانىسى قىلغانلىغى ئۆزىگە يېقىپ كېتىپ قەستەن ئۆزىنى گولراق كۆرسەتمەكچى بولغاندەك ئوچۇق چىراي-ساددە، مۇغەمبىرانە جىلمىيىپ.

— Très drôle, mon monsieur prince (ناهايىتى قىزىق، جانابى كىنەزىم)، — دىدى نۆۋەتچى ئىشتاپ ئەپتسەرى (ئۇ، كىنەز دىگەن ئۇنۇۋان فرانسۇزچە غەلىتى تەلەپپۇز قىلىنىشىنى بىلسىمۇ، ئەمما زادىلا ئېيتالمايتتى).

شۇ پەيت ئۇلار تۇشىن توپچىلىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى-دە، ئالدىدا زەمبىرەك ئوقى پارتلاپ كەتتى.

— نىمە ئۇ چۇشكىنى؟ — دەپ سوردى هساپچى گالۇاك بىر قىياپەتتە هەجىيىپ.

— فرانسۇز توقمچى، — دىدى ژېركوۋ.

— دىمەك ئۇلار توقاچ ئاتىدىكەن-دە؟ — دىدى هساپچى. — بۇنى قاراڭ!

هساپچى بۇ سۆزلەردىن ناهايىتى مەززە قىلغانىدەك ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ سۆزىنى تۇگىتە-تۇگەتمەيلا، يەنە بىر ئوق هۇشقۇيىتقان پېتى كېلىپ، خۇددى سۇيۇق بىر نەرسىگە چۇشكەنىدەك شالاقلاپ كەتتى. هساپچىنىڭ كەينىدە، ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە كېتىۋاتقان كازاك ئات-پېتى بىلەن يەرگە دومۇلاپ چۇشتى. ژېركوۋ بىلەن ئىشتاپ ئەپتسەرى ئىگەر ئۇستىدە ئېگىشىپ ئاتنىڭ بېشىنى بۇراشتى. هساپچى كازاكنىڭ قارىشىدا توختاپ، ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ قالدى. كازاك ئۆلگەن، ئات يەنە جان تالاشماقتا ئىدى.

كىنەز باگراتىيون كۆزىنى قىسىپ قويۇپ ئارقىسىغا قارىدى-دە، يۇز بەرگەن پاراكەندىچىلىكنىڭ سەۋەبىنى كۆرۈپ، خۇددى: "شۇنداق ئەرزىمەيدىغان نەرسىلەر بىلەنمۇ ئاۋارە بولامدۇ كىشى" دىگەندەك ئارقىسىغا بۇرۇلدى. ئۇ ئۆتكۇر چەۋەندازلارغا خاس بىر هەركەت بىلەن ئېتىنى توختاتتى-دە، سەلگىنە ئېگىشىپ، بۇركىسىغا

ئىلىنىپ قالغان قىلىچنى تۈزەتتى. ئۇنىڭ قىلىچى قەدىمى قىلىچلار-دىن بولۇپ، ھازىرقى قىلىچلارغا ھېچ ئوخشمايتتى. كىنەز ئاندرې ئىتتالىيىدە سۇۋۇروۋ باگراتىيونغا ئۆزىنىڭ قىلچىنى قانداق تەقدىم قىلغانلىقى توغرىسىدىكى ھېكايىنى ئەسلىدى ۋە بۇ خاتىرىلەر شۇ پەيتتە ئۇنىڭغىمۇ ناھايىتى ئوبدان تۇيۇلدى. ئۇلار بولكونسكى جەڭ مەيدانىنى كۆزىتىۋاتقان دۆڭلۈكتىكى ھىلىقى توپچىلار روتىسىنىڭ ئالدىغا باردى.

— بۇ كىمنىڭ روتىسى؟ — دىدى كىنەز باگراتىيون ئوق-دورا يەششكلىرى يېنىدا تۇرغان توپچى ئەسكەردىن.

ئۇ: "كىمنىڭ روتىسى؟" دەپ سوردى، ئەمما ماھىيەتتە ئۇ: "ھىلىتىنلا يۈرەكلىرىڭ پوكۇلداۋاتامدۇ-نېمە؟" دىمەكچى ئىدى. توپچى ئەسكەرمۇ بۇنى ئۇققۇۋالدى.

— كاپىتان تۇشىنىڭ، ھەزرىتى ئالىلىرى، — دەپ يۈكسەك خوشال-خۇرام ئاۋاز بىلەن جاۋاپ بەردى، ساپ-سېرىق، يۈزىنى سەپكىل باسقان توپچى ئەسكەر "ھازىر ئول!" ھالىتىدە تۇرۇپ.

— ھە، ھە، — دەپ قويدى باگراتىيون نىمىنىدۇ ئويلاپ، ئۇنىڭدىن كېيىن زەمبىرەك ھارۋىلىرى ئالدىدىن ئۆتۈپ ئەكچە چەتتىكى زەمبىرەكنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ئۇ كېلىشى بىلەن تەڭ بۇ توپ-زەمبىرەكتىن ئۇنىڭ ۋە ئىشتاپ ئەھلىنىڭ قۇلىغىنى يارغۇدەك گۈمبۈرلەش ئاۋازى چىقتى-دە، بىر-دىنلا زەمبىرەكنى قورشاۋالغان ئىس ئىچىدە، زەمبىرەكنى تۇتۇپ ۋە ئالدىراپ-تېنەپ زور بىردەم ئۇنى ئۆزىنىڭ ئىلگىرىسكى جايىغا ئىتتىرىۋاتقان توپچىلار كۆرۈندى. كەڭ يەلكىلىك، بەستىلىك، زەمبىرەكنى تازىلايدىغان چوتكا كۆتەرگەن بىرىنچى نومۇرلۇق

ئەسكەر ئىككى پۇتىنى كېرىپ تۇرۇپ چاققا سەكرەپ چىقتى. ئىككىنچى نومۇرلۇق ئەسكەر بولسا قوللىرىنى تىترىتىپ توپىنىڭ ئاغزىغا ئوق سالاتتى. سەل مۆكچەيگەن پاكاراق ئەپتسەر تۇشىن زەمبىرەكنىڭ پىشكىغا پۇتلىشىپ كېتىپ، گېنېرالنى كۆرمەي، كۆزلىرىنى كىچىككىنە قوللىرى بىلەن توساپ ئالدىغا يۇگۈرۈپ چىقتى.

— يەنە ئىككى سىزىق يۇقۇرى كوتىرىلىڭ، دەل تېگىدۇ، — دەپ ۋاقىرىدى ئۇ ئىنچىكە ئاۋازى بىلەن. گەرچە بۇ ئاۋاز ئۇنىڭ كىچىككىنە گەۋدىسىگە ياراشمىغىنىغا قارىماي تىرىشىپ. — تېتىپ تاشلا، مېدېۋېدېۋ!

باگراتىيون ئۇنى ئالدىغا چاقىردى، شۇنىڭ بىلەن تۇشىن ھەربىلەر سالام بەرگەندەك ئەمەس، بەلكى دۇئا ئوقۇۋاتقان روھانىلەر دەك، ئۇچ بارمىغىنى شەپكىسىنىڭ چېكىلىگىگە قويۇپ گېنېرالنىڭ ئالدىغا كەلدى. تۇشىنىڭ زەمبىرەكلىرى گەرچە سايىلقىنى توپقا تۇتۇشقا بەلگىلەنگەن بولسىمۇ، ئۇ دۆڭلۈكتىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان شېنگرابېن يېزىسىغا قارىتىپ ياندۇرغۇچى ئوقلارنى ئاتماقتا ئىدى، چۈنكى بۇ يېزىدىن سەل پەسرەكتە نۇرغۇنلىغان فرانسۇز ئەسكەرلىرى ھەركەتلەنمەكتە ئىدى.

تۇشىنغا ھېچكىم قەيەرگە ۋە قانداق ئوقلارنى ئېتىشنى بۇيرۇمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ يېقىن كۆرىدىغان فېلد فېبېل زاخارچېنكو بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، مۇشۇ يېزىنى كۆيدۈرۈپ تاشلاشقا ياخشى بولاتتى، دېگەن قارارغا كەلگەن ئىدى. "ياخشى!" — دېدى باگراتىيون ئەپتسەرنىڭ دوكلادىنى ئاڭلاپ ۋە قانداقتۇ بىر نەرسىنى ئويلاپ كۆرۈۋاتقاندەك، ئۆزىنىڭ ئالدىدا بارغانسېرى روشەن كۆرۈنۈۋاتقان جەڭ مەيدانىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە باشلىدى. فرانسۇزلار

ئوك تەرەپتىن خېلى يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى. كىيىۋ پولكى تۇرغان دۆڭلۇكنىڭ تۆۋەن يىنىدىكى سايلىقتىن يۇرەكنى ۋەھىمگە سالىدىغان قاسۇر ـ قۇسۇر ملتىق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى ۋە باش ئىشتاپ ئەپتسەرى تېخمۇ ئوك تەرەپتىن، دراگۇن پولكىنىڭ ئارقىسىدىن بىزنىڭ قانتىمىزنى ئايلىنىپ ئۆتۈۋاتقان فرانسۇز كولونىسىنى كۆرسەتتى. سول تەرەپ ئورمانلىق ئىدى. كىنەز باگراتىيون ئوتتۇ- رىدىكى ئىككى باتالىيونىنى ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئوك تەرەپكە ئەۋەتمىنى بۇيرۇدى. باش ئىشتاپ ئەپتسەرى، ئەگەر بۇ ئىككى باتالىيون بۇ يەردىن كەتسە، زەمبىرەكلەر ھمايىسىز قالىدىغانلىغىنى ئېيتقان ئىدى، كىنەز باگراتىيون ئۇنىڭغا ھومىيىپ قارىدى ـ دە، گەپ قىلمىدى. كىنەز ئاندرېينىڭ نەزىرىدە باش ئىشتاپ ئەپتسەرىنىڭ گېپى توغرا بولۇپ، دەرۋەقە بۇنىڭغا قارشى بىر نەمە دېيىشنىڭ ئورنى يوق ئىدى. لېكىن شۇ پەيتتە سايلىقتا تۇرغان پولك كاماندىـ رىنىڭ ئادىيۇتانتى فرانسۇزلارنىڭ ناھايىتى زور كۈچ بىلەن پەستىن كېلىۋاتقانلىغىنى، پولكنىڭ جەڭگىۋار سېپى بۇزۇلۇپ كىيىۋ گرېنادـ يورلار پولكىغا قاراپ چېكىنىۋاتقانلىغىنى خەۋەر قىلدى. كىنەز باگراتىيون پولكنىڭ شۇ تەرەپكە چېكىنگەنلىگىنى ماقۇللىغانلىغىغا ئىشارەت قىلىپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ئۇ ئېتىنى سالماقلىق بىلەن يۈرگۈزۈپ، ئوك تەرەپكە باردى ـ دە، فرانسۇزلارغا ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىپ، ئادىيۇتانتىنى دراگۇن پولكىغا ئەۋەتتى. بىراق، ئەۋەتىلگەن ئادىيۇتانت يېرىم سائەتتىن كېيىن دراگۇن پولكىنىڭ ئاللىقاچان يارلىقنىڭ ئۇ تەرىپىگە چېكىنىگەنلىگى توغرىسىدا خەۋەر ئېلىپ كەلدى، چۈنكى، فرانسۇزلار ئۇنىڭ پولكىنى قاتتىق ئوققا تۇتقان ئىكەن، پولك كاماندىرى ئادەملىرىمىز

بىكار نابۇت بولمىسۇن دەپ، ئەسكەرلىرىنى ئورمانغا كىرگۈزۈۋېتىپتۇ.

ــ ياخشى! ــ دىدى باگراتىيون.

ئۇ باتارىيىدىن كېتىش بىلەن تەڭ، سول تەرەپتىكى ئورماندىنمۇ زەمبىرەك ئاۋازلىرى ئاڭلاندى؛ كىنەز باگراتسيون ئۆز ۋاقتىدا ئۇلگۇرۇپ يېتىپ باراي دىسە سول قاناتقىچە بەك ئۇزاق بولغاچقا، ئۇ باقتا ژېركوۋنى ئەۋەتىپ، برائۇناۋدا پولكنى كۇتۇزوۋنىڭ كۆرىگىدىن ئۆتكۈزگەن ھىلىقى پىشقەدەم گېنېرالغا ئوڭ قانىتىمىز دۇشمەننى ئۇزاق تۇتۇپ تۇرالماسلىق ئېھتىمالى بارلىغى ئۈچۈن، ئىمكان قەدەر تېزرەك يارلىقىنىڭ نېرىقى تەرىپىگە چېكىنىشنى بۇيرۇدى. تۇشىن توپچىلىرى ۋە ئۇنى ھىمايە قىلىپ تۇرغان باتالىيون ئېسىدىن چىقىپ قالغان ئىدى. كىنەز ئاندرې كىنەز باگراتسيوننىڭ كاماندىرلار بىلەن قىلىشۋاتقان گەپلىرىگە ۋە ئۇلارغا بېرىۋاتقان بۇيرۇقلىرىغا دىققەت بىلەن قۇلاق سالاتتى، شۇنى ھەيرانلىق بىلەن بايقىغان ئىدىكى، كىنەز باگراتيون ھېچقانداق بۇيرۇق بەرمەي، پەقەت زۆرۈرىيەت ۋە تاسادىپىلىق تۇپەيلىدىن ۋە ئۇنىڭ بۇيرۇغىسىز ئايرىم كاماندىرلارنىڭ خاھىشى بىلەنلا قىلىنغان ئىشلارنىڭ گويا ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئوي ـ پىكىرلىرىگە مۇۋاپىق بولغاندەك ئىكەنلىگىنى كۆرستىشكە تىرىشاتتى. كىنەز باگراتيون ئىپادىلىگەن خۇش مۇئامىلىگە قاراپ، كىنەز ئاندرې يەنە شۇنى بايقىغان ئىدىكى، ۋەقەلەر ـ دىكى بۇ تاسادىپىلىق ۋە بۇ ۋەقەلەرنىڭ باشلىقىنىڭ ئىختىيارىدىن تاشقىرى قىلىنۋاتقانلىغىغا قارىماي، باگراتيوننىڭ شۇ يەردە ھازىر بولۇشىنىڭ ئۆزى غايەت زور ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى. كىنەز باگراتيوننىڭ ئالدىغا ئەسەبىلەشكەن قىياپەتتە كەلگەن ئەپسەرلەر ئەمدى تېچلىنىپ قالدى، ئەسكەرلەر بىلەن ئەپسەرلەر ئۇنى

خوشال ـ خورام تەبرىكلىشەتتى، ئۇ ھازىر بولغان جايدا ئەسكەرلەرنىڭ روھى تېخىمۇ كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى ۋە ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ جەسۇرلىغىنى كۆرسىتىشكە ئالدىرىغاندەك كۆرۈنەتتى.

كىنەز باگراتىيون بىزنىڭ ئوڭ قانىتىمىزنىڭ ئەڭ ئىگىز يېرىدىكە چىقتى ـ دە، ئۇنىڭدىن كېيىن، قاراس ـ قۇرۇس ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرغان يارغا قاراپ تۆۋەن چۈشۈشكە باشلىدى ۋە بۇ يەردە پورۇخ ئىسلىرىدىن ھېچنەرسە كۆرۈنمەيتتى. ئۇلار يارغا چۈشۈپ يېقىنلاشقانسېرى، ئىس قويۇقلىشىپ ھېچنەرسە كۆرۈنمىسىمۇ، لېكىن ھەقىقى جەڭ مەيدانى يېقىنلاشقانلىغى كۆپىرەك سېزىلەتتى. يولدا ياردارلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى. بېشىغا ئوق تېگىپ قانغا بويالغان، شەپكىسى يوق بىر ئەسكەرنى ئىككى ئەسكەر قولتۇغىدىن يۆلەپ سۆرەپ چۈشۈۋاتاتتى. ئۇ خىقىرايىتتى ۋە تۈكۈرەتتى. ئوق ئاغزىغا ياكى تامىغا تەككەندەك كۆرۈنەتتى. يەنە بىر ياردار قورالسىز، ئۆزى يەككە ھالدا، تېتىك قەدەم تاشلاپ تېخى ھازىرلا ئوق تەككەن ۋە شىپىلگە قان خۇددى ئەينەك نەيچىدىن چۈشكەندەك تامچىپ چۈشۈۋاتقان قولىنى سىلكىپ ـ سىلكىپ، ۋاي ـ ۋايلاپ كەلمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ چىرايى ئازاپ چېكىۋاتقانغا قارىغاندا، كۆپىرەك قورقۇپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ تېخى ھازىرلا ياردار بولغان ئىدى. كىنەز باگراتىيون ئىشتاپ ئەھلىلىرى بىلەن يولنى كېسىپ ئۆتۈپ تىك سايلىقىتىن پەسكە چۈشۈشكە باشلىغاندا يانبېغىردا بىرقانچە ياردارنىڭ ياتقانلىغىنى كۆردى؛ ئۇلار يەنە بىر توپ

ئەسكەرلەرنى ئۇچراتتى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ياردەم بولمىغانلىرىمۇ بار ئىدى. ئەسكەرلەر قاتتىق ھاسىراپ ئىگىز دۆڭلۇككە قاراپ كېتىۋاتاتتى ۋە گېنېرالنى كۆرۈپ تۇرغانلىغىغا قارىماستىن، بىر-بىرلىرى بىلەن ۋاقىراپ سۆزلىشەتتى ھەم قوللىرىنى سىلكىشەتتى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا، تۆتۈن ئىچىدە، كۈلرەڭ شىنىللىق ئەسكەرلەرنىڭ سەپلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى ۋە بىر ئەپتەسەر باگراتىيونىنى كۆرۈپ، توپلىشىپ كېتىۋاتقان ئەسكەرلەرنى قايتۇرماقچى بولۇپ، ۋاقىراپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ كەتتى. باگراتىيون ئۇيەر-بۇيەردە قاراسلاپ ئوق ئېتىلىپ، سۆزلەرنى ۋە كامانداۋاز-لىرىنى بېسىپ كېتىۋاتقان ئەسكەرلەر سېپىگە قاراپ ماڭدى. ھەممە نەرسىنى پوروخ ئىسلىرى قاپلاپ كەتكەن ئىدى. ئەسكەرلەرنىڭ يۈز-كۆزلىرى پوروخ ئىسىدىن قارىداپ كەتكەن، ئۆزلىرى بولسا غەيرەتكە كىرگەن ئىدى. بەزىلىرى سۇمبىنى ئۇراتتى، ئىككىنچىسى مىلتىقىغا دورا قاچىلايتتى ۋە سومكىسىدىن ئوقلارنى ئالاتتى، ئۈچىنچىسى مىلتىق ئاتاتتى. لېكىن يەر-جاھاننى قاپلاپ كەتكەن ئىسنى شامال ئۇچۇرۇپ كەتمىگەنلىگى ئۈچۈن، كىمگە قارىتىپ ئېتىۋاتقان-لىغىنى بىلگىلى بولمايتتى. يېقىلىق غۇۋۇلداش ۋە ھۇشقۇيىتىش ئاۋازلىرى تېز-تېز ئاڭلىنىپ تۇراتتى. "بۇ نېمە؟ — دەپ ئويلايتتى كېنەز ئاندرې توپلىشىپ تۇرغان ئەسكەرلەرگە يېقىنلاپ كېلىپ، — ئالدىنقى قاتارى دېسەم، توپلىنىپ تۇرۇشۇپتۇ! ھۇجۇم قىلىۋاتىدۇ دېسەم، قىمىرلىماي تۇرۇشۇپتۇ؛ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىشقا توپلانغان دېسەم، تۇرۇشلىرى ناتوغرا".

پولك كامانداىرى بولغان يادائغۇ، كۆرۈنۈشى ئاجىزغىنا، قاپىغى قېرى كۆزلىرىنى يېرىمىدىن كۆپرەگىنى يېپىۋېلىپ، ئۇنى تەقۋادار

قىياپەتكە كىرگۈزگەن قەھرى ئادەم مۇلايىم كۈلۈمسىرىگەن قىياپەتتە كىنەز باگراتسيوننىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنى خۇددى ئەزىز مېھمان سۈپىتىدە قارشى ئالدى. ئۇ كىنەز باگراتسيونغا ئۆز پولكىغا قارشى فرانسۇزلارنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى ھۇجۇم قىلغانلىغىنى، بۇ ھۇجۇم قايتۇرۇلغان بولسىمۇ، ئەمما پولك ئەسكەرلىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپ-رەگى نابۇت بولغانلىغىنى خەۋەر قىلدى. پولك كاماندىرى پولكىدا يۈز بەرگەن ھادىسىگە ئۆزىچە نام بېرىپ، ھۇجۇم قايتۇرۇلدى دىدى، لېكىن شۇ يېرىم سائەت ئىچىدە ئۆزىگە تاپشۇرۇلۇپ قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئەسكەرلەر ئارىسىدا قانداق ھادىسىلەرنىڭ يۈز بەرگەنلىگىنى ھەقىقەتەن ئۆزى ئۇقمايتتى، شۇنىڭدەك فرانسۇزلار-نىڭ ھۇجۇمى قايتۇرۇلغانلىغى ياكى ئۆزىنىڭ پولكى فرانسۇزلارنىڭ ھۇجۇمى بىلەن تارمار قىلىنغانلىغىنىمۇ ئىشەنچ بىلەن ئېيتالمايتتى. ئۇ پەقەت جەڭنىڭ باشلىنىشىدىلا ئۆزىنىڭ پۈتۈن پولكىغا زەمبىرەك ئوقلىرى ۋە گىراناتلار ياغدۇرۇلۇپ، كىشىلەرگە تېگىشكە باشلىغانلىغىنى، كېيىن كىمدۇر بىرسى: "ئاتلىقلار!" دەپ ۋاقىرىغانلىغىنى، بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىزنىڭ ئوق ئېتىشقا باشلىغانلىغىنىلا بىلەتتى. ئۇلار شۇ ۋاقىتقىچە ئاللىقاچان كېتىپ قېلىپ يوشۇرۇنغان ئاتلىقلارغا ئەمەس، بەلكى سايىلىقتا پەيدا بولۇپ بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىزنى ئوققا تۇتۇۋاتقان فرانسۇز پىيادە ئەسكەرلىرىگە قارىتىپ ئاتماقتا ئىدى. كىنەز باگراتسيون بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى تامامەن ئۆزى كۈتكەندەك ۋە ئويلىغاندەك بولدى دىگەندەك ئىشارەت قىلىپ بېشىنى ئېگىپ قويدى. ئۇ ئادىيۇتانتنىغا قاراپ، ئۇنىڭغا تېخى ھىلىلا ئۆزلىرى يېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەن 6-مەرگەنلەر پولكىنىڭ ئىككى باتالىيونىنى دۆڭلۈكتىن كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى. كىنەز باگراتسيوننىڭ

چىرايىدا شۇ تاپتا يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشلەر كىنەز ئاندرېنى ھەيران قالدۇردى. ئۇنىڭ چىرايىدا خۇددى يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرى ئۆزىنى سۇغا ئېتىشقا تەييارلانغان ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن يۈگۈرۈشكە ئاخىرقى قەدىمنى بېسىۋاتقان كىشىدە بولىدىغاندەك پىكىر ۋە خوشال-خورام قەتئىلىك ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. چىرايىدا ئۇيقۇسىز قالغان كىشىدە بولىدىغان كۆزلىرىدىكى نۇرسىزلىقمۇ يوق ۋە ئۆزىنى چوڭقۇر پىكىر قىلىۋاتقاندەك كۆرىنىدىغان ھالەتمۇ يوق ئىدى؛ گەرچە ئۇنىڭ ھەركەتلىرىدە بايىقىدەك سۇسلۇق ۋە سالماقلىق بولسىمۇ، ئەمما يۈپ-يۇمۇلاق، قەتئى قىياپەتلىك، قارچۇغىنىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرى هامان هاياجانلانغان ۋە نەپرەتلەنگەن هالدا، ھېچنەرسىدە توختاپ قالماي توپ-توغرا ئالدىغا قارايتتى.

پولك كاماندىرى كىنەز باگراتىيونىنىڭ بۇ يەردىن كېتىشىنى سوراپ يالۋۇردى، چۈنكى بۇ يەر ناھايىتى خەۋپلىك ئىدى. "شۇنداق قىلىڭ، جانابى ئالىلىرى، خۇدا ھەققى! — دىدى ئۇ باشقا تەرەپكە ئۆرۈلۈۋالغان باش ئىشتاپ ئەپتسەرىگە سۆزۈمنى قۇۋۋەتلە دىگەندەك قىلىپ. — مانا، قاراپ بېقىڭ!" ئۇ ئەتراپىدا توختىماستىن ۋىڭىلداپ، غۇڭغۇلداپ ۋە چىقىراپ ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئوقلارغا ئىشارەت قىلدى. ئۇ خۇددى قولىغا پالتىنى ئالغان خوجايىنغا: "بىز بۇ ئىشقا كۆنۈپ قالغان، قويۇڭ، سىزنىڭ قولىڭىز قاپىرىپ كېتىدۇ" دەۋاتقان خىزمەتكارىدەك يالۋۇرۇپ ۋە زارلىنىپ سۆزلەيتتى. ئۇ خۇددى بۇ ئوقلار ئۇنىڭ ئۆزىگە تەگمەيدىغاندەك سۆزلەيتتى ۋە ئۇنىڭ يېرىم يېپىق كۆزلىرى ئۇنىڭ سۆزلىرىگە تېخىمۇ قايىل قىلارلىق تۇس بېرەتتى. ئىشتاپ ئەپتسەرلىرى پولك كاماندىرىنىڭ سۆزىگە قوشۇلدى؛ ئەمما كىنەز باگراتىيون ئۇلارغا جاۋاپ بەرمىدى ۋە

پەقەت ئېتىشنى توختىتىشنى ھەم كېلىۋاتقان ئىككى باتالىيونغا ئورۇنلىنى بوشتىپ بېرىشنى بۇيرۇدى. ئۇ سۆزلەۋاتقان چاغدا بىردىن پەيدا بولغان شامال يارلىقىنى قاپلاپ تۇرغان ئىس پەردىسىنى، خۇددى شەكىلسىز بىر قول تارتقاندەك، ئوڭدىن سولغا سىلجىتىۋەتتى، قارشى تەرەپتىكى دۆڭلۇكتىن ئۇنى بويلاپ شۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان فرانسۇزلار ئۇلارنىڭ ئالدىدا كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ھەممەيلەننىڭ كۆزى بۇ ئىگىز-پەس جايلاردىن ئۆزلىرىگە قاراپ يىلاندەك تولغىنىپ كېلىۋاتقان فرانسۇز كولونىسىغا ئىختىيارسىز تىكىلدى. ئەسكەرلەرنىڭ پاخماق شەپكىلىرى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى؛ ئەپتىسەرلەرنى ئەسكەرلەردىن پەرق ئەتكىلى بولاتتى؛ بايراقلىرىنىڭ دەستىسىگە پىرىلداپ تېگىپ تۇرۇشىنى كۆرگىلى بولاتتى.

— كېلىشىنى قارا! — دېدى باگراتىيوننىڭ ئىشتاپ ئەھلىلىرىدىن بىرسى.

كولونىنىڭ بېشى يارلىقىغا چۈشكەن ئىدى. توقۇنۇش يانبېغىرىنىڭ شۇ تەرىپىدە بولۇشى كېرەك ئىدى...

بىزنىڭ جەڭ قىلۇاتقان پولكىمىزنىڭ قالغان-قۇتقانلىرى ئالدىراش سەپكە تىزىلدى-دە، ئوڭ تەرەپكە قاراپ كەتتى؛ بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن، قاتاردىن قېپقالغانلارنى قوغلاپ، 6-مەرگەنلەر پولكىنىڭ ئىككى باتالىيونى رەتلىك كېلىپ ئورناشتى. ئۇلار تېخى باگراتىيونغا يېقىنلاشماي تۇرۇپ، باراۋەر تاشلاۋاتقان ئېغىر قەدەملىرىنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇمۇلاق يۈزلۈك، بەستلىك، توشقان توپچىلىرى تۇرغان دۆڭلۇكتىكى ھىلىقى لاپاستىن يۇگۇرۇپ چىققان روتا كوماندىرى سەپنىڭ سول تەرىپىدىن، باگراتىيونغا ھەمىدىن

يېقىنراق ئۆتۈپ كەتمەكتە ئىدى. ئۇ شۇ تاپتا باشلىقلارنىڭ ئالدىدىن يىگىتتەك قەدەم تاشلاپ ئۆتۈپ كېتىشتىن باشقا ھىچنەرسىنى بىلمىگەندەك كۆرۈنەتتى.

ئۇ يوغان ئاياقلىرىنى، خۇددى يەرگە تەكىۋزمەي سۈدا ئۈزۈپ كېتىۋاتقاندەك يەڭگىل تاشلاپ، بەدىنىنى تۈپ-تۈز قىلىپ رۇسلاشتىن قىلچە كۈچەنمەي، ئارقىسىدىن ئېغىر قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقان ئەسكەرلەردىن ئەنە شۇ يەڭگىل ھەركىتى بىلەن پەرقلىنىپ، كۆرەكتىن ئۆتۈۋاتقاندەك ئۆز ئۆزىدىن مەغرۇرلانغان ھالدا يۈرەتتى. ئۇ يېنىغا يالىڭاچ ئىنچىكىنە قىلىچ (قورالغىمۇ ئوخشىمايدىغان ئەگرى بىر كىچىك قىلىچ) ئېسىۋالغان بولۇپ، گايىدا باشلىقلار تەرەپكە ۋە گايىدا ئۆزىنىڭ پۈتۈن كۈچىلۈك گەۋدىسىنى ئەپچىللىك بىلەن ئۆرۈپ تۇرۇپ، لېكىن قەدىمىنى خاتا دەسسىمەستىن ئارقىسىغا قاراپ قويۇپ ماڭاتتى. ئۇنىڭ پۈتۈن مەنىسى كۈچى خۇددى باشلىقنىڭ ئالدىدىن ئەڭ ياخشى تەرزدە ئۆتۈپ كېتىشكە قارىتىلغاندەك ئىدى ۋە ئۇ بۇ ئىشنى ئوبدان ئورۇنلاۋاتقانلىغىنى ھىس قىلغانلىغى ئۈچۈن، ئۆزىنى بەختلىك ھىساپلايتاتتى. ئۇ ھەر قەدەمدە ئۆزىچە "سول-سول، سولسە-سول... سول-سول، سولسە-سول..." دىگەندەك قىلاتتى؛ لازىمەتلىكلەر خالتىسى ۋە قورال-ياراقلىرى ئېغىرلىشىپ قاتار كېتىۋاتقان ۋە بىر بىردىگە ئوخشىمايدىغان، لېكىن ھەممىسىنىڭ چىرايىدىمۇ جىددىلىك بولغان يۈزلىگەن بۇ ئەسكەرلەرنىڭ ھەر بىرسىمۇ خۇددى شۇ مۇقامدا قەدەم تاشلاپ، ئىچىدە "سول-سول، سولسە-سول..." دەپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. سېمىز مايۇر ھاسىراپ ۋە ئايرىپ-ئايرىپ قەدەم تاشلاپ يول بويىدىكى دەرەخنى ئايلىنىپ ئۆتتى؛ كەينىدە قالغان ئەسكەر ئىندىكىپ،

بوشاڭلىغى ئۇچۇن ئارقىدا قالغانلىغىدىن قورقۇپ، ھاسىرىغان پېتى يۈگۈرۈپ روتىغا يېتىشۋالاتتى؛ زەمبىرەك ئوقى ھاۋانى سىقىپ، كىنەز باگراتىيون بىلەن ئىشتاپ ئەھلىلىرىنىڭ بېشىدىن غۇيۇلداپ ئۆتتى ـ دە، يەنە شۇ تەرىزدە: "سول ـ سول، سولسە ـ سول..." دەپ باراۋەر قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقان ئەسكەرلەر كولوننىسىنىڭ ئۇستىگە چۈشتى. روتا كاماندىرىنىڭ "زىچلىشىڭلار!" دېگەن مەغرۇر كاماندىسى ئاڭلاندى. ئەسكەرلەر زەمبىرەك ئوقى چۈشكەن جايدىن نېمىندۇ بىر نەرسىنى ئايلىنىپ ئۆتتى، ئۆلگەنلەرگە قاراپ كەينىدە قېپقالغان پىشقەدەم ئاتلىق، بىر قاناتنىڭ ئۇنتېر ـ ئەپتسەرى بىر سەكرەپلا سېپىگە يېتىشۋالدى ـ دە، بىر ئىرغىپلا ئايىغىنى باشقىلارغا توغرىلاپ، ئاچچىغى بىلەن ئارقىسىغا قاراپ قويدى. تەھلىكە سېلىۋاتقان جەمجىتلىق ۋە بىر ۋاقىتنىڭ ئىچىدە تەڭلا يەرگە تېگىۋاتقان بىر تەرىزدىكى ئاياق تاۋۇشلىرى ئىچىدىن: "سول ـ سول، سولسە ـ سول..." دېگەن سادا ئاڭلىنىپ تۇرغاندەك قىلاتتى.

ـ بەللى، يىگىتلەر! ـ دېدى كىنەز باگراتىيون.

سەپلەردىن "خىزمەتكە تەييارمىز،... جانابى...!" دېگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى. سولدا كېتىۋاتقان قاپىغى تۇرۇك ئەسكەر ۋاقىراپ خۇددى: "ئۆزىمىز بىلىمىز" دېگەندەك قىياپەتتە باگراتىيونغا ئۆرۈلۈپ قارىدى؛ باشقا بىر ئەسكەر، قارىسام ئارقىدا قالغىمەن دەپ قورققاندەك، قارىماستىن، ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ۋاقىراپ ئۆتتى.

توختاش ۋە لازىمەتلىكلەر سېلىنىدىغان خالتىلىرىنى ئېلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىلدى.

باگراتىيون ئۆز يېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ئەسكەر سەپلىرىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ ئاتتىن چۈشتى. ئۇ ئېتىنىڭ چۈلۈۋۇرىنى كازاكقا

تۇتقۇزۇپ قويۇپ، بۇركسىنى يېشىپ بەردى ۋە كېيىن ئاياقلىرىنى رۇسلۇپلىپ، بېشىدىكى تەلپىگىنى تۇزەتتى. ئالدىدا ئەپتىسەرلەرى كېلىۋاتقان فرانسۇزلار كولونىسىنىڭ بېشى دۆڭلۇكنىڭ ئېتىگىدىن كۆرۈندى.

ــ خۇدا يار بولسۇن! ــ دېدى باگراتىيون قاتتىق ۋە يۇكسەك ئاۋاز بىلەن. كېيىن بىر پەس فرونتقا قايرىلىپ قارىدى ـ دە، قولـلىرىنى يېنىككىنە سېلىپ، خۇددى پىيادە يۈرۈشكە قىينىلىۋاتقان كاۋالېرستەك، ئېگىز ـ پەس يەرلەرنى بويلاپ ئالدىغا قاراپ كەتتى. كىنەز ئاندرې باگراتىيوننى قانداقتۇ يېڭىلمەس بىر كۈچ ئالغا يېتەكلەپ كېتىۋاتقانلىغىنى سېزىپ، خوشاللىغى ئىچ ـ ئىچىگە سىغماي كەتتى①.

فرانسۇزلار يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى؛ باگراتىيونىڭ يېنىدا كېتىۋاتقان كىنەز ئاندرې فرانسۇزلارنىڭ يەلكىلىرىدىن تارتىپ باغلانغان ئوقدانلىرىنى، قىزىل پاگونلىرىنى، ھەتتا ئۇلارنىڭ

---

① تېسىر بۇ قېتىمقى ھۇجۇم توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ:
"Les russes se conduisirent, vaillament, et chose rare la guerre, on vit deux masses d,infanterie marcher re solument l'unecontre l'autre sans qu'aucune des deux ce'da auant d'être aborde"
(رۇسلار ناھايىتى زور جەسۇرلۇق كۆرسەتتى؛ ئۇرۇشتا ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان ھادىسە بولدى؛ ئىككى پىيادىلەر قوشۇنى بىر بىرىگە قارشى يۈردى ـ يۇ، تاكى توقۇنۇشۇپ قالغىچە بىرەرسمۇ يان بەرمىدى.) بۇ ھۇجۇم توغرىسىدا ناپالېون بولسا مۇقەددەس ئېلىنا ئارىلىدا بۇنداق دېگەن ئىدى:
" Quelques baailons rosses montrerentdel'intr . pidit"
(بىرنەچچە رۇس باتالىيونى چوڭ جاسارەت كۆرسەتتى.)

چىرايلىرىنى پەرق ئېتىپ تۇراتتى. (ئۇ قېرى بىر فرانسۇز ئەپەت-سەرى مىيىپ بولغان ئايىغىنى سۆرەپ، چاتقاللارغا ئېسىلىپ، دۆڭ-لۈككە ئاران چىقىۋاتقانلىغىنى روشەن كۆرۈپ تۇرغان ئىدى). كىنەز باگراتىيون يېڭىدىن بۇيرۇق بەرمەي، يەنىلا ئىندىمەستىن سەپنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتاتتى. بىردىنلا فرانسۇز قوشۇنلىرى ئارىسى-دىن بىر ئوق چىقتى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرى، ئۇچىنچىسى... ۋە ئۇلارنىڭ بۇزۇلغان سېپىدىن ئىسلار كۆتىرىلىپ قاراس-قۇرۇس باشلىنىپ كەتتى. بىزنىڭ ئارىمىزدىن بىرقانچە كىشى يىقىلدى، بۇلارنىڭ ئىچىدە خوشال-خورام ۋە غەيرەت بىلەن قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقان يۇمۇلاق يۈزلۈك ئەپىتسەرمۇ بار ئىدى. لېكىن، خۇددى شۇ پەيتىنىڭ ئۆزىدە بىرىنچى ئوق ئېتىلىش بىلەن تەڭلا، باگرا-تىيون قايرىلىپ قاردى-دە، "ئۇرا!" دەپ ۋاقىردى.

"ئۇرا...!" دەپ ئۇزاقتا سوزۇلغان ۋاقىراش ئاۋازى بىزنىڭ سېپىمىزنى بويلاپ تارقالدى-دە، ئەسكەرلىرىمىز كىنەز باگراتىيون-دىن ۋە بىر بىرىدىن ئۆتۈپ كېتىپ، يوپۇرۇلۇپ، سېپى بۇزۇلغان فرانسۇزلارنىڭ ئارقىسىدىن گۈرۈلدىشىپ خوشال ۋە جانلانغان هالدا دۆڭلۈككە قاراپ يۈگۈرۈشتى.

6-مەرگەنلەر پولكىنىڭ هۇجۇمى ئوڭ قانىتىمىزنىڭ چېكىنىشىنى تەمىن ئەتتى. شېنگىرابېن يېزىسىنى ئۆرتەپ تاشلاشقا ئۇلگۈرگەن تۇشۇنىڭ ئۇنتۇلغان توپچىلىرى مەركەزگە قاراپ كېلىۋاتقان فرانسۇزلارنى توختاتتى. فرانسۇزلار شامال ئۇلغايتىۋاتقان يانغىنىنى

ئۆچۈرۈش بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقاندا، بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ چېكىندى. مەركەزدىكى ئەسكەرلىرىمىزنىڭ چېكىنىشى ئالدىراش ۋە ئالاـتوپىلاڭ بولغان ھالدا ئورۇنلاندى؛ بىراق ئەسكەرلىرىمىز چېكىنىۋاتقاندا كامانداللار بىر بىرىگە ئارىلىشىپ كەتمىدى. لېكىن لانىن باشچىلىغىدىكى فرانسۇزلارنىڭ زور كۈچى تەرىپىدىن بىر ۋاقىت ئىچىدە ھۇجۇم قىلىنغان ۋە قورشۇۋىلىنغان ۋە ئازووۋ ھەم پودولسكى پىيادە ئەسكەرلەر پولكى بىلەن پاۋلوگراد ئاتلىقلار پولكىدىن تۈزۈلگەن بىزنىڭ سول قانىتىمىز تەرتىپسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. باگراتىيون سول قانىتىمىزنىڭ گېنېرالىغا ژېركوۋنى ئېۋەتىپ، تېز چېكىنىشنى بۇيرۇدى.

ژېركوۋ قولىنى شەپكىسىنىڭ چېكىلىكىدىن ئالماستىن، چاققانلىق بىلەن ئاتنى بۇراپ چېپىپ كەتتى. لېكىن باگراتىيوننىڭ يېنىدىن ئاجراپ كېتىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا ئۇنىڭ دەرمانى يوقالدى. ئۇنى يېڭىپ بولىمايدىغان ۋەھىمە باستى ۋە خەتەرلىك جايغا بېرىشقا ئايبغى تارتمىدى.

ئۇ سول قاناتتا تۇرغان ئەسكەرلەرنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئېتىشىش بولۇۋاتقان ئالدىنقى سەپكە بارماستىن، بەلكى گېنېرالالار ۋە باشلىقلارنى ئۇلار بولىمايدىغان جايدىن ئىزدەشكە باشلىدى ۋە شۇ سەۋەپتىن بۇيرۇقنى يەتكۈزەلمىدى.

سول قاناتقا قوماندانلىق قىلىش ھوقۇقى ئۇنۋان جەھەتتىن چوڭ بولغان ھىلىقى پولكنىڭ كامانداىرىغا، يەنى ئۆز پولكىنى برائوناۋدا كۈتۈزۈۋۈنىڭ كۆرىگىدىن ئۆتكۈزگەن، دولوخوۋ ئەسكەر بولۇپ خىزمەت قىلىپ تۇرغان پولك كامانداىرىغا تاپشۇرۇلغان ئىدى. ئەگەر چەتتىكى قاناتقا قوماندانلىق قىلىش ھوقۇقى بولسا،

روستوۋ خزمەت قىلىپ تۇرغان پاۋلوگراد پولكىنىڭ كاماندىرىغا تاپشۇرۇلغان ۋە بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئۇقۇشۇلماسلىق تۇغۇلغان ئىدى. ھەر ئىككى كاماندىرمۇ بىر بىرىدىن ناھايىتى خاپا بولغاچقا، ئۇلار قاناتتا ئۇرۇش بولۇۋاتقان ۋە فرانسۇزلار ھۇجۇمىنى باشلىغان بىر ۋاقىتتا، بۇ ئىككى كاماندىر بىر بىرىنى كەمسىتىش مەقسىدىدە بىر بىرى بىلەن گەپ تالىشىپ تۇراتتى. بۇ ئىككى پولكنىڭ ــ مەيلى ئاتلىقلار پولكى ۋە ياكى پىيادە ئەسكەرلەر پولكى بولسۇن ــ ئالدىدا تۇرغان جەڭگە ناھايىتى ئاز تەييارلانغان ئىدى. ئەسكەرلەردىن تارتىپ گېنېراللارغىچە پولكلارنىڭ ھەممە كىشىلىرى جەڭ توغرىسىدا ئويلىماي، تېچ ۋاقتتىكى ئىشلار بىلەن بىمالال مەشغۇل بولۇپ، ئاتلىقلار ئات بېقىش، پىيادىلەر ئوتۇن يىغىش بىلەن بولۇپ كەتكەن ئىدى.

ــ لېكىن ئۇ ئۇنۇڭ جەھەتتە مەندىن يۇقۇرى، ــ دىدى ئەسلى نېمىس بولغان ئاتلىقلار پولكاۋنىگى قىزىرىپ ۋە ئالدىنقا ئاتلىق كەلگەن ئادىيۇتانتقا قاراپ، ــ مەيلى قويۇڭە ئۇنى، نېمە قىلسا شۇنى قىلسۇن، مەن ئۆزەمنىڭ ئاتلىقلىرىمنى قۇربان قىلماقچى ئەمەسمەن. كانايچى! چال كانىيىڭنى، چېكىنىمىز!

ئەمما تېز ھەركەتلىنىش بارغانسېرى مۇھىم بولۇپ قالغان ئىدى. توپ ـ زەمبىرەك ۋە مىلتىقلاردىن ئېتىلغان ئوقلارنىڭ ئاۋازلىرى بىر بىرىگە قوشۇلۇپ، ئۇلار تەرەپتە ۋە ئوتتۇرىدا گۇمبۇرلەيتتى، لانىن باشچىلىغىدىكى ئۇچىنچا كاپوت ئارتىۋالغان فرانسۇز ئوقچىلىرى تۇگمەل توغىنىدىن ئۆتكەن ۋە بۇ تەرەپتە مىلتىق ئوقى يېتىپ بارالايدىغان ئىككى ھەسسە مۇساپىدىكى جايدا سەپكە تىزىلماقتا ئىدى. پىيادە ئەسكەرلەر پولكاۋنىگى بىر ـ بىرلەپ قەدەم

تاشلاپ ئېتىنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئېتىنى مىنىپ قەددىنى ئوبدان رۇسلۇا لىغاندىن كېيىن ، پاۋلوگراد پولكى كامانىدىرىنىڭ ئالدىغا كەتتى. پولك كاماندىرلىرى ھۆرمەت بىلەن ئەمما كۆڭلىدە ئاداۋىتىنى يوشۇرغان ھالدا بىر بىرى بىلەن كۆرۈشتى.

— يەنە بىر مەرتىۋە ئېيتاي، پولكاۋنىك، — دىدى گېنېرال، — بىراق مەن ئادەملىرىمنىڭ يېرىمىنى ئورماندا قالدۇرالمايمەن. مەن سىزدىن سورايمەن، سورايمەن، — دىدى ئۇ تەكرارلاپ، — پوزىتسىيىنى ئىشغال قىلىڭ ۋە ھۇجۇمغا تەييارلىنىڭ.

— مەنمۇ سىزدىن سورايمەن، گېنېرال، سىز باشقىلارنىڭ ئىشىغا ئارىلاشماڭ، — دىدى پولكاۋنىك قىزىرىپ. — ئەگەر قىران ئاتلىق ئەسكەرلەردىن بولغان بولسىڭىز...

— مەن ئاتلىق ئەسكەر ئەمەس، پولكاۋنىك، لېكىن مەن رۇس گېنېرالى، ئەگەر سىز بۇنى بىلمىسىڭىز...

— ناھايىتى ياخشى بىلىمەن، جانابى ئالىلىرى، — پولكاۋنىك ئېتىنى نىقتاپ ۋە قىزىرىپ-كۆكۈرۈپ بىردىنلا ۋاقىرىدى، — مەرھەمەت قىلىپ، ئالدىنقى قاتارنى بېرىپ كۆرگەن بولسىڭىز، بۇ پوزىتسىيىنىڭ تامامەن يارىماسلىغىنى بىلگەن بولاتتىڭىز. سىزنىڭ ھوزۇرلىنىشىڭىزنى دەپ مەن ئۆز پولكىمنى زىيانغا سالمايمەن!

— سىز ئۆزىڭىزنى ئۇنتۇپ قېلىۋاتىسىز، پولكاۋنىك. مەن ئۆز ھوزۇرۇمنى دەپ ئىش قىلىۋاتقىنىم يوق، بۇنداق دېيىشكىمۇ يول قويمايمەن.

گېنېرال باتۇرلۇق ۋە كۈچ سىنىشىش توغرىسىدا پولكاۋنىكنىڭ تەكلىۋىنى قوبۇل قىلىپ كۆكرىگىنى كۆتەردى-دە، قاپىغىنى سېلىپ ئۇنىڭ بىلەن بىللە بۇ ئىختىلاپنىڭ ئالدىدىكى قاتاردا، يەنى

ئوق يېغىپ تۇرغان جايدا ھەل بولمىغاندەك، ئالدىنقى قاتارغا قاراپ كەتتى. ئۇلار ئالدىنقى قاتارغا يېتىپ كەلدى، بۇلارنىڭ باشلىرىدىن بىرقانچە ئوق ۋىژىلداپ ئۆتۈپ كەتتى، ئىككىلىسىمۇ گەپ قىلماستىن جىم تۇرۇشتى. ئالدىنقى قاتارنى كېلىپ كۆرۈشىنىڭ ھاجىتىمۇ يوق ئىدى، چۈنكى ئۇلار ئىلگىرى تۇرغان ھىلىقى يەردىن ئاتلىقلارنىڭ چاتقاللار ۋە يارلىقلارنى بويلاپ ھەركەتلىنىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىگى ۋە فرانسۇزلارنىڭ سول قاناتىنى ئايلىنىپ ئۆتۈۋاتقانلىغى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. گېنېرال بىلەن پولكاۋنىك، خۇددى ھازىرلا سوقۇشقا تەييار تۇرغان خورازلاردەك، بىر بىرىگە جىددى ۋە مەنىلىك قارىشىپ، بىر بىرىدە قورقۇش ئالامەتلىرىنى بىھۇدە كۆتۈشۈپ تۇراتتى. ئىككىلىسىمۇ سىناقتىن ئۆتتى. چۈنكى ئېيتىلغان سۆزمۇ يوق ئىدى، ھەر ئىككىلىسىمۇ كىمنىڭ ئوق ئاستىدىن بىرىنچى بولۇپ قۇتۇلۇپ قېچىپ چىققانلىغىنا ۋەج تېپىپ بېرىشنى خالىمايتتى، ئەگەر شۇ چاغدا ئارقىدىكى ئورماندىن قاسۇر ـ قۇسۇر مىلتىق ئاۋازلىرى ۋە بوغۇق داتـ پەريات ئاۋازلىرى ئاڭلانمىغاندا ئىدى، ئىككىلىسىمۇ بىر بىرىنىڭ باتۇرلىغىنى سىناپ ئۇزاق ۋاقىت تۇرغان بولاتتى .فرانسۇزلار ئورماندا ئوتۇن تەييارلاۋاتقان ئەسكەرلەرگە ھۇجۇم قىلغان ئىدى. ئەمدى ئاتلىقلار پىيادە ئەسكەرلەر بىلەن بىللە چېكىنەلمەيتتى. ئۇلارنىڭ سول تەرەپكە چېكىنىدىغان يولىنى فرانسۇزلار كېسىپ تاشلىغان ئىدى. ئەمدى ئۆزىگە يول ئېچىش ئۈچۈن، جايلارنىڭ ھەرقانچە ئەپسىز بولۇشىغا قارىماي ھۇجۇم قىلىش زۆرۈر بولۇپ قالغان ئىدى.

روستوۋ خىزمەت قىلىپ تۇرغان ۋە ئاتلىنىشقا ئارانلا ئۈلگۈرگەن

ئېسكادرون ئالدى تەرەپتە دۇشمەن تەرىپىدىن توسالغان ئىدى. يەنىلا، خۇددى ئېنىس كۆۋرۈگىدە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەدەك ئېسكادرون بىلەن دۇشمەن ئوتتۇرىسىدا ھېچكىم يوق ئىدى ۋە ئۇلار ئوتتۇرىسىدا، خۇددى ھايات بىلەن ماماتنى ئاجرىتىپ تۇرغان سىزىقتەك، ئۇ تەرىپى نامەلۇم ۋە قورقۇنچلۇق بولغان سىزىق يەنىلا ئۇلارنى ئاجرىتىپ تۇراتتى. ھەممە كىشى بۇ سىزىقنى ھىس قىلاتتى ۋە بۇنىڭدىن ئۆتىمىزمۇ-يوقمۇ؟ ئۆتكەندە قانداق ئۆتىمىز؟ دېگەن مەسىلە ئۇلارنى ھاياجانغا سالاتتى.

پولكاۋنىك ئاتلىنىپ فرونتقا كەلدى، ئەپتىسەر-نىڭ سوئاللىرىغا تېرىككەن ھالدا جاۋاپ بەردى ۋە خۇددى ئۆز پىكرىدە مەرتلەرچە چىڭ تۇرغان كىشىدەك، قانداقتۇ بۇيرۇق بەردى. ھېچكىم ئېنىق بىر گەپنى قىلمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئېسكادرونىدا ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا گەپ-سۆزلەر تارقىلىپ كەتكەن ئىدى. سەپگە تىزىلىش توغرىسىدا كامانداا بېرىلدى، كېيىن قىلىچلارنى جىزىلدىتىپ، قىنلىرىدىن چىقىرىشتى. لېكىن يەنىلا ھېچكىم ئورنىدىن قوزغالمايتتى. سول قاناتتىكى قوشۇنلار، پىيادە ئەسكەرلەر ۋە ئاتلىقلارمۇ كامانداىر-لارنىڭ ئۆزلىرى نېمە قىلىشنى بىلمەيۋاتقانلىقلىرىنى بىلۋالدى، كامانداىرلارنىڭ بۇ ئىككىلىنىش كەيپىياتى قوشۇنلارغىمۇ ئۆتكەن ئىدى.

"تېزرەك، تېزرەك بولساقچۇ"، — دەپ ئويلايتتى روستوۋ، ھۇجۇم قىلىشنىڭ لەززىتىنى سىناپ بېقىش ۋاقتى ئاخىر يېتىپ كەلگەنلىگىنى ھىس قىلىپ. ئۇنىڭ تەرىپىنى ئۇ ئۆزىنىڭ نۇرغۇن ئاتلىق ئاغىنىلىرىدىن ئاڭلىغان ئىدى.

— خۇدايار بولسۇن، يىگىتلەر، — دېدى دېنىسوۋ يۇقۇرى ئاۋاز

بىلەن، ــ چېپىڭلار، ئالغا!

ئالدىنقى سەپتە ئاتلارنىڭ ساغرىلىرى قىمىرلاشقا باشلىغان ئىدى. گراچىك بېشىنى سىلكىدى ـ دە، ئۆزىلا يۈرۈپ كەتتى.

روستوۋ ئوڭ تەرەپتە ئاتلىقلىرىنىڭ بىرىنچى سېپىنى كۆردى، يەنىمۇ نېرىراق ئالدىدا ئۇنىڭغا قارا بىر سىزىق كۆرۈندى، روستوۋ ئۇنى ئوچۇق كۆرەلمەيتتى، لېكىن دۈشمەن دەپ ھېسابلايتتى. ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى، لېكىن خېلى يىراقتا ئىدى.

ــ تېزلىتىڭلار! ــ دېگەن كامانداا ئاۋازى ئاڭلاندى، شۇنىڭ بىلەن روستوۋ گىراچىگىنىڭ تېخىمۇ تاقىراقشىپ ئۇچقاندەك كېتىۋاتقانلىغىنى ھىس قىلدى.

ئۇ ئېتىنىڭ چاپقۇر ئىكەنلىگىنى ئالدىنئالا بىلگەن ئىدى، شۇ سەۋەپتىن بارغانسېرى خوشال بولۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئالدىدا يەكىكە بىر تۇپ دەرەخنى كۆردى. بۇ دەرەخ دەسلەپ ئالدىدا، يەنى شۇنچە قورقۇنچلۇق كۆرۈنگەن ھىلىقى سىزىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى. مانا بۇ سىزىقتىنمۇ ئۆتۈپ كەتتى، لېكىن ھېچقانداق قورقۇنچلۇق نەرسە بولمايلا قالماستىن، بەلكى ھەممە ئادەم بارغانسېرى خوشال ۋە جانلىنىپ كەتمەكتە ئىدى. "ۋاي! ئۇنى بىر ئۇرۇپ ئىككىگە بۆلۈۋېتىمەن"، ــ دەپ ئويلايتتى روستوۋ قىلىچىنىڭ سېپىنى قولىدا چىڭ قىسىپ تۇتۇپ.

ــ ئۇرا!... ــ ئاۋازلىرى ياڭراپ كەتتى.

"قېنى، يۈرىگىڭ بولسا، كەپىياقىنچۇ، قېشىمغا"، ــ دەپ ئويلايتتى روستوۋ گراچىگىنى دۈمتكۈچى بىلەن نىقتاپ قويۇپ، شۇنىڭ بىلەن ئېتىنى باشقىلارنىڭ ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ، بولۇشىغا قويۇپ بەردى. ئالدى تەرەپتە دۈشمەن كۆرۈنۈشكە باشلىغان

ئىدى. بىردىنلا، ئىسكادرونغا خۇددى چوڭ سۇپۇرگىدەك بىر نەرسە تەككەندەك قىلدى. روستوۋ قىلىچىنى كۆتۈرۈپ توغرىاپ تاشلاشقا تەييارلاندى، لېكىن بۇ چاغدا ئالدىدا ئىتنىڭ چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقان ئەسكەر نىكىتېنكو ئۇنىڭدىن ئاجرىلىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن روستوۋ ئۆزى خۇددى چۈشەكىگەندەك، غەيرى تەبىئى بىر سۇرئەت بىلەن ئالغا كېتىۋاتقان بولسىمۇ، جايدىن قىمىرلىمايۋاتقاندەك ھىس قىلاتتى. ئارقىسىدا كېلىۋاتقان تونۇش ئاتلىق باندارچۇك ئۆزىنى ئۇنىڭغا ئۇرۇۋالدى-دە، ھومىيىپ قاردى. باندارچۇكنىڭ ئېتى ھۇركۈپ ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆچقاندەك ئۆتۈپ كەتتى.

"نىمە بولدى؟ نىمىشقا ئورنۇمدىن قىمىرلىيالمايمەن؟ مەن يىقىلدىم، ئۆلدىم..." دەپ روستوۋ شۇ بىر پەستە ئۆز ئۆزىگە سوئال بەردى ۋە ئۆزى جاۋاپ بەردى. ئۇ ئۆزى يالغۇز دالانىڭ ئوتتۇرىسىدا قالغان ئىدى. ئۇ ھىلىلا ئالدىدا ھەركەتلىنىۋاتقان ئاتلار ۋە ئاتلىقلارنىڭ ئورنىدا ئەتراپىدا قىمىرلىماي تۇرغان يەر ۋە ئېگىزلىقنى كۆرەتتى. ئۇ ئىسسىق قان ئۇستىدە ياتاتتى. "ياق، مەن ياردار بوپتىمەن، ئات ئۆلۈپتۇ". گراچىك ئالدىنقى پۇتلىرى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇشقا ئۇرۇناتتى-يۇ، ئەمما يىقىلىپ خوجايىننىڭ پۇتىنى بېسىۋالاتتى. ئاتنىڭ بېشىدىن قان ئاقاتتى. ئات ئۆزىنى ئۇراتتى، ئورنىدىن تۇرالمايتتى. روستوۋمۇ ئورنىدىن تۇرماقچى بولدى-يۇ، يەنە يىقىلدى. قىلىچى ئىگەرگە ئىلىنىپ قالغان ئىكەن. بىزنىڭ قوشۇنلىرىمىز نەدە قالدى-يۇ، فرانسۇزلار نەدە؟ — روستوۋ بۇنى قىلچە بىلمەيتتى. ئەتراپتا ھېچكىم يوق ئىدى.

ئۇ پۇتىنى ئېتىنىڭ تىگىدىن تارتىپ چىقىرىپ ئورنىدىن تۇردى.

ئۇ "ئىككى قوشۇننى بىر بىرىدىن ئېنىق ئاجرىتىپ تۇرغان ھىلىقى سىزىق نەدە قالدىكىن؟" — دەپ ئۆزىدىن ئۆزى سورايتتى- يۇ ئەمما جاۋاپ بېرەلمەيتتى. "مېنى بىرەر پالاكەت باسمىدىمىكىن؟ شۇنداق ھادىسىلەرمۇ بولامدۇ؟ مۇنداق ھادىسىلەر بولغاندا نېمە قىلىش كېرەك؟" — ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆز ئۆزىدىن سورايتتى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئۇيۇشۇپ قالغان سول قولىدا قانداقتۇ ئارتۇقچە بىر نەرسە ئېسىلىپ تۇرغاندەك ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭ ئالقىنى ئۆزىنىڭ ئەمەستەك تۇيۇلاتتى. ئۇ قوللىرىغا سىنجىلاپ قاراپ چىقتى، ئۇنىڭدىن قان ئىزلىرىنى بىھۇدە ئىزدەيتتى. "مانا، ئادەملەر كېلىۋاتىدۇ، — دەپ ئويلىدى ئۇ خوشاللىق بىلەن، ئۆزىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان بىرقانچە كىشىنى كۆرۈپ. — ئۇلار ماڭا ياردەم بېرىدۇ!" بۇ ئادەملەرنىڭ ئالدىغا كۆك شېنىل، غەلىتە تېرە شەپكە كىيگەن، ئاپتاپتا كۆيۈپ قارىيىپ كەتكەن، ئىلمەك بۇرۇن- لۇق بىر كىشى يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. كەينىدىن يەنە ئىككەيلەن، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرقانچە كىشى يۈگۈرۈپ كېلىشتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە بىرسى چۈشىنىپ بولمايدىغان غەلىتە سۆزلەرنى قىلاتتى، سۆزلىرى رۇسچە ئەمەس ئىدى. كەينىدە كېلىۋاتقان ۋە شۇنداق تېرە شەپكە كىيگەن كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا بىر رۇس ئاتلىغى تۇراتتى. ئۇنى قولىدىن تۇتۇپ ئېلىشقان؛ ئارقىسىدىن ئۇنىڭ ئېتىنى يېتەكلەپ كېلىۋاتاتتى.

"بىزنىڭكىلەردىن بىرەرسى ئەسىرگە چۈشۈپتۇ- دە. ھە، ئەمدى مېنىمۇ ئەسىرگە ئالارمۇ؟ بۇلار قانداق ئادەملەر ئىكەنە؟ — دەپ ئويلايتتى روستوۋ كۆزلىرىگە ئىشەنمەي. — بۇلار فرانسۇزلارمىدۇ؟" ئۇ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان فرانسۇزلارغا قارايتتى ۋە بۇ فرانسۇزلارغا

يېتىشۈىلىپ ئۇلارنى چېچىپ تاشلىماقچى بولۇپ، بۇندىن بىرەر مىنۇت ئىلگىرى ئېتىنى چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، ھازىر ئۇلارنىڭ يېقىنلىشىپ كېلىشى شۇنچە دەھشەتلىك بولۇپ قالغان ئىدىكى، ئۇ ھەتتا ئۆزىنىڭ كۆزلىرىگىمۇ ئىشەنمەي قالغان ئىدى. "كىملەر ئۇلار؟ نىمە ئۈچۈن ئۇلار يۈگۈرۈشىدۇ؟ مېنىڭ ئالدىمغا كېلىۋاتقان بولسىچۇ؟ مېنىڭ ئالدىمغا يۈگۈرۈشۈپ كېلىۋاتقان بولسا، نىمە ئۈچۈن؟ مېنى ئۆلتۈرۈشكىمۇ؟ مېنى، ھەممە ياخشى كۆرىدىغان مېنى ـ ھە؟" ئۇ ئاپىسىنىڭ، ئۆي ئىچىدىكىلەرنىڭ، دوستلىرىنىڭ ئۆزىگە بولغان مۇھەببىتىنى ئەسلىدى ـ يۇ، دۈشمەنلىرىنىڭ ئۇنى ئۆلتۈرۈش نىيىتى مۇمكىن بولمايدىغانىدەك كۆرۈندى. "بەلكى، ئۆلتۈرۈپمۇ تاشلار!" ئۇ قىمىرلىماستىن، ئۆزىنىڭ قانداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغىنىنمۇ بىلمەستىن، ئون سېكۇنتچە تۇرۇپ قالدى. ئالدىدا كېلىۋاتقان قىزغىر بۇرۇنلۇق فرانسۇز شۇنچىلىك يېقىنلىشىپ قالغان ئىدىكى، ھەتتا ئۇنىڭ يۈزىنىڭ قىياپىتىنى كۆرۈشكىمۇ مۇمكىن ئىدى. يات، ئەسەبىلەشكەن، نەيزىسىنى قىسىپ تۇتقان ھالدا تىنماي تېز يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان بۇ ئادەمنىڭ ئەپتى ـ بەشىرىسى روستۇنى قورقۇتۇۋەتتى. ئۇ تاپانچىسىنى يېنىدىن ئالدى ـ يۇ، فرانسۇزغا قاراپ ئوق ئېتىش ئورنىغا، تاپانچىنى ئۇنىڭغا قارىتىپ تاشلاپ بەردى ـ دە، دەرھالى بەتكىچە چېچىپ، ئورمان ئارىسىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ ئېنىسىن كۆۋرۈگىگە بارغان چېغىدىكى شۇبھە ۋە كۆرەش تۇيغۇسى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئىتتىتىن قورقىقان توشقان تۇيغۇسى بىلەن قاچتى. شۇ پەيتتە ئۆزىنىڭ ياشلىق ۋە بەختلىك ھاياتى ئۈچۈن بولغان بۆلۈنمەس بىردىن ـ بىر قورقۇش تۇيغۇسى ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئىگەللىگەن ئىدى. ئۇ دالىدىكى چۆنەك ـ

لەردىن خۇددى گورىلكا① ئويۇنسىدىكى يۇگۇرۇشكە ئوخشاش شددەت بىلەن يۇگۇرۇپ ئىرغىپ سەكرەپ ئۆتۈپ، ئۆزىنىڭ ئاقىرىپ كەتكەن، مۇلايىم ۋە ياش يۇزىنى ھەر زامان ئارقىغا ئۆرۈپ قاراپ قويۇپ دالىدا چاپاتتى، ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى سوغۇق تىترەك باسقان ئىدى. "ياق، قارىمىغان ياخشىراق"—دەپ ئويلايتتى ئۆزىچە، لېكىن دەرەخلەرنىڭ ئالدىغا كەلگەندە يەنە ئارقىسىغا قاراپ قويدى. فرانسۇزلار ئارقىسىدا قالغان ئىدى. روستوۋ ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىغاندا ئالدىدا چېپىپ كېلىۋاتقان فرانسۇز ھەتتا قەدىمىنى ئاستىلىتىشقا باشلىدى ۋە ئارقىسىغا قاراپ يولداشلىرىغا بىر نىمىلەرنى دەپ قاتتىق ۋاقىرىدى. روستوۋ توختىدى. "ياق، مەن يېڭىلىشىپ قالغاندەكمەن، — دىدى ئۆزىچە، — ئۇلار مېنى ئۆلتۈرۈۋەتمىسە كېرەك". ئەمما شۇ پەيتتە ئۇنىڭ سول قولى خۇددى ئىككى پۇتلۇق تاش ئېسىلغاندەك ئېغىر ئىدى. ئۇ يەنە يۇگۈرەلمىدى. فرانسۇزمۇ توختاپ ئۇنى قارىغا ئالدى. روستوۋ كۆزىنى يۇمۇپ ئىڭشىتى. ئىككى ئوق بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى ۋىزىلداپ ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى ئۇ پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ، سول قولىنى ئوڭ قولىغا ئالدى-دە، دەرەخلەرگە قاراپ چاپتى. بۇ دەرەخلەر ئارىسىدا رۇس ئوقچىلىرى بار ئىدى.

20

ئورمانلىقتا ئۇشتۇمتۇت دۈشمەن ھۇجۇمىغا يولۇقۇپ قالغان

---

① بىر خىل ئويۇن، ئالدىدا تۇرغان بىرسى ئارقىسىدىن نۆۋەت بويىچە بۆلۈنۈپ يۇگۈرۈپ كېلىدىغان ئىككى كىشىنىڭ بىرىنى تۇتۇۋالىدۇ. — تەر.

پیادىلەر پولكى ئورمانلىقتىن قېچىپ چىقماقتا ئىدى ۋە روتىلار بىر بىرى بىلەن ئارىلىشىپ تەرتىپسىز ھالدا توپ-توپ بولۇشۇپ چېكىنىۋاتاتتى. ئەسكەرلەرنىڭ بىرسى قورقۇپ كېتىپ: "كېسىپ تاشلاشتى!" دەپ ئۇرۇشتا خەۋپلىك ۋە مەنىسىز سۆزنى ئېيتىپ تاشلىدى ۋە بۇ ۋەھىمە تۈيغۇلۇق گەپ بىر پەستىلا ھەممىگە تارقىلىپ كەتتى.

— ئوراپ ئېلىشتى! كېسىپ تاشلاشتى! خاراپ بولدۇق! — دەپ ۋاقىرىشاتتى قېچىۋاتقان كىشىلەر.

پولك كاماندىرى ئارقا تەرەپتىن ئوق ئاۋازلىرى ۋە شاۋقۇن-سۈرەنلەرنى ئاڭلاش بىلەن تەڭ پولكنىڭ دەھشەتلىك ئەھۋالدا قالغانلىغىنى چۈشەندى ۋە ئۆزىنىڭ كۆپ يىللاردىن بېرى ھەممىگە نەمۇنە بولۇپ خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقان ۋە ھېچنىمىدە ئەيىپلەنمەگەن ئەپتىسىز ئىكەنلىگىنى، ئەمدى بولسا بىسىپەرۋالىق قىلغانلىغى ۋە تەدبىرسىزلىك قىلغانلىغى ئۈچۈن باشلىقلار ئالدىدا ئەيىپلىنىش مۇمكىنلىگىنى ئويلايتتى، بۇ ئوي ئۇنى شۇنچىلىك ھاياجانغا سالغان ئىدىكى، شۇ ئەسنادا ئۆزىنىڭ ئىتائەتسىز ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكاۋنىگى ئىكەنلىگىنى ۋە ئۆزىنىڭ گېنېرالىلىق ئۇنۋانىنىمۇ ئۇنۇتتى. ئەڭ مۇھىمى — ئۇ خەۋپ ۋە ئۆزىنى ساقلاپ قېلىش تۈيغۇسىنىمۇ تامامەن ئۇنۇتتى — دە، ئىگەرنىڭ قۇش بېشىنى چىڭ تۇتۇپ ۋە ئېتىنى دۈتكۈچى بىلەن نەقتاپ، ئەتراپىغا يامغۇردەك تۆكۈلۈۋاتقان ئوق ئاستىدا (ئەمما، بەختكە يارىشا ئوق تەگمىگەن ئىدى) پولك تەرەپكە ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ بىردىن-بىر مەقسىدى: نىمە ھادىسە يۈز بەرگەنلىگىنى بىلىش، ئەگەر ئۆزى تەرەپتىن بىرەر خاتالىق سادىر بولغان بولسا، قانداق قىلىپ بولسىمۇ ياردەم

بېردىش ۋە خاتالىغىنى تۈزىتىش، يېگىرمە ئىككى يىلدىن بېرى ئۆزىگە قىلچە گەپ تەككۈزمەي نەمۇنىلىك خىزمەت قىلىپ كەلگەن ئەپتسەر بولغان ئۆزىنى مۇنداق ئەيىپلىنىشتىن ساقلاپ قېلىش ئىدى.

ئۇ فرانسۇزلار ئارىسىدىن ئامان-ئېسەن ئۆتۈپ، ئورمانىنىڭ نېرىقى چېتىدىكى مەيدانغا چىقتى، بۇ ئورماندىن بىزنىڭ ئەسكەرلەر دەمىز قېچىپ ئۆتۈپ كامانداغىمۇ قۇلاق سالماستىن، دۆڭلۈكىنىڭ ئېتىگىگە قاراپ ماڭاقتا ئىدى. جەڭنىڭ تەقدىرىنى ھەل قىلىدىغان روھى داۋالغۇش پەيتى يېتىپ كەلدى: تارقىلىپ كېتىۋاتقان ئەسكەرلەر ئۆز كامانداىرلىرىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالامدۇ، ياكى بىر قاراپ قويۇپ، يەنە قېچىپ كېتىۋېرەمدۇ؟ پولك كاماندىرى ئىلگىرى ئەسكەرلەر ئۆچۈن ناھايىتى دەھشەتلىك بولغان ئاۋاز بىلەن شۇنچە چاقىرسىمۇ، غەزەپتىن قىزىرىپ-كۆكىرىپ قىلىچىنى ھەرقانچە سىلكىتسىمۇ، ئەسكەرلەر يەنىلا كامانداغا بويسۇنماي، بىر بىرلىرى بىلەن گەپلىشىپ، ئاسمانغا قارىتىپ ئوق ئېتىپ قېچىپ كېتىۋاتاتتى. جەڭنىڭ تەقدىرىنى ھەل قىلىدىغان روھىي داۋالغۇشنىڭ ۋەھىمە تەرىپى ئۇستۈنلۈك ئالدى بولغاي.

گېنېرال ۋاقىراش-جاقىراش ۋە پوروخ ئىسىلىرىدىن بوغۇلۇپ يۆتەلدى-دە، ئۇمىتسىزلىنىپ توختاپ قالدى. پۈتۈن ئىش قولدىن كەتكەندەك بولغان ئىدى، بىراق بىزنىڭ قوشۇنلىرىمىزغا ھۇجۇم قىلىۋاتقان فرانسۇزلار شۇ پەيتتە توساتتىن نىمە ئۈچۈندۇ ئارقىغا قاراپ قېچىپ، ئورمانىنىڭ ئېتىگىدە غايىپ بولۇپ كەتتى ۋە ئورماندا رۇس ئوقچىلىرى پەيدا بولدى. بۇ، ئورماندا يەككە ئۆزى جەڭگىۋار سەپنى بۇزماستىن چىڭ تۇرغان ۋە ئورمانىنىڭ چېتىدىكى ئېرىقتا

چۇشۇۋېلىسپ فرانسۇزلارغا ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلغان تىموخىن روتىسى ئىدى. تىموخىن فرانسۇزلارغا جېنىنىڭ بېرىچە شۇنداق ۋاقىراپ ۋە ئەقلىدىن ئازغان ھەم مەسلىكتە بولىدىغانىدەك شۇنداق قەتئى ئىرادە بىلەن قولىدا بىرگىنە قىلىچىنى تۇتقان ھالدا ئېتىلغان ئىدىكى، فرانسۇزلار گاڭگىراپ قېلىپ ھۇشىغا كېلىشكىمۇ ئۇلگۈرەلمەستىن قوراللىرىنى تاشلاپ قېچىشقا باشلىغان ئىدى. تىموخىن بىلەن يانمۇ-يان يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان دولوخوۋ بىر فرانسۇزغا ئۇدۇلمۇ-ئۇدۇل ئېتىلىپ ئۇنى ئۆلتۈردى ۋە تەسلىم بولغان ئەپتە-سەرنىڭ ياقىسىدىن ئاۋال تۇتۇپ ئالدى. بىزنىڭ قېچىپ كېتىۋاتقان ئەسكەرلىرىمىز قايتىتى، باتالىيونلار توپلاندى ۋە سول قاناتتىكى ئەسكەرلىرىمىزنى ئىككى بۆلەككە بۆلۈۋەتكەن فرانسۇزلار بىر پەس ئارقىسىغا سۈرۈپ تاشلاندى، ئارقا سەپ قىسىملىرىمىز بۇلارغا قوشۇلۇۋېلىشتى ۋە قاچقۇنلار توختاپ قالدى. پولك كوماندىرى مايور ئېكونوموۋ بىلەن بىللە كۆۋرۈك بېشىدا تۇرۇپ، چېكىنىۋاتقان روتىلارنى يېنىدىن ئۆتكۈزۈۋېتىۋاتاتتى، بۇ چاغدا بىر ئەسكەر كېلىپ ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ئۇزەڭگىسىنى تۇتتى ۋە ئۇنىڭغا ئېگىشتى. ئەسكەر كۆۋرۈك سوكنودىن شىنېل كىيگەن بولۇپ، لازىمەتلىك خالتىسى ۋە شەپكىسىمۇ يوق ئىدى، بېشىغا بىنىت باغلىۋالغان ئىدى، دولىسىدا فرانسۇزلارنىڭ ئوقدانى ئېسىغلىق ئىدى. ئۇ قولىدا ئەپتىسەر قىلىچىنى تۇتقان ئىدى. بۇ ئەسكەرنىڭ رەڭگى ئۆچكەن، كۆۋرۈك كۆزلىرى پولك كاماندىرىغا تارتىنماستىن بېزىرىپ قاراپ تۇراتتى، ئاغزى بولسا كۈلۈپ تۇراتتى. پولك كاماندىرى گەرچە مايور ئېكونوموۋغا بۇيرۇق بېرىش بىلەن ئاۋارە بولۇپ تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئەسكەرگە دىققەت-نەزىرىنى سالماستىن تۇرالمايتتى.

— جانابی ئاللىرى، مانا بۇ ئىككى ئولجا ئالدىم، — دىدى دولو-خوۋ فرانسۇز قىلىچى بىلەن ئوقدانىنى كۆرسىتىپ. — مەن بىر فرانسۇز ئەپسەرنى ئەسىرگە ئالدىم. بىر روتىنى توختاتتىم. — دولوخوۋ ھېرىپ كەتكەنلىكتىن ئېغىر نەپەس ئالاتتى؛ ئۇ توختاپ-توختاپ سۆزلەيتتى. — پۈتۈن روتا گۇۋا بولىدۇ. ئېسىڭىزدە ساقلا-شىڭىزنى سورايمەن، جانابى ئاللىرى!

— ياخشى، ياخشى، — دىدى پولك كاماندىرى ۋە مايورئېكو-نوموۋغا قارىدى.

لېكىن دولوخوۋ كەتمىدى؛ بېشىغا باغلىۋالغان ياغلىقىنى يېشىپ تارتتى-دە، چاچلىرىدا قېتىپ قالغان قانىنى كۆرسەتتى.

— بېشىمغا نەيزە تېگىپ ياردار بولغان بولساممۇ، يەنىلا فرونتتا قالدىم. ئېسىڭىزدە بولسۇن جانابى ئاللىرى.

* * *

تۇشىن توپچىلرى ئۇنتۇلغان ئىدى ۋە پەقەت جەڭ ئاخىرلاشقان چاغدىلا يەنە مەركەزدە ئېتىلغان توپ ئاۋازلىرىنى ئاڭلىغان كىشىلەر باگراتىيون، ئۇ ياققا نۆۋەتچى ئىشتاپ ئەپسەرىنى ۋە كېيىن كىشىلەر ئاندرېنى ئېۋەتىپ، توپچىلارنى ئىمكان قەدەر تېزرەك چېكىش-دۇرۇشنى بۇيرۇدى. تۇشىن زەمبىرەكلىرىنى ھىمايە قىلىپ تۇرغان قىسىم جەڭ ئوتتۇرىسىدا كىمدۇر بىرسىنىڭ بۇيرۇغى بىلەن يۆتكەپ كېتىلگەن ئىدى؛ لېكىن توپچىلار يەنىلا ئېتىشىنى داۋام قىلماقتا ئىدى ۋە فرانسۇزلار ھەمايىسىز قالغان بۇ تۆت زەمبىرەكنىڭ يالغۇز ئۆزى بۇ قەدەر دادىللىق بىلەن ئوق ئېتىشقا كۆزى يەتمىگەنلىكتىن ئۇنى ئالالمىغان ئىدى. ئەكسىچە، فرانسۇزلار بۇ توپچىلارنىڭ قەيسەر ھەركىتىگە قاراپ، بۇ يەردە، مەركەزدە رۇسلارنىڭ ئاساسى

كۈچلىرى توپلانغان دەپ مۆلچەرلىدى ـ دە، بۇ پۈنكىتقا ئىككى قېتىم ھۇجۇم قىلىشقا ئۇرۇنۇپ كۆردى ۋە ھەر ئىككى قېتىمدىمۇ بۇ دۆڭلۈكتە تۇرۇپ يەككە ھالدا ئېتىشقا باشلىغان تۆت زەمبىرەكنىڭ چاچما ئوقى بىلەن قوغلىۋېتىلدى.

كىنەز باگراتىيون كېتىپ ئاردىدىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا تۇشىن شېنگرابېن يېزىسىنى ئۆرتەپ تاشلىدى.

ــ مانا قارا، قىيا ـ چىيا بولۇشۇپ كەتتىغۇ! يېزىغا ئوت كەتتى! ئىسلارغا قارا! خوپ بولدى! ياخشى بولدى! ئەنە، ئىسلارغا قارا! ئىسلار! ــ دېيىشەتتى توپچىلار.

ھەممە زەمبىرەكلەر ھىچقانداق بۇيرۇقسىز ئەنە شۇ يانغىن تەرەپكە قاراپ ئاتماقتا ئىدى. ھەر قېتىم ئوق ئېتىلغاندا ئەسكەرلەر خۇددى قاقاھلاپ كۈلگەندەك ۋاقىرىشىپ: "بەللى! ئەنە بۇ دۇرۇس! ئوھۇ، زەپ بولدى!..." دېيىشەتتى. شامال ئۇلغايتۇاتقان يانغىن تېزدىن يېيىلىپ كەتتى. يېزىنىڭ ئۇ تەرىپىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان فرانسۇز كولوننىلىرى ئارقىسىغا قايتتى، لېكىن فرانسۇزلار بۇ مۇۋەپپەقىيەتسىزلىك ئۈچۈن ئۆچ ئالماقچى بولغاندەك، يېزىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئونغا يېقىن توپنى ئورنىتىپ، تۇشىن توپچىلىرىنى توپقا تۇتۇشقا باشلىدى.

ئەۋج ئېلىۋاتقان يانغىن ۋە فرانسۇزلارغا قارىتىپ ئېتىلغان ئوقلارنىڭ بىكار كەتمىگەنلىگىنى كۆرۈپ ياش باللاردەك خوشال بولۇپ كەتكەن ئاتلىقلىرىمىز بۇ زەمبىرەكلەرنى پەقەت ئىككى ئوق، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تۆت ئوق زەمبىرەكلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشۈپ ئىككى ئاتنى يىقىتقاندا ۋە ئوق ساندۇقلىرىنى توشۇغۇچىنىڭ ئايىغىنى ئۈزۈپ تاشلىغاندىلا، ئاندىن بايقاپ قالغان ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ،

ئۇلارنىڭ جانلانغان كەيپىياتى يەنە چۈشۈپ كەتمىدى، بەلكى كەيپىياتلىرى بىرئاز ئۆزگەردى. ئۆلگەن ئاتلارنىڭ ئورنىغا توپ-زەمبىرەك ھارۋىسىدىكى زاپاس ئاتلار قوشۇلدى، ياردارلار چەتكە چىقىرىلدى، تۆت توپ دۈشمەننىڭ ئەنە شۇ ئون زەمبىرەكتىن تۆزۈلگەن قىسمىغا قارىتىلدى. تۇنجىنىڭ ئەپتىسەر ئاغىنىسى جەڭنىڭ بېشىدىلا ئۆلگەن ئىدى. قىرىق نەپەر توپچىلارنىڭ ئارىسىدا ئون يەتتە كىشى قاتاردىن چىقتى، لېكىن شۇنداق بولسىمۇ ئاتلىقلىرىمىز يەنىلا ئىلگىرىكىدەك خوشال ۋە تېتىك ئىدى. ئۇلار ئىككى قېتىم فرانسۇزلارنىڭ تۆۋەندە — ئۆزلىرىگە يېقىن يەردە پەيدا بولۇپ قالغانلىغىنى كۆرۈپ، ئۇلارنى چاچما ئوققا تۇتۇشتى.

كىچىككىنە تۇنجى ئاجىز ۋە كالامپاي ھالدا ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا مېڭىپ يۈرۈپ، خىزمەتچىسىدىن "مۇشۇ قىلغىنىم ئۇچۇن بىر چەكتۈر-سەك" دەپ توختىماي مۇشتىگىنى سورايتتى، ئۇنىڭدىن پۇرقۇرۇتۇپ ئوتلارنى چاچرىتىپ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقاتتى ۋە كىچىككىنە قولـ لىرىنى سايىۋەن قىلىپ تۇرۇپ فرانسۇزلارغا قاراپ باقاتتى.

— تېتىپ تاشلاڭلار، يىگىتلەر! — دەيتتى ئۇ توختىماستىن ۋە ئۆزى زەمبىرەك ھارۋىسىنىڭ چاقىنى تۇتۇپ ۋېنتىلىرىنى بۇراپ نىشانغا توغرىلايتتى.

ئۈزۈلمەستىن گۈمبۈرلەپ ئېتىلۋاتقان توپ ئوقلىرىنىڭ ئاۋازىدىن قۇلىغى پۈتۈپ كەتكەن ۋە توپ ھەر قېتىم گۈمبۈرلىگەندە بىر قېتىم ئىرغىپ چۈشىدىغان تۇنجىنىڭ ئاغزىدىن قىسقا مۇشتىگىنى چۈشۈرمەي، ئىسلار ئىچىدە توپ-زەمبىرەكلەر ئارىسىدىن يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، گاھىدا توپنى نىشانغا توغرىلايتتى، گاھىدا ئوقلارنى سانايتتى، گاھىدا ئۆلگەن ۋە يارىدار بولغان ئاتلارنى ئالماشتۇرۇش، ئاتلارنى

قوشۇش توغرىسىدا ئىنچىكە ۋە ئاجىز تاۋۇش بىلەن ۋاقىراپ بۇيرۇق بېرەتتى. ئۇنىڭ چىرايى بارغانسېرى ئېچىلماقتا ئىدى. پەقەت ئادەملەردىن بىرەسى ئۆلگەندە ۋە ياردار بولغان چاغدىلا، ئۇ قاپمۇنى تۇرۇپ قوياتتى ۋە ئۆلگەن كىشىدىن يۈزىنى ئارقىسىغا ئۆرۈۋېلىپ، ئۆلۈك ياكى ياردارنى يۆتكەشنى جەددىلىك بىلەن ئىشلىمەيۋاتقان كىشىلەرگە ھەر ۋاقىتتىكىدەك ئاچچىغلىنىپ ۋاقىرايتتى. كۆپچىلىگى كېلىشكەن يىگىتلەردىن تەركىپ تاپقان ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى (باتارېيە روتىسىدا ھەمىشە ئەسكەرلەر ئۆزگىرىپ كامىندە- ردىن ئىككى غېرىچ ئىگىز ۋە ئىككى باراۋەر يوغان بولىدۇ)، خۇددى قىيىن ئەھۋالدا قالغان باللاردەك، كامىندىرىغا قارىشاتتى ۋە كامانىدىرىنىڭ يۈزىدىكى ئىپادە ئۇلارنىڭ يۈزىمۇ دەرھال ئۆزگە- مەستىن ئىپادىلىنەتتى.

بۇنداق قورقۇنچلۇق گۇمبۇر-گۇمبۇر، ۋاك-چۇك ئاۋازلار، دىققەتنى مەركەزلەشتۈرۈش ۋە ھەركەتلىنىش زۆرۈرىيىتى تۇپەيـ- لىدىن، تۇشىن قىلچە يېقىمسىز قورقۇش تۇيغۇسىنى ھىس قىلمايتتى ۋە مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىشى ياكى ئېغىر ياردار بولۇشۇم مۇمكىن دىگەنـ دەك ئوي-پىكىرلەرمۇ ئۇنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمايتتى. ئەكسىچە، ئۇ بارغانسېرى خوشال بولاتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە دۇشمەننى بىرىنچى مەرتىۋە كۆرۈپ، بىرىنچى ئوق ئاتقىنىغا كۆپ ۋاقىت، ھەتتا بىر كۈن دىگۈدەك ئۆتۈپ كەتكەندەك، ھازىر ئۆزى تۇرغان يەر ئۇزۇندىن بۇيان تۇتۇش ۋە ئۆزى شۇ يەردە ئۆسكەندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ ھەممە نەرسە يادىدا بولۇشىغا، ھەممە نەرسىنى مۇلاھىزە قىلـ شىغا، بىر ياخشى ئەپتسىزلىك قولىدىن كېلىدىغان ھەممە ئىشنى قىلىۋاتقانلىغىغا قارىماي، مەس ياكى قىزىتمىسى يۇقۇرى كىشىنىڭ

هالتىده ئىدى.

ئۇ ئۆزىنىڭ ئەترابىدىكى توپ-زەمبىرەكلىرىدىن چىقىۋاتقان قۇلاقنى يارغۇدەك گۈمبۈرلەش ئاۋازلىرىدىن، دۈشمەن زەمبىرەك ئوقلىرىنىڭ ھۇشقۇيىتۇپ ئۇچۇۋاتقان ئاۋازلىرى ۋە يەرگە چۈشۈپ يېرىلغاندا چىققان ئاۋازلىرىدىن، زەمبىرەكچىلەرنىڭ توپ ئەترابىدا ئالدىراپ چېپىپ يۈرۈپ تەرلەپ كەتكەن ۋە قىزىرىپ كەتكەن يۈزلىرىدىن، ئادەملەر ۋە ئاتلارنىڭ قان ئېقىۋاتقان مەنزىرىلەردىن، دۈشمەنلەر تۇرغان تەرەپتىن كۆتىرىلىپ چىقىۋاتقان ئىسلاردىن (ھەر قېتىم ئىس چىققاندىن كېيىن توپ ئوقى كېلىپ يەرگە، ئادەمگە، توپقا ياكى ئاتقا تېگەتتى)، — مانا شۇ نەرسىلەردىن ھاسىل بولغان مەنزىرىلەردىن ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا خىيالىي بىر ئالەم شەكىللىنەتتىكى، بۇ ئالەم شۇ پەيتتە ئۇنىڭغا لەززەت بېرەتتى. دۈشمەن زەمبىرەكلىرى ئۇنىڭ خىيالىدا زەمبىرەك ئەمەس، بەلكى كۆزگە كۆرۈنمىگەن بەگگىنىڭ توختىماي ئىس چىقىرىپ تۇرغان مۇشتىگى ئىدى.

— ئەنە، يەنە پۇلاسلاپ قالدى، — دىدى تۇشىن ئۆزىچە پىچىرلاپ. شۇ پەيت تاغ تەرەپتىن پۇرقۇپ كۆتىرىلىپ چىققان ئىس بۇرۇلۇپ شامال بىلەن تەڭ ئوڭ تەرەپكە كەتمەكتە ئىدى، — ئەمدى كىچىك توپنى① كۆتۈپ تۇر، قايتۇرۇپ ئۆزىگە ئېتىۋەت.

— نېمە دىدىگىز-يا، جاناپلىرى؟ — دىدى ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان ۋە غۇدۇڭشىغىنىنى ئاڭلىغان توپچى ئەسكەر.

---

① بۇ يەردە ئويناىدىغان "توپ" مەنسىدە. دۈشمەننى كۆزىگە ئىلماسلىق ئۈچۈن، ئۇنىڭ زەمبىرىگىنىڭ ئوقىنى توپقا ئوخشاتقان. — تەر.

ــ ھىچنىمە، گراناتا... ــ دەپ جاۋاپ بەردى تۇشىن.

"قېنى، بىزنىڭ ماتۇبىيۇنا"، ــ دىدى تۇشىن ئۆزىچە. توپلارنىڭ ئارىسىدا ئەڭ چەتتىكى، ئەڭ چوڭ ۋە قەدىمى بىرسىنى ئۇ ماتۇبىيۇنا دەپ تەسەۋۇر قىلاتتى. زەمبىرەكلىرىنىڭ ئەتراپىدا قىمىرلىشىپ يۈرگەن فرانسۇزلار ئۇنىڭغا چۈمۈله بولۇپ كۆرۈنەتتى. ئىككىنچى توپنىڭ بىرىنچى نومۇرى چىرايلىق ۋە ھاراقخور توپچى ئەسكەر ئۇنىڭ روھى دۇنياسىدا تاغىسى ئىدى؛ تۇشىن ھەممىدىن كۆپرەك شۇنىڭغا قارايتتى، ئۇنىڭ ھەر بىر ھەركىتى ئۇنى خوشال قىلاتتى. تاغنىڭ ئېتىگىدە بىردەم پەسىيىپ، بىردەم كۆچىيىپ كېتىۋاتقان مىلتىق ئاۋازلىرى ئۇنىڭغا خۇددى بىرەر كىشىنىڭ پۇشۇلداپ نەپەس ئېلىۋاتقىنىدەك تۇيۇلاتتى. ئۇ مۇشۇ ئاۋازلارنىڭ جىمىپ قېلىشىغا ۋە ئەۋج ئېلىشىغا قۇلاق سالاتتى.

"ئوھۇ، يەنە پۇشۇلداپ قالدى، پۇشۇلداپ قالدى"، ــ دىدى ئۇ ئۆزىچە.

ئۇ ئۆزىنى بولسا زەمبىرەك ئوقىنى ئىككى قولى بىلەن فرانسۇز-لارغا قارىتىپ ئىرغىتىپ ئاتىدىغان ئىگىز بويلۇق كۆچلۈك باتۇر دەپ تەسەۋۇر قىلاتتى.

ــ قېنى ماتۇبىيۇنا، جان ئانا، بوش كەلمە! ــ دىدى ئۇ زەمبىرەك ئالدىدىن نېرى كېتىۋېتىپ. شۇ پەيتتە ئۇنىڭ قۇلىغىغا يات ۋە تونۇش بولمىغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

ــ كاپىتان تۇشىن! كاپىتان!

تۇشىن ۋەھىمە قىلىغان ھالدا ئۆرۈلۈپ قارىدى. بۇ تۇشىننى ھىلىقى گرونىتا باققالنىڭ چېدىرىدىن ھەيدەپ چىقارغان ئىشتاپ ئەپىتسەرى ئىدى. ئۇ بوغۇق ئاۋاز بىلەن ئۇنىڭغا ۋاقىرىدى.

ـــ نىمە، سىز ئەقلىگىزدىن ئازدىگىزمۇ؟ سىزگە چېكىنىڭ دەپ ئىككى قېتىم بۇيرۇق بېرىلدى-يۇ، ئەمما سىز بولمىگىز...

"مەن ئۇلارغا نىمە قىلدىمكىن، تاڭ؟..." ـــ دەپ ئويلايتتى تۇشىن ۋەھىمە قىلغان ھالدا باشلىققا قاراپ.

ـــ مەن... ھېچنىمە... ـــ دىدى تۇشىن ئىككى بارمىغىنى شەپە-كىسىنىڭ چېكىلىگىگە قويۇپ. ـــ مەن...

لېكىن پولكاۋنىك دىمەكچى بولغان سۆزلىرىنى ئېيتىپ بولمىغان ئىدى، يېقىن يېنىدىن ئۇچۇپ ئۆتكەن ئوق ئۇنى بېشىنى پەسەيتىپ ئات ئۈستىدە ئېگىشىشقا مەجبۇر قىلدى. ئۇ جىم بولۇپ قالدى، يەنە قانداقتۇ بىر سۆزلەرنى دىمەكچى بولۋىدى، ئوق يەنە ئۇنى توسۇپ قويدى. ئۇ ئاتنى ئارقىسىغا بۇرىدى-دە، نېرىغا چېپىپ كەتتى.

ـــ چېكىنىڭ! ھەممەڭلار چېكىنىڭلار! ـــ ئۇ يىراقتىن ۋاقىرىدى.

ئەسكەرلەر كۈلۈشۈپ كەتتى. بىر مىنۇتتىن كېيىن ئادىيۇتانت شۇ بۇيرۇقنى ئېلىپ كەلدى.

بۇ كىنەز ئاندرې ئىدى. ئۇ تۇشىن توپچىلرى تۇرغان جايغا كەلگەندە ھەممىدىن بۇرۇن ئايىغى سۇنۇپ زەمبىرەك ھارۋىسىدىن چىقىرىپ قويۇلغان ۋە ھارۋىغا قوشۇلغان ئاتلار ئالدىدا كىشىنەپ ياتقان ئاتقا كۆزى چۈشتى. ئۇنىڭ ئايىغىدىن قان پۇقراپ ئاقماقتا ئىدى. زەمبىرەك ھارۋىلىرى ئارىسىدا بىرقانچە ئۆلۈك ياتاتتى. كىنەز ئاندرې دۆڭلۈككە چىققاندا بېشىدىن بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى بىرنەچچە ئوق ئۇچۇپ ئۆتتى، ئۇ بۇ چاغدا بىلىدىن خۇددى ئەسەبىلەرچە تىترەكنىڭ يۈگۈرۈپ ئۆتكەنلىگىنى ھېس قىلاتتى. لېكىن "قورقۇۋاتمەنمۇ-نىمە؟" دىگەن ئوي يەنە ئۇنىڭ روھىنى

كۆتەردى. "قورقماسلىغىم كېرەك"، — دېدى-ده، زەمبىرەكلەر ئارىسىدا ئاتتىن ئاستا چۈشتى. ئۇ بۇيرۇقىنى يەتكۈزدى ۋە توپچىلار يېنىدىن كەتمىدى. ئۇ ئۆزى قاراپ تۇرۇپ زەمبىرەكلەرنى پوزىتسىيىدىن يىغىشتۇرۇپ بىرلىكتە چېكىنىش قارارىغا كەلدى. ئۇ تۈشىن بىلەن بىللە جەسەتلەرنى ئارىلاپ ئۆتۈپ، فرانسۇزلارنىڭ دەھشەتلىك ئوقى ئاستىدا قورال-ياراقلارنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى.

— تېخى هىلىلا بىر ئەپتسەر كەلگەن ئىدى، دەرھال تىكۈۋەتتى، — دېدى توپچى ئەسكەر كىنەز ئاندرېگە، — سىزدەك ئەمەسكەن، جاناپلىرى.

كىنەز ئاندرې تۈشىن بىلەن هېچنىمە دېيىشمىدى. ئۇلارنىڭ هەر ئىككىلىسى شۇنچىلىك ئالدىراش ئىدىكى، بىر بىرىنى كۆرمىگەندەك قىلاتتى. ئۇلار تۆت زەمبىرەكتىن ساق قالغان ئىككىسىنى زەمبىرەك هارۋىسىغا چېتىپ (بۇزۇلغان بىر زەمبىرەك ۋە يەككە بۇرۇنلۇق بىر زەمبىرەك① قالدۇرۇلغان ئىدى) تاغ ئېتىگىگە قاراپ يولغا چىققاندا، كىنەز ئاندرې تۈشىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— قېنى، خەير بولمىسا، — دېدى كىنەز ئاندرې قولىنى تۈشىنغا سوزۇپ.

— خەير ئەزىزىم، — دېدى تۈشىن، — سۆيۈملۈك يېگىت! ساق بولۇڭ ئەزىزىم، — دېدى تۈشىن، نېمە ئۈچۈندۇ، كۆزلىرىگە لىق ياش ئېلىپ.

---

① ستۇولىنىڭ ئاغزىغا يېقىن جايى ئىنچىكە، ئالدىنقى ئوق قاچىلايدىغان يېرىدە پۈرژىنىسى يوق غەلىتە بىر توپ. — تەر.

21

شامال بهسلىدى، قارا بۇلۇتلار تۆۋەنلەپ، ئۇپۇقتىكى پورۇخ ئىسلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، جەڭ مەيدانىنىڭ ئۈستىنى قاپلىغان ئىدى. ئاسمان بارغانسېرى قاراڭغۇلىشىشقا باشلىغانلىقتىن، ئىككى جايدىكى يانغىن شوللىرى بارغانسېرى روشەن كۆرۈنۈشكە باشلىماقتا ئىدى. زەمبىرەكنىڭ گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلىرى سەل ئاجىزلاشقان بولسىمۇ، ئەمما ئوڭ ۋە ئارقا تەرەپتىكى مىلتىق ئاۋازلىرى كۈچىيىپ، بارغانسېرى يېقىنلاشماقتا ئىدى. تۇشىن ئۆزىنىڭ زەمبىرەكلىرىنى ئېلىپ، گايدا ياردارلارنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، گايدا ئۇلارغا دۇچ كېلىپ، ئاران ئوق ئاستىدىن قۇتۇلۇپ چىقىپ يارلىقا چۈشكەندە، ئۇنى كاماندىرلار ۋە ئادىيۇتانتلار قارشى ئالدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىشتاپ ئەپەندىسى ۋە ژېركوۋمۇ بار ئىدى، ژېركوۋ ئىككى قېتىم تۇشىن توپچىلارغا ئېۋەتىلگەن بولسىمۇ، ئەمما بىر قېتىممۇ توپچىلار تۇرغان جايغا يېتىپ بارالمىغان ئىدى. ئۇلارنىڭ هەممىسى بىر بىرىگە گەپ بەرمەي، قانداقسىگە ۋە قەيەرگە بېرىش توغرىسىدا تۇشىنغا بۇيرۇق بېرىشەتتى ۋە بۇيرۇقنى يەتكۈزۈشەتتى، ئۇنىڭغا تاپا-تەنە قىلاتتى ۋە ئۇنى ئەيىپلىشەتتى. تۇشىن بولسا توپچىلارغا ھېچقانداق بۇيرۇق بەرمەي، سۆزلەشتىن قورقۇپ، لام-جىم دېمەستىن، توپلىرىنىڭ ئارقىسىدا ئورۇق ئاتنى مىنۋېلىپ يۈرەتتى، چۈنكى، ئۇ هەر بىر ئېغىز سۆزىدە يىغلىۋېتىشكە تەييار تۇراتتى، نەمە ئۈچۈنلىگىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. گەرچە ياردارلارنى تاشلاپ كېتىش بۇيرۇلغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كۆپ قىسمى ئەسكەرلەرنىڭ ئارقىسىدىن

سۆرۈلۈپ كېلەتتى ۋە زەمبىرەك ھارۋىلىرىدا ئولتۇرغۇزۇۋېلىشنى ئۆتۈنۈپ سورايتتى. جەڭ ئالدىدا تۇشىن چېدىرىدىن يۈگۈرۈپ چىققان ھىلىقى كېلىشكەن پىيادە ئەسكەرلەر ئەپتسەرى قۇرسىغىغا ئوق تەككەن بولۇپ، ماتۋېيېۋنا چېتىلغان زەمبىرەك ھارۋىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇلغان ئىدى. تاغ ئېتىگىدە تاتىرىپ كەتكەن بىر ئاتلىق ئۆگەنچى ئەپتسەر بىر قولى بىلەن يەنە بىر قولىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، تۇشىنىڭ ئالدىغا كەلدى-دە، زەمبىرەك ھارۋىسىغا چىقىرۋېلىشنى سورىدى.

— كاپىتان، خۇدا ھەققى، بىلىگىم ياردار بولغان، — دېدى ئۇ قورقۇپ تۇرۇپ، — خۇدا ھەققى، ماڭالمايمەن. **خۇدا ھەققى!**

بۇ ئۆگەنچى ئەپتسەرنىڭ يولدا بىرقانچە قېتىم ئولتۇرغۇزۇۋېلىشنى ئۆتۈنۈپ سورىغانلىغى، ئەمما ھەر قېتىم رەت قىلىنغانلىغى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ قورقۇپ تۇرۇپ ۋە مەيۇس بىر ئاۋاز بىلەن:

— ئولتۇرغۇزۇۋال دەپ ئېيتىڭا، خۇدا ھەققى، — دەپ يەنە يالۋۇردى.

— ئولتۇرغۇزۇۋېلىڭلار، ئولتۇرغۇزۇۋېلىڭلار، — دىدى تۇشىن، — قېنى ياردار بولغان ئەپتسەر نەدە؟

— ئۆلۈپ قالدى، قويۇپ كەلدۇق، — دەپ جاۋاپ بەردى بىرسى.

— ئولتۇرغۇزۇۋېلىڭلار، ئولتۇرۇڭ، ئەزىزىم، ئولتۇرۇڭ، شىنېلنى سېلىپ بەر، ئانتونوۋ.

بۇ ئۆگەنچى ئەپتسەر روستوۋ ئىدى. ئۇ بىر قولى بىلەن يەنە بىر قولىنى تۇتۇۋالغان ئىدى، رەڭگى ئۆچكەن ئىدى، تۆۋەنكى

ئېگىگى خۇددى بەزگىگى تۇتقاندەك تىترەپ تۇراتتى، ئۇنى ماتۇيېۋنا دىگەن زەمبىرەك ھاۋىسىغا، يەنى بايىقى ئۆلگەن ئەپتسەرنىڭ ئورنىغا چىقىرىۋېلىشقان ئىدى. تېگىگە سېلىپ بېرىلگەن شىنېل قانغا بويالغان ئىكەن، روستوۋنىڭ تار شىم بىلەن قوللىرى قان بىلەن بۇلغاندى.

ــ نېمە، ياردار بولدىڭىزمۇ، ئەزىزىم؟ ــ دىدى تۇشىن، روستوۋ چىقىۋالغان زەمبىرەك ھارۋىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ.

ــ ياق، قولۇم زەخمىلەندى.

ــ ئانداق بولسا، نېمىشقا ھەممە يېرىڭىز قان؟ ــ دەپ سورىدى تۇشىن.

ــ بۇ، ھىلىقى ئەپتسەردىن ئاققان قان، تەخسىر، ــ دىدى ئاتلىق ئەسكەر، خۇددى زەمبىرەككە قانىنى چاچرىتىپ، ئۇنى تازا تۇتمىغانلىغى ئۈچۈن ئۆزىرە سوراۋاتقانىدەك، شىنېلنىڭ يېڭى بىلەن قانىنى ئېرتىپ تۇرۇپ.

ئۇلار توپ ـ زەمبىرەكلىرىنى پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ ياردىمى بىلەن دۆڭلۈككە ئاران ئېلىپ چىقىۋېلىپ، گۇنتېرسدورف يېزىسىغا يەتكەندىن كېيىنلا توختىدى. قاراڭغۇ چۈشۈپ، ئون قەدەم نېرىدىكى ئەسكەرلەرنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى ۋە مىلتىق ئاۋازلىرى بېسىقىشقا باشلىغان ئىدى. بىردىنلا، ئوڭ تەرەپكە يېقىن يەردىن يەنە ۋاقىراش ۋە قاراس ـ قۇرۇس ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. ئېتىلغان ئوقتىن چىقىقان ئوتلار قاراڭغۇدا يالت ـ يۇلت قىلاتتى. بۇ فرانسۇزلارنىڭ ئاخىرقى ھۇجۇمى بولۇپ، يېزىدىكى ئۆيىلەرگە كىرىۋالغان بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز ئۇنىڭغا جاۋاپ بەرمەكتە ئىدى. ئۇلار يەنە يېزىدىن چىقىپ كەتتى، بىراق تۇشىن زەمبىرەكلىرىنى ئورنىدىن قوزغىتىش مۇمكىن بول ـ

مايتتى، شۇنىڭ ئۇچۇن، توپچىلار، تۇشىن ۋە ئۆگەنچى ئەپتسەرمۇ گەپ قىلىماستىن بىر بىرىگە قارىشىپ، ئۆزىنىڭ تەقدىرىنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. مىلتىق ئاۋازلىرى بېسىقىپ يان كوچىلاردىن ئەسكەرلەر قىزغىن پاراڭلىشىپ چىقىشقا باشلىدى.

ــ ئامانمۇسەن، پېتروۋ؟ ــ دەپ سورىدى بىرسى.

ــ راسا ئەدىۋىنى بەردۇق، بۇرادەر، كېلىشتۇرۇپ. ئەمدى تۇمشۇغىنى تىقمايدۇ، ــ دىدى يەنە بىرسى.

ــ ھىچنىمىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. ئۇلار ئۆز كىشىلىرىگە قارىتىپ ئاتتى بولغاي! ھىچنىمىنى كۆرگىلى بولمايدۇ، قاراڭغۇ، بۇرادەر. ئىچىدىغان نەرسەڭ يوقمۇ؟

فرانسۇزلار ئاخىرقى قېتىم چېكىندۈرۈلدى. يەنە ئىنتايىن قاراڭغۇدا تۇشىن زەمبىرەكلىرى خۇددى رامكا ئىچىگە ئېلىنغاندەك، گۈرۈلدەپ كېتىۋاتقان پىيادە ئەسكەرلەر ئوتتۇرىسىدا قاياقتۇ، بىر تەرەپكە ئالغا قاراپ ھەركەتلەنمەكتە ئىدى.

قاراڭغۇدا ھەممە نەرسە بىر يۆنۈلۈشتە گۈلدۈرلەپ، بۇنىڭغا گۇدۇكشىغان، سۆزلەشكەن ئاۋازلار بىلەن ئات تۇياقلىرى ۋە ھارۋا چاقلىرىنىڭ تاراقشىغان ئاۋازلىرى قوشۇلۇپ، خۇددى دەريادەك ئاقماقتا ئىدى. بۇ ئومۇمى گۈرۈلدەش ئاۋازلىرى ئارىسىدا يارىدار-لارنىڭ قاراڭغۇ كېچىدىكى ۋاي-ۋايلاش ۋە ئاھ تارتىش ئاۋازلىرى باشقا ھەممە ئاۋازلاردىن تېخىمۇ روشەنرەك ئاڭلىناتتى. كىشىنى ئۆز قوينىغا ئالغان بۇ كېچىدە ئۇلارنىڭ ناله-پىغانلىرىدىن باشقا ھىچنەرسە يوقتەك ئىدى. ئۇلارنىڭ ئاھ تارتىش ئاۋازلىرى بۇ قاراڭغۇ كېچە بىلەن قوشۇلۇپ بىرلا نەرسە بولۇپ كەتكەندەك ئىدى. ھەركەتلىنىۋاتقان كىشىلەر توپى ئارىسىدا بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن

هاياجانـلىنىش پەيدا بولدى. ئاق ئات منگەن كىمدۇ بـىرسى يېنـ-
دىكى ئادەم بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ بىر نىمىلەرنى دىدى.
ـــ نىمە دىدى؟ نەگە بارىدىكەنمىز ھازىر؟ توختامسىدىكەنـمىز؟
رەھمەت دىدىمۇ، نىمە؟ ـــ دەپ تەشنالىق بىلەن بېرىلگەن سوئالـلار
تەرەپ ـ تەرەپتىن ئاڭلانماقتا ئىدى، كېتىۋاتـقان كىشـىلەرنىڭ ھەمـ-
مىسى بىر بىرىنى قىستاپ كېلىشەتتى (ئالدىدا كېتىۋاتقانلار توختاپ
قالدى بولغاي)، توختاشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ دىگەن گەپـلەر تارقىلىپ
كەتتى. لاي يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھەممەيلەن توختاپ قالدى.
ئوت شولىسى كۆرۈندى، كىشىلەرنىڭ سۆزلىشىۋاتقان ئاۋازلىرى
تېخىمۇ ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى. كاپىتان تۇشىن روتـغا بۇيـرۇق
بېرىپ، يارا باغلاش پۇنكىتىنى ئىزدەپ تېپىـش ياكـى ئۆگەنـچى
بېرىپ، ئەتسەرگە دوختۇر ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن بىر ئەسكەرنى ئەۋەتتى-
دە، ئۆزى يول بويىدا ئەسكەرلەر ياقـقان ئوتـنىڭ ئالدىـغا كېـلىپ
ئولتۇردى. روستوۋموۇ گەۋدىسىنى سۆرەپ ئاران ئوت يېنىغا كەلدى.
ئاغرىقتىن، سوغاقتىن ۋە نەملىكتىن ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايـى بەزگەك-
تەك تىترەيتتى. ئۇيقۇ يېڭىپ بولمايدىغان دەرىجىدە ئۇنى قىڭغايتتى،
لېكىن، ئۇ قولىدىكى سىمراۋاتقان ۋە نەدىلىگىنى تاپـقىلى بولمايدى-
غان ئاغرىقنىڭ ئازاۋىدىن كۆزىنى يۇمالمايتتى. ئۇ بىر پەس كـۆزلە-
رىنى يۇماتتى، بىر پەس چوغـدەك قىـپ ـ قىزىـل كۆرۈنـگەن ئوتقا
قارايتتى ۋە يەنە بىر پەس يېنىدا چازا قۇرۇپ ئولتۇرغان تۇشىنىڭ
ئاجىز گەۋدىسىگە نەزەر سالاتتى. تۇشىن چوڭ تەقۋادار ۋە ئەقىللىق
كۆزلىرى بىلەن غەمخورانە ۋە ئىچىنى ئاغرىتقان قىياپەتـتە ئۇنىڭـغا
تىكىلىپ نەزەر سالاتتى. تۇشىن جان ـ دىـلى بىلەن ياردەم بېرىشـكە
تەييار تۇرسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ نائىلاجلىغىنى روستوۋ سېزىپ تۇراتتى.

ئۆتۈپ كېتىۋاتقان، كېلىپ-كېتىۋاتقان ۋە ھەممە يەردە جايلىشىۋاتقان پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ قەدەم تاۋۇشلىرى گەپ-سۆز تاۋۇشلىرى تەرەپ-تەرەپتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى. گەپ-سۆز تاۋۇشلىرى بىلەن قەدەم تاۋۇشلىرى، ئات تۇياقلىرىنىڭ لايدا شالاپشىغان ئاۋازلىرى، يىراق ۋە يېقىندا ئوتۇن يېرىۋاتقان قاراس-قۇرۇس ئاۋازلار قوشۇلۇپ، تەۋرىنىپ تۇرغان بىر گۈرۈلدەش ئاۋازىغا ئايلانغان ئىدى.

كۆزگە كۆرۈنمەس دەريا ئەمدى قاراڭغۇدا ئىلگىرىكىدەك ئاقمايتتى، بەلكى خۇددى قاتتىق شامالدىن كېيىن دولقۇنلىنىپ ۋە يەنە ئاستا-ئاستا جىمىپ قالغان قاراڭغۇ دېڭىزدەك ئىدى. روستۇۋ ئالدىدا ۋە ئەتراپىدا يۈز بېرىۋاتقان ھادىسىلەرگە مەنسىز قارايتتى ۋە قۇلاق سالاتتى. بىر پىيادە ئەسكەر ئوتنىڭ يېنىغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇردى، قوللىرىنى ئوتقا قاراپ ئۇزاتتى، ئۇنىڭدىن كېيىن يۈزىنى ئارقىسىغا ئۆرۈۋالدى.

— مەيلىمۇ، جاناپلىرى؟ — دىدى ئەسكەر تۇشىنغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ. — روتامنى يوقىتىپ قويدۇم، جاناپلىرى بىلمەيمەن، نەدىكىن. راسا پالاكەت باستى!

ئەسكەر بىلەن بىللە گۇلخان يېنىغا يۈز-كۆزلىرى بىنەت بىلەن باغلانغان پىيادىلەر ئەپتسەرى كېلىپ، تۇشىنغا ھارۋىلارنى ئۆتكۈزۈۋىلىش ئۈچۈن، زەمبىرەكلەرنى سەل نېرى-بېرى قىلىشقا بۇيرۇق بېرىشنى سوراپ مۇراجىئەت قىلدى. روتا كاماندىرىنىڭ ئارقىسىدىن گۇلخانغا يەنە ئىككى ئەسكەر چېپىپ كەلدى. ئۇلار قانداقتۇ بىر ئۆتۈكنى تالىشىپ، بىر بىرىدىن تارتىشىپ، جېنىنىڭ بېرىچە تىللاشماقتا ۋە ئۇرۇشماقتا ئىدى.

ـــ ئاۋال سەن تېپىۋالدىڭما تېخى! چاقىرانلىغىنى قارا! ـــ دىدى بەرسى بوغۇق ئاۋاز بىلەن ۋاقىراپ.

كېيىن ناھايىتى ئورۇق، بويىنى قانغا بويۇلۇپ، بىنىت بىلەن ئورالغان، رەڭگى ئۆچكەن بىر ئەسكەر كەلدى ـ دە، ئاچچىغلانغان ئاھاڭدا توپچىلاردىن سۇ سورىدى.

ـــ نېمە، ئېتتەك ئۆلىمەنمۇ؟ ـــ دىدى ئۇ.

تۇشىن ئۇنىڭغا سۇ بېرىشنى بۇيرۇدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، شوخ بىر ئەسكەر يۈگۈرۈپ كېلىپ، پىيادە ئەسكەرلەرگە ئوت بېرىشنى سورىدى.

ـــ بۇ قىزىق ئوتنى پىيادە ئەسكەرلەرگە ئېلىپ باراي! خوش قېلىڭلار، يۇرتداشلار. ئوت بەرگىنىڭلار ئۇچۇن رەھمەت، كېيىن پايدىسى بىلەن قايتۇرىمىز، ـــ دىدى ئۇ قىزىرىپ تۇرغان چوغنى قاياققىدۇر بىر ياققا قاراڭغۇدا ئېلىپ كېتىۋېتىپ.

بۇ ئەسكەرنىڭ ئارقىسىدىن تۆت ئەسكەر شىنىلىدە ئېغىر بىر نەرسىنى كۆتىرىپ، گۇلخانىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلاردىن بىرى پۇتلىشىپ كەتتى.

ـــ ھە... ي، يولغا ئوتۇن قويۇپ قويغىنى قارا! ـــ دەپ غودۇڭشىدى ئۇ.

ـــ تۇگەپ كېتىپتۇ، يەنە ئېلىپ يۇرىمىزمۇ؟ ـــ دىدى ئۇلاردىن بىرى.

ـــ ئېلىڭلار!

شۇنىڭ بىلەن ئۇلارمۇ ئۆلۈك بىلەن قاراڭغۇدا غايىپ بولدى.

ـــ نېمە ئاغرىتىۋاتامدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى تۇشىن پىچىرلاپ روستوۋدىن.

ـــ هەئە، ئاغرىتىۋاتىدۇ.

ـــ سىزنى گېنېرال چاقىرىدۇ، جاناپىلىرى. ئەنە، ئا يەردە، ئۆيدە، ـــ دىدى توپچى ئەسكەر تۇشىن ئالدىغا كېلىپ.

ـــ ھازىر، ئەزىزىم.

تۇشىن ئورنىدىن تۇردى ۋە شىنېلىنىڭ تۇگمىلىرىنى ئېتىپ، ئۆزىنى رۇسلىۋالدى ـــ دە، گۇلغان يېنىدىن كەتتى

توپچىلارنىڭ گۇلخانغا يېقىن بىر جايدا ئۇنىڭ ئۇچۇن تەييارلانغان بىر ئۆيدە كىنەز باگراتىيون تاماق يەپ، بەزى قىسسم كاماندىرلىرى بىلەن گەپلىشىپ ئولتۇراتتى. بۇ يەردە قويىنىڭ سۆڭگىنى ھەۋەس بىلەن غاجىلاپ ئولتۇرغان پىت كۆز بوۋايمۇ، بىر رۇمكا ھاراق ئىچىپ، تاماق يەپ، قىسپ ـ قىزىل بولۇپ كەتكەن، يىگىرمە ئىككى يىللىق خىزمىتى داۋامىدا قىلچىمۇ كەمچىلىك سادىر قىلماي كەلگەن گېنېرال، قولىغا ھەدىيە ئۇزۇك تاقىۋالغان ئىشتاپ ئەپىتسەرى، ھەممىگە كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ئولتۇرغان ژېركوۋ، رەڭگى ئۆچكەن ۋە لەۋلىرىنى چىڭ بېسىپ، كۆزلىرى چاقناپ تۇرغان كىنەز ئاندرېمۇ بار ئىدى.

ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدا فرانسۇزلاردىن ئولجا ئېلىنغان بايراق تامغا تىرەپ قويۇلغان ۋە ئائودىستۇر ساددا ئادەمدەك ئۇنى تۇتۇپ كۆرەتتى، ئەجەپلەنگەنلىگىدىنمۇ، ياكى قورسىغى ئاچقانلىغى ئۈچۇن تاماقنى كۆرۈپ تاقەتسىزلەنگەنلىگىدىنمۇ (چىنە ـ قاچا يېتىشمەيتتى) بايراقنا قاراپ ھاڭ ـ تاڭلىقتا بېشىنى چايقاپ قوياتتى. نېرىقى ئۆيدە ئاتلىقلار ئەسىر ئالغان فرانسۇز پولكاۋنىگى بار ئىدى. بىزنىڭ ئەپىتسەرلىرىمىز ئۇنىڭ ئەتراپىدا توپلىشىپ، ئۇنى تاماشا قىلاتتى. كىنەز باگراتىيون ئايرىم كاماندىرلارغا تەشەككۇر بىلدۈرەتتى،

جەڭ تەپسىلاتلىرى ۋە تارتقان زىيانلار توغرىسىدىكى ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرەتتى. برائۇناۋدا پولكنى كۆرەكتىن ئۆتكۈزگەن ھىلىقى كاماندىر جەڭ باشلىنىش بىلەن تەڭ ئۆزىنىڭ ئورماندىن چىكىنگەنلىگى، ئوتۇن تەييارلىغۇچىلارنى يىغىپ ۋە ئۇلارنى يېنىدىن ئۆتكۈزۈپتىپ، ئىككى باتالىيون ئەسكەر بىلەن نەيزىۋازلىق قىلىپ فراڭ-سۇزلارغا زەربە بەرگەنلىگى ۋە ئۇلارنى ئۇلاقتۇرۇپ تاشلىغانلىغىنى مەلۇم قىلدى.

— بىرىنچى باتالىيوننىڭ چېچىلىپ كەتكەنلىگىنى كۆرۈش بىلەن تەڭ، جانابى ئاللىرى، يولغا چىقتىم-ده، "بۇلارنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ، كېيىن بىر باتالىيوننىڭ ئوت كۈچى بىلەن ھۇجۇم قىلسمەن" دەپ ئويلىدىم ۋە خۇددى شۇنداق قىلدىم.

پولك كاماندىرى شۇنداق قىلىشنى شۇنچىلىك خالايىتىكى، شۇنداق قىلىشقا ئۇلگۈرەلمىگىنگە شۇنچىلىك ئەپسۇسلىناتىتكى، نەزىردە بۇ ئىش خۇددى بولغاندەك تۇيۇلغان ئىدى. بەلكى، ھەقىقەتەنمۇ بولغاندۇ؟ بۇ چىگەللىكتە نېمىنىڭ بولغانلىغى ۋە نېمىنىڭ بولمىغانلىغىنى بىلىپ بولارمىدى؟

— يەنە شۇنى ئېيتىشىم كېرەككى، جانابى ئاللىرى، — دىدى پولك كاماندىرى، دولوخوۋنىڭ كۈتۈزوۋ بىلەن سۆزلەشكىنىنى ۋە ئەسكەرلىكىگە چۈشۈرۈلگەن بۇ يېگىتنى كېيىن بىر قېتىم كۆرگەنلىگىنى ئەسلەپ، — ئەسكەرلىكىگە چۈشۈرۈلگەن دولوخوۋ مېنىڭ كۆز ئالدىمدا فرانسۇز ئەپسەرىنى ئەسىر ئالدى، ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتتى.

— پاۋلوگرادلىقلارنىڭ ھۇجۇمىنى مەنمۇ مۇشۇيەردە كۆردۈم، جانابى ئاللىرى، — دىدى ژېركوۋ تەشۋىشلەنگەن ھالدا ئەتراپىغا قاراپ قويۇپ گەپكە قوشۇلۇپ، ئۇ شۇ كۈنى ئاتلىقلارنىڭ قارىسىنمۇ

كۆرمىگەن ۋە ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى پەقەت پىيادە ئەسكەرلەر ئەپتسەرىدىن ئاڭلىغان ئىدى. — ئۇلار فرانسۇزلارنىڭ ئىككى تۈركۈم ئەسكەرلىرىنى يەنىچپ تاشلىدى، جانابى ئاللىرى.

ژېركوۋدىن ھەممە ۋاقىت قىزىق گەپلەرنى كۈتۈپ تۇرغانىدەك، بەزىلەر ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى؛ گەرچە بۇ يەردە تۇرغان كىشىلەرنىڭ كۆپچىلىگى، ئۇنىڭ قىلغان سۆزلىرىنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوق يالغان ئىكەنلىگىنى بىلسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ دىگەن سۆزلىرى بىزنىڭ قوشۇنلىرىمىز ۋە شۇ كۈنىدە بولغان جەڭنىڭ شان-شەرىپىگە تەئەللۇق بولغانلىغىنى بىلسىمۇ، كۈلۈشتىن توختىدى-دە، جىددى تۈس ئالدى.

— ھەممەيلەنگە تەشەككۈر بىلدۈرىمەن، جاناپلار. ھەممە قىسملار: پىيادە ۋە ئاتلىق قىسملار، توپچى قىسملىرىمىز قەھرىمانلارچە جەڭ قىلىدى. نىمە بولۇپ ئىككى زەمبىرەك مەركەزدە قالدۇرۇلۇپتۇ؟ — دىدى كۆزى بىلەن كىمدۇ بىرسىنى ئىزدەپ، (كىنەز باگراتىيون سول قانات زەمبىرەكلىرى توغرىسىدا سۇرۇشتۇر-مىدى؛ ئۇ جەڭنىڭ بېشىدىلا ئۇ يەردە زەمبىرەكلەرنىڭ تامامەن تاشلاپ كېتىلگەنلىگىنى بىلەتتى)، — مەن سىزنى ئېۋەتكەن ئىدىمغۇ، دەيمەن، — دىدى نۆۋەتچى ئىشتاپ ئەپتسەرىگە قاراپ.

— بىرى ئوق تېگىپ بوزۇلغان ئىدى، — دەپ جاۋاپ بەردى نۆۋەتچى ئىشتاپ ئەپتسەرى، — ئىككىنچىسىنى بولسا بىلمىدىم؛ مەن ھەممە ۋاقىت شۇ يەردە، ئىش باشقۇرۇپ تۇرغان ئىدىم. مەن كېتىش بىلەنلا... لېكىن قاتتىق ئېتىشىش بولۇپ تۇرغان ئىدى، دەرۋەقە، — دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ يەنە كەمتەرلىك بىلەن.

كىمدۇر بىرسى كاپىتان تۇشىنىڭ مۇشۇ يېزىنىڭ ئەتراپىدا بىر

يەردە تۇرغانلىغىنى ۋە ئۇنى چاقىرىپ كىشى ئېۋەتىلگەنلىگىنى ئېيتتى.

— ھە، سىز شۇ يەرگە بارغان ئىدىڭىزغۇ؟ — دېدى كىنەز باگراتيون كىنەز ئاندرېگە قاراپ.

— شۇنداق، بىز بىر بىرىمىزدىن سەل ئۆتۈشۈپ كېتىپ قاپتىمىز، — دېدى ئۆۋەتچى ئىشتاپ ئەپەندىسى، يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ بولكونسكىغا.

— مەن جاناپلىرىنى كۆرگىنىم يوق، — دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز ئاندرې سوغاق ۋە تۇپ-تۇز. ھەممە جىم بولۇشتى.

بوسۇغىدا گېنېرالنىڭ ئارقىسىدىن ئېھتىيات بىلەن ئۆتۈۋاتقان تۇشىن كۆرۈندى. باشلىقلارنىڭ ھوزۇرىدا ھەممە ۋاقىتىكىدەك خىجالەت بولغان تۇشىن تار ئۆيدە گېنېرالنىڭ ئارقىسىدىن ئۆتۈۋېتىپ، تامغا تىرەپ قويۇلغان بايراقنىڭ سېپىنى كۆرمەي قالدى-دە، ئۇنىڭغا پۈتلىشىپ كەتكەن ئىدى، بىرقانچە كىشى كۈلۈشۈپ كەتتى.

— بىر زەمبىرەك قانداق قىلىپ تاشلاپ قويۇلدى؟ — دەپ سوردى باگراتيون كاپىتان تۇشىندىنمۇ تولا راق كۈلگەنلەرگە، شۇ جۈملىدىن خۇسۇسەن قاتتىق ئاۋاز بىلەن كۈلگەن ژېركوۋغا قاراپ قاپىغىنى تۇرۇپ.

تۇشىن ئەندى پەقەت بۇ دەھشەتلىك باشلىقنى كۆرگەن چاغدىلا، ئۆزى ھايات تۇرۇپ ئىككى زەمبىرەكنى يوقاتقان زور گۇناھى ۋە شەرمەندىچىلىگىنىڭ ھەممە خەۋپىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. ئۇ شۇنچىلىك ھاياجانلانغان ئىدىكى، شۇ مىنۇتقا قەدەر بۇ ھەقتە ئويلاپ كۆرۈشكە ئۈلگۈرمىگەن ئىدى، ئۇ باگراتسيون ئالدىدا ئېگىگى

تمتره‌پ تۇراتتى ۋه ئاران گه‌پ قىلاتتى:

— بىلمه‌يمه‌ن... جانابى ئاللىرى... ئادەم يوق ئىدى، جانابى ئاللىرى...

— توپچىلارنى همايه قىلىپ تۇرغان ئادەملەردىن يارده‌مگه چاقىرىشىڭىز مۇمكىن ئىدىغۇ!

توپچىلارنى همايه قىلىپ تۇرغان قوشۇن يوق ئىدى، گه‌رچه بۇ چىن هەقىقەت بولسىمۇ، تۇشىن بۇنى دىمىگه‌ن ئىدى. ئۇ بۇ سۆزنى ئېيتىش بىلەن باشقا كامانداىرلارنى يه‌رگه قارىتىشتىن قورقاتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن گه‌پ قىلماستىن، خۇددى ئىمتىهانىدا تۇرۇلۇپ، مۇئەللىمنىڭ كۆزىگه داردىيىپ قاراپ تۇرۇپ قالغان ئوقۇغۇچىدەك، توختاپ قالغان كۆزلىرى بىلەن توپ-توغرا باگراتىيونىڭ يۈزىگه قاراپ تۇراتتى.

جىم-جىتلىق خېلى ۋاقىت داۋام قىلدى. كىنەز باگراتسيون قاتتىق قوللۇق بولۇشىنى خالىمىدى بولغاي، نىمه دىيىشنى بىلمەي قالدى؛ قالغان كىشىلەر گه‌پكه ئارىلىشىشقا پېتىنالمىدى. كىنەز ئاندرې تۇشىنغا يه‌ر تېگىدىن قارايتتى ۋه بارماقلىرى ئه‌سه‌بىي بىر هالدا قىمىرلايتتى.

— جانابى ئاللىرى، — دىدى كىنەز ئاندرې كه‌سكىن ئاۋاز بىلەن جىم-جىتلىقنى بۇزۇپ تاشلاپ، — سىز مېنى كاپىتان تۇشىنىڭ توپچىلىرىغا ئەۋەتكه‌ن ئىدىڭىز. بېرىپ قارىسام، ئادەملەرنىڭ ۋه ئاتلارنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمى سه‌پتىن چىقىپتۇ، ئىككى زەمبىرەك پاچاقلىنىپتۇ، توپچىلار همايىسىز ئىكه‌ن.

هاياجانلىنىپ، لېكىن ئۆزىنى تۇتۇپ سۆزلەۋاتقان بولكونىسكىغا كىنەز باگراتيون ۋه تۇشىن بىر خىلدا تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى.

ــ ئەگەر جانابى ئاللىرى، ماڭا ئۆز پىكرىمنى ئېيتىشقا رۇخسەت قىلسىڭىز، ــ دىدى ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ــ مەن شۇنى ئېيتاتىمكى، شۇ كۈنى مۇڭۇپپەقىيەتكە ئېرىشىشىمىز ھەممىدىن كۆپرەك بۇ توپچىلارنىڭ، كاپىتان تۇشىنىڭ ئۆز روتىسى بىلەن قەھرىمانلارچە ئىش كۆرسەتكەنلىگىدىن بولدى، ــ دىدى كىنەز ئاندرې ۋە جاۋاپ كۈتمەي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇستەلدىن نېرى كەتتى.

كىنەز باگراتىيون تۇشىنغا قارىدى ـ يۇ، بولكونسكىنىڭ كەسكىن سۆزلىرىگە ئىشەنمىگىنىنى بىلدۈرگىسى كەلمىدى بولغاي، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇنىڭ ھەممە گېپىگە ئىشىنىشكە كۆڭلى يول قويماي، تۇشىنغا بېشىنى ئېگىپ قويدى ۋە ئۇنىڭ كېتىشىگە ئىجازەت بەردى. كىنەز ئاندرېمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كەتتى.

ــ رەھمەت، سىز مېنى قۇتقازدىڭىز، ئەزىزىم، ــ دىدى ئۇنىڭغا تۇشىن.

كىنەز ئاندرې تۇشىنغا بىر قارىسىدى ـ دە، ھېچنىمە دىمەستىن كېتىپ قالدى. كىنەز ئاندرې خاپا ۋە روھسىز چۈشكەن ئىدى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا غەلىتى تۇيۇلدى ۋە ئۇنىڭ كۈتكىنىدىن خېلى يىراق بولۇپ چىقتى.

* * *

"ئۇلارنىڭ ئۆزى كىملەر؟ ئۇلار بۇ يەرگە كېلىپ نىمە قىلىدۇ؟ ئۇلارغا نىمە كېرەك؟ بۇلارنىڭ ھەممىسى قاچان ئاياغلىشىدۇ؟" ــ دەپ ئويلايتتى روستوۋ، كۆز ئالدىدا كېزىپ يۈرگەن كۆلەڭگىلەرگە قاراپ. قولنىڭ ئاغرىغى بارغانسېرى ئازاپلىماقتا ئىدى. يېڭىپ بولمايدىغان ئۇيقا باستى، كۆزلىرىدە قىزىل چەمبىرەكلەر سەكرەپ ئويناياتتى؛ بۇ ئاۋازلار، بۇ ئادەملەر ۋە ئۆزىنىڭ يەككە ـ يېگانىلىق

تۇيغۇسى بەدەندىكى ئاغرىق تۇيغۇسى بىلەن قوشۇلۇپ كەتتى. شۇلار، شۇ ئەسكەرلەر، ياردار بولغانلار ۋە ياردار بولمىغانلار — مانا شۇلار ئۆزىنىڭ يارىلانغان قولى ۋە يەلكىسىدىكى پەيلىرى بىلەن گۆشلىرىنى باساتتى، ئېغرىلاشتۇراتتى، تولغاپ تارتىپ چىقىراتتى ۋە كۆيدۇرەتتى. بۇلارنىڭ قۇتۇلۇش ئۇچۇن، ئۇ كۆز-لىرىنى يۇمۇۋالدى.

ئۇ بىرئاز ۋاقىت كۆزىنى يۇمدى-يۇ، كۆزىنى يۇمغان شۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئۇيقىدا سانسىز نەرسىلەرنى كۆردى: ئۇ ئانىسىنى ئۇنىڭ چوڭ ۋە ئاپپاق قولىنى كۆردى، سونىيەنىڭ نازۇككىنە يەلكە-لىرىنى، ناتاشانىڭ كۆزلىرى ۋە كۇلكىسىنى، بىراۋ بىلەن سۆزلۇ-شۇپ تۇرغان دېنسوۋ ۋە ئۇنىڭ بۇرۇتلىرىنى، تېلەنىنى ۋە تېلەنىن ھەم بوگدانىچ بىلەن بولغان ھەممە ماجرالىرىنى كۆردى. بارلىق بۇ ماجرالار ئاشۇ كەسكىن ئاۋازلىق ئەسكەر بىلەن ئوخشاش بىر خىل نەرسە ئىدى. بۇ ماجرالار ۋە بۇ ئەسكەر ئۇنىڭ بېلىگىنى شۇنداق قىيناپ ئۇزلۇكسىز تارتاتتى ۋە باساتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەمىشە بىر تەرەپكىلا تارتاتتى. ئۇ ئۇلاردىن قۇتۇلۇشقا ئۇرۇنۇپ باقاتتى، لېكىن ئۇلار ئۇنىڭ يەلكىسىنى قىلچىلىكمۇ، بىرەر سېكۇنتمۇ قويۇپ بەرمەيتتى، ئەگەر ئۇلار ئۇنى تارتمىغان بولسا، ئۇنىڭ يەلكىسى ئاغرىمىغان بولاتتى ۋە ساق بولاتتى؛ لېكىن ئۇلاردىن قۇتۇلالمايتتى.

ئۇ كۆزلىرىنى ئېچىپ ئاسمانغا قارىدى. تۇنۇقنىڭ قاپ-قارا پەردىسى كۆمۈر ئوتىنىڭ يورۇقلۇغى ئۇستىدە بىر ئازغىنا ئىگىزلىكتە ئېسىلىپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى. چۇشكەن قار ئۇچقۇنلىرى بۇ يورۇقلۇقتا ئۇچۇپ يۈرەتتى. تۇتۇن تېخى قايتمىغان ئىدى، دوختۇرمۇ كەلمە-گەن ئىدى. ھازىر گۇلخانىنىڭ يېنە بىر تەرىپىدە يالىڭاچلىنىپ

ئۆزىنىڭ ياداڭغۇ سېرىدق بەدىنىنى ئوتقا قاخلاپ ئىسسىنىپ ئولتۇرغان كىچىك بىر ئەسكەرنى هىساپقا ئالمىغانداء، روستوۋ يالغۇز ئىدى.

"مەن هىچكىمگە لازىم ئەمەس ئىكەنمەن! — دېدى روستوۋ ئىچىده. — ماڭا هىچكىمۇ قارىمايدۇ، كۆيۈنمەيدۇ. مەنمۇ بىر چاغ-لاردا ئۆيده ئىدىم، كۆچلۈك ئىدىم، خوشال ئىدىم، سۆيۈملۈك ئىدىم". — ئۇ ئىختىيارسىز ئاه ئۇرۇپ ۋاي-ۋايلاپ كەتتى.

— هه، ئاغرىتىۋاتامدۇ، نىمه؟ — دەپ سوريدى كىچىككىنه بىر ئەسكەر كۆينىگىنى ئوتقا قېقىپ ۋە جاۋاپ كۈتمەستىنلا كاكىراپ قوشۇپ قويدى: — بىر كۈندە شۇنچىلا كۆپ كىشىنى قاتاردىن چىقاردى، هه — دەهشەت!

روستوۋ بۇ ئەسكەرنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمىدى. ئۇ ئوتنىڭ يورۇغىدا ئۇچۇپ يۈرگەن قار ئۇچقۇنلىرىغا قاراپ، روسىيده بولىدىغان قىش كۈنلىرىنى، ئىسسىق ۋە يورۇق ئۆيلەرنى، مامۇقتەك يۇمشاق جۇۋىلارنى، ئۇچقانده‌ك تېز يۈرىدىغان چانىلارنى، ساق-سالامەت يۈرگەن كۈنلىرىنى ۋە ئۆزى ئىچىدىكىلەرنىڭ مېهرى-مۇهەببەت ۋە غەمخورلىغىنى ئەسلەيتتى. "نىمه ئۈچۈن بۇ يەرگه كەلگەندىمەن!" دېدى ئۇ.

ئەتىسى فرانسۇزلار يەنه هۇجۇم قىلىدى، باگراتىيون ئەتراد-دىنىڭ قالدۇغى كۈتۈزوۋ ئارمىيىسىگه بېرىپ قوشۇلدى.

ئۈچىنچى قىسىم

1

كىنەز ۋاسىلى ئۆز پىلانلىرىنى ئەتراپلىق ئويلىماي ئىش كۆرىدىغان ئادەم ئىدى، ئۆز مەقسىدىگە يېتىش ئۈچۈن، كىشىلەرگە يامانلىق قىلىشنى تېخىمۇ ئاز ئويلايتتى. ئۇ پەقەت ئاقسۆڭەكلەر مۇھىتىدا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىپ كەلگەن ۋە شۇ مۇھىتتا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىشكە ئۈگىنىپ قالغان بىر ئاقسۆڭەك ئىدى. ئۇ دائىم شارائىتقا ۋە كىشىلەر بىلەن بولغان يىراق-يېقىنلىغىغا قاراپ خىلمۇ-خىل پىلانلار ۋە مۆلچەرلەرنى قىلاتتى، بۇ پىلانلار ۋە مۆلچەرلەر توغرىسىدا ئۆزى ئوبدان ئويلاپ كۆرمىسىمۇ، لېكىن بۇلار ئۇنىڭ ھاياتىدىكى بارلىق ئارزۇ-ھەۋەسلىرىنى تەشكىل قىلاتتى. ئۇنىڭ كاللىسىدا مۇنداق پىلانلار ۋە مۆلچەرلەر بىر ئەمەس، ئىككى ئەمەس، بەلكى ئونلاپ بولاتتى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئەمەلگە ئېشىشقا باشلىغاندەك كۆرۈنسە، ئىككىنچىسى ئەمەلگە ئاشقان، ئۈچىنچىسى بولسا يوقىقا چىققان بولاتتى. ئۇ، مەسىلەن، ئۆزىگە ئۆزى: "ھازىر بۇ ئادەمنىڭ مەرتىۋىسى يۇقۇرى، مەن ئۇنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولۇۋېلىپ ۋە ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇۋېلىپ، ئۇ ئارقىلىق بىر يولىلا نەپەقە ئېلىش ئىلاجىنى قىلايچۇ" دىمەيتتى، باكى ئۇ ئۆزىگە ئۆزى: "مانا، پىيېر

بولسا قولىدا بار يىگىت، مەن ئۇنى قىزىمغا ئۆيلىنىشكە قىزىقتۇرۇپ، ئۆزەم ئۇچۇن زۆرۈر بولغان قىرىق مىڭ سومىنى قەرزگە ئېلىۋا-لايچۇ"مۇ دىمەيتتى؛ لېكىن، ئۇ مۇنداق مەرتىۋىلىك ئادەمنى يولۇق-تۇرغاندا، دەرھال كۆڭلى ئۇنىڭغا "بۇ ئادەم پايدىلىق بولۇشى مۇمكىن" دەيتتى-دە، كىنەز ۋاسىلى ئۇنىڭ بىلەن مۇمكىن قەدەر تېزرەك يېقىنلىشىپ، توساتتىنلا ئادىتى بويىچە خوشامەت قىلىپ، قېلىنلىشۋېلىپ، نىمە كېرەك بولسا شۇ توغرىدا سۆزلەۋېرەتتى.

پىيېر موسكۋادىكى چېغىدا ئۇنىڭ قولىدىكى ئادەم ئىدى، كىنەز ۋاسىلى ئۇنى شۇ چاغدىكى ھۆكومەت مەسلىھەتچىسى مەرتىۋىسى بىلەن باراۋەر بولغان كامېر-يۇنكېر②لىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلەتتى ۋە ئۇنىڭغا مەن بىلەن پېتېربورگقا بارىسەن ھەم مېنىڭ ئۆيۈمگە چۈشىسەن دەپ تۇرۇۋالدى. كىنەز ۋاسىلى خۇددى ھېچقانداق مۇددىانى كۆزلىمىگەندەك قىلسىمۇ، ئەمما شۇنداق بولۇشى كېرەك دەپ شۇبھىسىز ئىشەنچ بىلەن قىزىنى پىيېرغا بېرىش ئۈچۈن، قولىدىن كەلگەن ھەممە ئىشلارنى قىلدى. ئەگەردە كىنەز ۋاسىلى ئۆزىنىڭ پىلانلىرىنى ئالدىنئالا ئەتراپلىق ئويلاپ قويغان بولسا ئىدى. ئۆزىدىن خاھ يۇقۇرى، خاھ تۆۋەن بولغان ھەممە كىشىلەر بىلەن بۇنداق تەبىئى مۇئامىلە قىلالماس ۋە ئۇلارغا بۇنداق ئاددى ۋە ئەدەپسىز مۇناسىۋەتتە بولالماس ئىدى. ئۇنى ھەمىشە نىمىدۇ بىر نەرسە ئۆزىگە قارىغاندا مەرتىۋىسى چوڭراق ياكى دۆلەتمەنرەك

---

② پادىشا روسىيىسىدە ساراي مۇلازىملىرىغا بېرىلىدىغان ئەڭ تۆۋەن تۇنۇڭان، مۇنداق دەرىجە شۇ چاغدا ئونبىر بولۇپ، بۇ بەشىنچى قاتاردا تۇرىدۇ. — تەر.

كىشى تەرەپكە تارتىپ تۇراتتى ۋە ئۇمۇ شۇ كىشىلەردىن قاچان ۋە قانداق پايدىلىنىش يولىنى ناھايىتى ياخشى بىلەتتى.

يېقىندىلا يەككە-يىگانە ۋە بىپەرۋالىقتا يۈرۈپ كېلىپ، بىردىنلا دۆلەتمەن گراف بېزئۇخوۋ بولۇپ قالغان پىيېر ئۆزىنى شۇ قەدەر كۆپ كىشىلەر بىلەن ئورالغان ۋە شۇ قەدەر ئالدىراشلىق ھىس قىلاتتىكى، پەقەت ئورنىغا كىرىپ ياتقاندىلا ئاندىن ئارام ئالاتتى، خالاس. ئۇ قەغەزلەرگە ئىمزا قويۇشى، ئۆزى نىمە ئىكەنلىگىنى ئېنىق ئۇقمىغان مەھكىمىلەردىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشى، ئۆيى ئىگىلىگىنى باشقۇرىدىغان باش مۇدىردىن ئاللىقانداق بىر نەرسىلەرنى سۈرۈشتۈرۈشى، موسكۋا ئەتراپىدىكى مۈلۈكلىرىگە بېرىپ، ئۇنى كۆزدىن كەچۈرۈشى ۋە ئۇ يەردە ئىلگىرى ئۇنىڭ بار-يوقلىغىنى بىلىشنى خالىمايدىغان، ئەمما ھازىر ئۇ قوبۇل قىلمىسا خاپا بولۇپ كۆڭلى ئاغرىيدىغان ئادەملەر بىلەن كۆرۈشۈشى كېرەك ئىدى. بۇ خىلمۇ-خىل كىشىلەر — ئىشقا ئالاقىدار كىشىلەر، ئۇرۇق-تۇققانلىرى، تونۇش-بىلىشلىرى — ھەممىسى بۇ ياش مىراسخورغا بىردەك ئوبدان ۋە مېھرىۋانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى؛ بۇ كىشىلەرنىڭ ھەممىسى پىيېرنىڭ يۈكسەك پەزىلىتىگە شەك-شۇبھىسىز ئىشەنگەنىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇ "سىزنىڭ پەۋقۇلئاددە مېھرى-شەپقىتىڭىزدىن"ياكى "سىزنىڭ قەلبىڭىز شۇنداق پاك ئىكەنكى، گراف....."ياكى "ئەگەر ئۇ سىزدەك ئەقىللىق بولغاندا ئىدى"دىگەندەك سۆزلەرنى ئۇزلۇكسىز ئاڭلاپ تۇراتتى، شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئۆزىنىڭ پەۋقۇلئاددە مېھرى-شەپقەتلىك ئىكەنلىگىگە ۋە ئۆزىنىڭ پەۋقۇلئاددە ئەقىل-پاراسىتىگە راستىنلا ئىشىنىشكە باشلىغان ئىدى، چۈنكى، ئۇ ئۆزىنى كۆڭلىدە ھەمىشە راستىنلا مېھرى-شەپقەتلىك ۋە ناھايىتى ئەقىللىق دەپ

ئويلايتتى. هەتتا ئىلگىرى ئۇنىڭغا قاپىغىنى ئېچىپ قارىمايدىغان ۋە ئوچۇقتىن-ئوچۇق دۇشمەنلىك كۆزلىرى بىلەن قاراپ كەلگەن كىشىلەرمۇ ئۇنىڭغا مېھرىۋان ۋە خۇش مۇئامىلىلىك بولۇپ قالغان ئىدى. ھەمىشە قاش-قاپاقلىرىنى تۇرۇۋۈپلىپ خاپا يۈرىدىغان، بېلى ئۇزۇن، چاچلىرى خۇددى قونچاقنىڭكىدەك سلىق تاراالغان چوڭ كىنەز قىزىمۇ گىراف دەپنە قىلىنغاندىن كېيىن پىيېرنىڭ ئۆيىگە كىردى. ئۇ بېشىنى يەردىن ئىگىز كۆتىرەلمەي ۋە توختىماستىن پىخىلداپ يىغلاپ، ئىلگىرى ئارىدا بولۇپ ئۆتكەن ئوقۇشۇلماسلىقلار توغرىسىدا ناھايىتى ئېچىندىغانلىغىنى، ھازىر بولسا ئۆزىنىڭ ھېچنىمىنى سوراشقا ھەققى يوقلۇغىنى، ئۆزى شۇنچە يىللاردىن بېرى شۇنچە ياخشى كۆرۈپ ۋە شۇنچە جېنىنى پىدا قىلىپ كەلگەن بۇ ئۆيدە، بېشىغا كەلگەن بۇ پالاكەتچىلىكتىن كېيىن پەقەت بىرنەچچە ھەپتە تۇرۇشقىلا ئىجازەت بېرىشنى سورايدىغانلىغىنى ئېيتتى. ئۇ بۇ سۆز-لەرنى سۆزلەۋېتىپ، ئۆزىنى باسالماي يىغلاپ كەتتى. ھەيكەلگە ئوخ-شاپ كېتىدىغان بۇ كىنەز قىزىنىڭ بۇنچىلىك ئۆزگىرىپ كەتكەنلىگىنى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلغان پىيېر ئۇنى قولىدىن تۇتۇپ ئۆزىرە سورىدى، لېكىن نېمىشقا ئۆزىرە سورايدىغانلىغىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. شۇ كۈندىن باشلاپ كىنەز قىزى پىيېر ئۇچۇن يول-يول شارپا توقۇشقا كىرىشتى ۋە ئۇنىڭغا بولغان مۇناسىۋىتى تامامەن ئۆزگەردى.

— مېنىڭ يۈزۈمنى قىلىپ مۇشۇ ئىشنى قىلىپ بەر، mon cher (ئەزىزىم)؛ نېمە بولسىمۇ بۇ بىچارە مەرھۇم ئاتاڭنى دەپ كۆپ جاپا تارتتى، — دىدى كىنەز ۋاسىلى كىنەز قىزىغا تېگىشلىك بىر قەغەزنى پىيېرنىڭ قول قويۇشىغا بېرىپ.

كىنەز ۋاسىلى ئۆزىنىڭ نەقىشلىق ھۆججەت ماجىراسىغا ئارىلى-

شىپ قالغانلىغىنى كىنەز قىزى ئاغزىدىن پوسۇقىدە چىقىرىپ تاشلىمىسۇن دەپ ئۇنىڭغا سۆڭەك تاشلاشقا، يەنى ئوتتۇز مىڭ سوملۇق تىلخەت ئېلىپ بېرىشكە قارار قىلغان ئىدى. پىيىر تىلخەتكە قول قويۇپ بەردى ۋە شۇ كۈندىن باشلاپ كىنەز قىزى ئۇنىڭغا تېخىمۇ مېھرىۋانراق بولۇپ قالدى. سىڭىللىرىمۇ ئۇنىڭغا مېھرىۋان بولۇپ قالدى، خۇسۇسەن كىچىككىنە، چىرايلىق ۋە مېڭى بار كىنەز قىزى پىيىرنى كۆرگەندە تەبەسسۇم قىلىشى ۋە قىزىرىپ كېتىشى بىلەن ئۇنى خىجالەتتە قويياتتى.

پىيىرغا ھەممىنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرۈشى تەبىئى بىلىنەتتى، ئەگەر بىرەر كىشى ئۇنى ياخشى كۆرمىگەن تەقدىردە غەيرى تەبىئى بىلىنەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەتراپىدىكى كىشىلەرنىڭ سەمىمىيەتلىگىنى ئىشەنمەي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ئادەملەرنىڭ سەمىمىلىگى ياكى سەمىمى ئەمەسلىگى توغرىسىدا ئويلاپ كۆرۈشكە ۋاقتىمۇ يوق ئىدى. ئۇنىڭ ھەمىشە ۋاقتى يوق، ھەمىشە ئۆزىنى خۇرسەن ۋە شىركەيپ ھىس قىلاتتى. ئۇ ئۆزىنى قانداقتۇ مۇھىم ئومۇمى ھەركەتنىڭ مەركىزى دەپ سېزەتتى؛ ئۆز ئويىچە ئۇنىڭدىن ھەمىشە بىرنىمىلەرنى كۈتۈۋاتقاندەك، ئەگەر پالانى ئىشنى قىلمىسا، نۇرغۇن كىشىلەر خاپا بولىدىغان ۋە ئۇلار ئۈمىت قىلىپ كەلگەن نەرسىلىرىدىن مەھرۇم بولىدىغاندەك، ئەگەر پالانى ـ پالانى ئىشلارنى قىلسا، ناھايىتى ياخشى بولىدىغاندەك ھىس قىلاتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭدىن نىمىنى تەلەپ قىلسا شۇنى قىلاتتى، لېكىن شۇ ياخشى بولىدىغان ئىشلار ھامان كەلگۈسىگە قالدۇرۇلاتتى.

مانا شۇ دەسلەپكى كۈنلەردە پىيىرنىڭ ئىشلىرىنىمۇ، شۇنداقلا ئۆزىنىڭكىنىمۇ ھەممىدىن كۆپرەك كىنەز ۋاسىلى قولىغا ئالدى. ئۇ

گراف بېزئۇخوۋ ئۆلگەندىن تارتىپ پېپېرنى قولىدىن چىقارمىدى. كىنەز ۋاسىلى سان-سانىاقسىز ئىشلار بېسىۋالغان، چارچاپ كەتكەن، جاپا چېكىپ هالىدىن كەتكەن، لېكىن ئىچى ئاغرىغانلىقتىن دوستىنىڭ ئوغلى بولغان بۇ يېتىم يارده‌مچىسىز ياش يىگىتنى، apres tout (بولۇپمۇ) شۇنچه كۆپ مال-مۇلۈك بىلەن قالغان بۇ يىگىتنى تەقدىر-نىڭ ۋه ئالدامچىلارنىڭ ئىختىيارىغا تاشلاپ بەرگۈسى كەلمەيدىغان كىشىگە ئوخشايتتى. ئۇ گراف بېزئۇخوۋ ئۆلگەندىن كېيىن مۇسكۋادا بولغان شۇ بىر قانچه كۈن داۋامىدا پېپېرنى ئالدىغا چاقىرىپ ياكى ئۆزى ئۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ، نىمه قىلىش لازىملىغىنى هارغىن ئەمما دېدىل قىياپەتتە ئۇنىڭغا تاپىلىدى ۋه هەرقېتىمدىكىده‌ك هامان مۇنداق بىر جۈمله گەپنى قوشۇپ قويدى:

— Vous sarez, que je suis accablé d'affaires et que ce n'est que par pure charitè, que je m'occupe de vous. et puis vous savez bien, que ce que je vous propose est la seule chose faisable. (سەن بىلىسەن، مېنى ئىش بېسىۋېلىۋاتىدۇ؛ لېكىن سېنى ئۆز هالىڭغا تاشلاپ قويۇش شەپقەتسىزلىك بولغان بۇلاتتى؛ بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئۆزەڭ بىلىسەن، مېنىڭ ساڭا دېگەن گەپلىرىم بىردىن-بىر مۇمكىن بولىدىغان تەدبىر.)

— مانا، دوستۇم، ئاخىر ئەتىگەنلىكىكە كېتىدىغان بولدۇق، — دېدى ئۇ بىر كۈنى كۆزىنى يۇمغان هالدا ئۇنىڭ جەينىگىنى بارماقلىرى بىلەن تۇتۇپ؛ بۇ گەپنى شۇنداق بىر تەرزده ئېيىتتىكى، گويا بۇ توغرىدا ئاللىقاچان بىر قارارغا كەلگەنده‌ك، ئەمدى باشقا گەپ بولۇشى هېچ مۇمكىن ئەمەستەك كۆرۈنەتتى.

— بىز ئەتە كېتىمىز، مەن ساڭا ئۆزەمنىڭ هارۋامدا ئورۇن

بېرىمەن. مەن ناھايىتى خۇرسەنمەن، بىز بۇ يەردە ناھايىتى مۇھىم ئىشنى پۈتكۈزدۇق. مەن ئاللىقاچانلا كېتىشىم كېرەك ئىدى. مانا، كانسىلېردىن خەت ئالدىم. مەن ئۇنىڭغا سېنىڭ توغرا ئىكەنلىكىڭنى ئېيتماس قىلغان ئىدىم، سېنى دىپلوماتىسىيە كورپۇسىغا ئوتكۈزۈپ كامېر-يونكېرلىققا تەيىنلەپتۇ. ئەمدى ساڭا دىپلوماتلىق يولى ئوچۇق.

بۇ سۆزلەرنىڭ شۇ قەدەر ھارغىنلىق ۋە دادىللىق بىلەن ئېيتىلغانلىغا قارىماي، مەنسەپ توغرىسىدا ناھايىتى كۆپ ئويلىغان پېيىر ئېتىراز بىلدۈرمەكچى بولدى. لېكىن كىنەز ۋاسلى ئۆز سۆزىنىڭ بېلىگە تېپىۋېتىشكە يول قويمايدىغان، بەك نائىلاج چاغدىلا ئىشلىتىلمەيدىغان بىر خىل كۈچلۈك ئاھاڭ بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى.

— Mais, mon cher (ئەمما، ئەزىزىم)، مەن بۇ ئىشنى ئۆزەمنى دەپ، ئۆز ۋىجدانىمنى دەپ قىلدىم، بۇنىڭغا تەشەككۈر بىلدۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق. ئارتۇقچە مېھرى-مۇھەببەتتىن ھېچكىم ھېچقاچان ناله قىلمىغان؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە، سەن بولساڭ ئەركىڭ ئۆزەكتە، خالىمىساڭ، تاشلايسەن-دە، كېتىۋېرىسەن. مانا، پېتر-بۇرگدا سەن ھەممىنى ئۆزەڭ كۆرىسەن، بۇ ئېغىر قايغۇنى ئۇنتۇش ئۈچۈن، ئەسلىدە سەن بۇ يەردىن ئاللىقاچانلا كېتىشىڭ كېرەك ئىدى، — كىنەز ۋاسلى ئوھ تارتىپ قويدى، — دۇنيانىڭ ئىشى شۇدە، ئەزىزىم. مېنىڭ كامېردىنېرىم سېنىڭ ھارۋاڭدا كېتىۋەرسۇن. ھە، ئېيتقاندەك، مېنىڭ ئېسىمدىن چىقىپ قاپتۇ، — دىدى كىنەز ۋاسلى يەنە، — سەن بىلمىسەن mon cher (دوستۇم)، مەرھۇم ئاتاڭ بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا ئاز-تولا ئالدى-بەردى ئىشلىرىمىز بار ئىدى، رەزەندىكىسىنى ئالدىم ۋە ئۆزەمگە قالدۇردۇم؛ ساڭا

گېرەك ئەمەس. بىز ئىككىمىز سۇرۇشتە قىلىۋالىمىز.

ئۇنىڭ "رەزەندىكسى"دىكىنى رەزەندىكى دىخانلاردىن ئېلىنغان بىر قانچە مىڭ سوم ئالۋاڭ پۇلى بولۇپ، ئۇنى كىنەز ۋاسىلى پىيېرغا بەرمەستىن ئۆزى ئېلىپ قالغان ئىدى.

پىيېر مۇسكۋادىمۇ پېتربۇرگدىكىگە ئوخشاشلا مېھرى-شەپقەتلىك ۋە شىرىن سۆزلۈك كىشىلەرنىڭ ئاتموسفېراسى بىلەن ئورالغان ئىدى. ئۇ كىنەز ۋاسىلى تېپىپ بەرگەن ئورۇننى، ياكى توغرىسىنى ئېيتقاندا ئۇنۋاننى رەت قىلالمايتتى (چۈنكى، قىلىدىغان ئىشمۇ يوق ئىدى)، ئەمما تونۇش-بىلىشلىرى، مېھماندارچىلىق تەكلىپلىرى ۋە ئىجتىمائى بېرىش-كېلىش ئالاقىلىرى شۇنچىلىك كۆپ ئىدىكى، پىيېر موسكۋادىكى چېغىدىنمۇ كۆپرەك گاڭگىراپ قالغانلىق، ئالدىراش-تېنەشلىك ۋە بارغانسېرى يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان، ئەمما ئەمەلگە ئاشمايۋاتقان قانداقتۇ ياخشىلىق تۇيغۇسىنى سېزەتتى.

ئۇنىڭ ئىلگىرىكى بويتاق چېغىدىكى ئۇلپەتلىرىنىڭ خېلى كۆپچىلىگى پېتربۇرگدا يوق ئىدى. گۋاردىيە ئۇرۇشقا كەتكەن؛ دولوخوۋ ئۇنۋانى چۈشۈرۈلۈپ ئەسكەر بولغان؛ ئاناتول قايسى بىر ئۆلكىدە ئارمىيىدە؛ كىنەز ئاندرى بولسا چەتئەلدە؛ شۇنىڭ ئۈچۈن، پىيېر كېچىلىرىنى ئىلگىرى ئۆزى ياخشى كۆرگەنىدەك ئۆتكۈزۈشكىمۇ ۋە بەزىدە ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكى دەرت-ھەسرەتلىرىنى ئۆزىدىن چوڭراق ۋە ھۆرمەتلىك ئاغىنىلىرى بىلەن مۇڭدىشىپ ئېيتىشقىمۇ مۇۋاپىق بولالمايتتى. ئۇنىڭ ھەممە ۋاقتى زىياپەتلەر ۋە بەزمىلەردە ۋە كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئۆيىدە — ئۇنىڭ ئايالى بولغان سېمىز كىنەز ئايىم ۋە چىرايلىق قىزى ئەلېن بىلەن سۆھبەتتە ئۆتۈپ

كېتەتتى.

ئاننا پاۋلوۋنا شېربېرمۇ خۇددى باشقىلارغا ئوخشاشلا پىيېرغا نسبەتەن ئۇلپەتلەر مۇھتىدا يۇز بەرگەن قاراشتىكى ئۆزگىرىشلەرنى ئىپادىلىگەن ئىدى.

ئىلگىرى پىيېر ھەمىشە ئاننا پاۋلوۋنانىڭ ئالدىدا نېمە دېسە، ئۆزىنىڭ قارىشىچە شۇ گېپى ناموۋاپىق، ئەدەپسىزلىك، بىھۇدە بولۇپ چىققانىدەك تۇيۇلاتتى؛ كاللىسىدا تەيىارلاۋاتقاندا ئۇنىڭغا ناھايىتى ئاقىلانە تۇيۇلغان گەپلىرى ئاغزىدىن چىقمىش بىلەن تەڭلا ئەخمىقانىلىقتەك بىلىنەتتى، ئەكسىچە، ئىپپولىتنىڭ ئەڭ ئەخمىقانە گەپلىرى بولسا، ئەقىللىق ۋە يېقىملىق بولۇپ چىقاتتى. ئەمدى بولسا ئۇنىڭ ھەرقانداق گەپلىرى پۈتۈنلەي charmant (گۈزەل) بولۇپ چىقىدىغان بولدى. ئەگەر ھەتتا ئاننا پاۋلوۋنا بۇنداق دېمەسىمۇ، ئۇ ئاننا پاۋلوۋنانىڭ مۇشۇنداق دېمەكچى بولۇۋاتقانلىغىنى ۋە ئۇ پەقەت پىيېرنىڭ كەمتەرلىگىنى ھۆرمەتلىگەنلىگى ئۈچۈنلا بۇنداق سۆزنى ئېيتىشتىن ئۆزىنى تۇتۇۋالغانلىغىنى كۆرۈپ تۇراتتى.

بىر مىڭ سەككىز يۈز بەشىنچى~بىر مىڭ سەككىز يۈز ئالتىنچى يىللىرى قىشنىڭ بېشىدا پىيېر ئاننا پاۋلوۋنانىڭ ئاچ پۇشتىرەڭلىك بىر تەكلىپنامىسىنى ئالغان ۋە ئۇنىڭدا: "Vous trouve rez chez moi la belle Hélène, qu'on ne se lasse jamais voir" ("بۇ ئولتۇرۇشتا كىشى كۆرۈپ زادىلا تويمايدىغان گۈزەل ئەلپىنمۇ بولىدۇ")دەپ ئىلاۋە قىلىنغان ئىدى.

پىيېر بۇ خەتنىڭ شۇ پېرىنى ئوقۇۋېتىپ، ئەلپىن بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدا باشقا كىشىلەر ئېتىراپ قىلغان قانداقتۇ باغلىنىشنىڭ پەيدا بولغانلىغىنى تۇنجى قېتىم ھىس قىلدى ۋە بۇ پىكىر شۇ

چاغنىڭ ئۆزىدىلا ئۇنىڭ بويىنغا قولىدىن كەلمەيدىغان بىر مەجبۇرىيەتنى يۈكلىگەنىدەك، ئۇنى قورقۇتۇۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە قىزىقارلىق بىر ئىھرەمكتەك ئۇنىڭغا يېقىپ قالغان ئىدى.

ئاننا پاۋلوۋنانىڭ بۇ مېھماندارچىلىغىمۇ تۇنجى قېتىمدىكىگە ئوخشاش ئىدى، لېكىن ئۇ بۇ قېتىم ئۆزىنىڭ مېھمانلىرىنى مورتېمار بىلەن ئەمەس، بەلكى بېرلىندىن يېڭىلا كەلگەن ۋە پادىشا ئالېكساندرنىڭ پوتسدامغا بارغانلىغى، ئىككى ئۇلۇغ دوستىنىڭ مۇستەھكەم ئىتتىپاق بولۇپ، ئىنسانىيەت دۇشمىنىگە قارشى ھەقىقانى ئىش ئۈچۈن كۈرەشكە قەسەمیات قىلغانلىغى توغرىسىدا تەپسىلى خەۋەر ئېلىپ كەلگەن دىپلومات بىلەن كۈتۈۋاتاتتى. ئاننا پاۋلوۋنا پىيېرنى يېقىندا بۇ ياش يىگىتنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەت سەۋىبىدىن (گراف بېزئۇخوۋنىڭ ئۆلۈمى تۈپەيلىدىن بولسا كېرەك)، مەيۈس بىر قىياپەتتە قارشى ئالدى (ھەممە كىشى ئۇنى ئۆزى تامامەن دىگۈدەك بىلمەيدىغان ئاتىسىنىڭ تۇغقىچە كېتىشى بىلەن ئېغىر قايغۇدا قالغانلىغىغا ئىشەنمۇرۇشنى دائىم ئۆزلىرىنىڭ بۇرچى دەپ ھىساپلايتتى)ۋە بۇ مەيۈسلۈك خۇددى ئەڭ ھۆرمەتكە سازاۋەر خانىش ئانا ماريە فيودورۇنا توغرىسىدا گەپ بولغاندا ئىپادىلەنگەن مەيۈسلىنىشكە تامامەن ئوخشايتتى. پىيېر بۇ گەپ-سۆزلەرنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇرسەن بولدى. ئاننا پاۋلوۋنا ئۆزىگە خاس ماھارەت بىلەن مېھمانلارنى گۇرۇپپا-گۇرۇپپا قىلىپ تەشكىللىدى. كىنەز ۋاسىلى ۋە گېنېرالاردىن ئىبارەت بولغان چوڭ گۇرۇپپىدا دىپلومات ئولتۇردى. يەنە بىر گۇرۇپپا چاي شىرەسىنىڭ يېنىدا ئىدى. پىيېرمۇ بىرىنچى گۇرۇپپىغا قوشۇلماقچى بولدى-يۇ، لېكىن جەڭ مەيدانىدا بېشىغا كېلىۋاتقان مىڭلارچە پارلاق پىكىرلەرنى

ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن زورىغا ئۇلگۈرۈپ ئەسەبىلەشكەن سەركەر-
دىنىڭ ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالغان ئانىنا پاۋلوۋنا پىيېرنى كۆرۈپ،
ئاستاغىنا ئۇنىڭ يېڭىنى توتتى-دە:

— Atte dez, j'ai des vues suv vous pourse soir
(ئالدىرىماڭ، بۇ كېچە ئۈچۈن سىزگە ئاتاپ بىر نەرسىنى كۆزلەپ
قويغانمەن)، -دىدى-دە، ئەلۋىنگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويدى.

— Ma bonne Hélène, il faut, que vous soyez charitable pour ma pauvre tante, qui a une adoration pour vous. Allez lui tenir compagnie pour lo minutets
(سۆيۈملۈگۈم ئەلۋىن، سىز، بىچارە ھامىمامغا ئىلتىپات كۆرسىتىڭ،
ئۇ كىشى سىزگە ناھايىتى چىڭ مۇھەببەت بىلەن قارايدۇ. ئۇنىڭ
بىلەن ئون مىنۇتچە مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇڭ. ئانچە زېرىكمەيسىز،
مانا، بۇ يەردە سۆيۈملۈك گرافمۇ بار، سىز بىلله بولۇشتىن
باش تارتمايدۇ).

گۈزەل ئەلۋىن كەمپىر قېشىغا كەتتى، لېكىن ئانىنا پاۋلوۋنا پىيېرنى
يەنە ئۆزىنىڭ يېنىدا تۇتۇۋالدى، مۇنداق قارىغاندا ئۇ خۇددى
ئەڭ ئاخىرقى زۆرۈر كۆرسەتمىلىرىنى بەرمەكچى بولغاندەك
قىلاتتى.

— قاراڭ، نېمە دېگەن گۈزەل-ھە؟ — دىدى پىيېرغا ئانىنا
پاۋلوۋنا، سىلىق يورغىلاپ كېتىۋاتقان ساھىپجامال ئەلۋىننى كۆرسە-
تىپ،! — Et quelletenue! (ئۆزىنى تۇتۇشىنى قاراڭا!) مۇشۇنچىلىك
ياشقىنە بىر قىزنىڭ شۇنچىلىك خۇشپىللىق بولۇشى ۋە ئۆزىنى
تۇتۇشنى شۇنچىلىك بىلىشىگە قاراڭا! بۇ ئۇنىڭدىكى ياسىمىلىق
ئەمەس، بەلكى تامامەن قەلبىدىن چىققان. ئۇ كىمنىڭ بولسا،

شۇ بەختلىك بولىدۇ! شۇلا بولسا، ئەڭ ئاقسۆڭەك بولمىغان يىگىتمۇ ئاقسۆڭەكلەر مۇھىتىدا ئاسانلا ئەڭ پارلاق ئورۇنغا ئېرىشىدۇ. راست ئەمەسمۇ؟ مەن پەقەت سىزنىڭ پىكرىڭىزنىلا ئۇقماقچى- مەن، — دىدى-دە، ئاننا پاۋلوۋنا ئاندىن پىيېرنى قويۇۋەتتى.

ئەلپىنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىشى توغرىسىدا ئاننا پاۋلوۋنانىڭ بەرگەن سۈئاللىرىغا پىيېر چىن كۆڭلىدىن ئىجابىي جاۋاپ بەردى. ئەگەر ئۇ بىر چاغلىرى ئەلپىن توغرىسىدا ئويلىغان بولسا، پەقەت ئۇنىڭ ھۆسنى-جامالى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىنى ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ئۇلپەت-چىلىك مۇھىتىدا پەۋقۇلئاددە ئىغىر-بىسىقلىق ھەم تەمكىنلىك بىلەن مۇناسىپ تۇتۇشنى بىلىشى توغرىسىدىلا ئويلايتتى، خالاس.

كەمپىر بۇ ئىككى ياشقا ئۆز يېنىدىن ئورۇن بەردى، لېكىن ئەلپىننى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىغانلىغىنى يوشۇرماقچى ۋە ئاننا پاۋلوۋنانىڭ ئالدىدا قورقۇپ تۇرغانلىغىنى تېخىمۇ كۆپ كۆرسەتمەك-چى بولغاندەك قىلاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ جىيەنىگە (ئاننا پاۋلوۋناغا) خۇددى بۇ كىشىلەرنى نىمە قىلىش كېرەك دەپ سورىغاندەك قاراپ قويدى. ئاننا پاۋلوۋنا بۇلارنىڭ ئالدىدىن نېرى كېتىۋېتىپ، پىيېرنىڭ يېڭىنى يەنە بارماقلىرى بىلەن نۇقۇپ:

— J'esp're, que vous ne direz plus qu'on s'ennuie chez moi (ئۆمىت قىلىمەنكى، سىزنىڭ ئۆيىڭىزدە ئادەم زېرىكىپ قالمىدىكەن دەپ يەنە دىمەسسىز)، — دىدى ۋە ئەلپىنگە قارىدى.

ئەلپىن خۇددى مېنى بىر كۆرگەن ئادەم مەپتۇن بولماي مۇمكىن ئەمەس دىگەندەك قىياپەتتە كۈلۈمسىرەپ قويدى. كەمپىر يۆتىلىپ تۇكۇرۇگىنى يۇتتى ۋە ئەلپىننى كۆرگىنىمگە ناھايىتى خوشالمەن دىدى فرانسۇزچە؛ ئۇنىڭدىن كېيىن پىيېرغا شۇنداق قىياپەت

بىلەن قاراپ شۇ خىلدا تازىم قىلدى. ئەلبىن كىشىنى زېرىكتۈرىدىغان ۋە بىر بىرىگە باغلانمايدىغان چېچىلىپ تۇرىدىغان گەپ-سۆز ئاڑىسىدا، باشقىلارغا قانداق تەبەسسۇم قىلسا، خۇددى شۇنداق چىرايلىق ۋە ئوچۇق چىراي قىياپەتتە پىيىرغا ئۆرۈلۈپ قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويدى. پىيىر بۇنداق كۈلۈمسىرەشكە شۇنچىلىك كۆنۈپ قالغان ۋە بۇ كۈلۈمسىرەش ئۇنىڭ ئۈچۈن شۇنچىلىك ئەھمىيەتسىز بولۇپ قالغانكى، ئۇ بۇنداق كۈلۈمسىرەشكە ھېچقانداق دىققەت-ئېتىۋارىنىمۇ بەرمىدى. كەمپىر بۇ چاغدا پىيىرنىڭ مەرھۇم ئاتىسى گراف بېزئۇخوۋنىڭ يېقىن تاماكا قۇتىلىرى توغرىسىدا گەپكە چۈشتى ۋە قاپقىغا ئېرىنىڭ سۈرىتى سېلىنغان تاماكا قۇتىسىنى كۆرسەتتى. كىنەز قىزى ئەلبىن بۇ تاماكا قۇتىسىغا سېلىنغان سۈرەتنى كۆرۈشنى سورىدى.

— بۇنى ئېھتىمال، ۋېنىس ئىشلىگەن بولسا كېرەك، — دىدى پىيىر مەشھۇر ئويمىچى رەسسامنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ ۋە تاماكا قۇتىسىنى قولىغا ئالماقچى بولۇپ شىرەگە ئېگىشتى ھەم نېرىقى گۈرۈپپىدا بولۇۋاتقان گەپ-سۆزلەرگە قۇلاق سالدى.

ئۇ ئايلىنىپ ئۆتۈپ تاماكا قۇتىسىنى ئېلىش ئۈچۈن ئورنىدىن سەل قوزغالغان ئىدى، ئەمما كەمپىر تاماكا قۇتىسىنى ئەلۋېتتە ئارقىسىدىن توپ-توغرا ئۇنىڭغا ئۇزاتتى. ئەلبىن دەخلى قىلماسلىق ئۈچۈن ئېگىشتى ۋە پىيىرغا قاراپ ئىلجايدى. ئۇ ھەمىشە كەچكى ئولتۇرۇشلارغا بارغاندا كىيىدىغان ۋە شۇ چاغدا مودا بولۇپ قالغان ئالدى كۆكرىگى ۋە ئارقا مۇرىسى تامامەن ئوچۇق كۆينەك كىيگەن ئىدى. پىيىرغا ھەمىشە مەرمەر ھەيكەلدەك كۆرۈنگەن ئەلبىنىڭ بەدىنى كۆزلىرىگە شۇنچىلىك يېقىن تۇراتتىكى، يېقىننى كۆرىدىغان

كۆزلىرى بىلەنمۇ ئەلېنىنىڭ يەلكىلىرى ۋە بوينىنىڭ تېرىك لەتىپلىگىنى ئىختىيارسىز پەرق ئېتەتتى، ئۇنىڭغا شۇنچىلىك يېقىن ئىدىكى، سەل-پەل ئېڭىشسىلا لەۋلىرى تېگىپ كېتەتتى. پيېر ئۇنىڭ بەدىنىنىڭ ئىسسىقلىغىنى ۋە ئەتىرنىڭ پۇرىغىنى سېزىپ تۇراتتى، بەدىنى ھەركەتلەنگەن چاغدا كورسېتىنىڭ[1] غىچىرلاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. پيېر ئۇنىڭ كۆينىگى بىلەن بىر پۈتۈن بولۇپ كەتكەن مەرمەردەك بەدىنىنىڭ گۈزەللىگىنى ئەمەس، بەلكى پەقەت كىيىم بىلەن چۈمكەلگەن پۈتۈن بەدىنىنىڭ گۈزەللىگىنى كۆرەتتى ۋە سېزەتتى. بىز بىر قېتىم ھەقىقىتىگە يەتكەن ئالدامچىلىققا ئىككىنچى قېتىم ئىشەنمىگىنىمىز دەك، ئۇنىڭ بۇنچىلىك گۈزەللىگىنى بىر قېتىم كۆرگەن پيېرنىڭ كۆز ئوڭىدا ئۇنىڭ باشقىچە كۆرۈنۈشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

"شۇنداق قىلىپ، سىلەر مېنىڭ نەقەدەر گۈزەللىگىمنى ھازىرغىچە سەزمىدىڭلارمۇ؟ — دىگەندەك قىلاتتى ئەلېن، — سىلەر مېنىڭ ئايال ئىكەنلىگىمنى سەزمىدىڭلارمۇ؟ ھە، مەن ئايال، ھەممە كىشىگە، شۇنداقلا سىزگىمۇ تەئەللۇق بولىدىغان ئايال"، — دەيتتى ئۇنىڭ كۆز قاراشلىرى. پيېر خۇددى شۇ مىنۇتتا ئەلېن مېنىڭ خوتۇتۇم بولىدۇلا ئەمەس، بەلكى چوقۇم خوتۇنۇم بولۇشى لازىم، باشقىچە بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس دەپ ھىس قىلاتتى.

پيېر بۇنى شۇ مىنۇتتا، خۇددى ئۇنىڭ بىلەن نىكا مۇراسىمىدا تاج كىيىپ تۇرغاندا بىلگەندەك دۇرۇس بىلەتتى. بۇ قانداق ئەمەلگە

---

(1) كورسېت — بەلنى ئىنچىكە قىلىش ئۈچۈن ئىچىدىن تارتىۋالىدىغان بەلۋاغ. — تەر.

ئاشدۇ؟ قاچان ئەمەلگە ئاشىدۇ؟ — پىيىر بۇنى بىلمەيتتى؛ بۇنىڭ ھەتتا ياخشى بولۇش-بولماسلىغىنىمۇ بىلمەيتتى (ئۇنىڭغا ھەتتا بۇ ئىش نىمە ئۈچۈندۇ ياخشى بولمايدىغاندەك سېزىلەتتى)، لېكىن ئۇ بۇ ئىشنىڭ بولىدىغانلىغىنى بىلەتتى.

پىيىر يەرگە قارىدى، كېيىن ئۇنى ئىلگىرى ھەر كۈنى كۆرۈپ يۈرگەنىدەك، ئۆزىدىن يىراق ۋە ئۆزگە يات بىر گۈزەلدەك كۆرمەكچى بولۇپ يەنە كۆز تاشلىدى؛ لېكىن ئۇنداق قىلالمىدى. دەسلەپ تۇماندا سۈپۈرگە ئوتقا قارىسا دەرەخ بولۇپ كۆرۈنگەن، سۈپۈرگە ئوت ئىكەنلىگىنى بىلگەن ئادەم قارىسا يەنە شۇ سۈپۈرگە ئوت بولۇپ كۆرۈنگەندەك، پىيىرنىڭ كۆزىمۇ ئارتۇق ئالدانمىدى. ئەلپىن ئۇنىڭغا ناھايىتى يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى. ئۇ پىيىرنى ئۆزگە مەپتۇن قىلۋالدى. ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا پىيىرنىڭ شەخسى خاھىشىدىن باشقا ھېچقانداق توسالغۇ يوق ئىدى.

ئاننا پاۋلوۋنانىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— Bon, je vous laisse dans votre petit coin. Je vois. que vous etès très bien. (بولدۇ، شۇ يەردە ئولتۇرۇۋېرىڭ. مۇشۇ يەر سىلەرگە ياخشىدەك كۆرۈندۇ.)

شۇنىڭ بىلەن پىيىر بىرەر نالايىق ئىش قىلىپ قويدۇمۇ-نىمە دەپ قورقۇپ، قىزىرىپ ئەترايىغا قارىدى. ئۇنىڭ ئويىچە، نىمە ئىش قىلىپ قويغانلىغىنى باشقىلار خۇددى شۇنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش بىلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى.

بىر قانچە مىنۇت ئۆتۈپ چوڭ كىشىلەر گۈرۈپپىسىغا كەلگەندە ئاننا پاۋلوۋنا ئۇنىڭغا:

— on dit que vous embellissez votre maison de

pétersbourg (پېتربۇرگدىكى ھويلسىزنى ئوڭلىتىۋاتىدۇ دەپ ئاڭلايمەنغۇ؟) ــ دىدى.

(بۇ گەپ راست ئىدى: ئارختېكتور ئۇنىڭغا شۇنداق قىلىش كېرەك دېگەن ئىدى، شۇنىڭ بىلەن پىيېر ئۆزىمۇ نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىدىغانلىغىنى ئۇقماي، پېتربۇرگدىكى چوڭ ھويلىسىنى ئوڭلاتقان ئىدى.)

— C'est bien, mais ne d'éménagez pds de chez le prince Basile. Ilest bon d'avoir un ami comme le prine, (ياخشى قېپسىز، لېكىن كىنەز ۋاسىلىنىڭكىدىن كەتمەك. ئادەمگە شۇنداق بىر دوست كېرەك) ــ دىدى ئانىنا پاۋلوۋنا كىنەز ۋاسىلىغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، — J'en sais quelque chose. Nest — ce pas? (بۇنىڭدىن مېنىڭ ئانچە-مۇنچە خەۋرىم بار. شۇنداق ئەمەسمۇ؟) سىز تېخى ياش، سىزگە بېرەر مەسلىھەت-چىمۇ كېرەك. ئۇ كەمپىرلىك ھوقۇقىدىن پايدىلىنىۋاتىدۇ دەپ خاپا بولماڭ يەنە، ــ ئۇ خۇددى ئۆزىنىڭ ياش-قورامى توغرىسىدا گەپ قىلغاندىن كېيىن، ھەمىشە باشقىلارنىڭ نېمە دېيىشىنى كۈتۈپ تۇرغان ئايالىلاردەك بىر پەس جىم بولۇپ قالدى، ــ ئەگەر سىز ئۆيلىنىدىكەنسىز، ئۇ باشقا گەپ ئىدى، ــ دەپ ئىككىسىگە بىر-بىردىن قاراپ چىقتى. پىيېر ئەلۋىنگە، ئەلۋىن پىيېرغا قارىمايتتى. لېكىن ئەلۋىن پىيېرغا ناھايىتى يېقىن تۇراتتى. پىيېر بىر نەرسە دىدى-يۇ، ئۆزىمۇ قىزىرىپ كەتتى.

پىيېر ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ماڭا نېمە بولدى دەپ ئويلاپ، ئۇزۇنغىچە ئۇخلىيالمىدى. ئۇنىڭغا نېمە بولغان ئىدى؟

ھېچنېمە. ئۇ پەقەت باللىق چاغلىرىدىن تارتىپ ئېتىۋارسىزلىق

بىلەن "ھە، ياخشى قىز"دەپ يۈرگەن ئەلپىنىنى باشقىلار گۈزەل قىز دىگەندىن كېيىن، بۇ قىز ئۆز مەھبۇبىسى بولىدىغانلىغىنى چۈشەندىگەن ئىدى، خالاس.

"لېكىن ئەقىللىق قىز ئەمەس، ئۆزەم بىلىمەن، ئەقىللىق ئەمەس، ــ دىدى پىيىر ئۆزىچە، ــ ئۇ قىز مەندە پەيدا قىلغان تۇيغۇنىڭ قانداقتۇ بىر قەبىھلىك، قانداقتۇ بىر مەكرو تەرەپلىرى بار، ئاكىسى ئاناتول ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالغان، ئۇ بولسا ئاكىسىغا كۆيۈپ قالغان، بۇ يەردە پۈتۈن بىر تارىخ بار، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاناتولنى بۇ يەردىن باشقا يەرگە كەتكۈزۈۋېتىشكەن ئىمىش. ئۇنىڭ ئاكىسى بولسا ئىپپولىت...ئاتىسى بولسا كىنەز ۋاسىلى...بۇ ياخشى ئەمەس"، ــ دەپ ئويلايتتى پىيىر؛ ئۇ شۇنداق دەپ ئويلاۋېتىپ (بو مۇلاھىزىلىرىنى ئاخىرىغا يەتكۈزەلمەي)، ئۆزىنىڭ كۈلۈپ تۇرغانلىغىنى ۋە دەسلەپكى پىكرى بىر تەرەپتە قېلىپ باشقا بىر-مۇنچە پىكىر-خىياللارنىڭ بېشىغا كەلگەنلىگىنى بايقىدى: ئۇ ئەلپىنىڭ ھېچنىمىگە ئەرزىمەسلىگى توغرىسىدا ئويلايتتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇنىڭ قانداقسىگە ئۆزىنىڭ خوتۇنى بولىدىغانلىغى توغرىسىدا، ئەلپىنىڭ بەلكى ياخشى كۆرۈپ قېلىشى، بەلكى ئۆزگىرىپ كېتىشى توغرىسىدا، ئۇنىڭ توغرىسىدا ئاڭلىغان ۋە ئويلىغان نەرسىلىرىنىڭ بەلكى ناتوغرا چىقىپ قېلىشى توغرىسىدا خىيال سۈرەتتى. ئۇ يەنە كىنەز ۋاسىلىنىڭ قانداقتۇ بىر قىزىنى ئەمەس، بەلكى بەدىنىنى كۆلرەڭ كۆينىگى بىلەن يېپىۋالغان گۈزەل ئەلپىنىنى كۆرەتتى. "ياقەي، نېمىشقا بۇنداق پىكىر ئېلگىرى بېشىمغا كەلمىگەندۇ؟" ئۇ يەنە ئۆزىگە ئۆزى، بۇ ئەسلا مۇمكىن بولمىغان گەپ دەيتتى، بۇ نېكا ئۇنىڭغا نېمە ئۈچۈندۇ قەبىھ ۋە غەيرى تەبىئى كۆرۈنەتتى.

ئۇ ئەلبىنىڭ بۇرۇنقى گەپلىرىنى، قاراشلىرىنى ۋە ئىككىسىنى بىلله كۆرگەن كىشىلەرنىڭ گەپلىرى ۋە قاراشلىرىنى ئەسلەيتتى. ئۇ ئاننا پاۋلوۋنانىڭ هويلا توغرىسىدا دىگەن گەپلىرىنى ۋە كۆز قاراشلىرىنى، كىنەز ۋاسىلى ۋە باشقىلار تەرىپىدىن قىلىنغان شۇ خىلدىكى بىر مۇنچە ئىما-ئىشارەتلەرنى ئەسلىدى-دە، بۇ ناموۋاپىق كۆرۈنۈشنى ۋە قىلماسلىقى كېرەك بولغان نەرسىنى زىممىسىگە يۈكلەيدىغان بىرەر ئىش قىلىپ قويمىغاندىمەن دەپ، ئەندىشىگە چۈشۈپ قالدى. ئۇ بىر تەرەپتىن شۇنداق قارارغا كەلگەن بولسا، ئىككىنچى تەرەپتىن گۈزەل ئەلبىن ئۆزىنىڭ ئايالارغا خاس لەتاپىتى بىلەن ئۇنىڭ قەلبىدە ئۇزۇپ يۈرەتتى.

2

بىرمىڭ سەككىز يۈز بەشىنچى يىلنىڭ نويابىر ئېيىدا كىنەز ۋاسىلى تەپتىشلىك ئىشى بىلەن تۆت ئۆلكىگە بېرىشى كېرەك ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ۋەزىپىنى ئۆزىگە توغرىلاشتىن مەقسىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان مۇلۇكلىرىنى بېرىپ كۆرۈپ بېقىش، ئوغلى ئاناتول تۇرغان پولكقا بېرىپ ئۇنى ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈپ، شۇنىڭ بىلەن بىللە كىنەز نىكولاي ئاندرېيېۋىچ بولكونسكىغا يولۇقۇپ، ئوغلىنى بۇ دۆلەتمەن قېرىنىڭ قىزىغا ئۆيلەندۈرۈش ئىدى. بىراق يولغا چىقىش ۋە بۇ يېڭى ئىشلارنى باشلاش ئالدىدا، كىنەز ۋاسىلى پېيىر بىلەن بولىدىغان ئىشنى بىر ياقلىق قىلىشى كېرەك ئىدى، پېيىر يېقىنقى كۈنلەردىن بېرى هەقەتتە كۈن بويى ئۆيدە، يەنى ئۆزى تۇرۇۋاتقان كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئۆيىدە ۋاقىتنى ئۆتكۈ-

زەتتى، ئەلبىنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى كۈلكىلىك، هاياجانلانغان ۋە ئەخمەقلىق قىلغان هالىتىدە تۇتۇپ يۈرگەن بولسىمۇ (كۆيۈپ قالغان كىشىلەر شۇنداق بولىدۇ)، ئەمما ئۆيلىنىش توغرىسىدا يەنىلا تەكلىپ قويمىغان ئىدى.

— Tout ça est bel et bon, mais il faut que ça finisse (بۇلارنىڭ هەممىسى ياخشى-يۇ، لېكىن هەممە نەرسىنىڭ بىر چېكى بولىدۇ)، — دىدى كىنەز ۋاسىلى بىر قېتىم ئەتىگەنده خاپا بولغان هالدا ئۇه تارتىپ ئۆزىگە ئۆزى، ئۇ بۇ چاغدا ئۆزىگە شۇنچە مىننەتدار بولغان پىيېرنىڭ (مەيلى، خۇدا يار بولغاي!) بۇ ئىشتا ئانچە ياخشى قىلمايۋاتقانلىغىنى هىس قىلاتتى. "ياشلىق..... يەڭگىل ئويلۇق.....مەيلى، خۇدايار بولسۇن" — دەپ ئويلايتتى كىنەز ۋاسىلى قىلغان ياخشىلىغىنى مەمنۇنىيەت بىلەن هىس قىلىپ، — mais il fant que ça finisse (بۇنىڭغا خاتىمە بېرىش كېرەك، خاتىمە بېرىش كېرەك). ئۆگۈنلۈكىكە لىيۇلە① نىڭ تۇغۇلغان كۈن بايرىمى بولىدۇ، ئىككى-ئۈچ كىشىنى چاقىرىمەن، ئەگەر ئۇ نىمە قىلىش كېرەكلىگىنى ئۆزى ئۇقمىسا، ئۇ ۋاقىتتا بۇ مېنىڭ ئىشىم. شۇنداق، مېنىڭ ئىشىم. مەن ئاتىسى-دە!

پىيېر ئانىنا پاۋلوۋنانىڭ مېهماندارچىلىغىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كېچىسى ئۇخلىماستىن هاياجان ئىچىده ئويلىنىپ، "ئەلبىنغا ئۆيلىنىشىم بەختسىزلىك بولىدىكەن، ئۇنىڭدىن ئۆزەمنى چەتكە تارتىشىم ۋە بۇ يەردىن كېتىشىم كېرەك" — دىگەن قارارغا كەلگىنىگە بىر يېرىم ئاي ئۆتكەن بولسىمۇ، بۇ قارارىدىن كېيىن كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئۆيىدىن كەتمىدى ۋە كىشىلەرنىڭ قارىشىچە

① ئەلبىنىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى. — تەر.

ئەلپن بىلەن بولغان باغلىنىشنىڭ كۈندىن-كۈنگە بارغانسېرى قويۇقلىشىپ كېتىۋاتقانلىغىنى، ئۇنىڭ توغرىسىدا بۇرۇنقى پىكرىگە قايتا-قايتا قانائەتلەنگىنى، ئۇنىڭدىن ئاجرىلىپ كەتەلمەيۋاتقانلىغىنى، بۇنىڭ ئاقىۋىتى يامان بولىدىغانلىقىنى ، بىراق شۇنداق بولسىمۇ ئۆز تەقدىرىنى ئۇنىڭ تەقدىرى بىلەن باغلاش زۆرۈرلىگىنى پەملەپ ئەندىشە بىلەن هىس قىلاتتى. ئۇ، ئېهتىمال بۇنىڭدىن ئۆزىنى ساقلاپ قېلىشمۇ مۇمكىن ئىدى، لېكىن كىنەز ۋاسلىنىڭ ئۆيىدە هەر كۈنى دېگۈدەك كەچكى ئولتۇرۇشلار بولۇپ تۇراتتى (ئىلگىرى مۇنداق مېهماندارچىلىق كەمىدىن-كەم بولاتتى)، شۇڭا كىشىلەر-نىڭ كەيپىنى بۇزماسلىق ۋە هەممىنىڭ ئۈمىدىنى يوققا چىقارماسلىق ئۈچۈن، ئەلۋەتتە قاتنىششى كېرەك ئىدى. كىنەز ۋاسىلى ئارىلاپ ئۆيدە بولغان چاغلىرىدا، پىيېرنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ساقىلى قىرقىلغان قورۇق يۈزىنى سۆيۈپ قويۇش ئۈچۈن، پەرىشان بولغان هالدا ئۇنىڭغا تۇتاتتى ۋە "ئەتىگىنچە-خەير"ياكى "كەچكى غىزا ۋاقتىدا كۆرۈشەرمىز، بولمىسا مەن سېنى كۆرەلمەي قالىمەن" ياكى "مەن سېنى دەپ قېلىۋاتىمەن" ۋەهاكازا دەپ قويۇاتىتى. لېكىن، كىنەز ۋاسىلى ئۆزى ئېيتقاندەك پىيېرنى دەپ ئۆيىدە قېپقالغان چاغلىرىدا ئۇنىڭ بىلەن بىر-ئىككى ئېغىز ئوبدان سۆزلەشمەنلىگىنى قارىماي، پىيېرمۇ ئۇنىڭ كۈتكەن ئۈمىتلىرىنى ئالداشقا ئۆزىنى قادىر دەپ هىس قىلمايتىتى. ئۇ هەركۈنى ئۆزىگە ئۆزى قاندىق قىز پەقەت شۇ بىرگىنە سۆزنى ئېيتاتتى: "ئاخىر، ئۇنىڭ قانداق قىز ئىكەنلىگىنى ئۇقۇشۇم ۋە بۇ توغرىدا ئۆزەم ئويلىنىپ كۆرۈشۈم كېرەكمۇ-يوق؟ مەن بۇرۇن خاتا قىلدىممۇ ياكى هازىر خاتا قىلىۋا-تىمەنمۇ؟ ياق ئۇ ئەقىلسىز قىز ئەمەس؛ ياق ، ئۇ ناهايىتى ياخشى

قىز!" ــ يەنە بەزىدە ئۆزىگە ئۆزى: "ئۇ ھېچقاچان ھېچنىمە توغرىسىدا خاتا قىلمايدۇ، ھېچقاچان ۋە ھېچقانداق بىمەنە گەپلەرنى قىلمىغان. ئۇ كەم گەپ قىلىدۇ، لېكىن دېگەن گەپلىرى ھەمىشە ئاددى ۋە روشەن. دېمەك، ئۇ ئەقىلسىز قىز ئەمەس ئوخشايدۇ. ئۇ ھېچقاچان خىجالەتكە قالمىغان ۋە بۇندىن كېيىنمۇ خىجالەتكە قالمايدۇ. دېمەك، ئۇ ياماق ئەمەس قىز!" ــ دەيتتى. ئو كۆپىنچە ئەلىپن بىلەن بىرەر نەرسە توغرىسىدا مۇھاكىمە يۈرگۈزۈشكە باشلىغىنىدا، ئۆزىچە سۆزلەپ قويىدىغان ئەھۋاللار بولاتتى، مۇنداق چاغلاردا ئەلپن ھەمىشە ئۇنىڭغا قىستىغىنا، ئەمما بۇنىڭ ماڭا ھېچقانداق كارايىتى يوق دېگەندەك مۇڭاپىق پىكىر بىلەن جاۋاپ بېرىپ قويىاتتى، ياكى، جىمجىت تەبەسسۇم ۋە قاراشلىرى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ قويىاتقىنى، بۇنداق تەبەسسۇم ۋە قاراشلىرى پىپىرغا ئۆزىنىڭ ئۇستۇنلۈگىنى ھەممىدىن كۆپرەك سېزىلەرلىك دەرىجىدە كۆرسىتەتتى. بۇ تەبەسسۇم بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئۇنىڭ ھەممە گەپ ـ سۆزلىرىنى ئەلپن قۇرۇق گەپ دەپ ھىساپلاشقا ھەقلىق ئىدى.

ئەلپن ئۇنىڭغا ھەمىشە شات ـ خۇراملىق، ئاق كۆڭۈللۈك ۋە پەقەت پىپىرغىلا قىلىدىغان تەبەسسۇم بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى، بۇ تەبەسسۇمدا بولسا ئەلپىنىڭ ھۆسنىگە ھەمىشە گۈزەللىك قوشۇپ تۇرىدىغان ئومۇمى تەبەسسۇمدىكىدىنمۇ ئەھمىيەتلىگرەك قانداقتۇ بىر نەرسە بولاتتى. پىپىر ھەممە كىشى ئۇنىڭ ئاخىر بىر سۆز ئېيتىشىنى ۋە ئۇنىڭ مەلۇم چېگرىدىن ئۆتۈشىنى كۈتۈشۈپ تۇرغانلىغىنى، شۇنىڭ دەك ئۆزىنىڭمۇ بالدۇر ياكى كېيىن بۇ چېگرىدىن ئۆتۈپ كېتىدىغانلىغىنى بىلەتتى؛ لېكىن بۇ خەۋپلىك قەدەم توغرىسىدىكى پىكىرنى ئويلىغىنىدا، ئۇنى قانداقتۇ چۈشىنىپ بولمايدىغان خەۋپ قورشـ

ۋالاتتى. ئۆزىنى ۋەھىمىگە سېلىپ كېلىۋاتقان بۇ ھادىغا بارغانسېرى يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىغىنى سېزىشكە باشلىغان بۇ بىر يېرىدىم ئاي ۋاقىت داۋامىدا پىيىر مىڭ قېتىم ئۆزىگە ئۆزى: "بۇ قانداق گەپ؟ جاسارەت كېرەك! مېنىڭدە جاسارەت يوقمۇ-يە؟" — دەيتتى.

ئۇ بۇ ئىشقا بەل باغلىماقچى بولاتتى-يۇ، ئەمما ئۆزىدە بارلىغىغا ئىشەنگەن ۋە ئەملىيەتتە بار بولغان جاسارەتنىڭ بۇ ئىشقا كەلگەندە يوققا چىققانلىغىنى سېزىپ ناھايىتى ۋەھىمە قىلاتتى. شۇنداق كىشىلەر بولىدۇكى، ئۇلار ئۆزلىرىنى تولۇق پاك ۋە گۇناسىز دەپ ھىس قىلغان چاغدىلا، كۈچلۈك دەپ ئويلايدۇ، پىيىر مانا شۇنداق كىشىلەرنىڭ بىرى ئىدى. ئانىنا پاۋلوۋنانىڭكىدە تاماكا قۇتىسىغا قارىغان چاغدا پەيدا بولغان ئۈمىت تۇيغۇسى ئۇنى ئۆز ئالدىكىگە ئالغان كۈندىن تارتىپ، ئەيىپسىز بۇ ئىنتىلىشىنىڭ ئاڭسىز تۇيغۇسى ئۇنىڭ جاسارىتىنى پالەچ قىلغان ئىدى.

ئەلۋىنىڭ ئات قويۇلغان بايرام كۈنى كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئۆيىدە، كىنەز ئايىم ئېيتقاندەك، تامامەن ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن ئۇرۇق-تۇققانلىرى ۋە دوست-يارەنلىرى ئۈچۈن كىچىككىنە بىر كەچكى زىياپەت ئۆتكۈزۈلگەن ئىدى. بۇ ئۇرۇق-تۇققانلىرى ۋە دوست-يارەنلىرىگە بۇ كۈنى شۇقىزنىڭ تەقدىرى ھەل قىلىنىشى لازىملىغى بىلدۈرۈلگەن ئىدى. مېھمانلار تاماقتا ئولتۇرۇشتى. سېمىز، بىر چاغلىرى چىرايلىق ھەم سۆلەتلىك بولغان كىنەز ئايىم كۈراگىنا ساھىپخان ئورنىدا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئەڭ ھۆرمەتلىك مېھمانلاردىن قېرى گېنېرال بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنى ئانىنا پاۋلوۋنا شېرىر ئولتۇراتتى؛ شەرەنىڭ بىر ئۇچىدا بۇلارغا قارىغاندا ياشراق ۋە مۇنداغراق مېھمانلار ئولتۇراتتى، ئۆي ئەھلىلىرىمۇ شۇ يەردە ئولتۇراتتى؛ پىيىر

بىلەن ئەلۋىنمۇ شۇلار ئارىسىدا يانمۇ-يان ئولتۇراتتى. كىنەز ۋاسىلى تاماق يىمەيتتى: كەيپى خۇش ھالەتتە شىرە ئەتراپىدا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، بىردەم بۇ، بىردەم ئۇ مېھمانىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇرۇپ قويياتتى. ئۇ، شۇ يەردە ئولتۇرغان پېيىر بىلەن ئەلۋىننى كۆرمىگەندەك، شۇلاردىن باشقا ھەربىر كىشىگە قىزىق ۋە يېقىملىق سۆزلەرنى قىلاتتى. كىنەز ۋاسىلى ھەممەيلەننىڭ سۆھبىتىنى قىزىتىۋەتتى. موم شاملار يوپ-يورۇق يېنىپ تۇراتتى، كۈمۈش ۋە خروستال چىنە-قاچىلار، ئايالىلارنىڭ زىبۇ-زىننەت بۇيۇملىرى ئېپولېتلىرىنىڭ ئالتۇن ۋە كۈمۈش قىسملىرى شام يورۇغىدا جىلۋە قىلاتتى؛ قىزىل چەكمەن كىيىۋالغان خىزمەتكارلار شىرە ئەتراپىدا ئۇياقتىن-بۇياققا يۈگۈرۈشۈپ يۈرەتتى؛ پىچاقلار، ئىستاكانلار، تەخسىلەرنىڭ جىرىڭلاشلىرى ۋە شىرە ئەتراپىدا سۆھبەتلىشىۋاتقان بىرقانچە كىشىنىڭ قىزغىن پاراڭلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. شىرەنىڭ بىر تەرىپىدە قېرى خىزمەتكار كەمپىر بارونىسا①غا ئۆزىنىڭ يالقۇنلۇق مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىۋاتقانلىغى ۋە بارونىسانىڭ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قاقاخلاپ كۈلۈپ كېتىشلىرى، يەنە بىر تەرىپىدە كىمدۇ، بىرسىنىڭ قانداقتۇ ماربىيە ۋىكتوروۋنا دىگەن بىر ئايالنىڭ بەختسىزلىگى توغرىسىدا قىلىۋاتقان گەپ-سۆزلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. شىرەنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرۇۋالغان كىنەز ۋاسىلى بولسا قىزىق گەپ-سۆزلىرى بىلەن بىر-قانچە كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلغان ئىدى. ئۇ، دۆلەت كېڭىشىنىڭ چارشەنبە كۈنى ئۆتكۈزۈلگەن ئاخىرقى بىر

---

① بارون — غەربىي ياۋروپادا ئاقسۆڭەكلىك ئۇنۋان؛ بارونىسا — بارون خوتۇن. — تەر.

يىغىندا بولغان ئەھۋاللارنى ئايالىلارغا چاخچاق ئارىلاش كۈلۈمسىرەش قىياپىتى بىلەن سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، بۇ كىچىكەشتە پېتىر-بۇرگىنىڭ يېڭى ھەربىي گېنېرال-ۋالىسى سېرگېي كۇزمىچ ۋىيەزمە-تىنوۋ پادىشا ئالېكساندر پاۋلوۋىچنىڭ ئارمىيىدىن ئەۋەتكەن شۇچاغدىكى مەشھۇر مۇبارەكنامىسىنى تاپشۇرۇۋېلىپ ئوقۇپ بەرگەن ئىكەن، بۇ مۇبارەكنامىدا سېرگېي كۇزمىچقا پادىشا ھەر تەرەپتىن خەلقنىڭ سادىقلىغى توغرىسىدا مەكتۇپلەرنى ئېلىۋاتقانلىغىنى، پېتىر-بۇرگىدىن ئالغان شۇ مەزمۇندىكى خەتلەردىن بولۇپمۇ خۇرسەن ئىكەنلىگىنى، شۇنداق مىللەتكە باش بولۇش شەرىپى بىلەن ئۆزىنىڭ پەخىرلىنىدىغانلىغىنى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ ھەركەت قىلىش ئۈچۈن تىرىشىدىغانلىغىنى ئېيتقان ئىكەن. بۇ مۇبارەكنامە مۇنداق سۆزلەر بىلەن باشلىنىدىكەن: "سېرگېي كۇزمىچ! ھەممە تەرەپتىن مېنىڭ قۇلۇمغا يېتىپ كەلمەكتە"ۋە ھاكازا.

— ھە، شۇنداق قىلىپ "سېرگېي كۇزمىچ"تىن نېرى ئۆتەلمەپتۇدە؟ — دەپ سوردى ئايالالاردىن بىرى.

— ھە، ھە، قىلچىمۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى كۈلۈپ تۇرۇپ كىنەز ۋاسىلى، — "سېرگېي كۇزمىچ..... ھەممە تەرەپتىن، ھەممە تەرەپتىن، سېرگېي كۇزمىچ....."بىچارە ۋىيەزمىتىنوۋ زادىلا نېرى ئۆتەلمەي قالدى. باشقىدىن ئوقۇماقچى بولۇپ بىرقانچە قېتىم باشلاپ باقتى-يۇ، ئەمما "سېرگېي"دېيىشى بىلەن تەڭلا پىخىلداپ يىغلاشقا باشلىدى..... "كۇزمىچ"دېيىشى بىلەن تەڭلا كۆزىدىن ياش ئاقاتتى..... "ھەممە تەرەپتىن"دېگەندە، يىغلاپ ئاۋازى چىقمايقالدى، شۇنىڭ بىلەن يەنە ئوقىيالمايقالدى. يەنە بىر قېتىم قولياغلىغىنى چىقاردى، يەنە بىر قېتىم: "سېرگېي كۇزمىچ، ھەممە

تەرەپتىن"..... يەنە كۆزلىرىدىن ياشلار قۇيۇلىدى..... شۇنداق قىلىپ، ئاخىر، باشقا كىشىنى ئوقۇپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىشتى.

— كۇزمىچ، ..... ھەممە تەرەپتىن..... كۆز ياشلىرى، — دەپ تەكرارلىدى كىمدۇ، بىرسى كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ئۇنداق كۈلمەڭلەر، — دېدى شىرەنىڭ نېرىقى تەرىپىدە ئولتۇرغان ئاننا پاۋلوۋنا بارمىغى بىلەن تەھدىت قىلىپ، — C'est un si brave et excellent homme notre bon viasmitinoff... (ئۇ شۇنداق ئوبدان ئادەم، بىزنىڭ كۆڭلى يۇمشاق ۋەزمەتتىنزۇ.....)

ھەممەيلەن قاتتىق كۈلۈشۈپ كەتتى. شىرەنىڭ قەدىرلىك مېھمانلار ئولتۇرغان تۆرىدە، ھەممەكشى خوشال ۋە ناھايىتى خىلمۇخىل قىزىقارلىق ۋەقەلەرنىڭ تەسىرىگە بېرىلىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى؛ پەقەت پېيېر بىلەن ئەلپىن ئىككىسى گەپ قىلماستىن شىرەنىڭ پەگاسىدا بىر بىرىگە ياندىشىپ ئولتۇرۇشاتتى؛ ئىككىلىسىنىڭ چىرايىدا سېرگېي كۇزمىچقا ھېچقانداق باغلىنىشلىق بولمىغان ئوچۇق چىراي تەبەسسۇم — ئۆز تۇيغۇلىرى ئالدىدا خىجالەت بولىدىغان تەبەسسۇم يوشۇرۇنۇپ تۇراتتى. مېھمانلارنىڭ ھەرقانچە قىزىق پاراڭ سېلىشلىرى، كۈلۈشلىرى ۋە چاخچاق قىلىشلىرىغا قارىماي، ئۇلارنىڭ ھەرقانچە زور ئىشتىھا بىلەن رېستوبېن ۋىنوسىنى ئىچىشلىرى، سوتېي ۋە موروزنا يېيىشلىرىگە قارىماي، بۇ بىر جۇپ ياشتىن ئۆزلىرىنىڭ دىققەت-نەزىرىنى ئېلىپ قېچىش ئۈچۈن ھەركەت قىلىشىغا، بۇلارغا قانچىلىك بېپەرۋالىق بىلەن ئەھمىيەت بەرمەيۋاتقاندەك كۆرۈنۈشىگە قارىماي، نىمە ئۈچۈندۇ ئاندا-ساندا بىر كۆز تاشلاپ قويۇشلىرىدىن، سېرگېي كۇزمىچ توغرىسىدىكى لەتىپىلەر، كۈلكىلەر ۋە تاماقتا بولغان

ئىشتىهالار ــ مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ياسىما ئىكەنلىگى، ئەمما ھەممە مېھمانلار دىققىتىنىڭ پۈتۈن كۈچى پەقەت مۇشۇ بىر جۈپ ياشقا ــ پىيىر بىلەن ئەلپىنگە قارىتىلغانلىغى سېزىلىپ تۇراتتى. كىنەز ۋاسىلى سېرگېيې كۇزمىچنىڭ يىغلاشلىرىنى دوردىدى ــ دە، شۇ پەيت قىزىغا بىر قېتىم قاراپ چىقتى ۋە ئۇ كۈلگەن چاغدا ئۇنىڭ يۈزى: "ھە، ھە، ھەممە ئىش جايىدا؛ بۈگۈن ھەممە ئىش ھەل بولىدۇ" دىگەندەك قىلاتتى. ئانىنا پاۋلوۋنا ئۇنىڭغا بارمىغى بىلەن تەھدىت قىلىپ، "بىزنىڭ ۋېزىتنوۋ كۆڭلى يۇمشاق ئادەم بولغانلىغى ئۈچۈن" ــ دىدى ۋە ئۇنىڭ شۇ پەيتتە پىيىرغا مۇنداق بىرلا قاراپ قويغان كۆزلىرىدىن، كىنەز ۋاسىلى بولغۇسى كۈيوغۇل ۋە قىزىنىڭ بەخت بىلەن تەبىرىكلەيمەن دىگەن مەنىنى ئۇقتى. قېرى كىنەز ئايىم ئۆزىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان مېھمانغا غەمكىن ئۇھ تارتىپ قويۇپ ۋىنونى تەكلىپ قىلدى ۋە قىزىغا ھومىيىپ قاراپ قويدى، ئۇنىڭ مۇنداق ئۇھ تارتىشى گويا: "ھازىر سىز بىلەن بىزگە شىرىن ۋىنو ئىچىشتىن باشقا ئىش قالماپتۇ، سۆيۈملۈگۈم؛ ھازىرقى دەۋر مۇشۇنداق بىھايالىق بىلەن بەختنى سىنىشىپ ئولتۇرغان ياشلارنىڭكى" دىمەكچى بولغاندەك ئىدى. "مېنىڭ دەۋاتقان گەپلىرىمنىڭ ھەممىسى نىمە دىگەن ئەخمەقلىق، خۇددى بۇ گەپلەر مېنى قىزىقتۇرۇۋاتقاندەك" ــ دەپ ئويلايتتى دىپلومات ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ بەختلىك چىرايلىرىغا قاراپ، ــ "مانا، بەخت دىگەن شۇ ـ دە!"

بۇ ئادەملەرنى بىر بىرىگە باغلاپ تۇرغان ھىچنىمىگە ئەرزىمەس ئۇششاق ـ چۈشەك سۆزنى مەنپەئەتلەر ئارىسىغا، ياش ۋە ساغلام يىگىت بىلەن قىزنى بىر بىرىگە باغلاپ تۇرغان ئاددى ئىنتىلىش، تۇيغۇلىرى ئارىلىشىپ قالغان ئىدى. بۇ ئىنسانىي تۇيغۇ ھەممىدىن

ئېشىپ كېتىپ، ئۇلارنىڭ ئەنە شۇنداق سۆنئىي غۇدۇر-چۇۋۇر گەپ-سۆزلىرى ئۈستىدە پەرۋاز قىلاتتى. ئۇلارنىڭ چاخچاقلىرى كۆڭۈلسىز ئىدى، بېيجىلىقلىرى قىزىقارلىق ئەمەس ئىدى، خورسەنچىلىكلىرى ساختا كۆرۈنەتتى. پەقەت شۇ مېھمانلارغىنا ئەمەس، بەلكى شەرە ئەترapىدا ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا يۈگۈرۈشۈپ يۈرگەن خىزمەتكارلارمۇ خۇددى شۇنى ھىس قىلغاندەك ۋە چىرايى ئېچىلىپ-يېيىلىپ ئولتۇرغان گۈزەل ئەلپىسگە ھەم پېيىرنىڭ قىزىرىپ كەتكەن سېمىز، بەختلىك ۋە پەرىشان يۈزىگە قاراپ قىلىپ، نىمە ئىش قىلىشىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك ئىدى. كۆيۈۋاتقان شاملارنىڭ ئوتىلىرىمۇ پەقەت مۇشۇ بىر جۈپ بەختلىك قىز ۋە يىگىتنىڭ يۈزىگە مەركەزلەشكەندەك كۆرۈنەتتى.

پېيىر ئۆزىنى ھەممىنىڭ مەركىزى بولۇپ قالدىم دەپ ھىس قىلاتتى ۋە بۇ ئەھۋال ئۇنى ھەم خوشال قىلاتتى ھەم خىجىل قىلاتتى. ئۇ قانداقتۇ بىرەر مەشغۇلاتقا تىرەن چۆككەن ئادەم ھالىتىدە ئىدى. ئۇ ھىچنىمىنى روشەن كۆرمەيتتى، ھىچنىمىنى ئېنىق چۈشەنمەيتتى ۋە ھىچنىمىنى توغرىراق ئاڭلىمايتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە پەقەت ئاندا-ساندا ۋە ئۇشتۇمتۇت ئايرىم پىكىرلەر، رىيال دۇنيانىڭ بەزى تەسىراتلىرى خىرە-شىرە پەيدا بولۇپ قالاتتى.

"شۇنداق قىلىپ، ھەممە ئىش تامام! — دەپ ئويلايتتى ئۇ ئۆز كۆڭلىدە، — قانداقسىگە مۇشۇنداق بولۇپ قالدى؟ شۇنداق تېز-ھە! ئەمدى بىلدىمكى، پەقەت ئۇنىڭ ئۈچۈنلا ئەمەس، پەقەت ئۆزەم ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى ھەممەيلەن ئۈچۈن بۇ ئىش مۇقەررەر شۇنداق بولۇشى زۆرۈر ئىكەن. ھەممەيلەن شۇنى كۈتىدۇ، شۇ ئىشنىڭ بولۇشىغا، مېنىڭ ئۇلارنى ئالداپ قويۇشۇم مۇمكىن ئەمەسلىگىگە، ئالدان-

ماسلىغىمغا هەممەيلەن شۇنداق ئىشىنىدۇ. لېكىن بۇ قانداق بولىدۇ؟ بىلمەيمەن؛ ئەمما، بولىدۇ، چوقۇم شۇنداق بولىدۇ!" — دەپ ئويلايتتى پيېر كۆز ئالدىدا جىلۋە قىلىپ تۇرغان ئەلپىنىڭ يەلكىلىرىگە قاراپ.

گايدا ئۇ بىردىنلا نىمە ئۈچۈندۇ خىجالەت بولۇپ قالاتتى. ئۇ بىرگىنە ئۆزى هەممە كىشىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىۋاتقانلىغىدىن، باشقىلارنىڭ دىققەت-نەزىرىدە بەختلىك بولۇپ قالغانلىغىدىن، ئۆزى خۇنۇك بولسىمۇ، ئەمما شۇنداق ساهىپجامال قىز ئېلىنانى ئۆز ئىلكىگە ئېلىۋاتقان قانداقتۇ پارىستەك① ئوڭايسىزلىناتتى — لېكىن، شۇبهىسىزكى، بۇ هەمىشە شۇنداق بولۇپ كەلدى ۋە شۇنداق بولۇشى كېرەك، — دەپ ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بېرەتتى پيېر، — بىراق بۇ ئىشنىڭ شۇنداق بولۇشى ئۈچۈن مەن نىمە قىلدىم؟ بۇ ئىش قاچان-

---

① پارىس — گرىك ئەپسانىلىرىدا پادىشا تروي پرىياما ۋە گېكۇبانىڭ ئوغلى. پارىس تۇغۇلغاندىن كېيىن ئاتا-ئانىلىرى ئۇنى تاشلىۋەتكەن، چۈنكى ئەپسانىدا بايان قىلىنىشچە، تروي پرىيامانىڭ هالاك بولۇشىدا ئۇلارنىڭ ئاشۇ ئوغلى پارىس سەۋەپ بولىدىغانلىقىتىن، ئاتا-ئانىلىرى ئالدىن خەۋەر تاپقان-مىش. پارىسنى كېيىن پادىچىلار تەربىيىلەپتۇ. پادىچى بولۇپ يۈرگەن چاغدا پارىس كېيىن گېروي، ئافىنا ۋە ئافرودىتا دېگەن ئايال خۇدالار ئۇتتۇرىسىدىكى ماجىرانى ئايرىشتا سۇدىيە بولۇپ سايلىنىپتۇ؛ بۇ خۇدالاردىن ئەڭ گۈزەل بىرسىگە پارىس ئالتۇن ئالمىنى ئېلىشنى هۆكۈم قىپتۇ، بۇ ئافرۇدىتا ئىكەن. كېيىن پارىس پادىشا سپارتا مېنىلايىنىڭ خوتۇنى — گۈزەل ئېلىنانى ئېلىپ قاچقاندا، ئافرۇدىتا ئۇنىڭغا ياردەم قىپتو، بۇ ۋەقە تروياڭ ئۇرۇشىنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە پادىشا تروي پرىيامانىڭ هالاك بولۇشىغا سەۋەپ بوپتۇ. (ئىزاهات: «چوڭ سۇۋېت ئېنسىكلوپېدىيىسى»نىڭ 32 - توم 113 - بېتىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى. — تەر)

دىن باشلانىدى؟ موسكۇادىن مەن كىنەز ۋاسىلى بىلەن بىللە كەلدىم. ئارىدا ھېچقانداق گەپ-سۆز بولمىغان ئىدى. شۇنداق بولغاندىن كېيىن نىمە ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆيىگە چۈشمەيمەن؟ كېيىن مەن ئۇنىڭ بىلەن قارتا ئوينىدىم، ئۇنىڭ چۈشۈپ كەتكەن رىدىكۈلىنى يەردىن ئېلىپ بەرگەن ئىدىم، ئۇنىڭ بىلەن چانىغا چۈشۈپ ئايلىنىپ يۈردۈم. بۇ ئىش قاچاندىن باشلانغان ئىدى، بۇلارنىڭ ھەممىسى قاچان بولغان ئىدى؟ مانائەمدى ئۇ ئەلۋىنىڭ كۆيۈسى بولماقچى بولۇپ ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپتۇ؛ ئۇنىڭ يېقىنلىغىنى، ھەركىتىنى سېزىپ، نەپەس ئېلىشىنى ئاڭلاپ، ھۆسنى-جامالىنى كۆرۈپ ئولتۇرۇپتۇ. گايىدا بىردىنلا ئۇنىڭغا بۇ ئەلۋىن ئەمەس، بەلكى پىيېر ئۆزى پەۋقۇلئاددە چىرايلىق ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە كىشى ئۇنىڭغا قاراۋاتقاندەك سېزىلەتتى-دە، ھەممىنى ھاڭ-تاڭ قالدۇرغانلىغى ئۈچۈن ئۆزىنى بەختلىك ھىساپلايتتى، كۆكرىگىنى كېرىپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ ئولتۇراتتى ۋە ئۆز بەختىدىن خۇرسەن بولاتتى. بىردىنلا قانداقتۇ ئاۋاز، كىمدۇ بىرسىنىڭ ئۆزىگە تونۇش بولغان ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە ئىككىنچى قېتىم بىر نىمىلەرنى دەيتتى. لېكىن پىيېر شۇنچىلىك بەنت ئىدىكى، ئاڭلاۋاتقان گەپلەرنى چۈشەنمەيتتى.

— مەن سەندىن سوراۋاتىمەن، بولكونسكىدىن قاچان خەت ئالغان ئىدىڭ؟ — دىدى كىنەز ۋاسىلى ئۈچىنچى قېتىم، — سەن نىمانچىۋالا پەرىشان بولۇپ كەتتىڭ، ئەزىزىم.

كىنەز ۋاسىلى تەبەسسۇم قىلدى، پىيېر ھەممە كىشىنىڭ ئۆزىگە ۋە ئەلۋىنگە قاراپ تۇرغانلىغىنى كۆرۈپ تۇراتتى، "مەيلى، ئەگەر ھەممىگىلار بىلگەن بولسىڭلار نىمە بوپتۇ" — دەيتتى پىيېر ئۆزىگە ئۆزى، "مەيلى، نىمە بوپتۇ راست ئەمەسمۇ" — دىدى پىيېر بالىلارچە

تەبەسسۇم بىلەن كۆلۈمسىرەپ، ئەلپىنمۇ تەبەسسۇم قىلاتتى.

— خەتنى قاچان ئالغان ئىدىڭ؟ ئولمۇتستىن ئەۋەتىپتىمۇ؟ — دەپ تەكرارلىدى كىنەز ۋاسىلى، گويا تالاش-تارتىشنى ھەل قىلىش ئۈچۈن بۇنى بىلىش زۆرۈر بولغاندەك.

— مۇنداق ئەرزىمىگەن ئىشلار توغرىسىدا سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ۋە ئويلاشنىڭ نىمە كېرىكى بار؟ — دەيتتى پىيىر ئىچىدە.

كەچكى تاماقتىن كېيىن پىيىرمۇ ئۆز مەشۇقىنى باشقىلارنىڭ ئارقىسىدىن مېھمانخانىغا ئېلىپ كىردى. مېھمانلار تارقىلىشقا باشلىدى، بەزىلىرى ئەلپىن بىلەن خوشلاشمايلا كېتىپ قېلىشتى، بەزىلىرى خۇددى ئەلپىنىنى ئۆزىنىڭ جىددى مەشغۇلاتىدىن قالدۇرۇشنى خالىمىغاندەك، بىر پەس ئۇنىڭ ئالدىغا كېلەتتى-دە، ئۇنىڭ ئۇزۇتۇپ قويۇشنى مەنئى قىلىپ، يەنە دەرھال كېتىپ قېلىشاتتى. دىپلومات بولسا مېھمانخانىدىن چىققاندىن كېيىن غەمكىن ھالدا گەپ قىلماي جىم تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ پۈتۈن دىپلوماتىك مەنسۇي پىيىرنىڭ بەختى بىلەن سېلىشتۇرغاندا تامامەن بىمەنىلىك بولۇپ كۆرۈنەتتى. قېرى گېنېرال خوتۇنى ئۇنىڭدىن ئايىغىنىڭ ئەھۋالى قانداقلىغىنى سورىغىندا، خوتۇنىغا خاپا بولۇپ چېچىلدى، "ھەي ئەپتىڭ قۇرۇسۇن، كەمپىر" — دەيتتى گېنېرال كۆڭلىدە، "مانا يېلىنا ۋاسىلىيېۋنا ئەللىك ياشقا كىرسىمۇ يەنىلا چىرايلىق تۇرىۋېرىدۇ."

— سىزنى تەبرىكلىسەم بولىدىغاندەك تۇرىدۇ، — دىدى پىچىرلاپ كىنەز ئايىمغا ئانىنا پاۋلوۋنا ۋە ئۇنى قاتتىق سۆيۈپ قويدى، — ئەگەر باش ئاغرىغىم بولمىسا قېپقالغان بولاتتىم-دە.

كىنەز ئايىم ھېچنىمە دەپ جاۋاپ بەرمىدى: ئۇنى ئۆز قىزىنىڭ

بەختىگە بولغان رەكىش قىينايتتى.

مېھمانلارنى ئۇزىتىۋاتقان چاغدا، پيېر شۇ كىچىككىنە مېھمانخانىدا ئەلېن بىلەن خېلى ئۇزاق ۋاقىت يالغۇز ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ كېيىنكى بىر يېرىم ئاي داۋامىدا ئىلگىرىكىدەكلا ئەلېن بىلەن يالغۇز قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا ھىچقاچان مۇھەببەت ئىزھار قىلمىغان ئىدى. ھازىر بولسا ئۇ مۇھەببەت ئىزھار قىلىشنىڭ زۆرۈرلىگىنى ھىس قىلاتتى، لېكىن بۇ ئاخىرقى قەدىمىنى بېسىشقا زادىلا جۈرئەت قىلالمايتتى. ئۇ ناھايىتى خىجىللىق ھىس قىلاتتى؛ ئۇنىڭغا ئەلېننىڭ يېنىدا قانداقتۇ باشقا بىر كىشىنىڭ ئورنىنى ئىشغال قىلىپ ئولتۇر-غاندەك بىلىنەتتى. "بۇ بەخت ساڭا تېگىشلىك ئەمەس، — دەيتتى ئۇنىڭغا كۆڭلىنىڭ بىر بۈرجىگى، — بۇ بەخت سەندە بار بولغان نەرسىدىن مەھرۇم بولغان ئادەمگە تېگىشلىك." بىراق بىرەر نەرسە دىيىش كېرەك ئىدى. پيېر سۆزلەشكە باشلىدى. ئۇ ئەلېندىن: بۈگۈنكى زىياپەتتىن مەمنۇنمىسىز؟ — دەپ سورىدى. ئەلېن ھەر ۋاقىتتىكىدەك ئۆزىنىڭ ساددىلىغى بىلەن: ئات قويۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن بۇ زىياپەت كۆڭلۈمگە ئەڭ ياققان زىياپەتلەردىن بىرى بولدى، — دەپ جاۋاپ بەردى.

يېقىن ئۇرۇق-تۇققانلاردىن بەزىلىرى تېخى كەتمىگەن ئىدى. ئۇلار چوڭ مېھمانخانىدا ئولتۇراتتى. كىنەز ۋاسىلى ھارغىن قەدەم تاشلاپ پيېرنىڭ ئالدىغا كەلدى. پيېر ئورنىدىن تۇردى ۋە ۋاقىت خېلى كەچ بولۇپ قالدى، — دىدى. كىنەز ۋاسىلى گويا پيېر ھازىر دىگەن گېپىنىڭ شۇ قەدەر غەلىتە، ھەتتا چۈشىنىپ بولمايدىغاندەك تەرزدە، ئۇنىڭغا جىددى سۇئال نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى. لېكىن ئۇنىڭدىن كېيىن جىددىلىك قىياپىتى ئۆزگىرىپ كەتتى-دە،

كىنەز ۋاسلى پىيرنىڭ قولىنى پەسكە تارتىپ ئۇنى ئولىنۇرغۇزدى ۋە مۇلايىم تەبەسسۇم قىلدى.

— خوش، مېنىڭ لىيۇلەم؟ — دېدى ئۇ بىردىنلا قىزىغا قاراپ، باللىق چاغلىرىدىن تارتىپ ئۆز باللىرىنى ئەركىلىتىپ ئۆگەنگەن ئاتا-ئانىلارغا خاس ئادەتلەنگەن مېھرى بىلەن ئىلتىپاتسىز ئاھاڭدا؛ لېكىن كىنەز ۋاسلى پەقەت باشقا ئاتا-ئانىلارغا تەقلىت قىلىپ باللىرىغا شۇنداق مۇئامىلە قىلاتتى.

كېيىن ئۇ يەنە پىيرغا قارىدى.

— سېرگېي كۇزمىچ، ھەممە تەرەپتىن، — دېدى ئۇ جىلىتكىسىنىڭ تۇگمىسىنى يېشىۋېتىپ.

پىير تەبەسسۇم قىلدى، لېكىن ئۇنىڭ بۇ تەبەسسۇمىدىن، بۇ چاغدا كىنەز ۋاسلىنى قىزىقتۇرغان نەرسە سېرگېي كۇزمىچ توغرىسىدىكى لەتىپە ئەمەسلىگىنى ئۇنىڭ چۈشەنگەنلىگى بىلىنىپ تۇراتتى؛ كىنەز ۋاسلىمۇ پىيرنىڭ بۇنى ئۇقىدىغانلىغىنى بىلدى. كىنەز ۋاسلى بىردىنلا بىر نىمىلەرنى دەپ غۇدۇڭشىدى — دە، چىقىپ كەتتى. پىيرغا ھەتتا كىنەز ۋاسلىمۇ خىجىل بولغاندەك كۆرۈندى. بۇ قېرى ئاقسۆڭەك ئادەمنىڭ خىجىل بولغانلىغى پىيرغا تەسىر قىلدى: ئۇ ئەلپىنگە قارىدى، ئەلپىنمۇ خىجىل بولغاندەك قىلدى ۋە ئۇنىڭ قاراشلىرىدىن: "مەن قانداق قىلاي، ئەيىپ ئۆزىڭىزدە،" — دىگەندەك مەنە چىقىپ تۇراتتى.

"بۇ چېگرىدىن چوقۇم ئاتلاپ ئۆتۈش كېرەك، لېكىن ئاتلاپ ئۆتەلمەيمەن، ئاتلاپ ئۆتەلمەيمەن،" — دېدى كۆڭلىدە پىيىر يەنە باشقا توغرىدا گەپ باشلاپ. ئۇ سېرگېي كۇزمىچ توغرىسىدىكى لەتىپىلەرنىڭ نىمە ئىكەنلىگىنى سورىدى، چۈنكى ئۇنى ياخشى

ئاڭلالماي قالغان ئىدى. ئەلۋەتتە مەنمۇ بىلمەيمەن دەپ، تەبەسسۇم بىلەن جاۋاپ بەردى.

كىنەز ۋاسىلى مېھمانخانىغا كىرىپ كەلگەندە كىنەز ئايىم خېلى ياشىنىپ قالغان بىر خانىم بىلەن پىيىر توغرىسىدا گەپلىشىپ ئولتۇراتتى.

— C'est un parti brillant, mais le bonheur, ma chère... (ئەلۋەتتە، ئىككىسى بىر بىرىگە ناھايىتى مۇناسىپ، لېكىن بەخت دېگەن نەرسە، ئەزىزىم.....) — دېدى كىنەز ئايىم.

— Les mariages se font dans cieux (بۇ ئىش خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن)، — دەپ جاۋاپ بەردى ياشانغان خانىم.

كىنەز ۋاسىلى خانىملارنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغاندەك قىلىپ، ئۆيىنىڭ نېرىقى بۇلۇڭىغا باردى-دە، دىۋانغا ئولتۇردى. ئۇ كۆزلىرىنى يۇمدى ۋە خۇددى ئۇيقۇغا كەتكەندەك ئىدى. ئۇنىڭ بېشى تۆۋەن چۈشتى-يۇ، ئەمما يەنە كۆزىنى ئاچتى.

— Aline (ئالىنا)، — دېدى خوتۇنىغا، — allez voir ce qu'ils font (قاراپ باققىنچۇ، ئۇلار نېمە قىلىۋاتىدىكىن).

كىنەز ئايىم ئىشىك ئالدىغا كەلدى-دە، ئۇنىڭ ئالدىدىن سۇرلۇك ۋە سوغاققىنە قىياپەت بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، مېھمانخانىغا بىر كۆز تاشلاپ قويدى. پىيىر بىلەن ئەلېن يەنىلا ئىلگىرىكىدەك سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى.

— يەنىلا شۇنداق، — دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز ئايىم ئىرىگە.

كىنەز ۋاسىلى قاپىغىنى تۇرۇپ قويدى، ئاغزى بىر تەرەپكە قىيشايدى، ئىككى مەڭزى ئۆزىگە خاس خۇنۇك ۋە قوپال قىياپەتتە تىترەپ كەتتى؛ ئۇ ئوخچۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ، بېشىنى ئارقىغا

تاشلىدى ۋە قەتئى سۈرەتتە قەدەم تاشلاپ، خانىملارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ، كىچىك مېھمانخانىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ چاپسان قەدەم تاشلاپ، خوشال هالدا پىيەرنىڭ ئالدىغا كەلدى. كىسنەزنىڭ يۈزى شۇنچىلىك پەۋقۇلئاددە تەنتەنىلىك تۇس ئالغان ئىدىكى، نەتىجىدە پىيەرئۇنى كۆرۈش بىلەن تەڭ قورقۇپ كېتىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— خۇداغا شۈكۈر! — دىدى كىنەز ۋاسىلى، — خوتۇنۇم ماڭا هەممە گەپنى ئېيتتى! — ئۇ بىر قولى بىلەن پىيەرنى، يەنە بىر قولى بىلەن قىزىنى قۇچاغلىدى، — ئەزىزىم لىيولە، مەن ناهايىتى ۋە ناهايىتى خۇرسەن بولدۇم، — ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەيتتى، — مەن سېنىڭ ئاتاڭنى ناهايىتى ياخشى كۆرەتتىم..... ئۇ ساڭا ۋاپادار خوتۇن بولدۇ..... بەختىڭلارنى خۇدا بەرسۇن!

ئۇ ئاۋال قىزىنى قۇچاقلىدى، كېيىن يەنە پىيەرنى قۇچاقلىدى، ئۇنىڭدىن كېيىن پىيەرنى قېرىنداشلارغا خاس همدىلىق ئاغىزى بىلەن سۆيۈپ قويدى. كۆز ياشلىرى هەقىقەتەن ئۇنىڭ ئىككى مەڭزىنى هۆللىدى.

— كىنەز ئايىم، بۇ ياقتا كەلسەڭچۇ، — دەپ قىچقاردى خوتۇننى.

كىنەز ئايىم يۇگۈرۈپ كەلدى ـ دە، يىغلاپ تاشلىدى. ياشنىپ قالغان خانىمۇ قول ياغلىغى بىلەن كۆز ياشلىرىنى ئېرتتى. پىيەرنى سۆيۈپ قويۇشتى، پىيەرمۇ بىرقانچە قېتىم گۈزەل ئەلچىنىڭ قولىغا سۆيۈپ قويدى. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەچ ئۇلارنى يەنە ئۆز هالىغا قويۇشتى.

"بۇلارنىڭ هەممىسى پەقەت شۇنداق بولۇشى كېرەك ئىدى،

باشقىچە بولۇشىمۇ مۈمكىن ئەمەس ئىدى" — دەپ ئويلايتتى پيېر، "شۇ سەۋەپتىن، بۇ ئىش ياخشى بولدىمۇ ياكى يامان بولدىمۇ دەپ سوراپ ئولتۇرۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوق. ياخشى بولدى، چۈنكى، ھەممە نەرسە مەلۇم بولدى، ئىلگىرىكىدەك كىشىنى قىينايدىغان شەك-شۇبھىلەر يوقالدى." پيېر گەپ قىلماستىن ئۆز مەشۇقىنىڭ قولىنى تۇتۇپ، ئۇنىڭ كۆتۈرۈلۈپ ۋە يەنە تۆۋەن چۈشۈپ تۇرۇۋاتقان گۈزەل كۆكرىگىگە قارايتتى.

— ئەلېن! — دەپ ۋاقىرىدى پيېر ۋە يەنە دەرھال توختاپ قالدى.

"بۇنداق پەيتلەردە قانداقتۇ ئالاھىدە گەپلەرنى قىلىشىدىكەن" دەيتتى پيېر كۆڭلىدە، لېكىن بۇنداق پەيتلەردە زادى قانداق گەپلەرنى قىلىدىغانلىغىنى ئەسلىيەلمەيتتى. ئۇ ئەلېننىڭ يۈزىگە قارىدى. ئەلېن ئۇنىڭغا يېقىن كەلدى. ئەلېننىڭ يۈزى قىزىرىپ كەتتى.

— ۋىيەي، ئېپتاشلىڭا بۇنى... بۇ نىمىڭىزنى... — دىدى ئەلېن كۆزەينەكنى كۆرسىتىپ.

پيېر كۆزەينىگىنى ئېلىۋەتتى، ئۇنىڭ كۆزلىرى كۆزەينەكنى ئېلىۋەتكەندىن كېيىن غەلىتەكۆرۈنگەندىن تاشقىرى يەنە قورقۇپ سۇئال نەزىرى بىلەن قاراپ تۇراتتى. ئۇ ئەلېننىڭ قولىنى سۆيۈش ئۈچۈن ئېڭىشمەكچى بولدى؛ لېكىن ئەلېن بېشىنى تېز ۋە قوپاللىق بىلەن بىرلا سىلكىپ، پيېرنىڭ لەۋلىرىنى توساپ، ئۆزىنىڭ لەۋلىرىنى ئۇنىڭ لەۋلىرىگە تۇتتى. ئۇنىڭ ئۆزگىرىپ كەتكەن يېقىمسىز پەرىشان چىرايى پيېرنى ھەيران قالدۇردى.

"ئەمدى ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن، ئىش تامام؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە

مەنمۇ ئۇنى ياخشى كۆرىمەن" دەپ ئويلايتتى پيېر.

— Je vous aime (مەن سىزنى ياخشى كۆرىمەن)! — دېدى پيېر بۇنداق چاغلاردا ئېيتىلىدىغان گەپلەرنى ئەسلەپ؛ لېكىن بۇ سۆزلەر شۇ قەدەر تېتىقسىز بولۇپ چىقتىكى، ئۆزىمۇ ئۇيۇلۇپ قالدى.

بىر يېردىم ئايدىن كېيىن ئۇنىڭ توي مەركىسى ئۆتكۈزۈلدى ۋە پيېر كىشىلەر ئېيتقاندەك، ساھىپجامال خوتۇننىڭ ۋە مىليون-مىليون بايلىقنىڭ بەختلىك ئىگىسى بولۇپ، گراف بېزۇ ئۇخوۋلارنىڭ پېتربورگدىكى باشقىدىن ئوڭلاپ بېزىتىلگەن چوڭ هويلىسىغا كۆچۈپ باردى.

3

قېرى كىنەز نىكولاي ئاندرېيېۋىچ بولكونسكى بىر مىڭ سەككىز يۈز بەشىنچى يىلنىڭ دېكابىر ئېيىدا كىنەز ۋاسىلنىڭ ئوغلى بىلەن بىللە كېلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى خېتىنى ئالدى ("مەن تەپتىشلىك ئىشلىرى بىلەن يولغا چىقىۋاتىمەن ۋە سىزلەرنى كۆرۈش ئۈچۈن يۈز چاقرىمچە ئايلىنىپ يول يۈرۈشكە توغرا كەلسىمۇ، ھىچقىسى يوق، ئەلۋەتتە كىرىپ ئۆتىمەن، مۇھتەرەم ۋەلى نېمىتىم." — دەپ يازغان ئىدى كىنەز ۋاسىلى، — "ئاناتول مېنى ئۇزىتىپ بارىدۇ ۋە شۇ يەردىن ئارمىيىگە كېتىدۇ؛ ئۇمىت قىلىمەنكى، ئۇنىڭ سىزگە نىسبەتەن قەلبىدە ساقلاپ كېلىۋاتقان ئاتىسىدىن قېلىشمايدىغان چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە ئىخلاسىنى شەخسەن ئىزھار قىلىشقا رۇخسەت قىلغايسىز.")

— مانا، ماريەنى پېتربورگقا ئېلىپ بېرىشنىڭمۇ هاجىتى قال-

مىدى: يىگىتلەر ئۆزلىرى بىزگە كېلىشۈاتسا، ــ دىدى بۇ خەتتىن خەۋەر تاپقان كىچىككىنە كىنەز ئايىم ئېھتىياتسىزلىق بىلەن.

كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ قاپىغىنى تۇرۇپ قويدى ـ دە، ھېچنىمە دىمىدى.

خەتنى تاپشۇرۇۋېلىپ ئىككى ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن، بىر كۈنى كەچقۇرۇن، ئالدىدا كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئادەملىرى، ئەتىسى ئۇنىڭ ئۆزى ئوغلى بىلەن يېتىپ كەلدى.

قېرى بولكونسكى كىنەز ۋاسىلىنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنى ئەزەلدىنلا ياقتۇرمايتتى ۋە خۇسۇسەن يېڭى پادىشالار پاۋىل بىلەن ئالېكساندر دەۋرىدە مەنسەۋى ۋە ئابرويى بەك ئېشىپ كەتكەن يېقىنقى چاغلار ـ دىن بېرى تېخىمۇ ياقتۇرماي يۈرەتتى. ئەمدى بولسا، خەتتىنىڭ مەزمۇنى ۋە كىچىككىنە كىنەز ئايىمنىڭ كىنايىسىدىن گەپىنىڭ نىمە ئىكەنلىگىنى ئۇققاندىن كېيىن، ئۇنىڭ كىنەز ۋاسىلىنى ياقتۇرماسلىق توغرىسىدىكى ئوي ـ پىكىرلىرى كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ قەلبىدە ئۇنى تامامەن يامان كۆرۈپ تەھقىرلەش تۇيغۇسىغا ئايلاندى. ئۇ كىنەز ۋاسىلى توغرىسىدا گەپ قىلغىنىدا دائىم "ھى" دەپ دىمىغىنى قېقىپ قويياتتى. كىنەز ۋاسىلى كېلىدىغان كۈنى، كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ ناھايىتى خاپا ۋە كەيپسىز ئىدى. كىنەز ۋاسىلى كېلىۋاتقانلىغى ئۈچۈن ئۇ كەيپى خۇش بولمىدىمۇ ياكى كەيپى خۇش بولماي يۈرۈۋاتقانلىغى ئۈچۈن كىنەز ۋاسىلىنىڭ كېلىشىدىن شۇنچە نارازى بولدىمۇ، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ كەيپى خۇش ئەمەس ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن تىخون ئارخىتېكتورغا بۈگۈن ئەتىگەندە كىنەزنىڭ ھوزۇرىغا دوكلات بىلەن كىرمەي تۇرۇشنى مەسلىھەت بەرگەن ئىدى.

ئاڭلاۋاتامسىز، مېڭىپ يۈرگىنىنى، ــ دىدى تېخون ئارخىتېكتور-نىڭ دىققىتىنى كىنەزنىڭ مېڭىۋاتقان قەدەم ئاۋازلىرىغا جەلپ قىلىپ، ــ تاپىنىنى بېسىپ تاقىلداپ يۈرىدۇ ــ بىز مانا شۇنىڭدىن بىلىمىزكى.....

بىراق ئادەتتىكىدەك، سائەت توققۇزدا كىنەز سۆسەر ياقىلىق مەخمەل جۇۋىسى ۋە سۆسەر قۇلاقچىسىنى كىيىپ ئايلىنىشقا چىقتى. ئالدىنقى كۈنى قار ياققان ئىدى. كىنەز نىكولاي ئاندرېيېۋىچ گۈللۈككە قاراپ كېتىۋاتقان يولدىكى قارلار سۆپۈرگە بىلەن سۈپۈرۈپ تازىلانغان ۋە سۈپۈرگە سېلىنغان يەردە سۈپۈرگىنىڭ ئىزلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى، كۈرەك بولسا يولنىڭ ئىككى يېقىدا دۆۋىلەپ قويۇلغان يۇمشاق قار دۆۋىسىگە سانجىپ قويۇلغان ئىدى. كىنەز قاپىغىنى تۈرۈپ ۋە گەپ-سۆز قىلماستىن گۈلخانا، خىزمەتكارلارنىڭ ئۆيلىرى ۋە باشقا قۇرۇلۇشلارنى ئايلىنىپ چىقتى.

ــ چانىدا ئۆتۈپ كېتىشكە بولامدۇ؟ ــ دەپ سورىدى كىنەز ئۆزىنى ئۆيگە قەدەر ئۇزىتىپ كەلگەن ھۆرمەتلىك ۋە چىرايىي ھەم قىلىقلىرى ئۆز خۇجايىنىغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئىش باشقۇرغۇچىدىن.

ــ قار ناھايىتى قېلىن، جانابى ئالىلىرى. مەن ھېلىلا قارنى چوڭ كوچىغا قەدەر تازىلىۋېتىشكە بۇيرۇدۇم.

كىنەز بېشىنى تۆۋەن سالدى ۋە ئىشىك لاپىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى، ــ خۇداغا شۈكۈر ــ دىدى ئىش باشقۇرغۇچى كۆڭلىدە، ــ قارا بۇلۇت ئۆتۈپ كەتتىغۇ!

ــ ئاتنىڭ يۈرۈشىگە تەس بولۇپ قالغان ئىدى، جانابى ئالىلىرى، ــ دەپ قوشۇپ قويدى يەنە ئىش باشقۇرغۇچى، ــ ئاڭلىـ

شىمچە، جانابى ئاللىرى، ھوزۇرلىرىغا بىر مىنسىتىر قەدەم تەشرىپ قىلارمىش.

كىنەز ئۆرۈلۈپ ئىش باشقۇرغۇچىغا قاپىغىنى تۇرگەن ھالدا قارىدى.

— نىمە؟ مىنسىتىر؟ قانداق مىنسىتىر؟ كىمنىڭ بۇيرۇغى بىلەن! — ئۇ ئۆزىنىڭ قاتتىق، قەتئى ئاۋازى بىلەن سۆزلەيتتى، — يولنى مېنىڭ قىزىم ئۈچۈن تازىلىماي، بەلكى مىنسىتىر ئۈچۈن تازىلاپسىلەر-دە! مېنىڭ مىنسىترلىرىم يوق!

— جانابى ئاللىرى، مەن ئويلىغان ئىدىمكى.....

— ئويلىغان ئىدىم ئىمىش! — دەپ ۋاقىرىدى كىنەز بارغانسېرى تېز ۋە تاقىلا-تۇققۇ سۆزلەپ، — سەن ئويلاپتىمىشسەن.....قاراقچىلار! مۇتەھەمىلەر!.....مەن ساڭا ئويلاشنى كۆرسىتىپ قويايى، — دىدى-دە، ھاسىسىنى كۆتىرىپ ئۇنىڭ بىلەن ئالپاتىچنى ئۇرماقچى بولدى، ئەگەردە ئىش باشقۇرغۇچى تاياقتىن ئۆزىنى ئىختىيارسىز چەتكە ئالمىغان بولسا، تاياق تېگىپ كەتمەن بولاتتى، — ئويلاپتىمىش، تېخى!..... مۇتەھەمىلەر!..... — دەپ ۋاقىرىدى كىنەز. لېكىن، ئالپاتىچ ئۆزىنىڭ ئەدەپسىزلىك قىلغانلىغىدىن، يەنى تاياقتىن ئۆزىنى دالدىغا ئالغانلىغىدىن قورقۇپ كېتىپ، كىنەزنىڭ ئالدىغا كېلىپ چوققىسىدا چېچى قالمىغان ئىتائەتچان ئايىغىغا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرۇشىغا قارىماي (ياكى ئۇنىڭ شۇنداق قىلغانلىغىدىن بولۇشى مۇمكىن)، كىنەز يەنىلا: "مۇتەھەملەر!.....يولغا قار باشقىدىن تاشلانسۇن!" دەپ ۋاقىرىدى، ئەمما ھاسىسىنى يەنە قولىغا ئالمىدى ۋە ئالدىراپ-تېنەپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

كىنەزنىڭ كەيپى خۇش ئەمەسلىگىنى بىلگەن كىنەز قىزى بىلەن

m-lle Bourienne (بۇرىننى خېنىم) تاماق ئالدىدا ئۇنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى: بۇرىننى خېنىم خوشال قىياپەتتە: "مېنىڭ ھىچنىمىدىن خەۋىرىم يوق، مەن ھەر ۋاقتىدىكىگە ئوخشاش" دىگەندەك قىلاتتى، كىنەز قىزى مارىيە بولسا رەڭگى ئۆچكەن، قورقۇپ كەتكەن ۋە قاپاقلىرى سېلىنغان ئىدى، كىنەز قىزى مارىيە ئۈچۈن ھەممىدىن ئېغىرى شۇ بولدىكى، مۇنداق چاغلاردا بۇرىننى خېنىمدەك بولۇش كېرەكلىگىنى بىلسىمۇ، ئەمما شۇنداق قىلالمايتتى، ئۇ مۇنداق دەپ ئويلايتتى: "ئۆزەمنى ھىچنىمىنى سەزمىگەنگە سېلىۋالسام، ئاتام مېنىڭ خاپا بولۇشۇم ياكى خوشال بولۇشۇم بىلەن كارى يوق دەپ ئويلايدۇ؛ ئەگەر ئۆزەمنى غەمكىن ۋە كەيپىسىز بىر ھالەتكە سالسام، ئاتام (ئىلگىرىكىدەك) مېنى روھى چۈشۈپ كېتىپتۇ دەيدۇ" ۋە ھاكازا.

كىنەز قىزىنىڭ قورقۇپ كەتكەن چىرايىغا قارىدى-دە، دىمىغىنى قېقىپ "ھى" قىلىپ:

— ئەپتىڭ...ئەخ...مەق! — دەپ غۇدۇڭشىدى.

— ئۇمۇ يوق بۇ يەردە! ئاللىقاچان ئۇنىڭ قۇلىغىغىمۇ يەتكۈزۈشۈپتۇ-دە! — دەپ ئويلىدى كىنەز كىچىككىنە قىزى توغرىسىدا ئۇنىڭ ئاشخانىدا يوقلىغىنى بىلىپ.

— كىنەز ئايىم قېنى؟ — دەپ سورىدى كىنەز، — مۆكۈۋالدىمۇ؟

— ئۇنىڭ بىر ئاز تاۋى يوق، — دىدى خوشال كۈلۈمسىرەپ بۇرىننى خېنىم، — چىقمايدۇ. ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇغۇ.

— ھىم! ھىم؟ ئوھو! ئوھو! — دىدى كىنەز ۋە داستىخانغا ئولتۇردى.

تەخسە ئۇنىڭغا پاكىز ئەمەس كۆرۈنىدى؛ ئۇ داغنى كۆرسىتىپ، تەخسىنى چۆرۈپ تاشلۇەتكەن ئىدى. تىخون تەخسىنى ئەپچىللىك بىلەن تۇتۇۋېلىپ بوفىتچىغا بەردى. كىچىككىنە كىنەز ئايسىم تاۋى يوق ئەمەس ئىدى؛ لېكىن كىنەزدىن شۇ قەدەر يېڭىپ بولماس دەرىجىدە قورقاتتىكى، ئۇنىڭ كەيپى چاغ ئەمەسلىگىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۆيدىن چىقماي قويغان ئىدى.

— مەن بالىنى بىر نەرسە بولمىسۇن دەپ قورقىمەن، — دىدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم بۇرۇننى خېنىمغا، — قورقۇپ كەتكەندە نىمە بولىدىغانلىغىنى خۇدا بىلىدۇ.

كىچىككىنە كىنەز ئايىم لىسگورىدا ئومۇمەن ھەمىشە ۋەھىمە ئىچىدە ياشايتتى ۋە قېرى كىنەزنى ياقتۇرماي يۇرەتتى، بىراق ياقتۇرماسلىغىنى تەن ئالمايتتى. چۈنكى، قورقۇنچ شۇقەدەر كۈچلۈك ئىدىكى، بۇنى ھېس قىلالمايتتى. كىنەزمۇ ئۇنى ياقتۇرمايتتى، لېكىن ئۇنى پەس كۆرگەنلىگى ئۈچۈن ئانچە بىلىنمەيتتى. كىنەز ئايىم لىسگورىدىكى تۇرمۇشقا بارا-بارا كۆنۈپ قېلىپ، بۇرۇننى خېنىمنى ئالاھىدە ياخشى كۆرۈپ قالدى، كۈنلەرنى شۇنىڭ بىلەن ئۆتكۈزەتتى، ئۇنى بىللە قونۇپ قېلىشقا تەكلىپ قىلاتتى ۋە دائىم ئۇنىڭ بىلەن قېيناتىسى توغرىسىدا گەپلىشەتتى ھەم ئۇنى يامانلاپ بېرەتتى.

— Il nous arrive du monde, mon price (بىزگە مېھمانلار كەلسە كېرەك، كىنەز)، — دىدى بۇرۇننى خېنىم قىپ - قىزىل قوللىرى بىلەن ياغلىقنى يېيىۋېتىپ، — le son excellence prince kouraguine avec son fils, à ce que j'ai entendu dire? (كىنەز كۇراگىن جاناپلىرى ئوغلى بىلەن كېلەرمىش،

ئاڭلىشىمچە؟) ــ دىدى ئۇ سوئال ئاھاڭى بىلەن.

ــ ھىم...بۇ بالا...excellence مەن ئۇنى كوللېگىيىگە ئورۇنلاش-تۇرۇپ قويغان ئىدىم، ــ دىدى‌كىنەز كايىپ، ــ ئوغلىنى نېمىشقا ئېلىپ كېلىۋاتىدىكىن، ھېچ چۈشىنەلمەيمەن. ئېھتىمال، كىنەز ئايىم لىزاۋېتا كارلوۋنا ۋە كىنەز قىزى ماريىيە بىلىشلىرى مۇمكىن؟ ئۇ نېمە ئۈچۈن ئوغلىنى بۇ ياققا ئېلىپ كېلىۋاتقانلىغىنى بىلمەيمەن. ماڭا كېرىكى يوق، ــ ئۇ قىزىرىپ كەتكەن قىزغا قارىدى.

ــ تاۋىك يوقمۇ، نېمە؟ ھېلىلا ھېلىقى ئەخمەق ئالپاتىچ ئېيتقاندەك مىنىستىر ۋەھىمسىدىن قورقۇپ كېسەل بولدۇڭما؟

ــ ياق، mon pére (جېنىم ئاتا).

بۇرېنىنى خىنىم بۇ ماۋزۇدا ئۇنۇمسىز گەپ ئاچقان بولسىمۇ، ئۇ توختاپ قالمىدى ۋە گۈللۈك توغرىسىدا، يېڭى ئېچىلغان گۈللەر-نىڭ چىرايلىقلىغى توغرىسىدا سۆزلەۋەردى، شۇنىڭ بىلەن كىنەز شورپىنى ئىچىپ بولۇپ يۇمشاپ قالدى.

تاماقتىن كېيىن كىنەز كېلىنى ئالدىغا كىردى. كىچىككىنە كىنەز ئايىم كىچىككىنە شىرە يېنىدا ئۆزىنىڭ خىزمەتچىسى ماشا بىلەن پاراڭ-لىشىپ ئولتۇراتتى، ئۇ قېينىاتىسىنى كۆرۈپ تاتىرىپ كەتتى.

كىچىككىنە كىنەز ئايىم تامامەن ئۆزگىرىپ كەتكەن. ئۇنى ھازىر چىرايلىق دىگەندىن كۆرە، تامامەن خۇنۇكلىشىپ كەتكەن دىيىش مۇمكىن ئىدى. ئىككى مەڭىزى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، يۇقۇرقىسى قىسقا لېۋى كۆتۈرۈلگەن، كۆز-قاپاقلىرى ساڭگىلىغان ئىدى.

ــ شۇنداق، قانداقتۇ ئېغىرراق ھېس قىلىۋاتسىمەن، ــ دەپ جاۋاپ بەردى ئۇ كىنەزنىڭ ئەھۋالىڭ قانداق دىگەن سوئالىغا.

ــ ھىچنەرسە لازىم ئەمەسمۇ؟

ـــ ياق، merci, mon père (رەھمەت جېنىم ئاتا).
ـــ بولىدۇ، ياخشى، ياخشى.
ئۇ كېلىنى ئالدىدىن چىقىپ، كۆتىكۈچىلەر بۆلمىسىگە باردى.
ئالپاتنىڭ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ شۇ يەردە ئولتۇراتتى.
ـــ يولغا قارنى باشقىدىن تاشلىدىڭلارمۇ؟
ـــ تاشلىدۇق، جانابى ئاللىرى؛ كېچىرسىلە، خۇدا ھەققى بىلمەپتىمەن.
كىنەز ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى ۋە ساختا كۈلكىسى بىلەن كۈلۈپ قويدى.
ـــ ھە، ياخشى، ياخشى.
كىنەز قولىنى سوزدى، ئالپاتنىڭ قولىغا سۆيۈپ قويغاندىن كېيىن ھوجرىسىغا كىرىپ كەتتى.
كەچقۇرۇن كىنەز ۋاسلى يېنىپ كەلدى، ئۇنى ھارۋىكەشلەر ۋە كۈتكۈچىلەر چوڭ كوچىغا چىقىپ قارشى ئالدى ۋە ئۇلار شاۋقۇن-سۈرەن كۆتۈرۈشۈپ، ئۇنىڭ يۈك-تاقلىرى بىلەن چانىسىنى قەسىتەن قار يېيىتىلغان يولدىن ھويلىنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى ئۆينىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىشتى.
كىنەز ۋاسلى بىلەن ئوغلى ئاناتولىغا ئالاھىدە ئايرىم ئۆي ئاجرىتىلدى.
ئاناتول كەمزۇلىنى سېلىپ، ھەر ئىككى قولىنى بېقىنىغا تىرەپ، ئالدىدا تۇرغان شىرەنىڭ بۇلۇڭىغا ئۆزىنىڭ چىرايلىق چوڭ كۆز-لىرىنى پەرىشان ھالدا تىكىپ كۈلۈمسىرەپ ئولتۇراتتى. ئو ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى كىمدۇ بىرسى نىمە ئۈچۈندۇ ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان ئۇزلۇكسىز كەيىپ-ساپا دەپ بىلەتتى. ئۇ

هازىر بۇ بەدقىلىق قېرىنى ۋە ئۇنىڭ باي، خۇنۇك چىراي مىراسخور قىزىنى زىيارەت قىلىپ كېلىشىگىمۇ ئەنە شۇنداق قارايتتى. ئۇنىڭ پەرزىچە، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ناھايىتى ياخشى ۋە قىزىق نەتىجە بېرىشى مۇمكىن ئىدى. "ئەگەر بۇ قىز شۇنچىلىك باي بولسا نېمىشقا ئۆيلەنمەيمەن؟ بۇنىڭ ھېچقانداق زىيىنى تەگمەيدۇ" — دەپ ئويلايتتى ئاناتول.

ئۇ ساقال-بۇرۇتلىرىنى قىردى، ئادەت قىلىۋالغان ئىنچىكىلىك ۋە ياسانچۇقلىغى بىلەن ئەتىرنى ئۆزىگە راسا سەپتى-دە، توغما، خۇشخۇي ۋە غالىپكارانە قىياپەتتە چىرايلىق بېشىنى ئىگىز كۆتۈرۈپ ئاتىسى تۇرغان ئۆيگە كىرىپ كەلدى. كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئەتىراپىدا ئۇنىڭ ئىككى خىزمەتكارى ئۇنى كىيىندۈرۈپ يۇگۈرۈپ يۈرۈشەتتى؛ كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئۆزى بولسا ئەتراپىغا خوشال ھالەتتە سەپسېلىپ قاراپ قويۇاتتى ۋە ئوغلى كىرىپ كەلگەندە ئۇنىڭغا خوشاللىق بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، خۇددى: "شۇنداق، دەل مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىدەك بوپسەن!" دېگەندەك قىلاتتى.

— ياق، راستىنى ئېيتىڭا، ئاتا، بۇ قىز ناھايىتى خۇنۇكمۇ-ھە؟ — دەپ سورىدى ئاناتول فرانسۇزچە گەپ قىلىپ، خۇددى يولدا باشلانغان گەپنى داۋاملاشتۇرغاندەك.

— بىھۇدە گەپلىرىڭنى قوي! ھەممىدىن مۇھىمى — قېرى كىنەز ئالدىدا مۇمكىن قەدەر ئىززەتلىك ۋە پاراسەتلىك بولۇشقا تىرىش.

— ئەگەر ئۇ كايىپ قالدىغان بولسا چىقىپ كېتىمەن، — دېدى ئاناتول، — مەن بۇنداق قېرىلارغا ھېچ تاقەت قىلالمايمەن! ھە؟

— ئېسىڭدە بولسۇن، سېنىڭ ھەممە ئىشىڭ شۇنىڭغا باغلىق.

شۇ پەيت قىزلار ياتاقلىرىدىكىلەرگە مىنىستىرنىڭ ئۇغلى بىلەن كەلگەنلىگى توغرىسىدىكى خەۋەر تارىلىپلا قالماستىن، بەلكى ھەر ئىككىلىسىنىڭ تەققى ـ تۇرقلىرىمۇ تەلتۆكۈس تەسۋىرلەنگەن ئىدى. كىنەز قىزى ماريە ئۆزىنىڭ ياتاقخانىسىدا يالغۇز ئولتۇراتتى ۋە ئۆزىنىڭ ئىچكى ھاياجانلىنىشىنى بېسىشقا بىھۇدە ئۇرۇناتتى.

ـــ نىمشقا بۇلار خەت يېزىشتى، نىمشقا لىزا ماڭا بۇنى ئېيتىپ قويدى؟ بۇ ھېچ بولمايدىغان ئىش! ـــ دىدى كىنەز قىزى ئۆزىچە ئەينەككە قاراۋېتىپ، ـــ مېھمانخانىغا قانداق قىلىپ چىقارمەن؟ ئەگەر ئۇ ماڭا ھەتتا يېقىپ قالغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزەمنى ئادەتتىكىچە تۇتالمايمەن. ئاتىسىنىڭ قاراشلىرى توغرىسىدىكى بىر ـ گىنە پىكىر ئۇنى ۋەھىمگە سالاتتى.

كىچىككىنە كىنەز ئايىم بىلەن بۇرېننى خېنىم مىنىستىر ئۇغلىنىڭ قىزىل يۇزلۇك، قاپ ـ قارا قاشلىق، چىرايلىق يىگىت ئىكەنلىگى، ئاتىسى بولسا ئاياقلىرىنى سۆرەپ باسقۇچتىن ئاران چىقىۋاتقاندا، ئۇ ئۇچ باسقۇچتىن بىراقلا لاچىندەك يۇگۇرۇپ چىقىپ كەتكەنلىگى توغرىسىدىكى ھەممە زۆرۇر مەلۇماتلارنى ئۆي خىزمەتكارى ماشادىن ئۇققان ئىدى. بۇ مەلۇماتلارنى ئۇققاندىن كېيىن، كىچىككىنە كىنەز ئايىم بىلەن بۇرېننى خېنىم ماريەنىڭ بۆلمىسىگە كىرىشتى، ئۇلارنىڭ قىزغىن گەپ ـ سۆزلىرىنىڭ تاۋۇشلىرى تېخى ئارىلىقتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ـــ Ils sont arrives, Maie (ئۇلار كەلدى، ماريە)، ئۇقتىڭمۇ؟ ـــ دىدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم ئىغاڭلاپ قوسىغىنى چىقىرىپ ۋە كىرېسلوغا ئاستاغىنە ئولتۇردى.

ئۇ ئەتىگەن كىيىپ ئولتۇرغان بلۇزكىسىنى① سېلىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئەڭ ئوبدان كۆينەكلىرىنىڭ بىرىنى كىيىۋالغان؛ چاچلىرى ئوبدان تاراپ يىغىشتورۇلغان، چىرايى ئېچىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما روھى چۈشكۈن ۋە سولغان ھالىتىنى يوشۇرۇپ قالالمايتتى. ئادەتتە پېتربورگدا مېھماندارچىلىقلارغا بارغاندا كىيىپ يۈرىدىغان كۆينىكىنى كىيگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ خېلى كۆپ خۇنۇكلىشىپ كەتكەنلىگى كېينىكى چاغلاردا تېخىمۇ سېزىلەرلىك بولۇپ قالغان ئىدى. بۇرېننى خېنىمنىڭ ئۇچىسىدىمۇ دىققەتكە ئانچە سازا- ۋەر بولمىغىدەك ئانچە-مۇنچە چىرايلىق كىيىم-كېچەكلەر پەيدا بولۇپ قالدى، بۇ كىيىم-كېچەكلەر ئۇنىڭ كېلىشكەن، پاكىز چىرا- يىغا تېخىمۇ كۆپرەك ھۆسن قوشاتتى.

— Eh bien, et vous restez comme vous êtes chère princesse? (هە، ياسانماي شۇ پېتى تۇرامسىز، سۆيۈملۈك كىنەز قىزى؟) — دېدى ئۇ، — On va venir annoncer,que ces messieuvs sont au salon; il faudra descendre, et vous ne faites pas un petit brin de toilette! (ھازىر ئۇلار مېھمانخانىدىن چىقىپ كېلىدۇ، دەيدۇ. پەسكە چۈشۈشىمىز كېرەك. ئاز-پاز بولسىمۇ ياسىنىۋالسىڭىز!)

كىچىككىنە كىنەز ئايىم كېرىسلودىن تۇرۇپ، ئۆزى خىزمەتچىسىنى قوڭغۇراق جىرىڭلىتىپ چاقىردى-دە، ئالدىراپ-تېنەپ ۋە خوشال قىياپەتتە كىنەز قىزى ماريېنى ياساندۇرۇش پىلانلىرىنى ئويلاش ۋە

---

① بلۇزكا — خوتۇن-قىزلارنىڭ يوپكا بىلەن بىركىيىدىغان قىسقا كۆي- نىگى (كوپتا). — تەر.

بۇ پىلانلىرىنى بىجا كەلتۈرۈش بىلەن بوپ كەتتى. كىنەز قىزى ماريە ئېيتىلغان بۇ يىگىتنىڭ يېتىپ كەلگەنلىگىدىن هاياجانلانغىنىنى ئۆز قەدىر-قىممىتىنىڭ يەرگە ئۇرۇلغانلىغى دەپ هىس قىلاتتى، خۇسۇسەن هەر ئىككى دوستىنىڭمۇ بۇ ئىش ئەلۋەتتە باشقىچە بولىدۇ دەپ قارىمىغانلىغىدىن تېخىمۇ نەپسى ئازار يىگەن ئىدى. خىجىل بولغانلىغىنى ئۇلارغا ئېيتىش — ئۆزىنىڭ هاياجانلانغانلىغىنى بىلدۈرۈپ قويغانلىق بولاتتى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، ئۇلارنىڭ ياساندۇرۇش پىلانلىرىنى رەت قىلغانىدا، ئۇلارنىڭ چاخچاق قىلىپ كۈلۈشلىرى ۋە ئۇنى قىيىن-قىستاقتا ئېلىشلىرى تېخىمۇ ئۇزۇنغا سوزۇلغان بولاتتى. ئۇنىڭ يۈزى بىردىنلا قىزىرىپ كەتتى، چىرايلىق كۆزلىرى خىرەلەشتى، يۈزىدە خۇددى قۇربان بولغان كىشىنىڭ خۇنۇك ۋە هەمىشە چىرايىدىن كەتمەي توختاپ قالىدىغان تەلەت پەيدا بولدى-دە، ئۆزىنى بۇرىنى خېنىم ۋە لىزانىڭ ئىلكىگە تاپشۇردى. هەر ئىككىلا خوتۇن ئۇنى چىرايلىق قىلىشقا جان-دىلى بىلەن كىرىشتى. كىنەز قىزى ماريە شۇنچىلىك خۇنۇك ئىدىكى، بۇ ئايالىلارنىڭ هىچبىرسى ئۇنىڭ بىلەن رىقابەتلىشىشنى ئويلىمايتتى؛ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار تامامەن سەمىمى هالدا، كىيىم-كېچەك ئادەمنى چىرايلىق قىلىدۇ دىگەن ئايالىلارغا خاس ساددا ۋە قەتئى ئىشەنچ بىلەن ئۇنى كىيىندۇرۇشكە كىرىشتى.

ياق، ئەزىزرايىي، بۇرىنى خېنىم (دوستۇم)، بۇ كۆزىنەك بولمايدۇ، — دىدى لىزا يىراقتا يان تەرەپتىن كىنەز قىزىغا قاراپ، — ئېيت، جىگەررەڭ كۆزىنىگىڭنى بەرسۇن! ئەزىزرايى! بۇ، ئېهتىهال، سېنىڭ هاياتلىق تەقدىرىڭنى هەل قىلىشى مۇمكىن. بۇنىڭ رەڭگى ناهايىتى ئاچ، بولمايدۇ، ياق، بولمايدۇ!

كۆينەك سەت ئەمەس، بەلكى كىنەز قىزىنىڭ چىرايى ۋە پۇتۇن قەددى-قامىتى خۇنۇك ئىدى، لېكىن بۇرنىنى خېنىم ۋە كىچىك-كىنە كىنەز ئايىم بۇنى سەزمەيتتى؛ ئۇلارنىڭ نەزىرىدە، ئەگەر يۇقۇرىغا تارالغان چاچلىرىغا ھاۋارەڭ لېنتا تاقاپ قويۇلسا ۋە جىگەر-رەڭ كۆينىگىنىڭ ئۇستىدىن ھاۋارەڭ شارىپ تاشلاپ قويۇلسا.....ئۇ ھالدا ھەممە ئىش جايىدا بولىدىغاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇلار قورقۇپ كەتكەن ئادەمنىڭ چىرايى ۋە قەددى-قامىتىنى كىيىم-كېچەك بىلەن ئۆزگەرتىش مۇمكىن ئەمەسلىگىنى ئۇنتۇپ قالغان ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئۇنىڭ يۈزىنىڭ سىرتقى قىياپىتىنى ھەرقانچە ئۆزگەرتىش ۋە بېزەشكە ئۇرۇنۇشلىرىغا قارىماي، كىنەز قىزىنىڭ چىرايى يەنىلا شۇنداق بىچارە ۋە خۇنۇك پېتى قېلىۋەردى. كىنەز قىزى ماريە ئۇلارنىڭ رايىغا بېقىپ ئىككى-ئۈچ قېتىم قايتا كىيىنىپ، چېچىنى يۇقۇرىغا تارتىپ تاراپ (چېچىنى مۇنداق تاراش ئۇنىڭ رەڭگىنى تامامەن ئۆزگەرتىپ ۋە بۇزۇپ تاشلايتتى)، جىگەر-رەڭ كۆينىگى ئۈستىدىن ھاۋارەڭ شارپىنى تاشلىۋالغاندىن كېيىن، كىچىككىنە كىنەز ئايىم ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىر-ئىككى قېتىم ئايلاندى ۋە كىچىككىنە قولى بىلەن كۆينەكنىڭ ئۇ ياق-بۇ يېقىنى، شارپىنى تۈزىتىپ يەنە ئۇ يان-بۇ ياندىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ قاراپ چىقتى.

— ياق، بۇ بولمايدۇ، — دىدى ئۇ قولىنى قولىغا ئۇرۇپ قەتئىي لىك بىلەن، — Non, Marie, dècidemént ça ne vous va pas. Je vous aime mieux dans votre petite robe grise de tous les jours. Non, de grâce, faites cela pour moi. (ياق، ماريە، بۇ سىزگە زادىلا ياراشمىدى. ماڭا ھەممىسىدىن سىز-

نىڭ ھېلىقى ھەركۇنى گىيىدىغان كۈلرەڭ كۆينىگىڭىز ياقىدۇ. مەن سىزدىن سورايمەن، شۇنى كىيىڭ. كاتيە)، — دىدى ئۇ ئۆي خىز-مەتچىسىگە، — (كىنەز قىزىغا كۈلرەڭ كۆينىگىنى ئەپكەلگىنە، قاراپ تۇرۇڭچۇ، بۇرېننى خېنىم، مەن ئۇنى قانداق ياساندۇرۇ-مەنكى)، — دىدى ئۇ تەبەسسۇم بىلەن، تېخى ھېلى بولمىغان ئىشقا ئالدىنئالا زوقلىنىپ.

كاتيە تەلەپ قىلىنغان كۈلرەڭ كۆينىگىنى ئېلىپ كەلگەن چاغدا، مارىيە ئەينەكتە ئۆز چىرايىغا قاراپ ئەينەك ئالدىدا ھامان قىمىرلىماستىن ئولتۇراتتى ۋە ئەينەكتە كۆزىگە لىق ياش ئېلىپ، يىغلاشقا تەييارلىنىپ، لەۋلىرىنى تىترىتىپ ئولتۇرغانلىغىنى كۆردى.

— Voyons, chère princesse (كېلىڭ، كىنەز قىزى)، — دىدى بۇرېننى خېنىم، encore un petit effort (يەنە جىندەك سەۋرى قىلسىڭىز بولىدۇ).

كىچىككىنە كىنەز ئايىم ئۆي خىزمەتچىسىنىڭ قولىدىن كۆينەكنى ئېلىپ كىنەز قىزى مارىيەنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— ياق، مانا ھازىر بۇنى ئاددىغىنا ئەمما كۆڭۈلدىكىدەك ياساندۇرىمىز، — دىدى كىنەز ئايىم.

كىنەز ئايىمنىڭ ئاۋازى، بۇرېننى خېنىمنىڭ ئاۋازى ۋە نىمە ئۈچۈندۇر كۈلگەن كاتيەنىڭ ئاۋازلىرى بىر بىرىگە قوشۇلۇپ، خۇددى قۇشلارنىڭ سايرىشىغا ئوخشاپ كەتتى.

— Non, laissez-moi (ياق، قويۇڭلار ئەمدى مېنى)، — دىدى كىنەز قىزى.

كىنەز قىزىنىڭ ئاۋازى شۇنچىلىك جىددى ۋە شۇنچىلىك ئەلەم بىلەن جاراڭلىدىكى، قۇشلاردەك ۋىچىرلىشىۋاتقانلار دەرھال جىمىپ

قىلىشتى. ئۇلار كىنەز قىزىنىڭ ياشقا لىق تولغان ۋە ئويچان هالدا يالۋۇرۇپ قاراپ تۇرغان چوڭ، چىرايلىق كۆزلىرىگە قاراپ، ئەمدى يەنە قىستاشنىڭ پايدىسىزلىغى ۋە هەتتا زۇلۇم ئىكەنلىگىنى چۈشەندى.

— Au moins changez de coiffure (هەچبولمىغاندا چاچ-لىرىنى باشقىدىن تۈزىتىڭلار)، — دىدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم، — Je vous disais (مەن سىزگە ئېيتقان ئىدىمغۇ)، — دىدى ئۇ تەڭ-تەنە بىلەن بۇرنىنى خىنىمىغا قاراپ، — Marie a une de ces figures, aux quelles ce genre de coiffure ne va pas du tout. Mais du tout, du tout. changez de grâce. (چاچنى بۇنداق شەكىلده تاراش ماريەنىڭ چىرايىغا قىلچىمۇ ياراش-مايدۇ، قىلچە! باشقىدىن ئۆزگەرتىڭلار.)

— Laissez-moi, laissez-moi, fout Ça m'est parfait-ement egal (قويۇڭلار مېنى، قويۇڭلار مېنى، ماڭا بەربىر)، — دەپ جاۋاپ بەردى ماريە كۆز يېشىنى ئاران تۇتتۇۋېلىپ.

بۇرنىنى خىنىم بىلەن كىچىككىنە كىنەز ئايىم ئۆز كۆڭلىده كىنەز قىزى ماريەنىڭ شۇ تۇرقىدا ناهايىتى خۇنۇك، هەر ۋاقىتتىكى-دىنمۇ يامانراق خۇنۇك ئىكەنلىگىنى كۆرۈپ ۋە بىلىپ تۇراتتى. لېكىن ئەمدى بىرەر چارە قىلىشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. كىنەز قىزى بۇلارغا پىكرۇ-خىيالغا چۆمگەن هالدا قاراپ قالدىكى، ئۇلار بۇ هالەتتىن بىلەتتى. كىنەز قىزى ماريەنىڭ بۇنداق هالىتى ئۇلاردا هېچقانداق ۋەهمه پەيدا قىلمىدى (ئۇنىڭ بۇنداق هالىتى هېچكىمده ۋەهمه پەيدا قىلمايتتى). لېكىن بۇلار ماريەنىڭ شۇنداق هاللاردا لام-مىم دىمەستىن جىم بولۇپ قالدىغانلىغىنى ۋە

ئۆز پىكرىدە تەۋرەنمەسىتىن چىڭ تۇرۇۋالىدىغانلىغىنى بىلەتتى.

— Vous changerez n'est-ce pas? (چېچىڭزنى باشقىچە قىلىپ تارايسىز-ھە؟) — دىدى لىزا ۋە ماريىە ھەچىنىمە دەپ جاۋاپ بەرمىگەندە لىزا ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

كىنەز قىزى ماريىە ئۆزى يالغۇز قالدى. ئۇ لىزانىڭ دىگەنلىرىنى قىلمىدى، چېچىنى باشقىدىن ئۆزگەرتىپ تاراش بۇ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى ئەينەكتىن ئۆزىگە قاراپمۇ قويمىدى. ئۇ بوشىشىپ كەتتى-دە، قوللىرىنى پەسكە ساڭگىلىتىپ، يەرگە قارىغان پېتى گەپ قىلماستىن ئولتۇردى ۋە ئويلاشقا باشلىدى. ئۇ ئەرنى، ئەركەك كىشىنى، كۈچلۈك ھۆكۈمران ۋە نىمە ئۈچۈندۇر جازىبىلىك، ئۇنى بىردىنلا تاماھەن باشقىچە ئالەمگە، ئۆز ئالىمىگە، بەخت-سائادەت ئالىمىگە ئېلىپ بارىدىغان ۋۇجۇتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئۆز بالىسىنى، يەنى تۇنۇگۈن ئىمزگۈچى ئانا قىزنىڭ قۇچىغىدا كۆرگەنىدەك بالىنى ئۆز قۇچىغىدا تۇتۇپ ئولتۇرغانلىغىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئېرى خۇددى يېنىدا ئۇنىڭغا ۋە بالىغا مېھرىۋانلىق بىلەن قاراپ تۇرغاندەك ئىدى. "ياقەي، بۇ قىلچە مۇمكىن بولمايدىغان ئىش، مەن ناھايىتى خۇنۇك" — دەپ ئويلايتتى كىنەز قىزى ئۆزىچە.

— چايغا مەرھەمەت قىلىڭ، كىنەز ھازىر چىقىدۇ، — دەپ ئۆي خىزمەتچىسىنىڭ ئاۋازى ئىشىكتىن ئاڭلاندى.

كىنەز قىزى ئۆزىگە كەلدى-دە، ئويلىغان ئويلىرىدىن قورقۇپ كەتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى-يۇ، تۆۋەنگە چۈشۈش ئالدىدا، بۇتلارنىڭ سۇرەتلىرى قويۇلغان ئۆيگە كىردى ۋە شام-چىراقلار يورۇتۇپ تۇرغان نىجاتچىنىڭ چوڭ سۇرىتىدىكى قاپ-قارا يۈزىگە تىكىلىپ قاراپ، قوللىرىنى قوشتۇرغان پېتى بىرقانچە مىنۇت تۇرۇپ

قالدی. كىنەز قىزى ماريەنىڭ قەلبى ئازاپلىغۇچى شۇبھە بىلەن لىق تولغان ئىدى. ئۇنىڭدا ئىشقى ـ مۇھەببەت خوشاللىغى ۋە ئەركەك كىشىگە نىسبەتەن دۇنياۋىي مۇھەببەت بولۇشى مۇمكىنمىكىن؟ كىنەز قىزى ماريە نىكا توغرىسىدا ئويلىغىنىدا ئائىلىۋى بەخت ۋە پەرزەنت ھەققىدە خىيال سۈرەتتى، لېكىن، ئۇنىڭ ئەڭ ئاساسلىق، ئەڭ كۈچلۈك ۋە يوشۇرۇن ئارزۇسى دۇنياۋىي مۇھەببەت ئىدى. ئۇ بۇ ھېسسىياتنى باشقىلاردىن ۋە ھەتتا ئۆزىدىن يوشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشقانسېرى شۇنچە كۈچىيىپ باراتتى. ھەي خۇدا، ــ دەيتتى ئۇ ئۆزىگە ئۆزى، ــ قەلبىمدىكى بۇ شەيتانى ۋەسۋەسىنى قانداق قىلىپ يەڭسەم بولار؟ سېنىڭ ئىرادەڭنى تېچقىنا بىجا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، بۇ يامان خىياللاردىن قانداق قىلىپ مەڭگۈ قۇتۇلارمەن؟ ئۇ بۇ سوئالنى بېرىش بىلەن تەڭ، خۇدا ئۇنىڭغا ئۆنىڭ ئۆز قەلبى ئارقىلىق جاۋاپ بەردى: "ئۆزەڭ ئۈچۈن ھېچنەرسىنى ئارزۇ قىلما؛ ھېچنىمىنى ئىزدىمە، ھېچنىمگە قايغۇرما ھېچكىمگە ھەسەت قىلما. كىشىلەرنىڭ كېلىچىگى ۋە سېنىڭ تەقدىرىڭ ساڭا نامەلۇم بولۇشى كېرەك؛ لېكىن شۇنداق ياشىغىنىكى، ھەممىگە تەييار تۇرىدىغان بولغىن. ئەگەر خۇدا ساڭا نىكالىنىش مەجبۇرىيىتىنى يۈكلەپ سېنى سىنىماقچى بولسا، ئۇنىڭ ئىرادىسىنى بىجا كەلتۈرۈشكە تەييار تۇرغىن". كىنەز قىزى ماريە تەسەللى بولدىغان شۇ پىكىرلەر بىلەن (لېكىن يەنىلا مەنى قىلىنغان دۇنياۋىي ئارزۇ ـ ھەۋەسنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈمىدى بىلەن) ئۇھ تارتىپ چوقۇنىدى ـ دە، نە كۆينەك، نە چاچلىرى، نە مېھمانلار ئالدىغا قانداق كىرىشى ۋە نە ئۇلارغا نىمە دېيىشى توغرىسىدا قىلچە ئويلىماستىن پەسكە چۈشتى. خۇدانىڭ ئىرادىسىز كىشىنىڭ بىر تال چېچى بېشىدىن چۈشۈپ كېتىشى

مۇمكىن بولمىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ يازمىشى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بۇ نەرسىلەر نىمە دېگەن گەپ؟

4

كىنەز قىزى ماريىە ئۆيگە كىرگەندە، كىنەز ۋاسىلى كىچىكىنە كىنەز ئايىم ۋە بۇرېننى خېنىم بىلەن مېھمانخانىدا گەپلىشىپ ئولتۇراتتى. كىنەز قىزى ئېغىر قەدەم بېسىپ، تاپىنى بىلەن دەسسەپ كىرىپ كەلگەندە، ئەرلەر ۋە بۇرېننى خېنىم ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى؛ كىچىككىنە كىنەز ئايىم ئۇنى ئەرلەرگە كۆرسىتىپ: "مانا، ماريىە!" دىدى. كىنەز قىزى بىر قاراپ ھەممەيلەننى يىپە-دىن-يىڭنىسىغىچە كۆزدىن كۆچۈرۈپ چىقتى. ئۇ بىر پەس جىددى قىياپەتكە كىرگەن ۋە يەنە دەرھال تەبەسسۇم قىلغان كىنەز ۋاسىلە-نىڭ يۈزىنى، ماريىە مېھمانلاردا قانداق تەسىرات پەيدا قىلدىكىن دەپ ماراپ قاراپ تۇرغان كىچىككىنە كىنەز ئايىمنىڭ يۈزىنى كۆردى. ئۇ يەنە بۇرېننى خېنىمنى، ئۇنىڭ تاقۇالغان لېنتە-سىنى، ئۇنىڭ چىرايلىق يۈزىنى، ئۇنىڭ ئاناتولىغا تىكىلىپ قاراپ تۇرغان ناھايىتى روھلۇق قىياپىتىنىمۇ كۆردى؛ لېكىن ئۇ ئاناتولىنىڭ يۈزىنى كۆرەلمەيتتى، ئۇ پەقەت ئالدىغا كېلىۋاتقان قانداقتۇ چوڭ، قامىتى كېلىشكەن چىرايلىق بىر گەۋدىنى كۆرەتتى، خالاس. كىنەز قىزىنىڭ ئالدىغا ئاۋال كىنەز ۋاسىلى كەلدى ۋە كىنەز قىزى ئۇنىڭ قولى ئۇستىگە ئېگىشكەن چېچى يوق ئاپپاق بېشىغا سۆيۈپ قويۇپ، سۆزلىرىگە جاۋابەن "ئەكسىچە، سىز مېنىڭ ناھايىتى ئېسىمدە بار-سىز" دىدى. كېيىن ئاناتول ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى. ماريىە ئۇنى

يەنىلا كۆرەلمەيتتى. ئۇ پەقەت قولىنى يۇمشاقىقىنە بىر قولىنىڭ قاتـ
تىق تۇتقانلىغىنى ۋە بىلىگى خۇشبۇي چاچ مېيى بىلەن يېپىشىپ
تۇرغان چىرايلىق قوڭۇر چاچلار ئاستىدىكى ئاپپاق پىشانىگە سەل
تېگىپ كەتكەنلىگىنى سېزەتتى. ئۇ ئاناتولىنىڭ يۈزىگە قارىغاندا،
ھۆسنى ئۇنى ھەيرانلىقتا قالدۇرغان ئىدى. ئاناتول ئوڭ قولىنىڭ
باشمالتىغىنى كىيمىنىڭ ئېتىلگەن ئىككى تۇگمىسى ئارىسىغا تىقىپ،
كۆكرىكىنى ئالدىغا، يەلكىسىنى ئارقىسىغا چىقىرىپ، ئالدىغا چىقىرىپ
قويۇلغان بىر پۇتىنى تەۋرىتىپ ۋە بېشىنى سەل تۆۋەن سېلىپ، گەپـ
سۆز قىلماستىن كىنەز قىزىغا، ئەپتىدىن، ئۇنىڭ توغرىسىدا ھېچ
ئويلىماستىن، ئوچۇق چىراي بىلەن قاراپ تۇراتتى. ئاناتول گەپـ
سۆزلەردە تاپقۇر ئەمەس، گەپكە چېچەن ۋە ئۇستا ئەمەس، لېكىن
ئۇ يۇقۇرى تەبىقە دائىرىسىدىكىلەرگە مۇناسىپ ئۆزىنى ۋەزمىن
تۇتىدىغان ۋە ئۆزىگە قاتتىق ئىشىنىدىغان خىسلەتلىك ئادەم ئىدى؛
ئۆزىگە ئىشەنمەيدىغان ئادەم بىر كىشى بىلەن بىرىنچى مەرتىۋە
تونۇشقاندا نېمە دېيىشىنى بىلمەي جىم بولۇپ قالسا ۋە مۇنداق جىم
بولۇپ قېلىش ئەدەپسىزلىك دەپ ئويلاپ قانداقتۇ بىرەر گەپ تېپىش
ئويىدا بولۇۋاتقانلىغىنى بىلدۈرۈپ قويسا، ئەلۋەتتە ياخشى ئەمەس؛
لېكىن ئاناتول گەپ قىلماي جىم تۇرغان بولسىمۇ، بىر پۇتىنى
تەۋرىتىپ، كىنەز قىزىنىڭ چاچلىرىنى تەبەسسۇم بىلەن كۆزىتىپ
تۇراتتى. ئۇنىڭ خېلى ئۇزاق ۋاقىت مۇشۇنداق گەپ قىلماستىن
بىمالال تۇرالىشى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ چىرايى گويا "ئەگەر
بۇ جەملىق ئوڭايسىزلىق بولسا، قېنى سىلەر سۆزلەۋېرىڭلار، مېنىڭ
گەپ قىلغۇم كەلمەيۋاتىدۇ" دېگەندەك قىلاتتى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى،
ئاناتول ئاياللار بىلەن مۇئامىلە قىلغاندا ئۆزىنى ئۇستۇن تۇتۇپ

ئۇلارنى كۆزگە ئىلمايدىغان شۇنداق بىر قىلىقنى قىلاتتىكى، ئۇنىڭ بۇ قىلىغى ئاياللاردا ھەممىدىن كۆپ‌رەك قىزىقسىنىپ قاراش، قورقۇش ۋە ھەتتا مۇھەببەت ھېسسىياتىنى پەيدا قىلاتتى. ئۇ ئۆزىدىن كۆرۈنۈشى بىلەن ئولارغا گويياكى "بىلىمەن سىلەرنى، بىلىمەن، سىلەر بىلەن ئاۋارە بولۇپ يۈرىمەنمۇ؟ سىلەر جان دېگەن ئىدىئالارغۇ؟" دېگەندەك قىلاتتى. ئۇ ئېھتىمال، ئاياللار بىلەن ئۇچراشقاندا بۇنداق دەپ ئويلىمىغان بولۇشى مۇمكىن (ھەتتا ئويلىماسلىغىمۇ مۇمكىن، چۈنكى ئومۇمەن كەم ئويلايتتى)، لېكىن ئۇنىڭ كۆرۈنۈشى ۋە قىلىغى كىشىلەردە مۇشۇنداق تەسىرات پەيدا قىلاتتى. كىنەز قىزى بۇنى سەزدى ۋە خۇددى ئۇنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىشنى ئويلاشقا جۈرئەت قىلمىغانلىغىنى ئۇنىڭغا كۆرسەتمەكچى بولغاندەك قېرى كىنەزگە مۇراجىئەت قىلدى. كىچىككىنە كىنەز ئايىمنىڭ ساز ئاۋازى ۋە ئۇنىڭ يۇمشاق تۈك باسقان نازۇك لېۋى كۆتىرىلىپ، ئاپپاق چىشلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغانلىغى تۈپەيلىدىن، سۆھبەت كەك ۋە جانلىق تۈس ئېلىپ كەتتى. كىچىككىنە كىنەز ئايىم كىنەز ۋاسىلىنى كۆپىنچە كۆپ گەپلىك، خۇشچاخچاق كىشىلەرگە خاس پوزىتسىيە بىلەن قارشى ئالدى، بۇنداق پوزىتسىيە شۇنىڭدىن ئىبارەت ئىددىكى، مۇئامىلىدە بولۇۋاتقان كىشى بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇ ئۇزۇندىن بېرى مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان ھەممىگە ئانچە مەلۇم بولمىغان خۇشچاقچاقلار ۋە قىزىق خاتىرىلەر بارەك ئىدى، ھالبۇكى، مۇنداق خاتىرىلەر ئەسلا يوق ئىدى، كىچىككىنە كىنەز ئايىم بىلەن كىنەز ۋاسىلى ئوتتۇرىسىدا مۇناسىۋەتلەر تېخىمۇ مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. كىنەز ۋاسىلى مۇنداق مۇئامىلىگە دەررۇ قوشۇلدى؛ كىچىككىنە كىنەز ئايىم ئۆزى ئوبدان بىلمىگەن ئاناتولنىمۇ

هىچقاچان بولۇپ باقمىغان بۇ كۈلكىلىك ۋەقەلەر خاتىرىسىگە تارتىپ كىردى. بۇرۇنقى خېنىمىمۇ بۇ ئومۇمىي خاتىرىلەرگە قوشۇلدى، ھەتتا كىنەز قىزى ماريېمۇ ئۆزىنىڭ بۇ قىزىق خاتىرىلەرگە تارتىلغانلىقىنى مەمنۇنىيەت بىلەن ھېس قىلدى.

ــ مانا ھىچبولمىغاندا سىز ئەمدى تامامەن بىزنىڭ ئىختىيارىمىزدا سىز، سۆيۈملۈك كىنەز، ــ دىدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم (ئەلۋەتتە فرانسۇزچە) كىنەز ۋاسىلىغا، ــ بۇ بىزنىڭ Annette نىگىكىدىكى ئولتۇرۇشمىزغا ئوخشاش ئەمەس، ئۇ يەردە سىز ھەمىشە قېچىپ كېتەتتىڭىز. ئېسىڭىزدە بارمۇ cette chere Annette(سۆيۈملۈك ئانىنېت)؟

ــ ھە، سىزمۇ مېنى Annette غا ئوخشاش سىياسەت توغرىسىدا گەپ قىلدۇرمايسىز!

ــ چاي شىرەسى ئەتراپىدا ئولتۇرغىنىمىزچۇ؟

ــ ھە، راست!

ــ سىز نېمىشقا Annette نىگىكىگە زادىلا بارماس بولۇپ قالدىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم ئاناتولىدىن، ــ ھە! مەن بىلمەن، بىلمەن، ــ دىدى ئۇ كۆز يۇمچەكلەپ قويۇپ، ــ ئاكىڭىز ئېپپولىت ماڭا سىزنىڭ ئىشلىرىڭىزنى دىگەن ئىدى. بىلەمەن! ــ دىدى بارمىغى بىلەن دوق قىلىپ قويۇپ. ــ پارىژدا قىلغان شوقلۇقلىرىڭىزنىمۇ ئۇقمەن!

ــ ئېپپولىت ساڭا ئېيتمىغانمىدى؟ ــ دىدى كىنەز ۋاسىلى ئوغلىغا قاراپ ۋە كىنەز ئايىم خۇددى قېچىپ كەتمەكچى بولۇۋاتقاندەك ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىپ (ئۇنىڭ قولىغا ئاران ئېسىلىپ ئولگۈرىدى)، ــ ئۇ ئېپپولىتنىڭ سۆيۈملۈك كىنەز ئايىمنى دەپ قاغجىراپ

كەتكەنلىگىنى ۋە كىنەز ئايىمىنىڭ le mettaità la porte (ئۇنى ئويدىن قانداق قوغلاپ چىقارغانلىغىنى) ساڭا دىمىگەنىمىدى؟

— Oh! C'est la perle des femmes, princesse!(ئوھو! بۇ — ئاياللارنىڭ گۆھىرى ئىكەنلىغۇ، كىنەز قىزى!) — دىدى كىنەز ۋاسىلى كىنەز قىزىغا.

كىچىككىنە كىنەز ئايىم پارىژ توغرىسىدا گەپ ئاچقانىدا، بۇرۇنقى خىنىم پۇرسەتىنى غەنىمەت بىلىپ گەپكە قوشۇلدى.

ئۇ ئاناتولدىن پارىژدىن كەلگىنىگىزگە خېلى ئۇزاق بولدىمۇ ۋە بۇ شەھەر سىزگە ياقامدۇ دەپ سورىدى. ئاناتول بۇ فرانسۇز ئايالغا ناھايىتى ئىشتىياق بىلەن جاۋاپ بەردى ۋە كۆلۈمسىرەپ قاراپ ئۇنىڭ ۋەتىنى توغرىسىدا گەپلىشىپ كەتتى. ئاناتول چىرايلىققىنا بۇرۇنقى خىنىمنى كۆرۈپ، بۇ يەردە، لىسگورىدىمۇ زىرەكىپ قالمايدىكەنمەن دىدى. "ناھايىتى جايىدا! — دىدى ئۇنىڭغا قاراپ چىقىپ، — بۇ demoiselle de compagine (كىچىك ئۇلپەتچى قىز) ناھايىتى جايىدا ئىكەن. كىنەز قىزى ماڭا تەگسە، ئۇنى ھەم بىللە ئېلىپ بارار، — دىدى ئىچىدە، — la petite est gentille (ناھايىتى، ناھايىتى جايىدا)"

قېرى كىنەز قاپىغىنى تۇرۇپ ۋە نىمە قىلسام بولاركىن دەپ ئويلىنىپ، ھوجرىسىدا ئالدىرىماستىن كىيىنمەكتە ئىدى. بۇ مېھمانلارنىڭ كېلىشى ئۇنىڭ چىشىغاتەككەن ئىدى. "كىنەز ۋاسىلى — بۇ ۋە ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ نىمە كېرەكلىگى بار؟ كىنەز ۋاسىلى ماختانچاق، بىمەنە ئادەم، ئۇنىڭ ئوغلىمۇ ئۆزىدىن قېلىشمىسا كېرەك" — دەپ غۇدۇڭشۇيىتتى ئۆزىچە. ئۇنى شۇ نەرسە ئاچچىقلاندۇرغان ئىدىكى، بۇ مېھمانلارنىڭ كېلىشى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ھەل قىلىنمىغان ۋە دائىم

يوشۇرۇپ كېلىۋاتقان مەسىلىنى — قېرى كىنەز بۇ توغرىدا ھەمىشە ئۆزىنى ئۆزى ئالداپ كېلىۋاتقان مەسىلىنى ئوتتۇرىغا چىقارغان ئىدى. قاچان بولمىسۇن كىنەز قىزى ماريېەدىن ئايرىلىپ قېلىش ۋە ئۇنى ئەرگە بېرىشكە ماقۇل بولامدۇ-يوق — مەسىلە مانا شۇنىڭدىن ئىبارەت ئىدى. كىنەز ۋاسىلى ھېچقاچان ئۆزىگە توغرىدىن-توغرا بۇ سۇئالنى بېرىشكە جۇرئەت قىلىغان ئەمەس، چۈنكى بۇ سۇئالغا ئادىللىق بىلەن جاۋاپ بېرىش كېرەكلىگىنى ئۆزى بىلەتتى، ئادىللىق بىلەن جاۋاپ بېرىش بولسا ئۇنىڭ تۇيغۇسىغا زىت كېلىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنى پۈتۈن تىرىكچىلىك ئىمكانىيەتلىرىدىن مەھرۇم قىلاتتى. كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ كىنەز قىزىنى ئانچە قەدىرلىمەيدىغان كۆرۈنسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭسىز ياشاشنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمەيتتى. "ئۇنىڭغا ئەرگە تېگىشنىڭ نىمە كېرىكى بار؟ — دەپ ئويلايتتى ئۇ، — شور پىشانە بولسا كېرەك-دە، مانا، لىزا ئاندرىيېغا تەگدى (ھازىرقى زامانداا بۇنىڭدىن ياخشى ئەرنى تېپىشمۇ قىيىن)، لىزا ئۆز تەقدىرىدىن مەمنۇنمۇ؟ كىممۇ ئۇنى ياخشى كۆرۈپ ئالاتتى؟ خۇنۇك، كالامپاي! كىشىلەر ئالسىمۇ ئۇنىڭ پەقەت مال-مۈلكى ۋە نامىنى دەپ ئالار. ئەرگە تەگمەي ئۆتۈپ كېتىدىغان قىزلارمۇ بارغۇ؟ بەختلىكرەك تېخى!" كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ كىيىملىرىنى كىيىۋېتىپ مۇشۇنداق ئويلايتتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، بارغانسېرى ئارقىغا تارتىپ كېلىۋاتقان بۇ مەسىلە دەرھال ھەل قىلىنىشىنى تەلەپ قىلاتتى. كىنەز ۋاسىلى ئوغلىنى، روشەنكى، كىنەز قىزىغا ئۆيلەندۈرۈش نىيىتى بىلەن ئېلىپ كەلگەن ئىدى ۋە بۇ ھەقتە بۈگۈن ياكى ئەتە توپ-توغرا جاۋاپ تەلەپ قىلىدىغاندەك ئىدى. ئۇنىڭ ئابرويى ۋە يۇقۇرى تەبىقىلەر دائىرىسىدىكى ئورنى

یامان ئەمەس. "خەیر، مەیلی، مەن قارشی ئەمەسمەن" ــ دەیتتی ئۆزىگە ئۆزى، "لېكىن، ئوغلى قىزىمغا لايىق بولسۇن. مانا، مۇشۇ تەرىپىنى ئويلاپ كۆرىمىز".

ــ مانا، بۇ تەرىپىنى ئويلاپ كۆرەرمىز، ــ دىدى كىنەز ئاۋازىنى چىقىرىپ، ــ مانا بۇ تەرىپىنى ئويلاپ كۆرەرمىز.

شۇنىڭ بىلەن نىكولاي ئاندرىيېۋىچ ھەر ۋاقىتتىكىدەك، تېتىك قەدەم تاشلاپ مېھمانخانىغا كىرىپ كەلدى ــ دە، تېز ــ تېز ھەممەيلەن ــ گە بىر ــ بىرلەپ قاراپ چىقتى ۋە كىچىككىنە كىنەز ئايىمنىڭ باشقا كۆينەك كىيىۋالغانلىغىنى، بۇرۇنىنىڭ كىچىككىنە لېنتىسىنى، كىنەز قىزى مارىيەنىڭ خۇنۇك چاچلىرىنى، بۇرۇنىنى بىلەن ئاناتولنىڭ تەبەسسۇم قىلىشىپ ئولتۇرۇشقانلىغىنى ۋە قىزنىڭ بۇ يەردە ئولتۇرغانلار ئارىسىدا غېرىبانە بولۇپ قالغانلىغىنى بايقىدى.

"مۇشۇنداق ئەخمىقانە ياسانغان بارمۇ!" ــ دىدى ئىچىدە قىزنىڭ غەزەپلىنىپ قاراپ، "ئۇياتسىز! كاشكى، كۆيوغۇل بولغۇچى ئۇنى پىسەنت قىلسا!"

ئۇ كىنەز ۋاسلىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ــ سالام، سالام، خۇش كەپسىز.

ــ يېقىن دوست ئۈچۈن، مېنىڭ چاقىردىم يولمۇ يىراق ئەمەس، ــ دىدى كىنەز ۋاسلى ھەر ۋاقىتتىكىدەك تېز، ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا ۋە تەكەللۇپسىزلىك بىلەن، ــ مانا بۇ ئىككىنچى ئوغلۇم، مەرھەمەت ۋە شەپقەتكىزنى سورايمەن.

كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ ئاناتولغا باشتىن ــ ئاياق قاراپ چىقتى.

ــ يىگىت، يىگىت، قېنى، كەل سۆيىۈپ قوي، ــ دىدى كىنەز

مەڭزىنى ئاناتولغا تۇتۇپ.

ئاناتول بوۋايىنى سۆيۈپ قويدى ۋە ئاتىسى يول ئۈستىدە ئېيتقان ھېلىقى غەلىتە قىلىغىنى قاچان پەيدا قىلدىغانلىغىنى كۈتۈپ، ناھايىتى قىزىقىش ۋە تامامەن ۋەزمىنلىك بىلەن بوۋايغا قاراپ ئولتۇراتتى.

كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ دىۋانىنىڭ بۈلۈڭىدا ئادەتتىكى ئورنىدا ئولتۇرۇپ، كىنەز ۋاسىلى ئۈچۈن بىر كرېسلونى ئالدىغا تارتىپ كۆرسەتتى-دە، سىياسى ئىشلار ۋە يېڭى ئەھۋاللارنى سوراشقا باشلىدى. ئۇ كىنەز ۋاسىلىنىڭ گەپلىرىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىۋاتقاندەك قىلسىمۇ، لېكىن كۆزىنى كىنەز قىزى ماريېەدىن ئۈزمەيتتى.

ــ دىمەك، پودستامدىن خەت يېزىشىپتۇ، دەڭ؟ ــ دىدى كىنەز ۋاسىلىنىڭ ئاخىرقى سۆزىنى تەكرارلاپ ۋە بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ قىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ــ مېھمانلارنى دەپ مۇشۇنداق ياساندىڭمۇ، ھە؟ ــ دىدى قەھرى كىنەز، ــ ھەي-ھەي، نىمە دىگەن ياخشى! مېھمانلارنىڭ ئالدىغا يېڭىچە ياسىنىپ چىقىپسەن، مېھمانلارنىڭ ئالدىدا ساڭا ئېيتىپ قويايكى، بوندىن كېيىن مېنىڭ ئىجازىتىمسىز ئۆۋزەڭنى مۇنداق ياساندۇرۇشقا جۇرئەت قىلما.

ــ بۇنىڭغا مەن ئەيىپلىك، mon père (ئاتا!، ــ دىدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم قىزىرىپ ۋە ئۇنىڭ تەرىپىنى ئالدى.

ــ ئىختىيار تامامەن ئۆزىڭىزدە، ــ دىدى كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ كېلىنىنىڭ ئالدىدا تازىم قىلىپ، ــ ئۆزىگە ياراشمايدىغان ئىشنى قىلىشنى ئۇنىڭغا كىم قويۇپتۇ، بۇنىڭسىزمۇ ئۇنىڭ ئۆزى خۇنۇك-دە!

قهری کـنەز ئورنـدا یەنه ئولـتۇردی ـ ده کۆزنـگه لـق یاش ئالغان قزنغا یەنه دققەت ـ نەزىردنی سالماي قویدی.

ـــ ئەکسىچه، چاچنی مۇنـداق تاراش کـنەز قزنـغا ناهایـتی یارىشپتۇ، ـــ دىدی کنەز ژاسلی.

ـــ قهنی، ئەزىزىم، یاش کـنەز، ئېتىـگىز نىمـدی؟ ـــ دىـدی کنەز نکولاي ئاندرىیـەۋىچ ئاناتولـغا قاراپ، ـــ بۇ یاقـتا کېلىك، گەپلىشەیلی، تونۇشایلىچۇ.

ـــ مانا، ئەمدی باشلىنىدىغان بولـدی تاماشا، ـــ دەپ ئویلـدی کۆڭلىده ئاناتول ژه تەبەسسۇم بىلەن قهری کـنەزنىك یېنىغا کېلىپ ئولـتۇردی.

ـــ قهنی، سىزنی چەتئەلـده ئوقۇپ تەربىیلەنـگەن دىیـشىدۇ. ئاتىگىز بىلەن ئىككىمىزگه ئوخـشاش پوپ ساژادىـگىـزنی چىقارغان ئەمەس. ئېیتىڭا یاخشی یېگىت، سىز هازىر ئاتـلىق گـۋاردىـیـده خىزمەت قىلامسىز؟ ـــ دەپ سوراىدی بووای ئاناتولغا یېقىن کېلىپ ژه دىقـقەت بىلەن قاراپ.

ـــ یاق، ئارمـیـگه ئـۆتـتۇم، ـــ دەپ جاۋاپ بەردی ئاناتول کۇلکىسىنی ئاران بېسـۋېلىپ.

ـــ شۇنداقمۇ! یاخشی. ئېیتماقچی، یاخشی یىگىت، پادىشا بىلەن ژەتەنگه خىزمەت قىلماقچىمۇ سىز؟ ئۇرۇش ژاقتی، سىزدەك یـگىت، ئەلۋەتته خىزمەت قىلىشی کېرەك، خىزمەت قىلـشی کېرەك. خوش، فرونتـقا بارماقچىمۇ سىز؟

ـــ یاق، کىنەز، بىزنىك پولك یۇرۇپ کەتتی. مەن هازىر..... مەن هازىر قانداق خىزمەتتـمەن، دادا؟ ـــ دىـدی ئاناتول ئاتىسغا قاراپ کۇلۇپ.

ــ ئۆزى خىزمەتتە بولسۇنۇ، يەنە نىمە خىزمەتتىمەن دەپ سوراش! ھا ـ ھا ـ ھا! ــ دەپ كۈلۈپ كەتتى كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ.

شۇنىڭ بىلەن ئاناتول ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىق قاقاخلاپ كۈلۈپ كەتتى. كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ بىردىنلا قاپىغىنى تۈرۈپ قويدى.

ــ ھە، بار، ــ دىدى ئاناتولغا.

ئاناتول ئىلجىيىپ يەنە خانىملارنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ــ سەن بۇلارنى چەتئەلگە ئەۋەتىپ تەربىيىلىگەن ئەمەسمۇ، كىنەز ۋاسلى؟ شۇنداقمۇ؟ ــ دىدى قېرى كىنەز ۋاسلىغا.

ــ مەن قولۇمدىن كېلىدىغان ھەممە ئىشلارنى قىلدىم؛ مەن سىزگە ئېيتسام، ئۇ يەردىكى تەربىيە بىزدىكىدىن ياخشىراق.

ــ ھە، ھازىر ھەممە نەرسە ئۆزگىرىپ، يېڭىچە بولۇپ كەتكەن، ناھايىتى ياخشى يىگىت بوپتۇ! ياخشى يىگىت! قېنى، مېنىڭ ھوجرامغا بارايلى.

ئۇ كىنەز ۋاسلىنى قولتۇقلاپ ھوجرىسىغا ئېلىپ كىردى.

كىنەز ۋاسلى كىنەز بىلەن تەنھا قالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ دەرھال ئۇنىڭغا ئۆز خاھىش ۋە ئۇمىتلىرىنى بايان قىلدى.

ــ نىمە، مېنى ئۇنىڭغا ئېسىلۋالدۇ، ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايدۇ دەپ ئويلامسەن؟ ــ دىدى قېرى كىنەز ئاچچىغلىنىپ، ــ نىمە دىگەن گەپ! ــ دىدى تېخىمۇ جەھلى چىقىپ، ــ مېنى دىسە ئەتىلا بولسۇن! ساڭا شۇنىلا ئېيتىپ قويماي، مەن كۈيوغلۇمنى ياخشىراق بىلىشنى ئىستەيمەن. سەن مېنىڭ ئادىتىمنى ئۆزەڭ بىلمىسەن: ھەممە گېپىم ئاشكارە. مەن ئەتە سېنىڭ ئالدىڭدا مارىيەدىن سورايمەن: ئەگەر ئۇ خالسا، ئۇ (ئاناتول ــ تەر) مۇشۇ يەردە قېلىۋەرسۇن. قېلىۋەرسۇن،

كورەرمىز، ــ كىنەز دىمىغىنى قېقىپ قويدى، ــ مەيلى تېگىۋەرسۇن، ماڭا بەربىر، ــ دېدى ئۇ خۇددى ئوغلى بىلەن خوشلىشىۋاتقان چاغدىكىدەك جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىدى.

ــ مەن سىزگە توپ ـ توغرا ئېيتايكى، ــ دېدى كىنەز ۋاسىلى سۆھبەتدىشىنىڭ هۇشيارلىغىنى سېزىۋېلىپ ئەمدى هەييارلىق قىلىشنىڭ زۆرۈر ئەمەسلىگىگە ئىشەنچ هاسىل قىلغان هەيىار ئادەم ئاهاڭى بىلەن، ــ سىز ئادەمنى بىر كۆرۈش بىلەنلا ئىچى ۋە تېشىنى بىلىۋالىسىز. ئاناتول زاكاۋەت ئىگىسى ئەمەس، لېكىن ئۇ سەممى، كۆڭلى ـ كۆكسى ئوبدان يىگىت ــ ياخشى ۋە مېهرىۋان پەرزەنت.

ــ قېنى، قېنى، ياخشى، كۆرەرمىز.

خۇددى ئۇزاق ۋاقىت ئەرلەرنىڭ ئۇلپەتچىلىگىسىز يەكىكە هالىدا كۈن كۆچۈرۈپ كەلگەن ئاياللاردا هەمىشە بولىدىغان ئەهۋالىلارغا ئوخشاش، ئاناتولنى كۆرۈش بىلەن تەڭ كىنەز نىكولاي ئاندرېيېۋىچ ئۆيىدىكى ئۇچ ئايالنىڭ هەممىسى ئوخشاشلا ئۆزىنىڭ شۇ چاقچەچە ئۆتكۈزگەن هاياتىنىڭ هەقىقى هايات ئەمەس ئىكەنلىگىنى هېس قىلىشاتتى. بۇلارنىڭ هەممىسىنىڭ پىكىر قىلىش، هېس قىلىش ۋە كۈزىتىش كۈچى بىردىنلا ئون هەسسىلەپ ئېشىپ كەتتى ۋە گويا ئۇلارنىڭ شۇ ۋاقىتقىچە قاراڭغۇلۇقتا ئۆتۈپ كەتكەن هاياتى بىردىنلا يېڭى مەزمۇنغا باي بىر نۇر بىلەن يورۇتۇلغاندەك بولدى.

كىنەز قىزى ماريە ئۆزىنىڭ چىرايى ۋە چاچلىرى توغرىسىدا ئەسلا ئويلىمايتتى ۋە خيالىغىمۇ كەلتۈرمەيتتى. ئۇنىڭ ئېرى بولۇش ئېهتىمالى بولغان ئادەمنىڭ چىرايلىق ۋە ئوچۇق چىراي قىياپىتى ئۇنىڭ پۈتۈن ئەس ـ هۇشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلغان ئىدى. بۇ يىگىت

ئۇنىڭ كۆزىگە خۇشپېىل، جەسۇر، قەتئىى ئىرادىلىك، باتۇر ۋە ئالىجاناپ كۆرۈنەتتى ۋە بۇنىڭغا قايىل بولغان ئىدى. كەلگۈسى ئائىلىۋى تۇرمۇش توغرىسىدىكى مىڭلىغان خىياللار ئۇنىڭ مىڭىسىدە ئۈزۈلمەي تۇغۇلۇپ تۇراتتى. ئۇ بۇ خىياللارنى مىڭىسىدىن چىقىرىۋېتىشكە ۋە بۇ خىياللارنى يوشۇرۇشقا تىرىشاتتى.

"لېكىن ئۇنىڭغا ئارتۇقچە سوغۇق مۇئامىلە قىلىپ قويدۇممىكىن؟" — دەپ ئويلايتتى كىنەز قىزى مارىيە ئۆزىچە. "مەن ئۆزەمنى تۇتۇشقا تىرىشىمەن، چۈنكى چوڭقۇر قەلبىمدە ئۆزەمنى ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئارتۇقچە يېقىن دەپ ھېس قىلىۋاتىمەن؛ ئەمما ئۇ كۆڭلۈمدە ئۇنىڭ توغرىسىدا نىمىنى ئويلاۋاتقانلىغىمنى بىلمەيدۇ ۋە ئۆزىچە مەن ئۇ قىزغا ياقمىدىم دەپ ئويلاپ قېلىشى مۈمكىن".

شۇ سەۋەپتىن، كىنەز قىزى مارىيە بۇ يېڭى مېھمان بىلەن ئېچىلىپ مۇئامىلە قىلىشقا تىرىشاتتى، ئەمما مۇنداق قىلالمايتتى.

— La pauvre fille! Elle est diablement laide (بىچارە قىز! نىمە دىگەن خۇنۈك)، — دەپ ئويلايتتى ئاناتول ئۆزىچە.

ئاناتولنىڭ كېلىشى بىلەن ئوخشاشلا ناھايىتى ھاياجانلىنىپ كەتكەن بۇرېننى خېنىم بولسا باشقىچە پىكىردە ئىدى. يۇقۇرى تەبىقىلەر دائىرىسىدە بەلگىلىك ئورنى بولمىغان، ئۇرۇق-تۇققانلىرىدىن، دوستلىرىدىن ۋە ھەتتا ۋەتىنىدىن ئايرىلغان بۇ چىرايلىق ياش قىز، ئۆز ئۆمرىنى ئەلۋەتتە كىنەز نىكولاي ئاندرېيېۋىچنىڭ خىزمىتىگە بېغىشلاش بىلەن ئۆتكۈزۈشنى، يەنى ئۇنىڭغا كىتاپلارنى ئوقۇپ بېرىش ۋە كىنەز قىزى مارىيىگە دوست بولۇش بىلەن ئۆتكۈزۈشنى ئويلىمايتتى. بۇرېننى خېنىم خۇنۈك، كىيىنىشنى بىلمەيدىغان، كالامپاي رۇس كىنەز قىزلىرىدىن ئۈستۈنلىگىنى دەرھال

قەدىرلەشنى بىلىدىغان، ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالىدىغان ۋە ئۇنى ئېلىپ كېتىدىغان رۇس كىنەزىنى ئۇزۇندىن بېرى كۈتۈپ كەلگەن ئىدى؛ مانا، بۇ رۇس كىنەزىمۇ ئاخىر يېتىپ كەلدى. بۇرېننى خېنىم ھاممىسىدىن ئاڭلىۋالغان ۋە ئاخىرىسىنى ئۆزى تۈگەتكەن بىر ھېكايىنى بىلەتتى، ئۇ بۇ ھېكايىنى ئۆز كۆڭلىدە تەكرارلاپ يۈرۈشنى ياخشى كۆرەتتى. بۇ، ئالدانغان بىر قىزنىڭ كۆزىگە ئۇنىڭ بىچارە ئانىسى كۆرۈنگەنلىگى، sa pauvre mère (بىچارە ئانىسى) نىكالاناماي تۇرۇپ نىمىشقا ئەر كىشىگە كۆڭلۈڭنى بەردىڭ دەپ تەنە-تاپا قىلغانلىغى توغرىسىدىكى ھېكايە ئىدى. بۇرېننى ئۆز قىياسىدا ئۇنىڭغا يەنى ئالدىغۇچىغا بۇ ھېكايىنى سۆزلەپ بېرىپ، كۆپىنچە كۆزىگە لىق ياش ئالاتتى. ھازىر ئەنە شۇ "ئۇ"يەنى ھەقىقى رۇس كىنەزى كەلدى. ئۇ ئۇنى ئېلىپ كېتىدۇ، كېيىن ma pauvre (بىچارە ئانىسى) پەيدا بولىدۇ ۋە رۇس كىنەزى بۇرېننى خېنىمغا ئۆيلىنىدۇ. بۇرېننى خېنىم ئاناتول بىلەن پارىژ توغرىسىدا گەپلىشىپ ئولتۇرغان چاغدا ئۇنىڭ ھەممە كىلەچەك تارىخى كاللىسىدا مۇشۇنداق شەكىللەنگەن ئىدى. بۇرېننى خېنىمنى يېتەكلەۋاتقان نەرسە بىرەر پىلان ئەمەس (ئۇ ھەتتا نىمە قىلىش كېرەكلىگىنى بىرەر مىنۇتمۇ ئويلاپ قويمايتتى)، لېكىن، بۇنىڭ ھەممىسى ئاللىقاچان كۆڭلىدە تەييار بولغان ۋە ئەمدى ئاناتول كېلىشى بىلەن تەڭ شۇنى چۆرىدەپ ۋۇجۇتقاچقىۋاتقان تۇيغۇلىرىغا بېرىلىپ، ئۇنىڭغا يېقىپ قېلىشنى ئىستەيتتى ۋە ئىمكانقەدەر كۆپرەك يېقىپ قېلىش ئۈچۈن تىرىشاتتى.

كىچىككىنە كىنەز ئايىم، خۇددى كاناي ئاۋازىنى ئاڭلاش بىلەن تەڭ قېرىلىغا قارىماي چېپىشقا ئىنتىلىۋاتقان قېرى پولك ئېتىغا

ئوخشاش، هىچقانداق سىرلىق مۇددىئا ياكى ئىچكى كۆرەشسىز، بەلكى ساددا ۋە يەڭگىل ئويلۇق خوشاللىغى بىلەن ئاڭسىز ۋە ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇنۇتقان هالدا، ئادەتتىكىچە نازلىنىش قىلىقلىرىنى قىلىشقا تەييارلىناتتى.

ئاناتول ئاياللار سۆھبىتىدە ئۆزىنى ئاياللار ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ يۇرۇش جېنىغا تەككەن ئادەم قىلىپ كۆرسەتسىمۇ، لېكىن ئۆزىنىڭ بۇ ئۇچ ئايالدا پەيدا قىلغان تەسىرىنى كۆرۈپ، شۆھرەتپەرەسىتلىكىنىڭ قانغانلىغىنى هېس قىلاتتى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، چىرايلىقنى ۋە كۆزىنى سۈزۈپ قويىدىغان بۇرۇننىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدا پەۋقۇلئاددە تېز قوزغىلىدىغان، ئەڭ قوپال، ئەڭ پەسكەش قىلىقلارنى قىلىشقا باشلايدىغان هايۋانى هېس باشلانغان ئىدى.

چايدىن كېيىن مېهمانلار دۇئالار قويۇلغان دەم ئېلىش بۆلمىسىگە كىرىشتى ۋە كىنەز قىزىنى كىلاۋىكورد چېلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىشتى. ئاناتول ئۇنىڭ ئالدىدا بۇرۇننى خېنىمغا يېقىن كېرىسلودا يانپاشلاپ ئولتۇردى، ئۇنىڭ كۆزلىرى كىنەز قىزى ماريەگە خوشال كۈلۈمسىرەش بىلەن قارايتتى. كىنەز قىزى ماريە ئۇنىڭ قاراشلىرىنى سېزىپ خوشاللىغىدىن ناهايىتى هولۇقۇپ كېتەتتى. ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان سوناتا① ئۇنى ئەڭ دىلكەش-شېئىرىيەت دۇنياسىغا ئېلىپ كېتەتتى، ئاناتولنىڭ قاراپ تۇرۇشى بولسا بۇ دۇنياغا تېخىمۇ چوڭ شېئىرىيەت گۈزەللىگى قوشاتتى. ئاناتول گەرچە ئۇنىڭغا قاراپ تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما كۆزى بۇرۇننى خېنىمنىڭ

---

① سوناتا — هەرخىل تېزلىك ۋە هەركەتلەردىكى بىرنەچچە قىسمدىن ئىبارەت مۇزىكىلىق ئەسەر. — تەرـ.

نازۇك ئاياقلىرىنىڭ ھەركىتىدە ئىدى ۋە فورتېپىيانونىڭ تېگىدىن ئايىغىنى ھەر ۋاقىت ئۇنىڭ ئايىغىغا تەكىۋزۈپ قويياتتى ۋە ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدىمۇ كىنەز قىزى ماريىە شۇچاققىچە كۆرۈپ باقمىغان ۋەھىمە ئارىلاش خوشاللىق ۋە ئۇمىت ئالامەتلىرى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

"ئۇ مېنى نىمانچۋالا ياخشى كۆرىدۇ-ھە!" — دەپ ئويلايتتى كىنەز قىزى ماريىە، "مەن ھازىر نىمە دىگەن بەختلىك، مۇنداق دوستۇم ۋە ئەر بىلەن نەقەدەر بەختلىك بولىمەن! ئەر بىلەن-ھە؟" — دەيتتى كۆڭلىدە ئاناتولىنىڭ تىكىلىپ قاراپ تۇرغانلىغىنى سېزىپ، لېكىن ئۆزى ئۇنىڭ يۈزىگە قارىيالمايتتى.

كەچقۇرۇن كەچلىك تاماقتىن كېيىن ھەممەيلەن تارقىلىشقا باشلىغاندا، ئاناتول كىنەز قىزنىڭ قولىنى سۆيۈپ قويدى. كىنەز قىزى ئۆزىدە غەيرەتنىڭ قانداق پەيدا بولغانلىغىنى ئۆزى ئۇقماي قالدى، لېكىن كىنەز قىزى ئۆزىنىڭ يېقىنىنى كۆرەلەيدىغان كۆزىگە يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان ئاناتولىنىڭ چىرايلىق قىنە يۈزىگە توپ-توغرا قارايتتى. كىنەز قىزدىن كېيىن ئاناتول بۇرنىنى خېنىمنىڭ قولىغا سۆيۈپ قويدى (بۇ ئەدەپسىزلىك بولسىمۇ، ئەمما ئۇ بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى شۇنداق ئىشەنچ بىلەن ۋە ئاددى رەۋىشتە ئورۇنلىدى) ۋە بۇرنىنى خېنىم قىزىرىپ كەتتى-دە، تەشۋىشلەنگەن ھالدا كىنەز قىزغا لاپپىدە قاراپ قويدى.

"Quelle dèllica tesse (نىمانچۋالا ئەتراپلىق)" — دەپ ئويلىدى كىنەز قىزى، "Amelie بۇرنىنى خېنىمنى شۇنداق دەپمۇ ئاتىشاتتى) مېنى قىزغانچۇقلۇق قىلىدۇ، ئۇنىڭغا بولغان پاك

مېھرىۋانلىغىم ۋە سادىقلىغىمنى قەدرلىمەيدۇ دەپ ئويلامـدۇ، نېمە؟" شۇنداق خىياللار بىلەن كىنەز قىزى مارىيە بۇرېنىنى خېنىمىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنى قاتتىق سۆيدى. ئاناتول كىچىككىنە كىنەز ئايىمنىڭمۇ قولىنى سۆيمەكچى بولۇپ ئالدىغا باردى:

— Non, non, non! Quand votre père m'écrira, que vous vous connduisez bien, je vous donnerai ma main baiser. pas avant (ياق، ياق، ياق! دادىڭىز ماڭا ئوغلۇم ناھايىتى ياخشى بولۇپ قالدى دەپ خەت يازسا، ئەنە شۇچاغدىلا قولۇمنى سۆيۈشكە روخسەت قىلىمەن. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى روخسەت يوق)، — دىدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم ۋە كىچىك بارمىغىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا تەھدىت سېلىپ، ئىلجايغىنىچە ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

5

ھەممەيلەن تارقىلىپ ئۈي-ئۆيگە كىرىپ كەتتى، ئورنىدا يېتىش بىلەن تەڭلا كۆزى ئۇيقىغا كەتكەن ئاناتولدىن باشقا ھېچكىمۇ بۇ كېچە ئۇزاققىچە ئۇخلىيالمىغان ئىدى.

"ئۇ راستىنلا مېنىڭ ئېرىم بولسا، بولۇپمۇ ئەنە شۇ يات، چىرايلىق، مۇلايىم يىگىت؛ ھەممىدىن مۇھىمى — ئۇنىڭ مۇلايىملىغى-دە"، — دەپ ئويلايتتى ھېچقاچان قورقمايدىغان كىنەز قىزى ماريىە كۆڭلى تىنماي. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ قاراشتىن قورقاتتى؛ ئۇنىڭ خىيالىدا پەردەَ ئارقىسىدىكى قاراڭغۇ بۇلۇڭدا كىمدۇ بىرسى ئۆرە تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى. كىمدۇ بىرسى بولغان ئۇ — ئالۋاستى ۋە ئۇ — پىشانىسى ئاپپاق، قاشلىرى قارا ۋە لەۋلىرى قىپ-قىزىل

هېلىقى ئەركىشى ئىدى.

كىنەز قىزى ماريە قوڭغۇراقنى جىرىڭشىتىپ خىزمەتكار قىزنى چاقىردى ۋە ئۇنىڭغا شۇ يەردە بىرگە يېتىپ قېلىشنى بۇيرۇدى.

بۇرپىنىنى خېنىمىمۇ شۇ كېچىسى ئۇخلىماي كىمدۇ بىرسىنى بىھۇدە كۈتۈپ، بەزىدە كىمگىدۇ كۈلۈپ قويۇپ، بەزىدە ئۆز خيالىدا pauvre mère (بىچارە ئانىسى)نىڭ چۈشكۈنلىشىپ كەتكىنى دەپ قىلغان تەنە سۆزلىرىدىن يىغلىغۇدەك بولۇپ قىشلىق باغدا ئۇزاق ۋاقىت ئايلىنىپ يۈردى.

كىچىككىنە كىنەز ئايىم بولسا خىزمەتكار قىزغا ئورۇنىنى ئوبدان سالماپسەن دەپ غۇدۇڭشىدى. ئۇ يانپاشلاپمۇ ۋە كۆكرىگىنى بېسىپمۇ ياتالمايتتى. قانداق ھالەتتە بولسىمۇ يېتىشى قىيىن ۋە ئەپسىز ئىدى. قوسىغى ئۇنىڭغا دەخلى قىلاتتى، خۇسۇسەن بۈگۈن ھەر قاچانقىدىنمۇ كۆپرەك دەخلى قىلاتتى؛ چۈنكى ئاناتولىنىڭ كېلىشى ئېچىلىپ-يېيىلىپ ئويناپ كۈلۈپ يۈرگەن چاغلىرىنى ئېسىگە كەلتۈرگەن ئىدى. ئۇ ئۇخلىغاندا كىيىدىغان كوفتىسى ۋە باش كىيىمىنى كىيىپ كرېسلودا ئولتۇراتتى. ئۇيقۇسىراپ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ۋە چاچلىرى چۈۋۈلغان كاتىپە بولسا ئۆزىچە بىر نىمىلەرنى سۆزلەپ، ئېغىر پەر كۆرپىسىنى ئۈچىنچى قېتىم ئاغدۇرۇپ سالاتتى.

— سالىغان ئورنۇڭنىڭ بىر يېرى دۆڭ، بىر يېرى ئويمان دېمىگەنمىدىم، — دەپ قايتا تەكرارلىدى كىچىككىنە كىنەز ئايىم، — كۆزۈم ئۇيقۇ تاتلىغى كۆرگەن بولسا كاشكى؛ دېمەك، بۇنىڭغا مەن ئەيىپلىك ئەمەس-دە، — ئۇنىڭ ئاۋازى خۇددى يىغلىماقچى بولۇۋاتقان بالىدەك تىترەيتتى.

قېرى كىنەزمۇ ئۇخلىيالمىغان ئىدى. تىخون ئۇنىڭ ئاچچىغى

كېلىپ قەدەم تاشلاپ ۋە ددماق قېقىپ يۈرگەنلىگىنى ئۇيقۇ ئارىلاش ئاڭلاپ ياتاتتى. قېرى كىنەز ئۆزىنى قىزى تۈپەيلىدىن ھاقارەتلەنگەن سېزەتتى. ھاقارەتلىنىش ناھايىتى ئېچىنارلىق ئىدى، چۈنكى بۇ ھاقارەت ئۆزىگە ئەمەس، بەلكى باشقا كىشىگە، ئۆزىدىنمۇ ئارتۇق ياخشى كۆرىدىغان قىزىغا قارىتىلغان ئىدى. ئۇ ئۆزىگە ئۆزى بۇلارنىڭ ھەممىسىنى باشقىدىن ئويلاپ كۆرىمەن ۋە نىمىنى توغرا تاپسام شۇنى قىلىمەن دەيتتى-يۇ، لېكىن بۇنىڭ ئورنىغا پەقەت بارغانسېرى ئاچچىقلىناتتى.

"بىر ئەركىشى ئۇچراش بىلەن تەڭلا ئاتىسىمۇ ۋە باشقا ھەممىسىمۇ ئېسىدىن چىقىپ كەتتى؛ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ، چاچلىرىنى يۇقۇرىغا تاراپ، قىيشاڭلاپ كەتتى، ئۆزى ئۆزىگە ئوخشىمايلا قالدى! ئاتىسىنى تاشلىۋەتسە خوشال بولىدۇ! مېنىڭ بايقاپ قالغانلىغىمنىمۇ بىلىدۇ. ياق...ياق...ياق...بۇ ئەخمەقنىڭ بۇرنىغا (ئۇنى قوغلىۋېتىش كېرەك!) قاراپ يۈرۈۋاتقانلىغىنى مەن بىلمەيمەنمۇ! ئۇنىڭ بۇنى چۈشىنىۋالغۇدەك ئىززەت-نەپسىمۇ يوق! ئەگەر ئۇ ئۆز ئىززەت-نەپسىنى ساقلىمىسىمۇ، ھېچبولمىغاندا مېنىڭ ئىززەت-نەپسىمنى بىر ئاز ساقلىشى كېرەك. بۇ ئەخمەقنىڭ ئۇنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيدىغانلىغىنى، ئىككى كۆزى پەقەت بۇرنىنىدا ئىكەنلىگىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ قويۇش كېرەك. ياق، ئۇنىڭ ئىززەت-نەپسى يوق، لېكىن مەن بۇنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ قويىمەن....."

قېرى كىنەز بىلەتتىكى، ئەگەر قىزىغا: سەن يېڭىلىشۇاتىسەن، ئاناتول پەقەت بۇرنىنىڭ ئارقىسىدىن مۇلازىمەت قىلىپ يۈرىدۇ دىسە، كىنەز قىزى مارىينىڭ ئىززەت نەپسىگە تېگىدۇ-دە، مۇرات-مەقسىدى (قىزىدىن ئاجرالماسلىق ئۈمىدى) ئەمەلگە ئاشىدۇ،

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ مۇشۇ خيال بىلەن تىنجىپ قالدى. ئۇ تىخوننى چاقىردى ۋە كىيىملىرىنى يېشىشكە باشلىدى.

"ئۇلار نەدىنمۇ كېلىشتىكىنە!" — دەپ ئويلىدى تىخون ئۇنىڭ ياداڭغۇ، ئاپپاق تۈكلەر بېسىپ كەتكەن كۆكسىگى ۋە قېرى گەۋدىسىگە كەچلىك كۆينەكنى يېپىۋاتقان چاغدا. "مەن ئۇلارنى چاقىرتمىغان ئىدىم. ئۇلار كېلىپ تىرىكچىلىگىمنى بىسەرەمەن چان قىلدۇەتتى. مېنىڭ ئۆمرۈم جىندەك قالغان تۇرسا".

— كەلمەي قۇرۇپ كەتسۇن! — دىدى قېرى كىنەز بېشىنى كۆيىندىگىنىڭ ياقىسىدىن تېخى چىقارماي تۇرۇپ.

تىخون كىنەزنىڭ بەزىدە ئۆزىچە سۆزلەپ كېتىش ئادىتىنى بىلەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن كۆينەكنىڭ ياقىسىدىن چىقىقان يۈزىدىكى سۇئال نەزىرى بىلەن ئاچچىغلانغاندەك قىياپەتتىنى كۆرگەنىدە ھەيران قالمىدى.

— يېتىشتىمۇ؟ — دەپ سورىدى كىنەز.

باشقا ھەممە خىزمەتكارلارغا ئوخشاشلا، تىخونمۇ خوجايىنىنىڭ بىر ئېغىز سۆزىدىن ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالاتتى. ئۇ كىنەز ۋاسىلى ۋە ئۇنىڭ ئوغلى توغرىسىدا سورىغانلىغىنى پەملىدى.

— چىراقلارنى ئۆچۈرۈپ يېتىشتى، جانابى ئاللىرى.

— ھېچكىمنىڭ ئېسى كەتمۇيدى، ئېسى كەتمۇيدى... — دەپ تېز-تېز سۆزلىدى كىنەز ۋە ئايىغىنى توپلىيىگە، قوللىرىنى خالىتىنىڭ يەڭلىرىگە سىيپىپ، ياتىدىغان دىۋانغا قاراپ ماڭدى.

ئاناتول بىلەن بۇرېننى خېنىم ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق گەپلەر بولمىغان بولسىمۇ، ئۇلار مۇھەببىتىنىڭ pauvre mere (بىچارە ئانىسى) غىچە بولغان قىسمى توغرىسىدا بىر بىرىنى،

بىر بىرىگە يەنە نۇرغۇن گەپلەرنى مەخپى ئېيتىش كېرەكلىگىنى چۈشەنگەن ۋە شۇ سەۋەپتىن، ئەتىدىن كەچكىچە ئايرىم ئۇچرىشىش پۇرسىتىنى ئىزلەپ يۈرۈشەتتى. كىنەز قىزى ماريە ھەركۈنى ئادەتتىكى چاغدا ئاتسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ كەتكەندە بۇرېنىنى خېنىم ئاناتول بىلەن قىشلىق باغدا ئۇچراشتى.

كىنەز قىزى ماريە بۈگۈن كۈتۈپخانا ئىشىگى ئالدىغا ئالاھىدە ھاياجان بىلەن كەلدى. ئۇنىڭ قارىشىچە، كىشىلەر ئۇنىڭ تەقدىرىنىڭ بۈگۈن ھەل بولۇشىنىلا ئەمەس، ھەتتا بۇ توغرىدا ئۆزى نىمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىغىنىمۇ بىلدىغاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ بۇ مەنىنى تېخوننىڭ چىرايىدىن ۋە كىنەز ۋاسىلىنىڭ قايناقسۇ كۆتۈرۈپ كېلىۋېتىپ ئارىلىقتا ئۇچرىشىپ قالغان ھەم ئېگىلىپ تازىم قىلغان خىزمەتكارىنىڭ چىرايىدىن ئۇقۇۋالدى.

قېرى كىنەز بۈگۈن ئەتىگەن قىزىغا پەۋقۇلئاددە مېھرىۋانلىق ۋە ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلدى. مۇنداق ئېھتىياتچان ھالەتنى كىنەز قىزى ماريە ناھايىتى ياخشى بىلەتتى. بۇ، كىنەز قىزى ماريە ھىساپ مەسىلىلىرىنى چۈشەنمىگەنلىگى ئۈچۈن يۈرىگى سىقىلىپ ئوروق قوللىرىنىڭ بارماقلىرىنى مۇشتۇمىغا تۈگۈشكە باشلىغاندا يۈزىدە پەيدا بولىدىغان ھالەت ئىدى، بۇنداق چاغلاردا قىزىنىڭ پېشىدىن تۇرۇپ كېتەتتى ۋە ھامان بىر سۆزنى بىر قانچە مەرتىۋە تەكرارلاپ ئېيتاتتى.

ئۇ دەرھال ئەملى ئىشقا ئۆتتى ـ دە، كىنەز قىزىنى "سىز" دەپ سۆزلەشكە باشلىدى.

ـــ سىزنىڭ توغرىڭىزدا ماڭا ئېغىز ئېچىشتى، ـــ دېدى كىنەز ساختىلىق بىلەن ئىلجىيىپ، ـــ سىزنىڭ دەپ ئويلايمەن، ـــ

دىدى داۋام قىلىپ، ــ كىنەز ۋاسىلى ئۆزىنىڭ ئاسرانىدىسىنى (نىكولاي ئاندرىيېۋىچ نىمە ئۈچۈندۇ ئاناتولىنى ئاسراندى دەيتتى) مېنىڭ چىرايلىق كۆزۈمگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئېلىپ كەلگەن ئەمەس. ماڭا ئاخشام سىزنىڭ توغرىسىدا تەكلىپ بەردى. سىز مېنىڭ پەيلىمنى بىلىسىز، بۇنى سىزگە ئىتتىرىپ قويدۇم.

ــ مەن سىزنىڭ گېپىڭىزنى قانداق چۈشىنەي، mon père (جېنىم ئاتا)؟ ــ دىدى كىنەز قىزى ئاۋال تاتىرىپ ۋە كېيىن قىزىرىپ.

ــ قانداق چۈشىنەي دېگىنىڭ نىمىسى! ــ ئاچچىغى بىلەن ۋاقىردى ئاتىسى، ــ كىنەز ۋاسىلى سېنى كېلىنلىككە لايىق كۆرۈپ ــ ئاسراندىسىغا ئېلىپ بەرمەكچى، مانا شۇنداق چۈشەن، قانداق جۈشەنمەكچىدىڭ؟! سېنىڭدىن سوراۋاتىمەن.

ــ بىلمەيمەن. ئۆزىڭىز بىلىسىز، mon père (جېنىم ئاتا)، ــ دىدى پىچىرلاپ كىنەز قىزى.

ــ مەن؟ مەن؟ مەن نىمە دەيمەن؟ مېنى قويۇڭ بىر تەرەپتە. ئەرگە مەن تەگمەيمەن. سىز نىمە دەيسىز؟ مانا شۇنى بىلگىم كېلىدۇ.

كىنەز قىزى ئاتىسىنىڭ بۇ ئىشقا قوشۇلمايدىغانلىغىنى بىلدى، لېكىن شۇ پەيتتە هاياتىمنىڭ تەقدىرى هازىر هەل بولىدۇ ياكى هىچقاچان هەل بولمايدۇ دېگەن پىكىر ئۇنىڭ خىيالىغا كەلدى. ئۇ ئاتىسى قاراپ تۇرغاندا هىچنىمىنى ئويلىيالمايدىغانلىغىنى ۋە ئادىتى بويىچە پەقەت باش ئېگىش لازىملىغىنى سېزىپ، ئۇنىڭ قاراشلىرىنى كۆرمەسلىك ئۈچۈن يەرگە قارىدى ــ دە:

ــ مېنىڭ بىرىدىن ــ بىر خاهىشىم ــ سىزنىڭ تەلىۋىڭىزنى

ئورۇنلاش، ــ دەدى، ــ لېكىن ئەگەر ئۆزەمنىڭ خاھىشىنى ئېيتىش لازىم بولسا.....

كىنەز قىزى گېپىنى تۈگىتىشكە ئۈلگۈرەلمەي قالدى. كىنەز ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى.

ــ ناھايىتى ياخشى! ــ دەپ ۋاقىرىدى كىنەز، ــ ئۇ سېنى مال-دۇنيالىرىڭ بىلەن بىللە بۇرېنىنى خېنىم ئۈچۈنلا ئالدۇ.....بۇرېننى خېنىم خوتۇن بولىدۇ، سەن بولساڭ...

كىنەز توختاپ قالدى. ئۇ بۇ گەپلەرنىڭ قىزىدا قانداق تەسىرات پەيدا قىلغانلىغىنى بايقىدى. كىنەز قىزى بېشىنى تۆۋەن سالدى ۋە يىغلاپ تاشلىماقچى بولاتتى.

ــ بولدى، بولدى، چاقچاق سۆز، چاقچاق قىلۋاتىمەن، ــ دېدى كىنەز، ــ شۇنى ئېسىڭدە تۇتقىنكى، كىنەز قىزى: مەن، قىز ئەر تاللاشقا تولۇق ھوقۇقلۇق دېگەن قائىدىنى چىڭ تۇتىمەن. مەن ئىخ-تىيارىڭنى ئۆزەڭگە بېرىمەن. شۇنى ئېسىڭدە تۇت: بەخت-تەلىيىڭ شو مەسىلىنى قانداق ھەل قىلىشىڭغا باغلىق. مېنىڭ توغرامدا گەپ قىلىشىڭ ھاجىتى يوق.

ــ لېكىن، مەن بىلمەيمەن.....mon père (جېنىم ئاتا).

ــ قوي بۇ گەپلەرنى! ئۇ سېنىمۇ، باشقىسىنىمۇ ــ كىمنى ئالغىن دېگەن بولسا شۇنىڭغا ئۆيلىنىشى كېرەك؛ لېكىن سېنىڭ ئىختىيارىڭ بولسا ئۆزەڭدە.....قېنى، تۇر، ئۆيۈڭگە كىرىپ ئوبدان ئويلىنىپ باق، بىر سائەتتىن كېيىن بۇ يەرگە كەل ۋە شۇلارنىڭ ئالدىدا: بولىدۇ ياكى ياق دەپ گېپىڭنى ئېيت. مەن بىلمەن، ھازىر كىرىپ ئىبادەت قىلسەن. مەيلى ئىبادىتىڭنىمۇ قىلۋەر. لېكىن ئوبدان ئويلاپ كۆر، بار.

ـــ بولىدۇ ياكى ياق، بولىدۇ ياكى ياق! ـــ كىنەز قىزى خۇددى تۇمان ئىچىدە قېلىپ يولدىن ئېزىقىپ قالغان كىشىدەك تىترەپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىۋاتقان چاغدا، كىنەز مۇشۇنداق ۋاقىراپ قالدى.

ئۇنىڭ تەقدىرى ھەل قىلىندى، بەلكى بەختلىك ھالدا ھەل قىلىندى. لېكىن ئاتىسىنىڭ بۇرچىنى خېنىم توغرىسىدا دىگەن گەپلىرى ـــ بۇ كىنايە قورقۇنچلۇق ئىدى. بۇ ناتوغرا دەپ پەرەزمۇ قىلايلۇق، لېكىن بۇ يەنىلا قورقۇنچلۇق ئىدى. ئۇنىڭ بۇ توغرىدا ئويلىماسلىغى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئو توپ ـ توغرا قىشلىق باغدىن ئۆتۈپ، ھېچبىر تەرەپكە قارىماي، كۆزىگە ھېچنەرسە كۆرۈنمەي، قۇلىغىغا ھېچنەرسە كىرمەي كېتىۋاتقىنىدا، بىردىنلا بۇرچىنى خېنىمنىڭ تونۇش ئاۋازى ئويغىتۋەتتى. كىنەز قىزى بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ، ئىككى قەدەم نېرىدا فرانسۇز قىزىنى قۇچاغلىۋالغان ۋە ئۇنىڭغا پىچىرلاپ بىر نېمىلەرنى دەۋاتقان ئاناتولنى كۆرۈپ قالدى. چىرايلىق يۈزىدە تەشۋىش ئىپادىلىنىپ تۇرغان ئاناتول كىنەز قىزى ماريېگە ئۆرۈلۈپ قارىدى ـ يۇ، ئەمما بىرىنچى دەقىقىدە قولىنى بۇرچىنى خېنىمنىڭ بېلىدىن بوشاتمىدى، بۇرچىنى خېنىم بۇ چاغدا تېخى كىنەز قىزىنى كۆرمىگەن ئىدى.

ئاناتولنىڭ چىرايى "كىم ئۇ؟ نېمەئۈچۈن؟ توختاپ تۇرۇڭا!" ـــ دىگەندەك قىلاتتى. كىنەز قىزى ھېچنەرسە دېمەستىن، ئىككىسىگە قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى. ئۇ بۇ ئەھۋالنى چۈشىنەلمەيتتى. ئەڭ ئاخىرىدا بۇرچىنى خېنىم ۋاقىراپ تاشلىدى ـ دە، قېچىپ كەتتى. ئاناتول كىنەز قىزى ماريېنى خۇددى بۇ غەلىتە ئەھۋال ئۈستىدىن كۈلۈپ كېتىشكە تەكلىپ قىلغاندەك، ئۇنىڭغا شات ـ خۇرام

تەبەسسۇم بىلەن تازىم قىلىدى ۋە يەلكىسىنى قىسىپ، ئۆزى تۇرۇۋاتقان ئۆينىڭ ئىشىگى تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

بىر سائەتتىن كېيىن تىخون كىنەز قىزى ماريېنى چاقىرىپ كەلدى. ئۇ كىنەز قىزىنى كىنەزنىڭ ئالدىغا بېرىشقا چاقىرغان ئىدى ۋە كىنەز ۋاسلى سېرگېيېۋىچ شۇ يەردە ئىكەنلىگىنى قوشۇپ ئېيتىپ قويدى. تىخون كەلگەندە كىنەز قىزى ئۆز خانىسىدىكى دېۋاندا ئولتۇراتتى ۋە يىغلاۋاتقان بۇرېننى خېنىم ئۇنىڭ قۇچىغىدا ئىدى. كىنەز قىزى ماريېنى ئۇنىڭ بېشىنى ئاستا سىلايتتى. كىنەز قىزىنىڭ بۇرۇنقىدەك خاتىرجەم ۋە پارلاپ تۇرىدىغان چىرايلىق كۆزلىرى مېھرى-مۇھەببەتتىن ۋە ئېچىنىش بىلەن بۇرېننى خېنىمنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىگە قارايتتى.

— Non, princesse, je susi perdue pour toujours dans votre couer (ياق، كىنەز قىزى، مەن سىزنىڭ خەيرىخاھلىغىڭىزنى مەڭگۈ يوقاتتىم)، — دېدى بۇرېننى خېنىم.

— Pourquoi? Je vous aime plus, que jamais (نىمە ئۈچۈن؟ مەن سىزنى ئىلگىرىكىدىنمۇ ياخشى كۆرىمەن، سىزنىڭ بەختىڭىز ئۈچۈن قولۇمدىن كەلگەن هەممە ئىشنى قىلىمەن، — دېدى كىنەز قىزى ماريېه، — et je tâcherai de faire tout ce qui est، لېكىن ئەمدى سىز مەندىن en mon pouvoir pour votre bonheur.) يىرگىنىسىز، سىز پاكسىز، مەندىن يىرگىنىشىڭىز كېرەك؛ سىزئىشقىۋاز-لىقىڭىز بېرىلىشىڭىز نىمە ئىكەنلىگىنى هېچقاچان بىلمەيسىز! ئاھ، بىچارە ئانام.)

— Je comprends tout (هەممە گەپنى چۈشەندىم)، — دەپ جاۋاپ بەردى كىنەز قىزى ماريېه غەمكىنلىك بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ،

ـــ خاتىرجەم بولۇڭ دوستۇم. مەن ئاتام قېشىغا بارىمەن، ـــ دىدى ۋە چىقىپ كەتتى.

كىنەز قىزى مارىيە كىرگەنىدە كىنەز ۋاسىلى پۈتلىرىنى ئىگىز قويۇپ مىنگەشتۇرۇپ، تاماكا قۇتىسىنى قولىدا تۇتۇپ، بۇ ئىشىنىڭ زادى بولماسلىغىنى ئالدىنئالا سەزگەن ۋە ئۆزىنىڭ سەزگۈرلىگى ئۈچۈن ئۆزى ئېچىنغان ھەم كۈلگەندەك، يۈزىدە مېھرىۋان تەبەسسۇم بىلەن ئولتۇراتتى. ئۇ بىر چىمىدىم تاماكىنى ئالدىراپ ـ تېنەپ بۇرنىغا يېقىن كەلتۈرۈپ پۇرۇۋالدى.

— Ah, ma bonne, ma bonne (ۋاي سۆيۈملۈك قىزىم، سۆيۈملۈك قىزىم)، ـــ دىدى كىنەز ۋاسىلى ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ كىنەز قىزىنىڭ ئىككى قولىنى تۇتۇپ. كېيىن بىر ئۇھ تارتىپ قوشۇپ قويدى:

— Le sort de mon fils est en vos mains. Dècidez, ma bonne, ma chre, ma douce Marie, qui jai toujours aimée, comme ma fille (ئوغلۇمنىڭ تەقدىرى سىزنىڭ قولىڭىزدا. ئۆزىڭىز ھەل قىلىڭ، سۆيۈملۈك، قىممەتلىك قىزىم، مېھرىبانىم ماريىيە. مەن سىزنى ھەمىشە ئۆز قىزىمدەك ياخشى كۆرىمەن.)

بۇ گەپلەردىن كېيىن ئۇ ئارقىغا داجىدى، كۆزلىرىدە ھەقىقەتەن ياش پەيدا بولدى.

ـــ ھىڭ... ھىڭ...، ـــ دەپ كىنەز نىكولاي ئاندرېيېۋىچ دىمىغنى قېقىپ ئولتۇراتتى. ـــ كىنەز ئۆز ئاسراندىسى..... ئوغلى نامىدىن سېنىڭدىن سوراۋاتىدۇ. كىنەز ئاناتول كۇراگىنغا خوتۇن بولۇشنى خالامسەن ياكى خالىمامسەن؟ بولىدۇ ياكى ياق دەپ

ئېيت! ــ دەپ ۋاقىرىدى كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ، ــ ئۇنىڭدىن كېيىن مەنمۇ ئۆز پىكرىمنى بايان قىلىش ھوقوقۇمنى ساقلاپ قالىمەن. شۇنداق، ئۆز پىكرىمنى ۋە پەقەت ئۆز پىكرىمنى، ــ دەپ قوشۇپ قويدى كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ كىنەز ۋاسىلىغا قاراپ ئۇنىڭ يالۋۇرۇۋاتقان قىياپىتىگە جاۋاپ بېرىپ، ــ بولامدۇ ياكى ياق؟

ــ مېنىڭ خاھىشىم، mon père (ئاتا)، ھېچقاچان سىزنى تاشلاپ كەتمەسلىك، ھېچقاچان ئۆز ھاياتىمنى سىزدىن ئاجراتماسلىق. مەن ئەرگە تېگىشنى خالىمايمەن، ــ دىدى كىنەز قىزى قەتئىي لىك بىلەن چىرايلىق كۆزلىرىنى كىنەز ۋاسىلىغا ۋە ئاتىسىغا تىكىپ قاراپ تۇرۇپ.

ــ ياڭغان گەپ، ئەخمەقلىق! ياڭغان، ياڭغان، ياڭغان! ــ دەپ قاپىغىنى تۇرۇپ ۋاقىرىدى كىنەز نىكولاي ئاندرىيېۋىچ ۋە قىزىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئالدىغا تارتتى، لېكىن سۆيىمەستىن بېشىنى سەل-پەل ئېگىشتۇرۇپ پىشانىسىنى ئۇنىڭ پىشانىسىغا تەككۈزدى-يۇ، قولىنى شۇنداق سقتىسكى، كىنەز قىزى يۈزىنى پۈرۈشتۇرۇپ ۋاقىراپ تاشلىدى.

كىنەز ۋاسىلى ئورنىدىن تۇردى.

— Ma chère, je vous dirai, que c'est un moment que je n'oublierai jamais, jamais; mais, ma bonne, est-ce que vous ne nous donnerez pas un peu d'esprance de toucher ce coeur si bon, si gènèreux. Dites,que peut-être...L'avenir estsi grand. Dites peut-être. (سۆيۈملۈك) قىزىم، مەن سىزگە ئېيتسام، بۇ مىۋتىلارنى ھېچقاچان ئۇنۇتمايمەن.

لېكىن، مېھرىسۆزان قىزىسىم، سىز بۇنچىلىك مېھرى-شەپقەتلىك ۋە بۇنچىلىك ئالىجاناپ يۈرەكنى ھاياجانغا سالغىدەك كىچىككىنە ئۇمىتنى بولسىمۇ بىزگە بەرمەمسىز؟ ئېيتىڭا: بولۇپ قالار..... كېلىچەك تېخى ئۇزاق. ئېيتىڭا: بولۇپ قالار.)

— كىنەز، مەن كۆڭلۈمدىكى ھەممە گەپلىرىمنى ئېيتتىم. مەن سىزنىڭ ماڭا بەرگەن شان-شەرىپىڭىزگە رەھمەت ئېيتىمەن، لېكىن ھېچقاچان سىزنىڭ ئوغلىڭىزغا خوتۇن بولمايمەن.

— بولدى، مەسىلە پۈتتى دوستۇم! كەلگىنىڭگە ناھايىتى خۇر-سەنمەن، ناھايىتى خۇرسەن. ئۆيۈڭگە كىر كىنەز قىزى، — دىدى قېرى كىنەز، — كەلگىنىڭگە ناھايىتى خۇرسەنمەن، ناھايىتى خۇر-سەن، — دەپ تەكرارلىدى كىنەز ۋاسلىنى قۇچاقلاپ.

"مېنىڭ ئارزۇيۇم باشقا" دەيتتى كىنەز قىزى ماريە كۆڭلىدە، "مېنىڭ ئارزۇيۇم — باشقىچە بەخت بىلەن، ئىنسانغا مۇھەببەت ۋە ئۆزەمنى پىدا قىلىش بىلەن بەختلىك بولۇش. مېنىڭ ئۇچۇن قانچە-لىك مۇشكۈل بولسا بولسۇن، مەن بىچارە Amélie نى بەختلىك قىلىمەن. ئۇ بۇ يىگىتنى ھەددىدىن تاشقىرى ياخشى كۆرىدۇ. Amélie ئۆزىنىڭ قىلمىشىغا ھەددىدىن تاشقىرى پۇشايمان قىلىپ قىينىلۋاتىدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويۇش ئۇچۇن ھەممە ئىشنى قىلىمەن. ئەگەر بۇ يىگىت ئۇنى ئېلىشقا قادىر بولمىسا، مەن ئۆزەم Amélie گە پۇل بېرىمەن، ئاتامدىن ۋە ئاندرېيدىن ياردەم سورايمەن. Amélie ئۇنىڭغا تەگسە، مەن ناھايىتى خۇرسەن بولاتتىم. ئۇ شۇنچىلىك بەختسىز، مۇساپىر، غېرىپ، تايىنىدىغان ھېچنىمىسى يوق! يا خۇدايىم، ئۇ ئۆزىنى شۇنچىلىك يوقىتىپ قويغان تۇرسا، بۇ يىگىتنى ھەددىدىن تاشقىرى ياخشى كۆرىدىكەن-دە. ئۇنىڭ

ئورنىدا مەن بولغىنىمدىمۇ، بەلكى شۇنداق بولاتتىم!....." ــ دەپ ئويلايتتى كىنەز قىزى ماريە.

6

روستوۋلار ئائىلىسى ئۈزاق ۋاقىتتىن بېرى نىكولۇشكىدىن خەت-خەۋەر ئالالماي كېلىۋاتاتتى؛ پەقەت قىش ئوتتۇرىسىدا گراف بىر پارچە خەتنى تاپشۇرۇۋالدى، خەتتىكى ئادرېستىن گراف ئوغلىنىڭ قولىنى تونۇۋالغان ئىدى. خەتنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، گراف تەشۋىشلەنگەن ۋە ئالدىرىغان هالدا، هېچكىم بايقاپ قالمىسۇن دەپ قورقۇپ، ئايىغىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ هوجرىسىغا كىردى-دە، ئىشىكنى يېپىپ خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى. ئاننا مىخايلوۋنا خەت كەلگەنلىگىنى ئۇقۇپ (ئۇ ئۆيدە بولۇۋاتقان هەممە ئىشلارنى بىلىپ تۇراتتى)، ئاستا قەدەم تاشلاپ گرافنىڭ ئالدىغا كىردى. گراف قولىدا خەتنى تۇتۇپ، هەم يىغلاۋاتقان هەم كۈلۈۋاتقان هالەتتە ئوقۇۋاتاتتى.

ئاننا مىخايلوۋنا ئەهۋالنىڭ ياخشىلانغانلىغىغا قارىماي، يەنىلا روستوۋلارنىڭ ئۆيىدە تۇراتتى.

ــ Mon bon ami? (هە، ئەزىز دوستۇم؟) ــ دېدى ئاننا مىخايلوۋنا گراف يىغلىسا يىغلاشقا، كۈلسە كۈلۈشكە تەييار غەمكىن قىياپەتتە سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ.

گراف تېخىمۇ قاتتىق يىغلاپ كەتتى.

ــ نىكولۇشكا... خەت... ياردار... بو...لغان... ma chére، ياردار...باغرىم... گرافزادە...ئەپتىسەر بوپتۇ... خۇداغا شۈكۈر... گرافزادىغا قانداق ئېيتىمەن؟...

ئاننا مىخايلوۋنا ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، قول ياغلىغى بىلەن ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى ھەتتا خەتكە تېمىپ چۈشكەن ياشلىرىنى ۋە ئۆز ياشلىرىنىمۇ ئېرتتى، خەتنى ئوقۇپ گرافقا تەسەللى بەردى ۋە تاماقتىن چايغىچە بولغان ئارىلىقتا گراف ئايىمنى بۇ خەۋەرگە تەييارلايمەن، چايدىن كېيىن خۇدا يار بەرسە، ھەممىسىنى ئېيتىمەن دەپ ۋەدە بەردى.

ئاننا مىخايلوۋنا تاماق ۋاقتىدا پەقەت ئۇرۇش خەۋەرلىرى توغرىسىدا، نىكولۇشكا توغرىسىدىلا سۆزلىدى؛ گەرچە بۇنى ئۆزى بىلگەن بولسىمۇ، ئاخىرقى بىر پارچە خەت ئۇنىڭدىن قاچان كەلگەن دەپ ئىككى قېتىم سوراپ قويدى ۋە ھە دېگەندىلا، ئېھتىمال، ھازىرلا خەت كېلىپ قالار دەپ قويدى. ھەر قېتىم مۇشۇنداق ئىمائىشارەت قىلغان چاغدا، گراف ئايىم تىنچسىزلىنىشقا ۋە تەشۋىشلەنگەن ھالدا بىرەم گرافقا، بىرەم ئاننا مىخايلوۋناغا قاراشقا باشلىدى، ئاننا مىخايلوۋنا بولسا ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن گەپنى دەرھال ئەھمىيەتسىز نەرسىلەرگە بۇرىۋەتتى. ئائىلىدە ھەممىدىن كۆپرەك زىرەك بولغان ناتاشا بۇ گەپلەرنىڭ ئاھاڭىدىن، كۆز قاراشلار ۋە چىرايدىكى ئىپادىلەردىن بىر نەرسىنى بايقىدى-دە، تاماق باشلانغاندىلا قولىغىنى دېگۈدەك تۇتۇپ، ئاتىسى بىلەن ئاننا مىخايلوۋنا ئارىسىدا ئاكىسىغا دائىر بىرەر گەپ بارلىغىنى ۋە ئاننا مىخايلوۋنا بۇ خەۋەر مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇلارنى روھىي جەھەتتە تەييارلاۋاتقانلىغىنى سېزىۋالدى. ناتاشا تارتىنچاق بولسىمۇ (ئۇ ئانىسىنىڭ نىكولۇشكا توغرىسىدىكى مۇنداق خەۋەرلەرنى كۆتۈرەلمەسلىگىنىمۇ بىلەتتى)، تاماق ۋاقتىدا بۇ ھەقتە بىرەر نەرسىنى سوراشقا جۈرئەت قىلالمىدى ۋە كۆڭلى پەرىشان بولغانلىقتىن تاماق ۋاقتىدا گېپىدىن ھېچنەرسە ئۆتمەي،

ئوقۇتقۇچىسىنىڭ تەنبىھلىرىگىمۇ قۇلاق سالماي، شىرەدە ئۆزىنى ئۇياق-بۇ ياققا تاشلاپ ئولتۇراتتى. تاماقتىن كېيىن ئانىنا مىخايلوۋنا-نىڭ ئارقىسىدىن چېپىپ بېرىپ، ئىستىراھەت بۆلىمىسىدە ئۇنىڭ بويىنغا ئېسىلدى.

— هامما، جېنىم هامما، ئېيتىڭا، نىمە بوپتۇ؟

— هېچنەرسە بولغىنى يوق، جېنىم قىزىم.

— ياق، جېنىم هامما، سۆيۈملۈك هامما، دېگىنىڭىز بولسۇن، ئېيتىڭا، سىز بىر نەرسىنى بىلىسىز، بىلمەن، بولمىسا قويۇپ بەرمەيمەن.

ئانىنا مىخايلوۋنا بېشىنى چايقىدى.

— Vous êtes une fine mouche, mon enfant (نىمە دېگەن شەيتان قىز سەن-ھە)، — دېدى ئۇ.

— نىكولېنكىدىن خەت كەپتىمۇ؟ شۇنداقتۇ! — دەپ ۋاقىرىدى ناتاشا ئانىنا مىخايلوۋنانىڭ يۈزىدە ئىپادىلىنىپ تۇرغان تەستىقلىغۇچى مەنىنى ئۇققۇۋېلىپ.

— لېكىن، خۇدا هەققى، ناھايىتى ئېھتىيات قىل: ئاناڭ ئاڭلاپ قالسا، قانداق بولۇشىنى ئۆزەڭ بىلىسەنغۇ.

— بولىدۇ، بولىدۇ، لېكىن، ئېيتىپ بېرىڭا. ئېيتمامسىز؟ مەيلى، ئۇنداق بولسا، هازىر بېرىپ ئېيتىمەن.

ئانىنا مىخايلوۋنا هېچكىمگە ئېيتماسلىق شەرتى بىلەن خەتنىڭ مەزمۇنىنى ناتاشاغا قىسقىغىنە ئېيتىپ بەردى.

ئەزبىرايىل خۇدا، ئېيتسام خۇدا ئۇرسۇن، — دېدى ناتاشا چوقۇنۇپ، — هېچكىمگە ئېيتمايمەن، — دېدى-دە، يۈگرىگەن پېتى سونيەنىڭ ئالدىغا باردى.

ـــ نىكولېنكا... ياردار... خەت...، ـــ دىدى ئۇ سونىيەگە تەڭ-تەڭ ۋە خوشاللىق بىلەن.

ـــ Nicolas! (نىكولاي) ـــ سونيە پەقەت شۇ سۆزنىلا قىلدى-يۇ، رەڭگى بىردىنلا ئۆچۈپ كەتتى.

ئاكسىنىڭ ياردار بولغانلىغى توغرىسىدىكى خەۋەرنىڭ سونيەدە پەيدا قىلغان تەسىراتىنى كۆرگەن ناتاشا بۇ خەۋەرنىڭ قايغۇلۇق تەرىپىنى بىرىنچى مەرتىۋە سەزدى.

ئۇ سونيەگە ئۆزىنى تاشلىدى-دە، ئۇنى قۇچاغلاپ تۇرۇپ يىغلاشقا باشلىدى.

ـــ سەل-پەل ياردار بولغان ئىكەن، لېكىن ئەپتسەرلىك دەرد-جىسىگە كۆتۈرۈپتۇ؛ ئۇ هازىر ساغلام، خەتنىمۇ ئۆزى يېزىپتۇ، ـــ دىدى ناتاشا يىغا ئارىلاش.

ـــ مانا، مانا، سىلەر ئاياللار، هەممىڭلار مۇشۇنداق يىغلاڭغۇ كېلىسىلەر، ـــ دىدى پېتە قەتئى ۋە چوڭ قەدەم بىلەن ئۆيدە ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا مېڭىپ يۈرۈپ، ـــ مەن ئاكامنىڭ چوڭ خىزمەت كۆرسەتكەنلىگىگە ناهايىتى سۆيۈنمەن، هەقىقەتەن ناهايىتى سۆيۈنمەن. سىلەر هەمىشە كۆز يېشى قىلىشقا تەييار تۇرۇسىلەر! هەچنىمىنى چۈشەنمەيسىلەر.

ناتاشا يىغا ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ قويدى.

ـــ سەن خەتنى ئوقۇمىدىڭمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى سونيە.

ـــ ئوقۇغنىم يوق. لېكىن ئاننا مىخايلوۋنا: ئۇ ساقىيىپ كېتىپتۇ ۋە ئاللىقاچان ئەپتسەر بوپتۇ، دىدى.

ـــ خۇداغا شۈكۈر، ـــ دىدى سونيە چوقۇنۇپ، ـــ لېكىن، ئۇ سېنى ئالداپ قويغان بولسا؟ يۈر، ئانىمىز قېشىغا بارايلى.

پېتە گەپ قىلماستىن ئۆيدە ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا مېڭىپ يۈرەتتى.

— ئەگەر مەن نىكولۇشكىنىڭ ئورنىدا بولغان بولسام، بۇ فراڭ-سۇزلارنى تېخىمۇ كۆپ ئۆلتۈرگەن بولاتتىم، — دېدى ئۇ، — ئۇلار ئەنە شۇنداق ئەبلەخلەر! مەن بۇ ئەبلەخلەرنى ئۆلتۈرۈۋېرىپ، ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىدىن هەممە يەردە دۆۋىلەرنى پەيدا قىلغان بولاتتىم، — دېدى پېتە يەنە داۋام قىلىپ.

— ئاغزىڭنى يۇم، پېتە، سەن نىمە دېگەن ئەخمەق!...

— مەن ئەخمەق ئەمەس، ئەرزىمىگەن ئىشلارغا يىغلاۋېرىدىغانلار ئەخمەق، — دېدى پېتە.

— ئۇنتۇپ قالمىدىڭمۇ ئۇنى؟ — دەپ بىر ئاز جىملىقتىن كېيىن بىردىنلا سورىدى ناتاشا. سونيە كۈلۈمسىرەپ قويدى.

— Nicolas نىمۇ؟

— ياق، سونيە، ئۇنىڭ هەممە گەپلىرى، هەممە قىلىقلىرى، هەممىسى، هەممىسى ئېسىڭدە بارمۇ؟ — دېدى ناتاشا، ئۆز سۆزلىرىگە جىددى مەنە بەرمەكچى بولسا كېرەك، قوللىرى ۋە بېشىنى ئالاهىدە ئېتىۋار بىلەن هەركەتلەندۈرۈپ، — نىكولېنكىمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، ئۇنى ناهايىتى ئېنىق ئەسلەيمەن، — دېدى ئۇ، — ئەمما بورسنى ئېسىمدىن چىقىرىپ قويۇپتىمەن. تامامەن ئېسىمدە يوق...

— نىمە؟ بورسنى ئېسىڭدىن چىقىرىپ قويدۇڭمۇ؟ — دەپ سورىدى سونيە ئەجەپلىنىپ.

— ياق، ئېسىمدىن چىقىشىغو چىققىنى يوق، — مەن ئۇنىڭ قانداقلىغىنى بىلىمەن، لېكىن نىكولېنكىدەك ئەمەس-تە. كۆزۈمنى يۇمسام، نىكولېنكا كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ، لېكىن بورىس كۆز ئالدىمغا كەلمەيدۇ (ئۇ كۆزىنى يومدى)، مانا، هېچ كۆزۈمگە كۆرۈنمەيدۇ.

ـــ ئاھ، ناتاشا! ـــ دېدى سونيە تەنتەنە ۋە جىددى ئەلپازى بىلەن دوستىغا قاراپ، گويا ھازىر ئېيتماقچى بولغان گەپلىرىنى ئاڭلاشقا دوستىنى مۇناسىپ كۆرمىگەندەك ۋە گويا چاخچاق قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان قانداقتۇ باشقا بىر كىشىگە سۆزلەۋاتقاندەك تەرزدە، ـــ مەن سېنىڭ ئاكاڭنى ياخشى كۆرۈپ قالغان ئىكەنمەن، ئۇنىڭ بېشىغا نىمە كەلسە كەلسۇن، ئۆز بېشىمغا نىمە كەلسە كەلسۇن، بەربىر مەن ئۇنى پۈتۈن ئۆمرۈم بويى ياخشى كۆرگىنىمچە قالىمەن.

ناتاشا ھەيران بولغان ۋە قىزىقسىنغان كۆزلىرى بىلەن سونيەگە قاراپ تۇرغىنىچە جىم بولۇپ قالدى. ئۇ سونيە دېگەن گەپلەرنىڭ راست ئىكەنلىگىنى ۋە دېگەن مۇھەببەتنىڭ بولغانلىغىنى سەزدى؛ لېكىن ناتاشا بۇنداق نەرسىنىڭ تېگىگە تېخى يەتمەيتتى. ئۇ شۇنداق بولۇش مۇمكىنلىگىگە ئىشىنەتتى، لېكىن چۈشەنمەيتتى.

ـــ سەن نىكولېنكىغا خەت يازامسەن؟ ـــ دەپ سورىدى ناتاشا.

سونيە ئويلىنىپ قالدى. Nicolas قا قانداق خەت يېزىش ۋە يېزىش لازىمۇ-ئەمەس دېگەن مەسىلە ئۇنى قىينىاپ بېشىنى قاتۇراتتى. ھازىر ئۇ ئەپتسەر ۋە قەھرىمانلارچە يارىدار بولۇپ قالغان چاغدا، خەت يېزىپ ئۆزىنى ۋە ئۇنىڭ بەرگەن ۋەدىسىنى ئەسلىتىپ قويۇش ياخشى بولا رمىكىن؟

ـــ بىلمەيمەن؛ مەن ئويلايمەنكى، ئەگەر ئۇ يازسا، مەنمۇ يازىمەن، ـــ دېدى سونيە قىزىرىپ.

ـــ سەن ئۇنىڭغا خەت يېزىشتىن ئۇيالمامسەن؟

ـــ ياق، ـــ دېدى سونيە ئىلجىيىپ.

ـــ مەن بورىسقا خەت يېزىشتىن ئۇيلىمەن، يازمايمەن.

ـــ نىمىشقا ئۇيلىسەن؟

ـــ ئۇيلىمەنغۇ-تاك، بىلمەيمەن. ئوڭايسىزلىق، ئۇيات ھېس قىلىمەن.

ـــ نىمە سەۋەپتىن ئۇيلىدىغانلىغىنى مەن بىلمەن، ـــ دېدى پېتە ناتاشىنىڭ ھېلىقى گېپىگە ئاچچىغلىنىپ، ـــ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇ ئەنە شۇ سېمىز كۆز ئەينەكلىكنى ياخشى كۆرۈپ قالغان (پېتە ئۆزىنىڭ ئادىشى بولمىش يېڭى گراف بېزئۇخوۋنى شۇنداق دەپ ئاتايتتى)؛ ئەمدى مانا بۇ ناخشىچىنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ (پېتە ناخشىچى دەپ ناتاشانىڭ ناخشا مۇئەللىمى ئىتالىيەلىكنى ئاتايتتى)؛ شو سەۋەپتىنمۇ ئۇيلىدۇ.

ـــ پېتە، نىمانچۇالا تېتىقسىز سەن! ـــ دېدى ناتاشا.

ـــ تېتىقسىز بولسامۇ سەنچىلىك ئەمەسمەن، ئانا، ـــ دېدى توققۇز ياشلىق پېتە، خۇددى چوڭ كىشىلەردەك قىياپەتتە.

گراف ئايىم تاماق ۋاقتىدا ئاننا مىخايلوۋنانىڭ كىنايىلىرىنى ئاڭلاپ روھىي جەھەتتە تەييارلىنىپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆز ئۆيىگە كىرىپ كرېسلودا ئولتۇردى-ده، تاماكا قۇتىسىنىڭ قاپقىغىغا ئورنىتىلغان ئوغلىنىڭ كىچىككىنە سۈرىتىدىن كۆزىنى ئۈزمەي قارايتتى ۋە كۆزلىرىدە ياش ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئاننا مىخايلوۋنا قولىغا خەتنى ئېلىپ، پۈتلىرىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، گراف ئايىمنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلدى-يۇ، توختاپ قالدى.

ـــ كىرمەك، ـــ دېدى ئارقىسىدىن كەلگەن قەھرى گرافقا، ـــ كېيىن كىرىسىز، ـــ دەپ ئۆزى ئىچكىرىگە كىرىپ ئىشىكنى ئېتىۋالدى.

گراف قۇلىغىنى قۇلۇپ تۆشۈكىگە يېقىپ قۇلاق سېلىشقا باشلىدى.

ئۇنىڭ قۇلىغىغا ئاۋال بىپەرۋالىق بىلەن قىلىنۋاتقان گەپلەرنىڭ ئاۋازلىرى، كېيىن ئۇزۇندىن-ئۇزۇن گەپ قىلىۋاتقان ئاننا مخايلوۋنانىڭ تاۋۇشلىرى، كېيىن ۋاقىراش ئاۋازلىرى ئاڭلاندى، كېيىن جىمجىتلىق بولدى، كېيىن يەنە ئىككى كىشىنىڭ خۇشخۇي ئاھاڭدا بىللە گەپ قىلىشۋاتقان ئاۋازلىرى ۋە كېيىن ئاياق تاۋۇشلىرى ئاڭلاندى-دە، شۇنىڭ بىلەن ئاننا مخايلوۋنا گرافقا ئىشىكنى ئاچتى. ئاننا مخايلوۋنانىڭ يۈزىدە مۇرەككەپ ئوپېراتسىيىنى تۈگىتىپ بولۇپ، سەنئىتىنى باھالاشقا كىشىلەرنى تەكلىپ قىلغان خرورگنىڭ يۈزىدىكى مەغرۇرلۇق ئىپادىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— C'eta fait! (مانا، ئىش پۈتتى!) — دېدى ئاننا مخايلوۋنا گرافقا تەنتەنە بىلەن گىراف ئايىمنى كۆرسىتىپ. گراف ئايىم بۇ چاغدا بىر قولىدا ئوغلىنىڭ سۈرىتى ئورنىتىلغان تاماكا قۇتىسىنى، يەنە بىر قولىدا خەتنى تۇتقان هالدا، بىردەم ئۇنى، بىردەم بۇنى سۆيەتتى.

گراف ئايىم گرافنى كۆرۈپ قولىنى ئۇزاتتى-دە، گرافنىڭ چېچى يوق ئايپاڭ بېشىنى كۆكرىگىگە باستى ۋە بېشى ئۇستىدىن يەنە خەتكە ۋە ئوغلىنىڭ سۈرىتىگە قاردى؛ خەت بىلەن سۈرەتنى يەنە سۆيمەكچى بولۇپ، گرافنىڭ چوقىسىدا چېچى يوق ئايپاڭ بېشىنى نېرىگە ئىتتىرىۋەتتى. ۋېرا، ناتاشا، سونيە ۋە پېتەلەر ئۆيگە كىرىشتى. خەت يەنە ئوقلىشقا باشلىدى. خەتتە هەربى يۈرۈش ۋە نىكولۇشكا ئۆزى قاتناشقان ئىككى قېتىملىق جەڭ قىسقىچە تەسۋىرلەنگەن، ئەپتسەر بولغانلىغىنى ئېيتقان ۋە ئاپىسى بىلەن ئاتىسىنىڭ قولىنى غايىۋانە سۆيۈپ قويىدىغانلىغى، ئۇلارنىڭ دوئا-تەلەپ قىلىپ تۇرۇشلىرىنى سورىغانلىغى ئېيتىلغان، يەنە ۋېرا، ناتاشا ۋە

پېتەنى سۆيۈپ قويمەن دىگەن. بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئۇ يەنە جاناپ شېلىنىڭ بىلەن شوسىس خانىم ۋە تەرىبىيىچىسىگە سالام ئېيتقان؛ ئۇنىڭدىن باشقا، يەنىلا ياخشى كۆرىدىغان ۋە ھېچقاچان ئېسىدىن چىقارمىغان قەدىرلىك سونيەنى سۆيۈپ قويۇشنى سورىغان. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان سونيە شۇنداق قىزىرىپ كەتتىكى، كۆزلىرىگە لىق ياش ئالدى. ئۇ ھەممەيلەننىڭ قاراۋاتقانلىغىدىن خىجىل بولۇپ ئۆزىنى باسالماي، يۈگۈرگەن پېتى زالغا كىردى ۋە ئۇ يەردە پىرىلداپ ئايلىنىپ، كۆينىگىنىڭ ئېتىگىنى كۇنلۇك شەكلىدە يايدى-دە، قىزىرىپ ۋە كۈلۈمسىرەپ پولدا ئولتۇردى. گراف ئايىم يىغلايتتى.

— نىمىشقا يىغلايسىز maman (ئانا)؟ — دىدى ۋېرا، — ئۇنىڭ يازغان خەتلىرىگە يىغلىماي خوشال بولۇش كېرەك.

ۋېرانىڭ بۇ گېپى ناھايىتى توغرا بولسىمۇ، لېكىن گرافمۇ، گراف ئايىممۇ، ناتاشامۇ — ھەممەيلەن ئۇنىڭغا نارازىلىق نەزىرى بىلەن قاراشتى.

"بۇ كىمنى تارتىپ قالدىكىن!" دەپ ئويلىدى گراف ئايىم.

نىكولۇشكىنىڭ خېتى يۈزلەرچە قېتىم ئوقۇلدى ۋە بۇ خەتنى ئوقۇتۇپ ئاڭلاشنى لايىق كۆرگەنلەر خەتنى قولىدىن بەرمەي ئولتۇرغان گراف ئايىمنىڭ ئالدىغا كىرىشى كېرەك ئىدى. مۇرەببىيلەر، بالا باققۇچى خوتۇنلار، مىتىنكا، بەزى تونۇش-بىلىشلىرى كېلىشتى ۋە گراف ئايىممۇ بۇلارنىڭ ھەرقايسىسىغا ھەر قېتىم خەتنى باشقىدىن لەززەتلىنىش بىلەن ئوقۇپ بېرەتتى ۋە ھەر قېتىم ئوقۇپ بەرگەندە بۇ خەتتىن ئوغلى نىكولۇشكىنىڭ يېڭى پەزىلەتلىرىنى تاپاتتى. گراف ئايىمنى شۇنچە ھەيران قالدۇرغان، ئۇنىڭ ئۇچۇن شۇنچە غەلىتە بولغان ۋە ئۇنى ناھايىتى خوشال قىلغان نەرسە شۇ

ئىدىكى، ئۇنىڭ ئوغلى ــ مۇندىن يىگىرمە يىل ئىلگىرى قوسۇغدا كىچىككىنە قول-پۇتلىرىنى بىلىنەر-بىلىنمەس زورىغا قىمىرلاتقان ئوغلى، كۆپ ئەكىلەتكەنلىگى ئۈچۈن گراف بىلەن ئۇرۇشۇپ قېلىشقا سەۋەبچى بولغان ئوغلى، ئاۋال "نەشپۈت"، ئۇنىڭدىن كېيىن "ئانا" دەپ تىلى چىققان شۇ نىكولېنكا ئەمدى يات يۇرتلاردا، يات ئادەملەر ئارىسىدا مەرت جەڭچى بولۇپ، ئۆزى يالغۇز، بىراۋنىڭ ياردىمىسىز ۋە يېتەكچىلىگىسىز قانداقتۇ مەردانە ئىشلارنى قىلىپ يۈرەتتى. باللارنىڭ بىلىنمەستىلا بۆشۈكتىكى هالىتىدىن بارا-بارا چوڭىيىپ بارىدىغانلىغىنى كۆرستىدىغان ئەسىرلەردىن بۇيانقى دۇنياۋي تەجرىبە گراف ئايىمنىڭ نەزىرىدە مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. خۇددى شۇنداق كامالەت باسقۇچىدىن ئۆتكەن مىليون-مىليون كىشىلەر گويا كى هېچقاچان بولمىغىنىدەك، ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ هەر بىر كامالەتكە يېتىش باسقۇچىدا كامالەتكە يېتىشى گراف ئايىم ئۈچۈن پەۋقۇلئاددە هادىسە بولاتتى. گراف ئايىم مۇندىن يىگىرمە يىل ئىلگىرى كۆكرىگىنىڭ ئاستىدا، قانداقتۇ بىر يېرىدە قىمىرلىغان بۇ كىچىككىنە ۋۇجۇتنىڭ بىر كۈنى يىغلايدىغانلىغىنى، ئېمىشكە ۋە سۆزلەشكە باشلايدىغانلىغىنى ئىشەنمىگەنىدەك، هازىرمۇ شۇ ۋۇجۇتنىڭ خېتىگە قارىغاندا ئۇ يەرلەردە كۈچلۈك، جەسۇر ئەركەك، ئوغۇللىرىنىڭ ۋە ئادەملەرنىڭ نەمۇنىسى بولۇپ يۈرگىنىگە ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى.

ــ نىمە دىگەن ئۇسلۇپ، ئۇ قانداق تەسىرلىك يازغان-هە! ــ دەيتتى گراف ئايىم خەتنىڭ تەسىرى قىسمىنى ئوقۇپ، ــ نىمە دىگەن يۈكسەك روھ! ئۆزى توغرىسىدا بىرەرئېغىز سۆزمۇ يوق... بىرەر ئېغىز! قانداقتۇ دېنسوۋ توغرىسىدا يېزىپتۇ، ئۆزى ئۇلارنىڭ هەممە-

سىدىنمۇ جەسۇرراقتۇر. چەكىكەن ئازاپلىرى توغرىسىدا ھېچنىمە دىمەپتۇ. ئالىجاناپلىغىغا قاراڭە! ئەنە شۇ نىكولۇشكام-دە! ھەمە-مەيلەنىنى بىر-بىرلەپ ئەسلەپتۇ! ھېچكىمنى ئېسىدىن چىقارماپتۇ. ئۆزەممۇ ھەمىشە دەيتتىم، تېخى مۇشۇنچىلىك چېغىدىلا دەيتتىم.....

بىر ھەپتىدىن كۆپرەك تەيىارلىق قىلىشىپ، پۈتۈن ئائىلىدىن نىكولۇشكىغا يېزىلىدىغان خەتلەر يېزىلىدى ۋە ئاقتا كۆچۈرۈلدى؛ گراف ئايسىنىڭ نازارىتى ئاستىدا ۋە گرافنىڭ غەمخورلىغى بىلەن نىكولۇشكىغاكېرەكلىك نەرسىلەر، يېگىدىن ئۆستۈرۈلگەن ئەپتىسەرنىڭ كىيىم-كېچەكلىرى بىلەن لازىمەتلىكلىرى ئۈچۈن پۇل ھازىرلاندى. تەدبىرلىك خوتۇن ئاننا مىخايلوۋنا ھەتتا ئوغلى بىلەن خەت يېزىشىپ تۇرۇشنىڭ ئاسان يوللىرىنىمۇ ئارمىيە دائىرىلىرى ئارقىلىق ئەپلەپ تېپىۋالغان ئىدى. ئۇ خەتلىرىنى گۋاردىيىگە قوماندانلىق قىلىپ تۇرغان ئۇلۇغ كىنەز كونستانتىن پاۋلوۋىچقا ئەۋەتەتتى. روستوۋ ئائىلىسىدىكىلەر "چەت ئەلدىكى روس گۋاردىيىسى" دىگەن-نىڭ ئۆزى ناھايىتىئېنىق ئادرېس، ئەگەر خەت گۋاردىيىگە قوماندانلىق قىلىپ تۇرغان ئۇلۇغ كىنەزگە تەگسە، شۇ يەرگە يېقىن تۇرغان پاۋلوگراد پولكىغا يېتىپ بارماسلىغىدا ھېچقانداق سەۋەپ يوق، دەپ ئويلايتتى؛ شۇنىڭ ئۈچۈن، خەت ۋە پۇللارنى ئۇلۇغ كىنەزنىڭ چاپارمىنى ئارقىلىق بورسقا ئەۋەتىدىغان بولدى، بورىس بولسا بۇ نەرسىلەرنى نىكولۇشكىغا يەتكۈزۈپ بېرىشى كېرەك ئىدى. ئەۋەتىلىدىغان خەتلەر قېرى گراف، گراف ئايىم، پېتە، ۋېرا، ناتاشا، سونىيە تەرىپىدىن يېزىلغان ئىدى، ئەڭ ئاخىردا گراف ئوغلىغا كىيىم-كېچەك ئۈچۈن ئالتە مىڭ سوم پۇل ۋە ھەر خىل نەرسىلەرنى ئەۋەتتى.

7

كۈتۈزووۋنىڭ ئولمۇتس ئەتراپىدا لاگېر قۇرۇپ تۇرغان جەڭگىۋار ئارمىيىسى ئون ئىككىنچى نويابىر كۈنى بولىدىغان كۆرەكىكە، يەنى روسىيە ۋە ئاۋستىرىيە پادىشالىرىنىڭ كۆرىگىگە تەييارلىنىۋاتاتتى. روسىيەدىن تېخى ئەمدىلا يېتىپ كەلگەن گۋاردىيە ئولمۇتستىن ئون بەش چاقىرىم نېرىدا قونۇپ قېلىپ، ئەتىسى ئەتىگەن سائەت ئوندا كۆرەكتىن ئۆتۈش ئۈچۈن توپ-توغرا ئولمۇتس مەيدانىغا كەلدى.

نىكولاي روستوۋ شۇ كۈنى بورسنىڭ بىر پارچە خېتىنى تاپشۇرۇۋالدى، بورىس بۇ خېتىدە ئۇنىڭغا: ئىزمايىلوۋسكى پولكى ئولمۇتستىن ئون بەش چاقىرىم بېرىدە تۇنەيدۇ، ساڭاخەت ۋە پۇل كەپتۇ، سېنى كۈتمەن. كېلىپ ئېلىۋال، دەپ خەۋەر قىلغان ئىدى. روستوۋغا بولۇپمۇ مۇشۇ كۈنلەردە پۇل ناھايىتى زۆرۈر ئىدى، چۈنكى ھەربى يۈرۈشتىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئولمۇتس ئەتراپىدا توختىغان ئارمىيە لاگېرىدىكى ماللىرى كۆپ مارکىتانتىلار ۋە ئاۋستىرىيىلىك جوھۇتلار بېسىپ كەتكەن ئىدى. پاۋلوگراد پولكىدىكى كىشىلەر ھەربى يۈرۈشتە ئېلىنغان مۇكاپات خوشاللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن زىياپەت ئۈستىگە زىياپەت ئۆتكۈزۈشمەكتە ئىدى ۋە يېقىندا ئولمۇتسقا كېلىپ ئايالالار خىزمەت قىلىدىغان مەيخانا ئاچقان كارولېنا ۋېنگېركانىڭ مەيخانىسىغا بېرىپ كېلىپ تۇرۇشاتتى. روستوۋ ئۆزىنىڭ ئەپتىسەرلىكىگە كۆتىرىلگەنلىگى مۇناسىۋىتى بىلەن يېقىندا زىياپەت بەرگەنلىگى ۋە دېنىسوۋنىڭ بېدۇيىن ناملىق ئېتىنى سېتىۋالغانلىغى ئۈچۈن، تەرەپ-تەرەپتىن يولداشلىرىغا ۋە مارکىتانتىلارغا قەرزدار

بولۇپ قالغان ئىدى. بورسىنىڭ خېتىنى ئالغاندىن كېيىن، روستۆۋ بىر ئاغىنىسى بىلەن بىللە ئولمۇتسقا باردى، ئۇ يەردە تاماق يەپ بىر بوتۇلكا ۋىنو ئىچتى-دە، كېيىن ئۆزى يالغۇز گۋاردىيە لاگېرىغا بېرىپ، ئۇ يەردە ئۆزىنىڭ بالىلىق چاغلىرىدىكى ئاغىنىسىنى ئىزلەشكە باشلىدى. روستۆۋ تېخى ئەپتسەرلىك كىيىمىنى تەييارلاشقا ئۇلگۈرەلمىگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدا ئەسكەرلەرگە خاس كرېست بەلگىسى تاقالغان يۇنكېرچە قىسقا كەمزۇل، شۇنىڭغا ئوخشاشلا ئەسكىرەپ كېتىپ تىزلىرىدىكى چەرمىلىرى قىرىلىپ كەتكەن تار شىم، بېلىدە بولسا سېپىغا پۆپۈكلۈك تاسما ئېسىلغان ئەپتسەرلىك قىلىچى بار ئىدى، مىنىپ يۈرگىنى ھەربىي يۇرۇش ۋاقتىدا كازاكتىن سېتىۋالغان دون ئېتى ئىدى؛ پۇرلىشىپ كەتكەن ئاتلىقلار شەپكىسىنى يېگىتلەرچە قىيشايتىپ بېشىنىڭ ئارقىسىغا كىيىۋالغان ئىدى. ئۇ ئىزمايىل پولكىنىڭ لاگېرىغا يېقىن كەلگەنىدە، ئۇرۇشنى باشتىن كەچۈرگەن جەڭگىۋار گۇسارلىق قىياپىتىم بوربىس ۋە ئۇنىڭ گۋارديچى دوستلىرىنى ھاڭ-تاڭلىقتا قالدۇرارکىن دەپ ئويلايتتى.

گۋاردىيە پۇتۇن ھەربىي يۇرۇشنى خۇددى خوشال-خورام سەيلىگە چىققاندەك، ئۆزىنىڭ ئازادىلىگى ۋە ئىنتىزامچانلىغىنى نامايان قىلىپ ئۆتكۈزدى. مەنزىلىلەر يېقىن بولۇپ، بۇيۇم خالتىلىرىنى ھارۋىلار ئېلىپ يۈرەتتى، ئاۋستىرىيە مەمۇرلىرى ئەپتسەرگە ھەممە مەنزىللەردە ئوبدان تاماق تەييارلىتىپ قويۇشاتتى. پولكلار شەھەرلەرگە مۇزىكا بىلەن كىرىپ مۇزىكا بىلەن چىقاتتى، پۇتۇن ھەربىي يۇرۇش ۋاقتىدا ئۇلۇغ كىنەزنىڭ بۇيرۇغى بويىچە ئەسكەرلەر تەڭ قەدەم تاشلاپ يۈرەتتى (گۋاردىيىچىلەر شۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنەتتى)، ئەپتسەرلەر بولسا ئۆز ئورۇنلىرىدا پىيادە يۈرەتتى.

بورىس پۈتۈن ھەربى يۇرۇش ۋاقتىدا ھازىر روتا كومانددىرى بولغان بېرگ بىلەن بىللە يۇرەتتى ۋە بىللە تۇراتتى. ھەربى يۇرۇش ۋاقتىدا روتا كومانددىرى بولغان بېرگ ياخشى خىزمەتتى ۋە ھەر ئىشنى ئۆز ۋاقتىدا ئورۇنلىشى ئارقىسىدا باشلىقلارنىڭ ئىشەنچىگە ئېگە بولغان ۋە ئۆزىنى ئىقتىسادىي جەھەتتە ياخشى تەمىنلەپ ئالغان ئىدى. بورىس ھەربى يۇرۇش ۋاقتىدا ئۆزىگە كۆپ كىرەك بولۇپ قالىدىغان نۇرغۇن ئادەملەر بىلەن تونۇشتى، پىيېر يېزىپ بەرگەن تونۇشتۇرۇش خېتى ئارقىلىق كىنەز ئاندرې بولكونسكى بىلەن تونۇشۇۋالدى ۋە ئۇ ئارقىلىق باش قوماندان ئىشتاۋىغا ئورۇنلىشىۋېلىش ئۈمىدىدە ئىدى. ئازادە ۋە ئوبىدان كىسىنىگەن بېرگ بىلەن بورىس ئەڭ ئاخىرقى كۈندۈزكى يۇرۇشتىن كېيىن، ئۆزلىرىگە ئاجرىتىلغان ئازادە ئۆيدە يۇمۇلاق شىرە ئالدىدا ئولتۇرۇپ شاخمات ئويناشماقتا ئىدى. بېرگ تۈتەپ تۇرغان مۇشتىگىنى ئىككى تىزىنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ قويغان ئىدى. بورىس بېرگنىڭ يۇرۇشىگە تەقەززا بولۇپ، ئۆزىگە خاس ئىنچىكىلىك بىلەن شاخمات ئۇرۇقچىلىرىدىن ئاپىپاق ئىنچىكە قوللىرى بىلەن كىچىك پىرامىدا ياسىدى ۋە ئەپتىدىن ئويۇن توغرىسىدا ئويلىنىپ (ئۇ ھەمىشە نىمە بىلەن مەشغۇل بولغان بولسا، پەقەت شۇ توغرىسىدىلا ئويلايتتى)، ئۆز شېرىگىنىڭ يۈزىگە قاراپ تۇراتتى.

— قېنى، ئەمدى سىز مۇھاسىرىدىن قانداق قۇتۇلۇپ چىقسىز-كىن؟ — دىدى ئۇ.

— تىرىشىپ كۆرىمىز-دە، — دەپ جاۋاپ بەردى بېرگ ۋە پىيادىنى تۇتتى-يۇ، قولىنى يەنە تارتىۋالدى.

شۇ چاغ ئىشىك ئېچىلدى.

ــ هەي، ئاخىر سەنمۇ كەپسەن ـ دە! ــ دەپ ۋاقىرىدى روستۇۋ، ــ بېرگمۇ شۇ يەردە! هەي ـ هەي، سەنلەرنى petisenfans, allay cushay dormir①! (باللار، ئورنۇڭلارغا چىقىپ يېتىپ ئۇخلاڭلار!)، ــ دەپ ۋاقىرىدى تەربىيىچى ئاياللارنىڭ سۆزىنى تەكرارلاپ. بورىس ئىككىسى ياش چاغلىرىدا ھەمىشە تەربىيىچى ئاياللارنىڭ شۇ سۆزلىرىنى دوراپ زاڭلىق قىلىپ كۈلۈشەتتى.

ــ ئوھو، تامامەن ئۆزگىرىپ كېتىپسەنغۇ! ــ دەپ بورىس روستوۋنى قارشى ئېلىپ ئورنىدىن تۇردى، لېكىن ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، يىقىلىپ چۈشكەن شاخمات ئۇرۇقچىلىرىنى يۆلەپ ئورنىدا تۇرغۇزۇپ قويۇشنىمۇ ئۇنتۇپ قالمىدى ۋە دوستىنى قۇچاقلىماقچى بولغان ئىدى، ئەمما نىكولاي روستوۋ ئۆزىنى چەتكە تارتتى. نىكولاي دوستى بىلەن كۆرۈشكەندە كونا قائىدىلەردىن قورقىدىغان، باشقىلارغا تەقلىت قىلمايدىغان ياشلىق تۇيغۇسى بىلەن ئۆز ھېسسىياتىنى ھەرقانداق بولغاندىمۇ ئادەتتە چوڭلاردىكىدەك ساختا ئەمەس، ئۆزىچە يېڭىچىسىغا ئىپادە قىلماقچى بولاتتى؛ ئۇ باشقىلارغا ئوخشاش سۆيۈشمەكچى ئەمەس، بەلكى ئۇنى چىمدىپ قويماقچى، تۇرتۈپ قويماقچى بولدى. بىراق بورىس، ئەكسىچە، بىمالال ۋە دوستانە يوسۇندا روستوۋنى قۇچاقلاپ ئۈچ قېتىم سۆيۈپ قويدى.

ئۇلار يېرىم يىلچە ۋاقىتتىن بېرى بىر بىرى بىلەن كۆرۈشمىگەن ئىدى؛ ياشلار ھايات يولىغا چۈشۈپ دەسلەپكى قەدىمىنى باسقان پېشىدا قانچىلىك ئۆزگەرسە، بۇلارمۇ بىر بىرىدە شۇ ئۆزگىرىشنى كۆرۈشتى ۋە شۇ دەسلەپكى قەدىمنى قايسى مۇھىتتا باسقان بولسا،

---

① تەربىيىچى، رۇس ئايال دورۇس ئېيتالمىغان فرانسۇزچە ئىبارە. ــ تەر.

شۇ مۇھىتنىڭ تامامەن يېڭى ئەكسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئاخىرقى قېتىم كۆرۈشكەندىن كېيىن ھەر ئىككىلىسىمۇ كۆپ ئۆزگىرىپ كەتكەن ۋە ھەر ئىككىلىسىمۇ ئۆزلىرىدە يۈز بەرگەن بۇ ئۆزگىرىشلەرنى بىر-بىرىگە چاپسانراق ئېيتماقچى بولاتتى.

— ھەي، سىلەرنى، ئۆلگۈر بايۋەچچىلەرەي! نېمە دېگەن ئازادە، نېمە دېگەن تازا. خۇددى سەيلىدىن قايتىپ كەلگەندەك، بىزمۇ يۈرۈپتىمىز — ھە، ئارمىيىدە خىزمەت قىلىمىز دەپ، گۇناكار-لارغا ئوخشاش، — دىدى روستوۋ لاي چاچراپ كەتكەن شىمىنى كۆرسىتىپ. ئۇنىڭ يوغان ئاۋازى ۋە ئەسكەرچە ھەركىتى بورىس ئۈچۈن تامامەن يېڭىلىق ئىدى.

روستوۋنىڭ قاتتىق ۋاقىراپ گەپ قىلۋاتقانلىغىنى ئاڭلىغان ئۆي ئىگىسى نېمىس خوتۇن ئىشىكتىن بېشىنى چىقىرىپ قارىدى.

— قانداق، جايىدىمۇ؟ — دىدى روستوۋ بورىسقا.

— نىمانچىۋالا ۋاقىرايسەن؟ ئۇلارنى ھۆركۈتۈۋېتىپسەن، — دىدى بورىس، — مەن سېنى بۈگۈن كەلمەس دەپ ئويلىغان ئىدىم، — دىدى يەنە، — خەتنى تېخى تۈنۈگۈنلا كۇتۇزوۋنىڭ ئادىيۇتانتى بولغان تونۇشۇم بولكونسكى ئارقىلىق ئەۋەتكەن ئىدىم. ئۇنىڭ خەتنى شۇنچە تېز يەتكۈزۈپ بېرىدىغانلىغىنى ئويلىمايتىمەن..... خوش ئەھۋالىڭ قانداق؟ ئۇرۇشقا قاتناشتىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى بورىس.

روستوۋ ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋاپ بەرمەي، فورمىلىق كىيىمگە تاقالغان گېئورگى كرېستىنى ئەسكەرلەرچە سىلكىپ قويدى ۋە بېشىنى بىلەن باغلاپ تېڭىپ قويغان قولىنى كۆرسىتىپ كۈلۈمسىرەپ بېرگىنا قارىدى.

— كۆرۈپ تۇرۇپسەنغۇ، — دىدى روستوۋ.

ـــ مۇنداق دىگىنه، دۇرۇس، دۇرۇس! ـــ دىدى بورىس كۈلۈمـسىرەپ تۇرۇپ، ـــ بىزمۇ ئاجايىپ يۇرۇش قىلدۇق. شاھزادە دائىم بىزنىڭ پولك بىلەن بىللە بولدى، بۇنى سەن بىلمىسەن، شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ھەممە ئۇڭايلىق ۋە راھەت ـ پاراغەتلەرگە ئىگە بولدۇق. پولشىدا بىزنى قانداق قوبۇل قىلغانلىغىنى، قانداق تاماقلارنى ھازىرلىغانلىغى ۋە قانداق زىياپەت ھەم بەزمىلەرنى ئۆتكۈزگەنلىگىنى دىمەمسەن ـــ مەن بۇلارنى ساڭا ئېيتسام تۈگمەيدۇ! شاھزادىمۇ بىزنىڭ ھەممە ئەپتسىزلىردىمزگە ناھايىتى چوڭ مەرھەمەتلەرنى كۆرسەتتى.

شۇنداق قىلىپ بۇ ئىككى دوستنىڭ بىرسى ئۆزىنىڭ قىران ئاتلىقلارغا خاس ئەيشى ـ ئىشرەتلىرى بىلەن جەڭگىۋار ھاياتى توغرىسىدا، ئىككىنچى بىرسى يۇقۇرى دەرىجىلىك كىشىلەر قوماندىسى ئاستىدا خىزمەت قىلىشنىڭ قولايلىقلىرى، پايدىسى ۋەھاكازالار توغرىسىدا بىر بىرىگە سۆزلەپ بېرىشتى.

ـــ گۋاردىيە ياخشى ـ دە! ـــ دىدى روستوۋ، ـــ ماڭا قارا ۋىنو ئالدۇرساڭچۇ.

بورىس چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ قويدى.

ـــ ناھايىتى ئىچكىڭ كەپكەتكەن بولسا، مەيلى، ـــ دىدى بورىس.

ئۇ كارۋىتى ئالدىغا كېلىپ، ئاپپاق ياستۇغىنىڭ تېگىدىن خالىتىسىنى ئالدى ـ دە، ۋىنو ئېلىپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتتى.

ـــ ھە، ئېيتقانىدەك، ساڭا كەلگەن پۇل بىلەن خەتنىمۇ ساڭا بېرىشىم كېرەك، ـــ دىدى يەنە.

روستوۋ خەتنى ئالدى ۋە پۇلنى دىۋانغا تاشلاپ قويدى ـ دە،

ئىككى جەينىگىنى شىرەگە تىرەپ ئولتۇرۇپ خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ بىرقانچە قۇرنى ئوقىدى-يۇ، غەزەپ بىلەن بېرگىغا قارىدى ۋە ئۇنىڭ قاراپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ، خەت بىلەن يۈزىنى توسۋالدى.

— پاھ، خېلى جىق پۇل ئەۋەتىپتۇغۇ، دىدى بېرگ دىۋانىنى خېلى ئېغىر بېسىپ تۇرغان خالتىغا ئىشارەت قىلىپ، — بىزنىڭ كۈنىمىز ئايلىققىلا قاراپ قالغان، گراف. مانا مەن سىزگە ئۆزەمنى ئېلىپ ئېيتسام.....

— ماڭا قاراڭ، دوستۇم بېرگ، — دىدى روستوۋ، — ئەگەر سىزگىمۇ ئۆيىگىزدىن خەت كەلسە ۋە يېقىن كىشىگىزدىن ھەممە نەرسىلەرنى سۈراپ سۈرۈشتۈرمەكچى بولسىگىز-يۇ، مەن شۇ چاغدا قېشىگىزدا هازىر بولغان بولسام، سىزگە دەخلى قىلماسلىق ئۈچۈن دەررۇ ئالدىگىزدىن كېتىپ قالغان بولاتتىم. قۇلاق سېلىڭ، كېتىپ قالسىگىز، مەرھەمەت، نەگە بولسىمۇ كېتىپ قالسىگىز، كۆزۈمدىن يوقالسىگىز! — دەپ ۋاقىرىدى روستوۋ ۋە يەنە دەرھال ئۇنىڭ يەلكىسىدىن تۇتۇپ يۈزىگە مۇلايىملىق بىلەن قارىدى-دە، دىگەن سۆزلىرىنىڭ قوپاللىغىنى يۇمشاتماقچى بولسا كېرەك: ئۆزىگىز بىلمىسىز، خاپا بولماڭ، دوستۇم، مەن سىزنى ئۆزەمگە يېقىن كۆرۈپ بۇ گەپلەرنى ئېيتۋاتىمەن، — دەپ قوشۇپ قويدى.

— ھ...ە، كەچۈرگەيسىز، گراف، مەن تامامەن چۈشىنىمەن، — دىدى بېرگ ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ بۇغۇق ئاۋازى بىلەن.

— خوجايىنلىرىگىزنىڭ ئالدىغاكىرىڭ: ئۇلار سىزنى چاقىرىشۋاتقان ئىدى، — دىدى بورىس يەنە قوشۇمچە.

بېرگ قىلچە داغ تەگمىگەن پاكىز كىيىمىنى كەيدى ۋە ئەينەككە

قاراپ، خۇددی ئالپکساندىر پاۋلوۋىچتەك، ئىككى چېكسىدىن چېچىنى يۇقۇرىغا تارىدى-دە، روستوۋنىڭ قاراشلىرىدىن كىيىمنىڭ يېقىپ قالغانلىغىغا ئىشەنچ ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، مۇلايىم تەبەسسۇم بىلەن ئويدىن چىقىپ كەتتى.

— ئىسىت، مەن نېمە دېگەن ئەخمەق! — دېدى روستوۋ خەتتىنى ئوقۇۋېتىپ.

— ھە، نېمە بولدى؟

— ئىسىت، مەن نېمە دېگەن ئەخمەق، خەت يازماي يۇرۇۋېرىپ، ئۇلارنى راسا قورقۇتۇۋېتىپتىمەن، قارا. ئاپلا يامان ئىش بوپتۇ-دە! دېدى بىردىنلا قىزىرىپ، — قېنى ھېلىقى گاۋرىلالاشنى ئەۋەتكىنە ۋىنوغا! ھە، بىر ئىچەيلۇق! — دېدى روستوۋ.....

ئاتا-ئانىسىدىن كەلگەن خەتلەرنىڭ ئىچىدە يەنە كىسىلگەن باغراتيونغا قارىتىپ يېزىلغان بىر پارچە خەتمۇ بار ئىدى، قېرى گراف ئايىم بۇ خەتنى ئاننا مىخايلوۋنانىڭ مەسلىھەتى بويىچە تونۇشلىرى ئارقىلىق يازدۇرۇۋالغان ۋە ئوغلىغا بۇ خەتنى ئىگىسىگە تاپشۇرۇپ، شۇنىڭدىن پايدىلانغىن، دەپ تاپىلىغان ئىدى.

— مانا ئەخمەقچىلىق! بۇنىڭغا تەشنا بولۇپ يۇرۇپتىمەن-دە! — دېدى روستوۋ خەتنى شىرەنىڭ تېگىگە تاشلاۋېتىپ.

— نېمىشقا تاشلاۋېتىسەن؟ — دەپ سورىدى بورىس.

— قانداقتۇ بىر تونۇشتۇرۇش خېتى ئىكەن، نېمە كېرەكى بار ماڭا!

— نېمىشقا كېرەكى بولمايدىكەن؟ — دېدى بورىس خەتنى ئېلىپ ئوقۇپ كۆرۈپ، — بۇ خەت سەن ئۈچۈن ناھايىتى كېرەك.

— ماڭا ھېچنېمىرسە كېرەك ئەمەس ۋە مەنمۇ ھېچكىمگە ئادىۋۇتانت

بولمايمەن.

ـــ نېمىشقا؟ ـــ دەپ سوردى بورىس.

ـــ غالچىلىق قىلىدىغان ئىش!

ـــ سەن ئىلگىرىكىدەكلا خام خىيالچى ئىكەنسەن، بىلدىم، ـــ دىدى بورىس بېشىنى چايقاپ.

ـــ سەنمۇ يەنىلا شۇنداق دىپلومات ئىكەنسەن! كەل، قوي بۇ گەپلەرنى..... خوش ئۆز ئەھۋالىڭ قانداق؟ ـــ دىدى روستوۋ.

ـــ مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەنغۇ، شۇدە. ھازىرچە ھەممە ئىشىم جايىدا؛ لېكىن، شۇنى تەن ئالسەنكى، فرونتىتا قېپقالغۇم يوق، بەكمۇ ئادىيۇتانت بولغۇم بار ئىدى.

ـــ نىمە ئۈچۈن؟

ـــ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ھەربى خىزمەتتە يۇقۇرى ئۆرلەشكە قەدەم قويغان ئىكەنسەن، ئىلاج بولسىلا تېخىمۇ يۇقۇرى ئۆرلەشكە تىرىشىشىڭ كېرەك ـ تە!

ـــ ھ...ە، مۇنداق دىگىن ـ چۇ! ـــ دىدى روستوۋ، ئۇزايىدىن باشقا توغرىدا ئويلاۋېتىپ.

ئۇ قانداقتۇ بىرەر مەسىلىنى ھەل قىلىشقا بەھۆدە ئۇرۇنۇۋاتقان بولسا كېرەك، دوستىنىڭ كۆزىگە سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلىپ قارىدى.

بوۋاي گاۋرىلو ۋىنو ئېلىپ كەلدى.

ـــ ئەمدى ئالفونس كارلىچنى چاقىرتىپ كىشى ئەۋەتەيسىمۇ؟ ـــ دىدى بورىس، ـــ ئۇ سەن بىلەن ئىچسۇن، مەن ئىچەلمەيمەن.

ـــ بولىدۇ، ئەۋەت، ئەۋەت! قانداق ئۇ نېمىسىمۇ؟ ـــ دىدى روستوۋ تەھقىرلىگەن ھالدا ئىلجىيىپ.

ــ ئۇ ناھايىتى، ناھايىتى ياخشى، سەمىمى ۋە دىلىكەش ئادەم، ــ دىدى بورىس.

روستوۋ بورسنىڭ كۆزىگە يەنە بىر قېتىم تىكىلىپ قاردى ـ دە، ئۇھ تارتىپ قويدى. بىرگ قايتىپ كەلدى ۋە ۋىنو ئىچىپ ئولتۇ ـ رۇپ، ئۇچلا ئەپتسەرنىڭ پارىكى قىزىپ كەتتى. گۋاردىيىچىلەر روستوۋغا ئۆزلىرىنىڭ ھەربى يۇرۇشلىرى توغرىسىدا، ئۇلارنى روسىيىدە، پولشىدا ۋە چەتئەللەردە قانداق ئىززەت ـ ھۆرمەت قىلىپ ئالدىغا چىققانلىغى توغرىسىدا ھىكايە قىلىپ بەردى. كاماندىر ـ لىرىنىڭ، ئۇلۇغ كىنەزنىڭ سۆزلىرى، قىلىقلىرى، گەپ قىلىشلىرى، ئۇنىڭ يۇمشاق كۆڭۈللىگى ۋە ئاچچىغىنىڭ تېز كېلىشى توغرىسىدا لەتىپلەر سۆزلەشتى. بىرگ سۆز شەخسەن ئۆزىگە تېگىشلىك بولمىغاچقا ئادەتتىكىدەك گەپ قىلماي ئولتۇراتتى، بىراق ئۇلۇغ كىنەزنىڭ تېز ئاچچىغى كېلىدىغانلىغى توغرىسىدا لەتىپلەر سۆزلىشىۋاتقاندا، ئۇ گالىتسىيىدە ئۇلۇغ كىنەز پولكلارنى ئاتلىق ئايلىنىپ يۇرۇپ پولكنىڭ ناتوغرا ھەركەت قىلغانلىغى ئۈچۈن ئاچچىغلانغىنىنى ۋە شۇ چاغدا ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىشكە مۇۋاپىق بولغانلىغىنى ناھايىتى زور ئىشتىياق بىلەن سۆزلەپ بەردى. ئۇ ئۇلۇغ كىنەز ناھايىتى دەرغەزەپ بولۇپ ئالدىغا كېلىپ: "ئارنا ئۇتلار!"① (شاھزادە دەرغەزەپ بولغان چاغلىرىدا ئېيتىشنى ياخشى كۆرىدىغان سۆز) دەپ ۋاقىرىغانلىغىنى ۋە روتا كاماندىرىنى سورىغانلىغىنى مۇلايىم تەبەسسۇم بىلەن سۆزلەپ بەردى.

---

① تۈركلەر ئالبانلارغا قويغان نام. ئالبانىيە تۈركلەرنى غەيرى مۇنتىزىم ئاتلىق ئەسكەرلەر بىلەن تەمىنلىگەن ئىدى. ــ تەر.

ــ ئىشىنەمسىز، گراف، مەن قىلچە قورقمىدىم، چۈنكى، مەن ئۆزەمنىڭ ھەقلىق ئىكەنلىگىمنى بىلەتتىم. بىلەمسىز، گراف، پولك بويىچە بېرىلىدىغان پۈتۈن بۇيرۇقلارنى ۋە نىزامنامىنى خۇددى ئىبادەت ئايەتلىرىدەك① ياتقا بىلمەن دىسەم ماختانغان بولمايمەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، گراف مېنىڭ روتامدا ھېچقانداق كەمچىلىك بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھەممىشە خاتىرجەم ئىدىم. يۈگۈرۈپ ئالدىغا باردىم (بېرگ ئۇلۇغ كىنەزنىڭ ئالدىغا قانداقسىگە ھەربىچە سالام بېرىپ كەلگەنلىگىنى ئورنىدىن سەلگىنە تۇرۇپ كۆرسەتتى. دەرھەقىقەت، ئادەمنىڭ چىرايىدا ھۆرمەت ۋە مەمنۇنىيەتنى بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇقراق قىلىپ كۆرسىتىش قىيىن ئىدى!)، ئۇ مېنى تىللاپ كەتتى، ئېيتقاندەك، تىلىلاۋەردى، تىلىلاۋەردى. كۈن كۆر دەپ ئەمەس، بەلكى ئۆل دەپ تىللىدى: "ئارنائوت"مۇ دىدى، "ئالۋاستىلار" مۇرىدى، "سىبىرگە ئەۋەتىمەن"مۇ دىدى، ئىشقىلىپ ھېچ گەپ قالمىدى، ــ دىدى بېرگ ئۆتكۈر تەبەسسۇم بىلەن، ــ مەن ئۆزەمنىڭ ھەقلىق ئىكەنلىگىمنى بىلەتتىم، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ لام-مىم دىمەي تۇرىۋەردىم، قىلغىنىم دۇرۇس بوپتىمۇ، گراف؟ "ھە، گاچمۇ سەن نىمە؟" ــ دەپ ۋاقىرىدى. مەن يەنىلا جىم تۇرۇۋەردىم. قانداق دەپ ئويلايسىز، گراف؟ ئەتىسى شۇ كۈندىكى بۇيرۇقتا مېنىڭ توغرامدا ھېچ گەپ بولمىدى. ئۆزۈنى دادىل تۇتۇش دېگەن مانا شۇ! مانا شۇنداق گەپلەر، گراف، ــ دىدى بېرگ مۇشتىگىدىن ھالقا-ھالقا ئىس چىقىرىپ.

---

① خرىستىيان مۇرىدلىرىنىڭ ئىبادەت ئايەتلىرى نەزەردە تۇتۇلدۇ. ــ تەر.

ـــ هه، ناهايىتى ياخشى بوپـتۇ، ـــ دىـدى روسـتوۋ تەبەسـسۇم قىلىپ.

بىراق، بورىس روستوۋنىڭ بېرگنى مەسخىرە قىلماقـچى بولۇۋاتـقانلىغىنى كۆرۈپ، گەپنى ئۇستىلىق بىلەن باشقا تەرەپكە بۇرىۋەتتى. ئۇ روستوۋدىـن قەيەردە ۋە قانـداق يارىـدار بولغانلىـغى ھەقـقىدە سـۆزلەپ بىـرىشنى سورىدى. روستوۋغا بۇ پـىكىر يېقـىپ قالـغان بولسا كېرەك، سۆزلەشكە باشلىدى، سۆزلەۋېتىپ بارغانـسېرى ھايا-جانلىنىپ كېتەتتى. روستـوۋ ئۇلارغا شېنگـرابېنـدا بولۇپ ئۆتـكەن ۋەقەنى جەڭگە قاتناشقان كىشىلەردەك، يەنى ئەيـنەن ئەمەس، باش-قىلاردىن ئاڭلىغانلىرىچە، ھەقىقەتتە بولغىنـىنى ئەمەس، چىرايـلىق چىقىدىغان قىلىپ ئېيتماقچى بولغان كىشـىلەردەك سـۆزلەپ بەردى. روستوۋ راستچىل يىگىت بولۇپ، ھىچقاچان يالغان گەپ قىلمايتـتى. ئۇ بولغان ۋەقەلەرنى قانداق بولغان بولسا شۇ پېتى ئەيـنەن سۆز-لەپ بېرىش نىيىتى بىلەن سۆزلەشـكە باشلىـغان بولسـىمۇ، لېـكىن ئاستا-ئاستا، ئىختىيارسـىز ۋە مۇقەررەر ھالـدا يالغانـغا كۆچۈشـكە باشلىغانلىغـىنى ئۆزىـمۇ سەزمەي قالـدى. ئەگەر روسـتوۋ ھـۇجۇم توغرىسىدا ئۆزىگە ئوخشاش كۆپ مەرتـۋە ھىكايىلەرنى ئاڭلىـغان ۋە ھۇجۇمنىڭ قانداقلىغى ھەققـىدە مۇئەيـيەن بىر چـۈشەنـچە ھاسـىل قىلغان ھەم خۇددى شۇنداق ھىكايىنى ئاڭلاشنى كۈتۈپ تۇرغان بۇ ئاڭلىغۇچىلىرىغا ھەقىقەتنى سۆزلەپ بەرگەن بولسا ئىدى، ئۇلار ياكى ئۇنىڭ گەپلىرىگە ئىشەنمىگەن بولاتتى، ياكى ئۇنىڭدىنمۇ يامانراقى، ئادەتتە ئاتلىقـلار ھۇجۇملىرىغا قاتناشقان كىشىلەر بېشـىدىن كەچۈ-رىدىغان نەرسىلەرنى روستوۋ بېشىدىن كەچۈرمـىگەنـلىگـىگە ئۇنىڭ ئۆزى ئەيىپلىك دەپ ئويلىشاتتى. روسـتوۋ ئۇلارغا، ھەمـمەيـلەن

ئاتنى چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقاندا، مەن ئاتتىن يىقىلىپ چۈشۈپ قولۇمنى مېيىپ قىلىۋالدىم-دە، جېنىمنىڭ بېرىچە بىر فرانسوز ئەسكىرىدىن قېچىپ ئورمانلىققا چاپتىم دەپ ئاددىغىنە ئېيتالمايتتى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، بولغان ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىنى قانداق بولغان بولسا شۇ پېتى ئەينەن ئېيتىپ بېرىش ئۆچۈن ئۆزىدە چوڭ ئىرادىنىڭ بولۇشىمۇ كېرەك ئىدى. ھەقىقەتنى سۆزلەپ بېرىش ناھايىتى تەس. بۇ كۆپ ياشلارنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. ھىكايىنى ئاڭلاۋاتقانلار ئۇنىڭدىن قانداق قىزىشىپ كېتىپ جەڭ قىلغانلىغىنى، كۆزىگە لىق قان تولۇپ، دۇشمەن ئىستىھكامىغا قانداقسىگە ئوقىتەك ئېتىلىپ كىرگەنلىگىنى؛ ئوڭ-سولغا قىلىچىنى ئۇرۇپ، دۇشمەنلەرنى قانداق قىرىپ تاشلىغانلىغىنى؛ قىلىچى دۇشمەن گۆشىنى قانداق تېتىغانلىغىنى، جەڭدە ئۆزى ھالسىزلىنىپ قانداق يېتىپ قالغانلىغىنى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىشنى سوردى. ئۇ بۇلارغا مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بەردى.

ئۇ ھىكايىسى يېرىملىشىپ: "ھۇجۇمغا ئۆتكەندە ئادەمنىڭ كۆزىگە قانداق قان تولىدىغانلىغىنى سەن تەسەۋۋۇر قىلالمايسەن" دەۋاتقاندا، كىنەز ئاندرې بولكونسكى ئۆيگە كىرىپ كەلدى، بورىس ئۇنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى. ياشلارغا ھمايىكارانە مۇناسىۋەت قىلىشنى ياخشى كۆرىدىغان، ھمايە قىلىشنى سوراپ مۇراجىئەت قىلغانلىغىدىن كۆڭلى ئېيىپ كەتكەن، تېخى تۇنۇگۈنلا يېقىپ قالغان بورىسقا كۆڭلى مايىل بولغان كىنەز ئاندرې ياش يىگىتنىڭ خاھىشىنى ئورۇنلاشنى ئىستەيتتى. ئۇ كۇتۇزوۋدىن شاھزادىگە خەت ئېلىپ كېلىۋېتىپ، بورىنى، تەنھا ئۇچرىتىمەن دېگەن ئوي بىلەن بۇ يەرگە كىرگەن ئىدى. ئۇ ئۆيگە كىرىپ، جەڭگىۋار سەرگۈزەشتىلەرنى

ھىكايە قىلىپ بېرىۋاتقان ئارمىيە ئاتلىق ئەسكىرىنى كۆرگەندىن كېيىن (كىنەز ئاندرې مۇنداق ئادەملەرنى ناھايىتى ياماق كۆرەتتى)، بورسقا مۇلايىمغىنە تەبەسسۇم بىلەن قاردى، روستوۋغا بولسا چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ ۋە كۆزىنى قىسىپ نەزەر تاشلىدى-دە، سەل-پەل ئېگىلىپ تازىم قىلىپ، ھارغىنلىق ۋە خۇشياقماسلىق بىلەن دېۋاندا ئولتۇردى. بۇ يەردە ناچار بىر كىشىنىڭ بولغانلىغى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ياقمىغان ئىدى. روستوۋ بۇنى بايقاپ قىزىرىپ كەتتى. لېكىن كىنەز ئاندرې ئۇچۇن ئۇنىڭ ئەھمىيىتى يوق، چۇنكى روستوۋ يات ئادەم ئىدى. لېكىن بولكونسكى بورىسنىڭ كۆزىگە قاراپ، ئۇنىڭ گويا ئارمىيە ئاتلىق ئەسكىرى ئۇچۇن خىجىل بولۇۋاتقانلىغىنى كۆردى. كىنەز ئاندرېنىڭ يېقىمسىز ۋە مەسخىرىلىك ئاھاڭدا گەپ قىلىۋاتقانلىغىغا، روستوۋنىڭ ئارمىيىگە خاس جەڭگىۋار كۆز قارىشىدىن ئىشتاپىنىڭ بۇ بارلىق ئادىيوتانتلىرىغا (كىنەز ئاندرېمۇ، قارىغاندا، شۇلارنىڭ بىرى ئىدى) بولغان ئومۇمى نەپرەتىگە قارىماي، روستوۋ خىجالەت تارتقاندەك بولۇپ قىزاردى ۋە جىم بولۇپ قالدى. بورىس ئىشتاپتا قانداق يېڭىلىقلار بار ۋە كەمىتەرلىك قىلماي ئېيتقاندا، بىزنىڭ مۆلچەر-پىلانلىرىمىز توغرىسىدا نىمىلەرنى ئاڭلىدىڭىز دەپ سورىدى.

بولكونسكى يات ئادەملەرنىڭ ئالدىدا كۆپ گەپ قىلىشنى خالىمىغان بولسا كېرەك:

— ئالغا بېسىۋاتساق كېرەك، — دەپ جاۋاپ بەردى.

بېرگ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن، روتا كاماندىرلىرىغا يەم-خەشەك ئۇچۇن ئەمدى ئىككى ھەسسە ئارتۇق پۇل بېرىدىكەن دېگەن گەپ بار، شۇ توغرىسىمۇ دەپ سورىدى.

كىنەز ئاندرې كۆلۈمسىرەپ، بۇنداق مۇھىم دۆلەت ئىشلىرى توغرد-
سىدا ھىچىنەرسە ئېيىتالمايمەن دىدى ۋە بېرگ خۇرسەن بولۇپ
كۆلۈپ كەتتى.

ــ سىزنىڭ ئىشىڭىز توغرىسىدا، ــ دەپ مۇراجىئەت قىلدى كىنەز ئاندرې بورسقا، ــ كېيىن سۆزلىشىمىز، ــ كېيىن روستوۋغا بىر قاراپ قويدى، ــ كۆرەكتىن كېيىن مېنىڭ ئالدىمغا كېلىڭ، قولـ
مىزدىن كەلگەن ھەممە يارەمنى بېرىمىز.

كېيىن ئۇ ئۆينىڭ ئۇياق-بۇ يېقىغا كۆز تاشلاپ، بالىلارچە قاتتىق خىجالەت بولغان ۋە بۇ خىجالەتلىكى غەزەپكە ئايلىنىۋاتقان روستوۋغا قارىدى-دە، ئۇنىڭ قىزىرىپ ئولتۇرغان ھالىتىگە پىسەنتمۇ قىلماي:

ــ سىز شېنگرابېن جېڭى توغرىسىدا گەپ قىلىۋاتقاندەك قىلغان ئىدىڭىز، سىزمۇ بارمىدىڭىز شۇ يەردە؟ ــ دىدى.

ــ ھەئە، بار ئىدىم، ــ دىدى ئاچچىغلىنىپ روستۇۋ شۇ ئاچچىغى بىلەن گويا ئادىيوتانتنى ھاقارەت قىلماقچى بولۇپ.

بولكونسكى ئاتلىقنىڭ ھالىتىنى بايقىدى ۋە بۇ ھالەت بۇنىڭغا قىزىق تۇيۇلدى. ئۇ سەل كۆزگە ئىلمىغان قىياپەتتە ئىلجىيىپ قويدى.

ــ شۇنداق! بۇ جەڭ توغرىسىدا ھازىر كۆپ گەپلەر بار.

ــ ھە، گەپ كوپ! ــ دىدى بىردىنلا روستوۋ قاتتىق ئاۋاز بىلەن، بىردەم بورسقا، بىردەم بولكونسكىغا كۆزلىرىنى ئالايتۇرۇپ قاراپ، ــ ھە، گەپ كۆپ! لېكىن بىزنىڭ گەپلىرىمىز دۇشمەنىنىڭ ئوقى ئاستىدا تۇرغان كىشىلەرنىڭ گېپى، بىزنىڭ گەپلىرىمىز جېڭدا ئولتۇرىدىغان گەپلەر بولۇپ، شۇ تاپتا ئولتۇرۇپ ھىچبىر ئىش قىلماستىنلا مۇكاپات ئالىدىغان ئىشتاپ ھەييارلىرىنىڭ گېپى ئەمەس.

— مېنى سىزمۇ شۇلارنىڭ بىرى دەپمۇسىز؟ — دېدى كىنەز ئاندرې بىمالال ۋە ئالاھىدە مۇلايىملىق بىلەن تەبەسسۇم قىلىپ.

شۇ پەيت ئاجايىپ غەزەپ ھېسسىياتى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇ كىشىنىڭ ئېغىرلىغىنى كۆرۈپ پەيدا بولغان ھۆرمەت ھېسسىياتى روستوۋنىڭ قەلبىدە قوشۇلۇپ كەتتى.

— مەن سىزنى دەۋاتقىنىم يوق، — دېدى روستوۋ، — مەن سىزنى بىلمەيمەن، راستىنى ئېيتسام، بىلىشنىمۇ خالىمايمەن. مەن ئۇمۇمەن ئىشتاپ كىشىلىرى توغرىسىدا گەپ قىلۋاتىمەن.

— مەن سىزگە شۇنى ئېيتىپ قويايكى، — دېدى كىنەز ئاندرې ۋەزمىن ۋە سالاپەتلىك تاۋۇش بىلەن ئۇنىڭ گېپىنى بولۇپ تاشلاپ، — سىز مېنى، ھاقارەتلىمەكچى بولىسىز، ئەگەر سىز ئۆز قەدرىڭىزنى تولۇق بىلمەي بىراۋنى ھاقارەتلەش ناھايىتى ئاسان دىسىڭىز، بۇ پىكىرىڭىزگە قوشۇلمەن؛ لېكىن ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، بۇ مۇۋاپىق ۋاقىت ۋە مۇۋاپىق ئورۇنمۇ ئەمەس. شۇ كۈنلەردە بىز ھەممەيلەن چوڭ ۋە تېخمۇ جىددى دۇئېلغا چىقمىز. بۇنىڭدىن تاشقىرى، سىزنى قەدىردان دوستۇم دەۋاتقان درۇبېتسكويى① بەختكە قارشى مېنىڭ ئەپتىم سىزگە ياقمىغانلىغى ئۈچۈن قىلچە ئەيىپلىك ئەمەس. بىراق، — دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، — سىز مېنىڭ پەملەمنى ۋە مېنى قەيەردىن تاپىدىغانلىغىڭىزنى بىلىسىز؛ لېكىن شۇنى ئۇنتۇپ قالماڭكى، — دېدى يەنە، — مەن ئۆزەمنىمۇ، سىزنىمۇ قىلچە ھاقارەتلەنگەن دەپ ھىساپلىمايمەن. مەن سىزگە قارىغاندا چوڭ، ئەگەر مەسلىھەتمىگە

---

① بورسنىڭ ۋەمىلىسى. — تەرـ.

كۆنسىمز، بۇ ئىشنى ئاقىۋەتسىز قالدۇرۇڭ، قوزغاپ يۈرمەڭ دەيمەن. بولىدۇ، جۇمە كۈنى كۆرەكتىن كېيىن مەن سىزنى كۈتىمەن، دروبېتسكويى؛ خەير كۆرۈشكىچە! — دىدى كىنەز ئاندرې ۋە ئىككىسىگە تازىم قىلىپ چىقىپ كەتتى.

روستوۋ ئۇنىڭ گېپىگە نىمە دەپ جاۋاپ بېرىش كېرەكلىگىنى چىقىپ كەتكەندىن كېيىنلا ئەسلىدى. بۇ گەپ شۇ چاغدا ئېسىگە كەلمىگەنلىگىگە ئۇنىڭ تېخىمۇ قاتتىغراق ئاچچىغى كەلدى. روستوۋ دەرھال ئېتىنى كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى ۋە بورىس بىلەن سوغاقىنا خەيرلىشىپ، ئۆز جايىغا قايتىپ كەتتى. ئەتە باش ئىشتاپقا بېرىپ، بۇ ياسانچۇق ئادىيۇتانتنى دۇئېلغا چاقىرايمۇ ياكى بۇ ئىشنى ھەققەتەن ئاقىۋەتسىز قالدۇرايمۇ؟ — بۇ سوئال ئۇنى يول بويى قىينىاپ كېلەتتى. ئۇ گايىدا بۇ كىچىككىنە، زەئىپ ۋە مەغرۇر ئادىيۇتانت تاپانچىنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتكەندە ئۆزىنىڭ قانچىلىك ھۆزۈرلىنىشىنى غەزەپ بىلەن ئويلايتتى، گايىدا ھەممە تونۇش-بىلىشلىرىدىنمۇ كۆپرەك پەقەت شۇ كۆزىگە ياماق كۆرۈنگەن ئادىيۇتانت بىلەن جانجان دوست بولۇشنى ئىستەپ قالغانلىغىنى تۇيۇپ، ھەيران بولاتتى.

بورىس روستوۋ بىلەن كۆرۈشكەن كۈنىنىڭ ئەتىسى روسىيىدىن يېڭى كەلگەن ۋە كۇتۇزوۋ بىلەن ھەربى يۇرۇشتىن قايتقان روسىيە ۋە ئاۋستىرىيە ئارمىيىسى كۆرەكتىن ئۆتكۈزۈلدى. ھەر ئىككىلا پادىشا — روسىيە پادىشاسى مىراسخور شاھزادە بىلەن، ئاۋستىرىيە

پادىشاسى بولسا ئاۋسترىيە شاھزادىسى بىلەن ــ سەكسەن مىلك كىشىلىك ئىتتىپاقچىلار ئارمىيىسىنىڭ كۆرىگىگە چىقىشتى.

ئەتىگەندىن تارتىپ ناھايىتى ئازادە ۋە رەتلىك كىينىگەن ئەسكەرلەر قەلئە ئالدىدىكى مەيدانغا سەپ تارتىپ ھەركەتلىنىشكە باشلىغان ئىدى. گايىدا مىڭلىغان ئاياق ۋە نەيزىلەر لەپلىدەپ تۇرغان بايراقلار ئاستىدا ھەركەتلىنەتتى، ئەپتىسەرلەرنىڭ قوماندىسى بىلەن توختايىتتى، بۇرۇلاتتى ۋە باشقىچە كىينىگەن شۇنىڭغا ئوخشاش پىيادە ئەسكەرلەرنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئارىلىرىدا مۇساپە قالدۇرۇپ سەپ تارتاتتى؛ گايىدا قارا، جىرەن ۋە بوز ئاتلارغا مىنگەن، چۆرىسىگە زەر ھەل جىيەك تىكىلگەن كىيىملەر كىيگەن مۇزىكىچىلار ئالدىدا بولغان كۆك، قىزىل ۋە يېشىل رەڭدە فورمىلىق كىيىملىك ئاتلىقلار ئاتلىرى باراۋەر گۈرسلىدەپ قەدەم تاشلايتتى؛ گايىدا زەمبىرەك ھارۋىسىدا سلكىنىپ، تاراق-تۇرۇق قىلىپ كېتىۋاتقان پارقىراپ تۇرغان توپلىرى پىلتە پۇرىغىنى چېچىپ، پىيادە ئەسكەرلەر بىلەن ئاتلىقلار ئارىسىدىن ئۆمىلەپ توپچىلار ئۆتەتتى ۋە بەلگىلەنگەن جايلىرىغا بېرىپ ئورنىشاتتى. پەقەت تولۇق رەۋىشتە پارات كىيىمىنى كىيگەن، يوغان ۋە ئىنچىكە بەللىرىنى ناھايىتى چىڭ باغلىغانلىقىغى ۋە تىك ياقىسى قىستانلىغى ئۇچۇن قىزىرىپ كەتكەن بويۇنلىرىغا شارپىلار باغلىغان ۋە ھەرخىل ئوردېنلار تاقىۋالغان گېنېرالالارغىنا ئەمەس، پەقەت چاچلىرىغا مايلارنى سۈرتۈپ راسا ياسىنىۋالغان ئەپتىسەرلەر ئەمەس، بەلكى پاك-پاكىز يۇيۇنغان، ساقال-بۇرۇتلىرىنى ياساتقان، ئۈستى-باشلىرىنى پاقىرتىپ تازىلىغان ھەر بىر ئەسكەر، ياخشىلاپ قاشلىنىپ، ھەر بىر تال تۈكى پارقىراپ تۇرغان، يايلىلىرى يېپەكتەك سىلىق بولغان ھەر بىر ئات ــ ھەممىسى

ناھايىتى چوڭ، مۇھىم ۋە تەنتەنىلىك بىر ئىش بولۇشىنى كۈتەتتى. ھەر بىر گېنېرال ۋە ھەر بىر ئەسكەر بۇ ئادەملەر دېڭىزىدا ئۆزۈنلۈك بىر تال خەس ئىكەنلىگىنى بىلىپ، ئۆزىنى ناھايىتى ئاجىز ھېس قىلاتتى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆزىنى ئەنە شۇ ئادەملەر دېڭىزىنىڭ بىر تامچىسى ئىكەنلىگىنى بىلىپ قۇدرەتلىك ھېس قىلاتتى.

ئەتىگەندىن تارتىپ زور تەرەددۇت ۋە تەييارلىق باشلىنىپ، سائەت ئون دىگەندە ھەممە تەخ بولدى. كەڭ مەيدانىدا ئەسكەرلەر سەپ بولۇپ تىزىلدى. پۈتۈن ئارمىيە ئۇچ قاتار بولدى: ئالدىدا ئاتلىقلار، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن توپچىلار، ھەممىسىنىڭ كەينىدە پىيادە قىسىملار.

ھەر بىر سەپ ئارىسى بەئەينى كوچا ئىدى. ئارمىيىنىڭ بۇ ئۇچ قىسىملىرى بىر بىرىدىن كەسكىن ئايرىلىپ تۇراتتى: كۈتۈزۈۋۈنىڭ جەڭگىۋار ئارمىيىسى (بۇنىڭ ئوڭ قانىتىدا ئالدىنقى قاتاردا پاۋلوگ-رادلىقلار تۇراتتى)، روسىيىدىن كەلگەن ئارمىيە ۋە گۋاردىيە پولكلىرى ھەمدە ئاۋستىرىيە قوشۇنلىرى؛ لېكىن بۇلارنىڭ ھەممىسى بىر قاتاردا، بىر كاماندا ئاستىدا ۋە بىر تەرتىپتە تۇراتتى.

تەرەپ-تەرەپتىن خۇددى شامالدا شىددىرلىشىۋاتقان دەرەخ يوپۇرماقلىرىدەك: "ئۇلار كېلىشىۋاتىدۇ! كېلىشىۋاتىدۇ!" دىگەن ھايا-جانلىق شۇڭىلاش ئاۋازلىرى يېتىپ كېلەتتى. ئادەملەرنىڭ ھولۇقان ئاۋازلىرى ئاڭلىناتتى ۋە پۈتۈن قوشۇن ھاياجانلىنىپ ئاخىرقى تەييارلىق باشلاندى.

ئولمۇتس تەرەپتىن كېلىۋاتقان بىر توپ ئەسكەرلەر كۆرۈندى. بۇ چاغدا گەرچە شامال بولمىسىمۇ، مەيىن شامال ئېقىمى ئارمىيىنى بويلاپ سىپاپ ئۆتكەندەك بولۇپ، نەيزىلەرنىڭ ئۇچىدىكى، بايراق-

چىلارنى، سېپىغا ئۇرۇلۇپ لەپىلدەپ تۇرغان ھەربىي بايراقلارنى سەل-پەل تەۋرىتىپ تۇراتتى. ئارمىيە ئۆزىنىڭ بۇ يېنىك قىسىملاشلىرى بىلەن گويا پادىشالارنىڭ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىقلىرىغا خۇرسەنچىلىكلىرىنى ئىزھار قىلغاندەك كۆرۈنەتتى. "ھازىر ئول!" دېگەن بىر ئاۋاز ئاڭلاندى، -دە، ئۇنىڭدىن كېيىن خۇددى تاڭغا يېقىن چىللاۋاتقان خورازلارغا ئوخشاش، تەرەپ-تەرەپتىن شۇنداق ئاۋازلار تەكرارلىنىشقا باشلىدى. ھەممە جىملىققا چۆكتى.

بۇ جىمجىتلىقتا پەقەت ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازلىرىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى، خالاس. كېلىۋاتقانلار پادىشالارنىڭ مۇلازىملىرى ئىدى. پادىشالار قاناتقا يېقىنلىششى بىلەن تەڭ گېنېرال-مارش مۇزىكىسىنى چالغان بىرىنچى ئاتلىقلار پولكى كانايچىلىرى كانايلىرىنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. بۇ كاناي ئاۋازى ئەمەس، گويا خانلارنىڭ يېقىنلىششى شادىيانىسىغا ئارمىيىدىن چىقىۋاتقان تەبىئى خۇرسەنچىلىك سادالىرىدەك تۇيۇلاتتى. بۇ ئاۋازلار ئارقىسىدىن پادىشا ئالېكساندرنىڭ ياش ۋە مۇلايىم ئاۋازى روشەن ئاڭلاندى. ئۇ ئەسكەرلەرنى تەبرىكلىگەن ئىدى، شۇنىڭ بىلەن بىرىنچى پولك: "ئۇررا!!" دەپ شۇنداق قاتتىق، داۋاملىق ۋە خۇرسەنلىك بىلەن ۋاقىرىدىكى، ئادەملەر ئۆز-لىرى تەشكىل قىلغان كۆچىنىڭ مىقدارى ۋە قۇدرىتىدىن ئۆزلىرى دەھشەتكە كېلىشتى.

روستوۋ پادىشا دەسلەپ يېقىن كەلگەن كۇتۇزوۋ ئارمىيىسىنىڭ بىرىنچى سېپىدە تۇرۇپ، شۇ ئارمىيىدە ھەر بىر كىشى كەچۈرۈۋاتقان تۇيغۇنى بېشىدىن كەچۈرەتتى، يەنى ئۆزىنى تامامەن ئۇنۇتقان، بۇ قۇدرەتكە ئىپتىخار قىلىپ مەغرۇرلانغان ۋە بۇ تەنتەنىنىڭ سەۋەپچىسى بولغان كىشىگە جان-دىلى بىلەن بېرىلگەن ئىدى.

روستوڭ شۇ كىشىنىڭ بىر ئېغىز سۆزى بىلەن پۈتۈن ئارمىيە (ئۆزىمۇ شۇ ئارمىيىگە باغلىق، ــ ئۇنىڭدا بىر پارچە خەس) ئۆزىنى ئوتقا، سۇغا تاشلاشقا، جىنايەت قىلىشقا، ئۆلۈشكە ياكى ئۇلۇغ قەھرىمانلىقلار كۆرسىتىشكە تەييار ھېس قىلاتتى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ شۇ كىشىنىڭ پېقىنلىشىۋاتقانلىغىنى كۆرگەندە ئۇنىڭ ھاياجانلانمىلىغى، قېتىپ قالماسلىغى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ــ ئۇررا!! ئۇررا!! ئۇررا!! ــ دېگەن ئاۋازلار تەرەپ-تەرەپتىن گۈرۈلدەپ ئاڭلىنىپ، پولكلار بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى پادىشانى گېنېرال-مارش بىلەن قارشى ئالاتتى، كېيىن يەنە "ئۇررا!"، يەنە گېنېرال-مارش ۋە يەنە "ئۇررا"، "ئۇررا!" سادالىرى تېخىمۇ كۈچىيىپ ۋە بىر بىرىگە قوشۇلۇپ ياڭرايتتى.

تاكى پادىشا يېتىپ كەلمىگىچە پولكلار خۇددى جانسىز جەسەتتەك قىمىرلىماي جىم تۇراتتى؛ پەقەت پادىشا يېتىپ كېلىشى بىلەن تەڭ پولكلار جانلىنىپ كېتەتتى-دە، پادىشا ئۆتۈپ كەتكەن سەپلەردىن چىقىۋاتقان سادالار قوشۇلۇپ گۈرۈلدەيتتى. قورقۇنچلۇق ۋە قۇلاقنى يارغىدەك بۇ سادالار ئاستىدا، تۆت بۇرجەك بولۇپ، خۇددى تاشتەك قېتىپ قالغان قوشۇنلار سېپى ئارىسىدىن يۈزلەرچە ئاتلىق مۇلازىملار بىپەرۋالىق بىلەن، ئەمما تەرتىپلىك ھالدا ۋە بولۇپمۇ بىمالال يۈرۈشەتتى، بۇلاردىن سەل ئالدىدا ئىككى پادىشا يۈرەتتى؛ پۈتۈن كىشىلەرنىڭ پىكىر-خىيالى ۋە ئەس-ھوشى ئەنە شۇلاردا ئىدى.

ئاتلىق گۋاردىيە كېيىمى بىلەن ئۇچ بۇرجەك شىلەپە كەيگەن چىرايلىق ياش پادىشا ئالېكساندر ئۆزىنىڭ ئىسىق چىرايى ۋە جارۇقلۇق ئەمما ئانچە يۇقۇرى بولمىغان مۇلايىم ئاۋازى بىلەن

هەممە كىشىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتاتتى.

كانايچىلاردىن سەل نېرىدا تۇرغان ۋە ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن پادىشانى يېراقتىن تونۇۋالغان روستوۋ ئۇنىڭ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقىنىنى كۈزىتىپ باراتتى. پادىشا يىگىرمە قەدەم چامىسى يېقىن كەلگەندە روستوۋ ئۇنىڭ چىرايلىق، ياش ۋە قۇۋناق يۈزىنى هەممە تەپسىلاتلىرىغىچە ياخشىلاپ كۆرۈۋالدى، ئۇنىڭ قەلبىدە شۇ چاققىچە هېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان مېهرى ۋە خوشاللىق هېسلىرى پەيدا بولدى. پادىشانىڭ پۈتۈن قىياپىتى ۋە هەممە هەركەتلىرى ئۇنىڭ كۆزىگە پەۋقۇلئاددە چىرايلىق كۆرۈنەتتى.

پادىشا پاۋلوگراد پولكى ئالدىدا توختاپ، ئاۋستىرىيە پادىشاسىغا فرانسۇزچە بىر نېمە دېدى ـ يۇ، تەبەسسۇم قىلدى.

روستوۋ بۇ تەبەسسۇمنى كۆرۈپ ئۆزىمۇ ئىختىيارسىزلا تەبەسسۇم قىلدى ۋە ئۆز پادىشاسىغا تېخىمۇ كۈچلۈك مېهرى ئاشقانلىغىنى سەزدى. ئۇ بىر نېمە قىلىپ ئۆز پادىشاسىغا مۇھەببىتىنى كۆرسىتىشنى ئىستەيتتى. بىراق ئۇ مۇمكىن ئەمەسلىگىنى كۆرۈپ يىغلىغۇسى كېلەتتى. پادىشا پولك كاماندىرىنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلدى.

ــ يا پەرۋەردىگارىم! پادىشا مېنى چاقىردىپ قالسا نېمە قىلغان بولاتتىم! ــ دېدى روستوۋ كۆڭلىدە، ــ خۇرسەن بولغىنىمدىن يۈرىگىم يېرىلىپ ئۆلۈپ قالغان بولاتتىم.

پادىشا ئەپتسەرلەرگىمۇ سۆزلىدى:

ــ هەممىڭلارغا، جاناپلار، چىن كۆڭلۈمدىن تەشەككۈر بىلدۈرىمەن، ــ دېدى ۋە ئۇنىڭ هەر بىر سۆزى روستوۋقا خۇددى ئاسماندىن ئاڭلىنىۋاتقاندەك تۇيۇلدى.

ئەگەر روستۇ هازىر ئۆز پادىشاهى ئۈچۈن جېنىنى قۇربان قىلالىسا، قانچىلىك بەختىيار بولاتتى ـ هە!

ـ سىلەر گېئورگى بايراقلىرىنى ئېلىشقا مۇناسىپ ئىش قىلدىڭلار ۋە شۇنىڭغا سازاۋەر بولىسىلەر.

ـ شۇنداق پادىشا ئۈچۈن جانىنى قۇربان قىلىش كېرەك، قۇربان! ـ دېدى روستۇ كۆڭلىدە.

پادىشا يەنە بىر نىمىلەرنى دېدى، لېكىن روستۇ ئاڭلىيالماي قالدى. ئەسكەرلەر چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ "ئۇررا!" ـ دەپ ۋاقىرىدى.

روستۇمۇ ئىگەر ئۈستىدە ئېگىشىپ تۇرۇپ، جېنىنىڭ بارىچە ۋاقىرىدى، بۇ ۋاقىراش بىلەن پادىشاغا بولغان خۇرسەنچىلىگىنى تولۇق بىلدۈرەلىسىلا، گېلى يىرتىلىپ كەتسىمۇ مەيلى ئىدى.

پادىشا خۇددى ئارىسالدا بولغاندەك، قىران ئاتلىق قارشىسىدا بىرقانچە سېكۇنت تۇرۇپ قالدى.

ـ پادىشامۇ ئارىسالدا بولۇپ قالارمۇ؟ ـ دېدى روستۇ كۆڭلىدە، ئەمما كېيىنرەك هەتتا پادىشانىڭ ئارىسالدا بولۇشىمۇ ئۇنىڭ باشقا هەممە هەركەتلىرىدەك، روستۇنىڭ كۆزىگە ئۇلۇغۋار ۋە جازىبىلىك كۆرۈندى.

پادىشانىڭ ئارىسالدا بولۇشى بىر دەقىقىدىن ئاشمىدى. پادىشا تۇمشۇغى ئىنچىكە ئۆتۈك كەيگەن ئايىغىنى (شو چاغلاردا شۇنداق ئۆتۈك كىيەتتى) تېگىدىكى ئىنگىلىزچە بېزەلگەن تورۇق بايتالىنىڭ چاتىرىغىغا سەلگىنە نىقتىدى؛ ئاق پەلەي كىيگەن قولى بىلەن تىزگىنىنى يىغىشتۇرۇۋېلىپ، رەتسىز قىمىرلىشىپ تۇرغان ئادىيۇتانتلار دېگىزىنىڭ هەمرالىغىدا ئالغا ماڭدى. پادىشا هەر بىر پولكنىڭ

ئالدىدا بىر ئاز-بىر ئاز توختاپ ئالغا ماڭاتتى، ئاخىر ئۇنىڭ گەۋدىسى كۆزدىن يوقالدى؛ روستوۋ پادىشالارنى قورشاپ كېتىۋاتقان مۇلازىملار ئارىسىدىن ئۇنىڭ ئاق پەرىنىلا كۆرەتتى.

روستوۋ جانابى مۇلازىملار ئارىسىدىن ئاتتا خوشياقماستىن ۋەتسىز ئولتۇرغان بولكونسكىنىمۇ كۆرۈپ قالدى. روستوۋ ئۇنى كۆرۈپ، تۇنۇگۈن ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا بولغان جاڭجالنى ئەسلىدى ۋە ئۇنى دۇئېلغا چاقىرسامىكىن ياكى چاقىرمىسامىكىن دېگەن پىكرىنى يەنە خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. "چاقىرىش كېرەك ئەمەس" — دەپ ئويلىدى روستوۋ.... "ھازىرقىدەك مۇشۇنداق چاغدا شۇنداق ئىشنى ئويلاپ ئولتۇرۇش ۋە بۇ ھەقتە گەپ قىلىشقا ئەرزىمىدۇ؟ قەلب مۇشۇنداق مۇھەببەت، مۇشۇنداق خۇرسەنچىلىك ۋە مۇشۇنداق پىداكارلىق ھېسسى بىلەن تولغان چاغدا بىزنىڭ جاڭجال ۋە خاپىچىلىغىمىز نېمە دېگەن گەپ؟ مەن ھەممىنى ياخشى كۆرىمەن، ئەمدى ھەممەيلەننى كەچۈرىمەن" — دەپ ئويلايتتى روستوۋ.

پادىشا ھەممە پولكلارنى ئايلىنىپ كۆرۈپ چىقىقاندىن كېيىن قوشۇنلار ئۇنىڭ ئالدىدىن تەنتەنىلىك مارش بىلەن ئۆتۈشكە باشلىدى ۋە روستوۋ يېقىندىلا دېنىسوۋدىن سېتۋالغان بېدۇيىن ناملىق ئېتىغا منىپ، ئۆز ئېسكادرونىنىڭ ئارقىسىدا، يەنى ئۆزى ئايرىمچە ۋە پادىشانىڭ كۆزىگە راسا كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان يەردە ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى.

چەۋەندىاز روستوۋ تېخى پادىشانىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلمەستىن بېدۇيىننىڭ بېقىنىغا دۈتكۈچى بىلەن ئىككى قېتىم نىقتاپ، ئاچچىغلانغىنىدىن راسا مېگىش چىقىرىپ ماڭدىغان دەرىجىگە ئېلىپ كەلگەن ئىدى، ئاچچىغلانغان بېدۇيىن ئەنە شۇ مېگىشى بىلەن

مىڭىشقا باشلىدى. پادىشانىڭ قاراپ تۇرغىنىنى سەزگەن ئاتمۇ كۆپۈك چىقىپ تۇرغان تۇمشۇغىنى كۆكرىگىگە تەكىۋزۈپ، قۇيرۇغىنى كۆتىرىپ، خۇددى ئايىغى يەرگە تەگمەستىن ئۇچۇپ كېتىۋاتقاندەك، ئاياقلىرىنى ئىگىز-ئىگىز ۋە چىرايلىق كۆتىرىپ تاشلاپ پادىشانىڭ ئالدىدىن ناھايىتى قايىل قىلىپ ئۆتتى.

روستۇمنىڭ ئۆزى پۇتلىرىنى ئارقىغا سوزۇپ چىقىرىپ ئۇزەكتىگە دەسسەپ، قوسىغىنى ئىچىگە تارتىپ ۋە ئۆزىنى ئات بىلەن بىر پۈتۈن نەرسە دەپ ھىس قىلىپ، قاپىغىنى سالغان بولسىمۇ، ئەمما ناھايىتى خۇرسەن ھالدا پادىشانىڭ ئالدىدىن، دېمىسىمۇ ئېيتقاندەك "شەيتانغا ئوخشاش" ئۆتۈپ كەتتى.

— ئەزىمەتلەر، پاۋلوگرادلىقلار! — دىدى پادىشا.

— ۋاي خۇدايا! ئەگەر ماڭا ھازىر ئۆزەكنى ئوتقا تاشلا دىسە، قانچىلىك بەختىيار بولاتتىم-ھە! — دىدى روستۇم كۆكلىدە.

كۆرەك تۇگىگەندىن كېيىن، يېڭى كەلگەن ۋە كۇتۇزۇۋ ئارمىيە-سىدە بولغان ئەپسەرلەر توپ-توپ بولۇپ توپلىنىشتى-دە، مۇكاپاتلار، ئاۋستىرىيىلىكلەر ۋە ئۇلارنىڭ فورمىلىق كىيىم-كېچەك-لىرى، فرونتلىرى ۋە بوناپارت توغرىسىدا، خۇسۇسەن ئېسىپىنىڭ كورپۇسى كېلىپ، پرۇسسىيە بىز تەرەپ بولسا، بوناپارتنىڭ ئەھۋالى چاتاق بولۇشى توغرىسىدا گەپ-سۆز باشلىنىپ كەتتى.

لېكىن، ھەممىدىن كۆپرەك بارلىق توپلار ئارىسىدا پادىشا ئالېكساندر توغرىسىدا گەپ بولدى، ئۇنىڭ دىگەن گەپلىرىنى، قىلغان ھەركەتلىرىنى سۆزلەشتى ۋە شۇنىڭدىن زوقلىنىشتى.

ھەممەيلەننىڭ بىردىن-بىر تىلىگى — پادىشانىڭ يېتەكچىلىگىدە دۇشمەنگە قارشى تېزرەك ئۇرۇشقا كىرىش ئىدى. كۆرەكتىن كېيىن

روستوۋ ۋە كۆپ ئەپتسەرلەر، پادىشانىڭ ئۆزى قوماندانلىق قىلغاندا ھەرقانداق دۇشمەننى يەڭمەي مۇمكىن ئەمەس دەپ ئويلايتتى.

كۆرەكتىن كېيىن ھەممەيلەنىڭ غەلىبىگە بولغان ئىشەنچى، ئىككى قېتىملىق جەڭ غەلىبىسى پەيدا قىلغان ئىشەنچتىنمۇ كۈچلۈك ئىدى.

9

كۆرەكتىن كېيىن ئەتىسى بورىس ياخشى فورمىلىق كىيىمىنى كىيدى ۋە ئىشىغا ئۇتۇق تىلەپ ئۇزىتىپ قويغان ئاغىنىسى بېرگ بىلەن خوشلىشىپ، ئولمۇتسقا — بولكونسكى ئالدىغا يۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ مەقسىدى كىنەز ئاندرېينىڭ مېھرىۋانچىلىغىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىگە ياخشىراق بىر ئەمەل تېپىش، خۇسۇسەن ئۇنىڭ قارىشىچە ئارمىيىدە ھەممە كىشىنىڭ ھەۋىسى كېلىدىغان ئەمەلگە ئېرىشۈپلىش، يەنى چوڭراق بىرەر ئادەمگە ئادىيۇتانت بولۇش ئىدى. "ئاتىسى ھەر قېتىم ئون مىڭلاپ پۇل ئەۋەتىپ تۇرىدىغان روستوۋ، مەن ھىچكىمگە يېلىنمايمەن، ھىچكىمگە چاكار بولمايمەن دىسە باشقا گەپ؛ لېكىن ماڭا ئوخشاش ئەقىلدىن باشقا ھىچنەرسىسى بولمىغان ئادەم مەنسەپكە ئۆزى ئېرىشىشى، پۇرسەتنى قولدىن بەرمەسلىگى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشى كېرەك!" دەپ ئويلايتتى بورىس.

بورىس شۇ كۈنى ئولمۇتستا كىنەز ئاندرېينى تاپالمىدى. لېكىن باش ئىشتاپ بىلەن دىپلوماتىك كورپۇس جايلاشقان ۋە ھەر ئىككى پادىشا ئۆزلىرىنىڭ مۇلازىملىرى (ساراي ئەھلىلىرى ۋە يېقىنلىرى) بىلەن تۇرغان ئولمۇتسىنىڭ مەنزىرىسى ئۇنىڭ بۇ ئالى كىشىلەر

دۇنياسىغا كىردىش خاھىشىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتكەن ئىدى.

ئۇ ھېچكىمنى تونۇمايتتى، گۈاردىيە كىيىمىنى كىيىپ چىرايلىق ياسىنىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما پەر، لېنتا ۋە ئوردېنلارنى تاقۇۋېلىپ، چىرايلىق ھارۋىلارغا چۈشۈپ، كوچىلاردا ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا ئۆتۈپ يۈرىدىغان ئالىي كىشىلەر، ساراي ئەھلىلىرى ۋە ھەربىلەر گويا بۇ گۈاردىيە ئەپىتسەرچىنگگە قارىغاندا ئۆزىنى شۇنداق ئۆلچەمگۈسىز دەرىجىدە يۇقۇرى تۇتاتتىكى، بۇلار ئۇنى كۆزگە ئىلىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ئۇنىڭغا ئېتىۋارمۇ قىلمايتتى. ئۇ باش قوماندان كۈتۈزۈۋ جايلاشقان بىناغا كىرىپ بولكونسكىنى سورىغاندا، بۇ ئادىيۇتانتلار ۋە ھەتتا خىزمەتكار ئەسكەرلەرمۇ گويا "ساڭا ئوخشىغان ناھايىتى كۆپ ئەپىتسەرلەر بۇ يەرگە كېلىپ-كېتىپ تۇرىدۇ ۋە ئولاردىن تويۇپمۇ كەتتۇق" دىمەكچى بولغاندەك قاراپ قويۇشتى. شۇنىڭغا قارىماي ياكى شۇنداق بولغانلىغى ئۈچۈنمۇ، ئۇ ئەتىسى 15-چىسلادا، چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن يەنە ئولمۇتسقا باردى ۋە كۈتۈزۈۋ تۇرغان بىناغا كىرىپ بولكونسكىنى سورىدى. كىنەز ئاندرې ئۆيدە ئىدى. بورىنى، ئېھتىمال، ئىلگىرى تانىسا ئويىنىشىدىغان، ھازىر بولسا بەش كارۋات ۋە ھەر خىل ئۆي جاھازلىرى: شىرەلەر، ئورۇندۇقلار ۋە كلاۋىكوردلار قويۇلغان چوڭ بىر زالغا ئېلىپ كىرىشتى. ئىرانچە تون كىيگەن بىر ئادىيۇتانت ئىشىككە يېقىن يەردە شىرە يېنىدا ئولتۇرۇپ خەت يېزىۋاتاتتى. يەنە بىر قىپ-قىزىل سېمىز ئادىيۇتانت — نېمىۋىتسكى قوللىرىنى بېشىنىڭ تېگىگە قويۇپ ئورنىدا سوزۇلۇپ ياتاتتى ۋە ئالدىدا ئولتۇرغان ئەپىتسەر بىلەن كۈلۈشۈۋاتاتتى. ئۇچىنچىسى چوڭ گاڭچىڭدا ۋېنا ۋالىسنى چالاتتى، تۆتىنچىسى بولسا چوڭ گاڭچىك يېنىدا يانپاشلاپ يېتىپ ئۇنىڭغا

جۆر بولۇپ ناخشا ئېيتاتتى. بولكونسكى كۆرۈنمەيتتى. بۇ جاناپلارنىڭ ھىچبىرسى بورسنى كۆرۈپ ئورۇنلىرىدىن قىمىرلىمىدى. خەت يېزىپ ئولتۇرغان ھېلىقى بىرسى، يەنى بورىس گەپ سورىغان ھېلىقى ئادىيۇتانت قاپىغىنى تۇرۇپ قارىدى-دە، بولكونسكى كۈزەتچىلىك قىلىۋاتقىدۇ، ئەگەر ئۇ كېرەك بولسا، سول قولدىكى ئىشىكە — قوبۇلخانىغا كىرىڭ دېدى. بورىس ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىپ قوبۇلخانىغا كىردى.

بورىس كىرگەن چاغدا كىنەز ئاندرې نەپرەت نەزىرى بىلەن كۆزلىرىنى قىسىپ (شۇنداق ئالاھىدە نازاكەتلىك ھارغىن بىر ئەپتى بىلەنكى، ئۇنىڭ بۇ ئەپتى گويا: "ئەگەر ۋەزىپەم بولمىغاندا سىز بىلەن بىر مىنۇتمۇ سۆزلەشمەس ئىدىم" دىگەندەك روشەن ئىپادىنى بىلدۈرەتتى)، بىرقانچە ئوردېن تاقىۋالغان قېرى بىر رۇس گېنېرال-لىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالاتتى، گېنېرال قامىتىنى تۈپ-تۈز رۇسلاپ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ دىگۈدەك، ئەسكەرلەرگە ئوخشاش خۇشا-مەتكۈي چىرايى بىلەن قىزىرىپ تۇرۇپ نېمە توغرىسىدىدۇ كىنەز ئاندرېيغا دوكلات قىلىۋاتاتتى.

— ناھايىتى ياخشى، سەل كۈتۈپ تۇرۇڭ، — دىدى كىنەز ئاندرې گېنېرالغا رۇسچە، ئەمما فرانسۇزچە تەلەپپۇز بىلەن (ئۇ كۆزگە ئىلماي گەپ قىلماقچى بولغاندا شۇنداق تەلەپپۇز بىلەن سۆزلەيتتى). كىنەز ئاندرې بورسنى كۆرگەندىن كېيىن، گېنېرالغا يەنە ئېتىۋار بەرمەي (گېنېرال يەنە نېمىدۇ بىر نەرسىلەرنى دېمەكچى بولۇپ يېلىنىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چاپاتتى) خوشال تەبەسسۇم بىلەن ئۇنىڭغا بېشىنى ئىرغىتىپ بورىسقا قارىدى.

بورىس ئاشۇ پەيتتە، ئىلگىرى تەخمىن قىلغان نەرسىنى يەنى

ئارمىيە نىزامنامىسىدە يېزىلىغان، پۈتۈن پولۇك ۋە ئۆزى بىلىگەن تەرتىپ ھەم نىزامدىن تاشقىرى يەنە بىر باشقا مۇھىمراق تەرتىپ بارلىغىنى چۈشەندى، بۇ تەرتىپ كەمىرىنى چىڭ باغلاپ، قىپ-قىزىل بولۇپ تۇرغان گېنېرالنى ھۆرمەت بىلەن كۈتۈپ تۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى، كاپىتان بولغان كىنەز ئاندرې بولسا بۇ چاغدا ئۆزىنىڭ كۆڭۈل خوشلىغىنى دەپ، پراپورشىك① دېگەن بىلەن گەپلىشىشنى ناھايىتى ماقۇل كۆردى. بورىس بۇنى كۆرۈپ، كەلگۈسىدە نىزامنامىدە يېزىلغان تەرتىپ بويىچە ئەمەس، بەلكى ھەرقانداق يېزىلمىغان تەرتىپ بويىچە خىزمەت قىلىشقا ھەر قاچاندىكىدىنمۇ كۆپرەك بەل باغلىدى. ئۇ ھازىر، كىنەز ئاندرېغا تونۇشتۇرۇلۇش نەتىجىسىدىلا ئۆزىنىڭ گېنېرالدىن بىردىنلا يۇقىرى بولۇپ كەتكەنلىگىنى، باشقا چاغلاردا، فۇرونتتا تۇرغانىدا، بۇ گېنېرالنىڭ مۇنداق گۈزەل پراپورشىگىنى يوقىتۇۋېتىشى مۇمكىنلىگىنى ھېس قىلدى. كىنەز ئاندرې ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ قولىنى تۇتتى.

— ئەپسۇسكى، تۆنۈگۈن كەلگىنىڭىزدە يوق ئىكەنسەن. مەن پۈتۈن كۈن بويى نېمىسلار بىلەن ئاۋارە بولدۇم. ۋېروتېر بىلەن دىسپوزىتسىيىنى② تەكشۈرۈشكە بارغان ئىدۇق. نېمىسلار تەرتىپ ئورنىتىشقا كىرىشتىمۇ، بولدى قويۇڭ — ئادەم بىزار بولۇپ كېتىدۇ! بورىس خۇددى كىنەز ئاندرېنىڭ ئىشارەت قىلغىنى ھەمىمىگە مەلۇم بولغان ئىش دەپ چۈشەنگەندەك تەبەسسۇم قىلدى، ھالبۇكى

---

① پراپورشىك — پادىشا ئارمىيىسىدە كىچىك ئەپسەرلىك ئۇنۋان. — تەر.

② دىسپوزىتسىيە — قوشۇنلار ئۇرۇش ۋاقتىدا جايلىشىپ ئىشغال قىلىپ تۇرىدىغان ئورۇن. — تەر.

ۋېرو تېر دىگەن نامىنى، ھەتتا دىسپوزىتسىيە دىگەن سۆزنىمۇ بىرىنچى قېتىم ئاڭلىشى ئىدى.

— خوش، ئەزىزىم، ھىلىمۇ شۇ ئادىيۇتانىت بولۇش خيالىدىمۇ سىز؟ مەن خېلى ۋاقتىتىن بېرى سىزنىڭ ھەقىقىزدە ئويلاپ يۈرۈپتىمەن.

— ھە باش قوماندانغا ئىلتىماس قىلىپ باقاي دەپ ئويلىغان ئىدىم، — دىدى بورىس نىمە ئۈچۈندۇ ئىختىيارسىز قىزىرىپ، — ئۇنىڭغا مېنىڭ توغرامدا كىنەز كۇراگېنىدىن كەلگەن خەت بار. مەن شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئىلتىماس قىلماقچى ئىدىمكى، — دەپ قوشۇپ قويدى خۇددى ئۆزرە سورىغاندەك، — گۋاردىيە جەڭگە كىرمەيدىغان ئوخشايدۇ.

— ھە، ياخشى! ياخشى! ھەممە ئىش توغرىسىدا گەپلىشىمىز، — دىدى كىنەز ئاندرې، — ھازىر بۇ كىشى توغرىسىدا باش قوماندانغا دوكلات قىلىپ چىقاي، ئۇنىڭدىن كېيىن مەن سىزنىڭ ئىختىيارىڭىزدا.

كىنەز ئاندرې بۇ قېتىملىق گېنېرال توغرىسىدا دوكلات قىلىش ئۈچۈن باش قوماندان ھوزۇرىغا كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، بۇ گېنېرال بورسنىڭ نىزامنامىدە يېزىلمىغان تەرتىپلەر توغرىسىدىكى چۈشەنچىسىگە قوشۇلمىغان بولسا كېرەك، ئادىيۇتانىت بىلەن گەپلىشىشكە دەخلى قىلغان بۇ قوپال پېراپورشىكقا شۇنداق تىكىلىپ قارىدىكى، نەتىجىدە بورىس ئۇڭايسىزلىنىپ قالدى. ئۇ يۈزىنى ئۆرۈۋېلىپ، كىنەز ئاندرېنىڭ باش قوماندان ئۆيىدىن قايتىپ چىقىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈشكە باشلىدى.

— سىزنىڭ توغرىڭىزدا، ئەزىزىم، مەن مۇنداق قارارغا كەل-

ىدىم، ــ دىدى كىنەز ئاندرې ھەر ئىككىلىسى گاڭچىك قويۇلغان چوك زالغا كىرگەندە، ــ سىزگە باش قوماندانىنك ئالدىغا كىرىشىنك ھىچقانداق ھاجىتى يوق، ــ دىدى كىنەز ئاندرې، ــ ئۇ سىزگە بىر پاتمان شىردىن سۆزلەرنى قىلىدۇ، ئۆيگە تاماققا تەكلىپ قىلىدۇ (”ھىچنەدە يېزىلمىغان قائىدىلەر بويىچە خىزمەت قىلىش ئۇچۇن، بۇمۇ ئانچە يامان بولماس ئىدى“ ــ دەيىتتى بورىس كۆڭلىدە)، لېكىن بۇنىڭدىن ھىچقانداق نەتىجە چىقمايدۇ؛ بىز بۇ ئادېۇتانتلار ۋە ئوردىنارېتسلار يېقىندا بىر باتالىيون بولمىز. بىز مۇنداق قىلايلۇق: مېنىك كىنەز دولگورۇكوۋ دىگەن ئوبدان بىر دوستۇم بار، ئۇ گېنېرال-ئادېۇتانت ۋە ناھايىتى ياخشى ئادەم؛ بەلكى سىز بىلمەسسىز، لېكىن گەپ شۇنىڭدىكى، ھازىر كۇتۇزوۋمۇ، ئۇنىك ئىشتابىمۇ، بىز ھەممىزمۇ ھىچنەرسىنى بىلمەي قالدۇق؛ ھازىر ھەممە ئىش پادىشانىك قولىغا مەركەزلەشمەكتە؛ شۇنىك ئۈچۈن دولگورۇكوۋنىك ئالدىغا بېرىپ باقايلۇق، مېنىڭمۇ ئۇنىك ئالدىغا بېرىپ كېلىدىغان ئىشىم بار ئىدى، مەنمۇ سىزنىك توغرىڭىزدا ئۇنىك بىلەن سۆزلەشكەن ئىدىم؛ قېنى، قاراپ باقايلى، بەلكى سىزنى ئۆز ېېنىدا خىزمەتكە ئېلىشنى ياكى قۇياشقا① يېقىنراق بىرەر ئىشقا توغرىلاشنى لازىم تاپار.

كىنەز ئاندرې ياشلارغا ېېتەكچىلىك قىلىش ۋە ئۇلارنىك يۇقۇرى تەبىقىلەر دائىرىسىدە ئۇتۇق قازىنىشىغا ياردەم بېرىشكە توغرا كەلگەندە ھەمىشە بەك جانلىنىپ كېتەتتى، ئۇ مانا شۇ خىلدا باشقىلارغا ياردەم بېرىش بانىسى بىلەن (ئۆزى بولسا مەغرۇرلىنىپ،

---

① تولستوي بۇ يەردە پادىشانى ”قۇياش“ دەپ ئالغان. ــ تەر.

باشقىلاردىن ياردەم سوراشقا نومۇس قىلاتتى) ئۆزىگە مەنسەپەئەت يەتكۈزىدىغان ۋە ئۇنى ئۆزىگە تارتىدىغان مۇھىتقا يېقىن تۇراتتى. ئۇ بورسىنىڭ ئىشىغا جان دەپ تۇتۇش قىلىدى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە كىنەز دولگورۇكوۋنىڭ ئالدىغا باردى.

بۇلار ئولمۇتستا پادىشالار ۋە ئۇلارنىڭ يېقىنلىرى تۇرىدىغان سارايغا كىرىپ كەلگەندە ۋاقىت خېلى كەچ بولۇپ قالغان ئىدى.

شۇ كۈنى ھەربىي كېڭەش بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەربىي كېڭەشنىڭ ھەممە ئەزالىرى ۋە ھەر ئىككىلا پادىشا قاتناشقان ئىدى. كېڭەشتە قېرىلاردىن كۇتۇزوۋ ۋە كىنەز شۋارتسىنبېرگنىڭ پىكرىگە قارشى ھالدا، دەرھال ھۇجۇم قىلىش ۋە بوناپارت بىلەن چوڭ ئۇرۇش قىلىش قارار قىلىندى. كىنەز ئاندرې بورىس بىلەن بىللە كىنەز دولگورۇكوۋنى ئىزلەپ سارايغا كىرىپ كەلگەندە، ھەربىي كېڭەش ئەمدىلا تۈگىگەن ئىدى. باش ئىشتاپتىكى ھەممە كىشىلەر ياشلار گۇرۇھى غەلبە قىلغان بۇگۈنكى ھەربىي كېڭەشنىڭ جازىبىسى ئاستىدا تۇراتتى. ھۇجۇم قىلماسىتىن يەنە نىمىدۇ بىر نەرسىلەرنى كۈتۈپ تۇرۇشنى مەسلىھەت بېرىپ، ئىشنى ئارقىغا تارتقۇچىلارنىڭ ئاۋازلىرى شۇنداق يەكدىللىك بىلەن ئۇجۇقتۇرۇلغان ۋە ئۇلارنىڭ دېلىللىرى ھۇجۇم قىلىشنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىگى توغرىسىدىكى شۇبھىسىز ئىسپاتلار بىلەن شۇنداق ئاغدۇرۇپ تاشلانغان ئىدىكى، كېڭەشتە مۇزاكىرە قىلىنىۋاتقان كەلگۈسى جەڭ ۋە شەك-شۇبھىسىز غەلبە كەلگۈسىدىكى ئىش ئەمەس، بەلكى خۇددى بولۇپ ئۆتكەندەك تۇيۇلغان ئىدى. ھەممە ئۇستۇنلۈك بىز تەرەپتە ئىدى: شەك-شۇبھىسىزكى ناپالېون قوشۇنلىرىدىن شۇبھىسىز ئۇستۇن تۇرىدىغان غايەت زور كۈچلىرىمىز بىر يەرگە توپلانغان؛ پادىشانىڭ كېلىشى

بىلەن ئەسكەرلەرنىڭ روھى كۆتۈرىلگەن ۋە ئۇلار جەڭگە تەلىپۈنۈپ تۇرغان؛ قوشۇنلارغا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ئاۋستىرىيە گېنېرالى ۋېروتېرغا جەڭ مەيدانى بولىدىغان ئىستراتېگىيە پونكىتى ئەڭ ئۇششاق تەپسىلاتلىرىغىچە مەلۇم (بىزنىڭ بەختىمىزگە ياردىشا ئاۋستىرىيە قوشۇنلىرى ئۆتكەن يىلى مانېۋىرنى ھازىر فرانسۇزلارغا قارشى جەڭ بولىدىغان شۇ جايلاردا ئۆتكۈزگەن ئىدى)؛ ھازىر جەڭ بولىدىغان مەيداننىڭ ئۇششاق-چۈششەك ھەممە تەپسىلاتلىرى ئېنىق ۋە تەپسىلى خەرىتىگە ئېلىنغان ئىدى؛ بوناپارت ئاجىزلاشقان لىغدىن بولسا كېرەك، ھېچقانداق تەدبىر كۆرمەيتتى.

ھۇجۇم باشلاشنىڭ قىزغىن تەرەپدارلىرىدىن بىرى بولغان دولگورۇكوۋ ھەربىي كېڭەشتىن ھارغان-ھالسىزلانغان ھالدا تېخى ئەمدىلا قايتىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما كېڭەشتە غەلبە قىلغانلىغى ئۈچۈن، كەيپى خۇش ۋە مەغرۇر ئىدى. كىنەز ئاندرې ئۆز ھىمايىسىگە ئالغان ئەپتىسەرنى ئۇنىڭغا تونۇشتۇردى، لېكىن كىنەز دولگورۇكوۋ بورسنىڭ قولىنى ھۆرمەت بىلەن ۋە قاتتىق سىقىپ، ئۇنىڭغا ھېچنىمە دىمىدى ۋە روشەنكى، كېڭەشتە بولغان چاغدا ئۇنى ھەممىدىن كۈچلۈگرەك بەنت قىلغان پىكرۇ-خىيالىلىرىنى ئېيتىشتىن ئۆزىنى بېسىپ تۇرالمىسا كېرەك، كىنەز ئاندرېيغا فرانسۇزچە مۇراجىئەت قىلدى.

— ھەي، ئەزىزىم، — دىدى، — بۇگۈن بىز نىمە دىگەن قاتتىق جەڭ قىلدۇق! ئىلاھىم، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىمۇ شۇنداق غەلىبىلىك بولغاي. بىراق، ئەزىزىم، — دىدى ئۇ سۆزىنى ئۈزۈپ-ئۈزۈپ ۋە خۇرسەن بولۇپ سۆزلەپ، — مەن ئاۋستىرىيلىكلەر ئالدىدا، بولۇپمۇ ۋېروتېر ئالدىدا ئۆز ئېيىۋىمنى ئىقرار قىلىشىم كېرەك. نىمە دىگەن

ئېنىقلىق، نىمە دېگەن تەپسىلىلىك، جەڭ مەيدانىنى نىمە دېگەن تەپسىلى بىلىش، ھەممە ئىمكانىيەتلەرنى، ھەممە شەرت ـ شارائىتلارنى ۋە ئۇششاق ـ چۈششەك ھەمىمە تەپسىلاتلارنى نىمە دېگەن ئالدىن كۆرۈش ـ ھە! ياق، ئەزىزىم، ھازىر بىز تۇرغان بۇنداق پايدىلىق شارائىتتىن باشقىسىنى تېپىش مۇمكىن ئەمەس. ئاۋستىرىيىلىكلەرنىڭ پىششىقلىغىغا رۇسلارنىڭ باتۇرلۇغى قوشۇلغاندىن كېيىن يەنە نىمە كېرەك، ئەزىزىم؟

ــ دىمەك، ھۇجۇم قىلىش ئۈزۈل ـ كېسىل قارار قىلىندىمۇ؟ ــ دىدى بولكونسكى.

ــ بىلەمسىز، ئەزىزىم، بوناپارت چوقۇم ھۇشىنى يوقتىپ قويغانغا ئوخشايدۇ. بۇگۈن ئۇ پادىشاغا خەت ئەۋەتىپتۇ، ــ دولگورۇكوۋ مەنىلىك تەبەسسۇم قىلىپ قويدى.

ــ مۇنداق دەڭ! خوش، نىمە دەپتۇ خېتىدە؟ ــ دەپ سورىدى بولكونسكى.

ــ نىمە دىمەكچى خېتىدە؟ پالان ـ پوكۇن، پەمىستىمان دېگەنگە ئوخشاش گەپلەر، مەقسەت ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈپ شۇنىڭدىن پايدىلانماقچى. ئۇ ھازىر بىزنىڭ قولىمىزدا دەي، سىز ئۇنىڭغا ئىشىنىۋېرىڭ: بۇ تۇرغان گەپ! لېكىن ھەممىدىن قىزىغى شۇكى، ــ دىدى ئۇ بىردىنلا ئاقكۆڭۈللۈك بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ ئۇنىڭغا جاۋاپ خەت يازغاندا نىمە دەپ ئاتاشنى ھېچكىم ئويلاپ تاپالمىدى، ئەگەر "كونسۇلغا" دىمىسە "پادىشاغا" دېيىشنىڭ بولماسلىقى تۇرغان گەپ، شۇنداق بولغاندىن كېيىن، "گېنېرال بوناپارتقا" دىسە، مېنىڭچە بولىدىغاندەك تۇرىدۇ.

ــ لېكىن ئۇنى پادىشا دەپ ئېتىراپ قىلماسلىق بىلەن گېنېرال

بوناپارت دىيىش ئوتتۇرىسىدا پەرق بار، ــ دىدى بولكونسكى.

ــ ھەممە گەپ مانا شۇنىڭدا، ــ دىدى دەرھال دولگورۇكوۋ كۈلۈپ تۇرۇپ ۋە ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋېتىپ، ــ سىز بىلىمىنى بىلەمسىز، ئۇ ناھايىتى ئەقىللىق ئادەم، ئۇ خەتكە: "زوراۋان ۋە ئىنسانىيەتنىڭ دۈشمىنىگە" دەپ يېزىشنى تەكلىپ قىلدى.

دولگورۇكوۋ خۇرسەن بولغانلىقتىن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

ــ بۇنداق ياماقراغى تېپىلماپتۇ ــ دە؟ ــ دەپ قويدى بولكونسكى.

ــ لېكىن قانداق بولسىمۇ بىلىمى ناھايىتى مۇۋاپىق ئۇنىۋان تاپتى. ناھايىتى ئۆتكۈر، دانا ئادەم.....

ــ قانداق بولار؟

ــ فرانسىيە ھۆكۈمىتىنىڭ باشلىغىغا، au cher du gouvernement francais[1]، ــ دىدى كىنەز دولگورۇكوۋ مەمنۇنىيەت بىلەن جىددى رەۋىشتە، ــ بۇ ناھايىتى مۇۋاپىق ئۇنىۋان، شۇنداق ئەمەسمۇ؟

ــ ناھايىتى مۇۋاپىق، لېكىن ئۇنىڭغا زادىلا ياقماس، ــ دىدى بولكونسكى.

ــ بەللى، ياقماس دىگەن قانداق گەپ! مېنىڭ ئاكام ئۇنى بىلىدۇ: ئۇ بىرنەچچە قېتىم پارىژدا ھازىرقى پادىشا بىلەن بىللە تاماقتا بولغان، ئاكام، بۇنداق زېرەك ۋە ھەييار دىپلوماتنى ھېچقانچان كۆرمىگەنمەن دىگەن ئىدى؛ بىلەمسىز، فرانسۇزنىڭ ئەپچىللىگى بىلەن ئىتالىيانىنىڭ ماھىرلىغى قوشۇلغاندا! گراف ماركوۋ بىلەن ئۇنىڭ توغرىسىدىكى لەتىپىلەرنى بىلەمسىز؟ پەقەت بىرگىنە ماركوۋ

---

① فرانسۇزچە: يۇقۇرىدىكى جۇملىنىڭ ئۆزى. ــ تەرـ

ئۇنىڭ بىلەن مۇئامىلە قىلىشنى بىلىگەن. قولياغلىق توغرىسىدىكى ھېكايىنى بىلەمسىز؟ ناھايىتى ئاجايىپ!

شۇنىڭ بىلەن كۆپ گەپلىك دولگورۇكوۋ بىردەم بورىسقا، بىردەم كىنەز ئاندرېگە قاراپ، بوناپارت بىزنىڭ ئەلچىمىز ماركوۋنى سىناپ كۆرمەكچى بولۇپ، قولياغلىغىنى قەستەن ئۇنىڭ ئالدىدا يەرگە چۈشۈرۈپ قويغانلىغىنى ۋە ئېلىپ بېرەرمىكىن دەپ ئۇنىڭغا قاراپ تۇرغاندا، ماركوۋمۇ قەستەن قولياغلىغىنى چۈشۈرۈپ قويغانلىغى ۋە ئېگىشىپ ئۆزىنىڭ قولياغلىغىنى ئېلىپ، بوناپارتنىڭ قولياغلىغىنى ئالمىغانلىغىنى سۆزلەپ بەرگەن ئىدى.

— Charmant! (ئاجايىپ!) — دىدى بولكونسكى، — لېكىن، كىنەز، مەن سىزنىڭ ئالدىڭىزغا مانا شۇ يىگىت توغرىسىدا بىر ئىلتىماس بىلەن كەلگەن ئىدىم، بىلەمسىز؟.....

لېكىن كىنەز ئاندرې گېپىنى تۈگەتمەي تۇرۇپ ئۆيگە بىر ئادەم يۈتانت كىرىپ كەلدى، ئۇ كىنەز دولگورۇكوۋنى پادىشا ھوزۇرىغا چاقىرغان ئىدى.

— ھ...ەي، ئاپلا! — دىدى دولگورۇكوۋ ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ۋە كىنەز ئاندرې بىلەن بورىسنىڭ قوللىرىنى سىقىپ، — سىز بىلسىز، سىز ئۇچۇنمۇ ۋە بۇ سۆيۈملۈك يىگىت ئۇچۇنمۇ ماڭا باغلىنىشلىق بولغان ھەرقانچە خىزمەت بولسا جېنىم بىلەن قىلەمەن، — ئۇ مۇلايىم، سەممى ۋە قىزغىن يەڭگىل ئويلۇق قىياپىتى بىلەن بورىسنىڭ قولىنى يەنە بىر قېتىم سىقىپ قويدى، — لېكىن سىز كۆرۈپ تۇرىسىز..... يەنە بىر قېتىم كۆرۈشكەندە، خەير!

بورىسنى ئالى ھاكىمىيەت ئىگىلىرىگە يېقىنلىشىش توغرىسىدىكى ئوي-پىكىرلەر ھاياجانغا سالاتتى، ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنى شۇلار ئارى-

سىدا ھىس قىلاتتى. ئۇ ئۆزىنى بۇ يەردە غايەت زور كۆچلەر توپىنى ھەركەتلەندۈرىدىغان پۈرۈنىلارغا يېقىنلاشقان دەپ بىلەتتى، ئۆز پولكىدا بولسا ئۆزىنى شۇ غايەت زور كۆچنىڭ كىچىكىنە، ئىتائەتچان ۋە ئەرزىمەس بىر زەررىچىسى دەپ ھىس قىلاتتى. ئۇلار دولگورۇكوۋنىڭ ئارقىسىدىن ئارىلىققا چىقىقاندا ئىشكىتىن (دولگورۇكوۋ كىرىپ كەتكەن پادىشا كابىنىتىنىڭ ئىشىگىدىن) گراژدانچە كېيىنگەن، چىرايىدىن ئەقىللىق ئادەم كۆرۈنگەن، ئىگىسى كەسكىن سۈرەتتە ئالدىغا سوزۇلۇپ چىقىپ تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما ئەپتىنى خۇنۇك قىلماستىن، ئەكسىچە ئۇنىڭغا ئالاھىدە ئەپچىل ۋە چاقچاق تۇس كىرگۈزۈپ تۇرىدىغان بويى پاكار بىر كىشى چىقتى. پاكار بويىلۇق بۇ كىشى دولگورۇكوۋقا ئۆز كىشىسىدەك بېشىنى لىڭشىتتى، ئۇنىڭ دىن كېيىن كىنەز ئاندرېنىڭ سالام قىلىشى ياكى يول بېرىشىنى كۈتسە كېرەك، سوغاق قاراش بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىغان پېتى ئالدىغا قاراپ كېلەتتى. كىنەز ئاندرې نە سالام قىلدى بولغاي ۋە نە يول بەردى بولغاي؛ ئۇنىڭ چىرايىدىن غەزەپ ئەكس ئېتەتتى، ياش يىگىت يۈزىنى تەتۈر ئۆرۈپ، ئارىلىقنىڭ بىر تەرىپىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

— بۇ كىم؟ — دەپ سورىدى بورىس.

— بۇ ناھايىتى قالتىس، لېكىن ماڭا ئەڭ ياقمايدىغان ئادەملەرنىڭ بىرى. بۇ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى بولغان كىنەز ئادام چارتورىژسكى.

— مانا شۇ ئادەملەر، — دىدى بولكونسكى سارايدىن چىقىۋاتقاندا ئۆزىنى باسالماي ئۈھ تارتىپ، — مانا شۇ ئادەملەر خەلقلەرنىڭ تەقدىرىنى ھەل قىلىدۇ.

ئەتىسى قوشۇنلار ھەربى يۇرۇشكە چىقتى. بورىس تا ئائۇستېر-
لىتس جېڭىغىچە بولكونىسكىنىڭ ئالدىغىمۇ، دولگورۇكوۋنىڭ ئالدىغىمۇ
بارالمىدى؛ ۋاقتىنچە يەنە ئىزمايىل پولكىدا قالدى.

10

نىكولاي روستوۋ خىزمەت قىلىۋاتقان ۋە باگراتىيون ئەترىدىگە
قارايدىغان دېپىسوۋ ئېسكادرونى 16-چىسلا تاڭ ئاتار چاغدا
قونالغۇدىن جەڭگە قاراپ يولغا چىقتى ۋە ئېيتقاندەك، باشقا كولون-
نىلار ئارقىسىدا بىر چاقىرىمچە يول يۈرگەندىن كېيىن چوڭ يولدا
توختىتىلدى. روستوۋ ئاۋال كازاكلار، ئۇلاردىن كېيىن بىرىنچى ۋە
ئىككىنچى ئېسكادرون ئاتلىقلىرى، توپچىلىرى بىلەن پىيادە باتالە-
يونلار ۋە بۇلاردىن كېيىن گېنېرال باگراتىيون بىلەن دولگورۇ-
كوۋلار ئۆز ئادىيۇتانتلىرى بىلەن ئۆتۈپ كەتكەنلىگىنى كۆردى.
ئۇنىڭ ئىلگىرىكىگە ئوخشاشلا جەڭ باشلىنىش ئالدىدا ۋەھىمە
قىلىشلىرى، بۇ ۋەھىمنى يېڭىش ئۈچۈن قىلغان ئىچكى كۈرەش-
لىرى، بۇ جەڭدە ئاتلىقلارچە خىزمەت كۆرسىتىش توغرىسىدا قىلغان
شۇنچە خىيالىلىرى بىكارغا كەتتى. ئۇلارنىڭ ئېسكادرونى ئارقا
سەپ زاپاس قىسىملىرىدا قالدۇرۇلدى، نىكولاي روستوۋ پۈتۈن
كۈننى زېرىكىپ، دىققەت بولۇپ ئۆتكۈزدى. ئەتىگەن سائەت
توققۇزدا ئۇزاقتىن ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرى ۋە "ئۇررا" ئاۋازلىرىنى
ئاڭلىدى؛ ئارقىغا ئېلىپ كېتىلىۋاتقان يارىدارلارنى (بۇلار ئانچە كۆپ
ئەمەس ئىدى) ۋە يۈزلەرچە كازاكلار بىر ئەترەت فرانسۇز ئاتلىق
ئەسكەرلىرىنى قورشاپ ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقلىرىنى كۆردى. دىمەك،

جەڭ تۇگىگەن ۋە ئانچە چوڭ بولمىسمۇ، ئەمما بىزنىڭ غەلىبىمىز بىلەن ئاياقلاشقاندەك كۆرۈنەتتى. قايتىپ كېلىۋاتقان ئەسكەرلەر ۋە ئەپتسەرلەر پارلاق غەلبە توغرىسىدا، ۋىشائۇ شەھرى ئىشغال قىلىنغانلىقى ۋە پۇتۇن بىر فرانسۇز ئىمپېراتورلۇقىنىڭ ئەسىرگە ئېلىنغانلىغى توغرىسىدا گەپ قىلىشاتتى. كېچىسى بولغان قاتتىق سوغاقتىن كېيىن ھاۋا ئوچۇق ۋە قۇياش چاقناپ تۇراتتى، كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدىغان كۈز ھاۋاسى غەلبە توغرىسىدىكى خەۋەر بىلەن ناھايىتى ماس كېلەتتىكى، بۇ ھالەت پەقەت جەڭگە قاتناشقان ئەسكەرلەرنىڭ سۆزلىرىدىنلا بىلىنمەيتتى، بەلكى كىشىنى خوشال قىلىدىغان بۇ كەيپىيات يەنە روستوۋنىڭ ئالدىدىن ئۇ ياققا ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ۋە ئۇ ياقتىن قايتىپ كېلىۋاتقان ئەسكەرلەر بىلەن ئەپتسەرلەر، گېنېرالىلار بىلەن ئادىيۇتانتلارنىڭ يۈزلىرىدىكى ئىپادىلىرىدىنمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. جەڭ ئالدىدا بىكاردىن-بىكار شۇنچە ۋەھىمىگە چۈشۈش ۋە شۇنداق خوشال كۈننى بىكار ئولتۇرۇپ ئۆتكۈزۈۋېتىش نىكولاينىڭ قەلبىنى تېخىمۇ قاتتىق ئازاپلايتتى.

— روستوۋ، كەلگىنە بۇ ياققا، بىر ئىچەيلۇق شۇ ئەلەملەرگە! — دەپ چاقىردى دېنىسوۋ ھاراق ئىلىنىغان سۇدان ۋە زاكوسكىلارنى يول بويىدا ئالدىغا قويۇپ ئولتۇرۇپ.

ئەپتسەرلەر دېنىسوۋنىڭ ئەترايىغا يېغىلىشىپ يەپ-ئىچتى، پاراڭ باشلىنىپ كەتتى.

— ئەنە يەنە بىرسىنى ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ، — دېدى ئەپتسەرلەر-دىن بىرى ئىككى كازاك پىيادە ئېلىپ كېلىۋاتقان ئەسىر چۈشكەن فرانسۇز ئاتلىق ئەسكىرىنى كۆرسىتىپ.

كازاكلارنىڭ بىرسى ئەسىرنىڭ چوڭ ۋە چىرايلىق فرانسۇز

ئېتىنى يېتىلەپ كېلىۋاتاتتى.

ــ ھەي، ئاتنى ساتساڭچۇ! ــ دەپ توۋلىدى دېنىسوۋ كازاكقا.

ــ مەرھەمەت، جاناپلىرى.....

ئەپتىسەرلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كازاكلار ۋە ئەسىر چۈشكەن فرانسۇزنى قورشۇۋېلىشتى. ئەسىر چۈشكەن فرانسۇز ئاتلىق ئەسكىرى ئېلزاسلىق ياشقىنا يىگىت بولۇپ، فرانسۇزچىنى نېمىس لەھجىسى بىلەن سۆزلەيتتى. ئۇ ھاياجانلانغىنىدىن ئىنىكىسىپ يۈزى قىزىرىپ كەتتى ۋە بۇلارنىڭ فرانسۇزچە گەپلىشۈاتقانلىغىنى ئاڭلاپ دەررۇ بىردەم ئۇنىڭغا، بىر دەم بۇنىڭغا قاراپ، ئەپتىسەرلەرگە گەپ قىلىشقا باشلىدى. ئۇ، مەن ئەسىر چۈشمەس ئىدىم، ئەسىر چۈشۈشۈمگە مەن ئەيىپلىك ئەمەس. كاپرال① ئەيىپلىك، چۈنكى كاپرال: ئۇيەردە رۇسلار يوق، سەن بېرىپ ئاتنىڭ يۇپۇقلىرىنى يىغىشتۇرۇپ كەل دەپ ئەۋەتكەن ئىدى، دىدى. ئۇ ھەر ئىككى ئېغىز گەپىنىڭ بىرىدە: mais qu'on ne fasse pas de mal à mon petit cheval (بىراق، ئېتىمغا ئازار بەرمىسەڭلەر) دەيتتى ۋە ئېتىنى ئەركىلىتىپ قويياتتى. دېمەك، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ نەدە ئىكەنلىگىنى ئوبدان ئۇقمىغانلىغى روشەن ئىدى. ئۇ ئەسىر ئېلىنغانلىغى ئۈچۈن، تۇرۇپلا ئۆزىرە سورايتتى، تۇرۇپلا ئۆزىنى ئۆز باشلىقلىرى ئالدىدا دەپ پەرەز قىلىپ، ئەسكەرلەرگە خاس ئىتائەتچانلىق ۋە خىزمەتكە بولغان قىزغىنلىغىنى كۆرسىتىشكە تىرىشاتتى. ئۇ بىزنىڭ ئارىيەر-

---

① كاپرال ــ بەزى چەت ەملىكەتلەردە ئارمىيىدە كىچىك كاماندىر، 18 ــ ئەسىر ۋە 19 ــ ئەسىرنىڭ بېشىدا روسىيە ئارمىيىسىدىمۇ بولغان. ــ تەر.

گاردقا① فرانسۇز قوشۇننىڭ بىز ئۇچۇن تامامەن يات بولغان يېڭى ھاۋاسىنى ئېلىپ كەلدى.

كازاكلار ئاتنى ئىككى چېرۋانغا② سېتىۋەتتى. ئاتنى يېقىندىلا ئۆيىدىن پۇل كېلىپ ھەممە ئەپتسەرلەردىن باي بولۇپ كەتكەن روستوۋ ئالدى.

— Mais qu'on ne fasse pas de mal à mon petit cheva (بىراق، ئېتىمغا ئازار بەرمەڭلەر!) — دىدى ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن ئېلزاسلىق فرانسۇز ئاتنى ئاتلىق ئەسكەرگە بەرگەندە.

روستوۋ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، ئەسكىرىنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى ۋە ئۇنىڭغا پۇل بەردى.

— ئالىيو، ئالىيو! — دېدى كازاك، ئەسكىرىنىڭ يېڭىدىن تارتىپ "قېنى يۈر" دېمەكچى بولۇپ.

پادىشا! پادىشا! — دېگەن ئاۋازلار بىردىنلا ئاتلىقلار ئارىسىدىن ئاڭلاندى.

ھەممەيلەن ئالدىراپ-تېنەپ يۈگرىشىپ تارقىلىپ كەتتى. روستوۋ ئارقىسىغا قاراپ، شىلەپىلىرىگە ئاق پەر تاقىۋالغان بىر-قانچە ئاتلىقلارنىڭ يولدا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىغىنى كۆردى. بىر-دەمدىلا ھەممەيلەن جاي-جايىغا بېرىپ، پادىشانىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشتى.

---

① ئارىيېرگارد — ھەربى يۈرۈشتە ئاساسىي قىسىملارنىڭ ئارقىسىدا بارىدىغان قىسىملار. — تەر.

② چېرۋان — ئالتۇن بىلەن تەمىنلەنگەن ئون سوملۇق قەغەز پۇل. — تەر.

روستوۋ ئۆز جايىغا قانداق يۈگرەپ بارغانلىقى ۋە ئېتىغا قانداق مىنگەنلىگىنىمۇ بىلمەي قالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ جەڭگە قاتناشمىغانلىقى توغرىسىدىكى ئەپسۇسلىنىشىنى ۋە كۈنىنى بىكارغا ئۆتكۈزۈۋەتتىم دەپ سىقىلىشىنى پادىشاغا كۆز تىكىپ تۇرغان ئادەملەر ئاڑىسىدا دەرھال ئۇنتۇدى، ئۆزى توغرىسىدىكى ھەرقانداق پىكىر-خىياللىرى دەرھال يوقالدى: ئۇنىڭ پۈتۈن قەلبى پادىشانىڭ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىقى بىلەن يۈز بېرىۋاتقان بەختىيار ھېسسىيات بىلەن لىق تولغان ئىدى. پادىشانىڭ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىغىنىڭ ئۆزى بىكارغا ئۆتكۈزگەن شۇ كۈن ئۈچۈن ئۇنىڭغا بىر مۇكاپاتتەك بولدى. ئۇ ئۆزىنى خۇددى يارنىڭ ۋىسالىغا يەتكەن ئاشىقتەك بەختلىك ھېس قىلاتتى. ئۇ ئۆرۈلۈپ قاراشقا پېتىنالمايتتى ۋە ئۆرۈلۈپمۇ قارىمايتتى، لېكىن، پادىشانىڭ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىغىنى زوق بىلەن سېزىپ تۇراتتى. بۇنى ئاتلارنىڭ ئاياق تاۋۇشلىرىدىنمۇ ئەمەس، پادىشا يېقىنلىشىپ كەلگەنسېرى ئەتراپتىكى ئادەملەرنىڭ چىرايلىرى ئېچىلىپ، يۈزلىرىدە خۇرسەنلىك ۋە تەنتەنە ئالامەتلىرى پەيدا بولۇۋاتقانلىغىدىنمۇ بايقاش مۇمكىن ئىدى. روستوۋ ئۈچۈن بىر قۇياش بولغان بۇ پادىشا مېھرى-مۇھەببەت ۋە ئۇلۇغۋارلىغىدىن ھەممە تەرەپكە ئۆزىنىڭ نۇرىنى چېچىپ تېخىمۇ يېقىنلىشىپ كېلەتتى. مانا، روستوۋ شۇ قۇياشنىڭ نۇرىغا چۆمۈلگەندەك بولدى، ئۇ پادىشانىڭ بۇ ئاۋازىنى ئاڭلىدى — بۇ مېھرىۋان: مۇلايىم، ئۇلۇغۋار ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھايىتى ئاددى ئاۋاز ئىدى. خۇددى روستوۋ-نىڭ ئويلىغىنىدەك، ئەتراپ ئۆلگەندەك جىمجىتلىققا چۆكتى ۋە شۇ جىمجىتلىقتا پادىشانىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

— Les huzards de Pavloograd? (پاۋلوگراد ئاتلىقلىرىمۇ

سلەر؟) ــ دەپ سوربدی پادىشا.

— La rèsrve, sire! (ئارقا سەپ، ھەزرىتى ئاللىرى!) ــ دەپ جاۋاپ بەردى كىمدۇ بىرى شۇنچە ئاددى ئاۋاز بىلەن "Les huzards de pavloograd?" (پاۋلوگراد ئاتلىقلىرىمۇ؟) ــ دەپ سورىغان ناھايىتى ئاددى ئاۋازغا جاۋابەن.

پادىشا روستوۋنىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدى. ئالپكساندرنىڭ چىرايى بۇندىن ئۇچ كۈن ئاۋال ئۆتكۈزۈلگەن كۆرەڭ ۋاقتىدىكىدىنمۇ چىرايلىق ئىدى. ئۇنىڭ يۈزى خوشال، شۇنداق ياش ۋە شۇنداق پاك ئىدىكى، ئون تۆت ياشلىق شوخ بالىنى ئەسلىتەتتى، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە ھەرھالدا ئۇلۇغۋار پادىشانىڭ يۈزى ئىدى. پادىشا ئېسكادرونىنى كۆزدىن كەچۈرۈۋېتىپ، كۆزى تاسادىپى رەۋىشتە روستوۋنىڭ كۆزىگە چۈشتى ـ دە، ئىككى سېكۇنتچە ئۇنىڭغا قاراپ قالدى. پادىشا شۇ چاغدا روستوۋنىڭ كۆڭلىدە نىمە بولۇۋاتقانلىغىنى بىلدىمۇ ـ يوق (روستوۋغا خۇددى بىلگەندەك تۇيۇلدى)، لېكىن ئۇ كۆك كۆزلىرىنى روستوۋنىڭ يۈزىگە تىكتى (بۇ كۆزلەردىن يۇمشاق ۋە شەپقەتلىك نۇر يېغىپ تۇراتتى). كېيىن ئۇ قاشلىرىنى بىردىنلا سەل كۆتۈرۈپ، سول پۇتى بىلەن ئېتىنى بىر نەقتىدى ـ دە، ئات قويغان پېتى ئالغا قاراپ كەتتى.

ياش پادىشا جەڭگە ئۆزى قاتناشقۇسى كېلىپ، ساراي ئەھلىلىرىنىڭ بەرگەن نەسىھەتلىرىگە قارىماي، سائەت ئون ئىككىدە، بىللە كېتىۋاتقان ئۇچىنچى كولوننىدىن ئاجرىلىپ، ئاۋانگارتقا قاراپ كەتتى. ئۇ تېخى قىران ئاتلىقلارغا يەتمەستىن، يولدا ئۇنى بىر نەچچە ئادىيۇتانت بۇگۇنكى جەڭنىڭ غەلىبىسى توغرىسىدىكى خەۋەر بىلەن قارشى ئالدى.

بىر ئېسكادرون فرانسۇز ئەسكەرلىرى ئەسىر ئېلىنغان بۇ جەڭ توغرىسىدا، فرانسۇزلار ئۇستىدىن پارلاق غەلبىسە قازاندۇق، دەپ مەلۇمات بېرىلگەن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن پادىشادا ۋە پۇتۇن ئارمىيىدىمۇ (خۇسۇسەن جەڭ مەيدانىدا پوروخ ئىسىملىرى تېخى تارقىلىپ كەتمىگەن چاغدا) فرانسۇزلار مەغلۇپ بولۇپ، نائىلاج چېكىنمەكتە دىگەن ئىشەنچ ھاسىل بولدى. پادىشا ئۆتۈپ كېتىپ، بىرقانچە مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن، پاۋلوگرادلىقلار دېۋىزىيىسىنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشى توغرىسىدا بۇيرۇق كەلدى. ۋىشائۇ دىگەن كىچىككىنە نېمىس شەھىردە روستوۋ يەنە پادىشانى كۆردى. پادىشانىڭ يېتىپ كېلىشىدىن بۇرۇنراق، قاتتىق ئېتىشىش بولغان شەھەر مەيدانىدا يىغىشتۇرۇۋېلىشقا ئۇلگۈرمەي قالغان بىرقانچە ئۆلۈك ۋە يارىدار ياتقان ئىدى. ھەربى ۋە غەيرى ھەربى مۇلازىملار ئورنۇ-غان پادىشا كۆرەك ۋاقتىدا ئىنگلىزچە ياساپ بېرىلگەن بايتىلىنى قويۇپ، باشقا جىرەن ئات مىنگەن ئىدى. ئۇ ئات ئۈستىدە بىر تەرەپكە ئېڭىشىپ، ئالتۇن باغلىق كۆزەينىگىنى كۆزىگە چىرايلىق تاقاپ، يەردە ئېغىناپ ياتقان يالاڭۋاش، بېشى قانغا بويالغان ئەسكەرگە قارىدى. يارىدار ئەسكەر شۇنچىلىك ئېپلاس، شۇنچىلىك يىرگىنىش، شۇنچىلىك خۇنۇك ئىدىكى، ئۇنىڭ پادىشاغا يېقىن يەردە ياتقانلىغى روستوۋغا ئەلەم قىلدى. روستوۋ پادىشانىڭ مۆكچىيۈرىڭ قالغان يەلكىلىرى خۇددى سوغاقتىن تىترىگەندەك تىترەپ كەتكەنلىگىنى، سول پۇتىنى تىترىتىپ، ئېتىنى دېۋىتكۈچ بىلەن قاندىق نىقتىغانلىغىنى، ئۇگىنىپ قالغان ئات بولسا بېپەرۋالىق بىلەن ئەتراپقا قاراپ قويۇپ ئورنىدىن مىدىرلىماي تۇرغانلىغىنى كۆردى. بىر ئادىيۇتانت ئاتتىن چۈشۈپ يارىدارنى قولتۇغىدىن يۆلەپ تۇر-

غۇزدى ـ ده، كەلتۇرۇلـگەن زەمبىلگە سـپىلـشـقا باشلىدى. ياردار ئەسكەر ۋاي ـ ۋاي، دەپ ناله قىلاتتى.

ــ ئاستا، ئاسـتا، ئاستا ياتقۇزالمامسىز؟ ــ دىدى پادىشا ئۆلۈ ـ ۋاتقان ئەسكەردىنمۇ كۆپـرەك ئازاپـلىنىۋاتقاندەك قىلىپ ۋە يۇرۇپ كەتتى.

روستوۋ پادىشانىڭ كۆزىگە لىق ياش ئالـغانـلىغـىنى كۆردى ۋە كېتىۋېتىپ، چارتورتژسكىغا فرانسۇزچە:

ــ ئۇرۇش قانـداق دەھشەتلىـك نەرسە، قانـداق دەھشەتـلىك نەرسە ① Quelle terrible chose! que la guerre! دېگەن سۆزىنى ئاڭلىدى.

ئاۋانگارت قوشۇنلار ۋىـشائۇنىڭ ئالدىـغا، فرانسۇزلار بىز بىلەن كۈن بويى ئازراق ئېتىشىپ، كېيىن تاشلاپ كەتكەن يەرگە، دۈشمەن ئالدىنقى سېپى كۆرۈنۈپ تۇرىدىـغان يەرگە جايلاشـتى. ئاۋانگارتقا پادىـشانىڭ تەشەكـكۈرى ئېـلان قىلىنـدى، مۇكاپات بېرىش ۋەدە قىلىنـدى ۋە ئەسـكەرلەرگە ئادەتـتىكـدىن ئىككى ھەسسە ئارتۇق ھاراق بېرىلدى. دالىدا يېقىلغان گۈلخانلار تۇنۇگۈن كېچىدە يېقىلغان گۈلخانلاردىنمۇ كۆچلۈگرەك چاراسـلاپ كۆيمەكـتە ئىدى، ئەسكەر ـ لەرنىڭ ناخشا ئاۋازلىرى تۇنۇگۈن كېچىدىكىدىنمۇ يۇكسەك ياڭرايتتى. دېمىسۇ مايور بولغانلىغى مۇناسىۋىتى بىلەن بۇ كېچە زىياپەت بەردى ۋە تېخى ھازىرلا خېلى كۆپ ئىچىۋالـغان روستوۋ زىياپەتنىڭ ئاخـ ىردا پادىـشانىڭ سالامەتلىگى ئۈچـۈن قەدەھ كـۆتـىرىشـنى تەكلىپ قىلدى، لېكىن: "رەسمىي زىياپەتلەردە ئېيتىلمىغاندەك، پادىـشانىڭ

---

① يۇقۇرىدىكى سۆزنىڭ فرانسۇزچە ئېيتىلىشى. ــ تەر.

سالامەتلىگى ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى مېھرىۋان، ھەممىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدىغان پادىشانىڭ سالامەتلىگى ئۈچۈن، ئۇلۇغ ئادەمنىڭ سالامەتلىگى ئۈچۈن؛ ئۇنىڭ سالامەتلىگى ۋە فرانسۇزلار ئۈستىدىن چوقۇم غەلىبە قازىنىشىمىز ئۈچۈن ئىچەيلى!" دىدى.

— بىز ئىلگىرى ئۇرۇشۇپ، — دىدى روستوۋ، — خۇددى شېنگرابېندىكىدەك، فرانسۇزلارغا تىنىم بەرمىگەن ئىكەنمىز، ئەمدىلىكتە پادىشايىمىز ئالدىمىزدا تۇرغاندا توختاپ قالمىزمۇ؟ بىز ھەممىمىز جېنىمىزنى پىدا قىلىمىز! پادىشا ئۈچۈن خۇرسەنلىك بىلەن جېنىمىزنى پىدا قىلىمىز! شۇنداق ئەمەسمۇ، جاناپلار؟ ئېھتىمال، مەن كۆڭلۈمدىكىنى توغرا ئېيتالمايۋاتىدىغاندىمەن، كۆپ ئىچىپ قويۇپتىمەن؛ بىراق، مەن مۇشۇنداق ھېس قىلىمەن، سىلەرمۇ شۇنداق ئويلىساڭلار كېرەك. قېنى، ئالېكساندر I نىڭ سالامەتلىگى ئۈچۈن! ئۇررا!!

— ئۇررا!! — ئەپتىسەرلەرنىڭ روھلىنىپ كەتكەن ئاۋازلىرى ياڭرايتتى.

قېرى روتمىستر كىرىستېن يىگىرمە ياشلىق روستوۋدىن قېلىشمايدىغان زوق-شوق ۋە سەمىمىيەت بىلەن ۋاقىرىدى.

ئەپتىسەرلەر ھاراقلىرىنى ئىچىشىپ، ئىستاكانلىرىنى سۇندۇرغاندىن كېيىن، كىرىستېن باشقا ئىستاكانلارغا يەنە ھاراق قۇيدى ۋە ئىستاكانىنى قولىغا ئېلىپ، كۆينەكچان ۋە ئىشتانچاق بولغان ھالدا، ئەسكەرلەرنىڭ گۇلخانلىرى ئالدىغا كەلدى-دە، ئۇلۇغۋار قىياپەتتە قولىدىكى قەدەھنى يۇقۇرى كۆتۈرۈپ، بۇرۇتىنى شاپىتەك قىلىپ، كۆينىكىنىڭ ئېچىلىپ قالغان ياقىسىدىن ئاپپاق كۆكرىكىنى كۆرسىتىپ، گۇلخان يورۇغىدا توختىدى.

— يىگىتلەر، پادىشايىمىزنىڭ سالامەتلىگى ئۈچۈن، دۈشمەنلەر ئۈستىدىن غالىپ كېلىشىمىز ئۈچۈن، ئۇررا!! — دەپ باتۇر قېرى ئاتلىق-لاردەك قىچقىردى.

ئاتلىقلار يىغىلىشىپ هەممىسى تەڭلا "ئۇررا!!" سادالىرىنى ياڭراتتى.

يېرىم كېچە بولۇپ هەممەيلەن تارقالغاندىن كېيىن، دېنىسوۋ قىسقا قولىنى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان دوستى روستوۋنىڭ دولىسىغا قويدى.

— مانا، هەربىي يۈرۈشتە ياخشى كۆرگەدەك ئادەم تېپىلماي قاپتۇ-دە، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ پادىشانى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ، — دىدى.

— دېنىسوۋ، سەن بۇنىڭ بىلەن چاخچاق قىلما، — دەپ ۋاقىر-ىدى روستوۋ، بۇ شۇنداق يۈكسەك، شۇنداق گۈزەل هېسسىياتكى، شۇنداق.....

— ئىشىنىمەن، ئىشىنىمەن دوستۇم، قوشۇلىمەن ۋە ماقۇللايمەن.

— ياق، سەن چۈشەنمەيسەن!

روستوۋ ئورنىدىن تۇردى ۋە گۈلخانلار ئارىسىدا مېڭىپ يۈرۈپ: ئۆلگەن بولسام جەننەتى ئايىماي (ئۇ بۇ توغرىسىدا خىيال قىلىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى) پەقەت پادىشانىڭ كۆز ئالدىدا ئۆلگەن بولسام قانداق بەختىيار بولغان بولاتتىم، دەپ خىيال سۈرەتتى. ئۇ هەقىقەتەن پادىشاغا، رۇس قورالىنىڭ شان-شەۋكىتىگە، كەلگۈسى تەنتەنە ئۈمىدىگە ئاشىق بولغان ئىدى. ئائۇستېرلىتىس جېڭىدىن بۇرۇنراق ئەنە شۇ ئەستىن چىقمايدىغان كۈنلەردە بۇ هېسسىياتنى پەقەت بىرگىنە روستوۋلا بېشىدىن كەچۈرمەيتتى: رۇس ئارمىيىسىنىڭ

ئوندىن توققۇزى شۇ چاغدا روستۇۋ دەرىجىسىدە بولمىسىمۇ، ئۆز پادىشاسى ۋە رۇس قورالىنىڭ شان-شەۋكىتىگە ئاشق بولۇپ قالغان ئىدى.

11

ئەتىسى پادىشا ۋىشائۇدا توختىدى. ئوردا دوختۇرى ۋىلىيو بىر-نەچچە قېتىم ئۇنىڭ ھوزۇرىغا چاقىرىلدى. باش ئىشتاپتا ۋە يېقىن ئەتراپتىكى قوشۇنلار ئارىسىدا، پادىشا ساقىمز بولۇپ قاپتۇ، دىگەن گەپلەر تارقالدى. يېقىن كىشىلەرنىڭ ئېيتىشلىرىغا قارىغاندا، پادىشا ھېچنەرسە يىمىگەن ۋە شۇ كېچىسى ئوبدان ئۇخلىيالمىغانمىش. بۇ كېسەللىكە دىلى نازۇك پادىشانىڭ ياردار ۋە ئۆلۈكلەرنى كۆرۈپ قاتتىق تەسىرلەنگەنلىگى سەۋەپ بولغانمىش.

رۇس پادىشاسى بىلەن ئۇچرىشىشنى تەلەپ قىلىپ ئاق بايراق كۆتۈرۈپ، ئەلچى بولۇپ كەلگەن فرانسۇز ئەپسەرىنى ئالدىنقى پوستىن ئون يەتتىنچى چىسلادا تاڭ ئاتار چاغدا ۋىشائۇغا ئېلىپ كەلدى. بۇ ئەپسەر ساۋاري ئىدى. پادىشا تېخى ئەمدىلا ئۇخلىغان ئىدى، شۇ سەۋەپتىن ساۋاري بىر ئاز كۈتۈپ تۇرۇشى لازىم ئىدى. قاق چۈش ۋاقتىدا، ئۇنىڭ پادىشا ھوزۇرىغا كىرىشىگە ئىجازەت بېرىلدى ۋە بىر سائەتتىن كېيىن كىنەز دولگورۇكوۋ بىلەن بىللە فرانسۇز ئارمىيىسىنىڭ ئالدىنقى پوستىغا كەتتى.

مىش-مىش گەپلەرگە قارىغاندا، ساۋارىنى ئەۋەتىشتىن مەقسەت، پادىشا ئالېكساندرنى ناپالېون بىلەن ئۇچرىشىشقا تەكلىپ قىلىش ئىكەن. پۈتۈن ئارمىيىنىڭ خۇرسەنچىلىگى ۋە ئېپتىخارىنى دەپ،

ئالپكساندر شەخسەن ئۆزى كۆرۈشۈشنى رەت قىلدى ۋە گەرچە ئارمىيىنىڭ خاھىشىغا قارشى بولسىمۇ، ئەگەر بۇ مۇزاكىرىلەردىن مەقسەت ھەقىقەتەن سۈلھى بولسا، ناپالېون بىلەن سۈلھى توغرىسىدا سۆھبەت ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، شاھ ئۆز ئورنىدا ساۋاری بىلەن بىللە ۋىشائۇ جېڭىنىڭ غالىپكاری كىنەز دولگورۇكوۋنى ئەۋەتتى.

دولگورۇكوۋ كەچقۇرۇن قايتىپ كېلىپ توپ-توغرا پادىشا ھوزۇرىغا كىردى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاققىچە تەنھا گەپلەشتى.

ئون سەككىز ۋە ئون توققۇزىنچى نويابىر كۈنلىرى قوشۇنلار يەنە ئىككى مەنزىل ئالغا يۈردى ۋە دۈشمەنىنىڭ ئالدىنقى پوستلىرى قىسقىغىنا ئېتىشىشتىن كېيىن ئارقىغا چېكىندى. ئارمىيىنىڭ يۇقۇرى دائىرىلىرىدە ئون توققۇزىنچى چىسلا قاق چۈش ۋاقتىدىن تارتىپ ئالدىراپ-تېنەپ باشلانغان زور قىزغىن ھەركەت، مەشھۇر ئائۇس-تېرلىتىس جېڭى بولغان يىگىرمىنچى نويابىر سەھەرگىچە داۋام قىلدى.

ئون توققۇزىنچى چىسلا چۈشكىچە كىردى-چىقتى ھەركەتلەر، قىزغىن مەسلىھەت-مۇزاكىرىلەر، ئۇ ياق-بۇ ياققا يۈگۈرۈشلەر ۋە تەرەپ-تەرەپكە ئادىيۇتانتلارنى ئەۋەتىشلەر پەقەت پادىشالارنىڭ باش قارارگاھىدا داۋام قىلغان ئىدى؛ شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن بۇ كىردى-چىقتى ھەركەت كۈتۈزوۋنىڭ باش ئىشتابىدا ۋە كولۇننا باشلىقلىرىنىڭ ئىشتاپلىرىدىمۇ باشلاندى. كەچقۇرۇن ئارمىيىنىڭ ھەممە تەرەپلىرى ۋە قىسىملىرىغا ئادىيۇتانتلار ئەۋەتىلدى ۋە ئۇ يەر-لەردىمۇ ھەركەت باشلاندى؛ ئون توققۇزىنچى چىسلادىن يىگىرمىنچى چىسلاغا ئۆتەر كېچىسى ھەممە قونالغۇلاردا ياتقانلار قوزغىلىپ ۋاراڭ-چۇرۇڭ باشلاندى ۋە سەكسەن مىڭ كىشىلىك ئىتتىپاقچىلار

ئارمىيىسى توققۇز چاقىردىم مۇساپىگە سوزۇلغان ئۇزۇن كولۇننا بولۇپ يولغا چىقتى.

پادىشالارنىڭ باش قارارگاھىدا ئەتىگەندە باشلانغان ۋە كېيىن باشقا ھەممە ھەركەتلەرگە تۈرتكە بولۇپ مەركەزلەشكەن بۇ ھەركەت مۇنارلارغا ئورنىتىپ قويۇلىدىغان ناھايىتى چوڭ سائەتنىڭ ئوتتۇرا چاقنىڭ دەسلەپكى ھەركىتىگە ئوخشايتتى. ئاۋال بىر چاقى ئاستا-ئاستا ھەركەتلىنىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىككىنچىسى، ئۈچىنچىسى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن باشقا ھەممە چاقلار، چىشلىق غىلدىرەكلەر، چىشلىق ئوقلار بارغانسېرى تېز ھەركەتلىنىشكە كىرىشىپ، جاڭ ئۇرۇپ، ۋاقىتنى كۆرسىتىدىغان ساندىن سەكرەپ ئۆتىدۇ-دە، ھەركەتنىڭ نەتىجىسىنى كۆرسىتىپ، سائەت ئىستىرىلكىسى سالماق ھەركەتلىنىشكە باشلايدۇ.

ھەربى ئىشلار مېخانىزىمىدىمۇ، خۇددى سائەت مېخانىزىمىدىكىگە ئوخشاشلا، بىر باشلانغان ھەركەت تا ئاخىرقى نەتىجىگە يەتمىگىچە توختىمايدۇ؛ بۇ ئەھۋال خۇددى ھەركەتلەندۈرگۈچى كۈچ يېتىپ كەلمىگىچە سائەت مېخانىزمىنىڭ قىسمىلىرى قىمىرلىماي تۇرغانغا ئوخشاش. ئوقلاردىكى چاقلار چىشلىرى بىر بىرىگە كىرىشىپ غىچىرلاپ ئايلىنىدۇ، چىشلىق ئوقلار بەك تېز ئايلانغانلىغىدىن غۇيۇلدايدۇ، ئۇنىڭغا خوشنا چاق بولسا، خۇددى مۇشۇ ھەركەتسىزلىگى بىلەن يىللاپ قىمىرلىماي تۇرۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقاندەك تېپ-تىنچ تۇرىدۇ؛ لېكىن بىر پەيت كېلىپ، بۇ چاق پىشاڭغا ئىلىنىدىغىنىدا، ھەركەتكە باش ئېگىدۇ-دە، ئومۇمى ھەركەتكە قوشۇلۇپ، نىمە ئۈچۈن ئايلىنىۋاتقانلىغىنى ۋە بۇ ئايلىنىشنىڭ مەقسىدى نىمە ئىكەنلىگىنى ئوقماي، غۇيۇلدىغىنىچە ئايلىنىۋېرىدۇ.

سان ـ ساناقسىز، تۇرلۇك، تۇمەن چاقلار ۋە غىلدىرەكلەرنىڭ مۇرەككەپ ھەركىتىنىڭ نەتىجىسى ۋاقتىنى كۆرسىتىدىغان سائەت ئىستىرىلكىسىنىڭ ئاستا ۋە بىر تەكشى يۈرگۈزۈلۈشىدىن ئىبارەت بولغاندەك، رۇسلار ۋە فرانسۇزلاردىن ئىبارەت بولغان بىر يۈز ئاتمىش مىڭ كىشىنىڭ مۇرەككەپ ھەركەتلىرىنىڭ ــ بۇ كىشىلەرنىڭ دەردى، تىلىگى، پۇشايمانى، تەھقىرلىنىشى ئازاپ ـ ئوقۇبەتلىرى، ئىپتىخارى، قورقۇشى ۋە خوشاللىقلىرىنىڭ ــ نەتىجىسى، پەقەت ئۇچ پادىشا جېڭى دەپ ئاتالغان ئائۇستىرلىتىس جېڭىنىڭ مەغلۇبىيىتى، يەنى ئالەمشۇمۇل تارىخىي ئىستىرىلكىنى ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ سائەتىدە ئاستا ـ ئاستا يۈرگۈزۈش بولدى.

كىنەز ئاندرې شۇ كۈنى گىزەكچى بولۇپ، باش قوماندان ئالدىدىن ئاجرىلالمىدى.

كەچقۇرۇن سائەت ئالتىدە كۇتۇزوۋ پادىشالارنىڭ باش قارارگاھىغا كەلدى ۋە پادىشانىڭ ئالدىغا كىرىپ ئۇزاق تۇرماستىن، ئوبېر ـ گوف مارشال① گراف تولستويىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

بولكونسكى بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، جەڭ تەپسىلاتلىرىنى ئۇققۇش ئۈچۈن دولگورۇكوۋ ئالدىغا كىرمەكچى بولدى. كىنەز ئاندرې كۇتۇزوۋنىڭ نىمىدىندۇ خاپا ۋە نارازى ئىكەنلىگىنى، باش قارارگاھتىكىلەرنىڭ كۇتۇزوۋدىن نارازىلىغىنى، پادىشا باش قارارگاھىنىڭ ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىكىنى ئاڭلىغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئويلىنىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر ھەممىدىن مۇھىم بولغان ئىشنى ئويلاشقا باشلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئويلىنىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر ھەممىدىن مۇھىم بولغان ئىشنى ئويلاشقا باشلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئويلىنىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر ھەممىدىن مۇھىم بولغان ئىشنى ئويلاشقا باشلىدى.

---

① ئوبېر ـ گوف مارشال ــ بەزى مونارخىيە مەملىكەتلىرىدە ۋە كېيىن پادىشا روسىيىسىدە مەۋجۇت بولغان ساراي ئەمەلدارلىرىنىڭ ئۇنۋانى بولۇپ، پادىشا ئوردىسىدا مېھمانلارنى قوبۇل قىلىدىغان ۋە سارايىنىڭ ھەممە تەمىنات ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان يۇقۇرى دەرىجىلىك مەنسەپدار. ــ تەر.

گاهىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا خۇددى باشقا ئادەملەر بىلمەيدىغان بىر سىرنى بىلگەندەك مۇئامىلە قىلغانلىقىلىرىنى سەزدى. ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن دولگورۇكوۋ بىلەن گەپلەشكۈسى كېلەتتى.

— سالام، mon cher (دوستۇم)، — دىدى بىلىبىن بىلەن چاي ئىچىپ ئولتۇرغان دولگورۇكوۋ، — ئەتە بايرام. سىلەرنىڭ بوۋاي قانداق؟ كەيپى چاغ ئەمەستۇ؟

— كەيپى چاغ ئەمەس دەپ ئېيتالمايمەن، لېكىن، كىشىلەر مېنىڭ گېپىمگە قۇلاق سېلىشسا بولاتتى، دىسە كېرەك.

— ھەربى كېڭەشتە ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىشتى، بولىدىغان گەپنى قىلسا كىشىلەر يەنە ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالىدۇ؛ لېكىن بوناپارت چوڭ جەڭدىن يۇرىگى يېرىلىپ كەتكۈدەك قورقۇپ تۇرغان چاغدا، ئەمدى نېمىگىدۇ سۈسلۇق قىلىش ۋە كۆتۈپ تۇرۇش مۇمكىن ئەمەس — تە.

— ھە، ئېيتقاندەك، بوناپارتنى كۆردىڭىزمۇ؟ — دىدى كىنەز ئاندرې، — ھە، بوناپارت قانداق؟ ئۇ سىزدە قانداق تەسىرات پەيدا قىلدى؟

— ھە، كۆردۈم ۋە ئىشەندىمكى، ئۇ چوڭ جەڭدىن ھەممە نەرسىدىنمۇ يامانراق قورقىدىكەن، — دىدى دولگورۇكوۋ ناپالېون بىلەن ئۇچراشقاندا چىقارغان ئومۇمى خۇلاسىلىرىگە زور ئەھمىيەت بەرمەكچى بولغاندەك قىلىپ، — ئەگەر جەڭدىن قورقمىسا، پادىشا بىلەن ئۇچرىشىش ۋە سۆھبەتلەرنى ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلمىشلار ئۇنىڭغا نىمە ئۈچۈن زۆرۈر بولۇپ قالدى؟ ھەممىدىنمۇ مۇھىمى — چېكىنىش، ھالبۇكى، چېكىنىش ئەينى زامانىدا ئۇنىڭ ھەممە ئۇرۇش قىلىش ئۇسۇلىغا تامامەن زىت تۇرسا؟ ماڭا ئىشىنىڭ، بىرىڭ: ئۇ جەڭدىن

قورقىدۇ، چوڭ جەڭدىن قورقىدۇ، ئۇنىڭ ئەجىلى يەتكەن! مېنىڭ سىزگە دەيدىغىنىم مانا شۇ.

— لېكىن، شۇنى ئېيتىپ بېرىڭا، ئۇ قانداق ئادەم ئىكەن، نىمە ئىكەن؟ — دەپ سوريدى كىنەز ئاندرې

— كۆلرەڭ كىيىم كىيگەن بىر ئادەم ئىكەن. مېنى "ئالىي ھەزرەت" دەپ گەپ قىلدۇرغۇسى كەلدى-يۇ، لېكىن ئۇنى خاپا قىلىپ، ھېچقانداق ئۇنۇڭدىن بىلەن ئاتىمىدىم. مانا شۇنداق ئادەم ئىكەن، ۋەسسالام، — دىدى دولگورۇكوۋ تەبەسسۇم بىلەن بىلىبىنگە قاراپ.

— مەن قېرى كۇتۇزوۋنى ناھايىتى ھۆرمەت قىلىمەن، — دىدى ئۇ گېپىنى داۋام قىلىپ، لېكىن بوناپارت قولىمىزغا كىرىپ تۇرغاندا، بىز يەنە نېمىندۇ كۇتۇپ، ئۇنىڭ قولىمىزدىن چىقىپ كېتىشىگە ياكى بىزنى ئالدىشىغا يول قويساق، ناھايىتى بىمەنە ئىش قىلغان بولاتتۇق. ياق، سۇۋوروۋ ۋە ئۇنىڭ "ئۆزەكنى ھۇجۇم قىلىنغۇچىنىڭ ئورنىدا قويماي، ئۆزەڭ ھۇجۇم قىل" دىگەن قائىدىسىنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك. ئۇرۇشتا ياشلارنىڭ غەيرىتى كۆپىنچە قېرى سۆرەلمەر①نىڭ ھەممە تەجرىبىلىرىدىنمۇ دۇرۇس-راق يول كۆرسىتىدۇ، دىسەم ئىشىنىڭ بېرىڭ.

— لېكىن بىز قايسى پوزىتسىيىدىن ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىمىز؟ مەن بۇگۈن ئالدىنقى پوستلارنى بېرىپ كۆردۇم. بوناپارت ئاساسىي كۈچلىرى بىلەن قەيەردە تۇرىدىغانلىغىنى بىلىپ بولمايدۇ، — دىدى

---

① قەدىمقى رىم ھەربى باشلىغى فابىئاس (Quintus Fabius Maximus Vernucosus) ناھايىتى ئېھتىياتچان، ئىستراتېگىيىلىك بولغاچقا مۇشۇنداق لەقەم قويۇلغان. — تەر.

كىنەز ئاندرې.

كىنەز ئاندرې ئۆزى تۇزگەن ھۇجۇم پىلانىنى دولگورۇكوۋقا ئېيتىپ بەرمەكچى ئىدى.

ـــ قايسى پوزىتسىيىدىن ھۇجۇم قىلساقمۇ بەربىر، ـــ دىدى دەرھال دولگورۇكوۋ ئورنىدىن تۇرۇپ خەرىتىنى شىرەگە يېيىۋېتىپ، ـــ ھەممە ئەھۋال نەزەرگە ئىلىنمىغان: ئەگەر ئۇ بىرونىندا تۇرغان بولسا.....

كىنەز دولگورۇكوۋ ۋېروتېرنىك يۆگەپ تۇرۇپ قىلدىغان ھەركەت پىلانىنى ئالدىراپ ـ تىنەپ ۋە غۇۋا سۆزلەپ بەردى.

كىنەز ئاندرې قارشى پىكىر ئېيتىشقا ۋە ئۆز پىلانىنى ئىسپاتلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ پىلانىمۇ ۋېروتېر پىلانىدەك ئوخشاشلا ئوبدان پىلان ئىدى ـ يۇ، لېكىن شۇنداق يېتىشسىزلىگى بار ئىدىكى، ۋېروتېر پىلانى ئاللىقاچان ماقۇللانغان ئىدى. كىنەز ئاندرې ئۆز پىلانىنىڭ پايدىسى، ۋېروتېر پىلانىنىڭ زەررىسىنى كۆرسىتىشكە باشلىغاندا، كىنەز دولگورۇكوۋ ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي قويدى ۋە خەرىتىگە قارىماستىن، پەرىشان بولغان ھالدا كىنەز ئاندرېنىڭ يۈزىگە قاراپ قالدى.

ـــ بىراق، بۇگۈن كۈتۈزوۋنىڭكىدە ھەربى كېڭەش ئۆتكۈزۈلىدۇ، سىز شۇ يەردە مۇشۇ پىكىرلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىشىڭىز مۇمكىن، ـــ دىدى دولگورۇكوۋ.

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىمەن، ـــ دىدى كىنەز ئاندرې خەرىتە ئالدىدىن كېتىۋېتىپ.

ـــ نېمە توغرىسىدا شۇنچىۋالا جان كۆيدۈرۈسلەر، جاناپلار؟ ـــ دىدى، شۇ چاققىچە ئۇلارنىڭ گېپىگە خوشال تەبەسسۇم بىلەن

قۇلاق سېلىپ تۇرغان بىلىمسىز چاخچاق قىلماقچى بولغاندەك قىيا-
پەتتە، ــ ئەتىلىككە غەلىبە قىلىمىزمۇ، ياكى يېڭىلىمىزمۇ، بەربىر
رۇس قورالىنىڭ شان-شەرىپى تەمىن ئېتىلگەن. سىلەرنىڭ
كۇتۇزوۋنىڭلاردىن باشقا بىرەرمۇ رۇس كولونىا باشلىغى يوق. باشلىقلار:
Herr general wimpfen, le comte de Langeron, le prince de Lichtenstein, le prince de Hohenloe et enfin Prsch... prsh... et ainsi de suite, comme tous les noms polonais
(جانابى گېنېرال ۋىمپفېن. گراف لانژېرون، كىنەز لىختېنىشتېين، كىنەز گوگېنلو ۋە يەنە پردش.....پرىش ــ ھەممىسى پولەك ناملىرى)

— (تىلىڭنى يىغىڭ)، — Taisez vous, mauvaise langue
دىدى دولگوروكوۋ، ــ ناتوغرا ئېيتىۋاتسىز، ھازىر رۇسلاردىن مىلورا-
دوۋىچ، دوختۇروۋلار بار ۋە گراف ئاراكچېيېۋ بولغاندا ئۇچ بولاتتى،
لېكىن ئۇنىڭ نېرۋىلىرى بوششىپ قالغان.

ــ بىراق، مەن ئويلايمەنكى، مىخايىل ئىلارىئو نوۋدچ① چىققاندۇ، ــ دىدى كىنەز ئاندرې، ــ بەخت ۋە ئۇتۇق تىلەيمەن، جاناپلار، ــ دەپ قوشۇپ قويدى ۋە دولگورۇكوۋ بىلەن بىلىشىنىڭ قولىنى سىقىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

كىنەز ئاندرې قايتىپ كېلىۋېتىپ، يېنىدا جىم ئولتۇرغان كۇتۇ-
زوۋدىن ئەتىكى جەڭ توغرىسىدا نېمە ئويلاۋاتقانلىغىنى سورىماستىن
تۇرالمىدى.

كۇتۇزوۋ ئادىيۇتانىتىغا جىددى بىر قارىدى-دە، سەل جىم تۇرغاندىن

---

① كۇتۇزوۋنىڭ تولوق نامى: مىخايىل ئىلارئونوۋىچ كۇتۇزوۋ. ــ تەر.

كېيىن جاۋاپ بەردى:

ــ مېنىڭچە بۇ جەڭدە ئوتتۇرۇپ قويىمىز، گراف تولستويغىمۇ شۇنداق دىدىم ۋە بۇ پىكرىمىنى پادىشاغا يەتكۈزۈپ قويۇشنى سورىدىم. نىمە دەپ جاۋاپ بەردى، دىگىن؟ Eh, mon cher general, je me mele de riz et des cotelettes, mêlez vous des affaires de la guerre, (هەي، ئەزىزىم گېنېرال! مەن گۈرۈچ ۋە كاتلېت بىلەن مەشغۇل بولۇپ تۇراي، ئۇرۇشنى سىلەر قىلىپ تۇرۇڭلار)، ــ دىدى، مانا ماڭا بەرگەن جاۋاپ شۇ!

12

كەچقۇرۇن سائەت توققۇزدىن ئۆتكەندە، ۋېروتېر ئۆز پىلانىنى ئېلىپ كۈتۈزۈۋۇ تۇرىدىغان جايغا كەلدى، ھەربىي كېڭەش شۇ يەردە ئۆتكۈزۈلۈشى كېرەك ئىدى. ھەممە كولونىلارنىڭ باشلىقلىرى باش قوماندان ھوزۇرىغا چاقىرىلغان، كېلىشتىن باش تارتقان باگراتىون ياشقا ھەممىسى ئۆز ۋاقتىدا يېتىپ كەلگەن ئىدى.

مۆلچەرلىنىۋاتقان جەڭنىڭ بارلىق باشقۇرۇش ھوقۇقىنى قولىغا ئالغان ۋېروتېر ھەربىي كېڭەشتە ئانچە قىزىقمای رەئىسلىك ۋە رەھبەرلىك رولىنى ئويناۋاتقان كۆڭلىدە نارازى ۋە ئۈيقۇچان كۈتۈزۈۋىنىڭ تامامەن ئەكسى بولۇپ، ئوچۇق چىراي ۋە چاقماق ئىدى. ۋېروتېر، روشەنكى، ئۆزىنى مۇقەررەر بولۇپ قالغان ھەركەتنىڭ باشلىغى ھېس قىلاتتى. ئۇ خۇددى يۇكى بار ھارۋىنى تارتىپ تاغ باغرىدىن پەسكە يۇگۈرۈپ چۈشۈۋاتقان ئاتقا ئوخشايتتى. ئۇ ھارۋىنى ئۆزى تارتىپ كېتىۋېتىپتىمۇ ياكى ھارۋا ئۇنى ئىتتىرىپ كېتىۋېتىپتىمۇ،

بۇنى بىلمەيتتى؛ لېكىن ئۇ بۇ ھەركەتنىڭ ئاقىۋىتى نىمىگە ئېلىپ كېلىدىغانلىغىنى ئويلاپ كۆرۈش پۇرسىتىگىمۇ ئىگە بولماستىن، ئىم-كانىيىتىنىڭ بېرىچە چاپاتتى. ۋېروتېر شۇ ئاخشىمى ئىككى قېتىم-شەخسەن دۇشمەن تۇرغان جايىنى بېرىپ كۆردى، مەلۇمات ۋە ئىزاھلار بېرىش ئۈچۈن ئىككى قېتىم رۇس ۋە ئاۋستىرىيە پادىشا-لىرىنىڭ ھوزۇرىغا كىردى، ئۆزىنىڭ ئىدارىسىگە كىرىپ، نېمىسچە دىسپوزىتسىيە يازدۇردى. ئۇ مانا شۇ ئىشلاردىن كېيىن، كۇتۇزوۋ-نىڭ ئالدىغا ناھايىتى ھارغان ھالدا كىردى.

ئۇ قارىغاندا، شۇنچىلىك ئالدىراش ئىدىكى، ھەتتا باش قومان-دان ئالدىدا ئەدەپلىك بولۇشنىمۇ ئۇنتۇپ قالغان ئىدى: باش قوماندانىنىڭ گېپىنى بۆلۈۋېتەتتى، سۆھبەتدىشىنىڭ يۈزىگىمۇ قارىماي، بېرىلگەن سوئاللارغىمۇ جاۋاپ بەرمەي، ۋالاق-ۋۇلۇق ۋە مۇجمەل گەپ قىلاتتى، ئۈستى-بېشىنى چاك باسقان، تەلەتى ئېچىنىشلىق، ھېرىپ-چارچىغان، ھودۇققان ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆزىگە ئىشەن-گەن ۋە مەغرۇر كۆرۈنەتتى.

كۇتۇزوۋ ئوستىرالىتسىغا يېقىن بىر ئاقسۆڭەك قەسرىگە جايلاشقان ئىدى. باش قوماندانىنىڭ ئىشخانىسى قىلىنغان چوڭ مېھمانخانىغا كۇتۇ-زوۋ، ۋېروتېر ۋە ھەربىي كېڭەشنىڭ ئەزالىرى يىغىلغان ئىدى. ئۇلار ھەربىي كېڭەشنىڭ ئىشىغا كىرىشىش ئۈچۈن، پەقەت كىنەز باگراتسىيونىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. سائەت يەتتىدىن ئۆتكەندە باگراتسىيونىنىڭ ئوردىنارېتسى كېلىپ، كىنەزنىڭ كېلەلمەسلىگىنى خەۋەر قىلغان ئىدى. كىنەز ئاندرې شۇ خەۋەرنى باش قوماندانىغا مەلۇم قىلىش ئۈچۈن، ئىشخانىغا كىردى ۋە ھەربىي كېڭەشكە قاتنىشىشقا كۇتۇزوۋتىن ئىلگىرى ئىجازەت بېرىل-

گەنلىگىدىن پايدىلىنىپ ئۆيدە ئولتۇرۇۋەردى.

ــ كىنەز باگراتىيون كەلمەيدىكەن، ئۇنداق بولسا كېڭەشنى ئېچىۋەرسەكمۇ بولىدۇ، ــ دىدى ۋېروتېر ۋە ئالدىراپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، برۇنن ئەتراپىنىڭ چوڭ خەرىتىسى يېيىلغان شىرەنىڭ ئالدىغا كەلدى.

كۇتۇزوۋ كىيىمىنىڭ ياقىسىنى يېشىۋېتىپ (ئۇنىڭ قىسقا سېمىز بوينى خۇددى ئەركىنلىككە چىققاندەك، قاتتىق ياقىسىدىن چىقىپ تۇراتتى)، ۋۇلىتېرچە كرېسلودا سېمىز قوللىرىنى گرېسلونىڭ ئىككى تەرەپتىكى جەينەكلىگىگە باراۋەر قويۇپ، ئۇيقۇغا كەتكەندەك ئولتۇراتتى. ۋېروتېرنىڭ گېپى قۇلىقىغا كىرگەندە ئۇ يىگانە كۆزىنى زورىغا ئاچتى.

ــ ھە، ھە، مەرھەمەت، ۋاقىتمۇ خېلى كەچ بولۇپ قالدى، ــ دىدى كۇتۇزوۋ باش چايقاپ، كېيىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ يەنە كۆزىنى يۇمدى.

ئەگەر كېڭەش ئەزالىرى دەسلەپ كۇتۇزوۋ ئۆزىنى ئۇخلاۋاتقانغا سېلىۋالدى دەپ ئويلىغان بولسا، ئەمدى جەڭ ئورۇنلاشتۇرمىسىنىڭ ئاخىرى ئوقۇلىۋاتقان پەيتتە ئۇنىڭ بۇرنىدىن چىقىۋاتقان پۇشۇلداش ئاۋازلىرى شۇنى ئىسپاتلىغان ئىدىكى، شۇ پەيتتە باش قوماندان بۇ ئورۇنلاشتۇرمىغا ياكى باشقا بىرەر نەرسىگە ئۆزىنىڭ تاقىتى يوقلىغىنى بىلدۈرۈشتىن كۆرە تېخىمۇ مۇھىمراق ئىش بىلەن مەشغۇل ئىدى: ئۇ ھازىر ئىنسانلارنىڭ قارشى تۇرۇپ بولمايدىغان ئۇخلاش ئېھتىياجىنى قاندۇرماقتا ئىدى. ئۇ ھەقىقەتەن ئۇخلاپ قالغان ئىدى. ۋېروتېر بىرەر مىنۇتنىمۇ بىكار ئۆتكۈزۈشنى خالىمىغان ناھايىتى ئالدىراش ئادەمدەك كۇتۇزوۋقا بىر قاراپ قويدى ـ دە، ئۇنىڭ ئۇخلا-

ۋاتقانلىغىغا ئىشەنچ ھاسىل قىلىپ، قەغەرنى ئالدى ۋە قاتتىق بىر خىل ئاۋاز بىلەن كەلگۈسى جەڭنىڭ ئورۇنلاشتۇرمىسىنى سەرلەۋھەسىدىن باشلاپ ئوقىدى:

"كوبىلنىتىس ۋە سوكولنىتىسنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى دۇشمەن پوزىتسىيىسىگە ھۇجۇم قىلىش ئورۇنلاشتۇرمىسى. بىرمىڭ سەككىز يۈز بەشىنچى يىل يىگىرمىنچى نويابىر"

ئورۇنلاشتۇرما ناھايىتى مۇرەككەپ ۋە قىيىن ئىدى. ئەسلى ئورۇنلاشتۇرمىدا مۇنداق دېيىلگەن①:

"Da der Feind mit seinem linken Fluegel an die mit wald bedecten Berge lehnt und sich mit seinem rechten Fluegel laengs kobelnitz und Sokolnitz hinter die dort befindlichen Teiche zieht, Wir im Gegentheil mit unserem linken Fluegel seinen rechten sehr debordiren, so ist es vortheilhaft letzteren Flugel des Feindes zu attakiren, besonders wenn wir die Doerfer Sokolnitz und kobelnitz im Besitze haben, Wodurch wir dem Feind zugleich in die Flanke fallen und ihn auf der Flaeche zwischen Schlapanitz und dem Thuerassa — Walde Verfolgen koennen, indem welche die feindliche Front decken. Zu diesem Endz wecke ist es noethig··· Die erste kolonne marschirt··· die zweite kolonne marschirt··· die dritte kolonne marschirt···

---

① ۋېروتېر نېمىس تىلىدا ئوقۇيدۇ. ــ تەر.

(دۈشمەننىڭ سول قانىتى ئورمان بىلەن قاپلانغان تۆپىلىكلەرگە، ئوڭ قانىتى بولسا شۇ يەرلەردە مەۋجۇت بولغان كۆللەرنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى كوبېلنىتىس ۋە سوكولنىتىسنى بويلاپ ئورناشقانلىغى، بىزنىڭ سول قانىتىمىز ئۇنىڭ ئوڭ قانىتىدىن كۈچلۈك بولغانلىغى ئۈچۈن، خۇسۇسەن ئەگەردە بىز كوبېلنىتىس ۋە سوكولنىتىس يېزىلىرىنى ئىشغال قىلىپ، دۈشمەننىڭ قانىتىغا ھۇجۇم قىلىش ۋە شلاپانىتىس بىلەيتۇرساك ئورمانلىغى ئارىسىدا يايلاقتىن قوغلاپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولساق ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە شلاپانىتىس بىلەن بېلوۋىتىس ئارىسىدىكى دۈشمەن مۇداپىەسىگە توغرا كەلمىسەك، ئۇ ھالدا دۈشمەننىڭ مەزكۇر قانىتىغا ھۇجۇم قىلىشىمىز پايدىلىقتۇر. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن لازىمكى.....بىرىنچى كولوننا مارش بىلەن..... ئىككىنچى كولوننا مارش بىلەن.....ئۈچىنچى كولوننا مارش بىلەن ۋەھاكازا)" ــ دەپ ئوقىدى ۋېروتېر. گېنېراللار بۇ قىيىن ئورۇنلاشتۇرمىنى ئانچە قىزىقماستىن ئاڭلاپ ئولتۇرغاندەك كۆرۈنەتتى. قوڭۇر چاچلىق، ئىگىز بويلۇق گېنېرال بۇكىسگېۋدېن تامغا ئارقىسىنى تىرەپ ئۆرە تۇراتتى ۋە يېنىپ تۇرغان شامغا تىكىلىپ قاراپ، ئورۇنلاشتۇرمىغا قۇلاق سالمايۋاتقاندەك، ھەتتا قۇلاق سېلىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ قېلىشنى خالىمىغاندەك قىلاتتى. ۋېروتېرنىڭ توپ-توغرا قارشىسىدا ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ يوغان چىرايلىق كۆزلىرىنى تىكىپ، ھەربىلەرگە خاس ۋەزىيەتتە، جەينىگى سىرتقا چىقىرىلغان قوللىرىنى تىزىغا قويۇپ، قىزىل يۈزلۈك، بۇرۇتلىرى يۈقۇرىغا بۇرالغان، ئىككى دولىسى كۆتىرىلگەن مىلورادوۋىچ ئولتۇراتتى. ئۇ زادىلا گەپ قىلماستىن، ۋېروتېرنىڭ يۈزىگە قاراپ تۇراتتى ۋە ئاۋسترىيە ئىشتاپ باشلىغى ئوقۇشنى توختاتقان چاغدىلا كۆزىنى ئۇنىڭدىن

ئالاتتى. شۇ چاغدا ملورادوۋىچ باشقا گېنېرااللارنىڭ يۈزىگە مەنىلىك قاراپ قويدى. لېكىن بۇ مەنىلىك قاراشنىڭ ئەھمىيىتىگە قاراپ، ئۇنىڭ بۇ ئورۇنلاشتۇرمىغا قوشۇلىدىغانلىقى ياكى قوشۇلمايدىغانلىقىنى، مەنۇن بولغانلىقى ياكى مەنۇن بولمىغانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى. گراف لانژېرون ۋېروتېرغا ھەممىدىنمۇ كۆرە يېقىنراق ئولتۇراتتى ۋە پۈتۈن ئوقۇش داۋامىدا چىرايىدىن كەتمىگەن، جەنۇبىي فرانسىيە ئادەملىرىگە خاس نازۇك تەبەسسۇم بىلەن قاپقىغا سۈرەت سېلىنغان. تاماكا قۇتىسىنى بۇرجىگىدىن تۇتۇپ تېز-تېز ئايلاندۇرۇپ تۇرغان ئىنچىكە بارماقلىرىغا قارايتتى. ۋېروتېر ئوقۇغان ناھايىتى ئۇزۇن جۇملىلەردىن بىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، لانژېرون تاماكا قۇتىسىنى ئايلاندۇرۇشتىن توختاپ بېشىنى كۆتەردى-دە، نېپىز لەۋلىرىنىڭ ئۇچىدا يوشۇرۇنغان يېقىمسىز نازاكەت بىلەن ۋېروتېرنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ تاشلاپ بىر نېمە دېمەكچى بولدى؛ لېكىن ئاۋستىرىيە گېنېرالى ئوقۇشنى ئۇزمەي، ئاچچىغلانغان ھالدا قوشۇمىسىنى تۇردى ۋە خۇددى "پىكىرىڭىز بولسا كېيىن، كېيىن ئېيتارسىز، ھازىر خەرىتىگە قاراپ ماڭا قۇلاق سېلىڭ" دېگەندەك جەينىگىنى سىلكىپ قويدى. لانژېرون ھاڭ-تاڭلىقتا يۇقۇرى قاردى ۋە خۇددى چۇشەندۇرۇش ئىزلىگەندەك، ملورادوۋىچقا كۆز تاشلىدى، بىراق، ملورادوۋىچنىڭ ئېنىق بىر پىكرىنى ئېپادە قىلمايدىغان مەنىلىك كۆزىگە كۆزى چۇشۇپ، يەنە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تاماكا قۇتىسىنى ئوينىشقا باشلىدى.

— Une legon de goographie (جۇغراپىيىدىن دەرس)، — دەپ قويدى لانژېرون ئۆزىچە ۋە لېكىن ھەممە ئاڭلىغىدەك قىلىپ. پرۇپېشۇسكى ئېھتىرام قىلغان ھالدا ئەمما مۇناسىپ ئەدەپ

بىلەن ناھايىتى بېرىلىپ قۇلاق سېلىۋاتقاندەك، قولىنى قۇلىغىنىڭ ئارقىسىغا قويدى. پاكاغىنە دوختۇرووۋ ۋېروتېرنىڭ قارشىسىدا شىرەگە يېيىپ قويۇلغان خەرىتىگە ئېگىشىپ ئولتۇرۇپ، كەمتەرلىك ۋە تىرىشچانلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرما ۋە نامەلۇم جايلارنى ئەستايىدىل ئۇگەنمەكتە ئىدى. ئۇ ۋېروتېردىن ياخشى ئاڭلىيالمايۋاتقان سۆزلەر ۋە يېزىلارنىڭ قىيىن ناملىرىنى تەكرار ئېيتىپ بېرىشنى بىر-قانچە قېتىم سورىدى. ۋېروتېر ئۇنىڭ تەلۋىسىنى ئورۇنلىدى ۋە دوختۇرووۋ يېزىۋالدى.

بىر سائەتتىن كۆپرەك داۋام قىلغان ئوقۇش ئاياقلاشقاندا، لانۋېرون يەنە تاماكا قۇتىسىنى قويۇپ، ۋېروتېرغىمۇ ۋە ھەرقانداق كىشىگىمۇ قارىمايۋ، دۇشمەننىڭ مەۋقەسى مەلۇم دەپ پەرەز قىلىنغان، لېكىن دۇشمەن ھەركەتتە بولغانلىغى ئۈچۈن، ئۇنىڭ مەۋقەسى بىزگە نامەلۇم بولۇشى مۇمكىن بولغان بۇنداق ئورۇنلاشتۇرمىنى ئورۇنلاشنىڭ قىينلىغىنى چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى. لانۋېرونىڭ قارشى پىكىر بىلدۈرۈشى ئاساسلىق ئىدى. لېكىن بۇنداق قارشى پىكىر بىلدۈرۈشتىن مەقسەت كۆپرەك ئورۇنلاشتۇرمىنى خۇددى مەكتەپ بالىلىرىغا ئوقۇپ بېرىۋاتقاندەك ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا ئوقۇغان گېنېرال ۋېروتېرغا بۇ يەردىكىلەر ئەخمەق ئەمەس، بەلكى ھەربىي ئىشتا ساڭىمۇ تەلىم بېرەلەيدۇ، دىمەكچى بولۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ۋېروتېرنىڭ بىر خىلدا ئوقۇۋاتقان ئاۋازى بېسىلغاندا، كۈتۈزۈۋ خۇددى تۈگمەننىڭ كىشىنى ئۇخلىتىدىغان ئاۋازى توختاپ قېلىپ، ئويغىنىپ كەتكەن تۈگمەنچىدەك كۆزىنى ئېچىپ لانۋېرونىڭ گېپىگە قۇلاق سالدى ۋە خۇددى: "ھ...ە، سىلەر تېخى يەنىلا شۇ بىمەنە گەپ توغرىسىدا مۇزاكىرە قىلىپ ئولتۇرامسىلەر!" دىگەندەك

دەررۇ كۆزىنى يۇمدى ـ دە، يەنە بېشىنى تۆۋەن سالدى.

لانژېرون ھەربى ئىشتا پىلانىنىڭ ئاپتورى دەپ ئۆزىگە تەمەنا قويغان ۋېروتېرنىڭ جېنىغا تېخمۇ قاتتىغراق تېگىش ئۈچۈن، بىز بوناپارتقا ھۇجۇم قىلىش ئورنىغا ئۇ بىزگە ئاسانلا ھۇجۇم قىلىشى ۋە شۇنىڭ نەتىجىسىدە بۇ ئورۇنلاشتۇرمىمىز بىكار بولۇپ قېلىشى مۇمكىن دېدى. ۋېروتېر ھەرقانداق قارشى پىكىرلەر ئۈچۈن ئالدىنئالا جاۋاپ تەييارلاپ قويغان بولسا كېرەك، كىم نېمە دېمىسۇن، بارلىق قارشى پىكىرلەرگە بىر خىلدا ناھايىتى نەپرەتلىك تەبەسسۇم بىلەن جاۋاپ بېرەتتى.

ــ ئەگەر ئۇ بىزگە ھۇجۇم قىلالىغاندا ئىدى، بۇگۈنلا قىلغان بولاتتى، ــ دېدى ۋېروتېر.

ــ دېمەك، سىز ئۇنى كۈچسىز دەپ ئويلامسىز؟ ــ دېدى لانژېرون.

ــ ئەگەر ئۇنىڭ قىرق مىڭ ئەسكىرى بولسا، كۆپ ئىكەن، ــ دېدى ۋېروتېر داۋالاش يولىنى ئۈگەتمەكچى بولۇۋاتقان مومای تۇيۇقتىن كۈلگەن دوختۇردەك ئىلجىيىپ.

ــ ئۇنداق بولسا، دېمەك بىزنىڭ ھۇجۇم باشلاپ ئۇنى تارمار قىلىشىمىزنى كۈتۈپ ئولتۇرىدىكەن ـ دە، ــ دېدى لانژېرون سەل كىنايىلىك تەبەسسۇم بىلەن ۋە سۆزىنى تەستىقلاتماقچى بولۇپ يەنە ئۆزىگە يېقىن ئولتۇرغان مىلورادوۋىچقا قارىدى.

لېكىن مىلورادوۋىچ شۇ پەيتتە بۇ گېنېرالنىڭ تالىشىۋاتقان نەرسىدىن كۆرە باشقا نەرسە توغرىسىدا ئويلاپ ئولتۇرغانىدەك كۆرۈنەتتى.

ــ Ma foi (ئەزبىرايىل خۇدا)، ــ ئەتە جەڭ مەيدانىدا

هەممىسى مەلۇم بولدۇ، ــ دىدى.

ۋېروتېر يەنە شۇ تەبەسسۇمى بىلەن كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ بۇنداق تەبەسسۇمى: پەقەت مەنلا ئەمەس، بەلكى ھەر ئىككىلا پادىشا ئىشەنگەن نەرسىگە رۇس گېنېرالىرىنىڭ قارشى پىكىر بىلدۈرۈشى ۋە مېنىڭ ئۇنى ئىسپاتلاپ ئولتۇرۇشۇم ئەجەپلىنەرلىك ۋە كۈلكىلىك بىر ھال دىمەكچى بولاتتى.

ــ دۈشمەن گۇلخانلىرىنى ئۆچۈردى ۋە ئۇنىڭ لاگىرىدىن ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئاۋازلار توختىماي ئاڭلىنىپ تۇرۇپتۇ، بۇ نىمە دىگەن گەپ؟ ــ دىدى ۋېروتېر، ــ يا چېكىنىۋېتىپتىمۇ (بىز بونىڭدىن ھۇشيار بولۇشىمىز كېرەك)، ياكى ئۇ پوزىتسىيىسىنى ئۆزگەرتىۋېتىپتىمۇ (ئۇ ئىلجىيىپ قويدى). لېكىن، ئەگەر ھەتتا تېۇراستا پوزىتسىيە ئىشغال قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇ بىزنى پەقەت چوڭ ئاۋارىگەرچىلىكلەردىن قۇتۇلدۇرغان بولىدۇ ۋە بېرىلگەن ئەمىر-پەرمانلار ئەڭ كىچىك تەپسىلاتلىرىغىچە مۇتلەق ئۆزگەرمەيدۇ.

ــ قانداقسىگە؟.....، ــ دىدى ئۆز گۇمانىنى ئېيتىش ئۈچۈن، ئاللىقاچانلا پەيت كۈتۈپ تۇرغان كىنەز ئاندرې.

كۇتۇزوۋ ئويغىنىپ قاتتىق يۆتەلدى ۋە گېنېرالارغا قاراپ چىقتى.

ــ جاناپلار، ئەتىسكى، ھەتتا بۈگۈنكى (چۈنكى سائەت ئون ئىككىدىن ئۆتتى) ئۇرۇنلاشتۇرمىنى ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ، ــ دىدى ۋېروتېر، ــ ئۇرۇنلاشتۇرمىنى ھەممىلا ئاڭلىدىڭلار، ھەممىمىز ئۆز بۇرچىمىزنى ئادا قىلىمىز. جەڭ ئالدىدا ھەممىدىن زۆرۈررەك نەرسە..... (ئۇ بىرئاز جىم تۇردى) ئوبدان ئۇخلۇۋېلىشتۇر.

ئۇ ئورنىدىن تۇرماقچى بولغاندەك قىلدى. گېنېرالار خەيرلىشىپ

چىقىپ كېتىشتى. ئاللىقاچان يېرىم كېچىدىن ئۆتكەن ئىدى. كىنەز ئاندرېيمۇ چىقىپ كەتتى.

كىنەز ئاندري ئىلگىرى ئۇيمىت قىلغاندەك، ھەربى كېڭەشتە ئۆز پىكرىنى ئېيتىشقا مۇۋاپىق بولالمىدى، بۇ كېڭەش ئۇنىڭدا مۇجمەل ۋە تەشۋىشلىك تەسىرات قالدۇردى. كىم ھەقلىق: دولگورۇكوۋ بىلەن ۋېروتېرمۇ ياكى ھۇجۇم پىلانىنى قۇۋۋەتلىمىگەن كۇتۇزوۋ بىلەن لانژېرون ۋە باشقىلار؟ ــ ئۇ بۇنى بىلەلمىدى. "كۇتۇزوۋ ئۆز پىكرىنى توغرىدىن ـ توغرا پادىشاغا ئېيتالماسمۇ؟ بۇنى باشقىچە قىلىشقا مۇمكىن بولماسمۇ؟ ساراي ئەھلىلىرى ۋە ئايرىم ئادەملەرنىڭ شەخسىي ئوي ـ پىكرلىرىنى دەپ مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ ۋە شۇ جۇملىدىن مېنىڭ، مېنىڭمۇ ھاياتىم خەۋپ ئاستىدا قالامدۇ؟" ــ دەپ ئويلايتتى كىنەز ئاندري.

"ھە، بەلكى ئەتىگە ھالاك بولارمەن" ــ دىدى ئۆزىچە. شۇنى ئويلىغىنىدا، بىر چاغلاردا بولۇپ ئۆتكەن ۋە يۈرىگىنى ئېزىدىغان بىرمۇنچە ئىشلار بىردىنلا ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى: ئاتىسى ۋە خوتۇنى بىلەن ئاخىرقى قېتىم خوشلاشقانلىغىنى، خوتۇنىغا كۆڭۈل قويغان دەسلەپكى كۈنلىرىنى ئەسلىدى؛ ھاملدار خوتۇنى كۆزىگە كۆرۈنۈپ، خوتۇنىغا ۋە ئۆزىگىمۇ ئېچىندى، پىغانى ئۆرلەپ كۆڭلى يۇمشىغان ۋە ھاياجانلانغان ھالەتتە، نېسۋېتسكى بىلەن بىرگە تۇرغان ئۆيدىن تاشقىرىغا چىقتى ـ دە، ئىشىك ئالدىدا ئۇ ياق ـ بۇ ياققا يۈرۈشكە باشلىدى.

تۇن تۇمانلىق ئىدى ۋە تۇمان ئارىسىدىن ئاي خىرە شولا چېچىپ تۇراتتى. "ھە، ئەتىگە، ئەتىگە" ــ دىدى كىنەز ئاندرې ئۆزىچە،

"ئەتىگە ئېھتىمال ئالەمدىن كۆز يۇمارمەن، بۇ ئىشلارنى ئويلىماسمەن، بۇ ئىشلارنىڭ مەن ئۈچۈن ھېچقانداق ئەھمىيىتى بولماس. ئېھتىمال ئەتىگە، ئەتىنىڭ ئۆزىدە ــ مەن بۇنى ئالدىن سېزىپ تۇرۇۋاتىمەن، ــ قولۇمدىن قانداق ئىشلار كېلىدىغانلىغىنى بىرىنچى قېتىم كۆرسىتىشكە مۇۋاپىق بولارمەن". ئۇ جەڭنى ۋە جەڭدە بولىدىغان يوقىتىشلارنى، جەڭنىڭ بىر نۇقتىغا مەركەزلىشىشى ۋە ھەممە كامانىدىرلارنىڭ ھودۇقۇپ قېلىشلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. مانا، ئاخىر، شۇ بەختلىك پەيت، ئۇزۇن ۋاقىتتىن بېرى كۈتۈپ كەلگەن تولۇن كۆز ئالدىغا كەلدى. ئۇ ئۆز پىكرىنى كۈتۈزۈۋۈقىمۇ، ۋېروتېرغىمۇ ۋە پادىشاغىمۇ ئوچۇق ۋە قەتئى قىلىپ ئېيتىدۇ. ئۇنىڭ مۇلاھىزىلىرىنىڭ دۇرۇسلىغى ھەممىنى ھەيران قالدۇرىدۇ، لېكىن ئۇ ئېيتقان ئىشنى قىلىشقا ھېچكىم جۈرئەت قىلالمايدۇ، مانا، ئۇ ئۆزى پولىك ۋەزىيىتىنى ئېلىپ، ئىشقا ھېچكىم ئارىلاشماسلىقنى شەرت قىلىپ قويىدۇ-دە، دۈزىيىتىنى ھەل قىلغۇچ نۇقتىغا ئېلىپ بېرىپ، ئۆزى غەلىبە قازىنىدۇ. ئۆلۈم ۋە ئازاپ-ئوقۇبەتچۇ؟ ــ دىدى كۆڭلىنىڭ بىر ئۈچى. لېكىن كىنەز ئاندرې بۇ سوئالىغا جاۋاپ بەرمەي، خىيالىدا ئۆز مۇۋاپىقىيىتىنى داۋام قىلدۇرىدۇ. يېڭى جەڭنىڭ ئورۇنلاشتۇرمىسنى ئۆزى تۈزىدۇ. ئۇ كۈتۈزۈۋۈ ھوزۇرىدا ئارمىيە بويىچە نۆۋەتچى ئۇنۋانى بىلەن يۈرسىمۇ، لېكىن ھەممە ئىشنى ئۆزى يالغۇز قىلىدۇ. يېڭى جەڭدە ئۆزى يالغۇز غەلىبە قازىنىدۇ. كۈتۈزۈۋۈ باش قوماندانلىق ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆزى تەيىنلىنىدۇ.....خوش، ئۇنىڭدىن كېيىنچۇ؟ ــ دەيدۇ كۆڭلىنىڭ بىر ئۈچى يەنە. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئەگەر سەن بۇنىڭدىن بۇرۇن ئونلارچە قېتىم ياردار بولساڭ، ئۆلسەڭ ياكى ئالدانساڭ؛ ئۇنىڭدىن كېيىن

نەمە بولىدۇ؟ ــ دەيتتى. "خوش ئۇنىڭدىن كېيىن ....." ــ دەپ جاۋاپ بېرىدۇ كىنەز ئاندرې ئۆزىگە ئۆزى، "كېيىن نەمە بولىدىغان-لىغىنى بىلمەيمەن، بىلگىنىمۇ كەلمەيدۇ ۋە بىلەلمەيمەن؛ لېكىن مەن شۇنى خالىسام، شان-شەرەپنى، شۆھرەتنى، ئادەمىلەرنىڭ مېنى ياخشى كۆرۈشىنى خالىسام، بۇنىڭغا مەن ئەيىپلىك ئەمەسمەن؛ شۇنى، پەقەت شۇنى خالىسام، پەقەت شۇنىڭ ئۈچۈن ياشاۋاتقان بولسام قانداق قىلاي؟ پەقەت شۇ ئۈچۈن ياشايمەن! مەن بۇنى ھېچقاچان، ھېچكىمگە ئېيتمايمەن، لېكىن، يا رەببىم! شان-شەرەپ-تىن ۋە كىشىلەرنىڭ مۇھەببىتىدىن باشقا نەرسە خىيالىمغا كەلمىسە نەمە قىلاي؛ نە ئۆلۈم، نە يارىدار بولۇش، نە ئائىلەمىدىن جۇدا بولۇش ــ ھېچنەرسە ماڭا قورقۇنچلۇق ئەمەس! نۇرغۇن كىشىلەر ــ ئاتام ، سىڭلىم، خوتۇنۇم مېنىڭ ئۈچۈن ئەڭ قەدىرلىك كىشىلەر، قانچىلىك قەدىرلىك ۋە قانچىلىك ئەزىز بولمىسۇن، بۇنىڭ ھەرقانچە قورقۇنچلۇق ۋە غەيرى تەبىئىدەك كۆرۈنۈشىگە قارىماي، مەن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى دەرھال مىنۇتلۇق شان-شەرەپ ئۈچۈن، كىشىلەردىن ئۈستۈن كېلىش ئۈچۈن، ئۆزەم بىلمىگەن ۋە مۇنداق كېيىنمۇ بىلىشنى ئىستىمەيدىغان ئادەملەرنىڭ مۇھەببىتىنى ئۆزەمگە قارىتىش ئۈچۈن، مۇشۇ ئادەملەر مۇھەببىتىنىڭ بىر مىنۇتى ئۈچۈن تېگىشمەن" ــ دەيتتى ئۇ كۇتۇزوۋ تۇرغان ھويلىدىن ئاڭلىنىۋاتقان گەپكە قۇلاق سېلىپ. كۇتۇزوۋ تۇرغان ھويلىدىن ئورۇن-كۆرپە-لىرىنى يىغىشتۇرۇۋاتقان چاپارمەنلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى؛ بىر ئاۋاز، ھارۋىسىكەش بولسا كېرەك، كۇتۇزوۋنىڭ كىنەز ئاندرې تونۇيدىغان قېرى ئاشپىزى (ئۇنى تىت دەپ چاقىرىشاتتى)نى مازاق قىلىپ: "تىت، ھەي تىت!" ــ دەيتتى.

— هه، نىمە دەيسەن؟ — دىدى قەرى ئاشپەز جاۋاپ بېرىپ.

— تىت، كەل، ساقلىمنى تىت،① — دىدى چاخچاقچى.

— تۇڧى، قۇرۇپ كەت! — دىدى بوۋاي چاپارمەنلەر ۋە خىزمەتچىلەرنىڭ قاقاقلاپ كەتكەن كۈلكىسى ئاستىدا.

"مەن قانداق بولسىمۇ پەقەت مانا شۇ ئادەملەرنىڭ غەلىبە قىلىشىنى ياخشى كۆرىمەن ۋە قەدىرلەيمەن، شۇ تۇماندا ئۇستۇمدە پەرۋاز قىلىپ يۈرگەن شۇ سىرلىق كۈچ ۋە شان-شەرەپنى قەدىرلەيمەن".

13

روستوۋ شۇ كېچىسى ئۆز ۋىزۋوتى بىلەن باگراتىيون ئەترىتىنىڭ ئالدىدا گۈزەتچىلەر قاتارىدا تۇراتتى. ئۇنىڭ ئاتلىقلىرى سەپكە ئىككى-ئىككىدىن قىلىپ تارقىتىلغان ئىدى؛ ئۇ ئۆزى بولسا ئۆزىدىن غالىپ كېلىۋاتقان ئۈيقۇنى يېڭىشكە تىرىشىپ، سەپ لىنىيىسىنى بويلاپ ئاتلىق يۈرەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئارمىيىمىزنىڭ گۈلخانلىرى تۇماندا خىرە يېنىپ تۇرغان كەڭ بوشلۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى؛ ئۇنىڭ ئالدى تۇمان باسقان قاراڭغۇلۇق ئىدى. ھەرقانچە سىنچىلاپ قارىسىمۇ، روستوۋ بۇ تۇمانلىق كېچىدە ھېچنىمىنى كۆرەلمىدى: بۇ قاراڭغۇلۇقتا نىمىدۇ بىر نەرسە تۇرۇپلا كۆلرەڭ بولۇپ، تۇرۇپلا قارىيىپ كۆرۈنەتتى؛ دۈشمەن تۇرغان يەردە نىمىدۇ بىر نەرسە گايىدا

---

① چاخچاق قىلىپ، قاپىيىگە توغرىلاپ ئېيتىلغان سۆز، رۇسچىسىمۇ شۇنداق قاپىيىگە توغرىلاپ ئېلىنغان. — تەر.

خۇددى ئوتتەك يالت-يۇلت قىلاتتى ۋە "كۆزۈمگە شۇنداق كۆرۈنۈۋاتقاندۇ" — دەپ ئويلايتتى. ئۇ كۆزلىرىنى يۇماتتى ۋە خىيالىدىن تۇرۇپلا پادىشا، تۇرۇپلا دېنىسوۋ، تۇرۇپلا موسكۋا خاتىرىلىرى بىر-بىرلەپ ئۆتەتتى. ئۇ يەنە دەررۇ كۆزلىرىنى ئاچاتتى-دە، ئالدىدا يېقىن يەردە ئاستىدىكى ئېتىنىڭ بېشى ۋە قۇلاقلىرىنى، بەزىدە ئۆزى بەش-ئالتە قەدەم يېقىنلىشىپ قالغان ئاتلىقنىڭ قارا گەۋدىسىنى، ئۇزاقتا بولسا يەنە شۇ تۇمان باسقان قاراڭغۇلۇقنى كۆرەتتى. "نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلمىسۇن؟..... بۇنىڭ ئېھتىمالى ناھايىتى بار" — دەيتتى روستوۋ ئۆزىچە، "پادىشا مېنى ئۇچرىتىپ قېلىپ، ھەر بىر ئەپتىسەرگە تاپشۇرۇق بەرگەندەك، ماڭمۇ تاپشۇرۇق بېرىپ: 'بار، ئۇ ياقتا نېمە بولۇۋاتقانلىغىنى بىلىپ كەل' — دەيدۇ. پادىشانىڭ تاسادىپى رەۋىشتە قانداقتۇ بىر ئەپتىسەرنى ئۇچرىتىپ قېلىپ، ئۇنى تونۇغانلىغى ۋە ئۇنى ئۆز يېنىدا ئېلىپ قالغانلىغى توغرىسىدا نۇرغۇن گەپ قىلىشقان ئىدىغۇ! مېنى ئۆز يېنىدا تۇتسا نېمە بولاتتى! ئوھو، مەن ئۇنى قانداق مۇھاپىزەت قىلغان بولاتتىم، ھەممە ھەقىقەتنى قانداق ئېيتقان بولاتتىم، ئۇنى ئالداپ يۈرگەن ئادەملەرنى قانداق پاش قىلغان بولاتتىم!" روستوۋ ئۆزىنىڭ پادىشاغا بولغان مۇھەببىتى ۋە ساداقىتىنى راسا كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، دۈشمەن ياكى ئالدامچى نېمىسنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ۋە ئۇنى ھوزۇر قىلىپ ئولتۇرۇش بىلەنلا قالمىدى، بەلكى يەنە پادىشانىڭ كۆز ئالدىدا ئۇنىڭ يۈزلىرىگە تەستەك بىلەن ئۇردى. بىردىنلا ئۇزاقتىن ئاڭلانغان ۋاقىراش روستوۋنى ئويغىتۋەتتى. ئۇ چوچۇپ كېتىپ كۆزىنى ئاچتى.

"مەن نەدە تۇرىمەن! ھە، سەپتە تۇرۇپتىمەن؛ لوزۇنكا ۋە

پارول ـ دىشلو①، ئولمۇتىس②. ئېسىت، ئەتە بىزنىڭ ئېسكادرونىمىز ئارقا سەپتە قالىدۇ" ـــ دىدى روستوۋ ئۆزىچە. "جەڭگە ئەۋەتىشنى سورايمەن. بۇ، پادىشانى كۆرۈشۈم ئۈچۈن بىردىن ـ بىر پۇرسەت بولۇشى مۈمكىن. ئىسمېنىدىن چۈشۈشكىمۇ ئاز ۋاقىت قالدى. يەنە بىر ئايلىنىپ چىقىمەن ـ دە، قايتىپ گېنېرالنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئىلتىماس قىلىمەن". ئۇ ئىگەردە ئوبدان ئولتۇرۇۋالدى ۋە ئۆز ئاتلىقلىرىنى ئايلىنىپ كۆرۈپ چىقىشقا كەتتى. ئۇنىڭغا ھاۋا بىرئاز يورۇغاندەك كۆرۈندى. سول تەرەپتە يورۇتۇلغان قىيا يارلىق قارشىسىدا بولسا تامدەك تىك قارا ئىگىزلىك كۆرۈندى. بۇ دۆڭلۈكنىڭ ئۈستىدە ئاق داغ كۆرۈندى، بىراق روستوۋ ئۇنىڭ نىمە ئىكەنلىگىنى بىلەلمىدى: ئاي نۇرى يورۇتۇپ تۇرغان ئورمانلىقتىكى بوش يەرمۇ ياكى ئېرىمەي قالغان قار، ياكى بولمىسا ئاق ئۆيلەرمۇ؟ ئۇنىڭغا ھەتتا شۇ ئاق داغدا نىمىدۇ بىر نەرسە قىمىرلىغاندەك كۆرۈندى. "بۇ داغ قار بولسا كېرەك؛ داغ ـــ unetache③ (بىر داغ)" ـــ دەپ ئويلىدى روستوۋ، "مانا ساڭا ئى نې تاش..."

"ناتاشا..... سىڭلىم، قارا كۆزلەر. نا... تاشكا... (مەن پادىشانى كۆردۈم دىسەم ناھايىتىمۇ ھەيران قالار!) ناتاشكىنى... ناتاشكىنى ئال...".

---

① دىشلو (ДИШЛО) ئىككى ئات قوشۇلىدىغان تۆت چاقلىق ھارۋىدا يەككە شوتا ياغاچ. ـــ تەر.

② جاي نامى. يۇقۇرىدىكى باپلاردا ئۇچرايدۇ. ـــ تەر.

③ فرانسۇزچە "داغ" دىگەن سۆزنىڭ تەلەپپۇزى "ناتاشا" بىلەن يېقىن كەلگەچكە، روستوۋدا ناتاشا توغرىسىدىكى ئوينى پەيدا قىلىدۇ. ـــ تەر.

ـــ ئوڭغا تارتۇىراق يۈرۈڭ، تۆرەم، بۇ يەردە چاتقاللار بار، ـــ دېدى بىر ئاتلىق روستۇۋ ئاتتا ئۇخلاپ كېتىۋاتقاندا.

روستۇۋ ئاتنىڭ يايلىغىچە ساڭگىلاپ چۈشۈپ قالغان بېشىنى كۆتىرىپ، ھىلىقى ئاتلىقنىڭ ئالدىدا توختىدى. ئۇ ياش بالىدەك، ھامان ئۇيقۇدىن كۆزىنى ئاچالمايتتى. "ھ...ەي، نېمىنى ئويلاۋاتاتتىم ـ ھە؟ ئېسىمدىن چىقمىسۇن. پادىشا بىلەن قانداق گەپلىشىمەن؟ ياق، بۇنى ئويلاۋاتمايتتىم، بۇ ئەتىگە. ھا، ھا! ناتاشكىنى... باستى... كىمنى؟ ئاتلىقلارنى. ھە، ئاتلىقلار..... بۇرۇت... بۇرۇت ـ لۇق شۇ ئاتلىق تۆبىركوچىسىدا گۈرپەۋ ھويلىسىنىڭ.....بوۋاي گۈرپەۋنىڭ ھويلىسى ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا مەن ئۇنىڭ توغرىسىدا ئويلىغان ئىدىم. دېمىسوۋ ناھايىتى ياخشى يىگىت ـ تە! بۇلار ھەممىسى ئەرزىمەيدىغان نەرسىلەر، ھەممىدىن مۇھىمى شۇكى، پادىشا شۇ يەردە. ئۇ ماڭا قانداق قارىغان ئىدى ـ ھە، بىر نېمىلەرنى دېمەكچى بولدى ـ دە، پېتىنالمىدى.....ياق، مەن پېتىنالمىدىم. بۇلارنىڭ ھەممىسى بىھۇدە گەپلەر. ھەممىدىن مۇھىمى شۇكى، مەن كېرەكلىك نەرسىنى ئويلىدىم. خا، خا، خا، نا ـــ تاشكىنى باستى، ياخشى". ئۇ بېشىنى يەنە ئاتنىڭ يايلىسىغا قويدى. بىردىنلا بىر كىشى ئۇنىڭغا ئوق ئېتىۋاتقاندەك كۆرۈندى. "نېمە؟ نېمە؟ نېمە؟ ..... چاپ! نېمە؟....." ـــ دېدى روستۇۋ ئويغىنىپ. ئۇ كۆزىنى ئېچىشى بىلەن تەڭلا، دۈشمەن تۇرغان تەرەپتىن مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ خېلى ئۇزۇنغا سوزۇلغان ۋاقىراش ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. روستۇۋ ۋە ئۇنىڭ يېنىدىكى ئاتلىقنىڭ ئاتلىرى بۇ ۋاقىراشنى ئاڭلاپ قۇلاقلىرىنى دىڭگايتتى. ۋاقىراش ئاڭلانغان يەردە بىر ئوت يالت قىلىپ يانىدى ـ يۇ، يەنە ئۆچتى، ئۇنىڭدىن

كېيىن يەنە يالت-يۇلت قىلدى. كېيىن فرانسۇز قوشۇنلىرى تۇرغان ئىگىزلىكتىكى پۈتۈن لېنىينى بويلاپ قاتتىرسىغا ئوتلار يېقىلدى-دە، ۋاقىراشلار بارغانسېرى كۈچىيىپ كەتتى. روستۆۋ فرانسۇزلارنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ تۇراتتى، لېكىن ئۇلارنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئۇقالمايتتى، چۈنكى، ۋاڭ-چۈك بولۇپ كەتكەن ئىدى. پەقەت: ئا-ئا-ئا! ئىر-ئىر-ئىر-ئىر-ئىر! دېگەن ئاۋازلار ئاڭلىناتتى.

— بۇ نېمە؟ سەن نېمە دەپ ئويلايسەن؟ — دېدى روستۆۋ يېنىدا تۇرغان قىران ئاتلىققا، — دۈشمەن تەرەپتىن كېلىۋاتىدىغۇ؟

قىران ئاتلىق ھېچنىمە دەپ جاۋاپ بەرمىدى.

— نېمە، ئاڭلالمايۋاتامسىنا؟ — دېدى روستۆۋ يەنە خېلى ۋاقىت جاۋاپ كۈتكەندىن كېيىن.

— ھ...ەي، كىم بىلىدۇ، تۆرەم، — دېدى قىران ئاتلىق خوشياقماستىن.

— دۈشمەن شۇ تەرەپتە بولۇشى كېرەك ئىدىغۇ؟ — دېدى روستۆۋ تەكرارلاپ.

— بولسا باردۇر، ياكى يوقتۇر، مەن نەدىن بىلەي، — دېدى قىران ئاتلىق، — قاراڭغۇ تۇرسا. ھەي ئۆلگۈر! — دەپ ۋاقىرىدى قىمىرلاپ تۇرغان ئېتىغا.

روستۆۋنىڭ ئېتىمۇ ئوتقا قاراپ ۋە ئاۋازلارغا قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ، مۇزلاپ كەتكەن يەرگە ئاياقلىرىنى ئۇراتتى. ۋاقىرىغان ئاۋازلار بارغانسېرى كۈچىيىپ، پەقەت مىڭلىغان كىشىدىن تەركىپ تاپقان ئارمىيە پەيدا قىلالايدىغان ئومۇمى ۋاڭ-چۈڭغا قوشۇلۇپ كەتتى. ئوتلار فرانسۇزلار لاگېرىنىڭ لىنىيىسى تەرەپتە بولسا كېرەك، بارغانسېرى كۆپەيىشكە باشلىدى. روستۆۋنىڭ ئۇخلىغۇسى كەلمەيتتى. دۈشمەن ئارمىيىسىدىكى شات-خۇرام ۋە تەنتەنە

قىلغۇچى ۋاقىراش ئاۋازلىرى ئۇنىڭغا كۈچلۈك تەسىر قىلغان ئىدى. "Vive l'empereur, l'mpereu!" (ياشىسۇن پادىشا، پادىشا!) دېگەن سۆزلەر روستوۋغا ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— يىراقتا ئەمەس، ساينىڭ نېرىقى تەرىپىدە بولسا كېرەك، — دېدى روستوۋ يېنىدا تۇرغان قىران ئاتلىققا.

قىران ئاتلىق ھېچقانداق جاۋاپ بەرمەي پەقەت ئۇھ تارتتى-دە، ئاچچىغلىنىپ يۆتىلىپ قويدى. ئاتلىقلار لىنىيىسىدىن چېپىپ كېلىۋاتقان ئات تۇيغىنىڭ تاۋۇشى ئاڭلاندى ۋە قاراڭغۇ تۇمان ئىچىدىن توساتتىن ئاتلىق ئۇنتېر-ئەپتسەر ناھايىتى چوڭ پىلدەك چىقىپ كەلدى.

— تۆرەم، گېنېرالالار كېلىشۋاتىدۇ! — دېدى ئۇنتېر-ئەپسەر روستوۋنىڭ ئالدىغا كېلىپ.

روستوۋ ئوت يېنىۋاتقان ھەم ۋاقىراش ئاۋازلىرى ئاڭلىنىۋاتقان تەرەپكە ئۆزمەي قاراپ، لىنىيىدىن كېلىۋاتقان ئاتلىقلارنى ئۇنتېر-ئەپتسەر بىلەن بىللە قارشى ئالغىلى باردى. ئۇلارنىڭ بىرى ئاق ئات مىنگەن ئىدى. كىنەز باگراتسيون، كىنەز دولگورۇكوۋ ۋە ئادىيۇتانتلىرى بىلەن بىللە دۇشمەن ئارمىيىسى تەرەپتىن ئوت ھەم ۋاقىراش ئاۋازلىرى چىققان غەلىتە ھادىسىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن چىققان ئىدى. روستوۋ باگراتىيونىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭغا دوكلات قىلدى ۋە ئادىيۇتانتلارغا قوشۇلۇپ گېنېرالنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىشقا باشلىدى.

— گېپىمگە ئىشىنىڭ، — دېدى كىنەز دولگورۇكوۋ باگراتىيونغا مۇراجىئەت قىلىپ، — بۇ ھىلە-مىكىر دېگەن باشقا نەرسە ئەمەس: ئۇ ئارقىغا چېكىنىپ، بىزنى ئالداش ئۈچۈن ئۆز ئاريېرگاردىغا ئوت

يېقىپ قالايمىقانچىلىق سېلىشقا بۇيرۇغان بولسا كېرەك.

— ئۇنداق ئەمەستۇ، — دىدى باگراتسيون، — مەن كەچقۇرۇن ئۇلارنىڭ شۇ دۆڭلۈكتە تۇرغانلىغىنى كۆرگەن ئىدىم؛ ئەگەر چېكىنگەن بولسا، ئۇ يەردىنمۇ كەتكەنىدۇ. جانابى ئەپتىسەر، — دىدى كىنەز باگراتيون روستوۋغا قاراپ، — دۇشمەن ئارمىيىسىنىڭ گۇزەتچىلىرى يەنە شۇ يەردە تۇرۇپتىمۇ؟

— كەچقۇرۇن تۇرغان ئىدى، ھازىر بىلمەيمەن، جانابى ئاللىرى. بۇيرۇسىڭىز ئاتلىقلار بىلەن بېرىپ بىلىپ كېلەي.

باگراتيون توختىدى ۋە روستوۋنىڭ سۆزىگە جاۋاپ بەرمەي، قاراڭغۇدا ئۇنىڭ يۈزىگە تىكىلىپ قاراشقا باشلىدى.

— مەيلى، بېرىپ بىلىپ كېلىڭ، — دىدى بىرئاز جىم تۇرغاندىن كېيىن.

— بولىدۇ.

— روستوۋ ئېتىنى دۈتكۈچى بىلەن نەقتىدى، ئۇنتېر ـ ئەپتسەر فېدچېنكو ۋە يەنە ئىككى ئاتلىقنى چاقىرىپ ئېلىپ، ئۇلارغا ئۆزى بىلەن بىللە بېرىشنى بۇيرۇدى ـ دە، ۋاڭ ـ چۇڭ ئاۋازلار كېلىۋاتقان ئىدىرلىق ئېتىگىگە قاراپ ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەتتى. روستوۋ ئۇچ ئاتلىق بىلەن بىللە، ئۆزىدىن ئىلگىرى ھېچكىم بارمىغان تۇمان باسقان بۇ سىرلىق ۋە خەۋپلىك يېراق جايغا كېتىۋاتقانلىغىدىن ھەم ۋەھىمە قىلاتتى، ھەم خۇرسەن ئىدى. باگراتيون دۆڭلۈكتە تۇرۇپ ئۇنىڭغا، سايىدىن نېرى ئۆتمە دەپ ۋاقىرىدى، لېكىن روستوۋ ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىمىغانغا سېلىپ، توختىماستىن بارغانسېرى يېراقلىشىپ كېتىۋەردى ۋە بارغانسېرى ئالدىنىپ، چاتقاللارنى دەرەخ دەپ، ئويمان ـ چوڭقۇرلۇقلارنى ئادەم دەپ،

ئۆزىنىڭ ئالدانغانلىغىنى بارغانسېرى ئۆزى سېزىپ كېتىۋاتاتتى. ئېتىنى چاپتۇرۇپ ئېدىرنىڭ ئېتىگىگە چۈشكەندە ئۆزىمىز تەرەپتىكى ئوتلار ۋە دۇشمەن تەرەپتىكى ئوتلارمۇ كۆرۈنمەي قالدى، لېكىن فرانسۇزلارنىڭ ۋاقىراشلىرى تېخىمۇ قاتتىق ۋە تېخىمۇ ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. جىلغىدا دەريا‌غا ئوخشاش بىر نەرسە كۆرۈنگەن ئىدى، لېكىن يېقىن بېرىپ قارىسا دەريا ئەمەس، يول ئىكەن. ئۇ يولغا چىقىپ، شۇ يولدىن كېتىۋېرەيمۇ ياكى يولنى كېسىپ ئۆتۈپ، قارىيىپ تۇرغان دالىدىن ئېدىرغا قاراپ ماڭايمۇ دېگەن دىلىغۇللىقتا ئېتىنىڭ بېشىنى تارتتى. تۇماندا ئاقىرىپ كەتكەن يول بويلاپ مېڭىش بىرئاز خەۋپسىز ئىدى، چۈنكى، ئادەمنى دەرھال كۆرگىلى بولاتتى. "ئارقىمدىن مېڭىڭلار" — دېدى-دە، يولدىن كېسىپ ئۆتۈپ ئاتنى چاپىتۇرغان پېتى ئېدىرغا، يەنى تۈنۈگۈن فرانسۇز ساقچىلىرى تۇرغان جايغا قاراپ يۈرۈشكە باشلىدى.

— تۆرەم، ھۇ ئەنە! — دېدى ئارقىسىدىكى ئاتلىقلارغا بىرى.

روستوۋ ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىغىچە قاپ-قارا‌ڭغۇ تۇماندا نېمىدۇ يالت قىلدى-دە، گۈمبۈرلەپ مىلتىق ئېتىلدى ۋە ئوق خۇددى بىر نەرسىگە ناله قىلغاندەك، تۇماندا ۋىژىلداپ يۇقۇرى ئۇچۇپ كەتتى. يەنە بىر مىلتىق ئېتىلمىدى-يۇ، ئەمما مىلتىق قوندىغىدا ئوت يالت-يۇلت قىلىپ قالدى. روستوۋ ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ ئارقىسىغا چېپىپ كەتتى. ئۇنىڭغا كېيىن يەنە ھەر خىل پەيتلەردە تۆت قېتىم مىلتىق ئېتىلدى ۋە ئوقلار ھەر خىل ئاۋاز بىلەن تۇماندا قاياققىدۇ بىر تەرەپلەرگە كەتتى. روستوۋ ئوقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۆزىگە ئوخشاش خوشال بولغان ئېتىنىڭ بېشىنى تارتىپ ئاستا-ئاستا يۈرەتتى. "قېنى، يەنە بىر قېتىم، قېنى، يەنە بىر قېتىم!" دەيتتى

كۆڭلىنىڭ بىر چېتى زوقلىنىپ. بىراق باشقا ئوق چىقمىدى.

روستوۋ پەقەت باگراتيونغا يېقىنلىشىپ كەلگەندىلا، ئاندىن ئېتىنى بولۇشىغا قويۇپ بەردى ۋە قولىنى شەپكىسىنىڭ سايىۋىنىگە قويغان پېتى ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

دولگورۇكوۋ يەنىلا فرانسۇزلار چېكىنىپ بىزنى ئالداش ئۈچۈن ئوت ياققان دېگەن پىكرىدە چىڭ تۇراتتى.

— ھە، بۇ نېمىنى ئىسپاتلايدۇ؟ — دېدى ئۇ روستوۋ يېقىنلىشىپ كەلگەندە، — ئۇلار ساقچىلىرىنى قالدۇرۇپ چېكىنىشى مۇمكىن.

— دېمەك، تېخى ھەممىسى كەتمەپتۇ، كىنەز، — دېدى باگراتيون، — ئەتە سەھەرگە قەدەر قاراپ باقايلى، ئەتىلىكە ھەممىسى مەلۇم بولىدۇ.

— ئىددىلىقتا ساقچىلار بار، شۇ كەچقۇرۇنقى جايىدا تۇرۇپتۇ، جانابى ئالىلىرى، — دېدى روستوۋ؛ ئۇ بۇ چاغدا ئات ئۈستىدە ئېگىشىپ، قولىنى شەپكىسىنىڭ سايىۋىنىگە تۇتۇپ، شۇ تەرەپكە بېرىپ كەلگەنلىگىدىن، خۇسۇسەن ئوقلار ۋىزىلداپ ئۇچۇپ ئۆتۈۋاتقىنىدا قورقمىغانلىغىدىن پەيدا بولغان خوشاللىغىنى زورىغا بېسىپ تۇراتتى.

— ياخشى، ياخشى، — دېدى باگراتيون، — سىزگە تەشەككۈر ئېيتىمەن، جانابى ئەپتسەر.

— جانابى ئالىلىرى، — دېدى روستوۋ، — ئىجازەت بەرسىڭىز سىزگە بىر ئىلتىماسىم بار.

— نېمە ئىلتىماس؟

— ئەتىلىكە ئېسكادرونىمىز ئارقا سەپتە قېلىشى كېرەك؛ مېنى بىرىنچى ئېسكادرونغا ئېۋەتىشىڭىزنى سورايمەن.

ــ فامىلەڭ نىمە؟
ــ گراف روستوۋ.
ــ ھ...ە، بولىدۇ، ماڭا جارچى بولۇپ قالغىن.
ــ ئىلىيە ئاندرىيېۋىچنىڭ ئوغلىمۇسەن؟ ــ دېدى دولگورۇكوۋ.
ايكىن روستوۋ ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاپ بەرمىدى.
ــ ئۇمىت قىلسام بولامدۇ، جانابى ئاللىرى؟
ــ بۇيرۇق بېرىمەن.
"ئەتىگە مېنى بەلكى بىرەر تاپشۇرۇق بىلەن پادىشانىڭ ھوزۇرىغا ئەۋەتەر" ــ دېدى روستوۋ ئىچىدە، "خۇداغا شۇكۇر".

دۇشمەن ئارمىيىسىنىڭ ئوت يېقىشىغا ۋە ۋاقىراشلىرىغا سەۋەپ شۇكى، قوشۇنلارغا ناپالېئونىنىڭ بۇيرۇغى ئوقۇلۇۋاتقان چاغدا، پادىشانىڭ ئۆزى ئارمىيىنى ئاتلىق ئايلىنىپ يۈرگەن ئىدى. ئەسكەرلەر پادىشانى كۆرۈپ باغ-باغ پاخاللارنى يېقىپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ــ "Vive l'em pereur!" ("ياشىسۇن پادىشا!") دەپ توۋلاپ يۈگۈرۈشەتتى. ناپالېئوننىڭ بۇيرۇغى مۇنداق ئىدى:
"ئەسكەرلەر! رۇس ئارمىيىسى ئۇلىمدا تارمار قىلىنغان ئاۋستىرىيە ئارمىيىسى ئۈچۈن ئىنتىقام ئېلىش مەقسىدىدە سىلەرگە قارشى چىقماقتا. بۇلار سىلەر گوللابرۇننىدا تارمار قىلغان ۋە شۇنىڭدىن بېرى مۇشۇ يەرگىچە سىلەر دائىم قوغلاپ كېلىۋاتقان شۇ باتالىيونلاردۇر. بىز ئىشغال قىلغان پوزىتسىيىلەر قۇدرەتلىك پوزىتسىيىلەردۇر، ئۇلار مېنى ئوڭ تەرەپتىن ئايلىنىپ ئۆتمەكچى بولغاندا، يان تەرەپتىن ئۆزلىرىنى ماڭا ئاشكارىلاپ قويىدۇ! ئەسكەرلەر! باتالىيونلىرىڭلارغا مەن ئۆزۈم رەھبەرلىك قىلىمەن. ئەگەر سىلەر ئىلگىرىكى

دەك مەرتلىك كۆرسىتىپ، دۇشمەن سېپىنى پاراكەندە قىلساڭلار ۋە ئۇلارنى گاڭگىرىتىپ قويساڭلار، مەن ئوق ئاستىدىن يىراقتا تۇرد- مەن؛ لېكىن ئەگەر غەلىبە بىرەر مىنۇتمۇ گۇمانلىق بولۇپ قالسا، سىلەر ئۆز پادىشايىڭلارنى دۇشمەننىڭ بىرىنچى زەربىسىگە ئۇچرد- غان هالدا كۆرسىلەر، چۈنكى، خۇسۇسەن مىللىتىمىزنىڭ شان- شەرىپى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان فرانسۇز پىيادە ئەسكەرلىرىنىڭ شان- شەرىپى توغرىسىدا گەپ بولۇۋاتقان كۈندە، غەلىبە توغرىسىدا ئىككى- لىنىش هېچ مۇمكىن ئەمەس.

يارىدارلارنى جەڭ مەيدانىدىن ئېلىپ چىقىمىز دېگەن بانا بىلەن سەپلىرىڭلارنى چېچىۋەتمەڭلەر! مىللىتىمىزگە قارشى مۇشۇنداق ئۆچمەنلىك بىلەن روهلانغان بۇ ئىنگلىز مالايلىرىنى يېڭىش كېرەك- لىگىنى هەر بىرىڭلار ياخشى بىلىڭلار. بىزنىڭ هەربى يۇرۇشىمىز مۇشۇ غەلىبە بىلەن تامام بولدۇ، بىزمۇ قىشلىق ئۆيلىرىمىزگە قايتە- شىمىز مۇمكىن بولىدۇ ۋە هازىر فرانسىيىدە تۇزۇلۇۋاتقان يېڭى قوشۇنلار شۇ يەرگە يېتىپ كېلىدۇ؛ ئۇ چاغدا مەن تۇزىدىغان سۇلە خەلقىمگە، سىلەرگە ۋە ماڭا مۇناسىپ سۇلە بولىدۇ.

ناپالېون"

14

ئەتىگەن سائەت بەشتە تېخى خېلى قاراڭغۇ ئىدى. مەركەزدە ۋە ئارقا سەپتە تۇرغان قوشۇنلار هەمدە باگراتىيوننىڭ ئوڭ قانىتى جايە- لەشكەن تېخى قىمىرلىمىغان ئىدى، لېكىن فرانسۇزلارنىڭ ئوڭ قانىتىغا هۇجۇم قىلىش ۋە پىلان بويىچە ئۇنى بوگېمىيە تاغلىرىغا قوغلىۋېتىش

ئۇچۇن، بىرىنچى بولۇپ دۆڭلۈكتىن چۈشۈشى كېرەك بولغان سول قانىتىمىزدىكى پىيادىلەر، ئاتلىقلار ۋە توپ-زەمبىرەكچىلەر كولونىسىنىڭ ئالدىغاچان ئورۇنلىرىدىن قوزغالغان ئىدى. ئارتۇقچە نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تاشلىنىپ كۆيدۈرۈلگەن گۈلخانىلاردىن چىققان ئىسلار كۆزنى ئېچىشتۇراتتى. ھاۋا سوغاق ۋە قاراڭغۇ ئىدى. ئەپتەسەرلەر ئالدىراپ-تېنەپ چاي ئىچىشىپ ناشتا قىلماقتا ئىدى؛ ئەسكەرلەر قۇرۇق نانىنى چاينىشىپ، ئىسسىنىش ئۈچۈن پۈتلىرىنى يەرگە ئۇراتتى ۋە ئېلىپ كېتىشكە مۇمكىن بولمىغان ئارتۇقچە ھەممە نەرسىلىرىنى ــ كەپىلىرىنىڭ قالدۇقلىرىنى، ئورۇندۇق-شىرەلەر، ھارۋا چاقلىرى ۋە سۇغىلىرىنى ئوتقا تاشلاپ قالاپ، ئەتراپىدا تىزىلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئاۋستىرىيە كولونىنا باشلىقلىرى ھۇجۇم باشلاشنىڭ ئالامىتى بولۇپ، رۇس قوشۇنلىرى ئارىسىدا ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا مېڭىپ يۈرۈشەتتى. پولك كاماندىرى تۇرغان جاي ئەتراپىدا ئاۋستىرىيە ئەپىتسەرى كۆرۈنۈش بىلەن تەڭلا، ھەركەتلىنىشكە باشلىدى: ئەسكەرلەر گۈلخانىلار ئەتراپىدىن يۈگۈرۈشۈپ كېتىپ، مۇشتەكلىرىنى ئۆتۈكلىرىنىڭ قونجىلىرىغا ۋە خالتىلىرىنى ھارۋىلارغا تىقىشتۇرۇپ، مىلتىقلىرىنى قوللىرىغا ئېلىشىپ سەپ تارتىپ تۇردى. ئەپتەسەرلەر كىيىملىرىنىڭ تۈگمىلىرىنى ئېتىپ، قىلىچ ۋە خالتىلىرىنى ئېسىپ، ۋاقىراپ-جاقىراپ سەپلەرنى كۆرۈپ چىقتى: ھارۋىكەشلەر ۋە دېنىشكىلار ھارۋىلىرىنى قوشۇپ، نەرسىلىرىنى يۈكلەپ باغلاشتى. ئادیۇتانتلار، باتالیون ۋە پولك كاماندىرلىرى ئاتلاندى، چوقۇندى، قېپقالىدىغان ھارۋىكەشلەرگە ئاخىرقى ئەمر-پەرمانلىرىنى، كۆرسەتمىلىرىنى ھەم تاپشۇرۇقلىرىنى بەردى، مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ بىر خىل ئاياق تاۋۇشلىرىدىن ھەممە تەرەپ گۈرۈلدەيتتى.

ئادەمىلەر ئورىۇالغانلىغى، ھەممە تەرەپنى ئىس ۋە تېخىمۇ قويۇقلىشىپ كېتىۋاتقان تۇمان بېسىپ كەتكەنلىگى ئۈچۈن كولوننىلار چىققان جايلىرىنىمۇ، باردىغان جايلىرىنىمۇ كۆرەلمەستىن ۋە قاياقتا كېتىۋاتقانلىقلىرىنى بىلمەستىن كېتىپ باراتتى.

خۇددى پاراخوتتا كېتىۋاتقان دېڭىزچى مەلۇم بىر دائىرىدە ئورالغان ھالدا ئەركىنلىگىنى ئۆز پاراخودىغا بەرگەندەك، كولۇنندا كېتىۋاتقان ئەسكەرمۇ ئۆز پولكى بىلەن ئورالغان، چەكلەنگەن ۋە ئۆز ئەركىنلىگىنى پولكىغا بەرگەن بولىدۇ. دېڭىزچى ھەرقانچە ئۇزاق يەرگە بارسىمۇ، قانچىلىك غەلىتە، نامەلۇم ۋە خەتەرلىك يەرگە بارسىمۇ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ھەمىشە شۇ پالوبا، شۇ ماچتا ۋە ئۆز پاراخودىنىڭ ئاغامچىلىرى تۇرغانىدەك، ئەسكەرمۇ قەيەرگە بارسا، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ھەمىشە شۇ ئاغىنىلىرى، شۇ سەپلەر، شۇ فېلد فېبېل ئۇۋان مىترىچ، روتىنىڭ ژوچكا ناملىق ئىتى ۋە شۇ باشلىقلار بولىدۇ. ئەسكەر ئۆز پاراخودىنىڭ قايسى نۇقتىدا تۇرغانلىغىنى ناھايىتى ئاز بىلگۈسى كېلىدۇ؛ لېكىن جەڭ كۈنى ــ قانداق ۋە قەيەردە بولىدىغانلىغىنى خۇدا بىلىدۇ ــ ئەسكەرلەرنىڭ روھىي دۇنياسىدا شۇنداق ئۆزگىرىش پەيدا بولىدۇكى، بۇ ئۆزگىرىش قانداقتۇ بىر كەسكىن، تەنتەنىلىك بىر نەرسىنىڭ يېقىنلىشىۋاتقانلىغىدىن خەۋەر بېرىدۇ ۋە ئۇلاردا ھېچ كۆرۈلمەيدىغان بىر قىزىقىش پەيدا قىلىدۇ. ئەسكەرلەر جەڭ كۈنى ھاياجان ئىچىدە ئۆز پولكلىرى مەنپەئەتى دائىرىسىدىن تاشقىرى چىقىشقا ئىنتىلىدۇ، ئەتراپقا قۇلاق سالىدۇ، ئەتراپقا نەزەر تاشلايدۇ ۋە ئەتراپىدا نېمە بولۇۋاتقانلىغىنى تەقەززالىق بىلەن سۈرۈشتۈرىدۇ.

تۇمان شۇنچىلىك قويۇقلىشىپ كەتكەن ئىدىكى، تاڭ ئاتقانغا

قارىماستىن ئون قەدەم نېرىدىكى نەرسىنى كۆرگىلى بولمايتتى. چاتقاللار چوڭ دەرەخنەك، تەكشى جايلار ئىگىز-پەس ياردەك كۆرۈنەتتى. ئون قەدەم نېرىدىكى ئادەمنى كۆرگىلى بولمىغانلىغى ئۈچۈن، ھەممە يەردە، پۈتۈن ئەتراپتا دۈشمەنگە توقۇنۇشۇپ قېلىش مۈمكىن ئىدى. لېكىن كولونىلار تۈمانداا بىردەم پەسكە چۈشۈپ، بىردەم ئىگىزگە چىقىپ، باغلاردىن، قورالاردىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، يات جايلاردىن ئۇزاق يول يۈرۈپ، ھەچنەدە دۈشمەنگە يولۇقمىدى. ئەكسىچە ئەسكەر ئالدىدا، ئارقىسىدا شۇ تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقان خۇددى شۇنداق رۇس كولونىلىرىنى كۆرەتتى. ھەر بىر ئەسكەر ئۆزى كېتىۋاتقان تەرەپكە، يەنى شۇ نامەلۇم تەرەپكە يەنە ناھايىتى كۆپ ئەسكەرلەر كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ خوشال بولاتتى.

— ئوھو، ئۇنى قارا-چۇ، كۇرسكىلىق ئەسكەرلەرمۇ ئۆتۈشتى، — دېيىشەتتى سەپتە كېتىۋاتقان ئەسكەرلەر.

— ۋاي-ۋۇي، بۇرادەر، ئەسكەرلىرىمىز ئۇۋۇلىرىدىن چۇۋۇلۇپ چىقىپتۇ دەيسەن! تۇنۇگۈن كەچقۇرۇن يېقىلغان گۈلخانلارغا قارىساڭ، ھېچ باش-ئاخىرى يوق. خۇددى موسكۋانىڭ ئۆزى-دە!

كولوننا باشلىقلىرىدىن ھېچكىم سەپلەرگە يېقىن كەلمىگەن ۋە ئەسكەرلەرگە ھېچنەرسە دېمىگەن بولسىمۇ (كولوننا باشلىقلىرى، بىز ھەربى كېچەشتە كۆرگىنىمىزدەك، كەيپى يوق ۋە بولىدىغان جەڭگە نارازى ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن، پەقەت بۇيرۇقىلا ئۈچرا قىلاتتى، ئەسكەرلەرنىڭ روھىنى كۆتىرىش توغرىسىدا ھېچقانداق چارە كۆر-مەيتتى)، شۇنىڭغا قارىماستىن ئەسكەرلەر جەڭگە، خۇسۇسەن ھۇجۇم قىلىش جېڭىگە ئادەتتىكىدەك خوشال-خورام يۈرۈشەتتى. بىراق،

قويۇق تۇماندا بىر سائەت چامىسى يول باسقاندىن كېيىن، قوشۇنلار-
نىڭ كۆپ قىسمى توختاپ تۇرۇشى كېرەك بولۇپ قالدى، شۇنىڭ
بىلەن سەپلەر بويلاپ ئەسكەرلەر ئارىسىدا تەرتىپسىزلىك ۋە ئالا-
توپىلاڭ بولۇۋېتىپتۇ دىگەن كۆڭۈلسىز بىر كەيپىيات تارقىلىپ كەتتى.
بۇ كەيپىياتنىڭ قانداق تارقالغانلىغىنى ئېنىقلاش تەس؛ لېكىن
ئۇنىڭ پەۋقۇلئادده توغرىلىغى ۋە خۇددى سايلىقتىن ئېقىپ كېلىۋاتـ
قان سۇدەك، توختىماستىن ۋە بىلىنمەي تېز يېيىلىشى شۈبھىسىز
ئىدى. ئەگەر رۇس قوشۇنلىرى ئىتتىپاقچىلارسىز ئۆزى يالغۇز بولغاندا
ئىدى، بەلكى تەرتىپسىزلىك بولۇۋېتىپتۇ دىگەن كەيپىياتقا ھەممەيلەن
قايىل بولغىچە كۆپ ۋاقىت كېتەتتى؛ لېكىن ھازىر ھەممەيلەن بۇ
تەرتىپسىزلىكلەرنىڭ سەۋىۋىنى زور مەمنۇنىيەت بىلەن ۋە تەبىئى
رەۋىشتە پەمسىز نېمىسلار①نىڭ بوينىغا ئارتىپ قويۇپ، زىيانلىق بىر
ئالمان-تالمانچىلىق بولۇۋېتىپتۇ ھەم بۇنى كولباساچى نېمىسلار
قىلدى دەپ قايىل بولۇشتى.

— نىمىشقا توختاپ قالدىكىن-ھە؟ يا يول توسىلىپ قاپتىمۇ؟
ياكى فرانسۇزلارغا توقۇنۇش كېلىپ قالدۇقمىكىن؟

— ياق، بۇنداق ئەمەستۇ، ئۇنداق بولغاندا ئوق چىقىراتتى.

— ئالدىرىتىپ يولغا چىقتۇ-قۇ، ئەمدى بىكاردىن-بىكار دالـ
نىڭ ئوتتۇرىسىدا توختاپ تۇرۇپتىمىز، — ھەممە ياقنى شۇ لەنىتى

---

① رۇس ئەسكەرلىرى ئۆز نەزىرىدە ئاۋستىرىيىلىكلەرنى ۋە ئومۇمەن رۇس
تىلىدا سۆزلىمەيدىغان كىشىلەرنى تامامەن "نېمىسلار" دەيدۇ. نېمىس
(nemetez) دىگەن ئاتالغۇ رۇس تىلىدا "گاچا"، يەنى سۆز قىلالمىغانلىغى
ئۈچۈن، بىز بىلەلمەيدىغان ئادەم دىگەن مەنىدە. — تەر.

نېمىسلار مالىمان قىلىپ تۇرۇپتۇ. نىمە دېگەن بىمەنە ئادەملەر ئىكەن ـ ھە!

ـــ مەن بولدىغان بولسام ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئالدىغا ئۆتكۈزۈۋەتكەن بولاتتىم. ھازىر ئۇلار ئارقىمىزدا قىستۇرۇلۇپ يۈرۈشۈپتۇ. مانا ئەمدى قوسغىمىز ئىچىگە تارتىلىپ ئاچ ئولتۇرۇپتىمىز.

ـــ ھەي، قېنى، ماڭمىزمۇ ـ يوق؟ ئاتلىقلار يولنى توساپ تۇرۇپتۇ دېيىشىدۇ، ـــ دېدى ئەپتسەر.

ـــ ھ...ەي، بۇ لەنىتى نېمىسلار ئۆز يۇرتىنىڭ يولىنمۇ بىلمەيدىكەن ـ ھە! ـــ دېدى يەنە بىر ئەسكەر.

ـــ سىلەر قايسى دېۋىزىيىدىن؟ ـــ دېدى ئات مىنگەن بىر ئادىيۇتانت كېلىپ.

ـــ ئون سەككىزىنچى دېۋىزىيىدىن.

ـــ ئۇنداق بولسا، بۇ يەردە نىمە قىلىپ يۈرسىلەر؟ ئاللىقاچان ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىشكىلار كېرەك ئىدى، ئەمدى كەچكىچمۇ يېتىپ بارالمايسىلەر.

ـــ ماۋۇ ئەخمىقانە بۇيرۇقنى قارىغا؛ نىمە قىلىشۇاتقانلىقىلىرىنى ئۆزلىرىمۇ بىلمەيدۇ، ـــ دېدى ئەپتسەر ئاتلىنىپ كېتىۋېتىپ.

ـــ "تافا ـ لافا" دېدى ـ يۇ، نىمە دېگىنىنى بىلگىلى بولمايدۇ، ـــ دېدى بىر ئەسكەر ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ھېلىقى گېنېرالنى مەسخىرە قىلىپ، ـــ مەن بولسام بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئېتىپ تاشلىغان بولاتتىم، خۇمپەرلەرنى!

ـــ سائەت توققۇزلاردا بەلگىلەنگەن جايغا يېتىپ بېرىش بۇيرۇلغان ئىدى، بىز بولساق بۇ يولنىڭ تېخى يېرىمىنمۇ باسقىنىمىز يوق. مانا بۇيرۇق؟ ـــ دېيىشەتتى ئەسكەرلەر.

ئەسكەرلەرنىڭ جەڭگە ئاتلانغان چاغدىكى غەيرەتلىرى بەمەنە بۇيرۇقلار ۋە نىممىلارغا قارىتىلغان ئەلدەم ۋە غەزەپكە ئايلىنىشقا باشلىدى.

بۇ تەرتىپسىزلىكنىڭ سەۋەۋى شۇنىڭدىن ئىبارەت بولغان ئىدىكى، ئاۋستىرىيە ئاتلىقلىرى سول قاناتتا كېتىۋاتقان چاغدا، ئالى قوماندان بىزنىڭ مەركىزىمىز ئوڭ قاناتتىن ناھايىتى يىراقتا قالدى دەپ ھىساپلاپ، پۈتۈن ئاتلىقلارنى ئوڭ تەرەپكە ئۆتكۈزۈشكە بۇيرۇق قىلغان ئىدى. بىرقانچە مىڭ ئاتلىقلار پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ يولىنى كېسىپ ئۆتۈشكە باشلىدى-دە، پىيادە ئەسكەرلەر كۈتۈپ تۇرۇشى لازىم بولۇپ قالغان ئىدى.

ئالدىدا كېتىۋاتقان ئاۋستىرىيە كولونىنا باشلىغى بىلەن رۇس گېنېرالى ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇش پەيدا بولۇپ قالدى. رۇس گېنېرالى ئاتلىقلارنىڭ توختاپ تۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ ۋاقىرايتتى؛ ئاۋستىرىيە كولوننا باشلىغى بولسا ئەيىپ مەندە ئەمەس، چوڭ باشلىقتا دەيتتى. قوشۇنلار شۇ ئاردىدا توختاپ قېلىپ زېرىكمەكتە ۋە روھى چۈشمەكتە ئىدى. بىرەر سائەت چامىسى توختاپ قالغاندىن كېيىن قوشۇنلار داۋاملىق ئىلگىرىلەپ ئېدىرلىقنىڭ ئېتىگىگە چۈشۈشكە باشلىدى. ئېدىرلىقتا تارقىلىپ كەتكەن تۇمان قوشۇنلار پەسكە چۈشكەن جايدا يەنە قويۇقلىشىشقا باشلىدى. ئالدىنقى تەرەپتە تۇمان ئىچىدە ئاۋال بىر مىلتىق ئاۋازى، كېيىن ئىككىنچىسى، دەسلەپ قالايمىقان، قاسۇر-قۇسۇر ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى؛ كېيىن ئوق ئاۋازلىرى بارغانسېرى ئەۋج ئېلىپ، قاسۇر-قۇسۇر بولۇپ، گولدىباخ سايلىغى ئۇستىدە جەڭ بولۇپ كەتتى.

پەستە، ساي بويىدا دۈشمەنگە دۇچ كېلىشنى ئويلىمىغان، تۇماندا

ئۇشتۇمتۇت ئۇنىڭغا توقۇنۇشۇپ قالغان ۋە ئۆز باشلىقلىرىدىن روھىنى كۆتىرىدىغان بىرەر ئېغىز سۆز ئاڭلىمىغان رۇس ئەسكەرلىرى پۈتۈن قوشۇنغا تارقىلىپ كەتكەن "كەچ قالدۇق" دىگەن كەيپىياتتا بولۇپ، ھەممىدىن يامانراقى قويۇق تۇماندا نە ئالدىدا ۋە نە ئۆز ئەتراپىدا ھىچنەرسىنى كۆرەلمەي دۈشمەنگە قارشى خوشياقمىغان ھالدا ۋە ئاستا ئوق ئېتىپ باراتتى، تۇماندا ئۆز قىسىملىرىنى تاپالماي ئادىشىپ يۈرگەن باشلىقلار بىلەن ئاديۇتانتلاردىن ئۆز ۋاقتىدا بۇيرۇق ئالالماي يەنە توختاپ قالاتتى. پەسكە چۈشكەن بىرىنچى، ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى كولوننىلار جەڭگە مانا شۇنداق كىردى. كۇتۇزوۋ ئۆزى تۇرغان تۆتىنچى كولوننا پراتسېن ئىگىزلىگىدە تۇراتتى.

پەستىكى جەڭ باشلانغان يەردە يەنىلا قويۇق تۇمان بار ئىدى، ئېدىرلىقنىڭ ئۈستى ئېچىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئالدىدا نىمە بولۇۋاتقانلىغىنى زادىلا كۆرگىلى بولمايتتى. دۈشمەننىڭ ھەممە كۈچلىرى، بىز ئالدىن مۆلچەرلىگىنىمىزدەك، بىزدىن ئون چاقىرىم نېرىدىمۇ ياكى شۇ تۇمان ئىچىدىمۇ — بۇنى سائەت توققۇزغىچە ھىچكىم بىلەلمىگەن ئىدى.

ئەتىگەن سائەت توققۇز بولغان ئىدى. تۇمان پەسلىكنى خۇددى دېڭىزدەك قاپلاپ كەتكەن ئىدى، لېكىن شلاپانېتس يېزىسى يېنىدىكى ئىگىزلىك تامامەن ئېچىلىپ كەتكەن ئىدى، بۇ يەردە ناپالېون ئۆز مارشاللىرى بىلەن تۇراتتى، بۇ ئىگىزلىك ئۈستىدە ھاۋا ئوچۇق بولۇپ، كۆپ-كۆك ئاسمان كۆرۈنۈپ تۇراتتى، غايەت زور قۇياش شارى خۇددى ناھايىتى چوڭ ئىچى بوش قىزىل ئۈزگۈچتەك، سۈتتەك ئاپاق تۇمان دېڭىزى ئۈستىدە قىمىرلاپ تۇراتتى. پەقەت پۈتۈن فرانسۇز قوشۇنلىرىغىنا ئەمەس، ھەتتا ناپالېوننىڭ ئۆزىمۇ

ئىشتابى بىلەن سايىدىن بېرىدە، سوكولىنىتىس بىلەن شلاپانېتىس يېزىلىرىنىڭ بۇ تەرىپىدە ئىدى. بىز بولساق ئۇنى ساي ۋە شۇ يېزىلارنىڭ نېرىقى تەرىپىدە دەپ ئويلاپ، شۇ جايلارنى ئىشغال قىلىپ جەڭ باشلىماقچى ئىدۇق. ناپالېون قوشۇنلىرىمىزغا شۇنچىلىك يېقىن تۇرغان ئىدىكى، بۇ ئىگىزلىكتىن بىزنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرىمىزنى پىيادە ئەسكەرلەردىن ئاددى كۆز بىلەن پەرق ئېتىپ ئالالمايتتى. ناپالېون ئىتالىيە ئۇرۇشىغا كېيىپ بارغان شۇ كۆك شىنېلنى كېيىپ ۋە كىچىككىنە كۆك ئەرەپ ئېتىغا مىنگەن هالىدا ئۆز مارشاللىرىدىن سەل ئالدىدا تۇراتتى. ئۇ خۇددى تۇمان دېگىزىدىن چوڭ چېيىپ چىقىپ قالغاندەك كۆرۈنگەن ۋە يىراقتا رۇس قوشۇنلىرى قىمىرلاۋاتقان ئىگىزلىكلەرگە تىكىلىپ قارايتتى ۋە سايىلىقتىن چىقۋاتقان ئاۋازلىرىغا قۇلاق سالاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇنىڭ يادائىغۇ يۈزىنىڭ بىرەر موسكۇلىمۇ قىمىرلىمايتتى، چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى بولسا قىمىرلىماستىن بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قارايتتى. ئۇنىڭ مۆلچەرلىرى توغرا بولۇپ چىقتى. رۇس قوشۇنلىرىنىڭ بىر قىسمى سايىلىقتا، چوڭ-كىچىك كۆللەرنىڭ ئەتراپىغا چۈشتى، بىر قىسمى بولسا پراتسېن ئىگىزلىگىدىن چۈشۈپ كەلمەكتە ئىدى. ناپالېون بولسا بۇ ئىگىزلىكلەرگە هۇجۇم قىلماقچى بولغان ئىدى ۋە ئۇنى پوزىتسىيىنىڭ ئاچقۇچى دەپ هېسابلايتتى. ئۇ تۇمان ئىچىدە پراتس يېزىسى يېنىدىكى ئىككى ئىگىزلىكنى ئارىسىغا جايلاشقان چوڭقۇرلۇقتا چۈشۈپ، سايىلىقتا قاراپ نەيزىلىرىنى پارقىرىتىپ كېتىۋاتقان ۋە بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى تۇمان دېگىزىدا كۆزدىن غايىپ بولۇپ كېتىۋاتقان رۇس كولونىلىرىنى كۆرۈپ تۇراتتى. كەچقۇرۇن ئالغان مەلۇماتلىرىغا، قاراۋۇللاردا كەچقۇرۇن ئالغان مەلۇماتلىرىغا ۋە ئاياق

تاۋۇشلىرىغا، رۇس كولوننىلىرىنىڭ تەرتىپسىز رەۋىشتە يۈرۈشىگە ۋە بارلىق مۆلچەرلىرىگە كۆرە، ناپالېون ئىتتىپاقچىلارنىڭ ئۇنى خېلى يىراقتا دەپ گۇمان قىلغانلىغىنى، پراتسېنغا يېقىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كولوننىلار رۇس ئارمىيىسىنىڭ مەركىزى ئىكەنلىگىنى، بۇ مەركەز ھازىردىن تارتىپلا خېلى ئاجىزلاشقانلىغىنى ۋە ئۇنىڭغا مۇۋاپىقىيەتلىك رەۋىشتە ھۇجۇم قىلىش مۇمكىنلىگىنى روشەن كۆرۈپ تۇراتتى. لېكىن ئۇ يەنىلا ئۇرۇشنى باشلىمايتتى.

بۇگۈن ئۇنىڭ ئۈچۈن تەنتەنىلىك بىر كۈن ــ تاج كىيىگەنلىگىنىڭ بىر يىللىغى بولغان ئىدى. تاڭ ئالدىدا بىرقانچە سائەت ئۇخلىۋالدى ـ دە، ساغلام، خۇشخۇي، يېنىك، كەيپى چاغ، ھەممە ئىمكانىيەتلىك ۋە ھەممىگە قادىر بولىدىغانىدەك كەيپىيات بىلەن ئاتقا مىنىپ مەيدانغا چىقىپ كەتتى. ئۇ تۇمان ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىگىزلىكىكە قىمىرلىماستىن قاراپ تۇراتتى ۋە ئۇنىڭ سوغاق يۈزىدە ئاشىق بولۇپ قالغان ھەم بەختىيار بالىغا خاس مەغرۇرلۇق، ئېرىشىلگەن بەخت ئىپادىسى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. مارشاللار ئۇنىڭ ئارقىسىدا تۇراتتى ۋە ئۇنىڭ دىققىتىنى چېچىشقا پېتىنالمايتتى. ئۇ بىر پەس پراتسېن ئىگىزلىكلىرىگە، بىر پەس تۇمان ئىچىدىن ئۈزۈلۈپ چىققان قۇياشقا قارايتتى.

قۇياش تۇمان ئارىسىدىن تامامەن چىقىپ بولۇپ، دالىغا ۋە تۇمانغا كۆزنى قاماشتۇرغۇدەك نۇرىنى چاچقاندا، ناپالېون جەڭنى باشلاش ئۈچۈن خۇددى شۇنى كۈتۈپ تۇرغانىدەك، چىرايلىق ئاپ-پاق قولىدىن پەلىيىنى ئالدى ـ دە، ئۇنىڭ بىلەن مارشاللىرىغا جەڭنى باشلاش توغرىسىدا ئىشارەت قىلدى. مارشاللىرى ئادىيۇتانتلىرىنىڭ ھەمراىغدا تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىپ كېتىشتى ۋە بىرقانچە مىنۇتتىن

كېيىن فرانسۇز ئارمىيىسىنىڭ ئاساسىي كۈچلىرى پراتسېن ئىگىزلەڭگە قاراپ يولغا چىقتى. رۇس قوشۇنلىرى بولسا بۇ ئىگىزلىكىنى سول تەرەپتىكى سايلىققا بارغانسېرى چۈشۈپ كېتىۋاتاتتى.

15

كۈتۈزوۋ سائەت سەككىزدە تۆتىنچى ملورادوۋىچ كولوننىسىنىڭ ئالدىدا ئاتلىنىپ پراتسېن يېزىسىغا كېلىۋاتاتتى، بۇ كولوننا ئاللىقاچان سايلىققا چۈشۈپ كەتكەن پرژىبىشۇسكى ۋە لانژېرون كولوننىلىرىنىڭ ئورنىنى ئىشغال قىلىشى كېرەك ئىدى. كۈتۈزوۋ ئالدىنقى پولك كىشىلىرى بىلەن سالاملاشتى ـ دە، بۇ كولوننىنى ئۆزەم ئېلىپ بارىمەن دەپ بىلدۈرمەكچى بولۇپ، ئالدىدىن يۈرۈپ كېتىۋېرىشكە بۇيرۇق بەردى. ئۇ پراتسېن يېزىسىغا كەلگەندە توختىدى. كىنەز ئاندرې باش قوماندانلىك مۇلازىملىرىنى تەشكىل قىلغان ناھايىتى كۆپ سانلىق كىشىلەر ئارىسىدا ئارقىدا تۇراتتى. كىنەز ئاندرې ئۆزىنى ھاياجانلانغان، ئەسەبىلەشكەن ۋە شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى كۈتكەن پەيتى يېتىپ كەلگەن كىشىدەك ئېغىر ۋە بىمالال ھىس قىلاتتى. ئۇ بۈگۈنكى كۈن ئۆزى ئۈچۈن تولون ياكى ئاركوك كۆرىگى① كۈنى ئىكەنلىگىگە قاتتىق ئىشەنگەن ئىدى. ئۇ قانداق بولۇشىنى بىلمەيتتى، لېكىن بولۇشىغا قاتتىق ئىشەنگەن

---

① ناپالېون 1796 ـ يىلى دۈشۇ يەردە ئاۋستىرىيىنىڭ كۈچلۈك قوشۇنلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىپ زور غەلىبە قىلغان. بۇ يەر ئىتالىيىنىڭ ۋېرونا ئۆلكىسىدە. ـــ تەر.

ئىدى. بۇ يەرلەرنى ۋە قوشۇنلىرىمىزنىڭ قانداق ھالەتتە تۇرغانلىغىنى ئارمىيىمىزنىڭ بىرەر كىشىسى قانچىلىك بىلسە، كىنەز ئاندرېيمۇ شۇنچىلىك بىلەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىستراتېگىيە پىلانىنى ــ ئۇنى ئەملگە ئاشۇرۇش توغرىسىدا ئەمدى ئويلاشنىڭمۇ ھاجىتى قالمىغان بولسا كېرەك ــ تامامەن ئۇنتۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئەمدى ۋېروتېر پىلانىغا قوشۇلۇپ، يۇز بېرىشى مۇمكىن بولغان تاسادىپىلىقلارنى ئويلايتتى ۋە ئۆزىنىڭ زىرەكلىگى ھەم قەتئىلىگىنى تەلەپ قىلىشى مۇمكىن بولغان يېڭى مۇلاھىزىلەرنى قىلاتتى.

سول تەرەپتىكى سايلىقتا تۇمان ئىچىدىن كۆرۈنمەيدىغان قوشۇنلار ئارا ئېتىشىلار ئاڭلاندى. كىنەز ئاندرېيغا قىزغىن جەڭ شۇ يەردە بولىدىغاندەك ۋە دۇشمەن شۇ يەردە قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. "مېنى بىرىگادا ياكى دىۋىزىيە بىلەن شۇ يەرگە ئەۋەتىشىدۇ" ــ دېدى ئۆزىچە، "مەن بېرىپ ئۇ يەردە قولۇمدا بايراق تۇتۇپ ئالغا بېسىپ، ھەرقانداق قارشىلىق بولسا يېڭىمەن".

كىنەز ئاندرې ئۆتۈپ كېتىۋاتقان باتالىيونلارنىڭ بايراقلىرىغا بىپەرۋالىق بىلەن قاراپ تۇرالمايتتى. ئۇ بۇ بايراقلارغا قاراپ: "مەن بەلكى مانا شۇ بايراقنى كۆتىرىپ قوشۇنلارنىڭ ئالدىدا يۈرەرمەن" ــ دەپ ئويلايتتى.

كەچكى تۇمان سەھەرگە يېقىن ئىگىزلىكلەردە پەقەت شەبنەمگە ئايلانغان قىرونى قالدۇرغان ئىدى، سايلىقلاردا بولسا تۇمان ئەتراپنى ئاپپاق سۈت دېڭىزىدەك قاپلاپ كەتكەن ئىدى. بىزنىڭ قوشۇنلىرىمىز چۈشكەن ۋە ئېتىشىش ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرغان سول تەرەپتىكى سايلىقتا ھېچنەرسىنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئىگىزلىكلەر ئۈستىدە تىنىق كۆپ-كۆك ئاسمان، ئوڭ تەرەپتە بولسا

غایەت زور قۇیاش شاری کۆرۈنۈپ تۇراتتی. ئالدىدىکی یىراق تۇمان دېڭىزىنىڭ قىرغىغىدا، دۈشمەن ئارمىيىسى بولۇش ئېھتىمالى بولغان ئورمانزار ئېدىرلار کۆزگە تاشلىناتتی ۋە یەنە نىمىدۇ بىر نەرسىلەر کۆرۈنۈپ تۇراتتی. ئوڭ تەرەپتە گۋاردىيە ئاتلىرىنىڭ تۇیاق ئاۋازلىری ۋە چاقلارنىڭ تاراقشىغان ئاۋازلىری ئاڭلىنىپ تۇراتتی، ئارىلاپ نەیزىلىرىنی پارقىرىتىپ تۇمان دائىرىسىگە کىرەتتی؛ سول تەرەپتە، یېزىنىڭ نېرىقی تەرىپىدە شۇنىڭغا ئوخشىغان سان-ساناقسىز ئاتلىق قىسىملار تۇمان دېڭىزىغا یېقىنلىشاتتی ۋە ئۇنىڭ ئىچىگە کىرىپ کۆزدىن غایىپ بولاتتی. ئالدىدا ۋە ئارقىدا پىیادە قىسىملار کېلەتتی. باش قوماندان ئۆتۈپ کېتىۋاتقان قوشۇنلارنی کۈزىتىپ، یېزىدىن چىقىش ئاغزىدا تۇراتتی. کۇتۇزوۋ بۇ کۈنی سەھەردە چارچىغان ۋە ئەسەبىلەشکەندەك کۆرۈنەتتی. ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ کېتىۋاتقان پىیادە ئەسکەرلەر، ئالدىنی بىرەر نەرسە توسقان بولسا کېرەك، بۇیرۇقسىزلا توختاپ قالغان ئىدی.

— قېنی، ئېیتىڭا، باتالىیون-باتالىیون بولۇپ سەپکە تىزىلىپ یېزىنی ئایلىنىپ ئۆتۈشسۇنچۇ، — دىدی کۇتۇزوۋ کېلىۋاتقان گېنېرالغا ئاچچىغلىنىپ، — دۈشمەنگە قارشی یۈرۈپ کېتىۋاتقىنىمىزدا یېزىنىڭ تار کوچىلىرىدىن مۇشۇنداق ئۇزۇن سوزۇلۇپ ئۆتۈشکە بولامدىکىن، شۇنىڭغىمۇ ئەقلىڭىز یەتمىسە، مۇھتەرەم جاناپ، مۇھتەرەم گېنېرال.

— مەن یېزىدىن ئۆتۈپ کەتکەندىن کېیىن سەپکە تىزماقچی ئىدىم، ئالی ھەزرەت، — دىدی گېنېرال.

کۇتۇزوۋ ئاچچىق کۈلۈپ قویدی.

— دۈشمەننىڭ کۆز ئالدىدا ئادەملەرنی سەپ قىلىپ تۇرسىڭىز

ناھايىتى ياخشى بولار!

— دۇشمەن تېخى يىراقتا، ئالى ھەزرەت. ئورۇنلاشتۇرما بويىچە.....

— ئورۇنلاشتۇرما ئىمىش! — دەپ ۋاقىرىدى كۇتۇزوۋ زەردىسى قايناپ، سىزگە كىم ئېيتتى بۇنى؟..... مەرھەمەت، بۇيرۇقنى ئورۇنلاڭ.

— ياخشى بولىدۇ!

— Moncher (دوستۇم)، دىدى ئېسۇنتسكى پىچىرلاپ كەنەز ئاندرېغا، — le vieux est d'une humeur de chien. (ئاقساقەل ئەمىزنىك ئۆتى تېشىپ كېتىپتۇ).

شۇلەپىسىگە كۆك پەر تاقىغان ئاق كىيىملىك بىر ئاۋستىرىيە ئەپىتەسەرى كۇتۇزوۋنىڭ ئالدىغا ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ، پادىشا نامىدىن تۆتىنچى كولوننا جەڭگە چىقتىمۇ دەپ سورىدى.

كۇتۇزوۋ ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋاپ بەرمەي، يۈزىنى تەتۇر ئۆرۈۋالدى ـ دە، كۆزى توساتتىنلا يېنىدا تۇرغان كىنەز ئاندرېغا چۈشتى. كۇتۇزوۋ بولكونسكىنى كۆرۈپ، خۇددى بۇ بولۇۋاتقان ئىش ئۈچۈن ئادىيۇتانىتىم گۇناكار ئەمەس دىگەندەك قىلىپ، ئۆزىنىڭ يامان ۋە زەھەرخەندە چىرايىنى يۇمشاتتى. ئۇ ئاۋستىرىيە ئەپىتسەرىگە جاۋاپ بەرمەستىن، بولكونسكىغا مۇراجىئەت قىلدى:

— Allez voir, mon cher, si la troisiéme a dépassé ie village. Dites-lui de s'arréter et d'attendre mes ordres. (بىرىپ قاراڭچۇ، ئەزىزىم، ئۈچىنچى دىۋىزىيە يېزىدىن ئۆتتىمىكىن. ئېيتىڭ، توختاپ مېنىڭ، مېنىڭ بۇيرۇغۇمنى كۈتسۇن) كىنەز ئاندرې مېڭىش بىلەن تەڭ، كۇتۇزوۋ ئۇنى توختىتىۋالدى.

— Et demandez-lui, si les tirailleurs sont postes, — Ce qu'ils font!, Ce qu'ils font (ئالدىنقى ئوقچىلار جاي-جايىغا ئورۇنلاشتىمىكىن، شۇنىمۇ سوراپ بېقىڭ، — دەپ قوشۇپ قويدى يەنە، — بۇلار نىمە قىلىۋېتىپتۇ، نىمە قىلىۋېتىپتۇ!) — دىدى ئۆزىچە يەنىلا ئاۋستىرىيىلىككە جاۋاپ بەرمەي.

كىنەز ئاندرې تاپشۇرۇقىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئات چاپىتۇرۇپ كەتتى.

ئۇ ئالدىدا كېتىۋاتقان باتالىيونلارنى قوغلاپ يېتىپ، ئۈچىنچى دىۋىزىيىنى توختاتتى ۋە بىزنىڭ كولونىلىرىمىز ئالدىدا ھەقىقەتەن ئوقچىلار يوقلىغا ئىشەنچ ھاسىل قىلدى. پولك ئالدىدا كېتىۋاتقان پولك كاماندىرى باش قوماندانىنىڭ ئوقچىلارنى چېچىۋېتىش توغرىسىدىكى بۇيرۇغىنى ئاڭلاپ ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى. پولك كاماندىرى ئالدىمىزدا يەنە ئەسكەرلەر بار ۋە دۈشمەنلەر ئون چاقىرىمچە نېرىدا دەپ قاتتىق ئىشەنگەن ئىدى. دەرۋەقە، ئالدىدا بۇ تەرەپكە قاراپ پەسىيىپ باردىغان ھەم قويۇق تۈمان بىلەن قاپلانغان چۆل جايلاردىن باشقا ھېچنىمە كۆرۈنمەيتتى. كىنەز ئاندرې باش قوماندان نامىدىن بۇ خاتالىقنى تۈزىتىشنى بۇيرۇپ ئات چاپىتۇرۇپ قايتىپ كەتتى. ئات ئۈستىدە بەستلىك قېرى گەۋدىسىنى مۆكچەيتىپ، يەنە شۇ يەردە تۇرغان كۇتۇزوۋ كۆزىنى يۇمۇپ قاتتىق ئەسنىدى. قوشۇنلار مىدىرلىمايتتى، بەلكى ملتقىلىرىنى يەلكىسىدىن چۈشۈرۈپ تۇراتتى.

— ياخشى، ياخشى، — دىدى كوتۇزوۋ كىنەز ئاندرېغا ۋە قولىدا سائەتنى تۇتۇپ، "سول قاناتتىكى ھەممە كولونىلار چۈشۈپ كەتتى، بىزمۇ يولغا چىقىشىمىز كېرەك" — دەپ تۇرغان گېنېرالغا مۇراجىئەت

قىلدى.

تېخى ئۇلگۈرىمىز، جانابى ئالىملىرى، ــ دېدى كۇتۇزوۋ يەنە ئەسنەپ، ــ ئۇلگۈرىمىز، ــ دېدى يەنە تەكرارلاپ.

شۇ چاغدا كۇتۇزوۋنىڭ ئارقىسىدا سالام بەرگەن پولكلارنىڭ ئاۋازلىرى يىراقتىن يېتىپ كەلدى ۋە بۇ ئاۋازلار ئالغا بېسىپ كېلىۋاتقان رۇس كولونىلىرىنىڭ ناھايىتى ئۇزاقتا سوزۇلغان لىنىيىلىرىنى بويلاپ تېز يېقىنلىشىشقا باشلىدى. روشەنكى، پولكلار سالام بېرىۋاتقان ئادەم تېز يۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى. ئالدىدا كۇتۇزوۋ تۇرغان پولىك ئەسكەرلىرى سالام بېرىپ ۋاقىرىغاندا، ئۇ سەل چەتلەندى ــ دە، چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ ئارقىسىغا قارىدى. پراتسېن يولدىن ھەر خىل كىيىم كىيگەن ئاتلىقلار خۇددى ئېسكادرونىدەك ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. بۇلاردىن ئىككىسى باشقىلارنىڭ ئالدىدا ئېتىنى باراۋەر چاپتۇرۇپ تېز كەلمەكتە ئىدى. بۇلارنىڭ بىرى قارا فورمىلىق كىيىم كىيگەن، بېشىغا ئاق پەر تاقىغان ۋە ئىنگلىزچە جابدۇلغان جەرەن ئات مىنگەن؛ ئىككىنچىسى بولسا، ئاق فورمىلىق كىيىم كىيگەن، قارا ئات مىنگەن ئىدى. بۇلار مۇلازىملىرىنى ئەگەشتۈرۈپ كېلىۋاتقان ئىككى پادىشا ئىدى. كۇتۇزوۋ فۇرونتىتا خىزمەت قىلىپ پىشىپ يېتىشكەن پىشقەدەم ھەربىلەرگە خاس ھەركىتى بىلەن قوشۇنلارغا "ھازىر ئول!" دەپ كامانداسىنى بەردى ــ دە، سالیوت بېرىپ پادىشانىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇنىڭ پۈتۈن قىياپىتى ۋە قىلىغى بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇ باشلىقلارغا ئىتائەتچان ۋە ئۇلارنىڭ بۇيرۇقلىرى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزۈپ ئولتۇرمايدىغان ئادەم قىياپىتىگە كىردى. ئۇ ھەددىدىن زىيادە ياسىما ھۆرمەت كۆرسىتىپ پادىشانىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە سالیوت

به‌ردی (ئۇنىڭ بۇنداق ھۆرمىتى ئالېكساندرغا ياقمىدى بولغاي).

بۇ يېقىمسىز تەسىرات ياش پادىشانىڭ بەختىيار يۇزىدىن خۇددى ئوچۇق ئاسماندىكى تۇمان قالدۇغىدەك سۇزۇپ ئۆتۈپ كەتتى-دە، يەنە دەرھال يوقالدى. ئۇ بىتاپ بولۇپ قالغاندىن كېيىن، بولكونسكى بىرىنچى مەرتىۋە چەتئەلدە ئولمۇتىس مەيدانىدا كۆرگەندىكىگە قارىغاندا سەل ياداپ قالغان ئىدى؛ لېكىن ئۇنىڭ چىرايلىق ۋە كۆك كۆزلىرىدە ئۇلۇغۋارلىق بىلەن مۇلايىملىقنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان شۇ جازىبە، نازۇك لەۋلىرىدە خىلمۇ-خىل ئىپادىلىنىشى مۇمكىن بولغان ۋە كۆپرەك خۇشبەختەم ئەيىپسىز ياشلىققا مايىل شۇ ھالەت كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئۇ ئولمۇتستا ئۆتكۈزۈلگەن كۆرەكتە ئۇلۇغۋاررىاق كۆرۈنگەن ئىدى، بۇ يەردە بولسا تېخىمۇ خۇشخۇي ۋە تېخىمۇ روھلۇق كۆرۈندى. ئۇ ئۈچ چاقىرىم يولدىن ئات چېپىپ كېلىپ سەل قىزارغان ئىدى، شۇنىڭ بىلەن ئېتىنى توختاتتى-دە، يېنىكىنە ئۇھ تارتقاندىن كېيىن، ئۆزىگە ئوخشاش ياش ۋە روھلۇق مۇلازىملىرىغا قارىدى. چارتورتۇسكى بىلەن نوۋوسىلتسىۋ، كىنەز بولكونسكى بىلەن ستروگانوۋ ۋە باشقا ئوبدان كىيىنگەن خۇشخۇي ياش يىگىت-لەر چىرايلىق، پارقىراپ تۇرىدىغان، شوخ ۋە تېخى ئەمدىلا سەل-پەل تەرلىگەن ئاتلارغا مىنىشۈۋېلىشىپ، بىر بىرى بىلەن سۆزلىشىپ ۋە تەبەسسۇم قىلىشىپ، پادىشانىڭ ئارقىسىدا تۇرۇشاتتى، پادىشا فرانس يۇزى سوزۇق ۋە قىزىل ياش يىگىت بولۇپ، چىرايلىق قارا ئاتتا پەۋقۇلئاددە تۇپ-تۇز ئولتۇراتتى ۋە بىر نىمىدىن تەشۋىش-لەنگەندەك ئەتراپىغا ئاستا نەزەر سالاتتى. ئۇ ئاق كىيىم كىيىگەن ئادىيۇتانتلىرىدىن بىرىنى چاقىرىپ بىر نىمىلەرنى سورىدى. "ئۇ

ئېھتىمال، ئۇلاردىن سائەت قانچىدە يولغا چىققانلىغىنى سورىغان بولسا كېرەك" ــ دەپ ئويلىدى كىنەز ئاندرې، كونا تونۇشنى كۆزىتىۋېتىپ ۋە بروننىدا قوبۇل قىلىنغانلىغىنى ئەسلىگەندە تەبەسسۇمنى باسالماي قېلىپ. پادىشالارنىڭ مۇلازىملىرى گۇاردىيە ۋە ئارمىيە پولكلىرىدىن تاللىۋېلىنغان رۇس ۋە ئاۋستىرىيە جارچى يىگىتلىرىدىن ئىبارەت ئىدى. بۇلارنىڭ ئارىسىدا ئات ئۇستىلىرى پادىشالارنىڭ گۇللۇك يوپۇقلار يېپىلغان چىرايلىق زاپاس ئاتلىرىنى تۇتۇپ تۇرۇشاتتى.

خۇددى ھاۋاسى بۇزۇلغان ئۆيگە ئوچۇق تۇرغان دېرىزە ئارقىلىق ساپ دالا ھاۋاسى كىرگەنىدەك، بۇ كېلىشكەن يىگىتلەرنىڭ ئات چاپتۇرۇپ كېلىشى بىلەن تەڭ، كۆڭۈلسىز كۇتۇزووۋ ئىشتابىدىمۇ بىردىنلا ياشلىق تۇيغۇسى، غەيرەت ۋە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشقا ئىشەنچ پەيدا بولغان ئىدى.

ــ نېمىشقا باشلىماي تۇرىسىز، مىخايىل لاريۇنوۋىچ؟ ــ دەپ ئالدىراپ مۇراجىئەت قىلدى پادىشا ئالېكساندر كۇتۇزووۋقا، شۇنىڭ بىلەن تەڭ پادىشا فرانسقا ھۆرمەت بىلەن قاراپ قويدى.

ــ كۇتۇپ تۇرۇۋاتىمەن، ئالى ھەزرەت، ــ دىدى كۇتۇزووۋ تازىم قىلىپ.

پادىشا سەل ھومىيىپ ۋە ئاڭلىماي قالغانلىغىنى بىلدۈرمەكچى بولۇپ قۇلىغىنى تۇتتى.

ــ كۇتۇپ تۇرۇۋاتىمەن، ئالى ھەزرەت، ــ دەپ تەكرارلىدى يەنە كۇتۇزووۋ (كىنەز ئاندرې كۇتۇزووۋ "كۇتۇپ تۇرۇۋاتىمەن" دىگەندە، ئۇنىڭ يۇقۇرى لېۋى غەيرى تەبىئى رەۋىشتە تىترىگەندىلىگىنى بايقاپ قالدى)، ــ كولوننىلارنىڭ ھەممىسى كېلىپ بولغىنى

يوق، ئالى ھەزرەت.

پادىشا ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدى-يۇ، ئەمما بۇ جاۋاپ ياقمىغان بولسا كېرەك، سەل مۆكچەيگەن يەلكىسىنى قىسىپ، خۇددى كۆتۈ-زۈۋدىن شكايەت قىلغاندەك قاراش بىلەن يېنىدا تۇرغان نوۋوسىلتە-سىۋۇغا قارىدى.

— بىز ھازىر، مىخايىل لارىئونوۋىچ ھەممە پولكلار يېتىپ كەل-مىگىچە كۆرەكنى باشلىمايمىز دەپ ئولتۇرىدىغان تىسارتسىن لوگادا ئەمەسمىز، — دىدى پادىشا ۋە گەپكە قوشۇلمىسىڭىزمۇ مېنىڭ گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ دىگەندەك يەنە پادىشا فرانسىنىڭ كۆزىگە قارىدى؛ لېكىن پادىشا فرانس گەپكە قۇلاق سالماي ھامان ئۇياق-بۇياققا قارايتتى.

— شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ باشلىمايمەنكى، ئالى ھەزرەت، — دىدى كۇتۇزوۋ يەنە ئاڭلىماي قالمىسۇن دىگەندەك يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ۋە ئۇنىڭ يۈزى يەنە نىمە ئۈچۈندۇ لېپىلداپ كەتتى، — شۇنىڭ ئۈچۈن باشلىمايمەنكى، ئالى ھەزرەت، بىز كۆرەكتىمۇ ئەمەس ۋە تىسارىتە-سىن لوگادىمۇ ئەمەس، — دىدى روشەن ۋە ئېنىق قىلىپ.

كۇتۇزوۋنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ دەرھال بىر بىرىگە قاراپ قويغان پادىشا مۇلازىملىرىنىڭ يۈزلىرىدە نارازىلىق ۋە خاپا بولۇش ئالامەت-لىرى ئىپادىلەندى. "ئۇ ھەرقانچە قېرى بولسىمۇ، ئەسلا مۇنداق دىمەسلىگى كېرەك ئىدى" دىگەندەك قىلاتتى ئۇلارنىڭ كۆزلىرى.

پادىشا ئۇ يەنە بىر نەرسە دىمەسمىكىن دەپ كۇتۇپ، كۇتۇزوۋ-نىڭ كۆزلىرىگە ناھايىتى دىققەت بىلەن تىكىلىپ قارىدى. لېكىن كۇتۇزوۋمۇ ئۇنىڭدىن بىرەر گەپ كۇتكەنىدەك تازىم قىلىپ تۇراتتى. بۇ جىملىق بىرەر مىنۇتچە داۋام قىلدى.

— بىراق، ئەگەر بۇيرۇسىڭىز، ئالى ھەزرەت، — دىدى كۇتۇ-زوۋ بېشىنى كۆتۈرۈپ ۋە ئاۋازىنى بايىقىدەك قېتىپ قالغان، پىكىر يۈرگۈزمەيدىغان، ئەمما ئىتائەتچان گېنېرالنىڭ ئاۋازىغا ئۆزگەرتىپ.

ئۇ ئېتىنى "چۇ!" دەپ كولونىا باشلىغى مىلورادوۋىچنى ئالدىغا چاقىردىپ، ئۇنىڭغا ھۇجۇم باشلاش توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى.

قوشۇنلار يەنە قوزغالدى ۋە نوۋوگورود پولكىنىڭ ئىككى باتالى-يونى بىلەن ئاپشېرون پولكىنىڭ بىر باتالىيونى پادىشانىڭ ئالدىدىن ئالغا قاراپ ئۆتۈشكە باشلىدى.

ئاپشېرون باتالىيونى ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا قىزىل يۈزلۈك، شىنىلى-سىز، پەقەت فورمىلىق كىيىم كىيىگەن، كۆكرىگىگە ئوردېنلارنى ئېسىۋالغان ۋە چوڭ پەر تاقىۋالغان شىلەپىسىنى چىكىسىگە قىڭغىر قىلىپ كىيىۋالغان مىلورادوۋىچ ئېتىنى ئوينىتىپ ئالدىغا چىقىپ كەلدى ۋە يىگىتلەرچە سالىيوت بېرىپ، پادىشانىڭ ئالدىدا ئېتىنىڭ چۇلۇۋۇرىنى تارتتى.

— خۇدايار بولسۇن، گېنېرال، — دىدى ئۇنىڭغا پادىشا.

— Ma foi, sire, nous ferons ce que qui sera dans notre possibilité, sise! (ئالى ھەزرەت، قولىمىزدىن كەلگىنىچە ھەركەت قىلىمىز، ئالى ھەزرەت!) — دىدى مىلورادوۋىچ ئېچىلىپ. ئۇنىڭ فرانسۇزچىنى بۇزۇپ سۆزلىگەنلىگى پادىشا مۇلازىملىرى ئارىسىدا مەسخىرە كۇلكىسىنى پەيدا قىلغان ئىدى.

مىلورادوۋىچ بىردىنلا ئېتىنى ئارقىغا بۇراپ پادىشانىڭ ئارقىسىغا ئۆتتى. پادىشانىڭ كېلىشى بىلەن روھلىنىپ كەتكەن ئاپشېرونلىقلار ئىككى پادىشا ۋە ئۇلارنىڭ مۇلازىملىرى ئالدىدىن باراۋەر، مەردانە، تېز قەدەم تاشلاپ ئۆتمەكتە ئىدى.

— يىگىتلەر! — دىدى مىلورادوۋىچ يۇكسەك، خوشال-خورام ۋە مەغرۇر ئاۋاز بىلەن. ئۇ، جەڭنى كۈتۈۋېلىش ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ ۋە سۈۋورۇۋ دەۋرىدە جەڭگە قاتناشقان يولداشلىرى بولمىش ئاپشېرونلىق يىگىتلەرنىڭ ئىككى پادىشا ئالدىدىن مەردانە قەدەم تاشلام ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ ناھايىتى هاياجانلىنىپ، پادىشانىڭ تۇرغانلىغىنىمۇ ئېسىدىن چىقىرىپ قويغانىدەك كۆرۈنەتتى، — يىگىتلەر! سىلەر جەڭگە بىرىنچى مەرتىۋە قاتنىشىۋاتقىنىڭلار يوق! — دىدى ۋاقىراپ.

— جېنىمىز پىدا! — دەپ ۋاقىراشتى ئەسكەرلەر.

پادىشانىڭ ئېتى ئۇشتۇمتۇت چىققان بۇ ۋاقىراش ئاۋازلىرىدىن ئۈركۈپ كەتتى. روسىيىدە بولغان كۆرەكىلەردە، بۇ يەردە بولسا ئائۇ ستېرلىتىس دالىسىدا پادىشانى كۆتىرىپ يۈرگەن ۋە ئۇنىڭ سول پۇتى بىلەن بېقىنىغا كەلسە-كەلمەس نىختاشلىرىغا بەرداشلىق بەرگەن بۇ ئات، خۇددى مارس مەيدانىدىكىدەك ئاڭلىنىۋاتقان مىلتىق ئاۋازلىرىنىمۇ، پادىشا فرانسىنىڭ قارا ئايغىرى يېنىدا تۇرغىنىنىمۇ، ئۇستىدىكى ئادەمنىڭ بۇگۈن نىمىلەرنى دېگەنلىگىنى ۋە نىمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىغىنى هەم نىمىلەرنى سېزىۋاتقانلىغىنىمۇ ئۇقماي، پەقەت قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ تۇراتتى، خالاس.

پادىشا تەبەسسۇم بىلەن مۇلازىملىرىدىن بىرىگە ئاپشېرونلىق يىگىتلەرنى كۆرسىتىپ بىر نىمىلەرنى دىدى.

16

كۈتۈزوۋ ئۆز ئادىيۇتانتلىرىنىڭ هەمرالىغىدا، ئاتلىق مەرگەنلەر

ئارقىسىدىن ئاتتا پىيادە يۈرگەندەك ئاستا يۈرمەكتە ئىدى.

ئۇ كولوننىلارنىڭ ئارقىسىدىن يەردىم چاقىردىم يۈرۈپ، ئىككى يول ئايرىلىشتىن سەل نېرىدىكى خاراپ بولۇپ تاشلىنىپ قالغان (ئېھتىمال، بىر چاغلاردا قاۋاقخانا بولسا كېرەك) يالغۇز بىر ئۆي ئالدىدا توختىدى. ھەرئىككى يول ئېدىرنىڭ ئېتىگىگە قاراپ كەتكەن ۋە ھەر ئىككى يولدىن قوشۇنلار كېتىۋاتاتتى.

تۇمان تارقىلىشقاباشلىدى ۋە ئىككى چاقىرىمچە نېرىدا قارىمۇ-قارشى تۇرغان ئىگىزلىكلەردە دۇشمەن قوشۇنلىرى خىرە-شىرە كۆرۈنۈپ تۇراتتى. سول تەرەپتە تۆۋەندە ئېتىشىش ئاۋازلىرى كۈچىيىشكە باشلىغان ئىدى. كۇتۇزوۋ ئاۋستىرلىيە گېنېرالى بىلەن گەپلىشىپ توختاپ قالدى. سەل ئارقىدا تۇرغان كىنەز ئاندرې ئۇلارغا قاراپ تۇراتتى ۋە ئادىيۇتانتتىن دۇربۇننى سوردىماقچى بولۇپ، ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلدى.

— قاراڭ، قاراڭ، — دىدى ئادىيۇتانت. يىراقتىكى قوشۇنلارغا ئەمەس، بەلكى ئۆز ئالدىدىكى ئېدىرلىقتا قاراپ، — بۇلار فرانسۇزلارغۇ!

ئىككى گېنېرال ۋە ئادىيۇتانتلار دۇربۇنغا ئېسىلىشىپ، بىرىنىڭ قولىدىن بىرى تارتىۋالماقچى بولۇشاتتى. ھەممەيلەنىڭ چىرايىدا بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى ۋە ھەممەيلەنىڭ يۈزلىرىدە ۋەھىمە ئەكس ئېتىپتتى. فرانسۇزلار ھازىر بىزدىن ئىككى چاقىردىم نېرىدا دەپ ئويلاشقان ئىدى، ئۇلار بولسا ئۇشتۇمتۇت ئالدىمىزدىن چىقىپ قالدى.

— بۇ دۇشمەنمۇ؟... ياقەي!... ھو، قاراڭا، ئۇ...دۇشمەن.... بولسا كېرەك...بۇ قانداق بولغىنى؟ — دىگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى.

كىنەز ئاندرې ئوڭ تەرەپتە تۆۋەندە، كۇتۇزووۋ تۇرغان جايدىن تەخمىنەن بەش يۇز قەدەم نېرىدا ئاپشېرونلىقلارغا قارشى يۇرۇپ كېلىۋاتقان فرانسۇزلارنىڭ زىچ كولونىسىنى دۇربۇنىسىز كۆردى.

"مانا، ھەل قىلغۇچ پەيت كەلدى! ئەمدى ماڭا نۆۋەت كەلدى" — دىدى كىنەز ئاندرې ئىچىدە ۋە ئېتىنى قامچىلاپ كۇتۇزوۋنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— ئاپشېرونلىقلارنى توختىتىش كېرەك، جانابى ئالىلىرى! — ۋاقىرىدى كىنەز ئاندرې.

لېكىن شۇ ئەسنادا ھەممە تەرەپنى تۇتۇن قاپلاپ كەتتى — دە، شۇ يېقىن ئەتراپتىن قاسۇر — قۇسۇر مىلتىق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى ۋە كىنەز ئاندرېيدىن ئىككى قەدەم نېرىدا تۇرغان كىمدۇر بىرسى قورقۇپ كېتىپ: "مانا، ئىشىمىز تۇگىدى، بۇرادەرلەر!" — دەپ ۋاقىرىدى. بۇ ئاۋاز گويا كامانىدەك بولۇپ، ئۇنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن قېچىشقا باشلىدى.

بىر بىرىگە ئارىلىشىپ، بارغانسېرى كۆپىيىۋاتقان ئالمان ئارقىغا، بۇندىن بەش مىنۇت بۇرۇن قوشۇنلار پادىشالار ئالدىدىن ئۆتكەن جايغا قاراپ چاپتى. بۇ ئالمانىنى توختىتىشنىڭ تەسلىگى بىر ياقتا تۇرسۇن، توختاپ قالاي دىگەن ئادەمۇ شۇلارغا قوشۇلۇپ قېچىشقا مەجبۇر بولاتتى. بولكونسكى پەقەت ئادەملەردىن ئارقىدا قالماسلىققا تىرىشاتتى ۋە نېمە بولۇۋاتقانلىغىغا ھېچ چۈشىنەلمەي، ھاڭ — تاڭ بولۇپ ئەتراپىغا قاراپ — قاراپ قويۇاتتى. نېھايىتى ناھايىتى غەزەپ بىلەن قىزىرىپ ۋە تامامەن ئۆزگىرىپ، كۇتۇزوۋقا: "بۇ يەردىن ھازىر كېتىڭ، بولمىسا چوقۇم ئەسىر چۈشىسىز" — دەپ

ۋاقىرىدى. كۇتۇزۇۋ ھامان شۇ يەردە تۇرۇپ، ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋاپ بەرمەي، يانچۇغىدىن قول ياغلىغىنى چىقاردى. ئۇنىڭ يۈزىدىن قان ئاقماقتا ئىدى. كىنەز ئاندرې ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— ياردار بولدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى ئىگىگىنىڭ تىترىگىنىنى ئاران بېسىۋېلىپ.

— يارا بۇ يەردە ئەمەس، ئەنە ئاۋۇ يەردە! — دىدى كۇتۇزۇۋ قول ياغلىغىنى يۈزىدىكى ئوق تەككەن يەرگە بېسىپ تۇرغان پېتى قېچىپ كېتىۋاتقانلارنى كۆرسىتىپ.

— ئۇلارنى توختىتىڭ! — دەپ ۋاقىرىدى كۇتۇزۇۋ ۋە ئۇلارنى توختىتىپ بولۇشقا كۆزى يەتمىگەن بولساكبرەك، ئېتىنى قامچىلىدى- دە، ئوڭ تەرەپكە قاراپ چاپتۇرۇپ كەتتى.

قېچىپ يەنە يوپۇرۇلۇپ كەلگەن ئالمان ئۇنى ئارقىسىغا سۈرۈپ ئېلىپ كەلدى.

قوشۇنلار شۇنداق زىچ ئالمان بولۇپ قاچاتتىكى، ئۇنىڭ ئارىسىغا كىرىپ قالغان ئادەمنىڭ قۇتۇلۇپ چىقىشى تەس ئىدى. بىرسى "ماڭساڭچۇ! نېمىشقا توختاپ قالدىڭ؟" — دەپ ۋاقىرايتتى. بىراق ئارقىسىغا قايرىلىپ، ئاسمانغا قارىتىپ ئوق ئاتاتتى؛ بىرسى كۇتۇزۇۋ- نىڭ ئېتىنى قامچىلايتتى. كۇتۇزۇۋ ئالمان ئىچىدىن ناھايىتى تەسلىكتە چىقىپ، يېرىمىدىن ئازراق قالغان مۇلازىملىرى بىلەن سول تەرەپكە، شۇ يېقىن ئارىدا ئېتىلىۋاتقان توپلاردىن ئاۋاز ئاڭلىنىۋاتقان تەرەپكە قاراپ كەتتى. كىنەزئاندرې قېچىپ كېتىۋاتقان ئالمان ئىچىدىن ئاران چىقىپ، كۇتۇزۇۋدىن كېيىن قالماسلىققا تىرىشاتتى ۋە كېتىۋېتىپ ئېدىرنىڭ يانباغرىدا تۇتۇن ئىچىدە يەنە ئوق ئېتىۋاتقان

رۇس توپچىلىرى① ۋە ئوك تەرەپكە قاراپ چېپسىپ كېلىۋاتقان فرانسۇز ئەسكەرلىرىنى كۆردى. يۇقۇرىراقتا تۇرغان رۇس پىيادە ئەسكەرلىرى توپچىلارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئالغىمۇ باسماي، قېچىپ كېتىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئارقىسىدىنمۇ ئەگەشمەي، قىمىرلىماي تۇراتتى.

— توختىتىڭ بۇ ئەبلەخلەرنى! — دەپ ۋاقىرىدى كۇتۇزوۋ ھۆمىدەپ پولك كاماندىرىغا قېچىپ كېتىۋاتقانلارنى كۆرسىتىپ؛ لېكىن شۇ ئان خۇددى بۇ گېپى ئۈچۈن جازا بولغاندەك، قۇچقاچلار چۇرۇقلاشقانغا ئوخشاش بىر قانچە ئوق چىقىراپ پولك كاماندىرى ۋە كوتوزوۋ مۇلازىملىرى ئۈستىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

فرانسۇزلار توپچىلارغا ھۇجۇم قىلىۋاتاتتى، كۇتۇزوۋنى ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى. شۇ ئوق ئۆتۈپ كېتىش بىلەن تەڭ پولك كاماندىرى پۇتىنى تۇتۇپ قالدى؛ بىرقانچە ئەسكەر يىقىلدى ۋە پودپرا پورشىك قولىدىكى بايراقنى تاشلىۋەتتى؛ بايراق تەۋرىنىپ كەتتى ـ دە، يېنىدىكى ئەسكەرنىڭ مىلتىغىغا ئىلىنىشىپ يەرگە يىقىلدى. ئەسكەرلەر كوماندىسىز ئېتىشقا باشلىدى.

— ئۇھ! ئۇھ! ئۇھ! — دېدى ئۈمىتسىزلىنىپ ناله قىلغان قىياپەت بىلەن كۇتۇزوۋ، — بولكونسكى، — دېدى پېچىرلاپ قېرىپ كۈچىدىن قالغانلىغىنى بىلىپ تىترىگەن ئاۋازى بىلەن، — بولكونسكى، — دېدى پېچىرلاپ يەنە چېچىلىپ كەتكەن باتالىيون ۋە دۈشمەنىنى كۆرسىتىپ، — بۇ قانداق بولغىنى؟

---

① بىرقانچە توپ ۋە مىنامیوتتىن تۈزۈلگەن توپچىلار ياكى مىنامیوتچىلار گۇرۇپپىسى. — تەر.

لېكىن ئۇ گېپىنى ئېيتىپ تۈگەتكىچە، كىنەز ئاندرې نومۇس ۋە غەزەپتىن يىغا ياشلىرى بوغۇزىغا تىقىلغانلىقىنى سېزىپ، ئاتتىن ئۆزىنى تاشلىدى-دە، بايراقنا قاراپ يۈگۈردى.

— يىگىتلەر، ئالغا! — دەپ ۋاقىرىدى ئۇ بالىدەك چىقىراپ.

"مانا پۇرسەت كەلدى!" — دەپ ئويلايتتى كىنەز ئاندرې بايراقنى قولىغا ئېلىپ ۋە ئوقنىڭ چىقىرىغان ئاۋازىنى ھوزۇرلىنىپ ئاڭلاپ (دۈشمەنلەر بۇ ئوقلارنى بولۇپمۇ شۇنىڭغا قارىتىپ ئېتىۋاتقانىدەك ئىدى). بىر قانچە ئەسكەر يىقىلدى.

— "ئۇررا!" — دەپ ۋاقىرىدى كىنەز ئاندرې ئېغىر بايراقنى قولىدا ئاران تۇتۇپ تۇرۇپ ۋە پۈتۈن باتالىيون ئارقىسىدىن چاپىدۇ ددىگەن شۇبھىسىز ئىشەنچ بىلەن ئالغا قاراپ يۈگۈردى.

دەرھەقىقەت، ئۇ بىرنەچچە قەدەمنى ئۆزى يەككە باستى. ئاۋال بىر، ئىككى ئەسكەر، ئۇنىڭدىن كېيىن پۈتۈن باتالىيون "ئۇررا!" — دەپ ۋاقىراپ ئالغا يۈگۈردى ۋە ئۇنىڭغا يېتىشىۋالدى. باتالىيون ئۇنتېبر-ئەپتىسەرى يۈگرەپ بېرىپ، ئېغىرلىقىدىن تەۋرىنىپ تۇرغان بايراقنى كىنەز ئاندرېنىڭ قولىدىن ئالدى، لېكىن شۇئان ھالاك بولدى. كىنەز ئاندرې بايراقنى يەنە قولىغا ئالدى-دە، سېپىدىن تۇتۇپ سۆرىگىنىچە، باتالىيون بىلەن بىللە ئالغا يۈگۈردى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئالدىدا توپچىلىرىمىزنى كۆردى، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى دۈشمەن بىلەن ئېلىشماقتا ئىدى، بىر قىسمى توپ-زەمبىرەكلەرنى تاشلاپ قېچىپ كېلىۋاتاتتى؛ ئۇ فرانسۇز پىيادە ئەسكەرلىرىنىمۇ كۆردى، ئۇلار توپ-زەمبىرەك ئاتقىلىرىنى تۇتۇپ تۇرۇشاتتى ۋە توپ-زەمبىرەكلىرىنى بىز تەرەپكە قارىتىپ توغرىلىماقتا ئىدى. كىنەز ئاندرې باتالىيون بىلەن بىللە توپ-زەمبىرەكلەرگە يېگىرمە

قەدەم يېقىن بېرىپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۇستىدىن توختىماي چىقىراپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ تۇراتتى، ئوك ۋە سول تەرىپىدە ئەسكەرلەر ۋاي-ۋاي دەپ ناله قىلىپ يىقىلماقتا ئىدى. لېكىن كىنەزئاندرې ئۇلارغا قارىمايتتى؛ ئۇ پەقەت ئالدىدا، يەنى توپچىلاردا بولۇۋاتقان ئەھۋاللارغا كۆز سالاتتى. ئۇ فرانسۇز ئەسكىرى بىلەن توپ-زەمبىرەك تازىلايدىغان ئۇزۇن چوتكىنى تالىشىپ-تارتىشىپ تۇرغان، شەپكىسى بىر تەرەپكە قىڭغىر بولۇپ كەتكەن سېرىق زەمبىرەكچىنىڭ گەۋدىسىنى روشەن كۆرۈپ تۇراتتى. كىنەز ئاندرې بۇ ئىككى كىشىنىڭ گاڭگىراپ كەتكەن ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە غەزەپلەنگەن قىياپىتىنى روشەن كۆرۈپ تۇراتتى، لېكىن ئۇلار نېمە قىلىۋاتقانلىغىنى ئۆزلىرىمۇ بىلمەيۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

"نېمە قىلىۋاتىدىكەن-ھە؟ — دېدى كىنەز ئاندرې ئۇلارغا قاراپ ئېچىدە، — سېرىق زەمبىرەكچىنىڭمۇ قورالى يوق، ئۇ نېمىشقا قاچمايدىكەن-ھە؟ فرانسۇز نېمىشقا ئۇنىڭغا نەيزىسىنى تىقمايدىكەن-ھە؟ ئۇ قېچىپ ئولگۈرگىچە فرانسۇز مىلتىغىنى يادىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭغا نەيزە تىقسا كېرەك".

دەرھەققەت، شۇ چاغ، باشقا بىر فرانسۇز ئەسكىرى مىلتىغىنى توغرىلىغان پېتى بۇ ئېلىشىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى: بېشىغا نېمە ئىش كېلىشىنى تېخىچە بىلمەي، فرانسۇزنىڭ قولىدىن چوتكىنى تارتىپ ئالغانلىغى ئۈچۈن تەنتەنە قىلىپ تۇرغان سېرىق چاچ زەمبىرەكچىنىڭ تەقدىرىمۇ ھەل بولۇشى كېرەك ئىدى، لېكىن كىنەز ئاندرې بۇ ماجرا نېمە بىلەن تۈگىگەنلىگىنى كۆرەلمىدى. شۇ چاغ ئۇنىڭغا يېقىندا تۇرغان ئەسكەرلەردىن

بىرى يوغان تاياق بىلەن راسا كېلىشتۇرۇپ بېشىغا ئۇرغانىدەك تۇيۇلدى. بەشى بىر ئاز ئاغرىغاندەك قىلدى، لېكىن بۇنىدىنمۇ ياماناراغى شۇ ئىدىكى، بۇ ئاغرىق ئۇنىڭ خىيالىنى چېچىۋېتىپ، ھېلىقى ئەھۋاللارنى كۆزىتىشكە دەخلى قىلغان ئىدى.

"نىمە بولدى؟ يىقىلىپ چۈشۈۋاتىمەنمۇ؟ ئايىغىمدىن جان چىقىۋاتىدۇ" — دەپ ئويلىدى كىنەز ئاندرې ۋە ئوڭدىسىغا يىقىلدى. ئۇ فرانسۇزلار بىلەن زەمبىرەكچىلەر ئوتتۇرىسىدىكى تارتىشىشنىڭ نىمە بىلەن تۈگىگەنلىگىنى كۆرۈش ۋە سېرىق چاچ زەمبىرەكچىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىگى ياكى تىرىكلىگىنى، توپ-زەمبىرەكلىرىمىزنىڭ دۈشمەن قولىغا چۈشكەنلىگى ياكى ئۆز كىشىلىرىمىز ئېلىپ كەتكەنلىگىنى بىلىش ئۈچۈن كۆزىنى ئاچتى. لېكىن ھېچنىمىنى كۆرەلمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىدە ئىگىز، خىرە، لېكىن ھەرھالدا ناھايىتى ئىگىز، كۈلرەڭ بۇلۇتلار ئاستا-ئاستا ئۈزۈلۈپ يۇرگەن ئاسمانىدىن باشقا ھېچنەرسە يوق ئىدى. "نىمە دېگەن جىمجىت، تىنچ ۋە ھەشەمەتلىك، مەن ئۇنى ئاخىر كۆردۈم. شۇنداق! بۇ بىپايان ئاسمانىدىن باشقا ھەممىسى بىمەنە، ھەممىسى يالغان. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچنەرسە، ھېچنەرسە يوق. ھەتتا شۇ ئاسمانمۇ يوق، سۈكۈنات ۋە تىپ-تىنچلىقتىن باشقا

هىچنەرسە يوق. خۇداغا شۈكـۈر!....."

17

باگـراتيونـنىڭ ئوڭ قانـتـدا سائەت توقـقـۇزدا جەڭ تېخـى باشلانمىغان ئـدى. كىنـەز باگـراتـيون دولـگورۇكووۇنىڭ جەڭنى باشلاش توغرىسىدىكى تەلىۋىگە قوشۇلغۇسى كەلـمىدى ۋە جاۋاپكار-لىقنى بويىنىدىن ساقـت قىلـش ئۈچـۈن، ئۇنىڭـغا بۇ ھەقـتە باش قوماندانـدىن سوراپ كېلىشـكە ئادەم ئەۋەتىشـنى تەكلـىپ قىلـدى. باگراتيون ئىككى قاناتنى بىر بىرىدىن ئاجرىتىپ تۇرغان ئارىلىقنىڭ ئون چاقىرىم دىگۈدەك كېلىدىغانلىغـىنى، ئەۋەتىلـگەن ئادەم ھالاك بولماي (ھـالاك بولۇش ئېھتـىمالى كـۆپرەك ئـىدى)، ھەتـتا باش قوماندانـنى تاپقان تەقدىردىمۇ (باش قوماندانـنى تېپىـشـمۇ تەس ئىدى)، كەچقۇرۇندىن بۇرۇن قايتىپ كېلەلمەسلىگىنى بىلەتتى.

باگراتيون ئۆزىنىڭ يوغان، ھىچنىمىنى ئىپادە قىلمايـدىغان ۋە ئۈيقـسىزلىقـتىن قىزىـرىپ كەتكەن كۆزلـرى بىلەن مۇلازىمـلىرىغا قارايتتى، روستوۋنىڭ مېنى ئەۋەتەرمىكىن دەپ ھـاياجان ۋە ئۇمىت ئىچىدە ئىختىيارسىز قېتىپ قالغان باللارچە چىرايى بىرىنـچى بولۇپ ئۇنىڭ كۆزىگە چۈشتى. ئۇ روستوۋنى ئەۋەتـتى.

ـــ ئەگەر باش قوماندانـدىن بۇرۇن پادىـشـا ھەزرەتـلىرىنى ئۈچرىتىپ قالسامـچۇ، جانابى ئالـلىرى؟ ـــ دىـدى روستـوۋ قولىنى شەپكىسىنىڭ سايىۋېنىگە قويۇپ.

ـــ پادىشاھەزرەتلىرىگە ئېيتىسىڭىزمۇ بولىدۇ، ـــ دىدى دولگورۇكوۋ ئالدىراپ باگراتيوننىڭ ئاغزىدىن گېپىنى تارتىۋېلىپ.

روستوۋ نۆۋەتچىلىگى تۈگىگەندىن كېيىن تاڭغا يېقىن بىر ئاز ئۇخلىۋالغاچقا، ئۆزىنى ھازىر خوشال، جەسۇر، دادىل، ھەركىتى شۇنچىلىك ئەپچىل، ئۆز بەختىگە شۇنچە ئىشەنگەن ۋە كەيپىي شۇنچە چاغ ھىس قىلاتتىكى، ھەممە ئىش ئۇنىڭغا ئاسان، كۆڭۈللۈك ۋە مۈمكىن كۆرۈنەتتى.

ئۇنىڭ ھەممە ئۈمىدى بۈگۈن ئەتىگەندە ئەمەلگە ئاشتى: دۈشمەنگە قارشى چوڭ جەڭ باشلىنىپ، جەڭگە قاتناشتى؛ ئەڭ باتۇر گېنېرالغا جارچى بولدى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە تاپشۇرۇق بىلەن كۇتۇزوۋ ۋە بەلكى پادىشا ھوزۇرىغا باراتتى. ئەتىگەندە ھاۋا ئوچۇق، تېگىدىكى ئات ناھايىتى قابىل ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى روشەن، ئۆزى خۇشبەخت ئىدى. ئۇ بۇيرۇقنى ئالدى-دە، ئېتىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، لىنىيە بويلاپ چېپىپ كەتتى. ئاۋال تېخى جەڭگە كىرمەستىن قىمىرلىماي تۇرغان باگراتىيون قوشۇنلىرى لىنىيىسىنى بويلاپ كەتتى: كېيىن ئۇۋاروۋ ئاتلىقلىرى ئىشغال قىلىپ تۇرغان بوشلۇققاچىقىپ، بۇ يەردە قوشۇنلارنىڭ ھەركەتكە كەلگەنلىگىنى ۋە جەڭگە تەييارلىق قىلىش ئالامەتلىرىنى بايقىدى؛ ئۇۋاروۋ ئاتلىقلىرى تۇرغان جايدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئالدى تەرەپتە زەمبىرەك ۋە مىلتىقلارنىڭ ئېتىلغان ئاۋازلىرىنى ئېنىق ئاڭلىدى. ئېتىشىش ئاۋازلىرى بارغانسېرى كۈچەيمەكتە ئىدى.

بايا يەككە-يەككە، ئىككىدىن، ئۈچتىن ئېتىلىۋاتقان مىلتىق ۋە بۇلارنى ئارىلاپ بىر ياكى ئىككى گۈمبۈرلەپ زەمبىرەك ئاۋازلىرى ئاڭلىنىۋاتقان بولسا، ئەمدى ئەتىگەندىكى ساپ ھاۋادا، ئېدىرلارنىڭ يانباغرىدىن، پراتسېن ئىگىزلىكلىرىنىڭ ئالدىدا مىلتىقلارنىڭ قاسۇر-قوسۇرى ۋە زەمبىرەكلەرنىڭ گۈمبۈرلىشى شۇنچىلىك تېزلىشەتتىكى،

ئارقىمۇ-ئارقا ئېتىلغان زەمبىرەكلەرنىڭ گۈمبۈرلىشى بەزىدە بىر بىرىگە قوشۇلۇپ كېتىپ، گۈمبۈرلىگەن بىرگىنە ئاۋازغا ئايلىنىپ كېتەتتى.

يانباغرىلاردا مىلتىقلاردىن چىققان ئىسلارنىڭ بىر بىرىنى قوغلىشىپ يۇرگەندەك ئۇچۇپ يۈرگەنلىگى، زەمبىرەكلەردىن پۇرقىراپ چىققان ئىسلارنىڭ يېيىلغانلىغى ۋە بىر بىرىگە قوشۇلۇپ كېتىۋاتقانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئىسلار ئارىسىدا پارقىراپ تۇرغان نەيزىلەردىن پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ يۈرۈپ كېتىۋاتقانلىغى، يېشىل ساندۇقلۇق توپ-زەمبىرەكلەرنىڭ قاتار-قاتار بولۇپ كېلىۋاتقانلىغى بىلىنىپ تۇراتتى.

روستوۋ نېمە بولۇۋاتقانلىغىنى ئوبدانراق كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن، ئېتىنى ئىگىزلىكتە بىر پەس توختاتتى؛ لېكىن ھەرقانچە دىققەت بىلەن سىنچىلاپ قارىسىمۇ نېمە بولۇۋاتقانلىغىنى ھېچ بىلەلمىدى: ئىس ئىچىدە قانداقتۇ كىشىلەر، ئىسنىڭ ئالدىدا ۋە كەينىدە قانداقتۇ قوشۇنلار ئۆملىشىپ كەلمەكتە ئىدى؛ نېمىشقا كېلىۋاتىدۇ؟ بۇلار كىملەر؟ قاياقتا كېلىۋاتىدۇ؟ — ھېچ چۈشىنىپ بولمايتتى. بۇلارنى كۆرۈپ ۋە بۇ ئاۋازلارنى ئاڭلاپ، روستوۋنىڭ روھى چۈشۈش ياكى قورقۇش بۇياقتا تۇرسۇن، بەلكى ئەكسىچە، غەيرىتى ئېشىپ، ئۆزىنى دادىل ھېس قىلدى.

"ھە، ئات، ئات، يەنە ئات!" — دىدى روستوۋ ئىچىدە ۋە يەنە لىنىيە بويلاپ ئات چېپىپ، جەڭگە كىرگەن قوشۇنلار دائىرىسىگە بارغانسېرى ئىچكىرىلەپ كىرىپ كېتىۋەردى.

"نەتىجىسى قانداق بولۇشىغو بىلمەيمەن، لېكىن ياخشى بولدى!" — دىدى روستوۋ ئۆزىچە.

روستوۋ قانداقتۇ ئاۋسترىيە قوشۇنلىرى تۇرغان جايدىن ئۆتۈپ، ئۇنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى لىنىيىنىڭ (بۇ گۆۋاردىيە ئىدى) ئاللىقاچان جەڭگە كىرگەنلىگىنى كۆردى.

"ناھايىتى ئوبدان بوپتۇ! يېقىنراقتىن كۆرىمەن"، ــ دەپ ئويلىدى روستوۋ.

ئۇ ئالدىنقى لىنىيىنى بويلاپ دىگۈدەك يۈردى. بىرقانچە ئاتلىقلار ئۇنىڭ قارشىسىدىن ئات چاپتۇرۇپ كەلمەكتە ئىدى. ئۇلار بىزنىڭ لېيىب ـ ئۇلانلىرىمىز① بولۇپ، سەپلىرى بۇزۇلغان ھالدا ھۇجۇمدىن قايتىپ كەلمەكتە ئىدى. روستوۋ بۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، بىرىنىڭ قانغا بويالغانلىغىنى كۆرۈپ قالدى.

"مېنىڭ بۇنداق ئىشلار بىلەن كارىم يوق!" ــ دىدى روستوۋ ئىچىدە. ئۇ شۇندىن كېيىن تېخى بىرقانچە يۈز قەدەم نېرى يۈرمەي تۇرۇپلا، سول تەرىپىدىن يولنى كېسىپ ئۆتكەن قارائاتلىق ئاپپاق ئازادە فورمىلىق كىيىم كىيگەن زور بىر تۈركۈم ئاتلىقلار كۆرۈندى، بۇلار پۈتۈن دالا بويىچە سوزۇلۇپ، ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ئۇنىڭ قارشىسىغا كەلمەكتە ئىدى. روستوۋ بۇ ئاتلىقلارنىڭ ئالدىدىن تېزرەك ئۆتۈپ كەتمەكچى بولۇپ، ئېتىنى بولۇشىغا قويۇپ بەردى، ئەگەر ئۇلارنىڭ ئاتلىرى شۇ خىلدا تېزلىك بىلەن يۈرگەن بولسا ئىدى، روستوۋ ئاللىقاچان ئۆتۈپ بولغان بولاتتى، بىراق ئۇلار ئاتلىرىنى تېخىمۇ تېزلەتتى ۋە بەزىبىر ئاتلار ھەتتا چېپىشقا باشلىدى. ئات تۇياقلىرىنىڭ

---

① لېيىب ـ ئۇلان ــ مۇنارخىيە مەملىكەتلىرىدە، يېنىك ئاتلىقلاردا خىزمەت قىلىدىغان، مۇنارخ ۋە پادىشا ئوردىسىنى قوغداش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىغان، ئالاھىدە ئىمتىيازلىق ئەپتسەرلەر. ــ تەر.

تۇپۇرلاشتىن ئاۋازلىرى ۋە قۇرالارنىڭ شىرىقلاشلىرى تېخىمۇ يېقىنراق ئاڭلىنىپ، روستوۋ ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنى، گەۋدىلىرى ۋە ھەتتا يۈزلىرىنىمۇ كۆرۈشكە باشلىدى.

بۇلار قارشى تەرەپتىن كېلىۋاتقان فرانسۇز ئاتلىقلىرىغا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن كېتىۋاتقان بىزنىڭ ئاتلىقلار گۋاردىيىمىز ئىدى.

ئاتلىق گۋاردىيىچىلەر ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، يەنىلا ئاتنىڭ بېشىنى قويۇپ بەرمەي، چۈلۈۋۇرىنى تارتىپ تۇراتتى. روستوۋ ئۇلارنىڭ چىرايلىرىنى كۆرۈپ ۋە ئۆزىنىڭ قابىل ئېتىنى بولۇشىغا پۈتۈنلەي قويۇپ بەرگەن ئەپتىسەرنىڭ "مارش، مارش!" دېگەن كومانديسىنى ئاڭلاپ تۇراتتى. روستوۋ ئايال ئاستى بولۇشتىن ياكى بۇلارغا قوشۇلۇپ كېتىپ، فرانسۇزلارغا قارشى ھۇجۇمغا بېرىپ قېلىشتىن ۋەھىمە قىلىپ، ئېتىنى جېنىنىڭ بېرىچە قويۇپ بەرگەن بولسىمۇ، بۇلار يېتىپ كەلگىچە يەنىلا ئۆتۈپ كېتەلمىدى.

ئەڭ چەتتىكى بويى غايەت چوڭ، چوقۇر يۈزلۈك ئاتلىق گۋاردىيىچى ئۆز ئالدىدا روستوۋنى كۆرۈپ ھۇمسىيىپ قويدى، چۈنكى، ئۇنىڭ روستوۋ بىلەن توقۇنۇشۇپ قېلىشى مۇقەررەر بولۇپ قالغان ئىدى. ئەگەر روستوۋ ئاتلىق گۋاردىيىچى ئېتىنىڭ كۆزىگە قامچا تەككۈزۈپ قويمىغان بولسا، بۇ ئاتلىق گۋاردىيىچى روستوۋغا ئۇرۇلۇپ، ئۇنى ئات-پېتى بىلەن قوشۇپ ئاغدۇرۇپ تاشلىغان بولاتتى (روستوۋنىڭ ئۆزى بۇ سېمىز ئاتلارغا مىنگەن بەستلىك كىشىلەر ئالدىدا ناھايىتى كىچىك ۋە نىمجان كۆرۈنەتتى). غايەت زور بۇ قارا ئات ھۇركۈپ كېتىپ، قۇلىغىنى دىڭگايتتى؛ بىراق چوقۇر يۈزلۈك ئاتلىق گۋاردىيىچى يوغان دۈمتكۈچى بىلەن ئاتنىڭ بېقىنىغا شۇنداق نىقتىغان ئىدىكى، ئات قۇيرۇغىنى سىلكىپ ۋە

بويننى سوزغىنچه تېخىمۇ تېز چېپىشقا باشلىدى. ئاتلىق گۋاردىيەچىلەر ئۆتۈپ كېتىشى بىلەن تەڭ، روستۇۋ ئۇلارنىڭ "ئۇررا!" — دەپ ۋاقىرىغان ئاۋازلىرىنى ئاڭلىدى ۋە ئارقىسىغا قايرىلىپ قاراپ، بۇلارنىڭ ئالدىنقى سەپلىرىنىڭ قىزىل پاگون تاقۇالغان يات ئاتلىقلار، ئېھتىمال فرانسۇز ئاتلىقلىرى بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەنلىگىنى كۆردى. شۇنىڭدىن كېيىن نېمە بولغانلىغىنى كۆرەلمىدى، چۈنكى، شۇنىڭدىن كېيىن دەرھال نەدىدۇ بىر ياقتىن زەمبىرەكلەر گۈمبۈرلەپ ئېتىلىشقا باشلىدى ۋە ھەممە تەرەپنى ئىس قاپلاپ كەتتى.

ئاتلىق گۋاردىيىچىلەر ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىپ، تۈتۈن ئىچىدە كۆزدىن غايىپ بولغان شۇ ئەسنادا، روستۇۋ شۇلارنىڭ ئارقىسىدىن چاپايمۇ، ياكى يولۇمغا كېتىۋېرەيمۇ، دەپ دىلىغۇل بولۇپ قالدى. بۇ ئاتلىق گۋاردىيىچىلەرنىڭ شۇنداق پارلاق ھۇجۇمى بولغان ئىدىكى، ئۇنىڭدىن فرانسۇزلارنىڭ ئۆزىمۇ ھەيران قالغان ئىدى. روستۇۋ ئۆزىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتكەن مۇشۇنچە زور كېلىشكەن كىشىلەردىن، قىممەت باھا ئاتلارنى مىنگەن شۇنچە دۆلەتمەن كىشىلەر ۋە يىگىتلەردىن، ئەپتىسەر ۋە ئۆگەنچۈك ئەپتىسەرلەردىن ھۇجۇمدىن كېيىن پەقەت ئون سەككىزلا ئادەم قالغانلىغىنى كېيىنرەك ئاڭلىغاندا، يۈرىگى سىقىلىپ كەتتى.

"بۇلارغا ھەۋەسلىنىپ نېمە قىلاي، جەڭ قىلىش مېنىڭدىن قاچمايدۇ، مەن ئېھتىمال پادىشانى كۆرەرمەن!" — دىدى روستۇۋ ئىچىدە ۋە ئېتىنى چاپتۇرۇپ ئۆز يولىغا كەتتى.

گۋاردىيىچى پىيادە ئەسكەرلەر تۇرغان يەرگە يېتىپ كەلگەندە، روستۇۋ بۇلارنىڭ ئۇستىدىن ۋە يېنىدىن زەمبىرەك ئوقلىرى ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىغىنى بايقىدى، بۇنى زەمبىرەك ئوقلىرىنىڭ ئاۋازىدىن

كۆره، كۆپره‌ك ئه‌سكه‌رله‌رنىڭ ته‌شۈشكه چۈشۈپ قالغانلىغىدىن ۋه ئه‌پتسه‌رله‌ر ئۆزلىرىنى غه‌يرى ته‌بىئى رەۋىشته مه‌ردانه تۇتۇشقا هه‌ركه‌ت قىلىشلىرىدىن بىلدى.

روستۇۋ بىر گۋاردىيىچى پىياده ئه‌سكه‌رله‌ر پولكى لىنىيىسىنىڭ ئارقىسىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانىدا، كىمدۇ بىرسى ئۇنىڭ ئىتىنى ئاتاپ چاقىردى.

— روستۇۋ!

— نىمه؟ — دىدى ئۇ بورسنى تونۇماي.

— قانداق، بىز بىرىنچى لىنىيىگه چۈشۈپ قالدۇق! بىزنىڭ پولكىمىز هۇجۇمغا ئاتلاندى! — دىدى بورىس جه‌ڭنى بىرىنچى قېتىم كۆرگه‌ن ياش يىگىتله‌رده بولىدىغان خۇشىبه‌خت ته‌بەسسۇم بىله‌ن كۆلۈمسىره‌پ.

روستۇۋ توختاپ قالدى.

— مۇنداق دىگىنه! — دىدى ئۇ، — خوش، نىمه بولدى.

— بىز دۈشمه‌نله‌رنى ئۇلاقتۇرۇپ تاشلىدۇق! — دىدى بورىس خوشاللىق بىله‌ن ئاغزى ئېچىلىپ، — كۆز ئالدىڭغا كه‌لتۈره‌له‌مسه‌ن؟

شۇنىڭ بىله‌ن بورىس پوزىتسىيىنى ئىشغال قىلغان گۋاردىيىنىڭ ئالدىدىن قانداق قىلىپ قوشۇن چىقىپ قالغانلىغىنى، گۋاردىيه بۇنى ئاۋستىرىيىلىكلەر دەپ ئويلىغانلىغىنى ۋه كېيىن توساتتىن بۇ قوشۇننىڭ زەمبىره‌ك ئېتىشىدىن ئۆزىنىڭ بىرىنچى لىنىيىده تۇرغانلىغىنى بىلىپ، جەڭ باشلاشقا مه‌جبۇر بولۇپ قالغانلىغىنى سۆزلەپ به‌ردى، روستۇۋ بورىسنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بولمايلا ئېتىنى "چۇ!" دەپ كه‌تتى.

— قايىاقتا كېتىۋاتسه‌ن؟ — دىدى بورىس.

ـــ بىر تاپشۇرۇق بىلەن ئالى ھەزرەتلىرىنىڭ ھوزۇرىغا.

ـــ ئۇ كىشى ئەنە ئۇ يەردە! ـــ دىدى بورىس روستوۋنىڭ "ئالى ھەزرەت" دىگىنى قۇلىغىغا "جانابى ئاللىرى" دەپ ئاڭلىنىپ.

ئۇ روستوۋغا يۈز قەدەم نېرىدىراق بېشىغا دۇبۇلغا، ئۇستىگە ئاتلىق گۋاردىيىچى فورمىلىق كىيىم كىيگەن، يەلكىلىرى كۆتۈرىلىپ تۇرغان، قاپىغىنى سېلىپ، رەڭگى-رۇخسارى ئۆچكەن، ئاق كىيىملىك ئاۋستىرىيە ئەپتسەرىگە بىر نېمە دەپ ۋاقىراۋاتقان ئۇلۇغ كىنەزنى كۆرسەتتى.

ـــ بۇ كىشى ئۇلۇغ كىنەز ئىكەنلىغىنى، مەن باش قوماندان ياكى پادىشانى ئىزلەپ يۈرىمەن، ـــ دىدى روستوۋ ۋە ئېتىنى "چۇ!" دەپ كەتمەكچى بولدى.

ـــ گراف، گراف! ـــ دەپ توۋلىدى بورىسقا ئوخشاش كەيپى چاغ بېرگ نېرىقى تەرەپتىن يۈگرەپ كېلىۋېتىپ، ـــ گراف، مېنىڭ ئوك قولۇم ياردار بولدى (ئۇ قول ياغلىغى بىلەن باغلانغان ۋە قانغا بويالغان قولىنى كۆرسەتتى) ۋە شۇنداق بولسىمۇ فۇرونتتا قالدىم. گراف، قىلىچنى سول قولۇم بىلەن تۇتمەن: بىزنىڭ پۈتۈن ئەۋلادىمىز ـــ خون بېرگلار ھەممىسىمۇ رېتسار ئىدى، گراف.

بېرگ يەنە بىر نېمىلەرنى دىدى-يۇ، لېكىن روستوۋ ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي يۈرۈپ كەتتى.

روستوۋ گۋاردىيە يېنىدىن ۋە بوش جايدىن ئۆتۈپ، ئاتلىق گۋاردىيىچىلەرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ قالغاندەك يەنە بىرنەچچى لىنىيىگە چىقىپ قېلىشتىن قورقۇپ، قاسۇر-قۇسۇر مىلتىق ۋە گۇمۇرلىگەن زەمبىرەك ئاۋازلىرى چىقىۋاتقان جايلارنى چەتلەپ، ئارقا سەپ لىنىيىسىنى بويلاپ كەتتى، ئۇ ئۇشتۇمتۇت ئۆزىنىڭ ئالدىدىن

ۋە قوشۇنلىرىمىزنىڭ ئارقا تەرىپىدىن، يەنى دۇشمەن بولۇشىغا ھېچ كۆز يەتمىگەن يېقىن يەردىن ملىتىق ئاۋازلىرى چىقىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى.

— بۇ نېمە بولۇشى مۇمكىن؟ — دېدى روستوۋ ئىچىدە، — قوشۇنلىرىمىزنىڭ ئارقا تەرىپىدە دۇشمەن نېمە قىلىپ يۈرۈپتۇ؟ ھېچ مۇمكىن ئەمەس، — دېدى روستوۋ ۋە ئۆزىنىڭ جېنى، جەڭنىڭ يامان ئاقىۋىتى كۆزىگە كۆرۈنۈپ ۋەھىمىگە چۈشتى، — نېمە بولسا بولسۇن، بىراق، — دېدى ئىچىدە، — ئەمدى چەتلەپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق، باش قوماندانىنى مۇشۇ ئەتراپتىن ئىزلىشىم كېرەك ۋە ئەگەر ھەممە ئىش قولدىن كەتكەن بولسا، شۇنىڭ بىلەن بىللە مېنىڭ ئىشىمۇ تامام.

روستوۋ تۇرلۇك تۇمەن قوشۇنلار بېسىپ ئۆتكەن پراتىس يېزىسىنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى جايلارغا يېقىن بارغانسېرى كۆڭلىگە كەلگەن ھېلىقى يامان خىياللار ئەمەلدە كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

روستوۋ بىر-بىرىگە قوشۇلۇپ ئالمان-تالمان بولغان ھالدا يولنى كېسىپ ئۆتۈپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان رۇس ۋە ئاۋستىرىيە ئەسكەرلىرىگە يېقىنلاشقاندا:

— بۇ نېمە گەپ؟ نېمە گەپ؟ كىمگە قارىتىپ ئوق ئېتىۋاتىدۇ؟ كىم ئېتىۋاتىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

روستوۋغا ئوخشاش قانداق ھادىسە يۈز بەرگەنلىگىنى بىلەلمەگەن ۋە قېچىپ كېلىۋاتقان ئەسكەرلەر، رۇس، نېمىس ۋە چېخ تىللىدا:

— كىم بىلسۇن! ھەممىنى قىرىپ تاشلىدى! ھازىر ھەممە ئىش تۈگىدى دەپ جاۋاپ بېرىشەتتى.

ــ ئۇر نېمىسلارنى! ــ دەپ ۋاقىرىدى بىرسى.
ــ ئۆلسۇن ھەي، بۇ خىيانەتكارلار!
ــ !...Zum Henker diese Russen (بالاغا ئۇچرىسۇن بۇ رۇسلار!) ــ دەپ غۇدۇڭشىدى نېمىس.

يولدا بىر قانچە ياردارلار كېتىپ باراتتى. تىللاشلار، ھاي-ھۇي ۋاقىراشلار، ناله قىلىش ئاۋازلىرى ئومۇمىي بىر ئاۋازغا قوشۇلۇپ كەتكەن ئىدى. ئېتىشىش جىمىپ قالدى ۋە كېيىن روستوۋ بىلگەنىدەك، رۇس ۋە ئاۋستىرىيە ئەسكەرلىرى بىر بىرىگە ئوق ئېتىشقان ئىكەن.

ــ ئاپلا، خۇدا ئۇردى! بۇ نىمە دېگەن گەپ؟ ــ دەيتتى روستوۋ ئىچىدە، ــ بۇ يەرگە پادىشا ھازىر كېلىپ قېلىپ، ئۇلارنى كۆرۈپ قالسا نىمە بولىدۇ!.... ياق، بۇ پەقەت بىرقانچە ئەبلەختىن چىقىۋاتقان گەپ. بۇلار ئۆتۈپ كېتىدۇ، ھېچۋەقەسى يوق، ئۇنداق بولۇش مۇمكىن ئەمەس، ــ دىدى ئىچىدە روستوۋ، ــ لېكىن بۇ يەردىن تېزراق ئۆتۈپ كېتىش كېرەك.

مەغلۇبىيەت ۋە ئەسكەرلەرنىڭ قېچىشلىرى توغرىسىدىكى پىكىر روستوۋنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمەيتتى. ئۇ گەرچە پراتسېن ئىگىزلىگىدە، باش قوماندانىنى ئىزلەش لازىم بولغان جايدا فرانسۇز زەمبىرەكلىرى ۋە قوشۇنلىرىنى كۆرۈپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭغا ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى.

18

روستوۋ كۇتۇزوۋ بىلەن پادىشانى پراتس يېزىسى ئەتىراپىدىن

ئىزلىشى كېرەك ئىدى. بىراق، بۇ يەردە ئۇلار بۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا بىرەر باشلىقمۇ يوق، پەقەت ئالمان-تالمان بولۇپ كەتكەن خىلمۇ-خىل ھەربى كىشىلەر تۇركۇملىرىلا بار ئىدى، خالاس. روستوۋ بۇ ئالمان-تالمان بولۇپ كەتكەن كىشىلەر تۇركۇملىرىدىن تېزراق ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن، ھېرىپ كەتكەن ئېتىنى قوغلايتتى، لېكىن ئالغا يۈرگەنسېرى شۇنچە چېچىلىپ كەتكەن ئەسكەرلەرگە ئۇچرايتتى. ئۇ چوڭ يولغا چىقتى، يول ھەر خىل كولەسكە، ئىزۋاش ھارۋىلار، ياردار بولغان ۋە ياردار بولمىغان ھەر خىل رۇس ۋە ئاۋستىرىيە ئەسكەرلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەن ئىدى. بۇلار پراتسېن ئىگىزلىگىگە ئورنىتىلغان فرانسۇز زەمبىرەكلىرىدىن ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئاستىدا ۋاڭ-چۇڭ قىلىشىپ، ئالمان-تالمان قىسىرلىشىپ يۈرەتتى.

— پادىشا نەدە؟ كۇتۇزوۋچۇ؟ — دەپ سورايتتى روستوۋ توختىتىۋالغان ھەر بىر كىشىدىن، لېكىن ھېچكىمدىن جاۋاپ ئالالمايتتى.

ئەڭ ئاخىرىدا، بىر ئەسكەرنى ياقىسىدىن تۇتۇۋېلىپ سۇئالىغا جاۋاپ بېرىشكە مەجبۇر قىلدى.

— ھەي، بۇرادەر! ئۇلار ھەممىسى ئاللىقاچان قېچىپ كەتكەن! — دىدى ئەسكەر نىمە ئۈچۈندۇ كۆلۈپ ۋە ياقىسىنى ئۇنىڭ قولىدىن بوشىتىپ.

بۇ ئەسكەر مەس بولسا كېرەك. روستوۋ ئۇنى قويۇپ بېرىپ، بىر كاتتا ئادەمنىڭ مۇلازىمى ياكى ئاتچىنىڭ ئېتىنى توختاتتى-دە، ئۇنىڭدىن سوراشقا باشلىدى. مۇلازىم روستوۋغا بۇنىڭدىن بىر سائەت بۇرۇن پادىشانى شۇ يولدىن ھارۋىدا ناھايىتى تېز ئېلىپ ئۆتتى،

پادىشا ئېغىر ياردىار بولغان؛ دەپ جاۋاپ بەردى.

— بولمىغان گەپ، — دىدى روستۇۋ، — باشقا بىرەر ئادەمدۇ.

— ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، — دىدى مۇلازىم ئۆزىگە ئىشەنگەن هالدا ئىلجىيىپ تۇرۇپ، — شۇنچە يۇرۇپ پادىشانى تونۇمىسام: پېتربورگدا نەچچە قېتىم يۈزمۇ-يۈز كېلىپ كۆرگەنمەن. رەڭگى ناهايىتى ئۆچكەن پېتى هارۋىدا ئولتۇرۇپتۇ، تۆت قارائات قوشۇلغان هارۋا ئالدىمىزدىن تاراقلىغان پېتى ئۆتۈپ كەتتى: شۇنچە زامانلار يۇرۇپ پادىشانىڭ ئاتلىرىنمۇ، ئىلىيە ئىلئىچىنمۇ تونۇمىسام: پوچتىكەش ئىلىيە پادىشادىن باشقا ئادەمنى ئېلىپ يۈرمىسە كېرەك.

روستۇۋ ئۇنىڭ ئېتىنى قويۇپ بېرىپ، يولىنى داۋام قىلماقچى بولغان ئىدى، يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر ياردىار ئەپتسەر ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلدى.

— هە، سىزگە كىم كېرەك؟ — دەپ سوردى ئەپتسەر، — باش قوماندان كېرەكمۇ؟ بىزنىڭ پولكتا كۆكرىگىگە توپ ئوقى تېگىپ ئۆلدى.

— ئۆلمىدى، ياردىار بولدى، — دەپ تۇزەتتى باشقا بىر ئەپتسەر.

— كىم، كۇتۇزوۋمۇ؟ — دەپ سوردى روستۇۋ.

— كۇتۇزوۋ ئەمەس، هە، ئېتى نىمە ئىدى، بەربىر، تىرىك ئادەم ئاز قالدى. ئەنە، يۇرۇڭ، ئاۋۇ يېزىغا بېرىڭ، هەممە باشلىقلار شۇ يەردە يىغىلغان، — دىدى بۇ ئەپتسەر ۋە گوستىيېردايىنىڭ يېزىسىنى كۆرسىتىپ قويۇپ ئۆتۈپ كەتتى.

روستۇۋ هازىر كىمنىڭ ئالدىغا ۋە نىمە ئۈچۈن كېتىۋاتقانلىغىنى بىلمەي ئاستا يۈرەتتى. پادىشا ياردىار بولغان، جەڭدە ئۇتتۇرۇ-

ۋەتكەن. ئەمدى بۇنىڭغا ئىشەنمەي ئىلاجى يوق ئىدى. روستۇۋ كىشىلەر كۆرسەتكەن ۋە يىراقتىن مۇنارىسى بىلەن چېركاۋى كۆرۈنۈپ تۇرغان يېزا تەرەپكە قاراپ كەتتى. ئەمدى ئالدىراپ نېمە قىلاتتى؟ پادىشا بىلەن كۇتۇزوۋ ياردار بولمىغان ۋە ئۆلمىگەن تەقدىردىمۇ، روستۇۋ ئەمدى بېرىپ كۇتۇزوۋغا ياكى پادىشاغا نېمە دېيىشى مۇمكىن ئىدى؟

— ھەي، تۆرەم، مانا بۇ يول بىلەن يۈرۈڭ؛ ئۇ يولدا يۈرسىڭىز ئوق يەيسىز، — دەپ ۋاقىرىدى ئەسكەر، — ئۇ يولدا ئوق يەيسىز.

— ھەي! نېمە دەۋاتسەن ئۆزەڭ! — دىدى باشقا بىر ئەسكەر، — بۇ يول بىلەن قاياققا بارىدۇ؟ مانا بۇ يول يېقىن.

روستۇۋ بىر ئاز ئويلىنىپ قالدى-دە، كېيىن بۇلار ئوق يەيسەن دېگەن يولدىن كەتتى.

— ئەمدى بەرىبىر! پادىشا ياردار بولغاندىن كېيىن مەن ئۆزەمنى ئېھتىيات قىلىپ نېمە قىلىمەن؟ — دەپ ئويلايتتى روستۇۋ، ئۇ پراتسېن يېنىدىن قېچىپ كەلگەنلەرنىڭ تولىسى ھالاك بولغان شۇ مەيدانغا چىقتى. فرانسۇزلار بۇ جايىنى تېخى ئىشغال قىلمىغان، ئۆلمەي قالغان ۋە ياردار بولغان رۇسلار ئاللىقاچان بۇ جايدىن كەتكەن ئىدى. ھەر يەر-ھەر يەردە ئون، ئون بەشتىن ئۆلۈك ۋە يارىدارلار خۇددى ھەيدەلگەن ئېتىزلاردىكى پىچان باغلىرىدەك ياتاتتى. يارىدارلار ئىككىدىن-ئۈچتىن بولۇپ بىرلىكتە ئۆمىلىشەتتى ۋە بۇلارنىڭ قۇلاققا ناھايىتى يامان كىرىدىغان، بەزىدە روستۇۋغا ساختا تۇيۇلغان دات-پەريادلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. روستۇۋنى دەھشەت باستى، ئۇ ئازاپ چېكىۋاتقان بۇ كىشىلەرنى كۆرمەسلىك ئۈچۈن ئېتىنى قويۇپ بەردى. ئۇ ئۆز جېنىدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزى

ئۇچۇن زۆرۈر بولغان مەرتلىكىدىن قورقاتتى، چۈنكى، ئۇ بۇ بەختسىزلەرنىڭ مەنزىرىسىنى كۆرگىنىدە يۈرىگىنىڭ چىداپ تۇرالماسلىغىنى بىلەتتى.

ئۆلۈك ۋە ياردارلار بىلەن تولۇپ كەتكەن بۇ مەيداندا بىرەرمۇ تىرىك ئادەم قالمىغانلىغى ئۈچۈن، ئوق ئېتىشنى توختاتقان فرانسۇزلار بۇ يەردە كېتىۋاتقان ئادىيۇتانتنى كۆرۈش بىلەن تەڭ ئۇنىڭغا زەمبىرىگىنى توغرىلىدى-دە، بىر قانچە پاي ئوق ئاتتى. ئوقلارنىڭ دەھشەت سېلىپ گۈمبۈرلەپ ئۆتۈشىدىن ۋە ئەتراپتىكى ئۆلۈكلەردىن ھاسىل بولغان ھىسسىيات بىر بىرىگە قوشۇلۇپ، روستوۋدا ۋەھىمىلىك بىر تەسىرات تۇغدۇردى ۋە كۆڭلى بۇزۇلۇپ كەتتى. ئانىسىنىڭ ئاخىرقى خېتى يادىغا كەلدى. "ئەگەر ئانام مېنى شۇ مەيداندا كۆرسە، دۈشمەن ماڭا قارىتىپ ئوق ئېتىۋاتقانلىغىنى بىلسە قانداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالاتتىكىن؟" — دەپ ئويلايتتى روستوۋ.

گوستىيېردايىك يېزىسىدا جەڭ مەيدانىدىن چېكىنىپ كەلگەن قالايمىقان رۇس قوشۇنلىرى گەرچە بىر بىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما بىر ئاز تەرتىپلىك ئىدى. بۇ يەرگە فرانسۇزلارنىڭ توپ ئوقلىرى يەتمەيتتى، مىلتىق ئاۋازلىرىمۇ ناھايىتى ئۇزاقتىن ئېتىلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى جەڭدە ئۆتتۈرۈپ قويغانلىغىنى ئۇچۇق كۆرۈپ تۇرۇشاتتى ۋە شۇنداق دېيىشەتتى. روستوۋ كىمدىن سورىسۇن، ھېچكىم نە پادىشانىڭ نەدىلگىنى ۋە نە كۇتۇزوۋنىڭ نەدىلگىنىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. بەزىلەر پادىشانىڭ ياردار بولغانلىغى توغرىسىدىكى مىش-مىش گەپلەرنى راست دېيىشەتتى، بەزىلەر بولسا: ياق، بۇ

يالغان، هارۋىدا قېچىپ كەلگەن پادىشا ئەمەس، بەلكى ئوردا مارشالى گراف تولستوي، ئۇ پادىشانىڭ باشقا مۇلازىملىرى بىلەن بىرلىكتە ئۇرۇش مەيدانىغا بېرىپ قورقۇپ، رەڭگى ئۆچۈپ قايتىشدا پادىشانىڭ هارۋىسىغا چۈشۈپ ئارقىسىغا قايتقان، بۇ مىش-مىش گەپ شۇنىڭ بىلەن تارقالغان دەپ چۈشەندۈرەتتى. بىر ئەپتسەر روستوۋغا يېزىنىڭ سول تەرىپىدە چوڭ باشلىقلاردىن بىرىنى كۆر-دۈم، دىدى. روستوۋ شۇ تەرەپكە قاراپ كەتتى، بۇنىڭدىن مەقسەت، بىرەر كىشىنى ئىزلەپ تېپىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بېرىش ئىدى. روستوۋ ئۈچ چاقىرىمچە يۇرۇپ، رۇس قوشۇنلىرىنىڭ ئاخىرقى قىسمىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئەتراپى ئېرىق بىلەن قورشالغان كۆكتاتلىق ئالدىدا ئېرىق بويىدا تۇرغان ئىككى ئاتلىقنى كۆرۈپ قالدى. شىلەپىسىگە ئاق پەر تاقىۋالغان بىرسى نېمە ئۈچۈندۇ روستوۋغا تونۇشتەك كۆرۈندى؛ چىرايلىق جىرەن ئات مىنگەن (بۇ ئات روستوۋغا تونۇشتەك كۆرۈندى) تونۇش ئەمەس يەنە بىرسى ئېرىققا يېقىن كېلىپ، ئېتىنى دۈلدۈلتكۈچ بىلەن نىقتىدى ۋە چۈلۈۋۇرنى قويۇپ بېرىپ، ئېرىقتىن كۆكتاتلىققا سەكرەپ ئۆتتى. ئاتنىڭ ئارقا پۇتى ئېرىق بويىدىكى توپىنى چېچە-ۋەتتى. ئۇ ئاتنىڭ بېشىنى بۇراپ، ئېرىقتىن سەكرەپ يەنە بۇ تەرەپكە ئۆتتى ۋە ئېرىقتىن ئۆتۈشنى تەكلىپ قىلغان بولسا كېرەك، ئاق پەر تاقىۋالغان ئاتلىققا هۆرمەت بىلەن مۇراجىئەت قىلدى. روستوۋغا تونۇشتەك كۆرۈنگەن ۋە ئۇنىڭ دىققىتىنى جەلىپ قىلغان بۇ ئاتلىق باش ۋە قول هەركىتى بىلەن ئۇنىڭ تەكلىۋىنى رەت قىلدى. روستوۋ مانا شۇ هەركەتتىن دەرهال بۇ ئادەم ئۆزىنىڭ ماتەم تۇتۇپ يۈرگەن جانىجان پادىشاسى ئىكەنلىگىنى توندى.

ـــ ياق، بۇ پادىشا بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، پادىشا ئۆزى يالغۇز بۇ دالىدا نىمە قىلىدۇ، ـــ دەپ ئويلىدى روستۇ. شۇ پەيت ئالېكساندر ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىدى ۋە روستۇ ئۆزىنىڭ كۆز ئالدىدىن ھېچقاچان كەتمىگەن سۆيۈملۈك ئالامەتلەرنى كۆردى. پادىشانىڭ رەڭگى ئۆچكەن، مەڭزى ئىچىگە تارتىلغان، كۆزلىرى ئىچىگە پاتقان ئىدى: لېكىن ئۇنىڭ چىرايىدا تېخىمۇ گۈزەللىك ۋە مۇلايىملىق بار ئىدى. روستۇ پادىشانىڭ ياردار بولغانلىغى ھەقـ قىدىكى مىش ـ مىش گەپلەرنىڭ يالغان بولۇپ چىقىقانلىغىغا ئىشەنچ ھاسىل قىلغانلىغى ئۈچۈن ناھايىتى خۇرسەن ئىدى. ئۇ پادىشانى كۆرگەنلىگى ئۈچۈن سۆيۈنۈپ كەتتى. ئۇ پادىشاغا مۇراجىئەت قىلالايدىغانلىغىنى، ھەتتا بۈاستە مۇراجىئەت قىلىپ دولىگورۇكوۋ بەرگەن تاپشۇرۇقنى ئېيتىشى كېرەكلىگىنى بىلەتتى.

خۇددى ئاشىق بولۇپ قالغان يىگىت مەشۇقىسى بىلەن ئۇچرىـ شىش ئۈچۈن كۈتۈپ كەلگەن پەيت يېتىپ كېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن يالغۇز قالغاندا كېچىلىرى ئويلىغان گەپلىرىنى ئېيتالماي تىترەپ، تىلى تۇتۇلۇپ قالغان ۋە گويا بىراۋدىن ياردەم كۈتكەندەك كۆزلىرى چەكچىيىپ ئەتراپقا قارىغان ياكى شۇ گەپلەرنى كېيىنگە قالدۇرۇش ئۈچۈن قېچىش پېيىگە چۈشكەنىگە ئوخشاش، روستۇمۇ ھازىر دۇنيادا بىرىدىن ـ بىر ئارزۇسىغا ئېرىشكەندىن كېيىن، پادىشانىڭ ئالدىغا قانداق بېرىشنى بىلەلمەي قالدى ۋە ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىش نىمە ئۈچۈن ئوڭايسىز، نىمە ئۈچۈن ئەدەپسىلىك ئەمەس ۋە نىمە ئۈچۈن مۇمكىن ئەمەسلىگى توغرىسىدا بېشىغا مىڭ خىل پىكىرـ مۇلاھىزىلەر كەلدى.

"بۇ قانداق بولغىنى! مەن خۇددى ئۇنىڭ يالغۇزلىغىنى ۋە

قايغۇغا قالغانلىغىنى كۆرۈپ، ئەمدى ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىشقا پەيت كەلدى دەپ خوشال بولۇپ كېتىۋاتقاندەكمەن. بۇ قايغۇلۇق مىنۇت-لاردا تونۇش بولمىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىشى ئۇنىڭغا مالال كېلەر ۋە ئېغىر تۇيۇلار؛ ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭغا يەنە نېمە-نىمۇ دەيمەن، ئۇنىڭغا بىر قارىغىنىمدا يۈرىگىم قېتىپ قېلىپ، ئاغزىم قۇرۇپ كېتىۋاتسا؟" پادىشاغا مۇراجىئەت قىلغاندا ئېيتماقچى بولۇپ ئويلاپ قويغان سان-ساناقسىز گەپلىرىنىڭ بىرەرسىمۇ ھازىر ئېسىگە كەلمەيتتى. ئۇ گەپلەر تامامەن باشقا شارائىتتا، كۆپرەك غەلىبە ۋە تەنتەنە پەيتىدە، خۇسۇسەن ياردار بولۇپ ئۆلۈم ئالدىدا ياتقان چاغدا، پادىشا ئۇنىڭغا قەھرىمانلارچە ئىش كۆرسەتكەنلىگى ئۈچۈن تەشەككۇر بىلدۈرگەن پەيتتە، ئەمەلدە كۆرسەتكەن ئۆز ساداقىتىنى جان ئۈزۈۋۈتۈپ ئۇنىڭغا ئىزھار قىلىدىغان چاغدا ئېيتىشقا مۆلچەرلىگەن گەپلەر ئىدى.

"ھازىر كەچ سائەت ئۈچتىن ئۆتكەن ۋە جەڭدە ئۇتتۇرۇپ قويغان چاغدا، ئۇنىڭ قانىتىنىڭ جەڭگە كىرىش-كىرمەسلىگى توغرى-سىدا پادىشادىن قانداق قىلىپ بۇيرۇق سورايمەن؟ ياق، چوقۇم ئۇنىڭ ئالدىغا بارماسلىغىم كېرەك، ئۇنىڭ ئۈي-پىكرىنى چاچماس-لىغىم كېرەك. ئۇنىڭ ماڭا ھومىيىپ قارىغىنى ياكى مېنىڭ ھەقسىزە يارىماس پىكىرگە كەلگىنىدىن كۆرە، مېنىڭ مىڭ قېتىم ئۆلگىنىم ئەۋزەل"، ــ دېگەن قارارغا كەلدى. روستوۋ ۋە مەيۇس ھەم نائۇمىت بولۇپ، ھامان شۇ يەردە نېمە قىلىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالغان پادىشاغا توختىماي قاراپ ئېتىنىڭ بېشىنى بۇرىدى.

روستوۋ مۇشۇ پىكىر-خىياللارنى قىلىپ، مەيۇس ھالدا پادىشا ئالدىدىن كېتىۋاتقىنىدا، كاپىتان فون تول ئۇشتۇمتۇت دەل شۇ

جايغا كېلىپ قالـدى ـ ده، پادىـشانى كـۆروپ توپ ـ توغـرا ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنى ئاتتىن چۈشـۈروپ، ئېرىقـتىن ئۆتـكۈزۈپ قويدى. پادىشا دەم ئالماقچى بولۇپ ۋە ئۆزىنى بىتاپ ھىس قىلىپ، ئالما دەرىخىنىڭ تېگىدە ئولتۇردى، تول ئۇنىڭ يېنىدا تىك تۇروپ قالدى. روستۇۋ ئۇزاقتىن خون تولنىڭ پادىشاغا نىمە توغرىسىدىدۇ ئۇزاق ۋاقىت ۋە زوق بىلەن گەپ قىلىۋاتقانلىغىنى، پادىشا يىغلاۋاتقان بولسا كېرەك، قولـى بىلەن يۈزىـنى توساپ، تولـنىڭ قولـىنى سىقىۋاتقانلىغىنى كۆردى ـ دە، ئۇنىڭ يېنىغا بارمىغانلىغى ئۈچۈن ھەسەت قىلدى ۋە پۇشايمان ئەيلىدى.

ـــ ئۇنىڭ ئورنىدا مەنمۇ شۇنداق قىلالايتتىم! ـــ دىـدى روستۇۋ ئىچىدە ۋە پادىشانىڭ ھالىـغا يىغـلىـغۇدەك بولۇپ، قايىقا ۋە نىـمە ئۈچۈن كېتىۋاتقانلىغىنىمۇ پەملىمەي، تامامەن ئۇمىتسىز ھالدا يولىنى داۋام قىلدى.

روستۇۋ ئۆزىنىڭ ئاجىزلىغى ۋە قايغۇسىـغا سەۋەپ بولغانـلىغىنى سەزگەنلىگى ئۈچۈن، ئۇمىتسىزلىگى تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى.

ئۇ پادىشانىڭ ئالدىغا بېرىشى مۇمكىن..... مۇمكىنگىنە ئەمەس، بەلكى بېرىشى كېرەك ئىدى. بۇ ئۆزىنىڭ پادىـشاغا بولغان ساداقەتىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن بىرىدىن ـ بىر پەيت ئىـدى. ئۇ بۇ پەيتـتىن پايدىلانمىدى..... "بۇ مېنىڭ نىمە قىلغىنىم؟ ـــ دەيتتى ئىچىدە. ئۇ ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ، يەنە ھېلىـقى پادىـشا تۇرغان يەرگە قاراپ چېپىپ كەتتى؛ بىراق، ئەمدى ئېرىق بويىدا ھىچـكىم يوق ئىـدى. پەقەت بىرنەچچە يۈك ـ تاق ھارۋىلىرى ئۆتمەكتە ئىدى. روستۇۋ بىر ھارۋىكەشتىن كۇتۇزوۋ ئىشتابى شۇ ھارۋىلار كېتىۋاتقان يېزىغا يېقىن يەردە ئىكەنلىگىنى بىلدى. روستۇۋ شۇلارنىڭ ئارقىسىدىن كەتتى.

ئالدىدا كۇتۇزوۋنىڭ ئاتچىسى يوپۇق يېپىلىغان ئاتىنى يېتىلەپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھارۋا، ھارۋىدىن كېيىن ئاياقلىرى ئەگرى، بېشىغا ئۇچى ئۇچلۇق شەپكە، ئۇچىسىغا جۇۋا كىيىۋالغان خىزمەتكار بوۋاي يۈرۈپ كېتىۋاتاتتى.

ــ تىت، ھەي تىت! ــ دىدى ئاتچى.

ــ نىمە دەيسەن؟ ــ دىدى بوۋاي ئېتىۋار قىلماي.

ــ تىت، كەل، ساقلىمنى تىت.

ــ بارە ئەخمەق، تۇفى! ــ دىدى بوۋاي خاپا بولۇپ تۇكۇرۇپ. بۇلار بىرمۇنچە ۋاقىت جىم يۈرۈشتى. كېيىن يەنە ھېلىقى چاخچاق تەكرارلاندى.

كەچقۇرۇن سائەت بەشلەردە ھەممە پونكىتلاردا جەڭ ئۇتقۇزۇلغان ئىدى. يۈزدىن ئارتۇق توپ-زەمبىرەك فرانسۇزلارنىڭ قولىغا چۈشتى.

پۈتۈنبىشىۋسكى ئۆز كورپۇسى بىلەن تەسلىم بولغان ئىدى. باشقا كولوننىلار بولسا ئادەملىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپىرەكىنى دېگۈدەك يوقتىپ، ئارىلاش-قۇرىلاش بولۇپ، تەرتىپسىز ھالدا چېكىنىۋاتاتتى.

لانژېرون ۋە دوختوروۋ قوشۇنلىرىنىڭ قالدۇقلىرى ئائۇگېست يېزىسىنىڭ ئەتراپىدىكى كۆللەرنىڭ توغانلىرى ۋە قىرغاقلىرىدا ئارىلىشىپ توپلىشىپ ياتاتتى.

پراتسېس ئىگىزلىكلىرىنىڭ يانباغرىغا سان-ساناقسىز توپ-زەمبىرەكلەرنى ئورنىتىپ، بىزنىڭ چېكىنىۋاتقان قوشۇنلىرىمىزغا ئېتىۋاتقان فرانسۇز زەمبىرەكلىرىنىڭ گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلىرى پەقەت ئائۇگېست يېزىسىنىڭ ئەتراپىدىكى توغان بېشىدىن تېخى سائەت

ئالتىلەردە ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئاربېرگاردتا دوختۇروۋ ۋە باشقىلار باتالىيونلىرىنى توپلاپ، بىزنىڭ قوشۇنلىرىمىزنى قوغلاپ كېلىۋاتقان فرانسۇز ئاتلىقلىرى بىلەن ئېتىشماقتا ئىدى. قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىدى. قالپاق كىيگەن تۇڭمەنچى بوۋاي نەۋرىسى بىلەن قارماق سېلىپ، يىللار بويى تىنچ-ئامان بېلىق تۇتۇپ ئۆتكەن ئائىلىگىست توغىنى بويىدا؛ پاخماق شەپكە بىلەن كۆك نىمچا كىيگەن مۇراۋلار يىللار بويى قوش ئاتلىق ھارۋىلىرىغا بۇغداي بېسىپ ۋە ئۇن بېسىپ ئۆتىدىغان شۇ تارغىنا توغان بېشىدا ھازىر ھارۋىلار ۋە توپ-زەمبىرەكلەر ئارىسىدا، ئاتلارنىڭ ئاستىدا، چاقلار ئارىسىدا ئۆلۈم ۋەھىمىسىدىن قورقۇنچلۇق قىياپەتكە كىرگەن ئادەملەر بىر بىرىنى ئېزىپ، ئۆلۈپ جان ئۈزۈۋاتقان ئادەملەرنى بېسىپ، بىر نەچچە قەدەم بېسىشى بىلەن يەنە شۇلارداك ئۆلۈشى مۇقەررەر بولغان ھالدا، ئالغا ئۆتۈش ئۈچۈن بىر بىرىنى ئۆلتۈرۈپ، توپلىشىپ، تىقىلىشىپ ياتاتتى.

تىقىلىشىپ ياتقان بۇ ئادەملەر ئۇستىگە ھەر ئون سېكونتتا توپ ئوقى كېلىپ چۈشەتتى، يېرىلىپ ھاۋانى لەرزىگە كەلتۈرەتتى ۋە ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈپ، يېقىنراق تۇرغانلارغا قان چاچرىتاتتى.

قولىغا ئوق تېگىپ يارىدار بولۇپ، ئۆزى پىيادە قالغان دولوخوۋ ئۆز روتىسىدىن بولغان (ئۇ ھازىر ئەپتىسەر بولغان ئىدى) ئونچە ئەسكەر ۋە ئۇنىڭ ئاتلىق پولك كامانىدىرى پۈتۈن پولك بويىچە قېپىقالغان ئادەم ئىدى. ئالامان بۇلارنى توغانىنىڭ ئاغزىغا قىستاپ ئېلىپ بېرىپ قويدى ۋە قىستالغىنىچە توختاپ قېلىشتى، چۈنكى، ئالدىدا ئادەملەر توپ ئاستىغا يېقىلغان ئاتنى تارتىشماقتا ئىدى. بىر توپ ئوقى بۇلارنىڭ ئارقىسىغا چۈشۈپ كىمنىدۇ ئۆلتۈردى، يەنە

بىرى بولسا ئالدىغا چۈشۈپ، دولوخوۋغا قان چاچراتتى. ئالامان زور بېرىپ ئالغا ئىنتىلدى، سقىلدى ۋە بىرنەچچە قەدەم يۈرۈپ يەنە توختىدى.

— بۇ يەردىن يۈز قەدەم نېرى كەتسەم ئامان قالارمەن، يەنە ئىككى مىنۇت شۇ يەردە تۇرسام ئۆلەرمەن، — دەپ ئويلايتتى ھەر بىرى.

ئالامانىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان دولوخوۋ ئىككى ئەسكەرنى پۈتلىشىپ يىقىتۋېتىپ، توغانىڭ چېتىگە چىقتى ۋە كۆلنىڭ يۈزىنى قاپلاپ كەتكەن تايغاق مۇزدىن يۈگۈرۈپ كەتتى.

— بۇ ياققا يۈر! — دەپ ۋاقىرىدى ئۇ ئاستىدا چاراسلاپ تۇرغان مۇزدا سەكرەپ يۈگۈرۈپ، — بۇ ياققا يۈر! — دەپ ۋاقىرىدى زەمبىرەكچىگە قاراپ، — كۆتىرەلەيدۇ!.....

مۇز ئۇنى كۆتىرىپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئېغىلىپ-پۈكىلىپ چاراسلايتتى، بۇ مۇز توپنى ياكى ئادەملەرنىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئۆزىنىلا ئاران كۆتىرىپ، ھازىرلا يېرىلىپ كېتىدىغاندەك تۇراتتى. ئادەملەر مۇزغا چۈشۈشكە جۈرئەت قىلالماي، دولوخوۋغا قاراپ، قىرغاققا تىقىلىشىپ تۇراتتى. توغانىڭ كىرىش ئاغزىدا ئاتلىق تۇرغان پولك كامانداىرى قولىنى كۆتۈرۈپ دولوخوۋغا بىر نىمە دىمەكچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللىگەن ئىدى. شۇ پەيت بىر توپ ئوقى ئالامان ئۈستىدىن شۇنچىلىك پەس ئۇچۇپ ھۇشقۇيۇتۇپ ئۆتتىكى، ھەممەيلەن ئېڭىشتى. نىمدۇر شالاپلاپ كەتتى ۋە گېنېرال ئېتى بىلەن يەردىكى قان ئىچىگە يۇمۇلاپ چۈشتى. ھېچكىمۇ گېنېرالغا قارىمىدى، ئۇنى كۆتىرىشنىمۇ ئويلىمىدى.

— مۇزغا چۈش، مۇزغا! چۈش مۇزغا! بۇرال! قېنى بول! ئاڭلا-

مايۋاتامسىنا! چۇش! ــ دەپ ۋاقىراشقا باشلىدى، لېكىن بۇلار نېمە دەۋاتقانلىقلىرىنى ۋە نېمە ئۈچۈن ۋاقىراۋاتقانلىقلىرىنى ئۆزلىرىمۇ بىلمەيتتى.

توغان بېشىغا چىققان كەينىدىكى توپ-زەمبىرەكلەردىن بىرى مۇزغا قاراپ بۇرالدى. توغان بېشىدا تۇرغان ئەسكەرلەر توپنى مۇزلاپ قالغان كۆلگە يۇگۈرۈشۈپ چۈشۈشكە باشلىدى. ئالدىدىكى ئەسكەرلەردىن بىرىنىڭ ئايىغى تېگىدىكى مۇز يېرىلىپ، ئۇنىڭ ئايىغى سۇغا كىرىپ كەتتى؛ ئۇ ئۆزىنى ئوڭلىماقچى بولغان ئىدى، بېلىگىچە چۆكۈپ كەتتى. ئۇنىڭدىن سەل بېرىدىكى ئەسكەرلەر ئىككىلىنىپ قالدى، توپچى ئېتىنى توختاتتى، لېكىن ئارقىسىدىكىلەرنىڭ: "يۈر! نېمىشقا توختاپ قالسەن؟ يۈر! يۈرسەڭچۇ!" دېگەن ئاۋازلىرى يەنىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئالامان ئۈچىدىن دات-پەريات ئاڭلاندى. توپ-زەمبىرەك ئەتراپىدىكى ئەسكەرلەر ئاتلىرىنى ئۇرۇپ، قامچىلاپ بۇرىماقچى بولۇشاتتى. ئاتلار قىرغاقتىن چۈشتى. ئەسكەرلەرنى ئاران كۆتىرىپ تۇرغان مۇز زور پارچە بولۇپ يېرىلىپ كەتتى ۋە مۇز ئۈستىدە تۇرغان قىرىقچە ئەسكەر بىر بىرىنى شوڭغىتىپ، ئالدىغا ۋە ئارقىغا ئىنتىلىشكە باشلىدى. توپ ئوقلىرى ھامان بىر تەكشى گۈمبۈرلەپ كېلىپ مۇزغا، سۇغا، كۆپىنچە توغان بېشىدا، كۆلدە ۋە قىرغاقتا تۇرغان ئادەملەرنىڭ ئۈستىگە چۈشەتتى.

19

كىنەز ئاندرې بولكونسكى پراتسېن ئىگىزلىگىدە، قولىدا بايراق بىلەن يېقىلغان ھىلىقى جايىدا قانغا مىلىنىپ، ئۆزىمۇ بىلمەي ئاستا-

ئاستا خۇددى بالدەك، ۋاي-ۋايلاپ ئىگراپ ياتاتتى.

كەچقۇرۇن بولغاندا ئىگراشتىن توختىدى ۋە تامامەن جىمجىت قالدى. ئۇ ھۇشسىزلىغى قانچىلىك داۋام قىلغانلىغىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. توساتتىن ھۇشىغا كەلدى-دە، ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ تىرىكلىگىنى سەزدى ۋە بېشىدا قانداقتۇ ئوت كۆيۈۋاتقاندەك قاتتىق ئاغرىقىنى سەزدى.

— مەن شۇ چاققىچە بىلمىگەن ۋە بۇگۈن كۆرگەن شۇ ئىگىز ئاسمان نەدە؟ — ھۇشىغا كەلگەندىن كېيىنكى بىرىنچى پىكرى شۇ ئىدى، — مەن بۇنداق ئازاپ-ئوقۇبەتنىمۇ شۇ چاققىچە بىلمىگەن ئىدىم، — دىدى كۆڭلىدە، — شۇنداق، شۇ چاققىچە ھېچنىمىنى بىلمىگەن ئىكەنمەن، ھېچنىمىنى. بىراق مەن ھازىر نەدە ياتىمەن؟

ئۇ قۇلاق سېلىپ تۇرۇپ، يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان ئات تۇياق-لىرىنىڭ دۇپۇرلىگەن تاۋۇشلىرىنى ۋە فرانسۇزچە گەپ قىلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، كۆزىنى ئاچتى. ئۇنىڭ ئۈستىدە ئىلگىرىكىدىنمۇ كۆپرەك ئىگىزلىكتە ئۇزۇپ يۈرگەن بۇلۇتلار ۋە بۇلارنىڭ ئارىسىدىن كۆپ-كۆك بولۇپ كۆرۈنگەن بىپايان ئاسمان يەنە نامايەن بولدى. كىنەز ئاندرې ئاتلارنىڭ تۇياق تاۋۇشى ۋە ئادەملەرنىڭ ئاۋازىدىن ئۇلارنىڭ ئۆزىنىڭ يېنىغا كەلگەنلىگىنى بىلگەن بولسىمۇ، بېشىنى بۇرمىدى ۋە ئۇلارنى كۆرمىدى.

بۇ كەلگەنلەر ناپالېون بىلەن ئۇنىڭ ئىككى ئادىيۇتانتى ئىدى. بوناپارت جەڭ مەيدانىنى ئايلىنىپ چىقىپ، ئائۇگېست توغىنىنى توپقا تۇتۇۋاتقان توپچىلارنى كۈچەيتۈرۈش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىپ، جەڭ مەيدانىدا قالغان يارىدار ۋە ئۆلۈكلەرنى كۆرۈپ يۈرەتتى.

— De beaux hommes! (ئاجايىپ ياخشى ئادەم!) — دىدى ناپالېون ئۆلگەن بىر رۇس بومبىچىسىغا① قاراپ، بۇ ئەسكەر يۇزىنى يەرگە قارىتىپ، ئاللىقاچان قېتىپ قالغان بىر قولىنى بىر تەرەپكە سوزۇپ، قوسىغىنى يەرگە تەككۈزگەن پېتى (بويىنى قاپقارا بولۇپ كەتكەن) ياتاتتى.

— Les munition des piéces de position sontépuisées, sire! (ئوق-دورىلار تۈگەپتۇ، جانابى ئالىلىرى!) — دېدى شۇ چاغدا ئائۇگېست يېزىسىنى توپقا تۇتۇۋاتقان توپچىلار قىسمىدىن كەلگەن ئادىيۇتانت.

— Faites avancer celles de la réserve (ئارقا سەپتىن ئالدۇرۇپ كېلىڭ)، — دىدى ناپالېون ۋە بىرنەچچە قەدەم يۇرگەندىن كېيىن، ئوڭدىسىغا ياتقان ھەم يېنىدا بايراقلىق سېپى تۇرغان (فرانسۇزلار بايراقلىق ئۆزىنى ئولجا تەرىقىسىدە ئاللىقاچان ئېلىپ كەتكەن ئىدى) كىنەز ئاندرېيىنىڭ ئۇستىگە كېلىپ توختىدى.

— Voilà une belle mort (مانا بۇ شەرەپلىك ئۆلۈم)، — دىدى ناپالېون بولكونسكىغا قاراپ.

كىنەز ئاندرې گەپنىڭ ئۆزى توغرىسىدا ئىكەنلىگىنى ۋە بۇ گەپنى ناپالېون ئېيتقانلىغىنى بىلدى. بۇ سۆزنى ئېيتقان ئادەمنى كىمدۇ بىرسى sire (جانابى ئاللىرى) دىگەنلىگىنى ئاڭلىدى. لېكىن بۇ سۆزلەر ئۇنىڭ قولىغا خۇددى چۈننىڭ غۇڭغۇلدىشىدەك بولۇپ ئاڭلانىدى. ئۇ بۇ سۆزلەرگە دىققەت قىلىش بىر ياقتا تۇرسۇن،

---

① بومبا تاشلىغۇچى.

به‌لكى ئېتىۋارمۇ قىلمىدى ۋە شۇ زاماتلا ئېسىدىنمۇ چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ بېشى ناھايىتى قاتتىق ئاغرىيتتى، قان كېتىپ ھالسىراپ كېتىۋاتقانلىغىنى سېزەتتى ۋە ئۇستىدە ئۇزاق، ئىگىز ھەم مەڭگۈ مەۋجۇت ئاسمانلا كۆرەتتى. بېشىدا تۇرغان بۇ ئادەم ئۆزىنىڭ قەھرىمانى ناپالېون ئىكەنلىگىنى بىلسىمۇ، لېكىن شۇ پەيتتە كۆڭلى ۋە بۇلۇتلار ئۇزۇپ يۈرگەن بۇ ئىگىز، چەكسىز ئاسمانغا سېلىشتۇرغاندا، ناپالېون ئۇنىڭغا شۇنچە كىچىك ۋە شۇنچە ئەھمىيەتسىز بىر ئادەم بولۇپ كۆرۈنەتتى. ھازىر بېشىدا تۇرغان ئادەم كىم بولسا بولسۇن ۋە ئۇنىڭ ھەققىدە نېمىلەرنى دېسە دېسۇن، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھېچبىر ئەھمىيىتى يوق ئىدى؛ ئۇ پەقەت بېشىدا ئادەملەر تۇرغانلىغى ئۈچۈنلا خۇرسەن بولاتتى ۋە بۇ ئادەملەرنىڭ ياردەم بېرىشلىرىنى ھەم ئۇنى ھاياتلىققا قايتۇرۇشنى ئىستەيتتى، ھاياتلىق ئۇنىڭغا شۇ قەدەر چىرايلىق كۆرۈنەتتى، چۈنكى، ئۇ ھاياتلىقنى ئەمدى تامامەن باشقىچە چۈشىنەتتى. ئۇ ھەممە كۈچىنى توپلاپ قىمىرلاشقا، بىرەر ئاۋاز چىقىرىشقا ئۇرۇندى، پۈتىنى ناھايىتى ئاجىزلىق بىلەن قىمىرلاتتى ۋە ئۆزىگە ئېچىنىدىغان، ئاجىز، كېسەلچان تەرزدە ۋاي-ۋاي سېلىپ ئىڭرىدى.

— ھە! تېرىك ئىكەنغۇ، — دېدى ناپالېون، — بۇ ياش يىگىتنى (ce jeune homme) يارا باغلاش پونكىتىغا ئېلىپ بېرىڭلار!

ناپالېون شۇ گەپنى ئېيتتى-دە، ئۇ ياقتىن شىلەپىسىنى قولىغا ئېلىپ ئىلجىيىپ، غەلىبە بىلەن تەبرىكلەپ كېلىۋاتقان مارشال لانن تەرەپكە قاراپ كەتتى.

كىنەز ئاندرې شۇنىڭدىن كېيىن ھېچنىمىنى بىلمىدى، چۈنكى، زەمبىلگە سېلىنىۋاتقاندا، يولدا زەمبىل سىلكىنىگەنده ۋە پونكىتتا

یارىسىنى تازىلىغاندا ھەددىدىن تاشقىرى قاتتىق ئاغرىشتىن ھۇشىنى يوقاتقان ئىدى. ئۇ پەقەت شۇ كۈنى كەچقۇرۇن باشقا رۇس يارىدار ۋە ئەسىر ئەپىتسەرلەر بىلەن بىرگە دوختۇرخانىغا ئېلىپ كېتىۋاتقان چاغدىلا ھۇشىغا كەلدى. ئۇ يولدا ئۆزىنى بىر قەدەر يەڭگىلرەك سېزىپ، ئەترapىغا قاراشقا ۋە ھەتتا گەپ قىلىشقىمۇ دەرمان تاپتى.

ئۇ ھۇشىغا كەلگەندە فرانسۇز قاتناش ئەپىتسەرىنىڭ ئالدىراپ-ئالدىراپ قىلغان سۆزلىرىنى ئاڭلىدى:

— شۇ يەردە توختىتىش كېرەك: ھازىر پادىشا كېلىدۇ، بۇ ئەسىر جاناپلارنى كۆرسە ھوزۇرلىنىدۇ.

— بۇگۈن شۇنچە كۆپ ئەسىر ئېلىنىدىكى، پۈتۈن رۇس ئارمىيىسى ئەسىر چۈشتى دېسەكمۇ بولىدۇ، كۆرۈڭ پادىشايىمىزمۇ زېرىكىپ قالغاندۇ، — دېدى يەنە بىر ئەپىتسەر.

— مەيلى، ئالدىرىما! بۇ پادىشا ئالېكساندر گۋاردىيېسىنىڭ كاماندىرى دېيىشىدۇ، — دېدى بىرىنچىسى ئاق كاۋالېرگارد① كىيىمىنى كىيگەن بىر يارىدار رۇس ئەپىتسەرنى كۆرسىتىپ.

بولكونسكى كىنەز رېپنىننى تونۇۋالدى، بۇنى ئۇ پېتربۇرگ ئاقسۆڭەكلەر دائىرىسىدە كۆرگەن ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئون توققۇز ياشلاردىكى بىر كاۋالېرگارد ئەپىتسەرى تۇراتتى، ئۇمۇ يارىدار ئىدى.

بوناپارت ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ، ئېتىنى توختاتتى.

— چوڭلار كىم؟ — دېدى ئەسىرلەرگە قاراپ.

---

① كونا روسىيەدە پادىشا خانىدانىنى ۋە پادىشانىڭ ئۆزىنى ئالاھىدە ئەھۋاللاردا قوغداش خىزمىتىنى قىلىدىغان ئەپىتسەر. — تەر.

پولكوۋنىك رىپىنىنىڭ نامىنى ئاتاشتى.

ــ سىز پادىشا ئالىكساندرنىڭ كاۋالېرگارد پولكىنىڭ كامانداـ رىمۇ سىز؟ ــ دېدى ناپالېون.

ــ مەن ئېسكادرون كامانداىرى ئىدىم، ــ دېدى رىپىنىن.

ــ سىزنىڭ پولكىڭىز ئۆز بۇرچىنى هالالىلىق بىلەن ئورۇنـ لىدى، ــ دېدى ناپالېون.

ــ ئۇلۇغ سەركەردىنىڭ ماختىشى ئەسكەر ئۇچۇن ئەڭ چوڭ مۇكاپات، ــ دېدى رىپىنىن.

ــ بۇ مۇكاپاتنى جېنىم بىلەن سىزلەرگە تۇتتۇم، ــ دېدى ناپاـ لېون، ــ يېنىڭىزدا تۇرغان بۇ ياش يىگىت كىم؟

كىنەز رىپىنىن پورۇچىك سۇختېلېنىنىڭ نامىنى ئاتىدى.

ناپالېون ئۇنىڭغا قاراپ تەبەسسۇم بىلەن:

ــ Il est venu bien jeune se frotter à nous (بىز بىلەن ئۇرۇشۇشقا ناھايىتى ئالدىراپتۇـدە، بۇ يىگىت)، ــ دېدى.

ــ باتۇرلۇق ياشقا قارىمايدۇ، ــ دېدى سۇختېلېن ئۇزۇك ئاۋاز بىلەن.

ــ ناھايىتى ياخشى جاۋاپ، ــ دېدى ناپالېون، ــ ياش يىگىت كېلەچىگىڭىز پارلاق!

ئەسىرلەرنى ناپالېونغا تولۇق نامايىش قىلىش ئۇچۇن ئالدىنقا چىقىرىپ قويۇلغان كىنەز ئاندرې پادىشانىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلماسلىقى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ناپالېون ئۇنى ئىلگىرى ئۇرۇش مەيدانىدا كۆرگەنلىگى ۋە شۇ يەردە ياش يىگىت ــ jeune homme دەپ ئېيتقانلىقى ئېسىگە كەلدى بولغاي، بولكونسكىغا مۇراجىئەت قىلغاندا يەنە شۇ سۆزنى ئىشلەتتى:

— Et vous, jeune homme? (خوش، ياش يىگىت؟) — دىدى ئۇنىڭغا قاراپ، ئەھۋالىڭىز قانداق؟ mon brave (باتۇرۇم)؟

كىنەز ئاندرې بۇنىڭدىن بەش مىنۇت ئىلگىرى ئۆزىنى زەمبىلدە كۆتىرىپ ئېلىپ كېتىۋاتقان ئەسكەرلەرگە سۆز قىلالىغۇدەك بولسىمۇ، ئەمما ھازىر ناپالېونغا تىكىلىپ قاراپ لام-مىم دىمەي تۇرۇ-ۋەردى..... ئۇ ھازىر كۆرۈپ بىلگەن ئادالەتلىك ۋە شەپقەتلىك ئەنە شۇ ئاسمان بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ناپالېوننى بەنت قىلغان ھەممە نەرسە ھازىر ئۇنىڭغا ئەرزىمەس بولۇپ كۆرۈندى، ناپالېوننىڭ ئۆزى بولسا شۆھرەتپەرەسلىگى ۋە غەلىبە خوشاللىغى بىلەن پەسكەش بىر ئادەمدەك كۆرۈندى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ سۇئالىغا جاۋاپمۇ بېرەلمىدى.

قان كېتىپ دەرمانى قۇرۇپ، ئازاپ چېكىپ ۋە ئۆلۈم كۈتۈش نەتىجىسىدە بېشىغا كەلگەن يۈكسەك پىكىرلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ھازىر ھەممە نەرسە ئۇنىڭ كۆزىگە دەرھەقىقەت پايدىسىز ۋە ئەرزىمەستەك كۆرۈنەتتى. كىنەز ئاندرې ناپالېوننىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاراپ تۇرغىنىدا ئۇلۇغۋارلىقنىڭ ئەرزىمەسلىگى توغرىسىدا، مەنىسىگە ھىچكىم چۈشىنىپ يېتەلمەيدىغان ھاياتلىقنىڭمۇ بىر پۇلغا ئەرزىمەسلىگى توغرىسىدا، تىرىكلەردىن ھىچكىممۇ تېگىگە يېتەلمەيدىغان ۋە چۈشەندۈرەلمەيدىغان ئۆلۈمنىڭ تېخىمۇ ئەرزىمەس بىر نەرسە ئىكەنلىگى توغرىسىدا ئويلايتتى.

پادىشا جاۋاپ كۈتمەستىنلا ئېتىنىڭ بېشىنى بۇرىدى-دە، كېتىۋېتىپ باشلىقلاردىن بىرىگە مۇراجىئەت قىلدى:

— ئېيتىڭ، بۇ جاناپلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشسۇن، مېنىڭ قارار گاھىمغا ئېلىپ بېرىشسۇن؛ مېنىڭ دوختۇرۇم لاررېي بۇلارنىڭ

یارىسىنى كۆرسۇن. خەير كىنەز رەپنىن، ــ دەپ ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەتتى.

ئۇنىڭ يۈزىدە مەمنۇنىيەت ۋە بەخت ئىپادىسى چاقناپ تۇراتتى. كىنەز ئاندرېنى ئېلىپ كەلگەن ئەسكەرلەر ئۇنىڭ بويىنىغا سىڭ-لىسى كىنەز قىزى ماريە ئېسىپ قويغان ئالتۇن بۇت سۈرىتىنى ئېلىۋالغان ئىدى، بىراق پادىشانىڭ ئەسىرلەرگە ئوبدان مۇئامىلە قىلغانلىغىنى كۆرۈپ، بۇ بۇتنىڭ سۈرىتىنى دەرھال بولكونسكىنىڭ بويىنىغا ئېسىپ قويۇشتى.

كىنەز ئاندرې بۇ نەرسىنى كىمنىڭ قايتۇرۇپ بەرگەنلىگىنى ۋە يەنە قانداق قىلىپ بويىنىغا ئېسىپ قويغانلىغىنى بىلمىدى، لېكىن ئىنچىكە ئالتۇن زەنجىرلىك بۇت توساتتىن بويىندا، كىيىمى ئۈستىدە پەيدا بولۇپ قالغان ئىدى.

"ئەگەر ھەممە نەرسە كىنەز قىزى ماريە ئويلىغانىدەك ئاددى ۋە ئوچۇق، روشەن بولىدىغان بولسا" ــ دەپ ئويلىدى كىنەز ئاندرې سىڭلىسى بىر چاغلاردا زور مېھىر ۋە ئىخلاس بىلەن بويىنىغا ئېسىپ قويغان سەنەمگە قاراپ، "ياخشى بولغان بولاتتى، ياخشى بولغان بولاتتى. ئەگەر كىشى بۇ دۇنىيادا نەگە بېرىپ ياردەم سوراشنى، ئۆلگەندىن كېيىن ئۇ دۇنيادا نىمە بولۇشىنى بىلسە، نىمە دىگەن ياخشى بولاتتى! ئەگەر مەن ھازىر: 'ھەي، پەرۋەردىگارىم، ئۆزۈڭ رەھىم قىلغايسەن!....' دەپ ئېيتالسام، قانچىلىك بەختىيار ۋە خاتىرجەم بولغان بولاتتىم!..... لېكىن بۇنى كىمگىمۇ ئېيتىمەن؟ مەن سېغىنىش ئۈياقتا تۇرسۇن، بەلكى سۆز بىلەنمۇ ئىپادىلەلمەيدىغان، نىمە ئىكەنلىگى نامەلۇم ۋە كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان كۈچ ياكى ئۇلۇغ قۇدرەتكە ياكى ھېچنەرسىگىمۇ"، ــ دەيتتى ئۆزىچە،

"كىنەز قىزى ماربيە بۇ تۇمارغا تىكىپ قويغان خۇداغىمۇ؟ ئۆزەم ئۇققان ھەممە نەرسىنىڭ ھىچنەرسىگە ئەرزىمەسلىگىدىن ۋە ئۇقۇپ بولمايدىغان، لېكىن ناھايىتى مۇھىم ئالىلىقانداق بىر نەرسىنىڭ ئۇلۇغلىغىدىن باشقا ھىچ، ھىچ توغرا گەپ يوق!"

جىرغىلارنى كۆتىرىپ مېڭىشتى. جىرغا ھەر قېتىم سىلكىنگەندە ئۇنىڭ يارىسى ناھايىتى قاتتىق ئاغرىيىتتى ۋە قىزىتمىسى كۆچەيىپ جالاقلاشقا باشلايتتى. ئاتىسى، خۇتۇنى، سىڭلىسى ۋە دۇنياغا كېلىش ئالدىدا تۇرغان ئوغلى توغرىسىدىكى خىياللىرى، جەڭ باشلىنىدىغان كېچىسى قەلبىدە بولغان مېھر-مۇھەببەت تۇيغۇسى، كېچىككەنە ۋە كۆزىگە پاشىدەك كۆرۈنگەن ناپالېون ھەم بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۈستىدە تۇرغان ئىگىز ئاسمان — ئۇنىڭ قىزىتما ھالىتىدىكى تەسەۋۋۇرلىرىنىڭ مۇھىم ئاساسىنى تەشكىل قىلاتتى.

لىسىگورىدىكى تىپ-تىنچ ھايات ۋە خاتىرجەم ئائىلىۋى بەخت ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى. ئۇ مانا شۇ ھاياتتىن لەززەتلىنىشكە باشلىغاندا، بىردىنلا كۆز قارىشى ھىسسىز، تار دائىرىلىك، باشقىلارنىڭ بەختسىزلىگىدىن ئۆزىنى بەختلىك ھىس قىلىدىغان ناپالېون كېلىپ يەنە شۇبھە، ئازاب-ئوقۇبەت باشلىناتتى ۋە ئۇنىڭغا پەقەت ئاسمانلا تەسەللى بېرەتتى. سەھەردە كىنەز ئاندرې يەنە ھۇشىدىن كەتتى ۋە ئارزۇ-خىياللىرى چۈۋالچاق پىكىرلەر زۇلمىستى ئارىسىدا قېپقالدى. ناپالېوننىڭ دوختۇرى لاررېينىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، كىنەز ئاندرېنىڭ ساقىيىشىدىن كۆرە ئۆلۈشى ئېھتىمال ئىدى.

— C'est un sujet nerveux et bilieux (بۇ ئادەم ئەسەبىي ۋە جاھىل)، — دىدى لاررېي، — il n'en rechappera pas (ئۇ

ساقايمايدۇ).

كىنەز ئاندرې ساقىيىشدىن ئۇمىت بولمىغان باشقا ياردىلار بىلەن بىللە يېزا ئاھالىسىنىڭ قارىمىغا تاپشۇرۇلدى.